الدر المنضود

على

سنن أبي داود

افادات

حضرت مولانا محمد عاقل صاحب

صدر مدرس مظاهر العلوم سهارنپور هند

خصوصیات

1. [illegible]
2. [illegible]
3. [illegible]
4. [illegible]
5. [illegible]
6. [illegible]
7. [illegible]
8. [illegible]
9. [illegible]
10. [illegible]

الدر المنضود

فی حل

سنن أبي داؤد

افادات:- حضرت مولانا محمد عاقل صیب
صدر مدرّس مظاهر العلوم سهارنپور (هند)

مترجمین:
[رفقاء] دار التصنيف والتحقيق

زیر نگرانی
مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس

پښتو.............................اول جلد

خصوصیات

① دکتاب په اول کښې د اصول حدیث مفیده مقدمه
② د بذل المجهود شرح أبي داود عربي شرحې خلاصه اونجوړ
③ د متن ټولو احادیث ته اعراب ورکول
④ د هرکتاب په اول کښې هغې سره متعلقه ضروری مباحث.
⑤ د هر حدیث تخریج د مصدر، کتاب او رقم په حوالې سره
⑥ د مشکلو لغاتو حل
⑦ په فقهی مباحثو کښې د مذاهبو بیان.
⑧ دفریق مخالف دلائل
⑨ د فریق مخالف د دلائلو ځخه جوابونه.
⑩ د مذهب حنفی دلائل او وجوه ترجیح

خورونکی
فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور

د چهاپ حقوق صرف ناشر سره محفوظ دي

د کتاب نوم: الدر المنضود فی حل سنن ابی داؤد

مؤلف: حضرت مولانا محمد عاقل صاحب دامت برکاتهم

زیر نګراني - مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس

خورونکی فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور

دملاویدو پتې

- مکتبه فخر الدین رازی هرات [نمائنده فیصل کتبخانه درهرات]
- جدید اسلامی کتب خانه خوست
- المصباح کتب خانه کابل
- روغانیوال کتب خانه جلال آباد
- رحیمی کتب خانه خوست
- حرم کتب خانه کابل
- فلاح کتب خانه جلال آباد
- موئے مبارک کتب خانه غزنی
- مکتبه خواجه عبدالله انصاری غزنی
- واحدی کتب خانه خوست
- مکتبه رحمانیه قندهار
- دعوت کتب خانه جلال آباد
- تقوی کتب خانه جلال آباد
- نعمت کتب خانه کابل
- شریف الله کتب خانه کابل
- حقانیه کتب خانه ګردیز
- مسلم کتب خانه جلال آباد
- مکتبه نعمانیه غزنی
- کودر کتب خانه جلال آباد
- مسلم کتب خانه خوست
- حاجی سردار کتب خانه کابل
- مکتبه رشیدیه کابل

خپرونکې

فیصل کتب خانه

مدینه تاور محله جنګی پیښور قصه خوانئ پیښور

موبائیل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست ابواب جلد اول

صفحه	مضمون	شمار

تقریظ د مخلص دوست صاحب التالیف محترم مولانا الحاج ډاکټر تقی الدین ندوی مظاهری ۲۲
پیش لفظ ۲۳
بحث بداية السبق يوم الأربعاء : ۲۵
مقدمة العلم ۲٦
(۱)تعریف حدیث : ۲۷
تعریف علم الحدیث : ۲۹
(۲) موضوع علم الحدیث : ۳۰
(۳) د علم الحدیث غرض و غایة : ۳۰
(٤) سمه : ۳۳
د حدیث قریب المعنی څو الفاظ او د هغې خپل مینځ کښې فرق : ۳٤
په حدیث او خبر کښې فرق ۳٤
په حدیث او سنت کښې فرق ۳۵
(۵) مدون (او تدوین حدیث) : ۳۵
مدون اول: ۳۵
طبقات المدونین : ۳۷
کتابت حدیث : ۳۸
په زمانه د رسالت کښې باقاعده د کتابت حدیث نه کیدو وجوهات ٤۳
د مسلم د حدیث نه جوابات ٤۳
(٦) نسبة ٤٤
د علم حدیث فضیلت : ٤۵
(۷) قسمة او تبویب : ٤٦
حکم الشارع : ٤۷
مقدمة الکتاب ٤۷
د مصنف رحمه الله نوم، نسب او نسبت : ٤۸
سنه ولادة او وفات : ٤۸
د بغداد قیام او د هغه ځائې نه بصرې ته منتقل کیدل : ٤۸
شیوخ او تلامذة : ٤۹
د امام ابوداؤد رحمه الله تلامذه : ۵۰

د امام ابوداؤد رحمه الله فقهی ذوق : ٥١
د بئر بضاعة زیارت او تحقیق علمی : ٥١
کلمات الائمة فی وصفه : ٥٢
د سهل بن عبدالله تستری قصه : ٥٢
د امام ابوداؤد فقهی مسلک : ٥٣
د نور مصنفین صحاح سته فقهی مسلک : ٥٣
د امام ابوداؤد رحمه الله د حنبلی کیدو قرائن : ٥٤
ائمه متبوعین او غیر متبوعین : ٥٥
د علامه عبدالوهاب شعرانی یو مکاشفه : ٥٦
د امام ابوداؤد حادیث منتخبه : ٥٧
تنیفات امام ابوداؤد رحمه الله : ٥٨
ما یتعلق بالمصنف ٥٩
د کتاب نوم او وجه د تسمیة : ٥٩
غرض د منصنف یعنی وجه د تالیف : ٦٠
زمان تالیف : ٦٠
د سنن ابوداؤد مرتبه په اعتبار د تعلیم : ٦١
طبقات کتب حدیث : ٦٢
د صحاح ستة ترمینځه فرق مراتب : ٦٤
د سنن ابن ماجة او سادس ستة کښې د علماء کرامو اختلاف : ٦٥
د صحاح سته بعض خصوصیات : ٦٦
خصائص سنن ابوداؤد : ٦٨
د ماسکت عنه ابوداؤد بحث : ٧٠
په سنن ابوداؤد کښې چرته حدیث ثلاثی شته یا نه؟ ٧١
په کتب صحاح کښې د ثلاثیات وجود : ٧٢
الروایات المنتقدة لابن الجوزی رحمه الله : ٧٣
د امام ابوداؤد رحمه الله شرط تخریج : ٧٤
د علامه انور شاه کشمیری د خبرې وضاحت په نورو الفاظو : ٧٥
د سنن ابوداؤد نسخې او د تعدد نسخ منشاء : ٧٦
الشروح والحواشی : ٧٨
آداب د طالب الحدیث : ٨٠
انواع کتب الحدیث : ٨٢

هندوستان کښې علم حديث : ۸۸
اسناد ددې امت خصوصيت دې : ۸۹
سند بيانولو ته حاجت دې : ۹۰
زما د ابوداؤد سند : ۹۱
ابتداء بالبسملة وترک حمدلة ۹٤
کتاب الطهارة ۹٦
د کتاب او باب اصطلاح : ۹٦
د طهارة معنی او اقسام : ۹٦
باب التَّخَلِّيِ عِنْدَ قَضَاءِ الْحَاجَةِ ۹۷
د صحاح سته د تراجم خپل مينځ کښې فرق او مرتبه : ۹۹
دفع التعارض بين الروايات الواردة فى الباب : ۱۰۰
د سند متعلق بعض امور او اصطلاحات : ۱۰۱
د لفظ ابن د لوستلو او ليکلو قواعد : ۱۰۲
تحديث او اخبار وغيره الفاظ کښې د فرق بحث : ۱۰۳
د تحمل حديث طرق : ۱۰٤
باب الرَّجُلِ يَتَبَوَّأُ لِبَوْلِهِ ۱۰٦
د حديث الباب تشريح : ۱۰۷
الرواية بالکتابة : ۱۰۸
د راوی مجهول د روايت حکم : ۱۰۹
باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ ۱۱۰
باب کَرَاهِيَةِ اسْتِقْبَالِ الْقِبْلَةِ عِنْدَ قَضَاءِ الْحَاجَةِ ۱۱۳
مذاهب الائمة فى مسئلة الباب : ۱۱٤
استنجاء کښې مباحث اربعه : ۱۱٦
مضمون حديث : ۱۱۹
په دوه متعارض احاديثو کښې تطبيق : ۱۱۹
د احنافو د طرف نه د حديث جوابات : ۱۲۱
باب الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ ۱۲۲
د احنافو د طرف نه د حديث الباب جوابونه : ۱۲۳
د مسلک احناف وجه الترجيح : ۱۲۵
باب کَيْفَ التَّکَشُّفُ عِنْدَ الْحَاجَةِ ۱۲۵
باب کَرَاهِيَةِ الْکَلَامِ عِنْدَ الْحَاجَةِ ۱۲۷

باب أَيَرُدُّ السَّلَامَ وَهُوَ يَبُولُ ۱۲۸
د عبادات فائتة لا الى خلف دپاره د تيمم جواز : ۱۳۰
باب فِي الرَّجُلِ يَذْكُرُ اللَّهَ تَعَالَى عَلَى غَيْرِ طُهْرٍ ۱۳۲
باب الْخَاتَمِ يَكُونُ فِيهِ ذِكْرُ اللَّهِ يَدْخُلُ بِهِ الْخَلَاءَ ۱۳۲
د حديث الباب په باره د محدثينو اختلاف رائې : ۱۳٤
د مصنف رحمه الله د دعوې ثبوت او په هغې نقد : ۱۳٤
توجيه لطيف از حضرت گنگوهی : ۱۳۵
د کلام مصنف رحمه الله توجيه : ۱۳٦
باب الِاسْتِبْرَاءِ مِنَ الْبَوْلِ ۱۳٦
د ترجمة الباب تشريح او غرض : ۱۳٦
د يو بل حديث نه اشکال او دفع تعارض : ۱۳۸
دېر فوائد کوم چه د حديث الباب نه حاصليږی : ۱۳۹
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت : ۱٤۳
د حديث الباب ترجمه او تشريح: ۱٤۳
د ما اصابه البول مصداق کښې د علماء کرامو اختلاف : ۱٤٤
باب الْبَوْلِ قَائِمًا ۱٤۵
بول قائما کښې مذاهب ائمه : ۱٤۵
بول قائما په باره کښې د احاديث تعارض او د هغې توجيه : ۱٤۷
د حاء تحويل تشريح : ۱٤۷
باب فِي الرَّجُلِ يَبُولُ بِاللَّيْلِ فِي الْإِنَاءِ ثُمَّ يَضَعُهُ عِنْدَهُ ۱٤۸
د ترجمة الباب غرض : ۱٤۸
د رسول الله ﷺ د فضلات د طهارة مسئله : ۱٤۹
د حديث الباب د بعض احاديثو سره تعارض او د هغې جواب : ۱۵۰
باب الْمَوَاضِعِ الَّتِي نَهَى النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم عَنِ الْبَوْلِ فِيهَا ۱۵۱
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت : ۱۵۱
باب فِي الْبَوْلِ فِي الْمُسْتَحَمِّ ۱۵۳
په لفظ يغتسل کښې وجوه اعراب : ۱۵٤
باب النَّهْيِ عَنِ الْبَوْلِ فِي الْجُحْرِ ۱۵٦
باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلَاءِ ۱۵۸
د دعاء ماثور ددې مقام سره مناسبت کښې توجيهات : ۱۵۸
باب كَرَاهِيَةِ مَسِّ الذَّكَرِ بِالْيَمِينِ فِي الِاسْتِبْرَاءِ ۱۵۹

د استنجاء بالحجر بعد البول په کیفیت کښې د فقهاء کرامو اختلاف : ۱۶۰
باب الاِسْتِتَارِ فِي الْخَلَاءِ............... ۱٦٤
حدیث الباب په عدد احجار کښې د احنافو دلیل دې او په دې باندې بحث :............... ۱٦۵
د راوی په تعین کښې د حافظ ابن حجرؒ او د علامه عینیؒ د رائې اختلاف............... ۱٦۷
باب مَا يُنْهَى عَنْهُ أَنْ يُسْتَنْجَى بِهِ............... ۱٦۷
مضمون روایت :............... ۱٦۸
د اجاره فاسده مذکوره فی الحدیث توجیه او په دې کښې اختلاف علماء :............... ۱٦۹
په مسئله مترجم بها کښې مذاهب ائمة :............... ۱۷۱
د استنجاء بالحجر مطهر محل کیدو کښې د علماء کرامو اختلاف :............... ۱۷۲
په حدیث الباب کښې اختصار :............... ۱۷٤
د جناتو دپاره د عظم رزق کیدل او په دې کښې اختلاف روایات:............... ۱۷٤
باب الاِسْتِنْجَاءِ بِالْحِجَارَةِ............... ۱۷۵
حدیث الباب د احنافو دلیل دې :............... ۱۷٦
د حدیث بخاری نه وجوب وعدم وجوب ایتار په سلسله کښې د فریقینو استدلال............... ۱۷۷
باب فِي الاِسْتِبْرَاءِ............... ۱۷۹
د یوې سلسله متعدد تراجم ابواب او د هغې خپل مینځ کښې فرق :............... ۱۷۹
د حدیث د ترجمة الباب سره مناسبت :............... ۱۸۰
سره د اتحاد سند د حاء تحویل راوړلو مقصد :............... ۱۸۰
باب فِي الاِسْتِنْجَاءِ بِالْمَاءِ............... ۱۸۰
د استنجاء اقسام او د هغې ثبوت او حکم شرعی :............... ۱۸۰
په استنجاء کښې د جمع بین الحجر والماء ثبوت :............... ۱۸۳
باب الرَّجُلِ يُدَلِّكُ يَدَهُ بِالأَرْضِ إِذَا اسْتَنْجَى............... ۱۸۳
آیا د استنجاء نه پس د لاس نه رائحه کریهه لرې کول د طهارت دپاره ضروری دی؟............... ۱۸٤
باب السِّوَاكِ............... ۱۸۵
د ابوابو مناسبت او ترتیب :............... ۱۸۵
د مسواک د مباحث اربعه تفصیلی بیان :............... ۱۸۵
بحث اول : د سواک معنی او ماخذ:............... ۱۸۵
بحث ثانی : دمسواک حکم واجب یا مسنون:............... ۱۸٦
په بحث ثالث کښې د علماء کرامو مقصد او مستدل :............... ۱۸٦
بحث رابع د مسواک فضائل او خواص :............... ۱۸۷
د عشاء په مستحب وخت کښې اختلاف :............... ۱۸۸

د رسول الله ﷺ په حق کښې جواز اجتهاد : ۱۸۹
باب كَيْفَ يَسْتَاكُ ۱۹۱
د ابوداؤد په روايت کښې وهم او د هغې صحيح تحقيق : ۱۹۲
باب فِي الرَّجُلِ يَسْتَاكُ بِسِوَاكِ غَيْرِهِ ۱۹۳
د تقسيم په وخت ضابطه باليمين فالايمن يا الاكبر فالاكبر : ۱۹۴
د ابوداؤد او مسلم په روايت کښې د تعارض دفع کول : ۱۹۵
باب غَسْلِ السِّوَاكِ ۱۹۶
د ترجمة الباب غرض : ۱۹۶
مضمون حديث : ۱۹۶
آيا د زوجې په ذمه خدمت زوج واجب دې؟ : ۱۹۷
باب السِّوَاكِ مِنَ الْفِطْرَةِ ۱۹۷
د فطرة په تفسير کښې د شارحينو اقوال : ۱۹۸
د خصال فطرت حكم : ۱۹۸
حديث عائشة عشر من الفطرة سره د جامعيت نه امام بخاري رحمه الله دا ولې وانخستلو؟ ۱۹۹
د خصال فطرة په تعداد کښې د رواياتو اختلاف او د هغې توجيه : ۱۹۹
قص الشارب کښې روايات مختلفه توجيه او مذاهب ائمة : ۲۰۰
د اعفاء لحية او مقدار لحية حد شرعى : ۲۰۱
د مضمضه او استنشاق په حكم کښې اختلاف ائمة : ۲۰۱
د امام شافعى رحمه الله واقعه ۲۰۳
د ختان په حكم کښې اختلاف : ۲۰۵
په تشريح سند کښې دوه اقوال : ۲۰۵
د قال ابوداؤد تشريح : ۲۰۵
د روايات الباب تعين او د هغې خلاصه : ۲۰۶
د امام نسائي او امام ابوداؤد رحمه الله په رائې کښې اختلاف : ۲۰۷
باب السِّوَاكِ لِمَنْ قَامَ مِنَ اللَّيْلِ ۲۰۷
مبيت ابن عباس رضي الله عنهما والا روايت کښې تخلل نوم بين الركعات : ۲۰۹
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت : ۲۱۱
باب فَرْضِ الْوُضُوءِ ۲۱۱
د صحة صلوة دپاره د طهارت شرط كيدل : ۲۱۳
د قبول معنى تحقيق او احاديث کښې د هغې په مختلف معنى کښې استعمال : ۲۱۳
مسئلة فاقد الطهورين : ۲۱۴

بغير د طهارت نه د مونځ كولو حكم : ۲۱۵
حديث الباب او يو جزئيه فقهيه كښې د تعارض جواب : ۲۱۵
مسئلة نيت فى الوضوء : ۲۱۷
د حديث توضيح او تشريح : ۲۱۷
په تحريمه كښې دوه مسئلې اختلافى دى : ۲۱۸
تسليم كښې دوه اختلافات دى : ۲۱۹
باب الرَّجُلِ يُجَدِّدُ الْوُضُوءَ مِنْ غَيْرِ حَدَثٍ ۲۲۰
مسئلة مترجم بها كښې مذاهب ائمة : ۲۲۰
توضيح السند : ۲۲۲
باب مَا يُنَجِّسُ الْمَاءَ ۲۲۲
طهارة ماء ونجاست ماء كښې د ائمة مذاهب : ۲۲۲
په حديث القلتين كښې سندا ومتنا اضطراب : ۲۲٤
د حديث القلتين جوابات : ۲۲۵
د حديث القلتين په سلسله كښې د حضرت گنگوهى رائې : ۲۲۸
باب مَا جَاءَ فِي بِئْرِ بُضَاعَةَ ۲۲۹
د حديث بئر بضاعة نه د مالكيانو استدلال او د نورو ائمة ددې نه اعتذار : ۲۳۰
حديث بئر بضاعة په باره كښې د امام طحاوى رحمه الله رائې : ۲۳۰
حديث بئر بضاعة د صحة او سقم په اعتبار سره : ۲۳۲
باب الْمَاءِ لاَ يَجْنُبُ ۲۳٤
د ترجمة الباب تشريح او د هغې غرض : ۲۳٤
په ماء مستعمل كښې مذاهب ائمة : ۲۳٤
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت : ۲۳۵
باب الْبَوْلِ فِي الْمَاءِ الرَّاكِدِ ۲۳٦
حديث الباب د احنافو واضح دليل : ۲۳٦
د طهارة الماء په مسئله كښې د احنافو دلائل : ۲۳۷
د باب د دوارو احاديثو مفهوم او مقتضى كښې فرق : ۲۳۷
باب الْوُضُوءِ بِسُؤْرِ الْكَلْبِ ۲۳۸
سؤر سباع كښې مذاهب ائمة : ۲۳۸
په حديث الباب كښې درې اختلافى مسائل : ۲۳۸
د احنافو د طرف نه د احاديث الباب توجيهات : ۲٤۰
نظر طحاوى او په دې باندې اشكال او جواب : ۲٤۱

باب سُؤْرِ الْهِرَّةِ ۲۴۳
په سؤر هرة کښې مذاهب ائمة ۲۴۳
مضمون حدیث : ۲۴۴
د حدیث الباب د امام طحاوی رحمه الله د طرف نه توجیه : ۲۴۴
د حضرت سهارنپوری رحمه الله تحقیق : ۲۴۵
تحقیق السند : ۲۴۵
باب الْوُضُوءِ بِفَضْلِ وَضُوءِ الْمَرْأَةِ ۲۴۶
د فضل طهور صورتونه : ۲۴۶
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت : ۲۴۷
تحقیق السند : ۲۴۸
باب النَّهْيِ عَنْ ذَلِكَ ۲۴۹
باب الْوُضُوءِ بِمَاءِ الْبَحْرِ ۲۵۱
د ترجمة الباب غرض : ۲۵۱
د شرح حدیث متعلق بعض ضروری توضیحات : ۲۵۲
مسئلة میتة البحر کښې د احنافو او جمهورو اختلاف او د هرې دلې دلیل : ۲۵۳
د حدیث البحر درجه د قوة او ضعف په اعتبار سره : ۲۵۵
باب الْوُضُوءِ بِالنَّبِيذِ ۲۵۵
د دې باب سره متعلق پنځو بحثونه : ۲۵۵
بحث اول : د نبیذ لغوی او عرفی تعریف: ۲۵۵
بحث ثانی و ثالث : د نبیذ اقسام او احکام: ۲۵۵
بحث رابع . د نبیذ مختلف فیه تعین: ۲۵۶
بحث خامس : دحدیث الوضوء بالنبیذ ثبوت: ۲۵۶
په وضوء بالنبیذ کښې د امام محمد رحمه الله رائې : ۲۵۹
د اغتسال بالنبیذ حکم : ۲۶۰
باب أَيُصَلِّي الرَّجُلُ وَهُوَ حَاقِنٌ ۲۶۰
د مسئلة مترجم بها حکم او اختلاف ائمة : ۲۶۰
مضمون حدیث : ۲۶۲
د اختلاف فی السند تشریح او توجیه : ۲۶۲
د سند وضاحت : ۲۶۳
مضمون حدیث : ۲۶۴
لا یصلی بحضرة الطعام شرح او فقهی مسئله : ۲۶۵

د ابن القيم رحمه الله په دې حديث باندې نقد او د هغې جواب : ۲۶۷
باب مَا يُجْزِئُ مِنَ الْمَاءِ فِي الْوُضُوءِ ۲۶۸
د صاع او مد د مقدار بحث او په دې کښې اختلاف د علماء او دلائل د فريقين : ۲۶۹
شرح السند : ۲۷۲
باب الإِسْرَافِ فِي الْوَضُوءِ ۲۷٤
د اعتداء فی الدعاء په تفسير کښې اقوال : ۲۷۵
باب فِي إِسْبَاغِ الْوُضُوءِ ۲۷۶
د اسباغ وضوء انواع ثلاثه او اطالة الغرة والتحجيل تشريح او تحقيق : ۲۷۶
مضمون حديث : ۲۷۸
باب الْوُضُوءِ فِي آنِيَةِ الصُّفْرِ ۲۷۹
د صفر شبه لغوی تحقيق او د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت : ۲۷۹
شرح السند : ۲۸۰
باب التَّسْمِيَةِ عَلَى الْوُضُوءِ ۲۸۱
مسئلة الباب کښې د ائمه اربعه د مذاهب تحقيق : ۲۸۱
د جمهور د طرف نه د حديث الباب جواب : ۲۸۳
په دې مسئله کښې د جمهورو دلائل : ۲۸۳
باب فِي الرَّجُلِ يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ قَبْلَ أَنْ يَغْسِلَهَا ۲۸٤
حديث نه متعلق مباحث اربعه : ۲۸۵
بحث اول : نهی تنزيهی ده که تحريمی؟: ۲۸۵
بحث ثانی : ددغه لاس وهلو اوبو حکم: ۲۸۵
بحث ثالث : د نهی علت او سبب: ۲۸۵
بحث رابع : د اودس په شروع کښې د غسل يدين بحث : ۲۸۶
يو خاص اشکال او د هغې جواب : ۲۸۷
باب صِفَةِ وُضُوءِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم ۲۸۸
مسانيد عثمان رضي الله عنه : ۲۸۹
د مضمضه او استنشاق په حکم کښې اختلاف علماء : ۲۹۰
د مضمضه او استنشاق کيفيت کښې مذاهب ائمة : ۲۹۰
د غايت دوه قسمونه غايت اسقاط او غايت امتداد : ۲۹۲
د مسح رَأس کښې مباحث اربعه : ۲۹۲
بحث اول مقدار مفروض : ۲۹۳
بحث ثانی تثليث مسح : ۲۹٤

بحث ثالث تجدید ماء ۲۹۵
بحث رابع کیفیت مسح ۲۹۵
په مسح د غوږونو کښې مسائل اختلافیه : ۲۹۸
تثلیث مسح سره متعلق د امام ابوداؤد رحمه الله رائې : ۳۰۰
مسانید علی رضی الله عنه : ۳۰۲
په صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې د تعلیم وضوء اهتمام : ۳۰۳
سند حدیث کښې وهم د شعبه : ۳۰۵
د لفظ حدیث "حتی لما یقطر" تشریح : ۳۰۶
مضمون حدیث او په هغې کښې بعض اشکال او جواب : ۳۰۸
په مسح د اذنین کښې د اسحق بن راهویه مستدل او په هغې باندې کلام : ۳۰۹
د امام بخاری رحمه الله په دې حدیث باندې کلام او په دې باندې د حضرت اشکال : ۳۱۰
د حدیث نه په مسح رجلین باندې استدلال او د هغې جوابات : ۳۱۰
قول ابوداؤد تشریح : ۳۱۱
۳ : مسانید عبدالله بن زید بن عاصم رضی الله عنه : ۳۱۳
عبدالله بن زید نه د سوال کونکی سړی د تعین په باره کښې اختلافات روایات : ۳۱۳
د ابوداؤد په روایت کښې یو وهم او د تحقیق او تصحیح : ۳۱٤
په کیفیت مسح راس کښې دلیل جمهور : ۳۱٤
د مسح راس دپاره د تجدید ماء بحث ۳۱٦
غسل رجلین کښې د تثلیث قید شته که نه؟ ۳۱۷
٤: مسانید د مقدام بن معدیکرب : ۳۱۸
ترتیب فی الوضوء کښې مذاهب ائمة او د هغوی دلائل : ۳۱۸
دلک فی الوضوء کښې د مسلک مالکیه تحقیق : ۳۱۹
د ائمة اربعه په نزد د فرائض وضوء تعداد : ۳۲۰
مسح رقبة کښې اختلاف ائمة : ۳۲۱
٥: مسانید معاوية : ۳۲۲
د حدیث تشریح او مسئله اجزاء الغسل عن المسح باندې کلام : ۳۲۲
یو نااشنا تحقیق : ۳۲۳
٦: مسانید رُبَیِّع بِنْت مُعَوِّذ ابْنِ عَفْرَاء رضی الله عنها : ۳۲٤
د ربیع رضی الله عنها د نیا عفراء بعض حالات : ۳۲٤
د الفاظ متن شرح او د هغې حل : ۳۲٦
۷ : مسند جد طلحه : ۳۲۷

۹ : مسند ابو امامة : ۳۲۹
دا حديث د احنافو مستدل دې او د شوافع خلاف دې : ۳۳۰
باب الْوُضُوءِ ثَلاَثًا ثَلاَثًا ۳۳۱
د ابواؤد په دې روايت باندې يو اشكال او د هغې جوابات : ۳۳۳
باب الْوُضُوءِ مَرَّتَيْنِ ۳۳۳
د حديث شرح او بيان مراد كښې اختلاف د آراء : ۳۳٤
باب الْوُضُوءِ مَرَّةً مَرَّةً ۳۳۵
باب فِي الْفَرْقِ بَيْنَ الْمَضْمَضَةِ وَالاِسْتِنْشَاقِ ۳۳٦
باب فِي الاِسْتِنْثَارِ ۳۳٦
مضمون حديث : ۳۳۸
په حديث باندې يو سوال او د هغې جواب : ۳۳۹
د تخليل اصابع حكم او په دې كښې اختلاف : ۳٤۰
باب تَخْلِيلِ اللِّحْيَةِ ۳٤۱
په تخليل لحية كښې مذاهب ائمة : ۳٤۱
وظيفه لحية يعنې د كيرې حكم او په هغې كښې اختلاف : ۳٤۲
باب الْمَسْحِ عَلَى الْعِمَامَةِ ۳٤۲
د قائلين مسح على العمامة په نزد د هغې شرطونه : ۳٤۳
د حديث العمامة توجيهات : ۳٤۳
باب غَسْلِ الرِّجْلَيْنِ ۳٤٦
په وظيفه رجلين كښې مذاهب علماء : ۳٤٦
د مجوزين مسح استدلال د قراءت جر نه او د هغې جوابات : ۳٤٦
باب الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ ۳٤۸
د امام مالك رحمه الله د مسلک تحقيق : ۳٤۹
مضمون حديث : ۳۵۱
د سنن ابوداؤد او د موطاء د روايت تعارض : ۳۵۲
د عبدالرحمن بن عوف او د صديق اكبر رضي الله عنه د امامت دوه مختلف قصې : ۳۵۲
شرح السند : ۳۵٤
د لبس خفين په وخت په طهارت كامله كيدو كښې اختلاف : ۳۵۵
باب التَّوْقِيتِ فِي الْمَسْحِ ۳۵۹
د توقيت فى المسح روايات : ۳۵۹
د حديث خزيمة تصحيح او تعضيف كښې د محدثينو اختلاف : ۳٦۰

حديث خزيمة د چا دليل دې؟ ۳٦۰
د مسح د مودې شروع د کله نه معتبر ده : ۳٦۱
د ابي بن عماره په حديث باندې کلام او د هغې جوابات : ۳٦۲
باب الْمَسْحِ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ ۳٦۳
مسح على الجوربين کښې اختلاف ائمة : ۳٦۳
بابٌ (بلا ترجمة) ۳٦٤
شرح السند : ۳٦٥
د حديث الباب تشريح او توجيح : ۳٦٥
باب كَيْفَ الْمَسْحُ ۳٦٦
د سيدنا علي رضي الله عنه د كلام مطلب : ۳٦۷
د احنافو او د حنابله د طرف نه د حديث جوابونه : ۳٦۹
په فضائل کښې په ضعيف حديث باندې د عمل شرطونه : ۳٦۹
باب فِي الِانْتِضَاحِ ۳۷۰
باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا تَوَضَّأَ ۳۷۲
د اودس د اندامونو د دعا ګانو بحث : ۳۷۳
مضمون حديث : ۳۷٤
باب الرَّجُلِ يُصَلِّي الصَّلَوَاتِ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ ۳۷٥
په مسئله مترجم بها کښې اقوال د علماء کرامو : ۳۷٥
د راوی سند عمرو بن عامر تحقيق : ۳۷٦
باب تَفْرِيقِ الْوُضُوءِ ۳۷۷
په مولاة فی الوضوء کښې مذاهب ائمه : ۳۷۷
د حديث الباب نه په وجوب د موالاة باندې استدلال صحيح نه دې : ۳۷۸
د احاديث الباب خلاصه : ۳۷۹
باب إِذَا شَكَّ فِي الْحَدَثِ ۳۸۰
د نواقض وضوء ابتداء : ۳۸۰
په مسئلة الباب کښې مذاهب ائمة : ۳۸۰
ريح القبل ناقض دې يا نه؟ ۳۸۲
باب الْوُضُوءِ مِنَ الْقُبْلَةِ ۳۸۳
په مس المراءة باندې د اودس د ماتيدو مسئله په قرآن کريم کښې ذکر ده او که نه؟ ۳۸۳
حديث الباب باندې د مصنف رحمه الله كلام : ۳۸٤
د عروة نه د عروة بن الزبير رحمه الله مراد کيدو قرائن : ۳۸٦

د حديث الباب په تائيد کښې نور روايات : ۳۸۷
د امام بيهقى رحمه الله په زعم کښې د حديث مهمل : ۳۸۷
باب الْوُضُوءِ مِنْ مَسِّ الذَّكَرِ ۳۸۸
مذاهب ائمة : ۳۸۸
د احنافو د طرف نه د حديث الباب جواب : ۳۸۸
حديث الوضوء من مس الذكر موؤل دي : ۳۸۹
باب الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ ۳۹۰
په حديث الباب باندې د شوافعو نقد او د هغې جواب : ۳۹۰
باب الْوُضُوءِ مِنْ لُحُومِ الإِبِلِ ۳۹۱
مذاهب ائمة : ۳۹۱
د جمهورو د طرف نه د حديث جواب : ۳۹۲
د بول ماكول اللحم د طهارت بحث : ۳۹٤
باب الْوُضُوءِ مِنْ مَسِّ اللَّحْمِ النِّيءِ وَغَسْلِهِ ۳۹٤
د ترجمة الباب غرض : ۳۹۵
مضمون الحديث : ۳۹۵
باب تَرْكِ الْوُضُوءِ مِنْ مَسِّ الْمَيْتَةِ ۳۹٦
مضمون حديث : ۳۹٦
باب فِي تَرْكِ الْوُضُوءِ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ ۳۹۷
مسئلة الباب کښې اختلاف ائمة : ۳۹۷
په وضوء مما مست النار کښې د مصنف رحمه الله مسلک : ۳۹۸
هغه احکام چه په هغې کښې ډير کرته نسخ شوې ده : ۳۹۸
په دوه احاديثو کښې رفع تعارض : ۳۹۹
مضمون الحديث : ۳۹۹
مضمون حديث : ٤۰۲
باب التَّشْدِيدِ فِي ذَلِكَ ٤۰۳
باب فِي الْوُضُوءِ مِنَ اللَّبَنِ ٤۰٤
مسئلة الباب کښې اختلاف : ٤۰۵
باب الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ ٤۰۵
باب الْوُضُوءِ مِنَ الدَّمِ ٤۰٦
په مسئلة الباب کښې مذاهب ائمة : ٤۰٦
مضمون حديث : ٤۰۷

د احنافو د طرف نه د حديث الباب جوابات : ٤٠٨
د احنافو دليل : ٤٠٩
د دم مقدار معفو کښې مسالک ائمة : ٤٠٩
باب الْوُضُوءِ مِنَ النَّوْمِ ٤٠٩
د حديث د ترجمة الباب سره مناسبت : ٤١٠
په دوه احاديثو کښې رفع تعارض : ٤١٢
د دعوی نکارة دلائل : ٤١٣
د ليلة التعريس په واقعه باندې يو شبه : ٤١٣
باب فِي الرَّجُلِ يَطَأُ الأَذَى بِرِجْلِهِ ٤١٥
شرح السند : ٤١٦
باب مَنْ يُحْدِثُ فِي الصَّلاَةِ ٤١٧
شرح السند : ٤١٨
باب فِي الْمَذْيِ ٤١٨
د مذی سره متعلق مسائل اربعه خلافيه : ٤١٨
د روايات مختلفه ترمينځه تطبيق : ٤١٩
باب فِي الإِكْسَالِ ٤٢٤
په دې مسئله کښې د امام بخاری رحمه الله ميلان : ٤٢٥
د حديث الماء من الماء توجيهات : ٤٢٦
باب فِي الْجُنُبِ يَعُودُ ٤٢٨
د ازواج مطهرات اسماء کرامی : ٤٢٩
په حديث الباب باندې دا اشکال چه اقل قسمة يو شپه دې او د هغې جوابات! ٤٣٠
باب الْوُضُوءِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ ٤٣١
د بابين په دوه مختلفو احاديثو کښې د مصنف رحمه الله رائې : ٤٣١
باب فِي الْجُنُبِ يَنَامُ ٤٣٢
باب الْجُنُبِ يَأْكُلُ ٤٣٣
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت : ٤٣٤
باب مَنْ قَالَ يَتَوَضَّأُ الْجُنُبُ ٤٣٥
د ترجمة الباب غرض : ٤٣٥
باب فِي الْجُنُبِ يُؤَخِّرُ الْغُسْلَ ٤٣٦
د حديث مضمون او د هغې وضاحت : ٤٣٧
يو اشکال او د هغې جواب : ٤٣٨

د مصنف رحمه الله د وهم د دعوې توضيح او ددې مقام تحقيق :.......... ۴۳۹
د امام طحاوي رحمه الله رائې :.......... ۴۴۱
باب فِي الْجُنُبِ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ.......... ۴۴۱
مضمون الحديث :.......... ۴۴۲
باب فِي الْجُنُبِ يُصَافِحُ.......... ۴۴۳
باب فِي الْجُنُبِ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ.......... ۴۴۴
مذاهب ائمه او د هر يو دليل :.......... ۴۴۵
باب فِي الْجُنُبِ يُصَلِّي بِالْقَوْمِ وَهُوَ نَاسٍ.......... ۴۴۷
د امام د مونځ فساد د مقتدی د مانځه فساد لره مستلزم دې او که نه؟ :.......... ۴۴۸
د امام محمد رحمه الله استنباط :.......... ۴۴۹
باب فِي الرَّجُلِ يَجِدُ الْبِلَّةَ فِي مَنَامِهِ.......... ۴۵۱
باب فِي الْمَرْأَةِ تَرَى مَا يَرَى الرَّجُلُ.......... ۴۵۲
ثبوت المنى والاختلاف فيه :.......... ۴۵۴
په روايتين کښې تعارض او د هغې په دفيعې کښې د محدثينو رائې :.......... ۴۵۵
باب فِي مِقْدَارِ الْمَاءِ الَّذِي يُجْزِئُ فِي الْغُسْلِ.......... ۴۵۶
تشريح حديث :.......... ۴۵۷
باب الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ.......... ۴۵۸
په حديث الباب باندې د امام بخاري رحمه الله يو خاص ترجمه :.......... ۴۶۰
تشريح حديث :.......... ۴۶۲
په ابتداء د غسل کښې د اودس متعلق اختلافات :.......... ۴۶۳
اختلاف اول :.......... ۴۶۳
اختلاف ثانی :.......... ۴۶۳
اختلاف ثالث :.......... ۴۶۳
د تمسح بالمنديل بحث او مذاهب ائمة :.......... ۴۶۶
د اودس نه پس د نفض اليدين بحث :.......... ۴۶۷
د ثوب نجس په تطهير کښې مذاهب ائمة :.......... ۴۶۹
التفصيل بين خلق الراس واتخاذ الشعر :.......... ۴۷۱
باب فِي الْوُضُوءِ بَعْدَ الْغُسْلِ.......... ۴۷۱
باب فِي الْمَرْأَةِ هَلْ تَنْقُضُ شَعَرَهَا عِنْدَ الْغُسْلِ.......... ۴۷۲
شرح حديث :.......... ۴۷۵
باب فِي الْجُنُبِ يَغْسِلُ رَأْسَهُ بِالْخِطْمِيِّ أَيُجْزِئُهُ ذَلِكَ.......... ۴۷۶

ماء مخلوط بشئ طاهر سره اودس او غسل كښې اختلاف : ۴۷۶
بَاب فِيمَا يَفِيضُ بَيْنَ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ مِنَ الْمَاءِ ۴۷۷
بَاب فِي مُؤَاكَلَةِ الْحَائِضِ وَمُجَامَعَتِهَا ۴۷۷
په شرح د حديث كښې د شارحينو اختلاف : ۴۷۸
بَاب فِي الْحَائِضِ تُنَاوِلُ مِنَ الْمَسْجِدِ ۴۸۰
د لفظ حديث تحقيق او په هغې كښې د شارحينو اختلاف : ۴۸۱
بَاب فِي الْحَائِضِ لاَ تَقْضِي الصَّلاَةَ ۴۸۲
د لفظ حرورية او ددې نسبت تشريح : ۴۸۳
بَاب فِي إِتْيَانِ الْحَائِضِ ۴۸۳
بَاب فِي الرَّجُلِ يُصِيبُ مِنْهَا مَا دُونَ الْجِمَاعِ ۴۸۶
د مباشرت حائض انواع او د هغوى په باره كښې د ائمة كرامو اختلاف : ۴۸۶
په لفظ حديث باندې د قاعده صرفيه د مخالفت اشكال او د هغې جواب : ۴۸۷
د لفظ حديث په ظاهر باندې يو اشكال او د هغې توجيه : ۴۸۸
حديث محتاج تاويل دې : ۴۹۰
بَاب فِي الْمَرْأَةِ تُسْتَحَاضُ وَمَنْ قَالَ تَدَعُ الصَّلاَةَ فِي عِدَّةِ الأَيَّامِ الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُ ۴۹۲
د استحاضه د رواياتو په باره كښې د مصنف رحمه الله اهتمام او د هغوى د روايات تعدد انوع : ۴۹۲
د استحاضه تعريف او د مستحاضه انواع : ۴۹۳
اول مميزة غير معتادة : ۴۹۴
ثانى معتادة غير مميزة : ۴۹۴
ثالث غير مميزة معتادة : ۴۹۴
رابع غير معتادة و غير مميزة : ۴۹۵
حكم د استحاضه او د حيض په اقل او اكثر موده كښې اختلاف ائمة : ۴۹۵
د احنافو په نزد د عدم اعتبار تميز وجه : ۴۹۶
د موطاء په يو روايت كښې يو وهم او د هغې تحقيق : ۴۹۹
د مصنف رحمه الله غرض او ددې مقام صحيح تحقيق : ۵۰۳
الصحيح من رواية الزهرى فى قصة ام حبيبة عند المصنف رحمه الله : ۵۰۴
آيا په امهات المومنين كښې څوک مستحاضه وه؟ ۵۰۶
بَاب مَنْ قَالَ إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ تَدَعُ الصَّلاَةَ ۵۰۷
د ابن ابى عقيل راوى تحقيق : ۵۰۹
الكلام على قوله (فانه دم اسود يعرف) ۵۱۲
د أَعْجَبُ الأَمْرَيْنِ إِلَيَّ مطالب : ۵۱۵

باب مَنْ رَوَى أَنَّ الْمُسْتَحَاضَةَ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلاَةٍ ٥١٦
دجمهورو دطرف نه دحديث الغسل لكل صلوة جوابات او په هغې كښې د مصنف رحمه الله رائې ٥١٨
باب مَنْ قَالَ تَجْمَعُ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ وَتَغْتَسِلُ لَهُمَا غُسْلاً ٥٢٠
جمع بين الصلوتين بغسل والا روايات باندې د عمل دپاره د مسلک احناف پيش نظر توجيه ٥٢٠
د مثل اول او د مثل ثانی سره متعلق د مولانا انور شاه صاحب رحمه الله مخصوص رائې : ٥٢١
د حديث په تشريح كښې متعدد اقوال : ٥٢٤
باب مَنْ قَالَ تَغْتَسِلُ مَنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ ٥٢٤
د مصنف رحمه الله د قائم كړې شوې ابوابو ترتيب : ٥٢٤
د غسل مستحاضه په باره كښې ائمة اربعة د موقف تائيد د صحيحين د روايت نه : ٥٢٥
د مصنف رحمه الله رائې د احاديث الباب تضعيف : ٥٢٧
د حديث ثانی د ضعف دويم دليل : ٥٢٨
هذا الباب عندی من اصعب الابواب : ٥٣٠
باب مَنْ قَالَ الْمُسْتَحَاضَةُ تَغْتَسِلُ مَنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ ٥٣٠
باب مَنْ قَالَ تَغْتَسِلُ كُلَّ يَوْمٍ مَرَّةً وَلَمْ يَقُلْ عِنْدَ الظُّهْرِ ٥٣٢
باب مَنْ قَالَ تَغْتَسِلُ بَيْنَ الأَيَّامِ ٥٣٢
باب مَنْ قَالَ تَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلاَةٍ ٥٣٢
باب مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الْوُضُوءَ إِلاَّ عِنْدَ الْحَدَثِ ٥٣٣
باب فِي الْمَرْأَةِ تَرَى الْكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ ٥٣٤
مسئلة الباب كښې مذاهب علماء او د هغوی دلائل : ٥٣٥
باب الْمُسْتَحَاضَةِ يَغْشَاهَا زَوْجُهَا ٥٣٦
باب مَا جَاءَ فِي وَقْتِ النُّفَسَاءِ ٥٣٧
باب الاِغْتِسَالِ مِنَ الْحَيْضِ ٥٣٩
مضمون حديث : ٥٤٠
باب التَّيَمُّمِ ٥٤١
د تيمم سره متعلق مباحث عشرة : ٥٤٤
بحث اول : المناسبة بما قبله ٥٤٤
بحث ثانی : معنى التيمم لغة و شرعا ٥٤٤
بحث ثالث : متى شرع التيمم ٥٤٥
بحث رابع : طهارة مطلقة او ضرورية ٥٤٥
بحث خامس : رخصة او عزيمة ٥٤٥

بحث سادس : هل التيمم من خصائص هذه الامة، ٥٤٦
بحث سابع : ما يجوز به التيمم ٥٤٦
بحث ثامن : اختلاف الائمة فى كيفية التيمم ٥٤٦
بحث تاسع : دلائل الفريقين : ٥٤٦
د حديث عمار اضطراب : ٥٤٧
حديث عمار سره د اضطراب نه په صحيحين كښې : ٥٤٧
بحث عاشر : هل يجوز التيمم للجنابة ٥٤٨
د تيمم جنب ثبوت د كتاب الله نه : ٥٤٨
د ذات الجيش تحقيق : ٥٥١
د ظفار او اظفار تحقيق : ٥٥٢
د مصنف رحمه الله د مسلسل كلام تشريح : ٥٥٣
تيمم د جنب په باره كښې د ابن مسعود او ابوموسى اشعرى رضي الله عنهما مباحثه ٥٥٤
په ترتيب استدلال باندې اشكال او د هغې توجيه : ٥٥٥
د تيمم جنب په باره كښې حديث عمار رضي الله عنه : ٥٥٦
باب التَّيَمُّمِ فِي الْحَضَرِ ٥٥٩
د حديث الباب نه د امام طحاوى رحمه الله يو استنباط : ٥٥٩
د تيمم فى الحضر اسباب او صورتونه سره د اختلاف ائمة : ٥٥٩
په كيفيت د تيمم كښې د احنافو دليل او د مصنف رحمه الله په هغې باندې نقد : ٥٦٢
باب الْجُنُبِ يَتَيَمَّمُ ٥٦٣
تشريح حديث : ٥٦٤
د تيمم دپاره د طهارة مطلقه كيدو دليل : ٥٦٥
شرح السند : ٥٦٥
باب إِذَا خَافَ الْجُنُبُ الْبَرْدَ أَيَتَيَمَّمُ ٥٦٧
شرح حديث : ٥٦٨
باب فِي الْمَجْرُوحِ يَتَيَمَّمُ ٥٦٩
په مسئله ثابته بالحديث كښې اختلاف د علماء كرامو : ٥٧١
د احنافو د طرف نه د حديث جواب : ٥٧١
آيا حديث الباب باندې مصنف رحمه الله سكوت فرمائيلې دې؟ ٥٧٢

باب فِي الْمُتَيَمِّمِ يَجِدُ الْمَاءَ بَعْدَ مَا يُصَلِّ فِي الْوَقْتِ.......... ۵۷۳
د مسئلة الباب ډیر صورتونه او د هر یو حکم :.......... ۵۷۳
باب فِي الْغُسْلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ.......... ۵۷۵
د باب سره متعلق ابحاث ستة :.......... ۵۷۵
بحث اول : المناسبة بما قبله.......... ۵۷۵
بحث ثانی : التسمية ووجهه،.......... ۵۷۶
بحث ثالث : حكم الغسل.......... ۵۷۶
بحث رابع : هل الغسل لليوم او للصلوة.......... ۵۷۷
بحث خامس : هل الغسل للجنابة يكفى غسل الجمعة،.......... ۵۷۷
بحث سادس : هل الغسل يختص بمن يحضر الجمعة ام يعم.......... ۵۷۷
د حضرت شيخ په رائې کښې اغتسالات ثلاثه :.......... ۵۷۷
د واقعه عثمان رضی الله عنه نه د علماء کرامو استنباط :.......... ۵۷۹
شرح حديث :.......... ۵۸۲
د مشى الى الجمعة ثبوت او د هغې فضيلت :.......... ۵۸۳
حكم الكلام عند الخطبة :.......... ۵۸۳
اكثر الاعمال ثوابا :.......... ۵۸٤
غسل ميت سره په وجوب غسل کښې اختلاف :.......... ۵۸۵
په حديث الباب کښې دوه بحثونه :.......... ۵۸۷
بحث ثانی :.......... ۵۸۷
باب فِي الرُّخْصَةِ فِي تَرْكِ الْغُسْلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ.......... ۵۸۸
مضمون حديث :.......... ۵۹۰
د ابن عباس رضی الله عنهما د بيان په مراد کښې د شارحينو درې اقوال :.......... ۵۹۰
باب فِي الرَّجُلِ يُسْلِمُ فَيُؤْمَرُ بِالْغُسْلِ.......... ۵۹۱
په مسئلة الباب کښې مذاهب ائمة :.......... ۵۹۱
د كافر د غسل د تقديم بحث :.......... ۵۹۱
قيس بن عاصم صحابى رضی الله عنه :.......... ۵۹۲

تقریظ

دمخلص دوست صاحب التالیف والتعالیق محترم مولانا الحاج ډاکټر تقی الدین ندوی مظاهری

استاد حدیث جامعة الامارات العربیة المتحده. العین

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین

محمد واله واصحابه اجمعین ومن تبعهم باحسان الی یوم الدین

زما دپاره د سعادت او خوشحالئ مقام دې چه د فاضل ګرامی محترم مولانا محمد عاقل صاحب په قیمتی کتاب **الدرالمنضود علی سنن ابی داؤد** یعنی په تقریر د ابوداؤد شریف باندې څو کرښې اولیکم، د سنن ابوداؤد چه په صحاح سته کښې کوم مقام دې هغه د اهل علم نه پټ نه دې، په دې وجه زمونږ په لویو دینی مدارسو کښې چرته چه د دوره حدیث اهتمام دې سنن ابوداؤد ته په تدریسی لحاظ سره ډیر اهمیت حاصل دې، د حضرت خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله په نزد ددې کتاب سخت اهتمام وو، په سنن ابی داؤد باندې د علماء کرامو د ډیرو شرحو او حاشیو باوجود[1] حضرت سهارنپوری رحمه الله د یو جامع شرح ضرورت محسوس کړو چه ددې ټولو خلاصه وی، او چه کوم مشکل مقامات قابل حل پاتې شوی وی دهغې تشریح اوکړې شی، حضرت سهارنپوری رحمه الله ددې عظیم الشان کار شروع هغه وخت اوفرمائیله چه دعمر شریف اکثر حصه ئې تیره شوې وه، او خپل شاګرد رشید حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب رحمه الله ئې په دې کار کښې خپل ځان سره شریک کړو، پس د استاذ او د شاګردد مسلسل لسو کالو اوپنځو میاشتو دسخت محنت نه پس دا شرح په مدینه طیبه علی صاحبها الصلوة والسلام کښې تکمیل ته اورسیده، کومه چه په هندوستان کښې په پنځو غټوغټو جلدونوکښې شائع شوې ده،اوپه آخرکښې د استاد محترم حضرت شیخ الحدیث صاحب رحمه الله په خصوصی عنایت سره د قاهرې نه په شلو جلدونو کښې د شیخ الحدیث رحمه الله په حواشی سره شائع شوه، نا چیز بنده ته هم تر د دوؤ کالوپورې دهغې دطباعت اودحواشی په ترتیب وغیره کښې د اشتغال سعادت حاصل شو.

حقیقت دا دې چه هندوستانی علماؤ خصوصا زمونږ د اکابرینو د طرف نه چه په علم حدیث باندې کوم تصنیفات وجود ته راغلی دی په هغې کښې فنی لحاظ سره دې کتاب ته ډیر اهمیت حاصل دی چه دهغې اعتراف د مصر او شام لوئې لوئې علماء کرامو هم کړې دې.

په بذل المجهود کښې په بعض مقاماتو باندې ډیر زور بحثونه او ګران مسائل راغلی دی ضرورت وو چه یو داسې فاضل د چا چه د شیخ الحدیث رحمه الله د علومو سره پوره مناسبت وی او سنن ابی داؤد ئې ډیر کرته لوستلې وی، دهغې د باریکیانو نه خبر وی هغه د بذل المجهود په اردو ژبه کښې په مزیدار او ساده انداز کښې خلاصه تیاره کړی چه د طالبانو

[1] په هغې کښې د بعضې شروحو او تعلیقاتو تعارف بنده په خپل کتاب محدثین عظام او د هغوی علمی کارنامې کښې او ډیر تفصیل په خپل تصنیف الامام ابي داؤد المحدث الفقیه، کښې کړې دې، دا عربی تصنیف د دمشق بیروت نه ډیر کرته شائع شوې دې منه)

او مدرسينو او د باحثينو او مصنفينو دپاره په هغې مباحثو باندې پوهه آسانه شي.
محترم فاضل محمد عاقل صاحب صدر المدرسين مدرسه مظاهر العلوم کوم چه د شيخ الحديثﷺ په قابلو شاګردانو کښې دې. د حضرت په هغوی باندې د شفقت خصوصی نظر وو په خلافت او اجازت سره ئې هم هغوی سرفراز کړې دی او هغوی خپل تعليمی او تدريسی او تاليفی مراحل د حضرت د نګرانئ او سرپرستئ لاندې تير کړی دی، او د ډيرې مودې نه د حديث پاک او سنن ابو داؤد درس ورکوی. بله دا چه سنن ابوداؤد حضرت هغوی ته په دويم ځل په خاص طور لولې وو، ددې خصوصياتو نه علاوه الله پاک هغوی ته د اوږد بحث د مختصر او واضح بيانولو خاص ملکه ورکړې ده
هم ددې تولو خصوصياتو د وجې او په کتاب باندې د نظر اچولو نه پس اندازه اوشوه چه دا کتاب دمدرسو طالبانو دپاره نادره ډالئ ، او د علماؤ او مدرسينو دپاره به بهترين رهنما ثابت شي، الله پاک دې مولانا ته بهترين جزاء خير ورکړی او د هغوی دا کتاب او نور تاليفات دې قبول کړی او هميشوالې دې ورکړی، آمين، وما ذلک علی الله بعزيز.

ډاکټر تقی الدين ندوی
استاذ الحديث جامعة الامارات العربية المتحدة العين
۵ ربيع الاول ۱۴۱۳ هجری

پيش لفظ

الحمد لله حمدا موافيا لنعمه مکافيا لمزيده والصلوة والسلام علی سيدنا محمد النبی الامی وآله وصحبه وبعد!

په موجوده دور کښې د علم دين نه چه کومه بې رخی کولې شی هغه هر څوک وينی.
او چاته چه ددې علم د حاصلولو توفيق هم وی په هغوی کښې اکثر او زيات خلق د عدم رغبت ښکار دی خصوصا د نصاب په رومبو کتابونو کښې چه په هغې سره استعداد پيدا کيږی دهغې حالت نور هم زيات قابل د شکايت دې، څه نفوس داسې وی چه د خپل تعليم د ابتدائی درجاتو د عبور کولو نه پس درجه عليا ته رسيدو سره هغوی ته د خپل حالت احساس کيږی، او دې درجې ته رسيدلو سره هغوی څۀ اندازه کتاب کتلو او د مطالعې طرف ته متوجه شی. اوس ښکاره خبره ده چه د هغه وخت په توجه او محنت سره د حلِ کتاب استعداد پيدا کيدل خو ډير ګران دی اوس هغوی زيات نه زيات دومره کولې شی چه د استاذانو تقريرونه په درس کښې کيناستلو سره اوليکی. پس د استاذانو د درسی تقريرونو د ضبط کولو سلسله نن صبا قائم ده د خپل خپل صلاحيت مطابق ليکونکی طلبه ليکل کوی په هغوی کښې بعض با صلاحيت بعض بې صلاحيته ليکونکی هم وی
د نن نه تقريبا شل کاله مخکښې زمونږ د مدرسې يو متعلم (مولوی ثناء الله هزاری باغی) د بنده د ابوداؤد شريف درسی تقرير ضبط کړې وو، د احقر د نظر نه هغه تير شو نو هغه وخت ماته د متعلم موصوف محنت او کوشش خوښ شو په دې وجه بنده هغه رانقل کړې وو، او د کتاب (ابوداؤد) د مطالعې په وخت مې په هغې باندې بعض ځايونو کښې د

حواشی اضافه هم کوله، دغه شان په هغې کښې کافی مفید خبرې راجمع شوې، بعض مدرسینو هغه د خپل ځان دپاره هم نقل کړو، او بعض احبابو دهغې د طبع کولو مشوره راکړه چه مختصر او مفید ده، د طباعت کتب سلسله ما سره څه نه څه چلیږی خپل یا د حضرت شیخ رحمه الله، په دې وجه ددې کال په شروع کښې بنده د طباعت په نیت په هغې باندې نظر ثانی شروع کړو، په نظر ثانی کښې حذف او اضافه، توضیح او تنقیح د ضرورت مطابق کیږی.

زما ددې کار د ابتداء علم په څه طریقه محترم مولانا قاری صدیق احمد صاحب باندوی رحمه الله ته هم اوشو، موصوف چه سهارنپور ته تشریف راوړلو نو د بنده نه ئې دهغې د تکمیل تقاضه اوفرمائیله او په خپلو مبارکو کلماتو سره ئې د بنده همت افزائی هم اوفرمائیله د حضرت مولانا علمی ذوق او شوق داسې دې چه هغوی د نورو طلباؤ او فضلاؤ نه هم دا غواړی چه هغوی زیات نه زیات د خپل رغبت او توجهاتو رخ په علمی کارونو کښې اولګوی. اوس الحمد لله د موصوف د دعاء په برکت سره دکال اخیره پورې د یو جلد په اندازه مسوده تیاره شوه، د کتابت کار د مخکښې نه شروع دې، ددې تقریر په جلد اول کښې کتاب الطهارة مکمل راغلې دې، د سنن ابوداؤد کتاب الطهارت ډیر اوږد دې اندازه دا ده چه په جلد ثانی کښې به کتاب الصلوة والزکوة او څۀ حصه د کتاب الحج راشی، او انشاء الله دریم جلد به آخر د کتاب پورې شی، وما ذلک علی الله بعزیز وهو المیسر لکل عسیر.

په دې تقریر کښې چه ترڅو پورې د حل کتاب تعلق دې دهغې زیات تر ماخذ بذل المجهود شریف دې ددې نه علاوه نور مضامین یا خو هغه دی کوم چه احقر د حضرت شیخ د حواشئ بذل او د نورو شروح حدیث او کتب فقه نه اخذ کړی دی، او یا هغه دی کوم چه ما د حضرت شیخ صاحب رحمه الله او مولانا اسعد الله صاحب رحمه الله نه په درس کښې اوریدلې دی، په دې وجه چه احقر ته د سنن ابوداؤد ددې دواړو بزرګانو نه ځانله ځانله د لوستلو دوه ځل موقع ملاؤ شوه د موخر الذکر نه ۱۳۸۰هجری کښې کوم چه د احقر د دوره حدیث کال وو، او اول الذکر نه په ۸۷هجری کښې کوم چه د بنده د تدریس سنن ابی داؤد اول کال دې دهغې شکل دا جوړ شو چه د لامع الدراری د تالیف کار چه کله په مذکوره کال کښې پوره شو نو چونکه د حضرت شیخ دا وخت فارغ شوې وو په دې وجه حضرت پخپله احقر ته اوفرمائیل چه زما کتاب (سنن ابوداؤد) باندې چه زما کوم حواشی اوبین السطور دی په هغې زما نه ځان پوهه کړه، احقر عرض اوکړو چه باقاعده کتاب او نه لولم، حضرت ددې تحسین اوفرمائیلو او د لوستلو سلسله هم هلته په دار التصنیف کښې شروع شوه او د کال آخره کښې پوره شو. فالحمد لله علی ذلک،در اصل هم په دې احقر هم اوغوښتل چه هر کله حضرت شیخ الحدیث رحمه الله دې نالائق او ناکاره ته دومره په شوق سره لوستل اوکړل نو څۀ چه د حضرت په برکت سره حاصل شو هغه طبع کړې شی چه دهغې نفع عام شی، امید دې چه ددې تقریر په مطالعې سره به د ډیرو دپاره د بذل المجهود نه استفاده کول هم آسان شی هم په دې وجه خیال وو چه ددې نوم تیسیر الوصول الی بذل المجهود کیخودلې شی، خو بیا مې

دا سوچ اوکړو چه هسې نه چه اوریدونکی دا ګمان اوکړی چه دا د بذل المجهود حاشیه ده په دې وجه بیا دا دویم نوم تجویز کړې شو [1]

ددې رومبی جلد دنظرثانی په وخت دنقل، املاء او دتصحیح اواصل سره دکتلو تعاون عزت مند مولوی عبدالرحمن مظاهری ګلبرګوی (کرناټک) په ښه طریقه پوره کړو. فجزاه الله احسن الجزاء، همدغسې څوک صاحب چه هم د راتلونکې مسودې په تکمیل کښې زمونږ سره مدد کوی هغوی ته دې هم الله تعالی دخپل لوئې شان مطابق جزاء خیر ورکړی دعا ده چه الله تعالی دې دا کار په سهولت سره تکمیل ته اورسوی، اودا دې دآخرت دپاره ذخیره جوړه کړی، د مور پلار استاذانو او خصوصا دحضرت شیخ نور الله مرقده په حق کښې دې د اجر سبب اوګرځوی او د طالبانو دپاره دې زیات نه زیاته فائده منده جوړه کړی آمین

والحمد لله اولا وآخرًا

محمد عاقل عفا الله عنه

۲۱ رجب المرجب ۱۴۱۳ هـ

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد للّه رب العلمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین محمد واله واصحابه اجمعین

اللّهم انی احمدک واستعینک([2])

بحث بدایة السبق یوم الاربعاء : ([3])

زمونږ د مشائخو او استاذانو ﷺ معمول وو چه په یوم الاربعاء یعنی د چارشنبې په ورځ به ئی د سبقونو د شروع کولو اهتمام او رعایت فرمائیلو. اوس د اسلافو ددې اهتمام د دلیل واصل د معلومولو ضرورت دې.

په دې سلسله کښې د صاحب هدایه شاګرد په تعلیم المتعلم کښې د خپل استاذ صاحب هدایه عادت نقل کړې دې ﴿ کان استاذنا الشیخ الامام برهان الدین رحمه الله یوقف بدایة السبق علی یوم الاربعاء ﴾ زمونږ استاذ یعنی صاحب هدایه به د سبق د شروع کولو دپاره د چارشنبې د ورځې انتظار کولو، او په دلیل کښې به ئې په خپل سند سره یو حدیث بیانولو چه دهغې الفاظ دا دی : ﴿ ما من شئ بدئ یوم الأربعاء الا وقد تم ﴾

خو بعض محدثینو په دې حدیث باندې کلام کړې دې لکه علامه سخاوی په المقاصد الحسنة کښې لیکلې دی چه ﴿ لم اقف له علی اصل ﴾ یعنی ماته ددې حدیث هیڅ

[1]) خو په دې تسمیه کښې تامل وو خکه چه دا نوم حضرت شیخ د حضرت ګنګوهی رحمه الله د دابوداؤد تقریر کوم چه مولانا محمد یحیی صاحب رحمه الله جمع کړې وو دهغې دپاره تجویز فرمائیلې وو خو چونکه په مستقبل قریب کښې ددې تقریر د شائع کیدو توقع نشته که شائع شو نو هم هغه نوم به مقید په عربی کړې شی الدر المنضود علي سنن ابي داؤد (عربی)

[2])د بنده عادت دې چه هره ورځ د سبق شروع کولو نه مخکښې دا دعاء لولې ددې ماخذ فعل د سیدنا بلال رضی الله عنه موذن رسول الله ﷺ دې کوم چه د باب الاذان فوق المناره په روایت کښې راروان دې)

[3]) ذکره مولنا عبدالحي في الفوائد البهية من ترجمة صاحب الهداية)

اصل ملاؤ نه شو ، ددې نه پس علامه سخاوی د پورته حديث معارضه کړې ده، د طبرانی د هغه حديث سره چه په هغې کښې يوم الاربعاء ته د ﴿ يوم نحس مستمر ﴾ مصداق وئيلې دې.

ملا علی قاری رحمه الله ددې اشکال دا جواب ورکړې دې چه د علامه سخاوی ﴿ لم اقف له على اصل ﴾ وئيل د خپل علم په اعتبار سره دی ځکه چه د صاحب هدايه په شان فقيه محدث چه يو حديث په خپل سند سره مرفوعا بيانوی، او په هغې باندې عمل کوی نو دا د هغه حديث د ثبوت دپاره کافی ده اگر که په متداول کتب حديث کښې دا حديث ملاؤ نه شی، او د طبرانی د روايت هغوی دا جواب کړې دې چه هغه ضعيف دې، او که هغه صحيح اومنلې شی نو دهغې توجيه به دا وی چه چونکه په دې ورځ په کفارو باندې عذاب نازل شوې وو، په دې وجه دا ورځ د کفارو او د اعداء الاسلام په حق کښې سپيرهٔ ده نو د مسلمانانو په حق کښې يقينا مسعود او مبارک شوه.

د صاحب هدايه او د اکابرينو ددې معمول تائيد بعض علماء کرامو په هغه حديث سره هم فرمائيلې دې کوم چه په صحيح مسلم جلد ثانی کښې واقع دې. ﴿ ان الله خلق النور يوم الاربعاء ﴾ چه الله پاک نور د چهار شنبې په ورځ پيدا کړو او ښکاره ده چه علم هم سراسر نور دې په دې وجه هم د چهارشنبې [1] په ورځ باندې د سبقونو د شروع کولو مناسبت ښکاره دې، دا ټول بحث مولانا عبدالحی صاحب ذکر فرمائيلې دې، اوس اوس په دې سلسله کښې يو بل حديث په علم کښې راغلو چه په هغې کښې دا دی چه علم دې د دوشنبې په ورځ باندې طلب کړې شی په دې سره سهولت وی، والله اعلم بصحة الحديث.

اوس مونږ مقدمة العلم شروع کوو.

مقدمة العلم

د استاذانو او علماء کرامو د هميشه نه معمول پاتې شوې دې چه د کتاب د شروع کولو نه مخکښې چه په کوم فن کښې هغه کتاب دې د هغه فن ابتدائی خبرې او مقدمة العلم ډير په اهتمام سره بيان فرمائی، او علماؤ د ميزان او دمنطق هم ددې خبرې تصريح کړې ده چه د فن د شروع کولو نه مخکښې دهغې مقدمة العلم پيژندل ضروری دی.

(اقسام مقدمه): پوهه شه چه د مقدمې دوه قسمونه دی يو مقدمة العلم او دويم مقدمة الکتاب. [2] په دې دواړو کښې فرق تاسو په مختصر المعانی کښې لوستلې دې دهغې

---

[1] په دې سلسله کښې تير کال د رفيق محترم شيخ الحديث مولانا محمد يونس صاحب نه يو حديث په اوريدو کښې راغلو چه دهغې په ظاهر تقاضه دا ده چه د سبق ابتداء په يوم الاثنين يعنې د ګل په ورځ اوشی نو ډيره غوره ده په دې په حصول علم کښې اسانتيا راځی دهغې الفاظ دا دی ﴿ اطلبوا العلم يوم الاثنين فانه ميسر لصاحبه ﴾ ابونعيم اصفهانئ دا په تاريخ اصفهان کښې ښنده د سيدنا انس رضي الله عنه نه روايت کړې دې خو د حديث د صحت او قوت حال معلوم نه دې.

[2] د متقدمينو په نزد صرف مقدمة العلم وه، او د مقدمة الکتاب اصطلاح روستنې ايجاد دې، علامه تفتازانی رحمه الله ددې اختراع کړې ده لکه چه د مطول شرح تلخيص نه معلومېږی او منشاء د اختراع هم د هغه ځائې نه معلوميدلې شی.

دلته د بیانولو حاجت نشته خو دا خبره خو بدیهي ده چه د مقدمة العلم تعلق د فن سره وي، او د مقدمة الکتاب تعلق د کتاب سره وي، تاسو ته به دواړه مقدمې بیانولې شي، اول مقدمة العلم [1] واورئ!

په مقدمة العلم کښې بعض حضرات صرف درې امور بیانوي، تعریف، موضوع، غرض او غایت، او بعض حضرات اته امور بیانوي، چه هغې ته رؤس ثمانیه هم وائي، او بعض حضراتو امور عشره لیکلي دي.

اعلم ان مبادی کل فن عشره الحد والموضوع ثم الثمره

الاسم والاستمداد وحکم الشارع وفضله ونسبة والواضع

ومسائل والبعض بالبعض اکتفی ومن دری الجمیع حاز الشرفا

زمونږ شیخ رحمه الله به د کتاب په شروع کښې د مقدمة العلم والکتاب لاندې شل امور بیانول.

په مقدمة العلم کښې نهه:

۱: تعریف، ۲: موضوع، ۳: غرض وغایت ۴: اسمه،

۵: مدون، ۶: نسبت، ۷: مرتبه ۸: قسمت او تبویب

دا اته امور هغه دي کوم ته چه رؤس ثمانیه وائي، او علماء اسلام په دې باندې د نهم ځیز یعنی د حکم شارع اضافه کړې ده، او حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه په مقدمة الکتاب کښې هم دا ځیزونه دي، سوا د تعریف نه چه د کتاب تعریف نه وي [2] او موضوع د علم او د کتاب د دواړو یوه وي، ددې دواړو نه علاوه په مقدمة الکتاب کښې باقي هم هغه اووهٔ ځیزونه دي کوم چه په مقدمة العلم کښې وي، نهه او اووهٔ شپاړس امور شو او ددې نه علاوه څلور ځیزونه د متفرفات او اشتات د قبیل نه دي:

۱: نُسخ د کتاب، ۲: شروح وحواشي، ۳: سند حدیث، ۴: آداب طالب،

دا ټول شل امور شو، اوس مونږ مقدمة العلم هم د دغه پورته ذکر شوی ترتیب مطابق بیانوو.

(۱) تعریف حدیث:

ځان پوهه کړئ چه دلته دوه ځیزونه دي یو علم حدیث یعنی فنِ حدیث، دویم حدیث یعنی نفس حدیث، لکه چه تاسو ته به معلومه وي چه یو خو دې علمِ بلاغت وفنِ بلاغت، او یو دې بلاغت کوم چه د فصاحت مقابل دې، هم په دې وجه د دواړو تعریف بیل بیل کولې

[1] ټول صحاح سته د یو فن یعنی د فن حدیث کتابونه دي، لهذا دا مقدمة العلم کومه چه مونږ دلته بیانوو ددې ټولو کتابونو سره به ددې تعلق وي او په ټولو ځایونو کښې به دا مقدمه کار ورکوي. په خلاف د مقدمة الکتاب چه هغه د هر کتاب جدا جدا وي په دې لحاظ سره مقدمة العلم عام او مقدمة الکتاب خاص شوه، او په ترتیب کښې په اعتبار د ذکر سره عام په خاص باندې مقدم وي، هم په دې وجه مقدمة العلم مونږ دلته مخکښې ذکر کوو.

[2] ددې نه مراد د حد منطقي نفي ده ګنې تعریف په معنی د تعارف هغه د کتاب هم وي.

شي، د علم بلاغت بیل کوم چه د معانی او بیان د مجموعې نوم دې او د نفس بلاغت خانله یعنی کلام د مقتضی الحال مطابق کیدل، هم دغه شان دلته هم دوه څیزونه دی، حدیث او فن حدیث بیا د فن حدیث دوه قسمونه دی، یو علم روایت حدیث، دویم علم درایة حدیث یا داسې اوایئ چه علم الحدیث روایت، علم الحدیث درایة، او زمونږ مخې ته چه کوم کتاب دې بلکه د دوره حدیث ټول کتابونه هغه د علم درایت حدیث سره تعلق لری، او هم ددې تعریف بیانول اصل او مقصود دې، مناسب دا ده چه د فن حدیث د تعریف د پیژندلو نه مخکښې د نفس حدیث تعریف اوپیژندلې شی.

حدیث د رسول الله ﷺ اقوالو، افعالو، احوالو او تقریراتو ته وئیلې شی، د تقریر مطلب دا دې چه یو امتی د رسول الله ﷺ په مخکښې یو کار کړې وی، او رسول الله ﷺ په هغې باندې انکار نه وی کړې نه هغه وخت او نه روستو نو هغې ته د رسول الله ﷺ تقریر وائی او کوم څیز چه داسې ثابت شی دهغې په باره کښې به داسې وئیلې شی چه دا څیز په حدیث سره ثابت دې، یعنی د رسول الله ﷺ په تقریر سره، وجه دهغې دا ده [1] چه د نبی د شان نه دا خبره بعید ده چه د هغوی په مخکښې دې یو ناجائز کار اوکړې شی یا د هغوی په علم کښې راشی، او هغوی په هغې باندې نکیر او نه فرمائی ددې نه معلومه شوه چه د رسول الله ﷺ چه څنګه افعال او اقوال د امت دپاره حجت دی، هم دغه شان د هغوی سکوت هم حجت دې، بلکه داسې اوایئ چه د نبی هر څیز حجت دې سبحان الله: د انبیاء ﷺ څه عجیبه شان دې، د هغوی هر یو څیز حجت دې، پس کوم څیز چه د رسول الله ﷺ د تقریر نه ثابت شی دهغې باره کښې دا وئیلې شی چه دا څیز د حدیث نه ثابت دې

تقریر خو بالاتفاق بین المحدثین والاصولین د حدیث په تعریف کښې داخل دې.
لانه حجة ایضا، او احوال دوه قسمه دی، اختیاریه او غیر اختیاریه (لکه د رسول الله ﷺ حلیه مبارکه، قد، مخ مبارک وغیره) یا داسې اوایئ چه خلقیه او خلقیه، د محدثینو په اصطلاح کښې دواړه قسمونه په حدیث کښې داخل دی، بلکه هر هغه څیز کوم چه د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب وی، هغه حدیث دې. ﴿ کل ما نسب الی النبی ﷺ حتی الحرکات والسکنات فی الیقظة والمنام ﴾ او د اصولینو یعنی د اصول فقه په اصطلاح کښې قسم ثانی یعنی احوال غیر اختیاریه دا د حدیث په تعریف کښې داخل نه دی ځکه چه هغوی خو د هغه حدیث نه بحث کوی کوم چه د حجت او دلیل د قبیل نه وی، او د اوصاف خلقیه یعنی د احوال غیر اختیاریه تعلق د یو حکم شرعی سره نشته، لهذا هغه حجت هم نهَ دی، دا خو تعریف شو د نفس حدیث، اوس مونږ (انشاء الله) د علم حدیث تعریف بیانوو، اول د علم

---

[1] ددې مثال د سیدنا موسی ﷺ او خضر ﷺ قصه ده کومه چه مشهوره او معروف ده، او په قرآن کریم کښې ذکر ده. موسی ﷺ سره د معاهدې نه چه هغه به د سیدنا خضر ﷺ په فعل باندې هیڅ نه فرمائی، بلکه خاموش به وی، خو چه کله موسی ﷺ د خضر ﷺ نه د داسې کارونو صدور اولیدو کوم چه به ظاهر کښې د شریعت خلاف وو، نو موسی ﷺ خاموش پاتې نه شو او فورا ئې انکار اوفرمائیلو)

حديث رواية، کوم چه دلته مقصود دي، [۱] او دهغې نه روستو د علم الحديث دراية.

تعريف علم الحديث :

د دې يو مشهور تعريف خو دا دې : هو علم يعرف به اقوال النبیﷺ وافعاله واحواله، علامه کرمانی او عينی هم دا ليکلې دي علامه سيوطیؒ ددې باره کښې ليکلی دی، هذا غير محرر.... يعنی دا تعريف واضح او منقح نه دې، د هغوی دا اشکال صحيح دې، ځکه چه دا تعريف خو د سيرت په هر کتاب باندې صادق راځی، که هغه په اردو کښې وی يا په عربئ کښ، که په سند سره وی يا بغير د سند نه، او پخپله علامه سيوطیؒ ددې يو بل تعريف بيان فرمائيلې دې چه په هغې باندې هيڅ اشکال نشته، او زما په نزد د ټولو نه غوره هم هغه دې، ﴿ هو علم يشتمل على اقوال النبیﷺ وافعاله وروايتها وضبطها وتحرير الفاظها ﴾ يعنی علم روايت حديث هغه فن دې چه په هغې کښې د رسول اللهﷺ اقوال افعال د الفاظو د صحت او د سند د تحقيق سره نقل کړې شی په دې تعريف کښې احوال غالبا د اختصار دوجې حذف کړې شوی دی، او د رسول اللهﷺ تقرير کوم چه د حديث په تعريف کښې داخل دې اګرچه دلته مذکور نه دې خو د رسول اللهﷺ تقريرات په افعالو کښې راتلې شی، ځکه چه تقرير وائی سکوت او ترک نکير ته، او دا هم فعل من الافعال دی.

د علم دراية [۲] حديث تعريف کوم چه نهايت مختصر او جامع دې. [۳] حافظ ابن حجرؒ داسې فرمائيلې دې ﴿ معرفة القواعد المُعَرفة بحال الراوی والمروی ﴾ يعنی فن درايت حديث د هغه قواعدو او اصولو پيژندل دی چه دهغې په ذريعه سره د روايا‌تو او د راويانو احوال پيژندلې او معلومولې شی.

هم دا تعريف علامه سيوطیؒ په خپله الفيه کښې داسې بيان کړې دې،

علم الحديث ذوقوانين تحد — يدری بها احوال متن وسند

فذانک الموضوع والمقصود — ان يعرف المقبول والمردود

په دې دوه شعرونو کښې د علم اصول حديث تعريف، موضوع او غرض وغايت

---

[۱] حضرت شيخؒ به فرمائيل چه اګر که دا کتابونه چه کوم زمونږ مخې ته دی د رواية حديث دی خو زمونږ په مدارسو کښې دا دراية لوستلې شی، ګويا مونږ خلقو د علم روايت حديث نه علم درايت حديث جوړ کړې دې (انتهي بلفظه)

[۲] چه دهغې بل نوم علم مصطلح الحديث او اصول حديث هم دې، او دې ته علوم الحديث هم وئيلې شی، صاحب منهل ليکلې دی چه علم دراية حديث او علم اصول حديث دواړه يو دی، وهو کما قال کما في مقدمة التدريب صفحه ٥ وکذا يفهم من مطالعة الکتب لا کما يتوهم من مقدمة الاوجز انهما علمان متغائران، فتامل)

[۳] د علم دراية يو مفصل تعريف امام سيوطیؒ بيان کړې دې، ﴿ هو علم يعرف منه حقيقة الرؤية وشروطها وانواعها واحکامها وحال الرواة وشروطهم واصناف المرويات وما يتعلق بها ﴾ يعنی هغه علم چه دهغې په ذريعه د رواية حديث حقيقت معلوم شی چه روايت څنګه اوکړی شی دهغې معتبر طرق څه دی، شرائط او انواع ئې څه دی، اودهغې احکام چه کوم روايت مقبول وی او کوم مردود، هم دغه شان د راويانو د جرح او تعديل اسباب او طرق، او نور اصطلاحات فن معلوم شی، رواية وائی نقل الحديث بالسند ته)

دري واړه څيزونه راغلي دي، يعنی علم اصول حديث د هغه قوانينو نوم دي چه په هغې سره د حديث د سند او متن احوال معلوم شي، او هم دا دوه څيزونه يعنی متن او سند ددې علم موضوع ده، او غرض ددې فن دا دې چه د مقبول او مردود رواياتو معرفت حاصل شی، چه کوم حديث مقبول دې او قابل استدلال دې، او کوم حديث مردود او غير معتبر دې.

(۲) موضوع علم الحديث :

علامه کرمانی لوئی محدث دې، او د علامه ابن حجر او د عينی وغيره ټولو نه مقدم دې، هغوی په شرح د بخاری کښې د علم حديث د موضوع په باره کښې فرمائيلې دی، ﴿هو ذات الرسول ﷺ﴾ يعنی د علم حديث موضوع د رسول الله ﷺ ذات ګرامی دې، په دې باندې علامه سيوطی رحمه الله فرمائی چه زمونږ استاذ علامه کافيجی رحمه الله به هميشه تعجب فرمائيلو چه هغوی ذات رسول ﷺ څنګه د علم حديث موضوع مقرر کړه، حال دا چه دا خو د علم طب موضوع ده، ځکه چه رسول الله ﷺ انسان دې، او د انسان بدن د علم طب موضوع ده، شارحينو د علامه سيوطی رحمه الله د خپل استاذ ددې اشکال د نقل کولو نه پس خپله د هغوی په خاموش پاتې کيدو باندې تعجب کړې دې چه ددې نه خو معلومه شوه چه دا اشکال د سيوطی رحمه الله په نزد هم صحيح دې، حال دا چه دا اشکال غلط دې ځکه چه د رسول الله ﷺ په ذات کښې دوه څيزونه دی، يو وصف انسانيت او دويم وصف رسالت، او د کرمانی مراد دا دې چه ذات رسول د وصف رسالت په اعتبار سره د علم حديث موضوع ده نه د وصف انسانيت او د بدن په اعتبار سره، او ښکاره ده چه وصف رسالت سره د طب د موضوع څه تعلق؟ او انسان او بدن د انسان د علم طب موضوع ده، د صحت او مرض په لحاظ سره پس دا دواړه څيزونه بيل بيل شو.

زمونږ د شيخ رحمه الله رائې په مقدمة د اوجز کښې دا ده چه ذات الرسول ﷺ خو دې د مطلق علم حديث موضوع اومنلې شی، که هغه د حديث هر يو قسم وی، او علم روايت حديث په کوم کښې چه مونږ بحث کوو، چونکه خاص دې د مطلق علم نه، په دې وجه ددې موضوع هم خاص کيدل پکار دی، پس حضرت شيخ رحمه الله اوفرمائيل چه د علم رواية موضوع ﴿الروايات والمرويات من حيث الاتصال والانقطاع﴾ ده، يعنی د رسول الله ﷺ احاديث د سند د اتصال او نقطاع وغيره اوصافو او کيفيات سند په لحاظ سره.

(۳) د علم الحديث غرض و غايت :

غرض وائی ما لاجله الفعل يعنی د کوم څيز د حصول دپاره چه کار اوکړې شی بيا چه کوم کار په هغه څيز باندې مرتب وی هغې ته غايت وائی، پس که هغه مرتب کيدونکې څيز د سړی د مقصود مطابق وی نو هغه غرض هم دې او غايت هم، او که ترتب د مقصود خلاف وی نو هغې ته به نتيجه خو وئيلې شی خو غايت نه، لهذا غرض خاص او غايت عام شو، لکه تاجر چه د حصول نفع دپاره تجارت کوی بيا په دې تجارت باندې کله نفع مرتب شی او کله نقصان، نو دې نقصان ته به غايت وائی خو غرض ورته نه شی وئيلې کيدې.

حضرت شيخ رحمه الله به د صحيح بخاری په درس کښې ددې دري غرضونه بيانول؛

(۱) **اول غرض** : د هغه زيرو او بشارتونو مصداق جوړيدل کوم چه د حديث د لوستونکو او دهغې د تعليم کونکو په باره کښې راغلی دی، مثلاً :
۱ : د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل : ﴿ نضر الله امرأ سمع مقالتی فوعاها واداها فرب حامل فقه غير فقيه ورب حامل فقه الي من هو افقه منه... رواه الترمذی ﴾ او په ابوداؤد شريف کښې هم دا مضمون د زيد بن ثابت رضی الله عنه په حديث مرفوع کښې راغلی دی، الله پاک دې تروتازه او خوشحال او هميشه گل گلزار اوساتی هغه سړې چه زما خبره واوری او بيا هغه محفوظ کړی، او نورو ته هغه اورسوی، (الحديث) په دې کښې دواړه احتمالونه دی چه جمله دعائيه وی يا جمله خبريه، وړاندې رسول الله ﷺ نورو ته د روايت د رسولو فائده بيان کړې ده، هغه دا چه ډير کرته داسې کيږی چه ډير خلق کومو ته چه هغه روايت رسولې شی هغه د رسونکی نه زيات فهيم او پوهه وی، او په يو روايت کښې دی، ﴿ فرب مبلغ اوعى له من سامع ﴾ يعنی چاته چه روايت رسولې شی هغه زيات محفوظ ساتونکې وی حديث لره په نسبت د اوريدونکی، ددې حديث نه يو نکته معلومه شوه چه بعض شاگردان په فهم او حفظ وغيره اوصافو کښې د استاذ نه مخکښې وی، لکه چه مشاهده هم ده.

د پورته حديث د لاندې بعض علماء کرامو ليکلې دی چه : ما من رجل يطلب الحديث الا کان علی وجهه نضره.... يعنې کوم سړې چه په حقيقی معنی کښې طالب حديث وی د هغه په مخ باندې رڼړا او د تازگئ آثار وی، زه وايم چه دا هم داسې ده لکه چه د اهل جنت په باره کښې ارشاد دې ﴿ تعرف فی وجوههم نضرة النعيم (الآية) ﴾ او که په يو طالب حديث کښې دا صفت بيا نه موندلې شی نو دا به د طلب په کمی باندې محمول کولې شی، يا دا چه د هغه طلب، طلب صادق نه دې.

۲ : هم دغه شان د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو، ﴿ ان اولی الناس بی يوم القيامة اکثرهم علی صلوة، رواه الترمذی وابن حبان فی صحيحه ﴾ يعنی د قيامت په ورځ به د ټولو نه زيات ماته نزدې هغه خلق وی کوم چه په ما باندې په کثرت سره درود وائی، ابن حبان رحمه الله فرمائی چه په دې حديث کښې تصريح ده ددې خبرې چه د قيامت په ورځ باندې به د ټولو نه زيات قرب د رسول الله ﷺ سره د اصحاب الحديث وی، ځکه چه په کثرت صلوة باندې هم دا حضرات موصوف وی، ځکه چه هم دې حضراتو ته د صلوة او سلام دلوستلو او د ليکلو زياته موقع ملاويږی.

۳ : د ابن عباس رضی الله عنهما نه روايت دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ اللهم ارحم خلفائی ﴾ اې الله زما د خلفاؤ سره د رحم معامله اوکړه، صحابه کرامو رضی الله عنهم تپوس اوکړو، يا رسول الله ﷺ من خلفائک؟ يا رسول الله ﷺ ستاسو خلفاء څوک دی؟ نو هغوی اوفرمائيل : ﴿ الذين يروون احاديثی ويعلموها الناس ﴾ يعنی هغه خلق زما خلفاء دی کوم چه زما احاديث روايت کوی او خلقو ته دهغې تعليم ورکوی، په دې حديث کښې رسول الله ﷺ د علم حديث سره شوق

او رغبت لرونکو ته خپل نائب او خليفه وئيلي دی، او ددې نه علاوه ئې ورته د رحمت دعاء فرمائيل ده، ددې نه زيات نور څه فضيلت او سعادت کيدې شي. نو خلاصه دا چه دا دعاګانې او بشارتونه کوم چه په احاديثو کښې راغلې دی دهغې د مصداق جوړيدو دپاره مونږ علم حديث لولو.

تنبيه: ځان پوه کړه چه طالب حديث له خپل فضائل اوريدلو سره کوم چه په پورته احاديثو کښې ذکر دی، ډير مغرور او د خپل ځان په باره کښې په خوش فهمئ کښې اخته کيدل نه دی پکار بلکه په خپل ځان کښې د تواضع صفت پيدا کول پکار دی، اوګورئ زمونږ حضرت شيخ چه د خپلې زمانې راس المحدثين وو، ټول عمر ئې په اشتغال بالحديث او د کتب حاديث د شروح په تصنيف او تاليف کښې تير شو، خو دهغې باوجود په مقدمه د لامع کښې په مراتبو د اهل حديث باندې کلام کولو سره فرمائی ﴿ نحن لسنا بمحدثين ﴾ يعنی زمونږ په شان خلق فی الواقع محدث نه دی، د محدث بللو مستحق نه دې، صرف د اشتعال بالحديث د وجې نه راته عرفا محدث وئيلې شی، په اصل کښې مونږ خو مبتدئين يو.

(۲) **دويم غرض**: دا دې چه د دين او شريعت مدار په قران کريم باندې دې او په قرآن کريم کښې اصول بيان کړې شوی دی د جزئياتو تفصيل او تشريح په هغې کښې نشته، او حديث د قرآن کريم او دهغې د مجملاتو تشريح ده، لهذا د حديث نه بغير نه په صحيح معنی فهم قرآن حاصليدې شی، او نه په هغې باندې صحيح عمل ممکن دې، پس د فهم القرآن او عمل بالقرآن دپاره مونږ احاديث لولو.

(۳) **دريم غرض**: کوم ته چه به حضرت شيخ د جرندې پل فرمائيلو [۱] زمونږ د ټولو مسلمانانو د رسول الله ﷺ سره مينه ده او هر سړې د مينې دعويدار دې نو رسول الله ﷺ زمونږ محبوب شو او د محب د خپل محبوب هره أدا او د هغه هره خبره خوښوی، احاديث طيبه هم د هغوی الفاظ او هم د هغوی خبرې دی، پس د رسول الله ﷺ محبت د حديث پاک د لوستلو او بل ته د ښودلو مقتضی دی، او د محبوب د کلام نه لطف اندوز کيدل خپله يو مستقل غرض دې. (من احب شيئا اکثر من ذکره) مقوله مشهوره ده. [۲]

(۴) **څلورم غرض**: به زمونږ استاذ محترم مولانا امير احمد صاحب بيانولو چه د علم حديث غرض ﴿ معرفة کيفيت الاقتداء بالنبی ﷺ ﴾ يعنی د رسول الله ﷺ اتباع او د هغوی په نقش قدم باندې انسان څنګه لاړ شی ددې طريقه معلوم شی په دې وجه مونږ حديث لولو، او زه وايم (يعنی استاد محترم مولانا محمد عاقل صاحب) چه دا غرض د صاحب مشکوة د

---

[۱] دا د حضرت يوه خاص اصطلاح ده چه دهغې تشريح دې د بخاری په تقرير کښې اوکتلې شی،
[۲] حضرت شيخ به فرمائيل چه فرض کړئ چه د احاديثو په تعليم او تعلم کښې هيڅ فائده نه وی، هيڅ ثواب ئې هم نه وی، ددې د لوستلو دپاره هم دا يو غرض کافی دې چه حديث پاک د محبوب کلام دې او محب ته د محبوب په کلام کښې لذت حاصليږی.

کلام نه [۱] کوم چه د مشکوة په خطبه کښې، دې مستفاد کيږي، او هم دا مضمون صاحب د مفتاح السعادة هم دغه شان ليکلې دې ﴿ التحلي بالآداب النبوية، والتوقی عما يکرهه وينهاه ﴾ يعنی د رسول اللهﷺ په اخلاقو او اوصافو سره ځان ډولی کول، او کوم ځيزونه چه د هغوی نه وو خوښ دهغې نه ځان ساتل.

(۵) **پنځم غرض**: هغه دې کوم چه صاحب منهل ليکلې دې ﴿ الاحتراز عن الخطأ في الانتساب الی النبیﷺ ﴾ يعنی د رسول اللهﷺ طرف ته د يو ځيز د غلط انتساب نه محفوظ کيدل، ځکه چه دا خبره کول چه دا فلانئ خبره رسول اللهﷺ کړې دې يا نه، په دې باندې محدثين پوهيدلې شی، حديث وغير حديث، کلام رسول وکلام غير رسول کښې فرق هم هغه حضرات کولې شی کوم چه د فن حديث نه خبر وی.

(۶) **شپږم غرض**: علماء کرامو بيان کړې دې چه د هر فن يو تاثير وی، لکه چه مثلا د منطق تاثير بکواس يعنی قدرة علی الکلام دې، هم دغه شان که په صحيح معنی کښې په اخلاص او محبت سره په حديث پاک کښې مشغول شی نو په دې سره په طالب العلم کښې شان صحابيت پيدا کيږی ځکه چه صحابه کرامؓ د رسول اللهﷺ په احاديثو، صحبت او په طرز عمل سره صحابه جوړ شوی دی، او طالب حديث هم هر وخت د رسول اللهﷺ د احوالو او اوصافو او دهغې د مطالعې او دهغې په تحقيق کښې لګيدلې وی، بيا به دهغې نه څنګه نه متاثر کيږی، ګويا طالب حديث ته د رسول اللهﷺ صحبت حاصل دې.

او غرض د ټولو علوم دينيه ﴿ الفوز بسعادة الدارين ﴾ بيانولې شی.

فائده : ځان پوهه کړئ چه په دې بيان کړې شوی اغراضو کښې هيڅ تضاد او تباين نشته، بلکه واقعه دا ده چه دا ټول ځيزونه په حديث پاک کښې د مشغوليدو فوائد او ثمرات دی، کوم چه د انسان د حيثيت او صلاحيت مطابق په هغه کښې پيدا کيږی، د يو ځيز ډير فوائد کيدې شی.

(۴) اسمه : يعنی وجه تسميه ددې فن:

اسمه يعنی د فن نوم او دهغې وجه تسميه، نو ددې فن نوم علم حديث دې، اوس دا خبره کول چه حديث ته حديث ولې وائی؟ حافظ ابن حجرؒ دوه اقوال ذکر کړی دی.

وجه تسميه نمبر۱: د حديث معنی د حادث راځي، الله پاک د خپل ذات او صفات په اعتبار سره قديم دې، په دې وجه د الله پاک کلام (قرآن کريم) هم قديم دې، دهغې بالمقابل د رسول اللهﷺ ذات حادث دې، په دې وجه د هغوی کلام هم حادث دې، په دې وجه د رسول اللهﷺ کلام ته حديث په معنی د حادث وئيلې شی.

---

[۱] د خطبه مشکوة الفاظ دا دی : اما بعد فان التمسك بهديه لا يستتب الا بالاقتفاء لما صدر من مشكوته، والاعتصام بحبل الله لا يتم الا ببيان كشفه ﴾ د جمله اولی نه د مولانا امير احمد صاحبؒ بيان کړې شوې غرض مستفاد کيږی، او د دويمې جملې نه د حضرت شيخؒ په کلام کښې چه کوم غرض ثانی راغلې دې، هغه موندلې کيږی، فالحمد لله علي ذلك)

وجه تسمیه نمبر ۲: حدیث وائي خبرې او کلام ته، او چونکه دا د رسول اللهﷺ خبرې دی، په دې وجه دې ته حدیث ونیلې شی، په دې باندې دا اشکال کولې شی چه په حدیث کښې صرف خبرې چرته دی، په دې کښې خو د رسول اللهﷺ احوال او افعال هم داخل دی، ددې جواب دا دې چه د رسول اللهﷺ احوالو او افعالو ته تغلیبا احادیث ونیلې شی.

وجه تسمیه نمبر۳: بعض علماؤ لیکلې دی چه د رسول اللهﷺ د اقوالو او افعالو نه په حدیث سره تعبیر کول خود ساخته اصطلاح نه ده، بلکه خپله د قرآن کریم نه مستنبط ده، هغه داسې چه د رسول اللهﷺ هغه ارشادات کومو ته چه حدیث ونیلې شی هغه سراسر بیانِ دین دې او په سورة الضحی کښې هم ددې بیان دین نه په تحدیث سره تعبیر کړې شوې دې ﴿ واما بنعمة ربک فحدث ﴾ دلته د نعمت نه مراد دین دی لکه چه په بعض نورو آیتونو کښې دی. [1] پس د حدیث تسمیه هم ددې تحدیث نه اخستلې شوې ده، ددې لږ شان وضاحت دا دې چه په اصل کښې ﴿ واما بنعمة ربک فحدث ﴾ مربوط دې د ﴿ ووجدک ضالا فهدی ﴾ سره،[2] او د آیت کریمه د مضمون خلاصه دا ده چه مونږ ته بې خبر بیا موندلې نو مونږ تاته علوم او معارف درکړل، بیا وړاندې تلو سره فرمائی پس تاسو هغه علوم او معارف (کوم چه ستاسو په احادیث کښې موجود دی) د خلقو مخکښې بیان کړئ، دې بیانولو ته په آیت کریمه په تحدیث سره تعبیر کړې شوې دې، پس هم ددې نه لفظ حدیث اخستلې شوې دې.

د حدیث قریب المعنی څو الفاظ او د هغې په خپل مینځ کښې فرق

ځان پوهه کړه چه دلته څو اصطلاحی الفاظ نور دی، حدیث، اثر او سنت دا الفاظ په خپل مینځ کښې مترادف دی او که مختلف؟ کوم چه محدثین هم لیکی، او اصولین هم، لکه چه تاسو په نور الانوار او شرح نخبه وغیره کښې لوستلې دی.

(په حدیث او خبر کښې فرق)

د جمهور محدثینو رائې دا ده چه حدیث او خبر دواړه مترادف دی بیا د حدیث په تعریف کښې اختلاف دې، بعضو د رسول اللهﷺ د اقوالو او احوالو سره مخصوص کړې دې او بعضو د صحابه کرامورضي الله عنهم اقوال هم د حدیث په تعریف کښې داخل منلی دی، او بعضو پکښې د تابعینو اقوال هم شامل کړی دی، د بعض محدثینو رائې دا ده چه په حدیث او خبر کښې تباین دې، حدیث، ما جاء عن النبیﷺ او خبر ما جاء عن غیره، او بعضو حدیث ته خاص یعنی ما جاء عن النبیﷺ او خبر ته عام معنی یعنی ما جاء عن النبیﷺ ومن غیره، ونیلې دې.

---

[1] پس ارشاد دې: واذکروا نعمة الله علیکم وماانزل علیکم من الکتاب والحکمة یعظکم به (الایة)....... الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی (الایة)... په دې دواړو آیتونو کښې الله پاک د دین نه په نعمت سره تعبیر کړې دې.

[2] او فأما الیتیم فلا تقهر، الم یجدك یتیمًا فاوی، سره مربوط دې او وأما السائل فلا تنهر، د ووجدك عائلا فأغنی، سره مربوط دې، گویا لف ونشر غیر مرتب دې.

(په حديث او سنت کښې فرق)

اوس پاتې شو فرق د سنت او حديث، په مينځ کښې نو بعضو خو دې ته د يو بل مرادف وئيلې دې او دويم قول دا دې چه د حديث اطلاق د رسول الله ﷺ په صرف اقوالو باندې کيږي، او سنت عام دې، ددې اطلاق د رسول الله ﷺ په اقوالو او افعالو او احوالو ټولو باندې کيږي، او د اثر اطلاق خو د محدثينو په نزد په حديث مرفوع او موقوف دواړو باندې کيږي، لکه امام طحاوی رحمه الله د خپل کتاب نوم شرح معانی الاثار کيخودلې دې او هغوی په دې کښې روايات مرفوعه او موقوفه ټول راوړی دی، او بعض علماء کرامو اثر خاص کړې دې ، د موقوف سره، په مرفوع باندې دهغې اطلاق نه کوی.

(۵) مدون (او تدوين حديث):

مدون اول:

د تدوين حديث ابتداء داسې شوې ده چه د صحابه کرامو رضی الله عنهم او د کبار تابعينو په نزد خو د تدوين او ترتيب سلسله نه وه، د هغوی سره خو علوم نبويه په سينو کښې محفوظ وو، د تصنيف او تاليف د هغوی په نزد دستور نه وو، ځکه چه د عربو حافظې ډيرې قوی وې، هغوی ته د ليکلو څۀ ضرورت وو؟ غرض دا چه هغه وخت احاديث عام طور سره د صحابه کرامو او تابعينو په سينو کښې محفوظ وو، چه صحابه کرام او تابعين کله د دنيا نه رخصتيدل شروع شو او نزدې وه چه دنيا د صحابه کرامو د متبرک نفوسو نه خالی شی ځکه چه د رسول الله ﷺ د وفات تقريبا سل کاله شوې وو، په ۹۹هجری کښې مر بن العزيز رحمه الله چه کله خليفه شو نو هغوی په دې ويره باندې چه ددې متبرک هستيانو د وفات کيدو سره دا علوم هم کوم چه د هغوی په سينو کښې محفوظ وو، د هغوی سره قبرونو ته لاړ نه شی په دې وجه هغوی په ۹۹ هجری کښې د خپل زير اثر ممالکو علماء کرامو او حفاظ حديث په نوم باندې فرامين اوليږل چه د رسول الله ﷺ احاديث دې جمع کړې شی، پس حافظ ابونعيم اصفهانی په تاريخ اصفهان کښې ليکی، كتب عمر بن عبدالعزيز الى الافاق انظروا حديث رسول الله ﷺ فاجمعوه... او د بعض رواياتو نه معلوميږی چه هغوی خاص طور قاضی ابوبکر بن حزم رحمه الله ته، کوم چه د هغوی د طرف نه د مدينې منورې قاضی او امير وو، دا فرمان اوليکلو لکه چه په مؤطا کښې امام محمد په خپل سند سره نقل کړی دی، او امام بخاری رحمه الله په صحيح بخاری باب كيف يقبض العلم کښې تعليقا ذکر فرمائيلې دی وَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَبِي بَكْرِ بْنِ حَزْمٍ انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَاكْتُبْهُ فَإِنِّي خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ الْعُلَمَاءِ، يعنی عمر بن عبدالعزيز رحمه الله د ابوبکر بن حزم رحمه الله په نوم باندې حکم اوليږلو چه د رسول الله ﷺ احاديث اولټوئ، هغه اوليکئ او ماته ئې راوليږئ، ځکه چه ماته د علم د ختميدو او د علماء کرامو د ختميدو ويره ده، پس د خليفه عادل عمر بن عبدالعزيز رحمه الله په تحريک باندې د هغه وخت محدثين حضراتو احاديث جمع کړل، په ابتداء کښې چه کوم حضراتو احاديث جمع کړی وو، په هغوی کښې دوه نومونه زيات مشهور او منقول دی يو ابن شهاب الزهری رحمه الله چه د هغوی پوره نوم

محمد بن مسلم بن عبید الله بن عبد الله بن شهاب الزهری رحمه الله دي. او دویم ابوبکر بن حزم رحمه الله (ابوبکر بن محمد بن عمرو بن حزم) چونکه د. دواړه حضرات معاصر او د یوې زمانې دی، د ابن شهاب زهری رحمه الله وفات په ۱۲۵ هجری کښې شوې دې او د ابوبکر بن حزم رحمه الله وفات په ۱۳۰ هجری کښې شوې دې په دې وجه په یقین سره دا تعین نه شی کیدې چه اول مدون په دې دواړو کښې څوک دې؟ د اکثر حضراتو میلان د ابن شهاب الزهری رحمه الله طرف ته دې، هم دا د امام مالک، حافظ ابن حجر او علامه سیوطی رحمه الله وغیره رائې ده. او د امام بخاری رحمه الله میلان په ظاهر کښې د ابوبکر بن حزم طرف ته دې، ځکه چه امام بخاری رحمه الله لکه چه مخکښې تیر شوی دی هم د هغوی د نوم تصریح کړې ده.

د جمهورو تائید ددې نه هم کیږی چه ابن عبدالبر په التمهید کښې د امام مالک رحمه الله نه نقل کړی دی چه د عمر بن عبد العزیز رحمه الله د قاضی ابوبکر بن حزم رحمه الله خپل جمع کړی احادیث د هغوی په خدمت کښې د راولیږلو نه مخکښې وفات شوې وو، او ددې نه علاوه ابن عبدالبر په جامع بیان العلم واهله کښې لیکلې دی چه امام زهری رحمه الله اوفرمائیل چه عمر بن عبد العزیز رحمه الله مونږ ته د سنت د جمع کولو حکم اوفرمائیلو ﴿ فکتبناها دفترا دفترا﴾ نو مونږ د احادیثو دفترې دفترې اولیکلې او هغه مو د خلیفه راشد په خدمت کښې اولیږل. هغوی د خپل خلافت ما تحت ملکونو کښې اولیږل ددې نه معلومه شوه چه امام ابن شهاب الزهری رحمه الله احادیث د ابن حزم رحمه الله نه مخکښې لیکلې وو، لهذا د اولیت سهرا د هغوی په سر ده.

په دې سلسله کښې یو دریم نوم د امام شعبی اخستلې شی چه د چا نوم عامر بن شراحیل دې، امام سیوطی رحمه الله په تدریب الراوی کښې د حافظ ابن حجر رحمه الله نه نقل کړی دی چه ﴿ اما جمع حدیث الی مثله فقد سبق الیه الشعبی، یعنی صرف د یو مضمون د احادیثو راجمع کولو کار د ټولو نه اول امام شعبی رحمه الله کړې دې، او هغوی د طلاقو متعلق احادیث راجمع کړل او وې لیکل، هذا باب من الطلاق جسیم، یعنی د احادیث متعلقه بالطلاق دا یو ډیر لوئې باب دې او قرین قیاس هم دا قول معلومیږی چه امام شعبی رحمه الله مدون اول اومنلې شی د تقدم زمانی د وجې نه، ځکه چه د شعبی پیدائش په ۱۷ هجری کښې شوې دې، او د زهری ولادت ۵۰ هجری کښې ، خو ددې باوجود په مدونین کښې د هغوی نوم مشهور نه دې، وجه دا ده چه د هغوی د تدوین تعلق د یو خاص مضمون د احادیثو سره وو، یعنی د کومو تعلق چه د طلاق سره وی، د هر قسم روایاتو هغوی جمع نه ده فرمائیلې.

پس ددې خلاصه او تحقیق والله اعلم دا دې چه صرف د یو نوع او یو مضمون د احادیثو جمع کولو کار د ټولو نه اول د عامر بن شراحیل شعبی رحمه الله کارنامه ده، او مطلقا د جمع احادیث په سلسله کښې دوه اقوال دی، عند الاکثر الزهری وعند البعض ابوبکر بن حزم، ویظهر الیه میل البخاری.

فائده : د پورته ذکر شوی بیان نه معلومه شوه چه د تدوین حدیث دا اهم ترین کار د عمر بن عبد العزیز رحمه الله په تحریک باندې شوې دې، کومه چه یقینا یو تجدیدی کارنامه ده،

لکه چه په حدیث کښې راغلی دی[1] الله پاک به په دې امت کښې هر سل کاله پس یو داسې شخصیت یا جماعت پیدا کوی کوم چه به د احیاء دین په سلسله کښې یو ښکاره خدمت سرته رسوی، علماء کرامو خلیفه عادل عمر بن عبدالعزیز رحمه الله ته د اولې صدۍ مجدد وئیلی دی، او علامه سیوطی رحمه الله په دې باندې د علماء کرامو اتفاق لیکلې دې، پس دا د احادیث شریفه چه کومه مبارکه ذخیره زمونږ مخې ته موجود ده، د موصوف د حسنِ تدبیر او سعی مشکور نتیجه ده. [2] تقبل الله مساعیه وجزاه الله عنا وعن جمیع المسلمین خیرا.

هسې علماء کرامو په هره زمانه کښې د هرې صدۍ د مجدد د خپل خپل تحقیق او معلوماتو مطابق تعیین فرمائیلې دې، او په هغې باندې کتابونه لیکلې شوی دی، د ډیرو ارباب علم او اصحاب بصیرت رائې دا ده چه د مولانا محمد الیاس رحمه الله د دعوت او تبلیغ دا مبارک تحریک د څوارلسمې هجری صدۍ په تجدیدی کارنامو کښې یوه کارنامه ده.

طبقات المدونین:

د دې نه پس ځان پوهه کړئ چه د تدوین حدیث مختلف ادوار دی، اول دور خو هغه دې کوم چه مخکښې تیر شو کوم ته چه تدوین علی الاطلاق وئیلې شی، یعنی کیف ما اتفق د هر نوع روایات او احادیث بغیر د څه خاص ترتیب او مضمون د رعایت کولو نه یو ځائې په کتابی شکل کښې راجمع کول. دویم دور تدوین علی الابواب دې، یعنی د احادیث په مخلوط ذخائرو کښې د هر مضمون احادیث بیل بیل کولی او په بیلو بیلو بابونو کښې ترتیب ورکول ددې نه پس بیا دریم دور راځی تدوین علی الصحاح.... چه په هغې کښې حضرات محدثینو دا اهتمام اوکړو چه په موجوده ذخیرو کښې ئې احادیث صحیحه د سقیمه نه ممتاز کړل، او صرف د صحیح احادیثو ئې جدا انتخاب اوکړو، د ټولو نه اول دور د ړومبۍ صدۍ په اختتام باندې بیا موندلې شو، دویم دور د دویم صدۍ په مینځ کښې بیا موندلې شو، او دریم دور د دریمې صدۍ په اوائلو کښې بیا موندلې شو

د اول دور د حضراتو تعیین په تفصیل سره پورته تیر شو، او د دویم دور په حضراتو کښې دا نومونه زیات مشهور دی، ابن جریج، د دوی نوم عبدالملک بن عبدالعزیز بن جریج دې، هشیم بن بشیر الواسطی، معمر بن راشد الیمنی، امام مالک او عبدالله بن مبارک رحمهم الله وغیره او د دریم دور په حضراتو کښې د ټولو نه ړومبې نوم د امام

[1] من حدیث ابي هریرة رضی الله عنه مرفوعا ان الله یبعث لهذه الامة علي راس کل مائة سنة من یجدد لها دینها اخرجه ابوداؤد في کتاب الملاحم وکذا الطبراني في الاوسط والحاکم في المستدرک)

[2] د هغوی په سوانح او سیرت باندې مستقل کتابونه لیکلې شوې دی، دهغې نه یو هغه دی کوم چه د امام مالک رحمه الله بغیر د واسطې نه شاګرد رشید ابو محمد عبدالله بن عبدالحکم المالکی المصری المتوفی ۲۱۴ هجری تالیف کړې دې، چه په هغې کښې د موصوف د زهد او قناعت، تقوی او طهارت، خوف او خشیت او په زمانه د خلافت کښې د عدل او انصاف او د تواضع قصې ډیرې په ښکلې انداز کښې لیکلې شوې دی، چه دهغې اردو ترجمه اوس اوس د مکتبه خلیلیه نه شائع شوې ده، د کتاب مترجم مولانا محمد یوسف صاحب لدهیانوی رحمه الله دې)

بخاري رحمه الله دي او د هغوی نه پس د امام مسلم رحمه الله.

د دې درې وارو ادوارو (طبقات ثلاثه) ذکر علامه سیوطی رحمه الله په خپله الفیه[1] کښې داسې کړې دې!

اول جامع الحديث والاثر	ابن شهاب امر له عمر
و اول الجامع للابواب	جماعة في العصر ذواقتراب
كابن جريج و هشيم مالك	و معمر و ولد المبارك
و اول الجامع باقتصار	على الصحيح فقط البخارى

یعنی د عمر بن عبدالعزیز په حکم باندې احادیثو لره جمع کونکې د ټولو نه اول هستی د ابن شهاب الزهری رحمه الله ده او خاص د ابوابو په ترتیب باندې د ټول نه مخکښې احادیثو لره راجمع کونکی یو جماعت دې کوم چه تقریبا د یوې زمانې دی لکه ابن جریج، هشیم، امام مالک، معمر بن راشد الیمنی او عبدالله بن مبارک رحمهم الله، او صرف د صحیح احادیثو راجمع کونکو مقتدا امام بخاری رحمه الله دې.

زمونږ شیخ رحمه الله په مقدمه د اوجز کښې لیکلي دی چه د حافظ ابن حجر رحمه الله د کلام نه طبقات مدونین څلور معلومیږی، هغوی د آخری طبقې نه مخکښې د یوې طبقې اضافه کړې ده، یعنی تدوین علی المسانید، مسند په انواع د کتب حدیث کښې یو خاص قسم دې، په کوم کښې چه احادیث د صحابه کرامو د نومونو په ترتیب سره ذکر کولې شی، د مضمون حدیث لحاظ په هغې کښې نه وی، په دې طبقه کښې حافظ د دوه شخصیاتو نومونه پیش کړی دی، عبیدالله بن موسی العبسی او نعیم بن حماد الخزاعی او بیا ددې نه پس خو سلسله قائم شوه، او ډیر مسانید اولیکلې شو، مسند ابوداؤد الطیالسی، مسند حمیدی، مسند ابویعلی او د امام احمد بن حنبل رحمه الله مسند خو ډیر مشهور دې، کوم چه زما په خیال کښې په دې وخت موجوده کتب حدیث کښې د ټولو نه ضخیم او لوئې دې، اوریدلې مو دی چه په هغې کښې د دیرشو زرو احادیثو ذخیره ده، او د ټولو نه لویه خوبی ئې دا ده چه سره ددې ګنړ تعداد روایتونو دهغې روایتونه قوی دی پس شاه عبدالعزیز صاحب دهلوی رحمه الله دا کتاب په طبقاتو د کتب حدیث کښې په دویمه طبقه کښې شمار کړې دې، یعنی سنن ثلاثه (ابوداؤد، ترمذی، نسائی) په درجه کښې ئې شمار کړې دې

کتابت حدیث:

دا د پنځم نمبر کوم چه د مدون حدیث بحث دې دهغې یوه تکمله باقی ده، یعنی کتابت حدیث، او حاصل ددې دا دې لکه چه حضرت شیخ رحمه الله به په درس بخاری کښې فرمائیل چه فرقه ضاله یعنی منکرین حدیث دلته دا اشکال کړې دې چه د تدوین حدیث سلسله لکه چه د پورته بیان نه معلومیږی د رسول الله ﷺ د وفات نه تقریبا سل کالونه پس شروع شوې ده،

---

[1] الفیه هم د تصنیف یوه نوع ده،چه په زرو اشعارو کښې په یو فن یوکتاب اولیکلې شی لکه په اصول حدیث کښې الفیه سیوطی، او الفیه عراقی مشهور دی.

کوم کلام چه د متکلم د انتقال نه سل کاله پس اولیکلې شي او مرتب کړې شي، هغه څنګه قابل قبول کیدې شي، په دې اوږده موده کښې د سهو او نسیان قوی امکان دې، څکه چه په موجوده کتابونو کښې د ټولو نه قدیم مجموعه مؤطا امام مالک ده، او ددې وجود دنیا ته په قول د ابوطالب مکی د رسول الله ﷺ د وفات نه تقریبا یو سل او لس یا شپږ شلې کاله پس راغلې دې، څکه چه مؤطا په ۱۲۰ یا ۱۳۰ هجری کښې تیاره شوه، د منکرین حدیث ددې قسم اشکالاتو او تفوهاتو زمونږ علماء کرامو جوابونه ورکړې دی، مستقل کتابونه پرې چهاپ شوی دی [۱] مونږ دلته دا وایو چه د منکرین حدیث د طرف نه دا سراسر مغالطه ده هغوی په کتابت حدیث او تدوین حدیث کښې فرق نه کوی حال دا چه په دواړو کښې فرق دې هغه دا چه د تدوین حدیث بیان کوم چه اوس تیر شو هغه بیل څیز دې او نفس کتابت حدیث بیل څیز دې، د تدوین نه مراد باقاعده په کتابی شکل کښې جمع کول دی، دا بیشکه د عمر بن عبدالعزیز رحمه الله په زمانه کښې او د رسول الله ﷺ د وفات نه تقریبا سل کاله پس شروع شو، خو د نفس کتابت سلسله خو خپله د رسول الله ﷺ په ژوند کښې شروع شوې وه، ډیر احادیث صحیحه په دې باندې دال دی او اکثر مصنفینو د صحاح ستة د کتاب العلم په عنوان سره مستقل ابواب قائم کړی دی.

امام بخاری رحمه الله په بخاری شریف کښې د ﴿ باب كتابة العلم ﴾ د لاندې درې احادیث ذکر فرمائیلې دی.

د ټولو نه اول نې د ابوجحیفه رضی الله عنه روایت نقل کړې دې چه شاګرد دې د علی رضی الله عنه هغوی د علی رضی الله عنه نه تپوس اوکړو چه تاسو سره څه کتاب شته؟ (چه په هغې کښې احادیث نبویه یا د اهل بیت متعلق خصوصی احکام لیکلې شوې وی) په دې باندې علی رضی الله عنه په جواب کښې اوفرمائیل: لاَ، إِلاَّ كِتَابُ اللهِ، أَوْ فَهْمٌ أُعْطِيَهُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ، أَوْ مَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، یعنی ما سره لیکلې شوې هیڅ نشته سوا د کتاب الله نه چه هغه لیکلې شوې دې، یا مونږ سره هغه فهم او پوهه ده کومه چه یو مسلمان سړی ته ورکړې شوې وی یا هغه امور دی کوم چه په دې صحیفه کښې لیکلې شوی دی، ابوجحیفه رضی الله عنه تپوس اوکړو ﴿ فَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ؟ ﴾ په دې صحیفه کښې څه خبرې دی؟ سیدنا علی رضی الله عنه جواب ورکړو، ﴿ الْعَقْلُ وَفَكَاكُ الأَسِيرِ، وَلاَ يُقْتَلُ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ ﴾ یعنی بعض دیتونه او قصاصونه او د قیدیانو متعلق احکام دی، او د نسائی په روایت کښې دی ﴿ فاخرج كتابا من قراب سيفه ﴾ یعنی سیدنا علی رضی الله عنه د خپلې تورې د تیکی نه څه لیکل راویستل او هغه ئې ورته اوښودل.

د ابوجحیفه ددې سوال مقصود دا وو چه د علی رضی الله عنه په باره کښې ډیر خلق وائی چه هغوی سره مخصوص علوم دی، او رسول الله ﷺ هغوی ته څه خاص وصیتونه فرمائیلې دی، لکه چه روافض وائی نو علی رضی الله عنه په خپل جواب کښې دهغې پوره پوره تردید اوفرمائیلو.

---

[۱] د مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله تصنیف نصرة الحدیث په نوم باندې هم په دې موضوع باندې په اردو کښې یو مستند کتاب دې، اوپه السنة ومكانتها في التشريع الاسلامي عربي دکښې مصطفی حسنی السباعی)

۲: د پورته ذکر کړې شوی باب دویم حدیث د ابوهریرهؓ نه روایت دې، چه د فتح مکه په کال باندې یو رجل خزاعی یو رجل لیثی قتل کړې وو نو په دې موقع باندې رسول اللهﷺ د حرم محترم د حرمت او تعظیم په باره کښې خطبه ارشاد اوفرمائیله په دې وخت کښې یو یمنی سړې د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه یا رسول اللهﷺ دا خطبه ماته اولیکئ، نو رسول اللهﷺ اوفرمائیل ﴿ اکتبوا لابی شاه ﴾ چه دا خطبه دې هغه ته لیکلو سره ورکړې شی.

۳: دریم حدیث هم د ابوهریرهؓ دې هغوی فرمائی ﴿ مَا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم أَحَدٌ أَكْثَرَ حَدِيثًا مِنِّي إِلاَّ مَا كَانَ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، فَإِنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ، وَلاَ أَكْتُبُ ﴾ یعنی صحابه کرامو کښې څوک هم زما نه زیات احادیث روایت کونکې نشته، سوا د عبدالله بن عمرو بن العاصؓ څکه چه هغه به لیکل کول او ما به نه کول.

د بخاری په روایت کښې خو صرف دومره دی، او د سنن ابی داؤد په روایت کښې داسې دی چه سیدنا عبدالله بن عمرو بن العاص خپله فرمائی چه ما به د رسول اللهﷺ هره خبره لیکله، نو زه بعض قریشو ددې نه منع کړم چه رسول اللهﷺ بعض وخت په غصه کښې وی او بعض وخت په خوشحالئ کښې وی، غرض دا چه هره خبره قابل نقل نه وی، په دې باندې عبدالله بن عمرو بن العاصؓ فرمائی چه ما ددې خبرې ذکر رسول اللهﷺ ته اوکړو، نو هغوی ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ضرور ئې لیکه که د غصې حالت وی او که د رضا، ﴿ فانی لا اقول فیهما الا حقا ﴾ چه زما د ژبې نه په هر حال کښې حق راوځی.

او عبدالله بن عمرو بن العاصؓ ددې خپلې مجموعې نوم "صحیفه صادقه" کیخودلې وو، او هغوی به فرمائیل، ﴿ ما یرغبنی فی الحیوة الا الصادقة والوهط ﴾ چه زما په دنیا کښې رغبت صرف د دوه څیزونو د وجې نه دې یو خو دا صحیفه صادقه، او بله هغوی خپله یو زمکه یاده کړه چه په هغې کښې به ئې کرونده وغیره کوله، چه هغې ته به وهط وئیلې شو، چه دهغې ذکر د نسائی په روایت کښې هم راغلې دې، دا صحیفه د عبدالله بن عمروؓ په وفات باندې د هغوی نمسی شعیب بن محمد بن عبدالله ته ملاؤ شوې وه. او د شعیب نه د هغوی خوئی عمرو روایت کوی، چنانچه د حدیث په کتابونو کښې چه څومره احادیث په دې سلسلې سره نقل کړې شوې دی، یعنی عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده، هغه ټول د صحیفه صادقه نه اخستلې شوې دی.

خو د بخاری په دې حدیث باندې دوه اشکالات راځی:

رومبې اشکال او دهغې جواب

او اشکال دا چه د حدیث مقتضی خو دا ده چه د عبدالله بن عمرؓ مرویات د ابوهریرهؓ نه زیاتیدل پکار دی، حالانکه داسې نه ده بلکه ابوهریرهؓ په اصحاب الألوف کښې دې!

کن حدیث بوهریره راشمار پنج الف وسه صد وهفتاد وچار

یعنی د ابوهریرهؓ د روایت کړې احادیثو تعداد پنځه زره درې سوه او شپږ اویا دې او عبدالله بن عمروؓ په اصحاب مئین کښې دې د هغوی نه صرف اووۀ سوو ته نزدې

احاديث روايت کړې شوې دی.
حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې ددې اشکال ډير جوابونه کړی دی.
(رومبی جواب):(١) دا استثناء منقطع ده او په دې صورت کښې اشکال بيخي ختميږی، ځکه چه په دې صورت کښې به د کلام مطلب دا وی چه په صحابه کرامو کښې چا سره هم زمانه زيات احاديث نه وو، اګرچه دا خبره ضرور ده چه عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما به احاديث ليکل او ما به نه ليکل، پس په دې کښې امکان دې ددې خبرې چه د هغوی احاديث زما نه زيات شی (کوم چه زه په يقين سره نه شم وئيلې) خو د عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما نه علاوه د نورو صحابه کرامو رضي الله عنهم په باره کښې هغوی يقين سره وائی چه زما احاديث د هغوی نه زيات دی.
(دويم جواب): (٢)او که استثناء متصل اومنلې شی نو بيا په دې صورت کښې بيشکه د ابوهريره رضي الله عنه د کلام مقتضی دا ده چه د عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما احاديث زما د احاديث نه زيات دی، خو حقيقت دا دې چه په کتب حديث کښې د هغوی روايات د ابوهريره رضي الله عنه د رواياتو نه ډير کم دی، لکه چه مخکښې تير شو، پس ددې سبب څه دې؟ د هغوی روايات چرته لاړل؟
علماء کرامو د عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما د قلت احاديث مختلف اسباب بيان کړی دی.
(سبب نمبر١):يو سبب دا بيان کړې شوې دې چه د عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما اشتغال بالعبادة د تعليمی اشتغال نه زيات وو، په دې وجه د هغوی په رواياتو کښې قلت واقع شو
(سبب نمبر٢):دويم سبب دا بيان کړې شوې دې چه د اسلامی فتوحاتو نه پس د هغوی زيات تر قيام په مصر او طائف کښې وو، او دې دواړو ځايونو ته د علماء کرامو رحلة علمی دومره نه وو څومره چه د مدينې منورې طرف ته وو، او د ابوهريره رضي الله عنه قيام په مدينه منوره کښې وو، هلته به طالبين علم حديث په کثرت سره راتلل، او خپله ابوهريره رضي الله عنه هتله په تحديث روايات کښې مصروف وو او تر د آخری عمره پورې وو، په دې وجه د ابوهريره رضي الله عنه نه د روايت کونکو تعداد په دنيا کښې زيات شو او د هغوی روايات په عالم کښې ښه نشر شو، چنانچه امام بخاری رحمه الله فرمائی چه د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت کونکی او د هغوی شاګردان اته سوه تابعين دی، دا خبره بل يو صحابی رضي الله عنه ته نه ده حاصله شوې
(سبب نمبر٣):او يو سبب دا بيان کړې شوې دې چه د ابوهريره رضي الله عنه په حق کښې رسول الله صلى الله عليه وسلم دعاء فرمائيلې وه چه د هغوی نه يو روايت هم هير نه شی، په دې وجه د هغوی روايات د عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما نه هم زيات شو.
(سبب نمبر٤):او يو سبب دا هم بيان کړې شوې دې چه عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما ته د شام په فتوحاتو کښې ډير کتابونه او صحائف د اهل کتابو د صحائفو نه په لاس راغلې وو، چه دهغې به هغوی مطالعه کوله او دهغې نه به ئې مضامين هم نقل کول نو د هغوی ددې طرز د وجې نه ډيرو تابعينو د هغوی نه حديث اخستل پريخودلې وو، دا ټول جوابات حافظ په فتح الباری کښې ذکر کړی دی، د کومو صحائفو ذکر چه د حافظ په کلام کښې

راغلي دي دهغې طرف ته اشاره حافظ ابن کثیر رحمه الله هم په خپل تفسیر کښې کړې ده، (1) خاص طور سره د صحیفه یرموکیه ذکر کومه چه عبدالله رضي الله عنه ته د یرموک نه حاصله شوې وه، دهغې ذکر د هغوی په تفسیر کښې ځو ځایونو کښې راغلي دې، او په ابوداؤد کښې هم په باب امارات الساعة کښې دی، ﴿ وکان عبدالله یقرء الکتب ﴾ (2)

دویم اشکال او دهغې جواب

دویم اشکال دا دې چه د بخاری شریف ددې حدیث نه خو معلومیږی چه ابوهریره رضي الله عنه به احادیث نه لیکل، او د مستدرک حاکم وغیره کتب د روایت نه په ظاهره معلومیږی چه هغوی به لیکل کول، ځکه چه حسن بن عمرو وائی چه زما په موجودګئ کښې یوه ورځ د ابوهریره رضي الله عنه مخې ته یو حدیث اولوستلي شو نو حسن وائی چه په دې باندې ابوهریره رضي الله عنه زما لاس اونیولو او خپل کور ته ئې بوتلم او هلته ئې د ډیرو احادیثو کتابونه او مجموعې مونږ ته اوښودلي او وې فرمائیل اوګورئ دا احادیث ماسره لیکلي موجود دی؟ ددې تعارض ابن عبد البر رحمه الله دا جواب ورکړې دې چه حدیث همام (د بخاری حدیث د کوم راوی چه همام دې) اصح دې، او هغه دویم روایت ضعیف دې، او دویم جواب هغوی دا کړې دې چه په دواړو روایتونو کښې جمع هم ممکن ده داسې چه دا اووئیلي شی چه ابوهریره رضي الله عنه به په عهد نبوی ﷺ کښې لیکل نه کول او روستو ئې لیکل شروع کړل، په دې باندې حافظ په فتح الباری کښې لیکی چه ددې نه زیات قوی جواب دا دې چه د ابوهریره رضي الله عنه سره د حدیث د مکتوب کیدو نه دا نه لازمیږی ﴿ ان یکون بخطه ﴾ چه د هغوی په لاس دې لیکلي شوي وی، پس چه کله د بخاری د روایت نه دا ثابت ده چه هغوی به لیکل نه کول نو دا خبره تقریبا متعین ده چه هغه احادیث هغوی سره د بل چا د لاس لیکلي وو.

هم دغه شان د نورو صحابه کرامو رضي الله عنهم مکتوبات او لیکل ملاویږی لکه مکتوب سمره د دهغوی د ځامنو په نوم باندې مشهور د دې، په مسند بزار کښې چه دهغې سل روایتونه دی او امام ابوداؤد رحمه الله هم په خپل سنن کښې ددې مکتوب سمره نه شپږ روایات د مختلفو مضامینو په متفرق ابوابو کښې ذکر فرمائیلي دی کوم چه ټول په یو سند سره روایت کړې شوې دی او د هر حدیث په شروع کښې ﴿ اما بعد ﴾ ذکر دې، (3) هم دغه شان د همام بن

(1) ذکره لي الشیخ محمد یونس الجونفوري)

(2) چه عبدالله بن عمرو به د آسمانی کتابونو (تورات او انجیل) مطالعه کوله.

(3) سوال پیدا کیږی چه د هر حدیث په شروع کښې اما بعد ولې دی؟ جواب دا دې چه په اصل کښې صورت حال دا دې چه مکتوب سمره د احادیثو یو جزء یعنی رساله ده، ددې رسالې ټول احادیث په یو سند سره روایت کړې شوې دی، ګویا ټول احادیث په سند کښې مشترک دی په دې وجه مرتب کتاب یعنی سمره رضي الله عنه داسې اوکړل چه د رسالې په شروع کښې ئې هغه سند اولیکلو په کوم چه هغه ټول احادیث روایت کړې شوې دی ددې نه پس ئې په رساله کښې مسلسل متون احادیث ذکر اوفرمائیل، او چونکه دا رساله هغوی د خپلو ځامنو دپاره لیکلې وه، یعنی دا احادیث ئې په هغه رساله کښې د هغوی دپاره جمع کړې وو نو ځنګه چه د مواعظ وغیره په شروع کښې ....

منبه صحیفه عن ابی هریره رضی الله عنه نه معروف او مشهور ده کومه چه څو ورځې مخکښې په حیدر آباد کښې طبع شوې ده، هم دغه شان د رسول الله ﷺ دعوت نامې او خطونه، او بعض احکام صدقات او فرائض وغیره کوم چه لیکلو سره رسول الله ﷺ خپلو عمال وغیره ته عطاء فرمائیل، پس په کتاب الصدقات کوم چه هغوی عمرو بن حزم ته لیکلو سره ورکړې وو چه کله هغوی د نجران د عامل په طور لیږلې کیدلو، معروف او مشهور دې.

(په زمانه د رسالت کښې باقاعده د کتابت حدیث نه کیدو وجوهات)

خو باقاعده په کثرت اهتمام سره کتابت حدیث د رسول الله ﷺ په زمانه کښې جمهور صحابه کرامو رضی الله عنهم نه دې کړې، چه دهغې ډیرې وجې دی.

(رومبۍ وجه): ۱ اول دا چه کتابت خپله مقصود بالذات نه دې بلکه دا خو صرف د حفاظت یو ذریعه ده، که د چا حافظه ډیره قوی وی نو هغه ته د کتابت ضرورت نه وی، او د عربو حافظې ډیرې قوی وې، لوئې لوئې قصیدې به ئې ډیرې په آسانئ سره یادولې.

(دویمه وجه): ۲ دویمه وجه دا ده چه اکثر په هغوی کښې د کتابت نه خبر نه وو، ډیرو کمو خلقو له کتابت ورتلو.

(دریمه وجه): ۳ ددې نه علاوه یو وجه دا هم ده چه د بعض روایاتو نه د کتابت حدیث ممانعت معلومیږی، لکه په مسلم شریف کښې د ابوسعید خدری رضی الله عنه نه مرفوعا روایت دې ﴿ لَا تَكْتُبُوا عَنِّي وَمَنْ كَتَبَ عَنِّي غَيْرَ الْقُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ ﴾ هم په دې وجه باندې په صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې د کتابت حدیث په باره کښې اختلاف راغلې وو، بعضو ورته جائز او بعضو ورته ناجائز وئیلو، ددې وجوهاتو په بناء صحابه کرامو رضی الله عنهم په کثرت سره روایات نه دی لیکلی.

د پورته ذکر شوې تقریر نه معلومه شوه چه د کتابت حدیث په باره کښې په روایاتو کښې تعارض پیدا شو، د بعضو نه جواز بلکه امر او د بعضو نه منع ثابتیږی، ددې ډیر جوابونه دی.

د مسلم د حدیث نه جوابات

(رومبې جواب): ۱ د صحیح مسلم په روایت کښې د محدثینو کلام دې، د امام بخاری رحمه الله رائې دا ده چه د حدیث مسلم رفع ثابت نه ده بلکه هغه موقوف دې په صحابی باندې.

(دویم جواب): ۲ دویم جواب دا دې چه دا منع عارضی او وقتی وه چه د قرآن کریم سره د احادیثو التباس رانشی.

(دریم جواب): ۳ دریم جواب دا دې چه د رسول الله ﷺ د منع کولو مطلب دا دې چه یو ځائې

ل ...... د خطبې نه پس لفظ د اما بعد وی دغه شان ددې رسالې په شروع کښې هم دی، اوس روستو راتلونکې هر مصنف رحمه الله چه کله ددې رسالې نه یو حدیث اخلی نو که د اول نه وی او که د آخر نه، نو د هغه حدیث په شروع کښې هغه سند لګوی کوم چه د هغه رسالې په شروع کښې ذکر شوې دې، امام ابوداؤد رحمه الله ددې رسالې نه مختلف قسم شپږ احادیث په خپل پوره کتاب کښې ذکر کړی دی، د ټولو په شروع کښې ئې هغه سند لګولې دې کوم چه د رسالې په شروع کښې دې، په دې وجه ددې شپږو احادیثو په سند کښې اما بعد موندلې شی.

دواړه او نه ليکلې شی او که داسې ليکلې شوې وی نو هغه وران کړئ.
(**څلورم جواب**): ۴: او ونيلې شوې دی چه نهی مقدم ده، او د اذن روايات روستنی دی کوم چه دهغې دپاره ناسخ دی.
بهرحال په سلف صالحينو کښې خو د کتابت حديث د جواز او عدم جواز اختلاف وو، خو روستو د خليفه عادل عمر بن عبدالعزيزؒ په زمانه کښې په جواز د کتابت بلکه په استحباب د کتابة باندې د ټولو اجماع اوشوه، کما قال الحافظ بلکه حافظ داسې هم ليکلې دی چه داسې هم ونيلې کيدې شی چه په چا باندې تبليغ علم واجب وی او حال دا چه هغه سره د خپل نسيان ويره وی نو د هغه په حق کښې کتابت حديث واجب دې.

(۶) نسبته [1]

ځان پوهه کړه چه د علوم اجناس مقرر دی، اول د علم دوه قسمونه دی، عقليه او نقليه،
بيا د نقليه دوه قسمونه دی: ۱: شرعيه، ۲: غير شرعيه،
بيا د شرعيه دوه قسمونه دی، ۱: اصليه، ۲: فرعيه،
اوس کتل دا دی چه علم حديث د کوم جنس نه دې، نو د علم حديث تعلق د رسول اللهﷺ د اقوالو او افعالو وغيره سره دې کوم چه د منقول د قبيلې نه دې، او زمونږ د دين مدار چونکه په قرآن او حديث باندې دې، او دواړه څيزونه د اصل دين نه دی، لهذا علم حديث د علوم نقليه شرعيه اصليه نه شو، او علم فقه اګرچه د علوم نقليه شرعيه نه دې خو فرعيه دې نه اصليه، او نحو او صرف او معانی اګرچه علوم نقليه دی خو غير شرعيه دی.
مرتبه: حضرت شيخؒ په فرمائيل: مرتبه په دوه اعتبارو سره وی، يو د تعليم او تعلم، او دويمه د شرافت او فضيلت په لحاظ سره.
د تعليم په لحاظ سره د علم حديث مرتبه دا ده چه دا د علوم عربيه اليه نه پس کيدل پکار دی، ځکه چه زمونږ عجميانو دپاره ددې علوم نه بغير په حديث باندې پوهيدل ګران دی، اصل کښې د علوم عربيه دوه قسمونه دی، آليه او عاليه يا مقصوده او غير مقصوده نحو وصرف، معانی و بيان وغيره د علوم آليه نه دې چه د قرآن او حديث د پوهې دپاره آله ده، او تفسير، حديث او فقه علوم عاليه او مقصوده دی، د تعليم ترتيب داسې دې چه اول دې علوم آليه اولوستلې شی دهغې نه پس علوم عاليه، ځنګه چه زمونږ په مدارس عربيه کښې وی چه د نحو او صرف تعليم په شروع کښې ورکولې شی، او دهغې نه پس د حديث او تفسير علم

[1] دويم تعبير ددې جنس يا اجناس دې، لکه ځنګه چه د حضرت شيخؒ په تقرير بخاری کښې دی او صاحب د شرح تهذيب هم د جنس لفظ اختيار کړې دی، حاصل د دواړو تعبيرونو يو دې ځکه چه د نسبت مطلب هم دا دې چه ددې علم د فلانی علم سره څه نسبت دې، او په دواړو کښې څه فرق او تعلق دې، آيا دا علم د هغه بل علم جنس دې، او که دهغې نه علاوه د بل جنس دې،

د علم حديث فضيلت :

او د فضيلت په اعتبار سره مرتبه دا ده چه علم حديث افضل العلوم الشرعيه دي، سفيان ثوري رحمه الله فرمائي ﴿ لا اعلم علما افضل من علم الحديث ﴾ علوم شرعيه پنځه دي. حديث، فقه، تفسير، اصول فقه او علم العقائد، او بعض علماء علم تصوف مستقل علم شمار ګرځولي دي علوم دينيه ئي د پنځو په ځائي شپږ شمار کړي دي، د شرح عقائد د مشهور شرح النبراس مصنف هم دغه شان کړي دي. علامه سيوطي رحمه الله په تدريب کښې د دې علم شرافت بيانولو سره فرمائي چه باقي ټول علوم شرعيه دې علم ته محتاج دي، د فقه احتياج خو ښکاره دې (چه زيات تر فقهي مسائل د احاديثو او بيا په دويمه درجه کښې د قياس نه ثابت دي) او د تفسير احتياج دې علم ته داسې دې چه مفسرينو د دې خبرې تصريح کړې ده چه﴿ اولى التفاسير ما جاء عن النبي ﷺ ﴾ چه غوره تفسير هغه دې کوم چه د حديث نه ثابت وي خو عجيبه خبره ده چه علامه سيوطي رحمه الله په الاتقان في علوم القرآن کښې د علم حديث په ځائې علم تفسير ته افضل العلوم وائي، او په ظاهر کښې صحيح هم دا معلوميږي، ځکه چه د علم د افضليت مدار دهغې په موضوع باندې وي څومره چه افضله موضوع وي هم هغه هومره به علم افضل وي او د علم حديث موضوع که د رسول الله ﷺ ذات دې نو د علم تفسير موضوع قرآن کريم دې کوم چه کلام الله دې، د الله پاک صفت قديمه دې کوم چه د علم حديث د موضوع نه افضل دې، د ډيرې مودې خبره ده چه ما د مولانا عبدالحی لکهنوي رحمه الله په يو تصنيف کښې کتلې وو، هغوی ليکلې وو چه د يو ځل قصه ده چه د رمضان په مياشت کښې څه خلق ماته راغلل چه د هغوی خپل مينځ کښې په دې باندې اختلاف وو چه د رسول الله ﷺ ذات غوره دې د قرآن کريم نه اوکه قرآن کريم افضل دې؟ مولانا ليکلي دي چه ما ورته اووئيل قرآن کريم افضل دې، او وجه مې ورته هم هغه بيان کړه کومه چه پورته بيان شوه يعنی د حادث او قديم فرق چه قديم افضل وی د حادث نه د دې مضمون يو حديث په المقاصد الحسنة کښې ملاؤ شوې دې چه دهغې الفاظ دا دی ﴿آية من كتاب الله خير من محمد واله﴾(ﷺ) خوعلامه سخاوی د دې حديث په باره کښې ليکي چه ماته دا روايت چرته هم ملاؤ نه شو، خو وراندې تلو سره هغوی ډير روايات د فضائل قرآن متعلق داسې جمع کړی دی چه دهغې حاصل دا دې چه د قرآن کريم يو آيت د اسمان اوزمکې اودنيا ومافيها نه افضل دې،خوپه دې قسم رواياتوسره مسئله نه حل کيږی.

د بنده په نزد د دې جواب دا دې چه که دا تسليم هم کړې شي چه قرآن کريم افضل دې د رسول الله ﷺ د ذات ګرامی نه، نو بيا به هم دا ونيلې شي چه د علم الحديث موضوع د رسول الله ﷺ ذات دې په حيثيت د وصف رسالت، او د علم تفسير موضوع قرآن کريم دې په اعتبار د بيان معنی او ايضاح مراد، کوم چه د بندګانو صفت دې، نه په اعتبار د صفت باری کيدو يعنی په علم تفسير کښې د قرآن کريم نه بحث په دې حيثيت سره نه کيږی چه هغه کلام الهی او صفت باری دې بلکه د ايضاح معنی په لحاظ سره کيږی، لهذا داسې ونيلې کيدې شي چه د علم حديث موضوع افضل ده د تفسير د موضوع نه،

وقد بقی بعض خبایا فی الزوایا (١)

(٧) قسمت او تبویب:

څنګه چه د کتاب تقسیم او تبویب کولې شي لکه چه بعض وخت مصنف د کتاب په شروع کښې لیکی چه زما دا کتاب په دومره فصول او ابوابو باندې مشتمل دې، هم دغه شان د علم هم تقسیم او تبویب وی، مثلا مناطقه د علم منطق په باره کښې لیکی چه ددې مباحث په دوؤ حصو کښې تقسیم دی یعنی تصورات او تصدیقات یا قول شارح او حجت. صاحب تلخیص د علم معانی په باره کښې لیکلې دی ﴿ الفن الاول فی علم المعانی وهو ینحصر فی ثمانیة ابواب ﴾ چه د علم معانی مضامین په اتؤ ابوابو کښې منحصر دی هم دغه شان ځان پوهول پکار دی چه د علم الحدیث مضامین منحصر دی په ابواب ثمانیه کښې یعنی د حدیث په کتابونو کښې اته قسمه مضامین بیانولې شي، کوم حدیث چه هم تاسو ګورئ هغه به ددې ابواب ثمانیه نه خارج نه وی، بلکه هم په وې کښې به یو نه یو مضمون په هغې کښې موندلې شي.

او هغه ابواب ثمانیه دا دا دی:

١: عقائد، ٢: احکام، ٣: تفسیر، ۴: تاریخ، ۵: رقاق، ۶: مناقب، ٧: آداب، ٨: فتن.

حضرات محدثینو په دې ابواب ثمانیه کښې په هر مضمون باندې بیل بیل تصنیفات هم کړې دی، او د حدیث پاک کوم کتاب چه په دې ټولو ابواب ثمانیه باندې مشتمل وی هغې ته جامع وائی (علی القول المشهور).(٢)

---

١) ددې وضاحت دا دې چه هسې خو دا مسئله مختلف فیه ده چه د رسول الله ﷺ ذات افضل دې او که قرآن کریم؟ کوم حضرات چه قرآن کریم ته افضل وائی هغه په دې بناء چه قرآن کریم کلام الهی او صفت باری دې، او ټول صفات باری قدیم دی، او رسول الله ﷺ حادث دې، او قدیم افضل وی د حادث نه، او د علم تفسیر موضوع قرآن کریم دې کوم چه قدیم دې، دلته بحث دا دې چه د لفظ قرآن اطلاق په کلام نفسی او لفظی دواړو باندې کیږي، او صفت باری کوم چه قدیم دې هغه په معنی د کلام نفسی دې نه قرآن په معنی د کلام لفظی ځکه چه هغه خو حادث مرکب من الحروف دې، او د علم تفسیر موضوع قرآن کریم په معنی د کلام لفظی دې نه په معنی د کلام نفسی کما هو ظاهر فتامل.

٢) چنانچه د احادیث العقائد نوم علم التوحید کیخودلې شی، په دې کښې د امام بیهقی رحمه الله تصنیف کتاب الاسماء والصفات مشهور او معروف دې او احادیث الاحکام د کوم تعلق چه د کتب فقه د ترتیب مطابق د کتاب الطهارة نه واخله تر د کتاب الفرائض (وصایا) پورې دې، ددې قسم تصنیفات خو بیشمیره دی، د احادیثو د داسې کتاب نوم سنن کیخودلې شي، او احادیث التفسیر یعنی هغه احادیث چه دهغې تعلق د تفسیر قرآن سره وی دهغې نوم علم التفسیر کیخودلې شی، په دې موضوع باندې د حدیث ډیر کتابونه لیکلې شوې دی، لکه تفسیر ابن مردویه، تفسیر ابن جریر، تفسیر ابن ماجه، تفسیر ابن کثیر، او هم دغه شان د علامه سیوطی رحمه الله الدر المنثور کوم چه په فن حدیث کښې د تفسیر ډیر جامع او مشهور او معروف کتاب دې، او د احادیث التواریخ والسیر دوه حصې دی، یو هغه چه دهغې تعلق د آسمان، زمکې، ملائکه، انبیاء سابقین او امم سابقه جنات او شیاطین او د نورو حیواناتو د تخلیق سره وی، د هغه حصې نوم د محدثینو په اصطلاح کښې بدء الخلق دې. په صحیح بخاری کښې یو کتاب بدء الخلق په عنوان باندې موجود دې، او دویمه .....

حكم الشارع :

په کومه علاقه کښې چه ددې صلاحيت لرونکې صرف يو کس وی هلته به د هغه دپاره ددې علم حاصلول واجب لعينه وی، او چرته چه صلاحيت لرونکی ډير اشخاص وی هلته به ددې تحصيل واجب على الكفاية وی، بفضله تعالى وتوفيقه مقدمة العلم پوره شوه.

تنبيه : د مقدمة العلم دا امور تسعه مونږ په هغه ترتيب او نهج باندې ذکر کړی دی کوم چه به زمونږ شيخ رحمه الله په درس بخاری کښې اختيارولو خو وراندې په مقدمة الكتاب کښې مونږ د حضرت شيخ والا ترتيب قائم او نه ساتلې شو په هغې کښې چه مونږ کوم ترتيب زيات اسان اوګنړلو هغه مو اختيار کړو.

مقدمة الكتاب

د مقدمة الكتاب حاصل او خلاصه صرف دوه څيزونه دی، احدهما ما يتعلق بالمصنف (په کسرې د نون سره) والثانى ما يتعلق بالمصنَف (يعنى كتاب) اول ترجمة المصنف يعنى د مصنف رحمه الله حالات او پوره تعارف، دويم د کتاب تعارف، اوس به چه لاندې کوم امور هم بيانولې شی دې ټولو ته به مقدمة الكتاب وئيلې شی، د ټولو نه اول ما يتعلق بالمصنِف رحمه الله واورئ.

ـه......حصه هغه ده چه دهغې تعلق د رسول الله ﷺ د ابتداء ولادت نه واخله تر وفات پورې، او د هغوی د آل و اصحاب رضي الله عنهم د ذات سره وی دهغې نوم علم السير دې، بس په دې کښې بيشميره کتابونه ليکلې شوی دی، لکه زاد المعاد في هدي خير العباد، د حافظ ابن القيم رحمه الله، سيرت ابن اسحاق، سيرت ابن هشام، او د قسطلانی مواهب لدنيه او د شيخ عبدالحق محدث دهلوی رحمه الله مدارج النبوة اود مجدالدين فيروزآبادی صاحب قاموس سفرالسعادة چه ددې شرح شيخ عبدالحق محدث دهلوی رحمه الله ليکلې شوې کوم چه په شرح سفر السعادة سره مشهور دې، او احاديث الرقاق ته علم السلوک والزهد وئيلې شی په دې موضوع باندې د امام احمد او عبدالله بن مبارک رحمهما الله کتاب الزهد مشهور دی او په جامع ترمذی کښې هم د زهد د رواياتو ډير اورد باب موجود دې، او د احاديث المناقب نوم علم المناقب دې په دې کښې هم ډير تصانيف دی، لکه مناقب قريش، مناقب الانصار، مناقب العشرة المبشرة او د محب طبری کتاب الرياض النفرة في مناقب العشرة المبشرة مشهور دې او القول الصواب في مناقب عمر بن الخطاب، دغه شان القول الجلي في مناقب امير المومنين علي، او په مناقب علي کښې د امام نسائی رحمه الله رساله چه په هغې باندې د هغوی سخت مخالفت کړې شوې وو چه دهغې واقعه مشهور ده او د احاديث الآداب نوم علم الادب کيخودلې شی، د امام بخاری رحمه الله کتاب الادب المفرد په دې موضوع باندې مشهور دې، د ډيرو مدرسو په نصاب کښې داخل دې، او د احاديث الفتن نوم علم الفتن کيخودلې شی په دې کښې هم ډير تصنيفات دی، يو طويل او پخوانې تصنيف په دې کښې د نعيم بن حماد دې او اشراط الساعة يعنى د علامات قيامت په موضوع باندې چه کوم کتابونه ليکلې شوې دی ښکاره خبره ده چه هغه به هم په دې علم الفتن کښې شمار کولې شی، لکه الاشاعة لاشراط الساعة دسيد شريف محمد البرزنجی او الاذاعة د نواب صديق حسن خان بهوپالی او د شاه رفيع الدين صاحب کتاب علامات قيامت په نوم باندې په اردو کښې، دا ټول مضمون مونږ د انتهائی مفيد کيدو په وجه د لامع الدراری د مقدمې نه په تلخيص سره اخستلې دې،

د مصنف رحمه الله نوم، نسب او نسبت :

د مصنف رحمه الله اسم گرامی سلیمان دې، ابوداؤد ئې کنیت دې، د والد محترم نوم ئې اشعث دې، پوره نسب ئې داسې دې، سليمان بن الاشعث بن اسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الازدى السجستانی، ویقال له السجزی، الازدی : ازد په یمن کښې یو مشهور قبیله ده، السجستانی : نسبت دې د سجستان طرف ته، کوم چه معرب دې د سیستان، دا یو معروف ښهر دې په اطرافو د خراسان کښې د خراسان او کرمان ترمینځه هم په دې وجه مصنف رحمه الله ته خراسانی هم وئیلې شی، او په سجزی کښې دوه اقوال دی بعض وائی چه سجستان ته سجز هم وئیلې شی، دویم قول دا دې چه دا تغیر په نسبت کښې راتلو سره شوې دې، په نسبت کښې تغیر ډیر کیږی لکه د نسبت الی الری په وخت رازی وئیلې شی.

د سجستانی په باره کښې مورخ ابن خلکان لیکلی دی چه دا نسبت د سجستان یا سجتانه طرف ته دې التی هی قریة من قری بصرة، یعنی کوم چه د بَصرې یو قریة ده، شاه عبدالعزیز صاحب رحمه الله په دې باندې رد کړې دې چه د ابن خلکان سره ددې چه په تاریخ دانئ کښې کمال لری دهغه نه په دې خبره کښې غلطی شوې ده، او صحیح دا ده چه د اقلیم معروف طرف ته ئې نسبت دې. نواب صدیق حسن خان رحمه الله فرمائی چه د ابن خلکان د تخطیه حاجت نشته، ځکه چه هغوی دا قول په قیل سره بیان کړې دې.

سن ولادت او وفات :

امام ابوداؤد رحمه الله د دریمې صدئ په شروع کښې په ۲۰۳ هجری کښې په سجستان کښې پیدا شو، (دا هغه زمانه وه چه طاهر بن حسین د مامون الرشید د طرف نه د خراسان گورنر وو.... من المترجم) د تحصیل علم په سلسله کښې ئې مختلف بلادو مصر، شام، حجاز، عراق او خراسان ته سفرې اوکړې، بغداد ته ئې بار بار تشریف راوړې دې، او بیا ئې هم هلته استوگنه اختیار کړه، او د خپل سنن ئې هم هلته روایت اوکړو.

د بغداد قیام او د هغه ځائې نه بصرې ته منتقل کیدل :

امام ابوداؤد رحمه الله په اخیر عمر کښې د وفات نه څلور کاله مخکښې په ۲۷۱ هجری کښې د امیر بصره په درخواست باندې د بغداد نه بصرې ته منتقل شوې وو، چه په هغې کښې هغوی د امام صاحب نه درې فرمائشونه کړی وو، چه دهغې قصه هغه ده کومه چه د امام صاحب یو خادم ابوبکر بن جابر رحمه الله بیانوی چه د یوې ورځې قصه ده چه امام ابوداؤد رحمه الله د ماښام د مانځه نه پس خپل کور ته تشریف اوړې وو، امیر بصره ابو احمد الموفق د هغوی د کور په دروازه باندې حاضر شو او دروازه ئې اوټکوله، د هغوی خادم ابوبکر بن جابر رحمه الله خبر ورکړو چه امیر بصره تشریف راوړې دې، د دننه راتلو اجازت ورته ملاؤ شو، امام صاحب ترې نه تپوس اوفرمائیلو چه تاسو څنگه تشریف راوړو؟ هغوی ورته اووئیل چه درې حاجتونه دی، اول دا چه تاسو بصرې ته لاړ شئ چه بصره ستاسو په علم باندې آباده شی، ځکه چه هلته به تاسوله د دنیا نه د هر طرف نه خلق د علم د حصول دپاره راځی. دویم حاجت دا دې چه تاسو زما اولاد ته خپل سنن اوښایئ، او دریم دا چه د هغوی دپاره مجلس

روايت (درس) بيل منعقد کړئ، ځکه چه زما اولاد د عوامو سره نه کيني، امام ابوداؤد رحمه الله اول دوه خبرې منظور کړې، او د دريمې د منظورولو نه ئې عذر اوفرمائيلو، او وې فرمائيل (الناس شريفهم ووضيعهم فى العلم سواء) يعنى د تحصيل علم په باره کښې اوچت خاندان او ښکته خاندان ټول برابر دى. د هغوى خادم ابوبکر رحمه الله وائى چه بيا هم دغه شان اوشوه چه ټولو به په يو مجلس کښې درس اوريدلو، خو د امير بصره د درخواست په رعايت کښې به ئې صرف دومره اوفرمائيل چه د اولاد امير او د عوامو ترمينځه به يو حجاب حائل کولې شو، باقى د هغوى دپاره بيل مستقل مجلس منعقد نه کړې شو.

امام موصوف رحمه الله د خپل ژوند اخرى څلور کلونه په بصره کښې تير کړل او په ١٦ شوال ٢٧٥ هجرى کښې د جمعې په ورځ باندې وفات شو. هغوى وصيت فرمائيلې وو چه که کيدې شى نو حسن بن مثنى دې ماته غسل راکړى ګينې د سليمان بن حرب کتاب الغسل ته کتلو سره دې ماته غسل راکړې شى، د جنازې مونځ پرې عباس بن عبدالواحد اوکړو، او د سفيان ثورى رحمه الله د قبر په خوا کښې دفن کړې شو رحمه الله.

شيوخ او تلامذة:

امام ابوداؤد د امام بخارى او د امام مسلم د شيوخ رحمهم الله نه احاديث حاصل کړى دى، حافظ ابن حجر رحمه الله د هغوى د شيوخ تعداد تقريبا درې سوه ښودلې دې، په باقى ارباب صحاح سته کښې هغوى د چا شاګرد هم نه دې، د هغوى په شيوخ کښې امام احمد بن حنبل رحمه الله دې امام ابوداؤد رحمه الله د هغوى په ډيرو ممتاز شاګردانو کښې دې، او خپله امام احمد رحمه الله هم د هغوى نه يو حديث اوريدلې دې، او امام ابوداؤد رحمه الله به په دې باندې فخر کولو، هغه حديث، حديث العتيره دې يعنى (ان رسول الله ﷺ سئل عن العتيرة فحسنها) صاحب منهل ته وهم شوې دې، او هغوى د حديث العتيره نه هغه مشهور حديث مراد اغستلې دې کوم چه په اکثر صحاح ستة کښې دې، او خپله په ابوداؤد کښې هم دې يعنى (لا فرع ولا عتيرة) خو دا صحيح نه دى، ځکه چه دا حديث غريب نه دې او امام احمد رحمه الله دې ته غريب وئيلى وو، پس حافظ ابن کثير رحمه الله په البداية والنهاية کښې ليکلى دى چه امام ابوداؤد رحمه الله وائى چه زه يوه ورځ دامام احمد رحمه الله په خدمت کښې حاضر شوم، اتفاق سره ابن أبى سمينه هم راغې نو هغوى ته امام احمد اوفرمائيل چه د هغوى (ابوداؤد) سره يو غريب حديث دې هغه اوليکه، چنانچه هغوى ما ته درخواست اوکړو په دې باندې ما هغوى ته هم هغه حديث املاء کړو، په دې قصه کښې ددې حديث د غريب کيدو تصريح ده

دا زمونږ او ستاسو د سبق (عبرت) حاصلولو مقام دې چه امام احمد بن حنبل رحمه الله سره د بې شميره احاديثو د معلوم او محفوظ کيدو باوجود خپل يو شاګرد سره حديث اوليدو نو هغه ئې ډير په اهتمام سره واوريدلو او هم هغه وخت ئې اوليکلو، بلکه نورو ته ئې دهغې ترغيب ورکړو.

د امام احمد بن حنبل رحمه الله يو بله واقعه رايادوه شوه کومه چه ملا على قارى رحمه الله په مرقاة کښې ليکلې ده چه يو ځل د امام احمد رحمه الله يو شاګرد د هغوى نه تپوس اوکړو چه (الى

متی العلم؟ فاین العمل ﴾ چه دا د لوستلو او زدکړې کار به آخر ترکومې پورې وی عمل به کله کوو؟ امام احمد بن حنبل رحمه الله ددې خبرې په اوریدو باندې ډیر مناسب جواب ورکړو ﴿ علمنا هذا هو العمل ﴾ چه دا زمونږ د احادیثو یادول اوریدل او اورول پخپله یو عمل دې، اصل کښې دې حضراتو سره صرف الفاظ نه وو بلکه د علم حقیقت او دهغې روح او دهغې نور په دې حضراتو کښې موجود وو، په داسې صورت کښې دا هر څه لیکل او لوستل علمی اشتغال پخپله یو عمل جوړیږی. والله الموفق.

د امام ابوداؤد رحمه الله تلامذه :

هسې خو ښکاره ده چه د امام ابوداؤد به په سوونو څهٔ بلکه په زرګونو شاګردان وی، خو په هغوی کښې چه کوم مشهور شخصیات دی او کوم چه د امامت درجې ته رسیدلې دی په هغوی کښې امام ترمذی او امام نسائی دا دواړه حضرات شامل دی، چنانچه په جامع ترمذی کښې یو روایت د کتاب الدعوات کښې په اخر کښې او دویم روایت په کتاب المناقب کښې د مناقب اهل بیت په باره کښې امام ترمذی رحمه الله د امام ابوداؤد نه نقل کړی دی [1] او ددې دوه روایاتو نه علاوه ئې د بعض راویانو د تحقیق په سلسله کښې په دوه نورو ځایونو کښې هم ذکر کړې دې، او د امام نسائی رحمه الله په باره کښې دا خبره خو محقق ده چه هغه د امام ابوداؤد رحمه الله په شاګردانو کښې دې خو دا خبره چه امام نسائی رحمه الله په خپل سنن کښې د امام ابوداؤد رحمه الله نه څهٔ روایت اخستلې دې یا نه؟ دا خبره په یقین سره نه شی کیدلې په اصل کښې صورت حال دا دې چه د امام نسائی رحمه الله د امام ابوداؤد رحمه الله نه علاوه بل یو ابوداود استاذ دې او د هغوی نوم هم سلیمان دې، سلیمان بن سیف الحرانی، امام نسائی په خپل سنن کښې د هغوی نه په کثرت سره روایت کوی چرته ئې صرف کنیت ذکر کوی او په بعض ځایونو کښې د کنیت سره د نوم تصریح هم کوی او فرمائی : ﴿ حدثنا ابوداؤد سلیمان بن سیف الحرانی ﴾ چرته چه صرف کنیت ذکر کوی او وائی حدثنا ابوداؤد په دې کښې د بعض موقعو په باره کښې د حافظ ابن حجر وغیره علماء کرامو رائې دا ده چه ظاهره دا ده چه ددې نه مراد ابوداؤد سجستانی دې باقی ما په پوره کتاب کښې چرته هم د سلیمان بن اشعث او د سجستانی تصریح نه ده موندلې [2] چونکه د حافظ په نزد په بعض ځایونو کښې د ابوداؤد نه امام ابوداؤد سجستانی مراد دې، هم په دې وجه هغوی په تقریب التهذیب کښې د امام ابوداؤد په نوم پاندې د نسائی رمز هم لیکلې دې، والله اعلم

---

[1] د هغه روایت الفاظ دا دی : حدثنا أبو داود سلیمان بن الأشعث السجزي.... عن انس رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يسال احدكم ربه حاجاته كلها حتي يسئل شسع نعله اذا انقطع ترمذی ۲۰۰/۲ او دویم حدیث په کتاب المناقب کښې دې او هغه داسې دې: أبو داود سلیمان بن الأشعث.... عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلي الله عليه وسلم احبوا الله لما يغذوكم من نعمه واحبوني بحب الله واحبوا أهل بيتي لحبي حدثنا ترمذی ۲۲۰/۲)

[2] په نسائی جلد ثانی صفحه ۲۱۸ کښې په حاشیه ۷ باندې اوګورئ، هلته محشی دا لیکلې دی چه ظاهر دا ده چه دلته په سند کښې امام ابوداؤد السجستانی مراد دې، ځکه چه هغه هم د امام نسائی رحمه الله په شیوخ کښې دې)

بالصواب. او چونکه امام احمدﷺ کوم چه د امام ابوداؤدﷺ په اوچتو او مشهور استاذانو کښې دې، هغوی هم د امام ابوداؤدﷺ نه یو حدیث اوریدلې دې، په دې لحاظ سره که امام احمدﷺ هم د هغوی د شاګردانو په فهرست کښې ذکر کړې شی نو دا به عبث نه وی، او د امام ابوداؤدﷺ دپاره خو دا یقینا د فخر خبره ده.

اولاد : د امام ابوداؤدﷺ یو ځوئی هم دې، ابوبکر عبدالله بن ابی داؤد دا هم ډیر لوئې محدث تیر شوې دې، د خپل والد صاحب نه ئې حدیث حاصل کړل، او د بغداد په اکابر حفاظو کښې به د هغوی شمیر کولې شو، ګویا امام بن امام وو، اوس نزدې مې د هغوی یو تالیف هم د نظر نه تیر شو، چه دهغې نوم البعث دې، کوم چه د بیروت نه شائع شوې دې، چه په هغې کښې ئې د حشر و نشر او مرګ او قبر پورې متعلق احادیث راجمع کړی دی، مختصر شان د پنځوس شپیتو صفحاتو رساله ده چه په هغې کښې ئې ډیر نادر احادیث جمع فرمائیلې دی، هم دغه شان د امام ابوداؤدﷺ په ترجمه کښې د هغوی د یو رور ذکر هم ملاویږی، چنانچه حافظ ذهبیﷺ په سیرالاعلام النبلاء کښې لیکلې دی چه د امام ابوداؤدﷺ رور محمد بن الاشعث په عمر کښې د هغوی نه لږ شان لوئې وو او په علمی سفرونو کښې د امام ابوداؤدﷺ ملګرې وو.

د امام ابوداؤدﷺ فقهی ذوق

په امام ابوداؤدﷺ باندې فقهی ذوق د نورو مصنفین صحاح ستة په نسبت غالب وو، چنانچه په باقی ارباب صحاح ستة کښې هم دا یو بزرګ دې، چاته چه شیخ ابواسحق شیرازیﷺ په خپل کتاب طبقات الفقهاء کښې ځائې ورکړې دې. هم ددې فقهی ذوق نتیجه ده چه ممدوح په خپل کتاب کښې احادیث احکام ډیر په اهتمام سره راجمع کړی دی، چناچنه د نورو کتب صحاح په شان به تاسو ته په دې کښې د فضائل اعمال او زهد روایتونه نه ملاویږی، اګرچه په دې لحاظ سره دا کتاب د ډیرو ابوابو نه خالی شو، خو د فقهی احادیثو ځومره لویه ذخیره چه به تاسو ته په دې کښې ملاویږی دومره به درته په باقی کتب صحاح کښې په یو کښې هم نه ملاویږی. امام غزالیﷺ تصریح فرمائیلې ده چه په علم حدیث کښې صرف هم دا کتاب د مجتهد دپاره کافی دې، زکریا ساجیﷺ فرمائی: کتاب الله عزوجل اصل الاسلام وکتاب السنن عهد الاسلام..... یعنی کتاب الله اصل الاسلام دې او سنن ابوداؤد فرمان اسلام دې.

د بئر بضاعة زیارت او تحقیق علمی

د امام ابوداؤدﷺ بیان دې چه زه مدینې منورې ته د حاضرئ په موقع باندې د بیر بضاعة د زیارت دپاره لاړم نو ما هغه په خپل څادر باندې ناپ کړو دهغې عرض اووۀ ذراع وو، کوم باغبان چه دروازه پرانستله او زه ئې کوهی ته اورسولم ما د هغه نه تپوس اوکړو چه آیا د عهد نبویﷺ نه پس ددې کوهی دوباره تعمیر شوې دې؟ نو هغه اووئیل نه، فرمائی چه ما دهغې اوبه متغیر اللون بیا موندلې، امام ابوداؤدﷺ د بئربضاعه قصه په خپل کتاب کښې په احکام المیاه کښې د حدیث بئر البضاعة د لاندې ذکر فرمائیلې ده، په مخکښې

زمانو کښې به سفرِ حج او زیارتِ مدینه طیبه د علومو د تحصیل او د تحقیقات علمیه يو لويه ذريعه وه.

کلمات الائمة فی وصفه :

ابن منده رحمه الله فرمائی چه کومو حضراتو په احادیثو کښې ډیر زیات محنت او تحقیق کړې دې او د احادیثو د لویو لویو ذخائرو نه ئې احادیث صحیحه د غیر صحیحه نه بیل او ممتاز کړی دی، په هغوی کښې څلور حضرات ډیر مشهور دی. ۱ امام بخاری، ۲: امام مسلم، ۳: امام ابوداؤد. ۴ امام نسائی.

موسی بن هارون رحمه الله یو محدث دې هغوی فرمائی : خُلِقَ ابوداؤد فی الدنیا للحدیث وفی الاخرة للجنة ما رایت افضل منه... یعنی د امام ابوداؤد رحمه الله پیدائش په دنیا کښې د حدیث د خدمت دپاره او په آخرت کښې د جنت د دخول دپاره شوې دې، د هغوی نه غوره انسان ما نه دې لیدلې.

د ابراهیم حربی رحمه الله مقوله چه د هغوی په شان کښې مشهوره ده چه کله مصنف رحمه الله د خپل سنن تالیف اوفرمائیلو نو هغوی ددې په لیدلو باندې اوفرمائیل ﴿ الین لابی داؤد الحدیث کما الین لداؤد علیه السلام الحدید ﴾ چه د امام ابوداؤد رحمه الله دپاره فن حدیث داسې آسان او نرم کړې شوې دې لکه څنګه د سیدنا داؤد علیه السلام دپاره الله پاک اوسپنه نرمه کړې وه، کما قال تعالی : والنا له الحدید الآیة.... ابو طاهر السلفی رحمه الله هم دا مضمون منظوم کړې دې!

لان الحدیث وعلمه بکماله	لامام اهلیه ابی داؤد
مثل الذی لان الحدیث وسبکه	لنبی اهل زمانه داؤد

د بعض ائمونه نقل دی چه امام ابوداؤد رحمه الله په خپل طور طریقه او سیرت کښې د خپل استاد امام احمد بن حنبل مشابه وو. او هغوی مشابه وو د خپل استاذ وکیع سره، او هغوی مشابه وو د سفیان سره، او سفیان مشابه وو د منصور، او منصور د ابراهیم، او هغه د علقمه او هغه د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه، او عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مشابه وو د رسول الله صلی الله علیه وسلم.... رضی الله تعالی عنهم اجمعین.

د سهل بن عبدالله تستری قصه :

مشهوره ده چه یو ځل سهل بن عبدالله تستری رحمه الله [1] چه د خپلې زمانې په اکابر صوفیاء او اولیاؤ کښې دې، د امام ابوداؤد په خدمت کښې تشریف راوړو او عرض ئې اوکړو ﴿ ان لی الیک حاجة ﴾ چه زما تاسو ته یو غرض دې چه دهغې دپاره زه حاضر شوې یم، امام صاحب اوفرمائیل، وایئ څه دې هغه حاجت؟ هغوی اوفرمائیل چه که تاسو ئې پوره کوئ نو وایم درته، امام صاحب رحمه الله ورته اوفرمائیل که ممکن وی نو ضرور به ئې پوره کوم، په دې باندې هغوی اوفرمائیل : اخرج الی لسانک الذی تحدث به احادیث رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی اقبله،

[1] تستر معرب شوستر منهم سهل بن عبدالله التستري شيخ الصوفية صحب ذالنون المصري كذا في المعجم)

يعنى تاسو خپله ژبه مبارکه راوباسئ چه په هغې باندې تاسو د رسول الله ﷺ احاديث مبارکه بيانوئ، چه زه دا ښکل کړم، په دې باندې امام ابوداؤد خپله ژبه مبارکه راويستله، نو هغوى هغه ښکل کړه او لاړل.

د امام ابوداؤد فقهي مسلک:

د امام ابوداؤد فقهي مسلک څه وو؟ په دې کښې اختلاف دې، حضرت شاه ولى الله صاحب رحمه الله په خپله رساله الانصاف فى بيان اسباب الاختلاف کښې ليکلي دى : واما ابوداؤد والترمذى فهما مجتهدان منتسبان الى احمد واسحق.... يعنى امام ابوداؤد په اصول او قواعد کليه کښې خو د امام احمد متبع دې او په فروع کښې د هغوى تابع نه دې، د امام احمد رحمه الله وضع کړې شوې احکام مخې ته ږدلو سره خپله استنباط احکام کوى، که هغه استنباط د امام احمد رحمه الله د مسلک مطابق وى او که نه وى، داسې مجتهد ته مجتهد منتسب وائى، او کوم فقيه چه په اصول او قواعدو کښې هم د يو امام ما تحت نه وى هغه ته مجتهد مطلق وائى. حضرت شاه عبدالعزيز رحمه الله په بستان المحدثين کښې ليکلى دى چه بعض هغوى ته شافعى وائى او بعض حنبلى، او حضرت شيخ په مقدمه د لامع کښې ليکلې دى چه تاج الدين سبکى هغوى په طبقات الشافعيه کښې ذکر فرمائيلې دې چه ددې معنى دا شوه چه د سبکى په نزد هغوى شافعى دى، او هم دغه شان نواب صديق حسن خان هم دې شافعى شمير کړې دې، او شيخ ابو اسحق شيرازى رحمه الله هغوى لره په خپل کتاب طبقات الفقهاء کښې په اصحاب احمد کښې شمار کړې دى، او په عرف شذى کښې ليکلې شوې دى، المشهور انه شافعى والحق انه حنبلى کالنسائى، هم دغه شان په فيض البارى کښې هم د ابن تيميه په حوالې سره هغوى حنبلې ليکلې شوې دې د علامه انور شاه صاحب په شان زمونږ د حضرت شيخ هم دا رائې ده چه امام ابوداؤد حنبلى دې، چه دهغې حضرت څه شواهد هم بيان کړې دى کوم چه به وړاندې راشى، مناسب دا ده چه په مصنفينِ صحاح سته کښې د باقى پنځو محدثينو د فقهي مسلک هم ذکر اوکړې شى

د نورو مصنفين صحاح سته فقهي مسلک:

د امام بخارى رحمه الله په مسلک کښې اختلاف دې مشهور دا ده چه هغه شافعى المسلک دې، چنانچه تاج الدين سبکى رحمه الله هغوى په طبقات الشافعيه کښې ذکر فرمائيلې دى، د علامه انور شاه کشميرى او هم دغه شان زمونږ د حضرت شيخ رحمه الله رائې دا ده چه امام بخارى رحمه الله مجتهد دې، شاه صاحب فرمائى چه دا چه مشهوره ده چه امام بخارى رحمه الله شافعى المسلک دې نو دهغې وجه ښکاره ده چه په بعض مسائل خلافيه مشهوره کښې هغوى د شوافعو موافق دى، لکه رفع اليدين، جهر بالامين وغيره، ګنې د هغوى موافقت د امام ابوحنيفه رحمه الله سره د امام شافعى رحمه الله د موافقت نه کم نه دې، لکه په وضوء من القبلة او وضوء من مس الذکر، مسئلة القلتين او جهر بالبسملة وغيره مسائلو کښې د احنافو موافق دې.

د امام مسلم رحمه الله په باره کښې شاه صاحب فرمائی ﴿ لا اعلم مذهبه بالتحقيق ﴾ او په تراجم او ابواب (کوم چه په حاشیه باندې لیکلې شوې دی) د هغوی خپل مقرر کړې شوی نه دی، بلکه د امام نووی رحمه الله د طرف نه دی، لکه چه مشهوره ده او د یو مصنف رحمه الله د مسلک فقهی اندازه د هغه د تراجم او ابوابو نه کیدې شی، او هغه دلته نشته، او نواب صدیق حسن خان په الحطة فی ذکر صحاح الستة کښې او په اتحاف النبلاء کښې هغوی ته شافعی المسلک وئیلی دی، او مولانا عبدالرشید نعمانی په ما تمس الیه الحاجة کښې دا لیکلې دی چه یو قول دا دې چه دې مالکی المسلک دې ځکه چه بعض علماء کرامو رحمهم الله خپل سند مسلسل بالمالکیة امام مسلم ته رسولې دې.

د امام نسائی رحمه الله په باره کښې شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله تصریح کړې ده چه هغوی حنبلی دې، او هم دا د انور شاه کشمیری رحمه الله رائې ده، او تاج الدین سبکی دا په طبقات الشافعیه کښې ذکر کړې دې، او هم دا د شاه ولی الله صاحب او د نواب صدیق حسن خان رائې ده چه هغوی شافعی المسلک دی.

امام ترمذی رحمه الله مسلکا شافعی دې، په هیڅ یو مسئله کښې هغوی د امام شافعی رحمه الله مخالفت صراحتا نه دې کړې، سوا د مسئله ابراد بالظهر نه، امام شافعی رحمه الله چه د ابراد بالظهر دپاره کوم شرط لګولې دې په دې باندې امام ترمذی رحمه الله دا اعتراض فرمائیلې دې، چه دا قیود د اطلاق حدیث خلاف دې، چه دهغې تصریح خپله امام ترمذی رحمه الله په جامع ترمذی کښې فرمائیلې ده، او د شاه ولی الله صاحب رحمه الله رائې دا ده چه امام ترمذی رحمه الله مجتهد منتسب الی احمد واسحق دې، لکه چه د امام ابوداؤد رحمه الله د مسلک د لاندې اوس ذکر کړې شو.

د امام ابن ماجه رحمه الله په باره کښې شاه صاحب رحمه الله فرمائی چه غالبا هغوی شافعی المسلک دی.

د امام ابوداؤد رحمه الله د حنبلی کیدو قرائن:

زمونږ شیخ رحمه الله به فرمائیل چه امام ابوداؤد کلک حنبلی دې، او ددې خبرې تائید د هغوی د تراجم او ابواب نه په ښهٔ طریقې سره کیږی، ﴿ فانه اهتم بذکر ادلة الحنابلة اکثر من غیرهم ﴾ ځکه چه امام ابوداؤد په نسبت د نورو ائمه د حنابلو دلائل په کثرت او اهتمام سره بیان کړې دی، مثلا د باب البول قائما ترجمه ئې قائم کړې ده او په روایت سره ئې دهغې جواز ثابت کړې دې لکه چه د حنابلو مذهب دې او دهغې خلاف ئې د جمهور روایات نه دی ذکر کړې، او دغه شان اودس بفضل طهور المراة په سلسله کښې ئې چه کوم صنیع اختیار فرمائیلې دې، دهغې نه هم د مذهب حنابله طرف ته رجحان معلومیږی او هغه داسې چه مصنف رحمه الله د جواز روایاتو لره اولا او د منع روایات په اخر کښې ذکر فرمائیلې دی لکه چه د حنابلو مذهب دې او د جمهور دمسلک تقاضا دا وه چه د ابوابو ترتیب ددې برعکس وی چه اول د منع روایات ذکر کړې شی او روستو د جواز اوهم دغسې ئې باب الوضوء من لحوم

الابل قائم کړې دې، اودا ئې حدیث سره ثابت کړی دی لکه څنګه چه د حنابله مسلک دې. او هم دغه شان په ابواب الامامة کښې ئې باب قائم کړې دې : باب الامام یصلی قعود، یعنی که امام د څه عذر په وجه په ناسته باندې مونځ ورکړی نو مقتدی څنګه مونځ اوکړی؟ قائما یا قاعدا د جمهورو مذهب دا دې چه قائما دې اوکړی او د امام احمدﷺ مذهب دا دې چه د امام په ابتداء کښې دې قاعدا اوکړی، په دې باب کښې مصنفﷺ صرف د حنابلو دلیل ذکر فرمائیلې دې، ﴿ واذا صلی جالسا فصلوا جلوسا ﴾ او مصنفﷺ په دې مسئله کښې د جمهورو د مسلک مطابق نه باب قائم کړې دې او نه ئې د جمهورو دلیل ذکر کړې دې، د جمهورو دلیل د مرض الوفات قصه ده چه په هغې کښې رسول اللهﷺ په ناسته باندې مونځ ورکړې وو، او صحابه کرامو په رسول اللهﷺ پسې په ولاړه مونځ کړې وو، دا د رسول اللهﷺ آخری فعل وو، امام خطابي مشهور شارح د سنن ابی داؤد هم په دې باندې اظهار د تعجب فرمائیلې دې چه مصنفﷺ د خپل عادت شریفه خلاف په دې مسئله کښې د جمهورو دلیل یعنی د مرض الوفاة قصه نه ده ذکر کړې، د هغوی الفاظ کوم چه حضرت په بذل کښې تحریر فرمائیلې دی دا دی فلست ادری کیف اغفل بذکر هذه القصة وهی من امهات السنن والیه ذهب اکثر الفقهاء، دا زمونږ د حضرت شیخ رائې او دهغې وضاحت دې خو زه وایم چه مصنفﷺ په دې کتاب کښې بعض ابواب د مسلک حنابله په خلاف هم قائم کړې دی، لهذا دا وئیل چه کلک حنبلی دې، په دې قول کښې نظر دې.

فائده : بعض علماء کرامو لیکلې دی چه په محدثینو کښې بعضو ته چه شافعی او چا ته مالکی وئیلې شی، دهغې مطلب دا نه دې چه هغه د هغوی متبع او مقلد محض دې، بلکه ددې مطلب دا دې چه دا حضرات خپله مجتهدین دی، د چا اجتهاد او استنباط د یو امام موافق شو، او د چا استنباط د بل امام موافق شو.

ائمه متبوعین او غیر متبوعین :

دلته دا پیژندل مناسب دی چه د اصحاب مذاهب دوه قسمه دی، یو ائمه متبوعین او بل غیر متبوعین، یعنی یو خو هغه امامان دی چه د چا مذاهب رائج او متبوع دی، او د هغوی اقوال په منقح طور د ترجیح الراجح سره منقول او محفوظ دی، ددې قسم مذاهب د اهل سنت والجماعت دې وخت کښې په دنیا کښې صرف څلور دی، یعنی د ائمه اربعه معروفه مسلکونه، او د هغوی اتباع او تقلید ډیر اسان دې، ځکه چه ددې حضرات فقه مدون او مرتب ده، امام بخاریﷺ وغیره حضرات محدثین په مجتهدینو کښې خو دی خو په ائمه متبوعین کښې نه دی، د سفیان ثوری او امام اوزاعیﷺ وغیره بعض حضراتو مذاهب د څو صدو پورې متبوع او رائج وو. خو بیا ددې سلسله ختم شوه، چنانچه د سفیان ثوری سلسله تر د پنځمې صدۍ پور جاری وه، او دهغې نه پس منقطع شوه، هم دغه شان د امام اوزاعیﷺ مسلک صرف تر دوؤ صدو پورې اوچلیدو دهغې نه پس منقطع شو، دا شرف الله پاک ائمه اربعه ته ورکړې دې، چه د هغوی د اتباع سلسله ئې تر نن ورځې پورې باقی

اوساتله ، او تر آخره پورې به انشاء الله باقي وي، په دې زمانه کښېددې څلورو ائمو مذاهبو نه د يو د تقليد نه سوا بل يو مسلک ممکن الاتباع نشته.

د علامه عبدالوهاب شعراني يو مکاشفه

دا خبره علامه شعرانيؒ هم ليکلې ده. او هغوی د مذاهب اربعه اهميت بيانولو سره د ائمه اربعه په سلسله کښې خپله يو مکاشفه ليکلې ده. هغه دا چه هغوی ددې حضراتو منازل او مرتبې په خپل مکاشفه کښې د جنت په نهر حيات باندې ليدلی دی، هغوی په خپل معروف او مشهور کتاب الميزان الکبری کښې ددې څلورو ائمه د قبو څلور نقشې جوړې کړې دی، او د ټولو نه اول ئې په شروع کښې هغه قبو ته متصل د رسول اللهﷺ قبه جوړه کړې ده، ګويا کل پنځه قبې شوې يو د رسول اللهﷺ او دهغې په خوا کښې د امام ابوحنيفه، بيا دهغې خوا کښې د امام مالک. او بيا دهغې ته مخامخ د امام شافعی، او دهغې نه وړاندې بيا د امام احمدؒ، هغوی د يو نهر نقشه راښکلو سره دهغې په غاړه باندې پنځه واړه قبې جوړې کړی دی، او دا نهر د جنت هغه نهر دې کوم ته چه نهر حيات وائی، چه دهغې وجود په دنيا کښې په صورت د درياب د شريعت مطهره دې، هغوی فرمائی چه دې څلورو واړو امامانو ته د رسول اللهﷺ خاص نيابت حاصل دې، امت محمديه ته د شريعت محمديه په رهنمائی کولو کښې دې څلورو حضراتو ته د رسول اللهﷺ سره داسې تړون حاصل دې چه دهغې په بناء باندې دا وئيلې کيدې شی چه دا څلور واړه حضرات د رسول اللهﷺ نه نه په دنيا کښې جدا دی او نه په آخرت کښې، هغوی دا هم ليکلې دی چه مونږ په دې نقشه کښې د ائمه اربعه قبو سره متصل د رسول اللهﷺ قبه ځکه ذکر کړه چه دې حضراتو ته چه کوم مقام عالی حاصل شوې دې، هغه صرف د رسول اللهﷺ د شريعت د اتباع نتيجه ده او په اخر کښې هغوی ليکی چه په دې نقشه کښې چه په کوم ترتيب باندې مونږ قبې جوړې کړې دی هغه عقلی يا قياسی نه دی، بلکه دا شکل د هغه شکل مطابق دې کوم چه ما په خپلو بعض احوالو کښې په جنت کښې ليدلې دې، د قبو دا نقشه چه څوک کتل غواړی نو هغوی دې اصل کتاب الميزان الکبری ته رجوع اوکړی، يا دې د حضرت شيخؒ اردو تاليف شريعت و طريقت کا تلازم صفحه ۵۱ اوګوری. حضرت د هغه نقشې شکل په دې کتاب کښې جوړ کړې دې.

فائده : د مضمون سابق نه معلومه شوه چه په دې حضرات مصنفين صحاح سته کښې د چا په باره کښې هم دا نقل نه دی چه هغوی احناف وو، خو دا څيز هم يو ناقابل انکار حقيقت دې کوم چه حضرت شيخ په مقدمه د لامع کښې ليکلې دې، حضرت په مقدمه د لامع کښې د مثال په طور ډيرش داسې مشران محدثين شمير کړې دی کوم چه د امام ابوحنيفهؒ د شاګردانو په سلسله کښې يا د مذهب حنفی په اتباع کونکو کښې داخل دی او حال دا دې چه هغه ټول په ټول د امام بخاری يا د نورو مصنفينِ صحاح د استاذانو او شيوخ يا د شيوخ الشيوخ په فهرست کښې شامل دی.

د امام ابوداؤد احادیث منتخبه:

امام ابوداؤدؒ فرمائی چا ما د رسول اللهﷺ پنځه لاکهه احادیث لیکلې دی دهغې نه مې د څلور زره او اته سوه احادیثو انتخاب اوکړو او په خپل سنن کښې مې ذکر کړی دی. او بیا په دې څلور زرو احادیثو کښې ما صرف د څلورو احادیثو انتخاب کړې دې، فرمائی: ویکفی الانسان لدینه من ذلک اربعة احادیث.... یعنی په دې څلورو زرو کښې صرف څلورو احادیث داسې دی کوم چه د انسان د دیندار جوړیدو دپاره کافی دی.

۱: ﴿انما الاعمال بالنیات﴾.

۲: ﴿من حسن اسلام المرء ترکه مالا یعنیه﴾

۳: ﴿لا یکون المومن مومنا حتی یرضی لاخیه ما یرضی لنفسه﴾

۴: ﴿الحلال بین والحرام بین وبینهما امور مشتبهات فمن اتقی الشبهات استبرأ لدینه وعرضه﴾

حضرت شاه عبدالعزیز صاحبؒ ددې شرح دا لیکلې ده چه اول حدیث د تصحیح عبادت دپاره کافی دې، او دویم د عزیز عمر د اوقاتو د ضائع کولو نه د حفاظت دپاره کافی دې، او دریم د حقوق العباد د ادا کولو دپاره کافی اووافی دې. او څلورم د مشتبه امورو نه د بچ کیدلو دپاره کافی دې.

د امام ابوداؤدؒ ددې احادیث منتخبه ذکر د تراجم رجال په ډیرو کتابونو کښې شوې دی، د مشکاة شریف په آخر کښې د صاحب مشکاة د طرف نه الاکمال په نوم باندې یو رساله ملحق ده، په هغې کښې هم صاحب مشکاة د امام ابوداؤدؒ په ترجمه دا احادیث ذکر فرمائیلی دی.

الله پاک دې، دغې حضراتو ته زمونږ د طرف نه او د ټول امت مسلمه د طرف نه ډیر جزاء خیر ورکړی چه هغوی په حقیقت کښې د امت محمدیه سره د همدردئ او خیر خواهئ حق ادا کړې دې، اوګورئ دا څومره غټ کار دې چه دوی د لکهونو احادیثو په ذخیره کښې صرف د څو زرو احادیثو انتخاب فرمائی، او بیا په څو زرو کښې د یو څو عدد انتخاب، صرف زمونږ او ستاسو د سهولت دپاره چه مونږ ته په دین باندې تلل آسان شی، زمونږ دنیا او آخرت برابر شی دهغې دپاره کوشش فرمائی، ډیر په غور سره دې احادیثو لره د خپل ژوند په ټولو شعبو کښې مونږ له مخې ته کیخودل پکار دی، ددې احادیث منتخبه په فوائدو او جامعیت باندې یو سرې تر کوم خائې پورې لیکل کولې شی، د امام ابوداؤدؒ د قول مطابق د لکهونو احادیثو لب لباب دې.

(د امام اعظم رحمه الله احادیث منتخبه)

حضرت شیخؒ په درس بخاری او هم دغه شان په اوجز المسالک شپږم جلد کښې لیکلې دی (۱) چه د امام ابوداؤدؒ بغینه ددې احادیثو انتخاب د هغوی نه

(۱) په دې باندې ماته د ابو موسی اشعری او د معاذ بن جبلؓ اوږده قصه رایاده شوه کومه چه د کتاب الحدود په اوائل کښې ذکر ده او غالبا په بخاری شریف کښې هم ده، قصه خو د........۶۰

مخکښې امام ابوحنيفه رحمه الله هم کړې دي. خو هغوی ددې څلورو نه علاوه د يو بل حديث هم انتخاب فرمائيلې دې، لهذا ټول پنځه شو. او هغه دا دې ﴿ المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده ﴾ حضرت شيخ رحمه الله دا هم فرمائی چه دا پنځم حديث غالبا امام ابوداؤد رحمه الله په دې وجه وانخستلو چه دهغې مضمون او معنی د حديث نمبر۳ يعنی ﴿ لا يومن احدكم الخ ﴾ نه مستفاد کيږی.

په اصل کښې دا ﴿ انما الاعمال بالنيات ﴾ والا حديث ډير اهم دې هم په دې وجه حضرات محدثين دا د خپلو تصنيفاتو په شروع کښې ذکر کوی. حضرت شيخ رحمه الله فرمائی چه د تصوف حقيقت صرف تصحيح نيت دې، چه انسان هر يو کار کوی تجارت او زراعت، تصنيف وتاليف، درس او تدريس، محنت مزدوری اول دې خپل نيت صحيح کړی، په ښه نيت سره مباحات هم په عباداتو کښې داخليږی. او په يو موقع باندې ئې ارشاد اوفرمائيلو چه زمونږ د سلوک او تصوف ابتداء د ﴿ انما الاعمال بالنيات ﴾ نه ده يعنی تصحيح نيت او دهغې منتهی ﴿ ان تعبد الله كانك تراه ﴾ ده.

تصنيفات امام ابوداؤد رحمه الله :

د امام ابوداؤد رحمه الله په فن حديث کښې ددې کتاب نه علاوه نور هم تصنيفات شته چه په هغې کښې بعض ملاويږی او بعض پکښې ناياب دی. ۱: مراسيل ابی داؤد چه په دې کښې مصنف صرف روايات مرسله ذکر فرمائيلې دی، دا مختصر شان تاليف دې او د سنن په بعض نسخو کښې په آخره کښې ملحق هم دې. ۲: الرد علی القدرية ۳: الناسخ والمنسوخ ٤: ما تفرد به اهل الامصار... چه دهغې مطلب په ظاهر کښې دا دې چه هغه احاديث چه دهغې راويان په سند کښې ټول په ټول د يو خاص ښهر اوسيدونکی وی، مثلا كلهم بصريون كلهم كوفيون... ددې قسم احاديث ئې يو ځائې عادت جمع کړی دی، د مصنف رحمه الله عادت په سنن کښې هم دا دې چه د بعض احاديثو د لاندې فرمائی، هذا الحديث رواته كلهم بصريون. دا څيز په لطائف اسناد کښې شميرلې کيږی. ۵: فضائل الانصار، ٦: مسند مالک بن انس ۷: المسائل. دا د رسالې په شکل کښې دې چه په حجاز کښې شائع شوې دی. ۸: د امام ابوداؤد رحمه الله يو بل تصنيف هم معلوميږی چه دهغې نوم کتاب بدء الوحی دې ځکه چه حافظ

ل.... اوريدو د وجې نه حذف کولې شی خو دهغې د آخر ټکره دا ده چه دې دوارو صحابه کرامو په خپل مينځ کښې خبرې کولې، د يو بل تپوس ئې کولو، او بله دا چه په عباداتو کښې د هر يو معمول څه دی؟ هر يو خپل معمول بيان کړو. اول ابوموسی اشعری رضي الله عنه معمولات عبادات بيان کړل دهغې د اوريدلو نه پس سيدنا معاذ بن جبل رضي الله عنه اوفرمائيل واما انا فارجو في نومتي ما ارجو في قومتي.... يعنی چه زه خو ټوله شپه ويخ نه شم پاتې کيدې زياتې مجاهدې زما نه نه کيږی، زه خو د شپې اوده کيږم هم او پاسم عبادت هم کوم، او زه په خپلو اوده کيدو کښې د الله پاک نه هم د هغه اجر او ثواب اميد لرم کوم چه ترې په ويخيدو سره په عبادت کښې لرم، ددې قصې د نقل کولو نه زما مقصود دا دې چه هر کله د انسان نيت صحيح شی او هغه طالب د آخرت وی په هر څيز کښې آخرت ته نظر کوی نو بيا دې انسان ته په مباحاتو کښې هم هغه ثواب ملاويږی کوم چه په عباداتو کښې کيدل پکار دی.

ابن حجر رحمه الله د تهذیب جلد اول په شروع کښې ددې تذکره کړې ده. خو د هغوی په ټولو تصانیفو کښې د ټولو نه اعلی او افضل او جامع سنن دې

د فائدې یوه بله خبره هم واورئ هغه دا چه د حافظ ابن حجر رحمه الله چه کوم مشهور تصنیف تقریب التهذیب دې. په هغې کښې هغوی اصالة خو د صحاح ستة ټول راویان ذکر کړي دی، او بعض راویان د غیر صحاح نې هم ذکر کړې دی او په هغې باندې نې لفظ تمیز لیکلې دې، ددې مطلب دا دې چه دا راوی د صحاح سته په راویانو کښې نه دې د هغوی نه بیل دې. او د صحاح ستة طرف ته د اشارې کولو دپاره هغوی رموز مقرر کړی دی، چه په هغې سره اشاره کوی دې خبرې طرف ته چه ددې راوی روایات په صحاح کښې په فلانی فلانی کتاب کښې دی، پس که هغه راوی داسې وی چه د هغه روایات په ټول صحاح سته کښې موجود وی نو په هغه راوی باندې رمز (نشان) د ع لګوی. کوم چه د الجماعة مخفف دې، او د بخاری رمز(نشان)، خ او د مسلم دپاره م او د سنن ابوداؤد دپاره د او د نسائی د پاره س او د ابن ماجه دپاره ق ،څکه چه هغه قزوینی دې او که هغه راوی د مراسیل ابوداؤد وی نو په هغې باندې د مد رمز لګوی، او که د کتاب الرد علی القدریة راوی وی نو په هغې باندې رمز قد لیکی، په ق سره اشاره قدریه طرف ته او په د سره ابوداؤد طرف ته، او که هغه راوی د مصنف رحمه الله تصنیف الناسخ والمنسوخ وی نو دهغې دپاره رمز خد دې او د ما تفرد به اهل الامصار دپاره صد، او د مسند مالک بن انس دپاره کد، او د المسائل دپاره لام رمز لګوی د حافظ ددې صنیع نه د محدثینو د امام ابوداؤد ددې تصنیفاتو سره اعتناء (تعلق) معلومیږی.

ما یتعلق بالمصنّف

اوس د مقدمة الکتاب دویمه حصه یعنی ما یتعلق بالمصنَّف ای الکتاب بیانولې شی، په دې کښې د ټولو نه اول اسم الکتاب دې.

د کتاب نوم او وجه د تسمیه

پس څان پوهه کړه چه زمونږ مخې ته چه کوم کتاب دې دهغې نوم سنن دې، او سنن د حدیث هغه کتاب ته وئیلې شی چه په هغې کښې خاص طور سره احادیث الاحکام د ابواب فقهیه په ترتیب باندې جمع کړې شی او په دې کتاب کښې هم دغه شان ده چنانچه ددې شروع د کتاب الطهارة نه ده او دهغې نه پس کتاب الصلوة. کتاب الزکوة دې، کوم چه د فقهاء کرامو ترتیب دې دا خبره مخکښې تیره شوه چه د احادیثو ټول مضامین اته دی او په کوم کتاب کښې چه هغه ټول راجمع شی هغې ته جامع وائی. چونکه په دې کتاب کښې ټول ابواب ثمانیه نشته، اګرچه اکثر مضامین په کښې دی په دې وجه دې ته جامع اونه وئیلې شو. په دې کښې کتاب التفسیر دغه شان. تواریخ او مغازی او رقاق یعنی د زهد وغیره ابواب نشته. په خلاف د سنن ترمذی چه په هغې کښې دا دواړه خبرې شته چه په ابواب ثمانیه باندې مشتمل دې، چنانچه د هغه کتاب التفسیر او کتاب الزهد ډیر اوږد دې، او دهغې ترتیب د ابواب فقیه د ترتیب مطابق هم دې، په دې وجه په هغې باندې د جامع او

سنن دوارو اطلاق کولې شي.
په اصل کښې محدثینو په مختلفو طریقو سره د احادیثو خدمت کړې دي او په مختلفو طرزونو سره ئې قسم قسم د احادیثو کتابونه تصنیف فرمائیلی دي؛ د هر قسم تصنیف نوم ئې هم جدا کیخودلې دي، څه ته سنن وائي ،نو څه ته جامع ،څه ته معجم، نو څه ته مسند؛ څه ته مستخرج نو څه ته مستدرک وغیره وغیره ډیر زیات قسمونه دي چه دهغې د اصطلاحاتو پیژندل د طالبانو دپاره ډیر ضروري او مفید دي. حضرت شیخ رحمه الله په مقدمه د لامع کښې ډیر په تفصیل سره د حدیث د کتابونو اقسام سره د مثالونو بیان فرمائیلي دي، او احقر هم د الفیض السمائي په مقدمه کښې په ښه طریقې سره بیان کړې دي، تاسو له لږ شان وخت ویستلو سره دغه څیزونو مطالعه ضرور کول پکار دي ځکه چه بغیر د محنت نه هیڅ نه ملاویږي. په مسلم شریف کښې به تاسو اولولئ په یو مقام باندې دي: ﴿لا يستطاع العلم براحة الجسم﴾ چه د بدن د راحت سره علم نه حاصلیږي.
ع: من طلب العلى سهر الليالي
حضرت شیخ رحمه الله به د طالبانو مخکښې دا شعر په کثرت سره لوستلو، که موقع وه نو وړاندې تلو سره به انشاء الله مونږ هم بعض انواع د کتب حدیث بیان کړو.

غرض د منصنف یعني وجه د تالیف:

حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه د امام ابوداؤد رحمه الله غرض په دې کتاب سره مستدلات ائمه راجمع کول دي، یعني ائمه فقهاؤ په خپلو خپلو مسائلو کښې چه د کوم احادیثو نه استدلال کړې دې چه هغه ټول استدلالات او دلائل په دې کتاب کښې راشي، او د هر مذهب والا امام دلیل په دې کتاب کښې ملاؤ شي او حقیقت هم داسې دې، چنانچه امام غزالي رحمه الله تصریح فرمائیلې ده چه د یو مجتهد دپاره په کتب حدیث کښې صرف دا یو کتاب داسې دې کوم چه د هغه د مقصد دپاره کافي کیدلې شي.
علامه ابن القیم رحمه الله دغرض تالیف په سلسله کښې فرمائي چه دهغې حاصل دا دې چه کله د حاسدینو او طاعنینو د طرف نه په ائمه فقهاؤ باندې تنقیدونه او د قلت روایات اعتراضات اوکړې شو نو امام ابوداؤد رحمه الله اوغوښتله چه په نوی طرز باندې یو داسې کتاب اولیکلې شي چه په هغې کښې مستدلات ائمه بالاستیعاب مخې ته راشي، چه دغه ناقدینو خله بنده شي. امام ابوداؤد رحمه الله په هغه خط کښې کوم چه هغوی د اهل مکه په نوم لیکلې دې پخپله لیکلي دي چه زما په دې کتاب کښې د امام مالک، سفیان ثوري او د امام شافعي رحمهم الله اصول او دلائل موجود دي، چنانچه ابن الاعرابي فرمائي چه که یو سړی سره د قرآن کریم او د سنن ابي داؤد نه علاوه بل یو کتاب هم نه وي نو لم يحتج الى غيرهما.

زمانه د تالیف:

متعین طور سره دا معلومه نه شوه چه مصنف رحمه الله ددې د تصنیف نه په کوم سنه کښې فارغ شو، خو دا ملاویږي چه کله هغوی ددې د تالیف نه فارغ شو نو هغوی دا د خپل مشهور استاد امام احمد بن حنبل په خدمت کښې پیش کړو نو هغوی دا خوښ کړو، اود امام

احمدﷺ سنة وفات ٢٤١ هجري دې. ددې نه معلوميږي چه ددې تاليف د سنة مذكوره نه مخکښې شوې دې. والله سبحانه وتعالى اعلم.

د سنن ابوداؤد مرتبه په اعتبار د تعليم:

مرتبه په دوه اعتبارونو سره وي، يو خو د تعليم په اعتبار سره يعنى تعليمي ترتيب څه کيدل پکار دى، دويم مرتبه د صحت او قوت په اعتبار سره، د تعليم په اعتبار سره ترتيب چه کوم مونږ د استاذانو نه اوريدلې دې، دا دې چه د مشکوة شريف نه پس ترمذى لوستل پکار دى، ځکه چه طالب العلم ته د ټولو نه اول د مذاهب ائمه معلومولو ضرورت وى، پس دا ټول وظائف د امام ترمذیﷺ دې، امام ترمذیﷺ خاص طور سره د حديث د ذکر کولو نه پس په مسئله ثابته بالحديث او په هغې کښې اختلاف علماء او په مذاهبو باندې رڼړا اچوى، اوس هر کله چه د علماء کرامو مذاهب معلوم شو نو ضرورت پيش شو د دې خبرې چه د هر يو دليل معلوم شى، پس مستدلات ائمه ذکر کول وظيفه ده د امام ابوداؤدﷺ، لهذا د ترمذى نه پس ابوداؤد لوستل پکار دى، د مسئلې او د دليلِ مسئلې معلوميدو نه پس ضرورت وى ددې خبرې چه طريقه د استخراج معلومه شى يعنى دا خبره چه دا مسئله ددې حديث نه څنګه ثابتيږى، پس په طرق استخراج باندې تنبيه کول وظيفه ده د امام بخاریﷺ، هم په دې وجه هغوى يو حديث د لس لس کرتو نه هم زيات ذکر کوى، ځکه چه صرف د يو حديث نه مختلف مسائل ثابتيږى، په دې وجه د سنن ابى داؤد نه پس بخارى شريف لوستل پکار دى، اوس چه هر کله مسئله او دليل د مسئلې او طريق استخراج درې واړه خبرې معلومې شوې، نو بيا د نور استحکام او تائيد دپاره نور دلائل او شواهد حاصلولې شى، او دا څيز ملاويږى په مسلم شريف کښ، ځکه چه هغوى د يو مضمون ډير احاديث په مختلفو سندونو سره په يو ځائې ذکر کوى، پس څلورمه درجه شوه د مسلم شريف، اوس چه هر کله دا پورته ذکر شوى څيزونه حاصل شو نو اوس ضرورت د دې خبرې دې چه په دې دلائلو کښې غور کولو سره دا اوکتلې شى چه په دې کښې څه خامى يا علت خفيه خو نشته، پس دا خبره حاصليږى د سنن نسائى نه، په علل حديث باندې تنبيه فرمائيل د هغوى خاص وظيفه ده، دا ترتيب شو د اصول خمسه په اعتبار د تعليم او تعلم، د متقدمينو په نزد امهات کتابونه پنځه دى، چنانچه امام نووى په تقريب کښې هم دا پنځه په کتب صحاح کښې شمار کړى دى، بعض علماء کرامو امهات کتب د پنځو په ځائې شپږ شمار کړې دى کوم چه د صحاح ستة په نوم سره مشهور دى، او مشهور دا ده چه هغه شپږم کتاب ابن ماجه دې، لهذا اوس د ټولو نه په آخر کښې د دې د لوستلو نمبر دې، ددې وجه دا جوړيدلې شى چه امام ابن ماجهﷺ په دې خپل کتاب کښې ډير نادر احاديث ذکر کړى دى او د نوادر پيژندل روستو خبره ده.

خو دا ترتيب د تعليم په اعتبار سره هغه وخت ممکن دې چه کله يو استاد دا ټول کتابونه د يو بل نه پس ښائى، خو که په يو وخت کښې ددې کتابونو لوستونکى ډير استاذان وى کوم چه هر کتاب په خپله خپله ګهنته کښې لولى، لکه نن صبا چه زمونږ په

مدارسو کښې کېږي نو بیا هلته دا ترتیب ظاهر دې چه نه شي چلېدې، حضرت اقدس ګنګوهي رحمه الله به چونکه په یواځې باندې د دوره حدیث ټول کتابونه ښودل، په دې وجه دا ترتیب هلته چلېدې شو، بهر حال دا چه کومې خبرې بیان کړې شوې د تعلیمی ترتیب په سلسله کښې که په هغې باندې د عمل موقع ملاؤ نه شي خو ددې حضرات مصنفینو خپل خپل مخصوص طرز بیان او د هر کتاب یو خصوصیت مخې ته راغلو کوم چه د طالبانو دپاره مفید او سبب د بصیرت دې.

طبقات کتب حدیث :

دویمه مرتبه کومه چه مونږ په شروع کښې بیان کړې ده د صحت او قوت په اعتبار سره ده، پس خاص د سنن ابوداؤد مرتبه د معلومولو نه مخکښې د مطلق احادیث مراتب معلومېدل پکار دی، ځکه چه د حدیث کتابونه خو د سوونو په تعداد کښې دی، او ټول په ټول حجت او قابل استدلال نه دی، د صحت او ضعف په لحاظ سره مختلف دی، په دې سلسله کښې حضرت شاه عبدالعزیز صاحب رحمه الله یو ډیره مفیده او مختصر رساله تصنیف فرمائیلې دې، چه دهغې نوم دې، ما یجب حفظه للناظر. په دې کښې شاه صاحب رحمه الله د صحت او قوت په اعتبار سره د کتب حدیث طبقات او مراتب بیان فرمائیلي دی، حضرت شیخ رحمه الله په درس بخاری کښې ددې رسالې اهمیت بیان فرمائیلو او فرمائیل به ئې چه دا رساله واقعی قابل د حفظ ده. شاه صاحب دهغې نوم ما یجب حفظه للناظر صحیح کېښودلې دې. او بیا حضرت شاه صاحب په دې رساله کښې چه کوم طبقات د کتب بیان فرمائیلې دی، هغه ټول به ئې بیان فرمائیل، دانګ حضرت شیخ ددې رسالې نه دا طبقات کتب د لامع الدراری په مقدمه کښې هم ذکر فرمائیلې دی، حضرت شاه صاحب په دې رساله کښې لیکلې دی چه د حدیث طبقات پنځه دی.

طبقه اولی : هغه کتابونه دی چه دهغې ټول احادیث حجت او قابل استدلال دی، بلکه د صحة مرتبې ته رسېدلې دی کوم چه د حدیث قوی د ټولو نه اعلی درجه ده، په دې طبقه کښې تقریبا هغه ټول کتابونه داخل دی کوم چه په اسم صحیح سره موسوم دی، او بعض ددې نه علاوه دی، په دې طبقه کښې شاه صاحب رحمه الله مؤطا امام مالک، صحیحین، صحیح ابن خزیمه، صحیح ابن حبان، صحیح ابوعوانة، صحیح ابن السکن، المنتقی لابن الجارود او مستدرک حاکم شمیر کړې دې.

طبقه ثانیه : هغه کتابونه دی چه دهغې احادیث صالح للاخذ او قابل استدلال دی، اګرچه ټول د صحت درجې ته نه وی رسېدلې او د یو حدیث د حجت کېدو دپاره دهغې د صحت رتبې ته رسېدل ضروری نه دی، ځکه چه حدیث حسن هم حجت او قابل استدلال وی، او په دې طبقه کښې دا کتابونه دی، ابوداؤد، ترمذی، نسائی او مسند احمد. او دا کتابونه په دې طبقه کښې ددې وجې نه دی چه په دې کښې بعض روایات ضعیف دی او هغه حسن ته نزدې دی.

طبقه ثالثه : د هغه کتابونو ده چه په هغې کښې هر قسم روایات ملاوېږي، قابل

استدلال او غير قابل استدلال لكه ابن ماجه، مسند ابوداؤد الطيالسي، مسند ابويعلى الموصلي، مسند البزار، مصنف عبدالرزاق، مصنف ابوبكر بن ابى شيبة، المعاجم الثلاثة للطبراني، سنن البيهقي، شعب الايمان للبيهقي، سنن دارقطني، الحلية لابى نعيم او د تفسير كتابونه، لكه تفسير ابن مردويه، الدر المنثور في التفسير بالماثور وغيره هغه تمام كتب حديث كوم چه په تفسير ليكلې شوى دى.

طبقه رابعه : د هغه كتابونه ده چه دهغې په هر حديث باندې به د ضعف حكم لګولې شى، يعنى په دې شرط چه هغه حديث صرف په هغه كتاب كښې وى، او په پورته كتابونو كښې نه وى، لكه د حكيم ترمذى نوادر الاصول، د ديلمى مسند الفردوس، الكامل لابن عدى، كتاب الضعفاء للعقيلي او د تاريخ كتابونه لكه تاريخ الخلفاء، تاريخ ابن عساكر، تاريخ ابن النجار او تاريخ الخطيب البغدادي وغيره.

طبقه خامسه : د كتب موضوعات ده، چه په هغې كښې صرف احاديث موضوعه ذكر شوى دى، علماء محدثينو او ناقدينو ډير كتابونو داسې ليكلى دى چه په هغې كښې هغوى صرف احاديث موضوعه لټولو سره راوړې دى چه عام اهل علم دهغې نه باخبر شى او په دهوكه كښې د واقع كيدو نه بچ شى، چنانچه الموضوعات الكبرى د ابن الجوزى په دې سلسله كښې مشهور كتاب دې، نور هم ډير كتابونه دى، اللآلى المصنوعة في الاحاديث الموضوعة د امام سيوطى، الموضوعات الكبرى، المصنوع في معرفة الموضوع دواړه د ملا على قارى رحمه الله دى، تذكرة الموضوعات د شيخ محمد طاهر پټنى، تنزيه الشريعة عن الاخبار الشنيعة، د ابن عراق او الفوائد المجموعة د امام شوكانى او موضوعات المصابيح د قزوينى.

د پورته بيان نه معلومه شوه چه د صحاح سته نه صحيحين او مؤطا مالك په طبقه اولى كښې داخل دى، او سنن ابن ماجه په طبقه ثالثه كښې دې، او سنن ثلاثه (ابوداؤد، ترمذى، نسائى) په طبقه ثانيه كښې دى او په صحاح سته كښې يو كتاب هم په طبقه رابعه كښې نشته.

تنبيه : خان پوهه كړه چه شاه عبدالعزيز رحمه الله په خپله رساله عجاله نافعه كښې طبقات كتب حديث څلور ذكر كړى دى. او په فيما يجب حفظه للناظر كښې ئې پنځه طبقې شميرلى دى، لكه چه اوس بيان كړې شوې نو ددې جواب دا وركړې شوې دې چه په عجاله كښې چه كوم تقسيم كړې شوې دې هغه د صحت او شهرت دواړو په اعتبار سره دې او په فيما يجب حفظه كښې صرف د صحت او د ضعف په اعتبار سره دې، په دې وجه په دې كښې يو قسم زيات شو.

تنبيه ثانى : شاه ولى الله صاحب رحمه الله چه كوم د طبقات كتب مراتب ګرځولى دى په هغې كښې د د حديث د صحت او قوت مدار ګويا په كتابونو باندې كيخودلې دې، چنانچه شاه صاحب رحمه الله د صحيحين احاديث په غير صحيحين باندې مقدم ګڼړى، او ګويا د يو حديث په بخارى او مسلم كښې كيدل د ترجيح دپاره كافى دى، هم دا مسلك د ابن الصلاح محدث دې، خو شيخ عبدالحق محدث دهلوى رحمه الله د صحت حديث مدار په

کتابونو باندې نه دې کیخودلې. (١) بلکه د صحت حدیث مدار ئې په رجالِ سند او اصول نقد باندې کیخودلې دې، او هم دا مسلک د محقق ابن همام دې.

د صحاح ستة ترمینځه فرقِ مراتب:

اوس د صحاح ستة ترمینځه تفصیلا فرق مراتب واورئ، پس ځان پوهه کړئ چه اصح السنة خو ګویا بالاتفاق بلکه داسې اوایئ چه عند الجمهور صحیح بخاری دې، چنانچه مشهور علی الالسنة دې، انه اصح الکتب بعد کتاب الله تعالی.

خو د امام شافعی رحمه الله نه منقول دی ﴿ لا اعلم کتابا اصح من الموطا ﴾ ددې جواب دا دې چه دا مقوله د هغه وخت ده چه صحیحین لا په وجود کښې هم نه وو راغلی، د امام شافعی رحمه الله وفات په ٢٠٤هجری کښې دې او د امام بخاری رحمه الله پیدائش د ١٩٤هجری دې، ددې نه معلومه شوه چه د امام شافعی رحمه الله د وفات په وخت د امام بخاری رحمه الله عمر صرف لس کاله وو، هم دغه شان ابوعلی نیشاپوری رحمه الله (دا د حاکم صاحب مستدرک استاد دې) نه چه مروی دی چه ما تحت ادیم السماء کتاب اصح من مسلم، ددې هم علماء کرامو مختلف توجیهات فرمائیلی دی، مشهور جواب دا دې چه په صحت کښې د مسلم ترجیح مقصود نه ده بلکه په حسن ترتیب او د جودت نظم په اعتبار سره ترجیح مقصود ده، او دا صحیح ده ځکه چه په ترتیب او حسن سیاق او په دقائق اسناد کښې مسلم شریف واقعی د ټولو نه اوچت دې، هغوی د یو مضمون روایات په ټولو طرقو باندې په یو ځائې ډیر په ښه طریقه او عمده انداز کښې بیانوی، امام نووی رحمه الله هم د شرح مسلم په شروع کښې په اسانید باندې کلام کولو سره ددې ځیز ډیر په شد او مد سره اظهار فرمائیلې دې او د امام مسلم رحمه الله د طرز بیان ئې مدح فرمائیلې ده.

بهر حال د صحیح بخاری مرتبه په صحت او قوت کښې د مسلم نه زیاته ده، او ددې خبرې تائید ددې نه هم کیږی چه د بخاری روایات متکلم فیها د مسلم د متکلم فیها نه کم دی، اګرچه جواب د ټولو ورکړې شوې دې، پس د صحیح بخاری د روایات متکلم فیها کوم چه صرف په بخاری کښې دی، دهغې تعداد اته اویا دې، او د صحیح مسلم هغه روایات کوم چه متکلم فیها دی، پوره سل دی، او داسې روایات چه دهغې تخریج دواړو کړې دې، یعنی هغه روایات متفق علیه او متکلم فیها دی، دهغې تعداد دوه دیرش دې، لهذا د مسلم متکلم فیها روایات د بخاری نه ٢٢ زیات دی، ددې روایات متکلم فیها تعداد په حساب د ابجد بعض علماء کرامو نظم کړی دې.

---

(١) مولانا عبدالحلیم چشتی د عجاله نافعه مصنفه شاه عبدالعزیز دهلوی اردو شرح فوائد جامعه کښې د شیخ عبدالحق محدث دهلوی په ترجمه کښې په دې موضوع باندې ډیر په تفصیل سره بحث کړې دې، دا عبدالحلیم چشتی د مولانا عبدالرشید نعمانی صاحب التصانیف رور دې، هغوی د عجاله نافعه ډیر په عمده او محققانه انداز کښې په اردو ژبه کښې شرح لیکلې ده د فوائد جامعه په نوم باندې د پاکستان نه ډیره موده مخکښې شائع شوې وه.

قدعد لجعفی وقاف لمسلم وبل لهما فاحفظ وقيت من الردی
٧٨ ١٠٠ ٣٢

يو دليل دا دې چه امام بخاري رحمه الله د خپل صحيح انتخاب د شپږو لاکهو احاديثو نه فرمائيلې دې، او امام مسلم رحمه الله صرف د درې لاکو نه انتخاب فرمائيلې دې.
د صحيح بخاری نه پس مرتبه ده د صحيح مسلم، بيا ددې نه پس عند الجمهور مرتبه د ابوداؤد ده، خو د ابن سيد الناس رحمه الله رائې دا ده چه سنن ابوداؤد او مسلم دواړه په يو درجه کښې دی، خو دا د جمهورو د قول خلاف دی، ددې نه پس بيا مشهور دا ده چه د ترمذی شريف مرتبه ده، خو د ډيرو حضراتو تحقيق دا دې چه د نسائی شريف درجه د ترمذی نه پورته ده، هم دا زمونږ د حضرت شيخ رحمه الله رائې هم ده او قرين قياس هم دا ده، ځکه چه د ترمذی داسې روايات متکلم فيها په کوم باندې چه ابن الجوزی د وضع حکم لګولې دې ډيرش دی، او په نسائی شريف کښې صرف لس احاديث دی چه په هغې باندې ابن الجوزی د وضع حکم لګولې دې، او بعض مغاربه خو تردې پورې وئيلې دی لکه علامه سخاوی رحمه الله په فتح المغيث کښې نقل کړی دی چه د نسائی شريف درجه د بخاری نه هم اوچته ده، دويمه وجه هغه ده کومه چه ددې واقعې نه هم معلوميږی چه امام نسائی رحمه الله چه کله سنن کبری تاليف اوفرمائيلو چه په هغې کښې هر قسم روايتونه وو قوی او ضعيف نو امير د وخت دهغوی نه تپوس اوکړو اکله صحيح؟ فقال لافقال الاميرفاکتب منه الصحيح مجردا فلخص منها الصغری وسماه المجتبی (بالباء او النون) يعنی آيا ددې ټولو احاديث صحيح دی؟ امام نسائی رحمه الله اوفرمائيل نه. نو په دې امير اووئيل چه په دې کښې صرف صحيح روايات بيل کړئ، په دې باندې امام نسائی د سنن کبری تلخيص کولو سره دهغې نه صرف احاديث صحيحه واخستل، او ددې سنن صغری نوم ئې المجتنی کيخودلو په ياء سره يا المجتبی په نون سره دواړه اقوال دی، په اول صورت کښې به اخستلې شی د اجتباء (بالباء نه)، چه دهغې معنی ده انتخاب او د خوښولو او په دويم صورت کښې به ماخوذ وی د اجتناء (بالنون) نه چه دهغې معنی ده د ميوې وغيره د راټولولو، حاصل معنی د دواړو يوه ده.
د علامه انور شاه کشميری رحمه الله رائې دا ده چه د نسائی شريف درجه د ابوداؤد نه هم اوچته ده، او په دليل کښې دا فرمائی چه امام نسائی رحمه الله خپله ارشاد فرمائيلې دې : ما اخرجت فی الصغری فصحيح... يعنی ما چه په سنن صغری کښې څومره روايات ذکر کړی دی هغه ټول صحيح دی او امام ابوداؤد رحمه الله د سنن ابوداؤد په باره کښې فرمائی (ما لم اذکر فيه شيئا فهو صالح) يعنی چه په کوم روايت باندې څه کلام اونکړم (او داسې روايات په سنن ابوداؤد کښې ډير زيات دی) نو هغه صالح دی او صالح عام دې، صحيح او حسن دواړو ته شامل دې نو ددې نه معلومه شوه چه سنن صغری افضل دې د سنن ابوداؤد نه.

په سنن ابن ماجة او سادس ستة کښې د علماء کرامو اختلاف :

اوس د ټول نه په اخر کښې د سنن ابن ماجه مرتبه ده بالاتفاق ځکه چه په دې کښې ډير ضعيف روايات دی، د حافظ ذهبی رائې دا ده چه په دې کښې داسې روايات کوم چه حجت

او قابل استدلال نه دی، هغه تقریبا زر دی او داسې روایات چه بالکل مطروح او ساقط الاعتبار دی هغه ډیرشو ته نزدې دی، او ابن الجوزی رحمه الله خو هغه په موضوعات کښې داخل کړي دی او حافظ مزی رحمه الله قاعده کلیه فرمائیلې ده، کل ما انفرد به ابن ماجة فهو ضعیف، چه کوم روایات داسې وی چه صرف په ابن ماجه کښې وی او په صحاح ستة کښې په بل یو کتاب کښې نه وی نو هغه ضعیف دی، خو حافظ ابن حجر رحمه الله دا قاعده کلیه نه ده تسلیم کړې، او فرمائیلې ئې دی چه علی الاطلاق داسې نه ده، اګرچه دا صحیح ده چه په هغې کښې ډیر احادیث ضعیف او منکر دی.

حضرت شیخ رحمه الله په مقدمه د لامع کښې لیکی چه متقدمینو سنن ابن ماجه لره په اصول او امهات کتب کښې نه دې شمار کړې، چنانچه امام نووی رحمه الله په تقریب کښې امهات کتب صرف پنځه ګرځولی دی یعنی د هغوی په نزد د صحاح ستة په ځائې صحاح خمسه دی، یعنی صحیح بخاری، صحیح مسلم، جامع ترمذی، سنن ابوداؤد او سنن نسائی، ابن ماجه هغوی نه دې ذکر کړې، وئیلې شی ﴿ اول من ضمه الی الاصول ابن طاهر المقدسی ﴾ یعنی ابن ماجه لره اول په کتب صحاح کښې ابن طاهر المقدسی داخل کړې دې، دا ابن طاهر المقدسی هم هغه دې د چا چه دوه کتابونه شروط الائمة الستة او اطراف الکتب الستة [1] ډیر مشهور دی، په دې دوؤ کتابونو کښې هغوی د صحاح د پنځو کتابونو سره شپږم ابن ماجه هم اخستلې دې، او بعض حضراتو د ابن ماجه په ځائې مؤطا مالک سادس ستة منلې دې، پس رزین بن معاویه العبدری هم په هغوی کښې دې بلکه اصل هم هغه دې، هغوی په خپل کتاب تجرید الصحاح کښې کتب خمسه او په ځائې د ابن ماجه د مؤطا احادیث اخستلې دی، هم دغه شان ابن الاثیر الجزری په جامع الاصول لاحادیث الرسول کښې د صحاح ستة احادیث راجمع کړی دی، او د ابن ماجة په ځائې موطاء اخستلې دې، او ابوسعید علائی ددې په ځائې سنن دارمی ته سادس ستة وئیلې دې، او ابوالحسن سندهی فرمائی چه د طحاوی شرح معانی الآثار احق دې چه هغه صحاح ستة کښې شمار کړې شی، فانه عدیم النظیر فی بابه.

د صحاح سته بعض خصوصیات:

د هر کتاب څه خصوصیات وی، په صحاح ستة کښې هم هر یو کتاب بیل بیل خصوصیت لری، چنانچه په بخاری شریف کښې لوئې خصوصیت او اهمیت تراجم ته حاصل دې، چنانچه مشهور ده چه فقه البخاری فی تراجمه... حضرت شیخ الهند رحمه الله په تراجم بخاری کښې لیکلی دی چه د امام بخاری توله سرمایه د هغوی په تراجم کښې ده، په تراجم بخاری کښې لطیف اشارات او ژور طرق د استنباط موندلې شی، چه په هغې سره د امام بخاری رحمه الله باریک بینی او د بالغ نظرئ پته لګی، بعض وخت په ترجمة الباب او حدیث الباب کښې په ظاهره هیڅ مناسبت نه ښکاری، او بعض تراجم پکښې مکرر هم معلومیږی،

[1] اطراف حدیث دیو خاص قسم کتاب اصطلاحی نوم دې، چه دهغې تعارف به انشاء الله روستو راشی

حال دا چه هلته غرض مختلف وی هم دا وجه ده چه شراحو د بخاری ددې تراجمو د حل کولو دپاره مستقل اصول او ضوابط جوړ کړل، حضرت شیخ رحمه الله په مقدمه د لامع کښې اولاً د شاه ولی الله صاحب رحمه الله لیکلې شوې شل اصول او دهغې نه پس د شیخ الهند لیکلې شوې پنځلس اصول نقل فرمائیلې دی، بیا دهغې نه روستو په مختلف شروح د بخاری یا تراجم کښې غور کولو او د شروح د مطالعې کولو نه پس چه کوم اصول خپله د حضرت شیخ په ذهن کښې راغلل هغه ئې ذکر فرمائیلې دی، غرض دا چه ټول راجمع کړې شی نو اویا اوصول جوړیږی چه هغه ئې ډیر په وضاحت او د مثالونو د ذکر کولو سره د لامع الدراری په مقدمه کښې ذکر فرمائیلې دی، دا حقیقت دې چه حضرت شیخ رحمه الله حتی الاستطاعة د تراجم بخاری د حل کولو حق ادا اوفرمائیلو، اګرچه مشهوره ده چه د تراجم بخاری د شرح قرض د امت په ذمه باندې تر اوسه پورې باقی دې.

دصحیح مسلم بعضې خصوصیات:

او د صحیح مسلم یو ښکاره خصوصیت او وصف امتیازی دا دې چه هغوی د یو مضمون ټول احادیث ډیر په ښکلی انداز یعنی په حسن ترتیب سره یو ځائې بیانوی، د یو حدیث ډیر سندونه ډیر په عمده انداز کښې ذکر کوی، چه په هغې باندې محدثین حضرات ښه پوهیدلې شي، زمونږ او ستاسو په شان طالبان هغه باریکیانو ته چرته رسیدلې شی. پس امام نووی رحمه الله د شرح مسلم په شروع کښې ځائې په ځائې د امام مسلم رحمه الله د هغه حسن ترتیب او د جودة وضع ذکر فرمائیلې دې، په دې کتاب کښې اګرچه صورة تراجم الابواب مفقود دی خو فی الواقع د مضامینو په اعتبار سره اصل کتاب مبوب او مرتب دې، هر باصلاحیت انسان ددې کتاب په احادیثو باندې ابواب او تراجم قائمولې شی، پس موجوده تراجم کوم چه په حاشیه کښې درج دی هغه د امام نووی رحمه الله شارح مسلم د طرف نه دی، بعض خلق وائی چه د امام نووی رحمه الله تراجم د صحیح مسلم شایان شان نه دی، او په دې سره د کتاب حق نه ادا کیږی، زه وایم که ستاسو نه کیدې شی نو تاسو ئې حق ادا کړئ دا هسې فضول خبرې دی، خلقوته په تنقید کولو او رائې قائمولو کښې هسې خوند ملاویږی، د امام نووی رحمه الله په دې شرح کښې ډیر خیر او برکت دې، د مسلم شریف ئې ډیره نفیس او جامع شرح لیکلې ده. فجزاه الله عنا أحسن الجزاء.

د سنن ترمذی بعضې خصوصیات:

او د ترمذی شریف د ټولو نه اهم قابلِ اعتناء څیز کوم چه ډیر محنت طلب دې او په دې زمانه کښې په دې باندې هیڅ مستقل کتاب نشته، هغه د هغوی قول وفی الباب عن فلان وفلان، یعنی د هغه روایاتو تخریج د کومو چه هغوی حواله ورکوی، هغه چرته او په کوم کتاب کښې دی.(۱)

---

۱) دا تقریر د ۱۳۹۰ هجري دې او دا نظر د هم هغه وخت په اعتبار سره ده، ګنې اوس په نزدې وخت کښې په دې موضوع باندې مستقل یو کتاب د کراچۍ نه شائع شوی دی، چه دهغې نوم........٩٦

د سنن نسائي بعضې خصوصيات:

او د نسائي شريف يو خاص څيز دا دې چه هغوی په بعض احاديثو باندې داسې کلام فرمائي : قال ابوعبدالرحمن هذا حديث خطأ... نو دلته تحقيق طلب څيز دا وی چه په کوم څيز باندې مصنف ﷫ نقد فرمائي هغه څه دی؟ او بل دا چه دهغې چه کوم المقابل صواب دې هغه څه دی؟ هسې خود نسائي شريف تراجم او ابواب ته هم خاص اهميت حاصل دې، خو چونکه په دې خصوصيت کښې بخاری د هغه نه فائق دې په دې وجه هغه نظر انداز کولې شی، او زما اندازه دا ده چه د نسائي شريف کتاب الطهارة دقيق او مشکل دې، او دهغې ابواب خاص طور سره قابل اعتناء دی.

د سنن ابن ماجه بعضې خصوصيات:

او د ابن ماجه خصوصيت دا دې چه په هغې کښې ډير نادر او غريب احاديث دی، دا رنګ چونکه په هغې کښې ضعيف احاديث په کثرت سره دی او بعض روايات پکښې موضوع هم دی، په دې وجه دا ضروری ده چه ډير په احتياط سره ئې تعليم او تعلم اوکړې شی، يعنی دا چه د هغه احاديث موضوعه او مطروحه معلومات اوکړې شی او هغه په ګوته کړې شی.

د شرح معاني الاثار بعضې خصوصيات:

او د طحاوی شريف په خصوصياتو کښې يو ممتاز څيز د هغوی انظار دی، امام طحاوی﷫ اول د مذهب حنفی ترجيح په طريق د روايت سره ثابتوی، دهغې نه چه فارغ شی نو دليل عقلی طرف ته متوجه شی، او د مذهب حنفی ترجيح په طريقې د درايت او نظر او عقل بيانوی.

خصائص د سنن ابوداؤد:

اوس مونږ د سنن ابوداؤد بعض خصوصيات ذکر کوو او بعض عادتونه د مصنف﷫ ذکر کوو.

١: په سنن ابوداؤد کښې د ټولو خصوصياتو نه يو اهم څيز قال ابوداؤد دې. ددې په غرض باندې پوهيدل ډير اهم دی، چنانچه کله خو هغوی په دې سره اختلاف رواة فی الإسناد ذکر کوی، او کله اختلاف رواة فی الفاظ الحديث بيانوی، او کله صرف تعدد د طرق وغيره طرف ته اشاره کوی، اوس په هر مقام باندې د قال ابوداؤد په مطلب باندې پوهيدل او په هغه اختلافات او فرقونو باندې ښان پوهول کوم لره چه هغوی بيانول غواړی يو اهم کار دې، ددې اقاويل ابوداؤد څومره صحيح تشريح او توضيح چه صاحب بذل المجهود کړې ده داسې يو شارح هم زمونږ د علم په اعتبار سره نه ده کړې.

٢: يو عادت د مصنف﷫ دا دې چه هغوی کله کله د يو حديث سند بيانوی نو هغوی هم ددغې سند سره د هغه حديث دويم سند هم ذکر کول شروع کړی، او بيا د هر سند چه کوم

ﻟﻪ... دې کشف النقاب عما يقوله الترمذي وفي الباب، او پخوانو شراحو چه په دې سلسله کښې کوم کتابونه ليکلي دی لکه ابن سيد الناس، حافظ عراقی او حافظ ابن حجر وغيره، هغه اوس نایاب دی.

الفاظ روایت شوی وی هغه بیل بیل او ممتاز کړی، داسې اګرچه نور حضرات مصنفین هم کوی خو ډیر کم، په سنن ابوداؤد رحمه الله کښې دا خیز ډیر په کثرت سره موندلې شی، غالبا هم په دې وجه باندې دا دې کتاب په خصائص کښې ذکر کولې شی.

۳: د مصنف رحمه الله یو عادت دا دې چه ډیر کرته د ترجمة الباب په ذریعه باندې جمع بین الروایات او دفع تعارض طرف ته اشاره کوی چه دهغې د کتاب د مطالعې نه اندازه لګولې کیدې شی.

۴: ددې خصوصیاتو نه یو دا هم دې چه دهغې تصریح مصنف رحمه الله پخپله کړې ده په هغه خط کښې کوم چه هغوی اهل مکه ته لیکلې وو، چه امام ابوداؤد رحمه الله په خپل سنن کښې د یو داسې راوی حدیث نه دې راوړې کوم چه د هغوی په نزد متروک وی

۵: هم دغه شان مصنف رحمه الله د خپل سنن په باره کښې دا هم فرمائیلی دی: إنه يقدم رواية الأقدم على الأحفظ،، یعنی که د یو حدیث دوه سندونه دی چه په هغوی کښې یو راوی أقدم دې (یعنی سند عالی او د کمو واسطو والا) او د دویم سند راوی أحفظ دې نو هغوی اول الذکر له اختیاروی، یعنی سند عالی اختیاروی اګر که دهغې رواة أحفظ نه وی.

۶: د مصنف رحمه الله یو عادت دا هم دې کوم چه د هغوی هم د دغه رساله مذکوره نه مستفاد دې چه د هغوی اصل منشاء دا ده چه د ترجمة الباب د ثابتولو دپاره دهغې نه لاندې صرف یو روایت راوړی په دې شرط چه دهغې نه پوره ترجمة الباب ثابتیږی، او که هغوی په یو باب کښې د یو نه زیات احادیث راوړی نو هغه د څۀ خاص فائدې د پاره وی، مثلا دا چه په هغه دویم حدیث کښې د څه لفظ زیادت وی کوم چه په اول حدیث کښې نه وی یا د څه خاص فائدې د وجې نه ددې خصوصیت حاصل دا دې چه د مصنف رحمه الله مقصود جمع روایات او تکثیر روایات نه دې بلکه ترجمة الباب له ثابتول دی، چه دهغې دپاره یو یا دوه احادیث کافی دی، په خلاف د امام نسائی او امام مسلم رحمه الله چه هغوی د یو حدیث ډیر طرق ذکر کوی د هغوی مخې ته تکثیر طرق دی، ډیر کرته هغوی یو حدیث په خپل کتاب کښې د لس دولسو نه هم په زیاتو طرقو سره ذکر کوی.

۷: دا رنګ مصنف رحمه الله په هغه رساله کښې خپل یو عادت دا هم بیان فرمائیلې دې چه هغوی ډیر کرته د اوږد حدیث اختصار کوی، او د هغه حدیث صرف هغه حصه ذکر کوی کومه چه د ترجمة الباب سره مناسب او دهغې سره متعلق وی، ځکه چه د پوره حدیث ذکر کولو په صورت کښې د هغه حدیث چه کوم جزء مقصود دې هغه د بعض خلقو په حق کښې مخفی پاتې کیدې شی، یعنی په دې پته لګیدو کښې ورته مشکل پیدا کیدې شی چه ددې اوږد حدیث کومه حصه مقصودی ده.

۸: دا رنګ یو خصوصیت ددې د مصنف رحمه الله د تصریح مطابق دا هم دې چه هغوی په دې کتاب داحادیثو کوم چه صرف څلور زره او اته سوه دی دهغې انتخاب د پنځو لاکهو احادیثو نه کړې دې، او د مسلم په باره کښې مشهوره ده چه د هغوی انتخاب د درې لاکهو احادیثو نه دې.

۹ ددې کتاب یو خصوصیت دا دې چه دا اول السنن دې، یعنی ددې طرز دا اول کتاب دې. او ددې نه مخکښې د حدیث تصانیف د جوامع او مسانید د قبیل نه وو
۱۰ دا رنګ یو خصوصیت ئې دا هم دې چه په احادیث احکام باندې دومره جامع کتاب ددې نه مخکښې نه دې لیکلې شوې، د فقهي احادیثو څومره لویه ذخیره چه په دې کتاب کښې موندلې شی هغه په بل کتاب کښې نشته، پس بعض علماء کرامو لکه ابن العربی رحمه الله او امام غزالی رحمه الله تصریح فرمائیلې ده چه په کتب حدیث کښې هم دا یو کتاب د مجتهد دپاره کافی دې.

ددې کتاب په باره کښې یو خبره دا کړې شوې ده چه رسول الله ﷺ په خوب کښې اوفرمائیل: من اراد ان يتمسک بسنتي فليقرا سنن ابي داؤد... څوک چه زما په سنت تمسک یعنی دهغې اتباع کول غواړی نو هغه له سنن ابوداؤد لوستل پکار دی، او وئیلې شوی دی چه خوب لیدونکې ابو العلاء الوادری رحمه الله دې.

د ماسکت عنه ابوداؤد بحث:

دا بحث هم د خصائص ابوداؤد نه دې، او د علماء کرامو ترمینځه اختلافی دې، ددې بحث حاصل دا دې چه امام ابوداؤد د روایاتو د تخریج په ضمن کښې اختلاف رواة في الاسناد له بیان فرمائی او بیا د کوم راوی متابعت چه د هغه په علم کښې وی هغه هم ذکر فرمائی چه دهغې نه د یو روایت راجح کیدل او د بل مرجوح کیدل پخپله مستفاد او واضحه کیږی، غرض دا چه داسې صنیع اختیار فرمائی چه په هغې سره د فن حدیث سره مناسبت لرونکی باخبر حضرات اندازه لګولې شی چه دا روایت د کومې درجې دې، او بعض وخت مصنف رحمه الله پخپله د یو طریق د راجح کیدلو تصریح یا کم از کم اشاره فرمائی، خو بعض ځایونو کښې داسې وی چه د روایت د ذکر کولو نه پس بالکل خاموش پاتې شی، په روایت کښې اختلاف یا څه قسم اضطراب هیڅ هم نه بیانوی، اوس دلته سوال واردیږی چه په کوم روایت باندې مصنف رحمه الله سکوت فرمائی هغه د کومې درجې دې؟ نو ددې قسم روایاتو په باره کښې مصنف رحمه الله په هغه رساله کښې کومه چه ئې د اهل مکه په نوم ده،(۱) لیکی: ما لم اذکر فيه شيئا فهو صالح... یعنی په کوم حدیث باندې چه زه څه کلام اونکړم نو هغه صالح یعنی قابل احتجاج ګنړل پکار دی، اوس مصنف رحمه الله خو دا اوفرمائیل چه دا قسم روایت زما په نزد معتبر او قابل استدلال وی، خو د حضرات محدثینو په هغې کښې اختلاف دې، او په هغې کښې درې اقوال مشهور دی،

(**رومبی قول**): (۱) یو قول هغه دې چه کوم ابن منده او ابن السکن اختیار کړې دې، هغه دا دې چه ما سکت علیه ابوداؤد بغیر د تردد نه حجت او صحیح دې.

(**دویم قول**): (۲) دویم قول هغه دې کوم چه امام نووی رحمه الله او ابن صلاح اختیار کړې دې هغه

---

(۱) دامام ابوداؤد دا رساله د ابوداؤد د بعضو نسخو په اول یا آخر کښې مطبوع ده، د مطالعې قابله ده او دعلامه زاهد الکوثری په تحقیق سره دمصر نه شائع شوې ده.

دا چه که د خارج نه دهغې ضعف ثابت نه شي نو هغه به د حسن په درجه کښې وی حجت او قابل استدلال به وی،

(دریم قول): (۳) دریم قول هغه دې کوم چه حافظ ابن حجرؒ اختیار کړې دې هغه دا چه په کوم روایت باندې مصنفؒ سکوت اختیار اوفرمائی دهغې شاهد او موئد لتول پکار دی، که د هغه روایت شاهد ملاؤ شي نو بیا خو به حجت وی ګڼې هغه روایت قابل توقف دې، او حافظ دخپل قول وجه دا بیان کړې ده چه مصنفؒ په خپله رساله کښې دا هم لیکلې دی چه ﴿ وما فیه وهن شدید بینته ﴾ یعنی په کوم روایت کښې چه سخت ضعف وی نو هغه زه بیانوم، حافظؒ فرمائی چه د مصنفؒ ددې کلام نه معلومیږی چه چرته وهن غیر شدید وی هغه نه بیانوی بلکه سکوت پرې کوی، چه کله صورت حال دا دې نو ما سکت علیه ابواؤد مطلقا څنګه حجت اومنلې شي. دارنګ هغوی دا هم فرمائی چه مونږ ګورو چه په بعض ځایونو کښې داسې کیږی چه د یو روایت په سند کښې ضعیف راوی وی، خو دهغې باوجود مصنفؒ هلته سکوت فرمائی. لکه عبدالله بن لهیعه او صالح مولی التوامه وغیره او بعض وخت داسې کیږی چه هغوی د یو ضعیف راوی په وجه یو ځائې کښې په یو روایت باندې کلام اوفرمائی، بیا چه په بل ځائې کښې هغه راوی په یو روایت کښې راشي نو هغوی په ما سبق باندې اعتماد کولو سره په هغې کلام نه فرمائی، خو کتونکې دا اوګڼړی چه مصنفؒ پرې سکوت فرمائیلې دې، غرض دا چه ددې ټولو وجوهاتو مقتضی حافظ دا راویستله چه د ما سکت علیه ابوداؤد حکم توقف دې، چه تر څو پورې دهغې شاهد او موئد ملاؤ نه شي هغې ته دې حجت او نه وئیلې شي،

(څلورم قول): (۴) یو څلورم قول دلته هغه دې کوم چه مونږ د خپلو استاذانو نه اوریدلې دې هغه دا چه په ما سکت علیه أبوداؤد کښې حافظ منذریؒ ته کتل پکار دی، که هغوی هم سکوت اوکړی نو بیا خو ما سکت علیه ابوداؤد حجت دې ګڼې نه دې، چنانچه بعض مقامات داسې دی چرته چه مصنفؒ خو سکوت فرمائیلې دې خو حافظ منذریؒ هلته کلام فرمائیلې دې، دا منذری هم هغه حافظ ذکی الدین منذری دې کوم چه د الترغیب والترهیب د حدیثونو دمشهور کتاب مصنف دې، په لویو مبصرینو او ناقدینِ حدیث کښې دې، هغوی د سنن ابوداؤد اختصار کړې دې اودهغې شرح ئې فرمائیلې ده.

په سنن ابوداؤد کښې حدیث ثلاثی شته که نه؟

یو بحث دلته دا دې چه په دې سنن کښې چرته حدیث ثلاثی شته او که نه، علامه سخاویؒ په فتح المغیث کښې لیکلې دی چه په سنن ابوداؤد کښې یو حدیث ثلاثی دې، او دا هغه حدیث دې کوم چه د حوض کوثر په بیان کښې دې چه دهغې راوی ابوبرزه الاسلمیؓ دې، مضمون دهغې دا دې چه یو ځل عبیدالله بن زیاد امیر کوفه هغه صحابی په خپل مجلس کښې طلب کړو، پس هغوی تشریف یوړو، امیر عرض اوکړو چه ما تاسو دې دپاره راغوښتلې یئ چه ستاسو نه معلومه کړم چه تاسو د رسول اللهﷺ نه د حوض کوثر په باره کښې څه اوریدلې دی او که نه؟ ددې حدیث تخریج امام ابوداؤدؒ د کتاب

په اواخر يعني شرح السنة کښې کړې دې په باب في الحوض کښې، ددې په باره کښې علامه سخاوي رحمه الله ليکلي دی چه دا حديث د سند په اعتبار سره ثلاثي دې، خو دا د هغوی تسامح ده، په سند حديث باندې نظر اچولو سره په اول خل بيشکه دا معلوميږی چه دا ثلاثي دې، خو د غور کولو نه پس معلوميږی چه ثلاثي نه دې بلکه رباعی دې، خو دې حديث ته رباعی فی حکم الثلاثی وئيلې کيدې شی، ځکه چه دې حديث لړه د صحابی رضی الله عنه نه روايت کونکې تابعی دې او د تابعی شاګرد هم تابعی دې، لهذا د اتحاد طبقه د وجې نه دوه راويان د يو په حکم کښې کيدې شی، پس په دې لحاظ سره دې ته ثلاثی وئيلې کيدې شی.

دې حديث نه بعض حضراتو په حديث الدحداح سره تعبير کړې دې، چه دهغې وجه دا ده چه ابوبرزه الاسلمی رضی الله عنه صحابی راوی حديث دحداح يعنی د قد نه وړوکې او پيړ بدن والا وو، او عبيدالله بن زياد د هغوی په ليدو باندې د طنز او مسخرې په طور دحداح وئيلې وو چه دهغې په اوريدلو باندې ابوبرزه رضی الله عنه د خفګان اظهار فرمائيلې وو.

په کتب صحاح کښې د ثلاثيات وجود:

د دې نه پس پيژندل پکار دی چه د ثلاثي مطلب دا دې چه د مصنف کتاب او د رسول الله ﷺ ترمنيځه صرف د درې راويانو واسطه وی که صرف دوه وی نو هغه حديث ته به ثنائی وئيلې شی، په صحاح سته کښې په يوکتاب کښې هم حديث ثنائی نشته، خو په مؤطا د امام مالک رحمه الله کښې بعض روايات ثنائی شته، او ثلاثيات په صحاح سته کښې په بعضو کښې شته او په بعضو کښې نه، په ترمذی شريف کښې صرف يو حديث ثلاثی دې، کوم چه په کتاب الفتن کښې دې د کوم راوی چه انس بن مالک رضی الله عنه دې چه دهغې مضمون دا دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل: **يأتی علی الناس زمان الصابر فيهم علی دينه کالقابض علی الجمر**، يعنی په خلقو باندې داسې زمانه راروان ده چه په هغې کښې به په دين باندې قائم پاتې کيدل داسې ګران وی لکه سکروټه په لاس کښې نيول، او په ابن ماجه کښې پنځه ثلاثيات دی، او د ټولو نه زيات په بخاری شريف کښې دی په هغې کښې دوه ويشت (۲۲) احاديث ثلاثی دی، او په نسائی او مسلم کښې يو حديث هم ثلاثی نشته، په دې دواړو کښې زيات نه زيات علوِ سند په شکل د رباعی ده، او په ټولو صحاح ستة کښې رباعی په کثرت سره ملاويږی.

(سند عالی او سند نازل): د وسائط (يعنی رجال سند) کميدلو ته د محدثينو په اصطلاح کښې علو سند وئيلې شی. او د کوم سند راويان چه کم وی هغې ته عالی سند وائی. او ددې مقابل سند سافل يا نازل دې، په صحاح ستة کښې چه کوم زيات نه زيات نزول دې هغه عشاری دې، پس په ترمذی او نسائی کښې يو يو حديث عشاری دې. يعنی هغه حديث چه په هغې کښې د صاحب کتاب او د رسول الله ﷺ ترمينځه د لسو راويانو واسطه وی.

الروايات المنتقدة لابن الجوزی رحمه الله:

د ابن جوزی رحمه الله د تشدد فی الروايات د وجې نه علماء کرامو په هغوی باندې نقد کړې دې، په دې سلسله کښې مستقل تصانيف دی، پس حافظ ابن حجر رحمه الله القول المسدد فی الذب

عن مسند احمد ليكلي دي، چه په هغې كښې هغوى د مسند احمد داسې څليريشت (۲۴) احاديث مستثنى كړې دى. په كوم باندې چه امام ابن الجوزي رحمه الله د وضع حكم لګولې دې، حافظ فرمائى چه په دې څليريشت رواياتو كښې عجب دا ده چه يو روايت د مسلم شريف هم دې هذه غفلة شديدة منه... او علامه سيوطى رحمه الله يو رساله ليكلې ده چه دهغې نوم القول الحسن فى الذب عن السنن دې په هغې كښې هغوى د شپږ شلو احاديثو نه د زياتو استثناء كړې چه دهغې يو روايت د بخارى د نسخه حماد بن شاكر دې او يو روايت د مسلم دې يو بل كتاب د علامه سيوطى رحمه الله التعقبات على الموضوعات دې چه په هغې كښې هغوى لكه څنګه حضرت شيخ په مقدمه د لامع كښې ليكلې دى، درې سوه احاديث مستثنى كړې دى، چه په هغې كښې يو روايت د مسلم او بل د بخارى دې، او اته ديرش روايات پكښې د مسند احمد دى او نهه احاديث پكښې د سنن ابوداؤد دى. او لس پكښې د نسائى شريف دى او ديرش پكښې د ترمذى شريف دى او هم دومره د ابن ماجه دى، او شپيته پكښې د مستدرک حاكم دى او ددې ټولو احاديثو په باره كښې هغوى دا ثابته كړې ده چه دا موضوع نه دى، د سنن ابو داؤد په كومو نهه رواياتو باندې چه ابن الجوزي رحمه الله د وضع [1] حكم لګولې دې هغه دا دى:

۱: حديث صلوة التسبيح.

۲: حديث ابى ابن عماره فى عدم توقيت المسح.

۳: حديث معاذ بن جبل فى جمع التقديم فى السفر.

٤: حديث للسائل حق وان جاء على فرس.

٥: حديث لا تمنع يد لا مس أخرجه المصنف فى كتاب النكاح.

٦: حديث من سئل عن علم فكتمه، الجم بلجام من نار.

۷: حديث لا تقطعوا اللحم بالسكين.

۸: حديث القدرية مجوس هذه الأمة.

۹: حديث المؤمن غر كريم والمنافق خب لئيم.

علامه سيوطى رحمه الله په دې كښې د بعض خو په القول الحسن فى الذب عن السنن كښې جواب وركړې دې او د بعض په التعقبات على الموضوعات كښې، يعنى دا ئې ثابته كړې ده چه دا موضوع نه دى، بلكه واقعه دا ده چه په صحاح ستة كښې په يو كتاب كښې هم

---

[1] د سنن ابوداؤد دغه رواياتو ته د موضوع ونيلو دا مطلب نه دې چه هغوى دتصريح سره دا فرمائيلې وى چه فلان فلان حديث كوم چه په سنن ابو داؤد او ترمذى كښې دى هغه موضوع دې بلكه هغوى خو صرف په احاديث موضوعه باندې يو غټ كتاب ليكلې دې په دې كښې هغوى صرف هغه روايات كوم چه د هغوى په تحقيق كښې موضوع وو جمع كړې دى. اوس چونكه د هغوى تشدد د علماء كرامو ترمينځه مشهور وو، په دې وجه علماء كرامو د هغوى ددې كتاب په دې نيت سره جائزه واخستله چه په دې احاديثو كښې چرته داسې حديث خو نشته چه د صحاح نه په يو كتاب كښې موجود وى، ددې تحقيق نه معلومه شوه چه په سنن ابوداؤد كښې داسې روايات نهه ملاويږى)

سنو۴ د ابن ماجه نه ان شاء الله هيڅ موضوع حديث نشته. مونږ دا خبره د الفيض السمائى په مقدمه کښې هم ليکلې ده

د امام ابوداؤد رحمه الله شرط تخريج:

دهغه ټولو امورو نه چه دهغې پيژندل د طالب حديث دپاره اهم او مفيد دى هغه شروط د أئمه حديث دى، تاسو به په شروح او حواشى کښې په کثرت سره اولولئ او أوبه وينئ چه دا فلانې حديث چونکه د امام بخارى رحمه الله د شرط مطابق نه وو يا د فلانى مصنف رحمه الله د شرط مطابق نه وو، په دې وجه دا هغوى په خپل کتاب کښې نه دې اخستلې ددې نه معلومه شوه چه د محدثين او مؤلفين صحاح ستة د تخريج احاديث دپاره خپل خپل خاص شرطونه لرى کوم روايت چه د هغوى په نزد د هغوى په اختيار کړې شوې شرطونو او معيار باندې پوره وى هم هغې ته په خپل کتاب کښې ځائې ورکوى. حضرت شيخ په مقدمه د لامع کښې ليکلى دى چه د محدثينو د شرطونو په سلسله کښې ډير کتابونه او رسالې تصنيف کړې شوې دى، پس د حازمى شروط الأئمة الخمسة مشهور او معروف دې چه په هغې باندې د علامه زاهد الکوثرى تعليق هم دې هم دغه شان د ابن طاهر المقدسى شروط الائمة الستة هم په دې موضوع باندې مستقل کتاب دې، او ددې نه مخکښې بلکه داسې اوايئ چه د ټولو نه مخکښې امام ابوعبدالله بن منده رحمه الله کوم چه د څلورمې صدئ امام دې، په دې موضوع باندې کتاب ليکلې دې، بهر حال ضرورت دا دې چه دا اوپيژندلې شى چه د امام ابوداؤد رحمه الله په دې کتاب کښې څه شرطونه دى، چه دهغې لحاظ ساتلو سره هغوى په سنن کښې روايات اخلى.

په دې سلسله کښې ماته يو ډيره مختصر او جامع خبره په معارف السنن کښې ملاؤ شوه، کومه چه هغوى د علامه انور شاه کشميرى رحمه الله نه نقل کړې ده، په هغې کښې ئې په مختصر انداز کښې د اکثر صحاح ستة د مصنفينو شرائط بيان کړى دى، هغه مونږ بيانوو چه په هغې سره به د امام ابوداؤد رحمه الله د شرط علم هم اوشى، خو ددې شرطونو د پيژندلو نه مخکښې په دې خبره هم ځان پوهه کول پکار دى چه بعض علماء کرامو ددې خبرې تصريح کړې ده چه دې حضرات مصنفين صحاح ستة په يو مقام باندې هم دا تصريح نه ده کړې چه زمونږ په دې تصنيف کښې فلانې فلانې شرط دې، بلکه صورت حال دا دې چه حضرات محدثينو دصحاح ستة مطالعه کولو سره ددې دمصنفينو طرز عمل اوليدلو چه د هغوى په خپل کتاب کښې د رواياتو د اخستلو ترتيب څه دې. او د کومې درجې روايات اخلى دې خيزونو ته په غور سره کتلو نه پس ئې دا خبره بيان کړې ده چه د فلانى مصنف رحمه الله شرط د تخريج دا دې او د فلانى دا دې، اوس واورئ هغه شرطونه کوم چه مولانا يوسف بنورى رحمه الله د علامه انور شاه کشميرى په حوالې سره په معارف السنن کښې بيان کړى دى، شاه صاحب فرمائى:

د امام بخارى رحمه الله شرط الاتقان وکثرة ملازمة الراوى للشيخ دې. يعنى امام بخارى رحمه الله د داسې راوى روايت اخلى چه په هغې کښې دوه صفتونه وى، اول اتقان چه دهغې حاصل دا

دي چه په راوی کښې د قوت حفظ سره سره د اهتمام حفظ شان موجود وی، دویم صفت ملازمة الشیخ دې، یعنی د خپل شیخ په خدمت کښې حاضر اوسیدل او د هغه سره د ډیرې زمانې پورې پاتې کیدل.

د امام مسلم رحمه الله شرط صرف اتقان دې، کثرتِ ملازمت ئې شرط نه دې بلکه د هغوی په نزد خو صرف امکان لقاء او معاصرت بین الراوی والمروی عنه کافی دې.

د امام ابوداؤد رحمه الله او امام نسائی رحمه الله شرط صرف کثرت ملازمت دې نه چه اتقان.

د امام ترمذی رحمه الله په نزد د دواړو موجودیدل ضروری نه دی.[١]

صاحب منهل د ابن منده رحمه الله نه نقل کړی دی چه د امام ابوداؤد رحمه الله شرط د داسې راویانو داحادیثو تخریج کول دی چه د هغوی په ترک باندې اجماع نه وی (یعنی بالاجماع متروک نه وی) اودې سره سره په سند کښې انقطاع او ارسال نه وی بلکه حدیث متصل السند وی.

د علامه انور شاه کشمیری د خبرې وضاحت په نورو الفاظو کښې:

راویان د حدیث په پنځه قسمه دی:

١: تام الضبط و کثیر الملازمة... وی.... یعنی قوت حافظه ئې برابر ده او د استاد سره ئې ډیر وخت تیر کړې وی. ددې فائده دا وی چه کوم شاګرد د استاذ سره ډیر پاتې شی نو د هغه په خبره باندې ښه پوهیږی او کله چه ئې ورسره موده کمه تیره کړی نو د هغه په خبره باندې صحیح نه پوهیږی.

٢: تام الضبط وقلیل الملازمة.... وی..... یعنی اول صفت خو پکښې شته خو ملازمت ئې د استاد سره کم دې.

٣: کثیر الملازمة وخفیف الضبط دی... یعنی استاد سره خو ډیر پاتې شوې دې خو قوة حافظه ئې برابره نه وی او په بعض روایاتونو کښې خطاء کیږی.

۴: چه خفیف الضبط و قلیل الملازمة...وی.... یعنی د قسم اول بالکل برعکس.

۵: المجاهیل والضعفاء..... وی، یعنی مجهول او ضعیف راویان.

چه هر کله تاسو دا پنځه قسمه راویان اوپیژندل نو اوس دا هم زده کړه چه د امام بخاری رحمه الله عادت دا دی چه البخاری یاتی بالنوع الاول مستوعبا او یستوعب من النوع الاول. یعنی د تام الضبط او کثیر الملازمة راویانو نه نقل کوی لکه امام زهری او د هغوی شاګردان رحمهم الله ویختار من النوع الثانی... یعنی په دویم قسم نوع کښې تحقیق کوی او دهغې نه پس ترې انتخاب کوی. نو په دې وجه د امام بخاری رحمه الله شرط ډیر زیات اعلی شو په سند کښې ډیره علو پیدا شوه.

او هر چه امام مسلم رحمه الله دې نو هغوی د رومبو دواړو نوعو نه استیعاب کوی او په دویم نوع کښې د قلت ملازمت پرواه نه کوی او نوع ثالث نه انتخاب کوی یعنی پس د تحقیق نه ترې روایت اخلی نو د هغوی د روایت درجه د صحیح بخاری نه کمه شوه.

---

[١] کذافی معارف السنن (٢٠/١)

او هر چه امام نسائی رحمه الله دي نو هغوی د اول درې وارو نه استیعاب کوی او د څلورم نوع نه انتخاب کوی.

او ابوداؤد رحمه الله د څلورو وارو نوعو نه استیعاب کوی او د پنځمې نوع نه انتخاب کوی نو په دې وجه په ابوداؤد کښې د نسائی په نسبت روایات ډیر کمزورې دی.

او ترمذی رحمه الله په دې لحاظ په پنځمه درجه کښې دې چه هغوی ددې ټولو نه استیعاب کوی، یعنې هر قسم راویان پکښې شته.

او ابن ماجه کښې ورسره بیا دوه ویشت (۲۲) احادیث موضوعه هم جمع شوې دی اګر که بعض روایتونه د بخاری هم پکښې شته خو ورسره دغه شان روایات ئې هم راوړې دی نو دهغې مرتبه د ټولو نه ښکته ده..... من المترجم)

د سنن ابوداؤد نسخې او د تعدد نسخ منشاء:

ځان پوهه کړه چه ددې کتب صحاح نسخې مختلف دی د سنن ابوداؤد رحمه الله نسخې نورې هم مختلف او متعدد دی دلته دا سوال واردیږی چه د تعدد نسخ منشاء او مقصد څه دې؟ نو ځان پوهه کړه چه زمونږ په زمانه کښې د تحصیل حدیث طریقه او صورت دا وی چه طالب علم د حدیث کتاب مخې ته کیږدی او د استاد نه په هغې باندې ځان پوهه کړی او هغه اولولی، اود کومې زمانې چه دا تصانیف دی صحاح ستة وغیره، په هغه زمانه کښې مطابع نه وو، په دې طریقه باندې د کتب حدیث نسخې مطبوعه نه ملاویدې څنګه چه په دې زمانه کښې ملاویږی، بلکه په هغه زمانه کښې به د حدیث تحصیل داسې کیدو چه یو طالب حدیث به د یو محدث په خدمت کښې حاضر شو او د هغوی په خدمت کښې حاضریدو سره به ئې عرض اوکړو چه زه ستاسو نه ستاسو ددې روایاتو سماع کول غواړم او هغه معلومول غواړم، په دې باندې به هغه محدث د خپل اصل کتاب نه یا د خپلې حافظې نه خپلو شاګردانو ته د هغه احادیثو املاء کوله، هلته به د طالب العلم مقصود د لوستلو نه د متون احادیث او دهغې د اسانیدو حاصلول وو. کوم چه به د مخکښې نه د هغوی په علم کښې نه وو او یا به ورسره په یو کتاب لیکلې موجود نه وو. ګویا د اصل روایاتو حاصلول به ئې مقصود وو او په دې زمانه کښې دا صورت حال نه دې. بلکه اوس خو داسې ده چه کوم احادیثو لره د استاد نه لسوتل غواړی نو څنګه چه هغه احادیث د استاد سره په مطبوعه کتاب کښې موجود دی هم دغه شان هغه احادیث خپله د شاګرد سره د مخکښې نه موجود او محفوظ دی اوس چه هر کله دا خبره ده چه په هغه زمانه کښې به شاګردانو د خپل استاد نه احادیث اوریدلو سره لیکل او جمع کول، ظاهره ده چه لیکونکی شاګرادان مختلف وی، بعض شاګردانو ترې نه په دې کال لوستل اوکړل او بعضو تیر کال، او بعضو په اوۀم کال، د هم دغې محدث نه احادیث اوریدلو سره اولیکل نو په کوم کال باندې چه دې محدث خپلو څومره شاګردانو ته د څومره روایاتو املاء اوکړه هغوی سره هغه هومره محفوظ شو، اوس د استاذ په املاء کولو سره په مختلف کالونو کښې د روایاتو کمې زیاتې کیدو، لکه په دې زمانه کښې چه تاسو د استاذانو تقریر ضبط کوئ نو دا ضروری نه ده چه څومره تقریر استاذ دې کال کړې دې هم دومره تقریر دې تیر کال هم

کړې وی، بلکه د کلام په کمی او زیادت کښې یقینا فرق وی هم دغه شان په هغه زمانه کښې به هم د نفس روایاتو په تعداد کښې کمې زیاتې راتلو، پس هم دا وجه ده د اختلاف نسخ او د تعدد نسخ، اوس مونږ دا بیانوو چه ددې کتاب څومره نسخې دی، نو ددې ډیرې نسخې دی چه په هغې کښې زیات مشهور د امام ابوداؤد د څلورو شاګردانو څلور نسخې دی، چه هغه سهارنپوری رحمه الله د بذل المجهود په مقدمه کښې لیکلې دی.

۱: **نسخه لؤلؤی:** یو نسخه د ابوعلی لؤلؤی ده چه دهغې پوره نوم محمد بن احمد عمرو البصری دې، المتوفی ۳۳۳ هجری واللولوی منسوب الی بیع اللؤلؤ، یعنی لؤلوی د ملغلرو د اختسلو او خرڅولو طرف ته منسوب دې، غالبا د هغوی به د ملغرو او موتیانو وغیره تجارت وو، زمونږ په دور (په بلاد مشرق کښې) هم دا نسخه رائج ده. هغوی دا په ۲۷۵ هجری کښې د امام ابوداؤد رحمه الله نه روایت کړه او دا آخری املاء ده کومه چه ورته هغوی په مذکوره کال املاء کړې ده. هم دا کال د مصنف رحمه الله د وفات کال دې، هم په دې وجه دا نسخه اصح النسخ ګڼړلې شی.

۲: **نسخه ابن داسه:** دویمه نسخه د ابن داسه ده چه د هغوی پوره نوم ابوبکر محمد بن بکر بن داسه التمار البصری دې، په بلاد مغرب کښې هم دا نسخه مشهوره ده، امام ابوسلیمان الخطابی کوم چه د حدیث په مشهور شارحینو کښې دې، او د سنن ابوداؤد شارح هم دې هغوی سنن ابوداؤد براه راست د ابن داسه نه اخذ کړې دې، هغوی فرمائی: قرأته بالبصرة علی ابی بکر بن داسه... او بیا ئې د اخذ کولو نه پس هم په هغه نسخه باندې شرح هم لیکلې ده، کومه چه د معالم السنن په نوم باندې مشهوره ده د ابن داسه او لؤلؤی په نسخو کښې فرق صرف د تقدیم او تاخیر دې د کمی او زیاتی نشته.

۳ **نسخه ابوعلی الرملی:** دریمه نسخه د ابوعیسی الرملی ده، د هغوی پوره نوم ابوعیسی اسحق بن موسی الرملی دې، د وراق ابوداؤد په لقب سره مشهور دې، د وراق معنی په ظاهر کښې د کتب خانې د محافظ ده، وهذه النسخة تقارب نسخة ابن داسه.

۴ **نسخه ابن الاعرابی:** څلورمه نسخه د ابن الاعرابی ده، د هغوی نوم ابوسعید احمد بن محمد دې، المتوفی ۳۰٤ هجری. د ابن الاعرابی په کنیت سره مشهور دې [1] دا نسخه ناقص ده په دې کښې کتاب الفتن، کتاب الملاحم، کتاب الحروف او هم دغه شان نیم کتاب اللباس نشته.

۵ **نسخه ابوالحسن عبدی:** پنځمه نسخه د ابوالحسن عبدی ده، په دې نسخه کښې د بعض راویانو په سندونو باندې داسې کلام دې کوم چه په نورو نسخو کښې نشته... نبه علیه الحافظ ابن حجر رحمه الله تعالی.

---

[1]) ابن الاعرابي هذا غير ابن الاعرابي اللغوي المشهور هو محمد بن زياد المتوفي ۲۳۱ هجری وهذا الثاني اقدم من صاحب النسخة افاده مولانا سعيد بالنپوري)

الشروح والحواشي :

حضرت شیخ رحمه الله په مقدمه د بذل کښې (چه تر اوسه پورې غیر مطبوع ده) ددې کتاب د شلو نه زیات شروحات شمیر کړې دی، ددې پنځه شروح خو مشهور او کامل دی، اکثر په هغې کښې مطبوع هم دی.

۱: **معالم السنن :** دا شرح د امام ابوسلیمان احمد بن ابراهیم الخطابی المتوفی ۳۸۸ هجری تالیف دې، دهغوی دا شرح په نسخه ابن داسه باندې ده لکه چه ددې نه مخکښې مونږ بیان کړل، او دا شرح کامل، جامع او مختصر ده، د بنده خیال وو چه دا غالبا اقدام الشروح ده، ددې نه پس ددې خبرې تصریح ماته په فیض الباری کښې ملاؤ شوه چه دا ددې کتاب د ټولو نه اولنۍ شرح ده.

۲: **شرح ابن رسلان:** یو شرح شهاب بن رسلان هم لیکلې ده کوم چه د حافظ ابن حجر رحمه الله شاګرد دې د هغوی دا شرح د شرح ابن رسلان په نوم سره مشهوره ده، اوریدلې مې دی چه دا شرح کافی مبسوط په اتو جلدونو کښې ده، خو دهغې کامل نسخه موجوده نه ده، ددې متفرق جلدونه د بعض حضراتو سره محفوظ دی، ددې دوه جزونه حضرت سهارنپوری رحمه الله د حجاز مقدس نه په خپل اهتمام سره نقل کړی وو او دلته ئې راوړې وې، کوم چه د مظاهر العلوم په کتب خانه کښې محفوظ وی، حضرت شیخ رحمه الله به ددې شرح ډیر تعریفونه فرمائیل، او حضرت ددې د موجوده اجزاء نه په خپلو تالیفاتو کښې کافی استفاده فرمائیلې ده.

۳: **مرقاة الصعود الی سنن أبی داؤد:** دا د علامه جلال الدین سیوطی رحمه الله المتوفی ۹۱۱ هجری تصنیف دې، علی بن سلیمان الدمنتی ددې شرح تلخیص کړې دې، او ددې تخلیص نوم دې درجاة مرقاة الصعود، حضرت سهارنپوری چه په بذل المجهود کښې فرمائی : کذا فی الشرح... نو دهغې نه هم دا شرح مراد وی.

۴: **المختصر للمنذری :** ددې نوم مصنف رحمه الله المجتبی کیخودلې دې، حافظ ذکی الدین منذری او د هغوی د شرح ذکر زمونږ په کلام کښې راغلې دې.

۵: **تهذیب السنن:** دا د علامه ابن القیم رحمه الله تصنیف دې، په دې کښې په هر حدیث باندې کلام نشته، بلکه په بعض بعض ابوابو باندې کلام کړې دې، او په بعض ځایونو کښې ئې بنه په تفصیل سره لیکلې دی هیڅ کمې ئې نه دې پریخودلې.

دا پنځه خو قدیم او مشهور شرحې دی، او درې شرحې دهغې نه روستو دی، چه هغې ته شروح جدیده وئیل مناسب دی.

۱: **عون المعبود شرح سنن ابوداؤد :** دا د یو اهل حدیث عالم شرح ده چه د هغه نوم محمد اشرف عظیم آبادی دې دا شرح مکمل ده، او په څلور غټو جلدونو کښې طبع شوې ده، په دې شرح کښې فوائد حدیثیه کافی دی، خو د شارح نه د کتاب په حل کولو اود قال ابوداؤد په بیان مراد کښې په ډیرو ځایونو کښې تسامح شوې دې چه دهغې زمونږ حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل المجهود کښې په ډیرو مقاماتو باندې تنبیه فرمائیلې ده، او

چونکه اهل حدیث او غیر مقلد دي په دي وجه ئې په مقلدینو خصوصا په احنافو باندې استطالة لسان (ژبه اوږده) کړې ده، چه دهغې په وجه باندې زمونږ حضرت سهارنپوری ﷫ د هغوی نه خفه وو، چه دهغې ذکر خپله حضرت په مقدمه د بذل کښې فرمائیلې دې، او دا ئې هم لیکلي دی چه زه ددې شرح نه یو مضمون په خپله شرح کښې د هغه وخته پورې نه نقل کوم چه ترڅو پورې چه زه دهغه مضمون په اصل کتاب یعنی منقول عنه کښې او نه ګورم.

۲ **بذل المجهود فی حل أبی داؤد:** کومه چه زمونږ او ستاسو دپاره د تعارف محتاج نه ده یا کم از کم نه دی کیدل پکار، دا شرح ممزوج په پنځو ضخیم جلدونو کښې ده، د کتاب په حل او قال ابوداؤد په بیان مراد کښې ددې نه غوره هیڅ شرح نشته، حضرت شیخ ﷫ د خپل ژوند په آخره زمانه کښې دا د خپلو حواشی د اضافې سره د بیروت نه په مصری طرز باندې طبع کړې وه، کومه چه په شلیریشت جلدونو کښې ده. (وقد رأيت كتابا في المكتبة الشاملة ألف في تعاقب بعض مسائل الشيخ السهارنپوري اسمه فتح المعبود في بيان الهفوات في كتاب بذل المجهود تأليف : محمد بن عبدالرحمن الخميس... من المترجم)

د دې شرح په تالیف کښې د حضرت سهانپوری ﷫ تقریبا لس کاله لګیدلي دی، په دې تالیف کښې حضرت شیخ ﷫ د حضرت سهارنپوری ﷫ ښې لاس وو، او حضرت شیخ ﷫ به فرمائیل چه حضرت سهارنپوری په مقدمه د بذل المجهود کښې ددې تعاون ذکر کولو سره زما په باره کښې لیکلي وو هو جدير بان ينسب اليه هذا الشرح، دا عبارت ما په خپل لاس وران کړو، کله چه د حضرت سهارنپوری ﷫ په دې باندې نظر پریوتلو نو تپوس ئې اوکړو چه دا دې څه اوکړل؟ ما عرض اوکړو چه حضرت په دې کښې د بذل اهانت دې. حضرت خاموش شو، حضرت سهارنپوری ﷫ په مقدمه د بذل کښې د حضرت شیخ ﷫ په دې تالیف کښې د اعانت تذکره په دې الفاظو سره کړې ده:

واعانني عليه بعض احبائي خصوصا منهم عزيزي وقرة عيني وقلبي الحاج الحافظ المولوي محمد زكريا بن مولانا الحاج الحافظ المولوي محمد يحيى الكاندهلوي رحمه الله تعالى.

په بذل المجهود باندې د حضرت شیخ ﷫ ډیر قیمتی حواشی دی، په هغې کښې ډیر حواشی د بذل المجهود مصری سره په حاشیه کښې طبع شوې دی، احقر د بذل المجهود نه د استفادې سره سره د هغه حواشی نه هم استفاده کړې ده.

په دې تقریر کښې به لوستونکی د بذل المجهود ا و د حضرت شیخ ﷫ د هغه حواشی په کثرت سره حواله بیا مومی، امید دې چه دا تقریر به د بذل المجهود شریف د مضامین عالیه طرف ته د رسیدو یو غوره او اسانه ذریعه وی.

۳ **المنهل العذب المورود فی شرح سنن أبی داؤد:** دا د محمود بن محمد خطاب سبکی تصنیف دې، کوم چه په علماء ازهر کښې یو ډیر جید عالم دې او مالکی المسلک دې د هغوی دا شرح پوره نه ده، عمر ورسره وفا اونکړه چه دهغې په وجه د شرح تکمیل او نه شو، دا شرح په ممالک عربیه کښې مطبوع او ملاویږي. د هغوی طرز د علامه عینی ﷫ د هغه طرز سره ملاویږي کوم چه هغوی په شرح د بخاری کښې اختیار کړې دې، او دهغې

دوه درې حواشي مشهور او معروف دي
۱: **فتح الودود :** دا د ابوالحسن محمد بن عبد الهادی السندهی المتوفی ۱۱۳۹هجری حاشیه ده، موصوف مسلکا حنفی وو د علامه سیوطی په شان د هغوی هم په ټولو صحاح ستة باندې حواشي دي.
۲: **التعليق المحمودة:** دا د مولانا فخر الحسن الګنګوهی حاشیه ده، کوم چه د حضرت رشید احمد ګنګوهي په شاګردانو کښې وو.
۳: **أنوار المحمود على سنن أبي داؤد :** دا په اصل کښې د شیخ الهند، مولانا خلیل احمد سهارنپوری، مولانا انور شاه کشمیری او د مولانا شبیر احمد عثمانی ﵏ د هغه درسی تقاریرو مجموعه ده، کوم چه یو صاحب جمع کړې دی.
د دې نه علاوه نورو هم ډیرو حضراتو ددې کتاب شرح لیکل شروع کړل خو تکمیل ته او نه رسیدل، پس امام نووی﵀ هم شروع کړه علامه عینی هم شروع کړه چه دهغې هغوی په عمدة القاری شرح بخاری کښې حواله هم ورکړې ده، هم دغه شان حافظ عراقی﵀ تر د باب السجود السهو پورې شرح په اووۀ جلدونو کښې اولیکله، وئیلې شوې دی چه که دا شرح د پوره کتاب هم په داسې تفصیل سره لیکلې کیدله نو په څلویښتو جلدونو کښې به پوره کیده.

اداب د طالب الحديث :

د حضرت شیخ﵀ معمول زمونږ د طالب علمئ د زمانې نه مخکښې د ابوداؤد شریف په سبق کښې او دهغې نه پس زمونږ د طالب علمئ په دور کښې د بخاری شریف په سبق کښې د طالب حدیث دپاره د لسو آدابو د بیانولو دستور وو زه هم عام طور په سبقونو کښې هم هغه لس آداب ذکر کوم کله لږ په تفصیل او کله په اختصار سره، دې وخت کښې ئې هم مختصرا واورئ!

۱: **اخلاص نیت.** ۲: **اهتمام الحضور فی الدرس:** یعنی د سبق پابندی، ما د خپلې طالب علمئ په زمانه کښې الحمد لله ښه پابندی کړې ده، ماته یاد نه دی چه ما چرته د شرح جامی په سبق کښې هم په پوره کال کښې یو غیر حاضری کړې وی پاتې له د حدیث په سبق کښې صرف دا نه چه غیر حاضری مې نه ده کړې بلکه رخصت مې هم نه دې اخستلې، ځکه چه کوم سبق د استاذ د لوستلو نه پاتې شو بس پوهه شه چه هغه حقیقتا پاتې شو، په غیر حاضرئ کښې د تعلیم ډیر لوئې نقصان دې او دا د بې برکتئ باعث دې.
۳: **الاصطفاف:** یعنی صف جوړول، طالبان دې په سبق کښې صف جوړولو سره د قاعدې مطابق کینې دا نه چه درسګاه ته ناوخته راځی، او راتلو سره پټ شان د دروازې په اړخ کښې غلې کینې.
۴: **د هیئت جلوس اصلاح:** یعنی مؤدب او خومره چه کیدې شی د التحیات په شکل باندې دې کینی، غرض دا چه پرلت وهلو سره دې نه کینی.
۵: **عدم النوم فی أثناء الدرس:** د سبق دوران کښې دې نه اوده کیږی او سبق دې په ذوق او

شوق سره او په بیدارئ باندې اوری، ګهنته (پیرید) ترې نه په غفلت کښې تیره نه شی

۶: **عدم الاعتماد علی الکتاب**: یعنی په کتاب باندې دې تکیه نه لګوی په هغې باندې دې سنګل وغیره پدلو سره بوج نه راولی،

۷: **عدم الضحک فی بعض الفاظ الحدود** : یعنی په کتاب الحدود وغیره کښې چه کوم فحش او نامناسب الفاظ راشی نو ضرورة که دهغې ترجمه په اردو، پښتو کښې اوکړې شي نو هغه ډیر په سنجیدګئ سره اوریدل چه خندا پرې بالکل رانشی، زمونږ د حضرت شیخ رحمه الله عادت شریفه دا وو چه د کتاب الحدود په یو حدیث کښې چه به کله څه فحش یا نامناسب لفظ راغلو نو د هغه لفظ ترجمه به ئې په اردو کښې صفا صفا کوله، او دا به ئې فرمائیل چه دا د عربئ کنځل دی چه هر کله ضرورة او مصلحة ئې رسول الله ﷺ د خپلې ژبې مبارکې نه راویستلې شی نو زمونږ څه حیثیت دې، پس حضرت شیخ رحمه الله چه به کله په کتاب الحدود کښې دا لفظ (انکتها) یا په بخاری کښې ۳۷۸/۱ کښې د صلح حدیبیه والا حدیث کښې د صدیق اکبر رضی الله عنه په کلام کښې دا لفظ راتلو : (امصص بظر اللات) نو ددې الفاظو به ئې په اردو کښې ترجمه صریح کوله.

۸: **الادب بائمة الفقه** : یعنی د فقهاء کرامو سره ډیره د ادب معامله کول. داسې دې نه وی چه یو حدیث په ائمه کښې د یو امام خلاف راشی، نو د هغه امام په باره کښې د بې ادبئ خبره په ذهن کښې راشی په دې سلسله کښې به حضرت شیخ رحمه الله د حضرت ګنګوهی رحمه الله واقعه اوروله کومه چه حضرت په خپل تصانیف آپ بیتی وغیره کښې ځو ځایه لیکلې ده هغه دا چه حضرت ګنګوهی رحمه الله په خپل درس حدیث کښې د یو داسې حدیث چه په ظاهر کښې د احنافو خلاف وو ډیره ښه توجیه او تاویل اوفرمائیلو، په شاګردانو کښې یو عرض اوکړو چه که امام شافعی رحمه الله دا توجیه اوریدلې وې نو هغوی به د خپل قول نه رجوع کړې وې؟ په دې باندې حضرت رحمه الله اوفرمائیل : توبه توبه استغفرالله که امام شافعی رحمه الله موجود وې نو زما دا تقریر به یو شبه وې، او حضرت مجتهد به ددې جواب کړې وې، اوس خو چونکه ائمه مجتهدین زمونږ مخکښې نشته صرف د هغوی اقوال زمونږ مخکښې دی، په هغه اقوالو کښې مونږ د امام ابوحنیفه رحمه الله قول أقرب الی القرآن والحدیث بیا مومو، په دې وجه دهغې تائید کوو ګینې که (بالفرض) په ائمه مجتهدین کښې په دې زمانه کښې څوک موجود وې نو د هغوی د اتباع او د تقلید نه بغیر به ګزاره نه وه

۹: **احترام د علم او د علماء کرامو**: یعنی د استاذانو ادب نه صرف ظاهرا بلکه د زړه نه، ګینې د استاذ بې ادبی د علم نه د محرومتیا قوی سبب دی، صرف استاذ نه بلکه د تکرار کونکو او د درس د ملګرو او د کتاب او درسګاه کښې د کیخودلې شوو تختو وغیره چه په هغې باندې کتاب پدلو سره لوستلې شی د هغه ټولو د احترام لحاظ ساتل

۱۰ : **د هیئت اصلاح کول**: یعنی د خپل هیئت وضع قطع او جامې د شریعت او سنت مطابق ساتلو اهتمام او هغه لباس کوم چه د حدیث نه ثابت او منقول وی دهغې رعایت ساتل او د کوم قسم لباس چه په حدیث کښې ذکر نه وی په هغې کښې د هغه زمانې د نیکانو اتباع

کول، څکه چه په قرآن کریم کښې دی ﴿ واتبع سبيل من اناب إلى ﴾ الایة.

انواع كتب الحديث

الحمد لله مقدمة الكتاب پوره شوه، صرف د سند بيان باقی دې، تاسو ته به ياد وی چه مونږ کوم ځائې کښې د ابوداؤد د تسميه بحث اجمالا ذکر کړې وو، هلته مونږ وئيلې وو چه د بيا دپاره که موقع ملاؤ شوه نو بعض قسمونه د کتب حديث او دهغې تعريف او مصاديق به سره د مثالونو بيانوو، اوس هغه واورئ!

حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه کله ما مشکوة شريف درس کړو نو هغه وخت ماته په تتبع او تلاش سره صرف لس دولس اقسام د کتب حديث معلوم شو، دهغې نه پس چه مې څومره اشتغال بالحديث او د کتب حديث مطالعه زياتيدله نو بيا ډير انواع مخې ته راتلل، پس د لامع د مقدمې د تاليف پورې راته پنځويشت نه زيات انواع معلومه شوې وو، دا خبره حضرت شيخ په درس بخاری کښې بيان فرمائيلې وه. اوس تاسو واورئ چه حضرت شيخ په مقدمة د لامع کښې په تفصيل سره اويشت انواع د کتب حديث او دهغې مثالونه ليکلې دی، حضرت سهارنپوری رحمه الله هم د بذل المجهود په مقدمه کښې ډير په اختصار سره لس قسمونه د کتب حديث بيان کړی دی، او بنده مقدمه د بذل او مقدمه د لامع دواړه مخې ته ږدللو سره د الفيض السمائی په مقدمه کښې پنځويشتو ته نزدې انواع د کتب حديث دهغې تعريفونه او دهغې مصداقات او مثالونه په تفصيل سره بيان کړې دی، لږ شان وخت اوباسئ او هغه اوګورئ. د کومو کتابونو په تصنيف او تاليف کښې چه حضرات محدثينو خپل عمرونه اولږول، چه مونږ کم از کم د هغه کتابونو د نومونو نه خو خبر شو، او دا اوګورو چه دې حضراتو په کوم کوم طرز سره د حديث نبوی خدمت فرمائيلې دې، که الله پاک مونږ هم د خادمين حديث په ډله کښې شامل کړی نو څومره د سعادت خبره ده، بهر حال څو انواع حديث مونږ دلته بيانوو

۱ **جامع**: ۲ **سنن**: دا دواړه مستقل قسمونه دی چه دهغې تعريف د تسميه کتاب په ضمن کښې راغله.

۳ **مسند**: دا د حديثو هغه کتاب دې چه په هغې کښې احاديث په ترتيب د اسماء الصحابه ذکرشوې وی، او د مضامينو ترتيب پکښې ملحوظ نه وی، پس د داسې کتابونو په سرخئ کښې د صحابی نوم ليکلې شی، مثلا مسند انس بن مالک او بيا صرف هم هغه روايات ذکر کړې شی کوم چه د انس رضي الله عنه نه روايت کړې شوې وی اګر که مضمون ئې هر څه وی.

بيا بعض محدثينو په دې کښې د حروف تهجی د ترتيب اعتبار کړې دې، لهذا د کوم صحابی د نوم په شروع کښې چه الف وی اول به د هغوی د رواياتو ذکر کولې شی، لکه انس بن مالک او ابی بن کعب رضي الله عنهما وغيره، او بيا د هغه صحابی روايات چه د هغه نوم په باء سره شروع وی، لکه براء بن عازب او بلال بن الحارث رضي الله عنهما وغيره، او بعضو د مراتب صحابه رضي الله عنهم اعتبار کړې دې، په دې صورت کښې به د خلفاء راشدينو روايات مقدم کولې شی، حال دا چه د هغوی د نوم په شروع کښې عين دې، مسند احمد او مسند ابوداؤد

الطيالسي کوم چه د حديث د کتب متداوله نه دی دا دواړه د مراتب صحابه په اعتبار سره دی، او بعضې په دې کښې د قبائلو د ترتيب لحاظ ساتی، په دې صورت کښې د ټولو نه مخکښې د بنو هاشم روايات اخلی، ثم الأقرب فالأقرب.

او کله په مسند کښې صرف د يو صحابی د رواياتو په جمع کولو باندې اکتفاء کولې شی، مثلا مسند ابی بکر يا د صحابه کرامو د يو جماعت روايات ذکر کړې شی مثلا مسند الاربعة چه په هغې کښې صرف د خلفاء اربعهؓ روايات راجمع کړې شی او مسند العشرة چه په هغې کښې د عشره مبشره روايات ذکر کړې شی.

۴: **مشيخة**: د احاديثو هغه کتاب ته وائی چه په هغې کښې روايات په ترتيب د شيوخ بيان کړې شی، يعنی مصنف چه کوم احاديث د خپل يو شيخ نه اوريدلې وی هغه يو ځائې راجمع کړی، مثلا اسماعيلی أحاديث الاعمشؒ جمع کړی دی، او امام نسائیؒ د فضيل بن عياضؒ احاديث راجمع کړې دی، دا مشيخة د لفظ شيخ جمع ده.

۵: **المعجم**: بعض ددې تعريف داسې کړې دې: ما يذكر فيه الأحاديث على ترتيب الشيوخ، خو حضرت شيخؒ په مقدمه د لامع کښې ليکلې دی چه دا تعريف خو د مشيخة دې، او معجم وائی د حديث هغه کتاب ته چه ما يذكر فيه الأحاديث على ترتيب الهجاء يعنی په کوم کتاب کښې چه احاديث د حروف تهجی په اعتبار سره ذکر کړې شی، بيا دهغې ترتيب که د صحابه کرامورضی الله عنهم په اعتبار سره وی او که د شيوخ په اعتبار سره وی، لهذا معجم پورته دواړو قسمونو يعنی مسانيد او مشيخة ته شامل شو، پس طبرانی د معجم کبير ترتيب د اسماء صحابه په اعتبار سره دې، او د معجم اوسط وصغير ترتيب ئې د شيوخ په اعتبار سره دې او دواړو ته معجم وئيلې شی.

۶: **الترتيب**: په معاجم او مسانيد کښې چونکه د مضامينو لحاظ نه شی ساتلې، په دې وجه په هغې کښې يو مضمون راويستل آسان کار نه دې، په دې وجه محدثين حضراتو ضرورت اوګڼړلو ددې خبرې چه يو قسم د کتب حديث داسې پکار دی چه په هغې کښې د مسانيد او معاجم هغه روايات د مضمون په اعتبار سره ترتيب کړې شی لهذا اوس الترتيب د انواع کتب حديث نه يو مستقل نوع شوه، او روستو علماء کرامو د حديث دا خدمت کړې هم دې، پس مسند احمد ته هم ترتيب ورکړې شوې دې، حضرت شيخؒ په مقدمه د لامع کښې ددې هم ډير مثالونه ليکلې دی، زما والد صاحبؒ هم د معجم صغير د احاديثو د مضامينو فهرست مرتب فرمائيلې وو.

۷: **الاطراف**: د احاديثو هغه کتاب دې چه په هغې کښې د حديث صرف سر يعنی د شروع حصه ذکر کولو سره د پوره حديث طرف ته اشاره کولې شی، او بيا هغه حديث چه په کومو کومو کتابونو کښې په کوم سند سره روايت وی هغه اسانيد بالاستيعاب ذکر کړې شی. يا په کومو کتابونو کښې چه هغه احاديث ذکر دی دهغې حواله ورکړې شی، د ابن طاهر مقدسی تصنيف اطراف الكتب الستة کښې هم دغه شان کړې شوې دی، يعنی هغه احاديث چه د صحاح ستة نه په کوم کتاب کښې دی، صرف دهغې حواله ورکړې شوې ده، او د

حافظ جمال الدین المزی کتاب تحفة الأشراف بمعرفة الأطراف د قسم اول د قبیل نه دې، دا ډیر د فائدې او د کار څیز دې، چه په مختصر شان وخت کښې معلومیږی چه دا حدیث په کوم کوم کتاب کښې دې، او په کوم سند سره دې، دا ټول څیزونه په یو وخت معلومیږی، که په خپله ئې لټون ته ناسته اوکړې شی نو معلومه نه ده چه څومره وخت به پرې خرچ شی

۸ **المستدرک** : دا د حدیث هغه کتاب ته وائی کوم چه یو بل کتاب مخې ته ږدلو سره اولیکلې شی او په هغې کښې هغه احادیث ذکر کړې شی کوم چه په اصلی کتاب کښې ذکر کول پکار وو، ځکه چه هغه د مصنف په اصل شرط باندې پوره خیژی، خو د څه وجې نه په هغه کتاب کښې نشته، مثلا که یو سړې په بخاری باندې استدراک کول غواړی نو په هغې کښې به دا وی چه یو داسې کتاب اولیکلې شی چه په هغې کښې هغه ټول احادیث واخستلې شی کوم چه په بخاری کښې کیدل پکار وو په دې وجه چه هغه د بخاری د شرطونو مطابق دی خو په بخاری کښې هغه د څه وجې نه رانغلل نو دا کتاب کوم چه روستو اولیکلې شو دې ته به مستدرک علی البخاری وئیلې شی، پس حاکم هم دغه شان یو کتاب په صحیحین باندې لیکلې دې کوم ته چه مستدرک علی الصحیحین وائی.

د مستدرک د پورته ذکر شوی تعریف نه معلومه شوه چه په دې کښې صرف هغه روایات کیدل پکار دی کوم چه په اصل کتاب کښې نشته، خو د حاکم نه یو تساهل دا شوې دې چه بعض روایات هغوی په مستدرک کښې داسې ذکر کړې دی کوم چه په اصل یعنی صحیحین کښې موجود دی، او دویم تساهل کوم چه د هغوی مشهور دې چه هغوی په مستدرک کښې بعض متکلم فیه روایات هم واخستل کوم چه د اصل د شرط مطابق نه وو، هم په دې وجه علماء کرامو (لکه امام ذهبیؒ) د هغوی تعقب کړې دې

۹ **المستخرج** : دا د حدیث هغه کتاب دې چه په هغې کښې د یو بل کتاب د احادیثو تخریج اوکړې شی، او هغه داسې چه صاحب مستخرج د اصل کتاب هر هر حدیث د اصل د ترتیب مطابق په خپل سند سره په بیل کتاب کښې ذکر کړی، داسې چه د هغه د سند ترمینځه مصنفؒ د اصل واقع نه شی بلکه د صاحب مستخرج سند د اصل د مصنف د شیخ یا د شیخ الشیخ سره وراندې یو ځائې شی، او ددې فائده تقویت حدیث ده، اوس د هر کتاب دوه سندونه شو، یو د اصل کتاب سند او دویم د مستخرج، لکه مستخرج اسماعیلی کوم چه په بخاری باندې دې او په صحیح مسلم باندې د ابوعوانة مستخرج مشهور دې، او مستخرج د ابونعیم اصفهانی کوم چه په صحیحین باندې دې

محدثینو د مستخرج دپاره یو شرط دا هم لګولې دې چه صاحب مستخرج د داسې سند نه عدول اونکړی کوم چه مصنف داصل ته نزدې وی مثلا که هغه سره داسې سند وی کوم چه مصنف د اصل سره ملاویږی نو بیا دې داسې سند نه راوړی کوم چه مصنف داصل سره په شیخ الشیخ کښې ملاویږی، خو که د عدول څه غرضِ صحیح وی مثلا علو سند وغیره نو بیا امر آخر دې

۱۰ **الافراد والغرائب** : دا د حدیث هغه کتاب ته وائی چه په هغې کښې د یو شیخ

تفردات ذکر کړې شی، هغه روایات چه ددغه شیخ د نورو اصحاب (شاګردانو) سره نه وی. اوس ښکاره ده چه په هغې کښې چه څومره احادیث وی ټول به غریب وی، لکه د دارقطنی کتاب الأفراد کوم چه ډیر مشهور او جامع دې، د امام مسلمؒ په تصانیفو کښې هم یو کتاب ددې قسم دې.

۱۱: **غریب الحدیث**: دا هغه کتابونه دی چه په هغې کښې د حدیث د الفاظ غریبه معنی او دهغې تشریح کولې شی، په نورو الفاظو کښې داسې وئیلې شی چه د حدیث لغات بیانولې شی، ځکه چه د حدیث معنی بیانول آسانه خبره نه ده د ذمه دارئ ځیز دې، پس لیکلې شوې دی چه د امام احمدؒ نه د یو حدیث معنی اوتپوسلې شوه نو هغوی اوفرمائیل: سلوا أصحاب الغریب... یعنی کوم خلق چه د لغات حدیث امامان دی او دهغې ماهرین دی د هغوی نه ددې لفظ معنی اوتپوسئ، زه د حدیث شرح او بیان مراد د خپل ګمان نه نۀ شم کولې، هم دغه شان اصمعی کوم چه د لغت ډیر لوئې امام دې د هغوی نه یو ځل د ﴿الجار احق بسقبه﴾ معنی اوتپوسلې شوه چه د سقب څه معنی ده؟ نو وې فرمائیل أنا لا أفسر حدیث رسول اللهﷺ ولکن العرب تزعم أن السقب اللزیق، یعنی زه د خپل طرف نه د حدیث معنی نه شم بیانولې خو دومره پوهیږم چه عرب وایی چه د سقب معنی د متصل او د ګاونډی ده،

د غریب الحدیث په موضوع باندې یو څو مشهور تصانیف:

بهر حال په دې موضوع باندې د څو مشهور کتابونو نومونه دا دی،
۱: کتاب الغریب د ابوعبید قاسم بن سلام، ۲: الفائق د زمخشری، ۳ کتاب الغریبین د ابوعبید هروی، او دې وخت کښې ددې قسم ډیر جامع دوه کتابونه عام طور سره متداول دی، یو النهایه د ابن الاثیر الجزری کوم چه په پنځو جلدونو کښې دې، او دویم کتاب مجمع البحار د شیخ محمد طاهر پټنی (ګجراتی)، دا په پنځو جلدونو کښې دې، او د النهایة نه زیات ضخیم (غټ) کتاب دې

۱۲: **العلل**: د حدیث هغه کتاب ته وائی چه په هغې کښې د سندونو علل بیان کړې شی، علل جمع ده د علت، علت د محدثینو په اصطلاح کښې د سند پټ عیب او نقص ته وائی، یعنی د یو حدیث سند په ظاهر کښې برابر او رښتینې دې، خو په حقیقت کښې په هغې کښې څه باریک او ژور نقص دې، چه په هغې باندې ماهرین او ناقدین حدیث ښه پوهیږی، پس علل د حدیثو هغه کتاب شو چه په هغې کښې د اسانیدو په دقیق او پټو نقائصو باندې تنبیه اوکړې شی

د علل په موضوع باندې یو څو مشهور تصانیف:

په دې نوم باندې ډیر کتابونه لیکلې شوې دی لکه کتاب العلل د امام بخاریؒ، کتاب العلل د امام دارقطنیؒ، او د امام ترمذیؒ په دې کښې دوه کتابونه دی، یو العلل الصغیر کوم چه د ترمذی په آخره کښې ملحق دې، او یو العلل الکبیر، او هم دغه شان العلل الکبیر د ابن ابی حاتم، او العلل المتناهیة فی الاحادیث الواهیة د ابن الجوزیؒ.

۱۳ : **كتاب الاربعين يا اربعينه** ؛ كوم ته چه زمونږ په عرف كښې چهل حديث وائي ددې تصنيف سلسله قائم شوې ده د يو حديث په بناء باندې كوم چه په دبيهقي په شعب الإيمان كښې دې، د حديث راوي ابوالدرداء ﷺ دې هغوی فرمائي چه د رسول الله ﷺ نه تپوس اوكړې شو چه د علم هغه كوم مقدار دې چه دهغې د حصول نه پس انسان فقيه شي نو رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو : من حفظ على امتي اربعين حديثا في امر دينها بعثه الله فقيها وكنت له يوم القيامة شافعا وشهيدا، دا حديث د ټول طرقو په اعتبار سره اګرچه ضعيف دې، خو اكثر حضرات محدثينو په دې مختصر شان عمل باندې د دومره لوئې ثواب او فضيلت د حاصلولو په لالچ او حرص كښې اربعينات تصنيف كړي دی، حضرت شاه ولی الله صاحب ﷺ د څلويښتو احاديثو يو كتاب ليكلې دې، كوم چه ډير مختصر دې حضرت شيخ ﷺ فرمائي چه زما والد صاحب به د مفيد الطالبين په ځائې هغه درس كولو، د امام نووی ﷺ هم كتاب الاربعين دې چه دهغې ډير شروح ليكلې شوې دی، ابن رجب حنبلی. ملا علی قاري. او شيخ ابن حجر مكی ﷺ دې ټول حضراتو دهغې شروح ليكلی دی، حافظ ابن حجر ﷺ هم يو كتاب د څلويښتو حديثو ليكلې دې، په هغې كښې هغوی يو جدت دا پيدا كړې دې چه ټول احاديث ئې د صحيحين نه داسې اخستلې دی چه په هغې كښې د امام مسلم ﷺ سند د امام بخاري ﷺ د سند نه عالي دې، حضرت شيخ ﷺ په مقدمه د لامع كښې ليكلی دی چه زه په مدينه طيبه كښې د هغه چهل حديث په زيارت باندې مشرف شوې يم.

۱۴ : تعاليق : د حديث هغه كتاب دې چه په هغې كښې صرف د حديث متن بيان كړې شی، او اسانيد حذف كړې شی، لكه مصابيح السنة او مشكوة المصابيح كښې چه دی، په دې دواړو كتابونو كښې صرف په متون احاديث باندې اكتفاء كړې شوې ده، خو صاحب مشكاة د صحابي د نوم اضافه كړې ده، او د حديث د ذكر كولو نه پس په كتب مشهور كښې په كومو كښې چه هغه احاديث موندلې شی، د هغې حواله وركړې شوې ده، او تعاليق ډير زيات دی، لكه جمع بين الصحيحين د حميدي، تجريد الصحاح، د رزين بن معاويه العبدري، جامع الأصول د ابن الاثير الجزري، او مجمع الزوائد د هيثمي، چه په هغې كښې هغوی د صحاح ستة زوائد د شپږو كتابونو يعنی مسانيد ثلاثه، مسند احمد، مسند البزار، مسند ابويعلی او د طبراني معاجم ثلاثه نه جمع كړې دی، يعنی ددې شپږو كتابونو صرف هغه احاديث ئې جمع كړې دی كوم چه په صحاح ستة كښې نشته، او ددې كتابونو هغه احاديث كوم چه په صحاح ستة كښې موجود دی هغه ئې نه دی اخستلې، هم دغه شان جمع الجوامع د علامه سيوطي ﷺ چه په هغې كښې هغوی دټولو احاديثو بالاستيعاب اخستلو قصد كړې وو چه څومره احاديث په دنيا كښې موجود دی هغه ټول په هغې كښې راشي خو ظاهره ده چه دا كار ډير ګران وو، خو مصنف ﷺ وفات شو، اودا كار پوره نه شو، دا كتاب هغوی په دوه قسمونو كښې تقسيم كړو، داسې چه احاديث قوليه ئې مرتبا على الحروف او احاديث فعليه ئې د اسماء صحابه ﷺ په ترتيب باندې ذكر كړل، د

سیوطی جامع الصغیر کوم چه مشهور کتاب دې او د کوم احادیث چه مرتب علی الحروف دی، هم هم ددې جمع الجوامع نه اخستلې دی، او کنز العمال کوم چه د حدیث مشهور او معروف کتاب دې، دا هم د سیوطی د جمع الجوامع ترتیب دې کوم چه شیخ علی متقی مشهور صوفی او محدث مرتب کړې دې.

۱۵: **المسلسلات**: د حدیث هغه کتاب دې چه په هغې کښې صرف احادیث مسلسله ذکر کړې شی او الحدیث المسلسل هغه حدیث دې چه دهغې په سند کښې ټول راویان د اول نه آخره پورې یا د سند اکثر راویان په یو خاص وصف کښې مشترک او متفق وی، لکه الحدیث المسلسل بالاولیة یعنی هغه حدیث کوم چه هر شاګرد د خپل استاد نه د ټولو احادیثو نه مخکښې اوریدلې وی خو محدثینو لیکلې دی چه په دې کښې تسلسل د اول نه تر آخره پورې نه دې موندلې شوې، بلکه د سند په بعض حصه کښې موندلې شوې دې، هم دغه شان الحدیث المسلسل بالمصافحة یعنی هغه حدیث کوم چه هر شاګرد د خپل استاد نه د مصافحې سره اوریدلې وی، هم دغه شان الحدیث المسلسل بقراءة سورة الصف یعنی هر شاګرد چه کله د استاد نه دا حدیث واوریدلو نو استاد په وخت د تحدیث کښې د سورة صف تلاوت اوکړو، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په احادیث مسلسله کښې د ټولو نه زیات صحیح مسلسل بقراءة سورة الصف دې، د شاه ولی الله صاحب رحمه الله کتاب المسلسلات چه دهغې پوره نوم الفضل المبین فی المسلسل من حدیث النبی الأمین مشهور دې، په مدرسو کښې لوستلې شی، حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه دا کتاب د ټولو نه اول خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله په ۱۳۳۰ھ طبع کړې وو.

۱۶: **شرح الآثار**: دا هم په انواع دکتب حدیث کښې یو خاص قسم دې، او دې ته علم تاویل الحدیث او مختلف الحدیث هم وائی، چه دهغې موضوع دا ده چه کوم احادیث چه په ظاهر کښې متضاد دی په هغې کښې مطابقت پیدا کړې شی یا د بعضو په بعضو باندې ترجیح ثابت کړې شی، او دا کار هم هغه حضرات مصنفین کولې شی کوم چه په علم حدیث وفقه او اصول درې وارو کښې مهارت لری، پس ددې قسم بعض تالیفات دا دی: ۱: د امام شافعی رحمه الله اختلاف الحدیث، او د ابن قتیبه الدینوری تاویل مختلف الحدیث او د امام طحاوی رحمه الله شرح معانی الاثار او مشکل الآثار ډیر جامع کتابونه دی.

۱۷: **الکتب المولفة فی الأدعیة المأثورة**: په انواع دکتب حدیث کښې بعض کتابونه داسې دی چه په هغې کښې صرف د دعاګانو او اذکار شرعیه احادیث جمع کولې شی او په دې موضوع باندې ډیر کتابونه لیکلې شوې دی لکه عمل الیوم واللیلة د امام نسائی، عمل الیوم واللیلة د ابن سنی، کتاب الأذکار د امام نووی، الحصن الحصین د محمد بن محمد جزری شافعی، او الحزب الأعظم د ملا علی قاری، حضرت شیخ رحمه الله په مقدمة د لامع کښې لیکلی دی چه زمونږ مشائخ او اکابر د الحزب الاعظم ورد ته ترجیح ورکوی د محمد بن

سليمان الجزولي السملالي په دلائل الخيرات باندې ځکه چه په هغې کښې ډير روايات ضعيف دي.

دا مختصر او مشهور انواع د كتب حديث مونږ بيان كړل د تفصيل دپاره دې مقدمه د لامع او د الفيض السمائى مقدمه اوكتلې شى.

بحمد الله تعالى وتوفيقه، تردې ځائې پورې تمهيدى مضامين د مقدمة العلم والكتاب پوره شو، اوس صرف د سند ذكر كول باقى دى، دهغې نه پس به كتاب شروع شى، د سند د بيانولو نه مخكښې يو بل مفيد مضمون كوم چه مې په ذهن كښې دې او كله كله ئې په سبق كښې هم بيانوم چونكه دهغې تعلق هم د سند سره دې لهذا اول هغه واورئ!

په هندوستان كښې علم حديث :

زمونږ سندونه بلكه داسې اووايه چه د محدثين هند ټول سندونه په شاه ولى الله رحمه الله باندې يو ځائې كيږى، اصل كښې صورت حال دادې كوم چه د تاريخ حديث نه خبر اهل علمو ليكلې دې چه په هند كښې اګرچه د علم حديث سلسله څه نه څه د هميشه نه وه، خو د بلاد عربيه په مقابله كښې ډير كمه او هسې په نوم وه، نو په شروع كښې به صرف د صنعانى په مشارق الانور زده كولو او ښودلو باندې اكتفاء كولې شوه، ددې نه پس په هغې كښې د مشكوة شريف اضافه اوشوه او بس.

د لسمې صدئ په مينځ كښې په بلاد عربيه كښې د علم حديث انحطاط شروع شو، او هم ددې سره سره الله پاک ددې په مقابله كښې د هندوستان اوسيدونكى د حديث دتحصيل او دهغې د خدمت طرف ته متوجه كړل، پس په لسمه صدئ كښې حضرت شيخ على متقى برهانپورى صاحب د كنزل العمال چه د هغوى وفات ۹۸۵ هجرى كښې شوې دې، الله پاک پيدا كړو او د خدمت حديث دپاره ئې منتخب كړو، پس هغوى علم حديث د علماء حجاز نه حاصل كړو او هندوستان ته راتلو سره ئې هغې ته شهرت وركړو، د هغوى نه پس د هغوى د شاګردانو نه دا سلسله شروع شوه لكه شيخ عبدالوهاب برهانپورى رحمه الله المتوفى ۱۰۰۱ هجرى او شيخ محمد طاهر پټنى المتوفى ۹۷۶ هجرى چه د هغوى تصنيفات په علم حديث كښې ډير مشهور دى لكه مجمع البحار كوم ته چه د تمامو صحاح ستة شرح وئيلې كيدې شى، هم دغه شان تذكره الموضوعات وغيره.

د دې نه پس بيا په يولسمه صدئ كښې دور راغلو د شيخ عبدالحق محدث البخارى ثم الدهلوى المتوفى ۱۰۵۲ هجرى، هغوى د حجاز مقدس نه فنِ حديث حاصل كړو، او په هندوستان كښې ئې دهلى دهغې مركزِ اشاعت جوړ كړو، او په شروح حديث كښې ئې بعض اوچت كتابونه اوليكل، پس موصوف د مشكاة دوه شرحې اوليكلې، يو په عربئ كښې يعنى لمعات التنقيح او يو په فارسئ كښې يعنى اشعة اللمعات بيا د هغوى په

اولاد او روستو خاندان کښې محدثين پيدا شو چا چه د حديثو شروحات اوليکل.

د دې نه پس په دولسمه صدئ کښې د شيخ المشائخ حضرت شاه ولي الله احمد بن عبدالرحيم دهلوي رحمه الله المتوفى ۱۱۷۶ هجرى مبارک دور راغلو شاه صاحب حجاز ته تشريف يورو او د هغه ځائې د مشائخو خصوصا د شيخ ابوطاهر مدني رحمه الله نه ئې علم حديث حاصل کړو، او بيا ئې هندوستان ته د واپسئ نه پس په ديني خدماتو خصوصا د علم حديث په خدمت کښې مشغول شو، او هم د هغوی د زمانې نه په هندوستان کښې د صحاح ستة د درس او تدريس سلسله شروع شوه.

او بيا په ديارلسمه هجرئ کښې د حضرت شاه صاحب نه پس د هغوی د اصحاب او اولادو سلسله روانه شوه، چه په هغوی کښې شاه عبدالعزيز صاحب رحمه الله المتوفى ۱۲۳۹هجرى د هغوی د نيابت حق ادا کړو، او د هغوی نه پس د هغوی په شاګردانو کښې د هغوی نمسئ شاه محمد اسحاق صاحب مهاجر مکي رحمه الله المتوفى ۱۲۶۲هجرى او بيا د هغوی په شاګردانو کښې شاه عبدالغني مجددي مهاجر مدني المتوفى ۱۲۹۶هجرى چه د هغوی د درس حديث نه د هندوستان او حجاز د محدثينو يو جماعت تيار شو، پس د هغوی په شاګردانو کښې حجة الاسلام قاسم العلوم مولانا قاسم صاحب نانوتوی المتوفى ۱۲۹۷ هجرى دې.

او بيا په اخير کښې يعنی په څوارلسمه صدئ کښې قطب الارشاد رأس الفقهاء والمحدثين حضرت مولانا رشيد احمد صاحب ګنګوهي المتوفى ۱۳۲۳ هجرى دې چا د ډيرو کلونو پورې ټوله دوره په يواځې درس کوله، او دهغې نه پس د هغوی په شاګردانو کښې علماء دارالعلوم ومظاهر العلوم کوم چه ټول پيژنی، چه د هغوی نه خاص طور مونږ د مولانا محمد يحي صاحب کاندهلوی رحمه الله ذکر کوو، ځکه چه هغوی زمونږ په سند کښې راځی، او دويم په دې وجه هم چه د حضرت ګنګوهي خدمات حديث او افادات درسيه د موصوف په وجه باندې تاليفاتو په شکل کښې زمونږ ټولو ورانډې راغلی دی، او ددې نه پس بيا د هغوی ځوئ حضرت مولانا محمد زکريا الکاندهلوی ثم المهاجر المدني رحمه الله دې، او هم د هغوی د شاګردانو په سلسله کښې مونږ هم داخل يو، الله پاک دې په حقيقت کښې هم زمونږ ددغه محدثين عظام په سلسله کښې شمول اوفرمائي، ځنګه چه مو صورة په دې سند حديث کښې ددې حضراتو سره شمول اوشو نو د هغه د غير محدود رحمت نه څه بعيد دی.

اسناد ددې امت خصوصيت دې:

علماء کرامو ليکلې دی چه اسناد يعنی باقاعده په حوالې سره نقل در نقل من اوله الی آخره په دې طور چه په هره زمانه کښې هر حديث لره په خپل سند سره صاحب حديث ته اورسوی، دا ددې امت محمديه د خصوصياتو نه ده، تيرو امتونو ته دا نعمت حاصل نه وو، علامه سيوطي رحمه الله ليکی د ارسال او اعضال سره د سند سلسله په ډيرو يهودو کښې

موندلې شی، خو هغوی خپل سند تر آخره پورې یعنی موسیٰ علیه السلام ته او نه رسولې شو، بلکه د هغوی او د موسیٰ علیه السلام ترمینځه ډیرې واسطې باقی پاتې کیږی کومې چه هغوی پوره نه کړې شوې، هغوی لیکی . بل یقفون بحیث یکون بینهم وبین موسی اکثر من ثلاثین عصرا وانما یبلغون الی شمعون ونحوه. هم دغه شان د نصاری په باره کښې ئې لیکلې دی چه هغوی هم په خپل سند کښې د شمعون او بولص نه وړاندې نه شی تلې، پس دا خصوصیت الله پاک صرف امت محمدیه ته ورکړې دې چه هغوی د خپل نبی هر قول او فعل بلکه پوره حرکات و سکنات پوره په احتیاط او سند متصل سره نقل کړې دی، امام مسلم رحمه الله په مقدمه د مسلم کښې د عبدالله بن المبارک رحمه الله دا ارشاد نقل کوی ﴿ الاسناد من الدین لولا الاسناد لقال من شاء ما شاء ﴾، او د حضرات محدیثنو په نزد د سند ذکر کولو اهتمام نه صرف د احادیث نبویه او آثار صحابه رضی الله عنهم سره خاص دې، بلکه هغوی اقوال د ائمه هم په سند سره ذکر کوی، په جامع ترمذی کښې دا څیز په کثرت سره موندلې شی چه ډیر کرته د امامانو د اقوالو د ذکر کولو نه پس دهغې سند هم بیانوی.

سند بیانولو ته حاجت دې

دا یو ښکاره خبره ده چه یو حدیث که هغه مرفوع وی او که موقوف وی بغیر د سند نه ثابت او معتبر نه شی کیدې، د یو کس، دعالم او محدث اوچت شان هغه د سند د بیان نه نهٔ شی مستغنی کولې، د بعض صحابه کرامو خو دا حال وو چه که هغوی ته به یو صحابی د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث بیانولو کوم چه به هغه د نبی علیه السلام نه اوریدلې وو نو د هغه نه به ئې په سماع حدیث باندې استحلاف کولو (چه اول تاسو په دې باندې قسم اوخورئ چه دا حدیث ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوریدلې دې) لکه چه د علی رضی الله عنه په باره کښې مشهوره ده، په دې بې مثال ضبط و احتیاط اتقان او اهتمام سره د احادیثو دا ذخیره او زمونږ مضبوط دین نقل کړې شوې دې، بعض اکابرین فقهاء او صوفیاؤ په خپلو تصانیفو کښې په استدلال او استشهاد کښې احادیث بغیر د سند نه بیان کړی دی نو په هغې باندې روستنو علماء کرامو د اسانیدو د ذکر کولو دپاره مستقل کتابونه اولیکل، لکه نصب الرایه فی تخریج احادیث الهدایة، التخلیص الحبیر او تخریج عراقی وغیره

تر کومې پورې چه په دنیا کښې د نشرو اشاعت اود طباعت سلسله نه وه قائمه شوې بلکه محدثین حضراتو به روایت حدیث دخپل حفظ یا دخپل خاص کتاب نه چه دهغې نه د محدثینو په اصطلاح کښې په اصل سره تعبیر کولې شی، بیاتولو، تر هغه وخته پورې هرکس ددې خبرې مکلف وو چه حدیث د سند سره واؤری او محفوظ ئې کړی، او بیا به وخت د روایت دا حدیث د خپل پوره سند سره طالبانو ته بیان کړی، خو نن صبا کتب حدیث، متون حدیث سره د سندونو طبع شوی او په ټوله دنیا کښې خوارهٔ شوی دی، او

اوس هغه دور پاتې نه شو چه يو محدث طالبانو ته احاديث د خپل حفظ نه يا د خپل مخصوص مجموعې او ليک نه بيان کړی بلکه هم ددې کتابونو نه د سماع حديث او اسماع حديث سلسله قائم شوه، او ددې تصنيفاتو او کتابونو انتساب د هغوی د مصنفينو پورې نه صرف حد د شهرت ته بلکه حد د تواتر ته رسيدلی دی، نو اوس د هر طالب حديث يا محدث دپاره خپل سند هغې مصنفينو پورې بيانول يا هغې لره محفوظ ساتل د ثبوت حديث دپاره ضروری پاتې نه شوه، او بيا د سند وړاندې حصه يعنی د مصنفينو نه د رسول اللهﷺ پورې خپله په دې کتابونو کښې موجود ده.

غرض دا چه په دې زمانه کښې د ثبوت حديث يا د صحت استدلال بالحديث دپاره دا کافی ده چه په مروجه او مشتهره کتب حديث کښې د يو کتاب حواله پيش کړې شی. خو په دې کښې هيڅ شک نشته چه خپل پوره سند بيانول او هغه محفوظ ساتل باعث د برکت او د فخر سرمايه ده. هم په دې وجه زمونږ د استاذانو عادت دې چه هغوی د کال په شروع کښې د کتاب د شروع کولو نه مخکښې خپل سند بيانوی، هم د هغوی په اتباع کښې مونږ هم خپل سند بيانوو.

د دې نه پس مونږ خپل اصل مقصود يعنی سند حديث بيانوو، دا خبره مخکښې ذکر شوه چه زمونږ بلکه د محدثين هند ټول سندونه ټول په ټوله د شاه ولی الله صاحب رحمه الله سره يوځائې کيږی، زمونږ د حديث استاذان خصوصا د حضرت شيخ رحمه الله معمول په سند بيانولو کښې دا وو چه هغوی به خپل سند تر د شاه ولی الله صاحب رحمه الله پورې بيانولو، او بيا د هغوی نه د وړاندې سند په باره کښې به هغوی فرمائيل چه شاه صاحب خپل سندونه ليکلی او شائع کړی دی، کوم چه مطبوع دی او ملاويږی، لکه الإرشاد إلى مهمات الإسناد. او ما د مثال په طور د شاه صاحب يو سند په مقدمه د اوجز کښې د خپل سند سره بيان کړې دې، که څوک غواړی نو هلته دې اوګوری، لهذا اوس د سند ګويا درې حصې شوې، يو زمونږ نه واخله تر شاه ولی الله صاحب رحمه الله پورې، او دويمه حصه د شاه ولی الله صاحب رحمه الله نه تر د صاحب کتاب پورې، او دريمه حصه د صاحب کتاب نه تر د رسول اللهﷺ پورې، دريمه حصه خو خپله په کتاب کښې موجود ده، دلته مونږ صرف اول حصه بيانوو.

زما د ابوداؤد سند

اوس ددې کتاب يعنی زما د ابوداؤد سند واورئ، ما ابوداؤد شريف دوه کرته د دوؤ استاذانو نه لوستلې دې، په اول ځل ۱۳۸۰ هجری کښې کوم چه زما د دوره حديث کال وو، په دې کښې ما ابوداؤد شريف د سابق ناظم حضرت مولانا محمد اسعد الله صاحب رحمه الله نه لوستلې وو، ددې نه پس په ۱۳۸۸ هجری کښې چه کله احقر په اول ځل په مظاهر العلوم

کښې ابوداؤد درس کولو، هغه وخت ما دوباره ابوداؤد شریف د حضرت شیخ رحمه الله نه اولوستلو. [1]

بهر حال د بنده اول سند داسې دې، بنده دا کتاب روایت کوي د مولانا اسعد الله صاحب نه، هغوی روایت کوي د مولانا محمد یحیی صاحب کاندهلوی رحمه الله نه، هغوی روایة کوي د حضرت مولانا رشید احمد گنگوهی رحمه الله نه، هغوی روایت کوي د شاه عبدالغنی مجددی رحمه الله نه، هغوی روایت کوي د خپل والد ماجد ابوسعید مجددی رحمه الله نه، او هغوی روایت کوي د شاه عبد العزیز رحمه الله نه.

د بنده دویم سند حدیث د حضرت شیخ رحمه الله نه دې، او د حضرت شیخ رحمه الله درې سندونه دی، دوه سندونه قراءة او یو سند اجازة، حضرت شیخ رحمه الله په ۱۳۳۴ هجری کښې د دورې اکثر کتابونه د خپل والد صاحب مولانا محمد یحیی کاندهلوی صاحب رحمه الله نه اولوستل، او دهغې نه پس ئې د ۳۵ هجری نه مسلسل تر څو کلونو پورې د دورې اکثر کتابونه د حضرت سهارنپوری رحمه الله نه اولوستل، په دې وجه د حضرت شیخ دوه سندونه خو قراءة شو، او دریم سند ئې اجازة دې.

د حضرت شیخ اول سند خو داسې دې، حضرت روایت کوي د مولانا محمد یحیی صاحب نه، هغوی د مولانا رشید احمد گنگوهی نه، هغوی د شاه عبدالغنی محددی نه، هغوی د شاه ابوسعید مجددی نه، او هغوی د شاه عبد العزیز صاحب نه.

---

[1]) ددې صورت داسې وو چه د لامع الدراری املاء به حضرت شیخ په ما باندې کوله اوپه دې کښې به دحضرت روزانه کافی وخت لږیدلو، ددې دآخری جلد املاء هم په دغه کال پوره شوه، او دا هغه کال وو په کوم کال چه سنن ابی داؤد په رومبی ځل ماته د لوستلو دپاره راکړې شوې وو او ددې سبق خول ماته حواله شوی وواو غرض داچه د املاء پوره کیدلو نه پس دحضرت شیخ کافی وخت فارغ شو، په دې باندې حضرت شیخ ماته اوفرمائیل چه زما د ابوداؤد نسخه په کوم کښې چه به ما سبق خودلو په هغې باندې زما حواشې او نکات دی، زما زړه غواړي چه زه خپل نکات او حواشې چه په هغې کښې ډیر د اشاراتو په شکل کښې اومجمل دی تا پرې پوهه کړم، په دې باندې ما عرض اوکړو چه په خانې ددې چه زه دستاسو صرف حواشې وغیره باندې خان پوهه کړم، باقاعده کتاب ستاسو نه اووایم، حضرت صاحب زما دا درخواست قبول کړو، بیا به حضرت صاحب ماته روزانه لږ لږ څومره چه به ما په مدرسه کښې ښودلو، هغومره به حضرت صاحب ماته ښودلو، اود کال آخره پورې بحمدالله کتاب پوره شو، دکال په آخر کښې په آخری ورځ د سبق کافی مقدار باقی پاتې وو، پوره کتاب الادب پاتې وو، د یخنۍ شپه وه په کومه ورځ چه د سحر کتاب ختمیدلو دهغې نه په مخکښې شپه کښې پوره کتاب الادب دحضرت شیخ صاحب نه د شپې دماسخوتن نه پس د شپې ۱۲ بجو پورې اووئیلو اوختم شو، د دورې د نورو مدرسینو ټول سبقونه پوره شوی وو. غالبا د رجب ۲۹ یا ۳۰ تاریخ وو، ما دسحر په رومبۍ گهنټه کښې دکتاب آخری سبق شروع کړو د څلورمې گهنټې تر آخره پورې مې ښودلو سره کتاب ختم کړو. دکتاب ختمولو نه پس زه دحضرت شیخ صاحب په خدمت کښې حاضر شوم، حضرت صاحب د شاباش او جزاک الله وغیره دعاګانې اوکړې، دغه وخت حضرت صاحب دسترخوان ته رارسیدلې وو نود حضرت صاحب سره په روټۍ کښې شریک شوم. هغوی سره یوځائې د روټۍ خوړلو د مخکښې نه معمول وو، داسې معلومیده چه په دې پوره وخت کښې دحضرت توجه زما د سبق ښودلو طرف ته وه. نوّرالله مرقده وجعل الجنة مثواه وحشرنا معه.

د حضرت شیخ دویم سند داسې دي، حضرت شیخ روایت کوی د مولانا خلیل احمد صاحب سهارنپوری نه، هغوی د مولانا محمد مظهر نانوتوی نه، هغوی د مولانا مملوک علی نانوتوی نه، هغوی د مولانا رشید الدین دهلوی نه او هغوی د شاه عبدالعزیز صاحب رحمه الله نه

د حضرت شیخ دریم سند کوم چه اجازة دې، هغه داسې دي، حضرت شیخ روایت کوی د مولانا عنایت الهی صاحب (د مدرسې مهتمم اول نه) هغوی روایت کوی د مولانا احمد علی محدث سهارنپوری نه، هغوی د شاه محمد اسحق صاحب نه، او هغوی د شاه عبدالعزیز صاحب نه رحمهم الله

د حضرت شیخ صاحب رحمه الله په اسانید ثلاثه کښې دریم سند کوم چه اجازة دې، دا که تاسو په غور سره اوګورئ نو معلومه به شی چه د شاه صاحب پورې یو واسطه کمه ده، په دې وجه هغه سند عالی شو، دا درې سندونه شو زمونږ د حضرت شیخ رحمه الله. په دې کښې د حضرت خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله صرف یو سند راغلې دې.

ځان پوهه کړئ چه د حضرت سهارنپوری رحمه الله هم درې سندونه دی.

یو خو هم هغه کوم چه ذکر شو.

دویم دا چه حضرت سهارنپوری رحمه الله ته اجازتِ حدیث حاصل دې، د شاه عبدالغنی مجددی نه، او د شاه صاحب سند پورته ذکر شو.

درسم سند داسې دي چه حضرت سهارنپوری رحمه الله ابوداؤد شریف د رمضان په میاشت کښې د مولانا عبدالقیوم صاحب بدهانوی رحمه الله نبیره شاه صاحب عبدالعزیز صاحب رحمه الله او دشاه محمد اسحاق دځوی نه اولوستلو، او مولانا عبدالقیوم صاحب بدهالوی رحمه الله شاګرد دې د شاه محمد اسحاق صاحب، د چا سند چه پورته ذکر شو

د دې نه علاوه دوه سندونه د حضرت سهارنپوری رحمه الله په سلاسل حجازیه کښې دی، کوم وخت چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په حجاز مقدس کښې تشریف فرما وو نو د بعض علماء حجاز نه هغوی اجازت حدیث حاصل کړې وو، عن الشیخ احمد دحلان، او عن السید احمد البرزنجی، دغه شان د حضرت سهارنپوری رحمه الله ټول پنځه سندونه شو چه په هغې کښې دوه سندونه قراءة دی، او باقی درې اجازة.

په دې سلسله د اسانیدو کښې اوس تاسو هم شاملیږئ، دعاءاوکړئ چه الله پاک ددې سلسلې د برکتونو نه مونږ ته هم راکړی او مونږ ته توفیق راکړی چه ددې خیال اوساتو، او ددې اکابر او مشائخو د اتباع توفیق دې رانصیب کړی. آمین

قد تمت المبادی من مقدمة العلم والکتاب، والله ولی التوفیق والسداد وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العلمین، وصلی الله تعالی علی خیر خلقه سیدنا ومولانا محمد واله وصحبه اجمعین.

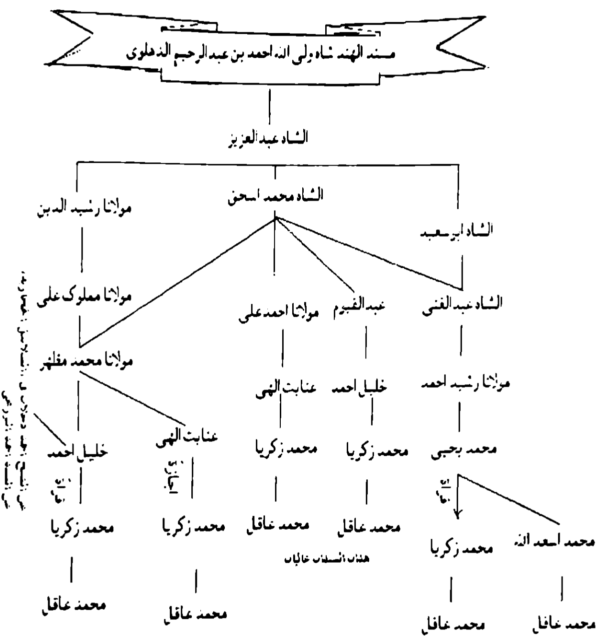

بسم الله الرحمن الرحیم

ابتداء بالبسملة وترک حمدلة

مصنف رحمه الله خپل سنن په بسم الله باندې اکتفاء کولو سره شروع فرمائیلې دې او حمدله ئې نه ده ذکر کړې. ددې څه وجه ده؟ جواب دا دې چه د قرآن کریم د اتباع کولو د وجې نه قال تعالی ﴿ اقرأ باسم ربک الذی خلق ﴾ معلومه شوه چه د بسم الله نه ابتداء پکار ده. دغه شان په حدیث کښې دی ﴿ کل امر ذی بال لم یبدأ فیه ببسم الله فهو ابتر ﴾ هم دغه شان نورو حضرات مصنفینو متقدمینو هم په خپلو تصنیفاتو کښې کړی دی، لکه امام مالک رحمه الله په مؤطا کښې.امام احمد بن حنبل رحمه الله په مسند کښې او دغه شان په صحاح ستة کښې تولو

سوا د امام مسلم رحمه الله نه په بسم باندې اکتفاء کړې ده، حمدله ئې نه ده ذکر فرمائيلې.
اوس پاتې شو دا اشکال چه په يو روايت کښې راځی کوم چه مصنف رحمه الله هم په سنن کښې راوړې دې او په هغې کښې د حمد ذکر دې ﴿ كل امر ذی بال لا يبدأ فيه بحمد الله فهو اقطع ﴾ گويا مصنف رحمه الله په خپل بيان کړی روايت باندې عمل اونکړو؟
علماء کرامو ددې ډير جوابونه کړی دی.
۱: په دې مقام باندې د ابوداؤد نسخې مختلف دی، په بعضو نسخو کښې د بسم الله نه پس حمد هم ذکر دې، په بذل المجهود کښې د هغه نسخې عبارت ليکلې شوې دې
۲: په دې روايت کښې د کتابت قيد نشته، بلکه صرف ابتداء بالحمد ذکر ده، کيدې شی چه مصنف رحمه الله د بسم الله د کتابت نه پس حمد په خپلې ژبې سره ادا کړې وی، لکه چه د امام احمد رحمه الله په باره کښې نقل دی چه هغوی به د روايت حديث په وخت صلی الله عليه وسلم په ژبه باندې وئيلو ليکلو به ئې نه.
۳: هغه روايت په کوم کښې چه حمد ذکر شوې دې سندا ضعيف دې. دهغې په سند کښې مصنف رحمه الله کلام کړې دې په کتاب الأدب کښې هغه روايت ذکر دې
۴: ابتداء بالحمد مخصوص ده[1] په خطاب (يعنی بيان او تقرير) پورې کتاب او خطوط په دې کښې داخل نه دی، دليل په دې باندې د رسول الله ﷺ طرز عمل دې هغه دا چه هغوی به هميشه خطبه په حمد سره شروع فرمائيله، الحمد لله نحمده الخ... او د خطبې په شروع کښې به ئې بسم الله نه لوستله، ددې بالمقابل د خطوط ابتداء به ئې صرف په بسم الله سره فرمائيله، مثلا : بسم الله الرحمن الرحيم من محمد رسول الله الی هرقل الخ او په صلح نامه د حديبيه کښې دی بسم الله الرحمن الرحيم هذا ما قاضی عليه محمد رسول الله، وغيره وغيره
۵: حمد نه مقصود نفس ذکر دې نه مخصوص لفظ د حمد، لکه چه د مسند احمد په روايت کښې تصريح ده کل امر ذی بال لم يبدأ بذکر الله فهو اقطع وابتر، او نفس ذکر په بسم الله سره حاصل شو.
۶: حمد وائی د صفات کماليه اظهار ته او دا معنی يقينا په الرحمن الرحيم کښې حاصل شوه، دا جواب د حضرت شيخ رحمه الله د والد مولانا محمد يحيی صاحب رحمه الله خوښ وو
فائده : علامه انور شاه کشميری رحمه الله فرمائی چه دا چه کوم حضرات مصنفين د ابتداء بالبسمله او حمدله په رواياتو کښې تطبيق ورکوی چه يو ځائې کښې ابتداء حقيقی ده او يو ځائې کښې ابتداء اضافی ده، دا صحيح نه ده، ځکه چه حديث د بسم الله او حديث د حمد دواړه بيل بيل احاديث نه دی چه په دواړو کښې تعارض منلو سره دا جواب ورکړې شی بلکه يو روايت دې چه په هغې کښې اضطراب دې بعض راويان بسم الله او بعض حمد ذکر کوی.

[1]) ذکره مولانا شبير احمد عثماني نقلا عن الزرقاني، قلت قال الحافظ الذهبي إن من بركة العلم أن ينسب إلى قائله)

كتاب الطهارة

مصنف رحمه الله د ټولو نه مخکښې کتاب الطهارة ذکر کړو چه دهغې وجه ددې کتاب د نوم نه ښکاره ده هغه دا چه دا کتاب د سنن د قبیل نه دې او سنن په انواع دکتب حدیث کښې هغه نوع ته وائی چه دهغې ترتیب د ابواب فقهیه په ترتیب باندې وی، او چونکه حضرات فقهاء کرام کتب فقه د کتاب الطهارة نه شروع کوی، په دې وجه امام ابوداؤد رحمه الله هم خپل سنن د کتاب الطهارة نه شروع اوفرمائیلو.

اوس دا سوال پاتې کیږی چه فقهاء د کتاب الطهارة نه ولې شروع کوی، نو ددې وجه دا ده چه د انسان تخلیق د عبادت دپاره شوې دې، د الله پاک ارشاد دې ﴿ وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون ﴾ او أم العبادات او جامع العبادات صلوة دې، هم دغه شان د رسول الله ﷺ ارشاد دې ﴿ بني الاسلام على خمس شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله وأقام الصلوة الخ ﴾ په دې کښې رسول الله ﷺ په ټولو ارکانو باندې مونځ مقدم کړې دې او د مانځه دپاره څه شرطونه دی چه په هغې کښې اقوی شرط طهارت دې او دا ښکاره ده چه شرط همیشه په مشروط باندې مقدم وی د وجې د موقوف علیه کیدو نه، په دې وجه حضرات فقهاء او اصحاب السنن په خپلو کتابونو کښې کتاب الطهارة اول ذکر کوی.

د کتاب او باب اصطلاح : (۱)

بعض علماء کرامو فرمائیلې دی چه که د مسائلو اعتبار بجنسها اوکړې شی یعنی جنس مسائل بیانول وی نو دهغې نه په کتاب سره تعبیر کولې شی ځکه چه جنس متعدد انوع ته جامع (شامل) وی او د کتاب معنی هم لغةً جمع ده، او که د مسائلو اعتبار بنوعها اوکړې شی یعنی صرف یو نوع مسائل بیانول مقصود وی نو دهغې نه په باب سره تعبیر کولې شی، ځکه چه د باب معنی هم په لغت کښې نوع راځی او که بعض جزئیاتو لره د ما قبل نه ممتاز کولو سره بیانول مقصود وی نو دهغې نه په فصل سره تعبیر کولې شی، ځکه چه هغه د ماقبل نه مفصول او جدا دی، ددې دریو واړو ترمینځه په نسبت باندې تاسو ځان داسې پوهه کړئ لکه څنګه چه د مناطقه په نزد د جنس، نوع او صنف ترمینځه نسبت دې، یعنی جنس عام لکه الحیوان، نوع خاص لکه الانسان، او صنف أخص لکه الإنسان الرومی، دغه شان کتاب عام، باب خاص او فصل اخص دې. (۲)

د طهارة معنی او اقسام :

طهارة مصدر دې د طهر یطهر، د نصر او کرم نه (۳) ددې معنی لغوی ده ﴿ النظافة والتنزه عن

---

(۱) د کتاب او د باب د اصطلاح استعمال د تابعینو د زمانې نه دې څنګه چه دا خبره صاحب منهل بیان کړې دې.

(۲) صنف وائی هغه نوع ته کوم چه مقید وی د یو قید سره، لکه الانسان الرومی.

(۳) د ابوداؤد شرح غاية المقصود کښې دا د باب نصر او ضرب نه لیکلې شوې دې په ظاهر کښې دا د کتابت غلطی ده صحیح لفظ ضرب نه دې بلکه قرب دې، حضرت په بذل کښې په دې باندې تنبیه فرمائیلې ده.

الاقذار والادناس ﴾ یعنی د ګندګئ او خیرو نه پاک او صفا کیدل، او شرعا طهارة وائی : د بې اودسئ یا خباثت د لرې کولو دپاره د قاعدې شرعیې مطابق أحد المطهرین یعنی اوبه یا خاوره استعمالول، نو د طهارت دوه قسمونه شو:
۱: إزله حدث. ۲ ازاله خبث،
بیا د اول دوه قسمونه دی، ۱: عن الحدث الأصغر کوم ته چه اودس وائی، ۲: عن الحدث الأکبر کوم ته چه غسل وائی، دلته مطلق او جنس طهارت مراد دې ځکه چه د مصنفﷺ مقصود دواړو لره ذکر کول دی پس د قسم اول نه فارغیدو نه پس به قسم ثانی بیانوی.
د صوفیاؤ په نزد د طهارة څو قسمونه دی، امام غزالیﷺ فرمائی ددې څلور قسمونه دی، ۱: تطهیر الظاهر عن الحدیث والخبث، ۲: تطهیر الجوارح عن الحرام، ۳: تطهیر القلب عن الرذائل، ٤: تطهیر السر عما سوی الله تعالی، یعنی زړه د غیر الله د تعلق نه پاکول، ع : پاک کن قلب مرا تو از خیال غیر خویش، وقال ابو الطیب !
عذل العواذل حول قلبی التائه :: وهوی الأحبة منه فی سودائه

باب التَّخَلِّي عِنْدَ قَضَاءِ الْحَاجَةِ

باب دې په بیان د ځانله والې کې په وخت د قضاء حاجت کې

دلته دا سوال واردیږی چه مصنفﷺ د طهارة ابتداء په آدابو د استنجاء سره ولې اوفرمائیله؟ جواب دا دې چه حضرات فقهاء کرامو ﷺ لیکلي دی چه د اودس او غسل نه مخکښې د قضاء حاجت نه فارغیدل اولی او مستحب دی، پس هرکله چه دا خبره ده نو مناسب شوه چه د طهارة ابتداء د آدابو د استنجاء نه اوکړې شي چه ترتیب ذکری د ترتیب خارجی مطابق شی، مونږ د پوره کتاب د کتلو نه هم دا اندازه لګولې ده چه مصنفﷺ د ابوابو په ترتیب قائمولو کښې د وجود خارجی ترتیب لره ملحوظ ساتی کوم چه ډیره مناسبه طریقه ده، دویمه خبره دا ده چه د طهارة وجوب د انسان سره هغه وخت متعلق کیږی چه کله د مخکښې نه ناقض طهارة موجود وی ګینې بغیر ددې نه تحصیل حاصل دې، او په نواقض الوضوء کښې کثیر الوقوع څیز خارج من السبیلین یعنی بول و براز دی، نو دغه اودس واجبونکی طرف ته اشاره کولو دپاره دا ابواب مخکښې راوړلې شو.
مصنفﷺ د آداب خلاء بیانولو دپاره تقریبا پنځویشت بابونه منعقد فرمائیلی دی او په هغه ټولو کښې ئې اداب د استنجاء بیان کړی دی، ابن العربی په عارضة الاحوذی شرح ترمذی کښې د استنجاء دیرش آداب ذکر فرمائیلی دی سبحان الله! زمونږ شریعت محمدیه څومره جامع شریعت دې چه په دې کښې د استنجاء په شان د معمولی څیز دپاره دومره آداب دی. اللهم اجعلنا متادبین باداب الشریعة علی صاحبها افضل الصلاة والتحیة.
دلته چه مصنفﷺ اول کوم ادب بیان کړې دې هغه تخلی دې یعنی د استنجاء دپاره خلوت او یواځې والې اختیارول، د جاهلیت په زمانه کښې به داسې کیدل چه خلقو به بغیر د تکلف نه د یو بل مخې ته کیناستلو سره قضاء حاجت کولو او خپل مینځ کښې به ئې خبرې هم کولې، لکه چه دا مضمون پنځه شپږ بابونه پس په یو حدیث کښې راځی،

اسلامی تعلیماتو دا طریقه ختم کړه.

او په دې هم ځان پوهه کړه چه هم ددې سلسلې یو بل باب په کتاب کښې راروان دې، باب الاستتار فی الخلاء، دا دواړه ادبونه ځانله ځانله مستقل آداب دی، تخلی مستقل ادب دې او تستر مستقل ادب دې، تخلی به حاصلیږی په انتقال مکانی کولو او خلقو نه لرې کیدو سره چه د آبادئ نه لرې لاړ شی، او د استتار دپاره ابعاد ضروری نه دې بلکه دهغې تعلق د آبادئ سره هم دې، پس که د استنجاء دپاره د آباد ځائې نه علاوه څه خالی مکان نه وی نو هم په هغه ځائې باندې به دا قائم کولې شی، هم په دې وجه مونږ اوونیل چه دا دواړه آداب بیل بیل او مستقل دی

[۱]()حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا ذَهَبَ الْمَذْهَبَ أَبْعَدَ".

ترجمه: حدیث بیان کړی دی مونږ ته عبد الله بن مسلمه بن قعنب القعنبي، هغه وائی حدیث بیان کړی دی مونږ ته عبد العزیز یعني ابن محمد، هغه روایت کوي د محمد نه یعني ابن عمرو نه، هغه روایت کوي د ابو سلمة نه، هغه روایت کوي د مغیرة بن شعبة نه، یقیناً نبي ﷺ به چه کله د اودس ماتي له تلو نو لرې به تلو

تشریح: قوله:(عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ) په دې باب کښې مصنف رحمه الله دوه احادیث بیان کړی دی یو د مغیره بن شعبه رضی الله عنه او دویم د جابر بن عبد الله رضی الله عنهما، د دواړو مضمون یو دې، خو په دویم حدیث کښې لږ شان زیادت دې کوم چه به معلوم شی.

قوله : (كَانَ إِذَا ذَهَبَ الْمَذْهَبَ) یعنی رسول الله ﷺ چه به د قضاء حاجت دپاره تلو نو لرې والې به ئې اختیارولو یعنی د خلقو او د آبادئ نه، اوس دا چه څومره لرې به تلو. دا په دې حدیث کښې ذکر نه دی، په راروان حدیث کښې د بُعد مقدار بیان کړې شوې دې او په هغې کښې دی چه (حتی لا یراه احد)، یعنی دومره لرې به تلل چه د خلقو د نظر نه غائب شی، او د استنجاء په وخت پرې د چا نظر پرینوځی. په معارف السنن کښې د جمع الفوائد په حوالې سره لیکلې شوې دی چه د طبرانی په یو روایت کښې ددې بعد مقدار په دوه میلو سره بیان کړې شوې دې یعنی دوه میلو نه نزدې.

(حکمت ابعاد): اوس دا خبره چه ددې ابعاد حکمت څه دې، علماء کرامو لیکلې دی چه اګرچه ځان پټول یعنی د خلقو نه پرده او یواځې والې خو په آبادئ کښې هم حاصلیدې شی، خو په لرې تلو کښې دا فائده ده چه په اطمینان سره به فارغ شی، که خلقو ته نزدې وی نو په اخراج ریح کښې به تامل کوی او حیاء به ورځی، او د آبادئ والو هم په دې کښې مصلحت دې، ګندګی به د هغوی نه لرې وی، اګرچه د رسول الله ﷺ فضلات د رائحه کریهه نه محفوظ وو بلکه د هغوی په خصائصو کښې دا خبره منقول ده چه د هغوی فضلة په زمکه باندې نه ده

---

[۱]: سنن الترمذي/الطهارة ۱۶ (۲۰)، سنن النسائي/الطهارة ۱۶ (۱۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۲ (۳۳۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵٤۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲٤٤/٤)، سنن الدارمي/الطهارة ٤ (٦٨٦) (حسن صحيح)

لیدلي شوي، زمکې به هغه تیروله.

(د لفظ ابعد تحقیق): قوله : ﴿ أَبْعَدَ ﴾ دا فعل متعدی دې کوم ته چه د مفعول احتیاج دې کوم چه دلته نه دې ذکر کړې شوې تقدیر د عبارت دا کیدې شی ﴿ ابعد نفسه عن الناس ﴾ او بعض شارحینو لیکلی دی چه ﴿ ابعد ﴾ دلته د فعل لازم په ځائې استعمال شوې دې، ای بعد عن الناس... او فعل متعدی د لازمی په ځائې بعض وخت مبالغه استعمالولې شی، لکه ﴿ زید یعطی ﴾ یعنی زید ښه ورکړه کوی، او هم دغه شان دلته مبالغة مقصود ده او ترجمه به دا وی چه (ښه) لرې به تلو.

(د لفظ المذهب تحقیق): قوله:﴿ الْمَذْهَبَ ﴾ په دې کښې دوه احتمالات دی یا مصدر میمی دې یا ظرف مکان دې،اوالف لام بهر حال عهد خارجی دې، یعنی چه کله به تلو نو په مخصوص تللو باندې به تلو او د مخصوص تلو نه مراد د قضاء حاجت دپاره تلل دی، او په دویم صورت کښې به ئې ترجمه دا وی چه کله به رسول اللهﷺ تلو د تلو ځائې ته چه دهغې نه مراد بیت الخلاء ده، شارحینو لیکلي دی چه لفظ مذهب عرفا د بیت الخلاء په معنی کښې استعمالیږی او هم دغه شان لفظ خلاء مرفق، مرحاض او کنیف د دې تولو یوه معنی راځی.

د دې حدیث نه مصنفرحمه الله ترجمة الباب یعنی تخلي ثابت کړې ده، په دې حدیث کښې اګرچه لفظ د تخلی موجود نه دې خو دا معنی مصنفرحمه الله د ابعد نه راویستلې ده چه د لرې والی نه مقصود د رسول اللهﷺ خلوت اختیارول وو، د حدیث مطابقت د ترجمة الباب سره کله خو صریح یعنی لفظا او معنی وی او کله صرف معنوی وی یعنی په طریقه د استنباط، نو دلته هم دغه شان ده او که مصنفرحمه الله دلته په ځائې د تخلی باب الابعاد یا باب التباعد عند الحاجة قائم کړې وې، څنګه چه بعض مصنفینو امام نسائی او امام ابن ماجه کړې دی نو مطابقت به لفظا او معنی هر قسمه وې، خو په دې صورت کښې به په ترجمة الباب کښې څه مشکل او باریکی وې، اوس د استنباط یو شان پیدا شوې دې، امام ترمذیرحمه الله په دې حدیث باندې دا ترجمه قائم کړې ده : باب ما جاء ان النبیﷺ کان اذا ذهب المذهب ابعدا.... دا ترجمة بلفظ الحدیث ده، او ښکاره ده چه په دې کښې هیڅ باریکی نشته، سادګی ده پکښې، په صحاح ستة کښې د ټولو نه زیاتې آسانې او ساده تراجم د ترمذی دی.

د صحاح سته د تراجم خپل مینځ کښې فرق او مرتبه :

مولانا انور شاه کشمیریرحمه الله په عرف الشذی فرمائی چه په صحاح ستة کښې د ټولو نه اعلی تراجم خو د صحیح بخاری کښې دی هغه په دې معامله کښې سباق الغایات دی، او د بخاری بعض تراجم دومره باریک او ژور دی چه عقلونه ئې حیران کړی دی، د بخاری شارحینو د بخاری د تراجم حل کولو دپاره مستقل اصول مرتب کړل. چنانچه حضرت شیخرحمه الله په مقدمه د لامع کښې تقریبا اویا اصول بیان فرمائیلې دی، غرض دا چه د بخاری تراجم د ټولو نه اعلی دی، او د هغه خور یعنی صحیح مسلم، دهغې حال دا دې چه تراجم ندارد نه داسې او نه داسې، اګر که کتاب فی الواقع د مضمون په لحاظ سره مبوب او مرتب دې، خو عناوین او تراجم هغوی پخپله نه دی قائم کړی، روستو شارحینو قائم کړل،

او دهغې نه روستو درجه ده د نسائی د تراجم، دهغې تراجم کافی دقیق او وزنی دی کله خو د هغه ترجمه د بخاری د تراجمو سره بالکل یو شان شی، غرض دا چه دهغې حل کول هم کافی محنت غواړی، دهغې نه پس بیا درجه ده د ابوداؤد د تراجم، او دهغې نه پس بیا درجه ده د ترمذی د تراجم، په عرف الشذی کښې بس هم دومره لیکلې شوی دی زه وایم چه د سنن ابن ماجه تراجم هم صفا او واضح دی

[۲]()حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ الْبَرَازَ انْطَلَقَ حَتَّى لَا يَرَاهُ أَحَدٌ".

ترجمه: د جابر بن عبد الله نه روایت دې، یقیناً نبي ﷺ به چه کله اراده اوکړه دقضاء حاجت نو (دومره لرې تلو)تلو به تردې چه هیڅوا به نه لیدلو

تشریح:قوله:﴿ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قال كَانَ إِذَا أَرَادَ الْبَرَازَ ﴾ براز د باء په فتحې او کسرې دواړو سره راځی، ددې معنی د وسیع او فراخه میدان ده، ابن الاثیر الجزری فرمائی چه اصل معنی خو ددې هم دا ده، خو بیا روستو د قضاء حاجت نه کنایه شوه، ځکه چه خلقو به په داسې میدان کښې قضاء حاجت کولو، څنګه چه خلاء په اصل کښې خالی کور ته وائی، او بیا دا مجازا د قضاء حاجت ځائې دپاره استعمال شو. دا چه مونږ اووئیل چه په براز کښې فتحه او کسره دواړه جائز دی دا د جوهری او صاحب قاموس رائې ده، خو خطابی مشهور شارح حدیث دلته د کسرې نه انکار کړې دې او وئیلې ئې دی چه براز بالکسر خو د باب مفاعلت مصدر دې چه دهغې معنی مبارزت یعنی جنګ کښې د مقابلې ده خو دا صحیح نه ده جوهری لیکلې دی چه د براز بالکسر دواړه معنې راځی، مبارزت او مقابله او غائط یعنی د انسان د بدن نه چه کومه فضله وځی لهذا براز مشترک شو په دواړو معنو کښې

دفع التعارض بین الروایات الواردة فی الباب:

په حدیث الباب کښې چه د رسول الله ﷺ کوم عادت شریفه بیان کړې شوې دې په هغې باندې دا اشکال پیدا کیږی چه د ابن عمر ﷺ د بیت حفصه والا روایت کوم چه په باب الرخصة فی استقبال القبلة کښې راځی هغه ددې خلاف دې د هغې نه د رسول الله ﷺ په کور کښې قضاء حاجت کول ثابتیږی، حضرت په بذل کښې ددې دوه توجیهات لیکلی دی یا خو دې دا اووئیلې شی چه د رسول الله ﷺ عادت د لرې تلو د بناء الکنف فی البیوت نه مخکښې دې یعنی چه کله په کورونو کښې بیت الخلاء نه وې بیا چه کله روستو په کورونو کښې بیت الخلاء جوړیدل شروع شو نو رسول الله ﷺ دا ابعاد ترک کړو، او یا دې دا اووئیلې شی چه د دې عادت شریفه کوم چه په دې حدیث کښې ذکر دې، ددې تعلق د سفر سره دې، یعنی په سفر کښې چه به چرته منزل او پړاو وو هغه وخت به ئې نزدې استنجاء نه فرمائیله بلکه په فاصله باندې تلو سره به ئې استنجاء فرمائیله، په حضر کښې ئې دا عادت نه وو.

---

(۱): سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۲ (۳۳۵)، (تحفة الأشراف: ۲۶۵۹)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/المقدمة ٤ (۱۷) (صحيح)

دلته یو سوال بل دې هغه دا چه د مصنف رحمه الله غرض جمع روایات او تکثیر روایات نه دې، بلکه هغوی د ترجمة الباب د ثبوت دپاره یو حدیث ذکر کول کافی ګنړی، لکه چه هغوی ددې خپل عادت تصریح په هغه رساله کښې کړې ده کوم چه د اهل مکه په نوم ده، چه دهغې ذکر په مقدمة الکتاب کښې راغلې دې په هغې کښې هغوی لیکلی دی چه که زه په یو باب کښې د یو نه زیات احادیث راوړم نو د یوې کلمې او کلام د زیادت د وجې نه به وی، پس دلته په حدیث ثانی کښې یو زیادت دې، یعنی مقدار ابعاد کوم چه په حدیث اول کښې نه وو، په دې وجه ئې دویم حدیث راوړلو.

(سوال): خو دلته سوال دا پاتې کیږی چه که مصنف رحمه الله په یو باب کښې بغیر د ضرورت او فائدې نه د یو حدیث نه زیات راوړل نه غوښتل نو دهغې یو شکل دا وو چه صرف حدیث ثانی به ئې ذکر فرمائیلې وې چه په هغې کښې د زیادت فائده ده.

(جواب): ددې جواب دا کیدې شی چه په اصل کښې حدیث ثانی د حدیث اول په اعتبار سره ضعیف دې په دې وجه مصنف رحمه الله دا مناسب او نه ګڼړله چه قوی پریخودلو سره دې په ضعیف باندې اکتفاء اوکړې شی، په دې وجه ئې خو اصالة د قوت په وجه باندې حدیث اول ذکر کړو. او په حدیث ثانی کښې چه کوم ضعف وو هغه ئې د تائید او د شاهد په درجه کښې راوړلو او په شواهدو کښې ضعیف احادیث هم چلیږی، د ضعف وجه به وړاندې معلومه شی.

د سند متعلق بعض امور او اصطلاحات

(حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ) : ځان پوهه کړئ چه تیر کال تاسو په مشکاة شریف کښې صرف متون احادیث لوستلی دی، مشکاة شریف د اسانیدو نه خالی دې، هغوی صرف متون حدیث اخستلې دی، اسانید ئې حذف کړې دی هم په دې وجه د مشکاة شمار په تعالیق کښې کولې شی، او تاسو ته معلومه ده چه کتب الحدیث مختلف الانواع دی، د هرې نوع نوم بیل بیل دې، بهر حال دلته د دورې په کتابونو کښې متون حدیث لره د اسانیدو سره بیانولې شی نو دلته یو مستقل کار بل زیات شو یعنی په سندونو باندې ځان پوهه کول او دهغې اصطلاحات وغیره پیژندل او دا چه ددې د لوستلو طریقه څه ده؟ وغیره وغیره

پس دلته د (حدثنا) قائل امام ابوداؤد رحمه الله دې، او ددې ناقل د امام ابوداؤد رحمه الله شاګرد ابو علی لؤلؤی دې او عبدالله بن مسلمه د مصنف رحمه الله استاذ دې، د سند په ابتداء کښې حدثنا او او أخبرنا پوره لیکلې کیږی، او د سند په دوران کښې د اختصار دپاره حدثنا په ځائې ثنا یا، نا لیکلې شی، او اخبرنا لره نا لیکلې شی، بله دا چه په مینځ کښې د نا نه مخکښې قال هم محذوف وی، کوم چه په لیکلو کښې نه راځی، خو لوستل ئې ضروری دی، لهذا دا سند به داسې لولو : (حدثنا عبدالله بن مسلمة قال حدثنا عبدالعزیز) او بله دا چه هر سند دې د وبه قال نه شروع کړې شی کوم چه مخفف دې د (وبالسند المتصل منا الی المصنف) ، ددې د اضافې ضرورت په دې وجه دې چه د هر حدیث سند مکمل شی ځکه چه په کتاب کښې خو سند صرف د مصنف رحمه الله نه شروع کیږی، اوس د سند د شروع حصه یعنی زمونږ نه د

مصنف رحمه الله پورې د راوړلو ضرورت دې نو په دې عبارت سره ددې سند غیر مذکوره حصې طرف ته اشاره کیږي او هر استاذ او مدرس خپل سند د شروع نه واخله تر د کتاب د مصنف رحمه الله پورې په اوله ورځ باندې بیانوي او زمونږ او ستاسو سند په هر حدیث د کتاب کښې د مصنف پورې یو دې، په دې وجه د هر حدیث په شروع کښې د مصنف رحمه الله د سند نه مخکښې ﴿ وبه قال ﴾ لوستل د تکمیل سند دپاره کافي دي، او که څوک د سند په شروع کښې دا جمله او نه لولي نو کم از کم په ذهن کښې خو ئې دا خبره کیدل پکار دي

د لفظ ابن د لوستلو او لیکلو قواعد :

ځان پوهه کړه چه لفظ ابن د خپل ماقبل صفت او مابعد ته مضاف وي او چونکه د موصوف او صفت اعراب یو وي نو کوم اعراب چه د ابن نه د مخکښې اسم وي هم هغه اعراب به د لفظ ابن وي، لکه عبدالله بن مسلمة کښې ابن د عبدالله صفت دې، او عبدالله د فاعل کیدو په وجه باندې مرفوع دې هم دغه شان ابن هم مرفوع شو ، او مسلمه د ابن مضاف الیه دې او په ټولو ځایونو کښې دابن ما بعد مضاف الیه وي، لهذا په دې باندې به د مضاف الیه والا اعراب لوستلې کیږي.

بله قاعده د ابن دا ده چه که دا د علمین متناسلین ترمینځه واقع شي او دهغې نه مخکښې اسم منون وي نو دهغې تنوین به ساقطیږي لکه : ﴿ مسددُ بن مسرهد ﴾ کښې مسدد منون وو خو د ابن د وجې نه به تنوین ساقطیږي. دا به مُسَددُ بْنُ مُسَرْهَدٍ لوستلې شي، او هم دغه شان به د ابن الف د کتابت نه حذف کولې شي، مگر دا چه د کرښې په شروع کښې واقع شي او که د علمین متناسلین ترمینځه واقع نه وي نو هلته د ابن الف لیکلې شي او د ابن نه ماقبل چه کوم تنوین ساقطیږي هغه به هم باقي وي بلکه لوستلې به شي لکه حدثنا عبدالله بن مالكٍ ابنُ بحينة، دلته دویم ابن د علمین متناسلین ترمینځه نه واقع کیږي ځکه چه مالک د عبدالله پلار دې او بحینة د عبدالله مور ده، یعنی دمالک زوجة نو مالک او بحینة خپل مینځ کښې متناسلین نه دي بلکه زوجین دی، او په ابن بحینة کښې لفظ ابن د ما قبل یعنی د مالک دپاره صفت نه دې بلکه ددې نه چه کوم مخکښې اسم دې یعنی د عبدالله صفت دې، گویا د عبدالله دوه صفتونه شو یو دا چه هغه ابن مالک دې، دویم دا چه هغه ابن بحینة دې، دلته به د مالک نه پس د ابن الف لیکلې شي اگرچه لوستلې به نه شي، بله دا چه د مالک نه به تنوین هم نه ساقطیږي، دا د لفظ ابن د لیکلو او لوستلو قواعد دی چه ددې پیژندل د یو طالب حدیث دپاره ضروری دی ځکه همیشه به په لیکلو او لوستلو کښې خطاء کیږي، لهذا ښه ځان پوهول پکار دی د حدیث د عبارت صحیح لوستل انتهائی ضروری دی، د ﴿ من كذب عليّ متعمدا فليتبوأ مقعده من النار ﴾ د لاندې اصمعی رحمه الله لیکی چه ماته ددې حدیث په بناء د هغه طالب علم د طرف نه ډیره خطره او ویره وی کوم چه عبارت د حدیث د قواعدو خلاف لولی ځکه چه رسول الله ﷺ خو به د قواعدو مطابق تلفظ فرمائیلو او دا ئې ددې حدیث خلاف لوستلو سره د هغوی طرف ته منسوب کوی.

تحدیث او اخبار وغیره الفاظ کښې د فرق بحث:

اوس دلته دې خائې نه د سند حدیث یو خاص اصطلاح پیژندل ضروري دی هغه دا چه په (حدثنا) او (اخبرنا) کښې څه فرق دې؟ ځکه چه کله دا راځي او کله هغه، جواب دا دې چه د اخبار او تحدیث ترمینځه خو لغة هیڅ فرق نشته. خو د محدثینو په اصطلاح کښې څه فرق شته او که نه؟ نو په دې کښې د محدثینو دوه جماعتونه دی، متقدمین او متاخرین، متقدمین او اکثر علماء په دې کښې د فرق قائل نه دی، بلکه داسې اوایئ چه دا دواړه الفاظ په یو مفهوم باندې دلالت کوی، بعض اصحاب درس د ائمه اربعه هم دا مسلک لیکلې دې یعنی عدم الفرق او متاخرین ددې دواړو مفهوم جدا جدا بیانوی هغوی وائی چه (حدثنا) به هغه وخت وئیلې شی چه کله استاذ لوستلې وی او شاګرد اوریدلی وی او که ددې برعکس وی چه شاګرد ئې اولولی او استاذ ئې په غور سره واوری د نو دهغې دپاره لفظ د اخبرنا استعمالیږی نو د متاخرینو په نزد د دواړو مفهوم مختلف شو.

د امام بخاریؒ شمیر هم په متقدمینو کښې دې، هم دغه شان امام زهری او امام مالک، امام بخاریؒ خو هم ددې مقصد دپاره په کتاب العلم کښې یو باب قائم کړې دې او دا ئې ثابت کړې دی چه په دواړو کښې هیڅ فرق نشته، او هغه باب دې باب قول المحدث حدثنا واخبرنا وانبانا، او متاخرین کوم چه په دې الفاظو کښې فرق کوی په هغوی کښې امام مسلم او امام نسائی رحمهما الله خاص طور سره قابل ذکر دی لکه چه دلته شارحینو لیکلې دی او زه وایم چه هم دغه حال زمونږ د امام ابوداؤدؒ دې هغوی هم په اخبار او تحدیث کښې د فرق د وجې نه بعض وخت حاء تحویل راوړی.

او دریم قول دلته هغه دې کوم چه بعضو اختیار کړې دې چه سماع من لفظ الشیخ کښې خو مطلقا اخبرنا او حدثنا استعمالول پکار دی او که تلمیذ قراءت اوکړی نو هغه وخت اخبرنا قراءةً علیه او حدثنا قراءةً علیه لوستل پکار دی، حاصل دا چه مطلق اخبار او تحدیث خو د سماع من لفظ الشیخ دپاره استعمالیږی او که شاګرد په استاذ باندې قراءت اوکړی نو هلته اخبرنا او حدثنا سره د قراءةً علیه اضافه کول پکار دی.

یو قول دلته دادې چه بعضې محدثین (قیل ومنهم الامام النسائی) اخبار وی یا تحدیث، د روایت په وخت ددې استعمال هغه وخت صحیح دې کله چه شیخ د اسماع قصد هم کړې وی لهذا که څوک طالب د یو محدث په مجلس کښې تبعًا شریک شی، او دغه شیخ ددې طالب د اسماع قصد نه وی کړې، نوبیا په داسې صورت کښې دې طالب ته د حدثنا یا أخبرنا وئیلو حق نشته، کما فعل ابوداؤد قرئ علی الحارث بن مسکین وأنا شاهد وکذا الامام النسائی والبسط فی الفیض السمائی).

یو اختلاف دلته دا دې چه په سماع لفظ الشیخ کوم ته چه متاخرین تحدیث وائی او قراءة علی الشیخ کوم ته چه اخبار وائی، په دواړو کښې د مرتبې په اعتبار سره افضل کوم یو دی؟ پس د اکثرو محدثینو رائې دا ده چه تحدیث د اخبار نه افضل دې او د امام ابوحنیفهؒ وغیره د بعض فقهاء کرامو رحمهم الله مذهب ددې خلاف دې یعنی اخبار اولی دې د

تحديث نه، او دريم قول دلته دا دې چه دا درواړه په مرتبې کښې مساوي دي، او هم دا قول د امام بخاري رحمه الله بيانولې شي.

د تحمل حديث طرق:

ځان پوهه کړه چه د حدثنا اخبرنا او انبانا نه علاوه نور هم الفاظ راځي، ددې تولو د پيژندلو دپاره ددې ضرورت دې چه دا معلومه شي چه د تحمل حديث څومره طرق دي ځکه چه د هر طريق تحمل دپاره طريق تعبير بيل دې[1] پس د دوؤ بيان اوشو،

۱: سماع من لفظ الشيخ، ۲: قراءة على الشيخ...

۳: او دريم طريق دې الاجازة من الشيخ مشافهة يعني باقاعده لوستل خو د چا د طرف نه هم اونشي نه د استاد د طرف نه او نه د شاګرد د طرف نه، بس يو شيخ يو طالب حديث ته بالمشافهة د روايت حديث اجازت ورکړي د دې دپاره په وخت د روايت انبانا استعماليږي.

۴: څلورم طريق المناولة ده چه دهغې مطلب دا دې چه شيخ يو طالب له خپل اصل سماع يعني هغه کتاب نه چه په هغې کښې د هغه مسموعات (روايات ليکلې شوې دي) بعينه هغه يا دهغې نقل ورکړي د روايت د اجازت سره چه زما د طرف نه تاته ددې د روايت کولو اجازت دې يا بغير د اجازت نه او دې صورت کښې به په وخت د روايت وئيلې شي حدثني فلان مناولة يا ناولني فلان.

۵: پنځم طريق د تحمل الكتابة والمكاتبة دې[2] يعني شيخ يو طالب ته يو حديث خپله اوليکي يا ئې په چا باندې اوليکي چاته چه ورکولې شي برابره خبره ده که هغه حاضر وي هغه ته ئې حواله کړي يا غائب وي خو ليکلو سره ئې هغه ته اوليږي، ددې بيا دوه قسمونه دي يو کتابت مجرده او دويم مقرونة بالاجازة

۶: شپږم طريق د تحمل هغه دې چه هغې ته په اصطلاح کښې الوجادة وائي، د وجاده مطلب دا دې چه يو طالب حديث ته د يو محدث يو کتاب چه په هغې کښې احاديث ليکلې شوې وي په څۀ طريقه حاصل شي دهغې دپاره طريق د تعبير ﴿ وجدت في كتاب فلان يا في اصل فلان ﴾ دې.

فائده: دا معلومه شوې ده چه دا د تعبيراتو فرق د متاخرينو په نزد دې او د متقدمينو په نزد طريق تحمل خو هم هغه دي د کوم بيان چه پورته راغلې دې خو د هغوي په نزد طريق تعبير د هر يو جدا او مختلف نه دې.

شرح السند:

قوله: ﴿ حدثنا عبدالعزيز يعني ابن محمد ﴾ دا په عبد العزيز بن محمد الدراوردي سره مشهور

---

[1] يعني د روايت په وخت ځکه چه روايت حديث د تحمل حديث نه پس کيږي اود تحمل طرق چونکه مختلف دي په دې وجه ددې په لحاظ سره په روايت کښې الفاظ راوړلې شي کله حدثنا او کله اخبرنا وغيره.

[2] په دې باندې دويم باب کښې نور کلام راروان دې.

دي دراورد په خراسان کښي يو کلي دي، دا راوی متکلم فيه او سئ الحفظ دي، د بخاری په راويانو کښي دي خو امام بخاری رحمه الله د هغوی روايت منفردا نه دي اخستلي بلکه مقرونا بغيره ئي اخستلي دي.

دلته په دي باندي خان پوهول غواړي چه د يعنی اضافه ولي کړي شوي ده؟ جواب دا دي چه دا د حضرات محدثينو سخت احتياط کول دی چه راوی د خپل استاذ نه څومره لفظ اوريدلي وو د هغه د طرف نه زه هغه هومره نقل کوم او کوم څيز چه د هغه په نزد وضاحت ته محتاج وو، د خپل طرف نه ئی هغه وضاحت لره جدا کولو سره بيان کړو چه د شاګرد او د استاذ الفاظ مخلوط نه شی، حاصل دا چه عبدالله بن مسلمه د خپل استاذ عبدالعزيز نوم بغير د نسب نه بيان کړي وو، د هغوی ولديت ئي نه وو بيان کړي نو اوس مصنف رحمه الله د خپل طرف نه دا وضاحت فرمائي چه زما د استاذ عبدالله بن مسلمه مراد د عبدالعزيز نه عبدالعزيز بن محمد دي د يعنی لغوی معنی يريد ده په دي کښي چه کوم ضمير فاعل دي هغه عبدالله بن مسلمه ته راجع دي او د دي يعنی قائل مصنف رحمه الله دي، مصنف رحمه الله فرمائي عبدالله بن مسلمه مراد اخلي د عبدالعزيز نه عبدالعزيز بن محمد.

قوله :﴿ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ ﴾ دا ابوسلمة بن عبدالرحمن بن عوف دي د چا شمار چه په فقهاء سبعه[1] کښي کيږی د هغوی په نوم کښي اختلاف دي، بعضو وئيلي دی چه هم دا ابوسلمه نوم ئي دي، بعض وخت کنيت نوم وی او وئيلي شوي دی چه د هغوی نوم عبدالله دي وقيل اسماعيل، حضرت شيخ رحمه الله ليکلي دی چه شيخ سراج احمد سرهندی شارح ترمذی ته وهم راغلي دي، د هغوی نه ددي راوی په تعين کښي غلطی شوي ده، هغوی ليکلي دی چه ددي نه مراد منصور بن سلمه دي دا غلطه ده ځکه چه منصور بن سلمه په طبقه عاشره کښي دي د هغوی د صحابی سره خو څه چه د تابعی سره هم ملاقات نه دي شوي، نو بيا دلته د صحابی نه څنګه روايت کوی، دويم دا چه دا منصور بن سلمه د سنن ابوداؤد په راويانو کښي نه دي.

قوله : مسدد بن مسرهد، دا د اوچتي درجي محدث دي، امام ابوداؤد رحمه الله د هغوی نه په دي سنن کښي په کثرت سره روايت کوی د هغوی په باره کښي ليکلي شوي دی چه په بصره کښي چه د ټولو نه مخکښي مسند کوم چه د حديث يو خاص نوع کتاب دي، هم هغوی تصنيف فرمائيلي وو، د هغوی د نسب سلسله هم ډيره عجيب اوغريب ده کومه چه په بذل کښي ذکر شوي ده او د هغه نومونو يو خاصيت ئي هم ليکلي دي چه که هغه نومونه په يو کاغذ باندي اوليکلي شی او د تعويذ په طور د محموم يعنی تبي وهلی انسان په غاړه کښي واچولي شی نو غوره عمل دي، تبه به تري لاره شی، زمونږ استاذ محترم ناظم صاحب

---

[1] يعني: سعيد بن المسيب، قاسم بن محمد بن ابی بکر، عروة بن الزبير، خارجة بن زيد بن ثابت، ابوسلمة بن عبدالرحمن بن عوف، عبيدالله بن عبدالله بن عتبه ابن مسعود، سليمان بن يسار (تدريب ص ۲۴۰ ج۲) وقيل سالم بن عبدالله بن عمر بدل ابی سلمة بن عبدالرحمن. (معارف السنن ج۱ ص ۱۳۵)

(مولانا اسعد الله رحمه الله ډير اديب او نظيف الطبع وو، هغوی به په سبق کښې فرمائيل مسدد کاسمه مسدد، چه مسدد د خپل نوم په شان په حقيقت کښې هم مسدد دې اصل کښې د مسدد معنی مصلح او اصلاح کړې شوې دې په دې وجه ئې داسې اوفرمائيل.

قوله : ﴿ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ ﴾ د هغوی نوم محمد بن مسلم بن تدرس المکی دې، د هغوی شمير په مدلسينو کښې دې او دلته هغوی په طور د عنعنه روايت کوی په دې وجه په دې روايت کښې ضعف دې، د ضعف يو بله وجه هم ده چه په دې سند کښې اسماعيل بن مالک راوی کثير الوهم دې هم په دې وجه دا حديث د حديث اول نه سندا کمزورې دې، امام ابوداؤد رحمه الله اګرچه په دې روايت باندې سکوت فرمائيلې دې خو حافظ منذری رحمه الله د اسماعيل بن عبدالمالک په وجه په دې کلام فرمائيلې دې، او د ما سکت عليه ابوداؤد مستقل علمی بحث دې کوم چه په مقدمه کښې تير شو

الحمد لله په باب اول باندې کلام پوره شو، په دې باب کښې ډير اهم مفيد او ضروری اصطلاحات او ابتدائی بحثونه راغلی دی، دا ټول خيزونه د حفظ قابل دی.

بَابُ الرَّجُلِ يَتَبَوَّأُ لِبَوْلِهِ

باب دې په بيان د سړي کښې چې اودس ماتي لپاره ځاى ګوري

(ماقبل سره ربط او مناسبت): ا د آداب استنجاء د سلسلې دويم باب دې چه ددې تعلق د بول سره دې او ددې نه مخکښې باب د براز متعلق وو لکه څنګه چه د تقابل تقاضه ده. بلکه غوره دا ده چه داسې اووئيلې شی چه په اول باب کښې چه کوم ادب ذکر کړې شوې دې يعنی تخلی هغه عام او مشترک دې دهغې تعلق د بول او براز دواړو سره دې او په دې باب سره مقصود يو بل ادب بيانول دی، يعنی نرمه زمکه اختيارول ددې تعلق خاص د بول سره دې، اول ادب مشترک دې او دويم ادب مختص دې د بول سره ﴿ يَتَبَوَّأُ ﴾ په معنی د ځائې حاصلولو، هم ددې نه دې مباءة چه دهغې معنی د منزل ده، مطلب دا شو چه د تشو متيازو دپاره انسان لره مناسب ځائې اختيارول پکار دی چنانچه د حديث الباب نه معلومه شوه چه متيازې په مکان دمث يعنی نرمه زمکه کښې کول پکار دی چه د متيازو د څاڅکو نه حفاظت راشی.

اوس دلته د يوې مسئلې خبره پيدا شوه دا چه درشاش البول حکم څه دې؟ چنانچه ابن رسلان شارح ابوداؤد ليکلی دی چه د امام شافعی رحمه الله مذهب عدم العفو دې که بدن وی او که جامه وی خو امام نووی رحمه الله عفو ته زيات صحيح وئيلی دی د حرج د وجې نه، او زمونږ مذهب په درمختار کښې ليکلې شوې دې چه رشاش البول که په بدن يا کپړا باندې پريوځی نو معاف دی، خو که په اوبو کښې ګډ شی نو معاف نه دی، لږې اوبه به پرې ناپاکه کيږی، هغوی وائی لان طهارة الماء اوکد، يعنی د اوبو د طهارت مسئله ډيره اهم ده چه دهغې وجه ښکاره ده چه د اوبو نجاست دهغې د سيال کيدو د وجې نه متعدی دې په خلاف د ثوب او د بدن.

[۳]()حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو التَّيَّاحِ، قَالَ: حَدَّثَنِي شَيْخٌ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ الْبَصْرَةَ فَكَانَ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي مُوسَى، فَكَتَبَ عَبْدُ اللهِ إِلَى أَبِي مُوسَى يَسْأَلُهُ عَنْ أَشْيَاءَ، فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَبُو مُوسَى إِنِّي كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ، فَأَرَادَ أَنْ يَبُولَ، فَأَتَى دَمِثًا فِي أَصْلِ جِدَارٍ فَبَالَ، ثُمَّ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَبُولَ فَلْيَرْتَدْ لِبَوْلِهِ مَوْضِعًا".

ترجمه: حديث بيان کړی دی مونږ ته موسی بن اسماعيل، هغه وائی حديث بيان کړی دی مونږ ته حماد، هغه وائی خبر راکړی دی مونږ ته ابو التياح، هغه وائی حديث بيان کړی دی شيخ، هغه وائی هر کله چه راغی عبد الله بن عباس بصرې ته، نو احاديث به ئې بيانول د ابو موسی نه، نو اوليکل عبد الله ابو موسی ته چه پوښتنه ئې ترېنه کوله د څه شيانو. نو اوليکل هغه ته ابو موسی، زه اوم د رسول الله ﷺ سره يوه ورځ، نو اراده ئې اوکړه چه تشې متيازې اوکړي، نو راغی يو نرم ځائې ته چه د ديوال دبيخ په خوا کښې وو نو بول ئې اوکړل، بيا رسول الله ﷺ اووئيل: کله چه اراده اوکړي يو ستاسو نه چه بول اوکړي نو طلب دې کړي خپلو متيازو لپاره (نرم)ځائ.

د حديث الباب تشريح:

حديث الباب چه دهغې مضمون اوس پورته تير شو، راوی ابو موسی اشعری رضی الله عنه دې او دا حديث هغوی د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما په خدمت کښې د هغوی په تپوسلو باندې بصرې ته اوليږلو چرته چه ابن عباس رضی الله عنهما مقيم وو، د تپوس کولو صورت حال دا جوړ شو چه ابن عباس رضی الله عنهما بصرې ته د علی رضی الله عنه د طرف نه والی ليږلې شوې وو هغوی هلته د رسيدلو نه پس د اهل بصره نه هغه احاديث واوريدل کوم چه اهل بصره د ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه روايت کول نو ابن عباس رضی الله عنهما د بعض هغه احاديثو په باره کښې کوم چه هغوی د اهل بصره نه اوريدلې وو د ابوموسی رضی الله عنه طرف ته مراجعت اوکړو پس دهغې په جواب کښې ابوموسی رضی الله عنه د ابن عباس رضی الله عنهما طرف ته حديث الباب ليکلو سره اوليږلو.

د نور وضاحت دپاره خان پوهول پکار دی چه د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما نه مخکښې په بصره کښې خپله د ابوموسی اشعری رضی الله عنه قيام وو، هغه وخت هغوی د سيدنا عمر رضی الله عنه د طرف نه د هغه ځائې عامل وو، اهل بصره چه د ابوموسی رضی الله عنه نه کوم احاديث اوريدلې وو هغه په ظاهر کښې هم ددې زمانې د قيام وو

دا خو شو د حديث الباب صحيح صحيح مفهوم، صحيح مونږ ځکه اووئيل ځکه چه د بعض شارحينو نه دلته خطائی شوې ده، هغه دا چه هغوی ﴿ فَكَانَ يُحَدِّثُ ﴾ ئې په ځائې د مجهول په صيغې د معروف سره اولوستلو، چه په هغې سره مضمون کښې تغير واقع شو، يو خبره دلته پاتې شوه چه د روايت چه کوم الفاظ دی ﴿ يَسْأَلُهُ عَنْ أَشْيَاءَ ﴾ ددې نه خو معلوميږی چه د ابن عباس رضی الله عنهما د تپوس د څو احاديث متعلق وو او دلته په جواب کښې

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۱۵۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۶/۴، ۳۹۹، ۴۱۴) (ضعيف)

صرف یو حدیث ذکر دې، اوس په دې کښې دوه احتمالات دی، یا خو د ابوموسی رضي الله عنه د طرف نه په جواب کښې یو حدیث لیکلې راغلو او یا دا چه دلته په روایت کولو کښې راوی اختصار کړې دی. والله اعلم بالصواب.

﴿ قوله فَأَتَى دَمِثًا ﴾ دمث په کسرې د میم او سکون د میم دواړو سره دې په لغت کښې رخوه یعنی نرمې زمکې ته وائی چه په هغې کښې اوبه په تیزئ سره جذب کیږی، دا ئې د متیازو دپاره هم په دې وجه اختیار اوفرمائیلو، بلکه دا چه د دمث اطلاق مجازا په هغه سړی باندې هم کیږی کوم چه د نرم خوئی والا وی، پس د رسول الله ﷺ په صفتونو کښې راځی ﴿ د مث لیس بالجافی ای کان لین الخلق ﴾...... ﴿ فَلْيَرْتَدْ ﴾ ددې مصدر ارتیاد دې، ارتاد یرتاد ارتیادا، او په مجرد کښې، راد یرود رودا وریادا راځی چه دهغې معنی د طلب کولو ده.

دلته یو اشکال دې چه په متیازو کښې تیزی اوشوریت وی چه په هغې سره د دیوال بنیاد ته نقصان رسیږی نو رسول الله ﷺ د بل د دیوال په ویخ کښې ولې بول اوکړل، ظاهره ده چه د هغوی د شان نه دا بعیده ده چه د هغوی نه چاته نقصان اورسیږی، ددې ډیر جوابونه کړې شوې دی.

۱: دیوال عادی وو یعنی د چا په ملک کښې نه وو نو بیا څه باک دې.

۲: کیدې شی چه رسول الله ﷺ د دیوال نه لرې ناست وی چه د هغه ځائې نه بول د دیوال ویخ ته نه رسیدل خو راوی د قرب د وجې نه دهغې نه مجازا په فی اصل جدار سره تعبیر اوکړو

۳: کیدې شی چه رسول الله ﷺ ته د مالک رضا حاصله وی، د مالک د اذن نه پس هیڅ اسکال نه پاتې کیږی.

۴: هغه د راپریوتلې کور نړیدلې دیوال وو کوم ته چه کهنډر وائی، بیا څه نقصان دې.

الروایة بالکتابة:

ددې حدیث د اصول حدیث یو مسئله هم معلومیږی هغه دا چه روایة بالکتابة جائز دې. دا خبره مخکښې تیره شوه چه د تحمل حدیث د طرقو نه یو طریق کتابت هم دې اصولینو لیکلې دی چه د روایت بالکتابة دوه قسمونه دی، یو مجرده یعنی صرف حدیث لیکلو سره ورکړې شی، او دویم مقرونة بالاجازة یعنی شیخ یو طالب ته حدیث لیکلو سره ورکړی او ورسره د روایة اجازت هم ورکړی مثلا داسې اوائی ﴿ اجزتک ما کتبت لک ﴾ د جمهورو په نزد د کتابت دواړه قسمونه معتبر دی که مجرده وی او که مقرونة، بعض علماء لکه قاضی ابوالحسن ماوردی شافعی رحمة الله عليه کتابت مجرده لره معتبر نه ګڼړی، د جمهورو په نزد دواړه صورتونه معتبر دی خو شرط دا دې چه مکتوب الیه د کاتب خط پیژنی، او بعضو د بینة شرط هم لګولې دې خو دا ضعیف دې

شرح السند:

﴿ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ ﴾ دا حماد بن سلمه دې، په سندونو کښې دوه حماد زیات مشهور دی، یو حماد بن سلمه او دویم حماد بن زید، موسی بن اسماعیل اکثر د حماد بن سلمه نه روایت

کوی، [۱] د حماد بن زید نه د هغوی روایات کم دی، علامه سیوطی رحمه الله لیکلي دی چه موسی بن اسماعیل چه کله مطلق حماد وائی نو د هغوی مراد دهغې نه حماد بن سلمه وی، ﴿ أَبُو التَّيَّاحِ ﴾ دا کنیت دې نوم ئې یزید بن حمید الضبعی دې، شیخ مشر سړې یا استاد دواړه مراد کیدې شی، دا راوی مجهول دې، د مسند احمد په روایت کښې د لفظ شیخ په ځائې رجل اسود طویل واقع دې، ﴿ عَنْ أَبِي مُوسَى ﴾ د هغوی نوم عبد الله بن قیس رضی الله عنه دې

د راوی مجهول د روایت حکم

دلته یو سوال پید اکیږی هغه دا چه د راوی مجهول روایت معتبر دې او که نه؟ جواب دا دې چه په دې کښې تفصیل دې،

د مجهول دوه قسمونه دی، ۱. مجهول العین، ۲. مجهول الحال،

مجهول العین: مجهول العین وائی ﴿ من لم يرو عنه الا واحد ﴾، یعنی هغه راوی چه د چا نه روایت کونکې صرف یو کس وی. د مجهول العین د روایاتو په باره کښې درې اقوال دی ۱. مطلقا مقبول، ۲. مطلقا غیر مقبول، ۳. دریم دا چه ددې مجهول العین نه راویت کونکې راوی که داسې وی چه د هغه عادت صرف د ثقه نه د روایت کولو وی نو بیا خو د داسې مجهول روایت معتبر دې ګڼې غیر معتبر، ځکه چه د بعض راویانو عادت وی چه هغوی صرف د ثقة نه روایت اخلی، لکه عبدالرحمن بن المهدی او یحیی بن سعید الانصاری، دویم قسم مجهول د مجهول الحال دې.

مجهول الحال: د مجهول الحال بیا دوه قسمونه دی، ۱. مجهول الحال ظاهرا و باطنا، ۲ مجهول الحال باطنا لا ظاهرا، یعنی د چا ظاهر حال خو بهتر وی خو د باطن د حال علم ئې نه وی، هم دې ته مستور هم وائی د جمهورو په نزد د قسم اول روایات مردود دې او د دویم یعنی د مستور معتبر دې، او د احنافو په نزد د مستور د روایت معتبر کیدو دپاره شرط دا دې چه هغه د قرون ثلاثه نه وی ګڼې معتبر نه دې

فائده: او په یو بله خبره هم ځان پوهول پکار دی چه دا ټول تفاصیل او اقسام د هغه مجهول په باره کښې دی کوم چه غیر صحابی وی او که په سند کښې یو صحابی مبهم او مجهول مذکور وی نو په هغې سره څه فرق نه راځی. ځکه چه ﴿ الصحابة كلهم عدول ﴾ د جمهورو مسلک دې هم په دې وجه په کتب رجال کښې به د یو صحابی په باره کښې هم تاسو دا او نه وینئ چه د هغه په باره کښې لیکلې شوې وی چه ثقة دې حجة دې او مقبول دې ځکه چه صحابه کرام رضی الله عنهم توثیق ته محتاج نه دی او د جرح خو سوال نه پیدا کیږی.

---

[۱] د موسی بن اسماعیل د حماد بن زید نه روایت که تاسو کتل غواړئ نو ابواب المواقیت کښې باب من نام عن صلوة ونسيها دریم حدیث اوګورئ په هغې کښې دی ﴿ حدثنا موسی بن اسماعیل نا حماد عن ثابت ﴾ دا روایت په نسائی او ترمذی کښې هم موجود دې هلته د حماد بن زید تصریح ده)

بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ

باب دې په بيان د هغې څكې چې وايې سړى كله چې د اودس ماتي ځالي ته داخل شي

[۴](¹)حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، وَعَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ، قَالَ: عَنْ حَمَّادٍ، قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ، وَقَالَ: عَنْ عَبْدِ الْوَارِثِ، قَالَ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ".

ترجمه: د انس بن مالک رضی الله عنه نه روايت دې، هغه وائي، وو رسول الله ﷺ كله چه به بيت الخلاء ته داخل شو نو وئيل به يې، د حماد نه روايت دې وايي (اللهم اني اعوذ بک) او د عبد الوارث نه روايت دې هغه وائي (اعوذ بالله من الخبث و الخبائث) اې الله زه پناه غواړم تا پورې د نارينو او د زنانو شيطانانو نه. ابو داود وايي روايت كړى دى شعبه د عبد العزيز نه (اللهم اني اعوذ بک) او كله ئې وئيلى دي (اعوذ بالله) او وئيلى دي وهيب (فليتعوذ بالله).

[۵](²)حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَمْرٍو يَعْنِي السَّدُوسِيَّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ هُوَ ابْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسٍ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ، وَقَالَ شُعْبَةُ: وَقَالَ مَرَّةً: أَعُوذُ بِاللهِ، وَقَالَ وُهَيْبٌ: عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ، فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللهِ.

ترجمه: روايت دې د انس رضی الله عنه نه ددې حديث، هغه وائي: (اللهم اني اعوذ بک) او وئيلى دي شعبه: چه كله هغه وئيلى دي (اعوذ بالله). او وهيب چه د عبدالعزيز بن صهيب نه كوم روايت كړې دې په هغې كښې «فليتعوذ بالله» " پكارده چه د الله پناه اوغواړي " الفاظ دى.

تشريح: د آداب خلاء نه يو ادب دا هم دې چه كله انسان بيت الخلاء ته د داخليدو اراده اوكړي نو هغه دعاء دې اووائي كومه چه ماثور او منقول ده: ﴿ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ ﴾ لكه چه په حديث الباب كښې دى او د سنن سعيد بن منصور په روايت كښې دى چه رسول الله ﷺ به ﴿ بسم الله أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ ﴾ لوستلو، په دې روايت كښې د لفظ بسم الله زيادت دې، حافظ فرمائى چه دا زيادت په شرط د مسلم دې.

د جمهورو په نزد دا دعاء د دننه داخليدو نه مخكښې لوستل پكار دى، په دې كښې د بعض مالكيانو، ابراهيم نخعي، ابن سيرين او عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما اختلاف دې، د هغوى په نزد د داخليدو نه پس هم لوستلې شي، په منهل كښې يوه واقعه ليكلې شوې ده عزرمى رحمه الله فرمائى چه زه شعبى رحمه الله ته لاړم او ورته مې اووئيل چه كه ماله په بيت الخلاء كښې اينكې راشى نو زه الحمد لله اولولم او كه نه؟ هغوى اوفرمائيل نه چه

(¹): صحيح مسلم/الحيض ۳۲ (۳۷۵)، سنن الترمذي/الطهارة ٤ (٦)، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۲، ۱۰٤۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ۹ (۱٤۲)، الدعوات ۱۵ (٦۳۲۲)، سنن النسائي/الطهارة ۱۸ (۱۹)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۹ (۲۹٦)، مسند احمد (۳/۱۰۱، ۲۸۲)، سنن الدارمي/الطهارة ۱۰ (٦۹٦) (صحيح)

(²): صحيح البخاري/الوضوء ۹ (۱٤۲)، الدعوات ۱۵ (٦۳۲۲)، سنن الترمذي/الطهارة ٤ (۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۲۸۲) (شاذ)

ترڅو بهر نه ئې راغلې، هغوی وائي بیا زه ابراهیم نخعي ته لاړم ما د هغوی نه هم دا تپوس اوکړو، هغوی اوفرمائیل : إِحْمَدِ اللهَ فان الحمدَ يصعَد ولا يهبط ﴾ او هيڅ باک نشته، په بيت الخلاء کښې الحمد لله وايه ځکه چه الحمد لله د الله پاک ذکر او عمل صالح دې، هغه به پورته د آسمان طرف ته اوخيژي، لاندې طرف ته به نه راځي، په خلاف د نجاست چه هغه لاندې غورځيږي، دا اشاره ده د الله پاک د قول طرف ته ﴿ اليه يصعد الكلم الطيب والعمل الصالح ﴾، بهر حال ددې واقعې نه د ابراهيم نخعي رحمه الله مسلک معلوم شو.

په حديث الباب کښې اګرچه د ﴿ إِذَا دَخَلَ الْخَلاَءَ ﴾ لفظ دې چه دهغې نه په ظاهر کښې دا معلوميږي چه دا دعاء دې بيت الخلاء ته د داخليدو نه روستو اولوستلې شي، خو د الادب المفرد په روايت کښې ﴿ اذا اراد ان يدخل الخلاء ﴾ واقع شوې دې چه په هغې سره ده خبره صفا شوه.

﴿ قوله مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ ﴾ خبث د باء په ضمې او سکون دواړو سره لوستلې شي، د ضمې په صورت کښې د خبيث جمع ده، او د سکون په صورت کښې دوه احتمالونه دی يا خو دې داسې اووئيلې شي چه مفرد دې د مکروه او شر په معنی دې، او يا دې داسې اووئيلې شي چه دا هم جمع ده، باء تخفيفا ساکن کړې شوه، هسې قاعده هم دا ده چه په هر ذی ضمتين کښې ثانی تخفيفا ساکن لوستلې شي،

(دخبث او خبائث نه مراد): د خبث او خبائث په تفسير کښې درې اقوال دی:

۱: د خبث نه مراد شيطانان سړی او د خبائث نه مراد زنانه شيطانانې دی.

۲: دويم قول دا دې چه د خبث نه مراد قبائح او شرونه دی او د خبائث نه مراد معاصی دی

۳: او دريم قول دا دې چه د خبث نه مراد شياطين او د خبائث نه مراد نجاسات دی،([1])

او ددې دريم قول تشريح بعض ظرفاؤ دا کړې ده چه هر کله ﴿ أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ ﴾ وئيلو سره د شيطانانو نه پناه اوغوښتلې شوه نو اوس به هغه شياطين چه په بيت الخلاء کښې جمع دی د هغه ځائې نه منتقل او منتشر شي، اوس ددې انتقال او انتشار د وجې نه احتمال وو چه نجاست ورسره اولګی په دې وجه اووئيلې شو ﴿ والخبائث ﴾ يعنی د نجاساتو نه هم پناه غواړم.

شرح السند :

﴿ قوله قال عن حماد الخ ﴾ دلته د مصنف رحمه الله استاذ الاستاذ دوه دی، حماد بن زيد او عبدالوارث، د دواړو الفاظ مختلف دی، په دې وجه مصنف رحمه الله هغوی ممتاز کوی چه مسدد د حماد نه چه کوم نقل کوی په هغې کښې دی ﴿ اَللّٰهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِكَ ﴾ او مسدد چه د عبدالوارث نه دا نقل کړې دې په هغې کښې په ځائې د ﴿ اللهم ﴾ لفظ د ﴿ اعوذ بالله ﴾ دې،

[1]) او وئيلی شوی دی د خبث نه مراد خباثت يعنی فسق اوفجور او د خبائث نه مراد افعال ذميمه او خصال رديه.

ددې تشريح نه معلومه شوه چه د قال ضمير د مسدد طرف ته راجع دې، وړاندې حديث راروان دي د شعبة، څنګه چه حماد او عبدالوارث دواړه دا حديث د عبدالعزيز نه روايت کوي، دغه شان شعبه هم دا حديث دعبدالعزيز نه روايت کوي .د شعبه د روايت نه معلومه شوه چه دا د ﴿ اللهم ﴾ او د ﴿ اعوذبک ﴾ اختلاف خپله د عبدالعزيز د طرف نه دې، هغوی کله داسې وائی او کله هغه شان. لهذا دا نه شی وئيلې کيدې چه په تير روايت کښې چه د حماد او عبدالوارث کوم اختلاف بيان کړې شوې وو دهغې تعلق د هر يو تن ياد او حفظ سره وو، يو ته دغه شان ياد پاتې شو او بل ته هغه شان، بلکه دا په فهم کښې راغله چه خپله د استاذ نه دواړو طريقو سره نقل دی.

﴿ قوله وَقَالَ وُهَيْبٌ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ ﴾، د حديث الباب دا څلورم طريق دې، او وهيب د عبدالعزيز شاګرد دې، هغوی حديث اولتيه کړو، مخکښې درې راويانو حديث، حديث فعلی ګرځولې وو، يعنی د رسول الله ﷺ عمل ئې نقل کړو چه هغوی به داسې کول او دوی حديث، حديث قولی جوړ کړو، يعنی د رسول الله ﷺ ارشاد چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل دا دعاء لوستل پکار دی، د وهيب روايت په ظاهر کښې تعليقا دې څکه چه ددې سند ابتدائی حصه مصنف رحمه الله نه ده ذکر کړې او دا هم احتمال دې چه د مصنف رحمه الله مراد دا وی چه ﴿ وقال وهيب ای بالسند المذکور ﴾ نو په دې صورت کښې به دا تعليق نه وی بلکه حديث موصول به وی.

[۶]()حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ النَّضْرِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّ هَذِهِ الْحُشُوشَ مُحْتَضَرَةٌ، فَإِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْخَلَاءَ فَلْيَقُلْ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ".

ترجمه: د زيد بن ارقم رضی الله عنه نه روايت دې، چه رسول الله ﷺ وئيلی دی: يقيناً دا بيت الخلاء د شيطانانو د حاضريدو ځايونه دی، چه کله يو کس ستاسو نه داخل شي خلاء ته نو اودې وائي «أعوذ بالله من الخبث والخبائث» زه د الله پناه غواړم د ناپاکه جناتو سرو او دناپاکه جناتو ښځونه".

تشريح: ﴿ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ ﴾ دا د دې باب دويم حديث دې، په دې کښې د دعاء مذکور نه علاوه علت استعاذه بيان کړې شوې دی، او هغه دا چه بيوت الخلاء د شيطانانو د حاضريدلو محل دې، لهذا هغې ته د داخليدو په وخت دالله تعالی نه استغاذه کول پکار دی، او بيوت الخلاء محتضر يعنی محل د حضور شياطين څکه دې چه هغه د ذکر الله نه خالي وی، چرته چه ذکر او د الله پاک نوم نه شی اخستلې هلته شيطانان ځان رارسوی، ددې نه معلومه شوه چه ذکر الله د شيطانانو نه د بچ کيدو ذريعه ده په کوم ځړه کښې چه د الله پاک ذکر ننوځی هلته د شياطينو تصرف زيات نه وی، د ترمذی د روايت نه معلوميږی کوم

(): سنن ابن ماجه/الطهارة ۹ (۲۹۶)، سنن النسائي/اليوم والليلة (۷۵، ۷۶)، (تحفة الأشراف: ۳۶۸۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۹/۴، ۳۷۳) (صحيح)

چه هغوی په کتاب الامثال کښې ذکر کړې دې چه د ذکر مثال د یو محفوظ او مضبوط قلعه په شان دې ځنګه چه انسان د دشمنانو او ډاکوانو د تعاقب نه د یو مضبوطې قلعه په ذریعه په سهولت سره بچ کیدې شی هم دغه شان د شیاطینو د اثراتو نه د ذکر په ذریعه بچ کیدې شی ګینې دوی څوک هم نه پریږدی

﴿ قوله إِنَّ هٰذِهِ الْحُشُوشَ ﴾ دا د حُش په ضمې د حاء سره جمع ده او بعضو دا مثلث یعنی په حاء باندې درې واړه حرکتونه لوستلې دی. دا وئیلې شی د کهجورو هغه ګڼرو اونو ته چه په یو ځائې باندې ولاړې وی، چونکه عام طور سره انسان چه کله په ځنګل کښې وی نو د اونو شاته کیناستلو سره استنجاء کوی په دې وجه حشوش وئیلو سره مجازا د قضاء حاجت ځائې مراد کولې شی

دلته یو طالب علمانه اشکال کیدې شی. هغه دا چه ددې حدیث نه معلومیږی چه د اونو لاندې ناسته کولو سره استنجاء کیدلې شی نو بیا به دا حدیث د ﴿ اتقوا اللاعنین ﴾ حدیث خلاف شی، کوم چه په روستو باب کښې راروان دې، چه په هغې کښې د خلقو د سورو په ځایونو کښې د استنجاء کولو نه ممانعت دې؟ ددې جواب به د هغه مقام تقریر کتلو سره حل شی. دلته صرف تنبیه اوکړې شوه.

ځان پوهه کړئ چه د زید بن ارقم رضی الله عنه په دې حدیث کښې اضطراب دې کوم چه امام ترمذی رحمه الله په خپل کتاب کښې په تفصیل سره بیان کړې دې. په دې اضطراب سره دا خبره هم معلومه شوه چه بعض راویانو دا حدیث د انس رضی الله عنه طرف ته منسوب کړې دې او اکثر حضراتو زید بن ارقم رضی الله عنه ته منسوب کړې دې او صحیح هم دا ده چه ددې راوی زید بن ارقم دې، د انس رضی الله عنه طرف ته ددې نسبت وهم دې.

بَابُ كَرَاهِيَةِ اسْتِقْبَالِ الْقِبْلَةِ عِنْدَ قَضَاءِ الْحَاجَةِ

باب دې په بیان د کراهیت د مخ کولو قبلې ته په وخت د قضاء حاجت کې

د خلاء د آدابو نه یو ادب دا دې کوم چه دلته ذکر کولې شی چه قضاء حاجت یعنی د بول او براز په وخت نه قبلې ته مخ کول پکار دی او نه شا کول په دې سلسله کښې مصنف رحمه الله دوه ابواب قائم کړی دی، په اول باب کښې ئې مطلقا د ممانعت روایات ذکر فرمائیلې دی، او ددې نه روستو په بل باب کښې ئې د جواز استقبال روایات بیان کړی دی. چونکه به ظاهره کښې په روایاتو کښې اختلاف دې په دې وجه په علماء کرامو هم اختلاف پیدا شو پس په دې کښې اته مذاهب مشهور دی

مذاهب الائمة فی مسئلة الباب

۱: المنع مطلقا ددې قائل احناف، ابن حزم ظاهری رحمه الله او بعض مالکیان دی لکه ابن العربی،

۲: الجواز مطلقا ددې قائل عروة بن الزبیر رضی الله عنه، ربیعة الرأی، د امام مالک رحمه الله استاذ او داؤد ظاهری دی.

۳: الفرق بین الصحراء والبنیان یعنی صحراء کښې کراهت او په آبادو کښې دننه جواز بلکه په

صحراء کښې هم که يو څيز په مينځ کښې حائل شی نو جائز دې، دا د ائمه ثلاثه او اسحق بن راهويه مذهب دې.

۴ الفرق بين الاستقبال والاستدبار، يعنی استقبال مطلقا ناجائز او استدبار مطلقا جائز دې که صحراء وی او که آبادی، دا د امام ابوحنيفه رحمه الله او د امام احمد رحمه الله يو روايت دې.

۵ النهی للتنزيه، په استقبال او استدبار دواړو کښې کراهت تنزيهی دې، دا هم د امام ابوحنيفه رحمه الله او د امام احمد رحمه الله نه يو روايت دې.

۶ (صرف استدبار صرف بنيان): صرف استدبار صرف په آبادئ کښې جائز دې، باقی درې صورتونه يعنی استقبال فی البنيان، استقبال فی الصحراء، استدبار فی الصحراء دا درې واړه ناجائز دی، دا د امام ابويوسف رحمه الله يو روايت دې.

۷ النهی يشمل القبلتين، يعنی قبله منسوخه بيت المقدس او غير منسوخه بيت الله شريف دواړو ته استقبال او استدبار ممنوع دې، دا د ابراهيم نخعی او ابن سيرين نه منقول دی.

۸ النهی يختص بأهل المدينة ومن علی سمتهم : چه د استقبال او استدبار ممانعت صرف د اهل مدينه او د هغه خلقو دپاره دې چه د چا قبله هم هغه طرف ته ده کوم طرف ته چه د اهل مدينة ده او د اهل مدينه قبله د جنوب په طرف ده، دا قول نقل دې د ابوعوانه رحمه الله نه کوم چه د مزنی شاګرد دې.

دويم اختلاف دلته دا دې چه د منع علت څه دې؟ د جمهورو په نزد علت د منع احترام قبله دې چه د قضاء حاجت په وخت استقبال او استدبار کښې د قبلې بې حرمتی ده، او د شعبی په نزد احترام مصلين دې، يعنی په صحراء کښې چه کوم ملائک او پيريان مونځ کوی د هغوی د رعايت او احترام د وجې نه ممانعت دې، يو بل اختلاف دا دې چه په دې استقبال او استدبار کښې بې حرمتی د څه وجې نه ده؟ بعضو وئيلې دی د خروج نجاست د وجې نه، او بعض وائی چه د کشف عورت الی القبلة د وجې نه دې، لهذا په کومو څيزونو کښې چه خروج نجس يا کشف عورة موندلې شی نو د هغه کارونو په وخت به هم استقبال او استدبار ممنوع وی، پس په فصد او حجامة کښې خروج نجاست دې او وطی، ختان او استحداد کښې کشف عورة دې، لهذا ددې ټولو کارونو په وخت به هم استقبال مکروه وی او هسې خو زمونږ په نزد وطی مستقبل القبلة مکروه تنزيهی او تغوط مکروه تحريمی دې.

[۷](١)حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَلْمَانَ، قَالَ: قِيلَ لَهُ: لَقَدْ عَلَّمَكُمْ نَبِيُّكُمْ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى الْخِرَاءَةَ، قَالَ: أَجَلْ، لَقَدْ "نَهَانَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ، وَأَنْ لَا نَسْتَنْجِيَ بِالْيَمِينِ، وَأَنْ لَا يَسْتَنْجِيَ أَحَدُنَا بِأَقَلَّ مِنْ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ، أَوْ نَسْتَنْجِيَ بِرَجِيعٍ أَوْ عَظْمٍ".

(١): صحيح مسلم/الطهارة ١٧ (٢٦٢)، سنن الترمذي/الطهارة ١٢ (١٦)، سنن النسائي/الطهارة ٣٧ (٤١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٦ (٣١٦)، (تحفة الأشراف: ٤٥٠٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٤٣٧، ٤٣٨، ٤٣٩) (صحيح)

ترجمه: روایت دی د سلمان ﷺ نه هغه وائی، اووئیل شو هغه ته، یقینًا ښودلي دي تاسو ته ستاسو نبي هريو شی تر قضاء حاجت د طريقې پورې، هغه اووئيل آو . يقينًا مونږ منع کړي يو رسول الله ﷺ د مخ کولو نه قبلې ته په وخت د ډک اودس ماتي کښې او تش اودس ماتي کښې، او دا چه مونږ به استنجاء نه کوو په ښي لاس، او استنجاء به نه کوي يو کس زمونږ نه په کم د دريو کاڼرو نه، او يا مونږ استنجاء اوکړو په خوشايانو او يا په هډوکي باندې

تشريح: قوله ﴿ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ قِيلَ لَهُ ﴾ د حديث مضمون دا دې چه سلمان ﷺ ته بعض خلقو اعتراضا اووئيل، او داسې ويونکی مشرکان وو، لکه چه د مسلم شريف او د ابن ماجه په روايت کښې دی ﴿ لَقَدْ عَلَّمَكُمْ نَبِيُّكُمْ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى الْخِرَاءَةَ ﴾ چه ستاسو نبی (ﷺ) عجيبه سړې دې چه تاسو ته د وړو وړو خبرو تعليم درکوی تردې چه د قضاء حاجت طريقه درته هم ښائی، (آيا دا خبرې د انبياء (ﷺ) د بيانولو دی، د انبياء کرامو تعليمات خو ډير اوچت کيدل پکار دی)

قوله :﴿ الْخِرَاءَةَ ﴾ د خاء په کسرې او فتحې دواړو سره جائز دې ددې معنی د قضاء حاجت ده. او په غائط يعنی فضله باندې هم ددې اطلاق کيږی بعضو په دې کښې د فتحې او د کسرې فرق کړې دې، په يو صورت کښې يو معنی او په بل صورت کښې بله معنی. بعضو وئيلې دی چه دواړه معنو کښې مشترک دی

قوله :﴿ قَالَ أَجَلْ ﴾ سيدنا سلمان ﷺ ددې اعتراض کونکی جواب ډير په موثر انداز کښې ورکړو، يعنی جواب په طريقه د حکيم ئې اختيار کړو او دا ئې اوفرمائيل چه او بيشکه هم دغه شان ده لکه څنګه چه ته وائې، زمونږ نبی ﷺ مونږ ته واقعی د هر وړوکی او لوئې څيز تعليم راکړې دې او د هر يو څيز آداب ئې راته ښودلې دی، مطلب دا چه دا خو د صفت خبره ده نه د اعتراض. د جواب علی اسلوب الحکيم مطلب دا وی چه د سائل د حال او موقع محل مطابق جواب ورکړې شی که هغه په سوال باندې منطبق کيږی او که نه لکه ﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ الاية ﴾ او ددې نه زمونږ د شريعت محمديه مطهره جامعيت هم معلوميږی چه ددې تعليمات څومره کامل او مکمل دی. او ولې به نه وی چه د الله پاک ارشاد دې ﴿ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي ﴾ الاية... الحمد لله الذی هدانا للإسلام.

﴿ قوله وَأَنْ لَا نَسْتَنْجِيَ بِالْيَمِينِ ﴾ دا لاء زائده ده لکه چه ښکاره ده، استنجاء باليمين د شوافعو او حنابله په نزد مکروه تنزيهی ده او د اهل ظواهر په نزد حرام ده او د احنافو په نزد مکروه تحريمی ده.

په استنجاء کښې مباحث اربعه :

﴿ قوله : وَأَنْ لاَ يَسْتَنْجِيَ أَحَدُنَا بِأَقَلَّ مِنْ ثَلاَثَةِ أَحْجَارٍ ﴾ ځان پوهه کړه چه په استنجاء کښې ځلور بحثونه دي، ۱ تحقيقه لغة، ۲: حکمه شرعا، ۳: عدد الأحجار، ٤: الاستنجاء بشئ نجس.

پس ځان پوهه کړه چه استنجاء ماخوذ ده د نجو نه د نجو معنی د غائط ده پس د استنجاء معنی شوه غسل مواضع النجو ومسحه چه مقعد لره وينځل يا په کاڼړی لوټې سره صفا کول

دويم بحث د استنجاء حکم شرعی دي، پس دا مسئله مختلف فيه ده، د ائمه ثلاثه او داؤد ظاهری په نزد مطلقا واجب دی. او د احنافو په نزد سنت ده، هم دا يو روايت د امام مالک رحمه الله نه دي او دا هغه وخت دې چه نجاسة د مخرج نه متجاوز نه وو ګينې بيا زمونږ په نزد هم واجب ده [1]

دريم بحث هم اختلافی دې د احنافو او مالکيانو په نزد په استنجاء کښې ايتار بالثلاث ضروری نه دې، بلکه مقصود انقاء د محل ده د انقاء محل دپاره چه هر څومره احجار کافی شی دهغې استعمال ضروری دې، ابتداء هيڅ عدد متعين نه دې، د داؤد ظاهری رحمه الله هم دا مذهب دې سره ددې چه هغه ظاهری دې، او ددې بالمقابل د امام شافعی او احمد رحمهما الله په نزد ايتار بالثلاث واجب دې په سبيلين کښې د هر يو دپاره درې درې لوټې ضروری دی، او که يو کاڼړې د طرفونو والا وی يعنی دهغې ديرې کنارې وی نو بيا د هغوی په نزد هر طرف قائم مقام د يو کاڼړی دې. پس که په يوه لوټه کښې درې اړخونه وی نو هغه د هغوی په نزد د دريو لوټو قائم مقام دې، په دلائلو باندې کلام به انشاء الله په باب الاستنجاء بالأحجار کښې راشی.

ځلورمه مسئله هم مختلف فيه ده، د امام شافعی، احمد او اهل ظواهر په نزد په شئ نجس سره استنجاء ناجائز ده، او د احنافو په نزد په شئ نجس سره د استنجاء تحقق کيدې شی، په دې شرط چه د مقام إنقاء اوشی، او د مالکيانو مذهب هم تقريبا هم دا دې، لهذا په روث او رجيع سره به استنجاء د شوافعو او حنابله په نزد جائز نه وی او د احنافو او د مالکيانو په نزد به جائز وی خو مع الکراهة، خو دلته يو بل اختلاف دې هغه دا چه د امام مالک رحمه الله په نزد د ماکول اللحم ځناور روث او رجيع پاک دی، صرف د غير ماکول ګندګی د هغوی په نزد ناپاکه ده نو د هغوی په نزد د ماکول اللحم ځناور په رجيع سره استنجاء کول جائز مع الکراهة دی، او د غير ماکول رجيع اګر که کافی کيدې شی خو سره د حرمت نه ددې مسئلې دلائل په راتلونکی باب، باب ما ينهى عنه ان يستنجى به کښې به ذکر کړې شی.

په دې حديث کښې د استنجاء ډير آداب او مسائل راغلل خو د مصنف رحمه الله غرض صرف د

---

[1] اصل کښې د مخرج نه په زياتی کيدو کښې تفصيل دې، که مقدار متجاوز د درهم نه کم وی نو دهغې ازاله مستحب ده او بغير د ازالې نه مونځ مکروه تنزيهی دې، او که مقدار متجاوز بقدر الدرهم وی نو دهغې ازاله واجب ده او بغير د ازالې نه به مونځ مکروه تحريمی وی او که مقدار متجاوز د يو درهم نه زيات وی نو دهغې ازاله فرض ده بغير دهغې نه به مونځ صحيح نه وی)

يو جزء ﴿ لَقَدْ نَهَانَا -صلى الله عليه وسلم- أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ ﴾ سره متعلق دي

شرح السند : ﴿ أَبُو مُعَاوِيَة ﴾ د هغوى نوم محمد بن حازم دي ﴿ الأَعْمَش ﴾ دا سليمان بن مهران دي، ﴿ عَنْ سَلْمَانَ ﴾ دا په معمرين صحابه كرامو رضي الله عنهم كښې دي د هغوى د عمر په باره كښې دوه اقوال مشهور دي، ۳۵۰ كلونه او وئيلې شوې دي ۲۵۰ كلونه، خو حافظ په تهذيب التهذيب كښې د امام ذهبي رحمه الله قول نقل كړې دې چه ما د هغوى دعمر په باره كښې د خپل تير قول نه رجوع اوكړه او اوس زما رائې دا ده چه د هغوى عمر د اتيا كالو نه زيات نه وو، حافظ فرمائي چه هغوى سبب د رجوع نه دي بيان كړي

[۸]() حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَالِدِ، أُعَلِّمُكُمْ، فَإِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْغَائِطَ، فَلَا يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَلَا يَسْتَدْبِرْهَا وَلَا يَسْتَطِبْ بِيَمِينِهِ، وَكَانَ يَأْمُرُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ وَيَنْهَى عَنِ الرَّوْثِ وَالرِّمَّةِ".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وائي چه وئيلي دي رسول الله ﷺ، يقيناً زه ستاسو لپاره په شان د پلار يم زه تاسو ته ښايم هر شئ، كله چه يو كس ستاسو نه راشي ډک اودس ماتي ته نو قبلې ته دې مخ نه كوي، او نه دې ورته شا كوي، او نه دې استنجاء كوي په ښي لاس باندې، او وو چه امر به ئې كولو په درې كاڼړو، او منع به ئې كوله د خوشايانو نه او د هډوكي نه.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، قوله إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَالِدِ ﴾ دا كلام په طور د تمهيد رسول الله ﷺ اوفرمائيلو ځكه چه وړاندې په كومو امورو باندې تنبيه فرمائي هغه هم دا قسم امور دي په كومو باندې چه بعض مشركينو اعتراض كړې وو چه دومره وړې وړې خبرې بيانوي كومې چه په ماشومتوب كښې مور پلار ښائي، پس هم په دې وجه رسول الله ﷺ دلته د مخكښې نه بيان كړه چه زه ستاسو دپاره په منزله د پلار يم

په دې حديث كښې ﴿ بمنزلة الوالد ﴾ اوفرمائيلې شو ځكه چه په حقيقت كښې هغوى د امت پلار نه دې، هم په دې وجه په قرآن كريم كښې فرمائيلې شوې دي ﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ ﴾ او د رجال قيد په آيت كريمه كښې په دې وجه دې چه هغوى د خپلو لونړو والد وو اګرچه د هغوى مذكر اولاد هم پيدا شوې وو خو هغوى ټول په ماشومتوب كښې وفات شو، د رجوليت حد ته نه وو رسيدلي، په دې وجه هغوى د رجال والد نه دي، بهر حال په آيت كريمه كښې د ابوة حقيقي او نسبي نفي ده او دلته په منزلة الوالد وئيلې شوې دي، لهذا په آيت كريمه او حديث شريف كښې هيڅ تعارض نشته، آو اشكال په يو طريقه كيدې شي هغه دا چه په سورة احزاب كښې چرته چه ﴿النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ

(): سنن النسائي/الطهارة ۳۶ (۴۰)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۶ (۳۱۳)، (تحفة الأشراف: ۱۲۸۵۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۴۷، ۲۵۰) (حسن)

الاية ﴾ راغلي دي هلته په بعض قراءتونو کښې ﴿ وهو اب لهم ﴾ راو هغه خپله یعنی رسول الله ﷺ د مومنانو پلار دې، هم راغلي دي لکه چه په تفسیر ابن کثیر کښې ددې ذکر دې، نو په دې دوه آیتونو کښې به په ظاهره تعارض راشي. جواب ښکاره دې چه چرته د ابوة اثبات دې دهغې نه روحاني ابوة او تربیت مراد دې، او په دې کښې څه شک دې چه هغوی د امت روحاني پلار دې او په کوم آیت کریمه کښې چه نفی ده دهغې تعلق د حقیقی او نسبی ابوة سره دې

قوله:﴿وَكَانَ يَأْمُرُ﴾ دلته راوی د کلام سیاق او طرز تعبیر بدل کړو لکه چه محسوسیږی هم، بعض وخت داسې کیږی چه چرته راوی ته د استاذ الفاظ په ښه طریقه یاد نه وی نو هلته د عبارت سیاق بدلولو سره په خپلو الفاظو سره دهغې نه تعبیر کوی

قوله:﴿ عَنِ الرَّوْثِ وَالرِّمَّةِ ﴾ رمة یا خو جمع ده د رمیم، زړو هډوکو ته رمیم وائی، او وئیلې شوې دی چه دا مفرد دې د رمیم په معنی، د استنجاء بالرمیم ممانعت یا خو په دې وجه دې چه په دې کښې ملاست، یعنی غوړوالې وی چه په هغې سره د مقام انقاء په ښه طریقه نه کیږی، یا د زخمی کیدو د ویرې نه چه هغه ځائې خوږ نه کړی، او یا د نجاست د وجې نه که عظم میتة مراد کړې شی، ځکه چه عظم میتة د شوافعو په نزد ناپاک دې اګر که د احنافو په نزد پاک دی.

[۹]()حَدَّثَنَا مُسَدَّدُبْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَطَاءِبْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ رِوَايَةً، قَالَ: "إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ وَلَا بَوْلٍ وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا، فَقَدِمْنَا الشَّامَ فَوَجَدْنَا مَرَاحِيضَ قَدْ بُنِيَتْ قِبَلَ الْقِبْلَةِ، فَكُنَّا نَنْحَرِفُ عَنْهَا وَنَسْتَغْفِرُ اللهَ".

ترجمه: د ابو ایوب رضي الله عنه نه روایت دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی. کله چه راشئ تاسو ډک اودس ماتي ته نو مخ مه کوئ قبلې ته په غائطو سره او نه په بولو سره، لیکن مشرق ته مخ کړئ او یا مغرب ته، نو مونږ راغلو شام ته پس بیاموندلې مونږ تشی چه جوړې شوې وې په طرف د قبلې، نو وو مونږ چه منحرف کیدلو به دهغې نه او استغفار به مو غوښتلو.

تشريح: قوله:﴿ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ رِوَايَةً إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ الخ ﴾ د روایةً نه مراد دې مرفوعا، تقدیر د عبارت داسې دې روایة عن النبیﷺ، دا د رفع حکمی د الفاظو نه دی هم دغه شان یرفع الحدیث، یبلغ به. دا هم د رفع حکمی الفاظ دی یعنی دغه شان چه کوم حدیث بیانولې شی هغه نه به حکما مرفوع وئیلې شی، اګر که راوی د رسو ل اللهﷺ تصریح نه کوی، ﴿ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ ﴾ د هغوی نوم خالد بن زید الانصاری دې. ﴿ أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ ﴾ ددې غائط نه مراد محل د قضاء حاجت دې او وړاندې لفظ ﴿ بالغائط ﴾ راروان دې دهغې نه مراد نجاست او فضله ده،

(): صحیح البخاري/الوضوء ۱۱ (۱٤٤)، الصلاة ۲۹ (۳۹٤)، صحیح مسلم/الطهارة ۱۷ (۲٦٤)، سنن الترمذي/الطهارة ٦ (۸)، سنن النسائي/الطهارة ۲۰ (۲۱)، ۲۱ (۲۲)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۷ (۳۱۸)، (تحفة الأشراف: ۳٤۷۸)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/القبلة ۱ (۱)، مسند احمد (٤١٦/٥، ٤١٧، ٤٢١)، سنن الدارمي/الطهارة ٦ (٦٩٢) (صحيح)

﴿ مَرَاحِيضَ ﴾ دا د مرحاض جمع ده، د رحض نه اخستلې شوې دې چه دهغې معنی د غسل يعنی وينځلو ده، ددې اطلاق په بيت الخلاء باندې کيږی، مرحاض، کنيف، خلاء، مذهب او خشوش کوم الفاظ چه په حديث کښې راځی دا ټول يوه معنی لری

مضمون د حديث:

د حديث مفهوم دا دې چه ابوايوب انصاری ﷺ فرمائی چه مونږ ملک شام فتح کولو سره هغې ته داخل شو نو هلته مونږ ډير بيوت الخلاء داسې اوليدل چه د قبلې طرف ته جوړ کړې شوې وو ځکه چه هغه د نصاری او د مشرکينو جوړې کړې شوې وې کوم چه په شام کښې د مخکښې نه آباد وو، نو بعض وخت به داسې کيدل چه مونږ به په تندئ کښې په غلطئ سره هغه بيوت الخلاء ته د قضاء حاجت دپاره لاړو، او بيا چه به هلته رسيدو سره پوهه شو نو زر به مو خپل رخ بدل کړو، يعنی هم په دې بيوت الخلاء کښې به مو رخ بل طرف ته واړولو. او دا هم احتمال دې چه دا مراد وی چه مونږ به دې بيوت الخلاء ته د تلو نه پس د ياديدو نه پس د هغه ځائې نه راواپس کيدلو. په اول صورت کښې به ﴿ عنها ﴾ کښې ضمير د قبلې طرف ته راجع وی او په دويم صورت کښې به د مراحيض طرف ته راجع وی

دا حديث په کوم کښې چه ﴿ وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا ﴾ ذکر دې، د ابوعوانه ﷺ مستدل دې، د ابوعوانه ﷺ مذهب مخکښې ذکر شو، جمهور دا وائی چه دا طريقه يعنی تشريق او تغريب، رسول الله ﷺ د اهل مدينه په لحاظ فرمائيلې وو، ددې هم هغه حضرات مخاطب دی، په مدينه طيبه کښې د استقبال او استدبار نه د بچ کيدلو شکل هم دا دې چه د مشرق يا مغرب طرف ته مخ کړې شی او که د جنوب طرف ته مخ کړی نو هلته استقبال قبلة راځی او د شمال طرف ته کولو سره استدبار قبله راځی، او زمونږ يعنی اهل هند په تغريب سره استقبال قبلة او تشريق سره استدبار قبله لازميږی، مونږ دپاره ددې دواړو ځيزونو نه بچ کيدل ضروری دی، زمونږ په حق کښې که دا کلام وې نو داسې به فرمائيلې ولکن جنبوا او شملوا، جنوب او شمال طرف ته استنجاء کوئ

د ابوايوب انصاری ﷺ دا حديث د صحاح ستة روايت دې، د سند په اعتبار سره بالکل صحيح دې، هيڅ کلام پرې نشته. اودامطلقا د استقبال او استدبار په ممانعت باندې دلالت کوی، د صحرا او آبادئ په دې کښې هيڅ فرق نشته، لکه څنګه چه د احنافو مذهب دې

په دوو متعارض احاديثو کښې تطبيق:

﴿ قوله فقدمنا الشام ﴾ مشهور روايت هم داسې دې او په صحيحين کښې هم دغه شان دی خو د نسائی او موطاء په روايت کښې د شام په ځائې مصر دې، اوس يا خو دې داسې اووئيلې شی چه کومه خبره دلته ده هغه ارجح ده يا دې د تعدد واقعه قول اختيار کړې شی چه په دواړو ځايونو کښې هم دا خبره پيښه شوې وه لکه څنګه چه حافظ عراقی ﷺ فرمائيلې دی او په دې کښې هيڅ استبعاد نشته ځکه چه د ابوايوب انصاری ﷺ په باره کښې دا راغلی دی چه ﴿ انه لزم الجهاد بعد رسول الله ﷺ ﴾ چه درسول الله ﷺ د وفات نه پس په مدينه کښې د قيام په ځائې دهغوی اکثر زمانه په جهاد او فتوحاتو کښې تيره شوه، تردې چه د هغوی

وفات هم په قسطنطنیه کښې د جهاد په سفر کښې اوشو، حال دا چه د هغوی کور د مسجد نبوی ﷺ سره بالکل متصل وو، او په ۹۳ هجری کښې چه کله مونږ حج ته تلی وو نو هلته مسجد نبوی ﷺ سره متصل یو کور باندې یو تختئ لګیدلې وه چه په هغې باندې ئې لیکلي وو بیت ابی ایوب الأنصاری رضی الله عنه، ما ددې خبرې نه ډیر عبرت واخستلو تاسو هم په دې سوچ اوکړئ چه هغوی د رسول الله ﷺ ګاونډ پریخودلو او د دین په نشر واشاعت کښې مشغول شو او د وطن مالوف مدینه منوره په ځائې په قسطنطنیه کښې وفات کیږی.

[۱۰](۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ مَعْقِلِ بْنِ أَبِي مَعْقِلٍ الْأَسَدِيِّ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَتَيْنِ بِبَوْلٍ أَوْ غَائِطٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَأَبُو زَيْدٍ هُوَ مَوْلَى بَنِي ثَعْلَبَةَ.

ترجمه: د معقل بن ابي معقل الاسدي نه روایت دې هغه وائی: منع کړې ده رسول الله ﷺ ددې نه چه مونږ مخ کړو دواړو قبلو ته په ډک اودس ماتي او یا تش اودس ماتي کښې، ابو داؤد وايي: ابو زید مولی د بنو ثعلبه دي

تشریح: قوله:(عَنْ مَعْقِلِ بْنِ أَبِي مَعْقِلٍ الْأَسَدِيِّ الخ) دا صحابی ابن الصحابی رضی الله عنهما دې، او هغوی ته معقل بن ابی الهیثم هم وائی.

قوله:(أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَتَيْنِ) دا حدیث په مذاهب ثمانیه کښې د اووم مذهب دلیل دې چه دهغې ابراهیم نخعی او ابن سیرین رحمهما الله قائل دی.

(د جمهورو د طرفه جوابونه):

جمهور ددې قائل نه دی ددې ډیر جوابونه کیدې شی، اول دا چه دا روایت ضعیف دې، د ابوزید راوی په باره کښې وئیلې شوې دی چه هغه مجهول دې، دویم جواب دا دې چه دا د هغه وخت خبره ده چه کله بیت المقدس قبله وه، روستو هغه منسوخ شوه او بیت الله قبله شوه نو راوی د روایت په وخت دوه حکمونو لره کوم چه په مختلفو اوقاتو کښې ورکړې شوې وو جمع کړل، او دریم جواب دا دې چه د بیت المقدس د استقبال ممانعت په دې وجه دې چه په مدینه منوره کښې استقبال بیت المقدس سره استدبار کعبه لازمیږی، او امام احمد رحمه الله نه نقل دی چه هغوی اوفرمائیل چه دا روایت په حدیث بیت حفصه رضی الله عنها د ابن عمر رضی الله عنهما باندې منسوخ دې، کوم چه په وړاندې باب کښې راروان دې.

[۱۱](۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ فَارِسٍ، حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ ذَكْوَانَ، عَنْ مَرْوَانَ الْأَصْفَرِ، قَالَ: رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ، ثُمَّ جَلَسَ يَبُولُ إِلَيْهَا، فَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَلَيْسَ قَدْ نُهِيَ عَنْ هَذَا؟ قَالَ: بَلَى، "إِنَّمَا نُهِيَ عَنْ ذَلِكَ فِي الْفَضَاءِ، فَإِذَا كَانَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ شَيْءٌ يَسْتُرُكَ، فَلَا بَأْسَ".

ترجمه: د مروان بن الاصفر نه روایت دې هغه وائی: چه ما اولیدلو ابن عمر چه خپله اوښه ئې چو کړې وه مخامخ قبلې ته بیا کیناستلو متیازې ئې کولې هغې ته، نو ما اووئیل: اې

(۱): سنن ابن ماجه للطهارة ۱۷ (۳۱۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۲۱۰) (منكر)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۴۵۱) (حسن)

بو عبد الرحمن! آیا د دېنه نه منع نه ده شوې؟ نو هغه اوونیل او، یقینا د دېنه منع شوې ده په صحراء کښې، خوکله چه ستا او د قبلې په مینځ کښې څه شئ وی چه تا پناه کوي دهغې نه نو بیا پروا نه کوي

تشريح: قوله ﴿ عَنْ مَرْوَانَ الأَصْفَرِ قَالَ رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ ﴾ یعنې یو ځل ابن عمر رضي الله عنهما خپله سورلئ د قبلې په طرف کینوله، او بیا دهغې نه روستو داسې کیناستلو چه هغه سورلئ باندې ئې خان پټ کړو او بول ئې اوکړل، مروان الاصفر د هغوی نه تپوس اوکړو چه آیا ددې نه منع نه ده راغلې؟ ابن عمر رضي الله عنهما اوفرمائیل بیشکه منع راغلې ده، خو په فضاء او ښکاره میدان کښې چه کله یو څیز حائل نه وی، او که د استنجاء کونکی او قبلې ترمینځه یو څیز حائل وی نو بیا هیڅ باک نشته، او دلته ساتر موجود دې یعنې سورلئ، غالبا هغوی به سورلئ هم په دې وجه کینولې وی او دا هم احتمال دې چه کینولې ئې خو په دې غرض نه وه بلکه ځکه ئې کینولې وه چه هغوی هم هلته کوزیدل، خو ددې نه پس چه ئې کله متیازو کولو ته حاجت شو نو دا کار ئې ترې نه واخستلو

د احنافو د طرف نه د حدیث جوابات:

خان پوهه کړه چه دا حدیث د باب د ټولو روایاتو او هم دغه شان د احنافو د مذهب خلاف دې ځکه چه په تیرو ټولو روایتونو کښې نهی مطلقا ذکر کړې شوې ده او دلته ئې صحابی ابن عمر رضي الله عنهما مقید فرمائی، اوس په دې تقیید کښې دوه احتمالونه دی یا خو هغوی د رسول الله ﷺ نه معلومولو سره دا خبره کړې ده، په دې صورت کښې خو ښکاره ده چه د هغوی دا خبره به حجت وی خو دویم احتمال دا دې چه دا خبره به هغوی په طریق د استنباط فرمائیلې وی او د استنباط ماخذ به ئې د بیت حفصه رضي الله عنها روایت وی کوم چه وړاندې راروان دې، واذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال او د بیت حفصه والا روایت جوابات به مونږ هم هلته ورکوو

او یوه خبره بله هم ده کوم چه حضرت په بذل کښې په تحقیق سره بیان فرمائیلې ده چه په دې حدیث باندې اګرچه امام ابوداؤد رحمه الله بلکه منذری رحمه الله هم سکوت فرمائیلې دې خو ددې حدیث په سند کښې یو راوی حسن بن ذکوان دې هغه ضعیف دې، اکثر محدثینو د هغه تضعیف کړې دې، پس امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی ﴿ احادیثه اباطیل ﴾ چه د هغوی روایات غیر معتبر دی، چونکه دا حدیث د ائمه ثلاثه موافق دې په دې وجه هغوی د حسن بن ذکوان د تضعیف دا جواب ورکوی چه حسن بن ذکوان خو د صحیح بخاری په راویانو کښې دې، زمونږ د طرف نه جواب دا دې چه دا د بخاری په هغه راویانو کښې دې په چا باندې چه کلام کړې شوې دې، هم په دې وجه حافظ رحمه الله په مقدمه د فتح الباری کښې د هغه راویانو په فهرست کښې ذکر کړې دې په چا باندې چه کلام کړې شوې دې، دویمه خبره دا ده چه په بخاری کښې ددې راوی صرف یو روایت دې او هغه هم داسې د کوم چه شواهد موجود دی او هم ددې وجې نه امام مسلم او امام نسائی د هغه روایات نه اخلی، حاصل دا چه په دې باب کښې تر اوسه پورې چه څومره احادیث مرفوعه راغلی دی، په ټولو کښې ممانعت علی الاطلاق ذکر کړې شوې دې، او د باب په آخری صرف یو روایت کښې کوم چه

مرفوعا نه دي بلکه موقوفا دي په دي کښې ممانعت مقيدا دي مطلقا نه دي، که دا روايت سندا قوی هم وي نو بيا به هم د هغه روايات صحيحه مرفوعه په مقابله کښې معتبر نه وو، او اوس په داسي حال کښې چه دا سندا ضعيف هم دي نو څنګه معتبر کيدي شي.

باب الرُّخصَةِ فِي ذَلِكَ

باب دي په بيان د رخصت کښې په دغې کښې

په دي باب کښې د جواز استقبال روايات ذکر کول مقصود دی او دا هم وئيلي شي چه په ترجمې سره دي طرف ته هم اشاره فرمائی چه د منع روايات په عزيمت باندي محمول دی، او د ثبوت روايات په رخصت يا عذر وغيره باندي محمول دی. ګويا د جمع بين الروايات طرف ته اشاره اوشوه، ﴿ ذلک ﴾ کښې اشاره ترجمه سابقه طرف ته ده او په ترجمه سابقه کښې استقبال مذکور دي خو دلته په حديث الباب استقبال القبلة ذکر نه دي بلکه استدبار کعبه دي په دي وجه وئيلي به شی چه د ترجمې اثبات د حديث الباب نه په طريقه د قياس دي يعنی مصنف رحمه الله استقبال په استدبار باندي قياس کوی چه هر کله استدبار جائز دي نو استقبال هم جائز دي، او دا هم وئيلي شي چه په ترجمه سابقه کښې اګرچه صراحة صرف استقبال ذکر وو، خو هلته استقبال او دهغې مقابل استدبار هم مراد وو از قبيل ﴿ سرابيل تقيکم الحر ﴾ په دي صورت کښې د قياس ضرورت نشته،

[۱۲]()حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ عَمِّهِ وَاسِعِ بْنِ حَبَّانَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: "لَقَدِ ارْتَقَيْتُ عَلَى ظَهْرِ الْبَيْتِ فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى لَبِنَتَيْنِ مُسْتَقْبِلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ لِحَاجَتِهِ".

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دي، هغه وائی يقيناً زه اوختلم په چت د کور، نو ما رسول الله ﷺ اوليدلو په دوه خښتو باندي چه مخ کونکی وو بيت المقدس ته د خپل حاجت د وجې نه.

تشريح: ﴿ قوله: عَلَى ظَهْرِ الْبَيْتِ ﴾ او په بعض رواياتو کښې ﴿ بيتنا ﴾ او په بعضو کښې ﴿ بيت حفصة ﴾ ذکر دي، دا څه خاص اختلاف نه دي، حفصه رضي الله عنها د هغوی خور وه، د خور د کور نسبت ئې خپل طرف ته مجازا اوکړو، او خصوصا په دي وجه هم چه د خپلې خور دي يواځې وارث وو، او د حفصه رضي الله عنها طرف ته هم د کور نسبت د سکنی د وجې نه دي ګيني کور خو اصل کښې د رسول اللهa ملک وو

د حديث حاصل دا دي چه عبد الله بن عمرi فرمائی چه يو ځل زه د خپلې خور حفصهk کور ته لاړم، او هلته د څه ضرورت د وجې په چهت اوختلم نو اومې کتل چه رسول اللهa په دوه کچه ښختو باندي ناست دي او قضاء حاجت فرمائی، او هغه وخت د هغوی رخ د بيت

(): صحيح البخاري/الوضوء ۱۲ (۱۴۵)، ۱۴ (۱۴۹)، صحيح مسلم/الطهارة ۱۷ (۲۶۶)، سنن الترمذي/الطهارة ۷ (۱۱)، سنن النسائي/الطهارة ۲۲ (۲۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۸ (۳۲۲)، (تحفة الأشراف: ۸۵۵۲)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/القبلة ۲ (۳)، مسند احمد (۲/۱۲، ۱۳)، سنن الدارمي/الطهارة ۸ (۶۹۴) (صحيح)

المقدس طرف ته وو، او په مدينه طيبه کښې د بيت المقدس په استقبال سره د کعبې استدبار راځي، لهذا په دې حديث سره استدبار قبله په وخت د قضاء الحاجة ثابت شو.

دلته په حديث کښې يو سوال دې، چه دهغې طرف ته اوس مخکښې مونږ اشاره اوکړه، هغه دا چه ابن عمر رضي الله عنهما پورته تلو سره رسول الله ﷺ په داسې حالت کښې ولې اوليدو؟ جواب پورته راغلو چه هغوی قصدا د ليدلو دپاره نه وو ختلې، بلکه د خپل څه ضرورت د وجې نه ختلې وو، د علامه کرماني ﷫ رائې دا ده چه کيدې شي هغوی قصدا او ارادة کتلې وی خو صرف د بدن پورته حصه به ئې ليدلې وی، او بيا ئې دهغې نه اندازه لګولې وی چه هغوی څنګه ناست دې او په دې حالت کښې قصدا کتل ګويا د علمی او د شرعی مصلحت د وجې نه وو، خو اکثر شارحينو ليکلې دی چه دا وجه بعيد ده.

﴿ قوله عَلَى لَبِنَتَيْنِ ﴾ ددې نه يو ادب دا معلوم شو چه استنجاء په هواره زمکه باندې ناسته کولو سره نه دی کول پکار، ګينې د مقعد د تلوث ويره ده، پس هم ددې وجې نه امام بخاري ﷫ په دې حديث باندې باب تړلې دې باب من تبرز على لبنتين.

د احنافو د طرف نه د حديث الباب جوابونه :

ځان پوهه کړه چه چونکه واقعه د آبادئ ده، په دې وجه حضرات ائمه ثلاثه ددې نه په خپل مسلک باندې استدلال کړې دې چه د قضاء حاجت په وخت استقبال او استدبار في البنيان جائز دې، صرف په صحراء کښې منع دې، زمونږ د طرف نه ددې ډير جوابونه کړې شوې دی.

۱: **عموم الدعوی وخصوص الدليل** : يعنی د جمهورو دعوی عام ده چه استقبال او استدبار دواړه په آبادئ کښې جائز دی، او د حديث الباب نه صرف جواز د استدبار معلوميږی، لهذا دعوی عام او دليل خاص شو.

۲: **توقف الاستدلال على تقدم المنع** : يعنی ددې حديث نه د استدلال صحيح کيدل په دې باندې موقوف دی چه دا ثابت شی چه د منع روايات ددې نه مقدم دی، او دا نه شی ثابتيدلې، بلکه کيدې شی چه د منع روايات ددې نه روستو وی.

۳: **ترجيح المحرم على المبيح** : يعنی هر کله چه په حرام او مباح کښې تعارض راشی نو حرام ته به ترجيح ورکولې شی، دلته تعارض دې، د بابِ اول روايات مطلقا په منع باندې دال دی، لهذا هم هغې ته به ترجيح حاصله وی.

۴: **ترجيح المحرم على الفعل** : يعنی دا روايت فعلی دې اود منع روايت قولی دې قول ته په فعل باندې ترجيح وی.

۵: **الفرق بين عين القبلة والجهة** : يعنی اصل ممانعت د عين قبله د استقبال څخه دې، د جهت قبله نه نۀ دې. او دلته دا کيدې شی چه رسول الله ﷺ د جهت قبلې طرف ته خو وو خو د عين قبلې نه منحرف وو.

۶: **المعتبر الاستقبال بالفرج دون الصدر**، يعنی دلته استقبال بالفرج معتبر دې نه استقبال بالوجه نو کيدې شی چه د رسول الله ﷺ سينه او مخ خو دې د قبلې طرف ته وی خو د فرج رخ بل طرف ته وی.

۷ النظر لفجائي لا يعتد به : يعني د ابن عمر ﷺ دا نظر فجائي وو، لهذا په داسې نظر باندې مسئله شرعي نه شي بنا كيدې
هسې يو جواب دا هم كيدې شي چه د رسول الله ﷺ فضلات د اكثرو علماء كرامو په نزد پاک وو، نو په دې صورت كښې علت د منع نه دې موجود، حاصل دا چه دا د رسول الله ﷺ خصوصيت دې، احقر د رسول الله ﷺ د فضلات د طهارت په سلسله كښې د حضرت شيخ په حكم با ي څه مواداودمذاهب اربعه عبارات فقيهيه جمع كړې وو ،درساله شيم الحبيب په اخير كښې دا مضمون په طور د ضميمه ملحق دې چه څوک كتل غواړي اودې ګوري

[۳]()حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ، يُحَدِّثُ، عَنْ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: "نَهَى نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِبَوْلٍ، فَرَأَيْتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ بِعَامٍ يَسْتَقْبِلُهَا".

ترجمه: د جابر بن عبد الله ﷺ روايت دې، هغه وائي منع كړې ده د الله نبي ﷺ د دېنه چه مونږ مخ كړو قبلې ته په بولو سره، نو ما اوليدلو مخكښې د وفات كيدو نه يو كال چه مخ ئې ورته كړې وو.

تشريح: ﴿ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ﷺ ﴾ سيدنا جابر ﷺ فرمائي چه رسول الله ﷺ د استنجاء په وخت د استقبال قبله نه منع فرمائيلې وه، خو ما هغوى د وفات نه يو كال مخكښې اوليدل چه هغوى مستقبل قبله بول كول.

د دې حديث جواب دا دې چه ډير علماء كرامو مثلا ابن عبدالبر ددې حديث تضعيف كړې دې حافظ ابن القيم ﷺ په تهذيب السنن كښې ډير په تفصيل سره په دې باندې كلام كړې دې او ددې ضعف ئې ثابت كړې دې، او هغوى اوفرمائيل چه په دې كښې محمد بن اسحاق راوى دې، لا يحتج به فى الاحكام، او هغوى دا هم فرمائي چه دا د حكاية فعل لا عموم لها د قبيل نه دې، په خلاف د احاديث منع چه ډير صريح او صحيح دى، بيا دا حديث دهغې معارضه څنګه كولې شي، خو امام ترمذى ﷺ ددې حديث تحسين كړې دې او امام نووى ﷺ په دې كښې توقف فرمائيلې دې.

اصل كښې د محمد بن اسحق په تعديل او تجريح كښې ډير اختلاف دې، په دې كښې خو هيڅ شک نشته چه هغه امام المغازى دې، د فن تاريخ او سير امام دې، خو په حديث كښې هم معتبر دې يا نه، په دې كښې اختلاف دې، شعبه وائي ﴿ هو امير المومنين فى الحديث ﴾ او امام مالک ﷺ په هغوى باندې سخته جرح كړې ده، تر دې ئې فرمائيلې دى چه ﴿ دجال من الدجاجله﴾ يعنى دهوكه باز دې، علامه عينى د هغوى د ثقاهت قائل دى، او هغوى د اكثرو علماء كرامو نه هم دا نقل كړى دى او هم دغه شان شيخ ابن الهمام ﷺ هم فرمائي ﴿ثقة ثقة ﴾. والله اعلم.

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ۷(۹)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۸ (۳۲۵)، (تحفة الأشراف: ۲۵۷٤) (حسن)

د مسلک احناف وجه الترجیح :

د منع روایات کوم چه په اول باب کښې تیر شوی دی، کوم چه د احنافو مستدل دی هغه ټول په ټوله قولی دی او په دې باب کښې مصنف رحمه الله صرف دوه روایات ذکر کړی دی، او هغه دواړه فعلی دی، د ائمه ثلاثه سره یو روایت قولی هم دې، کوم چه په مسند احمد او ابن ماجه کښې دې چه دهغې سند داسې دې، ﴿ عن خالد بن ابی الصلت عن عراک بن مالک عن عائشة ﴾ مضمون دهغې داسې دې چه عائشه رضی الله عنها فرمائی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم مخکښې د داسې خلقو ذکر اوکړې شو څوک چه د قضاء حاجت په وخت کښې استقبال مکروه ګڼړی نو رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل ﴿ استقبلوا بمقعدتی القبلة ﴾ چه که داسې وی نو بیا زما د قضاء حاجت د محل رخ دې د قبلې طرف ته کړې شی، دا حدیث په بیهقی او دارقطنی کښې دې، امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې ددې تحسین کړې دې، زمونږ د طرف نه ددې جواب دا دې چه خالد بن ابی الصلت مجهول او ضعیف دې لکه چه په کتب رجال کښې دی، بلکه دا چه د خالد سماع د عراک نه ثابته نه ده هم دغه شان د عراک سماع د عائشې رضی الله عنها نه ثابت نه ده، کما قال البخاری واحمد، لهذا دا د هغه احادیث صحیحه په کومو کښې چه مطلقا ممانعت دې دهغې مقابله څنګه کولې شی.

باب كَيْفَ التَّكَشُّفُ عِنْدَ الْحَاجَةِ

باب دې په بیان دکیفیت د ځان ښکاره کولو کې په وخت د قضاء حاجت کې

[۳](۱) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ حَاجَةً لَا يَرْفَعُ ثَوْبَهُ حَتَّى يَدْنُوَ مِنَ الْأَرْضِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ وَهُوَ ضَعِيفٌ، قَالَ أَبُو عِيسَى الرَّمْلِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بِهِ.

ترجمه: د ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې، یقینا نبی صلی الله علیه وسلم وو چه کله به ئې اراده اوکړه د قضاء حاجت نو نه به ئې اوچتوله خپله جامه تردې چه زمکې ته به نزدې شو

تشریح: په دې ترجمة الباب او حدیث الباب کښې یو نهایت لطیف ادب بیان کړې شوې دې. او دا ادب په یو قاعده باندې متفرع دې، هغه دا چه ﴿ الضروری یتقدر بقدر الضرورة ﴾، چه کوم کار د مجبورئ او ضرورت د وجې نه اختیار کړې شی هغه په قدر د ضرورت اختیارول پکار دی، هم دا ډیره احوط طریقه ده نو هم ددې سلسله دا باب دې چه انسان بیت الخلاء ته تلو سره د قضاء حاجت دپاره د بدن نه کپړه لرې کړی او عورت ښکاره کړی نو دا کپړه لرې کول او کشف عورة په تدریج سره د ضرورت مطابق کول پکار دی، ناڅاپه

---

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۹۲، ۸۵۹۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ۱۰ (۱٤)، سنن الدارمي/الطهارة (۶۹۳/۷) (صحیح)

پوره کېږه نه دی لرې کول پکار، پس په حدیث الباب کښې دی چه رسول الله ﷺ به چه کله د قضاء حاجت اراده فرمائیله نو خپله کپړه به ئې نه اوچتوله تر څو چه به زمکې ته نژدې شوې نه وو.

فقهاء کرامو لیکلي دی چه بغیر د ضرورت نه تعری او کشف عورت په یواځې والی (خلوت) کښې هم جائز نه دې، لکه چه امام نووی او علامه شامی ددې تصریح کړې ده.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ ﴾ ددې حدیث د سند مدار په اعمش باندې دې، د اعمش دلته دوه شاګردان دی، وکیع او عبدالسلام، د مصنف رحمه الله مقصود د تلامذه اعمش اختلاف بیانول دی، اختلاف دلته په دوؤ طریقو سره دې، اول دا چه د وکیع په روایت کښې اعمش او د صحابی ترمینځه د یو رجل مبهم واسطه ده، په خلاف د عبدالسلام د روایت چه هلته د صحابی او د اعمش ترمینځه واسطه نشته، دویم اختلاف دا دې چه وکیع ددې حدیث راوی صحابی ابن عمر رضی الله عنهما ګرځولې دې، او عبد السلام انس رضی الله عنه، او ددې نه پس مصنف رحمه الله د حدیث ثانی په باره کښې فرمائي وهو ضعیف.

د ضعف ظاهری وجه دا ده چه د اعمش سماع د انس رضی الله عنه نه ثابت نه ده، لهذا په دې سند کښې انقطاع ده، او په اول سند کښې واسطه موجود ده، خو واسطه د رجل مبهم ده په دې وجه هغې کښې هم ضعف راتلل پکار دی؟ دهغې جواب دا دې چه کیدې شي چه د مصنف رحمه الله په نزد به د رجل مبهم مصداق یو قوی راوی وی هم په دې وجه هغه د خپل ذاتی علم په بناء باندې هغه ته ضعیف نه دې وئیلې، اوس دا چه هغه رجل مبهم څوک دې؟ جواب د بیهقي د روایت نه معلومیږی چه هغه قاسم بن محمد دې، د حافظ ابن حجر او علامه سیوطی رحمه الله دواړو رائې هم دا ده، او د ابن قیم رائې دا ده چه ددې نه مراد غیاث بن ابراهیم دې. خو دا په دې وجه صحیح نه ده چه هغه ضعیف دې که دهغې مصداق د مصنف رحمه الله په نزد غیاث بن ابراهیم وې نو په حدیث اول باندې به ئې هم د ضعف حکم لګولې وې

دا چه پورته راغلل چه د اعمش سماع د انس رضی الله عنه نه ثابته نه ده، د جمهورو رائې هم دا ده چه د اعمش سماع نه د انس رضی الله عنه نه ثابت ده نۀ د بل یو صحابی رضی الله عنه نه، خو په دې کښې د ابونعیم اصفهانی اختلاف دې لکه چه منذری لیکلي دی، د هغوی رائې دا ده چه اعمش انس بن مالک او عبد الله بن ابی اوفی رضی الله عنهما لیدلې دی، او ددې دواړو نه ئې اوریدل هم ثابت دی، منذری وائی دا خلاف مشهور خبره ده

فائده : خان پوهه کړه چه دا حدیث هم په دې دوؤ سندونو سره په ترمذی شریف کښې هم دې، خو امام ترمذی رحمه الله په دواړو احادیثو باندې د مرسل یعنی منقطع کیدو حکم لګولې دې چه دهغې وجه دا ده چه د ترمذی په روایت کښې وکیع او د عبدالسلام د دواړو په سند کښې انقطاع ده، په دواړو ځایونو کښې د اعمش او د صحابی ترمینځه واسطه ذکر نه ده نو په دې صورت کښې د امام ترمذی رحمه الله په دواړو باندې کلام کول صحیح شو، د ترمذی د سند تقاضه هم دا ده چه دواړه دې ضعیف شي

باب كَرَاهِيَةِ الْكَلَامِ عِنْدَ الْحَاجَةِ

باب دې په بيان د كراهيت د خبرو كې په وخت د قضاء حاجت كې

د قضاء حاجت په وخت بغير د ضرورت او مجبورئ نه خبرې كول خلاف ادب دى، مكروه تنزيهى دي، خو كه ورسره بل څه قباحت هم شامل شي مثلا، كشف عورت د بل چا په مخكښې لكه چه په حديث الباب كښې دى نوپه دې صورت كښې به يقيناكراهت تحريمى وى

[د]( )حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ عِيَاضٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا يَخْرُجِ الرَّجُلَانِ يَضْرِبَانِ الْغَائِطَ كَاشِفَيْنِ عَنْ عَوْرَتِهِمَا يَتَحَدَّثَانِ، فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَمْقُتُ عَلَى ذَلِكَ". قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا لَمْ يُسْنِدْهُ إِلَّا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ.

ترجمه. روايت دى د ابو سعيد نه، هغه وائى ما اوريدلي دي د رسول الله ﷺ نه هغه به ويل نه اوځي دوه سړي چه كوي ډك اودس ماتى چه ښكاره كونكي وي د عورت خپل او خبرې كوي، يقينًا الله تعالى غصه كيږي په دې باندې

تشريح: ﴿ حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ الخ ﴾. ﴿ قوله لَا يَخْرُجُ الرَّجُلَانِ ﴾ ظاهره دا ده چه دا د نهى صيغه ده،لهذا دادې د جيم په كسرې سره اولوستلې شي،اوكه مضارع منفى ورته اوونيلې شي نو بيا به مرفوع وى، ﴿ يَضْرِبَانِ الْغَائِطَ ﴾ ضرب الغائط كنايه وى د قضاء حاجت نه

د حديث الباب مضمون دا دې چه نه دى پكار دوه كسانو له چه هغوى دې يو ځائې د قضاء حاجت دپاره لاړ شي، او بيا د قضاء حاجت په وخت يو بل ته عورت ښكاره كړي، او خبرې هم كوى، ځكه چه الله پاک په داسې كار باندې سخت ناراضه كيږى، د ابن ماجه په روايت كښې په دې حديث كښې د ﴿ ينظر احدهما الى عورة صاحبه ﴾ زيادت دې

په دې حديث كښې مَقت يعنى شدت بغض وغضب په مجموعه فعلين يعنى تحدث عند قضاء الحاجة او كشف عورت عند الآخر باندې مرتب كولې شي، په دې كښې زيات سخت څيز كوم نه چه حرام وئيل پكار دى هغه كشف عورة عند الآخر دې، او پاتې شوه مسئله د خبرو كولو نو دا مكروه تنزيهى ده، خو علامه شوكانى ددې حديث د لاندې ليكى چه ددې حديث مقتضى دا ده چه د قضاء حاجت په وخت كلام كول حرام وى، ځكه چه مقت يعنى د شدت بغض وغضب ترتب صرف په مكروه څيز باندې نه شى كيدې، خو د هغوى دا استنباط صحيح نه دې لكه چه مونږ بيان كړه يعنى كوم حكم چه په دوه بيلو بيلو كارونو باندې مرتب كيږى هغه بيل بيل په هر يو باندې څنګه مرتب وئيلې كيدې شى، دا خبره حضرت په بذل كښې ليكلې ده

قوله . ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا لَمْ يُسْنِدْهُ إِلَّا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله ددې حديث په سند كښې چه كوم علت غامضه خفيه دې هغه ظاهروى، علماء كرامو ليكلې دى چه په

( ): سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٤ (٣٤٢)، (تحفة الأشراف: ٤٣٩٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/٣٦) (صحيح لغيره) (الصحيحة: ٣١٢٠، وتراجع الألباني: ٧)،؟

معرفت علل یعنی په اسانید کښې چه کوم باریک او پټ نقائص وی د هغې معلومول د علم حدیث د انواعو نه یو نوع دې، د معرفت علل مطلب دا دې چه د یو حدیث سند په ظاهر کښې برابر او رشتینې دې په ظاهره په هغې کښې هیڅ قابل اشکال خبره نشته خو فی الواقع په هغه سند کښې یو باطنی بیماری ده په کوم باندې چه ددې فن لوئې امامان پوهیږی، لکه دراقطنی، امام ابوحاتم رازی، امام بخاری. امام نسائی وامثالهم. نو باطنی بیماری په دې سند کښې کوم چه مصنف رحمه الله بیانول غواړی، دا ده چه دا حدیث د یحیی بن ابی کثیر نه د عکرمه نه علاه بل چا مسندا نه دې روایت کړې، پس د یحیی بن ابی کثیر دویم شاگرد امام اوزاعی رحمه الله دې هغه دا حدیث په ځائې د مسند مرسلا روایت کوی، د هغوی روایت په بیهقی کښې داسې دې، ﴿عن الاوزاعی عن یحیی بن أبی کثیر، قال قال رسول الله ﷺ﴾ اوگورئ دا حدیث په دې طریق سره مرسل دې ځکه چه صحابی دلته نه دې ذکر شوې نو حاصل دا شو چه بعض راویان دې حدیث لره مسندا او بعض مرسلا نقل کوی، او دا هغه اضطراب دې چه دهغې په وجه باندې په حدیث کښې ضعف راغلو، او په دې اضطراب باندې اطلاع ښکاره ده چه په تتبع د طرقو سره اوشوه، د مصنف رحمه الله په ذهن کښې چونکه نور طرق وو په دې وجه ئې دا مسئله معلومه کړه او تنبیه ئې اوفرمائیله.

بَابُ أَيَرُدُّ السَّلَامَ وَهُوَ يَبُولُ

باب دې په بیان ددې کښې چې آیا جواب د سلام ورکولې شی په حالات د بولو کولو کښې؟

دا ترجمه زمونږ په نسخه کښې هم دغه شان ده، لهذا دلته به حرف استفهام محذوف منل پکار وی او په بعض نسخو کښې حرف استفهام مذکور دې داسې، ایرد السلام وهو یبول، یعنی که یو سړې متیازې کوی او بل هغه ته سلام اوکړی نو په دې حالت کښې به د سلام جواب ورکوی او که نه؟ د حدیث الباب نه معلومه شوه چه په داسې حالت کښې جواب نه دی ورکول پکار، او وجه ددې ښکاره ده چه دا حالت د کشف عورت حالت دې. او د کشف عورت په حالت کښې مطلق خبرې کول هم مکروه دی، لا پاتې خو سلام او ذکر الله، که روستو جواب ورکړی نو دا د هغه تبرع او احسان دې واجب نه دی.

څنگه چه جواب د سلام په دې حالت کښې مکروه دې خپله سلام کول هم مکروه دی اوس دلته مناسب دی چه دا معلومه شی چه په کومو حالاتو کښې سلام کول مکروه دی. پس حضرت نه بذل کښې دا مضمون د در مختار نه نقل کړې دې. کوم چه په نظم کښې دې پس هغه دې اوکتلې شی (۱)

---

(۱) د لوستونکو د سهولت دپاره هغه اشعار دلته نقل کول شی.

سَلَامُكَ مَكْرُوهٌ عَلَى مَنْ سَتَسْمَعُ :: وَمَنْ بَعْدَ مَا أَبْدِي يُسَنُّ وَيُشْرَعُ
مُصَلٍّ وَتَالٍ ذَاكِرٌ وَمُحَدِّثٌ :::::: خَطِيبٌ وَمَنْ يُصْغِي إِلَيْهِمْ وَيَسْمَعُ
مُكَرِّرُ فِقْهٍ جَالِسٌ لِقَضَائِهِ ::::::وَمَنْ بَحَثُوا فِي الْفِقْهِ دَعْهُمْ لِيَنْفَعُوا
مُؤَذِّنٌ أَيْضًا أَوْ مُقِيمٌ مُدَرِّسٌ :::::::: كَذَا الْأَجْنَبِيَّاتُ الْفَتَيَاتُ امْنَعْ
وَلُعَّابُ شِطْرَنْجٍ وَشِبْهٍ بِخُلْقِهِمْ :::::::: وَمَنْ هُوَ مَعَ أَهْلٍ لَهُ يَتَمَتَّعُ
وَدَعْ كَافِرًا أَيْضًا وَمَكْشُوفَ عَوْرَةٍ : وَمَنْ هُوَ فِي حَالِ التَّغَوُّطِ أَشْنَعُ

[۱۶] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ، وَأَبُو بَكْرٍ ابْنَا أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ الضَّحَّاكِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "مَرَّ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَبُولُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرُوِيَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ وَغَيْرِهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، تَيَمَّمَ ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ.

ترجمه: د ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وائي. تير شو يو سړی په نبي ﷺ باندې او هغه متيازې کولې، نو سلام ئې واچولو په هغه باندې نو جواب ئې ور نه کړو.

تشريح: قوله:﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ وَأَبُو بَكْرٍ مَرَّ رَجُلٌ الخ ﴾ د وړاندې حديث نه معلوميږي چه مهاجرين قنفذ سلام کړې وو نو کيدې شي چه دا رجل مبهم هم هغه وی او کيدې شي چه ابوالجهيم بن الحارث وی لکه چه د مشکوة په روايت کښې د هغوی د نوم تصريح ده، او د ابوالجهيم روايت په ابوداؤد کښې هم په ابواب التيمم کښې راروان دې او کيدې شي چه بل څوک وی قطعی طور سره تعيين نه شی کيدلې چه دا څوک دې؟ خو د هغوی په تعيين نه کيدو باندې په روايت باندې هيڅ اثر نه پريوځي.

حاصل دا چه دا صحابی رضي الله عنه په رسول الله ﷺ باندې ورتير شو په داسې حال کښې چه هغوی اودس ماتې کولو هغوی رسول الله ﷺ ته سلام اوکړو نو هغوی د سلام جواب ورنکړو ددې روايت نه خو هم دا معلوميږي چه رسول الله ﷺ د سلام جواب ورنکړو، په بل روايت کښې دی ﴿ ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ ﴾ که دواړه بيل بيل واقعات وی نو هيڅ اشکال پکښې نشته او که يوه واقعه وی لکه چه د حضرت سهارنپوری رجحان دې طرف ته دې نو په دې صورت کښې به د ﴿ فلم يرد ﴾ معنی دا وی چه فورا ئې جواب ورنکړو، بلکه بعد التيمم ئې جواب ورکړو.

يوه مسئله دلته دا ده چه استنجاء بالحجر کونکی ته سلام اوکړې شي نو هغه جواب ورکولې شي او که نه، نو په دې کښې اختلاف دې په عرف شذی کښې دا ليکلې دی چه د حضرت گنگوهی رحمه الله رائې دا ده چه جواب ورکول جائز دی، او د مولانا مظهر نانوتوی رائې دا ده چه جائز نه دی.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرُوِيَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَغَيْرِهِ ﴾ خان پوهه کړه چه په دې باب کښې چه مصنف رحمه الله کوم روايت موصولا ذکر فرمائيلې دې هغه هم د ابن عمر دې، اوس دلته چه د ابن عمر رضي الله عنهما روايت تعليقا ذکر کوی هغه وړاندې په ابواب التيمم کښې راروان دې او د مصنف رحمه الله په کلام کښې په غيره سره د ابوالجهيم روايت طرف ته اشاره ده او دا روايت هم په ابواب التيمم کښې راروان دې، خو په بذل کښې حضرت د عنده مصداق ابن عباس رضي الله عنهما لره ليکلې دې، خو واضحه دې وی چه وړاندې په ابواب التيمم کښې د ابن عمر رضي الله عنهما د روايت نه علاوه چه بل کوم روايت راروان دې، هغه د ابوالجهيم دې، د ابن عباس رضي الله عنهما نه دې.

اوس پاتې شوه دا خبره چه د مصنف رحمه الله غرض په دې کلام سره څه دې، نو په دې

---

(۱): صحيح مسلم/الحيض ۲۸ (۳۷۰)، سنن الترمذي/الطهارة ٦۷ (۹۰)، الاستئذان ۲۷/(۲۷۲۰)، سنن النسائي/الطهارة ۳۳ (۳۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۷ (۳۵۳)، (تحفة الأشراف: ۷٦۹٦) (حسن)

کښې دوه احتمالونه دي، يو دا چه مصنف رحمه الله دا وئيل غواړي چه په دې روايت کښې اختصار واقع شوې دې، نور روايات کوم چه مفصل دي، په هغې کښې دا دي چه رسول الله ﷺ د تيمم نه پس جواب ورکړو .دويم احتمال په غرض دمصنف کښې دادې چه ددې روايت نه خو دا معلوميږي چه رسول الله ﷺ د سلام جواب ورنکړو، خو په يوه بله موقع باندې چه کله هم دا خبره راپيښه شوه نو رسول الله ﷺ د سلام جواب د تيمم کولو نه پس ورکړو، ګويا قصې متعدد دي.

د عبادات فائتة لا الى خلف دپاره د تيمم جواز:

﴿ قوله : تَيَمَّمَ ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ ﴾ د متيازو نه د فارغيدو نه پس د سلام جواب ورکول جائز دي، خو چونکه په سلام کښې د الله پاک ذکر دې او ذکر الله په طهارت سره افضل دې په دې وجه رسول الله ﷺ فورا تيمم کولو سره د سلام جواب ورکړو.

د دې نه امام طحاوي رحمه الله استدلال کړې دې چه کوم عبادات فائتة د لا الى خلف د قبيلې نه وي، يعنې د کومو عباداتو د فوت کيدو نه پس چه قضاء نشته، مثلا صلوة الجنازة، صلوة العيدين، دهغې اودس کولو سره د ادا کولو په صورت کښې که د فوت کيدو ويره وي نو د اوبو په موجودګئ کښې فورا تيمم کولو سره هغه عبادات ادا کولې شي، دا د احنافو مسلک دې، ائمه ثلاثه ددې قائل نه دي، هم په دې وجه امام نووي رحمه الله ددې حديث توجيه داسې کړې ده چه د رسول الله ﷺ دا تيمم کول د اوبو دنشتوالي د وجې نه وو خو دا خبره د ظاهر خلاف ده ځکه چه دا د مديني واقعه ده، او په آبادئ کښې خو اوبه وي .

[۱۷]([1])حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ حُضَيْنِ بْنِ الْمُنْذِرِ أَبِي سَاسَانَ، عَنِ الْمُهَاجِرِ بْنِ قُنْفُذٍ، أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَبُولُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى تَوَضَّأَ، ثُمَّ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: "إِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أَذْكُرَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا عَلَى طُهْرٍ، أَوْ قَالَ: عَلَى طَهَارَةٍ".

ترجمه: د مهاجر بن قنفذ نه روايت دې، دغه راغى نبي ﷺ ته او هغه متيازې کولې نو سلام ئې اوکړو هغه ته، نو جواب ئې ورته ورنکړو تردې چه اودس ئې اوکړو، بيا ئې اعتذار پيش کړو هغه ته، نو وئې وئيل: يقينًا ما بد ګڼړل چه د الله تعالى ذکر اوکړم مګر په پاکۍ باندې، او يايې اووئيل: (د طهر په ځائې باندې طهارة).

تشريح: قوله:﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى.... وَهُوَ يَبُولُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ ﴾ روايات په دې باره کښې مختلف دي، چه رسول الله ﷺ ته په کوم حالت کښې سلام کړې شوې دې، ددې حديث نه معلوميږي چه د عين بول کولو په وخت کړې شوې دې، د نسائي په روايت کښې هم دغه شان دي، ﴿ وهو يبول ﴾ او د مسند احمد په روايت کښې، ﴿ كان يبول او قد بال ﴾ په شک د راوي سره دې، خو په ابن ماجه کښې دي، ﴿ وهو يتوضا ﴾ يعنې د اودس کولو په وخت ئې

[1]: سنن النسائي الطهارة ٣٤ (٣٨)، سنن ابن ماجه الطهارة ٢٧ (٣٥٠)، (تحفة الأشراف: ١١٥٨٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٨٠)، سنن الدارمي الاستئذان ١٣ (٢٦٨٣) (صحيح)

سلام کړي دي، اوس یا خو به دا د ابن ماجه روایت مرجوح اوګرځولې شي چه د اکثرو روایاتو خلاف دې، یا دې هغه توجیه اوکړې شي کومه چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې د شیخ شاه عبدالغنی صاحب رحمه الله نه نقل فرمائیلې ده، هغه دا چه راوی دلته د استعارې نه کار اخستلې دې چه مسبب وئیلو سره ئې سبب مراد کړې دې یعنی سبب الوضوء وهو البول.

﴿ قوله : إِنِّی کَرِهْتُ أَنْ أَذْکُرَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلاَّ عَلی طُهْرٍ ﴾ رسول الله ﷺ ارشاد فرمائی چه ما بغیر د طهارۃ نه د الله پاک نوم اخستل غوره او نه ګڼړل، ځکه چه سلام د الله پاک په نومونو کښې یو نوم دې، په قرآن کریم کښې دی ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الایة ﴾ او په الادب المفرد کښې د انس رضی الله عنه حدیث دې مرفوعا، ﴿ السلام اسم من اسماء الله تعالی ﴾.

دلته یو اشکال دا واردیږی چه د رسول الله ﷺ دا ارشاد د هغه حدیث عائشه رضی الله عنها خلاف دې کوم چه وړاندې په بل باب کښې راروان دې ﴿ کان یذکر الله علی کل احیانه ﴾ په ظاهر کښې تعارض معلومیږی؟ ددې څو جوابونه کیدې شی. ۱: حدیث الباب په اولویت باندې محمول دې، او د عائشې رضی الله عنها حدیث په جواز باندې. ۲: د عائشې رضی الله عنها په حدیث کښې د ذکر نه مراد ذکر قلبی دې او دلته ذکر لسانی فلا منافاة. ۳: علی کل احیانه. کښې احیانه ضمیر رسول الله ﷺ ته راجع نه دې، بلکه د ذکر طرف ته راجع دې او معنی به دا وی، کان یذکر الله عزوجل فی احیان الذکر، یعنی هغه ټول اوقات چه په هغې کښې ذکر مناسب دې، په هغې کښې به رسول الله ﷺ ذکر فرمائیلو په دې صورت کښې هیڅ اشکال پاتې نه شو، دا جواب علامه سندهی کړې دې.

دلته یو بل اشکال دا دې چه د بیت الخلاء نه د وتلو په وخت د رسول الله ﷺ نه بعض دعاګانې منقول دی، او ظاهره ده چه هغه دعاګانې به بغیر د طهارت نه لوستلې شی، او د حدیث الباب نه په حالت غیر طهارت کښې د ذکر الله کراهت معلومیږی؟ ددې جواب دا دې چه د اذکارو دوه قسمونه دی، یو اذکار مطلقه چه په هغې کښې د څه خاص وخت تعیین نشته، دویم اذکار مخصوصه موقتة چه په هغې کښې د یو خاص وخت تعین ملحوظ وی، پس د اذکار مخصوصه موقتة دپاره ضروری ده چه په هغه اوقاتو کښې اولوستلې شی که طهارت وی او که نه وی، او کوم اذکار چه مطلقا دی د هغې دپاره به البته اولی دا وی چه په طهارت سره وی.

باب فِي الرَّجُلِ يَذْكُرُ اللَّهَ تَعَالَى عَلَى غَيْرِ طُهْرٍ

باب دې په بيان د سړي کې چې د الله ذکر کوي بغير د پاکۍ نه

[۱۸] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ سَلَمَةَ يَعْنِي الْفَأْفَاءَ، عَنِ الْبَهِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ".

ترجمه: د عائشي ﷺ نه روايت دې، هغې وئيلى دي: وو رسول الله ﷺ چه د الله ذکر به ئې کولو په ټولو حالاتو کښې.

تشريح: د مصنف رحمه الله عادت دا دې چه هغوى کله کله داسې هم کوى چه د باب په اخير کښې که يو داسې روايت راشى چه دهغې خلاف بل روايت وى نو مصنف رحمه الله دا مخالف باب فورا په بل روايت کښې ذکر کوى چه هغه روايت لره ملحوظ ساتلو سره دهغې جواب باندې سوچ اوکړې شى. پس دلته د تير باب په اخير کښې د رسول الله ﷺ ارشاد نقل شو ﴿انى کرهت ان اذکر الله ﴾ حال دا چه د عائشي ﷺ روايت دهغې خلاف دې، په دې وجه مصنف رحمه الله دا باب قائم کړو او د عائشي ﷺ حديث ئې ذکر کړو، ګينې ظاهره ده چه ددې ترجمة الباب تعلق د سياق او سباق چه کوم ابواب شروع دى يعنى ابواب الاستنجاء سره نشته، په دې باب کښې مصنف رحمه الله چه کوم حديث ذکر فرمائيلې دې په دې باندې کلام په تيرو ابوابو کښې تير شوې دې.

بَابُ الْخَاتَمِ يَكُونُ فِيهِ ذِكْرُ اللَّهِ يُدْخَلُ بِهِ الْخَلَاءَ

باب دې په بيان د ګوتمې کې چې په هغې کې د الله ذکر وي چې ننويستلى شي بيت الخلاء ته

[۱۹] (٢) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الْحَنَفِيِّ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ وَضَعَ خَاتَمَهُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا حَدِيثٌ مُنْكَرٌ، وَإِنَّمَا يُعْرَفُ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ زِيَادِ بْنِ سَعْدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، اتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ وَرِقٍ ثُمَّ أَلْقَاهُ وَالْوَهْمُ فِيهِ مِنْ هَمَّامٍ، وَلَمْ يَرْوِهِ إِلَّا هَمَّامٌ.

ترجمه: د انس ﷺ نه روايت دې، هغه وائى: وو نبي ﷺ چه کله به داخل شو بيت الخلاء ته نو کيخودله به ئې ګوتمه خپله.

تشريح: د اداب استنجاء بيان شروع دې، مصنف رحمه الله فرمائى چه ددې ټولو ادابو نه يو ادب دا دې چه که چا ګوتمه اچولې وى چه په هغې کښې د الله پاک يا د رسول الله ﷺ نوم وى نو هغه دې بيت الخلاء ته د تلو نه مخکښې بهر کيخودلې شى.

پس په حديث الباب کښې سيدنا انس ﷺ فرمائى چه رسول الله ﷺ به کله هم بيت

---

[1]: صحيح البخاري/الأذان ١٩ (٦٣٣) تعليقًا، صحيح مسلم/الحيض ٣٠ (٣٧٣)، سنن الترمذي/الدعوات ٩ (٣٣٨٤)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١ (٣٠٢)، (تحفة الأشراف: ١٦٣٦١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٧٠، ١٥٣) (صحيح)

[2]: سنن الترمذي/ اللباس ١٦ (١٧٤٦)، الشمائل ١١ (٨٨)، سنن النسائي/الزينة ٥١ (٥٢١٦)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١ (٣٠٣)، (تحفة الأشراف: ١٥١٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/٩٩، ١٠١، ٢٨٢) (منكر)

الخلاء ته د داخليدو اراده فرمائيله نو خپل خاتم به ئې بهر کيخودلو او دا په دې وجه چه د هغوی په ګوتمه کښې محمد رسول الله ليکلې شوې وو، په دې کښې د ګوتمې هيڅ تخصيص نشته، بلکه هر هغه څيز يا کاغذ چه په هغې کښې د الله پاک نوم ليکلې شوې وو، مثلا دراهم او دنانير سره به هم دا معامله کولې شی بلکه که د ذکر الله نه علاوه مطلق حروف هم په هغې کښې ليکلې شوې وی که هغه هر څنګه وی نو بيا به هم داسې کولې شی، څکه چه حروف د الله پاک د کلام او داسماؤ ماده ده په دې حيثيت سره مطلق حروف هم قابل احترام دی، لکه چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ليکلې دی.

دلته يو طالبعلمانه سوال پيدا کيږی هغه دا چه مصنف رحمه الله فرمائی : ﴿ باب الخاتم يکون فيه ذکر الله ﴾ په خاتم کښې ذکر الله کوم دې، ذکر خو د ذاکر صفت دې او د هغه سره قائم دې؟ ددې جواب دا دې چه دلته د ذکر نه مراد هغه الفاظ دی کوم چه په ذکر باندې دال دی، په دې باندې هم هغه اشکال واردیږی چه الفاظ خو د لافظ په ژبه کښې دی، نه په خاتم يا کاغذ کښې؟ بيا به هم دا وئيلې شی چه د الفاظو نه مراد زمونږ هغه نقوش او د حروفو شکلونه دی کوم چه په الفاظو باندې دال دی، ځان پوهه کړه چه نقوش په الفاظو باندې دلالت کوی او الفاظ په معانی باندې نو ګويا درې څيزونه شو، نقش، لفظ، معنی، حاصل د کلام دا چه د ذکرالله نه مراد ما يدل علی الذکر دې او ما يدل علی الذکر دوه دی، يو بغير د واسطې نه لکه الفاظ او يو بالواسطه لکه نقوش او هم دا دلته مراد دی.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم خاتم مبارک د ډول دپاره نه وو بلکه هغه د هغوی مهر وو او په هغې باندې د هغوی نوم مبارک ليکلې شوې وو، او د مهر په طريقه باندې به هغه په خطونو باندې لګولې شو، څکه چه کله رسول الله صلی الله علیه وسلم غير مسلم بادشاهانو ته د دعوت الی الاسلام د خطونو ليږلو اراده اوفرمائيله نو هغوی ته عرض اوکړې شو چه د بادشاهانو دستور دې چه هغوی غير مختوم ليک نه قبلوی، چه کله د باقاعده مهر سره هغوی ته لفافه يا خط اورسيږی هغه اخلی نو ددې ضرورت د لاندې رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې موقع باندې دا خاتم جوړ کړې وو.

دلته دا پيژندل هم ضروری دی څکه چه ددې به روستو ضرورت راځی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په شروع کښې د سرو زرو ګوتمه جوړه کړې وه، صحابه کرامو رضی الله عنهم هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم په اتباع کښې د سرو زرو ګوتمه جوړه کړه، خو بيا رسول الله صلی الله علیه وسلم دا د سرو زرو ګوتمه ناخوښه کړه او ګزار ئې کړه، او دوباره رسول الله صلی الله علیه وسلم د سپينو زور خاتم جوړ کړو او هم هغه ئې بيا تر مرګه پورې استعمالوله، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات نه پس خليفه اول او د هغوی نه پس خليفه ثانی او د هغوی نه پس خليفه ثالث ته هغه راورسيده، بيا د خليفه ثالث د لاس نه وتلو سره هغه په څه طريقه بئر اريس کښې چه د مدينې طيبې مشهور کوهې دې هغې ته غورځيدو سره ورکه شوه، سره د ډير لټون نه ورته ملاؤ نه شوه، د علماء کرامو وينا ده چه د سيدنا عثمان رضی الله عنه په خلافت کښې چه کوم اختلافات واقع شو کوم چه د تاريخ په کتابونو کښې معروف او مشهور دی، ددې مبارکې ګوتمې د ورکيدو نه پس هغه هر څه اوشو، معلومه نه ده چه په دې ګوتمه کښې څه راز وو او څومره برکتی وه.

دلته يوه خبره دا هم اوپيژنئ چه ددې صحيح صورت حال هغه دې کوم چه پورته ذکر شو، خو په ابواب الخاتم کښې يو روايت راغلې دې چه دهغې په سند کښې راوی امام زهرى رحمه الله دې، د هغوى په روايت کښې دا هم دى چه رسول الله ﷺ د سپينو زرو خاتم جوړ کړو، خو په ابواب الخاتم کښې يو روايت راغلې دې چه دهغې په سند کښې راوی امام زهرى رحمه الله دې، د هغوى په روايت کښې دى چه رسول الله ﷺ خاتم فضة جوړه کړه او بيا ئې هغه ناخوښه کولو سره اوغورځوله، د جمهور شراح او محدثينو رائې دا ده چه دا د زهرى وهم دې، رسول الله ﷺ د سپينو زرو نه بلکه د سرو زرو خاتم غورځولې وو، لکه په شروع کښې تفصيلا تير شوې دى، او بعض علماء کرامو د زهرى د روايات يو توجيه هم کړې ده کومه چه به په خپل مقام باندې راشى، دلته تول ځيزونه تبعا راغلل.

د حديث الباب په باره د محدثينو اختلاف رائې :

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا حَدِيثٌ مُنْكَرٌ ﴾ دا قال ابوداؤد ډير اهم دې او ډير تفصيل هم غواړى، او مصنف رحمه الله چه کومه دعوى کړې ده هغه مختلف فيه ده، د ټولو حضراتو دهغې سره اتفاق نشته، حضرت په بذل کښې په دې باندې تفصيل سره کلام کړې دې، د امام نسائى رحمه الله رائې دا ده چه دا حديث غير محفوظ دې، او د امام دارقطنى رحمه الله د کلام نه معلوميږى چه دا شاذ دې، ځکه چه په دې کښې هغوى د اختلاف رواة ذکر کړې دې ددې بالمقابل امام ترمذى رحمه الله ددې حديث تحسين فرمائيلې دې او ورسره ئې ورته غريب هم وئيلې دې، اوس ګويا امام ابوداؤد رحمه الله يو طرف ته شو، بل طرف ته امام ترمذى رحمه الله، د دواړو رائې مختلف دى، حافظ منذرى رحمه الله په دې مسئله کښې د امام ترمذى رحمه الله سره دې، د مصنف رحمه الله ملګرې نه دې هغوى وائى چه ددې راويان ثقات او اثبات دى، او زمونږ د حضرت سهارنپورى رحمه الله ميلان هم د امام ترمذى رحمه الله د رائې طرف ته دې، د حضرت د مصنف رحمه الله ددې رائې سره اتفاق نشته چه دا حديث منکر دې.

د مصنف رحمه الله د دعوې ثبوت او په هغې نقد :

﴿ وَإِنَّمَا يُعْرَفُ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ ﴾ په دې سره مصنف رحمه الله په خپله دعوى باندې دليل قائموى، يعنى د نکارت وجه بيان فرمائى، ځان پوهه کړه چه د حديث منکر مقابل ته معروف وئيلې شى، هم په دې وجه مصنف رحمه الله دلته منکر کوم چه مقابل د معروف دې دا په خپل قول ﴿وانما يعرف ﴾ سره بيانول غواړى، د مصنف رحمه الله د دليل حاصل دا دې چه ددې حديث په سند کښې د همام راوى نه دوه وهمونه شوې دى، د يو تعلق د سند سره دې او د بل د متن سره، په سند کښې هغوى دا کړې دى چه د ابن جريج او د زهرى ترمينځه چه کومه واسطه وه يعنى زياد بن سعد هغه ئې پريخودلې دې، او دويم وهم د متن سره متعلق دې هغه دا چه اصل متن ددې سند هغه نه وو کوم چه همام ذکر کړو بلکه هغه دې کوم چه د ابن جريج نه د

همام نه علاوه نور راویان نقل کوی،[1] چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ ان النبیﷺ اتخذ خاتما من ورق ثم القاه ﴾ نو ګویا د همام نه دوه وهمونه شوې دی، یو ترک واسطه او یو تبدیل متن چه په ځائې د هغه متن ئې بله خبره ذکر کړه او وې وئیل ﴿ کان النبیﷺ اذا دخل الخلاء وضع خاتمه ﴾ دا خو هغه خبره ده کومه چه مصنفؒ کړې ده.

او دویمه ډله کومه چه دې حدیث ته صحیح وائی لکه امام ترمذیؒ، حافظ منذریؒ او حضرت سهارنپوریؒ، هغوی داسې فرمائی چه په دې حدیث باندې د منکر تعریف صادق نه راځی، منکر وئیل ورته غلط دی. ځکه چه د حدیث منکر په تعریف کښې دوه اقوال دی، او دواړه تعریفونه دلته نه صادقیږی، ځکه چه حدیث منکر هغه حدیث دې چه دهغې په سند کښې یو راوی شدید الضعف وی مثلا متهم بالکذب وی او هغه د ثقه راوی مخالفت کوی، او دویم قول د منکر په تعریف کښې دا دې چه په کوم روایت کښې راوی شدید الضعف وی دا بحث پکښې نشته چه د ثقه مخالفت کوی یا نه غرض دا چه د هر دواړو اقوالو په بناء باندې د حدیث منکر دپاره ضروری ده چه په هغې کښې یو راوی شدید الضعف وی او همام داسې راوی نه دې بلکه ثقه او د صحیحین په راویانو کښې دې د هغوی طرف ته د وهم نسبت کول صحیح نه دی، دویمه خبره دا ده چه هغه متفرد نه دې بلکه په بیهقی کښې یحیی بن المتوکل او د دارقطنی په کتاب العلل کښې یحیی بن الضریس د هغوی متابعت کړې دې، لهذا دا حدیث منکر نه شو بلکه مونږ وایو چه صحیح دې، د ترک واسطه او د تبدیل متن دواړه اعتراضات بې بنیاده دی دا مستقل دوه متونه دی کوم چه په دوؤ سندونو سره روایت کړې شوې دی لکه چه د حافظ ابن حبان رائې ده، هغوی هم داسې فرمائی چه دا دواړه بیل بیل حدیثونه دی د یو متن داسې دې ﴿ اذا دخل الخلاء وضع خاتمه ﴾ او د دویم متن داسې دې ﴿ اتخذ خاتما من ورق ثم القاه ﴾ د هر یو سند بیل بیل دې، په اول کښې د زیاد بن سعد واسطه نشته، په دویم کښې شته، وراندې تلو سره حضرت سهارنپوریؒ فرمائی چه دې حدیث ته مدلس وئیلې کیدې شی ځکه چه په دې کښې ابن جریج راوی مدلس دی

اوس ځان پوهه کړه چه په مصنفؒ باندې دا اشکال واردیږی چه هغوی حدیث ثانی ته معروف څنګه اووئیلو حال دا چه مشهور عند المحدثین دا ده چه په دې کښې زهری ته وهم شوې دې چه رسول اللهﷺ د سپینو زرو خاتم غورځولې وو، او دا خبره نقل کړې شوه کما تقدم تفصیله.

توجیه لطیف از حضرت ګنګوهی:

دلته حضرت سهارنپوریؒ په بذل کښې د حضرت ګنګوهیؒ د تقریر نه یوه ډیره لطیفه خبره نقل کړې ده، هغه دا چه د همام طرف ته د وهم نسبت صحیح نه دې، ځکه چه هغه ثقه

---

[1] او هغه راویان دا دی: عبدالله بن الحارث المخزومي، ابوعاصم، هشام بن سلیمان، موسي بن طارق، لکه چه د شروح نه معلومیږی)

دي، باقي دا چه بیا هغوی دا حدیث داسې څنګه نقل کړو کوم چه د مصنف رحمه الله په قول خلاف معروف دي، دې باره کښې حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائی غالبا شوې داسې ده چه د زهری هغه روایت په کوم کښې چه د خاتم فضة د القاء ذکر دې د جمهورو په نزد غلط دې او غلطي منسوب کیږي د زهری طرف ته نو همام دا سوچ اوکړو چه په څه طریقه د زهری نه دا اعتراض لرې کړې شي څکه چه دا صحیح ده چه رسول الله ﷺ د سپینوزرو ګوتمه نه وه غورځولې، نو همام د زهری د بیان کړې روایت توجیه او اصلاح دا اوکړه چه د خاتم فضة د غورځولو نه مراد دا دې چه رسول الله ﷺ به بیت الخلاء ته د تلو نه مخکښې دا کیخودله او دا چه د القاء متبادر معنی مراد نه ده، په دې صورت کښې به څوک د زهری روایت ته غلط اووائی، ددې توجیه په بنیاد د زهری نه اعتراض ختمیږي، والله تعالی اعلم بالصواب.

د کلام مصنف رحمه الله توجیه:

دا تولې خبرې خو تقریبا هم هغه دی کومې چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې لیکلې دی، د عبد ضعیف رائې دا ده چه د مصنف رحمه الله د کلام دې داسې توجیه اوکړې شي چه دهغې په وجه د مصنف رحمه الله نه اعتراض لرې شي هغه دا چه د حدیث منکر تعریف کښې د متقدمینو رائې جدا ده او د متاخرینو جدا، حضرت سهارنپوری رحمه الله چه د تعریف منکر په سلسله کښې څه لیکلي دی او بیا ئې چه په مصنف رحمه الله باندې کوم اعتراض کړې دې هغه د متاخرینو د رائې مطابق دی او د متقدمینو په نزد د حدیث منکر اطلاق په ما تفرد به الراوی باندې هم کیږي (۱) کوم ته چه حدیث شاذ وائی، که هغه راوی ثقه وی او که غیر ثقه، پس د مصنف رحمه الله مراد هم دلته د منکر نه شاذ دې علی اصطلاح القدماء او په قدماء محدثین کښې امام احمد بن حنبل رحمه الله هم دې او امام ابوداؤد رحمه الله د هغوی خاص شاګرد رشید دې، کیدې شي چه هغوی دلته منکر په معنی د شاذ اخستلې وی، فثبت ما ادعاه المصنف رحمه الله والله اعلم بالصواب.

باب الاستبراء من البول

باب دې په بیان د څان ساتلو کښې د بولو نه

د ترجمة الباب تشریح او غرض:

څان پوهه کړه چه استبراء او استنجاء دوه بیل بیل څیزونه دی، فقهاء کرام استنجاء ته سنت وائی او استبراء ئې لازم لیکلې ده، د استنجاء مباحث او مسائل تیر شوی دی، د استبراء تعریف دا دې: طلب البراءة عن بقیة البول.... چه د بولو نه پس چه په مثانه یا د متیازو په

---

(۱) قال الحافظ في مقدمة الفتح في ترجمة بريد بن عبدالله احمد وغيره يطلقون المناكير على الافراد المطلقة وفي قواعد علوم الحديث ۲۵۸ فرق بين قول المتقدمين هذا حديث منكر وبين قول المتاخرين ذلك... الى آخر ما فيه) ددې نه پس په سن ۱۸ هـ کښې د زیات غور کولوسره ښکاره شوه چه دا توجیه هغه وخت چلیدې شوه کله چه مصنف په دې باندې صرف د منکر اطلاق کړې وې، خو داسې نه ده بلکه مصنف ددې حدیث مقابل هم ذکر کړې دې چه هغه ئې معروف ګرځولې دې او دا حدیث ئې د همام وهم ګرځولې دې، نو دکلام سیاق ددې تقاضه کوی چه دا حدیث دمصنف په نزد غیر محفوظ دې، کما مر أي النسائي، والله أعلم دا جدا خبره ده چه دچا دمصنف ددې رائې سره اتفاق نه وی.فقط.

نالئ کښې چه کومه قطره پاتې شي دهغې د اثر نه په ښۀ طريقه باندې براءت او اطمينان حاصلول، دا خو استبراء ده([1]) کوم ته چه فقهاء کرام لازم وائي، او ترڅو چه دا حاصل شوې نه وی اودس شروع کول صحيح نه دی، خو ظاهره دا ده چه د مصنف رحمه الله مراد دلته د استبراء نه عام معنی ده يعنی په متيازو کښې احتياط کول حتی الامکان دهغې د ځان ساتلو کوشش کول، چه چرته دهغې په باره کښې بې احتياطی او نه شی که په بدن کښې وی او که په کپړه کښې وی، د روايات الباب مقتضی هم دا ده، ګينې د احاديثو مطابقت به د ترجمې سره مشکل شي کما لا يخفی علی المتامل، او هم ددې غرض په عموم کښې به دا هم راشي چه بول جالسا پکار دی نه قائما، ځکه چه کوم احتياط او حفاظت چه په بول جالسا کښې دې هغه په قائما کښې هرګز نشته، هم په دې وجه وراندې تلو سره مصنف رحمه الله دويم باب باب البول قائما منعقد فرمائيلې دې، اوس په دواړو بابونو کښې مناسبت په ښۀ طريقه واضح شو.

تنبيه : ځان پوهه کړه چه د څو صفحاتو نه پس يو باب الاستبراء بل راروان دې په دواړو کښې په ظاهره تکرار دې، په دفع تکرار باندې به کلام هم هلته کولې شي.

[۲۰]([2])حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَهَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، قَالَ: سَمِعْتُ مُجَاهِدًا يُحَدِّثُ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَبْرَيْنِ، فَقَالَ: "إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ، أَمَّا هَذَا فَكَانَ لَا يَسْتَنْزِهُ مِنَ الْبَوْلِ، وَأَمَّا هَذَا فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ، ثُمَّ دَعَا بِعَسِيبٍ رَطْبٍ، فَشَقَّهُ بِاثْنَيْنِ، ثُمَّ غَرَسَ عَلَى هَذَا وَاحِدًا وَعَلَى هَذَا وَاحِدًا، وَقَالَ: لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَيْبَسَا" ،قَالَ هَنَّادٌ: يَسْتَتِرُ مَكَانَ يَسْتَنْزِهُ.

ترجمه: د ابن عباس رضی الله عنه نه روايت دې، هغه وائي: تير شو رسول الله صلی الله عليه وسلم په دوؤ قبرونو باندې، نو وئې وئيل: دې دواړو ته عذاب ورکول کيږي، او عذاب ورته نه ورکول کيږي په يو لوی شي باندې، هر چه دا دی نو وو چه ځان ئې نه ساتلو د بولو نه، او هر چه دادی نو چغلې به ئې کوله، بيا ئې راوغوښتله يوه لخته د قجورې لمده نو دوه ځائې ئې کړه، بيا ئې ناله کړه په دې باندې يوه، او په دې باندې يوه، او وئې وئيل: کيدی شي چه سپک شي د دې دواړو نه تر کومې چه اوچې شوې نه وي، ونيلی دې هناد يستتر په ځائې د يَسْتَنْزِهُ.

تشريح: قوله : ﴿ مَرَّ رَسُولُ اللهِ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى قَبْرَيْنِ ﴾ دلته بحث دا دې چه دا دواړه قبرونو والا مسلمانان وو که کافر، په دې کښې دواړه اقوال دی، پس د ابوموسی المدينی رائې بالجزم دا ده چه دا غير مسلم وو او ددې تائيد د هغه روايت نه کيږی چه په هغې کښې

---

[1]) د استبراء او استنجاء بيان خو پورته راغلو، دلته يو دريم لفظ دې، چه دهغې معنی دا ده (طلب النقاوة بان يدلك المقعد بالاحجار والاصبع عند الاستنجاء بالماء) يعنی صفائی طلب کول، په داسې طريقه چه استنجاء بالحجر کوی نو حجر په مقعد کښې ښه راکاږی او که اوبه وی نو په لاس سره هم مقعد اومږی،

[2]): صحيح البخاري/الوضوء ٥٥ (٢١٦)، ٥٦ (٢١٨)، الجنائز ٨١ (١٣٦١)، ٨٨ (١٣٧٨)، الأدب ٤٦ (٦٠٥٢)، ٤٩ (٦٠٥٥)، صحيح مسلم/الطهارة ٣٤ (٢٩٢)، سنن الترمذي/الطهارة ٥٣ (٧٠)، سنن النسائي/الطهارة ٢٧ (٣١)، الجنائز ١١٦ (٢٠٦٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٦ (٣٤٧)، (تحفة الأشراف: ٥٧٤٧)، مسند احمد (١/٢٢٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٦١ (٧٦٦) (صحيح)

راغلي دی ﴿ هلكا في الجاهلية ﴾ خو دا روايت ضعيف دي، ځکه چه په دې کښې ابن لهيعه راوی دې، او د ابن العطار رائې دا ده چه دا قبر والا مسلمانان وو، او د بعض روایاتو نه هم ددې تائید کیږی، حافظ ابن حجرﷺ هم دې رائې ته ترجیح ورکړې ده پس د ابن ماجه په روایت کښې دی ﴿ مر على قبرين جديدين ﴾ او د مسند احمد په روایت کښې دی ﴿ مر بالبقيع﴾ بل دا چه رسول اللهﷺ تپوس اوفرمائیلو ﴿ من دفنتم اليوم ﴾ ددې ټولو روایاتو تقاضه دا ده چه دا د مسلمانانو قبرونه وو.

علامه قرطبیﷺ د بعض اهل علم نه نقل کړې دی چه په دوی کښې یو سعد بن معاذؓ وو، خو امام قرطبیﷺ فرمائی چه دا قول صرف د رد کولو دپاره ذکر کیدلې شی د معتبر کیدو په حیثیت سره نه، حاصل دا چه دا قول صحیح نه دې، د سعد بن معاذؓ واقعه په حدیث کښې بل شان راغلی، حافظ ابن حجرﷺ فرمائی چه ددې دواړو صاحبانو نومونه معلوم نه شو، په یو روایت کښې هم د نوم تصریح ملاؤ نه شوه، غالبا راویانو د مسلمان د پردې ساتلو د وجې نه قصدا داسې اوکړل.

د یو بل حدیث نه اشکال او دفع تعارض:

﴿ قوله إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ ﴾ دلته یو اشکال کولې شی هغه دا چه په دې حدیث کښې خو د کبیر کیدو نفی کړې شوې ده او یو بل روایت کوم چه په الادب المفرد کښې دې په هغې کښې داسې دی چه رسول اللهﷺ اوفرمائیل ﴿ بلى انه كبير ﴾ اوس په ظاهر کښې په دواړو روایتونو کښې تعارض شو؟ جواب دا دې چه د کبیر دوه معنې دی، نفی د یو معنې په اعتبار سره ده او اثبات د دویمې معنې په اعتبار سره دې، کبیر په معنی د امر شاق او ګران لکه د الله پاک په قول کښې چه دی ﴿ وانها لكبيرة الا على الخاشعين ﴾ مونځ ته کبیره وئیلې شوې دې، ددې معنی په اعتبار سره خو نفی کولې شی او مطلب دا دې چه د کوم امر د وجې نه چه هغوی ته عذاب ورکولې شی هغه یو داسې کار نه وو چه دهغې نه بچ کیدل ګران وو او کوم کبیر چه ثابتولې شی دهغې نه مراد ګناه کبیره ده یا به داسې اووئیلې شی چه په دواړو ځایونو کښې یو معنی مراد ده یعنی ګناه کبیره خو د کوم چه نفی کولې شی دهغې نه مراد اکبر الکبائر دې مطلق کبیره نه، او د کوم چه اثبات کولې شی دهغې نه مراد مطلق ګناه کبیره ده، په دې صورت کښې به مطلب دا وی د حدیث چه د کوم کار د وجې نه چه هغوی ته عذاب ورکولې شی هغه څه ډیره لویه ګناه نه وه، اګرچه فی نفسه لویه وه، یا دې داسې اووئیلې شی چه نفی ددې دواړو کسانو د اعتقاد په اعتبار سره ده یعنی د هغوی په نزد دا کبیره نه وه او په واقع کښې د الله پاک په نزد هغه کار ګناه کبیره وه، وغير ذلك من الاجوبة والاحتمالات.

وړاندې د حدیث مضمون دا دې چه په دې دواړو کښې د هغه د عذاب سبب د هغه د بولو په باره کښې ترک احتیاط دې او د دویم سبب نمامی او چغلخوری ده. د ترجمة الباب نه ثابته شوه چه استبراء من البول ضروری ده ګینې په عذاب قبر کښې د اخته کیدو ویره ده، د نميمة تعریف مشهور دې ﴿ نقل كلام الغير على وجه الافساد والاضرار ﴾ چه خپل

مینځ کښې د تعلقاتو خرابولو په نیت باندې د یو سړی خبره بل ته نقل کول.

﴿ قوله ثُمَّ دَعَا بِعَسِيبٍ رَطْبٍ ﴾ د عذاب حل رسول اللهﷺ دا اوفرمائیلو چه تروتازه څانګه ئې راوغوښتله او د طبرانی په روایت کښې دی چه صدیق اکبررضی الله عنه څانګه راوړله هغه رسول اللهﷺ په اوږدوالی کښې ماته کړه او په دواړو قبرونو باندې ئې ښخې کړې.

﴿ قوله لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا ﴾ [1] رسول اللهﷺ ارشاد اوفرمائیلو امید دې چه ددې دواړو سړو نه په عذاب کښې تخفیف اوکړې شی ترڅو چه دا څانګې اوچې شوې نه وی.

د دې نه معلومه شوه چه د څانګو د شین والی په تخفیف عذاب کښې دخل دې، اوس په دې کښې د علماء کرامو دوه اقوال دی بعض خو وائی چه بالکل هم داسې ده، شین والی لره په دې کښې دخل دې ځکه چه په څانګه کښې چه ترڅو پورې شین والې باقی وی هغه د الله پاک تسبیح کوی نو د ذکر او تسبیح په برکت سره به په عذاب کښې تخفیف وی ﴿ قال الله تعالى وان من شئ الا يسبح بحمده ﴾ بعض حضراتو لیکلې دی چه دلته د څیز نه مراد هغه څیز مراد دې چه د حیات خاوند وی او د اونې او د څانګې حیات دهغې شین والې دې پس ترڅو چه هغه شنه وی ذکر به کوی دهغې په برکت سره به په عذاب کښې تخفیف وی، دویم قول دا دې چه د شین والی او اوچ والی په دې کښې هیڅ دخل نشته بلکه کیدې شی چه رسول اللهﷺ د تخفیف عذاب په باره کښې چه د الله پاک نه کومه دعاء او سفارش کړې وی هغه هم دې قید سره وی یعنی دا چه یا الله کم از کم ترڅو چه دا څانګې اوچې شوې نه وی تر هغه وخته پورې د هغوی نه په عذاب کښې تخفیف اوکړه یا دا چه رسول اللهﷺ ورته د مطلق تخفیف دعاء کړې وی خو د هلته نه جواب ملاؤ شو چه تر څو پورې تری (تازګی) باقی وی په عذاب کښې به تخفیف کولې شی، والله سبحانه وتعالى اعلم.

ډیر فوائد کوم چه د حدیث الباب نه حاصلیږی :

د دې حدیث نه څو امور معلوم شو، ۱: د عذاب قبر حق کیدل کوم چه د اهل سنت والجماعت مذهب دې او محققین معتزله ددې قائل دی، خو بعض نور معتزله ددې نه انکار کوی او په دلائل عقلیه سره ئې رد کوی چه مړې جماد دې هغه ته به د عذاب قبر څنګه احساس کیږی او هسې هم د مشاهدې خلاف ده، د اهل سنت مذهب دا دې چه دا عذاب بدن ته وی او د روح د را واپس کیدو سره اوس که د روح اعاده پوره بدن ته شوې وی یا بعض ته کوم چه الله پاک ته ښه معلومه ده قاله العینی، او علماء کرامو دا هم لیکلی دی چه ماشومانو ته په قبر کښې فهم او حس ورکولې شی چه هغوی د الله پاک د نعمت مشاهده اوکړی.

۲: د بول مطلب مطلق ناپاک کیدل که د ماکول اللحم وی او که د غیر ماکول اللحم وی، ځکه چه په حدیث کښې ﴿ لا يستنزه من البول ﴾ مطلقا دې که خپل متیازې وی او که د

[1] که دا په صیغه د مجهول سره وی نو ضمیر به راجع وی د عذاب طرف ته، او که معروف وی نو د لعله د ضمیر مرجع یا خو الله تعالى دې یا عسیب رطب دې.

ښاروی وی او ﴿ المطلق یجری علی اطلاقه ﴾ مشهوره قاعده ده یعنی د شوافعو او د احنافو مسلک دی، د مالکیانو او د حنابله رائې دا ده چه بول د ماکول اللحم طاهر دی هم دا د امام محمدرحمه الله رائې ده.

امام خطابیرحمه الله شارح حدیث ددې حدیث نه استدلال کړې دې چه ټول ابوال مطلقا ناپاک دی که هغه د ماکول اللحم وی او که د غیر ماکول اللحم وی، خو ابن بطال مالکیرحمه الله فرمائی چه دا استدلال صحیح نه دې ځکه چه که دلته ﴿ لا یستنزه من البول ﴾ راغلې دې نو په بل ځائې کښې هم په دې روایت کښې ﴿ بوله ﴾ راغلې دې او مراد ترې نه بول انسان دې، او د انسان بول د ټولو په نزد ناپاک دی.

د دې حدیث نه دا هم مستفاد شوه چه وضع الجریده علی القبر یعنی د قبر سر ته یو اونه یا بوټې یا دهغې ښانګه ښخول مشروع بلکه مفید دی، پس امام بخاریرحمه الله په کتاب الجنائز کښې ترجمه قائم کړې ده، باب وضع الجرید علی القبر او بیا ئې په دې باب کښې مرور علی القبرین والا حدیث لره ذکر فرمائیلې دې هم دغه شان هغوی په دې باب کښې د سیدنا بریده بن الحصیبرضی الله عنه وصیت روایت کړې دې کوم چه هغوی د خپل وفات په وخت کړې وو چه زما په قبر باندې دوه ښانګې ښخې کړې شی، زمونږ په فقهاء کرامو کښې علامه شامی هم ددې د جواز تصریح کړې ده، حافظ ابن حجررحمه الله هم ددې سره متفق دې او په بذل المجهود کښې د سهارنپوریرحمه الله میلان هم دې طرف ته دې خو علامه خطابیرحمه الله دا نه تسلیموی، هغوی په دې کښې ډیر احتمالات پیدا کړی دی او دا مسئله ئې ختمه کړې ده، د هغوی احتمالات بس هم دغه شان دی، حافظ هغه رد کړې دی، خو ددې مسئلې نه دې په قبرونو باندې ګلونه او ښادرې وغیره اچول قیاس نه کړې شی ځکه چه دا قیاس باطل دې ځکه چه دهغې چرته ثبوت نشته، په وضع الجریده کښې خپله مرې ته فائده رسول مقصود وی، مثلا دا چه هغه د عذاب او تکلیف نه محفوظ وی، د عقیدت په طور نه او ګلونه او ښادرې د عقیدت په طور وی او د خپلو اغراض فاسدۀ حصول پکښې مقصود وی. فاین هذا من ذاک.

﴿ قَالَ هَنَّادٌ « يَسْتَتِرُ ». مَكَانَ « يَسْتَنْزِهُ » ﴾ مونږ مخکښې وئیلې وو چه د مصنفرحمه الله عادت دا دې چه ډیر کرته د دوۀ استاذانو دوه سندونه یو ځائې بیانوی او د دواړو په الفاظو کښې چه کوم اختلاف وی هغه وړاندې تلو سره بیل کړی، پس دلته د مصنفرحمه الله دوه استاذان دی زهیر او هناد، د دواړو په الفاظو کښې چه کوم تفاوت دې هغه بیانوی، د زهیر په روایت کښې لفظ ﴿ يَسْتَنْزِهُ ﴾ واقع شوې دې او د هناد په روایت کښې ﴿ يستر ﴾ دې د استتار نه مراد یا خو استتار بینه وبین البول دې نو بیا خو به دا مرادف وی د يَسْتَنْزِهُ یا به ددې نه مراد بینه وبین الناس وی نو په دې صورت کښې به ددې معنی وی بې پردګی او کشف عورت.

[۳]()حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ، قَالَ: كَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ. وَقَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ: يَسْتَنْزِهُ.

ترجمه: ابن عباس رضي الله عنهما روايت کوي د نبي ﷺ نه په معنى دهغې سره، هغه وئيلى دى: وو چه ځان به ئې نه پنا کولو د بولو نه، او وئيلى دي ابو معاويه نه به لري کيدلو د بولو نه.

تشريح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ﴾ ددې سند مدار په مجاهد باندې دې، د مجاهد دوه شاګردان دى، په اول روايت کښې اعمش دې او په دې روايت کښې منصور دې د دواړو په روايتونه کښې فرق دا دې چه د اعمش په روايت کښې د مجاهد او ابن عباس رضي الله عنهما ترمينځه د طاؤس واسطه موجود ده او د منصور روايت بلا واسطه ده، اوس دا سوال دې چه کوم طريق صحيح دې بالواسطه او که بلا واسطه. د ابن حبان رحمه الله رائې دا ده چه دواړه طريق صحيح دى، او په ظاهر کښې د مصنف رحمه الله رائې هم دا معلوميږى، ددې صورت به دا وى چه مجاهد ته به په واسطه د طاؤس سره روايت رارسيدلې وى روستو به علو سند حاصل شوې وى چه براه راست ئې د ابن عباس رضي الله عنهما نه واوريدلو يا ددې برعکس.

هم دغه شان امام بخارى رحمه الله هم ددې حديث په دواړو طريقو سره تخريج کړې دې، په دې باندې حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح البارى کښې ليکلې دى چه ددې نه معلومه شوه چه د امام بخارى رحمه الله په نزد دواړه سندونه په واسطې او بغير د واسطې نه صحيح دى زه وايم چه په ظاهر کښې خو هم دغه شان ده څه چه حافظ رحمه الله فرمائي خو امام ترمذى رحمه الله په کتاب العلل کښې د امام بخارى رحمه الله رائې دا نقل کړې ده چه رواية الاعمش اصح. او خپله د امام ترمذى رحمه الله رائې هم دا ده څنګه چه هغوى په جامع ترمذى کښې واضح کړې ده. والله اعلم بالصواب

﴿ قَالَ « كَانَ لاَ يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ » ﴾ ظاهره دا ده چه د قال ضمير راجع دې د منصور طرف ته، ځکه چه د منصور روايت د اعمش په مقابله کښې بيانولې شى او هم دا صاحب منهل هم ليکلې دى، خو په بذل کښې حضرت د ضمير مرجع جرير منلې دې، د اعمش په روايت کښې من البول مطلقا دې عام ددې نه که د انسان بول وى او که د حيوان بول وى، ماکول اللحم وى او که غير ماکول اللحم وى ټولو ته شامل دې، او د منصور په دې روايت کښې د من بوله د اضافت د وجې نه خاص د انسان بول مراد دى.

﴿ وَقَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ « يَسْتَنْزِهُ » ﴾ په ظاهر کښې دا معلوميږى چه ابومعاويه د منصور نه روايت کوى ځکه مصنف رحمه الله د منصور د سند نه لاندې دا بيان کړې دې، خو داسې نه ده بلکه ددې تعلق د روايت اعمش سره دې لکه څنګه چه حضرت په بذل کښې ليکلې دى ځکه چه د بخارى وغيره کتب صحاح نه هم دا معلوميږى لهذا د مصنف رحمه الله دپاره انسب دا وه چه د ابومعاويه رحمه الله الفاظ ئې د اعمش د روايت نه لاندې بيان کړې وې.

() صحيح البخاري/الطهارة ٥٥ (٢١٦)، الادب ٤٩ (٦٠٥٥)، سنن النسائي/الجنائز ١١٦ (٢٠٧٠)، (تحفة الأشراف: ٦٤٢٤) (صحيح)

[۲۳]()حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ حَسَنَةَ، قَالَ: انْطَلَقْتُ أَنَا وَعَمْرُو بْنُ الْعَاصِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَخَرَجَ وَمَعَهُ دَرَقَةٌ ثُمَّ اسْتَتَرَ بِهَا ثُمَّ بَالَ، فَقُلْنَا: انْظُرُوا إِلَيْهِ، يَبُولُ كَمَا تَبُولُ الْمَرْأَةُ، فَسَمِعَ ذَلِكَ، فَقَالَ: "أَلَمْ تَعْلَمُوا مَا لَقِيَ صَاحِبُ بَنِي إِسْرَائِيلَ؟ كَانُوا إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَوْلُ قَطَعُوا مَا أَصَابَهُ الْبَوْلُ مِنْهُمْ، فَنَهَاهُمْ، فَعُذِّبَ فِي قَبْرِهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مَنْصُورٌ: عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: جِلْدِ أَحَدِهِمْ. وَقَالَ عَاصِمٌ: عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: جَسَدِ أَحَدِهِمْ.

ترجمه: عبد الرحمن بن حسنة وايي: چه لاړم زه او عمرو بن العاص پيغمبر ﷺ ته نو هغه راووتلو او د هغه سره ډال وو بيا ئې ځان پناه كړو په هغې، بيا ئې بولي اوكړي، نو مونږ اوونيل: اوګورئ متيازري كوي لكه څنګه چه ښځه متيازې كوي، نو واوريدل هغه دا، نو وئې وئيل: ايا تاسو ته علم نشته د هغه څه چه د بني اسرائيلو صاحب ورسره مخ شوې وو، وو كله چه به ورسيدلې هغوی ته متيازې نو هغوی به پرې كړو هغه ځائې چه بولې به ورته رسيدلې وې، نو ده هغوی منع كړل نو عذاب ورته وركړې شو په قبر كښې.ابوداؤد وائي: منصور د ابو وائل نه، هغوی دابو موسى نه، اموسى د رسول الله ﷺ نه په دې حديث كښې په متيازو لګيدو سره دخپلې څرمن كټ كولو روايت كړې دې، اوعاصم د ابووائل نه، هغوی د ابوموسى نه او ابو موسى د رسول الله ﷺ نه دخپل جسم كټ كولو ذكركړې دې.

تشريح: قوله :﴿ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ حَسَنَةَ ﴾ حضرت عبدالرحمن بن حسنه ﷺ فرمائي چه زه او عمرو بن العاص ﷺ د رسول الله ﷺ خدمت ته لاړو نو مونږ اوكتل چه هغوی تشريف راوړی ﴿ وَمَعَهُ دَرَقَةٌ ﴾ او هغوی سره يو ډهال وو ([۲]) رسول الله ﷺ د بول كولو دپاره هغه خپلې مخې ته پرده كړو چه د چا نظر پرې پرينوځی ﴿ ثم بال ﴾ او بيا رسول الله ﷺ قضاء حاجت اوكړو لكه چه د مسند احمد په روايت كښې دی چه دوی دواړو رسول الله ﷺ هم دغه شان په بولو كولو باندې اوليدلو نو وې وئيل ﴿ انْظُرُوا إِلَيْهِ يَبُولُ كَمَا تَبُولُ الْمَرْأَةُ ﴾ اوګورئ رسول الله ﷺ ته، څنګه بول كوی لكه څنګه چه زنانه كوی.

په دې تشبيه كښې دوه احتمالونه دی يا د پردې په قائمولو كښې تشبيه ده او يا په ناسته باندې متيازې كولو كښې ځكه چه د جاهليت په زمانه كښې صرف د زنانو عادت په ناسته د متيازو كولو وو، سړو به په ولاړه متيازې كولې، پس د ابن ماجه په يو روايت كښې دی ﴿ وكان شان العرب البول قائما ﴾ او په ناسته باندې متيازې كول به ئې د سړی توب خلاف ګڼړلې، او دا هم احتمال دې چه تشبيه په دواړو خبرو كښې وی ددې حديث نه دوه خبرې معلومې شوې اول دا چه د قضاء حاجت نه مخكښې د پردې انتظام كول او دويم دا چه متيازې په ناسته كول.

[۱]: سنن النسائي/الطهارة ۲٦ (۳۰)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۲٦ (۳٤٦)، (تحفة الأشراف: ۹٦۹۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۹٦/٤) (صحيح)

[۲]، كوم چه د دشمن د حملې نه د بچ كيدو دپاره د څرمنې يوه ټكره وی،

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت:

د ترجمة الباب سره د حدیث مناسبت خو ظاهر دې د مصنف رحمه الله غرض په ترجمة الباب سره لکه چه مخکښې تیر شو په متیازې کولو کښې احتیاط ثابتول دی، او ښکاره خبره ده چه هغه په ناسته متیازو کولو کښې دې نه په قائماً کښې.

ځان پوهه کړه چه دې دواړو صحابه کرامو رضي الله عنهما چه کومه واقعه د متیازو نقل کړې ده په دې کښې ظاهره دا ده چه دې حضراتو دې وخته پورې اسلام قبول کړې وو، او دا هم احتمال دې چه د اسلام نه مخکښې واقعه وی اوس وړاندې د دوی دا وئیل چه ﴿ انظروا الیه﴾ په دې کښې هم دوه احتمالات دی چه دا وینا به د هغوی تنقیدا او اعتراضا وی او یا تعجبا، که دا واقعه د اسلام قبلولو نه روسته وی نو بیا خو دا وینا د تعجب د وجې نه ده، او که قبل الاسلام وی نو اعتراضا هم کیدې شی

د حدیث الباب ترجمه او تشریح:

﴿ قوله أَلَمْ تَعْلَمُوا مَا لَقِيَ الخ ﴾ رسول الله ﷺ ددې دواړو کسانو خبره واوریدله اګرچه هغوی د اورولو دپاره نه وه کړې، بهر حال رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه تاسو ته معلومه نه ده چه په بنی اسرائیل کښې حکم شرعی دا وو چه کوم څیز په متیازو سره ناپاک شی دهغې د وینځلو په ځائې پرې کول ضروری دی، صرف په وینځلو سره به نه پاکیدلو، خو یو اسرائیلی سړی خلق په دې حکم شرعی باندې د عمل کولو نه منع کړل او وې وئیل چه هیڅ ضرورت نشته ددې تکلف، او هغه د خپل شریعت په حکم کښې بې پرواهی اوکړه نو په دې باندې رسول الله ﷺ فرمائی چه په دې مذکوره سړی باندې چه څه تیر شو هغه تاسو ته معلومه نه ده؟ وړاندې دهغې بیان دې ﴿ فَعُذِّبَ فِي قَبْرِهِ ﴾ یعنی هغه سړې په عذاب قبر باندې اخته شو، حاصل ددې خبرې دا دې چه ستاسو دواړو زما په دې فعل باندې اظهار تعجب کول یا تنقید کول برابر دی ددې عمل نه د منع کولو سره، حال دا چه حکم شرعی هم دا دې چه متیازې دې په ناسته او په احتیاط سره اوکړې شی نو اوس چه تاسو ما ددې حکم شرعی نه منع کوئ نو تاسو خپله سوچ اوکړئ چه ستاسو انجام به څه وی.

ځان پوهه کړه چه پورته په حدیث کښې چه کوم لفظ د صاحب راغلې دې ددې نه مراد هم هغه دې کومه چه اوس مونږ بیان کړو یعنی په بنو اسرائیل کښې یو سړې او په دې صورت کښې دعبارت مطلب واضح دې خوعلامه عینی رحمه الله د صاحب بنی اسرائیل مصداق موسی علیه السلام ګرځولې دې خکه چه هر نبی د خپل قوم صاحب وی نو ظاهره ده چه د بنی اسرائیلو صاحب موسی علیه السلام شو اوس که ددې نه مراد موسی علیه السلام وی لکه چه د عینی رائې ده نو د عبارت صحیح مطلب به په تکلف سره راویستلې شی، لهذا د ﴿ فنهاهم ﴾ ضمیر کوم چه صاحب طرف ته راجع دې دهغې تقدیر د عبارت به داسې وی ﴿ فنهاهم عن التهاون فی امر البول ﴾ یعنی موسی علیه السلام بنی اسرائیل د متیازو په باره کښې د بې احتیاطئ نه منع کړل په دې باندې د هغوی خبره بعضو اومنله او بعض او نه منله ﴿ فعذب فی قبره ای من لم ینته ﴾ څوک چه د خپل حرکت نه منع نه شو هغه ته عذاب قبر ورکړې شو. نو د عذب نائب فاعل به

مقدر مثل غواړی، او په اول صورت کښې د عذب نائب فاعل صاحب بنی اسرائیل وو، والله تعالی اعلم. حضرت سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه د عینی قول بې ځایه تکلف دې.

د ما اصابه البول مصداق کښې د علماء کرامو اختلاف :

﴿ قوله :قَطَعُوا مَا أَصَابَهُ الْبَوْلُ ﴾ دلته یو بحث دا دې چه د ﴿ قَطَعُوا مَا أَصَابَهُ الْبَوْلُ ﴾ نه څه مراد دې؟ ددې نه صرف کپړه وغیره مراد ده او که بدن هم شامل دې، په دې کښې د علماء کرامو دواړه اقوال دی، یو جماعت وائی چه ددې نه مراد صرف کپړه وغیره ده او بدن په دې کښې داخل نه دې ځکه چه هغه تکلیف ما لا یطاق دې او ﴿ لا یکلف الله نفسا الا وسعها الآیة ﴾ او یو جماعت وائی چه ددې نه مراد عام دې د بدن څرمن هم په دې کښې داخل ده او دا حکم د اصرواغلال یعنی د احکام شاقه د قبیل نه دې، کوم چه په شریعت موسوی کښې وو او بنی اسرائیل دهغې مکلف وو او چه دهغې طرف ته په دې آیت کریمه کښې ﴿ ویضع عنهم اصرهم والاغلال التی کانت علیهم ﴾ کښې اشاره ده او بحمد الله په شریعت محمدیه کښې دا اصرو اغلال او احکام شاقه نشته دې.

د روایاتو الفاظ په دې سلسله کښې مختلف دی، په بعض کښې ثوب وارد دې، او په بعض کښې جلد احدهم دې، او په بعض کښې جسد احدهم دې او په بعض کښې مبهم د ما اصابه البول په لفظ سره دې، هره یوه ډله د خپل خپل مسلک پیش نظر توجیه او تاویل کوی، که د ثوب لفظ دې نو بیا خو د چا هم اختلاف نشته هم دغه شان که مبهم ﴿ ما اصابه البول ﴾ راغلې دې نو خو په کوم روایت کښې چه ﴿ جلد احدهم ﴾ دې هغه د یو فریق خلاف دې او هغوی ددې تاویل دا کوی چه د جلد نه مراد د بدن څرمن نه ده بلکه د ځناور څرمن مراد ده کوم چه اغوستلې شي یعنی پوستین، خو په دې تاویل باندې به اشکال دا کولې شي چه په یو روایت کښې صفا د ﴿ جسد احدهم ﴾ لفظ وارد دې، هغوی ددې جواب دا ورکړې دې چه دا به روایت بالمعنی وی راوی د جلد نه جلد انسان ګنړلې دې او بیا ئې د خپل فهم په اعتبار سره په لفظ جسد سره هغه نقل کړو. والله تعالی اعلم.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ مَنْصُورٌ الخ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله بعض روایات تعلیقا ذکر فرمائی او مقصود په دې سره الفاظ مختلفه لره بیانول دی او ددې تعلیقاتو ذکر کولو نه دا خبره هم معلومه شوه چه دا روایت چه څنګه د عبد الرحمن بن حسنه رضی الله عنه نه روایت کړې شوې دې هم دغه شان د ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه هم روایت دې بیا په دې کښې د راویانو اختلاف دې، بعض د ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه مرفوعا نقل کړې دې او بعضو موقوفا، ددې اختلاف رواة نور وضاحت داسې کیدې شی چه پورته حدیث د ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه هم مروی دې چه دهغې راوی ابووائل دې، بیا د ابووائل په شاګردانو کښې اختلاف دې منصور دا روایت موقوفا نقل کړې دې او عاصم دا مرفوعا نقل کړې دې.

چرته چه تعلیقات راځی هلته یو سوال دا کیږی چه دا روایات به موصولا چرته ملاویږی؟ پس حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د منصور روایت موصولا په مسلم کښې موجود

دي، او د عاصم د روايت په باره کښې ئې ليکلي دي چه هغه موصولا په يو کتاب کښې هم ملاؤ نه شو. والله اعلم.... په ابوداؤد کښې تعليقات په کثرت سره دي هم دغه شان په صحيح بخاری کښې هم،په صحيح مسلم کښې کم دی او په نسائی شريف کښې ډير کم دی.

باب البول قائما

باب دې په بيان د بولو کې په ولاړه

د مخکښې باب د لاندې مونږ دا خبره بيان کړه چه په دې باب کښې مصنف‌ؒ د متيازو نه ځان ساتل او په متيازو کښې احتياط کول ثابتولو سره هم دغې په ضمن کښې بول جالسا هم ثابت کړل، پس ﴿ انظُرُوا إِلَيْهِ يَبُولُ كَمَا تَبُولُ الْمَرْأَةُ ﴾ ددې صفا دليل دې چه هر کله بول جالسا ثابت شو اوداهم ثابته شوه چه درسول الله ﷺ عادت مستمره دبول جالسا وونو اوس ددې ځائې نه مصنف‌ؒ باب البول قائما منعقد کولو سره دا بيانول غواړی چه د رسول الله ﷺ نه کله کله بول قائما هم ثابت دی لکه چه ددې حديث نه ثابتيږی دا خو ده د احقر رائې، او زمونږ حضرت شيخ‌ؒ به فرمائيل چه مصنف‌ؒ حنبلی دې، د حنابله مسلک او دلائل ډير په اهتمام سره بيانوی ترديې چه په بعض ځايونو کښې ئې داسې اوکړل چه د جمهور مسلک او د هغوی دليل ئې بالکل هم نه دې بيان کړې بلکه صرف د حنابله مذهب ئې ثابت کړې دې، پس ددې په مثال کښې به حضرت شيخ‌ؒ دا باب هم پيش کولو چه اوګورئ مصنف‌ؒ صرف د مذهب حنابله په حمايت کښې د بول قائما باب قائمولو سره د هغوی دليل ذکر کړې دې، والله أعلم.

بول قائما کښې مذاهب ائمه:

ځان پوهه کړه چه مسئلة الباب اختلافی ده، د احنافو او د شوافعو په نزد بول قائما مطلقا مکروه دی، او د حنابله او مالکيانو په نزد د يو قيد سره بغير د کراهت نه جائز دی هغه دا چه د رشاش البول وغيره نه په امن وی، پس د فقه حنبلی په مشهور کتاب نيل المآرب کښې ددې قيد تصريح ده يعنی په دې شرط چه د رشاش البول او د کشف عورة ويره نه وی او په مغنی کښې ليکلي شوې دی چه د حنابله په نزد بول قائما خلاف مستحب دی، بعض حضراتو د امام احمد‌ؒ مذهب د مطلقا جواز ليکلي دې هغه صحيح نه ده، البته د بعض تابعينو لکه سعيد بن المسيب او عروة بن الزبير‌ؒ په نزد بول قائما مطلقا بغير د کراهت نه جائز دی.

اوس دا خبره چه دا کراهت تنزيهی دې او که تحريمی؟ جواب دا دې چه دا کراهت تنزيهی دې او د ادب خلاف ده حرام نه دی، بعض حضراتو دا ليکلي دی چه چونکه دا د نصاری طريقه ده او په دې کښې د هغوی سره تشبه لازميږی نو که دې ته کراهت تحريمی اووئيلې شی نو دا به صحيح وی.

[۲۳]() حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، وَمُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ. ح وحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، وَهَذَا لَفْظُ حَفْصٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: "أَتَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبَاطَةَ قَوْمٍ، فَبَالَ قَائِمًا ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مُسَدَّدٌ: قَالَ: فَذَهَبْتُ أَتَبَاعَدُ، فَدَعَانِي حَتَّى كُنْتُ عِنْدَ عَقِبِهِ.

ترجمه: د حذيفة رضی الله عنه نه روايت دې هغه وائي: راغی رسول الله ﷺ ډيران د يو قوم ته، نو بول ئې اوکړل په ولاړه بيائې راوغوښتلې اوبه نو مسح ئې اوکړه په خپلو دواړو موزو باندې.

تشريح: ۱ ﴿عَنْ حُذَيْفَةَ رضی الله تعالى عنه﴾ په دې باب کښې مصنف رحمه الله صرف يو حديث د حذيفه رضی الله عنه بيان فرمائيلې دې، چه په هغې کښې د بول قائما تصريح ده، او چونکه دا د جمهورو د مسلک خلاف دې په دې وجه د جواب حاجت دې، د جمهورو د طرف نه کلی طور ددې درې جوابونه کړې شوې دی.

۱. دا چه بول قائما منسوخ دی دا قول منقول دې د ابن شاهين رحمه الله او ابوعوانه رحمه الله نه.

۲. لبيان الجواز، ۳ لاجل العذر...

بيا ددې عذر په تفصيل کښې مختلف اقوال دی

۱. لوجع كان فی ما بضه كما فی رواية ابی هريرة عند البيهقی، يعنی د رسول الله ﷺ په کونډئ کښې درد وو، چه دهغې د وجې نه ناسته گرانه وه.

۲. للاستشفاء عن وجع الصلب دا د امام شافعی رحمه الله نه منقول دی چه ددې مطلب دا دې چه د عربو عادت وو چه هغوی به په وجع الصلب (د ملا په درد) کښې بول قائما مفيد گڼل.

۳. للامن من خروج الريح : ددې تشريح دا ده چه د رسول الله ﷺ عادت شريفه د قضاء حاجت په وخت د تباعد وو، خو په دې موقعه باندې د څه مجبورئ د وجې نه رسول الله ﷺ تباعد اونکړې شو بلکه خلقو ته نزدې ئې په آبادئ کښې استنجاء اوکړه، اوس که په ناسته باندې متيازې اوکړې شی نو هغه مظنه ده د خروج ريح په خلاف د قيام چه په دې کښې خروج نادر دې، دا توجيه د ابوعبدالله المازری رحمه الله او قاضی عياض رحمه الله نه منقول ده، هر دواړه د شراح مسلم نه دی،

۴. لعدم وجدان مكان طاهر للقعود يعنی په کوم ځائې کښې چه رسول الله ﷺ متيازې کولې هغه ځائې ددې قابل نه وو چه په هغې کښې ناسته اوکړې شی، قاله ابن حبان...

۵. لخشية الحدار البول دا توجيه د امام طحاوی رحمه الله نه منقول ده يعنی هغه ځائې داسې وو چه که هلته په ناسته متيازې کړې شوې وې نو د متيازو خپل طرف ته د راواپس کيدو خطره وه، په دې وجه رسول الله ﷺ په ولاړه متيازې اوفرمائيلې چه بل طرف ته لاړې شی.

[1]: صحيح البخاري/الوضوء ٦٠ (٢٢٤)، ٦١ (٢٢٥)، ٦٢ (٢٢٦)، المظالم ٢٧ (٢٤٧١)، صحيح مسلم/الطهارة ٢٢ (٢٧٣)، سنن الترمذي/الطهارة ٩ (١٣)، سنن النسائي/الطهارة ١٧ (١٨)، ٢٤ (٢٦، ٢٧، ٢٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٣ (٣٠٥)، (تحفة الأشراف: ٣٣٣٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٩٤/٥)، سنن الدارمي/الطهارة (٦٩٥/٩) (صحيح)

﴿قوله قَالَ فَذَهَبْتُ أَتَبَاعَدُ﴾ يعنې حذيفه رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته نزدې د استنجاء اوبه کيخودلو سره لرې تلو چه هغوی ځانله ځائ کښې متيازې اوکړې خو چونکه هلته د پردې ضرورت وو په دې وجه رسول الله ﷺ هغوی د تلو نه منع کړو او خپل ځان سره ئې د نزدې اودريدلو حکم اوفرمائيلو چه د خلقو نه پرده راشي.

بول قائما په باره کښې د احاديثو تعارض او د هغې توجيه :

ځان پوهه کړه چه د بول قائما په سلسله کښې روايات مختلف دي لکه چه د ترمذي او نسائي نه معلوميږي او امام نسائي رحمه الله د دفع تعارض دپاره متعدد ابواب هم قائم فرمائيلي دي، ترمذي او نسائي په دې مقام کښې کتل پکار دي دهغې نه به مسئله واضحه شي ځکه چه امام ابوداؤد رحمه الله په دې مسئله کښې اختلافات روايات ته تعرض نه دې کړې، بهرحال د خلاصې په طور موتړ دلته ذکر کوو چه په ترمذي وغيره کښې د عائشې رضي الله عنها روايت دې : ﴿من حدثكم ان رسول الله ﷺ بال قائما فلا تصدقوه﴾ يعنې عائشه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ د بول قائما نفي فرمائي او تردې فرمائي چه که يو سړې داسې بيان اوکړي نو د هغه تصديق دې اونکړې شي، حال دا چه د روايت الباب يعنې حديث حذيفه رضي الله عنه نه د هغوی بول قائما ثابتيږي، ددې تعارض ډير جوابونه ورکړې شوې دی،

يو دا چه د عائشې رضي الله عنها غرض مطلقا نفي نه ده بلکه د هغوی مراد نفي د عادت ده لهذا يو ځل په ولاړه متيازې کول ددې منافي نه دی،

دويم جواب دا ورکړې شوې دې چه د هغوی مراد نفي د بيت او منزل په اعتبار سره ده او د حذيفه رضي الله عنه حديث د خارج البيت سره متعلق دې،

دريم جواب دا دې چه عائشه رضي الله عنها د خپل علم په اعتبار سره نفي فرمائي.

په دې حديث باندې يو اشکال دا دې چه د رسول الله ﷺ عادت شريفه د قضاء حاجت په وخت د ابعاد وو، او د لته هغوی داسې نه دی فرمائيلي؟

ددې جواب دا دې چه قاضي عياض رحمه الله فرمائي چه ممکنه ده چه په امور مسلمين کښې د اشتغال په وجه باندې د رسول الله ﷺ مجلس ډير اوږد شوې وی او د متيازو تقاضه ئې پيدا شوې وی نو ددې مجبورئ په بناء باندې رسول الله ﷺ لرې تشريف نه وی اوړلې هم په دې وجه امام نسائي رحمه الله په دې حديث باندې باب ترلې دې الرخصة في ترک الابعاد عند الحاجة.

د حاء تحويل تشريح :

﴿قوله ح وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ﴾ په سنن ابوداؤد کښې دا حاء د تحويل په اول ځل راغلې ده، په دې وجه ددې د وضاحت ضرورت دې، دا د محدثينو يو خاص اصطلاح ده چه کله د يو حديث دوه يا د دوؤ نه زيات سندونه وی کوم چه په شروع کښې مختلف وی او وړاندې تلو سره يو شي نو هلته حضرات مصنفين د اختصار دپاره داسې کوی چه د اول سند کومه حصه چه غير مشترک ده صرف هم هغه ليکی او دهغې نه پس حاء د تحويل ليکلو سره دويم سند شروع کولو سره هغه تر اخيره پورې ليکی چه په هغې کښې د دواړو سندونو مشترکه حصه هم راځي. داسې اختصار په دې صورت کښې پيدا شو چه کومه حصه

مشترک وه هغه صرف یو ځل ذکر شوه، هر یو سند که پوره لیکلې شوې وې نو ښکاره ده چه په هغې کښې به تکرار او طوالت راغلې وې نو اوس دلته دا ګتل وی چه په سند ثانی کښې د سند مشترک حصه د کوم راوی نه شروع کيږی په دې کښې بعض وخت غلطی هم کيږی او دې راوی ته ملتقی السندين وائی

د دې ضروری وضاحت نه پس ځان پوهول پکار دی چه په دې کښې اختلاف دې چه دا لفظ حاء مهمله دې او که خاء معجمه، په دې کښې دواړه اقوال دی، که خاء معجمه وی نو بیا په دې کښې دوه اقوال دی، اول دا چه دا مخفف دې د الی آخره یعنی الی آخر السند دویم قول دا دې چه دا مخفف دې د وبسند آخر ، او که حاء مهمله وی نو دا د څه مخفف دې په دې کښې څلور اقوال دی، ۱ مخفف دې د صح نه، ۲: مخفف دې د الحديث نه، ۳: مخفف دې د الحائل نه، ۴: مخفف دې د التحويل نه، بیا یو بل اختلاف دلته دا دې چه دا لفظ به څنګه لوستلې شی؟ جواب دا دې چه مغاربه چه کله دلته راورسی نو دا التحويل لولی او مشارقه چه مونږ هم پکښې داخل یو دا حاء د حروف تهجی په شان لولی

دلته دواړه سندونه په سلیمان باندې یو ځائې کيږی، یعنی شعبه او ابوعوانه دواړه دا حدیث د سلیمان نه روایت کوی، د سلیمان نه د سند مشترک حصه شروع کيږی نو سلیمان ملتقی السندين شو، ﴿ سليمان ﴾ دا سلیمان بن مهران دې، مشهور دې په اعمش سره، ﴿ ابوعوانة ﴾ دا کنیت دې نوم د هغوی وضاح بن عبدالله دې ﴿ ابو وائل ﴾ د هغوی نوم شقیق بن سلمه دې

بَابٌ فِي الرَّجُلِ يَبُولُ بِاللَّيْلِ فِي الْإِنَاءِ ثُمَّ يَضَعُهُ عِنْدَهُ

باب دې په بیان د سړی کې چې متیازې کوی دشپې په لوښی کې بیا ئې دې د ځان سره

د ترجمة الباب غرض:

د استنجاء آداب شروع دی په دې سلسله کښې یو ادب دا تیر شوې دې چه د رسول اللهﷺ عادت شریفه د بول و براز په وخت د تباعد اختیارولو وو خو ددې ځائې نه مصنفرحمه الله دا بیانوی چه د عذر د وجې نه کله کله د رسول اللهﷺ نه ددې خلاف هم ثابت دی یا دې داسې اوونیلې شی چه د مصنفرحمه الله غرض ددې باب نه بول فی الاناء لره ثابتول دی، ممکنه ده چه چاته دا شبهه پیدا شی چه په لوښی کښې متیازې کول صحیح نه دی، خو د ضرورت او د عذر احکام چونکه جدا وی، لهذا ضرورة او شرعا دا جائز کړې شو امام نسائیرحمه الله هم په دې باندې ترجمه قائم کړې ده بلکه دوه ابواب ئې منعقد کړې دی یو البول فی الاناء او دویم البول فی الطست.... په دې کښې په ظاهره تکرار معلومیږی ددې توجیه مونږ په الفیض السمائی کښې کړې ده

د حدیث الباب نه معلومه شوه چه د رسول اللهﷺ د لرګی یوه پیاله وه چه په هغې کښې به رسول اللهﷺ کله کله د حاجت او ضرورت په وخت د شپې متیازې کولې او هغه به ئې د خپل کټ د لاندې کیخودله او سحر به ئې بیا د خپل خادم په ذریعه باندې تویولې

[۲۴]( ) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ حُكَيْمَةَ بِنْتِ أُمَيْمَةَ بِنْتِ رُقَيْقَةَ، عَنْ أُمِّهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: "كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدَحٌ مِنْ عِيدَانٍ تَحْتَ سَرِيرِهِ يَبُولُ فِيهِ بِاللَّيْلِ".

ترجمه: حکیمه بنت أمیمه لور د رُقیقه، هغه روایت کوي د خپلې مور نه، هغې ونیلی دی: وه د نبي ﷺ لپاره یوه پیاله د لرګي نه لاندې د کټ د هغه نه، چه متیازې به ئې کولې په هغې کښې د شپې

تشریح: ﴿ قَدَحٌ مِنْ عَيْدَانٍ الخ ﴾ دا لفظ عیدان بفتح العین وبکسر العین دواړو طریقو سره راځی، که بالفتح وی نو جمع ده د عیدانة او عیدانه وائی د کهجورې تنې ته، او مطلب به دا وی چه دا تنه خالی کولو سره پیاله جوړه کړې شوې وه، او که بالکسر وی نو بیا جمع ده د عود په معنی د لرګی نو مطلب به دا وی چه رسول الله ﷺ سره د لرګی پیاله وه. مشهور بالکسر دی، علامه سندی رحمه الله فرمائی چه بالکسر اګرچه مشهور دې خو معنًی غلط دی، ځکه چه کله د څو لرګو نه پیاله جوړه شی نو په هغې کښې به رقیق څیز نه ایساریږی، لکه اوبه او متیازې وغیره، بعضو د جمع دا توجیه کړې ده چه د عیدان جمع راوړلې شوې ده دهغې د اجزاء په اعتبار سره، دا مطلب نه دې چه د څو لرګو په یو ځائې کولو سره جوړ کړې شوې وو په دې صورت کښې به د علامه سندهی رحمه الله اشکال نه واردیږی

﴿ قوله: يَبُولُ فِيهِ بِاللَّيْلِ ﴾ دلته بعض شارحینو لیکلی دی چه د باللیل نه معلومه شوه چه د ورځې داسې کول مناسب نه دی الا لضرورة، او دا ئې هم لیکلې دی چه ظاهره دا ده چه داسې به رسول الله ﷺ د یخنئ په زمانه کښې کول، دویمه خبره حافظ عراقی رحمه الله دا لیکلې ده چه دا د هغه زمانې خبره ده په کومه زمانه کښې چه د بیوت الخلاء انتظام نه وو، هغه وخت به رسول الله ﷺ داسې کول ځکه چه د شپې په تباعد اختیارولو کښې د مشقت راتلل ښکاره دی، او که بیت الخلاء په کور کښې موجود وی نو بیا دهغې حاجت نشته خو ظاهره دا ده چه د بیت الخلاء د موجودیدو باوجود هم په هغې کښې دننه ګنجائش کیدل پکار دی ځکه چه شپه مطلقا محل مشقت دې (قاله صاحب المنهل)

د رسول الله ﷺ د فضلات د طهارت مسئله

حدیث الباب ابوداؤد او نسائی کښې خو صرف هم دومره خبره ده خو په بعض نورو کتب حدیث لکه بیهقی دارقطنی مستدرک حاکم وغیره کښې په دې حدیث کښې یو بل زیادت وارد دې چه یو ځل رسول الله ﷺ خپلې خادمې ام ایمن رضی الله عنها نه اوفرمائیل چه په دې پیاله کښې چه څه دی هغه توئې کړه، هغې عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ هغه خو ما اوڅکلې، نو په دې باندې رسول الله ﷺ هیڅ نکیر او نه فرمائیلو بلکه دا ئې اوفرمائیل چه ﴿ لن تشتکی بطنک ﴾ اوس به ته کله هم د خیټې په بیمارئ کښې اخته نه شې، ددې حدیث نه بعض علماء کرامو د رسول الله ﷺ د فضلات (بول وبراز) په طهارت باندې استدلال کړې دې

---

[1]: سنن النسائي/الطهارة ۲۸ (۳۲)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۸۲) (حسن صحيح)

کومه چه یو اختلافی مسئله ده، احقر د حضرت شیخ رحمه الله په ارشاد باندې ددې مسئلې تحقیق کړې دې او یو مضمون مې لیکلې دې چه په هغې کښې د مذاهب اربعه عبارتونه لیکلې شوې دی، تقریبا په ټولو مذاهب اربعه کښې ماته ددې د طهارت قول ملاؤ شو، دا مضمون طبع کیدو سره د شیم الحبیب په اخیر کښې شامل کړې شوې دې، بعض اهل حدیث په دې باندې غصه کیږی چه دا څه د واهیاتو نه ډکه خبرې دی؟ بول وبراز هم پاک وی؟ خو د چا په غصه کیږی باندې څه کیږی چه هر کله منقول دی

احقر عرض کوی چه که د رسول الله ﷺ د فضلات طهارت تسلیم کړې شی نو بیا خو په دې کښې د رسول الله ﷺ عظمت او علو شان ښکاره دې، خو که غیر طاهر ورته اوونیلې شی نو بیا په بل طریق باندې د هغوی علو شان ثابتیږی هغه داسې چه د نورو انسانانو په شان د هغوی د بول وبراز د ناپاک کیدو باوجود رسول الله ﷺ ته دومره ترقی ورکړې شوه چه د ټولو اسمانونو نه پورته لاړو سبحان الله! څه عجیب شان دې (د رسول الله ﷺ) او بله دا چه په دې کښې د الله پاک قدرت او وسعت عطاء ښکاره ده

د حدیث الباب د بعض احادیثو سره تعارض او د هغې جواب :

دلته شارحینو دوه اشکالونه کړی دی.

اول دا چه حدیث الباب معارض دې د هغه حدیث چه په هغې کښې راځی **(الملائکة لا تدخل بیتا فیه بول)** کوم چه د مصنف ابن ابی شیبة روایت دې من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما، بل دا چه د طبرانی په روایت کښې دی کوم چه حضرت په بذل کښې لیکلې دې چه رسول الله ﷺ ارشاد فرمائیلې دې **(لا ینقع بول فی طست فی البیت)** چه په یو لوښی کښې دې متیازې کولو سره په کور کښې کینخودلې شی؟ جواب دا دې چه په حدیث اول کښې مراد کثرت نجاست فی البیت دې یعنی کور لره د نجاست او ګندګئ نه پاک ساتل پکار دی، او په دویم حدیث مراد طول مکث دې چه په لوښی کښې متیازې جمع کولو سره هم هلته پریخودلې شی، او که د شپې متیازې کولو سره د سحر په وخت تونې کړې شی نو دا په ممانعت کښې داخل نه ده، دویم جواب حضرت په بذل کښې دا ورکړې دې چه که داسې اوونیلې شی چه بول فی الاناء والا روایت کوم چه په دې باب کښې ذکر دې کیدې شی چه دا د ابتدائی زمانې واقعه وی، د رسول الله ﷺ عادت مستمره نه وی، او دا د ممانعت والا روایات روستنی وی، لهذا هیڅ تعارض به پاتې نه شی خو په دې جواب باندې به دا اشکال راشی چه د شمائل په روایت کښې دی، **(دعا بطست لیبول فیه)** یعنی رسول الله ﷺ په خپل مرض الوفات کښې د متیازو دپاره لوښې طلب کړو، خو ددې جواب دا کیدې شی چه دا د یو خاص عذر د حالت واقعه ده عام حال نه دې. **والله تعالی اعلم**

دویم اشکال شراحو په دې مقام باندې دا کړې دې چه **(قدح من عیدان)** والا روایت دهغه حدیث خلاف دې چه په هغې کښې راغلې دی **(اکرموا عمتکم النخلة فانها خلقت من فضلة طینة ابیکم آدم علیه السلام)** یعنی په دې حدیث کښې د کهجورې اونې ته د انسان ترور وئیلې شوې ده او دا چه انسان له پکار دی چه د خپلې ترور یعنی کهجورې احترام

اوکړی او وړاندې د عمه کیدو وجه په حدیث کښې دا بیان کړې شوه چه د کومې خاورې نه د ادم علیه السلام بدن جوړ کړې شوې وو هم د هغه خاورې او باقی پاتې مادې نه د نخلة تخلیق اوشو لهذا دا زمونږ د پلار (ادم علیه السلام) خور شوه؟ ددې تعارض جواب دا دې چه دا د عمه والا روایت بالاتفاق ضعیف دې بلکه ابن الجوزی رحمه الله دا په موضوعاتو کښې شمار کړې دې. او که د حدیث صحت تسلیم کړې شی نو بیا به دا وئیلې شی چه نخلة لره د پیالې جوړولو نه پس به په هغې باندې د نخلة اطلاق نه کیږی د هینت کذائیه د بدلیدو د وجې نه. لهذا د حدیث خلاف رانغلو

باب الْمَوَاضِعِ الَّتِي نَهَى النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم عَنِ الْبَوْلِ فِيهَا

باب دې په بیان د هغه ځایونو کښې چې رسول الله صلى الله عليه منع کړې ده دمتیازو کولو نه په هغې کښې

د کتاب په شروع کښې یو باب تیر شوې دې باب الرجل یتبوأ لبوله چه د متیازو دپاره مناسب ځائې لټول پکار دی دا باب دهغې مقابل دې، د حدیث الباب نه معلومیږی چه په داسې ځائې کښې چه هلته سورې وی او خلق کینی پاسی هلته استنجاء کول ممنوع دی. او هم دغه شان په روانه لار باندې په کومې چه خلق ځی راځی

[۲۵]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "اتَّقُوا اللَّاعِنَيْنِ، قَالُوا: وَمَا اللَّاعِنَانِ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: الَّذِي يَتَخَلَّى فِي طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ ظِلِّهِمْ".

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې. یقیناً رسول الله صلى الله عليه وسلم وئیلی دی. ځان اوساتئ د دوه هغه شیانو نه چه سبب د لعنت ګرځی، نو هغوی اووئیل لاعنان څه شی دی اې د الله رسوله! هغه اووئیل هغه کس چه قضاء حاجت کوی په لار دخلکو کښې اویا په سورې دهغوی کښې

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت

په حدیث کښې لفظ تخلی راغلې دې چه دهغې تفسیر حضرت په بذل کښې او هم دغه شان امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې په تغوط سره کړې دې یعنی لوئې بول (دکې متیازې) نو بیا د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت څنګه دې په ترجمة الباب کښې خو د بول ذکر دې؟ جواب دا دې چه د ترجمې اثبات په طریقه د قیاس دې یعنی مصنف رحمه الله بول لره په تخلی او تغوط باندې قیاس کوی، ددې نه غوره جواب دا دې چه داسې اووئیلې شی چه تخلی د خپل مفهوم په اعتبار سره عام ده تغوط او بول دواړو ته شامل ده، او مصنف رحمه الله په خپل ترجمه کښې د بول تخصیص هم دې عموم ته د اشارې کولو دپاره کړې دې چه بول هم د حدیث په مفهوم کښې داخل دی فلا حاجة الى القیاس. ګویا د مصنف رحمه الله رائې د عموم شوه په خلاف د امام نووی چه هغوی د تخلی تفسیر صرف په تغوط سره کړې دې لکه چه په منهل کښې دی.

(): صحيح مسلم/الطهارة ٢٠ (٢٦٩)، (تحفة الأشراف: ١٣٩٧٨)، وقد أخرجه: حم (٢/٣٧٢) (صحيح)

﴿ قوله: اتَّقُوا اللَّاعِنَيْنِ ﴾ په لاعن کښې دوه احتمالونه دي، يا دا اسم فاعل په خپله معنى کښې دې يا په معنى د ملعون دې، ځکه چه ډير کرته فاعل د مفعول په معنى کښې راځي لکه چه وئيلې شي کاتم يعنى مکتوم هم دغه شان دلته لاعن په معنى د ملعون دې، او بهر حال مضاف مقدر دې يعنى اتقوا فعل اللاعنين... ځکه چه د ذات لاعن نه بچ کيدل مقصود نه دى بلکه د هغه فعل نه بچ کيدل دى او مطلب دا دې چه اې خلقو! د هغه دوؤ کارونو نه بچ شئ د کومو کونکى چه ملعون دى، خلق په هغوى باندې لعنت کوى او خيرې ورته کوى، او که لاعن په خپله معنى واخستلې شى نو هغه په دې لحاظ سره چه دا دوه کسان چونکه په خپل اختيار سره داسې کار کوى چه په هغې باندې لعنت مرتب کيږى نو ګويا هغوى خپله په خپل ځان باندې لعنت کوى.

وړاندې د لاعنين بيان دې ﴿ الَّذِى يَتَخَلَّى فِى طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ ظِلِّهِمْ ﴾ يعنى صحابه کرامو رضی الله عنهم تپوس اوکړو يا رسول الله ﷺ! لاعنين څوک دى؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل يو هغه سړې چه د خلقو په لاره کښې بول و براز کوى، او دويم هغه سړې چه د خلقو د (ناستې په ځائې يعنى) سورو کښې بول وبراز کوى، د طريق او د ظل اضافت د ناس طرف ته ددې بيان دپاره شوې دې چه د لارې نه مراد داسې لاره ده چه د خلقو پرې تګ راتګ جارى وى، او که يو سړک او لاره غير آباد وى د هغه ځائې نه د خلقو تلل راتلل منقطع شوې وى نو هغه ددې حکم نه خارج دى، په هغې کښې علت د ممانعت يعنى د خلقو اذيت نه شى موندلې، على هذا القياس د سورې حکم دې چه د کوم سورې نه خلق انتفاع اخلى هغه مراد دې مطلق سورې نه دې مراد ځکه چه په دې کښې هيڅ تاذى نشته، او شارحينو ليکلې دى چه د اشتراک علت د وجې نه هم ددې ظل په حکم کښې د نمر لګيدو ځائې (پيتاوې) هم داخل دې، يعنى هغه ځائې چرته چه نمر لګى او خلق هلته د يخنئ نه د بچ کيدو دپاره کينى

[۲۶] (۱) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُوَيْدٍ الرَّمْلِيُّ، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَبُو حَفْصٍ، وَحَدِيثُهُ أَتَمُّ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْحَكَمِ حَدَّثَهُمْ، أَخْبَرَنَا نَافِعُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنِي حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْحِمْيَرِيَّ حَدَّثَهُ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اتَّقُوا الْمَلَاعِنَ الثَّلَاثَةَ: الْبَرَازَ فِي الْمَوَارِدِ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ، وَالظِّلِّ".

ترجمه: د معاذ بن جبل رضی الله عنه نه روايت دې هغه وئيلى چه رسول الله ﷺ وئيلى دى: ځان بچ کړئ د ملاعن ثلاثونه. متيازې کول په ګودرونو کښې، او په عامه لار کښې، او په سورې کښې

تشريح: ﴿ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ الخ اتَّقُوا الْمَلَاعِنَ الثَّلَاثَ ﴾ ملاعن جمع د ملعن ده يا د ملعنة، او په دواړو صورتونو کښې يا مصدر ميمى دى يا ظرف مکان دې په معنى د مواضع اللعن، بله دا چه ملعنة د سبب لعن په معنى کښې هم راځي، په يو صورت کښې به مطلب دا وى چه د لعنتونو نه بچ شئ، او په بل صورت کښې به ئې مطلب دا وى چه د مواضع لعن نه بچ شئ، او په يو صورت کښې به ئې مطلب دا وى چه د اسباب لعن نه بچ شئ چه درې دى، ۱: البزار فى الْمَوَارِدِ ۲: و البزار فى قَارِعَةِ الطَّرِيقِ ۳ والبزار فى الظِّلِّ

(۱): سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۱ (۳۲۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۷۰) (حسن)

په موارد کښې درې احتمالونه دی. ۱. یا ددې نه مراد مناهل الماء دی یعنی د اوبو د چینو گودرونه، یا ددې نه مراد طرق الماء دی یعنی هغه لارې چه په یو چینه تیرې شوې وی، یا ددې نه مراد مطلق د خلقو د مجالسو او د ناسې ولاړې او د تلو راتلو ځایونه مراد دی. د قارعة الطریق نه مراد وسط الطریق دې یعنی په موارد کښې بول وبراز کول، د لارې په مینځ کښې،یاپه سوری کښې، دلته فعل خو یو دې بول و براز خو د مختلفو ځایونو په اعتبار سره دې ته درې ونیلې شوې دی، گویا د درې ځایونو په اعتبار سره درې فعلونه شو.

په دې باب کښې مصنف رحمه الله دوه احادیث ذکر کړی دی، اول حدیث د ابوهریره رضي الله عنه دې چه دهغې تخریج امام مسلم رحمه الله هم فرمائیلې دې او دا حدیث د سند په اعتبار سره قوی دې، غالبا هم په دې وجه مصنف رحمه الله دا مقدم فرمائیلې دې او حدیث ثانی د معاذ بن جبل رضي الله عنه دې دا د ابوداؤد نه علاوه په ابن ماجه کښې دې او سندا ضعیف دې ځکه چه ددې په سند کښې یو راوی دې ابوسعید الحمیری، ونیلې شوې دی چه هغه مجهول دې، بلکه دا چه د هغه سماع د معاذ بن جبل رضي الله عنه نه ثابت نه ده په دې وجه منقطع شو.

فائده: اوس مونږ بیان اوکړو چه حدیث اول سندا قوی دې عام طور سره د مصنفینو رحمهم الله طرز هم دا دې چه هغوی حدیث قوی اول ذکر کوی او ضعیف روستو راوړی، خو د امام ترمذی رحمه الله طرز ددې برعکس دې هغوی عام طور سره غریب او ضعیف اول ذکر کړی او قوی روستو راوړی بلکه ډیر کرته احادیث قویه پریږدی او په غریب او ضعیف باندې اکتفاء کوی، په ظاهر کښې ددې وجه دا ده چه په حدیث قوی باندې خو کلام کولو ته حاجت نشته هغه خو مفروغ عنه دې، او حدیث ضعیف چونکه تنبیه ته محتاج دې په دې وجه هغوی ددې ذکر لره زیات اهم گڼړی خلقو لره دهغې د ضعف نه د خبرولو دپاره. والله تعالی أعلم.

باب فِي الْبَوْلِ فِي الْمُسْتَحَمِّ

باب دې په دبولو کولو کې په غسل خانه (حمام) کې

مستحم د حمیم نه اخستلې شوې دې چه دهغې معنی گرامې اوبه دی پس د مستحم معنی د ماء حمیم د استعمال د ځائې شوه ددې نه پس ددې اطلاق په غسل خانه باندې شروع شو که په هغې کښې د ماء حمیم استعمال وی یا د ماء بارد، او بعض علماء کرامو فرمائیلې دی چه لفظ حمیم د اضداد د قبیل نه دې، ددې اطلاق په ماء حار او بارد دواړو باندې کیږی، مستحم، مغتسل، حمام درې واړه یو معنی لری، وړاندې په ابواب المساجد کښې یو حدیث راروان دې چه په هغې کښې لفظ حمام ذکر شوې دې «الارض کلها مسجد الا الحمام والمقبرة» او نن صبا په حجاز کښې لفظ حمام زیات رائج او مستعمل دې.

[۲۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ أَحْمَدُ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ،

[1]: سنن الترمذي/للطهارة ۱۷ (۲۱)، سنن النسائي/الطهارة ۳۲ (۳۶)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۲ (۳۰۴)، (تحفة الأشراف: ۹۶٤۸)، وقد أخرجه:حم (۵/٥٦) (صحيح)

أَخْبَرَنَا أَشْعَثُ، وَقَالَ الْحَسَنُ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ"، قَالَ أَحْمَدُ: ثُمَّ يَتَوَضَّأُ فِيهِ، فَإِنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ.

ترجمه: د عبد الله بن مغفل رضي الله عنه نه روايت دي هغه وائي، وئيلي دي رسول الله ﷺ: منيازې دي نه کوي يو ستاسو نه په غسل خانه کښې چه بيا غسل کوي په هغې کښې، وئيلي دي احمد چه بيا اودس کوي په هغې کښې ځکه چه عامه وسوسه ددې نه ده

په لفظ يغتسل کښې وجوه اعراب:

١ ﴿حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ الخ قوله ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ﴾ دلته ﴿ثم﴾ د استبعاد دپاره دې يعنې دا خبره د عقل مند نه بعيد ده چه چرته غسل اوکړي هم هلته متيازې اوکړي. د يغتسل په اعراب کښې دوه احتمالونه دي. ١ رفع په دې وجه چه دا خبر دې د مبتداء محذوف يعني ثم هو يغتسل فيه.. ٢ نصب په تقدير د ان سره، خو علامه قرطبي رحمه الله ددې نه انکار کړې دې هغوی فرمائي چه د ثم نه پس ان مقدر نه وی خو ابن مالک رحمه الله فرمائي چه ثم کله د واؤ په معنی واخستلې شي نو ان مقدر کيدې شي په دې باندې امام نووي رحمه الله فرمائي که ثم د واؤ په معنی کښې واخلو نو مطلب به دا وی چه ممانعت د دواړو د جمع کولو د وجې نه دې هر يو کار بيل بيل کيدلې شي حال دا چه صرف متيازې کول هم په غسل خانه کښې منع دی که د غسل نه مخکښې ئې اوکړي او که روستو د امام نووي رحمه الله ددې اعتراض جواب ابن هشام رحمه الله دا ورکړې دې چه د ابن مالک رحمه الله مراد دا دې چه ثم ته به د واؤ حکم ورکړو په تقدير د ان کښې، دا مطلب نه دې چه دا به د هغې په معنی اخلو چه هغه اعتراض وارد شي کوم چه نووي کړې دې. او ابن دقيق العيد رحمه الله يو بله خبره فرمائيلې ده چه دا وئيل هم صحيح دی چه په حديث کښې د جمع کولو نه منع کړې شوې ده، اوس پاتې شوه دا خبره چه صرف د متيازو کولو نه هم منع ده ددې جواب دا دې چه دا ضروري خو نه ده چه ټولې خبرې دې د يو حديث نه معلومې شي د جمع بين الغسل والبول حکم ددې حديث نه معلوميږي او د بول منفردا حکم د بل حديث نه معلوميږي لکه چه هم په دې باب کښې وړاندې راروان دې

خان پوهه کړه چه د شارحينو او فقهاء کرامو په دې کښې اختلاف دې چه په کومه غسل خانه کښې متيازې کول ممنوع دی پس د جمهورو رائې دا ده چه ددې نه مراد رخوه زمکه مراد ده يعنې هغه غسل خانه چه دهغې زمکه کچه وی ځکه چه په هغې کښې به ناپاکه او ګنده اوبه جمع کيږي او که په غسل خانه کښې ئې پوخ فرش وی يا ئې کانړې کيخودلې وی نو بيا هيڅ باک نشته، او د امام نووي رحمه الله رائې ددې برعکس ده هغوی فرمائي چه ممانعت په هغه وخت کښې دې چه کله په غسل خانه کښې پوخ فرش وی او که نرمه زمکه وی نو هيڅ باک نشته ځکه چه نرمه زمکه به متيازې او اوبه جذب کړي هغه به دننه څي. په خلاف د کانړي او پوخ فرش چه په هغې باندې اوبه اولويږي نو دهغې نه به داړې وهي چه په هغې سره به وسوسې پيدا کيږي. والله تعالى أعلم.

احقر وائي ددې دواړو قولونو په مينځ کښې د جمع (تطبيق) کولو صورت دا دې چه په يو غسل خانه کښې دې هم متيازې اونکړې شي چه په دواړو اقوالو باندې عمل اوشي او د ظاهر الفاظ حديث د رعايت تقاضا هم دا ده خو دا خيز د آدابو د قبيلې نه دې، لهذا په غسل خانه کښې متيازو کولو ته مطلقا ناجائز او حرام وئيل به غلو وی کومه چه مذموم ده، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې په صاحب عون باندې رد کولو سره هم ددې ترديد فرمائيلې دې او د عبدالله بن المبارک رحمه الله قول کوم چه په ترمذی کښې منقول دې ﴿ قال ابن المبارک قد وسع في البول في المغتسل اذا جرى فيه الماء ﴾ حضرت ددې تائيد فرمائيلې دې

﴿ قوله: فَإِنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ ﴾ په مصنف ابن ابی شيبه کښې د انس رضی الله عنه نه روايت دې ﴿ انما نهى عن البول في المغتسل مخافة اللمم ﴾ چه د بول في المغتسل ممانعت د ليونتوب د ويرې نه دې او په حديث الباب کښې ددې وجه وساوس وئيلې شوې ده؟ جواب دا دې چه په دواړو کښې هيڅ تعارض نشته وسوسه هم يو قسم جنون دې، والجنون فنون.

تشريح سند : ﴿ قوله احمد الخ ﴾ په دې سند کښې د مصنف رحمه الله دوه استاذان دی يو احمد او يو حسن بن علی، د دواړو په بيان کړې شوې سند کښې لږ فرق دې، دلته مصنف رحمه الله هغه فرق بيانوی چه چا څنګه سند بيان کړو، پس فرمائی چه د عبدالرزاق نه چه کوم مخکښې سند دې هغه امام احمد رحمه الله داسې بيان کړې دې قَالَ أَحْمَدُ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ أَخْبَرَنِي أَشْعَثُ او د مصنف رحمه الله دويم استاد يعنی حسن بن علی داسې اوفرمائيل عَنْ أَشْعَثَ بْنِ عَبْدِ اللهِ..... اوس په دې کښې دوه فرقونه شو يو دا چه د احمد په روايت کښې د اخبار تصريح ده او حسن روايت په طريق د عنعنه بيان کړې دې په ځائې د اخبرنی نې عن اشعث اوويلو دويم فرق دا چه د احمد په کلام کښې اشعث غير منسوب واقع شوې دې او د حسن په کلام کښې د نسبت سره پس هغوی اووئيل اشعث بن عبدالله، په بذل کښې حضرت صرف هم دا دوه فرقونه بيان کړی دی، دلته يو دريم فرق هم راوتلې شی چه دهغې طرف ته زمونږ حضرت شيخ رحمه الله د بذل په حاشيه کښې اشاره کړې ده هغه دا چه د احمد په روايت کښې د عبدالرزاق او اشعث ترمينځه د معمر واسطه ده په خلاف د حسن بن علی د روابت چه هغوی د معمر واسطه نه ده ذکر کړې په ظاهر کښې خو هم دغه شان ده باقی په يقين سره هيڅ نه شی وئيلې چه د حسن په روايت کښې د معمر واسطه شته او که نه، په دې وجه د کتب حديث طرف ته مراجعت او د طرق حديث د تتبع حاجت دې بغير دهغې نه فيصله ممکن نه ده، والله تعالى اعلم بالصواب.

[۲۸][1] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ حُمَيْدٍ الْحِمْيَرِيِّ وَهُوَ ابْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا صَحِبَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَمْتَشِطَ أَحَدُنَا كُلَّ يَوْمٍ أَوْ يَبُولَ فِي مُغْتَسَلِهِ".

[1]: سنن النسائي /الطهارة ۱۴۷ (۲۳۹)، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۵٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۰/٤، ۱۱۱، ۳٦۹/۵) (صحيح)

ترجمه: حميد بن عبدا لحميري نه روايت دي چه هغه ابن عبد الرحمن دی، وايي: زما ملاقات اوشو د يو سړي سره چه د رسول الله ﷺ صحبت ئې کړی وو لکه څرنګه چه ورسره ابوهريره صحبت کړی وو، هغه اووئيل چه منع کړي ده رسول الله ﷺ چه سرګمنز کړي يو کس زمونږ نه هره ورځ، او يا متيازې اوکړي په ځائې د غسل کنبې.

تشريح: قوله :(لَقِيتُ رَجُلاً الخ) دا رجل مبهم صحابی ﷺ دې او د صحابی په مجهول کيدو سره په روايت باندې هيڅ اثر نه پريوځی ځکه چه ټول صحابه کرام ﷺ عدول دی، ددې رجل مبهم په تعين کنبې شارحينو درې احتمالات ليکلي دی:

۱: عبدالله بن سرجس ﷺ، ۲: حکم بن عمرو الغفاری ﷺ ۳: عبدالله بن مغفل ﷺ، د سند دا الفاظ هم دغه شان وراندې د باب الوضوء بفضل طهور المراءة نه په وراندې باب کنبې راروان دی هلته يو زيادت دې (لقيت رجلا صحب النبی ﷺ اربع سنين کما صحبه ابوهريره ﷺ) ددې نه معلومه شوه چه تشبيه د صحبت په موده کنبې ده

د باب په دې دويم حديث کنبې دوه ادبونه ذکر شوې دی يو دا چه په مغتسل کنبې دې متيازې اونکړې شی، دويم دا چه هره ورځ دې امتشاط يعنی ګومنځ اونکړې شی، علماء کرامو ليکلي دی چه په دې سره ويښته اوځی حال دا چه د ګيرې د غټولو حکم دې دويمه دا چه دا د باب زينت نه دې کوم چه د شهامت رجال خلاف دې، زينت خو د زنانو شان دې، قال الله تعالى : أَوَمَنْ يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ الاية.

ابن العربی د امتشاط په باره کنبې درې خبرې ليکلي دی هغوی فرمائی چه (موالاته تصنع وترکه للدليس واغبابه سنة) يعنی په کثرت سره ګومنځ کول دا سراسر تصنع ده او دا مطلق ترک کول خلقو ته دهوکه ورکول دی چه مونږ دير زاهدان او د خپل نفس نه بې خبر يو، او په مينځ کنبې يوه ورځ پريخودلو سره ګومنځول سنت دی، پس په يو روايت کنبې دی (نهی عن الترجل الا غبا) دا روايت به په ابوداؤد کنبې وراندې راشی بل دا چه په اغباب کنبې يو قسم سادګی ده چه دهغې تعلق د ايمان سره دې (البذاذة من الايمان).

بَابُ النَّهْيِ عَنِ الْبَوْلِ فِي الْجُحْرِ

باب دې په بيان د منع کې د متيازو نه په سوړه کې

[۲۹](¹) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَرْجِسَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يُبَالَ فِي الْجُحْرِ"، قَالَ: قَالُوا لِقَتَادَةَ: مَا يُكْرَهُ مِنَ الْبَوْلِ فِي الْجُحْرِ؟ قَالَ: كَانَ يُقَالُ: إِنَّهَا مَسَاكِنُ الْجِنِّ.

ترجمه: د عبد الله بن سرجس نه روايت دې، چه يقيناً رسول الله ﷺ منع کړي ده د متيازو کولو نه په سوړه کنبې، هلکو اووئيل قتاده ته، په سوړه کنبې متيازې ولې مکروه دې؟

(¹): سنن النسائي/الطهارة ۳۰ (۳٤)، (تحفة الأشراف: ۵۳۲۲)، مسند احمد (۸۲/۵) (ضعيف) (ضعيف أبي داود: ۸ والإرواء: ۵۵، وتراجع الألباني: ۱۳۱)

هغه اووئيل. وو چه دا به وئيل کيدل چه هغه د پيريانو د اوسيدو ځايونه دي.

تشريح: د دې آدابو نه دا ده چه په يو سوري کښې متيازې اونکړې شي لفظ جحر بضم الجيم وسکون الحاء، چه دهغې معنى د ثقب او د سورې ده، پس په حديث الباب کښې د عبدالله بن سرجس رضى الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ ددې نه منع فرمائيلې ده چه په سوره کښې متيازې اوکړې شي

﴿ قوله قَالَ قَالُوا لِقَتَادَةَ رضى الله تعالى عنه ﴾ د قال ضمير راجع دې د قتاده شاګرد طرف ته کوم چه په دې سند کښې هشام دې، هشام وائي چه د قتاده رضى الله عنه شاګردانو د هغوى نه تپوس اوکړو چه په سوره کښې د متيازو کولو نه ممانعت ولې دې؟ هغوى جواب ورکړو چه ددې وجه دا بيانولې شى چه دا سورې چه کومې وى دا مساکن الجن دى د جن نه مراد عام دى، هر هغه څيز چه د نظر نه پټ وى که هغه جنات وى او که څه ضررى څيز لکه مار لړم وغيره حشرات الارض، ځکه چه جن ماخوذ دې د اجتنان نه چه دهغې معنى د پټيدو ده، اوس په سوره کښې په متيازې کولو کښې دوه احتمالات دى يو خپل ذات ته د ضرر رسولو يا هغه څيز ته د ضرر رسيدو کوم چه په سوره کښې وى، غرض دا چه د ضرر نه خالى نه دې

نحوى تحقيق: ﴿ مَا يُكْرَهُ مِنَ الْبَوْلِ ﴾ کښې دوه احتمالونه دى رومبى احتمال يا خو ما موصوله ده او يکره دهغې صله ده او د ﴿ من البول ﴾ بيان دې موصول سره د صله نه مبتدا او ماذا سببه ددې خبر محذوف دې اوس به ترجمه دا وى چه هغه څيز مکروه دې يعنى په سوره کښې متيازې کول ددې سبب څه دې،

دويم احتمال دا دې چه ما استفهاميه وى د ﴿ لم ﴾ په معنى کښې په دې صورت کښې به من زائده وى او بول به د يکره نائب فاعل وى، يعنى لم يکره البول فى الجحر.. په سوره کښې متيازې کول ولې مکروه دى؟ په دې صورت کښې به په عبارت کښې هيڅ هم محذوف منلو ته ضرورت نه وى او ﴿ انها مساکن الجن ﴾ کښې ضمير مونث يا خو جحر ته راجع دې په تاويل د فرجه او يا دې داسې اووئيلې شى چه د جحر نه اجحار مفهوم کيږى دهغې طرف ته راجع دې ځکه چه مفرد په جمع باندې او جمع په مفرد باندې دلالت کوى.

دلته شارحينو ددې حديث په تائيد کښې يو واقعه ليکلې ده هغه دا چه سعد بن عبادة الخزرجى رضى الله عنه يو ځل په سوره کښې متيازې اوکړې پس ناڅاپه بيهوشه کيدو سره راپريوتلو او وفات شو، غيبى آواز راغلو کوم چه اوريدونکو واوريدلو ع

نحن قتلنا سيد الخزرج سعد بن عبادة فرميناه بسهم فلم يخطئ فؤاده

د رسول الله ﷺ دا تعليمات چه يو طرف ته زمونږ د شريعت په جامعيت باندې دلالت کوى نو بل طرف ته د رسول الله ﷺ په غايت شفقت او محبت او امت سره د همدردئ خبر ورکوى، صلى الله عليه وسلم شرف وکرم.

بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلَاءِ

باب دي په بيان د هغې كې چې سړی يې وايي كله چې راوځي د بيت الخلاء نه

د بيت الخلاء نه د بهر راتلو د دعاء بيان، د داخليدو په د وخت د دعاء لوستلو باب ډير مخكښې تير شوې دې، مصنف رحمه الله په دې دوه ابوابو كښې فصل ولې اوكړو، متصلا ئې د يو بل نه پس ولې ذكر نه كړل لكه څنګه چه د قياس تقاضه ده، دلته يو سوال پيدا كيږي، دا خبره يو شارح هم نه ده كړې، زما په خيال دې كښې حكمت دا كيدې شي چه په دې كښې د تذكير او د ياداشت فائده ده يعنې تيره شوې خبره كومه چه څو ورځې مخكښې لوستلې شوې وه دهغې په دې باب كښې دوباره تكرار اوكړې شي چه په هغې سره په سابق علم كښې تازګي پيدا شي كوم چه په حفظ كښې معين دې او ښكاره ده چه په يو ځائې كښې ذكر كولو سره دا فائده نه حاصليږي

[۳۰]() حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ النَّاقِدُ، حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، حَدَّثَتْنِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْغَائِطِ، قَالَ: غُفْرَانَكَ".

ترجمه: ابو برده وائي چه ماته عائشې رضي الله عنها حديث بيان كړې دې چه يقيناً نبي ﷺ وو چه كله به وتلو د بيت الخلاء نه نو وئيل به ئې (غفرانکَ) اې الله زه بخښنه غواړم ستا نه.

تشريح: قوله :(حَدَّثَتْنِي عَائِشَةُ) په دې باب كښې مصنف رحمه الله يو حديث بيان فرمائيلې دې هغه دا چه رسول الله ﷺ به چه كله د بيت الخلاء نه بهر تشريف راوړلو نو (غفرانک) به ئې لوستلو. په بل حديث كښې ددې نه علاوه نورې دعاګانې هم راغلې دي، پس په يو روايت كښې دي : (الحمد لله الذی اذهب عن الاذی وعافانی) او په يو روايت كښې دي (الحمد لله الذی اذهب عنی ما يوذينی وابقالی ما ينفعنی) غوره دا ده چه دواړه دعاګانې يو ځائې اولوستلې شي

(په غفرانک كښې وجه د نصب). په (غفرانک) كښې دوه احتمالونه دي يو د مفعول مطلق كيدو او د مفعول به كيدو تقدير د عبارت به داسې وي (اغفر غفرانک يا اسئلک غفرانک) اې الله زه ستا بخښنه غواړم

د دعاء ماثور ددې مقام سره مناسبت كښې توجيهات :

دلته يو مشهور سوال دې چه ددې دعاء دې مقام سره څه مناسبت دې؟ حضرات علماء كرامو ددې مختلف توجيهات بيان فرمائيلي دي،

۱ : يو دا چه رسول الله ﷺ به هر وخت په ذكر كښې مشغول وو لكه چه په تير باب كښې تير شو خو په بيت الخلاء كښې چونكه ذكر كول جائز نه دي په دې وجه به ئې مجبورا ذكر كښې

(): سنن الترمذي/الطهارة ٥ (٧)، سنن النسائي/الكبرى (٩٩٠٧)، اليوم والليلة (٧٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠ (٣٠٠)، (تحفة الأشراف: ١٧٦٩٤)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة (٧٠٧/١٧) (صحيح)

انقطاع راتله نو دا انقطاع به ئې تقصير ګڼړلو او استغفار به ئې فرمائيلو.
۲ دويم قول دا دې چه اګر که رسول اللهﷺ به په دې حالت کښې ذکر لسانی ترک کولو خو ذکر قلبی به ترې نه په دې وخت کښې هم بې اختياره صادر کيدلو کوم چه به رسول اللهﷺ د کمال ادب خلاف ګڼړلو سره به ئې روستو استغفار کولو
۳ يو دريمه توجيه دا کړې شوې ده چه د قضاء حاجت نه د فراغت په وخت د نعمت غذا د تکميل وخت دې، اول الله پاک د خوراک څکاک نعمت عطاء اوفرمائيلو بيا ئې هغه په سهولت سره د حلق نه تير کړو ګينې ډير کرته تالو هم بند شی بيا د معدې هغه خوراک لره قبلول او دهغې هضم کيدل، او د هضم کيدو نه پس د کار خيز په بدن کښې پاتې کيدل او د ټولو نه په اخير کښې فضله په عافيت سره د بدن نه بهر راتلل کومه چه آخری مرحله ده، غرض دا چه دا د نعمت غذا د تکميل وخت دې چه دهغې حق او شکر زمونږ نه نۀ شی ادا کيدلې په دې تقصير باندې رسول اللهﷺ امت ته د استغفار تعليم اوفرمائيلو يو توجيه دا هم کړې شوې ده چه د بدن چه کله کومه فضله اوځی هغه نجاست حسيه دې په دې سره د رسول اللهﷺ ذهن نجاست معنويه يعنی د معاصی طرف ته منتقل شو په دی باندې به هغوی استغفار فرمائيلو، وښلي شی الشئ بالشئ يذکروا الکلام الی الکلام ينجر.
په بعض شروحو کښې ددې دعاء د اصل په سلسله کښې يو بله خبره ليکلې ده هغه دا چه سيدنا ادمؑ چه کله د آسمان نه زمکې ته راکوز کړې شو نو هغوی ته د قضاء حاجت ضرورت راپيښ شو، او هغوی ته رائحه کريهه محسوس شوه نو د هغوی خيال راغلو چه دا زما د تقصير اکل شجره اثر دې، په دې باندې هغوی فورا ﴿ غفرانک ﴾ اولوستل، نو د هغه وخت نه دا د بابا ادمؑ سنت راروان دې.

باب كَرَاهِيَةِ مَسِّ الذَّكَرِ بِالْيَمِينِ فِي الِاسْتِبْرَاءِ

باب دې په بيان د مکروه والي د ښي لاس د ذکر سره په وخت د ځان پاکولو کښې

د دې ټولو آدابو نه يو ادب دا هم دې چه د استنجاء په وخت مس ذکر باليمين نه دی کيدل پکار، په حديث الباب کښې دوه آداب ذکر شوې دی يو د استنجاء باليمين ممانعت او دويم د مس ذکر باليمين ممانعت، يعنی په ښی لاس دې نه استنجاء اوکړې شی او نه دې په هغې سره مس ذکر اوکړې شی، د استنجاء باليمين حکم خو په تيرو ابوابو کښې راغلې دې، دلته مقصود مس ذکر باليمين دې په حديث الباب کښې د مس ذکر باليمين ممانعت مطلقا دې، په ترجمة الباب کښې مصنفؒ دا د استنجاء سره مقيد کړې دې يعنی د استنجاء قيد ئې ذکر کړی دی نه کوی، د امام بخاریؒ رائې هم دا ده هغوی هم په ترجمة الباب کښې د استنجاء قيد ذکر فرمائيلې دې او د علامه عينی او نووی رائې دا ده چه ممانعت مطلقا دې د استنجاء په وخت هم او بغير دهغې نه هم په دې باب کښې مصنفؒ درې احاديث ذکر کړې دی

[۳۱]() حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ، فَلَا يَمَسَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ، وَإِذَا أَتَى الْخَلَاءَ، فَلَا يَتَمَسَّحْ بِيَمِينِهِ، وَإِذَا شَرِبَ، فَلَا يَشْرَبْ نَفَسًا وَاحِدًا"

ترجمه: عبد الله بن ابي قتادة نه روايت دي، هغه روايت کوي د خپل پلار نه، هغه وئيلى دي، چه وئيلى دي رسول الله ﷺ کله چه متيازې کوي يو کس ستاسو نه نو نه دې مسه کوي خپل ذکر په ښې لاس، او کله چه راشي بيت الخلاء ته نو استنجاء دې نه کوي په ښې لاس، او کله چه څکل کوي نو څکل دې نه کوي په يوې ساه باندې.

تشريح: ۱: ﴿قوله عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِيهِ : إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَمَسَّ الخ﴾ په دې مقام باندې شارحينو ته يو اشکال راغلي دې کوم چه په بذل کښې حضرت په تفصيل سره نقل فرمائيلي دې، هغه دا چه په دې حديث کښې د مس ذکر باليمين او د استنجاء بالمين دواړو ممانعت کړې شوې دې چه دهغې مطلب دا دې چه د استنجاء په وخت ښې لاس مطلقا نه دى استعمالول پکار، حال دا چه د استنجاء بالحجر په وخت د دواړو لاسونو استعمال ضروري دې چه په يو لاس کښې لوټه اخستلو سره استنجاء اوکړې شي او په دويم لاس کښې امساک ذکر وى يعنى ذکر لره نيولو سره په لوټه باندې بار بار کيخودلې شي تر دې چه هغه مقام خشک شى، اوس که استنجاء باليسار کوى يعنى په ګس لاس کښې لوټه نيسى نو مس ذکر باليمن به کوى کوم چه ممنوع دې، او که د مس ذکر باليمن نه بچ کيدو سره امساک ذکر په ښى لاس کوى نو په ښى لاس کښې به لوټه نيسى په دې سره به استنجاء باليمن لازميږى، غرض دا چه د احد المحذورين ارتکاب به ضرور لازميږى د دواړو نه بچ کيدل ګران دى نو په حديث باندې د عمل څه شکل دې.

د استنجاء بالحجر بعد البول په کيفيت کښې د فقهاء کرامو اختلاف:

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه علامه خطابى رحمه الله ددې يو عجيبه حال بيان کړې دې هغه دا چه استنجاء کونکې سړې به يو ديوال يا يو غټ کاڼړى ته نزدې تللو سره په ګس لاس باندې ذکر نيولو سره مسلسل لګوى تر دې چه اوچ شى نو په دې صورت کښې به مس ذکر باليمين نه محفوظ وى، حافظ رحمه الله فرمائى چه دا هيئت هيئت منکره دې او هر ځائې او هره موقعه باندې به ديوال او لوئى کاڼړې د کوم ځائې نه راوړى، لهذا دا هيڅ حل نه شو، علامه طيبى رحمه الله يو دويم حل راويستلو چه د استنجاء باليمين ممانعت بعد الغائط دې نه بعد البول، لهذا استنجاء بعد البول په ښى لاس سره جائز دې په حديث کښې ددې ممانعت نشته، ددې صورت به دا وى چه د استنجاء دپاره لوټه په ښى لاس کښې اونيسى او په ګس لاس باندې ذکر نيولو سره په هغې باندې کيږدى، حافظ رحمه الله دا جواب هم رد کړې دې چه د

(): صحيح البخاري/الوضوء ۱۸ (۱۵۳)، ۱۹ (۱۵٤)، الأشربة ۲۵ (۵٦۳۰)، صحيح مسلم/الطهارة ۱۸ (۲٦۷)، سنن الترمذي/الطهارة ۱۱ (۱۵)، سنن النسائي/الطهارة ۲۳ (۲٤، ۲۵)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۵ (۳۱۰)، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۰۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹٦/۵، ۳۰۰، ۳۱۰)، سنن الدارمي/الطهارة (۱۳/۷۰۰) (صحيح)

طيبي رحمه الله دا قول چه د استنجاء باليمين ممانعت بعد الغائط دي نه بعد البول دا صحيح نه دي [۱] بلكه د جمهورو په نزد دا ممانعت عام دي بيا حافظ رحمه الله خپله ددي حل بيان فرمائيلي دي او دا ئې ليكلي دی چه د استنجاء بالحجر صحيح طريقه هغه ده كومه چه امام الحرمين او امام غزالي وغيره ليكلي ده هغه دا چه په ښى لاس سره لوټه اونيسى او په ګس لاس باندې دې ذكر اونيسى او بار بار دې په لوټه باندې ږدی ترديې چه مقام خشک شی او د استنجاء باليمين نه هم محفوظ وی ځکه چه صرف په ښی لاس کښې لوټه اخستل بغير د حركت نه استنجاء باليمين نه شي وئيلې كيدې، دا خو هم داسې ده لكه چه د استنجاء بالماء په وخت په ښی لاس سره په ذكر باندې اوبه اچولې شی، هغه وخت په ښی لاس كښې اوبه وی او دلته په ښی لاس كښې كانړې (لوټه) ده. خو دا ده كه ښی لاس ته حركت هم وركړى نو بيا به دې ته استنجاء باليمين وئيلې شی، امام نووی رحمه الله هم په شرح د مسلم كښې هم دا صورت ليكلې دې، زمونږ بعض فقهاء كرامو هم د استنجاء بالحجر هم دا شكل ليكلي دې.

خو حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل كښې دې تولو څيزونو ته تكلف محض وئيلي دي او فرمائي چه دا نظريه چه په استنجاء بالحجر كښې دواړه لاسونه استعماليږی صحيح نه ده، بلكه په يو لاس سره استنجاء كيدې شی، لهذا په ګس لاس كښې لوټه اخستلو سره بغير د استعانة بالعين دې استنجاء اوكړې شی لكه چه نن صبا عام طور رواج دې، اصل كښې دا حضرات امام الحرمين او امام غزالی رحمه الله وغيره د دواړو لاسونو استعمال په دې وجه ضروری ګڼړی چه راس ذكر ملوث نه شی او هلته متيازې خورې نه شی، كه په يو لاس باندې استنجاء اوكړې شی نو ددې شكل به دا وی چه په يو لاس كښې لوټه اخستلو سره هغه په يو ځل د راس ذكر سره مس كړې شی چه په هغې سره به متيازې خوريږی حال دا چه مقصود تطهير دې تلويث نه دې، اوس بغير د تلويث نه د مقصود د حصول اصل شكل دا دې چه په يو لاس كښې دې لوټه واخستلې شی او په بل لاس سره دې ذكر اونيولې شی او لږ لږ دې په كانړې پورې اولګولې شی په دې كښې به تلويث نه لازميږی كوم چه عين مقصود دې خو حضرت سهارنپوری رحمه الله وراندې تلو سره ددې جواب وركړې دې چه د تلويث ذكر احتمال په حجر كښې دې، كلوخ يعنى كچه لوټه كښې د دې احتمال نشته ځكه چه هغه فورا متيازې جذب كوی، او ۱ خو كه كچه لوټه ملاؤ نه شی بلكه كانړې وی نو د تلويث نه د بچ كيدو شكل دا كيدې شی چه د يو په ځائې دې دوه درې كانړى په احتياط سره استعمال كړی ترديې چه مقام اوچ شی، په دې صورت كښې به هم تلويث نه لازميږی.

والله سبحانه وتعالى اعلم.

---

[۱] خو سياق حديث هم دې لره مشعر دې كومه خبره چه امام طيبي رحمه الله كړې ده، ځكه چه رسول الله ﷺ فرمائی ﴿ اذا بال احدكم فلا يمس ذكره ﴾ دا خو وړه استنجاء شوه، په دې كښې د مس ذكر باليمين نه منع فرمائی او وراندې فرمائی ﴿ اذا اتي الخلاء فلا يتمسح بيمينه ﴾ دا لويه استنجاء ده او په دې كښې د استنجاء باليمين ممانعت كولې شی. فتامل)

اوس کتل دا دي چه زمونږ په شريعت کښې څومره باريکياني دي، سبحان الله چه هر کله په مسائل جزئيه کښې د تحقيق او تدقيق دا حال دې نو د احکاماتو او عقائدو اصول به ئې څومره پاخهٔ او مضبوط وی الحمد لله الذی هدانا للاسلام وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله.

﴿ قوله وَإِذَا شَرِبَ فَلاَ يَشْرَبْ نَفَسًا وَاحِدًا ﴾ (١)په دې کښې په يو ساه د اوبو څکلو نه منع کړې شوې ده ځکه چه مسلسل په يو ساه باندې څکل د معدې دپاره د بوجه سبب دې او په دغه طريقې سره مړخ هم نه حاصليږي، بله دا چه په يو ساه څکل د بې صبرئ او د حرص علامت دې، په دې حديث کښې خو د اوبو څکلو صرف هم دا يو ادب بيان کړې شو بدې، او ددې حديث په بعض طرقو کښې يو بل ادب هم ذکر شوې دې هغه دا چه ﴿ واذا شرب احدکم فلا يتنفس فی الاناء ﴾ پس حاصل دا شو چه اوبه دې په يو ساه او نه څکلې شی بلکه په دوه يا درې ساګانو دې اوڅکلې شی، او دويم ادب دا دې چه په مينځ کښې د ساه اخستلو په وخت دې خوله د لوښی نه جدا کړې شی په لوښی کښې دې ساه وانخستلې شی،

دلته يو سوال دا کيدې شی چه د حديث په دوارو جملو کښې ﴿ اذا بال احدکم الخ ﴾ او ﴿ اذا شرب الخ ﴾ کښې څه مناسبت دې؟ جواب دا دې کوم چه غالبا د حضرت ګنګهوی په تقرير بخاری يعنی لامع الدراری کښې ذکر شوې دې چه په يو جمله کښې د ادخال ماء ادب بيان کړې شوې دې او په يو کښې د اخراج ماء ادب، حضرت دغه مناسبت بيان کړې دې.

[٣٢](٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ آدَمَ بْنِ سُلَيْمَانَ الْمِصِّيصِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ يَعْنِي الْإِفْرِيقِيَّ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنِ الْمُسَيَّبِ بْنِ رَافِعٍ، وَمَعْبَدٍ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهْبٍ الْخُزَاعِيِّ، قَالَ: حَدَّثَتْنِي حَفْصَةُ زَوْجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْعَلُ يَمِينَهُ لِطَعَامِهِ وَشَرَابِهِ وَثِيَابِهِ، وَيَجْعَلُ شِمَالَهُ لِمَا سِوَى ذَلِكَ".

ترجمه: حديث بيان کړی دی حفصې د رسول الله ﷺ بي بي، يقيناً نبي ﷺ وو چه خاص کړی ئې وو ښي لاس د خوراک او څکاک او د جامو دپاره، او چپ لاس ئې خاص کړی وو د نورو کارونو دپاره.

تشريح: ٢ ﴿ حَدَّثَتْنِي حَفْصَةُ الخ كَانَ يَجْعَلُ يَمِينَهُ ﴾ رسول الله ﷺ به ښي لاس استعمالولو د خوراک څکاک دپاره ﴿ وثيابه ﴾ يعنی رسول الله ﷺ چه به چاته کپړې ورکولې نو په ښی لاس سره به ئې ورکولې، يا مطلب دا دې چه کله به ئې کپړې اغوستلې نو ابتداء باليمين به ئې فرمائيله او د ويستلو په وخت به ئې ابتداء باليسار فرمائيله، امام نووی رحمه الله فرمائی چه قاعده کليه دا ده چه کوم څيز د باب زينت او تشريف نه وی په هغې کښې دې ښي لاس استعمال کړې شی او کوم امور چه ددې خلاف وی هلته دې ګس لاس استعمال کړې شی.

---

(١) ولورود الشيخ في البذل علي المصنف بأنه غير سياق الحديث، والحديث مخرج في الصحيحين وغيرهما بلفظ واذا شرب فلا يتنفس في الاناء قلت قال المنذري اخرجه الستة مطولا ومختصرا وهذا يزيل الاعتراض المذكور والله تعالي اعلم)

(٢): تفرد به أبوداود (تحفة الأشراف: ١٥٧٩٤)، مسند احمد (٢٨٨/٦) (صحيح)

﴿ قوله أَبُو أَيُّوبَ - يَعْنِي الإِفْرِيقِيَّ ﴾ د دوی په تعین کښې اختلاف دې، صاحب د غاية المقصود ليکلې دی چه دا عبدالرحمن بن زياد بن الغم الافريقی دی په ظاهر کښې دوی ددې تعين په دې وجه اوکړو چه په الافريقی سره زيات مشهور هم هغه دې خو حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ددې ترديد فرمائيلې دې او ليکلې ئې دی چه دا عبدالله بن علی افريقی دې، حضرت شيخ رحمه الله په هامش بذل کښې فرمائی چه د ابن رسلان په شرحه کښې هم دوی ته عبدالله بن علی وئيلې شوې دې، لهذا هم دا د حضرت سهارنپوری رحمه الله تحقيق صحيح دې.

[۳۳]([1]) حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ، حَدَّثَنِي عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيُمْنَى لِطُهُورِهِ وَطَعَامِهِ، وَكَانَتْ يَدُهُ الْيُسْرَى لِخَلَائِهِ، وَمَا كَانَ مِنْ أَذًى".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلی دی: وو لاس د رسول الله صلى الله عليه وسلم ښي د صفايې او د طعام دپاره، او وو چپ لاس د هغه د بيت الخلاء دپاره، او د نورو هغه دپاره په کومو کښې چې گندگی وی.

[۳۴]([2]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ بْنِ بَزِيعٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، هغه روايت کوي د نبي صلى الله عليه وسلم نه په معنی ددې سره

تشريح: ۴: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ قوله : بِمَعْنَاهُ ﴾ يعنی مضمون هم هغه دې کوم چه د اول حديث دې خو سند بدل شو، اوس چه هر کله مضمون يو دې نو دا حديث ئې ولې راوړې دې؟ جواب دا دې چه د اول حديث د تائيد دپاره، او د يوې بلې فائدې دپاره هم هغه دا چه ددې سند نه معلومه شوه چه په اول سند کښې د ابراهيم او عائشې رضي الله عنها ترمينځه د ترک واسطې د وجې نه انقطاع ده او په دې سند کښې هغه واسطه موجود ده نو په دې دويم سند سره د هغه اول سند انقطاع معلومه شوه

د ترجمة الباب د دويم حديث راويان ﴿ المصيصی ﴾ دا نسبت دې د مصيصه طرف ته کوم چه په شام کښې يو ښار دې، ﴿ ابن ابی زائدة ﴾ يحيی بن زکريا بن ابی زائدة دا نسبت الی الجد دې، په دريم حديث کښې دا دی، ﴿ ابو توبة ﴾ نوم ئې ربيع بن نافع ﴿ ابن ابی عروبة ﴾ اسمه سعيد، ﴿ ابی معشر ﴾ هو زياد بن کليب.

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۱۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ۳۱ (۱۶۸)، الصلاة ۴۷ (۴۲۶)، الجنائز ۱۰ (۱۲۵۵)، الأطعمة ۵ (۵۳۸۰)، اللباس ۳۸ (۵۸۵٤)، اللباس ۷۷ (۵۹۲۶)، صحيح مسلم/الطهارة ۱۹ (۲۶۸)، سنن الترمذي/الجمعة ۷۵ (۶۰۸)، سنن النسائي/الطهارة ۹۰ (۱۱۲)، وفي الزينة برقم: (۵۰۶۲)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٤۲ (٤۰۱)، مسند احمد (۶/۱۷۰، ۲۶۵) (صحيح) (وأبو معشر هو زياد بن کليب)

[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۹٤۳)، مسند احمد (۶/۲۶۵) (صحيح)

باب الاستتار في الخلاء

باب دي په بيان د ځان پټولو کې په بيت الخلاء کې

د اداب استنجاء د ټولو نه اول باب (باب التخلی عند قضاء الحاجة) مخکښې تير شوې دې، ددې باب او د مخکښې باب په غرض کښې څه فرق دې، جواب دا دې چه د تخلی په معنی کښې يواځې والې اختبارول د پردې نظم کول د هغه دپاره لازم نه دی په دې باب کښې دا بيانول غواړی چه سره د تخلی او يواځې والی اختيارولو د تستر خيال ساتل هم ضروری دی ځکه چه تخلی بغير د تستر نه او تستر بغير د تخلی نه ممکن دې، او که يو سړې په کور کښې دننه پرده اچولو سره قضاء حاجت اوکړی نو تستر خو اوشو خو تخلی او تباعد عن الناس اونشو. او که يو سړې د يواځې والی اختيارولو دپاره ځنګل ته لاړ شی او قضاء حاجت کوی او هلته رسيدو سره بغير د څه پردې نه قضاء حاجت کوی نو هلته تخلی خو بيا موندلې شوه خو تستر اونشو پس که څوک په داسې حالت کښې هلته اورسيدو نو يقينا بې پردګی به وی.

[۳۵]([1]) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ ثَوْرٍ، عَنِ الْحُصَيْنِ الْحُبْرَانِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنِ اكْتَحَلَ فَلْيُوتِرْ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ مَنْ لَا فَلَا حَرَجَ، وَمَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ، وَمَنْ أَكَلَ فَمَا تَخَلَّلَ فَلْيَلْفِظْ، وَمَا لَاكَ بِلِسَانِهِ فَلْيَبْتَلِعْ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ، وَمَنْ أَتَى الْغَائِطَ فَلْيَسْتَتِرْ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا أَنْ يَجْمَعَ كَثِيبًا مِنْ رَمْلٍ فَلْيَسْتَدْبِرْهُ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَلْعَبُ بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ ثَوْرٍ، قَالَ حُصَيْنٌ الْحِمْيَرِيُّ: وَرَوَاهُ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الصَّبَّاحِ، عَنْ ثَوْرٍ، فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ الْخَيْرُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: أَبُو سَعِيدٍ الْخَيْرُ هُوَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د ابو هريره ﷺ نه روايت دې، هغه د نبي ﷺ نه روايت کوي، هغه وئيلی دی: څوک چه رانجه لګوي نو وتر دې ولګوي، چا چه داسې اوکړو نو يقينًا هغه ښه اوکړه، او چاچې داسې اونه کړه نو په هغه څه حرج نشته، او چا چه استنجا کوله نو طاق دې اوکړي، چاچې داسې اوکړه نو ښه ئې اوکړه، او چا چه داسې اونه کړه نو په هغه حرج نشته، او چاچې خوراک کولو نو هغه چه د غاښونو په مينځ کښې پاتې شي نو هغه دې وغورځوي، او هغه چه راؤباسی په ژبه نو هغه دې تير کړي، چاچې داسې اوکړه نو ښه ئې اوکړه او چا چه داسې اونه کړه نو څه حرج نشته، او څوک چه راغې ډک اودس ماتي ته نو ځان دې پټ کړي، که څه ئې نه موندل مګر دا چه راجمع کړي يوه توپنۍ د شګو نو هغې ته دې شاه واړوي، يقينًا شيطان لوبې کوي په مقعدونو د انسانانو باندې، چا چه اوکړو نو ښه ئې اوکړو او چاچې اونه کړه نوڅه حرج نشته.ابوداؤد وائي: دا ابو عاصم د ثور نه روايت کړې دې، په هغې

[1]: سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۳ (۳۳۸)، الطب ٦ (۳٤۹۸)، (تحفة الأشراف: ١٤٩٣٨)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضو ٣٦ (١٦٢)، صحيح مسلم/الطهارة ٨ (٢٣٧) سنن النسائي/الطهارة ٧٢ (٨٨)، موطا امام مالك/الطهارة ١(٢)، مسند احمد (٢/٣٦٧، ٢٣٧، ٣٠٨، ٤٠١، ٣٧١)، سنن الدارمي/الطهارة ٥ (٦٨٩) (ضعيف)

کښې (دحصین حیرانی په ځای) حصین حمیری دې، او عبدالملک بن صباح هم دا د ثور نه روایت کړې دی په هغې کښې (د ابوسعید په ځای) د ابوسعید الخیر ذکردې، ابوداؤد وائی ابوسعید الخیر د نبی کریم ﷺ د اصحابو څخه دې.

تشریح: قوله :﴿ مَنِ اكْتَحَلَ فَلْيُوتِرْ الخ ﴾ په اکتحال کښې د ایتار دوه صورتونه کیدې شی، یو دا چه د وتر رعایت د هرې سترګې په اعتبار سره وی په هره یوه سترګه کښې دې درې درې سلایانې اولګوی او هم دا قول زیات اصح دې، د شمائل ترمذی په روایت کښې ددې تصریح ده،

او دویم صورت دا چه د دواړو د مجموعې په لحاظ سره وتر وی مثلا په ښئ سترګه کښې درې کرته او په ګسه کښې دوه کرته نو مجموعه به وتر شی. حضرت په بذل کښې هم دا دوه صورتونه لیکلی دی

او حضرت شیخ رحمه الله په حاشیه د بذل کښې د شراح حدیث حافظ ابن حجر، ملا علی قاری او علامه مناوی رحمه الله نه د اکتحال دریم صورت هم لیکلې دې چه اول دې په هر سترګه کښې دوه دوه او یو سلائی په دواړو کښې مشترک راښکلې شی، رواه ابن عدی فی الکامل عن انس مرفوعا ابن سیرین رحمه الله هم دا صورت خوښ کړې دې

قوله :﴿ وَمَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ الخ ﴾ د استنجاء دوه تفسیرونه کړې شوې دی یو استنجاء بالجمار یعنی بالاحجار دویم تبخر یعنی جامو ته رنګ ورکول، منقول دی چه د امام مالک رحمه الله رائې اول دا وه چه په حدیث کښې د استجمار نه مراد تبخر دې، خو روستو ئې رائې بدله شوه چه ددې نه مراد استنجاء بالحجر ده، شارح ابن رسلان رحمه الله ددې تفسیر په بخور المیت سره کړې ده او هغوی د استنجاء بالحجر مراد کولو نفی هم کړې دې

حدیث الباب په عدد احجار کښې د احنافو دلیل او په دې باندې بحث :

﴿ وَمَنْ لاَ فَلاَ حَرَجَ ﴾ په تیرو بابونو کښې چه یو طرف ته د استنجاء احکام بیان کړې شوې وو نو یو بحث د عدد احجار هم تیر شوې وو چه د شوافعو په نزد د عدد ثلاثه کیدل ضروری دی، په خلاف د احنافو، دا حدیث د احنافو دلیل دې چه ایتار بالثلاث غیر ضروری دې

ابن رسلان ددې جواب دا ورکړې دې چه د استجمار نه مراد تبخر دې، او امام بیهقی رحمه الله په معرفة السنن والاثار کښې د شوافعو د طرف نه ددې دوه جوابونه کړې دی، ۱: دا حدیث ضعیف دې ددې حدیث راوی حصین الحبرانی ضعیف دې، ۲ د ایتار نه مراد ما فوق الثلاث دې یعنی د نفی حرج تعلق د ما فوق الثلاث سره دې ګینې ایتار بالثلاث خو لکه چه څنګه په نورو احادیثو کښې معلومیږی ضروری دې، زمونږ د طرف نه علامه زیلعی رحمه الله د امام بیهقی رحمه الله جواب اول داسې رد کړې دې چه ددې حدیث ابن حبان په خپل صحیح کښې داسې تخریج کړې دې، او صحیح ابن حبان د صحت په اعتبار سره اوچت کتاب دې، په طبقه اولی کښې ددی شمیر دې، لهذا دا حدیث کم از کم حسن منل پکار دی او د جواب ثانی په باره کښې هغوی فرمائی چه اول خو دا تحکم دې، او دویمه دا چه دا خپله د

شوافعو د مسلک خلاف دي ځکه چه د شوافعو مسلک دا دې چه که په دريو سره د مقام انقاء اوشي نو د څلورو او پنځو استعمال نه واجب دې او نه مستحب، او که په دريو سره د مقام انقاء نه کيږي نو بيا دهغې نه د زائد استعمال نه صرف مستحب بلکه واجب دې او د بيهقي ددې توجيه تقاضا دا ده چه په تثليث باندې دې زيادت مطلقا مستحب وي حال دا چه داسې نه ده.

بله دا چه ددې حديث نه يوه مسئله اصوليه مستفاد کيږي هغه دا چه امر د مطلق وجوب دپاره راځي ځکه چه که د وجوب دپاره نه وې بلکه د استحباب دپاره وې نو بيا د ﴿مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لاَ فَلاَ حَرَجَ ﴾ د ذکر کولو حاجت نه وو

﴿ قوله وَمَنْ أَكَلَ فَمَا تَخَلَّلَ الخ ﴾ دا څيز د آداب اکل نه دې چه انسان کله د خوراک نه فارغ شي نو د خوراک کوم ذرات چه ئې په ژبې سره ويستلې وي هغه تيرول پکار دی بهر غورزول نه دي پکار په دې کښې د خوراک ناقدری ده او کومې د خوراک ذرې چه ئې د غاښونو د مينځ نه د خلال په ذريعه راويستلې وي نو هغه تيرول نه دي پکار ځکه چه په دې کښې د وينې د ګډون خطره ده، ﴿ وَمَنْ لاَ فَلاَ حَرَج ﴾ دا په دې صورت کښې ده چه کله ددې ذره طعام په وينې کښې د ملوث کيدو ظن غالب نه وي او که دهغې د تلويث ظن غالب وي نو په دې صورت کښې د حرج نفي مراد نه ده بلکه په دې صورت کښې په تيرولو کښې يقينا حرج دې.

﴿ قوله وَمَنْ أَتَى الْغَائِطَ فَلْيَسْتَتِرْ الخ ﴾ د ترجمة الباب مطابقت هم ددې جزء سره دې او هم دا مقصود بالذکر دې، باقي حديث تبعا ذکر کړې شوې دې، او ددې جملې مطلب دا دې چه کوم سړې د قضاء حاجت دپاره لاړ شي نو هغه له پکار دی چه پرده اوکړی ﴿ بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ ﴾ دا مقاعد جمع ده د مقعد او د مقعدة، او ددې په مطلب کښې دوه احتمالونه دی يا ددې نه مراد اسفل بدن يعني شرمګاه ده يا دا په معنی د محل قعود دې، که مراد ترې نه اسفل بدن دی نو باء به د پاره د الصاق وي او که دويمه معنی مراد وي نو دا باء به په معنی د في وي، په يو صورت کښې به مطلب دا وي چه د قضاء حاجت په وخت کښې که تستر اونکړې نو شيطانان د خلقو د شرمګاهونو سره لوبې کوی او مسخرې کوی ځکه چه د مسخرو عادت وی، او په دويم صورت کښې به ئې مطلب دا وی چه شياطين د قضاء حاجت په ځائې کښې لوبې کوی.

﴿ وَمَنْ لاَ فَلاَ حَرَج ﴾ دا نفی د حرج مطلقا نه ده بلکه په هغه صورت کښې ده چه کله هغه ته څوک ګوری نه او بې پردګی نه وی او که بغير د استتار نه بې پردګی وی نو بيا ددې دوه صورتونه دی، يو دا چه ترک استتار د څۀ مجبورئ د وجې نه وی نو په دې صورت کښې به ګناه د کتونکو وی، او که ترک استتار د خپل اختيار نه بغير د څه مجبورئ د وجې نه وی نو په دې صورت کښې به د بې پردګئ وبال په هغه باندې وی. هکذا قالوا.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ أَبُو عَاصِمٍ عَنْ ثَوْرٍ الخ ﴾ امام ابوداؤد رحمه الله ددې ځائې نه د ثور د شاګردانو اختلاف بيانوی، هغه دا چه د عيسی په روايت کښې ﴿ عن الحصين الحبرانی ﴾

واقع شوې دې او د ابو عاصم په روايت کښې په ځائې د الحبرانی الحميری دې، خو دا اختلاف صرف لفظی دې ځکه چه حمير لويه قبيله ده او حبران دهغې يو شاخ دې ﴿ ورواه عبدالملک بن الصباح عن ثور ﴾ دا د ثور بن يزيد دريم شاګرد دې د دوی په الفاظو کښې يو دريم تغير دې هغه دا چه په سند کښې د سيدنا ابوهريره رضی الله عنه نه مخکښې چه کوم راوی ذکر شوې دې هغه ته ئې په ځائې د ابوسعيد هغوی ابوسعيد اليخر وئيلې دې حال دا چه دا دوه راويان بيل بيل دی ځکه چه په اول سند کښې چه کوم ابوسعيد راغلې دې هغه ابوسعيد الحبرانی دې هغه ته الخير نه شی وئيلې، او دا دويم ابوسعيد کوم ته چه ابوسعيد الخير وئيلې شی دا حبرانی نه دې بلکه انماری دې، دا اختلاف حقيقی دې اول صرف لفظی وو.

د راوی په تعين کښې د حافظ ابن حجر رحمه الله او د علامه عينی رحمه الله د رائې اختلاف

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ أَبُو سَعِيدِ الْخَيْرُ الخ ﴾ مصنف رحمه الله فرمائی چه په اول سند کښې چه کوم ابوسعيد راغلې دې په هغوی کښې او په ابوسعيد الخير کښې ډير لوئې فرق دې، هغه بيل دې او هغه تابعی وو او دا صحابی دې خو مصنف رحمه الله دا فيصله نه ده فرمائيلې چه صحيح خبره څه ده دلته څه کيدل پکار دی؟ ابوسعيد يا ابوسعيد الخير پس په دې کښې حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې د حافظ ابن حجر رحمه الله تحقيق دا نقل فرمائيلې دې چه دلته ابوسعيد الحبرانی دې کوم چه قطعا تابعی دې او چا چه د هغوی صفت الخير ذکر کړې دې د هغه نه غلطی شوې ده، ابوسعيد الخير دويم راوی دې هغه دلته مراد نه دې خو دا دې واضحه وی چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ددې راوی په باره کښې چه څه تحقيق فرمائيلې دې او دا چه دلته صحيح ابوسعيد الحبرانی دې نه ابوسعيد الخير دا صرف د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې ده، علامه عينی رحمه الله ددې سره متفق نه دې، پس حضرت شيخ په حاشيه د بذل کښې ليکلې دی چه علامه عينی رحمه الله د ډيرو رواياتو په بناء چه په هغې کښې د الخير تصريح راغلې ده دا رائې قائم کړې ده چه صحيح په دې سند کښې ابوالخير دې لکه چه عبدالملک بن الصباح په خپل روايت کښې وئيلې دی

يو څيز قابل تنبيه دلته دا هم دې چه دا ابوسعيد الخير صحابی دې د دوی د نوم په ضبط کښې اختلاف دې،بعضودا په ابوسعيد ياء سره ليکلې دې او بعضو ابوسعد بغير د ياء نه.

بَابُ مَا يُنْهَى عَنْهُ أَنْ يُسْتَنْجَى بِهِ

باب دې په بيان د هغې کې چې منع ترينه شوې ده چې په هغې استنجاء وکړی شي

يعنی د هغه څيزونو بيان چه په هغې سره استنجاء کول منع دی، د دې څيزونو بيان اګرچه په تيرو ابوابو کښې راغلې دې خو هلته قصدا نه وو بلکه د نورو ابوابو په ضمن کښې وو، اوس دلته مستقل باب راوړی، په دې باب کښې مصنف رحمه الله روايات هم متعدد ذکر کړی دی او په هغې باندې کلام هم اوږد او تفصيل طلب دې.

[۳٦]([1]) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا الْمُفَضَّلُ يَعْنِي ابْنَ فَضَالَةَ الْمِصْرِيَّ، عَنْ عَيَّاشِ بْنِ عَبَّاسٍ الْقِتْبَانِيِّ، أَنَّ شِيَيْمَ بْنَ بَيْتَانَ أَخْبَرَهُ، عَنْ شَيْبَانَ الْقِتْبَانِيِّ، قَالَ: إِنَّ مَسْلَمَةَ بْنَ مُخَلَّدٍ اسْتَعْمَلَ رُوَيْفِعَ بْنَ ثَابِتٍ عَلَى أَسْفَلِ الْأَرْضِ، قَالَ شَيْبَانُ: فَسِرْنَا مَعَهُ مِنْ كُومِ شَرِيكٍ إِلَى عَلْقَمَاءَ، أَوْ مِنْ عَلْقَمَاءَ إِلَى كُومِ شَرِيكٍ يُرِيدُ عَلْقَامَ. فَقَالَ رُوَيْفِعٌ: إِنْ كَانَ أَحَدُنَا فِي زَمَنِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَيَأْخُذُ نِضْوَ أَخِيهِ عَلَى أَنَّ لَهُ النِّصْفَ مِمَّا يَغْنَمُ وَلَنَا النِّصْفُ. وَإِنْ كَانَ أَحَدُنَا لَيَطِيرُ، لَهُ النَّصْلُ وَالرِّيشُ وَلِلْآخَرِ الْقِدْحُ، ثُمَّ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا رُوَيْفِعُ، لَعَلَّ الْحَيَاةَ سَتَطُولُ بِكَ بَعْدِي، فَأَخْبِرِ النَّاسَ أَنَّهُ مَنْ عَقَدَ لِحْيَتَهُ أَوْ تَقَلَّدَ وَتَرًا أَوِ اسْتَنْجَى بِرَجِيعِ دَابَّةٍ أَوْ عَظْمٍ، فَإِنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُ بَرِيءٌ".

ترجمه: شیبان قتبانی وئیلی دی یقیناً مسلمه بن مخلد عامل مقرر کړو رویفع بن ثابت په لاندې حصه د ځمکې، وئیلی دي شیبان: مونږ روان شو د هغه سره د ځائې د شریک نه علقماء ته، او یا د علقماء نه ځائې د شریک ته، مرادیې علقمام وو، نو اووئیل رویفع: یقیناً وو زمونږ نه په زمانه رسول الله ﷺ کښې چه اخستو ئې اوښه د ورور خپل په دې شرط چه د هغه به نیمه وي د فائدی نه، او نیمه به زمونږ وي، اګر رسیده به یو زمونږ ته لاستی د تورې او وړې (وژغنې) او بل ته غشی، بیا وفرمایل رسول الله ﷺ: اې رویفعه! کیدی شي چه ستا ژوند اوږد شي زما نه وروسته، نو خلکو ته خبر ورکړه یقیناً چاچې ګیره غوټه کړه، او یایې غوټه کړو تار په څټ د ښاروي کښې، او یایې استنجاء اوکړه په غوشایانو سره، او یا په هډوکې سره، بیشکه محمد ﷺ د هغه نه بري دی.

تشریح: په دې باب کښې مصنف رحمه الله چه کوم حدیث راوړې دې په هغې کښې یو څیز راوی د اصل حدیث بیانولو نه مخکښې تمهیدا بیان کړې دې چه په هغې سره روایت اوږد شوې دې، د مصنف رحمه الله په نزد چه کوم روایت مقصود بالبیان دې هغه په اخر کښې راروان دې (فاخبر الناس ان من عقد الخ) راوی د روایت حدیث نه مخکښې چه کوم مضمون په طور د تمهید بیان کړې دې، تاسو اول دهغې په مطلب باندې ځان پوهه کړئ.

مضمون روایت:

شیبان راوی د رویفع بن ثابت رضي الله عنه نه روایت کوی. دا رویفع رضي الله عنه هم هغه دی کوم چه د مصر والی مسلمه بن مخلد د اسفل ارض مصر عامل جوړ کړې وو، شیبان وائی چه د یو ځل واقعه ده چه مونږ د رویفع رضي الله عنه سره په سفر کښې وو، د سفر ابتداء د کوم شریک نه اوشوه او علقمه ته لا رسیدو کښې وو، او روان وو علقام ته یا د علقما([2]) نه روان وو او کوم شریک ته رسیدو کښې وو او تلل مو بهر حال علقام ته وو، غرض دا چه ددې سفر ترمینځه رویفع رضي الله عنه ماته د اسلام د ابتداء د زمانې حال بیانول شروع کړل، او شیبان ته ئې خطاب کولو سره اووئیل چه زمونږ د رسول الله ﷺ سره د شروع زمانه د معاش په تنګسیا کښې داسې تیره شوې ده چه که په مونږ کښې به یو تن په سفر جهاد ته تلو نو خپل ځان سره؛

[1]: سنن النسائي للزينة ۱۲ (۵۰۷۰)، (تحفة الأشراف: ۳٦۱٦، ۸٦۵۱)، وقد اخرجه: مسند احمد (۱۰۸/٤، ۱۰۹) (صحيح)
[2]) دا شک د راوی دې)

سورلئ نه کیدو په سبب به ئې بل دینی رور نه سورلی په کرایه باندې اخستله، او سورلئ په څنګه وه؟ کمزورې اوښ او معامله به هم د سورلی کونکی سره داسې اوشوه چه څه مال غنیمت حاصل شی په هغې کښې به نیم زمونږ وی او نیم ستا او بیا به ئې وړاندې تلو سره وئیل چه ډیر کرته به داسې کیدل چه په مال غنیمت کښې به زمونږ په حصه کښې ډیر معمولی شان څیز حاصلیدو یعنی صرف یو غشې چه په هغې کښې به درې اجزاء وو، نصل، ریش او قدح یو ته به نصل او ریش ورکړې شو او دویم ته به قدح ورکړې شو

﴿ قوله لیطیرله ﴾ ددې معنی ده په حصه کښې راتلل، وئیلې شی ﴿ طار لفلان النصف ولفلان الثلث ای حصل له فی القسمة ﴾ یعنی د فلانی په حصه کښې نیم راغلو او د فلانی په حصه کښې ثلث، ﴿ النصل والریش ﴾ نصل وائی د غشی څوکې ته څنګه چه د چړې پلکې وی هم دغه شان د غشی دپاره څوکه وی چه هغې ته په عربئ کښې نصل وائی، او ریش وئیلې شی د غشی وزر ته، او د هر غشی دوه وزرې وی، ﴿ وللاخر القدح ﴾ دا په کسر د قاف او سکون دال سره دې د غشی شاته حصه چه په هغې کښې د غشی څوکه او وزرې لګیږی، او دا د لرګی وی لکه په چاقو کښې چه شاته د لرګی لاسکې وی، او ددې لفظ ترجمه داسې هم کولې شې بې څوکې او بې وزرې غشې.

شیبان وائی چه ددې تمهیدی مضمون نه پس بیا رویفع ﷺ ماته هغه اصل حدیث بیان کړو کوم چه بیانول مقصود وو، هغوی فرمائی چه ماته رسول اللهﷺ ارشاد اوفرمائیلو اې رویفع! کیدې شی چه ته به زما نه پس ډیرې مودې پورې ژوندې ئې، که زما نه روستو د ژوندی پاتې کیدو نوبت دې راغلو ﴿ فاخبر الناس الخ ﴾ دلته هغه اصل حدیث شروع کیږی چه دهغې حاصل به روستو بیانولې شی.

رویفع بن ثابت د حدیث د بیانولو نه مخکښې دا تمهید ولې کیخودلو؟ په دې سره د هغوی څه غرض دې معلومیدل پکار دی، هغه دا چه په دې سره خپل قدیم الاسلام کیدل ثابتوی چه زه الحمد لله قدیم الاسلام صحابی یم د اسلام ابتدائی دور زما د سترګو وړاندې تیر شوې دې، داسې خبره راوی ځکه ذکر کوی چه بیا سامع په غور سره د هغه خبره واوری او د هغوی په خبره باندې اعتماد اوکړی، د استاذ او شاګرد ترمینځه اعتقاد او اعتماد ضروری دې ګینې فائده ترې نه نۀ حاصلیږی دا هم داسې ده لکه چه تاسو په مشکوة کښې لوستلې دی، سیدنا معاذ بن جبلﷺ د اصل حدیث د بیانولو نه مخکښې فرمائی ﴿کنت ردف النبی ﷺ ﴾ ددې هم دا فائده ده چه د رسول اللهﷺ سره خپل خصوصیت بیانول او قرب ثابتول او ښکاره ده چه راوی چه څومره رسول اللهﷺ ته نزدې وی هم هغه هومره به ئې حدیث ښه اوریدلې وی.

د اجاره فاسده مذکوره فی الحدیث توجیه او په دې کښې اختلاف علماء :

په دې تمهیدی مضمون کښې یو فقهی مسئله راغله هغه دا چه که یو سړې سورلئ په جهاد کښې خان سره په دې طریقه کرایه باندې واخلی چه ماته څه په مال غنیمت کښې حاصل شو هغه به نیم زما او نیم ستا وی نو آیا دا صورت د اجارې جائز دې؟ د جمهورو په نزد جائز نه

دي ځکه چه اول خو دا هم معلومه نه ده چه مال غنیمت به حاصلیږي او که نه او بیا که حاصل شي نو دا معلومه نه ده چه څومره به حاصلیږي، غرض دا چه په دې اجاره کښې اجرت مجهول دې، د جهالت اجرت د وجې نه به اجاره فاسده شي د جمهور علماء کرامو او ائمه ثلاثه مسلک هم دا دې، خو د امام احمد او امام اوزاعی وغیره بعض علماء کرامو په نزد دا اجاره صحیح ده، پس امام ابوداؤد حنبلی دا مسئله د اجارې په کتاب الجهاد کښې مستقل ترجمة الباب قائمولو سره بیان کړې ده خو هلته ئې دا حدیث نه دې ذکر کړې، بل یو حدیث ئې ذکر فرمائیلې دې، چه کله تاسو هلته اورسیږئ نو انشاء الله معلوم به شي درته، د جمهورو د طرف نه ددې دوه جوابونه ورکړې شوې دي، علامه انور شاه صاحب رحمه الله فرمائی چه په داسې اجاره کښې د قمار معنی موندلې شي کوم چه په شروع کښې جائز وه او روستو منسوخ شوه، لهذا د اجارې دا نوع به هم منسوخ وی د حضرت گنگوهی په تقریر ابوداؤد کښې داسې دی چه فی الواقع دا معامله اجاره نه وه، بلکه د مجازاة الحسنة بالحسنة د قبیل نه وه ﴿ هل جزاء الاحسان الا الاحسان ﴾ یعنی ورکونکی خو به سورلی مفت ورکوله، خو د ورکونکی په ذهن کښې به دا وه چه مونږ ته په غنیمت کښې څه حاصل شي په هغې کښې به د سورلئ د مالک هم څه حصه راوباسو، خو دې صحابی دا ذهنی تصور او اراده په وخت د حکایت داسې بیان کړو چه دهغې نه معلومیږی چه دا په ظاهر کښې د اجارې شکل وو.

﴿ قوله لَعَلَّ الْحَيَاةَ سَتَطُولُ بِكَ بَعْدِي الخ ﴾ لعل ترجی یعنی توقع او امید او تحقیق دواړو دپاره کیدې شي، که د تحقیق دپاره وی نو دا جمله د اخبار بالمغیب د قبیلې نه ده، بهر حال هم دغه شان اوشوه څنگه چه رسول الله ﷺ فرمائیلي وو، پس سیدنا رویفع رضی الله عنه د رسول الله ﷺ نه پس تر ډیرې مودې پورې ژوندې وو. د امیر معاویه رضی الله عنه زمانه ئې بیا موندله او په ۵۲ یا ۵۳ کښې ئې په افریقه کښې وفات اوشو او دا آخری صحابی دې کوم چه هلته وفات شوې دې

﴿ مَنْ عَقَدَ لِحْيَتَهُ الخ ﴾ یعنی کوم سړې چه ګیرې له غوټې ورکوی، د غوټو ورکولو ډیرې معنی بیان کړې شوې دی، یو دا چه ګیره تاوهل او هغه ګلکوټې ګلکوټې کول (یعنی ګیره د زنې لاندې کول چه وره ښکاری)، رسول الله ﷺ ددې نه منع فرمائیلې ده چه دا د سنت خلاف ده مسنون طریقه تسریح لحیه ده یعنی د ګیرې ویښته نیغ ساتل او بعضو وئیلې دی چه په زمانه د جاهلیت کښې به متکبرین کفار چه کله جنګ له تلل نو ګیرو له به ئې غوټې ورکولې ددې نه رسول الله ﷺ منع اوفرمائیله چه په دې کښې تشبه بالنساء ده، او بعضو وئیلې دی چه دا د عجمیانو عادت وو. او چونکه په دې کښې تغیر خلقت دې په دې وجه ددې نه منع فرمائیلې شوې ده او بعضو وئیلې دی چه د کفار عرب عادت دا وو چه د چا به یو ښځه وه هغه به په خپله ګیره کښې یوه غوټه کوله، او که دوه به وې نو دوه غوټې به ئې ورکولې.

﴿ قوله تَقَلَّدَ وَتَرًا ﴾ وتر وائی هغه نیغ لرګی ته، کوم چه په لینده او غشی کښې تړلې

شي، اهل جاهليت به د خپلو ماشومانو او اسونو په غاړه کښې د بد نظر نه د بچ کولو دپاره او د دفع کولو د آفتونو دپاره په دغه لړگی کښې تعويذونه وغيره اچول، ددې عقيدې سره که داسې مو اونکړل نو بيا هغه محفوظ نه پاتې کيږي گويا هغه ئې موثر بالذات گنړل، او بعضو وئيلې دی چه دا په تعليق اجرا په دې باندې محمول دې، يعنې په تانت وغيره کښې گهونگرو او تلئ وغيره د څارو په غاړه کښې اچول او د جرس نه په حديث کښې منع راغلې ده، دې ته مزمار الشيطان وئيلې شوې دې.

﴿ قوله اسْتَنْجَى بِرَجِيعِ دَابَّةٍ الخ ﴾ د مصنف رحمه الله غرض د حديث صرف دا حصه بيانول دی ﴿ فَإِنَّ مُحَمَّدًا -صلى الله عليه وسلم- مِنْهُ بَرِيءٌ ﴾ چه څوک داسې کوی رسول الله ﷺ د هغه نه براءت او د بيزارئ اعلان فرمائی، په حديث کښې دا مبالغه فی الوعيد د زجر او توبيخ دپاره ده حقيقت مراد نه دې ځکه چه د براءت په ظاهر کښې مطلب دا دې چه زما ددې سره هيڅ تعلق نشته، او دا ډير سخت وعيد دې.

په مسئله مترجم بها کښې مذاهب ائمة :

په ترجمة الباب کښې چې کومه مسئله ذکر شوې ده په دې کښې چه کوم اختلاف دې هغه په تيرو ابوابو کښې بيان شوې دې چه دهغې خلاصه دا ده چه د شوافعو او حنابله په نزد د ما يستنجي به طاهر کيدل ضروری دی، د احنافو او مالکيانو په نزد طاهر کيدل ضروری نه دی، او د اهل ظواهرو په نزد احجار متعين دی او يو مذهب دلته د ابن جرير طبری رحمه الله دې چه شاذ دې د هغوی په نزد استنجاء په هر طاهر او نجس څيزباندې بغير د کراهت نه جائز ده

شوافعو او حنابله په حديث الباب سره استدلال کړې دې چه استنجاء بشئ نجس صحيح نه ده غير معتبر او کالعدم دې احناف وائی چه نهی په فساد د منهی عنه باندې دلالت نه کوی، لهذا ددې حديث مقتضی دا نه ده چه په شئ نجس سره د استنجاء تحقق نه کيږي بلکه نهی صرف په ممانعت او کراهت باندې دلالت کوی،[1] شوافعو د دارقطنی يو روايت پيش کړې دې چه په هغې کښې دی ﴿ انهما لا يطهران ﴾ (په عظم او رجيع دواړو سره طهارت نه حاصليږي) دارقطنی وائی ﴿ اسناده صحيح ﴾ علامه زيلعی رحمه الله ددې جواب په نصب الرايه کښې دا ورکړې دې چه ددې په سند کښې سلمة بن رجاء الکوفی راوی دې کوم چه متکلم فيه او ضعيف دې، احقر وائی چه د ﴿ لا يطهران ﴾ مطلب دا هم کيدې شی چه ددې څيزونو نه طهارت بغير د تکلف نه نه شی حاصليدې، بلکه ډير په احتياط سره که په دې سره استنجاء اوکړې شی نو بيا د مقام انقاء کيدې شی خو چونکه ددې څيزونو په ذريعه د مقام انقاء چه مقصودی ده په سهولت سره نه شی حاصليدې په دې وجه وئيلې شوې دی چه ﴿ انهما لا يطهران ﴾...

[1]) مسئله اصوليه مشهوره ده: النهي عن الأفعال الشرعية يقتضي تقريرها، لکه صوم د يوم النحر چه په دې باندې نهی وارد شوې ده اوحرام دی، که ددې باوجو څوک په دې ورځ روژه اونيسی نو شرعاً به د روژې تحقق کيږي.

د استنجاء بالحجر مطهر محل کیدو کښې د علماء کرامو اختلاف:

حضرت سهارنپوری رحمه الله دلته یو تحقیق بیان فرمائیلې دې چه دهغې خلاصه دا ده چه په اصل کښې د استنجاء په حقیقت کښې اختلاف دې چه هغه مطهر محل ده او که صرف مخفف نجاست، شوافع وائی چه هغه مطهر محل او مزیل نجاست ده مګر هله چه د عدد ثلاث تحقق وی لکه چه په حدیث کښې ددې عدد تصریح ده، او رجیع او عظم چونکه خپله ناپاک دی په دې وجه که په هغې باندې استنجاء اوکړې شی نو مقام نه پاکیږی، لکه چه د دارقطنی په روایت کښې تیر شو ﴿ انهما لا یطهران ﴾، ددې د تقابل نه معلومیږی چه په حجر سره طهارت حاصلیږی، او احناف وائی چه استنجاء بالحجر صرف مقلل نجاست ده مطهر محل نه ده، خو الله پاک زمونږ د ضعف رعایت کولو سره سره ددې چه مقام نه دې پاک شوې دې ته د طهارت حکم ورکړې دې، اګرچه فی الواقع پاک شوې نه دې هم دا وجه ده که یو سړی صرف په استنجاء بالحجر باندې اکتفاء کړې وی او داسې سړې په ماء قلیل کښې داخل نه شی نو د ددې مقام د نجاست واپس کیدو سره به هغه اوبه نجس شی، بهر حال زمونږ په نزد استنجاء که بالحجر وی او که بالروث والرجیع وی دواړه مطهر محل نه دی، صرف د طهارت محل حکم ورکولې شی، لهذا د دارقطنی روایت زمونږ مخالف پاتې نه شو، انتهی ما فی البذل.

خو احقر عرض کوی چه امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې ددې خبرې تصریح کړې ده چه د هغوی په نزد هم په استنجاء بالحجر سره مقام نه پاکیږی، بلکه صرف د عفو او د عدم مواخذه درجه ده، خو د حنابله په نزد دواړه روایتونه دی، طهارت محل او عدم طهارت څنګه چې چه په مغنی کښې دی، کیدې شی چه د شوافعو په نزد هم دواړه اقوال وی.

[۴۷]([1]) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مُفَضَّلٌ، عَنْ عَيَّاشٍ، أَنَّ شِيَيْمَ بْنَ بَيْتَانَ أَخْبَرَهُ بِهَذَا الْحَدِيثِ أَيْضًا، عَنْ أَبِي سَالِمٍ الْجَيْشَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، يَذْكُرُ ذَلِكَ وَهُوَ مَعَهُ مُرَابِطٌ بِحِصْنِ بَابِ أَلْيُونَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: حِصْنُ أَلْيُونَ بِالْفُسْطَاطِ عَلَى جَبَلٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهُوَ شَيْبَانُ بْنُ أُمَيَّةَ يُكْنَى أَبَا حُذَيْفَةَ.

ترجمه: د عبد الله بن عمرو نه روایت دې، ذکریې کړو دا حدیث، کله چه هغه دهغه سره په باب الیون کښې مرابط وو (دهغې محاصره ئې کړې وه)، وئیلی دې ابوداود قلعه د الیون په فسطاط کښې ده په غره باندې، وئیلی دې ابوداود او هغه شیبان أمیة دی کنیه ئې اباحذیفه دی

تشریح: ۲ ﴿ حدثنا یزید بن خالد الخ ﴾ د مصنف رحمه الله غرض په دې سره د هغه حدیث سابق طریق ثانی بیانول دی، پس په اول سند کښې شییم روایت کولو د شیبان نه، او شیبان د رویفع نه، او په دې سند کښې شییم روایت کوی په ځائې د شیبان د ابوسالم الجیشانی نه، او ابوسالم جیشانی روایت کوی د عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه نه، د ﴿ ایضا ﴾ مطلب هم دا دې چه څنګه شییم دا روایت کوی د شیبان نه، هم دغه شان روایت کوی د ابوسالم

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۸۶۵۱، ۳۶۱۱۶) (صحيح)

جیشانی نه، نو ګویا دا حدیث د دوه صحابه کرامو نه روایت شوې دې، یو د سیدنا رویفع ؓ نه، او بل د سیدنا عبدالله بن عمرو بن العاص ؓ. ﴿ یذکر ذلک وهو معه ﴾ یعنی بیانولو به عبدالله بن عمر بن العاص دا حدیث په داسې حالت کښې چه ابو سالم هغوی سره حصن باب الیون کښې څوکئ ورکوله. ﴿ الیون ﴾ د مصر قدیم نوم دې، او مسلمانانو ددی د فتح کولو نه پس ددې نوم فسطاط شو، او نن صبا د مصر سره مشهور دې

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ حِصْنُ أَلْيُونَ عَلَى جَبَلٍ بِالْفُسْطَاطِ ﴾ امام ابوداؤد ؒ فرمائی چه حصن الیون کوم ځائې کښې چه په ولاړه باندې څوکئ ورکولې کیده ، ځان پوهه کړه چه الیون په یاء سره دې، او البون باء موحده سره هم راځی هغه یو دویم ښار دې په یمن کښ، هغه دلته مراد نه دې.

[۳۸](۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: "نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَتَمَسَّحَ بِعَظْمٍ أَوْ بَعْرٍ".

ترجمه: جابر بن عبد الله وايې: مونږ منع کړي یو رسول الله صلی الله ﷺ د دینه چه استنجاء اوکړو او په هډوکي او یا په پچه.

[۳۹](۲) حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ الْحِمْصِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي عَمْرٍو السَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الدَّيْلَمِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: "قَدِمَ وَفْدُ الْجِنِّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: يَا مُحَمَّدُ، انْهَ أُمَّتَكَ أَنْ يَسْتَنْجُوا بِعَظْمٍ أَوْ رَوْثَةٍ أَوْ حُمَمَةٍ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَعَلَ لَنَا فِيهَا رِزْقًا، قَالَ: فَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ".

ترجمه: روایت دی د عبد الله بن مسعود ؓ نه، هغه وائی راغی وفد (ټولګی) د پیریانو رسول الله ﷺ ته نو هغوی اووئیل اې محمده! منع کړه ته خپل امت د استنجاء کولو نه په هډوکې او په غوشایانو او په سکرو باندې، یقینا الله تعالی ګرځولی دی زمونږ لپاره په دې کښې رزق، نو منع اوکړه رسول الله ﷺ د دینه

تشریح: ﴿ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الدَّيْلَمِيِّ الخ ﴾ د دیلمی نوم فیروز دې، لهذا دا عبدالله بن فیروز الدیلمی شو تابعی دې وقیل له صحبة دا د ضحاک بن فیروز الدیلمی رور دې، ﴿ قدم وفد الجن ﴾ یعنی یو ځل د جناتو وفد د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلو او هغوی رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه تاسو خپل امت ددې خبرې نه منع کړئ چه هغوی په هډوکی یا سپیاکو یا کوئلې سره استنجاء اوکړی ځکه چه الله پاک په دې ځیزونو کښې زمونږ روزی کیخودلې ده، پس رسول الله ﷺ ددې نه منع اوفرمائیله. وفد جمع ده د وافد، وفد وئیلې شی د هغه منتخب خلقو ته کوم چه د یو ښار نه بل ښار ته په څه مسئله باندې د خبرو اترو دپاره د امیرانو سره ملاویږی.

(۱): صحیح مسلم/الطهارة ۱۷ (۲۶۳)، (تحفة الأشراف: ۲۷۰۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۳۴۳، ۳۸٤) (صحیح)
(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۳٤۹) (صحیح)

شارحینو لیکلي دی دا د نصیبین جنات وو، نصیبین یو ښار دي کوم چه موصل ته نزدې منبع فرات باندې واقع دې، دلته جنات په کثرت سره دی، او ددې ځائې جنات سادات الجن بللې شی، او په قرآن کریم کښې چه دا راغلی دی چه ﴿ واذا صرفنا الیک نفرا من الجن ﴾ نو په دې آیت کریمه کښې هم جن نه جن نصیبین مراد دی، بعض وائی دا اووهٔ وو، او بعض وائی دا نهه وو، دا راتلل د وفد مکې مکرمې ته د هجرت نه مخکښې شوې وو لکه چه په بذل کښې دی.

په حدیث الباب کښې اختصار :

په یو روایت کښې دی رسول اللهﷺ اوفرمائیل : اتانی داعی الجن فذهبت معه... یعنی یو ځل د رسول اللهﷺ په خدمت کښې د جناتو وفد حاضر شو، رسول اللهﷺ ددې وفد سره هغوی ته تشریف یوړو او د هغوی خپل مینځ کښې جنګونه او اختلافات ئې فیصله کړل په آخره کښې جناتو هغوی نه د زاد درخواست هم اوکړو، پس په حدیث کښې راځی ﴿ فسالوه الزاد فقال لکم کل عظم الحدیث ﴾ یعنی رسول اللهﷺ د هغوی په درخواست باندې توښه ورکړه او وې فرمائیل چه په کوم هډوکی باندې هم تاسو تیر شئ نو په هغې باندې به دهغې نه زیاته غوښه وینئ کومه چه په هغې باندې مخکښې وه. په دې باندې هغوی رسول اللهﷺ ته درخواست اوکړو چه ښه هر کله دا خبره ده نو تاسو خپل امت په هډوکی وغیره باندې د استنجاء کولو نه منع کړئ، پس رسول اللهﷺ منع اوفرمائیله، لکه چه په حدیث الباب کښې دی، ددې نه معلومه شوه چه حدیث الباب مختصر دې، پوره واقعه هغه شان ده کومه چه پورته ذکر شوه.

خان پوهه کړه چه د جناتو وفدونه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې څو کرته راغلل مشهوره ده چه د لیلة الجن واقعه شپږ کرته پیښه شوی، درې کرته قبل الهجرت او درې کرته بعد الهجرت ددې بیان به په باب الوضوء بالنبیذ کښې راشی ﴿ قوله جعل الله لنا فیها رزقا الخ ﴾ د رزق نه مراد صرف طعام او خوراک نه دې بلکه قابل انتفاع څیز، اوس انتفاع چه هر څنګه وی لهذا د کوئلې نه به اشکال ختم شی، ځکه چه ضروری نه ده چه کوئله اوخوری بلکه مقصود انتفاع ده هر څنګه چه وی، هم دغه شان به د روث په باره کښې وئیلې شی، او بعضو وئیلې دی چه عظم د جناتو دپاره او روثة (خاشنړه) د هغوی د حیواناتو دپاره رزق دې، کیدې شی چه الله پاک څنګه په هډوکی باندې دوباره غوښه پیدا فرمائی هم دغه شان روث به هم په خپل اصلی شکل یعنی ګیا دانې طرف ته واپس کوی چه د جناتو د څاروو دپاره رزق شی لکه چه شارحینو لیکلې دی. والله اعلم بالصواب.

د جناتو دپاره د عظم رزق کیدل او په دې کښې اختلاف روایات:

خان پوهه کړه چه په حدیث الباب کښې د هډوکی طعام الجن کیدل مطلقا ذکر شوې دی خو روایات په دې کښې مختلف دی د مسلم شریف په روایت کښې دی ﴿ لکم کل عظم ذکر اسم الله علیه ﴾ او په ترمذی کښې ددې خلاف دی ﴿ لکم کل عظم لم یذکر اسم الله علیه ﴾ یعنی په یو روایت کښې دی چه ستاسو دپاره هغه هډوکې توښه ده چه په هغې د الله پاک نوم

اخستلې شوې وی، او په یو روایت کښې دی چه په هغې باندې د الله پاک نوم نه وی اخستلې شوې، بعض شارحینو دفع د تعارض داسې کړې ده چه د مسلم په روایت کښې چه په هغې کښې ذکر د اسم راغلې دې هغه د مسلمین جن دپاره دې، او د ترمذی په روایت کښې چه په هغې کښې ﴿ لم یذکر ﴾ وارد دې هغه د کفار جناتو دپاره دې، خو حضرت ګنګوهی دا جواب نه دې خوښ کړې، حضرت فرمائی چه د رسول اللهﷺ نه صرف مسلمین جناتو سوال کړې وو کفار جنات هغوی سره کوم ځائې وو، نو د رسول اللهﷺ د هغوی دپاره د بیانولو ضرورت څه دې؟ خپله د حضرت ګنګوهی رائې لکه څنګه چه په کوکب کښې ذکر ده، دا ده چه د دواړو روایتونو محل بیل بیل دې، د مسلم په روایت کښې د ذکر نه مراد ذکر عند الذبح دې، او د ترمذی په روایت کښې د لم یذکر نه مراد عند الاکل دې، او مطلب دا دې چه په کوم عظم باندې د خوړلو په وخت بسم الله او نه لوستلې شوه هغه به د ډیرې غوښې والا شی، ځکه چه د ترک بسم الله د وجې نه هغه خوراک کونکی دهغې برکت حاصل نه کړو په خلاف د هغه چا چه بسم الله لوستلې وی دهغې برکت خوراک کونکی خپله حاصل کړو هغه به د جناتو دپاره ډیرې غوښې والا نه وی، سبحان الله.... څه غوره توجیه ده! دا خبرې په شروحو کښې چرته وی.... نو اوس د دواړو احادیثو یو ځائې کولو سره مطلب دا راوتلو چه هغه هډوکې چه په کوم باندې د ذبح په وخت بسم الله لوستلې شوې وی او خوراک کونکی پرې د خوراک په وخت بسم الله نه وی لوستلې نو هغه به جنات د غوښې ډک بیا مومی، باقی دا خبره به څنګه معلومیږی چه په کوم حیوان باندې د ذبح په وخت بسم الله لوستلې شوې ده او په کوم باندې نه؟ نو ددې جواب دا دې چه ددې به رسول اللهﷺ هغوی ته څه علامت بیان کړې وی، یا داسې اووایه چه په کوم ځاروی باندې عند الذبح بسم الله نه وی لوستلې شوې د هغه ځاروی په هډوکی باندې به الله پاک بالکل غوښه نه پیدا کوی.

باب الاستنجاء بالحجارة

باب دې په بیان د استنجاء کې په کاڼی باندې

د ترجمة الباب په غرض کښې دوه احتماله دی. ممکنه ده چه د استنجاء بالحجر ثبوت او جواز بیانول وی، او کیدې شی چه بیان عدد مقصود وی ځکه چې چه د لفظ جمع نه فهم کیږی نو ځان پوهه کړه چه د استنجاء بالحجر په ثبوت او جواز کښې خو هیڅ تردد او کلام نشته د بیشمیره احادیثو نه ددې ثبوت دی، هم په دې وجه ټول اهل سنت ددې د جواز قائل دی، خو شیعه ګان د استنجاء بالحجر انکار کوی، هم دغه شان یو روایت د ابن حبیب مالکیؒ دې هغه دا چه استنجاء بالحجرصرف د عادم الماء دپاره ده د واجد الماء دپاره جائز نه ده. او دویم قسم د استنجاء استنجاء بالماء ده چه دهغې باب وړاندې مستقل راروان دې، په هغې باندې به کلام هم هلته راشی، هم دغه شان جمع بین الحجر والماء کوم چه د استنجاء دریم قسم دې هغه به هم هلته بیان کړې شی.

دویم احتمال په غرض د ترجمه کښې بیان د عدد وو، پس دا مسئله د ائمه ترمینځه

اختلافي ده، کومه چه مخکښې ځو کرته تيره شوې دی، د شوافعو او حنابله په نزد دلته د عدد ثلاث کيدل ضروري دی، د احنافو او مالکيانو په نزد دلته مقصود انقاء ده د عدد ثلاث کيدل ضروري نه دی، مخکښې اگرچه اختلاف تير شوې دې خو په دلائلو باندې کلام نه وو راغلې، دلته به مونږ ددې مسئلې دليل بيانوو، پس د عائشې رضي الله عنها حديث الباب په کوم کښې چه دی چه ﴿ فانها تجزئ عنه ﴾ يعنی درې کاڼړي دې يوسی ځکه هغه کافي کيږي.

[۴۰](۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ قُرْطٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ، فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ، فَإِنَّهَا تُجْزِءُ عَنْهُ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې چه بيشکه رسول الله ﷺ ونيلي دی. کله چه لاړ شي يو کس ستاسو نه ډک اودس ماتې ته، نو وي دې سي خان سره درې کاڼړي چه استنجاء اوکړي په هغې سره، نو دغه کافي کيږي د ده نه.

[۴۱](۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ خُزَيْمَةَ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ خُزَيْمَةَ، عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الِاسْتِطَابَةِ، فَقَالَ: "بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ لَيْسَ فِيهَا رَجِيعٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: كَذَا رَوَاهُ أَبُو أُسَامَةَ، وَابْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ هِشَامٍ يَعْنِي ابْنَ عُرْوَةَ.

ترجمه: د خزيمة بن ثابت نه روايت دې، هغه وائی چه سوال اوکړې شو د رسول الله ﷺ نه د استنجاء په باره کښې، نو هغه اوفرمائيل استنجا په درې کاڼړو باندې کوئی چه هغې کښې غوشايان نه وي ونيلي دي ابوداود: هم داسې روايت کړې دی ابو اسامه، او ابن نمير د هشام نه يعني ابن عروة.

حديث الباب د احنافو دليل دې

سياق کلام او لفظ حديث نه معلوميګی چه د درېو قيد احترازی نه دې، بلکه په دې وجه دې چه عام طور سره درې کافی کيږی، او هم دا خبره احناف کوی لهذا دا حديث د احنافو دليل شو، دارقطنی وائی چه ددې حديث سند حسن دې.

خوابن رسلان رحمه الله چه شافعي دې، ددې حديث په خپل مسلک باندې دوه طريقو سره استدلال کوی، يودا چه ﴿ فليذهب معه ﴾ دا د امر صيغه ده، دويم دا چه لفظ يجزئ د وجوب په معنی کښې استعماليږی، مونږ وايو چه امر که د وجوب دپاره وی خو د درېو د قيد نه احترازی نه دې، بلکه عادی دې چه عادة درې کافي دی، او دويمه خبره چه کومه هغوی ذکر کړې ده چه د اجزاء د وجوب په معنی کښې مستعمل کيږی، ددې جواب دا دې چه د طحاوی د روايت الفاظ په دې حديث کښې ﴿ فانها ستكفيه ﴾ راغلې دې..... فثبت ما قلناه.

---

(۱): سنن النسائي/الطهارة ۴۰ (۴۴)، (تحفة الأشراف: ۱۶۷۵۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶/۱۰۸، ۱۳۳)، سنن الدارمي/الطهارة ۱۱ (۶۹۷) (حسن)

(۲): سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۶ (۳۱۵)، (تحفة الأشراف: ۳۵۲۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵/۲۱۳، ۲۱۴) (صحيح)

د حدیث بخاری نه وجوب وعدم وجوب ایتار په سلسله کښې د فریقینو استدلال

د دې نه علاوه په دې مسئله کښې د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د حدیث نه استدلال کولې شی کوم چه په صحیح بخاری کښې موجود دې، چه په هغې کښې دی چه رسول الله ﷺ قضاء حاجت ته د تلو په وخت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته اوفرمائیل چه ﴿ التنی بثلثة احجار ﴾ په دې باندې هغوی اوفرمائیل چه ما اولټول خو صرف دوه کاڼړی ملاؤ شو، دریم ملاؤ نه شو نو دهغې په ځائې ما روثة اوچته کړه، نو رسول الله ﷺ هغه دوه کاڼړی خو واخستل او روثه ئې اوغورځوله، او وې فرمائیل ﴿ هذا رکس ﴾ ځان پوهه کړه چه ددې حدیث نه فریقین استدلال کوی، شوافع خو د عدد ثلاث په قید سره چه رسول الله ﷺ فرمائیلي وو چه درې کاڼړی راوړه، او احناف په دې طریقه چه په دې موقعه باندې رسول الله ﷺ په ظاهر کښې په حجرین باندې اکتفاء اوفرمائیله. شوافع داسې وائی چه په دې حدیث کښې داسې نشته چه په حجرین باندې ئې اکتفاء اوفرمائیله. بلکه کیدې شی چه یو حجر رسول الله ﷺ ته دهغې په خوا کښې ملاؤ شوې وی، مونږ وایو چه که رسول الله ﷺ سره کاڼړې وې نو رسول الله ﷺ په شروع کښې د دریو قید ولې لګولو، پس ظاهره ده چه په دې موقع باندې رسول الله ﷺ په دوه کاڼړو باندې اکتفاء اوفرمائیله بله دا چه که د حجر ثالث کیدل ضروری وې نو رسول الله ﷺ به دوباره طلب فرمائیلې وې، دا خبره امام طحاوی ﷫ فرمائیلې ده.

په دې باندې علامه سندهی دا اشکال کړې دې، اګرچه هغه حنفی دې چه چونکه د امر سابق لا تراوسه پورې تعمیل نه وو شوې، په دې وجه د امر جدید حاجت نه وو، لهذا ددې وخته پورې د رسول الله ﷺ سابق طلب باقی وو، دا خبره د هغوی په ځائې ده خو سوال دا دې چه د ایتاء ثالث تحقق خو کیدل پکار دی که طلب سابق باقی وی او که نه، او حافظ ابن حجر ﷫ د شوافعو د طرف نه ددې دویم جواب کړې دې هغوی فرمائی ﴿ وغفل الطحاوی رحمه الله عما اخرجه احمد فی مسنده ﴾ او بیا هغوی د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه هم دا حدیث ذکر کړې دې چه په هغې کښې دا زیادت دې ﴿ التنی بحجر ﴾ یعنی رسول الله ﷺ دوه کاڼړی اخستلو سره اوفرمائیل چه یو کاڼړې بل راوړه نو ګویا حافظ په امام طحاوی ﷫ باندې الزام اولګولو چه هغوی د مسند احمد په روایت باندې نه دی خبر شوی، حال دا چه په هغې کښې د حجر ثالث طلب موجود دې، زمونږ د طرف نه علامه زیلعی ﷫ په نصب الرایه کښې د مسند احمد په دې حدیث باندې بحث کولو سره فرمائیلې دی چه دا زیادت منقطع دې، ځکه چه دا حدیث ابواسحق د علقمه نه روایت کوی. حال دا چه د ابواسحاق سماع د علقمه نه ثابت نه ده چه دهغې اقرار خپله امام بیهقی ﷫ ته دې، خو هغوی دلته سکوت کړې دې په بل ځائې کښې هغوی په دې اقرار کړې دې، او زه دا هم وایم چه په دې حدیث عبدالله بن مسعود رضي الله عنه باندې امام ترمذی او امام نسائی ﷮ باب الاستنجاء بالحجرین ترجمه قائم کړې ده، چه دهغې صفا مطلب دا دې چه ددې دواړو په نزد په دې حدیث کښې استنجاء بالحجرین ذکر کړې شوې دې او هغه زیادت کوم چه حافظ ﷫ بیان فرمائیلې دې

هغه دې دواړو حضراتو هم نه دې تسليم کړې، آيا حافظ صاحب رحمه الله به دلته هم وائی چه غفل الامام الترمذی والامام النسائی.

قوله ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ كَذَا رَوَاهُ أَبُو أُسَامَةَ الخ ﴾ د مصنف رحمه الله په غرض کښې دوه اقوال دی، حضرت په بذل کښې دا ليکلې دی چه ددې حديث په سند کښې اختلاف دې، بعضو هشام بن عروه او عمرو بن خزيمة ترمينځه د يو راوی واسطه ذکر کړې ده چه د هغه نوم عبدالرحمن بن سعد ښکاره چه چه د بيهقی په روايت کښې دی نو اوس مصنف رحمه الله دا فرمائی چه اکثر راويانو دا سند هم دغه شان بيان کړې ده کوم چه پورته ذکر شوې دې، يعنی بغير د واسطې د عبدالرحمن نه او صاحب منهل يو بل غرض ليکلې دې چه دا حديث سفيان بن عيينة هم د هشام نه روايت کړې دې خو هغوی شيخ هشام ابووجزه مقرر کړې دې، په ځائې د عمرو بن خزيمه، نو مصنف رحمه الله فرمائی چه ابومعاويه دا حديث د هشام نه نقل کړې دې هم دغه شان ابواسامه او ابن نمير هم دا روايت کړې دې يعنی د هشام بن عروه استاذ عمرو بن خزيمة ته وئيلې دې نه ابووجزه لره لکه چه سفيان بن عيينه رحمه الله کړې دی، لهذا د سفيان روايت وهم دې.[1]

شرح السند : ﴿ عَنْ أَبِي حَازِمٍ ﴾ د دوی نوم سلمه بن دينار دې ﴿ مُسْلِمِ بْنِ قُرْطٍ ﴾ دا راوی ضعيف دې ﴿ ابومعاوية ﴾ د دوی نوم محمد بن حازم دې ﴿ عمارة بن خزيمة ﴾ صاحب منهل عمارة په کسرې د عين سره ليکلې دې خو دا وهم دې صحيح بضم العين دې، په ظاهر کښې هغوی ته وهم د يو بل نوم نه شوې دې هغه دا چه هغه صحابی دې ﴿ ابی بن عمارة ﴾ دا عمارة البتة بکسر العين دې والله اعلم.

قوله ﴿ خزيمة بن ثابت ﴾ دا مشهور صحابی دې، ذو الشهادتين د دوی لقب دې کوم چه د يو خاص واقعې د وجې نه دی[2] دا واقعه به د ابوداؤد په کتاب القضاء کښې راشی چه د هغې په اخر کښې دی ﴿ من شهد له خزيمة فهو حسبه ﴾.

---

[1] صاحب منهل چه کوم غرض بيان کړې دې، هغه احقر ته اقرب الی کلام المصنف رحمه الله معلوميږی، چه دهغې تقرير زيات واضح دې، هغه دا چه مصنف رحمه الله د هشام د شاګردانو اختلاف بيانوی او هغه دلته په کتاب کښې درې دی، ابومعاويه، ابواسامه، ابن نمير .. دا درې واړه دا روايت د هشام نه په يو طريقه روايت کوی، او د هشام څلورم شاګرد سفيان بن عيينة دې هغه نې بل شان روايت کوی، په دې تقرير کښې تقابل غوره دې.

[2] دا واقعه د شراء فرس سره متعلق ده کوم چه رسول الله ﷺ د يو اعرابی نه اخستلې وو خو د معاملې د طې کيدو نه پس هغه د بيع نه انکار اوکړو او د هغه نه نې د شاهد مطالبه اوکړه، په دې باندې خزيمه رضی الله عنه کوم چه په اصل واقعه کښې موجود هم نه وو، د رسول الله ﷺ تصديق نې اوکړو رسول الله ﷺ ترې نه تپوس اوکړو چه ته تصديق څنګه کوې هغوی عرض اوکړو ستاسو د ارشاد د وجې نه په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د هميشه دپاره د هغه يواځې شهادت کول به کافی وی.

بَابٌ فِي الِاسْتِبْرَاءِ

باب دې په بيان د ځان پاکولو کې (استنجاء)

د يوې سلسله متعدد تراجم ابواب او د هغې خپل مينځ کښې فرق:

صاحب غاية المقصود دا ترجمه په استنجاء بالحجر باندې محمول کړې ده خو په دې باندې به دا اشکال واردېږي چه د استنجاء بالحجر باب خو اوس تير شوې دې او حضرت سهارنپوري رحمه الله دا په استنجاء بالماء باندې محمول فرمائيلې دې، په دې باندې به هم اشکال وي چه ددې نه وړاندې باب د استنجاء بالماء راروان دې او ددې نه علاوه يو اشکال دا دې چه باب الاستبراء په شروع کښې تير شوې دې، نو دلته په دې باب کښې څه مقصود دې؟ او په دې استبراء او تير باب د استبراء کښې څه فرق دې؟ په يو طريقه هم دا خبره نه جوړيږي، خو الحمد لله حضرت سهارنپوري رحمه الله په بذل کښې ددې ټولو ابوابو د مقاصدو او اغراضو داسې توضيح کړې ده چه ټول اختلافات ختميږي هغه دا چه په ماقبل کښې چه کومه استبراء من البول راغلې دې دهغې نه مراد مطلق توقي عن البول دې، يعنې متيازې په احتياط سره کول که دهغې تعلق د بدن د څۀ حصې سره وي او که د کپړې سره وي، او که د خپلو متيازو سره وي او که د بل، او دلته د استبراء نه مراد استنجاء بالماء ده. خو مقصود دا دې چه استنجاء بالماء لازم نه ده ځنګه چه د حديث الباب نه ثابتيږي، اوس چه هر کله دا خبره ثابته شوه چه استنجاء بالماء غير لازم ده نو په دې سره شبه کيدې شوه چه کيدې شي مسنون هم نه وي او دا چه ددې هيڅ اهميت نشته نو دهغې د دفع کولو دپاره ئې بل باب قائم کړو، باب في الاستنجاء بالماء او دهغې نه ئې استنجاء بالماء ثابت کړه. په باب في الاستبراء کښې د استنجاء بالماء د لزوم نفي ده او په راروان باب سره د استنجاء بالماء ثبوت دې. اوس د ټولو تراجمو غرض واضح شو، او د تکرار اشکال هم ختم شو

[۴۲]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَخَلَفُ بْنُ هِشَامٍ الْمُقْرِئُ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَحْيَى التَّوْأَمُ، ح وحَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْقُوبَ التَّوْأَمُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: بَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَامَ عُمَرُ خَلْفَهُ بِكُوزٍ مِنْ مَاءٍ، فَقَالَ: مَا هَذَا يَا عُمَرُ؟ فَقَالَ: هَذَا مَاءٌ تَتَوَضَّأُ بِهِ، قَالَ: "مَا أُمِرْتُ كُلَّمَا بُلْتُ أَنْ أَتَوَضَّأَ، وَلَوْ فَعَلْتُ لَكَانَتْ سُنَّةً".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، هغې وائي متيازې اوکړې رسول الله ﷺ، نو ودريدو عمر وروسته د هغه نه په يوه لوټه (کوزه) د اوبو، نو اووئيل هغه دا څه شې دې اې عمره! نو هغه اووئيل دا اوبه دې چه اودس اوکړې ته په دې، نو هغه اووئيل ماته امر نه دې شوې چه هرکله زه متيازې کوم نو اودس اوکړم، او که چيرې مې اوکړو نو دا به واجبه طريقه شي

تشريح: قوله: ﴿فَقَالَ مَا هَذَا يَا عُمَرُ﴾ دا خبره مونږ بيان کړه چه په دې باب سره د مصنف رحمه الله غرض استنجاء بالماء بيانول دي، يعنې دا چه هغه ضروري نه ده

(): سنن ابن ماجه /الطهارة ۲۰ (۳۲۷)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶/۹۵) (ضعيف)

د حدیث د ترجمة الباب سره مناسبت

خو په حدیث الباب کښې خو د استنجاء ذکر نشته، جواب دا دې چه د ﴿ تتوضاء به ﴾ په تفسیر کښې د شارحینو دوه اقوال دی، د حافظ عراقی رحمه الله رائې دا ده چه ددې نه وضوء شرعی مراد دې، او د بعض حضراتو رائې دا ده چه په هغې کښې امام ابوداؤد او امام ابن ماجه رحمه الله هم دی، چه دلته د طهارت نه مراد استنجاء بالماء مراد ده نو مطلب دا شو چه عمر رضی الله عنه چه کومې اوبه رسول الله ﷺ ته راوړې وې نو هغه ئې د استنجاء دپاره راوړې وې نو په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه زه ددې خبرې مامور نه یم چه همیشه دې د متیازو نه پس استنجاء بالماء اوکړم.

سره د اتحاد سند د حاء تحویل راوړلو مقصد

د دې حدیث په سند کښې حاء د تحویل واقع شوې ده، په اول سند کښې د مصنف رحمه الله استاذ قتیبه وغیره دې، او په دویم کښې عمرو بن عون، او بیا ددې دواړو استاذ په دواړو سندونو کښې یو دې یعنی ابویعقوب چه د هغوی نوم عبدالله بن یحیی دې، لهذا په دواړو سندونو کښې د مشائخ او راویانو په اعتبار هیڅ فرق نشته دواړه سندونه د رجالو په اعتبار سره بالکل یو دی، لهذا د تحویل هیڅ موقع نشته، خو چونکه د دواړو په سند کښې د تعبیر فرق موجود دې، صرف ددې فرق د وجې نه ئې حاء د تحویل راوړې ده او هغه د تعبیر فرق دا دې چه په اول سند کښې قتیبه وغیره د خپل استاذ نوم عبدالله بن یحیی ذکر کړې دې، او عمرو بن عون په ځائې د نوم کنیت ابویعقوب ذکر کړې دې، دویم فرق دا دې چه په اول سند کښې حدثنا عبدالله دې او دلته اخبرنا پس هم ددې فرق د ښکاره کولو دپاره مصنف رحمه الله حاء د تحویل راوړې ده، دا د غایة اهتمام او احتیاط خبره ده.

بَابٌ فِي الْاِسْتِنْجَاءِ بِالْمَاءِ

باب دې په بیان د استنجاء کولو کښې په اوبو باندې

د استنجاء اقسام او د هغې ثبوت او حکم شرعی

غرض الباب: په دې باب باندې څه کلام په مخکښې باب کښې راغلې دې، ددې باب د منعقد کولو او د استنجاء بالماء ثابتولو یو غرض دا دې چه بعض علماء کرامو استنجاء بالماء ګنړلې ده، لکه چه د ابن حبیب مالکی رحمه الله نه منقول دی، هغوی وائی چه اوبه د څکلو څیز دې څنګه چه تاسو په ډوډئ سره استنجاء نه شې کولې کوم چه د خوراک څیز دې نو په اوبه سره ولې کوئ هغه د څکلو څیز دې، جواب دا دې چه دا قیاس مع الفارق دې، د اوبو په باره کښې تصریح ده چه هغه مطهر دی، نو څنګه چه هغه د څکلو څیز دې، تطهیر هم ددې په تخلیق سره مقصود دې، د الله پاک ارشاد دې ﴿ وانزلنا من السمآء ماءا طهورا ﴾ الاية لهذا اوبو لره په خبز باندې قیاس کول صحیح نه دی، بلکه دا چه د بعض صحابه کرامو نه روایت دې لکه عبدالله بن عمر، عبدالله بن زبیر رضی الله عنهم چه هغوی به استنجاء بالماء نه کوله، او په مصنف ابن ابی شیبة کښې دی چه سیدنا حذیفه رضی الله عنه هم ددې قائل نه وو، پس هغوی اوفرمائیل ﴿ اذا لا یزال النتن بیدی ﴾ چه که زه بعد الغائط استنجاء بالماء اوکړم نو زما د

لاس نه په بدبو نه زائله کیږی نو د داسې اقوال رد کولو دپاره مصنف‌رحمه الله باب الاستنجاء بالماء ترلې دې، او د حدیث الباب نه ئې ثابته کړه چه د رسول الله ﷺ نه استنجاء بالماء ثابت ده، بله دا چه ابن التین د امام مالک‌رحمه الله نه نقل کړی دی چه د رسول الله ﷺ نه استنجاء بالماء ثابت نه ده پس په موطاء کښې دی چه ﴿ قال یحیی سئل مالک عن غسل الفرج من البول والغائط هل جاء فیه اثر فقال بلغنی ان بعض من مضی کانوا یتوضؤون من الغائط ﴾ خو دا خبره صحیح نه ده، د صحیحین د روایت نه د رسول الله ﷺ استنجاء بالماء ثابت ده مونږ د باب الاستنجاء بالاحجار په شروع کښې دا خبره بیان کړې وه چه د استنجاء بالحجر ثبوت د روایاتو کثیره نه دې او هم دې ته نزدې نزدې د استنجاء بالمآء ثبوت هم دې.

دریم قسم د استنجاء دې استنجاء بالحجر والماء یعنی حجر او ماء دواړه جمع کول، ددې ثبوت د روایاتو نه زیات مشهور نه دې، چه کوم روایات صحیح دی په هغې کښې صراحت نشته او کوم چه صریح دی هغه زیات صحیح نه دی بلکه ضعیف دی، په مجمع الزوائد وغیره کښې دی څنګه چه په معارف السنن کښې لیکلې شوی دی، د مولانا عبدالحئ لکهنوی‌رحمه الله رائې دا ده چه جمع بین الحجر والماء پس د غائط نه د رسول الله ﷺ او د صحابه کرامو رضی الله عنهم نه ثابت ده، او بعد البول نه ده ثابت. خو د عمر رضی الله عنه په باره کښې منقول دی، لکه د طبرانی په یو روایت کښې دی چه هغوی به جمع بین الحجر والماء بعد البول فرمائیله. (ذکره مولانا عبدالحئ فی مقدمة الهدایة)

[۴۳]() حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، عَنْ خَالِدٍ يَعْنِي الْوَاسِطِيَّ، عَنْ خَالِدٍ يَعْنِي الْحَذَّاءَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ حَائِطًا وَمَعَهُ غُلَامٌ مَعَهُ مِيضَأَةٌ وَهُوَ أَصْغَرُنَا، فَوَضَعَهَا عِنْدَ السِّدْرَةِ، فَقَضَى حَاجَتَهُ، فَخَرَجَ عَلَيْنَا وَقَدِ اسْتَنْجَى بِالْمَاءِ".

ترجمه: د انس بن مالک رضی الله عنه نه روایت دې، چه بیشکه رسول الله ﷺ داخل شو یو باغ ته، او د هغه سره یو غلام چه د هغه سره د اودس کولو لوښی وو، او هغه ورکوتی وو په مونږ کښې نو هغه ئې کېخودله د سدرې (د بیرې د ونې) په خوا کښې، نو رسول الله ﷺ خپل حاجت پوره کړو، نو راووتلو مونږ ته او هغه استنجاء کړې وه په اوبو باندې.

تشریح: **قوله** :﴿ وَمَعَهُ غُلَامٌ مَعَهُ مِيضَأَةٌ الخ ﴾ د غلام اطلاق د فطام نه واخله تر د اووه کالو پورې کیږی، دویم قول دا دې چه د پیدائش نه واخله تر بلوغ پورې، علامه زمخشری‌رحمه الله فرمائی حد التحاء یعنی د ګیرې د راوتلو پورې.

(**غلام څوک وو؟**): په بعضو روایاتو کښې دی ﴿ غلامنا ﴾ او په بعض کښې دی ﴿ غلام من الانصار ﴾ ددې غلام په تعیین کښې اختلاف دې، د امام بخاری‌رحمه الله سیاق دې ته اشاره کوی چه دا عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دې، خو وراندې په روایت کښې راځی چه ﴿ وهو

(): صحیح البخاري/الوضوء ۱۵ (۱۵۰)، ۱۶ (۱۵۱)، ۱۷ (۱۵۲)، ۵۶ (۲۱۷)، الصلاة ۹۳ (۵۰۰)، صحیح مسلم/الطهارة ۲۱ (۲۷۰، ۲۷۱)، سنن النسائي/الطهارة ۴۱ (۴۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷۱/۳) (صحیح)

اصغرنا﴾، په دې صورت کښې عبدالله بن مسعود رضي الله عنه مراد اخستل مشکل دی هغه په کبار صحابه کرامو کښې دې، سیدنا انس رضي الله عنه کوم چه د حدیث راوی دې د هغوی نه مشر دې، او وئیلې شوې دی چه ددې نه مراد جابر بن عبدالله دې ځنګه چه د مسلم د روایت نه معلومیږی او دا هم وئیلی شوی دی چه کیدې شی حضرت ابوهریره رضي الله عنه وی. بهرحال دا ټول دحضور ﷺ خادمان دی. او دا هم احتمال دې چه د دوی نه علاوه بل څوک انصاری صحابی وی ﴿ میضاة ﴾ یعنی د اودس لوښې چه په هغې کښې د اودس په اندازه اوبه راشی، ﴿ قوله وقد استجی بالماء ﴾ دا لفظ استنجاء بالماء کښې صریح دې او هم ددې سره د ترجمة الباب مطابقت دې.

[۴۴](١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَخْبَرَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي أَهْلِ قُبَاءٍ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا سورة التوبة آية ۱۰۸» قَالَ: كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ، فَنَزَلَتْ فِيهِمْ هَذِهِ الْآيَةُ".

ترجمه: د ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دې، هغه روایت کوي د رسول الله ﷺ نه، هغوی ﷺ فرمائیلی دی: نازل شوی دی دا ایت په اهل قباء کښې (په دې کښې څه سړي دي چه خوښوي چه ښه پاک شي) هغه اووئیل: وو هغوی چه استنجاء ئې کوله په اوبو، نو نازل شو د هغوی په باره کښې دا ایت.

تشریح: قوله :﴿ نَزَلَتْ هَٰذِهِ الْآيَةُ الخ ﴾ قباء مدینې ته نزدې یو مشهوره آبادی ده، اول هغه د مدینې په اطرافو کښې وه خو اوس د مدینې ابادی هلته رسیدلې ده قباء منصرف او غیر منصرف دواړو طریقو سره لوستلې شوې دې، که په تاویل د بقعاء کیخودلې شی نو د علمیت او تانیث د وجې نه به غیر منصرف وی، او که په تاویل د مکان واخستلې شی نو بیا به منصرف وی، آیت کریمه ﴿ فیه رجال ﴾ کښې ضمیر مسجد قباء ته راجع دې، په مدینه منوره کښې د ټولو نه اول دا مسجد جوړ کړې شوې وو، او ددې نه پس مسجد نبوی ﷺ، ددې مسجد ډیر فضائل په احادیثو کښې راغلی دی، رسول الله ﷺ به د هر پیر په ورځ هلته تشریف اوړلو او په هغې کښې به ئې دوه رکعته کول په یو روایت کښې دی چه په مسجد قباء کښې د دوه رکعتو د لوستلو ثواب د یوې عمرې کولو دې، په صحیحین وغیره کتب صحاح کښې ددې مسجد د فضائلو په باره کښې ابواب موجود دی.

قوله :﴿ كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ ﴾ معلومه شوه چه په آیت کریمه کښې د طهارت نه استنجاء بالماء مراد ده، په یو روایت کښې دی چه کله دا آیت کریمه نازل شو نو رسول الله ﷺ قباء ته تشریف یوړو او د هغوی نه ئې تپوس اوفرمائیلو چه هغه څه څیز دې چه دهغې په وجه باندې الله پاک د طهارت په باره کښې ستاسو تعریف کړې دې نو هغه خلقو اووئیل چه مونږ اهل کتاب اولیدل چه هغوی د استنجاء نه پس خپل مقعد وینځی، نو د هغوی په اتباع کښې مونږ هم داسې اوکړل.

(١): سنن الترمذي/التفسير ١٠ (٣١٠٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٨ (٣٥٧)، (تحفة الأشراف: ١٢٣٠٩) (صحيح)

په استنجاء کښې د جمع بين الحجر والماء ثبوت:

او په مسند بزار (١) کښې دی ښکه چه تفسير جلالين کښې دی: ﴿ انا نتبع الحجارة الماء ﴾ چه مونږ د استنجاء بالحجر نه پس استنجاء بالماء کوو. په دې باندې رسول الله ﷺ ﴿ وهو ذلک فعليکموه ﴾ يعنی او ! هم په دې باندې ستاسو تعريف کړې شوې دې لهذا دا لازم اونيسئ، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ليکلې دی چه ظاهره دا ده چه هغوی به استنجاء بالحجر والماء دواړه کول، او د حضرت تائيد د پورته روايت نه کيږی، خو امام نووی رحمه الله ددې انکار کړې دې هغوی فرمائی چه ددې خلقو جمع بين الحجر والماء ثابت نه ده، اوس نزدې په جمع بين الحجر والماء کښې دا کلام تير شو.

بَابُ الرَّجُلِ يُدَلِّكُ يَدَهُ بِالْأَرْضِ إِذَا اسْتَنْجَى

باب دې په بيان د سړي کښې چې مړې خپل لاس په ځمکه کله چې استنجاء وکړي

يعنی د استنجاء نه پس لاس په زمکه باندې مږل چه رائحه کريهه او آثار نجاست بالکل زائل شی، په عوامو کښې مشهوره ده چه په خاورو کښې لاس وهل د غريبۍ سبب دې، ددې حديث نه ددې خبرې ترديد کيږی چه دا بې اصله خبره ده پس په حديث الباب کښې دی ﴿ثم مسح يده علی الارض ﴾

[٣٥](٢) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا أَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ وَهَذَا لَفْظُهُ. ح وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ يَعْنِي الْمُخَرِّمِيَّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ، أَتَيْتُهُ بِمَاءٍ فِي تَوْرٍ أَوْ رَكْوَةٍ، فَاسْتَنْجَى"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ فِي حَدِيثِ وَكِيعٍ: ثُمَّ مَسَحَ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ أَتَيْتُهُ بِإِنَاءٍ آخَرَ، فَتَوَضَّأَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدِيثُ الْأَسْوَدِ بْنِ عَامِرٍ أَتَمُّ.

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وائی. وو نبی ﷺ کله چه به راتلو بيت الخلاء ته نو راوړولې به ما هغه ته اوبه په يو لوخې کښې (چې جوړ وو د زيړو نه او يا د کانړي نه) او په يو لوښې کښې (چې هغه جوړ وو د لرګي نه) نو استنجاء ئې اوکړه. وئيلی دی ابو داود: په حديث د وکيع کښې، بيا ئې مسح کړو خپل لاس په ځمکه باندې بيا راتلل اوکړه ما هغه ته په يو لوخې بل باندې نو اودس ئې اوکړو. وئيلی دي ابوداود: او حديث د اسود بن عامر هغه ډير اتم دی.

تشريح: قوله :﴿ عن ابی هريرة رضی الله عنه الخ ﴾ سيدنا ابوهريره رضي الله عنه فرمائی چه کله به رسول الله ﷺ بيت الخلاء ته تشريف يوړلو نو ما به هغوی ته په يو لوښی کښې اوبه راوړلې، په هغې سره به ئې استنجاء کوله او بيا به ئې لاس په زمکه باندې مږلو بيا به ما په بل لوښی کښې اوبه راوړلې په هغې باندې به رسول الله ﷺ اودس فرمائيلو ﴿ تور ﴾ وئيلې شی هغه

---

(١) او مولانا عبدالحئ صاحب په حاشيه د موطاء کښې د صحيح ابن خزيمه حوالې سره په دې باندې اضافه فرمائيلې ده)

(٢): سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٩ (٣٥٨)، ٦١ (٤٧٣)، (تحفة الأشراف: ١٤٨٨٦)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة (٧٠٣/١٥)، مسند احمد (٢/٣١١، ٤٥٤) (حسن)

لوښي ته کوم چه د پيتلو يا د کاڼي وي، او ﴿ رکوة ﴾ وائي هغه وړوکي لوښي ته کوم چه د څرمنې وي، ددې حديث نه ذې دا شبه اونکړې شي چه د استنجاء نه په پاتې شوې اوبو باندې اودس کول مکروه دي يا خلاف اولی دي، بلکه په بل لوښي کښې به اوبه په دې وجه راوړلې شوې چه باقي اوبه د دواړو کارونو دپاره کافي نه وې، ګينې د رسول الله ﷺ نه د يو لوښي نه استنجاء او اودس کول او غسل کول ثابت دي، لکه چه حضرت په بذل کښې ليکلې دي.

ايا د استنجاء نه پس د لاس نه رائحه کريهه لرې کول د طهارت دپاره ضروري دي؟

قوله :﴿ ثُمَّ مَسَحَ يَدَهُ عَلَى الأَرْضِ ﴾ حضرت سهارنپوری په بذل کښې د حضرت ګنګوهي د تقرير نه په دې مقام باندې د يوې مسئلې تحقيق کړې دې هغه دا چه په لاس سره د ازاله نجاست نه پس په دې کښې چه کومه رائحهٔ کريهه باقي پاتې شي. دهغې زائل کول ضروري دي يا غير ضروري، بله دا چه ددې رائحې حقيقت څه دې په دې کښې حضرت دوه اقواله ليکلې دي، د يو جماعت فقهاؤ رائې دا ده چه ددې ازاله ضروري ده الا ما شق زواله... او دويم جماعت دا وائي چه په لاس سره يا بدن سره د عين نجاست په زوال سره ازاله ضروري ده الا ماشق زواله، او دويم جماعت دا وائي چه په لاس سره يا بدن سره د عين نجاست په زوال سره لاس او بدن پاکيږي، د طهارت تحقق د رائحه کريهه په زوال باندې موقوف نه دې، اوس په دې کښې د هرې يوې رائې يو مقصد دې، کوم خلق چه وائي، ازاله ضروري ده هغوی وائي چه ددې رائحه کريهه حقيقت په اصل کښې د نجاست هغه اجزاء صغار نه دي کوم چه پټ او غير مرئي دي په دې وجه ددې ازاله ضروري ده، بل جماعت دا وائي چه دا اجزاء د نجاست نه دی بلکه د مصاحبت بالنجاست اثر دې ځکه چه لږ ساعت دپاره نجاست په لاس باندې لګيدلې دې، چه په دې سره لاس متاثره شو نو دا ددې ملګرتيا اثر دې، عين نجاست نه دې، لهذا ددې ازاله ضروري نه ده..... والله سبحانه وتعالى اعلم.

شرح السند : قوله : ﴿ وَهَذَا لَفْظُهُ ﴾ ضمير د شريک طرف ته راجع نه دې، بلکه د اسود طرف ته راجع دې، دلته دوه سندونه دی،د يو ابتداء په ابراهيم سره ده،د دويم د محمد بن عبدالله سره، دا دواړه د مصنف رحمه الله استاذان دی، بيا په اول سند کښې شيخ الشيخ اسود دې، او په دويم کښې وکيع، بيا دا دواړه يعني اسود او وکيع روايت کوی د شريک نه، لهذا شريک ملتقی السندين شو نو مطلب دا شو چه دا الفاظ د اسود دی د وکيع نه دی، دلته شريک کوم چه ملتقی السندين دې په دواړو ځايونو کښې ذکر شوې دې، په اول سند کښې هم او په دويم کښې هم، ملتقی السندين لره کله صرف په دويم سند کښې بيانوی، او کله په دواړو کښې نو دلته په اول سند کښې شريک لره حذف کول هم صحيح دی، ځکه چه په دويم سند کښې خو هغه هسې هم راروان دې ښه ځان پوهه کړه.

قوله :﴿ المعنى ﴾ تقدير د عبارت دې ﴿ معنى حديثهما واحد ﴾ يعني اسود او وکيع دواړه ددې حديث راويان دی، مضمون دواړو يو بيان کړو، خو په الفاظو کښې لږ فرق دې ﴿ قوله عن المغيرة ﴾ د حضرت سهارنپوری رحمه الله تحقيق په بذل کښې دا دې چه په لفظ المغيرة باندې

دلته سند نه دی کیدل پکار، پس د حضرت مولانا احمد علی محدث سهارنپوری رحمه الله په قلمی نسخه کښې نشته، او هم دغه شان دا روایت په نسائی او ابن ماجه کښې هم دې په دې دواړو کتابونو کښې دا نوم نشته، ددې نه علاوه طبرانی تصریح کړې ده چه دا حدیث د ابوزرعه نه د ابراهیم بن جریر نه علاوه بل چا نه دې روایت کړې، لهذا په دې سند کښې د ابراهیم نه پس صرف عن ابی زرعة کیدل پکار دی، په مینځ کښې ﴿عن المغیرة﴾ غلط دې، او په دې هم ځان پوهه کړه چه ابراهیم د ابوزرعه تره دې نو گویا تر د ورارهٔ نه روایت کوی، لهذا دا روایت روایة الاکابر عن الاصاغر د قبیل نه دې.

باب السِّوَاكِ

باب دې په بیان د مسواک کې

د ابوابو مناسبت او ترتیب:

د آداب استنجاء ابواب چه تقریبا دویشت (۲۲) شو دهغې د بیان د فراغت نه پس اوس مصنف رحمه الله اصل مقصد یعنی اودس بیانوی، گویا د اودس ابتداء په باب السواک سره کوی، او د فرضیت وضوء باب باب فرض الوضوء وړاندې راروان دې، چه په هغې کښې مصنف رحمه الله ﴿لا تقبل صلوة بغیر طهور﴾ حدیث راوړې دې، اوس سوال دا دې چه د وضوء د باب قائمولو نه مخکښې ئې د سواک باب ولې قائم کړو؟ پس کیدې شی چه په دې سره دې خبرې ته اشاره وی چه مسواک په اجزاء د اودس کښې نه دې، پس د امام ابوحنیفه رحمه الله نه منقول دی ﴿انه من سنن الدین﴾ یا دې خبرې طرف ته اشاره ده چه مسواک په اودس باندې مقدم کول پکار دی، اصل کښې په دې کښې اختلاف دې چه د مسواک ابتداء د اودس شروع کولو نه مخکښې پکار ده، چه تسمیة علی الوضوء په پاکې خُلې سره اوکړې شی یا دا د اودس شروع کولو نه پس د مضمضې په وخت کښې اوکړې شی، دواړه اقوال دی.

د مسواک د مباحث اربعه تفصیلی بیان:

دلته څو بحثونه دی:

۱: د سواک معنی لغوی او عرفی او ماخذ اشتقاق،

۲: ددې حکم من حیث الوجوب والسنیة،

۳: مسواک صرف د اودس په سنتو کښې دې یا که سنن صلوة او وضو دواړه دې،

۴: د مسواک فضائل او خواص.

بحث اول: د سواک لغوی معنی او تحقیق:

سواک په کسرې د سین سره ما یدلک به الاسنان یعنی هغه لرگې وغیره چه په هغې باندې غاښونه وغیره اومږلې شی، ساک یسوک سوکا..... نه ماخوذ دې، چه دهغې معنی په سواک سره د مږلو ده، او د لفظ سواک استعمال په معنی مصدری او آله یعنی مسواک په دواړو کښې وی، چه کله آله مراد وی نو دهغې جمع په سوک راځی، لکه د کتاب جمع چه کتب راځی چه سواک ماخوذ دې ﴿تساوکت الابل﴾ نه، او دا هغه وخت وئیلې شی چه کله اوبن د

ضعف د وجې نه ډير رو او په نرم چال باندې روان وی، پس په دې کښې اشاره ده دې خبرې طرف ته چه مسواک په نرمئ سره کول پکار دی،

(اصطلاحی معنی):

او په اصطلاح د فقهاء کرامو کښې د سواک معنی ده لرګې یا یو پيړه کپړه وغيره په غاښونو کښې استعمالول چه د غاښونو ګندګی او زيړوالی ختم شی غوره دا ده چه مسواک د ترخې اونې وی، او ليکلې شوې دی چه غوره د اراک يعنی د کيکر دې، ددې نه پس درجه د زيتون ده، او فقهاء کرامو ليکلې دی چه د زنانو دپاره علک يعنی دنداسه د مسواک قائم مقام ده.

بحث ثانی: دمسواک حکم واجب یا مسنون:

خان پوهه کړه چه مسواک د شوافعو او حنابله په نزد په سنن وضوء او سنن صلوة دواړو کښې دې مستقلا، او د احنافو په نزد د مشهور قول په بناء صرف په سنن وضو کښې دې نه په سنن صلوة کښې، خو يو قول زمونږ په نزد دا دې چه د مانځه په وخت هم مستحب دې، لکه چه شيخ ابن الهمام ليکلې دی چه په پنځو وختونو کښې مستحب دې:

۱: عند اصفرار الاسنان، ۲: عند تغير الرائحة يعنی چه کله په خوله کښې څه قسم بوئی پيدا شی، ۳: عند القيام من النوم، ۴: عند القيام الی الصلوة، ۵: عند الوضوء.

پس ددې قول په بناء باندې به زمونږ او د شوافعو ترمينځه فرق دا شی چه زمونږ په نزد موکد يعنی سنت دې د اودس په وخت او غير موکد يعنی مستحب دې د مانځه په وخت، او د شوافعو په نزد د مانځه په وخت هم موکد دې، او د کتب مالکيه نه معلوميږی چه د هغوی په نزد هم د سنن وضوء نه دې، خو د هغوی په نزد لږ تفصيل دې هغه دا چه که د اودس او مانځه په مينځ کښې زيات فصل شوې وی نو بيا په دې صورت کښې عند الصلوة هم سنت دې، زه وايم چه مونږ او تاسو له هم دغه شان کول پکار دی چه که د يو سړی اودس د مخکښې نه شته، او د هغه د تجديد وضوء اراده نشته نو د مانځهٔ نه مخکښې دې صرف مسواک اوکړی، ځکه چه زمونږ په نزد هم يو قول د استحباب عند الصلوة دې، او د مالکيانو په نزد خو ددې تصريح شته هم.

په بحث ثالث کښې د علماء کرامو مقصد او مستدل:

په فتح الملهم شرح مسلم کښې په دې سلسله کښې يو نفيس تحقيق فرمائيلې دې، هغه دا چه په دې کښې د اختلاف او بحث مستدل دحديث الفاظ دی کوم چه په هغې کښې وارد دی، پس په دې سلسله کښې خلور قسمه روايتونه دی:

۱: عند کل وضوء ۲: مع کل وضوء ۳: عند کل صلوة ۴: مع کل صلوة.... (۱)

---

(۱) پس د ابوهريره ﷺ هغه حديث کوم چه په دې باب کښې ذکر شوې دې، او دا روايت په مسلم کښې هم دې، په دې کښې دی (عند کل صلوة) او (عند کل وضوء) يا (مع کل وضوء) دا الفاظ په نسائی، مسند احمد، بيهقی، طحاوی او طبرانی کښې موجود دی، هم دغه شان د صحيح......۹٦

حاصل دا چه د صلوة او اودس دواړو سره په احادیثو کښې د سواک ذکر راغلې دې او بیا دواړه کښې صورتونه دی، په لفظ د عند او په لفظ د مع سره، پس ځان پوهه کړه چه د لفظ مع مدلول اتصال او معیت دې په خلاف د عند چه هغه په اتصال او قرب دواړو باندې صادق راځی، د اتصال دپاره ضروری نه ده، څنګه چه د شیخ الرضی د کلام نه فهمیږی، ددې نه پس تاسو ځان پوهه کړئ چه د صلوة سره مشهور روایاتو کښې لفظ عند راغلې دې، او په اودس کښې لفظ عند او لفظ مع دواړه په کثرت سره راغلی دی، لهذا کوم مسواک چه د اودس په وخت کیږی په دې باندې د عند کل وضوء او مع کل وضوء دواړه روایتونه صادقیږی، هم دغه شان ﴿ عند کل صلوة ﴾ هم هلته صادقیږی، څکه چه د عند مقتضی صرف مقارنت او اتصال نه دې بلکه قرب باندې هم صادقیږی، خو ﴿ مع کل صلوة ﴾ هلته نه صادقیږی، ددې جواب دا دې چه دا لفظ اګرچه د بخاری په یو روایت کښې وارد دې خو خلاف مشهور دې، پس حافظ ددې شاذ د کیدو طرف ته اشاره کړې ده حاصل دا چه کوم لفظ زمونږ خلاف کیدې شی هم هغه شاذ دې، دهغې نه علاوه باقی درې واړه روایات زمونږ د مسلک موافق دی، د پورته تقریر نه دا هم واضحه شوه چه ﴿ عند کل صلوة ﴾ والا روایت کښې احنافو ته د مضاف محذوف منلو ضرورت نشته لکه چه بعض ئې کوی، اوس په دې تقریر سره ټول روایات مجتمع او متفق کیږی.

بحث رابع د مسواک فضائل او خواص:

د دې د فضیلت دپاره دا حدیث کافی دې چه ﴿ السواک مطهرة للفم ومرضاة للرب ﴾ چه په مسواک سره د خولې پاکوالې او نظافت او د الله پاک رضا حاصلیږی، دا روایت خو د نسائی شریف دې، وذکره البخاری تعلیقا... او بل روایت کوم چه په مسند احمد وغیره کښې دې، په هغې کښې دی ﴿ صلوة بسواک افضل من سبعین صلوة بغیر سواک ﴾ یعنی هغه یو مونځ چه په مسواک کولو سره اولوستلې شی د هغه اویا مونځونو نه غوره دې کوم چه بغیر مسواک نه لوستلې شوې وی، ابن قیم رحمه الله ددې غیر معمولی فضیلت ډیر په ښه طریقه توجیه فرمائیلې ده هغوی لیکی چه مسواک کولو سره مونځ کول په اهتمام باندې دلالت کوی، او د الله پاک د بنده نه اهتمام في العبادة مطلوب دې، کثرت عمل مطلوب نه دې، پس د الله پاک ارشاد دې ﴿ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا الاية ﴾ هغوی فرمائی چه ﴿ احسن عملا ﴾ فرمائیلې شوې دې، اکثرُ عملاً ئې نه دې فرمائیلې پس هغه دوه رکعتنه چه په مسواک سره دی هغه احسن دې، اګرچه اکثر نه دې، او هغه اویا مونځونه چه بغیر د مسواک نه کړې شوې دی، اګرچه اکثر دی خو احسن نه دی.

لـه..... بخاری په کتاب الصوم کښې تعلیقا ﴿ عند کل وضوء ﴾ لفظ راغلې دې، خو د بخاری په کتاب الجمعة کښې ﴿ مع کل صلوة ﴾ راغلې دې چه دهغې شاذ کیدو ته حافظ رحمه الله اشاره کړې ده، او د ابن حبان په یو روایت کښې راغلی دی ﴿ مع الوضوء عند کل صلوة ﴾ او دا لفظ د احنافو د توجیه عین مطابق دې څکه چه ددې نه معلومیږی چه مسواک به د اودس سره وی هلته عند کل صلوة هم دې)

دویمه خبره یعنی خواص، پس ملا علی قاری رحمه الله د بعض علماء کرامو نه د مسواک اویا فوائد نقل کړی دی، او وړاندې لیکی ﴿ ادناها تذکر الشهادتین عند الموت بخلاف الافیون ﴾ یعنی ادنی فائده د مسواک د مرګ په وخت د کلمه شهادت یاد راتلل دی په خلاف د افیون چه په هغې کښې اویا ضررونه دی، ادنی مضرت ئې هیریدل د کلمې دی په وخت د مرګ، حضرت شیخ رحمه الله فرمائی چه دا خبره علامه شامی رحمه الله هم لیکلې ده، خو هغوی په ځائې د ادناها اعلاها تذکر الشهادتین لیکلې دې، بلکه دا چه هغوی ددې په مقابله کښې د افیون ذکر نه دې کړې.

[۴۶]( ) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، يَرْفَعُهُ، قَالَ: "لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ لَأَمَرْتُهُمْ بِتَأْخِيرِ الْعِشَاءِ وَبِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ".

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی: که چیرې نه وی دا خبره چه زه به سختې اوکړم په مومنانو نو خامخا ما به حکم کړی وی په تاخیر د ماسخوتن مونځ، او په مسواک استعمالو د هر مونځ دپاره.

د حدیث شرح :

قوله:﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ قَالَ لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴾ یعنی که ما د مسلمانانو په حق کښې مشقت نه محسوس کولې، او زما په مشقت کښې د اچولو ویره نه وې، نو ما به د دوی دپاره مسواک د هر مانځه دپاره ضروری کړې وې خو چونکه د مشقت ویره وه په دې وجه مې حکم ایجابی ورنکړو، او هم دغه شان به مې دوی ته حکم کړې وې د تاخیر عشاء، خو چونکه په دې کښې هم ویره د مشقت وه په دې وجه مې ددې حکم هم ورنکړو

دلته په عبارت کښې لفظ ﴿ مخافة ﴾ مقدر دې څنګه چه د پورته ذکر شوې ترجمې نه معلومیږی یعنی ﴿ لولا مخافة ان اشق علی المومنین ﴾ ګینې اشکال به لازم شی. لولا دلالت کوی په انتفاء د ثانی باندې په سبب د وجود د اول ﴿ لولا علی لهلک عمر ﴾ نو اشکال دا دې چه دلته ثانی یعنی د امر بالسواک انتفاء خو ده، خو وجود اول یعنی مشقت چرته دې؟ خو چه کله مو مضاف محذوف اومنلو نو معلومه شوه چه امر اول دلته مشقت نه دې بلکه مخافة مشقت دې پس هغه موجود دې فالتفی الاشکال.

د عشاء په مستحب وخت کښې اختلاف :

﴿ قوله وبتاخیر العشاء ﴾ ددې نه معلومه شوه چه تاخیر عشاء اولی دې، د فقهاء کرامو په نزد دا څیز مختلف فیه دې بعض تعجیل غوره ګنړی او بعض تاخیر، د شوافعو او مالکیانو نه د افضلیت تعجیل او افضلیت تاخیر دواړه روایتونه دی خو د شوافعو ظاهر مذهب د افضلیت تعجیل دې لکه چه ابن دقیق العید فرمائیلې دی، او د احنافو په نزد د مشهور

( ): صحیح مسلم/الطهارة ۱۵ (۲۵۲)، سنن النسائي/الطهارة ۷ (۷)، سنن ابن ماجه/الصلاة ۷ (۲۸۷)، موطا امام مالك/الطهارة ۳۲ (۱۱٤)، (تحفة الأشراف: ۱۳٦۷۳)، وقد أخرجه: خ/الجمعة ۸ (۸۸۷)، التمني ۹ (۷۲٤۰)، سنن الترمذي/الطهارة ۱۸(۲۲)، حم (۲/۲٤۵، ۲۵۰، ۳۹۹، ٤۰۰، ٤٦۰، ۵۱۷، ۵۳۱)، سنن الدارمي/الطهارة ۱۸ (۷۱۰) (صحیح)

قول په بناء باندې مطلقا تاخير مستحب دې، لکه چه په نور الايضاح کښې هم دی، په دې باندې امام طحاوی رحمه الله ليکی چه وئيلې شوې دی چه استحباب تاخير د يخنئ په زمانه کښې دې، او د ګرمئ په زمانه کښې تعجيل افضل دې په ګرمئ کښې د شپې د ورې کيدو د وجې نه د تاخير په صورت کښې د قلت جماعت ويره ده، ددې د مزيد تحقيق محل ابواب المواقيت دې.

د دې حديث نه دوه اصولی مسئلې مستفاد کيږی يو دا چه امر د مطلق ايجاب دپاره دې څنګه چه احناف وائی، څکه چه که د استحباب دپاره وې نو دهغې نفی دلته کوم ده، امر استحبابی خو اوس هم دې.

د رسول الله ﷺ په حق کښې جواز اجتهاد:

دويمه مسئله دا چه د رسول الله ﷺ دپاره اجتهاد فی الاحکام جائز وواوکه نه، په دې کښې څلور اقوال دی، ۱: جواز مطلقا ۲: عدم جواز مطلقا، ۳ جواز په جنګونو کښې او په دنياوی امور کښې رائې ورکول، يعنی غزواتو او جنګی امورو او نور د مشورو په خبرو کښې هغوی ته حق د اجتهاد وو، د حلال او حرام په مسائلو کښې ورته د اجتهاد حق نه وو. ۴: التوقف، يعنی ددې په باره کښې هيڅ فيصله نه شی کيدې، اصح قول اول دې يعنی مطلقا جواز احکام او غير احکام ټولو کښې ذکره شيخنا فی هامش البذل عن ابن رسلان.

[۴۷]() حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي، لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ"، قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: فَرَأَيْتُ زَيْدًا يَجْلِسُ فِي الْمَسْجِدِ وَإِنَّ السِّوَاكَ مِنْ أُذُنِهِ مَوْضِعَ الْقَلَمِ مِنْ أُذُنِ الْكَاتِبِ، فَكُلَّمَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ اسْتَاكَ.

ترجمه: د زيد بن خالد الجهني نه روايت دې، هغه وائی: ما اوريدلي دي د رسول الله ﷺ نه چه وئيل ئې: که چيرې نه وی دا چه زه به سختې اوکړم په خپل امت باندې، نو خامخا ما به امر کړی وی په مسواک باندې د هر مانځه په وخت کښې، وئيلی دي ابو سلمة: نو ما اوليدلو زيد چه ناست وو په مسجد کښې دمونځ دپاره، او مسواک دهغه په غوږ کښې وو په ځائې د قلم باندې په غوږ د کاتب کښې، نو هرکله چه به پاڅيدلو مانځه ته نو مسواک به ئې استعمالولو بيا به ئې د غوږ په ځائې باندې ايښودو

تشريح: ﴿ قَالَ أَبُو سَلَمَةَ فَرَأَيْتُ زَيْدًا يَجْلِسُ فِي الْمَسْجِدِ الخ ﴾ ابوسلمه رحمه الله فرمائی چه ما زيد بن خالد جهنی رضی الله عنه اوليدو چه کوم وخت هغوی د مانځه په انتظار کښې ناست وو نو مسواک به د هغوی په غوږ کښې داسې پروت وو لکه د ليکونکی په غوږ کښې چه قلم کيخودلې شی، لکه چه تاسو به ليدلې وی بعض مستريان او ترکانړان وغيره کوم چه په غوږ کښې شاته پنسل ږدی چه چرته ئې ضرورت پيښ شې په هغې خط راکاږی او بيا ئې هم هلته کيږدی، نو دغه شان چه به زيد بن خالد جهنی رضی الله عنه مانځه ته اودريدلو نو د غوږ نه به ئې

(): سنن الترمذي/الطهارة ۱۸ (۲۳)، (تحفة الأشراف: ۳۷۶٦)، مسند احمد (۱۱٦/٤) (صحيح)

مسواک را واخستلو او مسواک به ئې اوکړو
د دې حدیث نه د شوافعو وغیره د مسلک تائید کیږي، پس ددې جواب ښکاره دې چه د سیاق کلام او الفاظ حدیث نه معلومیږي چه دا طرز صرف هم ددې صحابی وو، ځکه چه ټولو صحابه کرامو داسې کړې وې نو په روایاتو کښې به ددې ذکر وې، ددې نه علاوه ابوسلمه به دا ولې وئیل چه ﴿ فرایت زیدا ﴾ بلکه داسې به ئې وئیل ﴿ فرایت الصحابة ﴾.

[۳۸](۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ الطَّائِيُّ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: قُلْتُ: أَرَأَيْتَ تَوَضُّؤَ ابْنِ عُمَرَ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا وَغَيْرَ طَاهِرٍ، عَمَّ ذَاكَ؟ فَقَالَ: حَدَّثَتْنِيهِ أَسْمَاءُ بِنْتُ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ حَنْظَلَةَ بْنِ أَبِي عَامِرٍ حَدَّثَهَا، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمِرَ بِالْوُضُوءِ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا وَغَيْرَ طَاهِرٍ، فَلَمَّا شَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِ، أُمِرَ بِالسِّوَاكِ لِكُلِّ صَلَاةٍ"، فَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَرَى أَنَّ بِهِ قُوَّةً، فَكَانَ لَا يَدَعُ الْوُضُوءَ لِكُلِّ صَلَاةٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ رَوَاهُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ.

ترجمه: د عبدالله بن عبد الله بن عمر نه روایت دې، هغه وئیلی دی: ایا ته خبر په اودس د ابن عمر د هر مانځه لپاره چه هغه به طاهر وو، او که غیر طاهر به وو، عم ئې کړو دغه، نو وئې وئیل: بیان کړی دی ماته دهغې اسماء بنت زید بن الخطاب، بیشکه عبد الله بن حنظلة بن أبي عامر ورته بیان کړی دی، بیشکه رسول الله ﷺ امر کړی دی د هر مانځه دپاره، که پاک وي او که پاک نه وي، هرکله چه سخته شوه دغه په ده باندې، نو امریې اوکړو په مسواک د هر مانځه دپاره، نو وو ابن عمر چه دا خیال ئې وو چه په دې سره قوت دی، نو وو چه نه ئې پریخودلو اودس د هر مانځه دپاره.

تشریح: قوله ﴿ عن عبدالله بن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما قال الخ ﴾ د قال ضمیر عبد الله ته راجع نه دې بلکه د هغوی شاګرد محمد بن یحیی طرف ته راجع دې.

مضمون حدیث : مطلب دا دې چه محمد بن یحیی وائی چه ما تپوس اوکړو د خپل استاذ عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د ځوئی نه چه د هغه نوم هم عبدالله دې چه دا راته بیان کړئ چه ستاسو والد محترم عبدالله بن عمر رضي الله عنهما به د هر مانځه دپاره اودس ولې کولو؟ که اول ئې اودس وی او که نه وی، نو هغوی ددې جواب دا ورکړو، چه دهغې حاصل دا دې چه په یو حدیث کښې دی چه دهغې راوی عبدالله بن حنظله رضي الله عنه دې چه رسول الله ﷺ په شروع کښې په هرحال کښې د وضو لکل صلوة مامور وو، که د اول نه په اودس کښې وی او که نه وی، چونکه ددې حکم په تعمیل کښې رسول الله ﷺ ته مشقت وو، نو الله پاک د هغوی په رعایت کولو کښې دا حکم منسوخ اوفرمائیلو، او په ځائې د ﴿ وضوء لکل صلوة ﴾ ئې د ﴿ سواک لکل صلوة ﴾ حکم اوفرمائیلو. غرض دا چه ددې حدیث نه دا خبره معلومه شوه چه د رسول الله ﷺ دپاره اصل حکم د ﴿ وضوء لکل صلوة ﴾ وو نو عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دا سوچ اوکړو چه حکم اصلی دا دې، او زما دپاره په دې عمل باندې هیڅ مشکل نشته نو په دې وجه به

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۲٤۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۵/۵)، سنن الدارمي /الطهارة ۳ (٦٨٤) (حسن)

هغوی د هر مانځه په وخت اودس کولودا خبره د عبدالله بن عمر رضي الله عنهما خوئی عبدالله بن عبدالله بن عمر په خپل استنباط او ګمان باندې اوکړه چه کیدې شی زما د والد صاحب دا طرز عمل په دې وجه باندې وی.

خو زه وایم چه د عبدالله بن عمر رضي الله عنهما ددې طرز عمل وجه او مقصد هغه دې کوم چه خپله د هغوی نه نقل کړې شوې دې کوم چه په باب الرجل یجدد الوضوء من غیر حدث کښې راروان دې چه په هغې کښې دا دی چه ابن عمر رضي الله عنهما یو ځل د یو سړی مخکښې تجدید وضو اوفرمائیلو په دې باندې هغه سړی د هغوی نه تپوس اوکړو چه تاسو د هر مانځه دپاره اودس ولې کوئ؟ نو په دې باندې هغوی اوفرمائیل چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دی هغوی به فرمائیل چه ﴿من توضاء علی طهر کتب له عشر حسنات﴾ یعنی کوم انسان چه سره د اودسه بیا اودس کوی نو د هغه دپاره لسو نیکو بلکه د لسو اودسونو ثواب لیکلې شی

قوله ﴿قال ابوداؤد ابراهیم بن سعید الخ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د محمد بن أسحاق د شاګردانو اختلاف بیانوی په مخکښې سند کښې د محمد بن اسحق شاګرد احمد بن خالد وو بل شاګرد د هغوی مصنف رحمه الله فرمائی چه ابراهیم بن سعد دې، هغوی هم دا حدیث د محمد بن اسحاق نه روایت کړې دې، د دواړو په سند کښې فرق دا دې چه د احمد بن خالد د روایت نه معلومیږی چه د محمد بن یحیی نه دا تپوس د عبدالله بن عمر رضي الله عنهما هغه خوئی کړې وو چه د هغه نوم عبدالله دې، او د ابراهیم بن سعد د روایت نه معلومیږی چه د عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د بل خوئی عبیدالله نه ئې کړې وو، حضرت په بذل کښې لیکلې دی ﴿ویمکن ان یکون الروایة عنهما ویحتمل ان یکون ذکر احدهما وهما﴾ یعنی کیدې شی چه دا سوال سائل د دواړو نه کړې وی چه په دوی کښې ئې د یو نه کړې وو، خو راویانو ته صحیح یاد نه دې، یو د یو نوم ذکر کړې دې او بل د بل.

باب کَیفَ یَسْتَاكُ

باب دې په بیان د کیفیت د استعمال د مسواک کې

یعنی د مسواک طریقه او ددې کیفیت څه کیدل پکار دی، په کتب فقه کښې ددې څیزونو تفصیل موجود دې، او دا تفصیلات هم د هغوی د لیکلو دی. لهذا تفصیل خو دې هلته اوکتلې شی مختصرا داسې ده لکه څنګه چه د حدیث الباب نه معلومه شوه چه د مسواک تعلق صرف د اسنان سره نه دې بلکه په ژبه باندې هم کول پکار دی، بله دا چه د مسواک په لاس کښې د نیولو طریقه هم مخصوص ده کومه چه فقهاء کرامو بیان کړې ده، او دا چه مسواک په طول کښې یو لیشت اوپه پلن والی کښې د ګوتې د پیړوالی برابر وی ثلاثا بثلاث وی یعنی درې کرته په درې ځله اوبو باندې بیل بیل اوکړې شی وغیره امور چه په هغې باندې مستقل کتابونه لیکلې شوې دی. پس علامه طحاوی رحمه الله هم د مسواک په باره کښې یو تصنیف فرمائیلې دې.

[۴۹] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ غَيْلَانَ بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ مُسَدَّدٌ، قَالَ: "أَتَيْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَسْتَحْمِلُهُ، فَرَأَيْتُهُ يَسْتَاكُ عَلَى لِسَانِهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَالَ سُلَيْمَانُ: قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَسْتَاكُ، وَقَدْ وَضَعَ السِّوَاكَ عَلَى طَرَفِ لِسَانِهِ وَهُوَ يَقُولُ: آهْ آهْ يَعْنِي يَتَهَوَّعُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مُسَدَّدٌ: فَكَانَ حَدِيثًا طَوِيلًا، وَلَكِنِّي اخْتَصَرْتُهُ.

ترجمه: وئيلي دي ابو موسى مونږ راغلو رسول الله ﷺ ته طلب د سورلئ کولو مونږ د هغه نه نو ما اوليدلو چه مسواک ئې استعمالولو په خپله ژبه. وئيلى دي ابوداود: دسليمان په روايت کښې دى چه: زه داخل شوم په پيغمبر ﷺ باندې او هغه مسواک وهلو، او يقينا هغه ايخودلى وو مسواک په غاړې د ژبې، او هغه وئيله: آه، آه، يعنې قيئ ئې کوله. وئيلى دي ابوداود: وئيلى دي مسدد: دا اوږد حديث وو خو ما مختصر کړو.

تشريح: قوله: ﴿ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ مُسَدَّدٌ قَالَ أَتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- نَسْتَحْمِلُهُ الخ ﴾ ددې حديث راوى ابوبرده رضي الله عنه دې کوم چه د خپل پلار يعنى ابوموسى اشعرى رضي الله عنه نه روايت کوى، هغوى فرمائى چه مونږ يو ځل د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د استحمال يعنى سورلئ طلب کولو دپاره راغلو نو په دې موقع باندې ما اوکتل چه هغوى په خپله ژبه مبارکه باندې مسواک فرمائيلو.

قوله: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَقَالَ سُلَيْمَانُ الخ ﴾ په دې سند کښې د مصنف رحمه الله دوه استاذان دى، مسدد اوسليمان، مخکښې الفاظ د مسدد وو، اوس ددې ځائې نه د مسدد الفاظ بيانوى، ددې دواړو په روايت کښې چه کوم ښکاره فرق دې هغه دا دې چه د مسدد په روايت کښې استحمال يعنى د سورلئ د طلب کولو ذکر دې، او د سليمان روايت ددې زيادت نه خالى دې، بل دا چه په دې روايت کښې يو بل زيادت دې هغه دا چه د مسواک په وخت به د رسول الله ﷺ د خولې مبارکې نه يو آواز راتلو هغه ئې نقل کړې دې، هغه دا چه أه أه وو د ﴿يَتَهَوَّعُ﴾ معنى د يتقيئ ده يعنى خنګه چه د قى کولو په وخت آواز راوځى هم دغه شان آواز ښکاره کيدلو. او د بخارى په يو روايت کښې لفظ اع اع دې، او د نسائى په روايت کښې دى ﴿وهو يقول عاعا ﴾ مقصود د ټولو حکايت صوت دې، او چونکه دا ځومره الفاظ چه په رواياتو کښې راغلى دي متقارب المخرج دى په دې وجه دا هيڅ تعارض نه دې.

د ابوداؤد په روايت کښې وهم او د هغې صحيح تحقيق:

د دې نه پس خان پوهه کړه چه حضرت سهارنپورى رحمه الله په دې مقام باندې دلته يو تحقيق فرمائيلې دې چه دهغې حاصل دا دې چه د ابوداؤد په دې روايت کښې وهم او خلط واقع شوې دې لکه چه د حديث په نورو کتابونو کښې د کتلو نه معلوميږى هغه دا چه حديث الباب په بخارى، مسلم او نسائى کښې هم موجود دې خو په هغې کښې د ذکر سواک سره استحمال يعنى د سورلئ طلب نه دې ذکر شوې، خو د صحيحين او دغه شان د نسائى په

---

(١): صحيح البخاري للوضوء ٧٣ (٢٤٤)، صحيح مسلم للطهارة ١٥ (٢٥٤)، سنن النسائي للطهارة ٣ (٣)، (تحفة الأشراف: ٩١٢٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/٤١٧) (صحيح)

یو بل روایت دي کوم چه د نسائی په شروع کښې دي چه په هغې کښې د مسواک سره استعمال یعنی د طلب عمل ذکر دي، د چه دهغې مضمون دا دي چه سیدنا ابوموسی اشعری ﷺ فرمائی چه یو خل زه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې روان اوم نو ما سره د قبیله اشعر دوه سړی نور شو، کوم چه ما سره د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضر شو، چه کله مونږ هلته اورسیدو نو او مو کتل چه رسول اللهﷺ مسواک فرمائی، نو کوم سړی چه ماسره تلي وو هغوی د رسول اللهﷺ نه د عمل فرمائش اوکړو، یعنی ددې چه هغوی دې د څه عامل جوړولو سره هغوی ته سرکاری ملازمت ورکړې شی، دا روایت د نسائی شریف بالکل په شروع کښې دې او هغه روایت په کوم کښې چه استحمال ذکر کړې شوې دې په هغې کښې د مسواک ذکر نشته، د استحمال والا روایت دا دې کوم چه په صحیحینو کښې موجود دې چه رسول اللهﷺ د غزوه تبوک په سفر کښې چه کله تشریف اوړلو نو په لاره کښې څه خلق د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضر شو او هغوی د سورلئ د ضرورت اظهار اوکړو چه مونږ ته د سورلئ ضرورت دې، خو هغه وخت رسول اللهﷺ د هغوی مطالبه کول بده اوګنړله.او رسول اللهﷺخفه شو او وئې فرمائیل والله لا احملکم،، چه په خدائې قسم زه تاسو ته سورلی نه درکوم.

راوی وائی چه بیا روستو رسول اللهﷺ هغوی راطلب کړل او سورلی ئې ورته ورکړه، چه په هغې باندې هغوی عرض اوکړو یا رسول اللهﷺ تاسو خو قسم خوړلې وو، مطلب دا چه زمونږ په رعایت کښې تاسو حانث نه شئ، په دې باندې رسول اللهﷺ اوفرمائیل (وما انا حملتکم ولکن الله حملکم) سورلی درکونکې زه نه یم بلکه الله پاک دې، په دې قصه کښې چرته هم د مسواک ذکر نشته، زمونږ د حضرت سهارنپوری ﷫ اشکال هم دا دې چه د استحمال والا روایت کښې په نورو کتابونو کښې دمسواک ذکر نشته لهذا د ابوداؤد په روایت کښې د سواک سره د استحمال ذکر خلط بین الروایتین دی باقی زما په نزد دا وهم د مصنف﷫ نه دې، بلکه که وی نو د مسدد دې، ځکه چه مصنف﷫ تصریح کړې ده چه د مسدد د روایت الفاظ دا دی، د سلیمان د روایت الفاظ دا دی چه دهغې نه معلومیږی چه مصنف﷫ ته خو هر څه په ښه طریقه محفوظ وو چه د کوم استاذ نه هغوی ته څنګه روایت رارسیدلې وو هغوی هم هغه شان نقل کړو فالعهدة فی هذا الوهم علی مسدد لا علی المصنف.

باب فی الرجل یستاک بسواك غيره

باب دې په بیان د سړي کښې چه استعمالوي د بل چا مسواک

مصنف﷫ د مسواک بعض آداب او احکام بیانوی، دلته دا بیانوی چه د بل چا مسواک استعمالولې شی او که نه؟ د حدیث الباب نه معلومیږی چه کولې شی، باقی اصولی خبره دا ده چه د ملک غیر استعمال د هغه په اجازت سره کیدې شی که هغه اجازت دلالة وی او که صراحة وی، غرض دا چه د جمهورو په نزد هیڅ کراهت شرعی نشته، حکیم ترمذی﷫ به دا مکروه ګنړله، په بعض کتب فتاوی کښې لیکلې شوې دی چه دا خبره چه مشهوره بین العوام ده چه په درې خیزونو کښې شرکت نشته. ۱ مشط (ګومنځ) ۲ میل (یعنی د رانجو

سلاني، ۳ مسواک نو دا صحیح نه ده، خو که طبعي کراهت وي نو هغه بیله خبره ده نو په دې ترجمې سره د حکیم ترمذی رحمه الله د رائې رد کولې شي هم دغه شان د ابراهیم نخعي رحمه الله نه نجاست بزاق مروی دې یعنې د انسان لاړې د بهر رانلو نه پس نجس دی نو په دې سره دا وهم هم کیږی چه کیدې شي چه د بل مسواک هم جائز نه وي. په دې وجه نې په دې ترجمې سره دا خبره هم رد کړه

[۵۰]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَنُّ وَعِنْدَهُ رَجُلَانِ، أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ، فَأُوحِيَ إِلَيْهِ فِي فَضْلِ السِّوَاكِ أَنْ كَبِّرْ أَعْطِ السِّوَاكَ أَكْبَرَهُمَا"، قَالَ أَحْمَدُ هُوَ ابْنُ حَزْمٍ: قَالَ لَنَا أَبُو سَعِيدٍ هُوَ ابْنُ الْأَعْرَابِيِّ، هَذَا مِمَّا تَفَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْمَدِينَةِ.

ترجمه. د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې، هغې وئیلی دی. وو رسول الله صلی الله علیه وسلم چه مسواک ئې وهلو او د هغه سره دوه کسان وو، یو د بل نه مشر وو، نو وحی اوکړه ورته الله په فضیلت د مسواک کښې، چه ورکړه مسواک غټ ددې دواړو ته

مضمون حدیث : ﴿ عن عائشة قالت الخ ﴾ سیده عائشه رضي الله عنها فرمائی چه د یو ځل واقعه ده رسول الله صلی الله علیه وسلم مسواک فرمائیلو، او هغوی سره دوه کسان حاضر وو چه په هغوی کښې یو په عمر کښې وړوکې وو او دویم غټ وو، پس رسول الله صلی الله علیه وسلم د مسواک نه د فارغ کیدو نه پس دا خپل مسواک په هغه دواړو کښې چه کوم وړوکې وو هغه ته د ورکولو اراده اوفرمائیله، راوی وائی چه هم په دې وخت کښې په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې د مسواک د فضیلت په باره کښې وحی راغله چه ابتداء بالاکبر اوکړئ، یعنې په دوی کښې چه کوم لوئې دې اول ئې هغه ته ورکړئ، په ظاهر کښې د رسول الله صلی الله علیه وسلم مسواک ورکول بل ته ددې دپاره وو چه هغه هم دا استعمال کړی لهذا په ترجمة الباب سره د حدیث مطابقت معلوم شو

اوس دا چه رسول الله صلی الله علیه وسلم اصغر ته د ورکړې اراده ولې اوفرمائیله پس ددې به ظاهری څه وجه وی مثلا دا چه هم هغه به رسول الله صلی الله علیه وسلم ته اقرب وو یا بله څه وجه وی مثلا د رسول الله صلی الله علیه وسلم ښی طرف ته به وو د ابتداء بالاکبر کومه وحی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغله دهغې نه راوی دا استنباط اوکړو چه ددې وحی غرض د مسواک فضیلت بیانول دی هم په دې وجه هغه اووئیل ﴿ فاوحی الیه فی فضل السواک ﴾ دا د راوی الفاظ دی

د تقسیم په وخت ضابطه الیمین فالایمن ده یا الاکبر فالاکبر؟

اوس دلته یو سوال واردیږی هغه دا چه ددې حدیث نه خو مستفاد کیږی چه په تقسیم کښې ابتداء بالاکبر کیدل پکار دی. الاکبر فالاکبر حال دا چه په کتاب الاشربة کښې د روایت نه معلومیږی چه ابتداء بالایمن کیدل پکار دی. الأیمن فالأیمن چه دهغې واقعه دا ده چه یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم پئ اوڅکل. سیدنا ابن عباس رضي الله عنهما فرمائی چه زه د هغوی کس طرف ته اوم او خالد بن الولید رضي الله عنه د هغوی ښی طرف ته وو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د پیو څکلو نه پس ماته

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۱۳۲) (صحیح)): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۱۳۲) (صحیح)

اوفرمائيل چه حق خو دا ستا دې خو که ته اجازت راکړې نو زه به دا خالد ته ورکړم په دې باندې ما عرض اوکړو چه زه ستاسو جوتۍ مبارکه په چا باندې نه شم قربانولې، ددې نه علماء کرامو د تقسيم ضابطه الايمن فالايمن راويستلې ده بلکه د بخارى په يو روايت کښې خپله د رسول اللهﷺ نه د الايمن فالايمن تصريح ثابت ده ددې جواب شارح ابن رسلان دا ورکوى چه د الايمن فالايمن ضابطه هغه وخت چليږى چه کله حاضرين مرتب فى الجلوس وى. په بعضو باندې ايمن صادقيږى او په بعضو باندې ايسر. او که غير مرتب فى الجلوس وى مثلا ټول په يو طرف کښې وى نو هلته به هغه قاعده چليږى کومه چه ددې حديث نه مستفاد کيږى الاکبر فالاکبر ماشاء الله ښه توجيه ده ګويا ددې توجيه حاصل دا شو چه هغوى دواړه مرتب فى الجلوس نه وو، خو ددې يو جواب دا هم کيدې شى چه ممکنه ده دلته هم هغوى مرتب فى الجلوس وى يمينا ويسارا، او رسول اللهﷺ به هم ددې ضابطې په بناء اصغر ته د ورکولو اراده فرمائيلې وى چه هغه ايمن وو خو دلته يو خصوصيت مقام او عارض په وجه باندې رسول اللهﷺ ته دهغې خلاف د تقسيم کولو حکم اوفرمائيلې شو. يعنى د ابتداء بالاکبر. او عارض هم هغه دې چه دهغې طرف ته راوى اشاره کوى يعنى د مسواک په فضيلت باندې تنبيه کول، د عوارضو د وجې نه په احکامو کښې تغير پيدا کيږى. نو اصل قاعده هم دا شوه ﴿الايمن فالايمن﴾ خو په دې خاص واقعه کښې ددې قاعدې مخالفت په يو عارض باندې مبنى دې

د ابوداؤد او مسلم په روايت کښې د تعارض دفع کول

دلته په بذل کښې يو اشکال او جواب سره تعرض کړې شوې دې هغه دا چه بالکل هم ددې قسم واقعه د ابن عمرؓ د حديث نه په مسلم شريف کښې هم ده چه دهغې الفاظ دې ﴿ارانى فى المنام﴾ رسول اللهﷺ فرمائى چه ما رسول اللهﷺ په خوب کښې اوليدو او بيا ئې بعينه هم دا واقعه ذکر اوفرمائيله کومه چه د عائشېؓ په حديث الباب کښې ده. د ابن عمرؓ د حديث نه معلوميږى چه دا واقعه په خوب کښې پيښه شوې وه هم په دې وجه امام مسلمؒ په ابواب الرؤيا کښې ذکر کړې وه او د حديث عائشېؓ نه په ظاهر کښې معلوميږى چه دا واقعه په بيدارئ کښې راپيښه شوې وه. ددې دوه جوابونه کيدې شى يو دا چه کيدې شى دواړو خايونو کښې راپيښه شوې وى، په بيدارئ کښې هم او په خوب کښې هم صورت حال به دا راغلې وى چه اول رسول اللهﷺ ته دا واقعه په خوب کښې راپيښه شوه، خو رسول اللهﷺ چاته ذکر نه کړه او بيا هم دا واقعه په بيدارئ کښې راپيښه شوه، په دې باندې رسول اللهﷺ ته خپل هغه خوب راياد شو نو رسول اللهﷺ ددې خوب تذکره اوفرمائيله، سيده عائشهؓ روايت کوى د بيدارئ والا واقعه او ابن عمرؓ روايت فرمائى د خوب والا واقعه لهذا هيڅ تعارض نشته، خو په دې جواب کښې به د تکرار وحى اشکال وى چه په يو معامله کښې دوه کرته وحى ولې اوشوه، په دې وجه غوره دويم جواب دې هغه دا چه د ابن عمرؓ په حديث کښې خو د خوب تصريح ده او په دې حديث د عائشېؓ کښې د بيدارئ هيڅ تصريح نشته نو مونږ دا حديث عائشهؓ هم د

خوب په قصه باندې ولې محمول نه کړو يعني دا چه هغه هم د خوب واقعه بيان فرمائي، او قرينه به په دې باندې د ابن عمر رضي الله عنهما روايت وی چه په هغې کښې د خوب تصريح ده. والله اعلم بالصواب

[۵۱](۱) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ بِأَيِّ شَيْءٍ كَانَ يَبْدَأُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ؟ قَالَتْ: "بِالسِّوَاكِ". (۲)

ترجمه: مقدام بن بن شريح روايت کوي د خپل پلار نه، هغه وائی، ما اووئيله عائشې ته په کوم شي به رسول الله ﷺ شروع کوله کله چه به کورته داخل شو؟ هغې ووئيل: په مسواک سره.

بَابُ غَسْلِ السِّوَاكِ

باب دې په بيان د وينځلو د مسواک

د ترجمة الباب غرض:

په دې باب کښې دوه احتماله دی يا خو دا د ماقبل سره متعلق او دهغې تکمله ده نو بيا خو به ددې مطلب دا وی چه انسان له پکار دی چه کله د بل مسواک کوی نو اول دې هغه اووينځی، دويم احتمال دادې چه دا باب مستقل دې ماقبل سره متعلق نه دې نو په دې صورت کښې به د ترجمې مطلب داوی چه کله مسواک شروع کوی نو اول دې هغه اووينځی، هم دغه شان دې په مينځ کښې هم وينځی بلکه چه کله په آخر کښې فارغ شی نو هم د اينځلو نه پس دې مسواک ردی.

[۵۲](۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ الْكُوفِيُّ الْحَاسِبُ، حَدَّثَنِي كَثِيرٌ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: "كَانَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ فَيُعْطِينِي السِّوَاكَ لِأَغْسِلَهُ، فَأَبْدَأُ بِهِ فَأَسْتَاكُ، ثُمَّ أَغْسِلُهُ وَأَدْفَعُهُ إِلَيْهِ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، هغې وئيلی دی: وو نبي ﷺ يتساک چه مسواک ئې وهلو، نو راکولو به ئې ماته مسواک دې لپاره چه زه ئې اووينځم، نو مابه شروع اوکړه په هغې به مې مسواک کولو، بيا به مې وينځلو او ورپه مې کړو هغه ته.

مضمون حديث:

قوله (عن عائشة) سيده عائشه رضي الله عنها فرمائي چه رسول الله ﷺ به کله مسواک کولو نو په مينځ کښې يا د فراغت نه پس به ئې ماته مسواک راکولو چه زه هغه اووينځم او د وينځلو نه پس ئې رسول الله ﷺ ته ورکړم يا د فارغ کيدو په وجه ئې اوچت کيږدم، نو هغه فرمائي چه ما ددې مسواک د وينځلو نه مخکښې خپله هغه استعمالولو يعني د رسول الله ﷺ د لعاب

---

۱): صحيح مسلم/الطهارة ۱۵ (۲۵۳)، سنن النسائي/الطهارة ۸ (۸)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷ (۲۹۰)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۴٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۲/۶، ۱۱۰، ۱۸۲، ۱۸۸) (صحيح)

۲، دا حديث مبارک د بيروت په نسخه کښې دلته موجود دې خکه دلته اوليکلې شو، او زمونږ د پاکستان اوهندوستان په نسخو کښې ددې نمبر دحديث نمبر ۵۸ نه پس دې هلته به هم ذکرشی (م)

۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۷۰) (حسن)

مبارک نه د محظوظ کيدلو (خوند اخستلو) دپاره، دهغې نه پس به مې هغه اووينځلو او بيا به مې رسول الله ﷺ ته ورکولو يعنې فورا که دا د مسواک ورکول په مينځ کښې وو يا په بل وخت کښې که دا ورکول پس د فراغت نه وو، د حديث مطابقت د ترجمة الباب سره ښکاره دې، ادب هم دا دې چه مسواک د وينځلو نه پس شروع کړې شي.

ايا د زوجې په ذمه خدمت زوج واجب دې؟

(قوله لاغسله) د حضرت شيخ په حاشيه د بذل کښې د ابن رسلان رحمه الله نه نقل کوی چه ددې حديث نه معلومه شوه چه د ښځې په ذمه د زوج خدمت دې هغوی فرمائی خو د امام شافعی رحمه الله مذهب دا دې چه د زنانه په ذمه د خاوند خدمت واجب نه دې ځکه چه د عقد تعلق د استمتاع بالوطی سره دې نه د خدمت سره، او د احنافو مذهب دا دې چه په زنانه باندې د زوج خدمت قضاءً خو واجب نه دې خو ديانة واجب دې پس که هغه خدمت نه کوی نو په داسې صورت کښې زمونږ په نزد په خاوند باندې دهغې دپاره صرف سپوره ډوډۍ بغير د ترکارۍ نه واجب ده، ترکاری ورکول واجب نه دی، په شامی کښې ددې تصريح ده (چه څنګه کوی هغه شان به ريبي) او هم دا مذهب بعينه د حنابله دې چه په مغنی کښې دی، خو د مالکيانو مذهب دا دې چه معمولی او سپک شان خدمت خو واجب دې لکه عجن او کنس اوړه اغږل، او جارو وهل وغيره، دون العزل والطحن يعنې سخت خدمت لکه جولاګری او ميچن تاوهل پرې واجب نه دی، او بعض مالکيانو دا تفصيل بيان کړې دې چه زوجې په درې قسمه دی، ډيرې اعلی د اوچت خاندان والا په درې باندې هيڅ قسم خدمت واجب نه دې او متوسطه په دی باندې معمولی خدمات واجب دی لکه ډوډۍ مخې ته ږدل، اوبه ورکول، بستره خورول خو د تطبخ او تکنس په شان کارونه پرې واجب نه دی، کومه زنانه چه د ادنی او کمې درجې وی په هغې باندې تطبخ او تکنس په شان خدمات خو واجب دی خو په کوم کښې چه زيات مشقت وی لکه عزل او طحن هغه په دی باندې هم واجب نه دی.

بَابُ السِّوَاكِ مِنَ الْفِطْرَةِ

باب دې په بيان ددې کې چې مسواک د فطرت نه دی

[۵۳]([1]) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ شَيْبَةَ، عَنْ طَلْقِ بْنِ حَبِيبٍ، عَنِ ابْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ، وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ، وَالسِّوَاكُ، وَالِاسْتِنْشَاقُ بِالْمَاءِ، وَقَصُّ الْأَظْفَارِ، وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ، وَنَتْفُ الْإِبِطِ، وَحَلْقُ الْعَانَةِ، وَانْتِقَاصُ الْمَاءِ يَعْنِي الِاسْتِنْجَاءَ بِالْمَاءِ"، قَالَ زَكَرِيَّا: قَالَ مُصْعَبٌ: وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةَ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، هغې وئيلې دي، چه رسول الله ﷺ وئيلې دی: چه لس شيان دې د فطرت نه، لنډول د بريتو، او پريخودل د ګيرې، او مسواک، او استنشاق په اوبو، او کټ کول د نوکانو، او وينځل د هغه ځايونو د بندونو نه چه خيرې په کښې جمع

[1]: صحيح مسلم/الطهارة ۱۶ (۲۶۱)، سنن الترمذي/الأدب ۱۴ (۲۷۵۷)، سنن النسائي/الزينة ۱ (۵۰۴۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۸ (۲۹۳)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۸۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۷/۶) (صحيح)

کېږي. ويستل د ويختانو د تخرګونو، او خرول د زير ناف ويختان. او استنجاء کول په اوبو باندې، وائي زکريا وئيلی دي مصعب ما هېر کړی دې لسمه مګر دا چه هغه به مضمضه وي.

تشريح: دې ترجمې باندې ځان پوهه کړئ چه بلفظ الحديث ده، د ترجمة الباب په غرض کښې يا خو داسې بيان کړئ چه د مسواک اهميت او فضيلت بيانول مقصود دی يا دا چه حکم شرعی بيانول مقصود دی يعنی سنت دې واجب يا فرض نه دې.

۱. ﴿عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم : عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ الخ ﴾ عشر په ترکيب کښې يا خو د موصوف محذوف صفت دې يعنی حصال عشر من الفطرة، د دې مضاف اليه محذوف دې، عشر خصال.

د فطرة په تفسير کښې د شارحينو اقوال:

د فطرة په تفسير کښې اختلاف دې، يا ددې نه مراد دين دې چه په قرآن کريم کښې دی ﴿فطرة الله التی فطر الناس عليها الاية ﴾ په دې آيت کريمه کښې د فطرة نه مراد دين دې د امام صاحب رحمه الله نه هم داسې نقل دی، چه مسواک من سنة الدين دې. د اودس يا مانځه سره خاص نه دې چه مخکښې تير شوې دی، يا د فطرة نه مراد فطرة سليمة او طبع سليم دې يعنی لس څيزونه د صاحب فطرة سليمه خصلتونه دی، کوم خلق چه سليم الطبع وی د هغوی د عادتونو او خصلتونو نه دا خبره ده او د اصحاب فطرة سليمه اولين مصداق خو حضرات انبياء عليهم السلام دی چه د هغوی د مزاج او طبيعت سلامتی او اعتدال د اعلی درجې وی د هغوی په دې کښې هيڅ څوک برابر نه شی کيدې ثم الاقرب فالاقرب او يو قول دا دې چه ددې نه مراد سنت ابراهيمی دې پس د ابن عباس رضی الله عنهما نه روايت دې چه آيت کريمه ﴿ وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ﴾ کښې د کلمات نه مراد هم دا خصال فطرت دی کوم چه په حديث کښې ذکر شوې دی.

زه وايم په دې سره ددې خصال فطرت د فضيلت او اهميت اندازه لګولې کيدې شی چه الله پاک سيدنا ابراهيم عليه السلام ته د نبوت مقدره د ورکولو نه مخکښې ددې خصالو مکلف کړو او چه کله د هغوی د طرفهنه تعميل او تکميل اوشو نو بيا هغوی ته نبوت ورکړې شو، او د علم نه مقصود عمل دې، لهذا مونږ ټولو له هم په خپل پوره ژوند کښې ددې خصال فطرت اهتمام کول پکار دی.

د خصال فطرت حکم:

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه امام نووی رحمه الله فرمائی چه په دې خصلتونو کښې اکثر داسې دی کوم چه د علماء کرامو په نزد واجب نه دی او بعض داسې دی چه دهغې په وجوب او سنيت کښې اختلاف دې لکه ختان، ابن العربی په شرح د موطاء کښې ليکلې دی چه زما په نزد دا خصال خمسه کوم چه د ابوهريره رضی الله عنه په حديث کښې ذکر شوې دی (کوم چه زمونږ په نزد مخکښې راروان دی) ټول په ټوله واجب دی، ځکه چه که يو سړې دا اختيار نه کړی نو دهغې شکل او صورت د انسانانو په شان باقی نه پاتې کيږي، خو په دې باندې

ابوشامه رحمه الله د هغوی تعقب کړی دی چه په کومو څیزونو سره مقصود اصلاح هیئت او نظافت وی هلته د امر ایجابی حاجت نه وی. بلکه صرف د شارع علیه السلام د طرف نه هغې طرف ته توجه ورکول کافی ده

حدیث عائشة عشر من الفطرة سره د جامعیت نه امام بخاری رحمه الله دا ولې وانخستلو؟

دا حدیث هم دغه شان یعنی بلفظ ﴿ عشر من الفطرة ﴾ په مسلم کښې هم راغلې دې خو امام بخاری رحمه الله دا حدیث نه دې اخستلې، امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې د ابوهریره رضی الله عنه حدیث اخستلې دې ﴿ الْفِطْرَةُ خَمْسٌ الْخِتَانُ وَالِاسْتِحْدَادُ وَنَتْفُ الْإِبْطِ وَقَصُّ الشَّارِبِ وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ ﴾ خو ظاهره دا ده چه ددې روایت عائشه رضی الله عنها فائده زیاته ده چه په دې کښې په ځائې د پنځو خصلتونو لس خصلتونه ذکر کړې شوې دی، نو بیا څه وجه ده چه امام بخاری رحمه الله دا نه دې اخستلې؟ علامه زیلعی رحمه الله ددې وجه دا بیان فرمائیلې ده چه په دې حدیث کښې دوه علتونه دی یو دا چه په دې سند کښې مصعب بن شیبه راوی دې کوم چه متکلم فیه دې، دویم علت دا چه په دې سند کښې اضطراب دې ځکه چه دا حدیث مصعب دَ طلق بن حبیب نه مسندا نقل کوی، او سلیمان تیمی دا طلق بن حبیب نه مرسلا نقل کړې دې، هم ددې دوه علتونو د وجې نه امام بخاری رحمه الله ددې تخریج نه دې فرمائیلې د طلق دا حدیث مرسل په نسائی شریف کښې دې، هغوی دا حدیث په دواړو طریقو سره ذکر کړې دې مسندا او مرسلا، هم دغه شان امام ابوداؤد وړاندې تلو سره دَ طلق دا حدیث مرسل تعلیقا ذکر فرمائیلې دې چه وړاندې ددې باب په آخر کښې راځی

د خصال فطرة په تعداد کښې د روایاتو اختلاف او د هغې توجیه

دلته یو سوال دا پیدا شو چه د ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې دی ﴿ خمس من الفطرة ﴾ او د عائشې رضی الله عنها په روایت کښې دی ﴿ عشر من الفطرة ﴾ او په بعض روایاتو کښې د دریو ذکر دې، پس د بخاری په یو روایت کښې صرف درې ذکر دی ﴿ حَلْقُ الْعَانَةِ وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ وَقَصُّ الشَّارِبِ ﴾ اول جواب دا دې چه ذکر القلیل لا ینافی الکثیر او په نورو الفاظو کښې داسې بیان کړه مفهوم العدد لیس بحجة... یعنی چرته چه لسو نه کم بیان کړې شوې دی بلکه خپله په لسو کښې هم انحصار مقصود نه دې او مطلب دا دې چه بعض د خصال فطرة نه دومره دی، هر ځائې کښې بعض مراد دی که دهغې سره د لسو عدد ذکر شوې وی او که نه وی یا د پنځو یا د دریو، د لفظ الفطرة نه چه مخکښې کوم من دې هغه هم دې طرف ته مشیر دې، خو که هر ځائې کښې حصر مقصود وې نو بیا به یقینا تعارض وې. باقی رسول الله صلی الله علیه وسلم د موقعې او حاجت مطابق دا خصلتونه بیان کړی دی چرته چه ئې د دریو خصلتونو ذکر کول مناسب اوګڼړل هلته به ئې درې او چرته چه ددې نه زیات بیانول مناسب وو هلته ئې دهغې نه زیات بیان اوفرمائیل، د فصحاو او بلغاو په کلام کښې ددې تولو څیزونو رعایت وی، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه به زیات فصیح او بلیغ څوک وی، دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه مقصود اګرچه حصر دې خو په شروع کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د دریو علم ورکړې شو نو هغوی درې بیان کړل بیا ورته د نورو (۲)دوو علم ورکړې شو نو پنځه ئې بیان کړل او بیا د

هغوی په علم کښې نوره اضافه اوشوه نو لس ئې بیان اوفرمائیل دریم جواب دا ورکړې شوې دې چه د دریو او پنځو حصر حقیقی نه دې بلکه حصر ادعائی دې د مبالغې دپاره چه په دې حدیث کښې دی ﴿ الدین النصیحة، الحج عرفة ﴾ نو چرته ئې چه د کومو خصلتونو د بیان زائد ضرورت اوګنړلو رسول الله ﷺ هلته هم هغه په حصر سره بیان کړل په دې ځان پوهه کړئ چه بس حصال فطرة هم دا دی.

حافظ رحمه الله فرمائی چه ابن العربی ذکر کړې دی چه مختلف روایاتو لره جمع کولو سره خصال فطرت (۳۰) دیر شو ته رسیږی، په دې باندې حافظ اشکال کړې دې چه که د دوی مراد دا وی چه خاص د لفظ فطرة اطلاق سره (۳۰) دیر شو خصال راغلی دی نو بیا خو داسې نه ده او که مراد مطلق خصال وی نو بیا په دیرشو کښې هم انحصار نشته بلکه ددی نه به ډیر زیات شی.

قص الشارب کښې د روایات مختلفه توجیه او مذاهب ائمة :

﴿ قوله قص الشارب ﴾ د شارب په باره کښې یوڅو الفاظ راغلی دی لفظ قص، لفظ جز او لفظ احفاء او د نسائی په یو روایت کښې په لفظ د حلق هم راغلې دې، د ټولو نه کمه درجه د قص ده چه دهغې معنی ده غټ غټ پرې کول، دا په اصل کښې د مقص څخه دې چه ددې معنی مقراض یعنی قینچی ده لکه چه په قاموس کښې دی یعنی په قینچئ سره غټ غټ پریکول. ددې نه زیاته درجه د احفاء ده یعنی مبالغه فی القص باریک پرې کول، ددی نه هم زیاته درجه د حلق ده، په چاړهٔ باندې بالکل ختمول، د تطبیق یو شکل خو دا شو چه مختلف درجات بیان کړې شو ادنی دا ده، اوسط دا ده او اعلی دا ده، بعضو تطبیق بین الروایات داسې اوکړو چه په قص کښې دننه لره شان مبالغه اوکړئ هم هغه به احفاء شی او هم دې احفاء لره چا مبالغه کولو سره په حلق باندې تعبیر کړو، دا خو جواب دې د الفاظو د روایات د اختلاف، پاتې شوه دا خبره چه فقهاء کرام څه فرمائی.

پس خلاصه ددې اختلاف دا ده چه راجح زمونږ او د امام احمد رحمه الله په نزد احفاء یعنی مبالغه فی القص ده، لکه چه په طحاوی وغیره کښې دی او په درمختار کښې دی چه حلق شارب بدعت دې، او وئیلې شوې دی چه سنت دې، پس امام طحاوی رحمه الله فرمائی ﴿القص حسن والحلق سنة وهو احسن من القص ﴾ او هغوی بیا دا زمونږ د ائمه ثلاثه یعنی امام صاحب او صاحبین درې واړو طرف ته منسوب کړې ده او اثرم رحمه الله فرمائی چه ما امام احمد رحمه الله اولیدو چه هغوی به احفاء شدید کوله او فرمائیل به ئې ﴿ انه اولی من القص ﴾ د امام شافعی رحمه الله او امام مالک رحمه الله په نزد راجح قص دې پس ابن حجر مکی شافعی رحمه الله فرمائی چه دومره دې پرې کړې شی چه د پورته شونډې سور والې ښکاره شی او بالکل د ویخ نه دې ویښته نه اوباسی، امام نووی رحمه الله هم د احفاء نه منع کړې ده هم دغه شان د امام مالک رحمه الله نه منقول دی چه احفاء زما په نزد مثله ده بله دا چه څوک د بریتو احفاء کوی هغه دې اوهلې شی د حلق په باره کښې هغوی فرمائیلې دی چه دا بدعت دې.

﴿ قوله اعفاء اللحیة ﴾ ارسال لحیة یعنی ګیره پریخودل او اوږدول، اتخاذ لحیة په

مذاهب اربعه کښې واجب ده او په دې کښې د مشرکينو او مجوسو مخالفت دې چه په بعض رواياتو کښې ددې تصريح ده ددې نه معلومه شوه چه د رسول اللهﷺ ګيره ساتل تشريعا وو صرف عادة نه وو چه بعض ګمراهان وائي او په حديث کښې خو تصريح ده چه اعفاء لحية د فطرت نه ده.

او د فطرت معنی مخکښې تيره شوې ده د ټولو انبياء سابقين سنت يا د ابراهيمعليه السلام سنت او رسول اللهﷺ ته ددې انبياؤ د سيرت د اتباع حکم کړې شوې دې د الله پاک ارشاد دې: ﴿ فبهداهم اقتده الاية ﴾ او ګيره خرول په ټولو مذاهب اربعه کښې حرام دی، صاحب منهل کوم چه د علماء ازهر نه دې هغوی په منهل کښې د ټولو مذاهبو د معتبر کتابونو عبارتونه نقل کړی کوم چه د حلق لحية په حرام کيدو باندې دلالت کوی او اوګورئ! هغوی دا مسئله په جامعه اظهر کښې ليکله چه د هغه ځائې ډير علماء کرام په دې کښې غير محتاط دی، فجزاه الله احسن الجزاء.

د اعفاء لحية او مقدار لحية حد شرعي:

دلته يو مسئله دا ده چه د ګيرې شرعي مقدار څه دې، جواب دا دې چه: جمهورو په نزد چه په هغوی کښې ائمه ثلاثه هم دی ددې مقدار د قبضې په اندازه دې چه دهغې ماخذ فعل ابن عمرﷺ دې، هغوی به د قبضې نه زياته وهله چه امام بخاریﷺ دا په کتاب اللباس کښې تعليقا ذکر کړې دې او امام محمدﷺ په موطاء محمد کښې دا ذکر کولو سره فرمائيلي دی ﴿ به ناخذ ﴾ اوس دا چه د ما زاد على القبضة حکم څهٔ دې؟ پس ځان پوهه کړه چه د جمهور علماء کرامو او ائمة ثلاثو يو روايت دا دی چه ما زاد على القبضة دې پرې کړې شی، او دا پرې کول زمونږ په نزد د يو قول په بناء صرف جائز او مشروع دی او د يو قول په بناء واجب دی شوافع د مطلقا اعفاء قائل دی، د اخذ ما زاد قائل نه دی چه ابن رسلان د شوافعو مذهب بيان کړې دې، بله دا چه هغوی وئيلي دی چه عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده والا حديث انه عليه السلام كان ياخذ من اطراف لحيته ضعيف دې او په فروعو د حنابله او مالکيه کښې ليکلي شوی دی چه زيادت فی الطول يعنی د ګيرې طول فاحش د تشوية الخلقة يعنی د صورت د خراب والی باعث دې او ليکلي ئې دی چه په حديث کښې د اعفاء نه مقصود مطلق اعفاء نه ده بلکه د مجوسو او هنودو په شان د پرې کولو نه منع کول مقصود دی قوله:﴿ السواک ﴾ ددې پوره حديث په ذکر کولو سره هم دا جزء مقصود بالذات دې په صحيح بخاری کښې چه په کوم باب کښې اوړد حديث راشی نو کله چه په حديث هغه لفظ راشی کوم چه مقصود بالذکر وی نو هلته به د کتاب غارې ته تاسو د حاشيه ليکونکو ليکل اووينئ فيه الترجمة نو دغه شان مونږ هم په دې لفظ السواک باندې وئيلي شو چه فيه الترجمة.

مضمضه او استنشاق په حکم کښې اختلاف ائمة:

﴿ قوله الاستنشاق بالماء ﴾ ددې مقابل يعنی مضمضه وړاندې راغې د مضمضه او استنشاق په حکم کښې اختلاف دې د شوافعو او مالکيانو په نزد دواړه په غسل او اودس کښې

سنت دی او د حنابله په نزد دواړه واجب دی او یو قول دا دې چه مضمضه سنت او استنشاق واجب دې پس په ترمذی کښې دی امام احمد رحمه الله فرمائی ﴿ الاستنشاق اوکد من المضمضة ﴾ غالبا ددې وجه دا ه چه په ابوداؤد کښې د لقیط بن صبرة رضی الله عنه حدیث مرفوع دې ﴿ وبالغ فی الاستنشاق الا ان تکونه صائما ﴾ او د احنافو په نزد فرق دې په اودس کښې دواړه سنت دی او په غسل کښې دواړه واجب دی، او په دې کښې د فرق وجه دې په شرح وقایه کښې اوکتلې شی، ظاهری وجه دا ده چه په قرآن کریم کښې په آیت وضوء کښې صرف د غسل وجه حکم ذکر شوې دې، مضمضه او استنشاق د دې نه خارج دی ځکه چه وجه وائی ﴿ ما تقع به المواجهة ﴾ یعنی د خبرو او د خطاب په وخت چه کوم ځیز مخې ته وی او د داخل فم او انف حال دا نه دې، په خلاف د غسل چه په دې کښې د مبالغة فی التطهیر حکم دې پس ارشاد دې ﴿ فان کنتم جنبا فاطهروا الایة ﴾ یعنی که تاسو جنب ئې نو حتی الامکان د ټول بدن طهارت حاصل کړئ، او د داخل انف او فم تطهیر په حد امکان کښې داخل دې، لهذا ددې وینځل به هم ضروری وی

قوله: ﴿ قص الاظفار ﴾ او په بعض روایاتو کښې د ﴿ تقلیم الاظفار ﴾ لفظ دې، علماء کرامو لیکلې دی، چه تقلیم اظفار چه هر څنګه اوکړې شی اصل سنت به ادا شی، په دې کښې څه خاص ترتیب نشته، خو بعض فقهاء کرامو ددې یو خاص ترتیب لیکلې دې هغه دا چه ابتداء دې د ښی لاس په مسبحه باندې اوکړې شی بیا وسطی بیا بنصر او خنصر او بیا ابهام، ددې نه پس دې د ګس لاس شروع د خنصر نه اوکړې شی مسلسل تر ابهام پورې، او د بعض رائې دا ده چه د ښی لاس د مسبحه نه دې شروع اوکړې شی تر د خنصر پورې او ابهام دې پریخودلې شی، بیا دې د ګس لاس د خنصر نه تر ابهام یسری پورې او بیا په اخره کښې د ښی لاس ابهام چه شروع هم د ښی نه اوشی او اختتام هم په ښی اوشی، او په رجلین کښې ترتیب دا دې چه د تقلیم ابتداء دې د ښئ خپې د خنصر نه اوکړې شی او مسلسل کولو سره دې د ګسې خپې د خنصر پورې نوکونه واخلی

بعض محدثین لکه حافظ ابن حجر رحمه الله او ابن دقیق العید وغیره د تقلیم اظفار ددې کیفیت مخصوصه د استحباب انکار کړې دې ځکه چه ددې ثبوت په روایاتو کښې نشته او هغوی دا هم وائی چه ددې د اولویت او افضلیت اعتقاد هم غلط دې، ځکه چه استحباب هم یو حکم شرعی دې کوم چه دلیل ته محتاج دې

د حضرت شیخ رحمه الله په حاشیه د بذل کښې دی چه په طحاوی کښې لیکلې شوې دی چه د جمعې د مانځه نه مخکښې تقلیم الاظفار مستحب دې، بلکه دا چه د بیهقی په یو روایت کښې دی ﴿ کان علیه الصلوة والسلام یقلم اظفاره ویقص شاربه قبل الجمعة ﴾ (جمع الوسائل)

احقر وائی چه د علامه سیوطی رحمه الله یو رساله ده نور اللمعة فی خصائص الجمعة چه په دوی کښې هغوی د جمعې د ورځې سل خصوصیات ذکر کړې دی په هغې کښې په یو روایت کښې دی چه د جمعې په ورځ په نوکونو اخستلو کښې شفاء ده.

قوله: ﴿ غسل البراجم ﴾ براجم د برجمة جمع ده په معنی د عقود الاصابع یعنی د ګوتو جوړونه

او غوټې او ددې خصوصيت په دې وجه دې چه دلته د رو كيدو د وجې نه خيرې اينخلى، لهذا د دى تعاهد او خبر اخستل پكار دى، علماء كرامو ليكلې دى چه د بدن هغه ټول ځايونه چرته چه خوله او خيرې جمع كيږى هغه ټول په دې حكم كښې داخل دى لكه اصول فخذين او ابطين، د غوږونو دننه حصه او سورى وغيره، بله دا چه دا يو مستقل سنت دې د اودس سره خاص نه دې.

قوله:(نتف الابط) يعنى د ترخونو ويښته ويستل. ددې نه معلومه شوه چه اصل په ابط كښې نتف دې حلق اګرچه جائز دې ځكه چه مقصود ازاله شعر دې هغه په دې سره هم حاصليږى، خو اولا هغه دې كوم چه په حديث كښې راغلې دې، كه څوک د شروع نه ددې عادت واخلى نو بيا ورته په ويستو كښې تكليف نه وى، خو يو كرته دوه د استعمال حديد د وجې نه د جرړو د مضبوط والى د وجې نه په نتف كښې تكليف وى

د امام شافعى رحمه الله واقعه

نقل دى چه يو ځل يونس بن عبدالاعلى د امام شافعى رحمه الله په خدمت كښې حاضر شو، هغه وخت هغوى سره حلاق ناست وو چه حلق ابط ئې كولو نو امام شافعى رحمه الله د هغوى په ليدو باندې اوفرمائيل (علمت ان السنة النتف ولكن لا اقوى على الوجع) چه ماته معلومه ده چه سنت نتف دې خو په هغې كښې چه كوم تكليف وى زه هغه نه شم برداشت كولې، ګويا د هغوى د طرف نه د نتف نه اختيارولو معذرت وو، معلومه شوه چه علماء كرامو لره د مستحباتو هم رعايت كول پكار دى ځكه چه هغوى د عوامو دپاره مقتدى وى، بغير د څه عذر او خاص وجې نه ترک د مستحب هم نه دى كيدل پكار. والله الموفق

(قوله حلق العانة) د نامې نه لاندې ويښته صفا كول، د عانة په تفسير كښې درې اقوال دى

۱: د نامه نه لاندې ويښته،

۲: هغه حصه چه په هغې باندې ويښته راوځى كوم ته چه سپُغز(پيړو) وائى،

۳: د ابو العباس بن سريج نه نقل دى چه د عانة نه مراد هغه ويښته دى كوم چه د دُبر (د ډک اودس ماتى ځاى) د حلقې نه ګير چاپيره وى خو دا قول شاذ دې پس حكم هم دا دې چه دا ويښته هم صفا كول پكار دى، او بعض فقهاء كرامو ليكلې دى چه د زنانو دپاره د حلق په ځائې نتف العانة غوره دې.

قوله:(انتقاص الماء يعنى الاستنجاء) د انتقاص الماء چه كوم تفسير دلته ذكر شوې دې يعنى استنجاء بالماء، دا د وكيع راوى د سند د طرف نه دې لكه چه د مسلم په روايت كښې دى، د استنجاء بالماء د انتقاص بالماء نه د تعبير كولو وجه ئې دا ليكلې ده چه په اوبو كښې د قطع بول تاثير دې چه هغه قطرات د بول منقطع كوى په دې وجه دې ته انتقاص الماء وائى ګويا د اوبو نه مراد بول او د انتقاص نه مراد ازاله ده، د انتقاص الماء په تفسير كښې دويم قول دا دې چه ددې نه مراد انتضاح ده، پس په يو روايت كښې په ځائې د انتقاص الماء انتضاح الماء راغلې دې، د انتضاح الماء مشهوره معنى ده رش الماء بالفرج بعد الوضوء... چه د اودس نه فارغ كيدو سره د قطع وساوس دپاره شرمګاه ته مخامخ كپړه باندې اوبه

چرګاؤ کول، او بعضو د انتضاح معنی هم د استنجاء بالماء بیان کړې ده، د انتضاح مستقل باب راروان دې.

﴿ قوله الا ان تکون المضمضة ﴾ راوی وائی چه ماته لسم څیز یاد پاتې نه شو کیدې شی چه هغه مضمضه وی ددې وجې نه چه د استنشاق سره عام طور باندی مضمضه ذکر کولې شی او دلته د استنشاق ذکر خو راغلې دې خو تر اوسه پورې د مضمضې ذکر نه دې راغلې، او بعض شارحینو وئیلې دی چه کیدې شی لسم څیز ختان وی لکه چه په بل روایت کښې دی

[٥٤](١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، وَدَاوُدُ بْنُ شَبِيبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، قَالَ مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ دَاوُدُ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِنَّ مِنَ الْفِطْرَةِ الْمَضْمَضَةَ وَالِاسْتِنْشَاقَ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَلَمْ يَذْكُرْ إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ وَزَادَ وَالْخِتَانَ، قَالَ: وَالِانْتِضَاحَ، وَلَمْ يَذْكُرِ انْتِقَاصَ الْمَاءِ يَعْنِي الِاسْتِنْجَاءَ،

قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرُوِيَ نَحْوُهُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَقَالَ: خَمْسٌ كُلُّهَا فِي الرَّأْسِ، وَذَكَرَ فِيهَا الْفَرْقَ وَلَمْ يَذْكُرْ إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ،

قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرُوِيَ نَحْوُ حَدِيثِ حَمَّادٍ، عَنْ طَلْقِ بْنِ حَبِيبٍ، وَمُجَاهِدٍ، وَعَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْمُزَنِيِّ، قَوْلُهُمْ وَلَمْ يَذْكُرُوا إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ. وَفِي حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِيهِ وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ، وَعَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ، نَحْوُهُ، وَذَكَرَ إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ وَالْخِتَانَ.

ترجمه: د عمار بن یاسر رضی الله عنه نه روایت دې، بیشکه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی: بیشکه د فطرت نه مضمضه ده، او استنشاق دې، نو ذکر ئې کړو دهغې حدیث پشان او ذکر ئې نه کړو د ګیرې پریخودل، او زیات ئې کړو سنتې کول، اووئیل هغه: اوبه شیندل په لنګ (پرتوګ) کښې، او ذکر ئې نه کړو انتقاص الماء یعنې استنجاء کول په اوبو سره.

ویلې دې ابوداود: روایت کړې شوی دی ددې پشان دهغې د ابن عباس نه، او وئې وئیل پنځه شیان دې ټول په سرکښې دی، او ذکر ئې کړو په هغې کښې الفرق (یعنی ویختان په مینځ دوه څائې کول)، او ذکر ئې نه کړو إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ (د ګیرې پریخودل).

او روایت شوې دی په مثل د حدیث د حماد د طلق بن حبیب نه، او د مجاهد نه، او د بکر بن عبد الله المزني نه اقوال د دوی، او ذکر نه کړو دوی إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ (ږیره ساتل). او په حدیث د محمد بن عبد الله بن ابي مریم کښې عن ابي سلمة عن ابي هریرة عن النبي ﷺ په سند سره د إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ (ګیره ساتل) ذکر دی. او روایت دې د ابراهیم نخعي نه په مثل د هغې، او ذکر کړې ئې دې (اعفاء اللحیة و الختان) (یعنی ګیره ساتل او ختنه کول).

تشریح: ۲: ﴿ عن عمار بن یاسر الخ ﴾ دا ددې باب دویم حدیث دې، مصنف رحمه الله په دې باب کښې باقاعده صرف د دوه احادیثو تخریج فرمائیلې دی، او باقی ډیر روایات ئې تعلیقا ذکر کړې دی، اول حدیث د عائشې رضی الله عنها دویم حدیث د عمار بن یاسر رضی الله عنه، په دوارو احادیثو کښې د خصال فطرت په تعین کښې لږ شان فرق دې، هغه دا چه په حدیث ثانی کښې اعفاء

(١): حديث محمد بن عبدالله ابن مريم تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٥٠٠٣، ١٠٣٥٠)، وحديث موسى بن إسماعيل قد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ٨ (٢٩٤)، مسند احمد (٤/٢٦٤) (حسن)

لحية نه ده ذكر شوې بلكه دهغې په ځائې ختان ذكر دې، بل دا چه په حديث ثانی كښې انتقاص الماء مذكور نه دې ددې په ځائې الانتضاح ذكر دې، اوس د دوارو احاديثو په يو ځائې كولو باندې به خصال فطرت د لسو په ځائې يولس شي، او د انتضاح په تفسير كښې چونكه اختلاف دې پس كه هغه او انتقاض الماء يو اومنلې شي نو بيا خو به يولس وی، ګينې دولس به شي، بله دا چه وړاندې د ابن عباس رضي الله عنهما په روايت كښې د يو بل خصلت ذكر را روان دې، يعنی الفرق (په ويښتو كښې لار ويستل) نو اوس مجموعه خصال فطرة دولس يا ديارلس شو.

د ختان په حكم كښې اختلاف :

د ختان په حكم كښې اختلاف دې، د شوافعو او حنابله په نزد د رجال او نساء دوارو په حق كښې واجب دې، د احنافو په نزد په يو قول كښې واجب دې او په بل كښې سنت دې، خو داسې سنت دې چه د شعائر اسلام نه دې، او د امام مالك رحمه الله مشهور قول دا دې چه د ذكورو په حق كښې سنت او د اناثو په حق كښې مندوب دې، پس د مسند احمد په روايت كښې دی ﴿ الختان سنة للرجال ومكرمة للنساء ﴾.

قوله :﴿ قال موسى عن ابيه وقال داؤد عن عمار بن ياسر ﴾ ددې جملې وضاحت دا دې چه ددې حديث په سند كښې د مصنف رحمه الله دوه استاذان دی موسی او داؤد، د دوارو سند سلمة بن محمد پورې خو برابر دې خو ددې نه وړاندې سندڅنګه دې په دې كښې اختلاف شو هغه دا چه د موسی په روايت كښې ددې نه پس صرف ﴿ عن ابيه ﴾ دې ددې نه پس ذكر د صحابی نشته دې ،لهذا روايت به مرسل وی،او د داؤد په روايت كښې د سلمه بن محمد نه پس عن أبيه نشته بلكه صرف عمار بن ياسر دې په دې صورت كښې به دا روايت خو مرسل نه وی ځكه چه صحابی ذكر كړې شوې دې خو منقطيع به شي ځكه چه د سلمه سماع د عمار نه ثابت نه ده، حاصل دا دې چه د موسی روايت مرسل دې او د داؤد روايت منقطع دې.

په تشريح د سند كښې دوه اقوال

حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل كښې ددې مقام داسې تشريح كړې ده، خو حضرت شيخ په حاشيه د بذل كښې ليكلې دی چه ابن رسلان د شارح ابوداؤد رائې دا ده چه د عمار ذكر خو د دوارو په سند كښې دې، خو ﴿ عن ابيه ﴾ اضافه صرف د موسی په روايت كښې ده د داؤد په روايت كښې نشته دی، د موسی سند داسې دې ﴿عن سلمة بن محمد عن ابيه عمار ﴾ او د داؤد سند داسې دې ﴿ عن سلمة بن محمد عن عمار ﴾ ددې تشريح مطابق به د موسی په روايت كښې هيڅ اشكال نه وی، هغه به مرفوع متصل وی مرسل به نه وی، او د داؤد په روايت كښې به البته د مخكښې په شان منقطع وی، احقر عرض كوی چه حضرت په بذل كښې د سلمه بن محمد په ترجمه كښې چه كوم د تهذيب التهذيب عبارت نقل كړې دې نو هغه د ابن رسلان د تشريح زيات موافق دې، بنه ځان پوهه كړه.

د قال ابوداوُد تشريح

﴿ قال ابوداؤد : روى نحوه عن ابن عباس ﴾ اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله بعض روايات

تعليقا بيانوی، او مقصود ددې تعليقاتو په ذکر کولو سره د خصال فطرة په تعين کښې چه د رواياتو کوم اختلاف دې چه هغه مخې ته راشی، په دې تعليقاتو کښې د ټولو نه مخکښې د ابن عباس حديث موقوف دې چه دهغې پوره الفاظ مصنف رحمه الله دلته نه دی ذکر فرمائيلې، پوره الفاظ دهغه په تفسير ابن کثير کښې په حواله د مصنف عبدالرزاق داسې دی ﴿وقال خَمْسٌ فِي الرَّأْسِ , وَخَمْسٌ فِي الْجَسَدِ , فِي الرَّأْسِ : السِّوَاكُ , وَالِاسْتِنْشَاقُ , وَالْمَضْمَضَةُ , وَقَصُّ الشَّارِبِ , وَفَرْقُ الرَّأْسِ , وَفِي الْجَسَدِ خَمْسَةٌ : تَقْلِيمُ الأَظْفَارِ , وَحَلْقُ الْعَانَةِ , وَالْخِتَانُ , وَالِاسْتِنْجَاءُ مِنَ الْغَائِطِ , وَالْبَوْلِ , وَنَتْفُ الإِبِطِ ﴾ (كذا فى نسخة الشاملة من المترجم) يعنى په لسو څيزونو کښې د پنځو تعلق د سر سره دې او هغه پنځه هم هغه دی کوم چه پورته ذکر شوې او د باقی پنځو تعلق د سر نه علاوه د باقی بدن سره دې خو ابن عباس رضی الله عنهما د اعفاء لحية په ځائې د فرق ذکر کړې دی، فرق مقابل دې د سدل چه دهغې مطلب دا دې چه د سر د ويښتو دوه حصې کول او بيا پکښې لاره ويستل، ددې تفصيل به په کتاب اللباس کښې راځی.

﴿ قال ابوداؤد و روى نحو حديث حماد الخ ﴾ دلته د حماد نه هغه حماد مراد دې کوم چه د حديث عمار رضی الله عنه په سند کښې دې کوم چه پورته ذکر شوې دې دا درې تعليقات دی يو د طلق بن حبيب، دويم د مجاهد، دريم د بکر بن عبدالله المزنی. ﴿ قولهم ﴾ يعنى ددې خلقو روايات ئې مرفوعا نه دی ذکر کړی بلکه موقوفا ئې بيان کړې دی، ﴿ ولم يذكر اعفاء اللحية ﴾ او په دې درې واړو رواياتو کښې د اعفاء اللحية ذکر نشته ځنګه چه د ابن عباس رضی الله عنهما په روايت کښې نه وو، وړاندې فرمائی چه بيشکه د ابوهريره رضی الله عنه په حديث مرفوع کښې اعفاء لحية ذکر دې.

﴿ قوله وعن ابراهيم النخعى نحوه ﴾ دا څلورم اثر دې، مصنف رحمه الله فرمائی چه په دې کښې هم اعفاء لحية مذكور ده

د روايات الباب تعين او د هغې خلاصه :

پس حاصل دا شو چه مصنف رحمه الله اولا په دې باب کښې حديث د عائشې او عمار رضی الله عنهما ذکر کړې دې، ددې نه پس ئې د ابن عباس رضی الله عنهما حديث موقوف تعليقا راوړې دې بيا ئې ددې نه پس حديث د ابوهريره رضی الله عنه مرفوعا تعليقا ذکر فرمائيلې دې او بيا ئې ددې نه پس اثر د نخعی راوړې دې. اوس په دې مجموعه کښې درې احاديث خو مرفوع شو او يو حديث موقوف يعنى د ابن عباس رضی الله عنهما او څلور آثار د تابعينو، ټول اته روايتونه شو، چه په هغې کښې په څلورو کښې اعفاء لحية ذکر ده او په باقی څلورو کښې نه ده ذکر، او په دې ټولو روايتونو کښې د خصال فطرة مجموعی تعداد په يو صورت کښې دولس او په يو صورت کښې ديارلس شو لکه چه مخکښې هم تير شو

فائده : ځان پوهه کړه چه مصنف رحمه الله د طلق روايت د باب په شروع کښې مسندا ذکر فرمائيلې دې چه دهغې راوی مصعب بن شيبة دې، هغه روايت خو دې مرفوع، او دويم روايت د طلق دې کوم چه دلته تعليقا ذکر کړې شوې دې، او دا موقوف دې، مصنف رحمه الله د روايت طلق د اختلاف ذکر خو اوفرمائيلو خو په هغې کښې ئې د يو ترجيح نه هم تعرض اونکړو بلکه سکوت ئې اوفرمائيلو

د امام نسائی او امام ابوداؤد رحمه الله په رائې کښې اختلاف :

خو امام نسائی رحمه الله د طلق د روایت مرفوعه چه دهغې راوی مصعب دې د ذکر کولو نه پس د طلق روایت موقوفه[1] ته چه دهغې راوی سلیمان تیمی دې، هغې ته ترجیح ورکړې ده او فرمائی ﴿ و مصعب منکر الحدیث ﴾ نو ګویا د امام نسائی او امام ابوداؤد په تحقیق کښې اختلاف شو، د مصنف رحمه الله په نزد په ظاهر کښې دواړه صحیح نه دی او د امام نسائی رحمه الله په نزد صرف روایت موقوفه خو په دې کښې امام مسلم رحمه الله د امام ابوداؤد رحمه الله سره دې ځکه چه امام مسلم رحمه الله د طلق د روایت مرفوعه په خپل صحیح مسلم کښې تخریج فرمائیلې دی، چه دهغې وجه دا ده چه مصعب د امام مسلم رحمه الله په نزد ثقة دې لکه چه د علامه زیلعی رحمه الله د کلام نه ددې باب په شروع کښې تیر شوې دی په بذل کښې هم د حضرت د کلام خلاصه هم دا ده.

بَابُ السِّوَاكِ لِمَنْ قَامَ مِنَ اللَّيْلِ

باب دې په بیان د مسواک کې د هغه چا لپاره چې پاځیږي د شپې

[۵۵]([2]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، وَحُصَيْنٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ، يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ".

ترجمه: د حذیفه نه روایت دې، یقیناً رسول الله ﷺ وو چه کله به پاڅېدلو دشپې مرله به ئې خوله خپله په مسواک باندې

تشریح: ۱ ﴿ عَنْ حُذَيْفَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ ﴾ یشوص بمعنی یدلک یعنی خپله خوله مبارکه به ئې په مسواک باندې مرله، یا په معنی د یغسل دې او دریم تفسیر ددې یُنَقِّي (بالتشدید) د تنقیه نه، په معنی د صفا کولو یعنی رسول الله ﷺ چه به کله د شپې پاسیدلو نو د مسواک په ذریعه به ئې خپله خوله مبارکه پاکوله، دا روایت مطلق دې د مسلم په روایت کښې دی ﴿ اذا قام لیتهجد ﴾ یعنی رسول الله ﷺ چه بله کله تهجدو دپاره پاسیدو، مصنف رحمه الله چونکه ترجمه هم مطلق کیخودلې ده په دې وجه دهغې د مناسبت د وجې نه ئې حدیث هم مطلق راوړې دې د اطلاق تقاضا دا ده چه دا دې عام اوساتلې شی یعنی کوم سړې چه د شپې بیدار شی او پاسی که د هغه د مانځه اراده وی او که نه دده دپاره مسواک مستحب دې پس مخکښې ذکر شوې دی چه فقهاء کرامو هم عند القیام من النوم مسواک لره مستحب لیکلې دې.

---

[1] بلکه مقطوع ځکه چه طلق تابعی دې هغوی داحدیث د خپل طرفه ذکرکړې دې د یوصحابی طرف ته ئې نه دې منسوب کړې ففي النسائي ص ۲۷۲ ج ۲ عن المعتمر بن سليمان عن ابيه قال سمعت طلقًا يذكر عشرة من الفطرة السواك وقص الشارب الخ.

[2] صحيح البخاري/الوضوء ۷۳ (۲٤٥)، الجمعة ۸ (۸۸۹)، التهجد ۹ (۱۱۳٦)، صحيح مسلم/الطهارة ۱۵ (۲۵۵)، سنن لنسائي/الطهارة ۲ (۲)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷ (۲۸٦)، (تحفة الأشراف: ۳۳۳٦)، مسند احمد (۳۸۲/۵، ۳۹۰، ۳۹۷)، سنن الدارمي/الطهارة ۲۰ (۷۱۲) (صحيح)

[٥٦](١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا بَهْزُ بْنُ حَكِيمٍ، عَنْ زُرَارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوضَعُ لَهُ وَضُوءُهُ وَسِوَاكُهُ، فَإِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ تَخَلَّى ثُمَّ اسْتَاكَ".

ترجمه: د عائشې ﷺ نه روايت دې بيشکه نبي ﷺ وو چه کېخودلی به شوې هغه ته اوبه د اودس او مسواک، چه کله به د شپې پاځېدلو نو قضاء حاجت به ئې اوکړو بيا به ئې مسواک استعمال کړو.

[٥٧](٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أُمِّ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرْقُدُ مِنْ لَيْلٍ وَلَا نَهَارٍ فَيَسْتَيْقِظُ، إِلَّا تَسَوَّكَ قَبْلَ أَنْ يَتَوَضَّأَ".

ترجمه: د عائشې ﷺ نه روايت دې، يقيناً نبي ﷺ وو چه نه به اوده کېدو د ورځې او نه د شپې، چه رابيدار به شو مګر مسواک به ئې استعمالولو مخکښې د دېنه چه اودس اوکړي.

تشريح: ٣ ﴿ عن علی بن زيد عن ام محمد الخ ﴾ علی بن زيد د ام محمد ربيب دې، هغه د خپلې ميرنئ مور ام محمد نه روايت کوی.

[٥٨](٣) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "بِتُّ لَيْلَةً عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ مِنْ مَنَامِهِ، أَتَى طَهُورَهُ، فَأَخَذَ سِوَاكَهُ فَاسْتَاكَ، ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَاتِ: إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ سورة آل عمران آية ١٩٠ حَتَّى قَارَبَ أَنْ يَخْتِمَ السُّورَةَ أَوْ خَتَمَهَا، ثُمَّ تَوَضَّأَ فَأَتَى مُصَلَّاهُ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى فِرَاشِهِ فَنَامَ مَا شَاءَ اللهُ، ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَفَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى فِرَاشِهِ فَنَامَ، ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَفَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى فِرَاشِهِ فَنَامَ، ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَفَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، كُلُّ ذَلِكَ يَسْتَاكُ وَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ أَوْتَرَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ ابْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، قَالَ: فَتَسَوَّكَ وَتَوَضَّأَ وَهُوَ يَقُولُ: إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ سورة آل عمران آية ١٩٠ حَتَّى خَتَمَ السُّورَةَ.

ترجمه: د عبد الله بن عباس نه روايت دې هغه وائي: ما شپه تېره کړه د نبي ﷺ سره، هرکله چه رابيدار شو د خوب خپل نه، نو راغی خپلو اوبو د اودس ته نو خپل مسواک ئې واخستلو هغه ئې اووهلو، بيا ئې ولوستل دا ايتونه (ان في خلق السماوات والارض و اختلاف الليل و النهار لآيات لأولي الالباب) تر دې چه نزدې شو چه سورت ختم کړي، او يايې ختم کړو، بيا ئې اودس اوکړو نو راغی خپل ځائې د مانځه ته نو دوه رکعته مونځ ئې اوکړو، بيا لاړلو خپلې بسترې ته نو اوده شو څومره چه د الله خوښه وه، بيا راپاځېدلو، نو

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٦١١١)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/المسافرين ١٨ (٧٤٦)، سنن النسائي/الافتتاح ٢٦٢ (١٣١٦)، قيام الليل ٢ (١٦٠٢)، ١٧ (١٦٤٢)، ١٨ (١٦٥٢)، ٤٢ (١٧١٩)، ٤٣ (١٧٢١، ١٧٢٥)، سنن ابن ماجه/الإقامة ١٢٣ (١١٩٠)، مسند احمد (٤٤/٦) (صحيح)

(٢): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٨١٩)، مسند احمد (١٢١/٦، ١٦٠) (حسن) دون قوله: «ولا نهار»

(٣): صحيح البخاري/العلم ٤١ (١١٧)، الأذان ٥٧ (٦٩٧)، ٥٩ (٦٩٩)، ٧٩ (٧٢٨)، اللباس ٧١ (٥٩١٩)، صحيح مسلم/المسافرين ٢٦ (٧٦٣)، سنن النسائي/الإمامة ٢١ (٨٠٣)، ٢٢ (٨٠٥)، الغسل ٢٩ (٤٤١)، سنن ابن ماجه/الإقامة ٤٤ (٩٧٣)، (تحفة الأشراف: ٦٢٨٧)، وراجع حديث رقم: (١٣٥٣، ١٣٥٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢١٥/١، ٢٥٢، ٢٨٥، ٢٨٧، ٣٤١، ٣٤٧، ٣٥٤، ٣٥٧، ٣٦٠، ٣٦٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٣ (٦٨٤) (صحيح)

وني کړو په شان د هغې، بيا واپس شو خپلې بسترې ته، بيا راپاڅيدلو نو وني کړو په مثل د هغې، بيا خپلې بسترې ته واپس شو نو اوده شو، بيا رابيدار شو نو وني کړه په شان د هغې، د ټولو لپاره به ئې مسواک وهلو او مونځ به ئې کولو دوه رکعته، بيا ئې وتر اوکړل. وئيلي دي ابوداود روايت کړی دی فُضيل عن حصين، هغه وائی چه مسواک ئې استعمال کړو او اودس ئې اوکړو، او هغه وئيل: (ان في خلقِ السماوات و الارض) تردې چه ختم ئې کړو سورت.

تشريح: ۴: ﴿ عن جده عبدالله بن عباس قال بت ليلة الخ ﴾ عبدالله بن عباس رضي الله عنهما فرمائی چه ما يوه شپه د رسول الله ﷺ سره تيره کړه، دا د هغې شپې قصه ده چه کله رسول الله ﷺ د ابن عباس رضي الله عنهما د خاله حضرت ميمونه رضي الله عنها کره وو. پس په رواياتو کښې راځی ﴿ بت عند خالتي ميمونة ﴾ سيده ميمونه رضي الله عنها د ابن عباس رضي الله عنهما خاله داسې ده چه د ابن عباس رضي الله عنهما مور ام الفضل بن الحارث رضي الله عنها د ميمونه بنت الحارث رضي الله عنها خور ده.

سيدنا ابن عباس رضي الله عنهما د رسول الله ﷺ سره يوځائې شپه ولې تيره کړې وه؟ هغه په دې وجه چه هغوی اوغوښتل چه څنګه د رسول الله ﷺ د ورځې اعمال او عبادات مونږ ته معلوم دی چه دغه شان د هغوی د شپې معمولات استراحت او عبادت هم معلوم شی په دې وجه هغوی پوره شپه د رسول الله ﷺ سره په بيدارئ باندې تيره کړه، د غور مقام دې! د ابن عباس رضي الله عنهما دې وخت کښې عمر څه وو ډير کم عمره وو، ځکه چه د رسول الله ﷺ د وفات په وخت د هغوی عمر تقريباً دولس کاله وو، او د هغوی د کم عمرئ باوجود د طلب علم او د تحصيل علم د شوق دا حال وو!

من طلب العلى سهرا الليالى

﴿ قوله ثم اوتر ﴾ يعنی اوتر بثلث لکه چه په ابواب قيام الليل کښې ددې تصريح ده، دا حديث خو په اصل کښې د تهجدو روايت دې په دې وجه به مصنف رحمه الله دا د تهجدو په ابوابو کښې راوړی خو چونکه په دې روايت کښې د مسواک عند الوضوء ذکر وو په دې وجه مصنف رحمه الله دلته د مسواک د مناسبت د وجې نه راوړې دې

مبيت ابن عباس رضي الله عنهما والا روايت کښې تخلل نوم بين الرکعات

په دې روايت کښې د تهجد مع وتر ټول نهه رکعتونه ذکر شوې دی، بله دا چه په دې روايت کښې يو نوې شان خبره تخلل نوم بين الرکعات ذکر شوې ده يعنی دا چه رسول الله ﷺ په دې شپه کښې د تهجدو مونځ مسلسل نه دې ادا کړې بلکه د هر دوه رکعتونو نه پس به ئې خوب کولو او هر ځل به ئې اودس او مسواک کولو دغه شان ئې په ډيرو وقفو سره تهجد پوره کړل، د ابن عباس رضي الله عنهما دا حديث په بخاری کښې د لسو ځايونو نه زيات راغلې دې او د بخاری د يو روايت نه هم نه معلوميږی چه رسول الله ﷺ د هر دوه رکعتونو نه پس آرام فرمائيلې وی او بار بار ئې اودس فرمائيلې وی، لهذا دې روايت ته به د مشهورو رواياتو د خلاف کيدو د وجې نه شاذ وئيلې شی د ابوداوٗد دا روايت په دې طريق او سند سره مسلم کښې هم دې هلته هم دغه شان تخلل نوم واقع شوې دې، هم په دې وجه امام نووی رحمه الله او

قاضی عیاض رحمه الله دواړو په دې روایت باندې کلام کړې دې، امام نووی رحمه الله فرمائیلې دی چه په دې روایت کښې دوه خبرې خلاف مشهور دی، یو تخلل نوم، دویم تعداد رکعات، ځکه چه د مبیت ابن عباس والا روایت کښې مشهور یولس یا دیارلس رکعتونه دی، او دلته صرف نهه رکعتونه دی، هم دغه شان دارقطنی رحمه الله چه د مسلم په کوم روایت باندې کلام کړې دې دا روایت هم په هغې کښې شامل دې او په فتح الباری کښې د حافظ د کلام نه هم دا معلومیږی، خو په بذل کښې حضرت سهارنپوری رحمه الله د امام نووی رحمه الله وغیره دا اعتراض نه دې تسلیم کړې، زما په خیال کښې د شارحینو دا اشکال او نقد صحیح دې، او دا اختلاف روایت لره په تعدد واقعه باندې محمول کول په دې وجه ګران دی چه دا ټوله خبره د مبیت ابن عباس رضی الله عنهما والا حدیث[1] کښې کیږی په مطلق صلوة اللیل کښې نه کیږی، او ظاهره دا ده چه د مبیت ابن عباس رضی الله عنهما په قصه کښې تعدد نشته، هغه صرف یو ځل پیښه شوې ده، کما قال الحافظ رحمه الله.

حدیث نه د احنافو تائید: ځان پوهه کړه چه په دې واقعه کښې بار بار د اودس او مسواک تذکره ده خو مسواک د اودس سره ذکر دې عین قیام الی الصلوة په وخت نه دې مذکور فتامل.

﴿ قال ابوداؤد رواه ابن فضيل عن حصين الخ ﴾ حصین پورته په سند کښې راغلې دې هلته د هغوی شاګرد هشیم وو، اوس مصنف رحمه الله فرمائی چه په دې روایت کښې د حصین نه چه څنګه هشیم روایت کوی هم دغه شان محمد بن فضیل هم روایت کوی او د دواړو په روایت کښې فرق دا دې چه د هشیم په روایت کښې په شک سره راغلې وو ﴿ حتى قارب ان يختم السورة او ختمها ﴾ دلته د ابن فضیل په روایت کښې بغیر د شک نه دی، ﴿ حتى ختم السورة ﴾

[۵۱]( ) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ بِأَيِّ شَيْءٍ كَانَ يَبْدَأُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ؟ قَالَتْ: "بِالسِّوَاكِ". ( )[2]

ترجمه: مقدام بن بن شریح روایت کوې د خپل پلار نه، هغه وائی، ما اووئیله عائشې ته په

---

[1] ، ددې حدیث او قصې نه علاوه نسائی صفحه ۲۴۲ باندې په یو روایت کښې د یعلی بن مملک په حدیث کښې د ام سلمه نه او هم دغه شان د حمید بن عبدالرحمن بن عوف روایت د صحابی مبهم نه دې، په دې دواړو کښې تخلل نوم بین الرکعات موجود دی لهذا اوس به داسې وئیلې شی چه فی نفسه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه تخلل نوم بین رکعات التهجد احیانا ثابت دی، خو د مبیت ابن عباس رضی الله عنهما په روایت کښې صحیح عدم تخلل نوم دې، د مبیت ابن عباس رضی الله عنهما والا کوم روایات چه په سنن ابی داؤد کښې په روستو راتلونکو ابواب صلوة اللیل کښې راځی، په بعضو کښې تخلل نوم دې او په بعضو کښې نشته، خو په کومو کښې چه نشته هغې ته به ترجیح په دې وجه وی چه هغه روایات د بخاری د روایاتو مطابق دی،

[2]: صحيح مسلم/الطهارة ١٥ (٢٥٣)، سنن النسائي/الطهارة ٨ (٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧ (٢٩٠)، (تحفة الأشراف: ١٦١٤٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٤٢، ١١٠، ١٨٢، ١٨٨) (صحيح)

[3] ، دا حدیث مبارک د بیروت په نسخه کښې په حدیث نمبر ۵۱ کښې موجود دې ځکه هلته لیکلې شوې دې، او زمونږ د پاکستان اوهندوستان په نسخو کښې ددې نمبر دلته دې په دې وجه دلته هم ذکر کړې شو (م)

کوم شي به رسول الله ﷺ شروع کوله کله چه به کورته داخل شو؟ هغې ووئيل: په مسواک سره.
قوله :(عن المقدام بن شريح عن ابيه قال قلت لعائشة) د سيده عائشه ؓ نه تپوس اوکړې شو چه رسول الله ﷺ به خپلې حجرې ته تشريف راوړلو نو د ټولو نه اول به ئې څهٔ کار کولو نو هغې اوفرمائيل چه د ټولو نه اول به ئې مسواک کولو.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت :

دا حديث په ظاهر کښې د ترجمة الباب سره هيڅ مطابقت نه لرى، ځکه چه ترجمه ده (سواک لمن قام بالليل) او په دې حديث کښې د قيام ليل هيڅ ذکر نشته، بذل کښې ئې ددې جواب ليکلې دې چه قلمى او مصرى نسخو کښې دا حديث دلته نشته، لهذا دا حديث دلته ذکر کول د ناسخين تصرف دې، دا حديث دلته نه دى کيدل پکار، او که ددې دلته کيدل تسليم کړې شى چه زمونږ په نسخه کښې دى نو وئيلې کيدې شى چه مطابقت په طريق العموم دى يعنى د رسول الله ﷺ کور ته داخليدل عام دى چه که د ورځې وى يا د شپې وى، لهذا کيدې شى چه رسول الله ﷺ د شپې بيداريدو سره کور ته داخل شوې وى نو هغه وخت چه ئې کوم مسواک کړې وى نو په دې باندې به سواک لمن قام بالليل صادق راځى. د بخارى په تراجمو کښې په بعضو موقعو باندې مطابقت په دې طريقه ثابتولې شى يعنى مطابقت بالعموم وبکل المحتمل، خو ددې توجيه صحت موقوف دې په دې خبره باندې چه د رسول الله ﷺ حالت حضر کښې د کور نه بهر شپه تيرول ثابت وى، يو دريم جواب دا هم کيدې شى چه دا مطابقت بالاولوية وى هغه په داسې طريقه چه دا د رسول الله ﷺ شان وو چه کله به هم کور ته داخليدو نو مسواک به ئې کولو که مونځ ئې کولو يا نه نو اوس ظاهره ده چه کله د شپې بيداريږى او د مانځه اراده فرمائى نو هغه وخت به مسواک په طريقه اولى فرمائى دا جواب صاحب د غاية المقصود ليکلې دې

باب فَرْضِ الْوُضُوءِ

باب دې په بيان د فرضيت د اودس کښې

د دې نه مخکښې په باب السواک کښې ددې باب حواله او تذکره راغلې ده، د وضوء په غسل باندې د مقدم کولو وجه ښکاره ده چه وضوء په نسبت د غسل کثير الوقوع دې، په ترجمة الباب يعنى (فرض الوضوء) کښې د لفظونو په اعتبار سره دوه مطلبونه کيدې شى، اول د اودس د فرضيت اثبات او هم دا مقصود دې، دويم مطلب دا کيدې شى فرض الوضوء بمعنى فرائض الوضوء يعنى په اودس کښې دننه څومره څيزونه فرض دى، خو دلته دا معنى مراد نه ده.
دلته درې بحثونه دى د فرض لغوى معنى تقدير او تعين ده يعنى د يو څيز مقدار وغيره متعين کول، په اصطلاح د فقهاؤ کښې فرض هغه حکم ته وائى چه دهغې لزوم د دليل قطعى نه ثابت وى، دا نه چه دهغې نفس ثبوت په دليل قطعى سره وى ځکه چه ډير مستحب بلکه مباح څيزونه داسې دى چه دهغې نفس ثبوت په دليل قطعى سره دې لکه (واذا حللتم فاصطادوا) وغيره وغيره،

دلته درې بحثونه دی:

۱: د اودس ماخذ اشتقاق، ۲: ابتداء مشروعیت ۳: سبب وجوب،

بحث اول: وضوء مشتق دې د وضاءة نه، د وضاءت معنی حسن او نظافت ده، او شرعی معنی ددې معلومه ده بیان ته محتاج نه ده.

بحث ثانی: د اودس فرضیت کله راغلې دې؟ د جمهورو رائې دا ده چه د اودس فرضیت د مانځه سره شوې دې، او د رسول الله ﷺ نه کله هم او هیڅ مونځ هم بغیر د اودس نه کول ثابت نه دی، نه په مکه مکرمه کښې او نه په مدینه طیبه کښې، البته ابن الجهم یو عالم دې هغه فرمائی چه په ابتداء د اسلام کښې د اودس درجه سنت وه، فرضیت ئې روستو راغلو، چه کله د اودس فرضیت د جمهورو په نزد د فرضیت صلوة سره اوشو نو اشکال به کیګی چه د اودس آیت خو مدنی دې، او د مانځه فرضیت په مکه کښې قبل الهجرة شوې وو، ددې جواب به دا ورکولې شی چه د اودس فرضیت خو هم هغه وخت شوې وو، باقی د آیت وضوء نزول روستو صرف د تاکید دپاره شوې دی، فلا اشکال.

یو بحث دلته دا دې چه د اودس سبب وجوب څه دې؟ جواب دا دې چه د شوافعو او احنافو په نزد د راجح قول په بناء باندې ددې سبب وجوب قیام الی الصلوة بشرط الحدث دې او د اهل ظواهرو په نزد سبب وجوب مطلق قیام الی الصلوة دې هم په دې وجه د هغوی په نزد د هر مانځه دپاره اودس کول ضروری دی که د اول نه حدث وی او که نه وی، د جمهورو دلیل ددې باب حدیث ثانی دې چه دهغې نه معلومیږی چه د اودس حکم د حدث په وخت دې مطلقا نه دې.

[۵۹]() حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَقْبَلُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ، وَلَا صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ".

ترجمه: ابو المليح دخپل پلار نه روایت کوی، هغه روایت کوي د نبي ﷺ نه، چه رسول الله ﷺ فرمانیلی دی: نه قبلوي الله عز و جل صدقه د (غلا) دمال نه، او نه مونځ بغیر د اودس نه.

تشریح: (راوی د حدیث): ﴿ عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم– قَالَ : لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴾ ابوالمليح د خپل پلار نه روایت کوی د ابوالمليح نوم عامر یا زید دې د دوی د پلار نوم اسامه دې لهذا ددې حدیث راوی اسامه شو، په دې حدیث کښې دوه اجزاء دی د جزء اول تعلق د صدقې سره دې، د جزء ثانی تعلق د مانځه او طهارت سره دې، د مصنف رحمه الله مقصود جزء ثانی دې.

قوله: ﴿ غلول ﴾ بضم الغين دې چه دهغې مشهوره معنی په مال غنیمت کښې خیانت کول دی، او یو قول دا دې چه ددې استعمال په مطلق خیانت کښې هم کیږی، د قول اول په بناء باندې

(): سنن النسائي/الطهارة ١٠٤ (١٣٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٢ (٢٧١)، (تحفة الأشراف: ١٣٢)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الطهارة ٢ (٢٢٤)، مسند احمد (٥/٧٤، ٧٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٢١ (٧١٣) (صحيح)

به دا سوال پیدا کیږي چه د مال غنیمت د خیانت د تخصیص وجه څه ده؟ ددې دوه جوابونه کیدې شی،

یو خو دا چه د غنیمت قید رسول الله ﷺ د مقام د مناسبت د وجې نه لګولې دې یعنی په کومه موقع باندې چې رسول الله ﷺ دا حدیث ارشاد اوفرمائیلو دهغې تقاضه هم دا وی چه د مال غنیمت حکم دې بیان کړې شی،

یا دویمه وجه دا کیدې شی، چه دا بیانول غواړی چه هر کله په مال غنیمت کښې خیانت کول حرام دی، چه په هغې کښې د انسان خپله حصه هم وی نو د بل په مال کښې خیانت کول په طریق اولی حرام دی، ګویا دا قید احترازی نه دې بلکه اثبات الحکم بطریق الاولویة دپاره دې.

د صحة صلوة دپاره د طهارت شرط کیدل:

﴿قوله ولا صلوة بغیر طهور الخ﴾ صلوة نکره تحت النفی ده یعنی هریو مونځ که فرض وی او که نفل وی هغه بغیر د طهارت نه نهٔ قبلیږی، په دې کښې اختلاف دې چه د صلوة په عموم کښې صلوة جنازة او سجده د تلاوت هم داخله ده یا نه، د جمهور علماء کرامو په نزد د ائمه اربعه په نزد دواړه داخل دی، د شعبی او محمد بن جریر طبری په نزد دواړه پکښې داخل دی، او د امام بخاری رحمه الله په نزد صلوة جنازه داخل ده، سجده تلاوت داخل نه ده.

د دې حدیث نه معلومه شوه چه د صحت صلوة دپاره طهارت شرط دې او د طهارت دوه قسمونه دی، طهارة عن الحدث او طهارت عن الخبث، لهذا د دواړه قسم طهارت حاصلیدل به ضروری وی، په طهارة عن الحدث کښې خو د چا هم اختلاف نشته، خو په طهارت عن الخبث کښې د امام مالک رحمه الله اختلاف مشهور دې، د هغوی په نزد ثوب مصلی یا بدن مصلی د نجاست نه پاکیدل په یو قول کښې سنت او په یو قول کښې واجب دی شرط د صحت نه دې، پس دا حدیث په دې معامله کښې د جمهورو حجت کیدې شی او د مالکیانو خلاف ولم ار من نبه علی ذلک.

د قبول معنی تحقیق او احادیث کښې د دې په مختلفو معنو کښې استعمال:

دلته یو څیز تحقیق طلب دا دې چه د لفظ قبول معنی حقیقی څه ده؟ او دلته ترې نه څه مراد دې، ځکه چه په یو حدیث کښې دا هم راځی چه د شارب خمر مونځ نه قبلیږی، حال دا چه د هغه مونځ د ټولو په نزد صحیح وی، او په یو بل روایت کښې دی ﴿لا یقبل الله صلوة حائض الا بخمار﴾ یعنی د بالغې زنانه مونځ بغیر د ستر راس نه نهٔ قبلیږی دلته مسئله دا ده چه د زنانه مونځ بغیر د ستر راس نه بالاتفاق صحیح نه دې او حال دا چه د شارب خمر مونځ بالاتفاق صحیح دې حال دا چه عدم قبول په دواړو احادیثو کښې ذکر شوې دې، جواب دا دې چه د قبول استعمال په دوه معنو کښې کیږی:

(د لفظ قبول دوه معانی)

۱: کون الشیٔ بحیث یترتب علیه الرضاء والثواب... د یو فعل داسې کیدل چه په هغې باندې رضا او ثواب مرتب شی.

۲: كون الشئ مستجمعا للشرائط والاركان د يو عمل ټولو اركانو او شرطونو لره جامع كيدل.
اصحاب درس قبول بالمعنى الاول نه په قبول اثابة او قبول بالمعنى الثانی نه قبول اجابت سره تعبير كوی [1] د حافظ ابن حجرؒ د كلام نه معلوميږی چه اول معنى د قبول حقيقی ده او ثانی معنى مجازی، د قبول اثابة حاصل دا دې چه د ثواب او انعام مستحق كيدل، او د قبول اجابت حاصل دې صحت، لهذا د قبول اثابت د نفی حاصل به دا وی چه دا عمل قابل ثواب و انعام نه دې اگر كه صحيح شی، او د قبول اجابت د نفی مطلب به دا وی چه دا عمل بالكل صحيح نه دې پاتې له دا چه قابل انعام وی، په دې حديث كښې ښكاره ده، چه د قبول نه قبول اثابت مراد نه دې [2] بلكه قبول اجابت مراد دې ځكه چه د ټولو علماء كرامو په دې خبره باندې اجماع ده چه مونځ بغير د طهارت نه صحيح نه دې، اگرچه د قبول دا معنى مجازی ده خو اجماع ددې قرينة ده او په شارب خمر والا حديث كښې د قبول نه قبول اثابت مراد دې چه د شارب خمر مونځ تر څلويښتو ورځو پورې نه قبليږی اگر كه صحيح كيږی، او د خمار والا حديث كښې قبول اجابت مراد دې، غرض دا چه قبول خو په دواړو معنو كښې مستعمل وی خو د يوې معنې تعين به قرائنو باندې موقوف وی چه د كومې معنې قرينه وی هم هغه په اختيارولې شی.

مسئلة فاقد الطهورين:

دلته يو مسئله بله بيانولې شی چه دهغې نوم دې مسئله فاقد الطهورين يعنی كه د يو سړی سره پاكې اوبه او پاكه خاوره دواړه نه وی نو هغه به څه كوی؟ په دې حالت كښې مونځ اوكړی او كه نه، مسئله ډيره مشهوره ده امام مالكؒ فرمائی چه د عدم اهليت د وجې نه به د داسې سړی نه مونځ ساقط شی، او هر كله چه ادا ساقط شی نو د قضاء هيڅ سوال نه پيدا كيږی ځكه چه وجوب قضاء خو فرع ده د وجوب ادا او د امام شافعیؒ مشهور قول دا دې چه په داسې سړی باندې فی الحال بغير د طهارت نه مونځ كول واجب دی ځكه چه هغه هم په دې باندې قادر دې او په حديث كښې دی (اذا امرتكم بشئ فافعلوا منه ما استطعتم) چه كله زه تاسو ته د يو څيز د كولو حكم اوكړم نو د خپل طاقت مناسب هغه پوره كوئ او دلته په دې سړی كښې بغير د طهارت نه د مونځ كښې استطاعت دې لهذا فی الحال دې بغير د طهارت نه مونځ ادا كړی او روستو دې د قاعدې مطابق د طهارت سره دهغې قضاء

---

[1] قلت وهكذا اختاره في البذل وعكسه في درس ترمذي لكنه كتب قبول الاصابة بالصاد لا الثاء.

[2] په دې وجه چې قبول بالمعنى الاول يعنی قبول اثابة په اعتبار د مفهوم خاص دې او قبول بالمعنى الثانی يعنی نفی قبول اجابت عام دې، او د خاص نفی د عام نفی لره مستلزم نه وی، خو ددې برعكس ده نفی د عام نفی د خاص لره مستلزم وی پس كه په حديث كښې اول معنى مراد كړې شی نو ددې نه به بغير د طهارت نه عدم صحة صلوة نه مستفاد كيږی، كوم چه د اجماع خلاف دې لهذا په حديث كښې دويمه معنى متعين ده كومه چه عام ده نو چونكه د عام نفی مستلزم وی د خاص نفی لره نو په دې وجه ددې نه مستفاد كيږی چه بغير د طهارت نه مونځ نه صحيح كيږی او نه موجب ثواب دې، په دې صورت كښې به د هر دوو د قبول نفی راشی، او هم دا مقصود هم دې

اوکړی او امام احمدﷺ فرمائی چه هم په دې حالت کښې دې مونځ اوکړی د کوم چه په هغه کښې استطاعت دې، یعنی فی الحال ددې نه په زائد باندې د نه قادر کیدو د وجې نه به د هغه مونځ معتبر وی، او روستو ورله د قضاء راورلو حاجت نشته په شوافعو کښې مزنی دا قول اختیار کړې دې او هم دې قول ته امام نوویﷺ د دلیل په لحاظ قوی ونیلی دې. د احنافو په نزد ددی برعکس ده یعنی فی الحال دې د عدم اهلیت د وجې نه نه لولی او د حصول طهارت نه پس چه کله اهلیت پیدا شی نو قضاء دې راوړی

پس حاصل دا شو چه د امام مالکﷺ په نزد نه ادا شته او نه قضاء. او د امام شافعیﷺ په نزد ادا او قضاء دواړه واجب دی. د امام احمدﷺ په نزد صرف ادا نه قضاء. او د احنافو په نزد قضاء دون الاداء، دې مذاهب اربعه لره زمونږ استاذ محترم مولانا اسعد الله خان صاحبﷺ نظم فرمائیلې دې۔

مالک بهی شافعی بهی هیں احمد بهی اور هم

لا لا ، نعم نعم ، و نعم لا ، و لا نعم

په دې شعر کښې د حرف اول تعلق د ادا سره دې او د ثانی تعلق د قضاء سره دې، اوس د لا لا معنی دا شوه چه لا اداء ولا قضاء، او د نعم نعم مطلب شو علیه الاداء والقضاء.

بغیر د طهارت نه د مونځ کولو حکم:

خان پوهه کړئ چه امام نوویﷺ فرمائی چه د امت په دې باندې اجماع ده چه قصدا بغیر د طهارت نه مونځ کول حرام دی د فرض او نفل هیڅ فرق نشته، که یو سړې قصدا بغیر د طهارت نه مونځ اوکړی نو هغوی وائی چه د جمهورو په نزد به لوستونکې ګنهګار وی خو د هغه تکفیر به نه شی کولې او امام ابوحنیفهﷺ فرمائی چه هغه به کافر شی، خو زه وایم چه زمونږ په نزد د تکفیر مسئله مطلقا نه ده بلکه په دې صورت کښې ده چه کله په طور د استخفاف داسې کوی یعنی مونځ سپک ګڼړی یا حکم شرعی سپک ګڼړلو سره داسې اوکړی او که د سست والی یا د شرم او حیاء د وجې نه لکه بعض وخت په سفر وغیره کښې غسل جنابت کښې ددی ضرورت راځی نو په دې صورت کښې کفر نه لازمیږی

خان پوهه کړئ چه زمونږ پورته کوم مذهب تیر شوې دې هغه د امام ابوحنیفهﷺ مسلک دې د امام ابویوسفﷺ رائې دا ده چه تشبه بالمصلین دې اختیار کړی نور تفصیل دې د کتب فقه نه معلوم کړې شی دا د شامی یا د درمختار سبق نه دې

حدیث الباب او یو جزئیه فقهیه کښې د تعارض جواب:

د حدیث جزء اول ﴿ لا یقبل الله صدقة من غلول ﴾ د لاندې حضرت په بذل کښې یو فقهی مسئله جزئیه بیان فرمائیلې ده خکه چه دا حدیث په ظاهر کښې ددې خلاف دې، مسئله فقهیه دا ده چه که د یو سړی سره د بل چا مال په ناجائز طریقه اخستلې موجود وی او هغه مال مالک یا د هغه وارثانو ته رسول ممکن نه وی نو فقهاء کرامو لیکلې دی چه د داسې مال تصدق واجب دې نه دې خپله استعمالوی او نه دې ضائع کوی بلکه هغه دې صدقه کړی او حدیث دا وائی چه د مال حرام صدقه د الله پاک په نزد قبول نه ده لهذا دهغې نه بچ

کيدل پکار دی ددې يو جواب دا کيدې شی چه په حديث کښې د داسې حرام مال ذکر نشته کوم چه د هغه مالک ته رسول ممکن نه وی، دا يو نادر شان صورت دې نوادر مستثنی وی فلا اشکال يا دې داسې اوونيلې شی چه په حديث کښې ممانعت د خپل طرف نه د صدقې کولو دې او د فقهاء کرامو غرض دا نه دې چه دا سړې دې د خپل طرف نه د تحصيل اجروثواب دپاره صدقه اوکړی بلکه مراد دا دې چه د مالک د طرف نه دې صدقه اوکړې شی بغير د حصول اجر او ثواب د نيت نه.

[۶۰] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وئيلى دي، وئيلى دي رسول الله ﷺ نه قبلوي الله مونځ د يو کس ستاسو نه کله چه بې اودسه شي تردې چه اودس اوکړي.

تشريح: ۲: ﴿عن ابى هريرة.... اذا احدث حتى يتوضاء﴾ يعنى د انسان مونځ نه صحيح کيږی چه کله هغه ته حدث لاحق شي تر څو چه ئې اودس نه وی کړې، ددې حديث په عموم کښې دوه صورتونه داخل دی، يو دا چه د مونځ شروع کولو نه مخکښې حالت حدث وی دويم دا چه د مانځه ترمينځه ورته حدث لاحق شي په هر دواړو صورتونو کښې يو شان حکم دې چه اودس اوکړې شی بل دا چه د خپل عموم په بناء باندې ابتداء او بناء دواړه شامل دی او مسئلة البناء مختلف فيه ده، جمهور علماء کرام ددی قائل نه دی احناف ئې قائل دی، بله دا چه ددې حديث نه معلوميږی چه وضوء لکل صلوة واجب نه دې کما هو مسلک الجمهور.

حضرت په بذل کښې ليکلې دی چه دا حديث د آيت کريمه ﴿اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا وجوهکم الاية﴾ تفسير دې، يعنى په آيت کښې اګرچه د حدث ذکر نشته بلکه عند القيام الى الصلوة د وضوء ذکر دې، خو دا حديث د آيت کريمه مراد بيانوی چه د قيام الى الصلوة په وخت د وضوء حکم د حدث په وخت دې هسې نه دې، احقر وائی دا حديث په دې معنى کښې صريح دې هم چه حضرت تحرير فرمائيلې دی، باقی د باب اول حديث ﴿لا يقبل الله صلوة بغير طهور﴾ نه هم دا خبره مستفاد کيدې شی څکه چه د تحصيل طهارة حکم مشعر دې وجود حدث لره خو که د مخکښې نه حدث نه وی نو هغه وخت طهارت حاصلول تحصيل حاصل دې

[۶۱] (٢) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ ابْنِ عَقِيلٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ".

---

[1]: صحيح البخاري/الوضوء ٢(١٣٥)، الحيل ٢ (٦٩٥٤)، صحيح مسلم/الطهارة ٢ (٢٢٥)، سنن الترمذي/الطهارة ٥٦ (٧٦)، (تحفة الأشراف: ١٤٦٩٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٣١٨) (صحيح)

[2]: سنن الترمذي/الطهارة ٣ (٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣ (٢٧٥)، (تحفة الأشراف: ١٠٢٦٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/١٢٣)، سنن الدارمي/الطهارة ٢٢ (٧١٤) (حسن صحيح)

ترجمه: د علي رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وائی، وئيلی دي رسول الله ﷺ چابي د مونځ هغه پاکوالی دی، او حرام ونکی دهغې تکبير دی، او حلالونکی دهغې سلام دی.

تشريح: ۳: ﴿ عن علی قال قال مفتاح الصلوة الطهور ﴾ په دې حديث کښې درې جملې دی په اول کښې د طهارة ذکر دې په دويم کښې د تکبير تحريمه، په دريم کښې د تسليم صلوة، خو مقصود د مصنف رحمه الله اول جزء دې، په دې جمله کښې تشبيه او استعاره استعمال کړې شوې ده، هغه داسې چه حدث لره د قفل سره تشبيه ورکړې شوې ده او دهغې ضد يعنی طهارت ته مفتاح سره ګويا حدث د انسان دپاره د دخول فی الصلوة دپاره داسې مانع دې لکه څنګه چه مکان ته د داخليدو دپاره قفل (تاله) مانع وی، او څنګه چه مقفل مکان کښې بغير د مفتاح نه داخليدل ممکن نه دی، هم دغه شان په مانځه کښې بغير د طهارت نه داخليدل صحيح نه دی.

مسئلة نيت فی الوضوء :

بله دا چه ددې حديث نه علماء احناف په يوه بله اختلافی مسئله باندې استدلال کړې دې هغه دا چه جمهور ائمه ثلاثه ﴿ انما الاعمال بالنيات ﴾ د وجې نه نيت لره په اودس کښې فرض منی او احناف دې سره متفق نه دی. احناف وائی چه په اودس کښې دوه حيثيتونه دی، يو د عبادت کيدو او يو د جواز صلوة د آله او مفتاح کيدو په حيثيت سره، په قاعدې د ﴿ انما الاعمال بالنيات ﴾ نيت ضروری دې، او مفتاح الصلوة کيدل په نيت باندې موقوف نه دی، لهذا بغير د نيت نه چه کوم اودس کولې شی هغه خو به مفتاح الصلوة وی خو موجب ثواب او عبادت به نه وی، لهذا د احنافو عمل په هر دواړو احاديثو باندې شو، د حديث اهمال لازم نه شو.

د حديث توضيح او تشريح :

﴿ قوله وتحريمها التکبير ﴾ [۱] ضمير راجع دې د صلوة طرف ته او د تحريم اضافت د صلوة طرف ته د ادنی ملابست د وجې نه دې، ګينې په اصل کښې د تحريم تعلق د صلوة سره نه دې بلکه د هغه افعالو سره دې کوم چه خارج صلوة کښې مباح دی او په مانځه کښې داخليدو سره حرام شی نو مطلب دا شو چه کوم امور د مانځه په حالت کښې حرام دی دهغې د تحريم سبب تکبير دې، اصل خو دهغې د تحريم سبب خپله مونځ دې خو چونکه د مانځه تحقق په تکبير سره کيږی په دې وجه د تحريم اضافت د تکبير طرف ته اوکړې شو، مراد د متکلم دا دې ﴿ سبب تحريم ما حرم فی الصلوة التکبير ﴾ يعنی کوم افعال چه په مانځه کښې دننه حرام دی دهغې د حرمت سبب تکبير دې، ځکه چه په تکبير سره انسان په مانځه

---

[۱] تحريمها التکبير، کوم افعال چه فی حال الصلوة حرام دی دهغې د تحريم سبب دخول فی الصلوة دې ليکن چونکه دخول فی الصلوة موقوف دې په تکبير باندې، په دې وجه د تحريم نسبت تکبير طرف ته اوکړې شو، وهکذا قوله وتحليلها التسليم، نو ګويا په حديث کښې تحريم (چه مسبب دې) اووئيلې شو او سبب يعنی دخول فی الصلوة مراد واخستلې شو.

کښې داخلیږی نو ترڅو چه تکبیر بیا نه موندلې شی د صلوة تحقق به هم نه وی، لهذا تحریم افعال به هم نه شی موندلې، اصل کښې په دې حدیث کښې د مسبب د سبب دپاره استعاره کړې شوې ده، مسبب وئیلو سره کوم چه تحریم دې سبب یعنی دخول فی الصلوة مراد کړې شوې دې، مطلب دا شو چه د دخول فی الصلوة ذریعه یا طریقه صرف تکبیر دې، بغیر د تکبیر نه انسان په مانځه کښې نه شی داخلیدلې،

دویم قول ددې جملې په تشریح کښې دا دې چه تحریم په معنی د احرام، او د احرام معنی دخول فی حرمة الصلوة، په دې صورت کښې په عبارت کښې مجاز یا استعارې منلو ته ضرورت نشته او مطلب بالکل واضح دې یعنی د مانځه په حرمت کښې د دخول طریقه تکبیر دې د تکبیر په ذریعه انسان په حرمت الصلوة کښې داخلیدې شی، دا جمله په اصل کښې د جوامع الکلم نه ده رسول الله ﷺ ته چه د فصاحت او بلاغت کومه اعلی مرتبه حاصله وه دا دهغې یوه مونه ده، ﴿ علی هذا القیاس ﴾ وروستې جمله ﴿ وتحلیلها التسلیم ﴾ ددې تشریح ده، دلته هم استعاره د مسبب د سبب دپاره کړې شوې ده، خروج من الصلوة سبب تحلیل دې او تحلیل دهغې مسبب دې، پس دلته هم مسبب یعنی تحلیل وئیلو سره سبب یعنی خروج عن الصلوة مراد کړې شوې دې، پس مطلب دا شو چه د مانځه نه د بهر راتلو طریقه صرف تسلیم ده.

په تحریمه کښې دوه مسئلې اختلافی:

﴿ تحریمها التکبیر ﴾ کښې دوه مسئلې دی، یو د تحریمه حکم، دویم هل یجوز الافتتاح بغیر التکبیر؟ یعنی د الله اکبر نه علاوه د بل ذکر په ذریعه هم مونځ شروع کولې شې یا نه؟

پس په دې باندې خان پوهه کړه چه د ائمه اربعه اتفاق دې چه تحریمه فرض دې، خو بیا په دې کښې اختلاف دې چه د رکن درجه ئې ده که د شرط، د ائمه ثلاثه په نزد خو رکن دې، د امام طحاوی رحمه الله میلان هم دې طرف ته دې، او د احنافو په نزدې تحریمه شرط دې، د رکن او شرط فرق ظاهر دې چه رکن داخلی څیز وی او شرط خارجی، د احنافو دلیل آیت کریمه ﴿ وذکر اسم ربه فصلی ﴾ دې طریق استدلال تاسو په هدایه وغیره کښې لوستلې دې چه فاء د تعقیب دپاره ده، او آیت کریمه کښې د ذکر اسم رب نه مراد تحریمه دې چه د ذکر اسم رب نه معلومه شوه چه د ذکر اسم رب یعنی تحریمه نه پس مونځ شروع کیږی، لهذا تحریمه د مانځه نه خارج څیز دې، او دریم قول په دې مسئله کښې دا دې چه تکبیر تحریمه صرف سنت دې، لهذا دخول فی الصلوة بغیر د تکبیر نه صرف په نیت سره هم کیدې شی، ددې قائل امام زهری اوزاعی، ابن علیه او ابوبکر اصم رحمهم الله دی.

دویمه مسئله دا وه چه افتتاح صلوة بغیر د تکبیر نه صحیح ده او که نه پس په دې کښې اختلاف دې چه د ائمه ثلاثه او امام ابویوسف رحمه الله په نزد د تحریمه تحقق بغیر د تکبیر نه نۀ کیږی او د طرفین په نزد د هر داسې لفظ او ذکر سره مونځ شروع کول جائز دی، کوم چه خالص د الله پاک په تعظیم باندې دلالت کوی د دعاء معنی په هغې کښې نه شی موندلې، لهذا، الله اجل، الله اعظم، یا الرحمن اجل یا لا اله الا الله، سبحان الله وغیره الفاظو

سره مونځ شروع کول جائز دی، دلیل اوس پورته ذکر شوی دی ﴿ وذکر اسم ربه فصلی ﴾ معلومه شوه چه مطلق ذکر ددې دپاره کافی دی، بله دا چه د تکبیر معنی د تعظیم راځی لکه ﴿ وربک فکبیر الایة فلما راینه اکبرنه الایة ای عظمنه ﴾ پس مطلق ذکر اسم رب خو فرض شو، او خاص تکبیر یعنی الله اکبر وئیل دا د رسول الله ﷺ د مواظبت او د پورته حدیث په رنړا کښې چه کوم اخبار نه احاد دی واجب دی، او په غیر تکبیر تحریمی سره شروع کول مکروه تحریمی دی پس د کوم څیز ثبوت چه په دلیل قطعی سره دې یعنی مطلق ذکر صرف هم هغې ته دې فرض اووئیلې شی، او د کوم څیز ثبوت چه د احبار احاد نه دې یعنی تکبیر هغې ته دې واجب اووئیلې شی.

د ائمه ثلاثه بیا په دې کښې خپل مینځ کښې اختلاف دې چه د تکبیر مصداق کوم کوم الفاظ دی. د امام مالک رحمه الله او امام احمد په نزد د تکبیر مصداق صرف الله اکبر دې، د امام شافعی رحمه الله په نزد الله اکبر او الله الاکبر یعنی معرف باللام او غیر معرف باللام دواړه دی، د امام ابویوسف رحمه الله په نزد ددې مصداق څلور الفاظ دی الله اکبر، الله الاکبر، الله کبیر، الله الکبیر، هغوی داسې فرمائی چه د الله پاک اسماؤ او صفاتو کښې د افعل او فعیل فرق نشته بلکه هلته افعل هم د فعیل په معنی کښې دی.

تسلیم کښې دوه اختلافات دی

دویمه مسئله ﴿ تحلیلها التسلیم ﴾ هغه دا چه د تسلیم حکم څه دې؟ ائمه ثلاثه فرمائی چه څنګه تکبیر تحریمه فرض دې هم دغه شان تسلیم هم فرض دې، بغیر ددې نه به مونځ نه صحیح کیږی، احناف وائی چه د تسلیم د واجب درجه ده فرض نه دې جمهور په دلیل کښې دا فرمائی چه ﴿ تعریف الحاشیتین یفید الحصر ﴾ چه مسند مسند الیه چه کله دواړه معرفه وی نو د حصر فائده ورکوی، په ﴿ تحلیلها التسلیم ﴾ کښې هم مسند او مسند الیه معرفه دی، لهذا مطلب دا شو چه د مانځه نه د بهر راتلو طریقه په تسلیم کښې منحصر ده یعنی بغیر ددې نه د مانځه نه بهر راتلل صحیح نه دی، بلکه دا چه هغوی وائی چه څنګه د ﴿ تحریمها التکبیر ﴾ نه د تکبیر فرضیت ثابتیږی هم دغه شان د ﴿ تحلیلها التسلیم ﴾ نه د تسلیم فرضیت نه منئ زمونږ د طرف نه اصولی جواب دا دې چه د خبر واحد نه فرضیت نه شی ثابتیدلې باقی پاتې شوه مسئله د تحریمه نو ددې فرضیت مونږ د حدیث نه نهٔ ثابتوو بلکه د آیت کریمه نه لکه څنګه چه مخکښې تیر شو

بله دا چه یو خبره دا هم ده چه دا حدیث د خبر واحد کیدو نه علاوه د ابن عقیل راوی د وجې نه ضعیف دې، چه د هغه په باره کښې کلام مشهور دی، او دویمه خبره دا ده چه خپله د راوی حدیث علی رضی الله عنه مذهب دا نه دې، هغوی هم تسلیم لره غیر فرض منی لکه چه امام طحاوی رحمه الله فرمائیلې دی د سیدنا علی رضی الله عنه نه روایت دې ﴿ اذا رفع راسه من اخر السجدة فقد تمت صلوته ﴾ زمونږ یو مشهور دلیل هغه دې کوم چه عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مرفوعا نقل فرمائی ﴿ اذا قلت هذا او فعلت هذا فقد قضیت ما علیک اخرجه احمد فی مسنده ﴾ ددې حدیث نه د احنافو طریق استدلال ظاهر دې کوم چه تاسو په هدایه وغیره کښې

لوستلې دي هغوی په دې باندې دا اشکال کوی چه هغوی په ﴿ اذا قلت هذا ﴾ حدیث کښې زیادت د ابن مسعود رضی الله عنه د طرف نه مدرج دې د دې جواب دا دې چه ادراج خلاف اصل دې او که تسلیم هم کړې شی نو په امر غیر مدرک بالرائی کښې د صحابی قول د مرفوع په حکم کښې وی
بیا د جمهورو په دې مسئله کښې اختلاف دې چه تسلمیتین فرض دی که تسلیمه واحده، د امام شافعی رحمه الله په نزد تسلیمه اولی فرض دې او ثانیه سنت دې، او مشهوره د امام احمد رحمه الله نه دا ده چه دواړه فرض دی، او زمونږ په نزد دوه اقوال دی یو دا چه دواړه واجب دی وقیل الاول واجب والثانی سنة امام مالک رحمه الله بالکل د تسلیم قائل هم نه دې صرف د تسیلمه واحده قائل دې. ددوی مسلک دا دې چه د امام او منفرد په حق کښې صرف یو سلام تلقاء وجهه مائلا الی الیمین فرض دې خو د مقتدی په باره کښې د هغوی په نزد په یو صورت کښې دوه او په یو صورت کښې درې سلامونه دی. اول سلام ښی طرفه، ته دویم تلقاء وجهه، او دریم سلام گس طرف ته که گس طرف ته څوک مصلی وی او که نه وی.
دلته د تکبیر تحریمه او تسلیم بحث قبل از وقت راغلې دې، ددې تعلق کتاب الصلوة سره دې خو چونکه دا مسئله په حدیث کښې موجود په دې وجه بیان کړې شوه، اوس چه کله اصل مقام راشی نو بیانولو ته به ضرورت نه راځی
قوله: ﴿ عن سفیان ﴾ د سهارنپوری رحمه الله تحقیق دا دې چه دا سفیان ثوری دې او صاحب د غایة المقصود په دې کښې تردد ظاهر کړې دې چه ثوری دې یا ابن عیینة ﴿ ابن عقیل ﴾ دا عبدالله بن محمد بن عقیل بن ابی طالب دې، د دوی په باره کښې کلام مشهور دی لکه څرنگه چه امام ترمذی رحمه الله هم په خپل کتاب کښې بیان فرمائیلې دی ﴿ محمد بن الحنفیة ﴾ دا محمد بن علی دی او حنفیه د هغوی مور ده چه دهغې نوم خوله دې د قبیله بنو حنیفه نه ده، بنو حنیفه د یمامه یو قبیله ده، سیدنا صدیق اکبر رضی الله عنه د فتنه ارتداد د وجې نه چه د اهل یمامه سره کوم قتال اوکړو او بیا ئې یمامه فتح کړه، په هغې کښې دا حنفیه یعنی د قبیله بنو حنیفه یو زنانه قید کیدو سره راغلې وه، صدیق اکبر رضی الله عنه دا علی رضی الله عنه ته هبه کړې وه، بیا د هغوی نه د هغوی خوئې محمد بن الحنفیة پیدا شوه، علی رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته عرض اوکړو چه که ستا نه روستو زما خوئې پیدا شو نو زه به د هغه نوم ستاسو په نوم او د هغه کنیت ستاسو په کنیت باندې ږدم، په دې باندې رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی ته اجازت ورکړې وو، پس د هغوی نوم محمد دې لکه چه په سند کښې تصریح ده او کنیت ئې ابوالقاسم دې، رحمة الله تعالی علیه...

بَابُ الرَّجُلِ يُجَدِّدُ الْوُضُوءَ مِنْ غَيْرِ حَدَثٍ

باب دې په بیان د سړې کښې چې نوی اودس کوې بغیر د حدث نه

مسئلة مترجم بها کښې مذاهب ائمة

په ترجمة الباب کښې چه کومه مسئله ذکر ده، هغه ظاهره ده یعنی تجدید وضوء، هرمونځ په تازه اودس سره کول، ددې باب مقابل وراندې تلو سره په لړه فاصله باندې ابواب المسح

علی الخفین نه پس متصلا راوړي دي چه دهغې الفاظ دی ﴿ باب الرجل یصلی الصلوات بوضوء واحد ﴾ د بعض علماء کرامو په نزد خو تجدید وضوء یعنی د هر مانځه دپاره مستقلا اودس کول فرض دی لکه څرنګه چه هلته به راشی د جمهور علماء ا ائمه اربعه په نزد تجدید وضوء صرف مستحب دې.

خو استحباب په کوم صورت کښې دې او کله دې په دې کښې څه تفصیل دې، امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې فرمايي چه د شوافعو په نزد استحباب تجدید کښې څلور اقوال دی، یو دا چه تجدید دهغه سړی په حق کښې مستحب دې چا چه په اول اودس سره یو مونځ کړې وی فرض یا نفل، دویم قول دا دې چه فرض مونځ ئې پرې کړې وی، دریم دا دې چه وضوء اول باندی ئې یو داسې عمل کړې وی کوم چه بغیر د طهارت نه جائز نه دی لکه مس مصحف او سجده تلاوت وغیره، څلورم قول دادې چه تخلل بالزمان وی یعنی د اول اودس او دویم اودس ترمینځه زمانه حائل وی څه فصل پکښې راغلې وی. یو اودس نه پس فورا دویم اودس کول بیکار دی، بله دا چه هغوی لیکلي دی چه د غسل تجدید مستحب نه دې او په تیمم کښې ئې دواړه روایتونه لیکلې دی، اصح دا دی چه ددې تجدید مستحب نه دې، او د احنافو په نزد تجدید د استحباب په صورت کښې دې چه یا خو اختلاف مجلس وی یا توسط العبادت بین الوضوئین وې، یعنی اول اودس سره ئې څه عبادت کړې وی، د حدیث الباب مضمون د باب السواک په ضمن کښې راغلې دې، دوباره د کلام حاجت نشته.

فائده: د صحیح مسلم په یو روایت کښې په کتاب الطهارت کښې د عثمانی غنی رضی الله عنه په باره کښې راغلي دی چه هغوی به هره ورځ په مختصر شان اوبو باندې غسل فرمائیلو

[۶۲]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ فَارِسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِءُ. ح وحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد وَأَنَا لِحَدِيثِ ابْنِ يَحْيَى أَتْقَنُ، عَنْ غُطَيْفٍ، وَقَالَ مُحَمَّدٌ، عَنْ أَبِي غُطَيْفٍ الْهُذَلِيِّ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، فَلَمَّا نُودِيَ بِالظُّهْرِ تَوَضَّأَ فَصَلَّى، فَلَمَّا نُودِيَ بِالْعَصْرِ تَوَضَّأَ، فَقُلْتُ لَهُ: فَقَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَذَا حَدِيثُ مُسَدَّدٍ، وَهُوَ أَتَمُّ.

ترجمه: ابوداود وئیلی دي چه زه حدیث ابن یحیی ته ډیر یقین کوم د غطیف نه، او وئیلی دي محمد: چه روایت کوي د ابو غطیف الهذلي نه، هغه وئیلی دی ووم زه د عبد الله بن عمر سره، هرکله چه اذان اوشو د ماسپخین مانځه لپاره نو اودس ئې اوکړو او مونځ ئې اوکړو، هرکله چه اذان اوشو د مازیګر مانځه لپاره نو اودس ئې اوکړو، نو ما اووئیله هغه ته، اوس دنوی اودس کولو څه ضرورت دی نو هغه اوونیله وو رسول الله ﷺ چه ویله به یې چاچې اودس اوکړو دپاسه د پاکوالي نه نو وبه لیکي الله د هغه لپاره لس نیکۍ.

(): سنن الترمذي/الطهارة ٤٤ (٥٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٣ (٥١٢)، (تحفة الأشراف: ٨٥٩٠) (ضعيف)

توضيح السند :

﴿ قوله ح وحدثنا مسدد الخ ﴾ د مصنف رحمه الله دوه استاذان دی، په اول سند کښې محمد بن يحيی، په دويم کښې مسدد، او په اول سند کښې شيخ الشيخ عبدالله بن يزيد، او دويم کښې عيسی بن يونس، بيا دواړه يعنی عبدالله بن يزيد او عيسی بن يونس روايت کوی د عبدالرحمن بن زياد نه، لهذا عبدالرحمن ملتقی السندين شو دواړه سندونه په دې باندې راتلو سره يو ځائې شو ﴿ عن غطيف ﴾ بعضو په ځائې د غطيف ابوغطيف وئيلې دې. دا راوی مجهول دې، لهذا په حديث کښې ددې راوی د وجې نه ضعف راغلو

بَابُ مَا يُنَجِّسُ المَاءَ

باب دې په بيان د هغه څه کښې چې اوبه پليتوي

طهارة ماء ونجاست ماء کښې د ائمهٔ مذاهب

اوس دلته ستيشن راغلو، ددې ځائې نه احکام المياه شروع کيږی. د نجاست او طهارت ماء مسائل يعنی اوبه کله نجس کيږی او کله نه؟ کومی وی او کومی نه وی؟ د ماقبل سره ددې ربط ښکاره دې چه مصنف رحمه الله په شروع کښې فرضيت وضو بيان کړو چه کله دا خبره معلومه شوه چه اودس فرض دې نو اوس د اودس دپاره اوبه پکار دی، اوس ددې ځائې نه د پاک او ناپاک فرق بيانوی، چه معلومه شی چه په کومو اوبو باندې اودس کيدې شی، او په کومو اوبو باندې نه.

دا مسئله د معرکة الآرا مسائلو نه ده، په دې کښې ډير اوږده اوږده بحثونه کولې شی مولانا عبدالحئی رحمه الله د طهارة ماء او د نجاسة ماء په مسئله کښې پنځلس اقوال ليکلې دی، خو مشهور په دې کښې څلور مذاهب دی کوم چه مونږ بيانوو،

(رومبې مذهب): اول مذهب د اهل ظواهرو دې هغوی وائی چه اوبه قليل وی او که کثير وی وقوع نجاست سره تر هغه وخته پورې نه ناپاکی کيږی تر څو چه اجزاء د نجاست په اجزاء ماء باندې غالب نه شی، د ظاهريه مسلک مولانا عبدالحئی او علامه عينی رحمه الله ليکلې دې او په حاشيه د کوکب کښې هم دی،

(دويم مذهب): دويم مذهب په دې کښې د مالکيانو دې کوم چه د ظاهريه مسلک نه زيات نزدې دې هغه دا چه ماء قليل يا کثير وقوع نجاست سره تر هغه وخته پورې نه ناپاک کيږی، تر څو چه د اوبو د اوصاف ثلاثه نه يو وصف متغير نه شی، د اوبو اوصاف ثلاثه مشهور دی طعم، ريح، لون، د جمهورو او باقی ائمه ثلاثه دفرق بين القليل والکثير قائل دی چه قليل په وقوع نجاست سره فورا ناپاک کيږی خو کثير تر هغه وخته پورې نهٔ ناپاک کيږی تر څو چه يو وصف نه وی بدل شوې، بيا په ائمه ثلاثه کښې چه احناف هم پکښې دی، د دوی ترمينځه په دې خبره کښې اختلاف دې چه د قلت او کثرت معيار څه دې؟ په دې کښې شوافع او حنابله يو طرف ته دی او احناف بل طرف ته

(دريم مذهب): د شوافعو په نزد په قلتين باندې مدار دې کومې اوبه چه په مقدار د قلتين وی يا ددې نه زائد وی نو دا به کثير وی او چه د قلتين نه کم وی نو هغه قليل دی، په دې

باندې شوافع او حنابله متفق دي.

(ځلورم مذهب): د احنافو په نزد د قلت او کثرت په معيار کښې درې اقوال دي.

(۱) اول تحريک (۲) ثاني مساحة (۳) ثالث ظن مبتلی به.

(۱) د اول قول مطلب دا دې چه کوم حوض دومره لوئې وی چه که دهغې د يو طرف اوبو له حرکت ورکړې شی نو جانب اخر فورا حرکت اوکړی نو قليل دی او که فورا متحرک نه شی نو هغه کثير دی، بيا په دې کښې اختلاف دې چه د حرکت نه مراد حرکت بالوضوء دې يا حرکت بالغسل دواړه اقوال دی

(۲) قول ثاني يعنی د مساحة مطلب دا دې چه په دې کښې د پيمائش اعتبار دې. چه کوم حوض يا داسې اووايه چه اوبه په خپل خوريدو کښې عشر فی عشر يعنی ده در ده، وی هغه کثير دی، او کوم چه ددې نه کم وی هغه قليل دی، مساحة والا قول کښې زمونږ په نزد نور اقوال هم شته.

(۳) قول ثالث دا دې چه په دې کښې مبتلی به رائې معتبر ده، که د مبتلی به ګمان ددې حوض په باره کښې دا دې چه ددې يو طرف ته د نجاست غورځيدو سره دويم طرف ته رسيږی نو بيا خو هغه قليل دې، او که د هغه ظن غالب وی چه د بلې غاړې پورې دهغې اثر نه رسيږی نو هغه کثير دې.

(درې ابواب او درې مسلکونه): اوس ځان پوهه کړه چه دلته مصنف رحمه الله پرلپسې دوه ابواب قائم کړی دی، په اول باب کښې ئې حديث القلتين او په دويم باب کښې ئې حديث بئر بضاعه ذکر فرمائيلې دې، اول باب ګويا د شوافعو او حنابله مستدل دې، او وړاندې يو باب نه پس چه کوم دريم باب راځی دهغې په باره کښې وئيلې شی چه دهغې نه د مسلک حنفيه تائيد کيږی، د مصنف رحمه الله غرض اګر که د مسلک حنفيه تائيد نه وی خو فی الواقع هغه د احنافو په حق کښې دي لکه چه هلته به معلوم شی

[۶۳]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَغَيْرُهُمْ، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمَاءِ وَمَا يَنُوبُهُ مِنَ الدَّوَابِّ وَالسِّبَاعِ، فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَذَا لَفْظُ ابْنِ الْعَلَاءِ، وقَالَ عُثْمَانُ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ: عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادِ بْنِ جَعْفَرٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهُوَ الصَّوَابُ.

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وئيلی دی چه سوال اوشو د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه دهغه اوبو باره کښې چه راځې ورته څاروې او درنده ګان، نو اووئيل نبي صلی الله عليه وسلم کله چه وې اوبه دوه قلې نو نه باروې پليتې (يعنی نجاست سره نه پليتيږی). او وئيلی دي ابوداود: دا لفظ د ابن العلاء دی، او وئيلی دي عثمان او حسن بن علي (عن محمد بن عباد

(): سنن النسائي/الطهارة ۴۳ (۵۲)، (تحفة الأشراف: ۷۲۷۲)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ۵۰ (۶۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷۵ (۵۱۷، ۵۱۸)، سنن الدارمي/الطهارة ۵۵ (۷۵۸) (صحيح)

بن جعفر، په ځائې د محمد بن جعفر، وئيلی دي ابوداود او هم دغه صحيح دی.
تشريح: قوله ﴿عن عبيدالله بن عبدالله بن عمر عن ابيه قال سئل الخ﴾ سيدنا عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائي چه رسول الله ﷺ نه د هغه اوبو په باره کښې تپوس اوکړې شو چه په هغې باندې وخت په وخت پرلپسې درندګان وغيره د اوبو څکلو دپاره راځي ددې نه مراد هغه اوبه دی چه د فلاة يعنی ځنګلو کښې په غارونو کښې دننه راجمع کيږی پس په يو روايت کښې د ﴿فی الفلاة﴾ تصريح ده، دا اوبه د دواب د څکلو د وجې نه سؤر سباع شو نو ګويا سوال د سؤر سباع په باره کښې دی چه هغه پاک دې يا ناپاک هغه استعمالولې شي يا نه؟ صحابه کرام رضي الله عنهم زيات تر د جهاد په سفرونو کښې وو، نو هغوی به داسې اوبه موندلې، په دې وجه دا سوال اوکړې شو، په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو ﴿اذا کان الماء قلتين لم يحمل الخبث﴾ يعنی د کومو اوبو په باره کښې چه تاسو سؤال کوئ هغه دې اوکتلې شی چه د قلتين په اندازه دی او که نه، که د قلتين نه کم وی نو بيا خو پوهه شئ چه هغه ناپاکې دی، او که هغه قلتين وی نو پاکې دې ګويا مطلب دا شو چه قلتين دې نو کثير دې ناپاکې نه دې اوکه ددې نه کم دې نو قليل دې ناپاکې شوې لکه چه د شوافعو او حنابله مذهب دې، حديث القلتين د احنافو او مالکيانو خلاف دې لهذا ددې جوابات واورئ.

په حديث القلتين کښې سندا ومتنا اضطراب:

د دې حديث په سند او متن دارو کښې اضطراب دې اول اضطراب فی السند باندې ځان پوهه کړئ دا حديث مصنف ﷫ په درې طرقو سره بيان کړې دې، او په هر طريق کښې اضطراب دې.

طريق اول د وليد بن کثير دې، په دې کښې د اضطراب تشريح دا ده چه اول خو د راويانو په دې کښې اختلاف دې چه د وليد شيخ څوک دې بعضو وئيلې دی چه محمد بن جعفر بن الزبير او بعضو محمد بن عباد بن جعفر بيان کړې دې هم دغه شان د وليد شيخ الشيخ کښې اضطراب دې، بعضو عبيدالله بن عبدالله ذکر کړې دې، او بعض عبدالله بن عبدالله خو مصنف ﷫ د وليد د شيخ الشيخ اضطراب نه دې بيان کړې دا د طريق اول اضطراب شو

اوس پاتې شو دا سوال چه هغوی د اضطراب څه جواب ورکوی نو په دې کښې دوه جماعتونه دی، يو جماعت د دفع تعارض دپاره طريق ترجيح اختيار کړې دې، هم په دوی کښې امام ابوداؤد ﷫ او ابوحاتم رازی دې، پس خپله په کتاب کښې دی مصنف ﷫ فرمائی چه محمد بن عباد بن جعفر صحيح دی يعنی محمد بن جعفر بن الزبير غير صحيح دې او يو جماعت د دفع تعارض دپاره طريق جمع اختيار کړې ده، په هغوی کښې دارقطنی او بيهقی دی او هم د هغوی اتباع حافظ ابن حجر کړې ده، دا حضرات وائی چه دا روايت د دوارو نه دې، محمد بن جعفر بن الزبير نه هم او محمد بن عباد ابن جعفر نه هم، بيا وراندې د وليد شيخ الشيخ په باره کښې حافظ ﷫ فرمائی چه ابن الزبير خو روايت کوی د عبيدالله بن عبدالله نه، او محمد بن عباد روايت کوی د عبدالله بن عبدالله نه. يعنی د دوارو نه

روايت كول ثابت او محفوظ دى، او چه كله دا اختلاف ثابت او محفوظ دې نو ظاهره ده چه اضطراب نشته، د اضطراب مطلب خو دا دې چه روايت فى الواقع د يو نه روايت كړې شوې وى، خو بعض راويان يو څه وائى او بعض بل څه، او چه كله فى الواقع د دواړو نه روايت اومنلې شو، نو دواړو طريقو سره ثابت او محفوظ شو بيا اضطراب چرته پاتې شو

زمونږ د طرف نه به جواب الجواب دا وى چه په تاسو كښې خو په دفع اضطراب كښې اضطراب واقع شو، بعض طريق جمع اختياروى او بعض طريق ترجيح، اوس د چا خبره تسليم كړې شى، لهذا تشفى اونشوه او د سند اضطراب په خپل حال باندې باقى پاتې شو، بله دا چه حافظ رحمه الله دا هم وئيلې دى چه محمد بن جعفر بن الزبير او محمد بن عباد بن جعفر دواړه ثقه دى، پس دا انتقال د ثقة نه دې د ثقة طرف ته كوم چه ضرر نه وركوى. زمونږ وينا دا ده چه ددې دواړو ثقه كيدل بيله خبره ده زمونږ مقصود خو د راويانو اختلاف بيانول دى چه بعض راويان يو شان وائى او بعض بل شان. او دا صورت حال په عدم ضبط باندې دلالت كوى، هم په دې سره په سند كښې ضعف پيدا كيږى

په دې حديث كښې طريق ثانى د محمد بن اسحاق ده. دوى دا حديث د محمد بن جعفر نه روايت كوى، په دې كښې اضطراب داسې دې چه دلته خو سند هم هغه شان دې كوم چه ذكر دې، او مصنف رحمه الله په دې طريق كښې هيڅ اختلاف سند نه دې بيان كړې خو مونږ ته معلومه ده چه په دې كښې هم اختلاف او اضطراب دې پس د دارقطنى په روايت كښې داسې دى ﴿ عن محمد بن اسحق عن الزهرى عن عبيدالله عن ابى هريرة ﴾ او په يو طريق كښې دى ﴿ عن محمد بن اسحق عن الزهرى عن سالم عن ابيه ﴾ اوګورئ اختلاف او اضطراب فى السند موندلې كيږى. بله دا چه محمد بن اسحق راوى متكلم فيه دې

د دې حديث طريق ثالث د عاصم بن المنذر دې لكه چه په كتاب كښې موجود دې، د عاصم نه روايت كونكى دوه دى، حماد بن سلمه او حماد بن زيد، حماد بن سلمه دا مرفوعا نقل كړې دې او حماد بن زيد دا موقوفا نقل كوى، د دارقطنى رائې دا ده چه د روايت مرفوعه په مقابله كښې روايت موقوفه صحيح دې، اوس د سند په درې واړو طريقو كښې اضطراب معلوم شو

(اضطراب فى المتن)

دويم اضطراب په دې حديث كښې په اعتبار د متن دې، هغه داسې چه په حديث الباب كښې خو دى ﴿ قلتين ﴾ او په يو روايت كښې دى ﴿ قدر قلتين او ثلاث ﴾ او په يو روايت كښې دى ﴿ اذا بلغ الماء قلة ﴾ او په يو روايت كښې دى ﴿ أربعين قلة ﴾ دا اضطراب فى المتن شو، چه هر كله دا صورت حال شو نو استدلال څنګه صحيح كيدې شى

د حديث القلتين جوابات:

د حديث القلتين زمونږ د طرف نه ډير جوابونه كړې شوې دى!

۱: **مسلک الاضطراب:** [۱] يو جواب هم دا دي چه په دې كښې سندا او متنا اضطراب دي لكه چه اوس د تفصيل نه معلومه شوه.
۲: **مسلک التضعيف:** پس يو لوئې جماعت ددې تضعيف کړې دې لکه ابن عبدالبر، ابن العربی، علی بن المدینی، امام غزالی، او هم دغه شان ابن دقیق العید او ابن تیمیه. علامه زیلعي ليکلي دی چه ابن دقیق العید په کتاب الامام کښې په دې حدیث باندې تفصیلی کلام دې، او ددې تمام طرق ئې جمع کړې دی د هر يو ئې بيل بيل وضاحت کړې دې چه دهغې حاصل دا راوځی چه دا ضعيف دې، هسې دا حديث په صحاح سته کښې په سنن اربعه کښې دې، ددې نه علاوه په صحيح ابن خزيمه، او صحيح ابن حبان او مسند احمد کښې هم دی، امام ترمذی رحمه الله خلاف عادت په دې حدیث باندې حکم د صحت یا حسن نه دې لګولې.
۳: **مسلک الاجمال:** یعنی په دې حدیث کښې اجمال دې او حدیث مجمل نه استدلال صحیح نه دې، دا جواب د امام طحاوی رحمه الله دې هغوی وائی چه قلة په څو معنو کښې استعمالیږی، ددې معنی قامة رجل، رأس جبل، هر اوچت څیز او د اوښ د قب په معنی کښې هم راځی، بله دا چه قلة د جره يعنی د منګی په معنی هم راځی، او بيا په منګی کښې هم څو قسمونه وی څه غټ وی او څه لوئې، هغوی وائی چه دلته قلة د جره په معنی کښې ده او ددې نه مراد جره کبیره ده چه دهغې مقدار دلته دوه نیم سوه او د يو قول په بناء درې سوه رطل دې او د قلتين مجموعی مقدار پنځه سوه يا شپږ سوه رطل دې، مونږ وايو چه قلة خو هر څنګه وی وړه هم او لویه هم، هغوی وائی چه د مقام هجر قلة مراد ده کومه چه په عرب کښې مشهوره ده، پس په يو روايت کښې د قلال هجر تصریح ده لکه چه د ابن عدی په کتاب الکامل کښې دی، علامه زیلعی رحمه الله جواب ورکړو چه ددې په سند کښې مغیره بن سقلاب دې کوم چه منکر الحدیث دې.
۴: **مسلک التاویل:** یعنی حدیث مؤول دې د حدیث معنی هغه نه ده کومه چه تاسو کوئ چه اوبه نۀ ناپاکیږی، بلکه د ﴿ لم يحمل الخبث ﴾ معنی ده چه ماء قلیل اګر که د دوه قلو برابر ولې نه وی هغه د نجاست متحمل نه وی، هغه نه برداشت کوی او نجس کیږی او په دې کښې د قلتين هیڅ تخصیص نشته بلکه مراد ترې نه هر قلیل اوبه دی، دا جواب صاحب هدایه اختیار کړې دې هغوی وائی چه صاحب هدایه خو حنفی دې، مونږ وايو علامه طیبی رحمه الله چه شافعی دې او مشهور شارح د مشکوة دې هغوی هم ددې معنی احتمال لیکلې دې.
۵: **مسلک المعارضة بالروايات الصحيحة:** یعنی مونږ ددې حدیث په مقابله کښې صحیح او

---

[۱] زمونږ استاذ محترم مولانا امير احمد صاحب رحمه الله په درس ترمذی کښې په حدیث قلتين باندې کلام کولو سره فرمائيلې وو چه مونږ چه ددې حدیث کوم جوابونه ورکوو په هغې کښې به د هر جواب نه په مسلک سره تعبير کوو، مثلا مسلک الاضطراب، مسلک الاجمال وغيره پس د هغوی په اتباع کښې مونږ هم دا طرز اختيار کړو، يغفر الله لنا ولهم)

قوی روایات ددې په خلاف کښې پیش کوو، چه دهغې په صحت کښې هیڅ کلام نشته. ۱: یو حدیث المستقیظ من النوم چه دهغې مضمون دا دې چه کله انسان د اوده کیدو نه پس پاسیږی نو د اوبو په لوښی کښې دې لاس بغیر د وینځلو نه نه داخلوی په دې کښې د لاس وینځلو ممانعت مطلقا کړې شوې دې که د هغه اوبو مقدار قلتین وی یا کم په ډیرو کورونو کښې په لوښو کښې قلتین بلکه دهغې نه هم زیاتې اوبه په دې زمانه کښې جمع وی ددې باوجود دا حکم ورکولې شی، د قلتین او ما دون القلتین هیڅ تفریق نشته. ۲: بله دا چه په یو صحیح روایت کښې دی کوم چه په ابوداؤد کښې په دریم باب کښې راروان دې چه ﴿لا یبولن احدکم فی الماء الدائم﴾ دا حدیث د صحیحین بلکه د ټولو صحاح ستة دی، په دې حدیث کښې په ماء راکد کښې که هغه قلتین وی او که زائد وی مطلقا د متیازو کولو نه منع کړې شوې ده، که د قلتین حکم د مادون القلتین نه مختلف وې نو دهغې طرف ته ضرور اشاره کیدل پکار وو چه خلق په تنګسیا کښې اخته نه شی.

۲: **مسلک الالزام باهمال بعض الحدیث** : دا حدیث په اصل کښې د سؤر سباع په باره کښې راغلې دې، لکه چه د باب په شروع کښې مونږ بیان کړې دی او د حدیث مقتضی دا ده چه سور سباع دې ناپاک وی حال دا چه شوافع دهغې د ناپاکئ قائل نه دی، لهذا د حدیث په جزئین کښې د یو إعمال او د بل إهمال لازم شو.

۷: **مسلک مخالفة الاجماع** : یعنی دا حدیث په یو لحاظ سره د اجماع خلاف دې وضاحت ددې دا دې لکه چه په طحاوی کښې دی چه یو حبشی په بئر زمزم کښې غورځیدلو سره مړ شوې وو نو هغه وخت سیدنا عبدالله بن زبیر ﷠ او ابن عباس ﷠ دا فیصله فرمائیلې وه چه ددې پوره اوبه دې راویستلې شی په دې وخت کښې هلته نور صحابه کرامو هم موجود وو، چا هم په دې باندې انکار او نه فرمائیلو، او ښکاره ده چه د بئر زم زم اوبه به د قلتین نه زیاتې وی بیا هم ناپاکې شوې معلومه شوه چه قلتین هم قلیل دې، کثیر نه دې

د شوافعو د طرف نه چا دا جواب ورکړې دې چه کیدې شی چه د نزح بئر حکم د خروج دم د وجې نه ورکړې شوې وی یعنی ددې حبشی د بدن نه به وینه بهیدلې وی، مونږ وایو هم دا خبره صحیح ده خو چه کله هغه قلتین وې نو ولې ناپاکې شوې هغوی ددې نه علاوه نور هم جوابات ورکوی، بیهقی وغیره ددې قصې په روایت باندې سندا کلام کړې دې چه منقطع دې او بعضو وئیلې دی چه خپله اهل مکه ددې واقعې نه خبر نه دی دا قصه د هغوی په نزد مشهور نه ده، اهل کوفه ته ددې خبره څنګه اوشو او حال دا چه ددې واقعې تعلق د مکې سره دې تفصیل دې په امانی الاحبار کښې اوکتلې شی

حافظ ابن القیم ﷫ د ابوداؤد په شرح تهذیب السنن کښې په حدیث القلتین باندې ډیر تفصیلی کلام کړې دې او په شروع کښې ئې لیکلې دی چه ددې حدیث نه استدلال کول پنځلس مقامات او منازلو لره عبور کولو باندې موقوف دی کوم چه تر اوسه پورې نۀ دی عبور شوې، پس هغوی لیکلې دی چه د اوبو په مسئله کښې عموم بلوی یعنی ابتلاء عام ده ټولو ته ددې حاجت دې او حدیث القلتین لره روایت کونکی د عبدالله بن عمر ﷠ نه

علاوه څوک هم نه دی، په مشهورو روايتونو کښې صرف هم هغه ددې راوی دې، بله دا چه دا حديث د عبدالله بن عمر رضي الله عنهما په شاګردانو کښې سوا د عبدالله او عبيدالله نه بل څوک نه روايت کوی، فاين سالم واين نافع، يعنی سالم او نافع کوم چه د هغوی نه په کثرت سره روايت کونکی دی هغوی چرته لاړل، هغوی ولې دا حديث د هغوی نه نۀ روايت کوی وغيره وغيره ډير سوالونه جوابونه ئې کړی دی

د حديث القلتين په سلسله کښې د حضرت ګنګوهي رائې:

زمونږ حضرت ګنګوهی رحمه الله د حديث القلتين په باره کښې يو خانله مسلک اختيار فرمائيلې دې، هغوی فرمائی چه په نجاست ماء کښې اصل د مبتلی به د رائې اعتبار دې. مولانا يحيی صاحب رحمه الله په کوکب کښې تحرير فرمائی چه کله په ترمذی شريف کښې حديث القلتين راغلو نو حضرت په خپلو شاګردانو باندې يو مختصر شان حوض اوکنستلو کوم چه طولا او عرضا تقريبا شپږ لیشتې وو او د کنستلو نه پس قلتين اوبه په هغې کښې واچولې شوې بيا دهغې د يو طرف تحريک اوکړې شو چه په هغې سره جانب آخر متحرک نه شو نو په دې باندې حضرت اوفرمائيل چه حديث القلتين زمونږ خلاف نه دې په دې وجه د هيڅ جواب کولو حجت نشته. د حضرت ګنګوهی طبيعت د حديث د توجيهاتو طرف ته نه چليدو په نسبت د تضعيف روايت يا د رواة طرف ته د وهم منسوب کولو، او حضرت ته د احاديثو په توجيه کښې ډيره ملکه حاصله وه. بهر حال د حضرت ګنګوهی دا جواب دې او حضرت په دې باندې نور هم تفصيلی کلام فرمائيلې دې په کوکب کښې دې اوکتلې شی خو زمونږ د حضرت شيخ رحمه الله ميلان دې طرف ته نه وو لکه چه د حاشيه کوکب د کتلو نه معلوميږی.

[۶۴]( ) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ. ح وحَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ يَعْنِي ابْنَ زُرَيْعٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ، قَالَ أَبُو كَامِلٍ ابْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْمَاءِ يَكُونُ فِي الْفَلَاةِ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ.

ترجمه: عبيد الله بن عبد الله بن عمر د خپل پلار نه روايت کوي، يقيناً رسول الله ﷺ نه پوښتنه اوشوه په باره د اوبو کښې په دشتو کښې نو ذکر ئې کړه معنی د هغې

[۶۵]( ) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ فَإِنَّهُ لَا يَنْجُسُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ وَقَفَهُ عَنْ عَاصِمٍ.

ترجمه: عبيد الله بن عبد الله بن عمر وايي. حديث بيان کړی دی ماته زما پلار، بيشکه رسول الله ﷺ وئيلی دی کله چه وې اوبه دوه قلې نو دغه نه نجس کيږي. وئيلی دي ابوداود حماد بن زيد موقوف روايت کړی ئې دی د عاصم نه.

( ): سنن الترمذي/الطهارة ۵۰ (۶۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷۵ (۵۱۷، ۵۱۸)، (تحفة الأشراف: ۷۳۰۵) (حسن صحيح)

( ): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۷۳۰۵) (صحيح)

بَابُ مَا جَاءَ فِي بِئْرِ بُضَاعَةَ

باب دې په بيان د کوهي د بضاعه کې

د أحكام المياه په سلسله کښې دا هغه باب ثانی دې چه په هغې کښې مصنف رحمه الله د مالکيانو مستدل ذکر فرمائیلې دې په اول باب کښې د شوافع او حنابله مستدل تیر شو

[۶۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّهُ قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَتَوَضَّأُ مِنْ بِئْرِ بُضَاعَةَ، وَهِيَ بِئْرٌ يُطْرَحُ فِيهَا الْحِيَضُ وَلَحْمُ الْكِلَابِ وَالنَّتْنُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْمَاءُ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ". قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَالَ بَعْضُهُمْ: عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ رَافِعٍ.

ترجمه: د ابو سعيد الخدري رضي الله عنه نه روايت دې، يقيناً شان دادی چه اووئيل شو رسول الله ﷺ ته، ايا مونږ اودس اوکړو د کوهي د بضاعه نه، او دا يو کوهی دی چه غورځولی شي په هغې کښې کپړې د حيض او غوښې د سپو او بدبويه شيان؟ نو اووئيل رسول الله ﷺ اوبه پاکې دې هيڅ شی ئې نه نجس کوی. وئيلی دي ابوداود وئيلی دي بعضو دعبدالله بن رافع په ځائې عبد الرحمن بن رافع.

تشريح: ۱: ﴿ عن أبي سعيد الخدری أنه قيل لرسول الله ﷺ الخ ﴾ رسول الله ﷺ ته عرض اوکړې شو چه آيا د بئر بضاعه د اوبو نه اودس کول پکار دی يا نه، حال دا چه هغه يو داسې کوهې دې چه په هغې کښې ګندګئ، د حيض ګنده جامې، او دغه شان مردار ځناور سپی او نور ګنده ځيزونه په هغې کښې اچولې شی نو په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه اوبه طاهر او مطهر دی هيڅ ځيز هغې لره نه نجس کوی.

قوله: ﴿ انتوضاء ﴾ دا صيغه د جمع متکلم او واحد مذکر حاضر دواړو سره روايت کړې شوې دې، خو اصح صيغه د متکلم ده، او صيغه د واحد حاضر خلاف اولی او طريقې د سوال نه خلاف ده د مشرانو نه داسې سوال کول مناسب نه دی ﴿ بضاعة ﴾ د باء په ضمې او کسرې سره دواړو طريقو سره منقول دې، مشهور ضمه ده دا د مدينې طيبې په کوهيانو کښې يو مشهور کوهې دې بعض وائی چه بضاعة صاحب بئر د کوهی د مالک نوم دې، او بعضو وئيلې دی چه د هغه ځائې نوم دې چرته چه دا کوهې وو، نقل دی چه رسول الله ﷺ د خپل اودس غسالة او لاړې په هغې کښې اچولې وې او رسول الله ﷺ به ددې کوهی اوبو لره مريض ته د صحت په نيت باندې د څکلو دپاره فرمائيل. ﴿ يطرح ﴾ يعنې غورځولې شی خو ددې مطلب دا نه دې چه قصدا په کښې اچولې شی او خلق داسې کوی بلکه دا دې چه ددې کوهی محل وقوع په داسې ښکته زمکه کښې وه چه د هوا او سيلاب په ذريعه به ګندګئ هغې ته غورځيدلې، ځکه چه د اوبو د خرابولو دپاره هيڅ پوهه انسان نه تياريږی، غير مسلم هم داسې نه شی کولې پاتې لا مسلمان، شارحينو داسې ليکلې دی، حيض جمع ده د

(۱): سنن الترمذي/الطهارة ۴۹ (۶۶)، سنن النسائي/المياه ۱ (۳۲۷، ۳۲۸)، (تحفة الأشراف: ۴۱۴۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۱۵، ۱۶، ۳۱، ۸۶) (صحيح)

حيضة بالكسر چه دهغې معنى ده د حيض (په وينه گنده) كيږي.

د حديث بئر بضاعة نه د مالكيانو استدلال او د نورو ائمة ددې نه اعتذار:

﴿ قوله الماء طهور ولا ينجسه شئ ﴾ د اوبو په مسئله كښې د ائمه اربعه نه د ټولو نه زيات توسع د مالكيانو په نزد دې، ددې حديث نه هغه حضرات استدلال كوى چه په حديث كښې د ماء قليل او كثير هيڅ تفريق نشته، د ټولو اوبو په باره كښې داسې وئيلې شوې دى چه هغه ناپاک كيږى نه خو په دې كښې اشكال دې چه د تغير وصف نه پس خو د هغوى په نزد هم نجس كيږى په دې وجه هغوى اووئيل چه د تغير وصف والا شكل مستثنى دى ځكه چه په دې حديث كښې د دارقطني په يو روايت كښې ﴿ إلا ما غلب على ريحه او طعمه ﴾ زيادت موجود دې او اوس مطلب دا دې چه ماء قليل وى يا كثير ناپاک كيږى نه مگر دا چه ددې يو وصف بدل شى، دويم فريق دا وائى چه ددې حديث نه ستاسو استدلال د دارقطني نه د استثناء والا روايت نه بغير ممكن نه دې او د دارقطني راويت ضعيف دې هغه قابل استدلال نه دې.

شوافعو او حنابله د خپل مسلک د وجې نه اووئيل چه په دې حديث كښې د اوبو نه مراد مطلق اوبه نه دى بلكه هغه اوبه مراد دى كوم چه مسئول عنه دى يعنى ماء بئر بضاعة، لهذا مطلب دا شو چه د بئر بضاعة اوبه پاكې دى ﴿ لا ينجسه شئ ﴾ او دهغې وجه دا بيانوى چه بئر بضاعه لوئې قسم كوهې وو، ددې اوبه په هيڅ حال كښې هم د قلتين نه كمې نه وې، پس هم په دې وجه رسول اللهﷺ اوفرمائيل چه هيڅ څيز دا نه ناپاكوى، خو د تغير الوصف نه پس خو بالاجماع ناپاكه كيږى په دې وجه هغه صورت خارج دې.

احنافو په دې حديث كښې د خپل مسلک په رڼرا كښې اووئيل چه خبره خو هم دغه شان ده ځنگه چه شوافع وائى چه په دې حديث كښې د اوبو نه د بئر بضاعة اوبه مراد دى، خو په حديث كښې چه په دې باندې كوم د عدم تنجس حكم لگيدلې دې هغه په دې وجه نه دې چه د بئر بضاعة اوبه قلتين دى بلكه ددې وجې نه دې چه د هغه كوهى اوبه په وجه د كثرت استعمال په منزله د جارى وې او جارى اوبه په وقوع د نجاست سره پليتيږى نه، پس شارحينو ليكلې دى چه ډير باغونه د بنو ساعده به ددې كوهى په ذريعه خړوب كولې شو، وائى چه هغه پنځه باغونه وو، د اوبو د جارى كيدو مطلب دې دا او نه گڼرلې شى چه هغه د نهر په شان جارى وو بلكه مطلب هغه دې كوم چه پورته اوليكلې شو، ددې كوهى د اوبو جريان امام طحاوىؒ د واقدى نه نقل كړې دې، هغوى دا وائى چه د واقدى قول حجت نه دې، مونږ وايو چه د واقدى قول كم از كم په تاريخ كښې حجت دې، په احكام شرعيه كښې دې نه وى او دا خبره يعنى ددې كوهى د اوبو جارى كيدل د تاريخ يعنى د تاريخ بئر بضاعة سره متعلق دى.

حديث بئر بضاعة په باره كښې د امام طحاوىؒ رائې:

يو خبره دلته ډيره اهم ده چه دهغې طرف ته امام طحاوىؒ اشاره فرمائيلې ده، هغه دا چه د مالكيانو استدلال ددې حديث نه هغه وخت صحيح دې چه كله په حديث كښې دا مراد

وی چه مذکوره نجاست په دې کښې فی الحال موجود دی ځکه چه د هغوی مسلک هم دا دې چه اوبه که قلیل وی او که کثیر وی د وقوع نجاست نه پس د نجاست په هغې کښې د کیدو سره تر هغه وخته پورې په اوبو کښې تغیر نه وی پیدا شوې نه نجس کیږی او دلته داسې نشته ځکه چه دا خبره عند العقل محال ده چه په یو کوهی کښې دې دومره ډیر نجاسات واقع شی او بیا دې دهغې اوبه متغیر نه شی بلکه تغیر ضروری دې، او د تغیر نه پس اوبه د ټولو په نزد نجس کیږی، لهذا د حدیث معنی دا متعین ده چه د صحابه کرامو رضی الله عنهم مراد دا دې چه یا رسول الله ﷺ بئر بضاعه داسې کوهې دې چه په هغې کښې داسې قسم نجاستونه پریوځی، او بیا د کثرت استعمال د وجې نه هغه ټول اوځی نو اوس ددغې نجاستونو په وتلو باندې آیا مونږ هغه پاکې اوګنړو یا ناپاکې؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل نه بلکه پاکې دې اوګنړلې شی، لهذا د ﴿الماء طهور لا ینجسه شیء﴾ معنی دا شوه چه د کوهی د ناپاکه کیدلو نه پس هغه د همیشه دپاره ناپاک نه وی بلکه د إخراج نجاست نه پس پاک کیدې شی لکه چه په یو بل حدیث کښې ئې ارشاد فرمائیلې دې ﴿المؤمن لا ینجس﴾ ددې دا معنی نه ده چه مومن نه ناپاک کیږی بلکه مراد دا دې ﴿لا یبقی نجسا ای بعد التطهیر﴾ علی هذا القیاس د کوهی اوبه، دا مطلب نه دې چه ناپاک کیږی نه بلکه ناپاک باقی نه پاتې کیږی، لهذا د مالکیانو استدلال ددې حدیث نه بې محل دې هذا ما قاله الطحاوی زه وایم هم دغه شان د شافعیه چه ددې حدیث کوم عذر د خپل مسلک مطابق بیان کړې وو چه د بئر بضاعة اوبه قلتین وې په دې وجه نجس نه شوې، د امام طحاوی رحمه الله د پورته تقریر نه پس دا اعتذار هم هباء منثورا شو.

(**اشکال**): اوس به د امام طحاوی رحمه الله په دې تقریر باندې دا اشکال وی چه که مراد دا دې چه د اخراج نجاست نه پس صحابه کرام رضی الله عنهم دا سوال کوی چه اوبه پاکې دی او که ناپاکې نو اوس د سوال څه خبره پاتې شوه، چه کله هرکله ترې نه نجاست ویستلې شو نو پاک شو؟

(**جواب**): جواب دا دې چه د اخراج نجاسات نه پس هم دا مقام محل د سوال دې ځکه چه د عقل او قیاس تقاضه دا ده چه کوهې که هر یو وی د یو ځل ناپاکه کیدو نه پس سره د اخراج نجاست د بیا دپاره هغه کله هم پاک نه شی ځکه چه په کوهی کښې دننه چه کومه خټه او خاوره ده او د کوهی څلورو واړو طرفونو ته چه کوم دیوالونه دی هغه یو ځل ناپاک شوی دی، د اخراج نجاست او نزح ماء باوجود هغه دیوالونه او خاوره څنګه پاک کیدې شی لهذا یو ځل کوهې ناپاک کیدو سره د همیشه دپاره ناپاک کیدل پکار دی، نو ددې خیال رسول الله ﷺ تردید اوفرمائیلو چه د قیاس تقاضا که هر څه وی خو حکم شرعی او مسئله دا ده چه که کوهې د نجاست په غورځیدلو باندې ناپاک شی نو اخراج نجاست او نزح ماء نه پس به ددې کوهی د اوبو د پاکوالی حکم کولې شی

د حدیث د پورته ذکر شوې تشریح او تقریر نه پس حدیث بئر بضاعة د احنافو د مستدل بللو مستحق دې پس علامه عینی رحمه الله یو ځائې کښې لیکلې دی وعلیه عمل الحنفیة ای بعد تعین المراد، والله أعلم.

یوه خبره دا هم معلومه شوه چه دحدیث الباب نه په خپل عموم باندې په ائمو کښې دچا په نزد هم استدلال نه دې کړې. بلکه هر یو امام په دې کښې دخپل مسلک مطابق قید لګولې او استدلال یا اعتذار ئې کړې دې

[٦٧] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي شُعَيْبٍ، وَعَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيَّانِ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ سَلِيطِ بْنِ أَيُّوبَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيِّ ثُمَّ الْعَدَوِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُقَالُ لَهُ: إِنَّهُ يُسْتَقَى لَكَ مِنْ بِئْرِ بُضَاعَةَ، وَهِيَ بِئْرٌ يُلْقَى فِيهَا لُحُومُ الْكِلَابِ وَالْمَحَايِضُ وَعَذِرُ النَّاسِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَسَمِعْتُ قُتَيْبَةَ بْنَ سَعِيدٍ، قَالَ: سَأَلْتُ قَيِّمَ بِئْرِ بُضَاعَةَ عَنْ عُمْقِهَا. قَالَ: أَكْثَرُ مَا يَكُونُ فِيهَا الْمَاءُ إِلَى الْعَانَةِ، قُلْتُ: فَإِذَا نَقَصَ؟ قَالَ: دُونَ الْعَوْرَةِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَدَّرْتُ أَنَا بِئْرَ بُضَاعَةَ بِرِدَائِي مَدَدْتُهُ عَلَيْهَا، ثُمَّ ذَرَعْتُهُ فَإِذَا عَرْضُهَا سِتَّةُ أَذْرُعٍ، وَسَأَلْتُ الَّذِي فَتَحَ لِي بَابَ الْبُسْتَانِ، فَأَدْخَلَنِي إِلَيْهِ، هَلْ غُيِّرَ بِنَاؤُهَا عَمَّا كَانَتْ عَلَيْهِ؟ قَالَ: لَا. وَرَأَيْتُ فِيهَا مَاءً مُتَغَيِّرَ اللَّوْنِ.

ترجمه: د ابو سعید الخدري نه روایت دې، هغه وئیلی دی ما اوریدلي دي د رسول الله ﷺ نه او هغه ته وئیل کېده، شان دادی چه راوړلی شي اوبه ستا لپاره د کوهي د بضاعه نه، او هغه یو کوهی دی چه غورځولی شي په هغې کښې غوښې د سپو، او کپړې د حیض، او پلیتې د خلقو، نو اووئیله رسول الله ﷺ بیشکه اوبه پاکې دي نشي پلیتولی هغې لره هیڅ څیز. وئیلی دي ابوداود ما اوریدلي دي د قتیبة بن سعیدنه، هغه وئیلی دی ما پوښتنه اوکړه د څوکیدار دکوهي د بضاعه نه د ژروالي د هغې، نو هغه اووئیل اکثر اوبه چه په هغې کښې دي تر نامه نه لاندې پورې وي، نو ما اووئیل نو کله چه اوبه کمې شي، نو هغه ووئیل لاندې د عورت نه. وئیلي دي ابوداود او ما اندازه ولګوله د بئر بضاعه په خپل څادر نو خور مې کړو په هغې باندې، بیا ما په ګزونو کړو نو دهغې سورې شپږ ګزه (لاسه) وو، او ما پوښتنه اوکړه د هغه کس نه چه ماته ئې د باغ دروازه کولاو کړه او زه ئې ورته وردننه کړم، آیا ددې بناء بدله شوه دهغې نه چه دا وړباندې جوړ شوی وو؟ نو هغه اووئیل نه، او ما په هغې کښې اوبه اولیدلې چه رنګ ئې بدل شوې وو

تشریح: (راوی محدیث): **قوله**: ﴿ عن عبیدالله بن عبدالله ﴾ ددې حدیث په سند کښې دا راوی دې د هغه په باره کښې وئیلی شوې دی چه مجهول دې، بعضو وئیلې دی چه مستور دې، او د هغوی په نوم کښې اختلاف دې، بعضو وئیلې دی عبیدالله، او بعض وائی عبدالله، بیا د پلار په باره کښې هم دوه اقوال دي یو عبدالله او بل عبدالرحمن، دغه شان څلور اقوال شو، ١: عبیدالله بن عبدالله، ٢: عبیدالله بن عبدالرحمن، ٣: عبدالله بن عبدالله، ٤: عبدالله بن عبدالرحمن او پنځم قول دا دې چه د هغه نوم عبد الرحمن بن رافع دې

حدیث بئر بضاعة د صحت او سقم په اعتبار سره:

دا حدیث بئر بضاعة د سنن اربعه روایت دې په صحیحین کښې نشته امام ترمذي رحمه الله دې نه

(١) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٤١٤٤) (صحيح)

حسن ونیلې دې او امام احمدﷺ دې تصحیح کړې ده، خو ابن القطان د مذکوره راوی د وجې نه دې حدیث ته معلل ونیلې دې، او دا مخکښې بیان شوې ده چه په دې حدیث کښې د دارقطنی په یو روایت کښې ﴿إلا ما غلب علی ریحه او طعمه او لونه﴾ زیادت دې او دا هم ذکر شو چه دا زیادت ضعیف دې، ځکه چه په دې کښې رشدین بن سعد دې کوم چه متروک دې.

قوله:﴿ قال ابوداؤد وسمعت قتیبة ﴾ قتیبهﷺ چه د مصنفﷺ شیخ دې فرمائی چه ما د بئر بضاعة د نګران نه ددې کوهی د ژور والی په باره کښې تپوس اوکړو چه په دې کښې زیات نه زیات څومره اوبه وی نو هغه اووئیل ﴿ الی العانة ﴾ یعنی د نامهٔ پورې او وې ونیل چه کله کمې شی نو تقریبا د کونډو پورې باقی وی

د دې نه پس بیا امام ابوداؤدﷺ فرمائی چه کله زما مدینې طیبې ته حاضری اوشوه نو زه هم ددې کوهی د کتلو دپاره لاړم، امام ابوداؤدﷺ دا اهتمام اوفرمائیلو چه د خپل څادر په ذریعه ئې دهغې عرض ناپ کړو، د ناپ کولو شکل دا بیانوی چه اول ما خپل څادر ددې کوهی په خلې باندې خور کړو، بیا چه څومره حصه په کوهی باندې وه هغه مې ناپ کړه چه په هغې سره عرض معلوم شو، کوم چه شپږ ذراع وو. او فرمائی چه ما ددې باغبان نه چا چه زه ددې کوهی ته رسولې وم سوال اوکړو چه په دې کوهی کښې څه تعمیری تغیر شوې دې یا که هم په هغه بناء باندې قائم دې کوم چه په عهد نبوی کښې وو؟ نو هغه اووئیل چه دا هم په هغه حال باندې دې، امام ابوداؤدﷺ فرمائی چه ما هغې ته په ورښکاره کیدو سره اوکتل نو دهغې اوبه مې متغیر اللون بیا موندلې، په باغونو کښې چه کوم کوهیان وی په هغې کښې چونکه د اونو پاڼې غورځیږی په دې وجه د اوبو په رنګ کښې ضرور تغیر راځی، په ظاهر کښې دا هم دهغې اثر وو.

دلته یو مسئله ده هغه دا چه ماء مخلوط بشئ طاهر سره طهارت جائز دې او که نه؟ ائمه ثلاثه وائی چه که اوبو سره یو پاک څیز ملاؤ شی چه په هغې سره د اوبو وصف متغیر شی لکه صابون یا د خطمی اوبه نو په دې سره طهارت وضوء او غسل جائز نه دې، د احنافو په نزد جائز دې، او هم دا یو روایت د امام احمدﷺ نه دې پس په دې کتاب کښې په ابواب الغسل کښې یو مستقل باب ددې سلسلې راروان دې، باب فی الجنب یغسل راسه بالخطمی.

امام ابوداؤدﷺ او د هغوی شیخ قتیبه دواړو چه ددې کوهی د تحقیق حال کوم اهتمام فرمائیلې دې هغه په دې وجه چه دا د رسول اللهﷺ د زمانې یو مبارک کوهې وو. د مدینې طیبې په مشهورو کوهیانو کښې دې او د طهارت ماء او نجاست ماء یو مسئله شرعیه ددې سره تړلې وه لهذا ددې شایان شان ددې سره معامله اوکړې شوه

او دا هم بیانول غواړی چه هغه یو لوئې کوهې وو چه په هغې کښې اوبه ډیرې وې، په ظاهر کښې دا ونیل غواړی چه د قلتین نه کمې نه وې هم په دې وجه رسول اللهﷺ دهغې د عدم نجاست حکم اوفرمائیلو، مونږ وایو چه د هغه کوهی د اوبو د کثرت نه مونږ انکار نه کوو سره د کثرت نه خبره هم هغه ده کومه چه احناف کوی ماءه کان جاریا فی البساتین... او په اصل کښې د هغه کوهی د عدم تنجس هم دا وجه ده

باب الْمَاءِ لاَ يُجْنِبُ

باب دې په بيان ددې کې چې اوبه نه نجس کيږي

د ترجمة الباب تشريح او د هغې غرض :

دا ترجمة بلفظ الحديث ده، وراندې په حديث کښې هم دا الفاظ راروان دې، د احقر رائې دا ده چه چونکه د نجاست دوه قسمونه دی، حسيه او معنويه، نو په تيرو دوؤ ابوابو کښې د هغه اوبو ذکر وو کومې چه د نجاست حسيه نه متاثر شوې وی او دلته د هغه اوبو حکم بيانوی کوم چه د نجاست معنويه نه متاثر شوې وی، د نجاست معنويه نه مراد حدث او جنابت دې يعنی هغه اوبه چه دهغې په ذريعه حدث اصغر يا د حدث اکبر ازاله کړې شوې وی هغه اوبه ناپاکې دی که پاکې، او تاسو ته معلومه ده چه داسې اوبو ته په اصطلاح د فقهاء کرامو کښې ماء مستعمل وئيلې شی نو ګويا د مصنفرحمه الله غرض په دې باب کښې د ماء مستعمل حکم بيانول دی.

په ماء مستعمل کښې مذاهب ائمة :

د ماء مستعمل مسئله اختلافی ده، د امام مالکرحمه الله مشهور قول دا دې چه طاهر او مطهر دی، د امام شافعیرحمه الله او امام احمدرحمه الله راجح قول دا دې چه طاهر دی مطهر نه دی، او د احنافو په نزد درې روايتونه دی مشهور او راجح هم دا دې چه طاهر دی او مطهر نه دی دا د امام صاحب او امام محمد رحمه الله روايت دې، او بل روايت د امام صاحب د کوم راوی چه امام ابويوسفرحمه الله او حسن بن زيادرحمه الله دې هغه دا دې چه نجس دی، خو د حسن بن زياد نه نجاست غليظه او د ابويوسفرحمه الله نه نجاست خفيفه منقول دی.

[٦٨] (¹) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، حَدَّثَنَا سِمَاكٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: اغْتَسَلَ بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَفْنَةٍ، فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَتَوَضَّأَ مِنْهَا أَوْ يَغْتَسِلَ، فَقَالَتْ لَهُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي كُنْتُ جُنُبًا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الْمَاءَ لَا يُجْنِبُ".

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې هغه وائی چه غسل اوکړو بعضو بيبيانو د نبي صلی الله علیه وسلم په يوه لويه کاسه کښې، نو نبي صلی الله علیه وسلم راغی چه اودس اوکړي دهغې نه او يا غسل اوکړي، نو هغې ورته اووئيل: اې د الله رسوله! زه جنابت کښې وم، نو اووئيل رسول الله صلی الله علیه وسلم: بيشکه اوبه نه جنب کيږي.

تشريح: **قوله**: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ اغْتَسَلَ بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فِي جَفْنَةٍ) د بعضو نه مراد د ابن عباس رضي الله عنهما ترور سيده ميمونه رضي الله عنها ده لکه چه د دارقطنی وغيره په روايت کښې دی، او چونکه دې دهغې محرم وو په دې وجه د کور خبره نقل کوی چه دهغې حاصل دا دې چه يو ځل سيده ميمونه رضي الله عنها په يو لوښی کښې په اوبو سره غسل اوفرمائيلو،

---

¹): سنن الترمذي/الطهارة ٤٨ (٦٥)، سنن النسائي/المياه (٣٢٦) بلفظ: "لا ينجسه شيء"، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٣ (٣٧٠، ٣٧١)، (تحفة الأشراف: ٦١٠٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٣٥/١، ٢٤٨، ٣٠٨، ٣٣٧)، سنن الدارمي/الطهارة ٥٧ (٧٦١) (صحيح)

دهغې نه پس هم په دې اوبو سره د غسل یا اودس دپاره رسول اللهﷺ تشریف راوړلو، په دې باندې میمونې رضي الله عنها عرض اوکړو چه دا زما د غسل نه بچ شوې اوبه دی او ما په دې غسل د جنابت کړې دې،

مطلب ئې دا وو چه تاسو دا مه استعمالوئ، نو رسول اللهﷺ اوفرمائیل ﴿ ان الماء لا یجنب﴾ یعنی که جنب اوبه استعمال کړی نو کومې اوبه چه باقی پاتې شوې دی هغې ته به جنبی نه شی وئیلې هغه خو په خپل حال یعنی طهارت باندې قائمې دی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت:

اوس سوال دا دې چه د حدیث د ترجمة الباب سره مناسبت څنګه دې، څکه چه په ترجمې سره خو د ماء مستعمل حکم بیانول دی نو آیا دا باقی اوبه مستعمل وې؟ جواب دا دې چه دا اوبه خو واقعی مستعمل نه وې خو رسول اللهﷺ چه کوم الفاظ ارشاد اوفرمائیل ﴿ الماء لا یجنب ﴾ ددې نه دا مفهوم راوځی، څکه چه د اوبو د نه جنب کیدو څه مطلب؟ هم دا مطلب دې چه د جنابت په اثر او په جنابت کښې استعمالولو سره اوبه نه متاثر کیږی، ګویا ترجمة الباب د حدیث نه مترشح کیږی، او دا هم وئیلې شی چه کله محدث یا جنبی د اوبو په لوښی کښې لاس اوهی نو په دې لحاظ سره به هغه اوبه مستعمل شی، څکه چه لاس وهونکی جنبی دې او دلته به هم په ظاهر کښې هم دغه شان شوې وی.(۱) چه میمونې رضي الله عنها به د غسل په شروع کښې خپل لاس په هغې کښې اچولې وی او په لاسونو کښې ښکاره ده چه د جنابت اثر وو لهذا دا اوبه مستعمل شوې، غرض دا چه د اثبات ترجمه دپاره صریح مطابقت ضروری نه دې بلکه د ترجمې طرف ته په حدیث کښې اشاره کیدل کافی دی.

قوله: ﴿ فی جفنة ﴾ حضرت په بذل کښې ددې توجیه داسې فرمائیلې ده ﴿ أی مدخلة یدها فی جفنة ﴾ یعنی په لوښی کښې لاس داخلولو سره ئې اوبه اخستلې او د دارقطنی په روایت کښې د ﴿ فی ﴾ په ځائې لفظ د ﴿ من ﴾ دې، هغه خو بالکل صفا دې تاویل ته محتاج نه دې، حضرت چه کوم تاویل فرمائیلې دې دهغې وجه دا ده چه دلته ظرفیت حقیقی مستبعد دې څکه چه دا خبره په فهم کښې راتلونکې نه ده چه میمونې رضي الله عنها دې په خانک کښې دننه په ناسته غسل کړې وی او بیا دې هم رسول اللهﷺ دهغې نه د اودس یا غسل اراده فرمائی دا د نظافت بالکل خلاف ده ﴿ لا یجنب ﴾ دا باب إفعال نه هم کیدې شی په دې صورت کښې به بضم الیاء وی، او د مجرد نه هم کیدې شی، مجرد کښې ددې مصدر د باب فتح او سمع او کرم درې واړو نه راځی.

---

(۱) خو ویونکې وئیلې شی چه ظاهر دا ده چه میمونې رضي الله عنها به دې لوښی کښې لاس د وینځلو نه پس ننویستلې وی د وینځلو نه مخکښې لوښی ته لاس دننه کول د هغوی د شان نه بعید دې خو د رسول اللهﷺ الفاظ ﴿ إن الماء لا یجنب ﴾ په واقعه باندې په ښه طریقې سره هغه وخت منطبق کیږی چه کله هغوی لاس په لوښی کښې د غسل نه مخکښې داخل کړې وی او د الفاظ نبوی د وجې نه ترجمة الباب ثابتیږی.

باب الْبَوْلِ فِي الْمَاءِ الرَّاكِدِ

باب دي په بيان د متيازو كې په ولاړو اوبو كې

[۶۹]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ فِي حَدِيثِ هِشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ ثُمَّ يَغْتَسِلُ مِنْهُ".

ترجمه: د ابو هريره ﷺ نه روايت دي، چه رسول الله ﷺ وئيلي دي: متيازې دې نه كوي يو ستاسو نه په اوبو ولاړو كښې چه بيا غسل كوي دهغې نه.

حديث الباب د احنافو واضح دليل:

دا هغه دريم باب دي چه دهغې په باره كښې مخكښې ذكر شوې وو چه په دې سره د احنافو د مسلک تائيد كيږي په حديث الباب كښې په ماء دائم كښې د متيازو كولو نه منع كړې شوې ده او دا چه متيازې كولو سره دې هغه ناپاكې نه كړې شي، اوس مونږ وايو چه اوګورئ رسول الله ﷺ مطلقا په ماء دائم كښې د متيازو كولو نه منع اوفرمائيله اوس هغه ماء دائم قلتين هم كيدې شي او دهغې نه كمې او زياتې هم د رسول الله ﷺ نه په دې كښې هيڅ تخصيص نه دې كړې شوې ابن دقيق العيد فرمائي چه دا حديث د احنافو مستدل دې، او هغوی دا هم ليكي!

امام شافعي رحمه الله دا په مادون القلتين باندې محمول كوي، امام مالک رحمه الله چونكه د ﴿الماء طهور لا ينجسه شئ﴾ والا روايت نه استدلال كوي او ګويا هغه د هغوی موافق دې، او ښكاره ده چه حديث الباب دهغې خلاف دې ځكه چه ددې نه معلوميږي چه اوبه نجس كيږي، په دې وجه مالكيانو ددې حديث حل دا راويستلو چه دا صرف په كراهت باندې محمول كړې شي يعنی اګرچه ناپاكې به نه شي خو كول ئې نه دی پكار، مكروه دی، شوافعو د خپل مسلک مطابق دا تاويل اوكړو چه دا حديث په هغه اوبو باندې محمول دې كومې چه ما دون القلتين وی، د قياس تقاضه خو دا وه چه د شوافعو او حنابله دواړو جواب يو وو ځكه چه دواړه د قلتين قائل دی، خو امام احمد رحمه الله دا نه دی فرمائيلې، بلكه هغوی يوه بله خبره فرمائيلې ده هغه دا چه مقدار د قلتين اګرچه په وقوع د نجاست سره نه نجس كيږي تر څو چه پكښې تغير نه وی واقع شوې، خو د انسان متيازې ددې نه مستثنی دی، يعنی د انسان د بول په وقوع سره قلتين هم ناپاكه كيږي، خو ددې نه علاوه د نور نجاستونو حكم هم هغه دې كوم چه امام شافعي رحمه الله فرمائي چه قلتين به ناپاک نه وی او دهغې نه كم به ناپاک وی، غرض دا چه دا حديث د جمهورو په نزد مؤول او مقيد دې په خلاف د احنافو چه د هغوی خو دليل دې

(1): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٤٥٢٩)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ٦٨ (٢٣٩)، صحيح مسلم/الطهارة ٢٨ (٢٨١، ٢٨٢)، سنن الترمذي/الطهارة ٥١ (٦٨)، سنن النسائي/الطهارة ٤٦ (٥٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٥ (٣٤٣)، مسند احمد (٣١٦/٢، ٣٤٦، ٣٦٢، ٤٦٤)، سنن الدارمي/الطهارة ٥٤ (٧٥٧) (صحيح)

د طهارة الماء په مسئله کښې د احنافو دلائل

بله دا چه د احنافو د مسلک تائيد د حديث المستيقظ من النوم نه هم کيږی ځکه چه دهغې حاصل هم دا دې کوم چه د حديث الباب دې چه په لوښی کښې چه کومې اوبه پرتې دی کومې چه ولاړې اوبه دی په هغې کښې دې لاس بغير د وينځلو نه داخل نه کړې شی، دلته هم د قلتين او د مادون القلتين هيڅ فرق نه دې بيان شوې، او هم دغه شان د ولوغ الکلب روايات هم مطلق دی، او دا درې واړه احاديث کوم چه د حنافو مستدل او ماخذ دې د صحت او قوة په اعتبار سره د حديث القلتين به مقابله کښې ډير اوچت دی منفق عليه دی ددې په صحت کښې هيڅ کلام نشته.

قوله:﴿ لا يبولن احدکم ﴾ د جمهورو په نزد د بول تخصيص نشته، د غائط حکم هم دا دې بلکه نور هم زيات سخت دې. هم دغه شان فی الماء الدائم کښې ټول صورتونه داخل دی که براه راست په ماء دائم کښې متيازې اوکړی او که هغې ته نزدې اوکړی چه بهيدلو سره هغې ته راشی يا په يو لوښی کښې متيازې اوکړی او دهغې لوښی نه په هغې کښې واچوی او دا ټول خيزونه عقلی بديهی او ښکاره دی بل څه دليل ته محتاج نه دی. خو دلته ظاهريه خپل ظاهريت ښه ښودلې دې او هغوی وئيلې دی چه دا حکم د بول سره خاص دې غائط په دې کښې داخل نه دی هم دغه شان براه راست په ماء دائم کښې متيازې کول ممنوع دی په لوښی وغيره کښې که اوکړی اوبيا ئې په دې کښې واچوی نو هيڅ باک نشته، ددې وجه صرف جمود على الظاهر دې

د باب د دواړو احاديثو په مفهوم او مقتضی کښې فرق

قوله: ﴿ لم يغتسل فيه ﴾ ددې حديث نه معلومه شوه چه ممانعت د جمع بين الغسل والبول دې يعنی اول په ماء دائم کښې متيازې اوکړی او بيا دهغې نه غسل اوکړی، منفردا د هر يو ممانعت نه دې، پس په ماء دائم سره غسل کولو کښې باک نشته او دويم حديث کوم چه وړاندې راروان دې په هغې کښې په ځائې د ثم واؤ دې او د منه په ځائې فيه دې ﴿ ولا يغتسل فيه ﴾ په دې دويم حديث کښې د نهی تعلق د بول فی الماء الدائم او اغتسال فی الماء الدائم هر يو سره دې، يعنی په ماء دائم کښې دې نه متيازې کوی او نه دې په هغې کښې داخليدو سره غسل کوی په دواړو صورتونو کښې به اوبه گنده کيږی.

شرح السند : ﴿ قوله فی حديث هشام ﴾ دا په دې سند کښې يو نوې لفظ راغلې دې کوم چه عام طور نه وی ددې په مطلب کښې دوه اقوال دی، د حضرت گنگوهی په تقرير کښې دی ﴿ ای فی حديث هشام الطويل والمذکور ههنا جزء منه ﴾ يعنی احمد بن يونس وائی چه زائده ماته د هشام يو طويل حديث بيان کړې دې چه دهغې يوه حصه هغه ده کومه چه دلته ذکر کړې شوه، دويم مطلب ددې هغه دې کوم چه حضرت په بذل کښې ليکلې دې ﴿ فی حديث هشام ای من حديثه لامن حديث غيره ﴾ مطلب دا دې چه د زائده په دې حديث کښې ډير شيوخ دی د چا نه چه زائده ته دا حديث رسيدلې دې، دهغوی نه يو هشام هم دې او زائده وائی چه زه چه دلته کوم حديث بيانوم، هغه د خپل شيخ هشام نه نقل کوم، اگرچه دا حديث د نورو

شيوخو نه هم ماته رارسيدلي دي.

[۷۰]()[1] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ وَلَا يَغْتَسِلُ فِيهِ مِنَ الْجَنَابَةِ".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دي، هغه وئيلي دي چه رسول الله ﷺ وئيلى دى: متيازې دې نه کوي يو ستاسو نه په اوبو ولاړو کښې، او غسل دې نه کوي په هغې کښې د جنابت نه.

بَابُ الْوُضُوءِ بِسُؤْرِ الْكَلْبِ

باب دې په بيان داودس کې په جوټې د سپي

سؤر سباع کښې مذاهب ائمة:

کلب د سباع بهائم نه دې نو ګويا ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د سؤر سباع مسئله بيانول غواړي او خاص طور سره د کلب او هرة جوټه لګه چه په بل باب کښې به راشي.

د سؤر سباع په باره کښې د ائمه اربعه اختلاف دې، امام مالک رحمه الله د ټولو حيواناتو جوټې ته پاک وائي، خو د سؤر خنزير په باره کښې د هغوى دوه اقوال دى، طاهر او غير طاهر، د امام شافعي رحمه الله په نزد هم سؤر سباع پاک دې خو هغوى صرف د دوؤ څيزونو استثناء ذکر کړې ده خنزير او سپې، د احنافو په نزد سؤر سباع مطلقا ناپاک دې صرف هرة دهغې نه د يو خاص وجې نه مستثنى ده چه دهغې باب وړاندې راروان دې د حنابله په نزد په سور سباع کښې دواړه اقوال دى د طهارت هم او د عدم طهارت هم.

په حديث الباب کښې درې اختلافي مسائل:

د دې تمهيد نه پس خان پوهه کړه چه په دې ترجمة الباب کښې درې مسئلې دى، اول دا چه سؤر کلب پاک دې يا ناپاک، دويمه دا چه په دې سره اودس جائز دې او که نه، دريم دا چه د ولوغ کلب نه پس د لوښي د پاکولو طريقه څه ده؟

پس خان پوهه کړه چه د سپي جوټه د جمهورو علماء کرامو اود ائمه ثلاثه ؤ په نزد ناپاک ده، د مالکيانو په دې کښې اختلاف دې، مشهور قول دا دې چه سؤر کلب او خنزير بلکه د ټولو سباع جوټه ناپاکه ده، په فيض البارى کښې دى چه ګويا د مالکيانو په نزد د سؤر سباع باب د سره شته دې نه.

هسې خو په دې کښې د مالکيانو درې اقوال دى، ۱: مطلقا ناپاک د جمهورو په مثل، ۲: مطلقا پاک دې، ۳: د کلب ماذون الاتخاذ (چه دهغې پالل جائز وى) جوټه پاکه ده او د غير ماذون جوټه ناپاک ده، څلورم قول هغه دې کوم چه ابن الماجشون المالکى ته منسوب دې، هغوى په کلب بدوى او حضرى يعنى په کلي وال او ښارئې سپى کښې فرق کوى د کلب بدوى جوټه طاهر او د حضرى غير طاهر دې.

مسئله ثانيه يعنى جواز الوضوء بسؤر الکلب، دا په اول مسئله باندې متفرع ده، جمهور

[1]: سنن ابن ماجه الطهارة ۲۵ (۳۴۴)، (تحفة الأشراف: ۱۴۱۳۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۴۳۳) (حسن صحيح)

علماء ائمه ثلاثه د چا په نزد چه د سپی جوټه ناپاکه ده د هغوی په نزد په دې سره اودس هم جائز نه دې،

او د امام مالک رحمه الله په نزد (۱) د یو قول په بناء باندې په دې سره اودس جائز دې، دلته دوه اقوال نور دی، امام زهری رحمه الله فرمائی: یجوز ان لم یکن غیره... چه که د سؤر کلب نه علاوه نورې اوبه وی نو بیا جائز دی.

(۲) دویم قول د سفیان ثوری رحمه الله دې هغوی فرمائی: هذا ماء وفی النفس من شئ یتوضا به وتیمم یعنی هغوی فرمائی چه سؤر کلب اوبه دی خو د نفس د طرف نه په دې کښې شک دې. لهذا په دې باندې دې اودس هم اوکړی او ورسره دې تیمم هم اوکړی.

په مسئله ثالثه کښې دا اختلاف دې چه د احنافو په نزد خو ددې لوښی د پاکولو هم هغه طریقه ده کومه چه د نورو نجاستونو د پاکولو ده، او جمهور علماء ائمه ثلاثه ددې باب د روایاتو په بناء باندې دا فرمائی چه په دې کښې تسبیع کیدل پکاردی یعنی اووۀ کرته وینځل، او چونکه په یو روایت کښې کوم چه راروان دې په هغې کښې تثمین ذکر دې په دې وجه د جنابله په نزد د اووۀ کرتو په ځائې اته کرته وینځل ضروری دی، بیا چونکه د مالکیانو په نزد د سپی جوټه پاکه ده په دې وجه د هغوی په نزد د غسل إناء حکم استحبابی دې وجوبی نه دې، د باقی ائمه په نزد وجوبی دې بله دا چه شوافع او حنابله د تتریب یعنی یو ځل خاوره باندې د مرلو قائل دی او مالکیان ددې قائل نه دی، حاصل دا چه حضرات ائمه ثلاثه کوم چه په روایات الباب باندې د عمل قائل دی او هغه منسوخ وغیره نه منی هغوی داحادیثو د اختلاف د وجې نه خپل مینځ کښې مختلف دی ددې ټولو عمل په دې ټولو روایاتو باندې نه دې، خو حنابله د حدیث په ټولو اجزاء باندې عمل کړې دې پس هغوی صرف تسبیع نه بلکه د تثمین قائل دی، هم دغه شان د تتریب هم قائل دی، دا خو شو مسائل او د ائمه اختلافات، اوس پاتې شوه خبره د دلیل.

[۷۱]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، فِي حَدِيثِ هِشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "طُهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يُغْسَلَ سَبْعَ مِرَارٍ، أُولَاهُنَّ بِتُرَابٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَكَذَلِكَ قَالَ أَيُّوبُ، وَحَبِيبُ بْنُ الشَّهِيدِ، عَنْ مُحَمَّدٍ.

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې، چه نبي صلی الله علیه وسلم اووئیل پاکوالی د لوښې د یو کس ستاسو کله چه سپی خوله ووهي په هغې کښې چه اووینځلی شي اوه ځلې اول ځل په خاورو باندې. ونیلی دي ابوداود هم دارنګه ونیلی دي ایوب او حبیب بن الشهید عن محمد.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱٤٥۲۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ۳۳ (۱۷۲)، صحيح مسلم/الطهارة ۲۷ (۲۷۹)، سنن الترمذي/الطهارة ٦۸ (۹۱)، سنن النسائي/الطهارة ٥۱ (٦۳)، المياه ٦ (۳۳٤)، ۷ (۳۳۸)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۳۱ (۳٦۳، ۳٦٤)، موطا امام مالك/الطهارة ٦، (۳٥)، مسند احمد (۲٤٥/۲، ۲٦٥، ۲۷۱، ۳۱٤، ۳٦۰، ٤۲٤، ٤۲۷، ٤٤۰، ٤۸۰، ٤۸۲، ٥۰۸) (صحيح)

د احنافو د طرف نه د احاديث الباب توجيهات

جمهور د احاديث الباب نه استدلال کوی خکه چه دا احاديث د هغوی په موافقت کښې دی زمونږ د طرف نه ددې ډير جوابونه کړې شوې دی،

۱ اول دا چه په دې رواياتو کښې اضطراب دې په بعض کښې تسبيع او په بعض کښې تثمين، او دا دواړه قسم روايتونه په صحاح کښې موجود دی او د دارقطنی په يو روايت کښې د ابوهريره رضي الله عنه نه مرفوعا روايت کړې شوې دې په هغې کښې تخيير مذکور دې داسې ﴿ يغسل ثلاثا او خمسا او سبعا ﴾ بله دا چه بعض راويانو تترتيب ذکر کړې دې او بعضو نه، په بعض رواياتو کښې دی ﴿ اولهن بالتراب ﴾ او په بعض کښې دی ﴿ أخراهن بالتراب ﴾ او په بعض کښې دی ﴿ إحداهن ﴾ غرض دا چه په دې رواياتو کښې اضطراب په مختلف اعتباراتو سره موندلې شی،

۲ دويم جواب دا دې چه دا روايات دې په استحباب باندې محمول کړې شی زمونږ په نزد هم يو قول د استحباب تسبيع دې، او مشهور جواب دا دې چه دا احاديث زمونږ په نزد منسوخ دی. دا روايات د هغه زمانې دی چه کله په امر کلاب کښې تشديد وو تردې چه د قتل کلاب حکم ورکړې شوې وو او روستو دا تشديد او د قتل حکم منسوخ شو، لهذا دا دويم تشديد يعنی اووۀ کرته د وينځلو حکم هم منسوخ شو او قرينه د نسخ دا ده چه په دارقطنی کښې د ابوهريره رضي الله عنه نه موقوفا روايت کړې شوې دی چه د ولوغ کلاب نه پس به ئې لوښې درې کرته وينځلو پس د راوی عمل د خپل بيان کړی روايت خلاف علامت وی د منسوخ کيدو. دا د نسخ والا جواب امام طحاوی رحمه الله په وضاحت سره بيان کړې دې

خو په دې باندې حافظ ابن حجر رحمه الله اعتراض کړې دې او د طحاوی جوابات ئې فردا فردا رد کړی دی، بيا علامه عينی رحمه الله د حافظ ايرادات بيل بيل رد فرمائيلې دی، يو د مناظرې شان شکل دې کوم چه حضرت په بذل کښې ذکر فرمائيلی دی.

د حافظ اصل اشکال په نسخ باندې دې چه د قتل کلاب حکم د هجرت په ابتداء کښې وو.اود تسبيع وغيره روايات روستنی دی. خکه چه دهغوی راويان سيدنا ابوهريره رضي الله عنه متاخر الاسلام دی، په اوومه هجرئ کښې ئې اسلام قبول کړو حاصل دا چه د قتل کلاب حکم په ابتداء د هجرت کښې وو، بيا څه ورځې پس منسوخ شوې وو، او دا د تسبيع والا روايات د روستو زمانې دی لهذا دهغې د منسوخ کيدو څه مطلب؟

زمونږ د طرف نه جواب ورکړې شوې دې چه اولا خو تاخر اسلام نه په تاخر روايت باندې استدلال صحيح نه دې، دويم دا چه د ابوهريره رضي الله عنه عادت لکه چه مشهور بين المحدثين دې د ارسال وو، يعنی هغه د يو قديم الاسلام صحابی نه حديث اوريدلو سره بغير د واسطې نه هغه نقل کولو، او دغه شان روايت ته مرسل صحابی وائی نو دلته هم دا احتمال دې چه هغوی دا روايات د يو قديم الاسلام صحابی نه اوريدلو سره بيان کړی وی. او فی الواقع دا روايات هم دهجرت د ابتدائی زمانې وی، او ددې تائيد ددې نه هم کيږی چه د ابوداؤد هم ددې باب په آخر کښې د عبدالله بن مغفل رضي الله عنه روايت راروان دې چه په

هغې کښې هغوی فرمائی چه رسول الله ﷺ د قتل کلاب حکم فرمائيلي وو ﴿ ثم قال مالهم ولها الخ ﴾ وئيل دا دی چه ستاسو په قول د قتل کلاب حکم په ابتداء د هجرت کښې وو، حال دا چه عبدالله بن مغفل رضی الله عنه متاخر الاسلام صحابی دې نو بيا هغوی دا څنګه نقل کوی، ظاهره دا ده چه دلته به هم دا وئيلې شی چه دا مرسل صحابی دې، د يو قديم الاسلام صحابی نه ئې اوريدلو سره نقل کوی.

نظر طحاوی او په دې باندې اشکال او جواب:

امام طحاوی رحمه الله په طريقه د نظر فرمائيلي دی چه اوګورئ سپې که په يو لوښی کښې بول وبراز اوکړی نو هلته تسبيع د چا په نزد هم نشته نو آيا د ولوغ کلب حکم ددې دواړو نه زيات سخت دې، چه هلته اووۀ کرته وينځل ضروری نه دی نو دلته هم نه دی کيدل پکار، په دې باندې حافظ صاحب اووئيل چه دا قياس دې په مقابله د نص کښې، علامه عينی رحمه الله ددې جواب ورکړو چه دا قياس نه دې بلکه استدلال بدلالة النص دې.

قوله: ﴿ قال ابوداؤد وكذلك قال ايوب الخ ﴾ ددې حديث مدار په محمد بن سيرين باندې دې، بيا د هغوی شاګردان مختلف دی، په شروع کښې هشام راغلي وو، ددې نه پس مصنف رحمه الله دوه نور ذکر فرمائيلي دی ايوب او حبيب چه څنګه هشام اووئيل هم دغه شان دې دواړو هم اووئيل اوس سوال دا دې چه تشبيه په کومه خبره کښې ده، ځکه چه دلته د راويانو دوه اختلافات دی، يو دحديث د موقوف اومرفوع کيدو، دويم د ﴿ اولهن بالتراب ﴾ ځکه چه بعضو وئيلی دی چه: ﴿ السابعة بالتراب ﴾ لکه څرنګه چه د قتاده په روايت کښې راروان دی، زما په نزد تشبيه په دې دويم اختلاف کښې دې.

مطلب دا شو چه د محمد بن سيرين په شاګردانو کښې چه څنګه هشام ﴿ اولهن بالتراب ﴾ نقل کړې دې هم دغه شان ايوب او حبيب هم ﴿ اولهن بالتراب ﴾ نقل کړې دې.

[٧٢]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ يَعْنِي ابْنَ سُلَيْمَانَ. ح وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، جَمِيعًا عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، بِمَعْنَاهُ وَلَمْ يَرْفَعَاهُ، وَزَادَ: وَإِذَا وَلَغَ الْهِرُّ غُسِلَ مَرَّةً.

ترجمه: روايت دی د ابوهريره نه په معنی ددې سره، او دې دواړو نه دی مرفوع کړی، او زيات کړی ئې دی: کله چه ځله اووهي پيشو په لوښې کښې نو وينځلی به شي يو ځل.

تشريح د سند: قوله: ﴿ قوله ح وحدثنا محمد بن عبيد ﴾ دلته دوه سندونه دی اول سند کښې د مصنف رحمه الله شيخ الشيخ معتمر دې او په دويم سند کښې حماد بن زيد او بيا دا دواړه روايت کوی د ايوب سختيانی رحمه الله نه لهذا ايواب مجتمع السندين شو ﴿ ولم يرفعاه ﴾ دا دې هغه دويم اختلاف يعنی معتمر او حماد د ايوب سختيانی نه دا حديث په ځانې د مرفوعا موقوفا نقل کړې دې او دا ايوب د محمد بن سيرين دريم شاګرد دې ګويا ايوب او هشام په

(): حديث محمد بن عبيد تفرد به أبو داود، تحفة الأشراف (١٤٤٢٦)، وحديث مسدد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٦٨ (٩١)، تحفة الأشراف(١٤٤٣٦،١٤٤٥١)، وقد أخرجه:حم (٤٨٩/٢) (صحيح)

دي خبره باندې خو متفق دي چه هغوی په حديث کښې ﴿ اولهن بالتراب ﴾ ذکر کړې دې خو په هشام او ايوب کښې په اعتبار د رفع او وقف اختلاف دې، هشام دا روايت مرفوعا او ايوب موقوفا ذکر کړې دې.

[۷۳](۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ سِيرِينَ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي الْإِنَاءِ فَاغْسِلُوهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ، السَّابِعَةُ بِالتُّرَابِ" قَالَ أَبُو دَاوُد: وَأَمَّا أَبُو صَالِحٍ، وَأَبُو رَزِينٍ، وَالْأَعْرَجُ، وَثَابِتٌ الْأَحْنَفُ، وَهَمَّامُ بْنُ مُنَبِّهٍ، وَأَبُو السُّدِّيِّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، رَوَوْهُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَلَمْ يَذْكُرُوا التُّرَابَ.

ترجمه: د ابو هريره رضی الله عنه نه روايت دې، يقينًا نبي د الله ﷺ وئيلى دى کله چه ځله اووهي سپی په لوښې کښې نو هغه ووينځئ اوه ځله، اوم ځل په خاورو

تشريح: قوله ﴿ حدثنا موسى بن اسماعيل الخ ﴾ د ابن سيرين په شاګردانو کښې دا د قتاده رحمه الله روايت دې د مخکښې تير شوو شاګردانو په روايت کښې ﴿ اولهن بالتراب ﴾ او د قتادة په روايت کښې ﴿ السابعة بالتراب ﴾ دې.

﴿ قال ابوداؤد واما ابو صالح الخ ﴾ ددې ځائې نه ئې هغه راويان بيان کړی دی چه د هغوی په روايت کښې تراب مطلقا ذکر شوې نه دې ﴿ وابو السدی ﴾ ددې نه مراد والد د سدی دې چه د هغوی نوم عبدالرحمن دې او خپله د سدی نوم اسماعيل دې.

[۷۴](۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو التَّيَّاحِ، عَنْ مُطَرِّفٍ عَنِ ابْنِ مُغَفَّلٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِقَتْلِ الْكِلَابِ، ثُمَّ قَالَ مَا لَهُمْ وَلَهَا، فَرَخَّصَ فِي كَلْبِ الصَّيْدِ، وَفِي كَلْبِ الْغَنَمِ، وَقَالَ: إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي الْإِنَاءِ، فَاغْسِلُوهُ سَبْعَ مِرَارٍ، وَالثَّامِنَةُ عَفِّرُوهُ بِالتُّرَابِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَكَذَا قَالَ ابْنُ مُغَفَّلٍ.

ترجمه: د ابن مغفل نه روايت دې، چه بيشکه رسول الله ﷺ امر کړی دی په وژلو د سپو باندې، بيا ئې اووئيل خه دې دوی لره او دهغې دپاره، نو رخصت ئې ورکړو په سپې د ښکار کښې، او په سپې د ګډو کښې، او وئيلی دی کله چه ځله اووهي سپی په لوښې کښې نو هغه اووينځئ اووه ځلې، او اتم ځل هغه اومږئ په خاورو سره

تشريح: قوله ﴿ قال ابوداؤد وهکذا قال ابن مغفل ﴾ په ظاهر کښې مطلب دا دې چه عبدالله بن مغفل کوم چه ددې حديث راوی دې په کوم کښې چه تثمين ذکر دې هغه خپله هم ددې قائل دې يعنی د هغوی عمل په دې باندې دې چه اته کرته دې پاک کړې شی، په خلاف د ابوهريره رضی الله عنه چه هغه د تسبيع راوی دې خو د هغوی عمل په دې باندې نه دې لکه چه په بحث کښې تير شوې دی په بذل کښې ددې خبرې هم دا مطلب ليکلې شوې دې

(۱): سنن النسائي/المياه ۷ (۳۳۸) (تحفة الأشراف: ۱٤٤٩٥) (صحيح) لكن قوله: "السابعة بالتراب" شاذ

(۲): صحيح مسلم/الطهارة ۲۷ (۲۸۰)، سنن النسائي/الطهارة ۵۳ (۶۷) المياه ۷ (۳۳۷، ۳۳۸)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۳۱ (۳۶۵)، الصيد (۳۲۰۰، ۳۲۰۱)، (تحفة الأشراف: ۹۶۶۵)، وقد أخرجه: حم (۸۶/۴، ۵۶/۵)، سنن الدارمي/الصيد ۲ (۲۰٤۹) (صحيح)

حضرت ناظم صاحب (مولانا اسعد الله صاحب رحمه الله) احتمالا یو بل مطلب بیان کړی دی هغه دا چه د قال فاعل ابن مغفل نه دی بلکه د قال ضمیر راجع دی د راوی طرف ته، مطلب دا چه په دې سند کښې راوی په وخت د روایت ابن مغفل اوونیلو یعنی ابن المغفل معرف باللام ئې نه دی وئیلې، ځکه چه دا نوم په دواړو طریقو چلیږی، عبدالله بن مغفل او عبدالله بن المغفل، حضرت ناظم صاحب رحمه الله ډیر ادیب وو په دې وجه د هغوی ذهن دې مطلب یعنی د الفاظو دې باریکیانو ته لاړو. والله أعلم

بَابُ سُؤْرِ الْهِرَّةِ

باب دې په بیان د جوټې د پیشو کښې

کلب او هرة (سپې اوپیشو) اګرچه دواړه په سباع کښې دی خو د دواړو د سؤر په حکم کښې ډیر فرق دې یو پاک او بل ناپاک، د قیاس تقاضه خو دا وه چه سؤر هرة دې هم ناپاک وې، خو د یو علت په وجه باندې د نجاست حکم او نه لګولې شو، هغه علت لکه څنګه چه په حدیث کښې موجود دې کثرت طواف او دوران دې، یعنی دهغې کورونو ته بار بار راتلل چه دهغې د وجې نه صون اوانی ګران وو، په داسې صورت کښې د نجاست حکم حرج لره مستلزم وو، ولا حرج فی الدین.

په سؤر هرة کښې مذاهب ائمة :

په سؤر هرة کښې اختلاف دا دی چه د ائمه ثلاثه او امام ابویوسف رحمه الله په نزد طاهر بلا کراهت دې، او د طرفین په نزد طاهر مع الکراهت دې د راجح قول په بناء کراهت تنزیهی دې، دریم مسلک د بعض تابعینو لکه عطاء، طاؤس او مجاهد دې چه دا نجس دی، امام طحاوی رحمه الله په شرح معانی الآثار کښې امام محمد رحمه الله د امام ابویوسف رحمه الله سره شمار کړی دې او په مشکل الآثار کښې ئې دامام صاحب رحمه الله سره شمار کړې دې او هم دا صحیح ده مشکل الآثار روستنې تالیف دې، دهغې نقل زیات صحیح دې.

[۷۵] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ حُمَيْدَةَ بِنْتِ عُبَيْدِ بْنِ رِفَاعَةَ، عَنْ كَبْشَةَ بِنْتِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَكَانَتْ تَحْتَ ابْنِ أَبِي قَتَادَةَ، أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ دَخَلَ، فَسَكَبَتْ لَهُ وَضُوءًا، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ فَشَرِبَتْ مِنْهُ فَأَصْغَى لَهَا الْإِنَاءَ حَتَّى شَرِبَتْ، قَالَتْ كَبْشَةُ: فَرَآنِي أَنْظُرُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: أَتَعْجَبِينَ يَا ابْنَةَ أَخِي؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ، إِنَّهَا مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ وَالطَّوَّافَاتِ".

ترجمه: روایت دی د کبشه بنت کعب بن مالک نه، او وه هغه په نکاح د ابن ابي قتادة کښې، بیشکه ابو قتاده داخل شو نو هغې ورله د اودس اوبه واچولې، نو راغله پیشو، نو څکل ئې اوکړه دهغې نه، نو ورکوږ ئې کړو هغې ته لوښې تردې چه څکل ئې اوکړه، اووئیل

(١): سنن الترمذي/الطهارة ٦٩ (٩٢)، سنن النسائي/الطهارة ٥٤ (٦٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٢ (٣٦٧)، (تحفة الأشراف: ١٢١٤١)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ٣(١٣)، مسند احمد (٢٩٦/٥، ٣٠٣، ٣٠٩)، سنن الدارمي/الطهارة ٥٨ (٧٦٣) (حسن صحيح)

کبشې نو زه ئې وليدم چه ورته کتل مې، نو وئې وئيل: ايا ته تعجب کوې اې وريرې؟ نو ما اووئيل: آو، نو وئې وئيل: بيشکه رسول الله ﷺ وئيلې دی: بيشکه دغه نه ده نجس، بيشکه دغه د طواف کونکو نه ده په تاسو باندې.

مضمون حديث:

قوله: ﴿حدثنا عبدالله بن مسلمة الخ﴾ د حديث الباب مضمون دا دې چه کبشه بنت کعب کومه چه د عبدالله بن ابی قتادة په نکاح کښې وه، هغوی وائی چه يو ځل زما د خاوند پلار ابوقتادة ﷺ ماته راغلو ما د هغوی د اودس دپاره اوبه ورکړې هغوی په ما باندې اوبه اچولې نو ناڅاپه يو پيشو هلته راغله او هغې اوبه څکل غوښتل نو ابوقتادة ﷺ د اوبو لوښې د پيشو طرف ته ښکته کړو تر دې چه هغې په سهولت سره اوبه اوڅکلې ما هغوی ته کتل نو هغوی پوهه شو او وې فرمائيل چه آيا تعجب کوې؟ ما عرض اوکړو او جی! په دې باندې هغوی اوفرمائيل چه د رسول الله ﷺ ارشاد دې ﴿إنها ليست بنجس﴾ چه پيشو ناپاکه نه ده ځکه چه هغه کورونو ته په کثرت سره ځی راځی نو ګويا په کثرت سره د تلو راتلو د وجې نه چونکه دهغې نه بچ کيدل مشکل دی په دې وجه دهغې جوټه معاف کړې شوه.

قوله: ﴿إنها من الطوافين عليكم والطوافات﴾ د طوافين او طوافات نه مراد هغه خدمت ګزار بالغ هلکان او جينکۍ دی چه دهغوی د خدمت دپاره په کور کښې کثرت سره تلل راتلل وی نو ګويا په دې حديث کښې د هرة ددې خادمانو سره تشبيه ورکړې شوه چه څنګه د کثرت تلو راتلو په وجه ددوی نه کور کښې د داخليدو په وخت استيذان ساقط دې دغه شان دلته په هرة کښې د کثرت طواف د وجې نه ددې د جوټې حکم ساقط کړې شو، د کثرت طواف په وجه هغه ځائې د استيذان سقوط اوشو، دلته د نجاست.

د حديث الباب د امام طحاوی رحمه الله د طرف نه توجيه

دا حديث د جمهورو مستدل دې امام طحاوی رحمه الله ددې جواب دا کړې دې چه د کوم ځيز نه چه تاسو استدلال کوئ يعنی إصغاء الإناء دا دصحابی ابوقتادة ﷺ فعل دې او حجت د رسول الله ﷺ قول يا فعل وی [1] او د رسول الله ﷺ ارشاد کوم چه دلته دې ﴿إنها ليست بنجس إنها من الخ﴾ نو کيدې شی چه ددې تعلق د سؤر سره نه وی بلکه د مماسة ثياب وفراش سره وی يعنی په کورونو کښې چه کومې پيشوګانې اوسيږی هغه د انسانانو په بسترو کښې راشی او کينی، نو په دې کښې ددې ګنجائش ورکړې شوې دې د سؤر سره ددې تعلق نشته، او بيا وراندې امام طحاوی رحمه الله بيان کړې دې چه ولوغ هرة والا روايت چه په هغې کښې دی چه د ولوغ هرة نه دې لوښې يو ځل يا دوه ځل وينځلې شی هغه حديث مرفوع او متصل الاسناد دې لهذا په هغې باندې به حمل کولې شی.

---

[1] علامه زيلعی رحمه الله فرمائی چه اګرچه اصغاء الاناء د عائشې رضی الله عنها په يوحديث کښې د رسول الله ﷺ د فعل نه هم ثابت دی لکه چه د دارقطنی په روايت کښې دی خو هغه ضعيف دې ځکه چه په يو طريق کښې عبدالله بن سعيد المقبری دې او په دويم کښې واقدی او دا دواړه ضعيف دی.

او د احنافو په دلائلو کښې د ابوهریره رضی الله عنه حدیث الهرة سبع ذکر کولې شی کوم چه په مستدرک د حاکم او مسند احمد وغیره کښې دې، خو ددې په سند کښې عیسی بن المسیب دې کوم چه ضعیف دې، بله دا چه دا حدیث موقوفا او مرفوعا نقل کړې شوې دې، ابن ابی حاتم وائی چه ددې موقوف کیدل اصح دې.

د حضرت سهارنپوری رحمه الله تحقیق:

حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې په دلائل حنفیه باندې کلام کولو سره فرمائیلې دی چه دهغې حاصل دا دې چه بعض روایات (مثلا روایت کبشه) دلالت کوی په طهارت د سؤر هرة باندې او بعض نور داسې روایات دی کوم چه دلالت کوی دهغې په نجاست باندې لکه چه دبعض تابعینو عطاء او طاؤس وغیره مسلک دې خو چونکه روایات د طهارت اقوی وو د هغه روایاتو نه کوم چه ددې په نجاست باندې دلالت کوی ﴿ فنزلنا من القول بنجاستها الی القول بالکراهة ﴾ یعنی د جانبین رعایت کولو سره مونږ نه خو د مطلق طهارت قائل شو او نه د مطلق نجاست بلکه درمیانی قول یعنی طهارت مع الکراهت مو اختیار کړو.[1]

تحقیق السند:

﴿عن حمیدة ﴾ دا د اسحق بن عبدالله مذکوره راوی زوجة ده ﴿عن کبشة ﴾ دا د حمیده ترور او صحابیه ده. او دا حدیث د سنن اربعه روایت دې او ددې نه علاوه په صحیح ابن خزیمة او صحیح ابن حبان کښې هم موجود دې، بهر حال په صحیحینو کښې په یو کښې هم دا نشته امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن صحیح وئیلې دې، امام بخاری رحمه الله او دارقطنی رحمه الله وغیره ددې تصحیح کړې ده، خو ابن منده رحمه الله دې حدیث ته معلل وئیلې دی هغوی وائی چه ددې په سند کښې حمیده او کبشه دواړه مجهول دی خو کبشه که صحابیه ده نو دهغې جهالت ضرر نه ورکوی.

[۷۶](۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ صَالِحِ بْنِ دِينَارٍ التَّمَّارِ، عَنْ أُمِّهِ، أَنَّ مَوْلَاتَهَا أَرْسَلَتْهَا بِهَرِيسَةٍ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَوَجَدَتْهَا تُصَلِّي، فَأَشَارَتْ إِلَيَّ أَنْ ضَعِيهَا، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ فَأَكَلَتْ مِنْهَا، فَلَمَّا انْصَرَفَتْ أَكَلَتْ مِنْ حَيْثُ أَكَلَتِ الْهِرَّةُ، فَقَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ، إِنَّمَا هِيَ مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ" وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ بِفَضْلِهَا.

ترجمه: د داود بن صالح بن دینار التمار نه روایت دې هغه روایت کوي د خپلې مور نه، بیشکه مولاگئ دهغې هغې اولیږله په شېره باندې عائشې رضی الله عنها ته. نو هغه ئې بیامونده له چه مونځ ئې کولو، نو اشاره ئې اوکړه ماته چه کیږده. نو راغله پیشو خوراک ئې اوکړو

---

[1] په دې باندې اشکال دې چه کله تاسو خپله ددې خبرې قائل او معترف یئ چه روایات داله علي الطهارة اقوی دی نو بیا هم دې ته کتلو سره فیصله ولې نه کوئ. او سور هره لره مکروه ولې نه منئ؟ ددې جواب دا دې چه که داسې اوکړو نو دا به خلاف احتیاط وی. لهذا طریق احوط اختیار کړې شوه د جانبین رعایت به هله وی.

[2]: تفرد به أبو داود، تحفة الأشراف (۱۷۹۷۹) وقد أخرجه: سنن ابن ماجه الطهارة ۳۲ (۳۶۷) (صحیح)

دهغې نه، هر كله چه د مانځه نه فارغه شوه نو خوراک ئې اوکړو دهغه ځائې نه دکوم ځائې نه چه پيشو خوراک کړې وو،او وئې وئيل بيشکه رسول الله ﷺ وئيلي دی: بيشکه دا نه دې نجس، يقيناً دا د طواف کونکو نه دې په تاسو باندې، او ما ليدلی وو رسول الله ﷺ چه اودس به ئې کولو پاتې اوبو دهغې باندې.

تشريح: قوله: ﴿ ارسلتها بهريسة الى عائشة ﴾ دا د باب دويم حديث دې چه دهغې حاصل دا دې چه ام داؤد وائي چه زما سيده زما په ذريعه د عائشې ﷺ په خدمت کښې هريسه يعنی دليا وغيره د خوړلو څيز اوليږلو، چه کله زه هلته اورسيدم نو ما هغوی په مانځه بيا موندل، هغوی په اشارې سره دهغې د کيخودلو حکم اوفرمائيلو، ددې نه پس ناڅاپه يو پيشو راغله او دهغې نه ئې خوراک اوکړو، سيده عائشه ﷺ چه کله د مانځه نه فارغه شوه نو د کوم ځائې نه چه پيشو خوراک کړې وو هغوی هم د هغه ځائې نه خوراک اوکړو او دا ئې اوفرمائيل چه ما رسول الله ﷺ ددې د جوټې نه اودس کونکې ليدلې دې.

دا حديث هم د جمهورو مستدل دې خو ضعيف دې ځکه چه أم داؤد مجهوله ده، دويم جواب دا کيدې شی چه ممکن ده چه د بيان جواز دپاره رسول الله ﷺ داسې کړی وی، يو بل جواب دا دې کوم چه د صاحب بحر د کلام نه مستفاد کيږی هغه دا چه د سؤر هرة نه رسول الله ﷺ اودس اوفرمائيلو کيدې شی چه رسول الله ﷺ دا پيشو ددې نه مخکښې په اوبو څکلو باندې ليدلې وی، او د داسې پيشو جوټه زمونږ په نزد هم پاکه ده ځکه چه د سؤر هرة کراهت د يو قول په بناء د عدم توقی عن النجاست د وجې نه دې يعنی دا چه هغه ګنده څيز خوری په دې وجه دهغې خُله د خارجی نجاست د وجې نه ناپاک شی، او دلته علت مرتفع دې دهغې د خُله د اوبو څکلو د وجې نه پاک کيدل معلوم دی او اګرچه دا صرف يو احتمال دې، خو د احتمال وجود مانع عن الاستدلال وی.

بَابُ الْوُضُوءِ بِفَضْلِ وَضُوءِ الْمَرْأَةِ

باب دې په بيان د اودس کې په پاتې اوبو د ښځې

د ترجمة الباب والا مسئله اختلافی ده، يعنی کومې اوبه چه زنانه په اودس يا غسل وغيره کښې استمال کړې وی دهغې د استعمال نه پس په لوښی کښې چه کومې اوبه باقی وی دهغې نه د سړی دپاره اودس جائز دې يا نه؟

د فضل طهور صورتونه:

د مطلق فضل طهور درې صورتونه کيدې شی يو دا چه سړې او ښځه دواړه د يو لوښی نه اوبه واخلی يو ځائې اودس يا غسل اوکړی (په دې کښې هم هر يو دپاره د بل د فضل استعمال لازميږی) دويم شکل دا دې چه د سړی د پاکوالی نه پس باقی اوبه ښځه استعمال کړی، دريم شکل ددې عکس دې او هم دا په ترجمة الباب کښې ذکر شوې دې يعنی د زنانه د استعمال نه پس باقی اوبه سړې استعمال کړی، امام نووی ﷫ ليکلې دی چه اول دوه شکلونه بالاجماع جائز دی په دې کښې اختلاف نشته، اختلاف صرف په دې دريم شکل کښې دې، د امام احمد او داؤد ظاهری په نزد ناجائز دې، د جمهور علماء ائمه ثلاثه په نزد

جائز دی. حافظ ابن حجرﷺ د امام نوویﷺ په اجماع نقل کولو باندې اشکال کړې دې او هغوی د امام طحاویﷺ په حوالې سره اول دوه صورتونو کښې هم اختلاف نقل کړې دې او دا چه په اول دوه صورتونو کښې اختلاف د ابوهریرهﷺ او امام احمدﷺ طرف ته منسوب دې. يو قول دلته د امام شعبی او اوزاعی دې هغوی وائی چه صرف دحائض اود جُنب فضل طهور د سړی دپاره ناجائز دې. د غير حائض د فضل دا حکم نه دې.

[۷۷]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ وَنَحْنُ جُنُبَانِ".

ترجمه: د عائشې ﷺ نه روايت دې، هغه وائی وم زه چه غسل كولو ما او رسول الله ﷺ د يو لوښي نه او مونږ جنب وو.

تشریح: قوله ﴿ عن عائشة قالت كنت اغتسل الخ ﴾ مونږ په شروع كښې وئيلي دی چه په دې مسئله كښې دري صورتونه دي، په ترجمة الباب كښې صرف اختلافی شکل ذكر شوی دې يعنی اول زنانه استعمال کړی دهغې نه پس سړې، خو په دې حديث كښې په ظاهره داسې نه ده بلکه د حديث معنی يو ځائې د غسل كولو ده

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت:

خو د ترجمة الباب سره د حديث د مطابقت پيدا كولو دپاره تاويل داسې كيدې شی چه دلته په وقت واحد او زمان واحد كښې د غسل كولو تصريح نشته، كيدې شی چه پرلپسې غسل كول مراد وی، ځكه چه وحدت أناء وحدت زمان لره مستلزم نه دې. اوس پاتې شوه دا خبره چه په حديث كښې خو غسل ذكر شوې دې او په ترجمة الباب كښې اودس؟ پس ددې جواب ظاهر دې چه غسل خو خپله اودس لره متضمن دی

[۷۸]() حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ خَرَّبُوذَ، عَنْ أُمِّ صُبَيَّةَ الْجُهَنِيَّةِ، قَالَتْ: "اخْتَلَفَتْ يَدِي وَيَدُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْوُضُوءِ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ".

ترجمه: ام صُبية الجهنيه نه روايت دې، هغې وئيلی دی گډوډ به ورتلل لاس زما او لاس د رسول الله ﷺ په اودس كښې د يو لوښي نه

تشریح: قوله ﴿ عَنْ أُمِّ صُبَيَّةَ الْجُهَنِيَّةِ قَالَتْ الخ ﴾ ام صبيه فرمائی چه زما او د رسول اللهﷺ لاس مبارک د يو لوښی نه اودس كولو سره په هغه لوښی كښې لگيدلی وو، د اختلاف معنی د تلو راتلو ده، يعنی كله به زما لاس هغې كښې راتلو او كله د رسول اللهﷺ

په دې حديث كښې په ظاهره يو اشكال دا كولې شی چه ام صبيه سره د رسول اللهﷺ د محرميت څه تعلق نه وو. بيا په يو وخت يو ځائې د اودس كولو نوبت څنګه راغلو؟

بعضو جواب وركړې دې چه كيدې شی دا واقعه دقبل الحجاب وی خو حضرت سهارنپوری

(): صحيح البخاري/الحيض ٦ (٢٩٩)، سنن النسائي/الغسل ٩ (٤١١)، (تحفة الأشراف: ١٥٩٨٣)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٥ (٣٧٦)، مسند احمد (١٧١/٦، ٢٦٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٦٨ (٧٧٦) (صحيح)

(): سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٦ (٣٨٢)، (تحفة الأشراف: ١٨٣٣٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٦٦/٦، ٣٦٧) (حسن صحيح)

ﷺ ته دا جواب خوښ نه دې ځکه چه د حجاب نه مخکښې د زنانه دپاره د سرې مخکښې صرف د مخ ښکاره کول جائز کیدې شی، باقی بدن کوم چه په اودس کښې ښکاره شی دهغې ښکاره کول د نورو مخکښې جائز نه وو، لهذا غوره دا ده چه داسې اووئیلې شی چه اګر که دا واقعه د نزول حجاب نه پس وی خو د رسول اللهﷺ او د ام صبیه ترمینځه کیدې شی چه حجاب حائل وی اګرچه اودس ئې د یو لوښی نه کولو یا حجاب هم حائل نه وی صرف مخ ئې تړې نه اوختلې وی مخامخ نه وی ناست یا داسې اووئیلې شی چه د یو لوښی نه اودس کول او اختلاف ایدی په یو وخت کښې نه وو بلکه په بیل بیل وخت کښې رو اول یو اودس اوکړو د هغه د فارغیدو نه پس بل، ځکه چه وحدت ان، وحدت زمانه لره مستلزم نه دې، په داسې اوبو باندې هم دا خبره صادق راتلې شی چه په هغې باندې اختلاف أیدی (لاسونو) شوې دې، دا مطلب د اختلاف أیدی خلاف نه دې.

[۷۰]( ) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: «كَانَ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَتَوَضَّئُونَ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»، قَالَ مُسَدَّدٌ: «مِنَ الْإِنَاءِ الْوَاحِدِ جَمِيعًا»

د ابن عمر ﷺ نه روایت دی هغه وئیلی دی: وو سړی او ښځې چه اودس به ئې کولو په زمانه د رسول اللهﷺ کښې. وئیلی دی مسدد د یو لوښې نه ټولو

تشریح: قوله ﴿ عن ابن عمر قال كان الرجال والنساء الخ ﴾ په دې کښې هغه زنانه مراد دی کومې چه د سړو محرم او نزدې رشته دارې وی او یا دې دا اووئیلې شی چه دا واقعه: نزول حجاب نه مخکښې ده یا دا دې په معاقبت باندې محمول کړې شی یعنی د یو بل نه پس او وړاندې روستو، خو وړاندې لفظ جمیعا راروان دې نو دهغې توجیه دا کیدې شی چه ددې اجتماع نه اجتماع فی الوقت نه بلکه اجتماع فی الاناء مراد ده. ﴿ قوله قال مسدد من الاناء الواحد ﴾ د مصنفؒ په دې حدیث کښې دوه استاذان دی، عبدالله بن ابی سلمة او مسدد، د عبدالله بن سلمة الفاظ دی، ﴿ كان الرجال والنساء يتوضون فى زمان رسول اللهﷺ جميعا ﴾ او د مسدد په روایت کښې د ﴿ من الاناء الواحد ﴾ اضافه ده. پس د لفظ جمیعا تعلق د دواړو روایتونو سره دې او﴿ من الاناء الواحد ﴾ صرف د مسدد په روایت کښې دې، د عبدالله بن مسلمه په روایت کښې نشته، خو داسې نه ده، ګینې د حدیث په معنی کښې به خلل واقع شی غور دې اوکړې شی، نبه علينا شيخنا فى حاشية البذل.

تحقيق السند:

﴿ عن ابن خربوذ ﴾ د هغوی نوم سالم دې یعنی سالم بن خربوذ، خربوذ کیجاوې یا کتې ته وئیلې شی هم په دې وجه دوی ته سالم بن السرج هم وئیلې شی. ﴿ أُمّ صُبَيَّةَ ﴾ ددې نوم خولة

[1]): حديث مسدد تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۵۸۱)، وحديث عبدالله بن مسلمة، آخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ٤٣ (۱۹۳)، وليس فيه: «من الإناء الواحد»، سنن النسائي/الطهارة ۵۷ (۷۱) المياه ۱۰ (۳٤۱، ۳٤۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٦ (۳۸۱)، موطا امام مالك/الطهارة ۳(۱۵)، مسند احمد (۲/٤، ۱۰۳)، تحفة الأشراف (۸۳۵۰) (صحيح)

بنت سعد دي ﴿ قوله ح وحدثنا مسدد ﴾ دلته دوه سندونه دي اول سند په مالک باندي ختم شو او دويم سند په ايوب باندي، او مالک او ايوب دواړه روايت کوي د نافع نه. لهذا نافع ملتقى السندين شو، ملتقى السندين لره صرف په سند ثانى کښې ذکر کولې شي او کله ئې په دواړو ځايونو کښې ذکر کوي، لکه چه دلته دي د عبدالله بن مسلمه والا سند عالي دي او دويم سند د مسدد والا سافل دي، په دې کښې يو واسطه زائد ده

[۸۰] () حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: "كُنَّا نَتَوَضَّأُ نَحْنُ وَالنِّسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ نُدْلِي فِيهِ أَيْدِيَنَا".

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دې هغه وئيلى دي چه اودس کولو سړو او ښځو په زمانه د رسول الله ﷺ د يو لوښي نه، چه مونږ به څکته کول په هغې کښې لاسونه خپل.

بَابُ النَّهْيِ عَنْ ذَلِكَ

باب دې په بيان د منع کيدو د دغې نه (د ښځو او د ماشومانو د پاتې شوو اوبو نه)

په اول باب کښې مصنف رحمه الله د جواز روايات ذکر کړى دى لکه چه د جمهور مسلک دې، په دې باب کښې ئې د منع روايات ذکر فرمائيلي دى لکه چه د ظاهريه او حنابله مذهب دې.
حضرت شيخ رحمه الله فرمائى چه دا د مصنف رحمه الله د حنبلى کيدو علامت دې چه په اخر کښې د منع روايات ذکر کوى، ګينې د جمهورو د مسلک مطابق خو ددې برعکس کيدل پکار وو
په دې باب کښې مصنف رحمه الله دوه احاديث ذکر کړې دى چه په هغې کښې په اول حديث کښې د سړى او ښځې د هر يو دفضل نه بل منع کړې شوې دى او په دويم حديث کښې صرف يو شق ذکر دې او دا هم هغه دې چه په کوم ئې ترجمة قائم کړې دى، بهر حال په دې رواياتو کښې ممانعت ذکر شوې دې
اوس په رواياتو کښې تعارض پيدا شو، د جواز او عدم جواز دواړه قسم روايتونه جمع شو. د تطبيق درې صورتونه دى ترجيح، جمع بين الروايات او نسخ،
جمهور وائى چه د جواز روايات زيات صحيح دى، کوم چه د عائشه، ميمونه او ام سلمه رضى الله عنهن نه روايت کړې شوې دى په صحيح مسلم وغيره کښې موجود دى، او د جواز د رواياتو د صحت ډيرو محدثينو تصريح کړې ده لکه امام بخارى، بيهقى او ابن العربى وغيره. او د منع روايت يعنى د حکم بن عمرو روايت کوم نه چه امام بخارى او بيهقى رحمهما الله ضعيف وئيلي دې، لهذا د جواز روايات راجح او د منع روايات مرجوح او ضعيف شو
دويم جواب يعنى جمع ده چه د ممانعت روايات په نهى تنزيه باندې محمول دى او د اثبات روايات په جواز باندې يعنى نه کول ئې اولى دى او کول ئې جائزدى، يا دې داسې اووئيلې شى چه د فضل نه مراد ﴿ الماء المتساقط من الأعضاء ﴾ دې يعنى د زنانه مستعمل اوبه (۲)

---

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۲۱۱) (صحيح)
(۲): دا اګرچه يوه مشهوره توجيه ده ليکن په دې کښې زما دا اشکال دې چه که ماء مستعمل مراد دى نو بيا د ښځې په دې کښې څه تخصيص، ماء مستعمل د سړى او ښځې دواړو برابر دى

اوپه هغې سره د جمهورو په نزد اودس صحيح نه دې، يو جواب دا کړې شوې دې چه دا محمول دې په اجنبيه باندې د خوف فتنې د وجې نه.
او آخرى جواب دې د نسخې چه د منع روايات منسوخ دى او د نسخ علامت دلته موجود دې هغه دا چه رسول اللهﷺ چه په کوم وخت کښې د ميمونېؓ په فضل غسل باندې د اودس اراده فرمائيلې وه، نو په دې باندې ميمونېؓ عرض اوکړو، يا رسول اللهﷺ دا زما نه پاتې شوې اوبه دى چه په هغې باندې رسول اللهﷺ اوفرمائيل ﴿ ان الماء لا يجنب﴾ نو د ميمونېؓ دا عرض کول چه دا زما د مستعمل اوبو باقى حصه ده، دا علامت دې ددې خبرې چه هغوى سره به ددې ممانعت ثه دليل وى خکه خو هغوى رسول اللهﷺ منع کړو نو اوس حاصل دا شو چه د منع روايات مقدم شو او د جواز موخر او موخر د مقدم دپاره ناسخ وى
د دې مقام مناسب يو بله مسئله ده چه دهغې تعلق د شرب سره دې، هغه دا چه فقهاء کرامو ليکلې دى چه د پردئ زنانه جوټه د سړى دپاره مکروه ده او ددې عکس يعنى د سړى جوټه د زنانه دپاره مکروه نه ده، په دې شرط چه د فتنې ويره نه وى ګينې بيا به کراهت د دواړو په حق کښې شى او ددې وجه فقهاء کرامو دا ليکلې ده چه زنانه بجميع اجزائها مستور يعنى قابل حجاب ده او د زنانه په جوټه کښې به دهغې لاړې مخلوط وى مقدار يسير دې ولې نه وى، نو په دې سره به د زنانه د جزء مستور استعمال لازم شى

[۸۱]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ. ح وحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ حُمَيْدٍ الْحِمْيَرِيِّ، قَالَ: لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَغْتَسِلَ الْمَرْأَةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ، أَوْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ الْمَرْأَةِ" زَادَ مُسَدَّدٌ: وَلْيَغْتَرِفَا جَمِيعًا.

ترجمه: د حميد الحميري نه روايت دې هغه وائى. زه مخامخ شوم د يو سړي سره چه د رسول اللهﷺ سره ئې صحبت شوى ووڅلور کاله. لکه څنګه چه ورسره د ابو هريره صحبت شوى وو، هغه اووئيل منع کړي ده رسول اللهﷺ د دېنه چه غسل اوکړي ښځه په پاتې اوبو د سړي، او يا غسل اوکړي سړى په پاتې اوبو د ښځې زيادت کړى دى مسدد ددې چې دواړه دې يوځائې لپې اخلي

[۸۲]() حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ يَعْنِي الطَّيَالِسِيَّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي حَاجِبٍ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عَمْرٍو وَهُوَ الْأَقْرَعُ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يَتَوَضَّأَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ طَهُورِ الْمَرْأَةِ".

ترجمه: حکم بن عمرو نه روايت دې چه اقرع دى، بيشکه نبيﷺ منع کړي ده چه اودس اوکړي سړى په پاتې اوبو د ښځې.

---

[1]: سنن النسائي/الطهارة ۱٤۷ (۲۳۹)، (تحفة الأشراف: ۱۵۵٥٤، ۱۵۵٥٥) (صحيح)

[2]: سنن الترمذي/الطهارة ٤۷ (٦٤)، سنن النسائي/المياه ۱۱ (۳٤٤)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۳٤ (۳۷۳)، (۳۷٤) ولفظه: «عبدالله بن سرجس»، (تحفة الأشراف: ۳٤۲۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/۲۱۳، ٥/٦٦)(صحيح)

تشریح: قوله : (لقيت رجلا صحب الخ) دغه شان سند باب البول في المستحم کښې تیر شوي دي او هلته مونږ د رجل مصادیق ثلاثه بیان کړي دي، لهذا دلته دوباره د بیانولو حاجت نشته، ددې روایت نه معلومه شوه چه (كما صحبه ابوهريرة) کښې تشبیه د صحبت په موده کښې ده کومه چه څلور کاله ده، د باب د دویم حدیث په سند کښې دی (عن الحكم بن عمرو وهو الأقرع) دلته دا ضمیر راوی دحدیث حکم بن عمرو طرف ته راجع نه دې بلکه خلاف معمول د عمرو طرف ته راجع دې څکه چه اقرع د عمرو لقب دې نه د حکم

بَابُ الْوُضُوءِ بِمَاءِ الْبَحْرِ

باب دې په بیان داودس کې په اوبود دریاب

د بحر اطلاق زیات تر په بحر مالح باندې کیږي یعنی سمندر د کوم اوبه چه مالګینې وی او د نهر اطلاق زیات تر په خوږو اوبو باندې کیږي

د ترجمة الباب غرض :

د دې باب د منعقد کولو ضرورت څه دې؟ څکه چه د سمندر او د نهر په اوبو سره جواز وضوء خو هر چا ته معلوم دې پس ددې وجه دا کیدې شی چه ددې په جواز کښې يو شبه کیدې شوه هغه دا چه په نهرونو او سمندرونو کښې دننه لوئې لوئې نجاستونه غورځیږی خصوصا په ساحلونو باندې، نو په دې سره د عدم جواز شبه کیدې شوه،یا څکه چه په نهرونو او سمندرونو کښې بشمیره ځناور پیدا کیږی او هم په هغې کښې مری نو په دې سره هم شبه کیدې شی. ددې نه علاوه دا خبره هم ده چه وضوء بماء البحر کښې د بعض سلفو اختلاف راغلې دې، لکه عبد الله بن عمر رضي الله عنهما او عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما، دا حضرات ماء البحر باندې اودس ته مکروه وائي لکه چه امام ترمذی ﷫ بیان کړی دی او دې يوه وجه هم د عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما نه منقول ده چه وړاندې به راشی، خو په دې مسئله کښې اوس هيڅ اختلاف باقی نه دې پاتې شوې بلکه د امت ددې په جواز باندې اتفاق دې اختلاف کونکی وفات شوی دی.

[۸۳] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَلَمَةَ مِنْ آلِ ابْنِ الْأَزْرَقِ، أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ أَبِي بُرْدَةَ وَهُوَ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا، أَفَنَتَوَضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ".

ترجمه: مغیره بن ابي برده د ابو هريره رضي الله عنه نه اوریدلي دي چه هغه ويل پوښتنه اوکړه يو سړي د پیغمبر ﷺ نه، یقینا مونږ سفرکوو دریاب کښې، اومونږ اخلو ځان سره لږې اوبه، که چیرې مونږ اودس کوو په هغې نو تږي کیږو، آیا مونږ اودس اوکړو په اوبو د دریاب؟ نو

(١): سنن الترمذي/الطهارة ٥٢ (٦٩)، سنن النسائي/الطهارة ٤٧ (٥٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٨ (٣٨٦)، (تحفة الأشراف: ١٤٦١٨)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ٣(١٢)، مسند احمد (٢/٢٣٧، ٣٦١، ٣٧٨)، سنن الدارمي/الطهارة ٥٣ (٧٥٥) (صحيح)

رسول الله ﷺ اووئيل پاکي دي اوبه دهغې او حلال ده ميته د هغې

تشريح: ﴿ عن سعيد بن سلمة ﴾ ددې راوی په نوم کښې اختلاف دې. بعضو ددې عکس يعنی سلمة بن سعيد وئيلي دي، او وئيلې شوې دی چه د هغوی نوم عبدالله بن سعيد دې، ﴿ ان المغيرة بن ابی بردة ﴾ د هغوی په نوم کښې هم اختلاف دې بعض وائی مغيره بن عبدالله بن أبی بردة، او وئيلې شوې دی چه عبدالله بن مغيره بن ابی بردة

قوله :﴿ سال رجل الخ ﴾ ددې رجل سائل په نوم کښې اختلاف دې، وئيلې شوې دی چه عبدالله، عبد، عبيد، حميد بن صخر او سمعانی امام لغت والحديث ليکلي دی چه د هغوی نوم العرکی دې،خوپه دې کښې اشکال دې هغه دا چه عرکی خو ملاح ته وائی دا نوم څنګه شو دا خو لقب او وصف دې؟ مضمون دحديث دا دې چه يو سائل د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه يا رسول الله ﷺ: مونږ بحری سفر کوو، او په يو روايت کښې دی ﴿ للصيد ﴾ يعنی د ښکار دپاره چه دهغې نه معلومه شوه چه د ښکار دپاره بحری سفر کول جائز دی په دې کښې يو حديث د منع راغلي دې چه دهغې ذکر به وړاندې راشی. غرض دا چه سائل اووئيل چه مونږ خپل ځان سره په بحری سفر کښې خوږې اوبه په قليل مقدار کښې ږدو. که مونږ ددې نه اودس اوکړ نو تږې به پاتې شو، نو آيا مونږ د سمندر د اوبو نه اودس اوکړو؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ وهو الطهور ماؤه ﴾ يعنی د سمندر اوبه پاکې دی

د شرح حديث متعلق بعض ضروری توضيحات

﴿ هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ ﴾ دلته دوه سوالونه دی، يو دا چه ﴿ هو الطهور ماؤه ﴾ د پوره جملې استعمالولو څه ضرورت وو؟ په جواب کښې که صرف نعم وئيلې شوې وې نو کافی وه، په دې طوالت کښې څه مصلحت دې د رسول الله ﷺ ارشادات خوجوامع الکلم وی؟ جواب دا دې چه که دلته صرف په نعم سره جواب باندې اکتفاء کړې شوې وه نو ددې تعلق به صرف دهغه صورت سره وې کوم چه په سوال کښې ذکر شوې دې. او بيا به تړې دا معلوميدلې چه په ماء البحر سره اودس هغه وخت کيدې شی چه کله خوږې اوبه قليل وی کښې نه حال دا چه داسې نه ده بلکه په ماء البحر سره اودس هر حال کښې جائز دې، په دې وجه رسول الله ﷺ په جواب کښې دا اسلوب اختيار اوفرمائيلو

دويم سوال دا دې چه رسول الله ﷺ په جواب کښې په سوال باندې اضافه ولې اوفرمائيله؟ سوال خو صرف د اوبو سره متعلق وو نه د طعام سره. رسول الله ﷺ د شراب سره د طعام يعنی ميتة البحر حکم هم بيان اوفرمائيلو؟

جواب دا دې چه په دې سره د ماقبل مضمون تائيد مقصود دې. يعنی د ماء البحر د طاهر کيدو دليل دې. هغه داسې چه د ماء البحر په پاکيدو کښې دا کلام کيدې شی چه په دې کښې دلته خو په کثرت سره ځناور مرۀ کيږی بيا دهغې اوبه طاهر او مطهر څنګه شوې؟ نو ددې شبهې ازاله رسول الله ﷺ اوفرمائيله چه ميتة البحر پاک دې په دې صورت کښې به الحل په معنی د طاهر وی، او که په معنی د حلال وی نو دې ته جواب علی اسلوب الحکيم وئيلې شی يعنی سائل اګرچه د سمندر د اوبو په باره کښې تپوس کړې وو چه که خوږې

اوبه نه وی نو د سمندر په اوبو باندې اودس کیدې شی یا نه؟ نو رسول اللهﷺ ته په دې سوال باندې دا خیال پیدا شو چه څنګه دې خلقو ته د اوبو ضرورت پیښیدې شی هم دغه شان ورته د توښې او طعام په ختمیدلو باندې په بحری سفر کښې د خوراک حاجت هم پیښیدې شی نو رسول اللهﷺ د مخکښې د هغوی د سوال نه مخکښې د طعام په باره کښې هم جواب ارشاد اوفرمائیلو چه میتة البحر حلال دې، د توښې په نه پاتې کیدو باندې دهغې نه خوراک جوړولې شئ، په جواب علی اسلوب الحکیم کښې دسوال مطابقت زیات تر ملحوظ نه وی بلکه د مخاطب حاجت او د مقام رعایت ملحوظ وی

خان پوهه کړه چه ﴿هو الطهور ماؤه﴾ کښې مسند او مسند الیه دواړه معرفه دی، او تعریف الحاشیتین مفید د حصر وی، بیا حصر کله خو د مسند په مسند الیه کښې وی او کله ددې برعکس، دلته دمسند الیه حصرپه مسند کښې دې.یعنی ماء البحر منحصر دې په طهوریت کښ، ماء البحر طهور دې غیر طهور نه دې او ددې عکس نه دې مراد ، ګینې لازم به شی چه د ماء البحر نه علاوه هیڅ اوبه مطهر نه وی طهوریت به منحصر شی په ماء البحر کښ

د دې حدیث نه دوه مسئلې معلومیږی یو مسئله مترجم بها یعنی د ماء البحر حکم دا مسئله تقریبا اجماعی ده لکه چه مخکښې تیر شوې دی

مسئلة میتة البحر کښې د احنافو او جمهورو اختلاف او د هرې دلیل

دویمه مسئله د میتة البحر مستفاد کیږی چه هغه حلال دې، دا مسئله مختلف فیه ده د احنافو په نزد میتة البحر په کوم باندې چه د حلت حکم لګولې شی ددې مصداق صرف سمک دې لحدیث ﴿احلت لنا المیتان السمک والجراد﴾ او د جمهورو په نزد تقریباً ټول بحری حیوانات مراد دی پس د مالکیانو په نزد ټول قسمونه حلال دی سواء د خنزیر نه. په دې کښې د هغوی درې اقوال دی ۱ حلت ۲ حرمت ۳. توقف

او د حنابله په نزد هم سواء د دریو نه ټول حلال دی او هغه درې دا دی ۱: تمساح، ۲: ضفدع، ۳: کوسج او د شوافعو په نزد لکه چه امام نووی لیکلې دی درې اقوال دی، اصح قول دا دې چه سواء د ضفدع نه ټول میتة البحر حلال دی، او دویم قول په شان د احنافو دې چه سوا د سمک نه ټول حرام دی او دریم قول دا دې چه د کوم میتة البحر مثال ماکول فی البر شته هغه حلال او د کوم نظیر چه غیر ماکول فی البر دې هغه حرام دی ځکه چه څومره انواع د حیواناتو په بر کښې دی هم هغه هومره په بحر کښې هم دی لهذا د هغوی په نزد د نظیر اعتبار دې چه کوم قسم ځناور په خشکئ کښې حلال دی لکه غوا ، میښه، ګډه بیزه وغیره هم دغه شان هم دا قسم میتة البحر هم حلال دی او کوم قسم ځناور چه په خشکئ کښې حرام دی لکه کلب ذئب اسد وغیره نو هغه قسم میتة البحر هم حرام دې

جمهور په دې مسئله کښې د حدیث الباب نه استدلال کوی چه په دې کښې مطلقا میتة البحر حلال کړې شوې دې مونږ اووئیل چه دا حدیث په خپل عموم باندې خو ستاسو په نزد هم نه دې، هر یو امام څه نه څه استثناء کړې ده لهذا دا حدیث عام مخصوص منه البعض شو نوڅنګه چه تاسو حضراتو تخصیص کړې دې زمونږپه نزدهم په دې کښې تخصیص دې

بله دا چه جمهورو په دې مسئله کښې آیت کریمه ﴿ احل لکم صید البحر ﴾ نه هم استدلال کړې دې په دې آیت کریمه کښې هم مطلق د صید البحر حلت ذکر دې. جواب دا دې چه ستاسو استدلال ددې آیت کریمه نه مبنی دې په دې خبره باندې چه په آیت کریمه کښې د صید نه مراد مصید وی مونږ وایو داسې نه ده بلکه په آیت کریمه کښې صید معنی مصدری یعنی د اصطیاد په معنی کښې مستعمل دې، مصید ددې معنی مجازی ده کومه چه تاسو اختیار کړې ده، او مقصود په آیت کریمه کښې د محرم په حق کښې صید البر او صید البحر کښې فرق لره بیانول دی یعنی حالت احرام کښې اصطیاد فی البحر (دریابی ښکار) جائز دې او اصطیاد فی البر ناجائز، په دې آیت سره مقصود حلت لحم لره بیانول نه دی څنګه چه ستاسو خیال دې، د آیت کریمه د سیاق او سباق نه د احنافو تائید کیږی.

خان پوهه کړه چه مسئلة الوضوء بماء البحر کښې بعض سلفو لکه عبدالله بن عمرو ﷺ نه چه کوم کراهت منقول دې لکه چه په شروع باب کښې مونږ بیان کړی دی غالبا ددې منشاء هغه حدیث مرفوع دې چه دهغې راوی خپله سیدنا عبدالله بن عمرو بن العاص دې کوم چه په ابوداؤد کتاب الجهاد کښې دی ﴿ لا یرکب البحر إلاحاج أو معتمر أو غاز فی سبیل الله فإن تحت البحر نارًا أو تحت النار بحرا ﴾ پس امام ترمذی ﷫ په جامع ترمذی کښې لیکلې دی چه عبدالله بن عمرو بن العاص د ماء البحر نه اودس مکروه ګڼړلو او دا به ئې فرمائیل چه ﴿ إنه نار ﴾ د امام ترمذی ﷫ اشاره هم دې روایت طرف ته ده چونکه رسول الله ﷺ ماء البحر ته نار فرمائیلې دې په ظاهر کښې عبدالله بن عمرو بن العاص ﷺ ددې نه متاثر کیدو سره د عدم جواز الوضوء بماء البحر قائل شو.

اوس پاتې شوه دا خبره چه د ﴿ ان تحت البحر نارا ﴾ څه مطلب دې؟ د بعضو رائې دا ده چه دا کلام په تشبیه باندې محمول دې مقصود ترې نه صرف د دریابی سفر خطرناکوالې بیانول دی لکه چه وئیلې شوې دی!

بدریا در منافع بیشمار است :: اگر خواهی سلامت برکنارست

او بعض وائی چه دا حدیث په خپل حقیقت باندې محمول کیدې شی څکه چه جهنم د آخرې زمکې د لاندې دې او د سمندر تخصیص په ظاهر کښې په دې وجه کړې شوې دې چه په آخرت کښې به د سمندر په اوبو کښې اور لګولو سره هغه خپله جزء جهنم یعنی د جهنم خشاک جوړ کړې شی کما قال الله تعالی : واذا البحار سجرت الآیة.

د ابوداؤد ددې حدیث نه معلومیږی چه دریابی سفر سوا د حج او عمرې او جهاد نه جائز نه دې حال دا چه په حدیث الباب کښې چه ﴿ انا نرکب البحر ﴾ دی په دې کښې بعض روایاتو کښې د (للصید) زیادت دې چه دهغې نه معلومیږی چه د ښکاردپاره هم دریابی سفرجائزدې؟ ددې تعارض جواب دا دې چه د ابوداؤد دا روایت ضعیف دې بلکه ابن الجوزی ﷫ دا په موضوعات کښې شمار کړې دې، لهذا د ښکار وغیره دپاره دریابی سفر کول جائز دی

د حديث البحر درجه د قوت او ضعف په اعتبار سره:

حديث الباب يعني حديث البحر د سنن اربعه صحيح ابن خزيمة او د صحيح ابن حبان روايت دي په موطاء امام مالک کښې هم دی، بهر حال په صحيحين کښې نشته امام بيهقي رحمه الله فرمائي چه امام بخاري رحمه الله ددې حديث تخريج په دې وجه اونکړو چه په دې کښې دوه راويان داسې دی چه د هغې په نوم کښې اختلاف دې، يو سعيد بن سلمه دويم مغيره بن ابی بردة، هسې اکثرو محدثينو ددې تصحيح او تلقی بالقبول کړې دې.[1] هم دغه شان حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه امام بخاري رحمه الله هم ددې تصحيح کړې ده کما قال الترمذی، خو په دې باندې ابن عبدالبر اشکال اوکړو چه ﴿ لوکان صحيحا عنده لأخرجه فی صحيحه ﴾ حافظ فرمائي چه د ابن عبد البر دا اشکال غلط دې ځکه چه د امام بخاري رحمه الله په نزد د يو حديث د صحيح کيدو نه دا نه لازميږي چه هغوی دې هغې لره په خپل صحيح کښې هم راوړی ځکه چه هغوی د استيعاب قصد نه دې کړې چه کوم حديث هم د هغوی په نزد صحيح وی هغوی دې په خپل صحيح کښې ذکر کړی.

بيا ځان پوهه کړه چه د حديث الباب امام شافعي رحمه الله ډير اهميت بيان کړې دې او فرمائي چه ﴿ انه نصف علم الطهارة ﴾ چه دهغې وجه ښکاره ده چه دنيا په دوؤ حصو کښې تقسيم ده، بر او بحر په دې حديث کښې د بحر د پاکوالي او ناپاکوالي ټول مسائل راغلل

بَابُ الْوُضُوءِ بِالنَّبِيذِ

باب دې په بيان د اودس کولو په نبيذ باندې

د دې باب سره متعلق پنځه بحثونه:

دلته څو خبرې دی

۱. د نبيذ تعريف په لغت او عرف کښې، ۲. ددې اقسام،

۳. ددې اقسامو احکام، ۴. د نبيذ مختلف فيه تعين،

۵. د حديث الوضوء بالنبيذ ثبوت

بحث اول: د نبيذ لغوی او عرفی تعريف

نبيذ د نبذ نه دې چه دهغې معنی ده اچول، د فعيل صيغه ده د مفعول په معنی کښې يعنی منبوذ، دا يو قسم شربت دې کوم چه د مختلفو څيزونو، تمر، زبيب، عسل، حنطه او شعير وغيره نه جوړيږی، خو زيات تر نبيذ د تمر وی، هم دې لره به رسول الله ﷺ څکلو، ددې طريقه دا ده چه د کوم څيز نبيذ جوړول وی مثلا کهجور يا اوسکې هغه د ماښام په وخت په اوبو کښې خوشتې کړې شی او سحر کښې چه کله په هغې کښې خوږوالې پيدا شی نو اوڅکلې شی يا سحر په اوبو کښې کيخودلې شی او ماښام اوڅکلې شی

بحث ثانی و ثالث د نبيذ اقسام او احکام

[1] البته ابن دقيق العيد (رح) په دې حديث باندې کلام کړې دې او دانې معلل گرځولې دې

د احکاماتو په اعتبار سره ددې درې قسمونه دی:

(۱) اول دا چه کهجورې د لږ ساعت دپاره په اوبو کښې خوشتې کړې شی، او بیا راویستلې شی چه د خوږ والی اثر لا په اوبو کښې نه وی راغلې،

(۲) دویم قسم دا دې چه دومره ساعت په اوبو کښې کیخودلې شی چه په دې اوبو کښې تغیر راشی حدت او تیزی، زګ او نشه پیدا شی،

(۳) او دریم صورت دا دې چه دومره ساعت په اوبو کښې خوشتې کړې شی چه په اوبو کښې صرف خوږ والې پیدا شی او هیڅ قسم تغیر تیزی یا زګ پکښې پیدا نه شی،

په قسم اول باندې اودس بالاتفاق جائز دې ځکه چه فی الواقع عرفا هغه نبیذ نه دې صرف لغة نبیذ دې، او قسم ثانی په کوم کښې چه نشه پیدا شی په دې سره اودس بالاتفاق ناجائز دې، او قسم ثالث کوم چه درمیانه دې په هغې کښې اختلاف دې، د ائمه ثلاثه او امام ابویوسفرحمه الله په نزد په هغې سره اودس کول جائز نه دی او د امام صاحب قول دې چه په دې سره اودس جائز دې، د امام محمدرحمه الله مسلک دا دې چه په داسې نبیذ سره دې اودس هم اوکړې شی او تیمم دې هم اوکړې شی.

بحث رابع : د نبیذ مختلف فیه تعین:

بیا ځان پوهه کړه چه نبیذ د مختلفو ځیزونو نه جوړولې شی لکه چه مخکښې تیر شو، خو د علماء کرامو اختلاف صرف په نبیذ تمر کښې دې، د تمر نه علاوه چه د نورو ځیزونو نه کوم نبیذ جوړولې شی دهغې نه اودس بالاتفاق جائز نه دې، ځکه چه د وضوء بالنبیذ جواز د امام صاحب په نزد خلاف قیاس د حدیث په بناء دې، او کوم حکم چه خلاف قیاس د حدیث نه ثابت شی هغه په خپل مورد باندې منحصر وی، بل ځیز په هغې باندې قیاس کول صحیح نه دی، بله دا چه امام صاحبرحمه الله کوم چه د وضوء بالنبیذ د جواز قائل دې هغه په هغه وخت کښې دې چه کله ماء مطلق نه وی اود ماء مطلق د وجود په وخت هغه هم د جواز قائل نه دې، خو د امام اوزاعیرحمه الله په نزد سره د ماء مطلق د موجودګئ په نبیذ سره اودس کول جائز دی.

دا دې هم واضحه وی چه امام صاحبرحمه الله په ابتداء کښې د نبیذ نه په اودس کولو قائل وو، بیا روستو د جمهور د مسلک طرف ته د هغوی رجوع هم ثابته ده، لهذا اوس فتوی په دې قول اخیر باندې ده هم دا امام طحاوی هم اختیار فرمائیلې دې.

بحث خامس : دحدیث الوضوء بالنبیذ ثبوت:

اوس پاتې شوه مسئله د دلائلو پس ځان پوهه کړه چه د امام صاحبرحمه الله استدلال د حدیث الباب یعنی دعبد الله بن مسعود رضی الله عنه د حدیث نه دې کوم چه په لیلة الجن کښې راپیښ شوې وو، چه په هغې کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د نبیذ په باره کښې اوفرمائیل ﴿ تمرة طیبة وماء طهور ﴾ او بیا ئې په هغې باندې اودس اوفرمائیلو.

[۸۴]( ) حَدَّثَنَا هَنَّادٌ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، قَالاَ: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي فَزَارَةَ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهُ لَيْلَةَ الْجِنِّ: "مَا فِي إِدَاوَتِكَ؟" قَالَ: نَبِيذٌ. قَالَ: تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ: عَنْ أَبِي زَيْدٍ أَوْ زَيْدٍ كَذَا، قَالَ شَرِيكٌ: وَلَمْ يَذْكُرْ هَنَّادٌ لَيْلَةَ الْجِنِّ.

ترجمه: د عبد الله مسعود رضی الله عنه نه روایت دې بیشکه نبي ﷺ اوونیل هغه ته په شپه د جن، ستا په دې لوښي کښې څه دي؟ نو هغه اوونیل نبیذ، هغه اوونیل قجوره ښه ده او اوبه پاکې دي

تشریح: جمهور علماء کرام ددې حدیث په تضعیف پسې لګیدلې دی. احناف د امام صاحب رحمه الله د طرف نه د جمهورو د اعتراضاتو په جواب پسې دی او په دې سره بحث اوږدیږی، خو چونکه د امام صاحب رحمه الله رجوع په دې مسئله کښې ثابت ده او بیا د جمهورو سره کیدل ئې منقول دی نو بیا په دلائلو باندې کلام او بحث کولو ته حاجت نشته. صاحب د بحر الرائق هم لیکلې دی. خو چونکه دا خبره یقینی ده چه شروع کښې امام صاحب په دې باندې د اودس د جواز قائل وو نو سوال واردیږی چه آخر د کوم دلیل په بناء قائل وو او په کومه درجه کښې ددې دلیل ثبوت دې دا معلومیدل پکار دی، په دې وجه دا بحث بیانول ته حاجت وی پس په دلائلو باندې حضرت په بذل کښې کلام فرمائیلې دې او حدیث الباب کوم چه د امام صاحب رحمه الله مستدل وو دا ئې ثابت منلې دې او په دې باندې ئې د جمهور محدثینو د طرف نه چه کوم اعتراضات کولې شی دهغې جوابات ئې ورکړې دی لهذا مونږ هم په دې باندې څه کلام کوو

پس خان پوهه کړه چه حدیث الوضوء بالنبیذ کوم چه مصنف رحمه الله په دې باب کښې ذکر کړې دې دا د سنن ثلاثه ابوداؤد، ترمذی، ابن ماجه روایت دې هم دغه شان طحاوی او مسند احمد کښې هم موجود دې، شیخین او امام نسائی ددې تخریج نه دې فرمائیلې جمهور محدثینو په دې باندې دریو طریقو سره کلام کړې دې

اشکال ۱ ددې حدیث په سند کښې ابوزید راوی دې کوم چه په اتفاق د محدثینو مجهول دې، پس ابن عبد البر رحمه الله د هغوی په مجهول کیدو باندې اتفاق نقل کړې دې امام ترمذی رحمه الله هم دغه شان نقل فرمائیلې دی چه دا مجهول دې، د حدیث نبیذ نه علاوه بل بو حدیث هم د هغه نه نه دې روایت کړې شوی؟

جواب علامه عینی رحمه الله ددې اعتراض جواب دا ورکړې دې چه ابن العربی رحمه الله فرمائی چه دا حدیث د ابوزید نه راوی مذکور فی السند ابوفزاره نه علاوه ابو روق هم روایت کوی. علامه عینی وائی چه هر کله د ابوزید نه روایت کونکی دوه شو نو بیا ابوزید د حد جهالت نه خارج شو ځکه چه مجهول العین هغه ته وائی من لم یرو عنه الا واحد) بیا علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا حدیث د ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت کونکې صرف ابوزید نه دې بلکه

( ): سنن الترمذي /الطهارة ٦٥ (٨٨)، سنن ابن ماجه /الطهارة ٣٧ (٣٨٤)، (تحفة الأشراف: ٩٦٠٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٠٢/١) (ضعيف)

د ابوزید نه علاوه یو جماعت هم دا د هغوی نه روایت کوی او عینی اربعة عشر رجلا یعنی څوارلس راویان سره د کتب حدیث د حوالې داسې شمار کړی دی کوم چه دا حدیث د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت کوی. د هغه څوارلسو راویانو بیان په بذل المجهود کښې موجود دې هلته کتلې شی. دا د اول اشکال جواب شو

اشکال ۲ دویم اشکال ددې حضراتو په دې حدیث باندې دا دې چه دا حدیث د اخبار احاد نه دې کوم چه د کتاب الله د اطلاق خلاف دې ځکه چه کتاب الله کښې خو دا دی چه که ماء مطلق بیا نه مومئ نو تیمم اوکړئ او ظاهره ده چه نبیذ ماء مطلق نه دی بلکه ماء مقید دی لهذا تیمم کول پکار دی. د اودس دپاره ماء مطلق ضروری دی؟

جواب : ددې اشکال جواب حضرت په بذل کښې دا ورکړې دې چه چونکه د وضوء بالنبیذ بعض اکابر صحابه کرام رضي الله عنهم قائل وو لکه علی، ابن مسعود، ابن عمر او ابن عباس رضي الله عنهم لهذا دې حدیث ته د عمل صحابه او تلقی بالقبول د وجې نه د حدیث مشهور درجه ورکړې کیدې شی، او په داسې قسم حدیث سره اطلاق دکتاب الله کښې ترمیم او تخصیص جائز دې

اشکال۳ دریم اشکال په دې حدیث باندې د جمهورو د طرف نه دادې چه په صحیح مسلم او خپله په سنن ابوداؤد کښې په یو روایت کښې دا دی چه علقمه د خپل استاذ عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه تپوس اوکړو چه په لیلة الجن کښې ستاسو نه یو تن د رسول الله ﷺ سره وو نو هغوی جواب ورکړو ﴿ ما کان معه منا احد ﴾ امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې فرمائی چه دا حدیث صریح دلیل دې ددې خبرې چه د وضوء بالنبیذ هغه حدیث کوم چه په سنن ابوداؤد وغیره کښې موجود دې هغه باطل دې او دهغې هیڅ اصل نشته؟

جواب : زمونږ د طرف نه ددې دا جواب کړې شوې دې ننچه د لیلة الجن واقعه لکه چه مشهوره ده څو کرته راپیښه شوې ده، د جناتو وفدونه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې په مختلفو زمانو کښې شپږ کرته حاضر شوي دی لکه چه په آکام المرجان فی احکام الجان کښې لیکلې شوې دی، اول ځل خاص په مکه کښې، هغه وخت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د رسول الله ﷺ سره نه وو. دویم ځل هم په مکه کښې په مقام جحون باندې چه یو غونډئ ده، په دریم ځل د مکې په یو بل مقام کښې. څلورم ځل په مدینه منوره بقیع الغرقد کښې. په دې درې واړو کرتو کښې عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د رسول الله ﷺ سره وو. او پنځم ځل د مدینې طیبې نه بهر. دې ځل د رسول الله ﷺ سره زبیر بن العوام رضي الله عنه وو او شپږم ځل په بعض سفرونو کښې، دې وخت کښې د رسول الله ﷺ سره بلال بن الحارث رضي الله عنه وو. دا هغه بلال نه دې کوم چه د رسول الله ﷺ موذن دې هغه خو بلال بن رباح رضي الله عنه دې،

د دې دریم اشکال نور هم جوابونه کړې شوی دی مثلا دا چه ﴿ ما کان معه منا احد ای غیری ﴾ یعنی زما نه علاوه څوک هم د رسول الله ﷺ سره نه وو یا مراد دا دې چه خاص په مقام د تعلیم کښې چرته چه رسول الله ﷺ د جناتو مقدمې فیصله کړې وې هلته د رسول الله ﷺ سره څوک هم نه وو ځکه چه منقول دی چه رسول الله ﷺ جناتو ته د ورتللو نه مخکښې عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په لاره کښې یو ځائې کښې اودرولو سره کینولې وو چه ته

هم دلته اوسيږه وراندې مه راځه او په دې ځاې کښې رسول اللهﷺ د هغوی د حفاظت په غرض باندې حصار جوړ کړې وو پس دوی هم هلته ناست وو او رسول اللهﷺ سحر ته نزدې نزدې د جناتو نه واپس تشريف راوړلو، هغه وخت چونکه د مانځه وخت شوې وو په دې وجه رسول اللهﷺ د هغوی نه تپوس اوفرمائيلو چه په حديث الباب کښې دی (ما فی اداوتک؟) دا د مشهور ايراداتو جوابات دی حاصل دا چه حديث ثابت دې لهذا وضوء بالنبيذ جائز دې.

په وضوء بالنبيذ کښې د امام محمدؒ رائې

په دې مسئله کښې د امام محمدؒ رائې دا ده چه جمع بين الوضوء والتيمم دې اوکړی هغوی فرمائی چه آيت تيمم خو متعين دې چه مدنی دې او د ليلة الجن واقعه په مکه کښې هم پيښه شوې ده او په مدينه کښې هم، د ليلة الجن واقعه که مکی وې نو دغه آيت کريمه به ناسخ منلې شوې وې ځکه چه آيت کريمه روستنې دې مدنی دې خو چونکه ليلة الجن خپله په مدينه کښې هم پيښه شوې ده، په دې وجه په يقين سره نه شی ونيلې چه د آيت کريمه نزول موخر دې په دې وجه د عبدالله بن مسعودؓ دحديث په منسوخ کيدو کښې تردد راغلوپه دې وجه د احتياط تقاضه داده چه وضوء بالنبيذ او تيمم دواړه دې اوکړې شی

[۸۵]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، عَنْ دَاوُدَ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ: "مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ الْجِنِّ؟ فَقَالَ: مَا كَانَ مَعَهُ مِنَّا أَحَدٌ".

ترجمه: د علقمه نه روايت دې هغه وائی ما عبد الله بن مسعود ته اووئيل په تاسو کښې څوک وو د رسول اللهﷺ سره په شپه د جن کښې؟ نو هغه اووئيل نه وو د هغه سره زمونږ نه هيڅ څوک.

تشريح: ۲ (ما کان معه منا احد) د مصنفؒ د طرز عمل نه معلوميږی چه اگرچه هغوی د وضوء بالنبيذ باب ترلې دې خو هغوی ددې قائل نه دی او نه هغوی حديث الوضوء بالنبيذ لره ثابت منی، غالبًا هم په دې وجه هغوی مسلسل څو څيزونه داسې ذکر کړې دی کوم چه دهغې خلاف دی مثلا يو خو هم دا حديث دې (ما کان معه منا احد) او بيا وراندې تلو سره ئې د عطاء بن ابی رباحؒ مسلک ذکر کړې دې. (انه کره الوضوء باللبن والنبيذ) ددې نه پس ئې اثر د ابو العاليه ذکر کړو دا ابو العاليه په کبار تابعينو کښې دې بلکه محضرم دې زمانه د جاهليت ئې او د اسلام دواړه ئې موندلې دی، د رسول اللهﷺ د وفات نه روستو ئې اسلام قبول کړو هغوی نه چا د اغتسال بالنبيذ مسئله اوتپوسله چه که د يو سړی سره ماء مطلق نه وی نو هغه په نبيذ سره غسل کولې شی او که نه؟ نو هغوی جواب ورکړو چه نه شی کولې

(): صحيح مسلم/الصلاة ۳۳ (۴۵۰)، سنن الترمذي/تفسير القرآن ٤٦ (۳۲۵۸)، (تحفة الأشراف: ۹٤٦۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۴۳٦) (صحيح)

[٨٦]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، "أَنَّهُ كَرِهَ الْوُضُوءَ بِاللَّبَنِ وَالنَّبِيذِ، وَقَالَ: إِنَّ التَّيَمُّمَ أَعْجَبُ إِلَيَّ مِنْهُ".

ترجمه: د عطاء نه روایت دې چه هغه مکروه ګڼرلی دی اودس کول په شودو او په نبیذ، او وئیلي دي: چه تیمم ډیر خوښ دی ماته دهغې نه.

[٨٧]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا أَبُو خَلْدَةَ، قَالَ: "سَأَلْتُ أَبَا الْعَالِيَةِ عَنْ رَجُلٍ أَصَابَتْهُ جَنَابَةٌ وَلَيْسَ عِنْدَهُ مَاءٌ وَعِنْدَهُ نَبِيذٌ، أَيَغْتَسِلُ بِهِ؟ قَالَ: لَا".

ترجمه: ابو خلده وایې: چه ما تپوس اوکړو د ابو العالیه نه، د یو سړي په باره کښې چه جنابت ورته رسیدلی وي او د هغه سره اوبه نه وي، او د هغه سره نبیذ وی آیا په هغې به غسل کوي؟ نو هغه اووئیل نه.

د اغتسال بالنبیذ حکم:

خو څان پوهه کړه چه مسئله د اغتسال بالنبیذ خپله زمونږ د مشائخو ترمینځه مختلف فیه ده، د امام صاحب رحمه الله نه خو په دې مسئله کښې هیڅ تصریح نه ده روایت کړې شوې د امام صاحب رحمه الله د طرف نه بعضو مشائخو جواز او بعض عدم جواز نقل فرمائیلې دې، دویمه خبره دا ده چه امام ابوداؤد رحمه الله اثر د ابوالعالیه دلته پوره نه دې ذکر کړې، د هغوی پوره روایت په دارقطنی کښې موجود دې کوم چه حضرت په بذل کښې نقل فرمائیلې دې او په هغې کښې دا زیادت دې چه کله ابوالعالیه د غسل بالنبیذ انکار اوکړو نو سائل هغوی ته د لیلة الجن واقعه وریاده کړه څکه چه دهغې نه جواز معلومیږی نو په دې باندې ابوالعالیه اوفرمائیل: ﴿ انبذتکم هذه الخبیثة انما کان ذلک زبیبا وماء ﴾ ددې نه د ابوالعالیه صحیح مسلک معلوم شو هغه دا چه هغوی چه کوم د غسل بالنبیذ انکار فرمائیلې وو ددې نه هغه نبیذ مراد وو کوم چه نجس او خبیث یعنی مسکر وی د داسې قسم نبیذ نه د جواز هیڅ څوک هم قائل نه دی.

بَابُ أَيُصَلِّي الرَّجُلُ وَهُوَ حَاقِنٌ

باب دې په بیان ددې کښې چې ایا سړی به مونځ کوي چې اودس ماتی ورغلی وي

د دې کتاب ابواب او مضامین ډیر مرتب دی، په ترمذی شریف کښې خو ډیر ابواب بې محل راشی، خو په ابوداؤد کښې دا باب هم بې محل شان دې، یا خو دې دا په مکروهات صلوة کښې وې او لا تر اوسه پورې مکروهات صلوة نه دی شروع شوې، یا په ابواب الاستنجاء کښې کیدل پکار وو کوم چه مخکښې تیر شوی دی

د مسئلة مترجم بها حکم او اختلاف ائمة:

حاقن وئیلې شی حابس البول ته یعنی چاته چه د متیازو تقاضا وی خو هغه منع کړې وی او

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٩٠٦٢) (صحيح)
[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨٦٤٠) (صحيح)

ددې بالمقابل لفظ د حاقب دې يعنی حابس الغائط چاته چه د لوني استنجاء حاجت وی او هغه منع کړې وی دا هم هغه مسئله ده د کومې نه چه فقهاء کرامو په صلوة عند مدافعة الاخبثين سره تعبير فرمائيلې دې، په دې صورت کښې مونځ شروع کول بالاتفاق مکروه تحريمی دی. بلکه د مالکيانو په نزد خو بعض صورتونو کښې د مونځ اعاده واجبيږی. د هغوی په نزد په دې مسئله کښې څه تفصيل دې کوم چه صاحب منهل ذکر کړې دې، په اوجز کښې د ابن عبد البر رحمه الله نه نقل کړې شوې دی چه که يو سړې په دې حالت کښې مونځ اوکړی نو د امام مالک رحمه الله يو روايت دې چه ﴿ يعيد فی الوقت ﴾ يعنی په وخت کښې دننه دننه ئې اعاده ضروری ده او که وخت تير شو نو بيا خير دې مونځ ئې کيږی

دويم صورت دا دې چه د مونځ شروع کولو په وخت خو مدافعت يعنی د استنجاء تقاضه نه وه خو د مونځ شروع کولو نه پس تقاضا پيدا شوه ددې صورت هم دا حکم دې چه هغه لره مونځ قطع کول پکار دی خو که قطع ئې نه کړو نو مونځ به ئې صحيح شی. د امام ترمذی رحمه الله د کلام نه معلوميږی چه د بعض علماء کرامو په نزد په دې دواړو صورتونو کښې لږ شان فرق دې هغه دا چه د مدافعت اخبثين په وخت شروع خو دې مطلقا نه کوی. خو د شروع کولو نه پس که مدافعت وی نو په مونځ قطع کولو کښې دې تندی نه کوی تر څو پورې چه ددې حالت زياته تقاضا نه وی

د دې نه پس څان پوهول پکار دی چه په دې حالت کښې د مونځ نه د منع کولو د ممانعت علت څه دې؟ په دې کښې اختلاف دې کوم چه ابن العربی رحمه الله په شرح د ترمذی کښې بيان کړې دې، هغوی ليکی د بعضو په نزد علت منع شغل بال دې يعنی د زړه توجه او خيال به ئې ټول د استنجاء طرف ته وی په دې وجه کراهت دې او د امام احمد رحمه الله نه نقل دی هغوی فرمائی چه علت د منع انتقال حدث دې يعنی د متيازو د خپل مستقر او معدن نه منتقل کيدل دی، اګرچه خروج ئې نه وی شوې خو د خپل ځائې نه ئې انتقال شوې دې ګويا دا مذکوره سړې د نجاست بارونکې شو او حمل نجاست مفسد صلوة دې، لکه چه يو سړې په شيشه کښې متيازې واخلی او د مانځه په وخت ئې په جيب کښې کيږدی او کوم نجاست چه په خپل معدن او مستقر کښې وی نو اګرچه هغه په مانځه کښې د مونځ ګزار سره دې خو هغه معاف دې (د دې علت تقاضه دا ده چه د مانځه اعاده واجب کيدل پکار دی، پس د امام احمد رحمه الله په نزد د منی د خپل محل نه منتقل کيدل سبب د غسل دې اګرچه په خارج کښې ددې ظهور نه وی شوې) او مالکيان وائی کوم چه په بعض صورتونو کښې د مونځ د اعادې کولو قائل دی لکه چه په بيان د مذاهبو کښې تير شوې دی چه د سختې تقاضې په وخت به ئې سړې په سختئ سره بندوی او دا به مفضی شی د عمل کثير طرف ته، او عمل کثير مفسد د صلوة دې.

[۸۸]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَرْقَمِ، أَنَّهُ خَرَجَ حَاجًا أَوْ مُعْتَمِرًا وَمَعَهُ النَّاسُ وَهُوَ يَؤُمُّهُمْ، فَلَمَّا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ أَقَامَ الصَّلَاةَ صَلَاةَ الصُّبْحِ، ثُمَّ قَالَ: لِيَتَقَدَّمْ أَحَدُكُمْ وَذَهَبَ إِلَى الْخَلَاءِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَذْهَبَ الْخَلَاءَ وَقَامَتِ الصَّلَاةُ، فَلْيَبْدَأْ بِالْخَلَاءِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، وَشُعَيْبُ بْنُ إِسْحَاقَ، وَأَبُو ضَمْرَةَ هَذَا الْحَدِيثَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَجُلٍ حَدَّثَهُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَرْقَمَ، وَالْأَكْثَرُ الَّذِينَ رَوَوْهُ عَنْ هِشَامٍ، قَالُوا كَمَا قَالَ زُهَيْرٌ.

ترجمه: د عبد الله بن الارقم نه روايت دې، بيشکه هغه راووتلو د حج په نيت، او يا د عمرې په نيت او د هغه سره خلق وو، او هغه ورته امامت کولو. هر کله چه يوه ورځ شوه نو مونځ ئې اودرولو، د سحر مونځ، بيا ئې اووئيل: يو کس دې ستاسو نه مخکښې شي او خپله لاړو بيت الخلاء ته، بيشکه ما اوريدلي دي د رسول الله ﷺ نه هغه به ويل: کله چه اراده اوکړي يو ستاسو نه چه لاړ شي بيت الخلاء ته او مونځ اودريږي، نو شروع دې اوکړي په بيت الخلاء. ابوداؤد وائی: وهيب بن خالد، شعيب بن اسحاق او ابو ضمره هم دا حديث دهشام بن عروه نه روايت کړې دې، هشام دخپل پلار عروه نه، او عروه د يو مبهم (نامعلوم) سړی نه، اوهغه د عبدالله بن ارقم رضی الله عنه نه بيان کړې دې، ليکن د هشام نه د روايت کونکو اکثريت دهغه نه همدغسې روايت کړې دې څرنګه چه زبير روايت کړې دې (يعنی د عَنْ رَجُلٍ اضافه ئې نه ده کړې)

مضمون حديث:

د حديث الباب حاصل د ادې چه عروه رحمه الله فرمائی عبد الله بن ارقم رضی الله عنه صحابی يو ځل سفر حج يا عمرې ته روان وو، هغوی سره ډېر ملګری په دې سفر کښې شريک شو، په لار کښې به د مانځه امامت هم هغوی فرمائيلو، عروة رحمه الله فرمائی چه د يوې ورځې خبره ده چه د سحر د مانځه وخت وو هغوی د مانځه دپاره تکبير شروع کړو او د اقامت د شروع کولو نه پس ئې اوفرمائيل چه په حاضرينو کښې دې څوک وړاندې راتلو سره امامت اوکړی، او خپله ئې د استنجاء دپاره تشريف يوړو، وړاندې په روايت کښې دی ﴿ فانی سمعت الخ ﴾ په دې کښې دوه احتمالات دی يا خو هغوی هم په دې وخت د تلو نه مخکښې دا حديث واورلو او دا هم احتمال دې چه د واپس راتلو نه پس به ئې اورولې وی، د حديث مضمون دا دی چه د کوم سړی اراده د استنجاء دپاره د تلو وی او بل طرف ته مونځ اودريږی نو هغه لره پکار دی چه استنجاء مقدم کړی.

د اختلاف فی السند تشريح او توجيه

﴿ قال ابوداؤد روی وهيب بن خالد الخ ﴾ د مصنف رحمه الله غرض د هشام د شاګردانو اختلاف بيانول دی هغه اختلاف دا دې چه عروه دا واقعه د عبد الله بن ارقم رضی الله عنه نه براه راست بيانوی

(): سنن الترمذي/الطهارة ۱۰۸ (۱٤۲)، سنن النسائي/الإمامة ٥۱ (۸٥۱)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۱٤ (٦۱٦)، (تحفة الأشراف: ٥۱٤۱)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/ صلاة السفر ۱۷ (٤۹)، مسند احمد (٣٥/٤)، سنن الدارمي/الصلاة ۱۲۷ (۱٤٦۷) (صحيح)

او که په مینځ کښې ئې څه واسطه شته؟ پس د زهیر روایت کوم چه په شروع کښې راغلو هغه بغیر د واسطې نه دې، او په کومو روایتونو کښې چه مصنف رحمه الله حواله ورکوی یعنی وهیب، شعیب او ابوضمره ددې درې وارو په روایت کښې د عروه او صحابی ترمینځه د یو رجل مبهم واسطه ده، ددې اختلاف د ذکر کولو نه پس منصف رحمه الله فرمائی چه د هشام اکثر شاګردانو هم دغه شان روایت کړې دې څنګه چه زهیر یعنی بغیر د واسطې نه لهذا هم هغه راجح دې

حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې لیکلې دی چه هم دا رائې د امام ترمذی رحمه الله ده هغوی هم د عدم واسطې روایت ته ترجیح ورکړې ده او حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې د تهذیب به حوالې سره لیکلې دی چه امام ترمذی رحمه الله په العلل المفرد کښې لیکلې دی چه امام بخاری رحمه الله د واسطې روایت لره ترجیح ورکړې ده.

اوس که دواړه روایتونه صحیح وی نو د تطبیق شکل به څه وی؟ نو په دې صورت کښې حضرت په بذل کښې دا لیکلې دی چه کیدې شی چه په دې سفر کښې عروه د عبدالله بن ارقم رضی الله عنه سره نه وو او ددې واقعې روایت هغوی ته بالواسطه رسیدلې وی او ددې نه پس د عروه رحمه الله ملاقات د عبدالله بن ارقم رضی الله عنه سره شوې وی او د هغوی نه ئې براه راست هم واقعه اوریدلې وی خو حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې د اوجز په حوالې سره لیکلې دی چه د مصنف عبدالرزاق د روایت نه د عروه په دې سفر کښې یو ځائې کیدل معلومیږی لهذا دا توجیه دې اوکړې شی چه عروه ورسره اګرچه په سفر کښې ملګرې وو خو خاص په دې موقع باندې موجود نه وو په دې وجه ئې اول بالواسطه واوریدل او په دویم ځل ئې بغیر د واسطې نه.

> [۸۹]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، وَمُسَدَّدٌ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى الْمَعْنَى، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي حَزْرَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ ابْنُ عِيسَى فِي حَدِيثِهِ: ابْنُ أَبِي بَكْرٍ، ثُمَّ اتَّفَقُوا أَخُو الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ عَائِشَةَ فَجِيءَ بِطَعَامِهَا، فَقَامَ الْقَاسِمُ يُصَلِّي، فَقَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا يُصَلَّى بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلَا وَهُوَ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَثَانِ".

ترجمه: بیان کړی دی عبد الله بن محمد، هغه وئیلی دي وو مونږ د عائشې سره نو راوړلی شو طعام د هغې. نو پاڅیدلو قاسم چه مونځ ئې کولو، نو هغې ورته اووئیل چه ما اوریدلي دي د رسول الله ﷺ نه چه وئیل یې مونځ به نه شي کیدې کله چه دوډئ موجود وی. او نه په داسې حال کښې چه هغه لره دوه ناخوښه څیزونو (ډک او تش اودس ماتي) زور ورکړې وی.

د سند وضاحت

قوله ﴿ قال ابن عيسى فى حديثه ابن ابى بكر الخ ﴾ په دې حدیث کښې د مصنف رحمه الله درې استاذان دی چه په هغوی کښې یو استاذ یعنی ابن عیسی د عبدالله بن محمد کوم چه په

(): صحیح مسلم للمساجد ۱۶ (۵۶۰)، (تحفة الأشراف: ۱۶۲۶۹، ۱۶۲۸۸)، مسند احمد (۴۳/۶، ۵۴) (صحیح)

سند کښې ذکر شوې دې د هغوی صفت ابن ابی بکر بیان کړو په خلاف د دوه استاذانو احمد بن حنبل او مسدد چه هغوی ورته صرف عبدالله بن محمد اووئیل، خو د عبدالله بن محمد بل صفت اخو القاسم بن محمد تولو بیان کړې دې

خان پوهه کړه چه عبدالله بن محمد دوه دی یو عبدالله بن ابی بکر او دویم عبدالله بن محمد بن عبدالرحمن بن ابی بکر قاسم په دې دواړو کښې د رومبی حقیقی رور دې د دواړو د نسب سلسله دې د نقشې نه فهم کړې شی!

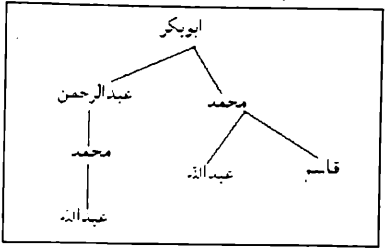

اوس چه کوم راوی صرف عبدالله بن محمد وئیلې دې په دې کښې دوه احتمالونه وو، یا خو به نقشه کښې ذکر شوې نبی طرف والا عبدالله وی یا کس طرف والا. یو د ابوبکر نمسې او بل کړوسې دې، اوس چه کوم راوی د ابن ابوبکر د صفت اضافه اوکړه نو هغه گویا د نبی طرف والا تعیین اوکړو او وړاندې تلو سره د مصنف رحمه الله تولو استاذانو بل صفت یعنی اخو القاسم بیان کړې دې ددې صفت هم تقاضا دا ده چه دا عبدالله بن محمد بن ابی بکر وی.

خو د صحیح مسلم د روایت نه معلومیږی چه عبدالله بن محمد کس طرف والا دی یعنی عبدالله بن محمد بن عبدالرحمن بن ابی بکر او حافظ په تهذیب کښې لیکلې دی چه محفوظ هم هغه دې کوم چه د مسلم په سند کښې دې، اوس که دا خبره وی نو بیا به هغوی ته اخو القاسم بن محمد وئیل مجازا وی ځکه چه دا عبدالله د قاسم حقیقی رور نه دې بلکه د تره ځوئې ئې دې یعنی د تره د خوی ځوئې

مضمون حدیث:

وړاندې د حدیث مضمون دا دې چه عبدالله بن محمد وائی زه او قاسم دواړه خپلې ترور عائشې رضی الله عنها کره وو، لږ ساعت پس دوډئ راغله نو په ځائې ددې چه قاسم د خوراک طرف نه متوجه شوې وې فوراً اودریدلو او د مونځ نیت ئې اوتړلو گویا د خوراک نه ئې اعراض اوکړو. په دې باندې عائشې رضی الله عنها هغوی ته تنبیها اوفرمائیل چه ما د رسول الله ﷺ نه آوریدلی دی چه هغوی فرمائیل چه کله خوراک کیخودلې شی نو مونځ نه دی شروع کول

پکار، او نه د مدافعة الاخبثین په وخت کښې کول پکار دی، په دې حدیث کښې دوه اجزاء دی، د عائشې رضي الله عنها مقصود جزء اول دې یعنی ﴿ لا یصلی بحضرة الطعام ﴾ او د مصنف رحمه الله مقصود جزء ثانی دې لکه چه ظاهره ده.

دلته دا سوال پیدا کیږي چه حضرت قاسم رحمه الله داسې ولې اوکړل؟ جواب دا دې چه د ابوداؤد په دې روایت کښې خو اختصار دې. صحیح صورت حال د مسلم شریف د روایت نه معلومیږی چه دهغې خلاصه دا ده چه د عائشې رضي الله عنها وراره عبدالله خو فصیح اللسان وو. صفا خبرې به ئې کولې، او دا قاسم غیر فصیح وو. د هغوی خبرې صفا او مزیدارې نه وې. پس د مسلم په روایت کښې دی ﴿ وکان القاسم رجلا لحانة ﴾ یعنی د هغوی په کلام کښې لحن ډیر موندلې شو. لحانة بروزن علامة، تاء په دې کښې د تانیث نه ده بلکه د مبالغې دپاره ده لکه د علامة په شان، سیده عائشه رضي الله عنها خپله هم ډیره فصیح اللسان وه نو هغوی قاسم ته تنبیه اوکړه چه ﴿ ما لک لا تتحدث کما یتحدث ابن اخی هذا ﴾ یعنی په تا باندې څه چل دې ته داسې صفا خبرې ولې نه کوې لکه زما دا بل وراره چه ئې کوی او د دې دپاسه ئې قاسم ته د هغه په مور باندې پیغور ورکړو ځکه چه هغه په اصل کښې ام ولد وه، په دې باندې هغه خفه شو او د عائشې رضي الله عنها په ډوډۍ لیدلو باندې ئې د مانځه نیت اوتړلو چه هر کله ته مونږ سره داسې معامله کوې نو مونږ به هم ستا ډوډۍ نه خورو. په دې باندې عائشې رضي الله عنها هغه حدیث واورولو کوم چه دلته په کتاب کښې مذکور دې

لا یصلی بحضرة الطعام شرح او فقهی مسئله

د دې حدیث جزء اول یعنی د طعام د حاضریدو په وخت مونځ نه کول. دا مشهور حدیث دې کوم چه په مختلفو الفاظو سره روایت کړې شوې دې، په بعض روایتونو کښې داسې دی ﴿اذا حضر العِشاء والعَشاء فابدؤا بالعَشاء ﴾ په دې باندې فقهی حیثیت سره کلام دا دې چه که یو سړې د خوراک د حاضریدلو باوجود اول مونځ اوکړی نو د جمهور علماء کرامو او د ائمه اربعه په نزد به د هغه مونځ صحیح وی، او د اهل ظواهر په نزد به صحیح نه وی. علامه شوکانی رحمه الله د امام احمد مذهب هم داسې لیکلې دې چه مونځ به ئې صحیح نه وی، خو حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې لیکلې دی چه ﴿ النقل عن احمد لیس بصحیح ﴾ بلکه هغوی په دې مسئله کښې د جمهورو ملګری دی لکه چه په مغنی وغیره کښې تصریح ده. د جمهور علماء کرامو په نزد په دې حدیث کښې نهی د تنزیه دپاره ده او د ظاهریه په نزد د تحریم دپاره ده. بله دا چه د جمهور په نزد د تقدیم طعام حکم هغه وخت دې چه کله د مانځه په وخت کښې ګنجائش وی او که وخت تنګ وی نو بیا د مانځه تقدیم واجب دې، پس د ابوداؤد په کتاب الاطعمة کښې حدیث د جابر رضي الله عنه راروان دې ﴿ لا تؤخر الصلوة لطعام ولا لغیره ﴾ دا حدیث هم په دې صورت باندې محمول دې، یعنی چه کله وخت تنګ وی، زمونږ په دې تقریر سره د دواړو احادیثو تعارض هم ختمیږی، یو بل جواب هم شته هغه دا چه حدیث د جابر رضي الله عنه ضعیف دې او د تقدیم طعام والا روایت صحیح او متفق علیه دې. بله دا چه علامه شوکانی رحمه الله په دې حدیث باندې لیکی چه ظاهر د دې حدیث نه

اطلاق معلوميږی خو امام غزالی رحمه الله د فساد طعام د ويرې قيد لګولی دې يعنی که د طعام په تاخير کښې د طعام د خرابوالی ويره وی نو بيا خو د تقديم حکم دې ګڼې نه دې، او شوافعو په دې کښې د احتياج قيد لګولی دې، يعنی که سخته لوږه ده نو بيا خو د تقديم حکم دې ګڼې نه دې. او امام مالک رحمه الله دا د طعام قليل سره مقيد کړې دې يعنی که څوک صرف دوه څلور نمرئ خوری د هغه دپاره تقديم عشاء دې زه وايم شوکانی د مالکيانو مذهب هم دا ليکلې دې. خو حضرت شيخ په حاشيه د بذل کښې ليکلی دی چه الشرح الکبير او دسوقی (کوم چه د مالکيانو د کتابونو نه دی)، کښې ليکلی دی چه امام مالک رحمه الله د تقديم عشاء حديث بالکل اختيار کړې نه دې د عمل اهل مدينه د وجې نه، پس هغوی د تقديم عشاء قائل نه دی خو په الشرح الکبير کښې ليکلې شوې دی چه د صائم دپاره مستحب ده چه هغه د غروب نه پس د صلوة مغرب نه مخکښې په څو کهجورو سره روژه ماته کړی او بيا دې باقاعده تعشی د ماښام د مانځه نه پس اوکړی بلکه دا چه علامه دسوقی ليکی چه بعض مالکيانو د تقديم عشاء والا حديث په اکل خفيف (لکه د څو کهجورو دانې يا اوسکو) باندې محمول کړې دې او احنافو دا په شغل بال سره مقيد کړې دې. لکه چه د امام طحاوی رحمه الله په مشکل الاثار کښې دی يعنی که د تقديم صلوة په صورت کښې ويره وی چه توجه او خيال به په خوراک کښې وی نو بيا دا حکم دې ځکه چه انسان په ظاهر کښې په خوراک کښې مشغول وی او زړه ئې په مانځه کښې مشغول وی دا غوره ده دې نه چه په ظاهره په مانځه کښې ولاړ وی او زړه ئې د خوراک طرف ته متوجه وی، د امام صاحب رحمه الله نه منقول دی ﴿ لان يکون طعامی کلها صلوة احب الی من ان تکون صلوتی کلها طعاما ﴾ او ابن العربی دا حديث په صائم باندې محمول کړې دې چه صرف د هغه دپاره د تقديم عشاء حکم دې

[٩٠]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ شُرَيْحٍ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ أَبِي حَيٍّ الْمُؤَذِّنِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ثَلاَثٌ لاَ يَحِلُّ لأَحَدٍ أَنْ يَفْعَلَهُنَّ: لاَ يَؤُمُّ رَجُلٌ قَوْمًا فَيَخُصُّ نَفْسَهُ بِالدُّعَاءِ دُونَهُمْ فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَلاَ يَنْظُرُ فِي قَعْرِ بَيْتٍ قَبْلَ أَنْ يَسْتَأْذِنَ فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ دَخَلَ، وَلاَ يُصَلِّي وَهُوَ حَقِنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ".

ترجمه: د ثوبان نه روايت دې هغه وائی چه وئيلی دې رسول الله ﷺ درې کارونه دې چه د هيچا لپاره جائز نه دې چه هغه اوکړي امامت دې نه کوي سړی يو قوم ته چه خاص کوي خپل نفس په دعاء کښې بغير د هغوی نه. که چېرې داسې ئې اوکړه نو خيانت ئې ورسره اوکړو. او نه دې ګورې دننه د کور ته مخکښې د اجازت نه. که چېرې داسې ئې اوکړه نو هغه ورته داخل شو. او مونځ دې نه کوي په داسې حالت کښې چه متيازو تينګ کړی وي تر دې چه ځان سپک کړي

[1]: سنن الترمذي/الصلاة ١٤٨ (٣٥٧)، سنن ابن ماجه/الإقامة ٣١ (٩٢٣)، (تحفة الأشراف: ٢٠٨٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٨٠/٥) (ضعيف)

تشريح: قوله ﴿ عن ثوبان ﴾ په دې حديث کښې درې خبرې اوکړې شوې خو دلته د حديث صرف دريم جزء ﴿ ولا يصلى وهو حقن ﴾ مقصود بالذات دې. په دې دريم جزء باندې خو کلام راغلې دې

د ابن القيم رحمه الله په دې حديث باندې نقد او د هغې جواب

په دې حديث کښې دوه اجزاء دی ﴿ لَا يَؤُمُّ رَجُلٌ قَوْمًا فَيَخُصُّ نَفْسَهُ بِالدُّعَاءِ دُونَهُمْ ﴾ يعنى که يو سړې خلقو ته مونځ ورکوی نو هغه امام له پکار دی چه دعاء دې د خپل ځان دپاره نه خاص کوی بلکه مقتديان دې هم په دعاء کښې شامل کړی ګینې دا به خيانت وی ابن قيم رحمه الله دې حديث ته وهم ونيلې دې او ددې وجه دا بيانوی چه د رسول الله ﷺ نه چه کومې دعاګانې منقول دی هغه اکثر په صيغه د افراد دی او په افراد کښې په ظاهره تخصيص دې او په دې حديث کښې هغې ته خيانت ونيلې شوې دې. بله دا چه هغوی وړاندې تلو سره دا ونيلې دی چه که دا حديث صحيح اومنلې شی نو صرف په دعاء قنوت باندې به محمول وی ځکه چه په دې کښې د جمع صيغې راغلې دی ﴿ اللهم اهدنا فيمن هديت الخ ﴾ د حضرت ګنګوهی رحمه الله په تقرير کښې دا ليکلې شوې دی چه په دې حديث کښې: تخصيص نه مراد دا دې چه د دې دعاء د نورو نه نفی اوکړی لکه چه يو اعرابی دعاء کړې وه ﴿ اللهم ارحمنى ومحمدا ولا ترحم معنا أحدا ﴾ پس په دې صورت کښې به د روايت د تغليط صورت نه پيښيږی پس لفظ دونهم کوم چه په حديث کښې ذکر شوې دې ددې نه دهغې تائيد کيږی چه د ورنه نفی د پاره راغی دويم جزء په حديث کښې دا دې ﴿ وَلَا يَنْظُرُ فِي قَعْرِ بَيْتٍ قَبْلَ أَنْ يَسْتَأْذِنَ ﴾ يعنى: د چا د کور دروازې ته رسيدلو سره دې د استيذان نه مخکښې د کور دننه حال نه ګوری يعنى بهر اودريدلو سره دننه کتل نه دی پکار، او که چا داسې اوکړل نو يقينا هغه هم داسې اوکړل لکه چه څوک بغير د اجازت نه د چا کور ته داخل شی، ددې سلسلې بعض نور روايات به په کتاب الادب باب الاستيذان کښې راشی، په بعض رواياتو کښې تصريح ده چه که څوک د چا د کور نه بهر اودريدلو سره د هغه په کور کښې دننه اوګوری او د کور مالک د هغه سترګه رنده کړی نو د هغه دا جنايت معاف دې. پس د امام شافعی او احمد په نزد به په دې صورت کښې ضمان واجب نه وی او د احنافو او د مالکيانو په نزد به واجب وی خو غالبا ددې حديث په بناء باندې به ګناه نه وی

[۵] ( ) حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ السُّلَمِيُّ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا ثَوْرٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ شُرَيْحٍ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ أَبِي حَيٍّ الْمُؤَذِّنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُصَلِّيَ وَهُوَ حَقِنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ، ثُمَّ سَاقَ نَحْوَهُ عَلَى هَذَا اللَّفْظِ، قَالَ: وَلَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَؤُمَّ قَوْمًا إِلَّا بِإِذْنِهِمْ وَلَا يَخْتَصُّ نَفْسَهُ بِدَعْوَةٍ دُونَهُمْ، فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا مِنْ سُنَنِ أَهْلِ الشَّامِ لَمْ يُشْرِكْهُمْ فِيهَا أَحَدٌ.

( ): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٤٨٧٩) (صحيح)

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې، چه نبي ﷺ فرمائيلي دى، نه دي جائز د سړي لپاره چه ايمان لري په الله او په ورځ د آخرت باندې چه امامت اوكړي د يو قوم په داسې حالت كښې چه ډكې يا تشې متيازې زور وركړې وى ترڅو پورې چه هغه (خان فارغ كولو سره) سپک شوې نه وى، بيا راوى دغسې په دې الفاظو سره ورپسې حديث بيان كړې دې، په هغې كښې دى چه نه دي جائز د سړي لپاره چه ايمان لري په الله او په ورځ د آخرت باندې چه امامت اوكړي د يو قوم دهغوى داجازت نه بغير، او جائز نه دى چه خاص كړى خان خپل په دعاء سره بغير د هغوى نه، كه چېرې دا كارې اوكړو نو خيانت ئې اوكړه د هغوى سره وئيلى دي ابوداود دا د طريقو د اهل الشام نه دى د هغوى سره په دې كښې هيڅوک شريک نه دى

تشريح: قوله (قال ابوداؤد: هَذَا مِنْ سُنَنِ أَهْلِ الشَّامِ) دلته مصنف ﷫ د حديث الباب په سند كښې چه كومه لطيفه ده هغه بيانوى هغه دا چه حديث ثوبان او حديث ابوهريره ﷜ ددې دواړو د سندونو ټول راويان ټول په ټول شاميان دى، غير شامي په كښې څوک هم نشته. حضرت په بذل كښې ليكلى دى چه آو هم دغه شان ده، خو په حديث ثانى كښې به ابوهريره رضي الله عنه مستثنى كول غواړى خكه چه هغه شامى نه دې

بَابُ مَا يُجْزِءُ مِنَ الْمَاءِ فِي الْوُضُوءِ

باب دې په بيان دهغه مقدار كې چې كافيږي د اوبو نه په اودس كې

د تيرو ابوابو نه دا خو معلومه شوه چه په كومو اوبو سره اودس كيدلې شي او په كومو باندې نه كيږى اوس ددې ځائې نه دا بيانول غواړى چه په څومره اوبو باندې اودس كول پكار دى، د اكثرو احاديثو نه معلوميږى چه رسول الله ﷺ به تقريبا په يو صاع اوبو سره غسل او يو مد اوبو سره اودس فرمائيلو، په يو روايت كښې (ثلثى مد) يعنى يو ثلث كم يو مد هم راغلې دې او په يو روايت كښې نصف مد هم راغلې دې خو هغه روايت ضعيف دې كما فى البذل.

د جمهورو په نزد د اودس يا غسل دپاره ختمى طور د اوبو مقدار متعين نه دې چه په دې كښې دې كمې زياتې جائز نه وى بلكه ددې بنياد اصل كښې په دې باندې چه څومره اوبه د ټول بدن د لوندولو دپاره او په اودس كښې د اودس د اندامونو د لوندلو دپاره كافى شى بس هم هغه مقدار ضرورى دې ابتداء ددې هيڅ مقدار متعين نه دې، په اودس كښې دوه اركان دى غسل او مسح. د غسل حقيقت اسالة الماء دې يعنى دومره اوبه بهيول چه په هغې سره تقاطر راشى. ددې حقيقت غسل موندلې كيدل ضرورى دى او هم دا ددې معيار دې خو ددې سره سره غوره دا ده چه د رسول الله ﷺ نه كوم مقدار منقول دې دهغې متابعت اوكړې شى.

فقهاء كرامو كلى طور سره دا خبره ليكلې ده چه څومره اوبه بغير د اسراف او تقتير نه كافى شى هم هغه دې استعمال كړې شى اسراف او تقتير دواړه مكروه دى، غرض دا چه مسئله تقريبا اجماعى ده، خو د ابن شعبان مالكى ﷫ خلاف په دې كښې مشهور دې هغوى داسې وائى چه كوم مقدار په حديث كښې راغلې دې دهغې نه كم جائز نه دې، حضرت شيخ په اوجز كښې ليكلې دى چه ابن قدامه حنبلى ﷫ چه په مغنى كښې په دې مسئله كښې د

احنافو کوم اختلاف ليکلي دې هغه صحيح نه دې بلکه د احنافو مسلک په دې کښې هم هغه دې کوم چه د جمهور علماء کرامو دې، پس علامه شامي ليکلي دی چه کوم زمونږ په نزد ظاهر الرواية دې هغه دا دې چه د غسل دپاره ادنی مقدار يو صاع او د اودس دپاره يو مد دې ددې مطلب دا دې چه دا مقدار د مسنون اقل درجه ده، مقدار جائز مراد نه دې.

د صاع او مد د مقدار بحث او په دې کښې اختلاف د علماؤ او دلائل د فريقينو:

دلته د صاع او د مد د مقدار په سلسله کښې يو مشهور بحث دې کوم چه د حديث شارحين او فقهاء ټول بيانوی صاع او مد دا دواړه مشهورې پيمانې دی، په دې خو د ټولو اتفاق دې چه يو صاع د څلورو مد برابر وی خو من حيث الوزن په مقدار د مُد کښې اختلاف دې، د ائمه ثلاثه او امام ابويوسف رحمه الله په نزد يو مد د رطل او ثلث رطل وی، لهٰذا يو صاع پنځه رطل اود دريمې حصې د رطل برابر شو، اود طرفينو په نزد د يو مد مقدار دوه رطل دې لهذا صاع اته رطله شو، د جمهورو صاع صاع حجازی او زمونږ صاع ته صاع عراقي وائی او صاع عراقي ته صاع حجاجي هم وائی ځکه چه نقل دی چه کله صاع عمر مفقود شو نو حجاج بن يوسف دهغې معلومات اوکړو، هغه به ددې خبرې په اهل عراق باندې احسان هم ضباتلو او په خپله خطبه کښې به ئې وئيل ﴿ يا اهل العراق يا اهل الشقاق والنفاق ومساوی الاخلاق الم اخرج لکم صاع عمر ﴾ او دا ظاهره ده چه صاع د عمر رضي الله عنه به د رسول الله ﷺ د صاع موافق وی.

زمونږ علماء کرام فرمائی چه صاع عراقي کوم چه اته رطله دې د رسول الله ﷺ د صاع مطابق دې، د جمهورو دعوی دا ده چه صاع حجازی د رسول الله ﷺ د صاع موافق دې اوس د فريقينو دلائل واورئ جمهورو په خپل مسلک باندې څو دلائل قائم کړی دی.

دليل اول: دا دې چه د صحيحين د روايت نه معلوميږی چه يو فرق (کوم چه د يوې لوئې پيمانې نوم دې) مساوی وی د درې صاع،[1] او دا خبره د مخکښې نه مشهوره ده چه يو فرق د شپاړسو رطل وی لهذا شپاړس چه په دريو تقسيم کړې شی نو پنځه او يو ثلث به وی، پس معلومه شوه چه صاع پنځه رطله او ثلث رطل وی

زمونږ د طرف نه جواب دا دې چه دا خبره يقيني نه ده چه يو فرق د شپاړسو رطل برابر وی او نه د يو حديث نه ثابت دی، او که هغوی اووائی چه دا د بعض اهل لغت د قول نه ثابت دی نو مونږ به وايو چه د اهل لغت قول په ئمه احناف باندې حجت نه دې ﴿لأنهم قدوة في اللغة ايضا﴾ هم دغه شان مونږ دا هم نه منو چه يو فرق مساوی دې د درې صاع، بلکه زمونږ په نزد دا خبره محل نظر ده، ظاهره دا ده چه دا د راوی استنباط دې چونکه د راوی په ذهن کښې دا خبره وه چه درې صاع د يو فرق برابر وی نو هغه روايت بالمعنی کولو سره د

[1] ځکه چه په حديث فديه کښې راغلی دی چه په شپږو مسکينانو باندې دې دوه اوخورلې شی، هر مسکين ته نصف صاع لهذا ټول درې صاع شو، او په بل روايت کښې دی چه په شپږو مسکينانو دې يو فرق تقسيم کړې شی د دواړو احاديثو ديوځاې کولو نه نتيجه راوځی چه يو فرق مساوی دې د درې صاع.

صاع په ځائې لفظ فرق ذکر کړې دې.

دلیل ثانی : جمهور علماء کرامو د امام ابویوسف رحمه الله د رجوع دقصې نه استدلال کړې دې چه امام ابویوسف رحمه الله یو ځل د حج دپاره تشریف یوړو نو مدینې طیبې ته حاضر شو او د اهل مدینه نه ئې د مقدار صاع تحقیق اوفرمائیلو او د ددې په باره کښې ئې د هغوی نه تپوس اوکړو نو هغوی اووئیل چه ﴿ صاعنا صاع النبی ﷺ ﴾ یعنی مونږ سره چه کوم صاع دې هم دا د رسول الله ﷺ صاع دې، امام ابویوسف رحمه الله ترې نه تپوس اوکړو چه ﴿ ما حجتکم فیه﴾ دې باره کښې ستاسو څه دلیل دې؟ نو هغوی ورته اووئیل چه ﴿ نأتیک بالحجة غدا ﴾ یعنی دلیل به درته مونږ صبا له پیش کړو پس په بله ورځ د هغوی په خدمت کښې د مهاجرینو د اولاد نه پنځوس شیوخ هر یو د هغوی نه ځان سره صاع راوړو او حاضر شو، ﴿وهو یخبر عن أبیه أو عن امه ان هذا صاع النبی ﷺ ﴾ یعنی په هغوی کښې هر یو دا خبر ورکولو، چا د خپل پلار په حوالې سره، چا د خپل ترۀ په حوالې سره چا د خپلې مور په حوالې سره چه هم دا صاع وو د رسول الله ﷺ، پس امام ابویوسف رحمه الله هغه ناپ کړو نو هغه پنځه رطله او ثلث رطل وو په دې باندې امام ابویوسف رحمه الله د امام صاحب قول ترک کړو ﴿أخرجه البیهقی بسنده ﴾ دا هم وئیلې شوې دی چه په دې موقع باندې امام مالک رحمه الله د امام ابویوسف رحمه الله سره مناظره اوکړه هم دهغې صیعان په بناء باندې کوم چه دې حضراتو یعنی اهل مدینه راوړې وو.

د دې جواب اولا خو دا دې چه د قواعد محدثین په رڼرا کښې ددې قصې نه استدلال کول صحیح نه دی ځکه چه دا په مجاهیل باندې مشتمل ده، خمسون شیخا من ابناء المهاجرین والانصار څوک دی؟ دا ټول مجهول دی، دویمه دا چه دا واقعه که هم په دې هیئة کذائیه سره کومه چه بیان کړې شوه ثابت وې نو په عوامو او خواصو کښې به مشهوره وه، حال دا چه امام محمد رحمه الله نه خو ددې قصې ذکر کړې دې چه په هغې کښې د امام ابویوسف رحمه الله رجوع ذکر کیږی او نه هغوی په دې مسئله کښې د امام ابویوسف رحمه الله اختلاف بیان کړې دې چه دهغې نه معلومیږی چه امام ابویوسف رحمه الله په دې مسئله کښې د طرفین ملګرې دې، یو جواب دا کړې شوې دې چه دا اختلاف صرف لفظی دې ځکه چه امام ابویوسف رحمه الله هغه صاع لره کوم چه ابناء مهاجرین راوړې وو په کوم رطل سره وزن کړو نو هغه رطل مدنی وو. او د اهل مدینه رطل د اهل بغداد وعراق د رطل نه زیات وی ځکه چه رطل مدنی دیرش استار وی او رطل بغدادی شل استار وی په دې حساب [1] او لحاظ سره پنځه رطله او ثلث رطل او اته رطله د دواړو مقدار برابریږی، د دلائلو دا ټول تفصیلی بحث حضرت په بذل المجهود کښې کتاب الغسل ته رسیدو سره ډیر په تفصیل سره کړې دې.

---

[1] یعنی یو صاع اته رطله وی په دې طریقه چه هر رطل د شلو استار وی او پنځه رطله او ثلث رطل وی په دې طریقه چه هر رطل دیرش استاره وی اتو له که په شلو کښې ضرب ورکړی شی نو هم هغه عدد به راوځی کوم چه پنځو او ثلث لره په دیرشو کښې ضرب ورکولو سره راوځی یعنی یو سل او شپیته استار)

مونږ دا په طور د خلاصې هم د هغه ځائې نه اخستلې دي، د امام ابویوسف رحمه الله د مسلک او د هغوی د رجوع په باره کښې چه څه وئیلې شوې دی هغه قول د ابن الهمام رحمه الله نه منقول دی، د هغوی په نزد راجح او اصل هم دا ده چه امام ابویوسف رحمه الله په دې مسئله کښې د جمهورو سره نه دې بلکه د امام صاحب سره دې. والله تعالیٰ اعلم بالصواب.

دلیل ثالث: امام طحاوی رحمه الله د جمهورو د طرف نه دا دلیل پیش کړې دې چه عائشه رضي الله عنها فرمائی چه ما او رسول الله ﷺ به د یو لوښی کوم ته چه فرق وائی، دهغې نه به مو غسل کولو او د مخکښې نه معلومه ده چه فرق د درې صاع برابر وی نو ددې نه ثابته شوه چه د رسول الله ﷺ او د عائشې رضي الله عنها د هر یو د غسل د اوبو مقدار یو صاع او نصف صاع دې، او په دویم روایت کښې دا ثابت دی چه رسول الله ﷺ به په اته رطله باندې غسل فرمائیلو، نو ددې دواړو احادیثو د یو ځائې کولو نه نتیجه راوتله چه یو نیم صاع برابر وی د اتو رطلو، چه دهغې نه معلومه شوه چه د یو صاع مقدار پنځه رطله او ثلث رطل دې.

زمونږ د طرف نه جواب دا دې چه د فرق د درې صاع برابر کیدل څه تحقیقی خبره نه ده، دویم جواب هغه دې کوم چه امام طحاوی رحمه الله ورکړی دې چه عائشې رضي الله عنها خو دا فرمائیلې دی چه مونږ دواړو به د داسې لوښی نه غسل فرمائیلو کوم چه په اندازه د فرق وو خو هغوی دا نه ده بیان کړې چه هغه لوښې کوم ته چه فرق وائی ډک به وو یا به دهغې نه کم وو کیدې شی چه هغه ډک نه وو مثلاً پاؤ (ځلورمه حصه) کم وی او یا برابر وی د دوؤ صاع نو اوس دا حدیث د هغه احادیثو موافق شو چه په هغې کښې دا دی چه رسول الله ﷺ به په یو صاع اوبو باندې غسل فرمائیلو.

د احنافو تفسیر په اتو سره واقع دې: د احنافو استدلال د هغه روایتونو نه دې په کوم کښې چه د هغوی د مسلک تصریح ده یعنی د مد تفسیر په رطلین سره او د صاع تفسیر په اتو رطلو سره واقع دې. پس امام طحاوی رحمه الله د عائشې رضي الله عنها نه په سند جید سره نقل فرمائیلې دی (قالت کان النبی ﷺ یغتسل بمثل هذا) او د یو لوښی طرف ته ئې اشاره اوفرمائیله، مجاهد رحمه الله وائی چه ما د هغه لوښی اندازه اولګوله نو هغه اته رطله وو یا نهه یا لس، غرض دا چه اته رطله خو یقینا وو په چاکښې هغه هیڅ تردد نه فرمائی.

او په نسائی کښې د موسی الجهنی نه روایت دې، هغوی فرمائی چه مجاهد رحمه الله ته یو پیاله راوړلې شوه هغوی وائی چه ما دهغې اندازه اولګوله نو هغه اته رطله وه مجاهد اووئیل چه ماته عائشې رضي الله عنها بیان اوکړو چه رسول الله ﷺ به په دې سره غسل فرمائیلو په دې کښې زمونږ د مذهب تصریح ده.

بله دا چه دارقطنی په دوؤ طریقو سره د انس رضي الله عنه دا حدیث نقل فرمائیلې دې چه (کان رسول الله ﷺ یتوضا برطلین ویغتسل بالصاع ثمانیة ارطال) دې روایت ته اګرچه دراقطنی ضعیف وئیلې دې خو په تعدد طرق سره ددې د ضعف انجبار کیږی.

فائده اولی: د حضرت ګنګوهی رحمه الله په تقریر کښې دی چه چونکه د رسول الله ﷺ په زمانه کښې صاع عراقی هم رائج وو (کوم چه د صاع حجازی نه لوئې وی) په دې وجه په صدقة

الفطر كښې احوط دا ده چه د صاع عراقي لحاظ اوكړې شي په عرف الشذي كښې هم ليكلي شوې دي چه صاع عراقي او حجازي دواړه د رسول الله ﷺ په زمانه كښې موندلې كيدل، روايات صحيحه په دې باندې دال دي.

فائده ثانيه : د صاع اود مد بحث او تحقيق په اهتمام سره حضرات فقهاء او محدثين په دې وجه كوي چه دا دواړه معيار شرعي يعني شرعي پيمانې دي، ډير احكام شرعيه دې سره تړلې دي لكه صدقة الفطر او فديه او كفارات هم دغه شان د اودس او د غسل د اوبو مقدار كما لا يخفى.

[۳]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ وَيَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ أَبَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ سَمِعْتُ صَفِيَّةَ.

ترجمه: د عائشې ﷼ نه روايت دې، بيشكه نبي ﷺ وو چه غسل به ئې كولو په يوه صاع (پيمانه) باندې او اودس به ئې كولو په مد (څلورمه حصه د پيمانې).

شرح السند :

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ أَبَانُ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ صَفِيَّةَ ﴾ يعني د قتادة نه روايت كونكي دوه دي، يو همام كوم چه پورته په سند كښې ذكر شو او دويم ابان، د دواړو په الفاظو كښې فرق دې، د همام روايت كښې قتادة عن صفية او د ابان په روايت كښې په ځائې د عن صفية ﴿سمعت صفية ﴾ دې، په دې اختلاف باندې د تنبيه يو وجه دا هم كيدې شي چه د قتادة شمار په مدلسينو كښې دې او پورته چه كوم روايت راغلې دې هغه په ﴿ عن ﴾ سره دې او د مدلس عنعنه معتبر نه وي، په دويم طريق كښې چونكه د سماع تصريح ده په دې وجه مصنف رحمه الله دويم طريق ذكر كولو سره دا كمې ختم كړې دې، اوس په دې كښې د انقطاع شك پاتې نه شو.

[۳]([2]) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ وَيَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ".

ترجمه: د جابر رضي الله عنه نه روايت دې هغه وئيلي دي: وو رسول الله ﷺ چه غسل به ئې كولو په يوه پيمانه (صاع) او اودس به ئې كولو په څلورمه حصه د پيمانې (مد).

[۳]([3]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ حَبِيبٍ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبَّادَ بْنَ تَمِيمٍ، عَنْ جَدَّتِهِ وَهِيَ أُمُّ عُمَارَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ فَأُتِيَ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ قَدْرُ ثُلُثَيِ الْمُدِّ".

---

[1]: سنن النسائي/المياه ۱۳ (۳٤۸)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱ (۲٦۸)، تحفة الأشراف(۱۷۸٥٤)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ٤۸ (۲۰۱)، صحيح مسلم/الحيض ۱۰ (۳۲٦)، سنن الترمذي/الطهارة ٤۲ (٥٦)، مسند احمد (٦/۱۲۱) (صحيح)

[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۲٤۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الغسل ۳ (۲٥۲)، سنن النسائي/الطهارة ۱٤٤ (۲۳۱)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱ (۲٦۹)، مسند احمد (۳/۲۷۰) (صحيح)

[3]: سنن النسائي/الطهارة ٥۹ (۷٤) (تحفة الأشراف: ۱۸۳۳٦) (صحيح)

ترجمه: د ام عمارة نه روايت دي، بيشکه نبي ﷺ اودس اوکړو نو راوړې شو ورته يو لوښي د اوبو په اندازه د دوؤ ثلثو د مد.

تشريح: قوله : ﴿ عَبَّادَ بْنَ تَمِيمٍ عَنْ جَدَّتِهِ ﴾ دلته دويمه نسخه ﴿ عن جدتي ﴾ ده او په دې صورت کښې به د جدة نه جدة حبيب مراد وی، ځکه چه متکلم هم هغه خپله دې او زمونږ نسخه چه په هغې کښې ﴿ عن جدته ﴾ دې دهغې ضمير د عباد طرف ته راجع دې په دې صورت کښې به جدة عباد مراد وی، حضرت په بذل کښې په دويمه نسخه باندې کلام کولو سره دا ليکلې دی چه زه په دې خبره کښې تحقيق ته او نه رسيدم چه آيا دا واقعی د حبيب نيا ده، والله تعالى اعلم، دا ام عماره ده لکه چه په کتاب کښې ذکر شوې دی د هغوی په نوم کښې هم اختلاف دې، وئيلې شوې دی چه دهغې نوم نسيبه دې (بالتصغير) او وئيلې شوې دی چه نسيبه ده په وزن د سفينة، او دريم قول دا دې چه دهغې نو لسينة بضم اللام دې په ځانې د نون.

[۹۵]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عِيسَى، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَبْرٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ بِإِنَاءٍ يَسَعُ رَطْلَيْنِ وَيَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ يَحْيَى بْنُ آدَمَ، عَنْ شَرِيكٍ، قَالَ: عَنْ ابْنِ جَبْرِ بْنِ عَتِيكٍ، قَالَ: وَرَوَاهُ سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عِيسَى، حَدَّثَنِي جَبْرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ شُعْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَبْرٍ، سَمِعْتُ أَنَسًا، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: يَتَوَضَّأُ بِمَكُّوكٍ، وَلَمْ يَذْكُرْ رَطْلَيْنِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَسَمِعْت أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ، يَقُولُ: الصَّاعُ خَمْسَةُ أَرْطَالٍ وَهُوَ صَاعُ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، وَهُوَ صَاعُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د انس رضي الله عنه نه روايت دې هغه وئيلی دی: وو نبي ﷺ چه اودس به ئې کولو په يو لوښي چه ځايدې په هغې کښې دوه رطله، او غسل به ئې کولو په پيمانه وئيلی دي ابوداود: روايت کړی دی ددې يحيى بن آدم د شريک نه، هغه وائی: روايت کړې دې د ابن جبر بن عتيک، هغه وائی: روايت کړی دی سفيان د عبد الله بن عيسى نه، حديث بيان کړی دی ماته جبر بن عبد الله. وئيلی دي ابوداود: او روايت کړی دی شعبه، هغه وائی: حديث بيان کړې دې ماته عبد الله بن عبد الله بن جبر، ما اوريدلې دې د انس نه مګر فرق دا دې چه هغه وئيلی دي اودس به ئې کولو په يو مکوک باندې، او ذکر د رطلينو ئې نه دی کړی. وئيلی دي ابوداود: ما اوريدلي دې د احمد بن حنبل نه، چه هغه وئيل چه صاع پنځه رطله دی، او هغه صاع د ابن ابي ذئب دی، او هم دا صاع د نبي ﷺ دی

تشريح: قوله : ﴿ يَتَوَضَّأُ بِإِنَاءٍ يَسَعُ رَطْلَيْنِ ﴾ ددې نه په ظاهر کښې د احنافو تائيد کيږی ځکه چه د انس رضي الله عنه په دويم روايت کښې دی چه رسول الله ﷺ به په مد سره اودس کولو او په دې کښې دی چه په رطلين سره به ئې اودس فرمائيلو

قوله ﴿ قوله يَتَوَضَّأُ بِمَكُّوكٍ ﴾ مکوک صاع او نصف صاع يعنى يونيم صاع ته وائی خو شارحينو ليکلې دی چه دلته د مکوک نه مراد مد دې.

(): تفرد بهذا اللفظ أبوداود و سنن الترمذي/الصلاة ٦٠٩ ولفظه : يجزئ في الوضوء رطلان من ماء (تحفة الأشراف: ٩٦٢) (ضعيف)

قوله :﴿ قَالَ وَرَوَاهُ سُفْيَانُ.... حَدَّثَنِي جَبْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ﴾ د سفيان دا روايت د شعبه اود شريک د روايت نه خلاف دې، د هغوی دواړو په روايتونو کښې عبدالله بن جبر وو، سفيان په ځائې ددې جبر بن عبدالله اوونيل، د دوی دواړو په روايت کښې ﴿ عبدالله بن جبر ﴾ وو، په اصل کښې دا راوی عبدالله بن عبدالله بن جبر دې، بعضو د نسبت الى الجد په اعتبار سره عبدالله بن جبر اوونيلو، او بعضو راويانو په ځائې د جبر جابر ونيلې دی لکه چه د مسلم شريف په بعض رواياتو کښې دی، امام نووی رحمه الله ليکی چه دا دواړه صحيح دی، جابر او جبر دواړه ونيلې شی.

قوله :﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَسَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ الخ ﴾ دلته ئې د صاع مقدار پنځه رطله بيان کړې دې او د امام احمد رحمه الله هم دا مقوله په أبواب الغسل کښې په باب فی مقدار الماء الذی يجزئ به الغسل کښې راروانه ده، هلته د پنځه رطله سره ثلث رطل هم مذکور دې، دلته مصنف رحمه الله کسر حذف کړې دې.

بَابُ الْإِسْرَافِ فِي الْوُضُوءِ

باب دې په بيان د اسراف کې په اوبو کې

د اسراف فی الوضوء دوه صورتونه کيدې شی يا د تکثير ماء د وجې نه چه زياتې اوبه بغير د ضرورت نه اوبهيولې شی يا په تثليث باندې زيادت يعنی اعضاء د درې کرتو نه زيات وينځلې شی، بهر حال چه هر صورت وی اسراف بالاتفاق مکروه دې اگر که يو سړې په حوض يا جاری نهر باندې اودس کوی بيا هم دا اسراف دې پس په ابن ماجه کښې يو روايت دې چه دهغې تخريج امام احمد رحمه الله هم کړې دې چه يو ځل رسول الله ﷺ په سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه باندې ورتير شو او هغوی په اودس کښې اوبه زياتې استعمالولې نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ ما هذا السرف يا سعد ﴾ اې سعد دا اسراف ولې کوې؟ هغوی عرض اوکړو ﴿ افی الوضوء سرف يا رسول الله ﴾ نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ نعم وان کنت علی نهر جار ﴾...

[٩٦]([1]) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ أَبِي نَعَامَةَ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُغَفَّلٍ، سَمِعَ ابْنَهُ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الْأَبْيَضَ عَنْ يَمِينِ الْجَنَّةِ إِذَا دَخَلْتُهَا، فَقَالَ: أَيْ بُنَيَّ، سَلِ اللَّهَ الْجَنَّةَ وَتَعَوَّذْ بِهِ مِنَ النَّارِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطَّهُورِ وَالدُّعَاءِ".

ترجمه: د ابو نعامه نه روايت دې، چه يقيناً عبد الله بن مغفل اوريدلې دې د خپل ځوی نه ونيل يې: اې الله زه سوال کوم ستانه د سپينې ماڼۍ ښې طرف د جنت ته کله چه ورته داخل شم، نو وئې ونيل اې ځويه! سوال کوه د الله نه د جنت، او پناه غواړه د هغه پورې د اور نه، يقيناً ما اوريدلې دې د رسول الله ﷺ نه هغه ويل شان دادی چه وي به په دې امت کښې يو قوم چه زياتی به کوي پاکوالي او دعاء کښې

[1]: سنن ابن ماجه/الدعاء ١٢ (٣٨٦٤)، (تحفة الأشراف: ٩٦٦٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٨٦/٤) (صحيح)

تشریح: د حدیث الباب مضمون دا دې چه يو ځل عبدالله بن مغفل رضي الله عنه د خپل ځوئی نه واوريدل د چا نوم چه يزيد دې لکه چه په بعض رواياتو کښې ددې تصريح ده چه هغوی داسې دعاء کوله ﴿اللهم إني اساءلک القصر الأبيض الخ﴾ چه اې الله چه کله زه جنت ته لاړ شم نو د سپين رنګ محل کوم چه د جنت په ښی طرف کښې وی ستا نه دهغې سوال کوم، نو په دې باندې د هغوی پلار اوفرمائيل : اې ځويه ! الله پاک نه دمطلق جنت سوال کوه، اود مطلق جهنم نه پناه غواړه، يعنی دا قيدونه مه لګوه، ځکه چه ما د رسول الله ﷺ نه اوريدلې دی چه په دې امت کښې به داسې خلق پيدا کيږی ﴿يَعْتَدُونَ فِي الطُّهُورِ وَالدُّعَاءِ﴾ کوم چه به په دعاء او اودس کښې د حد نه تجاوز کوی

په دې حديث کښې دوه اجزاء دی، اول اعتداء فی الطهور، ثانی اعتداء فی الدعاء، د صحابی رضي الله عنه غرض جزء ثانی دې او د مصنف ﷫ غرض جزء اول لره بيانول دی، بهر حال په دې حديث کښې د اعتداء فی الطهور نه منع کړې شوې ده چه دهغې نه مصنف ﷫ د اسراف فی الوضوء کراهت مستنبط کړې دې لکه چه ظاهره ده

د اعتداء فی الدعاء په تفسير کښې اقوال :

اوس دا چه د اعتداء فی الدعاء نه څه مراد دې؟ يعنی په دعا کښې تجاوز عن الحد څۀ څيز دې؟ جواب دا دې چه علماء کرامو ددې ډير صورتونه ليکلې دی يو دا چه په اعتبار د جهر بليغ يعنی زيات په زور سره دعا کول او چغې وهل يا په اعتبار د قيود زائده چه د الله پاک نه د خپلو حاجتونو د سوال کولو په وخت په هغې کښې قسم قسم شرطونه لګول ځکه چه دا د حاجت مند سائل د شان خلاف ده، او دريم شکل دا دې چه د دعاء په الفاظو او کلماتو کښې د سجع رعايت اوکړې شی په مسجع الفاظو سره دعا اوکړې شی، ظاهره ده چه دا څيز د خشوع منافی دې او يو قول دا دې چه ددې نه مراد غير ماثور دعاګانې دی

په دې باندې به دا اشکال وی چه د رسول الله ﷺ اکثر دعاګانې مسجع دی؟ ددې جواب دا دې چه د رسول الله ﷺ په کلام کښې د سجع موندلې کيدل بالقصد نه وو، بلکه کمال فصاحت وبلاغت کوم چه رسول الله ﷺ ته فطری طور ورکړې شوې وو دهغې په وجه باندې مسجع الفاظ او عبارتونه بغير د تکلف نه په ژبه مبارکه باندې راتلل، او د ممانعت تعلق د تصنع او تکلف سره دې نه ددې سره

د دې نه پس خان پوهه کړه چه د شارحينو په دې کښې اختلاف دې چه د صحابی دې ځوئی په خپله دعاء کښې څه زيادت کړې وو چه په هغې باندې د هغه پلار هغه لره اونوکلو ځوک څه ليکی او ځوک څه، لکه چه په بذل کښې موجود دی خو د حضرت سهارنپوری ﷫ رائې دا ده چه د موجوده دعاء په مضمون کښې هيڅ تجاوز عن الحد نشته خو د هغه په طرز دعاء باندې د هغه صحابی ويره پيدا شوه چه هغه چرته په دې کښې تجاوز عن الحد اونکړی، په دې وجه د مخکښې نه ئې د بندولو دپاره هغه ته تنبيه ورکړه، حضرت ليکلې دی چه د قصر ابيض عن يمين الجنة په سوال کښې داسې څه د اشکال خبره کوم ته چه تجاوز عن الحد اووئيلې شی نشته، د حديث په جزء اول يعنی اعتداء فی

لطهور په سلسله کښې حضرت الاستاذ مولانا محمد اسعد الله صاحب رحمه الله د خپل بذل په حاشیه کښې لیکلې دی چه اسراف فی الوضوء که په ماء مباح یا مملوک کښې وی نو مکروه تحریمی دی او که په مال وقف کښې وی لکه د مدارسو د حمام وغیره اوبه نو هغه حرام دی، عام طور سره طالبان چونکه د مدرسې د انتظام د لاندې ورکړې شوې اوبو کښې بې احتیاطی کوی، په دې وجه ناظم صاحب رحمه الله د طالبانو مخکښې خاص طور سره دا خبره اوفرمائیله.

بَابٌ فِي إِسْبَاغِ الْوُضُوءِ

باب دې په بیان د مکمل کولو د اودس کښې

د اسباغ معنی د اکمال ده د الله پاک ارشاد دې ﴿ واسبغ علیکم نعمه ظاهرة وباطنة ﴾ او اکمال وضوء دا دې چه اودس د خپلو آدابو او مستحباتو د رعایت سره اوکړې شی، په صحیح بخاری کښې د ابن عمر رضی الله عنه نه د اسباغ تفسیر په إنقاء سره مروی دې یعنی اعضاء لره په ښه طریقه باندې مږل او وینځل.

د اسباغ وضوء انواع ثلاثه او اطالة الغرة والتحجیل تشریح او تحقیق:

مولانا شاه محمد اسحق نه په بعض حواشی کښې منقول دی چه د اسباغ وضوء درې قسمونه اودرجې دی. په درجاتو کښې اوله درجه فرض، دویمه سنت او دریمه مستحب ده،

۱: ټول اندامونه د اودس یو ځل بالاستیعاب وینځل اسباغ په دې معنی فرض ده،

۲: تثلیث غسل یعنی هر اندام لره درې کرته وینځل او یو ځل د پوره سر بالاستیعاب مسح کول، دا سنت ده،

۳: د تثلیث غسل سره اطالة الغرة والتحجیل کول لکه چه ابوهریره رضی الله عنه به کول، د اسباغ دا نوع مستحب دې.

ځان پوهه کړه چه غرة وائی هغه سپین والی ته کوم چه د اس په تندی کښې وی او دلته د اطالة الغرة نه مراد دا دې چه د مخ وینځلو په وخت د تندی سره د مقدم راس څه حصه هم شامل کړې شی، او د اطالة التحجیل مطلب دا دې چه د یدین او رجلین د وینځلو په وخت حد مفروض یعنی د مرفقین او کعبین نه تجاوز اوکړې شی او پورته حصه هم لره وینځلې شی، اصل کښې دا اخستلې شوې دې د فرس محجل نه، محجل هغه اس ته وائی د کوم چه دواړه لاسونه او دواړه خپې د کونډو پورې سپینې وی، او په اودس کښې د مقدار مفروض نه تجاوز کولو ته اطالة الغرة والتحجیل نه تعبیر کول په ظاهر کښې ددې نکتې په بناء دی چه د قیامت په ورځ باندې به دا د اودس اندامونه روښانه او چمکدار وی، په غرة او تحجیل کښې هم د رڼړا معنی ده، ډیر ښکلې تعبیر دې.

ځان پوهه کړه چه اسباغ بالمعنی الثالث یعنی اطالة الغرة والتحجیل مختلف فیه دې جمهور علماء ائمه ثلاثه خو ددې د استحباب قائل دی، پس علامه شامی رحمه الله او طحطاوی دا په مندوبات وضوء کښې شمار کړې دی، هم دغه شان امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې د ابوهریره رضی الله عنه دحدیث ﴿ من استطاع منکم ان یطیل غرته فلیفعل ﴾ د لاندې دا

اطالة مستحب ليکلي ده او د حنابله په نزد ددې د استحباب تصريح په نيل المارب کښې موجود ده خلاصه دا چه د ائمه ثلاثه په نزد مستحب ده خو مالکيان ددې قائل نه دی هغوی دې ته مکروه وائی، هغوی وائی چه ددې اطالة نه مراد ادامة او تجديد وضوء دې يعنی هميشه باوضو اوسيدل او تازه اودس کول دی.

امام نووي رحمه الله په شرح د مسلم کښې ليکلي دی چه د حديث په شارحينو کښې ابن بطال مالکی او قاضی عياض مالکی رحمه الله چه دا دعوی کړې ده چه د علماء کرامو په دې باندې اتفاق دې چه فوق المرفق والکعب وينځل مستحب نه دی، دا دعوی د هغوی باطل ده زه وايم چه هم دغه شان د طحاوی په شرح معانی أمانی الاحبار کښې د علامه مناوی رحمه الله نه نقل کړې دی چه ائمه ثلاثه يعنی احناف مالکيان او حنابله د اطالة الغرة والتحجيل د استحباب قائل نه دی، د علامه مناوی رحمه الله دا خبره خلاف تحقيق ده خکه چه مونږ اوس د کتابونو په حوالې سره د احنافو او د حنابله او هم دغه شان د شوافعو په نزد ددې استحباب نقل کړې دې.

د امام نووي رحمه الله رائې دا ده چه په اودس کښې اطالة الغرة والتحجيل د رسول الله ﷺ او د ابوهريره رضي الله عنه نه ثابت دې، خو ابن القيم رحمه الله ليکلي دی چه د رسول الله ﷺ نه زيادة على محل الفرض عملا ثابت نه دې، البته ابوهريره رضي الله عنه به داسې کول.[1]

[۹۷]( ) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى قَوْمًا وَأَعْقَابُهُمْ تَلُوحُ، فَقَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ".

ترجمه: دعبد الله بن عمرو نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ اوليدلو يو قوم او پوندو د هغوی چمک ئې کولو، نو وئې وئيل: تباهي ده د پوندو لپاره د اور نه، مکمل کړئ اودس.

تشريح: قوله : ﴿ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو الخ ﴾ په دې باب کښې مصنف رحمه الله صرف يو حديث ذکر کړې دې د عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما، چه رسول الله ﷺ بعض صحابه کرام رضي الله عنهم اوليدل

[1]) خان پوهه کړه چه اطالة الغرة والتحجيل کوم چه په حديث کښې راغلې دې کوم چه صاحب مشکوة د ابوهريره رضي الله عنه نه مرفوعا نقل کړې دې دهغې الفاظ دا دی ﴿ إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ ﴾ (متفق عليه) او دهغې په حاشيه کښې ئې ليکلي دي چه ددې حديث آخرى جمله يعنی ﴿ فمن استطاع الخ ﴾ د ابوهريره رضي الله عنه د طرف نه مدرج ده، د اکثر حفاظ حديث رائې هم دا ده اگرچه بعضو ددې په مرفوع او موقوف کيدو کښې هم تردد ښکاره کړې دې، حاصل دا چه دلته دوه خيزونه دی يو ددې امت د اودس په برکت باندې د قيامت په ورځ اغر او محجل کيدل، دويم د اودس په مينځ کښې اطالة الغرة والتحجيل کول، پس امراول د رسول الله ﷺ د کلام نه ثابت دې، او امر ثاني د رسول الله ﷺ نه مختلف فيه دې، بعض ددې قائل دی او بعض منکر، او د ابوهريره رضي الله عنه په باره کښې دا ثابت او مشهور دی چه هغوی به داسې کول.

( ): صحيح مسلم/الطهارة ۹ (۲٤۱)، سنن النسائي/الطهارة ۸۹ (۱۱۱)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۵۵ (٤۵۰)، مسند احمد (۱۹۳/۲، ۲۰۱، ۲۰۵، ۲۱۱، ۲۲٦)، (تحفة الأشراف: ۸۹۳٦)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/العلم ۳ (٦۰)، ۳۰ (۹٦)، بدون: "أسبغوا... "، (صحيح)

ځا چه هم هغه وخت اودس کړې وو چه د هغوی د پوندو څه حصه د اوچیدو د وجې نه پرقیدله یعنی محسوس کیدله نو رسول الله ﷺ هغوی ته دا وعید واورلو، ﴿ویل للاعقاب من النار ﴾ یعنی تباهی ده ددې پوندو دپاره د اور نه. او بیا ئې اوفرمائیل چه اودس کامل او مکمل کوئ.

مضمون حدیث :

په دې حدیث کښې اصل کښې اختصار دې روایت مفصله په مسلم وغیره کښې دې چه رسول الله ﷺ په یو سفر کښې وو، په تلو تلو چه کله منزل ته نزدې اورسیدلو نو په قافله کښې څه صحابه کرام ﷺ نزدې چینې ته په تندئ باندې وړاندې لاړل، او هلته تلو سره ئې خپل ضرورتونه پوره کړل، او په هغه چینه باندې هغوی زر زر اودس اوکړو چه په هغوی کښې د بعضو د پوندو څه حصه اوچه پاتې شوه او هغه خلق په خپل خیال کښې د اودس نه فارغیدو سره لکه چه تیار شو لږ ساعت پس باقی قافله چه په کښې رسول الله ﷺ هم وو هغه چینې ته راورسیدله نو هغه وخت رسول الله ﷺ ددې خلقو په باره کښې دا اوفرمائیل کوم چه په حدیث الباب کښې ذکر شوې دی.

د حدیث مطابقت د ترجمة الباب سره ښکاره دې او د کوم اسباغ ذکر چه په حدیث کښې دې هغه د اسباغ په اقسام ثلاثه کښې هغه قسم دې کوم چه فرض دې ځکه چه دې خلقو رجلین یوځل هم بالاستیعاب وینځلې نه وې حال دا چه یو ځل بالاستیعاب وینځل فرض دی.

قوله :﴿ وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ ﴾ په دې کښې دوه اقوال دی یو دا چه د اعقاب نه مراد اصحاب الاعقاب دی، دویم دا چه اعقاب مراد دی چه دهغې مطلب دا شو چه تکلیف به صرف پوندو ته رسولې شی، چه دهغې په وجه هغه ده کومه چه په بل حدیث کښې راغلې ده چه د اودس اندامونه به اور نه مسح کوی او چونکه دې اندامونو ته د اودس اوبه نه دی ور رسیدلې په دې وجه به دا اور مسح کوی.

قوله :﴿ وَيْلٌ ﴾ ددې په تفسیر کښې څو اقوال دی وئیلې شوی دی چه ددې معنی د رسوائئ ده او وئیلې شوې دی چه د هلاکت ده، او یو قول دا دې چه ددې معنی د خسران یعنی خسارې ده. او صحیح ابن حبان کښې یو مرفوع روایت دې چه په هغې کښې دی ﴿ویل واد فی جهنم ﴾ یعنی وَيْلٌ په جهنم کښې د یوې طبقې نوم دې،چونکه دا حدیث دې په دې وجه هم دې ته به اصح تفسیر وئیلې شی

او په دې سره یو بل اشکال هم ختم شو هغه دا چه دلته وئیل په ترکیب کښې مبتداء واقع کیږی حال دا چه نکره ده، اشکال په دې وجه رفع شو چه د روایت مرفوعه نه معلومه شوه چه دا خو په جهنم کښې د یو خاص طبقې نوم دې لهذا د علمیت په بناء باندې معرفه شو، اوبعضو داجواب کړې دې چه په جمله دعائیه کښې واقع کیدونکې مبتداء نکره کیدې شی.

باب الْوُضُوءِ فِي آنِيَةِ الصُّفْرِ

باب دې په بيان د اودس کښې په لوښو د زيړو (پيتل) کښې

خان پوهه کړه چه دې ترجمې لره ليدو سره په ذهن کښې دا خبره راغله چه د اتباع رسول او د حب رسول ﷺ مقتضي دا ده چه د محبوب هر ادا ته دې اوکتلې شي، چه رسول الله ﷺ به اودس څنګه کولو، اودس به ئې په څومره اوبو باندې کولو، په څنګه لوښي باندې به ئې کولو، د حضرات محدثين د حب رسول ﷺ نه څوک انکار کولې شي، دويمه خبره دا ده چه د احکام شرعيه مدار په نقل باندې دې، د هر حکم ثبوت که هغه اهم وي او که معمولي وي محتاج د نقل دې او د ټولو نقولو منبع و ماخذ د رسول الله ﷺ ذات ګرامي دې، د محدثينو دا تراجم ابواب هم ددې حقيقت مظهر دی امام بخاري رحمه الله هم په اوانئ وضوء يعنی د کومو لوښو نه چه اودس کول ثابت دی په دې باندې يو باب دوه منعقد کړی دی، خو په بخاري کښې په آنية الصفر باندې څه مستقل باب نشته اګرچه د بخاري شريف په حديث کښې دا لفظ ذکر کړې شوې دې، خو امام ابن ماجه رحمه الله د امام ابوداؤد په شان په آنية الصفر باندې باب تړلې دی دهغې په حاشيه کښې شاه عبدالغنی صاحب مجددی رحمه الله فرمائی چه بعض فقهاء کرامو نه چه د تانبې او پيتلو په لوښی کښې د اودس کولو کراهت منقول دې، کيدې شی د هغوی مراد کراهت تنزيهی وی خکه چه د خاورې د لوښی استعمال اقرب الی التواضع دې، او حديث په بيان جواز باندې محمول دې، بيا وړاندې شاه صاحب ليکی، چه ماته په يو روايت کښې هم ددې تصريح نه ده ملاؤ شوې چه رسول الله ﷺ به د خاورو په لوښی باندې اودس فرمائيلو، صرف امام غزالی رحمه الله په احياء کښې ليکلې دی چه د رسول الله ﷺ د خاورې يو لوټه وه چه په هغې باندې به ئې اودس فرمائيلو خو حافظ عراقی د احياء العلوم په تخريج کښې ليکلې دی چه ماته ددې اصل نه دې ملاؤ شوې

د صفر او شبه لغوی تحقيق او د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت

د صفر په ترجمه کښې اختلاف دې، د حضرت شيخ په حاشيه د بذل کښې دی چه د حضرت ګنګوهی نه تپوس اوکړې شو چه د صفر ترجمه په غياث اللغات کښې په سيلور سره کړې شوې ده، او په غاية الاوطار ترجمه در مختار کښې ددې ترجمه په پيتل سره کړې شوې ده نو حضرت ددې جواب دا فرمائيلې دې لکه چه په فتاوی رشيديه کښې دی چه د صاحب غاية الاوطار قول صحيح دې

[۹۸]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنِي صَاحِبٌ لِي، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي تَوْرٍ مِنْ شَبَهٍ".

ترجمه: عائشې رضي الله عنها وئيلی دی وم چه غسل کولو ما او رسول الله ﷺ په لوښې کښې د تامبې نه.

تشريح: اوس دا خبره چه په آنية الصفر کښې اودس کول څنګه دی نو د باب په دويم حديث

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۳٤٤) (ضعيف)

کښې تصریح ده چه رسول اللهﷺ په آنیة الصفر کښې اودس فرمائيلې دې، او د باب په اول حدیث کښې ﴿ فی تور من شبه ﴾ لفظ دې شبه پيتل ته وائی نو ګویا د اول حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت من حیث المعنی دې او د حدیث ثانی د ترجمې سره مطابقت لفظا او معنی دواړو طریقو سره دې.

بهر حال د صحاح ددې احادیثو نه چه په هغې کښې بعض په بخاری کښې راغلی دی، په آنیة الصفر کښې اودس کول د رسول اللهﷺ نه ثابت شو خو د غیر صحاح په بعض روایتونو کښې د اودس فی آنیة الصفر کراهت معلومیږی، لکه چه په مصنف ابن ابی شیبة کښې دی، بله دا چه د ابن عمرؓ نه منقول دی چه هغوی به په آنیة الصفر اوبه نه څکلې او نه به ئې پرې اودس کولو، هم دغه شان ابن رسلان د امام غزالیؒ نه ددې کراهت نقل کړې دې، د مصنف ابن ابی شیبة په روایت کښې دی چه ﴿ انه علیه السلام کرهه ﴾ چه رسول اللهﷺ به د پیتلو لوښی استعمال بد ګڼړلو.

خو د جواز روایات د صحاح دی او اصح او ارجح دی، کیدې شی چه د مصنفؒ غرض په دې باب سره هم هغه روایاتو طرف ته اشاره ده او په هغې باندې رد وی او د جمع بین الروایات شکل دا دې چه د کراهت روایات په زهد او په ترک د تنعّم ﴿عیش اوراحت﴾ پریښودلو باندې محمول کړې شی، اوبعضو وئیلی دی چه کراهت په دې وجه دې چه داسې قیمتی لوښو استعمالولو کښې د فقیرانو او غریبانانو خلقو زړه ماتیږی بعضو دا وجه بیان کړې ده چه د تانبې پیتلو په لوښی کښې اوبه که ډیر ساعته پورې پاتې شی نو په هغې کښې تغیر راځی، او دا هم وئیلې شوې دی چه پیتل چونکه په رنګ کښې د ذهب سره مشابه دې په دې وجه کراهت دې هسې مسئله هم هغه ده کومه چه ابن قدامهؒ په مغنی کښې لیکلې ده چه د سرو سپینو زرو نه علاوه، د تانبې پیتل وغیره او هم دغه شان یاقوت او نور قیمتی کانړو نه جوړ شوی لوښی استعمالول جائز دی، خو د امام شافعیؒ یو قول دا دې چه کوم لوښی چه د ډیر قیمتی جواهراتو نه جوړ کړې شوې وی دهغې استعمال ناجائز دې.

او په دې هم پوهه شئ چه د سرو او سپینو زرو د لوښو استعمال صرف د سرو دپاره ناجائز نه دې بلکه دښځو دپاره هم ناجائز دې، دښځو دپاره صرف د کالو استعمال جائز دې.

شرح السند

قوله :﴿ اخبرنی صاحب لی ﴾ او ددې نه په وړاندې سند کښې دی ﴿ عن رجل ﴾ غرض دا چه دواړه ځایونو کښې په سند کښې راوی مبهم دې ددې نه مراد شعبه دې لکه چه حافظ په تهذیب کښې لیکلې دی او حضرت دا خبره په بذل کښې اخستلې ده، بله دا چه په اول او دویم سند کښې یو فرق دا دې چه په اول سند کښې هشام براه راست د عائشېؓ نه روایت کوی، او په دویم سند کښې د هشام او عائشېؓ ترمینځه عروهؒ دې، اول سند منقطع شو ځکه چه هشام د عائشېؓ زمانه نه ده موندلې.

[۹۹]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَنَّ إِسْحَاقَ بْنَ مَنْصُورٍ حَدَّثَهُمْ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَحْوِهِ.

ترجمه: عائشه ﷺ روایت کوي د رسول الله ﷺ نه په مثل د هغې.

[۱۰۰]([2]) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ وَسَهْلُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: "جَاءَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْرَجْنَا لَهُ مَاءً فِي تَوْرٍ مِنْ صُفْرٍ فَتَوَضَّأَ".

ترجمه: د عبد الله بن زید نه روایت دي، هغه وائي: راغي مونږ ته رسول الله ﷺ مونږ هغه ته اوبه راويستې په يو لوښي د زيړو کښې نو اودس ئې اوکړو

بَابُ التَّسْمِيَةِ عَلَى الْوُضُوءِ

باب دې په بيان د بسم الله کې په اودس باندې

ادعيه او اذکار وضوء دوه قسمه دی، يو هغه چه په ابتداء د اودس کښې لوستلې شی، او دويم هغه چه بعد الفراغ عن الوضوء دی، چه دهغې باب به روستو راشی، او څه دعاګانې هغه دی کومې چه د اودس په وخت کښې په هر هر اندام باندې لوستلې شی ددې تولو بيان به انشاء الله هم هلته په وړاندې باب کښې راشی.

مسئلة الباب کښې د ائمه اربعه د مذاهبو تحقيق

د تسمية عند الوضوء په حکم کښې اختلاف دې، د احنافو په نزد سنت يا مستحب دواړه اقوال دی اکثرو سنت ليکلې دې او صاحب هدايه استحباب ليکلې دې، علامه عينی ﷫ يو روايت د امام صاحب ﷫ نه د عدم استحباب هم نقل کړې دې خو علامه شامی ﷫ وغيره فقهاء کرامو دا خبره نه ده ذکر کړې، په احنافو کښې ابن الهمام ﷫ د وجوب تسمية قائل دې خو دا د هغوی خپل تحقيق دې چه دهغې اعتبار نشته، پس د هغوی معروف شاګرد قاسم بن قطلوبغا فرمائی ﴿ ابحاث شيخنا إذا خالفت المنقول لا تعتبر ﴾ او د شوافعو په نزد تسمية عند الوضوء سنت ده ([3]) لکه چه د هغوی په کتابونو کښې تصريح کړې شوې

---

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۷۳٤٤) (ضعيف)

[2]: صحيح البخاري/الوضوء ٤٥ (۱۹۷)، صحيح مسلم/الطهارة ۷ (۲۳۵)، سنن الترمذي/الطهارة ۲٤ (۳۲)، سنن النسائي/الطهارة ۸۰ (۹۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦۱ (٤۷۱)، (تحفة الأشراف: ۵۳۰۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/۳۸، ۳۹) (صحيح)

[3]) ابن العربي فرمائی چه امام شافعی ﷫ سره د استحباب تسميه هيڅ دليل نشته، بلکه دا چه هغوی د امام احمد ﷫ نه نقل کړی دی چه په دې سلسله کښې هيڅ حديث صحيح نشته، هم دغه شان حافظ منذری ﷫ هم ليکلې دی چه د احاديث تسميه سندونه مستقيم نه دی، او په معارف السنن کښې د شاه ولی الله ﷫ په حوالې سره ليکلې شوې دی چه په کتب حديث کښې د رسول الله ﷺ نه چه کوم احاديث فعليه راغلې دی چه په هغې کښې د رسول الله ﷺ د اودس تفصيلات بيان کړې شوې دی، او صحابه کرامو خلقو ته دهغې تعليم ورکولو په هغې کښې چرته هم د تسميه ذکر نشته، پس اوس حاصل دا شو چه د اودس په سلسله کښې په احاديث کثيره صحيحه فعليه کښې خو د تسميه ذکر نشته خو په احاديث قوليه کښې ددې ذکر دی خو هغه ضعيف دی، غالبا هم دا وجه ده چه د امام صاحب ﷫ نه هم په يو روايت کښې په دې سلسله کښې عدم استحباب منقول دې)

ده، د مالکیانو په نزد مشهور او تحقیقي قول لکه چه علامه دسوقي لیکلي دي چه تسمية على الوضوء د فضائل یعني مستحباتو نه ده، د غیر مشروع او مکروه کیدو هغوی تردید کړي دي، لهذا ابن العربي چه په شرح د ترمذی کښې د امام مالک رحمه الله طرف د تسمیه عدم استحباب منسوب کړې دي هغه خلاف تحقیق یا کم از کم قول مرجوع دې. د امام احمد رحمه الله په نزد لکه چه په کتب حنابله نیل المآرب وغیره کښې ددې تصریح ده چه تسمية على الوضوء واجب عند التذکر ده یعني نسیانا معاف ده هم دا مذهب د اسحق بن راهویه دې لهذا که څوک عمدا ترک د تسمیه کوی نو اودس به ئې صحیح نه وی، او د ظاهریه په نزد د تذکر قید نشته مطلقا فرض ده، د حنابله مذهب مشهور په نزد د شارحینو هم دا دې کوم چه د اسحق بن راهویه دي، خو په مغني کښې د تسمية سنت کیدل اظهر الروایتین عن احمد لیکلي دي، بله دا چه د امام احمد رحمه الله په نزد په اودس، غسل او تیمم درې وارو کښې تسمیه واجب ده. خلاصه دا چه په دې کښې پنځه اقوال دی:

۱: د احنافو په نزد سنت یا مستحب. ۲: د شوافعو په نزد سنت.

۳ د مالکیانو په نزد مستحب د راجح او د مشهور قول په بناء.

۴: د حنابله په نزد واجب عند التذکر بغیر ددې نه اودس صحیح نه دې.

۵: د ظاهریه په نزد مطلقا واجب.

[۱۰۱]([1]) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا وُضُوءَ لَهُ، وَلَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ تَعَالَى عَلَيْهِ".

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې هغه وائی، وئیلې دي رسول الله صلی الله علیه وسلم نشته مونځ د هغه چا چه اودس ئې نه وي، او نشته دی اودس د هغه چا چه د الله نوم په هغې یاد نه کړي.

[۱۰۲]([2]) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنِ الدَّرَاوَرْدِيِّ، قَالَ: وَذَكَرَ رَبِيعَةُ، أَنَّ تَفْسِيرَ حَدِيثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ"، أَنَّهُ الَّذِي يَتَوَضَّأُ وَيَغْتَسِلُ، وَلَا يَنْوِي وُضُوءًا لِلصَّلَاةِ وَلَا غُسْلًا لِلْجَنَابَةِ.

ترجمه: ذکر کړې دی ربیعه چه تفسیر د حدیث د نبي صلی الله علیه وسلم (لا وضوءَ لمن لم يذكر اسم الله عليه) دا هغه کس دی چه اودس کوي او غسل کوي، او نیت نه کوي د اودس لپاره د مونځ او نه د غسل د جنابت.

تشریح: اوس دا چه د تسمية على الوضوء الفاظ څه دی؟ شیخ ابن الهمام لیکلي دی چه ددې الفاظ چه د سلفو نه منقول دی او بعضو وئیلي دی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه منقول دی هغه ﴿بسم الله العظيم والحمد لله على دين الإسلام﴾ دی او علامه عیني رحمه الله د طبراني په حواله مرفوعا ﴿بسم الله والحمد لله﴾ لیکلي دی.

---

[1]: سنن ابن ماجه/الطهارة ٤١ (٣٩٩)، (تحفة الأشراف: ١٣٤٧٦)، ت الطهارة ٢٠ (٢٥)، سنن النسائي/الطهارة ٦٢ (٧٨)، مسند احمد (٤١٨/٢) (صحيح)

[2]: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٨٦٣٥) (صحيح)

د جمهورو د طرف نه د حدیث الباب جواب :

حدیث الباب د تسمیه په وجوب باندې دلالت کوی لکه چه د ظاهریه او حنابله (او ابن الهمام) مسلک دې، د جمهورو د طرف نه ددې ډیر جوابونه کړې شوې دی یو کلی جواب هغه دې کوم چه ابن العربی د امام احمدؒ نه نقل کړې دې ﴿ لم یصح لی هذا الباب شئ ﴾ پس په حدیث الباب کښې یعقوب بن سلمة غیر قوی دې هغوی د خپل پلار نه روایت کوی د هغوی د خپل پلار نه سماع ثابت نه ده، او هم دغه شان د هغوی د پلار سماع د ابوهریرهؓ نه ثابته نه ده، لهذا دا حدیث ضعیف او منقطع شو، دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه په دې احادیثو کښې د کمال نفی ده او د کمال نفی په دې وجه مراد کوو چه د دلائلو خپل مینځ کښې تعارض رانشی، بله دا چه ابن سید الناسؒ په شرح د ترمذی کښې لیکلې دی چه په بعض روایاتو کښې د نفی کمال تصریح ده یعنی ﴿ لا وضوء کاملا ﴾ راغلې دې، دریم جواب دا ورکړې شوې دې لکه چه امام ابوداؤدؒ هم په دې باب کښې د ربیعة الرائی نه نقل کړی دی چه د تسمیة نه مراد نیت دې او د جمهورو په نزد نیت ضروری دې، څلورم جواب قاضی ابوبکر باقلانی کړې دې چه دا قسم الفاظ یعنی ﴿ لا وضوء ﴾ او ﴿لا صلوة ﴾ مجمل دی، ځکه چه دا کله د نفی د ذات او صحت دپاره راځی او کله د نفی کمال دپاره، واذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال.

په دې مسئله کښې د جمهورو دلائل :

جمهور علماء کرامو په عدم وجوب تسمیة عند الوضوء باندې دهغه حدیث نه استدلال کړې دې کوم چه په دارقطنی او بیهقی وغیره کښې د ډیرو صحابه کرامو، ابن عمر، ابن مسعود او ابوهریرهؓ نه مرفوعا روایت کړې شوې دې ﴿ من توضأ وذکر اسم الله علیه کان طهورا لجیمع بدنه ومن توضا ولم یذکر اسم الله کان طهورا لأعضاء وضوئه﴾ یعنی څوک چه بسم الله ونیلو سره اودس اوکړی په دې سره د ټول بدن طهارت حاصلیږی، او څوک چه ئې بغیر د بسم الله نه لوستلو نه اوکړی نو په دې سره صرف د اودس اندامونه پاکیږی، دلته د طهارت نه مراد طهارت عن الذنوب دې، طهارت عن الحدث نه دی ځکه چه حدث متجزی کیږی نه، ددې حدیث نه معلومه شوه چه بغیر د تسمیه نه اودس خو کیږی خو ثواب کم دې.

دا روایات اگرچه ضعیف دی په هر یو کښې یو نه یو راوی ضعیف دې، خو رومبئ خبره خو دا ده چه احادیث کوم چه دال دی په وجوب باندې هغه کوم قوی دی لهذا د دواړو طرفونو احادیث ضعیف شو، دویمه خبره دا ده چه دا روایات اگرچه بانفرادها ضعیف وی، خو د کثرت طرق په وجه اعتضاد اوتقویت راځی، لهذا داسې به ونیلې شی چه دا احادیث قرینه ده په دې خبره باندې چه په کومو روایاتو کښې چه بغیر د تسمیه نه د اودس نفی ده هغه نفی په نفی دکمال باندې محمول ده

امام بیهقیؒ د جمهورو د طرف نه دهغه حدیث نه استدلال کړې دې چه په هغې کښې دی ﴿ لا تتم صلوة احدکم حتی یسبغ الوضوء کما امره الله ﴾ یعنی د سړی مونځ تر هغه وخته پورې نه مکمل کیږی چه ترڅو هغه داسې اودس او نه کړی څنګه چه الله پاک حکم

کړې دي، او د ﴿ أمره الله ﴾ نه د اودس آيت طرف ته اشاره ده او په آيت وضوء کښې چرته هم تسميه نه ده ذکر شوې.
امام طحاوي رحمه الله په عدم وجوب باندې د رد السلام بالتيمم حديث نه استدلال کړې دې چه دهغې مضمون ﴿ باب في الرجل يرد السلام وهو يبول ﴾ د لاندې تير شوې دې چه رسول الله ﷺ د سلام جواب بغير د اودس نه په دې وجه ورنکړو چه سلام ذکر دې، او ذکر رسول الله ﷺ بغير د اودس نه مکروه اوګڼړلو لهذا دا به منلې کيږي چه کم از کم رسول الله ﷺ چه په دې موقع باندې کوم اودس فرمائيلې وو هغه بغير د تسميه نه وو، لهذا تسمية عند الوضوء ضروري نه ده

بَابٌ فِي الرَّجُلِ يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ قَبْلَ أَنْ يَغْسِلَهَا

باب دې په بيان د سړي کښې چې لاس د تنه کوي په لوښې کښې مخکښې د وينځلو نه

[۱۰۳]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ، فَلَا يَغْمِسْ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې هغه وائي، وئيلي دي رسول الله ﷺ: کله چه پاڅيږي يو کس ستاسو نه دشپې، نو نه دې منډې لاس خپل په لوښې کښې تردې چه وينځي هغه درې ځله، ځکه چه دا نه پوهيږي چه د ده لاس شپه چيرته تيره کړې ده.

تشريح: قوله:﴿ عن ابي هريرة الخ ﴾ رسول الله ﷺ ارشاد فرمائي چه کله يو سړې د شپې پاڅيږي نو ترڅو چه خپل لاسونه درې کرته او نه وينځي نو هغه دې په اوبو کښې نه غوپه کوي ﴿ فانه لا يدري اين باتت يده ﴾ ځکه چه هغه ته پته نشته چه د هغه لاس چرته شپه تيره کړه، پاک ځائې يا ناپاک ځائې کښې.
دلته يو طالب علمانه اشکال دې، هغه دا چه ﴿ اين باتت يده ﴾ جمله استفهاميه ده، کوم چه صدارت د کلام غواړي او دلته داسې نه ده بلکه په ترکيب کښې مفعول واقع شوې دې؟
جواب دا دې چه دلته لفظ ﴿ اين ﴾ د مطلق ظرف په معنى کښې مجردا عن معنى الاستفهام استعماليږي، او ترجمه دا ده چه اوده کيدونکې نه پوهيږي د بدن په هغه حصه او ځائې چه چرته د هغه لاس شپه تيره کړې ده ګويا ﴿ اين ﴾ د ﴿موضع ﴾ په معنى کښې دې يا دا اووئيلې شي چه دا جمله په طور د سوال نه ده بلکه حکايت عن السوال دې چه که د خوب نه پاسيدونکې نه تپوس اوکړې شي چه د هغه لاس چرته لګيدلې دې، نو هغه به ددې جواب ورنکړې شي، او تقدير د عبارت دا دې ﴿ فانه لا يدري جواب اين باتت يده﴾.

(): صحيح مسلم/الطهارة ٢٦ (٢٧٨)، (تحفة الأشراف: ١٤٦٠٩، ١٢٥١٦)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ٢٦ (١٦٢)، سنن الترمذي/الطهارة ١٩ (٢٤)، سنن النسائي/الطهارة ١ (١)، الغسل ٢٩ (٤٤٠) سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٠ (٣٩٣)، موطا امام مالك/الطهارة ٢(٩)، مسند احمد (٢٤١/٢، ٢٥٣)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٨ (٧٩٣) (صحيح)

حديث نه متعلق مباحث اربعه:

په دې حديث کښې څو بحثونه دي.

۱: اول دا چه دا نهی د تنزيه دپاره ده يا د تحريم دپاره،

۲: دويم بحث دا دې چه که يو سړې قبل الغسل لاسونه په اوبو کښې داخل کړی نو ددې اوبو څه حکم دې. طاهر دې که نجس؟

۳: دريم بحث دا دې چه علت نهی او سبب حديث څه څيز دې؟

۴: څلورم بحث دا دې چه په دې حديث کښې چه ابتداء د غسل اليدين حکم دې، آيا دا د احکام المياه د قبيل نه دې يا د سنن الوضوء د قبيل نه؟

بحث اول: نهی تنزيهی ده که تحريمی؟

د جمهورو اود ائمه ثلاثه په نزد دا نهی د تنزيه دپاره ده که استيقاظ د ورځې وی يا د شپې، اود امام احمد رحمه الله او داؤد ظاهری رحمه الله په نزد په نوم الليل کښې د تحريم دپاره ده، او نوم النهار کښې د تنزيه دپاره دې، حسن بصری رحمه الله فرمائی چه مطلق د تحريم دپاره ده که د ورځې وی يا د شپې، د امام احمد رحمه الله استناد د باب د حديث اول نه دې چه په هغې کښې د ﴿ من الليل ﴾ قيد موجود دې او د حسن بصری رحمه الله استناد دهغه روايت نه دې چه په هغې کښې مطلق استيقاظ من النوم مذکور دې د ليل قيد نشته لکه چه د باب حديث ثالث کښې دی.

بحث ثانی: ددغه لاس وهلو اوبو حکم:

دجمهورو علماؤ او ائمه ثلاثه په نزد اوبه ناپاک دی مطلقا، او اسحق بن راهويه، حسن بصری او محمد بن جرير طبری رحمه الله په نزد نوم الليل کښې نجس کيږی، او هم دا يو روايت د امام احمد دې، پس ابن قدامة د امام احمد رحمه الله نه نقل کړی دی هغوی فرمائی. ﴿اعجب إلی ان يهريقه ﴾

د اسحاق بن راهويه رحمه الله وغيره استدلال د هغه روايت نه دې په کوم کښې چه د اراقة ماء حکم دې، کوم چه ابن عدی روايت کړې دې خو هغوی خپله دا وائی چه دا روايت منکر او غير محفوظ دې، او جمهور دا وائی چه کوم حکم په احتمال باندې بناء وی هغه د وجوب دپاره نه شی کيدې لهذا د غسل يدين حکم ته وجوبی نه شی وئيلې کيدې او دويمه خبره دا ده چه قاعده ده ﴿ اليقين لا يزول إلا بمثله ﴾ او دلته د اوبو طهارت د مخکښې نه يقينی وو، او د يدين نجاست صرف محتمل او مشکوک دې، لهذا په شک سره به يقينی څيز نه زائل کيږی.

بحث ثالث: د نهی علت او سبب:

د جمهورو په نزد سبب د نهی احتمال نجاست دې د امام شافعی رحمه الله نه روايت دې چه د اهل حجاز عادت استنجاء بالحجر باندې د اکتفاء کولو وو، او ددې خلقو مزاج او ملک حار وی، د اوده کيدو نه پس پرې خوله راځی، او دهغې په وجه محل د استنجاء لوند شی چه په هغې سره د نجاست د واپس کيدو احتمال دې، او کيدې شی چه د اوده کيدونکی لاس په حالت نوم کښې مقام استنجاء ته رسيدلې وی. بله دا چه چونکه د جمهورو په نزد

دا حکم د احتمال نجاست په بناء دې په دې وجه حکم به هم په دې علت باندې دائر وي. لهذا کله هم چه په لاسونو باندې د نجاست احتمال وي اگر که اودهٔ کیدو سره پاسیدلې وي یا نه بیا به هم دا حکم وي چه بغیر د وینځلو نه دې لاس په لوښي کښې او نه وهلې شي، او د بعض علماء کرامو په نزد چه په هغوی کښې قاضی ابوالولید باجی هم دې دا نهی د تنظیف دپاره ده ځکه چه د اودهٔ کیدونکو لاس داسې ځایونو ته رسیږي کوم چه د خیری او د خولو ځایونه دی مثلا په پوزه کښې دننه او ترخ وغیره، لهذا په داسې صورت کښې د وینځلو نه مخکښې دا لاسونه په اوبو کښې وهل د نظافت خلاف دی دریم قول په دې کښې دا دې چه دا حکم تعبدی دې، ددې قول نسبت د امام مالک رحمه الله طرف ته کولې شي، بله دا چه د ابن القیم رحمه الله او ابن دقیق العید نه هم دغه شان منقول دی، خو دا صحیح نه ده، ځکه چه په حدیث کښې ددې حکم تعلیل ذکر شوې دې لهذا دا حکم معلل شو نه تعبدی.

په دې اختلاف باندې به ثمره دا مرتب کیږي چه کوم حضرات وائی چه دا حکم تعبدی دې، د هغوی په نزد به د غسل یدین حکم په هر حال کښې وي، او د چا په نزد چه حکم معلل دې د احتمال نجاست سره لکه چه د جمهورو رائې ده، نو دهغې تقاضه دا ده چه د عدم احتمال نجاست په شکل کښې د غسل یدین حکم نه وي، مثلا څوک د اودهٔ کیدو نه مخکښې په خپلو لاسونو باندې کپړه واچوي یا دستانې واچوي او بیا اودهٔ شي نو چونکه په دې صورت کښې احتمال نجاست نشته، په دې وجه به د غسل الیدین حکم هم نه مرتب کیږي اگرچه اولی په دې وخت کښې هم دا ده چه اول وینځلې شي.

بحث رابع . د اودس په شروع کښې د غسل یدین بحث :

په دې حدیث کښې چه د ادخال یدین فی الاناء نه مخکښې د غسل یدین حکم ورکړې شوې دې. آیا دا هم هغه غسل یدین دې کوم چه په ابتداء وضوء کښې دې کوم چه فقهاء کرام په سنن وضوء کښې شمار کوی. یا که دهغې نه علاوه دې؟ جواب دا دې چه په دې کښې دواړه اقوال دی. د فقهاء کرامو د طرز نه معلومیږي چه دا هم هغه غسل یدین دې کوم چه د اودس په ابتداء کښې مسنون دې خو علامه سندی په دې محمل باندې اشکال کړې دې، هغوی وائی چه ددې تعلق د سنن وضوء سره نه دې بلکه د احکام المیاه سره دې، یعنی مقصد دا دې چه په کورونو کښې چه په لوښو کښې کومې اوبه ډکې کړې شوې پرتې وی کومې چه په اودس. غسل او نورو ضروریاتو کښې استعمالیږي. دهغې د پاک ساتلو اهتمام پکار دې، مثلا د خوب نه چه پاسی نو بغیر د وینځلو نه دې لاس په هغې کښې نه دننه کوی چه د استعمال دپاره اوبه پاکې ملاؤ شي. او هم دا رائې ده د ابن رشد رحمه الله، هغوی هم په بدایة المجتهد کښې په دې حدیث باندې بحث فرمائیلې دې، احقر وائی چه ددې تائید ددې نه هم کیږي چه د اودس په ابتداء کښې غسل یدین خو په هر حال کښې مستحب دې، د اودهٔ کیدو نه پس پاسیدو سره مقید نه دې او په دې حدیث کښې د ستیقاظ من النوم قید دې.

حاصل دا چه سیاق دحدیث ددې خبره متقاضی دې چه ددې حکم تعلق د مطلق اوبو سره لومنلې شي د اودس سره دې دا خاص نه کړې شي خو د مصنف رحمه الله د طرز عمل نه

معلومیږی چه هغوی دا حدیث د سنن وضوء سره متعلق کړې دی په دې وجه ئې د ابواب وضوء په مینځ کښې راوړې دې احکام المیاه او دهغې ابواب مخکښې تیر شوې دی.

یو خاص اشکال او د هغې جواب:

دلته یو سوال دا دې چه حضرت شیخ رحمه الله فرمائی چه زما استاد حضرت مولانا خلیل احمد صاحب سهارنپوری رحمه الله د خپل استاذ محترم مولانا شاه عبدالغنی صاحب رحمه الله نه دا سوال اوفرمائیلو چه په حدیث کښې د اوده کیدو نه پس پاسیدو سره د غسل یدین حکم ورکړې شوې دې صرف د احتمال نجاست په وجه باندې چه معلومه نه ده چه لاس به کومو کومو ځایونو کښې لګیدلې وی، کیدې شی چه شرمګاه او محل استنجاء ته رسیدلې وی. چه هر کله دا خبره ده نو بیا د پاجامې او لنګ هغه حصه کومه چه د شرمګاه سره متصل وی. د اوده کیدو نه پس دهغې د وینځلو حکم په طریقه اولی پکار دی حال دا چه په حدیث کښې دهغې د وینځلو حکم نه دې راغلې؟

ددې جواب حضرت شیخ صاحب رحمه الله دا فرمائیلې دې چه په ظاهر ددې وجه دا ده چه د اوبو نجاست متعدی دې، او که اوبه ناپاک یا مشکوک وی نو کوم ځیز باندې چه هم اولګیږی هغه ټول ځیزونه به مشکوک او ناپاک شی په خلاف د کپړې چه دهغې د نجاست اثر بل ځیز ته نه منتقل کیږی، هم په دې وجه فقهاء کرامو فرمائیلې دی چه ﴿طهارة الماء اٰوكد﴾ یعنی د اوبو د پاکوالی مسئله زیاته اهم ده، یو فرق بل هم دې چه په غسل یدین کښې هیڅ ګران والې (حرج) نشته، او د پاجامې ښختګ بار بار وینځلو کښې حرج دې. او حرج په شریعت کښې مدفوع دې.

[۱۰۳]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَعْنِي بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، وَلَمْ يَذْكُرْ أَبَا رَزِينٍ.

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې مرفوعاً یعنې دا حدیث، هغه وائی دوه ځله او یا درې ځله، او ابو رزین ئې نه دی ذکر کړې.

تشریح: قوله: ﴿قَالَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا﴾ مصنف رحمه الله د اعمش د شاګردانو اختلاف بیانوی په اول روایت کښې شاګرد ابومعاویه وو. په دې کښې عیسی بن یونس دې. په اول روایت کښې ثلاث مرات دې بغیر د شک نه. په دویم روایت کښې مرتین او قال ثلاثا په شک سره دې ظاهر هم دا ده چه دا ﴿او﴾ د شک دپاره نه دې، بلکه د متکلم یعنی د نبی علیه السلام په کلام کښې دې. لهذا دا به هم دغه شان لوستلې شی ﴿مرتين او قال ثلاثا﴾ او دویم احتمال دا دې چه ﴿او﴾ د راوی شک نه وی بلکه متکلم یعنی د رسول الله صلی الله علیه وسلم په کلام کښې وی. په دې صورت کښې به د ﴿او﴾ نه پس ﴿قال﴾ نه شی لوستلې، د ﴿او﴾ نه پس قَالَ هلته لوستلې شی چرته چه شک د راوی وی

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۴۵۳)، مسند احمد (۲۵۳/۲) (صحیح)

[۱۰۵]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يُدْخِلْ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ، أَوْ أَيْنَ كَانَتْ تَطُوفُ يَدُهُ".

ترجمه: د ابو هريره ﷺ نه روايت دې هغه وائي: ما اوريدلي دي د رسول الله ﷺ نه چه هغه به ويل: كله چه بيدار شي يو كس ستاسو نه د خوب خپل نه، نو نه دې ننباسي لاس خپل په لوښي كښې تردې چه وينځي هغه درې خل، بيشكه يو ستاسو نه نه پوهيږي چه چېرته شپه تېره كړې ده لاس د هغه، او يا كوم خائې كښې گرځيدو راگرځيدو لاس د هغه.

تشريح: قوله :﴿ اذا استيقظ احدكم الخ ﴾ په دې روايت كښې د نوم اضافه ده، سوال دا واردېږي چه د استيقاظ نه پس ددې قيد څه ضرورت وو، بيدارى خو وى د خوب نه؟

جواب دا دې چه د استيقاظ استعمال او اطلاق كله كله په افاقة من الغشى باندې هم كيږي، دويم سوال دا دې چه ﴿ نومه ﴾ كښې د ضمير د اضافت څه ضرورت وو ﴿ من النوم ﴾ به ئې وئيلي وې، څكه چه هر سړې د خپل خوب نه بيداريږي؟

جواب دا دې چه په دې كښې اشاره ده دې خبرې ته چه متكلم په دې حكم كښې داخل نه دې مخاطب مراد دې، او هم په دې وجه ئې احدكم هم ذكر كړې دې چه ددې حكم نه د متكلم خارجيدل معلوم شي.

باب صِفَةِ وُضُوءِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم

باب دې په بيان د طريقې د اودس د نبي ﷺ كښې

د دې باب نه د مصنف رحمه الله غرض د اودس تفصيلي كيفيت بيانول دى او دا چه د رسول الله ﷺ نه څنگه څنگه اودس كول ثابت دى، دا باب غالبًا د كتاب الطهارة د ټولو نه اوږد باب دې، په دې كښې مصنف رحمه الله د نهه صحابه كرامو رضي الله عنهم روايات ذكر فرمائيلي دى چه دهغې نه معلوميږي چه مصنف رحمه الله د بيان وضوء سخت اهتمام كوى، او دا خبره ده هم د اهتمام لائقه، د رواياتو كتلو نه معلوميږي چه صحابه كرامو رضي الله عنهم ته خپل مينځ كښې د تعليم وضوء ډير اهتمام وو.

[۱۰۶]() حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَبَانَ مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، قَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ تَوَضَّأَ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ ثَلَاثًا فَغَسَلَهُمَا، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثًا ثُمَّ الْيُسْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ، ثُمَّ غَسَلَ قَدَمَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثًا ثُمَّ الْيُسْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٥٤٥٨) (صحيح)

(): صحيح البخاري/الوضوء ٢٤ (١٥٩)، ٢٨ (١٦٤)، الصوم ٤٧ (١٩٣٤)، صحيح مسلم/الطهارة ٣ (٢٢٦)، سنن النسائي/الطهارة ٦٨ (٨٤)، موطا امام مالك/الطهارة ٦ (٢٩)، (تحفة الأشراف: ٩٧٩٤)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ٦ (٢٨٥)، مسند احمد (٧٢/١)، سنن الدارمي/الطهارة ٢٧ (٧٢٠) (صحيح)

تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هٰذَا، ثُمَّ قَالَ: "مَنْ تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هٰذَا ثُمَّ صَلّٰى رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ، غَفَرَ اللّٰهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ".

ترجمه: حمران وائي چه ما اوليدلو عثمان بن عفان چه اودس ئې اوكړو نو اوبه ئې واړولې په دواړو لاسونو باندې درې ځله نو وئې وينځل دواړه، بيا ئې مضمضه اوكړه او پوزه ئې سونړ كړه، بيا ئې مخ اووينځلو درې ځله، او وئې وينځلو ښې لاس تر څنګل پورې درې ځله، بيا چپ لاس دغسې پشان، بيا ئې مسح د رأس اوكړه، بيا ئې وينځله ښې خپه درې ځله، بيا ګسه خپه درې ځله پشان د هغې، بيا اووئيله رسول الله ﷺ اودس اوكړه پشان د اودس زما چه دادی، بيا ئې اووئيل چا چه اودس اوكړو پشان د اودس زما چه دادی، بيا ئې مونځ اوكړو دوه ركعاته چه د ځان سره ئې په هغې كښې خبرې نه وې كړې، نو الله به ورته مخكنې ګناهونه اوبخښي.

مسانيد عثمان رضی الله عنه:

﴿ عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَبَانَ مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ الخ ﴾ د تولو نه اول مصنف رحمه الله په دې سلسله كښې مسانيد عثمان رضی الله عنه بيان كړی دی ددې نه پس مسانيد علی رضی الله عنه، ددې دواړو روايتونه مصنف رحمه الله مفصلا ذكر كړی دی د اودس اكثر مسائل او اختلافات ائمه هم په دې دوؤ روايتونو كښې راغلی دی، ﴿ قوله فافرغ علی يديه ثلاثا ﴾ د ظاهر لفظ نه معلوميږی چه دواړه لاسونه ئې يوځائې وينځل، او په ډيرو روايتونو كښې داسې راغلې دی چه ﴿ افرغ بيده اليمنی علی اليسری ﴾ چه دهغې مطلب په ظاهر كښې تقديم اليمنی علی اليسری دې [1] يعنی اول ئې ښې لاس وينځلو او بيا ئې په هغې سره په ګس لاس باندې اوبه واچولې، په دې صورت كښې به غسل يدين علی التعاقب وی ابن دقيق العيد ليكی چه په دې دواړو صورتونو كښې كوم صورت افضل دې د فقهاء كرامو په دې كښې اختلاف دې.

په ابتداء د اودس كښې غسل يدين د جمهورو په نزد سنت دی، او اهل ظاهر ددې د وجوب قائل دی، د اودس په ابتداء كښې د غسل يدين ذكر په احاديث مرفوعه فعليه كښې خو په كثرت سره راغلې دې، لكه چه په احاديث الباب كښې به تاسو اوګورئ. په دې سلسله

[1] خكه چه په ګس لاس باندې د اوبو اچولو دپاره چه كله ښې لاس په اوبو كښې داخل كړی شو نو ښكاره ده چه په دې صورت كښې ښې لاس مخكښې وينځلی شو. او كه دلته د ادخال يد فی الاناء په ځائې اصغاء اناء والی صورت واخستلی شی نو بيا تقديم اليسری علی اليمنی لازميږی چه دهغې څوك هم قائل نه دی، ددې نه هم معلومه شوه چه په اودس كښې د اوبو د استعمال دوه طريقې دی، ادخال يد فی الاناء، او اصغاء اناء، اول صورت په حوض يا لوئې لوښی كښې چليږی او دويم په وړوكی لوښی كښې، ددې نه علاوه ابن رسلان شارح د ابوداؤد ليكلی دی چه اول صورت كښې اوبه د متوضی نه ښې طرف ته كيدل پكار دی، او په دويم صورت كښې ګس طرف ته. سبحان الله! زمونږ شريعت څومره جامع دې چه په دې كښې د هر څيز طريقه او تفصيل موجود دې، لكه چه په يو حديث كښې دی ﴿ليلها ونهارها سواء﴾

کښې حدیث قولي شته یا نه؟
علامه انور شاه کشمیری رحمه الله لیکلي دی چه ماته په دې مسئله کښې هیڅ قولي حدیث یاد نه دې، او حدیث الاستیقاظ من النوم د غسل یدین په سلسله کښې اگرچه قولي حدیث دې، خو دا حدیث د سنن وضوء نه منلو کښې د علماء کرامو اختلاف دې چه دهغې بحث ددې نه په مخکښې باب کښې تیر شوې دې.
قوله :﴿ ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ﴾ د مضمضه لغوی معنی ده ﴿ تحریک الماء فی الفم ﴾ یا مطلق تحریک، پس وئیلي شي ﴿ مضمض النعاس فی عینیه ای تحرک ﴾ یعنی د فلاني سړی په سترګو کښې خوب تاویږی، او د جمهور فقهاء کرامو په نزد ددې حقیقت ﴿ ادخال الماء فی الفم ﴾ دې، بیا د فقهاء کرامو په دې کښې اختلاف دې چه د مضمضې دپاره په خُله کښې د اوبو د اخستلو نه پس إدارة الماء هم شرط دې یا نه، جمهور علماء کرام ددې قائل نه دی، بعض قائل دی، هم دغه شان په خُله کښې د اوبو اچولو نه پس دهغې مج یعنی بهر تویول هم د جمهورو په نزد ضروری نه دی، بلکه که دا تیرې کړی نو د مضمضه تحقق به راشی، خو بعض فقهاء کرام ددې د وجوب قائل دی.
د ترتیب تقاضا دا ده چه د مضمضه نه پس د استنشاق ذکر وې، پس په بعض نسخو کښې د ﴿ استنثر ﴾ په ځائې ﴿ استنشق ﴾ دې لکه چه په حاشیه باندې د نسخې علامت جوړولو سره لیکلي شوې دی، او دلته مراد دا دې ﴿ استنثر ای بعد الاستنشاق ﴾ ځکه چه ذکر استنثار مستلزم دې استنشاق لره د جمهورو رائې دا ده چه په دواړو کښې فرق دې، استنشاق وائی ادخال الماء فی الانف ته او استنثار ددې ضد دې خو په دې کښې د ابن العربی او ابن قتیبه اختلاف دې هغوی وائی چه د استنثار معنی هم د استنشاق ده، امام نووی رحمه الله فرمائی چه صحیح د جمهورو قول دې، خو احقر وائی چه په مُغرب او المصباح المنیر دواړو کښې د استنثار تفسیر په استنشاق سره کړې شوې دې.

د مضمضه او استنشاق په حکم کښې اختلاف د علماؤ:

د دې نه پس ځان پوهه کړئ چه د مضمضه او استنشاق په حکم کښې اختلاف دې، د امام مالک او امام شافعی په نزد په اودس او غسل دواړو کښې سنت ده او هم دا مذهب دې د حسن بصری اودامام زهری رحمهما الله، او د امام احمد رحمه الله د مشهور قول په بناء دا دواړه په دواړو کښې فرض دی او د داؤد ظاهری په نزد استنشاق په اودس او غسل دواړو کښې واجب دې، او مضمضه په دواړو کښې سنت ده، او هم دا یو روایت د امام احمد رحمه الله دې، او دریم روایت د امام احمد رحمه الله په مثل د جمهور دې، او د احنافو په نزد په اودس او غسل کښې فرق دې، په اودس کښې دواړه سنت او غسل جنابت کښې دواړه واجب دی، د مضمضه او استنشاق دا اختلافات سره د دلائلو نه په باب السواک من الفطرة کښې تیر شوې دې.

د مضمضه او استنشاق په کیفیت کښې د ائمه وُ مذاهب:

ځان پوهه کړه چه دلته یو اختلاف بل دې یعنی د مضمضه او استنشاق طریقه او کیفیت، پس امام ترمذی رحمه الله په دې سلسله کښې دوه ابواب قائم کړی دی یو د مضمضه او

استنشاق د حکم د بيان دپاره او دويم باب مستقلا د بيان کيفيت دپاره، اختلاف په دې کښې دا دې چه په مضمضه او استنشاق کښې وصل اولي دې يا که فصل؟ [۱] بله دا چه دواړه دې په يو اوبو سره اوکړې شی او که د دواړو دپاره بيلې بيلې اوبه واخستلې شی.

امام نووی رحمه الله فرمائی چه زمونږ په نزد په دې مسئله کښې پنځه اقوال دی چه هغه په خپلو الفاظو کښې د حفظ د سهولت دپاره داسې تعبير کوم.

اول قول: الوصل بثلاث غرفات: يعنی په يو لپه کښې اوبه اخستلو سره دهغې په بعض حصې سره مضمضه او بعض سره استنشاق اوکړې شی، بيا دې هم دغه شان په دويم او دريم ځل اوکړې شی،

دويم قول: الوصل بغرفة واحدة: يعنی په يو لپه کښې اوبه اخستلو سره اول مضمضه او بيا هم په هغه اوبو سره استنشاق، او هم دغه شان دې په دې پاتې شوې اوبو باندې دويم او دريم ځل اوکړې شی، گويا د وصل دوه طريقې شوې، په درې لپو باندې، او په يو لپه باندې، بيا د فصل درې صورتونه دی:

۱: فصل په يوه لپه : چه دهغې مطلب دا دې چه په يوې لپې سره اول درې کرته مسلسل مضمضه اوکړې شی او بيا په باقی اوبو سره درې کرته مسلسل استنشاق اوکړې شی.

۲: فصل په دوه لپو باندې: يعنی د يوې لپې اوبو نه دې اول درې کرته مضمضه اوکړې شی، بيا دې په دويمې لپې سره درې کرته استنشاق اوکړې شی،

۳: فصل په شپږو لپو باندې : يعنی درې لپې دې اول د مضمضه دپاره، او بيا درې لپې درې کرته د استنشاق دپاره، خنگه چه زمونږ علاقو کښې کيږی او مونږ او تاسو ئې کوو، خو د شوافعو په نزد په دې پنځو صورتونو کښې اول صورت يعنی الوصل بثلاث غرفات زيات اولي دې كما قال النووی.

خان پوهه کړه چه د احنافو په نزد د وصل هغه صورت خو جائز دې چه په هغې کښې د ماء مستعمل استعمال نه لازميږی، او په کوم صورت کښې چه د ماء مستعمل استعمال لازميږی هغه صورت ناجائز دې مثلا که يو سړې په يوې غرفې سره مخکښې مضمضه او بيا هم په دې باقی اوبو سره استنشاق اوکړی نو دا به جائز وی خو که په يو لپه کښې اوبه واخلی نو په هغې باندې د استنشاق کولو نه پس به هم په هغه اوبو باندې دوباره استنشاق يا مضمضه کول صحيح نه وی، ځکه چه يو ځل استنشاق کولو نه پس په لپه کښې باقی پاتې اوبه مستعمل گرځی، لکه چه ظاهره ده.

قوله :(وَغَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ) دا غايت د جمهورو علماء کرامو چه په هغوی کښې ائمه اربعه دی، په نزد په مغيا کښې داخل دې په دې کښې د امام زفر او داؤد ظاهری

---

[۱] د فصل مطلب دا دې چه د مضمضه د فراغت نه پس استنشاق اوکړې شی او د وصل مطلب دا دې چه دواړه يو ځائې اوکړې شی دا مسئله امام ابوداؤد رحمه الله وړاندې په يو مستقل باب کښې ذکر کړې ده، باب الفرق بين المضمضة والاستنشاق)

اختلاف مشهور دي، هغوی وائی غایت د مغیا نه خارج دي، او بعضو د امام مالک رحمه الله نه هم په دې کښې اختلاف نقل کړې دي، خو دا صحیح نه ده.

د غایت دوه قسمونه دی غایت اسقاط او غایت امتداد:

غایت کله په مغیا کښې داخل وی او کله خارج، په باب الصوم یعنی آیت کریمه ﴿ ثم اتموا الصیام الی اللیل ﴾ کښې خارج دي او په باب الوضوء کښې داخل دي. قاعده ددې دا لیکلې ده چه د غایت دوه قسمونه دی، غایت الاسقاط او غایت الامتداد، په اول کښې غایة په مغیا کښې داخل وی، او په ثانی کښې خارج، غایت الاسقاط هغې ته وائی چه غایت د مغیا د جنس نه وی کما فی الوضوء ځکه چه د ید اطلاق د ګوتو نه واخله تر ترخونو پورې کیږی، او دلته یعنی ﴿ فاغسلوا وجوهکم وایدیکم الی المرافق ﴾ کښې ذکر غایت مافوق المرفق ته د حکم غسل نه د ساقط کولو دپاره دې، که غایت نه ذکر کیدو نو غسل ید به تر إبط پورې ضروری وې هم په دې وجه ددې غایت نوم غایت الاسقاط کیخودلې شو چه د ما بعد الغائط د ساقطولو دپاره دې هم دې لره صاحب هدایة فرمائی ﴿ اذ لولاها لاستوعبت الوظیفة الکل ﴾ او غایت الامتداد هغې ته وائی کوم چه د حکم د اوږدولو او خورولو دپاره ذکر کړې شی او دا هلته وی کوم ځائې چه غایت د مغیا د جنس نه نه وی لکه ﴿ ثم اتموا الصیام إلی اللیل ﴾ کښې، ځکه چه د روژې د ابتداء د اول نهار نه کیږی، او د صوم لغوی معنی د مطلق امساک ده که هغه د یو ساعت دپاره ولې نه وی، پس هلته چه د الی اللیل، کوم غایت ذکر کړې شوې دې هغه د امتداد دپاره دې چه د امساک حکم د ورځې د آخر پورې اوشی، دلته که غایت نه وو ذکر شوې نو دا به لازمیدل چه د صوم تحقق امساک ساعة سره هم حاصل شی، حال دا چه داسې نه ده.

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه په اودس کښې دا اختلاف په مرفقین او کعبین دواړو کښې دې، او په دې کښې هم اختلاف دې چه په اودس کښې د کعب نه څه مراد دې؟ د جمهور علماء او د ائمه اربعه په نزد کعب نوم دی د ﴿ العظمان الناتیان بین الساق والقدم ﴾ او په هر رجل کښې دوه کعب وی، په دې مسئله کښې د روافض اختلاف دې هغوی وائی چه هر رجل کښې یو کعب وی عند معقد الشراک (یعنی دخپې شاته حصه کښې دتسمې د تړلو ځائې) هغوی په اودس کښې هم ددې قائل دی چه خپې دې تر معقد الشراک پورې وینځلې شی.

دلته د حافظ ابن حجر رحمه الله نه یو وهم اوشو هغه دا چه هغوی د امام محمد رحمه الله طرف دا قول منسوب کړې دې، حال دا چه دا صحیح نه ده، علامه عینی رحمه الله دا رد کړې ده، غالبا حافظ ته مغالطه د باب الحج د یوې مسئلې نه شوې دې هغه دا چه په حدیث کښې دی ﴿ اذا لم یجد النعلین فلیلبس الخفین ولیقطعهما اسفل من الکعبین ﴾، امام محمد رحمه الله په دې مسئله کښې فرمائی چه دلته د کعب نه مراد معقد الشراک دې نه باب وضوء کښې.

په مسح رأس کښې مباحث اربعه:

﴿ قوله ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ ﴾ ځان پوهه کړه چه په مسح د سر کښې څلور بحثونه دی، اول مقدار مفروض، ثانی تثلیث مسح، ثالث د مسح رأس دپاره د ماء جدید اخستل، رابع کیفیت

مسح یعنی د مسح طریقه څه ده

بحث اول مقدار مفروض:

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د فقهاء کرامو په دې کښې دیارلس اقوال دی، مشهور په هغې کښې درې دی.

۱: د احنافو په نزد څلورمه حصه د سر یا مقدار د دریو ګوتو د لاس د ګوتو نه،

۲: د شوافعو په نزد په دې کښې دوه اقوال دی، یو ادنی ما یطلق علیه اسم المسح یعنی کم از کم هغه مقدار چه په هغې باندې د مسح اطلاق کیدې شی، اګرچه یو ویښته ولې نه وی، دویم قول دا دې چه کم از کم ثلاث شعرات.

۳: د امام مالک او احمد رحمهما الله په نزد د مشهور قول په بناء استیعاب د سر واجب دې، او د امام احمد رحمه الله دویم قول دا دې چه د بعض سر مسح کافی ده او دا دوه اقوال د هغوی په نزد د سړو په حق کښې دی، او د زنانو دپاره د مقدم راس مسح کول کافی دی، هم دغه شان د مالکیانو په نزد نور هم اقوال دی، پس د بعض مالکیانو په نزد مسح الثلثین ده او د بعض په نزد مسح الثلث ده.

د احنافو دلیل د مغیره بن شعبه رضی الله عنه حدیث دې کوم چه په مسلم او ابوداؤد وغیره کښې دې چه په هغې کښې دی ﴿ ومسح علی ناصیته ﴾ بله دا چه د انس رضی الله عنه په حدیث کوم چه په ابوداؤد کښې دې چه په هغې کښې د ﴿ مسح مقدم راسه ﴾ لفظ دې ابن الهمام رحمه الله فرمائی چه مقدم راس او ناصیه او ربع راس دا ټول یو دی، بله دا چه په ﴿ وامسحوا برؤسکم ﴾ کښې باء د تبعیض دپاره ده، شوافع فرمائی چه په آیت وضوء کښې مسح راس مطلقا مذکور دې، ﴿ والمطلق یجری علی اطلاقه ﴾ ددې جواب اصولینو دا ورکړې دې چه آیت وضوء د مسح راس په باره کښې مطلق نه دې بلکه مجمل دې، او په مجمل باندې د عمل دپاره د مجمل یعنی د متکلم د طرف نه بیان ضروری دې، بغیر د بیان نه په هغې باندې عمل ممکن نه دې، او د رسول الله ﷺ عمل یعنی مسح علی الناصیة ددې مجمل بیان دې، لهذا مسح علی الناصیة به فرض وی، پاتې شوه دا خبره چه دې ته مطلق ولې نه شو وئیلې ددې جواب دا دې چه د مطلق علامت دا دې چه دهغې په افرادو کښې چه کوم فرد هم چه مکلف اختیار کړې نو مامور به دې ادا کونکې اوګڼړی، او دلته داسې نه ده، ځکه چه د مطلق مسح راس څو افراد دی، مسح علی الکل، مسح علی الثلثین، مسح علی النصف، مسح علی الثلث، مسح علی الربع، مسح علی الخمس، مسح علی السدس وغیره وغیره نو ګورئ که یو سړې د مطلق په دې افرادو کښې د شروع څلور اختیار کړی نو صرف د مامور به ادا کونکې نه ستاسو په نزد دې او نه زمونږ په نزد بلکه هغه په دې صورتونو کښې مامور به مع شئ زائد لره ادا کونکې دې ﴿ فلم توجد علامة المطلق فثبت ما قلناه ﴾

د موالکو او حنابله دلیل: مالکیان او حنابله فرمائی چه په قرآن کریم کښې د مسح راس حکم دې ﴿ واسم الراس حقیقة فی العضو کله ﴾ یعنی راس نوم دې د پوره اندام، بله دا چه هغوی وائی چه په ﴿ وامسحوا برؤسکم ﴾ کښې باء د تبعیض دپاره نه ده بلکه زائده ده، ابن

القيم الحنبلي رحمه الله فرمائي چه د رسول الله ﷺ نه يو ځل هم دا ثابت نه دی چه هغوی د بعضي سر په مسح باندې اکتفاء کړې وی، او داسې خو شوې ده چه صرف په ناصيه باندې مسح کولو سره ئې د باقی مسح تکميل په مسح علی العمامة باندې فرمائيلې ده.

بحث ثانی تثليث مسح :

د جمهور علماء ائمه ثلاثه په نزد په مسح راس کښې توحيد دې، تثليث مستحب نه دې، د امام شافعی رحمه الله او عطاء رحمه الله په نزد تثليث مستحب دې، او ابن العربی د ابن سيرين مذهب دا نقل کړې دې چه د هغوی په نزد مسح د سر دوه کرته ده، يو ځل فرض او يو ځل سنت.

د شوافعو دلائل: د شوافعو استدلال د هغه رواياتو منجمله نه دې چه په هغې کښې راځی (توضاء ثلاثا ثلاثا) هغوی وائی چه ددې رواياتو نه په ظاهره معلوميږی چه ټول اعضاء په دې کښې داخل دی، بل د عثمان او علی رضی الله عنهما بعض روايات کوم چه په ابوداؤد کښې وړاندې راروان دی په هغې کښې د تثليث مسح تصريح ده، بله دا چه هغوی قياس کوی راس لره په باقی اندامونو باندې،

د جمهورو دلائل: د جمهورو استدلال د روايت مفصله نه دې، جمهور وائی چه روايات مفصله قاضی دی په روايات مجمله باندې او د روايات مفصله صحيحه نه توحيد د مسح معلوميږی او په کومو رواياتو مفصلو کښې چه په مسح د سر کښې تثليث ذکر شوې دې هغه متکلم فيه او ضعيف دی، پس امام ابوداؤد رحمه الله وړاندې تلو سره فرمائی چه د عثمان رضی الله عنه احاديث صحيحه په دې خبره باندې دال دی چه مسح د سر صرف يو ځل ده، معلومه شوه چه د عثمان رضی الله عنه په کومو دوه روايتونو کښې چه تثليث مسح ذکر شوې ده هغه ضعيف دی، ځکه چه په هغې کښې د يو په سند کښې عبدالرحمن بن وردان دې، او د دويم په سند کښې عامر بن شقيق دې وهما ضعيفان کما حققه شيخ شيخنا فی البذل، علامه شوکانی رحمه الله فرمائی د انصاف خبره دا ده چه د تثليث مسح احاديث درجې د اعتبار ته نه دی رسيدلی، هم دغه شان حافظ ابن حجر رحمه الله هم د تثليث مسح په رواياتو باندې کلام کړې دې هغوی فرمائی (ولو صح فمحمول علی الاستيعاب لانها مسحات مستقلات) يعنی اول خو د تثليث روايات صحيح نه دی او که صحيح اومنلې شی نو هغه موؤل دی، يعنی هلته د تثليث نه مراد درې کرته مستقلا مسح کل نه دی بلکه مقصود استيعاب راس دې، په يو مشهور حديث کښې دا دی چه يو ځل رسول الله ﷺ اودس اوفرمائيلو چه په هغې کښې يو ځل مسح راس ذکر ده، د اودس پوره کولو نه پس رسول الله ﷺ اوفرمائيل (من زاد علی هذا فقد اساء وظلم) حافظ وائی چه دا روايت په توحيد مسح باندې قوی دليل دې، د احنافو د طرف نه دويم تاويل دا دې چه محمول دې په مسح بماء واحد باندې، او تثليث المسح بماء واحد يو روايت کښې د امام ابوحنيفه رحمه الله نه هم منقول دی په خلاف د امام شافعی رحمه الله چه هغوی د تثليث مسح بثلاثة مياه قائل دی، بله دا چه د شوافعو مسح د سر قياس کول په باقی اندامونو باندې قياس کول دی مع الفارق، ځکه چه د مسح بناء په تخفيف باندې ده په خلاف د غسل، بيا څنګه يو په بل باندې قياس کيدې شی.

بحث ثالث تجدید ماء :

د مسح راس دپاره نوې اوبه اخستل د احنافو په نزد سنت دی او د شوافعو او حنابله په نزد نوې اوبه اخستل واجب دی، په دې باندې به مونږ کلام وړاندې تلو سره د عبدالله بن زید بن عاصم رضی الله عنه د روایت د لاندې کوو.

بحث رابع کیفیت مسح :

د جمهورو علماء اربعه ؤ په نزد به مسح راس ابتداء د مقدم راس نه کیږی او وکیع بن الجراح رحمه الله فرمائی لکه چه په ترمذی کښې دی چه ددې ابتداء به د موخر راس نه کیږی، په دې باندې ابن عربی په شرح د ترمذی کښې فرمائی (لا نعلم احدا قال به غیره) چه د وکیع بن الجراح نه علاوه بل چا دا قول اختیار کړې وی زمونږ په علم کښې نشته، حضرت شیخ په حاشیه د کوکب کښې فرمائی چه د علامه عینی رحمه الله دا قول د حسن بن صالح [1] نه هم منقول دې، او دریم قول هغه دې کوم چه د حسن بصری رحمه الله نه منقول دې، البدایة من الهامة یعنی د مسح راس ابتداء به د وسط راس نه کیږی په داسی طریقه چه په وسط راس [2] باندې لاس کیخودلو سره هغه د مقدم راس طرف ته راوړی. او بیا دې واپس کولو سره د سټ طرف ته بوځی، ددې مسئلې دلائل به د عبدالله بن زید بن عاصم په حدیث کښې راشی.

تنبیه : ځان پوهه کړه چه صاحب منیة او صاحب محیط د مسح راس یو خاص طریقه لیکلې ده هغه دا چه د مسح راس په وخت دې سباحتین او ابهامین د سر نه جدا کیخودلې شی چه په سباحتین سره د باطن اذنین او په ابهامین سره په ظاهر اذنین باندې مسح اوکړې شی. بله دا چه د مسح په ابتداء چه کله دواړه لاسونه د مخکښې حصې نه شاته حصې ته بوځی نو په دې وخت کښې دې کفین هم د سر نه جدا اوساتی، صرف د دواړه لاسونو دې درې ګوتې یو ځائې کړی او په هغې سره دې د سر په پورته حصه باندې مسح اوکړې شی، او بیا چه کله د استیعاب راس په قصد سره دواړه لاسونه د شانه مخې ته راولی نو هغه وخت دې کفین په مسح کښې استعمال کړی، چه د سر د پورته حصې مسح په ګوتو سره او د جانبین مسح په کفین سره اوشی. دا خاص ترکیب دې حضراتو په دې وجه بیان کړو چه که دواړه لاسونه په سر باندې کیږدی او د وړاندې نه ئې روستو او د روستو نه وړاندې طرف ته راولی نو په دې کښې به د لاسونو د لوند والی دوباره استعمال اوشی ګویا د ماء مستعمل استعمال به لازم شی، خو محقق ابن الهمام رحمه الله د مسح ددې خاص شکل تردید کړې دې چه ددې ثبوت په هیڅ روایت کښې نشته، بلا وجه تکلف دې، ځکه چه په لاسونو باندې چه کوم لوندوالی دې دهغې په تکرار استعمال کښې هیڅ قباحت نشته، اوبه تر هغه وخته پورې مستعمل کیږی نه ترڅو چه د اندام نه منفصل نه شی

---

[1] دوی ته حسن بن حی هم وائی دا نسبت الی الجد دې، اصل کښې دا نوم داسې دې حسن بن صالح بن صالح بن حی.

[2] غالبا ددې ماخذ هغه روایت دې کوم چه وړاندې د ربیع بنت معوذ بن عفراء په حدیث کښې راروان دې چه دهغې الفاظ داسې دی نمسح الراس کله من قرن الشعر کل ناحیة لمنصب الشعر الحدیث)

قوله :﴿ ثُمَّ غَسَلَ قَدَمَهُ الْيُمْنَى ﴾ په وظيفه رجلين كښې اختلاف دې. جمهور علماء كرام ائمه اربعه د غسل قائل دی، او بعض خلق د مسح رجلين قائل دی، ددې دپاره مصنف رحمه الله وړاندې تلو سره مستقل ترجمه (باب غسل الرجل) قائم كړې دې، تفصيل به هلته راشي.

قوله :﴿ لاَ يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَه ﴾ يعنی كوم سړې چه په پورته ذكر كړې شوې طريقه باندې اودس كولو نه پس دوه ركعته داسې اوكړی چه په هغې كښې د خپل نفس سره خبرې نه كوی نو د هغه تير ټول ګناهونه به معاف شي.

په دې حديث كښې د وسوسو نفی ده، دلته يو اختلاف خو دا دې چه د كومو وسوسو نفی مراد ده د وساوس اختياريه يا كه د مطلق وساوس، ځكه چه وساوس په دوه قسمه باندې وی اختياری او غير اختياری اكثر شارحين چه په هغوی كښې امام نووی رحمه الله او قاضی عياض رحمه الله هم دی، فرمائی چه د وساوس اختياريه نفی مراد ده ځكه چه وساوس غير اختياريه كومو ته چه خطرات وئيلې شی هغه دې امت ته معاف دی ﴿ان الله تجاوز عن امتی ما وسوست به صدورها مالم تعمل او تتكلم به ﴾ بله دا چه د مطلق وسوسو راتلل د انسان په اختيار كښې نه دی، په دې باندې انسان قادر هم نه دې، ﴿ لا يكلف الله نفسا الا وسعها ﴾، دويم قول په دې كښې هغه دې كوم چه قاضی عياض رحمه الله د بعض علماء كرامو نه نقل كړې دې، هغه دا چه په دې حديث كښې د مطلق وساوس نفی مراد ده، پاتې شوه دا خبره چه دا څيز غير اختياری دې، نو ددې جواب دا دې چه دا حديث د باب تكليف او وعيد نه نۀ دې باب وعد او ترتب ثواب مخصوص نه دې، يعنی هغه فضيلت كوم چه په حديث كښې مذكور دې، په دې دوه ركعتونو باندې به هغه وخت مرتب وی چه كله مطلقا وساوس رانشی، د خصوصی انعام او ثواب دپاره په دې قسم قيد لګولو كښې هيڅ اشكال نشته.

(دلته دكومو خيالاتو نفی مراده؟)

او بل اختلاف دلته دا دې چه كوم خيالات مراد دی، صرف ما يتعلق بالدنيا كه مطلقا، په دې كښې قول راجح كوم چه امام نووی او قاضی عياض رحمه الله اختيار كړې دې دا دې چه مطلق وساوس مراد دی، كه هغه د دنيا د امورو سره متعلق وی يا د امور آخرت سره سوا د مانځه نه، او دويم قول دا دې چه ما يتعلق بامور الدنيا مراد دی، او هغه خيالات كوم چه د آخرت د امورو يا د څه دينی كار سره متعلق وی هغه په دې كښې داخل نه دی ځكه چه د حكيم ترمذی په يو روايت كښې د ﴿ بشیء من امور الدنيا ﴾ قيد راغلې دې بله دا چه د عمر رضی الله عنه نه روايت دې ﴿ انی لاجهز جيشی وانا فی الصلوة ﴾ چه عمر رضی الله عنه په مانځه كښې د مشغوليدو د تجهيز جيش كوم چه د امور دين نه دی دهغې به هغوی ته په مانځه كښې خيال راتلو.[1]

---

[1] خو د عمر رضی الله عنه ددې مقولې دويم مطلب بعض علماء كرامو دا اخستلې دې چه زه په تجهيز جيش كښې مصروف يم، خو د مانځه وخت چونكه نزدې وی په دې وجه خيال او ذهن په مانځه كښې وی، دا مطلب نه دې چه په مونځ كولو كښې ئې د تجهيز جيش خيال راځی)

[۱۰۷]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ وَرْدَانَ، حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنِي حُمْرَانُ، قَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ تَوَضَّأَ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ، وَلَمْ يَذْكُرِ الْمَضْمَضَةَ وَالِاسْتِنْشَاقَ، وَقَالَ فِيهِ: وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ هَكَذَا، وَقَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ دُونَ هَذَا كَفَاهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ أَمْرَ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حمران وائي چه ما عثمان بن عفان اوليدلو چه اودس ئې اوکړو، نو ذکر ئې کړو دهغې پشان، او ذکر ئې نه کړه مضمضه او استنشاق. او وئيلي دي په هغې کې. او مسح د سر ئې اوکړه درې ځله، بيا ئې خپې وينځلې درې ځلې، بيا ئې اووئيل: ما ليدلې دی رسول الله ﷺ چه اودس ئې اوکړو دارنګه، او وئې وئيله چاچې اودس اوکړو کم د دېنه نو د هغه لپاره بس دی، او ذکر ئې نه کړو مونځ.

تشريح: قوله ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى الخ ﴾ دا د عثمان رضی الله عنه د پورته ذکر شوې حديث طريق ثانی ده، په اول سند کښې د حمران نه روايت کونکې عطاء وو، او په دې طريق کښې د هغوی نه روايت کونکې ابو سلمة بن عبدالرحمن دې ﴿ قوله فَذَكَرَ نَحْوَهُ ﴾ د ذکر ضمير ابو سلمه ته راجع دې، کوم چه د طريق ثانی راوی دې، او د نحوه ضمير د عطاء طرف ته راجع دې کوم چه په طريق اول کښې ذکر دې، د مصنف رحمه الله غرض ابوسلمة او عطاء د دواړو روايتونو په الفاظو کښې چه کوم کمې او زيادت دې هغه بيانول دی. پس په دې روايت کښې مضمضه او استنشاق مذکور نه دې، په اول روايت کښې مذکور وو. د ابوسلمه په روايت کښې ﴿ مسح ثلاثا ﴾ دې د عطاء په روايت کښې ﴿ مسح راسه ﴾ مطلقا دې دريم فرق دا دې چه د ابوسلمه په روايت کښې غسل رجلين مجملا ذکر کړې دې، او د عطاء په روايت کښې دواړه بيل بيل ذکر کړې شوې دی، او څلورم فرق دا دې چه د عطاء په روايت کښې په ځاې د ﴿ من توضاء دون هذا كفاه ﴾ دې. او پنځم فرق دا دې چه په اول روايت کښې ﴿ ثم صلى ركعتين الخ ﴾ مذکور وو په دې دويم روايت کښې دا نشته، دا هغه پنځه فرقونه دی کوم چه مصنف رحمه الله خپله ددې دوه روايتونو ترمينځه بيان فرمائيلې دی

[۱۰۸]([2]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دَاوُدَ الْإِسْكَنْدَرَانِيُّ، حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ زِيَادٍ الْمُؤَذِّنُ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ التَّيْمِيِّ، قَالَ: سُئِلَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنِ الْوُضُوءِ، فَقَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ سُئِلَ عَنِ الْوُضُوءِ، "فَدَعَا بِمَاءٍ، فَأُتِيَ بِمِيضَأَةٍ فَأَصْغَى عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ أَدْخَلَهَا فِي الْمَاءِ، فَتَمَضْمَضَ ثَلَاثًا وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثًا وَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثًا وَغَسَلَ يَدَهُ الْيُسْرَى ثَلَاثًا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَأَخَذَ مَاءً فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ فَغَسَلَ بُطُونَهُمَا وَظُهُورَهُمَا مَرَّةً وَاحِدَةً ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: أَيْنَ السَّائِلُونَ عَنِ الْوُضُوءِ؟ هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: أَحَادِيثُ عُثْمَانَ رضی الله عنه الصِّحَاحُ كُلُّهَا تَدُلُّ عَلَى مَسْحِ الرَّأْسِ أَنَّهُ مَرَّةً فَإِنَّهُمْ ذَكَرُوا الْوُضُوءَ ثَلَاثًا وَقَالُوا فِيهَا: وَمَسَحَ رَأْسَهُ، وَلَمْ يَذْكُرُوا عَدَدًا كَمَا ذَكَرُوا فِي غَيْرِهِ.

ترجمه: د عثمان بن عبد الرحمن بن التيمي نه روايت دې هغه وائی، چه سوال اوکړې شو د

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۷۹۹) (حسن صحيح)
[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۸۲۰) (حسن صحيح)

ابن ابي مليكه نه د اودس په باره کښې، نو هغه اووئيل: ما ليدلى دى عثمان بن عفان چه سوال ترېنه شوى وو د اودس باره کښې، نو راويې غوښتلې اوبه، نو راوړى شوه ورته د اودس لوښى نو راکوږيې کړو په ښې لاس کښې اوهغې سره ئې ښې لاس اووينځلو بيا ئې داخل کړو په اوبو کښې، نو مضمضه ئې اوکړه او پوزه ئې سونړ کړه درې ځله، او مخ ئې وينځلو درې ځله، بيا ئې ښى لاس وينځلو درې ځله، او وئې وينځلو ګس لاس خپل درې ځله، بيا ئې لاس داخل کړو نو اوبه ئې راواخستې نو مسح د سر او د غوږونو ئې اوکړه، نو وئې وينځل باطن او ظاهر د دواړو يو ځل، بيا ئې خپې وينځلې، بيا ئې اووئيل: چرته دي تپوس کونکي د اودس؟ دارنګه ما ليدلى وو رسول الله ﷺ چه اودس ئې کولو. وئيلى دي ابوداود: د عثمان صحيح احاديث ټول دليل دى چه مسح د سر يو ځل ده، ځکه هغوى اودس درې ځل ذکر کړى دى، اومسح د سر ئې مطلق ذکر کړه او دهغې عدد ئې نه دې ذکر کړې څنګه چه نورو خلقو ذکر کړى دى په نورو ځيزونو کښې.

تشريح: قوله :﴿ فَأتِيَ بِمِيضَاةٍ الخ ﴾ دا د حديث عثمان رضي الله عنه دريم طريق دې، په دې کښې د عثمان رضي الله عنه شاګرد بدل شو په اول روايت کښې حمران وو، په دې کښې د هغوى په ځائې ابن ابى مليکة دې، چه د هغوى نو عبدالله بن عبيدالله بن أبى مليكة دې، دا نسبت الى الجد دې، ميضاة يعنى هغه لوښې چه په هغې کښې د اودس په اندازه اوبه وى.

قوله :﴿ فَأَصْغَاهَا عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى ﴾ يعنى په ګس لاس باندې ئې دا لوښى ښکته کړو او په ښى لاس باندې ئې ترې اوبه واچولې، ددې مقتضى دا ده چه د ماء وضوء لوښې د متوضى ګس طرف کيدل پکار دى، ابن رسلان رحمه الله ليکى چه که د اودس لوښې وړوکې وى کوم چه په لاس باندې ښکته کيدې شى نو لوښې دې په ګس طرف باندې کيخودلې شى چه په غسل يدين کښې ابتداء باليمين راشى او که اوبه په لوئې ځيز کښې وى کوم چه په لاس باندې نه شى ښکته کيدې نو بيا متوضى لره ښى طرف ته کيدل پکار دى چه ښى لاس لره اول په هغې کښې دننه وينځلو سره په ښى لاس سره په ګس لاس باندې اوبه واچولې شى ﴿ فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ ﴾ په دې حديث کښې مسح اذنين ذکر شوې دې په اول حديث کښې نه وو ذکر شوې. غالبا هغه به د راوى اختصار وى، حديث خو دواړه د عثمان رضي الله عنه دى، خو ددې طرق مختلف دى، يو حديث په متعدد طرق سره په دې وجه هم ذکر کولې شى که چرته په مضمون يا الفاظو کښې که د راويانو اختلاف وى نو چه هغه مخامخ راشى

په مسح د غوږونو کښې مسائل اختلافيه:

په مسح اذنين کښې څلور بحثونه اختلافى دى. اول وظيفه اذنين څه ده، مسح که غسل، دويم دا چه واجب ده که فرض، دريم دا چه د غوږونو د مسح دپاره تجديد د اوبو ضرورى دې که نه، څلورم مستقل اندام دې که د سر جزء دې.

بحث اول : د ائمه اربعه په نزد وظيفه اذنين مسح ده، او د داؤد ظاهرى او امام زهرى رحمه الله په نزد ددې وظيفه غسل دې، او د امام شعبى او امام حسن بن صالح رحمه الله په نزد ددې وظيفه مسح او غسل دواړه ده، ما اقبل من الاذنين يعنى د غوږونو هغه حصه کومه چه د مخ طرف

نه ده (کوم ته چه باطن اذنین هم وائی) ددې غسل به په غسل د وجه سره وی، او د ما ادبر من الاذنین مسح به وی په مسح اذنین سره، او څلورم قول په دې کښې د اسحق بن راهویه دې هغوی فرمائی چه د اذنین حکم دې خو مسح، خو د ما اقبل من الاذنین مسح په غسل وجه سره او د ما ادبر من الاذنین مسح به په مسح راس سره وی.

بحث ثانی : د جمهور علماء ائمه ثلاثه په نزد مسح اذنین سنت ده، او د امام احمدؒ په نزد واجب ده.

بحث ثالث : د امام شافعی [1]، امام مالک او امام احمد رحمهم الله درې وارو په نزد د مسح اذنین دپاره تجدید ماء مسنون دې، او د احنافو په نزد مسنون دا ده چه مسح اذنین دې بماء الراس وی، پس حافظ ابن القیمؒ فرمائی چه د رسول اللهﷺ نه د مسح اذنین دپاره تجدید ماء ثابت نه دې [2]، هم دغه شان ددې باب آخری حدیث الاذنان من الراس زمونږ دلیل دې، او هغه حضرات ددې حدیث جواب دا ورکوی چه ددې حدیث مرفوع کیدل ثابت نه دی لکه چه ددې تفصیل به د هغه حدیث د لاندې په آخر باب کښې راشی، او بعضو ددې جواب دا ورکړې دې چه د ﴿ الاذنان من الراس ﴾ مطلب دا دې چه ﴿ انهما ممسوحان مغسولان ﴾ یعنی د سر په شان غوږ هم په اعضاء ممسوحه کښې دې او دا مطلب نه دې چه دا د سر جزء دې لهذا د تجدید ماء ضرورت نشته، (قاله ابن عبدالبر فی الکافی) او حدیث د تکفیر الوضوء هم د احنافو دلیل دې، امام نسائی په دې باندې قائم کړې دې: باب مسح الأذنین مع الراس وما یستدل به علی انهما من الراس.

سوال دا دې چه د احنافو په نزد تجدید د ماء مستحب هم دې که نه دی؟ په دې کښې زمونږ د فقهاء کرامو اختلاف دې، په مراقی الفلاح کښې خو ئې مستحب لیکلې دې [3] او په فتح القدیر کښې ئې ﴿ لا یستحب ﴾ لیکلې دې او هم دا د علامه شامیؒ تحقیق هم دې او هم

---

[1]) د امام شافعیؒ دا مسلک په متن د ابو شجاع او دهغې په شرح او په انوار ساطعه صفحه ۱۰۵ کښې هم دغه شان لیکلې دې، او د امام مالکؒ دا مسلک په انوار ساطعه صفحه ۱۸۰، په ارشاد السالک او کتاب الکافی صفحه ۱۴۱ د ابن عبدالبرؒ کښې لیکلې دې او د امام احمدؒ دا مذهب په الروض المربع او انوار ساطعه صفحه ۲۴۲ کښې لیکلې شوی دې)

[2]) خو د متن ابوشجاع په حاشیه کښې په حواله د حاکم یو حدیث نقل کړې دې چه په هغې کښې تصریح ده چه رسول اللهﷺ د مسح اذنین دپاره نوې اوبه واخستلې، ونصه هکذا روي الحاکم من حدیث عبدالله بن زید فی صفة وضوئه ﷺ انه توضاء ومسح اذنیه بماء غیر الماء الذي مسح به الراس قال الحافظ الذهبي صحیح)

[3]) ځان پوهه کړه چه څنګه صاحب د مراقی الفلاح د مسح اذنین دپاره تجدید د اوبو لره مستحب لیکلې دې هم دغه شان صاحب د در مختار د کلام نه هم استحباب مفهوم کیږی خو علامه شامیؒ په دې باندې تفصیلی بحث کړې دې خلاصه ددې خبره دا ده چه په متون احناف کښې مسح اذنین بماء الراس د سنت کیدو تصریح ده او هم دا هغوی د صاحب هدایه او صاحب البدائع نه هم نقل کړې ده او بیا وراندې تلو سره لیکی چه کله دا ثابته شوه چه سنت عدم تجدید دې نو بیا تجدید ماء ته مستحب څنګه ونیلې کیدې شی، خلاف سنت کار مستحب څنګه کیدې شی زه وایم چه هم دا وجه ده چه زمونږ حضرت ګنګوهیؒ دې ته صرف مباح ونیلې دی)

دا رائې د حضرت گنگوهی رحمه الله ده، پس په کوکب کښې ددې په باره کښې ﴿ لا باس به ﴾ ليکلې شوې دې.

بحث رابع : آيا غوږونه د سر په حکم کښې داخل دی؟

د ائمه ثلاثه په نزد ﴿ الاذنان من الراس ﴾ او د امام شافعی رحمه الله په نزد ﴿ عضوان مستقلان ﴾ او د داؤد ظاهری رحمه الله اود امام زهری رحمه الله په نزد ﴿ الاذنان من الوجه ﴾ يعنی اذنين د مخ جزء دې.

امام شافعی رحمه الله په دليل کښې دا فرمائی چه رسول الله ﷺ د اذنين دپاره نوې اوبه اخستلې دی، لهذا هغه مستقل اندام شو او حديث ﴿ الاذنان من الراس ﴾ مرفوعا ثابت نه منی.، وائی چه دا موقوف دې، لکه چه ددې تفصيل به د باب په آخری حديث کښې راشی، او امام مالک او امام احمد فرمائی چه اگر که هغه د راس جزء دې، خو تجديد ماء د مسح اذنين دپاره په دې وجه دی چه د رسول الله ﷺ نه ثابت دی، او داؤد ظاهری او امام زهری رحمه الله په دليل کښې دا پيش کوی چه د رسول الله ﷺ نه په سجده کښې دا دعاء ثابت ده ﴿ سجد وجهی للذی خلقه وشق سمعه وبصره ﴾ په دې حديث کښې د سمع او د بصر اضافت د مخ طرف ته کړې شوې دې، لهذا سمع او بصر د مخ اجزاء شو. (هکذا فی المنهل)

قوله: ﴿ فَغَسَلَ بُطُونَهُمَا وَظُهُورَهُمَا مَرَّةً ﴾ دلته د غسل نه مراد مسح ده، ځکه چه دا جمله تفسير دې د ﴿ فمسح براسه واذنيه ﴾ او د غسل اطلاق په مسح باندې ثابت دې، لهذا داؤد ظاهری او امام زهری رحمه الله په دې لفظ سره په خپل مسلک باندې استدلال نه شی کولې، او دويمه وجه دا هم ده چه ددې دواړو په نزد غسل اذنين خو په مخ سره وی نه چه د مسح راس په وخت، او دلته ذکر شروع دې د مسح راس.

تثليث مسح سره متعلق د امام ابوداؤد رحمه الله رائې :

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ أَحَادِيثُ عُثْمَانَ – رضی الله عنه – الصِّحَاحُ كُلُّهَا تَدُلُّ عَلَى مَسْحِ الرَّأْسِ أَنَّهُ مَرَّةً فَإِنَّهُمْ ذَكَرُوا الْوُضُوءَ ثَلَاثًا وَقَالُوا فِيهَا وَمَسَحَ رَأْسَهُ ﴾ چونکه په ماقبل کښې د حديث عثمان په يو طريق کښې ﴿ ومسح راسه ثلاثا ﴾ راغلې وو، دلته مصنف رحمه الله په هغې باندې تنبيه فرمائی هغه دا چه د عثمان رضی الله عنه نه چه څومره صحيح احاديث د اودس په باره کښې روايت کړې شوې دی، هغه ټول په دې خبره باندې دلالت کوی چه مسح د راس يو ځل ده لهذا د عثمان رضی الله عنه په کومو رواياتو کښې چه ددې خلاف وی هغه به غير صحيح وی.

قوله :﴿ فَإِنَّهُمْ ذَكَرُوا الْوُضُوءَ الخ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله خپله دعوی ثابتوی، د مصنف رحمه الله دعوی دا ده چه د عثمان رضی الله عنه ټول احاديث صحيحه په مسح باندې دال دی، اوس دلته سوال پيدا کيږی چه دا څنگه؟ حال دا چه د هغوی اکثر احاديث د سر د مسح په باره کښې مطلق دی، د مرة قيد پکښې نشته جواب، دا په دې وجه چه کله راوی د باقی اندامونو سره بالتفصيل ﴿ ثلاثا ثلاثا ﴾ وائی او چه کله هغه مسح راس ته راورسيږی نو صرف ﴿ مسح راسه ﴾ وائی پس که مسح راس هم درې کرته وی نو دلته به ئې هم ثلاثا وئيلې ﴿ السکوت فی محل البيان يفيد الحصر ﴾ ددې نه معلومه شوه چه مسح راس يو ځل ده.

خبرداري: د عثمان ﷺ يو تير شوې روايت او په يو راتلونكي روايت كښې ﴿ مسح راسه ثلاثا ﴾ تصريح ده، په دې بناء باندې بعض شراح حديث ته د مصنف ﷫ په دعوې باندې قوى اشكال دې، بيا ددې اشكال هغوى خپله جواب وركړې دې چه د مصنف ﷫ مراد په ﴿ كلها ﴾ سره ﴿ اكثرها ﴾ دې وللاكثر حكم الكل... حافظ ﷫ يو بل جواب دا وركړې دې چه مراد د ټولو احاديثو نه ددې دوه طريق نه علاوه دى، دا دواړه طريق مستثنى دى. حضرت سهارنپورى ﷫ په بذل كښې ليكلي دى چه د مصنف ﷫ په دعوى باندې دا اشكال به هغه وخت صحيح وو چه كله دا دواړه طريق صحيح وې حال دا چه داسې نه ده بلكه په هر طريق كښې يو راوى ضعيف موجود دې، په يو كښې عبدالرحمن بن وردان او په دويم كښې عامر بن شقيق، فلا اشكال غرض دا چه دا اشكال هغه وخت صحيح وو چه كله د مصنف ﷫ دعوى عام وې د صحاح قيد پكښې نه وې يا دواړه روايتونه في نفسه صحيح وې

[۱۰۹]() حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا عِيسَى، أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللهِ يَعْنِي ابْنَ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي عَلْقَمَةَ، أَنَّ عُثْمَانَ، دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ، فَأَفْرَغَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى، ثُمَّ غَسَلَهُمَا إِلَى الْكُوعَيْنِ، قَالَ: ثُمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، وَذَكَرَ الْوُضُوءَ ثَلَاثًا، قَالَ: وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ، وَقَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مِثْلَ مَا رَأَيْتُمُونِي تَوَضَّأْتُ. ثُمَّ سَاقَ نَحْوَ حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ وَأَتَمَّ.

ترجمه: يقيناً عثمان اوبه راؤغوښتلې او اودس ئې اوكړو، نو راواړولې په ښې لاس باندې په ګس لاس، بيا ئې دواړه لاسونه اووينځل د مړوندونو پورې، بيا ئې مضمضه او استنشاق اوكړو درې ځله، او ذكر ئې كړو اودس درې ځله، هغه اووئيل مسح ئې اوكړه په خپل سر باندې، بيا ئې خپې ووينځلې، او وئې وئيل ما ليدلى دى رسول الله ﷺ چه اودس ئې اوكړو په مثل دهغې چه تاسو زه وليدم او اودس مې اوكړو. بيا سوق ئې د حديث اوكړو پشان د حديث د زهري او د هغه حديث نه ئې مكمل بيان اوكړو

[۱۱۰]() حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ عَامِرِ بْنِ شَقِيقِ بْنِ جَمْرَةَ، عَنْ شَقِيقِ بْنِ سَلَمَةَ، قَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، "غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ هَذَا"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ وَكِيعٌ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، قَالَ: تَوَضَّأَ ثَلَاثًا فَقَطْ.

ترجمه: شقيق بن سلمة وائي چه ما عثمان بن عفان اوليدلو چه وئې وينځلې خپلې څنګلې درې ځله، او مسح د سر ئې اوكړه درې ځله، بيا ئې اووئيله ما ليدلى وو رسول الله ﷺ چه كړى دى دا. وائي ابوداود روايت كړى دى وكيع د اسرائيل نه، هغه وئيلى دى په هغې كښې صرف توضا ثلاثا دې

تشريح: قوله ﴿ وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثَلَاثًا ﴾ په دې باندې كلام اوس تير شوې دې، ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ وَكِيعٌ عَنْ إِسْرَائِيلَ قَالَ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا فَقَطْ ﴾ د مصنف ﷫ غرض ددې لفظ مذكور يعنى ﴿ وَمَسَحَ

[1]) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۸٤۷) (حسن صحيح)

[2]): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۸۱۰) (منكر)

رَأْسَهُ ثَلاثًا ﴾ تضعيف دې، او هغه داسې لفظ مذكور لره د اسرائيل نه نقل كونكې په دې سند كښې يحيى بن ادم دې، مصنف رحمه الله فرمائي چه دا حديث وكيع د اسرائيل نه د يحيى بن ادم خلاف نقل كړو، د وكيع په روايت كښې لفظ مذكور نشته بلكه هغه روايت مجمل دې، په دې كښې صرف ﴿ توضاء ثلاثا ﴾ دې او د وكيع روايت د يحيى د روايت نه راجح دې ځكه چه وكيع د يحيى نه اقوى دې، او دويم په دې وجه هم چه د يحيى روايت د عثمان رضي الله عنه د احاديث صحيحه خلاف دې، لكه چه مصنف رحمه الله مخكښې دا خبره بيان كړې ده، زمونږ ددې تشريح نه دا هم معلومه شوه چه دا لفظ په متن كښې قط په سكون د طاء سره دې په معنى د فقط، او په تشديد د طاء سره نه دې، لكه څنګه چه په كتاب كښې ليكلې شوې دى دا د كاتب غلطي ده.

[۰](۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، قَالَ: أَتَانَا عَلِيٌّ رضي الله عنه وَقَدْ صَلَّى، فَدَعَا بِطَهُورٍ، فَقُلْنَا: مَا يَصْنَعُ بِالطَّهُورِ، وَقَدْ صَلَّى؟ مَا يُرِيدُ إِلَّا لِيُعَلِّمَنَا، فَأُتِيَ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٍ فَأَفْرَغَ مِنَ الْإِنَاءِ عَلَى يَمِينِهِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثًا، فَمَضْمَضَ وَنَثَرَ مِنَ الْكَفِّ الَّذِي يَأْخُذُ فِيهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثًا وَغَسَلَ يَدَهُ الشِّمَالَ ثَلَاثًا، ثُمَّ جَعَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثًا وَرِجْلَهُ الشِّمَالَ ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: "مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَعْلَمَ وُضُوءَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهُوَ هَذَا".

ترجمه: عبد خير وائي چه علي رضي الله عنه مونږ ته راغی او مونځ ئې كړې وو، نو د اودس لوښى ئې راوغوښتلو، نو مونږ اوونيل چه په لوښي څه كوي او هغه خو مونځ كړى دى، كيدې شى د هغه اراده نه وه مګر دا چه تعليم راكړې مونږ ته، نو راوړى شو ورته يو لوښي چه اوبه پكښې وې، او د زيړو يو لوښى، نو اوبه ئې راواړولې د لوښې نه په ښي لاس، نو لاسونه ئې درې ځل وينځل، بيا ئې مضمضه اوكړه او استنثار ئې اوكړو درې ځله، نو مضمضه ئې اوكړه د هغه ورغوي نه چه اوبه ئې اخستې په هغې كښې، بيا ئې مخ وينځلو درې ځله، بيا ئې وينځلو خپل ښى لاس درې ځل، او چپ لاس ئې درې ځل وينځلو، بيا ئې لاس ختكه كړو په لوښي كښې نو مسح ئې اوكړه د سر يو ځل، بيا ئې ښي خپه وينځله درې ځله او چپه خپه درې ځله، بيا ئې اوونيل: د چا چه خوښه وي چه زده كړي اودس د رسول الله ﷺ نو هغه دادى.

مسانيد على رضي الله عنه:

قوله :﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ ﴾ اوسه پورې د عثمان رضي الله عنه روايات بيانيدل، اوس ددې ځائې نه د سيدنا على رضي الله عنه د رواياتو سلسله شروع كيږى، مصنف رحمه الله د حديث عثمان په شان حديث على هم په ډيرو طرقو سره ذكر كړې دې، دا مونږ هم په شروع كښې وئيلى دى چه په دې باب كښې مصنف رحمه الله د نهو صحابه كرامو د رواياتو تخريج كړې دې، او هغه دا دى، سيدنا عثمان، سيدنا على، عبدالله بن زيد بن عاصم، مقدام بن معديكرب، معاويه بن ابى

---

(۱): سنن النسائي/الطهارة ۷٤ (۹۱)، ۷۵ (۹۲)، ۷٦ (۹۳)، ۷۷ (۹٤)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۰۳)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ۳۷ (٤۸)، مسند احمد (۱۲۲/۱)، سنن الدارمي/الطهارة ۳۱ (۷۲۸) (صحيح)

سفیان، ربیع بنت معوذ بن عفراء، جد طلحه، عبدالله بن عباس، ابوامامه ﷺ، چونکه د اودس اکثر مسائل سره د اختلافاتو او دلائلو تول تیر شو، په دې وجه اوس وړاندې د مصنف رحمه الله طرز عمل دا دې چه د کومو صحابه کرامو روایات اختل دی په هغوی کښې ئې هر یو پوره ذکر نه کړو بلکه په کوم کښې چه کومه نوې خبره راغله خاص طور سره ئې هم هغه واخستله، لهذا اوس به مونږ هم په راتلونکو روایاتو کښې چه کوم خبره قابل کلام وی هم هغه به اخلو.

قوله :﴿ عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ ﴾ دا په مخضرمینو کښې دې چا چه د جاهلیت اود اسلام دواړو زمانه موندلې ده، خو اسلام ئې د رسول الله ﷺ د وفات نه پس قبول کړې دې، هم داسې انسان ته مخضرم وائی، د علی ﷺ په شاګردانو کښې دې، دوی کافی عمر موندلې دې، په بذل کښې لیکلې شوې دی چه یو سرې د هغوی نه تپوس اوکړو چه ﴿ کم اتی علیک؟ ﴾ ستاسو څو کاله عمر دې؟ نو هغوی اوفرمائیل ﴿ عشرون ومائة سنة ﴾ یعنی شپږ شلې کاله، امام ترمذی رحمه الله د علی ﷺ حدیث د عبد خیر او ابوحیه دواړو طریقو سره ذکر کړې دې، او امام ابوداؤد رحمه الله دا حدیث د عبد خیر، ابوحیه، زر بن حبیش، عبدالرحمن بن ابی لیلی او ابن عباس ﷺ په پنځو طرقو سره ذکر کړې دې.

قوله :﴿ وَقَدْ صَلَّى ﴾ دا مونځ د سحر مونځ وو لکه چه په وړاندې روایت کښې راځی، دا واقعه د مقام رحبه ده، کومه چه په کوفه کښې د یوې محلې نوم دې، د سیدنا علی ﷺ دارالخلافه کوفه وه، د هم هغه ځائې دا واقعه ده.

په صحابه کرامو ﷺ کښې د تعلیم وضوء اهتمام:

د روایت مفهوم دا دې چه عبد خیر رحمه الله فرمائی چه یو ځل سیدنا علی ﷺ د سحر د مانځه نه چه فارغ شو نو مونږ ته یعنی زمونږ محلې ته ئې تشریف راوړلو او په مونږ باندې ئې د اودس دپاره اوبه راوغوښتلې، مونږ په زړه کښې سوچ اوکړو چه دوی په اوبو څه کوی مونځ خو ئې ادا کړې دې، ﴿ مَا يُرِيدُ إِلَّا أَنْ يُعَلِّمَنَا ﴾ یعنی معلومیږی چه مقصود اودس کول نه دی بلکه د اودس د طریقې تعلیم کول دی، پس په یو لوښی کښې د اودس اوبه راوړلې شوې، او دهغې نه علاوه د اودس د غساله دپاره یو طشت راوړلې شو، بیا وړاندې د علی ﷺ د اودس کولو تفصیل ذکر شوې دې.

د دې نه معلومه شوه چه د صحابه کرامو ﷺ په ژوند کښې د اودس د تعلیم او خلقو ته د طریقې د ښودلو یو خاص اهتمام وو، مونږ خلق دې معمولی څیز ګڼړو، زمونږ د ډیرو طالبانو حال دا دې چه هغوی د فقهې غټ کتابونه تر دې چه مشکوٰة او دوره حدیث هر څه اولولی دهغې باوجود هغوی ته د اودس صحیح او مسنون طریقه نه ورځی، طالبانو لره د خپلو استاذانو نه د اودس طریقه زده کول پکار دی، ابوداؤد باب غسل الجنابة کښې به یو روایت راشی چه په هغې کښې دا دی چه د ابن عباس ﷺ عادت شریفه دا وو چه کله به ئې غسل جنابت کولو نو غسل یدین به ئې اووهٔ کرته کولو، د هغوی شاګرد شعبه بن دینار فرمائی چه یو ځل هغوی لاسونه وینځل زه هم ورته مخامخ ناست اوم د وینځلو تعداد ترې

نه هیر شو، ما نه ئې تپوس اوکړو چه ما څو کرته لاسونه وینځل، ما اووئيل (لا ادری) هغوی اوفرمائيل (لا ام لک وما منعک ان تدری) یعنی هلاک شې ولې درته نه ده معلومه، د ابن عباس رضی الله عنهما مقصد دا وو چه شاګرد کوم چه د خپل استاذ په خدمت کښې اوسیږی هغه هم ددې دپاره چه د هغوی نه د مسائلو خبرې زده کړی، دین حاصل کړی، صرف خدمت خو مقصود نه دې، دې وخت کښې زه هم دا وایم چه کشرانو لره د مشرانو نه، شاګردانو لره د استاذانو نه دا ټول څیزونه زده کول پکار دی، هر کار په زده کولو سره راځی.

قوله :(فَمَضْمَضَ وَنَثَرَ مِنَ الْكَفِّ الَّذِي يَأْخُذُ فِيهِ) ددې روایت نه معلومیږی چه مضمضه او استنثار ئې په یو لاس باندې اوکړل، حال دا چه مضمضه په ښی لاس سره او استنشاق په ګس لاس سره وی، جواب دا دې چه دلته د (نثر) نه مراد استنشاق دې، ددې دوه قرینې دی، یو دا چه د مضمضه نه پس استنشاق وی نه استنثار، دویمه قرینه دا ده چه دلته (من الکف) دې او د کف نه استنشاق کیږی نه استنثار ،استنثار په اطراف اصابع سره کیږی، بله داچه مخکښې تیرشو چه د ابن قتیبه وغیره په نزد استنثار د استنشاق په معنی کښې دې

[۱۱۳]() حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ، حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ، عَنْ زَائِدَةَ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَلْقَمَةَ الْهَمْدَانِيُّ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، قَالَ: صَلَّى عَلِيٌّ رضي الله عنه الْغَدَاةَ ثُمَّ دَخَلَ الرَّحْبَةَ فَدَعَا بِمَاءٍ فَأَتَاهُ الْغُلَامُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٍ، قَالَ: فَأَخَذَ الْإِنَاءَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى وَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ فَمَضْمَضَ ثَلَاثًا وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، ثُمَّ سَاقَ قَرِيبًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي عَوَانَةَ، قَالَ: ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ مُقَدَّمَهُ وَمُؤْخِرَهُ مَرَّةً، ثُمَّ سَاقَ الْحَدِيثَ نَحْوَهُ.

ترجمه: د عبد خیر نه روایت دې هغه وائی: چه مونځ اوکړو علي رضي الله عنه د سحر، بیا داخل شو رحبې ته نو راوېې غوښتلې اوبه نو غلام ورته راوړو یو لوښی چه اوبه پکښې وې او یو لوښی د زیرو، هغه وائی. نو راوایې خستې اوبه په خپل ښې لاس نو راتوی کړې په خپل چپ لاس، او دواړه ورغوي ئې اووینځل درې ځل، بیا ئې ښې لاس داخل کړو په لوښې کښې نو مضمضه ئې اوکړه درې ځله او استنشاق ئې اوکړو درې ځله، بیا ئې سوق د حدیث اوکړو نزدې حدیث د ابوعوانه ته، هغه وائی بیا ئې مسح اوکړه مخکښې او وروسته حصه د سر یو ځل، بیا ئې سوق د حدیث اوکړو پشان د هغې

تشریح: (حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ قوله ثُمَّ سَاقَ قَرِيبًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي عَوَانَةَ) د ساق ضمیر د زائده طرف ته راجع دې په اصل کښې ددې حدیث بنیاد په خالد بن علقمه باندې دې، بیا د علقمه متعدد شاګردان دی، اول ابوعوانة راغلې وو، او دلته د هغوی شاګراد زائده دې مصنف رحمه الله فرمائی زائده راوی حدیث داسې بیان کړو چه څنګه ابوعوانة کړې وو.

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۰۳) (صحيح)

[۳۱](۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنِي شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ عُرْفُطَةَ، سَمِعْتُ عَبْدَ خَيْرٍ، قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيًّا رضي الله عنه أُتِيَ بِكُرْسِيٍّ فَقَعَدَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أُتِيَ بِكُوزٍ مِنْ مَاءٍ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ تَمَضْمَضَ مَعَ الِاسْتِنْشَاقِ بِمَاءٍ وَاحِدٍ، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ.

ترجمه: عبد خير وائي چه ما اوليدلو علي رضي الله عنه، چه راوړې شوه هغه ته يوه کرسي نو کيناستلو په هغې، بيا راوړې شوه ورته يوه کوزه د اوبو نو لاسونه ئې درې ځل اووينځل، بيا ئې مضمضه اوکړه سره د استنشاق نه په يوځل اوبو، او ذکر ئې کړو حديث

سند حديث کښې وهم د شعبه

قوله :﴿ حَدَّثَنِي شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ عُرْفُطَةَ ﴾ شعبه د خالد دريم شاګرد دې، خو د هغوی نه غلطي دا اوشو (۲) چه هغوی د خپل استاذ د نوم خالد بن علقمه په ځائې مالک بن عرفطه بيان کړې دې، د شعبه دا روايت په نسائی کښې هم دغه شان دې، امام نسائی رحمه الله د خپل عادت مستمره مطابق فرمائی ﴿ قال ابو عبدالرحمن هذا خطاء والصواب خالد بن علقمة ﴾، او امام ترمذی رحمه الله هم په جامع ترمذی کښې په دې باندې تنبيه فرمائيلې ده او هغوی هم ليکلې دی چه ابوعوانة کوم چه د خالد بل شاګرد دې، د هغوی نه دا لفظ په دواړو طريقو سره روايت دې ﴿عن خالد عن علقمة﴾ هم او ﴿ عن مالک بن عرفطة ﴾ هم، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ليکلې دی چه ابوعوانة به په شروع کښې د خپل استاذ نوم صحيح ذکر کړې وو، يعنی خالد بن علقمة، بيا چه کله هغوی ته چا داسې اووئيل چه شعبه خو په ځائې د مالک بن عرفطه وائی نو هغوی د شعبه په اتباع کښې مالک بن عرفطه وئيل شروع کړل، او دا ئې اووئيل ﴿ شعبة اعلم منی ﴾. د ابوداوٗد په دې روايت کښې ابوعوانة د خپل استاذ نوم صحيح ذکر کړو، چه دهغې نه معلوميږی چه هغوی د خپلې رجوع نه رجوع اوکړه (۳)

قوله :﴿ قَالَ رَأَيْتُ عَلِيًّا – رضى الله عنه – أُتِيَ بِكُرْسِيٍّ فَقَعَدَ عَلَيْهِ ﴾ ددې حديث نه معلومه شوه چه د کرسئ رواج د صحابه کرامو رضي الله عنهم د زمانې نه وو، بلکه د مسلم شريف په روايت کښې کوم چه په کتاب الجمعه کښې دې په دې کښې د رسول الله ﷺ په کرسئ باندې د کيناستلو تصريح ده ﴿ فاتی بکرسی، حسبت قوائمه حديدا، فقعد عليه رسول الله ﷺ ﴾ يعنی د رسول الله ﷺ دپاره يو کرسئ راوړلې شوه پس رسول الله ﷺ په هغې کيناستلو، راوی وائی

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۰۳) (صحيح)

(۲)، دلته شيخ احمد محمد شاکر په حاشيه د ترمذی کښې يو قوی اشکال کړې دې هغه دا چه دا څنګه کيدې شی چه يو انسان ته دې د خپل استاذ نوم هم صحيح ياد نه وی دا خو سخت قسم غفلت دې، کوم چه د شعبه په شان راوی حديث او امام حديث نه مستبعد دې لهذا کيدې شی چه دا مالک بن عرفطه بل څوک راوی وی د چا نه چه شعبه روايت کوی، احقر وائی چه د هغوی دا اشکال خو په خپل ځائې صحيح دې خو تول محدثين په وهم د شعبه باندې متفق دی، بله دا چه د مالک بن عرفطه په نوم يو راوی هم په کتب د اسماء الرجال کښې نه ملاويږی والله اعلم بالصواب)

(۳)، قال الحافظ في التقريب في ترجمة خالد بن علقمة وكان شعبة يهم في اسمه واسم ابيه فيقول مالك بن عرفطة ورجع ابوعوانة اليه ثم رجع عنه اهـ)

زه گمان کوم چه دهغې خپې د اوسپنې وي، او په هغې باندې هم تفريع کيدلې شي چه: کرسئ استعمال د زهد خلاف نه دې، او بيا د کرسئ ثبوت خپله په قرآن کريم کښې هم دې ﴿وسع کرسيه السموات والارض﴾ (الاية)

قوله: ﴿ثُمَّ تَمَضْمَضَ مَعَ الاِسْتِنْشَاقِ بِمَاءٍ وَاحِدٍ﴾ په دې روايت کښې د مضمضه او استنشاق ترمينځه وصل فهم کيږي، د شوافعو په نزد خو هم دا اولى ده، د احنافو د طرف نه ددې جواب دا دې چه دا د علي ﷺ هم هغه حديث دې کوم چه د پورته نه راروان دې، په اول طرق کښې په يو طريق کښې هم داسې نه دى راغلى، صرف د شعبه په طريق کښې داسې دى، او اوس معلومه شوه چه د شعبه نه دلته يوه بله خطاء هم شوې ده، پس ددې ثبوت هم دغه شان دې، اکثر راويانو چه څنګه نقل کړې دې هغې لره به په دې باندې ترجيح وى، لهذا دا لفظ شاذ او مرجوع شو، او که صحيح اومنلې شي نو په بيان جواز باندې محمول کيدې شي

[۱۱۳]([1]) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُونُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا رَبِيعَةُ الْكِنَانِيُّ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ زِرِّبْنِ حُبَيْشٍ، أَنَّهُ سَمِعَ عَلِيًّا ﷺ وَسُئِلَ عَنْ وُضُوءِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ: وَمَسَحَ عَلَى رَأْسِهِ حَتَّى لَمَّا يَقْطُرْ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا كَانَ وُضُوءُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: زر حبيش د علي ﷺ نه اوريدلي دي، چله کله پوښتنه ترېنه اوشوه د اودس د رسول الله ﷺ، نو ذکريې کړو حديث، وئې وئيل او مسح ئې اوکړه په خپل سر چه لا اوبه ترېنه اونه بهېدې، او وئې وينځلې دواړه خپې درې خله، بيا ئې اووئيل: دارنګه وو اودس د رسول الله ﷺ

د لفظ حديث "حتى لما يقطر" تشريح:

﴿حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قوله وَمَسَحَ عَلَى رَأْسِهِ حَتَّى لَمَّا يَقْطُرْ﴾ يعنى رسول الله ﷺ به د خپل سر مسح (بار بار) کوله تر دې چه (نزدې وه چه اوبه اوسيږي) خو او نه سسيدې، ددې عبارت چه مونږ کومه ترجمه اوکړه اول خو په دې وجه چه حتى د غايت دپاره راځى او غايت هلته ذکر کولې شي چرته چه امتداد وى، دويم په دې وجه چه د ﴿لما﴾ استعمال د داسې څيز په نفى کښې کولې شي کوم چه متوقع الحصول وى، دا مطلب خو هغه دې کوم چه د ظاهر الفاظو مطابق او متبادر الى الذهن دې

خو چونکه د احاديث صحيحه نه توحيد مسح ثابتيږى نه تثليث، په دې وجه ددې عبارت تاويل به کولې شي چه ﴿حتى﴾ په معنى د ﴿فاء﴾ او ﴿لما﴾ په معنى د ﴿لم﴾ دې اى مسح راسه فلم يقطر او نفى د تقاطر به په دې باندې دال وى چه مسح ئې په خفيف طريقې سره اوکړه، څکه چه د اوبو هيڅ قطره نه ده سسيدلې، او که مسح د مبالغې او د تکرار سره اوکړې شي، خصوصا مياه جديدة چه دهغې شوافع قائل دى نو په دې صورت کښې د تقاطر قوى امکان دې ﴿افاده استاذنا مولانا محمد اسعد الله﴾

---

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۹٤) (صحيح)

[١١٥]([1]) حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ الطُّوسِيُّ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا فِطْرٌ، عَنْ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيًّا رضي الله عنه تَوَضَّأَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَاحِدَةً، ثُمَّ قَالَ: "هَكَذَا تَوَضَّأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

ترجمه: عبد الرحمن بن ابي ليلى وائي چه ما علي رضي الله عنه اوليدلو چه اودس ئې اوکړو نو وئې وينځلو مخ خپل درې ځله. او وئې وينځل دواړه څنګلې درې ځله. او مسح د سر ئې اوکړه يو ځل، بيا ئې اووئيل دارنګه اودس کړې وو رسول الله صلى الله عليه وسلم.

[١١٦]([2]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَبُو تَوْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ. ح وحَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي حَيَّةَ، قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيًّا رضي الله عنه تَوَضَّأَ، فَذَكَرَ وُضُوءَهُ كُلَّهُ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، قَالَ: ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: "إِنَّمَا أَحْبَبْتُ أَنْ أُرِيَكُمْ طُهُورَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

ترجمه: ابو حية وائي چه ما ليدلې دې علي رضي الله عنه چه اودس ئې اوکړو نو د هغه ټول او س ئې ذکرکړو درې درې ځله، هغه اووئيل: بيائې مسح دسر اوکړه، بيا ئې خپې اووينځلې تر ګيټو پورې، بيا ئې اووئيل: بيشکه ما خوښوله دا چه وښايم تاسو ته اودس د رسول الله صلى الله عليه وسلم.

[١١٧]([3]) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ بْنِ يَزِيدَ بْنِ رُكَانَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ الْخَوْلَانِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: دَخَلَ عَلَيَّ عَلِيٌّ يَعْنِي ابْنَ أَبِي طَالِبٍ وَقَدْ أَهْرَاقَ الْمَاءَ، فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَأَتَيْنَاهُ بِتَوْرٍ فِيهِ مَاءٌ حَتَّى وَضَعْنَاهُ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالَ: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، أَلَا أُرِيكَ كَيْفَ كَانَ يَتَوَضَّأُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قُلْتُ: بَلَى، قَالَ: "فَأَصْغَى الْإِنَاءَ عَلَى يَدِهِ فَغَسَلَهَا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فَأَفْرَغَ بِهَا عَلَى الْأُخْرَى، ثُمَّ غَسَلَ كَفَّيْهِ، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ فِي الْإِنَاءِ جَمِيعًا فَأَخَذَ بِهِمَا حَفْنَةً مِنْ مَاءٍ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ أَلْقَمَ إِبْهَامَيْهِ مَا أَقْبَلَ مِنْ أُذُنَيْهِ ثُمَّ الثَّانِيَةَ ثُمَّ الثَّالِثَةَ مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ أَخَذَ بِكَفِّهِ الْيُمْنَى قَبْضَةً مِنْ مَاءٍ فَصَبَّهَا عَلَى نَاصِيَتِهِ فَتَرَكَهَا تَسْتَنُّ عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ وَظُهُورَ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ جَمِيعًا فَأَخَذَ حَفْنَةً مِنْ مَاءٍ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى رِجْلِهِ وَفِيهَا النَّعْلُ فَفَتَلَهَا بِهَا، ثُمَّ الْأُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، قَالَ: قُلْتُ: وَفِي النَّعْلَيْنِ؟ قَالَ: وَفِي النَّعْلَيْنِ، قَالَ: قُلْتُ: وَفِي النَّعْلَيْنِ؟ قَالَ: وَفِي النَّعْلَيْنِ، قَالَ: قُلْتُ: وَفِي النَّعْلَيْنِ؟ قَالَ: وَفِي النَّعْلَيْنِ". قَالَ أَبُو دَاوُد: وَحَدِيثُ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ شَيْبَةَ، يُشْبِهُ حَدِيثَ عَلِيٍّ لِأَنَّهُ قَالَ فِيهِ حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ جُرَيْجٍ: وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً، وَقَالَ ابْنُ وَهْبٍ فِيهِ: عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ ثَلَاثًا.

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې هغه وائي چه علي رضي الله عنه ماته راغې، يعني ابن ابي طالب، او هغه اودس مات کړې وو، نو راويې غوښتلې اوبه د اودس، نو راوړو ورته مونږ يو لوښى چه اوبه پکښې وې، مونږ د هغه په مخکښې کيخودلو، نو وئې وئيل: اې ابن عباس! ايا زه تاته اونه ښايم چه څنګه اودس کولو رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ ما ورته اووئيل: ولې نه،

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٢٢٢) (صحيح)

[2]: سنن الترمذي/الطهارة ٣٧ (٤٨)، سنن النسائي/الطهارة ٧٩ (٩٦)، ٩٣ (١١٥)، (تحفة الأشراف: ١٠٣٢١)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/١٢٠، ١٢٥، ١٢٧، ١٤٢، ١٤٨) (صحيح)

[3]: تفرد به أبو داود، تحفة الأشراف (١٠١٩٨)، وحديث ابن جريج عن شيبة أخرجه: سنن النسائي/الطهارة ٧٨ (٩٥)، تحفة الأشراف (١٠٠٧٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٨٢) (ضعيف)

هغه وائي: لوښی ئي راکوړ کړو په خپل لاس نو هغه ئي اووينځلو، بيا ئي ښی لاس خپل (په لوښی کښې) نو وائي رولې په هغې په بل لاس، بيا ئي ورغوي وينځل، بيا ئي مضمضه اوکړه او استنثار ئي اوکړو، بيا ئي داخل کړل دواړه لاسونه په لوښې کښې، راوايې خستلې په دواړو يوه لپه د اوبو نو مخ ته ئي واچولې، بيا ئي ننويستلې غټې گوتې مخامخ د دواړو غوږونو ته، بيا دويم ځل بيا دريم ځل په شان د هغې، بيا ئي راواخستې په خپل ښي ورغوي کښې يو موټی اوبه نو واړولې په تندې نو پرې ئي خودلې چه رواني وې د هغه په مخ، بيا ئي دواړه لاسونه وينځل ترڅنګلو پورې درې درې ځله، بيا ئي مسح اوکړه د سر او د ظاهر د غوږونو، بيا ئي دواړه لاسونه دننه کړل نو راوايې خستې يو چونګ اوبه نو وائي چولې په خپه باندې، او په هغې کښې پيزار وو نو دا خپه ئي تأو راتاو کړه په دې اوبو، بيا بله دهغې پشان، هغه وائي: چه ما اوونيله: په پيزار کښې؟ هغه اوونيل: په پيزار کښې. هغه وائي: چه ما اوونيله: په پيزار کښې؟ هغه اوونيل: په پيزار کښې. هغه وائي چه ما اوونيل: په پيزار کښې؟ هغه اوونيل: په پيزار کښې وئيلی دي ابوداود: حديث د ابن جريج د شيبه نه مشابه دی حديث د علي سره، ځکه چه په هغې کښې حجاج بن محمد بن جريج وئيلی دی: مسح ئي اوکړه په سر باندې يو ځل، او وئيلی دي ابن وهب په هغې کښې د ابن جريج نه، او مسح ئي اوکړه په سر خپل باندې درې ځله.

مضمون حديث او په هغې کښې بعض اشکال او جواب:

﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيُّ الخ قوله وَقَدْ أَهْرَاقَ الْمَاءَ ﴾ يعنی ابن عباس رضي الله عنهما فرمائی چه يو ځل علی رضي الله عنه ماته تشريف راوړلو او هم په دې وخت کښې د متيازو نه فارغ شوې وو، او د راتلو نه پس ئي اوبه طلب کړې، پس مونږ په يو لوښی کښې هغوی ته اوبه راوړې، سيدنا علی رضي الله عنه سيدنا ابن عباس رضي الله عنهما ته اوفرمائيل چه زه تاته د رسول الله ﷺ د اودس په شان اودس اونکړم، هغوی عرض اوکړو ضرور.

دلته دوه اشکالات دی، يو خو دا چه په دې حديث کښې په متيازو د اوبو اطلاق کړې شوې دې، حال دا چه د طبرانی په يو روايت کښې دی، ﴿ لا يقول احدکم اهرقت الماء ولکن يقول ابول ﴾ يعنی يو سړې دې د متيازو دپاره ﴿ اهرقت الماء ﴾ لفظ نه استعمالوی بلکه صفا دې وائی ﴿ ابول ﴾ ددې اشکال جواب دا دې چه حديث الباب صحيح دې او د طبرانی پورته ذکر شوې حديث ضعيف دې، بلکه شارحينو خو دا ليکلې دی چه دا کنايه ده د بول نه، پس ددې نه دا خبره معلومه شوه چه متيازو وغيره لره په طريقه د کنايه ذکر کول اولی دی، ﴿ قلت وهذا کما يقال ما خرج من السبيلين ﴾.

دويم اشکال دلته دا دې چه د علی رضي الله عنه ابن عباس رضي الله عنهما ته دا فرمائيل چه آيا زه تاته د رسول الله ﷺ د اودس په شان اودس او نه ښائم، او بيا د ابن عباس رضي الله عنهما دا فرمائيل چه او ضرور اوښايئ، آيا ابن عباس رضي الله عنهما به براه راست رسول الله ﷺ په اودس کولو باندې نه وی ليدلې، ښکاره ده چه ډير کرته به ئي ليدلې وی، او صرف اودس څه چه هغوی يو ځل توله شپه د رسول الله ﷺ سره تيره کړې ده او د هغوی د عبادت معمولات ئي توله شپه اوکتل،

جواب دا دې چه د علی ﷺ مراد دا وو چه زه تاته د رسول الله ﷺ اودس په داسې طریقه او نه ښائم چه په نورې طریقه وی او تابه چرته نه وی لیدلې، په دې باندې هغوی اوفرمائیل چه بالکل اوښايئ، پس وراندې چه علی ﷺ د اودس کومه طریقه بیان کړه هغه ډیره نااشنا وه، په هغې کښې ډیرې خبرې د مشهورو روایاتو خلاف دی

قوله :﴿ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى وَجْهِهِ ﴾ یعنی سیدنا علی ﷺ په دوارو لاسونو کښې اوبه واخستلې او مخ باندې ئې راګزار کړې، چه هغې ته لپه راګزارل وائی، په دې کښې د اشکال خبره دا ده چه په اودس کښې مخ ته په زور سره اوبه راویشتل څه ته چه لطم وائی د ادب خلاف دی لکه چه فقهاء کرامو لیکلې دی، پس ددې جواب څه دې؟ او حد خو دا دې چه د ابن حبان په شان محدث په دې حدیث باندې هم ددې لفظ د وجې نه ترجمه قایم کړې ده ﴿ باب استحباب صک الوجه بالماء ﴾ اوس مونږ بیان کړه چه په دې حدیث کښې به ډیر څیزونه داسې راځی چه هغه نورې دی دا هم دهغې نه ده، اوس ددې دوه جوابونه کیدې شی یا خو دې دا اووئیلې شی چه ضرب الماء کنایة ده د صب الماء نه، او د ضرب متبادر معنی مراد نه ده، یا دې داسې اووئیلې شي چه دا لفظ شاذ دې، د معروف او مشهور روایاتو خلاف دې لهذا قابل عمل نه دې یا بیا آخری جواب دا هم کیدې شی چه رسول الله ﷺ د بیان جواز دپاره کله کله داسې هم کړې وی، صرف د ادب خلاف ده حرام نه ده.

په مسح د اذنین کښې د اسحق بن راهویه مستدل او په هغې باندې کلام:

﴿ قوله ثُمَّ أَلْقَمَ إِبْهَامَيْهِ مَا أَقْبَلَ مِنْ أُذُنَيْهِ ﴾ یو بله نورې خبره دا راغله چه علی ﷺ د غسل وجه سره خپلې دواړه (کټې یا غټې) ګوتې د غوږونو لقمه کړه یعنی څنګه چه لقمه په غوږونو کښې داخلولې شی هم دغه شان ئې ابهامین په اذنین کښې داخل کړل، ددې مطلب دا شو چه علی ﷺ د ما اقبل من الاذنین مسح په غسل وجه سره اوفرمائیله، لکه چه د اسحق بن راهویه مذهب دې د جمهورو د طرف نه به ددې جواب هم دا وی چه رسول الله ﷺ کله کله د بیان جواز دپاره داسې کړی دی، ګینې مسنون طریقه هم هغه ده کومه چه په روایات کثیره شهیره کښې راځی.

علامه شوکانی ﷫ لیکلې دی چه دا حدیث د مسح اذنین په باره کښې د حسن بن صالح او د شعبی د مسلک دلیل دې، د هغوی مسلک دا دې چه د ما اقبل من الاذنین وظیفه غسل ده دا به د مخ سره وینځلې شی، حضرت سهارنپوری ﷫ په بذل کښې ددې تردید کړې دې چه صرف لوندې ګوتې په غوږونو کښې داخلولو سره غسل اذنین نه ثابتیږی، بلکه مسح ثابتیږی لهذا دا حدیث د اسحق بن راهویه دلیل نه شو د شعبی او حسن بن صالح دپاره، د مسح اذنین اختلافات نزدې تیر شو.

قوله :﴿ ثُمَّ أَخَذَ بِكَفِّهِ الْيُمْنَى قَبْضَةً مِنْ مَاءٍ فَصَبَّهَا عَلَى نَاصِيَتِهِ ﴾ دا په دې حدیث کښې یو دریمه نورې خبره ده چه سیدنا علی ﷺ درې کرته د غسل وجه فرمائیلو نه پس څلورم ځل په لپه کښې اوبه واخستلې او هغه ئې په تندی باندې راپریخودلې کومې چه د هغوی په مخ مبارک باندې راروانې شوې، اشکال ښکاره دې چه دا په تثلیث غسل باندې زیادت دې چه

دهغې څوک هم قائل نه دی

د امام بخاری رحمه الله په دې حديث باندې کلام او په دې باندې د حضرت اشکال :

د دې او د راتلونکو د ټولو اشکالاتو يو مشترک جواب دا دې چه امام بخاری رحمه الله ددې حديث تضعيف کړې دې، پس منذری وائی (وفيه مقال) امام ترمذی رحمه الله د امام بخاری رحمه الله نه ددې حديث په باره کښې سوال اوکړو نو په دې باندې هغوی ددې حديث تضعيف اوکړو. (۱)

دويم جواب ددې اشکال دا کيدې شي چه رسول الله ﷺ په خپل تندی مبارک باندې کومې اوبه واچولې نو دا د تکميل اودس دپاره نه وو بلکه دا تبريدا وو، يعنی صرف مخ ته د يخ والی دپاره، او امام نووی رحمه الله ددې جواب دا کړې دې چه کيدې شي چه د تندی پورته حصه درې کرته وينځلو سره پوره نه وی لونده شوې په دې وجه دهغې د تکميل دپاره ئې داسې اوکړل، او بعضو وئيلې دی چه دا په څلورم ځل رسول الله ﷺ په مقدم راس باندې اوبه اچولې وې دا اصل دې، د فقهاء کرامو ددې قول چه سرې له پکار دی چه د مخ د وينځلو په وخت د مقدم راس هم څه حصه اووينځی د استيعاب وجه په قصد سره

د حديث نه په مسح رجلين باندې استدلال او د هغې جوابات :

قوله :(فَضَرَبَ بِهَا عَلَى رِجْلِهِ وَفِيهَا النَّعْلُ) يعنی علی رضی الله عنه بغير د پيزار د ويستلو نه خپې داسې اووينځلې چه يو لپه اوبه ئې په خپو باندې واچولې او بيا ئې خپې په لاس باندې وينځلې، بيا ئې يو لپه اوبو باندې واچوله او بيا ئې خپه په لاس باندې اومږله، بيا ئې يو لپه اوبه په بله خپله باندې واچولې او هم دغه شان ئې اوکړل، دلته يو اشکال دا دې چه هره يوه خپه صرف په يوه لپه باندې وينځی سره ددې چه خپې په پيزار کښې دننه دی، د پيزار نه بهر نه دی نو په دې صورت کښې د غسل قدمين تحقق څنګه کيدې شی سره ددې چه د اوبو مقدار هم قليل دې، هم په دې وجه بعضو ددې نه په مسح د قدمينو باندې استدلال کړې دې، ددې اشکال ډير جوابونه ورکړې شوې دی، يو جواب اوس نزدې تير شو چه دا حديث ضعيف دې، دويم جواب دا دې چه د غسل رجلين په باره کښې د ابن عباس رضی الله عنه او علی رضی الله عنه روايات مختلف دی، د بعضو نه غسل ثابتيږی او د بعض نه مسح، او حال دا دې چه دا د روايات صحيحه کثيره کوم کښې چه غسل رجلين ثابت دی، لهذا ددې روايت نه استدلال صحيح نه دې، بعض د نسخ جواب ورکړې دې چه احاديث غسل راتلو سره

---

(۱) حضرت په بذل کښې ددې حديث په تضعيف باندې اشکال کړې دې چه کله ددې حديث د سند ټول راويان ثقات دی، نو بيا ضعيف ولې دې، حضرت په بذل کښې د تضعيف والا جواب نه دې اختيار فرمائيلې بلکه د تاويل ارخ ئې اختيار کړې دې، خو احقر عرض کوی چه اهل اصولو ددې خبرې تصريح کړې ده چه ثقاهت راوة صحت حديث لره مستلزم نه دې، د صحت حديث دپاره نور هم شرطونه دی چه دهغې د مفقود کيدو باوجود د رجالو د ثقه کيدو حديث ضعيف کيدې شی، په دې حديث کښې ډيرې خبرې خلاف معهود او شاذ دی، په دې بناء باندې به دې ته ضعيف وئيل صحيح وی هسې هم حضرت امام بخاری رحمه الله ناقدين فن کښې دی.

احاديث مسح منسوخ كړل، بعض جواب كړي دي چه بيشكه ددې حديث نه مسح ثابت ده خو مسح په قدمين باندې نه وه بلكه په جوربين باندې وه، اگر كه دلته جوربين نه دي ذكر شوې خو ددې نفي هم پكښې نشته.

قوله :﴿ قَالَ قُلْتُ وَفِي النَّعْلَيْنِ الخ ﴾ په دې كښې د شارحينو اختلاف راغلى چه دا سوال او جواب د كومو دوه كسانو په باره كښې دې، په دې كښې دوه احتمالات دى يو دا چه دا سوال د ابن عباس رضي الله عنهما او د هغوى د شاگرد عبيدالله خولاني ترمينځه دې عبيدالله د خپل استاذ ابن عباس رضي الله عنهما نه په طور د تعجب تپوس كوى چه آيا هغوى سره د نعلينو غسل قدمين اوكړو، هغوى اوفرمائيل او، هم دغه شان ئې اوكړل، او هم دا سوال او جواب بار بار كيدو، غالبا منشاء د تعجب ده چه ددې نه د مسح رجلين شبه كيږي دويم احتمال دا دې چه دا سوال او جواب د سيدنا على رضي الله عنه او د ابن عباس رضي الله عنهما ترمينځه دې، خو په دې صورت كښې به اشكال دا وى چه يو حديث باب فى الوضوء مرتين كښې راروان دې چه دهغې راوى خپله ابن عباس رضي الله عنهما دې او په دې كښې غسل قدمين فى النعلين موجود دې نو بيا چه كوم مضمون هغه خپله روايت كوى په هغې باندې تعجب ولې كولې شى، ددې اشكال نه د بچ كيدو دوه صورتونه دى يو دا چه احتمال اول دې اختيار كړې شى او يا دې دا اووئيلې شى چه ابن عباس رضي الله عنهما ته دې وخت كښې ددې مضمون روايت نه ذهول شوې وو.

قول ابوداؤد تشريح :

قوله :﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَحَدِيثُ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ شَيْبَةَ الخ ﴾ زما په نزد دا قال ابوداؤد خصوصيت لرى، مشكل او مغلق دې، توضيح ته محتاج دې، ددې حاصل دا دې [1] چه مصنف رحمه الله تر اوسه پورې د چه د على رضي الله عنه نه چه څومره روايات ذكر كړې دى په هغې كښې يو طريق كښې ﴿ مسح راسه ثلاثا ﴾ مذكور نه دې، اوس ددې خائې نه مصنف رحمه الله دا فرمائى چه د حديث على رضي الله عنه يو طريق بل دې كوم چه تر اوسه پورې په كتاب كښې نه دې راغلې يعنى طريق ابن جريج دا دلته تعليقا ذكر فرمائى او دې فرمائى چه د ابن جريج چه كوم طريق دې هغه مختلف فيه دى، د ابن جريج بعض شاگردانو د هغوى نه ﴿ مسح براسه مرة ﴾ ذكر كړې دې، او دا شاگرد حجاج بن محمد دې، او د هغوى بعض شاگردانو د هغوى نه مسح براسه ثلاثا

---

[1] مصنف رحمه الله د على رضي الله عنه د حديث مختلف طرق او اسانيد سره په ما قبل كښې ذكر فرمائيلې دې، خو په دې كښې د ابن جريج په طريق سره هيڅ روايت نه دې راغلې. نسائى او بيهقى ددې تخريج كړې دې، مصنف رحمه الله تعليقا دا روايت دلته ذكر كړې دې خو په طرق ابن جريج كښې د هغوى د شاگردانو اختلاف دې هغه دا چه حجاج بن محمد ددې نه مسح راس مرة ذكر كړې دې، او ابن وهب د هغوى نه مسح راس ثلاثا ذكر كړې دې، مصنف رحمه الله فرمائى چونكه اوسه پورې څومره احاديث چه د على رضي الله عنه بيان شو په هغې كښې مسح د سر يو ځل ده، په دې وجه د حجاج روايت ته به ترجيح وركولې شى، د ابن وهب په روايت باندې، لهذا حديث على كښې صحيح او راجح مسح راس مرة شو نه ثلاثا، لكه څنګه چه په حديث د عثمان كښې هم داسې دى چه صحيح مسح راس هم مرة دى، كما تقدم التصريح بذلك عن المصنف رحمه الله، ددې حاشيه نه مقصود صرف مزيد توضيح مقام دې)

ذکر کړې ده او دا شاګرد د هغوی ابن وهب دې، اوس مصنف رحمه الله دلته دا وائی چه د ابن جریج په دې دوه طریقو کښې چه د حجاج بن محمد چه کوم طریق دې چه په هغې کښې (مسح براسه مرة) مذکور دې دا د علی رضی الله عنه د تیرو روایاتو مطابق دې، ځکه چه تر اوسه پورې چه د علی رضی الله عنه څومره روایات راغلی دی په هغې کښې هم توحید مسح ذکر شوې ده، لهذا د حجاج بن محمد روایت به راجح وی د ابن وهب د روایت نه.

خان پوهه کړه چه د حجاج بن محمد په طریق کښې د ابن جریج استاذ نور دی او د ابن وهب په طریق کښې د ابن جریج استاذ بل دې د حجاج بن محمد سند داسې دې (عن حجاج بن محمد عن ابن جریج عن شیبة عن ابی جعفر عن ابیه عن جده عن علی) او د ابن وهب په شان (عن ابن وهب عن ابن جریج عن محمد بن علی بن حسین عن ابیه عن جده عن علی) د حجاج د روایت امام نسائی رحمه الله تخریج کړې دې او د ابن وهب د روایت بیهقی کړې دې لکه چه حضرت په بذل کښې لیکلی دی، او د ابوداؤد د سیدنا علی رضی الله عنه تیر شوې روایاتونه په توحید مسح کښې حدیث د ابن جریج عن شیبة مشابه دی او دا حدیث ابن جریج عن محمد بن علی مخالف دی ځکه چه حدیث ابن جریج عن محمد بن علی کښې تثلیث مسح مذکور دې.

زمونږ ددې تقریر نه معلومه شوه چه د مصنف رحمه الله په دې کلام کښې حدیث ابن جریج عن شیبة چه دهغې راوی حجاج بن محمد دې هغه مشبه دې، او تیر روایاتونه د علی مشبه به او وجه د تشبیه توحید مسح دې، او دا وجه شبه حدیث ابن جریج عن محمد علی کښې کوم چه مصنف رحمه الله ذکر کړې دې، نه موندلې کیږی په دې وجه هغه مرجوح دې.

[۱۱۸] (1) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ وَهُوَ جَدُّ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ: هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِيَنِي كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ زَيْدٍ: نَعَمْ، "فَدَعَا بِوَضُوءٍ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ".

ترجمه: عمرو بن یحیی المازني د خپل پلار نه روایت کوي، هغه اوونیله عبد الله بن زید بن عاصم ته او هغه نیکه عمرو بن یحیی المازني دی. ایا ته کولی شي چه وښای مونږ ته څرنګه وو رسول الله صلی الله علیه وسلم چه اودس ئې کولو؟ نو اووئیل عبد الله بن زید: هو، نو راوبې غوښتلې اوبه د اودس نو توی کړې په دواړو لاسونو نو وئې وینځل، بیا ئې مضمضه او استنثار اوکړل، بیائې مخ درې ځله وینځلو، بیا ئې لاسونه وینځل دوه دوه ځل ترڅنګلو پورې، بیا ئې مسح اوکړه د سر په خپلو لاسونو، مخکښې او وروسته ئې بوتله شروع ئې اوکړه د مخکښې حصې د سر نه دواړه ئې بوتلل تر څټ پورې، بیا ئې دواړه واپس کړل

(1): صحيح البخاري/الوضوء ۳۸ (۱۸۵)، ۳۹ (۱۸۶)، ٤١ (۱۹۱)، ٤٢ (۱۹۲)، ٤٥ (۱۹۷)، صحيح مسلم/الطهارة ۷ (۲۳۵)، سنن الترمذي/الطهارة ۲۲ (۲۸)، ٢٤ (۳۲)، ۳٦ (٤٧)، سنن النسائي/الطهارة ۸۰ (۹۷)، ۸۱ (۹۸)، ۸۲ (۹۹)، (تحفة الأشراف: ۵۳۰۸)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ۱ (۱)، مسند احمد (٤/۳۸، ۳۹)، سنن الدارمي/الطهارة ۲۸ (۷۲۱) (صحيح)

نردې چه هغه خائې ته ئې واپس کړل د کوم نه چه ئې شروع کړې وه، بيا ئې خپې وينځلې

۳: مسانيد عبدالله بن زيد بن عاصم رضی الله عنه:

قوله :﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْلَمَةَ ﴾ ددې خائې نه د عبدالله بن زيد بن عاصم رضی الله عنه د مسانيدو شروع کيږي.

عبدالله بن زيد نه د سوال کونکی سړی د تعين په باره کښې اختلافات روايات:

قوله :﴿ أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ – وَهُوَ جَدُّ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِي ﴾ يعنی عمرو بن يحيی روايت کوی د خپل پلار يحيی نه چه يحيی د عبدالله بن زيد نه سوال کړې دې، سوال وراندې دا ذکر دې ﴿ هل تستطيع ان تريني الخ ﴾ آيا تاسو ماته د رسول الله ﷺ د اودس طريقه ښودلې شئ

د ابوداؤد ددې روايت نه معلوميږی چه د عبدالله بن زيد نه د اودس طريقه معلومولو والا يحي دې په دې سلسله کښې روايات مختلف دی په دې حديث کښې يو مشهور بحث خو دا دې چه سائل څوک دې؟ او دويم بحث دا دې چه ﴿ وهو جد عمرو بن يحی ﴾ کښې ضمير کوم طرف ته راجع دې او د عمر بن يحيی نيکهٔ چاته وئيلې کيدې شی؟

اول جواب دا دې چه د ابوداؤد ددې روايت نه معلوميږی چه سائل يحيی دې، اود مؤطا د امام محمد رحمه الله د روايت نه معلوميږی چه دا سائل د يحيی نيکهٔ يعنی ابوالحسن دې، او د بخاری د روايت نه معلوميږی چه سائل د يحيی تره عمرو بن ابی الحسن دې، بله دا چه د بخاری په يو روايت کښې دی ﴿ ان رجلا قال لعبدالله ﴾ دې يعنی سائل رجل مبهم دې ددې تعين نشته، په دې باندې د پوهيدلو دپاره د عمرو بن يحيی سلسله نسب معلوميدل ضروری دی او هغه داسو ده:

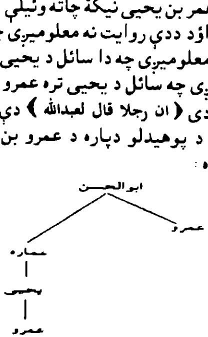

حافظ ابن حجر رحمه الله چونکه د بخاری شارح دې، په دې وجه هغوی ددې مختلفو روايتونو ترمينځه جمع کولو سره د بخاری روايت ته اصل وئيلې دې، هغوی فرمائی چه ددې روايات مختلفه توجيه دا کيدې شی چه يو مجلس چه په هغې کښې ابوالحسن او عمرو بن ابی الحسن او يحيی درې واړه موجود وو، په دې مجلس کښې عمر د عبدالله بن زيد بن عاصم رضی الله عنه نه تپوس اوکړو، لهذا د عمرو د طرف نه د سوال نسبت خو حقيقی دې، او د ابوالحسن طرف ته په دې حيثيت سره دې چه هغوی په مجلس کښې مشر وو، او د يحيی طرف ته نسبت په دې وجه کړې شوې دې چه هغوی د سوال په وخت په مجلس کښې موجود وو.

د ابوداؤد په روایت کښې یو وهم او دهغې تحقیق او تصحیح :

د دویم بحث تحقیق دا دې چه د ابوداؤد ددې روایت نه معلومیږی چه (هو) ضمیر د عبدالله بن زید طرف ته راجع دې چه دهغې مطلب دا شو چه عبدالله بن زید بن عاصم د عمرو بن یحیی نیکه دې حال دا چه دا د حقیقت بالکل خلاف ده د هغوی نیکه خو عماره دې لکه څنګه چه په نقشه کښې ذکر شوې دې. دا هم معلومیدل پکار دی چه د موطاء امام مالک رحمه الله د روایت الفاظ بعینه دغه شان دی لهذا دا اشکال به هلته هم وی. تحقیق په دې مسئله کښې دا دې چه اصل کښې په دې روایت کښې د یو راوی نه وهم واقع شوې دې. (۱) د اصل روایت الفاظ هغه دی کوم چه په بخاری شریف کښې دی (ان رجلا قال لعبدالله بن زید وهو جد عمرو بن یحیی) په دې روایت سره اشکال ختمیږی، هغه داسې چه دلته په دې روایت کښې د عبدالله بن زید صحابی د چا سره رشته نه شی بیان کیدلې بلکه په سند کښې چه کوم رجل مبهم ذکر کړې شوې دې یعنی سائل د هغه تعین مقصود دې چه هغه رجل سائل د عمرو بن یحیی نیکهٔ دې، او د سائل تحقیق زمونږ په نزد دلته د حافظ د کلام نه مخکښې تیر شوې دې چه هغه عمرو بن ابی الحسن دې، او عمرو بن ابی الحسن د عمرو بن یحیی اګرچه نیکه نه دې خو د نیکهٔ رور خو ئې دې لکه چه د نقشې نه ښکاره کیږی، فالحمد لله د بخاری ددې روایت نه صحیح صورت حال معلوم شو، د سند پورته ذکر کړې شوې تحقیق حضرت په بذل کښې هم دغه شان لیکلې دې او هم دغه شان په الفیض السمائی کښې هم ذکر کړې شوې دې.

قوله :(فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ) یعنی په دواړو لاسونو سره ئې د سر مسح اوکړه، او د مسح په وخت ئې د لاسونو ادبار او اقبال اوکړو، د اقبال معنی ده توجه الی القبل یعنی د شانه مخې طرف ته لاس راوړل، او د ادبار معنی ده توجه الی الدبر یعنی د وړاندې نه شا طرف ته راوستل، او (بهما) کښې باء د تعدیه دپاره ده لهذا ترجمه به دا وی چه دواړه لاسونه ئې مخې طرف ته راوستل او دواړه لاسونه ئې یوړل شاته طرف ته، په وړاندې جمله کښې هم د داسې إقبال او إدبار ترتیب موجود دې.

په کیفیت مسح راس کښې دلیل جمهور

قوله :(بداء بمقدم راسه) یعنی د مسح راس شروع ئې د سر د وړاندې حصې نه اوکړه، د سر په وړاندې حصه باندې ئې دواړه لاسونه کیخودلو سره هغه شاته طرف ته یوړل. دا خو ادبار شو (ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ) دا اقبال شو، په دې حدیث کښې ددې

---

۱) د شراح موطاء دا خیال دې چه دا وهم خپله د امام مالک رحمه الله نه شوې دې، امام مالک رحمه الله ددې سند راوی دې هغوی چه کله هم دا روایت نقل کړې دې هم دغه شان ئې نقل کړې دې، پس د ابوداؤد ددې روایت په سند کښې هم امام مالک رحمه الله دې او بعض اکابر محدثین علماء رجال کښې په دې روایت باندې اعتماد کولو سره په غلطۍ کښې اخته شو. پس هغوی د هو ضمیر عبدالله بن زید رضی الله عنه ته راجع کړو او دا ئې اووئیل چه عبدالله بن زید د عمرو بن یحیی نیکه دې حال دا چه فی الواقع نه ئې د پلار پلار دې او نه د مور پلار)

خبرې تصريح ده چه د مسح راس ابتداء به د مقدم راس نه وی لکه چه د جمهورو مسلک دې، بله دا چه د تفسير راوی نه معلومه شوه چه لفظ ﴿ اقبل بهما ﴾ اگرچه په ذکر کښې مقدم دې، خو په وجود کښې هغه موخر دې، او ادبر اگرچه لفظا موخر دې خو وجودا مقدم دې، او په دې کښې من حيث العربية هيڅ اشکال نشته، ځکه چه واؤ د ترتيب دپاره نه راځی، او دلته اقبال او ادبار په واؤ سره ذکر کړې شوې دې، مونږ به شروع کښې بيان کړې وو چه په مسح د سر کښې څلور بحثونه دی او په هغې کښې يو بحث د کيفيت مسح وو.

امام ترمذی رحمه الله د مسح راس د کيفيت په سلسله کښې دوه ابواب قائم کړی دی يو باب د مسلک جمهور يعني بداية بمقدم الراس ئې بيان اوفرمائيلو، او په دويم باب کښې ئې مستقلا بداية بموخر الراس بيان کړو، او په دې دويم باب کښې هغوی ربيع بنت معوذ بنت عفراء رضي الله عنها والا روايت ذکر فرمائيلې دې کوم چه وړاندې په ابوداؤد کښې راروان دې چه دهغې الفاظ دادی ﴿ مسح براسه مرتين يبداء بموخر راسه ﴾ دا حديث د ربيع د وکيع بن الجراح رحمه الله د مسلک دليل دې، او د جمهورو دليل د عبدالله بن زيد بن عاصم رضي الله عنه دا حديث دې، امام ترمذی رحمه الله فرمائی حديث عبدالله بن زيد بن عاصم اصح، لهذا حديث د ربيع کوم چه د جمهورو خلاف دې هغه مرجوح او ضعيف دې، په ظاهر کښې هغه روايت په غلط فهمئ باندې بناء دې، د روايت اصل الفاظ ﴿ فاقبل بهما وادبر ﴾ وو، اقبال چونکه اول ذکر شوې دې او ادبار روستو په دې وجه يو راوی به دا ګڼرلې وی چه څنګه اقبال لفظا مقدم دې کيدې شی چه وجودا به هم مقدم وی، ددې غلط فهمئ د وجې نه دا روايت دغه شان نقل کړو، ﴿ يبداء بموخر راسه ﴾ که دا روايت صحيح اومنلې شی نو داسې به وئيلې شی چه ممکنه ده رسول الله ﷺ څه وخت د مسح ابتداء په موخر الراس سره فرمائيلې وی د بيان جواز دپاره

بله دا چه په دې حديث د ربيع کښې يو خيز بل قابل اشکال دې يعني مسح براسه مرتين دا هم په ظاهر کښې هم هغه غلط فهمی ده چه راوی اقبال او ادبار دواړه مستقل شمير کولو سره مرتين اووئيل، حال دا چه په اقبال او ادبار سره مقصود تکرار نه دې بلکه استيعاب راس مقصود دې لهذا په دې حديث کښې دوه وهمونه پيدا شو.

[۲۱]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفٍّ وَاحِدَةٍ يَفْعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثًا، ثُمَّ ذَكَرَ نَحْوَهُ.

ترجمه: ترجمه عبدالله بن زيد بن عاصم روايت کړې دهی ددې حديث، هغه وائی نو مضمضه ئې اوکړه او استنشاق ئې اوکړو د يو ورغوي نه، کول به ئې دا درې ځل، بيا ئې ذکر کړو پشان دهغې

تشريح: قوله ﴿ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفٍّ وَاحِدَةٍ ﴾ په دې کښې دوه احتمالات دی، يا خو دا

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۵۳۰۸) (صحيح)

چه په دې سره مقصود تخصيص د كف دې، يعنى په كوم لاس سره ئې چه مضمضه كړې وه هم په هغې سره ئې استنشاق اوكړو يعنى كف يمنى په خلاف د استنثار چه هغه په كس لاس سره وى، دويم احتمال دا دې چه وحدت ماء لره بيانول دى چه په يو لپه كښې ئې اوبه واخستلې او هم په هغې باندې ئې مضمضه او استنشاق دواړه اوكړل يعنى وصل بين المضمضة والاستنشاق ئې اوكړو، او دا زمونږ په نزد هم جائز دى اگر كه خلاف اولى دى، په دې باندې تفصيلى كلام د باب د اول حديث د لاندې تير شوې دى.

[۳۰]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، أَنَّ حَبَّانَ بْنَ وَاسِعٍ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ الْمَازِنِيَّ يَذْكُرُ: "أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ وُضُوءَهُ، وَقَالَ: وَمَسَحَ رَأْسَهُ بِمَاءٍ غَيْرِ فَضْلِ يَدَيْهِ، وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ حَتَّى أَنْقَاهُمَا".

ترجمه: عبد الله بن زيد بن عاصم المازني ذكر كوى، چه بيشكه ده ليدلى دى رسول الله ﷺ نو د هغه اودس ئې بيان كړو، ونې ونيل چه رسول الله ﷺ مسح اوكړه په سر په اوبو چه د لاس نه نه وې پاتې شوې (يعنى تازه اوبو سره) او خپې ئې وينځلې تردې چه پاكې ئې كړې

د مسح راس دپاره د تجديد ماء بحث

قوله :﴿ وَمَسَحَ رَأْسَهُ بِمَاءٍ غَيْرِ فَضْلِ يَدَيْهِ ﴾ يعنى مسح د سر ئې په ماء جديد سره اوكړه، په لاس باندې بچ شوې لوندوالى سره نه، د مسح راس دپاره تجديد ماء ضرورى دې يا نه؟ د باب په حديث اول كښې اختلاف تير شو د شوافعو او حنابله په نزد تجديد ماء ضرورى دې، د احنافو په نزد ضرورى نه دې صرف سنت دې روايات حديثيه دواړه قسمه دى، د بعض نه تجديد ماء ثابت دې او د بعض نه نۀ، د احنافو مسلک سره خو په دې كښې يو هم خلاف نه دې زمونږ په نزد خو دواړه جائز دى، خو په دې كښې يو قسم روايات يعنى په كوم كښې چه تجديد ماء نشته هغه د شوافعو خلاف دې، امام نووى رحمة الله عليه فرمائى چه دهغې حاصل دا دې چه ددې تجديد ماء والا روايت نه په دې خبره باندې استدلال كول صحيح نه دى چه په باقى لوندوالى باندې مسح د سر جائز نه ده، ځكه چه په دې حديث سره د مسح سر دپاره د تجديد ماء صرف ثبوت ملاوېږى او ددې ضرورى او شرط كيدل نه معلومېږى نفس فعل په لزوم باندې دلالت نه كوى. د امام نووى رحمة الله عليه دا خبره د قاعدې او انصاف ده د هغوى د وينا مطلب دا دې چه د تجديد ماء والا روايات د احنافو خلاف نه دى.

خان پوهه كړه چه دحديث الباب يعنى دعبدالله بن زيد بن عاصم ﷺ د حديث راوى حبان بن واسع دې او بيا د هغوى نه روايت كونكې يو خو عمرو بن الحارث دې لكه ځنگه چه دلته په كتاب كښې دى، او دويم ابن لهيعه دې امام ترمذى رحمة الله عليه دواړه طرق ذكر كړې دى، او ددې دواړو د روايتونو الفاظ مختلف دى د عمرو بن الحارث د روايت الفاظ خو ستاسو مخې ته دى يعنى ﴿ بماء غير فضل يديه ﴾ او د ابن لهيعه د روايت الفاظ داسې دى ﴿ بماء غبر فضل يديه ﴾ غبر په معنى د بقى دماضى صيغه ده، او﴿ فضل يديه ﴾ د ﴿ ما غبر﴾ نه بدل واقع

(): صحيح مسلم /الطهارة ۷ (۲۳۶)، سنن الترمذي /الطهارة ۲۷ (۳۵) مختصراً (تحفة الأشراف: ۵۳۰۷) (صحيح)

شوي دي ددې روايت مطلب دا دې چه رسول الله ﷺ د سر مسح د باقي پاتې کيدونکې ترئ نه اوکړه، صرف د يوې نقطې په فرق سره مضمون برعکس شو، اوس د احنافو دپاره خو په دې کښې د اشکال هيڅ خبره نشته ځکه چه زمونږ په نزد دوارو طريقو سره جائز ده خو دا د ابن لهيعه والا روايت د شوافعو خلاف دې. امام ترمذی رحمه الله ددې جواب دا اوکړو چه د عمرو بن الحارث روايت اصح دې او ابن لهيعه ضعيف دې، خو خان پوهه کړه چه د ابن لهيعه د روايت هم معنی يو بل حديث په ابوداؤد کښې وړاندې راروان دې يعنی حديث ربيع بنت معوذ رضي الله عنها چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ مسح براسه من فضل ماء كان في يده ﴾ کوم چه د احنافو صريح دليل دې. او په کوم روايت کښې چه تجديد د ماء ذکر دې اول خو هغه زمونږ خلاف نه دې مونږ په خپله د سنيت تجديد ماء قائل يو. او بعض احنافو ددې په باره کښې فرمائيلې دی چه د تجديد والا روايت په هغه صورت باندې محمول دې چه کله په لاس باندې تروالې باقی نه وی پاتې شوې، اوددې بالمقابل د شوافعو د طرف نه امام بيهقی رحمه الله د فضل ماء والا روايت توجيه دا کړې ده چه رسول الله ﷺ د سر د مسح دپاره په لاس کښې اوبه واخستلې، او بيا ئې هغه پريخودلې، د پريخودلو نه پس چه کوم لوندوالې په لاسونو باقی پاتې شو په هغې باندې ئې د سر مسح اوفرمائيله، سبحان الله ډير مناسب جواب دې

غسل رجلين کښې د تثليث قيد شته که نه؟

قوله :﴿ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ حَتَّى أَنْقَاهُمَا ﴾ اوسه پورې په رواياتو کښې د غسل رجلين په باره کښې د ثلاثا لفظ راتلو، او دلته ددې په ځائې د ﴿ حتى انقاهما ﴾ لفظ راغلې دې، يعنی دواړه خپې ئې وينځلې تردې چه هغه ئې بالکل صفا کړې، ددې نه په ظاهر کښې معلوميږی چه په غسل رجلين کښې د تثليث قيد نشته، بلکه هلته مقصود انقاء ده هر څومره څله کښې چه حاصله شی، پس د مالکيانو په نزد يو قول هم دا دې، او ددې لفظ نه په ظاهر کښې د هغوی تائيد کيږی خو چونکه په اکثر رواياتو کښې ثلاثا راغلې دې په دې وجه جمهورو هم دا اختيار فرمائيلې دې، دويم قول د مالکيانو په نزد هم د جمهورو په شان دې

[۳۱]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، حَدَّثَنَا حَرِيزٌ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَيْسَرَةَ الْحَضْرَمِيُّ، سَمِعْتُ الْمِقْدَامَ بْنَ مَعْدِي كَرِبَ الْكِنْدِيَّ، قَالَ: "أُتِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ، فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا".

ترجمه: مقدام بن معديکرب الکندي وايي چه راوړی شوې رسول الله ﷺ ته اوبه د اودس نو اودس ئې اوکړو نو ونې وينځل دواړه ورغوي درې ځل. بيا ئې مضمضه او استنشاق اوکړو درې ځل، او مخ ئې وينځلو درې ځله. بيا ئې وينځل دواړه متې درې درې ځل، بيا ئې مسح اوکړه په سر باندې او په دوارو غوږونو ظاهر د دوارو او باطن د دوارو.

[1]: تفرد به أبو داود: (تحفة الأشراف: ۱۱۵۷۳)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ۵۲ (۴۴۲) (صحيح)

مسانيد د مقدام بن معديكرب:

قوله :﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ ﴾ اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د مقدام بن معديكرب مسانيد بيانوی كوم چه ددې باب د رواياتو په اعتبار سره څلورم صحابی دې.

قوله :﴿ قوله ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ﴾ په دې حديث كښې مضمضه او استنشاق د غسل وجه او يدين نه پس راغلې دې كوم چه د ترتيب مسنون خلاف دې خو دلته د ابوداؤد نسخې مختلف دی، په بعض نسخو كښې داحديث د ترتيب مسنون مطابق دې (كما فی نسخة مكتبة الشاملة) لكه څنګه چه حضرت په بذل كښې ليكلې دی، بهر حال كه مونږ د خپلې نسخې د ترتيب اعتبار اوكړو نو دا به اوونيلې شی چه دا روايت شاذ دې او د روايات صحيحه شهيره خلاف دې، لهذا هغه روايات به راجح او دا به مرجوح وی او عمل په راجح باندې وی نه په مرجوح باندې، يا به هغه په بيان جواز باندې محمول كولې شی كيدې شی چه رسول الله ﷺ كله كله د بيان جواز دپاره د ترتيب مسنون خلاف كړې وی، په دې وجه چه په اعضاء وضوء كښې ترتيب د احنافو او مالكيانو په نزد واجب نه دې، خو د شوافعو او حنابله په نزد واجب دې، هغه حضرات دا د مذهب د خلاف كيدو په وجه باندې په جواز باندې نه شی محمول كولې، د هغوی په نزد ددې حديث مرجوح او شاذ كيدل متعين دی.

ترتيب فی الوضوء كښې مذاهب ائمة او د هغوی دلائل:

شوافع او حنابله د وجوب ترتيب په باره كښې فرمائی چه رسول الله ﷺ هميشه اودس هم په هغه ترتيب سره كړې دې كوم چه په احاديثو كښې مذكور دې كله ئې هم دهغې خلاف نه دې كړې، كه چرته دا ترتيب واجب نه وې نو كله خو به ئې د بيان جواز دپاره ترك كړې وې، لكه څنګه چه تثليث صرف سنت دې، رسول الله ﷺ د بيان جواز دپاره تثليث كله كله پريخودلې دې.

بله دا چه د رسول الله ﷺ ارشاد دې ﴿ ابداء بما بداء الله به ﴾ اګرچه دا حديث د كتاب الحج دې خو حكم خو به عام وی، لهذا كوم ترتيب چه په قرآن كريم كښې مذكور دې هم دهغې اختيارول به ضروری وی.

بله دا چه په آيت وضوء كښې د اعضاء مغسوله په مينځ كښې عضوء ممسوح ذكر كړې شوې دې، داسې ئې اونكړل چه اعضاء مغسوله ئې ټول يو طرف ته ذكر كړې وی او عضو ممسوح بيل، نو د متجانسين ترمينځه خلاف جنس لره ذكر كول دا يو خاص نكتې او فائدې لره متقاضی دی، ګينې بغير د فائدې او نكتې نه عرب خلق د متجانسين ترمينځه تفريق نه كوی ﴿ تفريق المتناجسين لا يرتكبه العرب الا لفائدة..... او نكته دلته وجوب طرف ته اشاره كول دی.

زمونږ د طرف نه ددې جواب دا وركړې شوې دې چه دا صحيح ده چه رسول الله ﷺ اودس هميشه مرتبًا فرمائيلې دې، د ترتيب خلاف ئې كله هم نه دې كړې، خو مجرد فعل په وجوب باندې دلالت نه كوی، او دا احاديث په كومو كښې چه د اعضاء وضوء ترمينځه چه كوم لفظ ثم مذكور دې (كوم چه په ترتيب باندې دال دې) هغه د راوی لفظ دې د رسول الله ﷺ په كلام كښې نشته، چه ددې نه په ترتيب باندې استدلال اوكړې شی، پس زيات نه

زيات دومره وئيلې شو چه رسول اللهﷺ اودس مرتبا فرمائيلې دې او مجرد فعل وجوب لره مقتضي نه دی، اول خو دا وئيل صحيح نه دی چه رسول اللهﷺ همیشه په يو ترتيب سره اودس کړې دې، دا زير بحث حديث ددې دپاره شاهد عدل دې

بله دا چه په آيت کريمه کښې اعضاء وضوء اګرچه په يو خاص ترتيب سره ذکر کړې دی، خو هلته په تعبير کښې حرف واؤ دې په اعضاء وضوء کښې د يو په بل باندې عطف کړې شوې دې هغه د واؤ په ذريعه سره دې چه د مطلق جمع دپاره راځي، خو فاء د آيت وضوء په شروع کښې راوړلې شوې ده ﴿ اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا الاية ﴾ چه دهغې تعلق مجموع وضوء سره دې، يعنې دا چه د وضوء تحقق اراده قيام الى الصلوة نه پس کيدل پکار دی نو په دې فاء سره قيام الى الصلوة او د اودس ترمينځه ترتيب مستفاد کيږی، په خپل مينځ کښې د اودس د اعضاء د ترتيب سره ددې هيڅ تعلق نشته

پاتې شوه خبره د تفريق المتجانسين نو دا ضروری نه ده چه ددې نکته دې هم هغه وی کومه چه تاسو بيانوئ بلکه ددې نکته زمونږ په نزد هغه ده کومه چه علامه زمخشری ذکر کړې ده هغه دا چه مسح راس لره په غسل رجلين باندې مقدم کولو کښې اشاره او تنبيه ده ددې خبرې طرف ته چه په غسل رجلين کښې دې اوبه کمې استعمال کړې شی، ځکه چه د عامو خلقو عادت دې چه هغوی په خپو باندې زياتې اوبه بهيوی، څومره چه په لوښی کښې بچ کيږی، ټولې بغير د ضرورت نه په خپو پاندې اوبهيوی، لهذا په آيت کريمه کښې د غسل رجلين د ذکر کولو نه مخکښې مسح د سر ذکر کړې شوه ګويا د تقليل ماء طرف ته اشاره اوکړې شوه، په مسح کښې ظاهره دا چه اوبه ډيرې کمې خرچ کيږی، الحمد لله ددې ځائې پورې د باب په درې څلورو احاديثو کښې تقريبا ټول مسائل وضوء اختلافی وغير اختلافی راغلل، يو مسئلې دوه نورې زمونږ په ذهن کښې داسې راځی چه دهغې مونږ دلته ذکر مناسب ګڼړو.

۱: نيت د جمهورو او ائمه ثلاثه په نزد په طهارت صغری او کبری دواړو کښې ضروری او شرط دې او د احنافو په ندز صرف سنت يا مستحب دې د احنافو دليل په دې سلسله کښې د ﴿ مفتاح الصلوة الطهور ﴾ د لاندې تير شو.

۲ ﴿ موالاة في الوضوء : اوس راياد شو چه په دې سلسله کښې خو په کتاب کښې مستقل باب راروان دې چه دهغې عنوان دې باب فی تفريق الوضوء،، لهذا په دې باندې کلام به هم هلته اوکړې شی.

دلک فی الوضوء کښې د مسلک مالکيه تحقيق :

۳: دلک : د مالکيانو په نزد په اودس او غسل دواړو کښې دلک يعنی امرار اليد على الاعضاء واجب دې علامه دسوتی مالکیؒ د الشرح الکبير په حاشيه کښې ليکی چه د غسل تحقق بغير د دلک يعنی امرار اليد نه کيدې نه شی، د هغوی د کلام نه معلوميږی چه دوه څيزونه بيل بيل دی اوبه بهيول او غسل، بغير د امرار اليد نه غسل نه شی وئيلې کيدې بلکه هغه افاضة الماء دې او مامور به په اودس کښې غسل دې نه افاضة الماء، پس که د

هغوی په نزد چا په نهر یا حوض کښې اولامبل او دلک ئې اونکړو نو طهارت به ورته نه حاصلیږی، په خلاف د ائمه ثلاثه چه د هغوی په نزد به حاصل شی.

ابن عبد البر رحمه الله په کتاب الکافی کښې هم دا قول د امام مالک رحمه الله مشهور مذهب لیکلې دې، او بل قول هغوی د امام مالک رحمه الله دا لیکلې دې چه که یو سړې په اوبو کښې اولامبی او تر ډیر وخته پورې په هغې کښې ولاړ وی نو دا به هم کافی شی اگرچه امرار الید علی الجسد بیا نه موندلې شی.

د ائمة اربعه په نزد د فرائض وضوء تعداد :

صاوی په حاشیة د جلالین کښې د آیت وضوء د لاندې لیکلې دی چه فرائض د اودس د احنافو په نزد صرف څلور دی کوم چه په آیت وضوء کښې ذکر شوې دی یعنی غسل اعضاء ثلاثه او مسح راس، او د شوافعو په نزد فرائض د اودس شپږ دی، څلور خو هم هغه فرائض قرآنیه (یعنی کوم چه آیت وضوء کښې ذکر شوې دی) او دوه دهغې نه علاوه نیت او ترتیب، او د مالکیانو په نزد د اودس فرائض اووهٔ دی، څلور قرآنی، نیت، مولاة او دلک (صاوی) زه وائم چه د حنابله په نزد هم اووهٔ فرض دی د مالکیانو په شان، فرق دا دې چه د مالکیانو په نزد اووم څیز دلک دې، د حنابله په نزد ددې په ځائې ترتیب دې. (کما فی زاد المستقنع للحنابلة)

[۱۲۲]([1]) حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، وَيَعْقُوبُ بْنُ كَعْبٍ الْأَنْطَاكِيُّ، لَفْظُهُ قَالَا: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ حَرِيزِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرِبَ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ، فَلَمَّا بَلَغَ مَسْحَ رَأْسِهِ وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى مُقَدَّمِ رَأْسِهِ فَأَمَرَّهُمَا حَتَّى بَلَغَ الْقَفَا ثُمَّ رَدَّهُمَا إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ"، قَالَ مَحْمُودٌ: قَالَ: أَخْبَرَنِي حَرِيزٌ.

ترجمه: مقدام بن معدیکرب وایې: ما رسول الله ﷺ ولیده چه اودس ئې اوکړو، هر کله چه د سر مسح کولو ته اورسیدو نو کېخودل ئې دواړه ورغوي په مخکښې حصه د سر، نو دواړه ئې راکش کړل پرې تردې چه څټ ته ورسیدو، بیا ئې واپس کړل هغې ځائې ته د کوم ځائې نه چه ئې شروع کړې وه، ونیلی دې محمود: هغه ویل: خبر راکړی دی ماته حریز.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ قوله فَلَمَّا بَلَغَ مَسْحَ رَأْسِهِ ﴾ یعنی رسول الله ﷺ چه کله په اودس کولو کښې د سر مسح کولو ته اورسیدلو نو مسح ئې داسې اوکړه کومه چه وړاندې ذکر شوې ده، دلته لفظ مسح مصدر دې فعل ماضی نه دې او منصوب دې بناء بر مفعولیت، په دې جمله کښې د بنده په نزد دوه احتمالات دی، اول دا چه دا د صحابی راوی حدیث الفاظ دی، په دې صورت کښې به دا اصل روایت وی بغیر د اختصار نه، کوم چه مصنف رحمه الله پوره پوره ذکر کړو، دویم احتمال دا دې چه ددې جملې قائل مصنف رحمه الله دې یعنی مصنف رحمه الله فرمائی چه مقدام بن معدیکرب رضی الله عنه چه کله روایت بیانولو سره مسح راس ته اورسیدلو نو داسې ئې ذکر کړو ﴿ وضع کفیه علی مقدم راسه ﴾ ددې مطلب مقتضی دا ده چه مصنف رحمه الله د روایت په ذکر کولو کښې اختصار کړې دې، او د حدیث د شروع حصه ئې

[1]: سنن ابن ماجه/الطهارة ۵۲ (۴۴۲)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۷۲) (صحیح)

ترک کړه ځکه چه په دې کښې هیڅ نوې خبره نشته، او مصنف رحمه الله په دې روایاتو کښې صرف هم دا زیادات بیانول غواړی کوم چه د شروع په روایات مفصله کښې نشته، باقی احتمال اول راجح دې د مراجعت الی الکتب نه هم دا معلومیږی.

قوله: ﴿ وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى مُقَدَّمِ رَأْسِهِ فَأَمَرَّهُمَا حَتَّى بَلَغَ الْقَفَا ﴾ هم دغه شان لفظ وړاندې تلو سره د جد طلحه په روایت کښې هم راروان دې، چه دهغې الفاظ داسې دی ﴿ يمسح راسه مرة واحدة حتى بلغ القذال وهو اول القفاء ﴾

مسح رقبة کښې اختلاف ائمة:

په دې لفظ سره بعض علماء کرامو په مسح الرقبة باندې استدلال کړې دې کوم چه مختلف فیه مسئله ده، پس ابن قدامة په مغنی کښې هم ددې حدیث نه استدلال کولو سره مسح رقبه لره مستحب لیکلې دې کوم چه د امام احمد رحمه الله روایت دې او د احنافو په کتابونو کښې مسح رقبة لره په مستحباتو او اداب وضوء کښې شمار کړې دې، او د امام شافعی رحمه الله قول قدیم هم دا دې خو امام نووی رحمه الله لیکلې دی چه مسح رقبه بدعت دې لم يثبت عن الشافعي، نورو علماء کرامو د امام نووی رحمه الله تعاقب کولو سره وئیلې دی چه د هغوی دا خبره صحیح نه ده، ځکه چه بغوی او رویانی کوم چه د ائمه شافعیه نه دې، هغوی ددې د استحباب قائل دی، البته ﴿ مسح الرقبة امان من الغل يوم القيامة ﴾ حدیث ضعیف دې او امام نووی رحمه الله دې ته موضوعی وئیلې دې، په دې مسئله باندې د مولانا عبدالحی رحمه الله لکهنوی یو مستقل رسالة تحفة الطلبة فی مسح الرقبة په نوم باندې ده، خو د مسح الحلقوم څوک هم قائل نه دې حافظ ابن القیم رحمه الله فرمائی لکه څنګه چه په منهل کښې دی د رسول الله ﷺ نه په مسح د عنق کښې قطعا څه حدیث نه دې ثابت.

[۱۳۳](۱) حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، وَهِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ، قَالَ: وَمَسَحَ بِأُذُنَيْهِ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا، زَادَ هِشَامٌ: وَأَدْخَلَ أَصَابِعَهُ فِي صِمَاخِ أُذُنَيْهِ.

ترجمه: بیان کړی دی ولید په دې سند سره، هغه وائی: مسح ئې کړل دواړه غوږونه ظاهر او باطن د دواړو. زیادت کړی دی هشام داخل ئې کړې ګوتې خپلې په سورو د غوږونو کښې.

تشريح: قوله ﴿ حدثنا محمود بن خالد ﴾ دا د مقدام بن معدیکرب د حدیث یو بل طریق دې، دا مصنف رحمه الله په دې وجه راوړې دې چه په دې کښې یو نوې څیز دا دې ﴿ وَأَدْخَلَ أَصَابِعَهُ فِي صِمَاخِ أُذُنَيْهِ ﴾ اصابع لفظ اګرچه جمع ده خو ددې نه مافوق الواحد مراد دې، پس د ربیع بنت معوذ په روایت کښې وړاندې راروان دی ﴿ فادخل اصابعه فی جحری اذنیه ﴾ او د اصبعین نه مراد سباحتین دی لکه چه باب الوضوء ثلاثا ثلاثا کښې راځی، حاصل دا چه د ظاهر اذنین مسح په ابهامین سره او د باطن اذنین مسح په سباحتین سره کیدل پکار دی. دلته یو څیز بل دې کوم چه فقهاء کرام بیل ذکر کوی هغه دا چه یو خو باطن اذنین دې،

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۷۲) (صحیح)

دويم صماخ اذنين، د شروح حديث نه خو په دې دواړو کښې هيڅ فرق نشته، پس د ربيع رضي الله عنها په روايت کښې د ﴿ فادخل اصبعيه فى جحرى اذنيه ﴾ شرح حضرت په بذل کښې د اصبعين تفسير سباحتين او د جحرين تفسير صماخين سره فرمائيلې دې. او د بعض فقهاء کرامو د کلام نه معلوميږي چه د باطن اذنين مسح سباحتين سره، او صماخ اذنين کښې دې خنصر داخل کړې شي.

[۱۲۲]() حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَزْهَرِ الْمُغِيرَةُ بْنُ فَرْوَةَ، وَيَزِيدُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ، "أَنَّ مُعَاوِيَةَ تَوَضَّأَ لِلنَّاسِ كَمَا رَأَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ، فَلَمَّا بَلَغَ رَأْسَهُ، غَرَفَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَتَلَقَّاهَا بِشِمَالِهِ حَتَّى وَضَعَهَا عَلَى وَسَطِ رَأْسِهِ حَتَّى قَطَرَ الْمَاءُ أَوْ كَادَ يَقْطُرُ، ثُمَّ مَسَحَ مِنْ مُقَدَّمِهِ إِلَى مُؤَخَّرِهِ وَمِنْ مُؤَخَّرِهِ إِلَى مُقَدَّمِهِ".

ترجمه: يقيناً معاويه اودس اوکړو خلقو ته لکه څرنګه ئې چه رسول الله ﷺ ليدلی وو اودس ئې کولو، هرکله چه سر ته ورسيدو نو يوه لپه ئې واخسته د اوبو، نو ملګری کړو ورسره چپ لاس، تردې چه کېښودلې په مينځ د سر، تردې چه اوبه اوبهېدې، او يا نزدې وې چه اوبهيږي، بيا ئې مسح اوکړه د مخې نه وروسته ته، او د وروسته نه مخې ته.

۵: مسانيد معاوية:

﴿ حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ الخ قوله فَلَمَّا بَلَغَ رَأْسَهُ غَرَفَ غَرْفَةً ﴾ دا ددې باب د پنځم صحابی سيدنا معاويه رضي الله عنه حديث دې، يعنی معاويه رضي الله عنه چه به کله اودس کولو سره د سر مسح کولو ته اورسيدلو نو هغوی داسې اوکړل چه په ښی لاس کښې ئې يو لپه اوبه واخستلې او بيا ئې هغه اوبه په ښی لاس کښې واخستلې او بيا ئې هغه اوبه د سر په مينځ باندې واچولې، تر دې چه يو څاڅکي دوه څاڅکي اوبه ترې نه څڅيدلو ته نزدې شو، بيا ئې په دې اوبو سره د خپل سر بالاستيعاب مسح اوکړه، ظاهره دا ده چه دا په دې حديث کښې يو نوې خبره راغله، په لپه کښې اوب اخستل د غسل دپاره وی نه د مسح دپاره.

د حديث تشريح او مسئله اجزاء الغسل عن المسح باندې کلام:

حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ليکی چه په دې سلسله کښې شارحينو هيڅ نه دی ليکلی خو د حضرت ګنګوهی په تقرير کښې دا خبره ملاويږي چه غالبا رسول الله ﷺ کله کله داسې په دې وجه کړی دی چه معلومه شی چه غسل د مسح قائم مقام کيدې شی که په ځائې د مسح غسل اوکړې شی نو هغه جائز دې او ددې عکس يعنی مسح د غسل قائم مقام نه شی کيدې، پس فقهاء کرامو هم ليکلې دی چه که د چا په سر باندې د باران اوبه پريوځی نو د سر د مسح دپاره کافی دی که روستو په سر باندې لاس راکاږی او که نه، حضرت شيخ رحمه الله په حاشيه د بذل کښې د ابن قدامه حنبلی رحمه الله نه نقل کړې دی چه د حنابله په نزد په دې مسئله يعنی اجزاء الغسل عن المسح کښې دواړه روايتونه دی جواز او عدم جواز خو د

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۴۲) (صحيح)

عدم جواز روایت په دې صورت کښې دې چه کله امرار الید او نه موندلې شی، او که امرار الید اوموندلې شو نو بیا غسل کافی دې او ابن رسلان د امام الحرمین نه د شوافعو مسلک دا نقل کړې دې چه د هغوی په نزد د مسح په ځائې غسل معتبر دې ﴿ لان الغسل فوق المسح ﴾ خو د هغوی په نزد د کراهت او عدم کراهت دواړه روایتونه دی خو اصح عدم کراهت دې

یو نااشنا تحقیق

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه په دې حدیث کښې دی ﴿ فَتَلَقَّاهَا بِشِمَالِهِ ﴾ یعنی په نبی لاس کښې ئې چه کومې اوبه اخستې وې هغه ئې بیا په ګس لاس کښې واخستلې ددې په باره کښې په بذل کښې هیڅ نه دی لیکلې شوې، خو د حضرت ګنګوهی رحمه الله په تقریر کښې دی ﴿لئلا یذهب الماء ﴾ د حضرت ددې توجیه حاصل دا دې چه اوبو لره په ګس لاس باندې اولته کول مراد نه دی بلکه مطلب دا دې چه په نبی لاس کښې اوبه اخستلو سره هغه په سر باندې اچولو دپاره ئې ګس لاس هم شامل کړو چه اوبه ضائع نه شی، دا هر څه چه لیکلې شوې دی دا د شارحینو رائې ده زما په فهم کښې دا راځی چه دلته د غسل راس تحقق نشته لکه چه دا ټول حضرات فرمائی ځکه د رسول الله ﷺ عادت شریفه د اتخاذ شعر وو هغوی ذوجمه وو. بله دا چه رسول الله ﷺ به په خپل سر مبارک کښې تیل هم په کثرت سره استعمالول، نو اوس ښکاره ده چه د غوړو ویښتو په یو لپه اوبو سره څنګه غسل کیدې شی، بلکه زما په نزد یوه لپه اوبه هم پوره نه وې ځکه چه د نبی لاس نه ئې چه کله اوبه ګس لاس ته منتقل کړې نو ظاهره ده چه په دې انتقال کښې به هغه اوبه د یو لپې په مقدار هم نه وی پاتې شوې بلکه کیدې شی چه دا تقلیب الماء د تقلیل الماء دپاره وی، ځکه چه د سر ویښل خو مقصود نه وو په دې وجه د اوبو د کمولو دپاره اوبه د نبی لاس نه ګس لاس ته منتقل کړې شوې هذا ما عندی.

[۳۵](1) حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، بِهَذَا الإِسْنَادِ، قَالَ: فَتَوَضَّأَ ثَلاَثًا ثَلاَثًا، وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ بِغَيْرِ عَدَدٍ.

ترجمه: ولید وائی اودس ئې اوکړو درې درې ځله او ئې وینځلې دواړه خپې په غیر د عدد نه.

تشریح: قوله: ﴿ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ بِغَيْرِ عَدَدٍ ﴾ دلته جار مجرور یعنی ﴿ بغیر عدد ﴾ د غسل سره متعلق نه دې ګڼې بیا خو به مطلب دا وی چه خپې ئې وینځلې بیشماره ځله، حال دا چه دا خبره مراد نه ده، بلکه دا جار مجرور د قال سره متعلق دې یعنی راوی ﴿ غسل رجلیه ﴾ مطلقا وئیلې دی بغیر د ذکر د عدد نه. د غسل رجلین نه پس ئې عدد ذکر نه کړو، په خلاف د نورو اندامونو چه په دې کښې ئې ثلاثا ثلاثا اووې. نو دا مطلب شو ددې جملې، باقی په دې مسئله کښې اختلاف مخکښې ذکر شوې دې چه د مالکیه په نزد یو روایت غسل رجلین کښې د تثلیث قید نشته، دا د هغوی دلیل کیدې شی

(1): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۴۳) (صحيح)

[۱۲۶]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِينَا، فَحَدَّثَتْنَا أَنَّهُ قَالَ: اسْكُبِي لِي وَضُوءًا، فَذَكَرَتْ وُضُوءَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ فِيهِ: "فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثًا، وَوَضَّأَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مَرَّةً، وَوَضَّأَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّتَيْنِ بِمُؤَخَّرِ رَأْسِهِ ثُمَّ بِمُقَدَّمِهِ وَبِأُذُنَيْهِ كِلْتَيْهِمَا ظُهُورِهِمَا وَبُطُونِهِمَا، وَوَضَّأَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَذَا مَعْنَى حَدِيثِ مُسَدَّدٍ.

ترجمه: د ربیع نه روایت دې هغه وائي: وو رسول الله ﷺ چه مونږ ته به راتلو، نو بیان اوکړو تا مونږ ته بیشکه هغه به ویل: واچوه زما لپاره اوبه د اودس، نو ذکر ئې کړو اودس د رسول الله ﷺ وئې وئیل په هغې کښې چه: اوئې وینځل دواړه لاسونه درې ځل، او وئې وینځه مخ درې ځل، او مضمضه او استنشاق ئې اوکړو یو ځل، او لاسونه ئې وینځل درې درې ځل، او مسح ئې اوکړه په سر باندې دوه ځل په وروستنې حصه د سر، بیا په مخکنی حصه د سر بیا ئې مسح اوکړه د دواړو غوږونو په ظاهر او باطن باندې، او وئې وینځلې خپې درې درې ځله. وئیلی دي ابوداود: او دا معنی د حدیث د مسدد ده.

مسانید رُبَيِّع بِنت مُعَوِّذ ابْنِ عَفْرَاءَ رضي الله عنها :

﴿ حدثنا مسدد الخ قوله – عَن رُبَيِّع بِنتِ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د ربیع بنت معوذ بن عفراء رضي الله عنها روایات بیانوی.

د ربیع رضي الله عنها د نیا عفراء بعض حالات :

ځان پوهه کړه چه د ربیع رضي الله عنها والد ماجد معوذ رضي الله عنه هم صحابی دې او عفراء رضي الله عنها د معوذ د مور نوم دې دا نسبت الی الام دې دا هم صحابیه ده او د معوذ د پلار نوم حارث بن رفاعه دې، معوذ رضي الله عنه مشهور صحابی دې په قاتلین ابوجهل کښې د دوی شمار کیږی، په جنګ بدر کښې شهید شو د هغوی بل رور د چا نوم چه معاذ رضي الله عنه دې هغوی هم په قتل ابوجهل کښې د خپل رور سره شریک وو، دا عفراء رضي الله عنها ډیره مبارکه زنانه ده، په بذل کښې لیکلي شوې دی چه دا اول د حارث بن رفاعه په نکاح کښې وه، د حارث نه دهغې درې ځامن پیدا شو. معاذ، معوذ او عوف، بیا د حارث نه پس هغې د بکیر بن یالیل سره وادهٔ اوکړو نو څلور هلکان ئې د هغه نه پیدا شو، ایاس، عاقل، خالد، عامر ټول اووهٔ ځامن شو. لیکلي ئې دی چه دا اووهٔ واړه په جنګ بدر کښې شریک شوې دی، دا خصوصیت بل یو صحابی یا صحابیه ته هم نه دې حاصل شوې. د معوذ او عفراء رضي الله عنها متعلق دا ټولې خبرې او حالات ضمنا راغلل، په دې حدیث کښې ددې دواړو هیڅ دخل نشته، دې حدیث لره روایت کونکې خو ربیع صحابیه رضي الله عنها ده.

زما والد صاحب رحمه الله به فرمائیل چه یو ځل حضرت جی مولانا محمد الیاس رحمه الله زما نوم عاقل اوریدلو سره فرمائیلي وو چه عاقل څه وی، عقیل کیدل پکار دی، په ظاهر د

(): سنن الترمذي/الطهارة ٣٣ (٤٣) (بقوله في الباب)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٩ (٣٩٠)، ٥٢ (٤٤٠)، (تحفة الأشراف: ١٥٨٣٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٣٦٠) (حسن)

حضرت منشاء دا وه چه عقيل خو د صحابي نوم دې کوم چه د سيدنا علي ﷺ رور وو، نو د صحابي په نوم باندې نوم کيخودل پکار دی، کيدې شي چه د حضرت په ذهن کښې نه وه چه عاقل هم د يو صحابي نوم دې، عاقل بن بکير بن ياليل ﷺ او که نسبت الى الام اوکړې شي نو عاقل بن عفراء ﷺ.

د ربيع ﷺ په حديث کښې دوه خبرې خلاف معهود دی، پس د مضمضه او استنشاق ذکر د غسل وجه نه پس دې ﴿ مسح براسه مرتين ﴾ بله دا چه د سر مسح د شاته طرف نه ذکر شوې ده، په دې باندې مونږ کلام د عبدالله بن زيد بن عاصم ﷺ په روايت کښې کړې دې دلته دهغې د اعادې ضرورت نشته.

[۳۷]() حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ عَقِيلٍ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، يُغَيِّرُ بَعْضَ مَعَانِي بِشْرٍ، قَالَ فِيهِ وَتَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثًا.

ترجمه: ابن عقيل دا حديث روايت کړی دی، چه تغير ئې ورکړی دی بعضې معانيو دحديث د بشر ته، په هغې کښې دی چه: مضمضه ئې اوکړه او استنثار ئې اوکړو درې خله.

تشريح: قوله ﴿ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الخ - يُغَيِّرُ بَعْضَ مَعَانِي بِشْرٍ ﴾ د ﴿ يغير ﴾ ضمير د سفيان طرف ته راجع دې، يعنې سفيان د حديث په مضمون کښې لږ شان تغير پيدا کړو، بعينه هم هغه مضمون ئې ذکر نه کړو کوم چه بشر ذکر کړې وو، حديث د ربيع ﷺ مصنف ﷺ په متعدد طرق سره ذکر کړې دې او د ټولو مدار په عبدالله بن محمد بن عقيل باندې دې، پس په اول سند کښې د هغوی شاګرد بشر بن المفضل وو، او په دې دويم سند کښې سفيان دې، او وړاندې په درېم سند کښې ئې شاګرد ابن عجلان راځي، د مصنف ﷺ غرض د ابن عقيل د شاګردانو په رواياتو کښې چه کوم فرق دې هغه بيانول دی.

[۳۸]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَيَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ الْهَمْدَانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ عِنْدَهَا، فَمَسَحَ الرَّأْسَ كُلَّهُ مِنْ قَرْنِ الشَّعْرِ كُلِّ نَاحِيَةٍ لِمُنْصَبِّ الشَّعْرِ لَا يُحَرِّكُ الشَّعْرَ عَنْ هَيْئَتِهِ".

ترجمه: د ربيع نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ اودس اوکړو دهغې سره نو مسح ئې کړو سر ټول، د بره سر نه د هر طرف نه، د لاندې د سر پورې، چه نه به ئې خوزول ويخته د خپل هيئت نه.

تشريح: قوله ﴿ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الخ - قوله فَمَسَحَ الرَّأْسَ كُلَّهُ مِنْ قَرْنِ الشَّعْرِ ﴾ دا په حديث د ربيع کښې د ابن عجلان طريق دې په دې کښې د مسح راس يو نوې شکل ذکر شوې دې، د سيدنا عثمان ﷺ د حديث د لاندې د مسح راس مباحث اربعه په ضمن کښې مونږ ددې حديث حواله ورکړې ده.

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۳۷) (شاذ)
[2]: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۵۸٤۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۹/٦، ۳٦۰) (حسن)

د الفاظ متن شرح او د هغې حل:

دلته نسخې مختلف دی، زمونږ په نسخه کښې دی ﴿ من قرن الشعر ﴾ او په یو نسخه کښې دی ﴿ من فرق الشعر ﴾ او په یو کښې دی ﴿ من فوق الشعر ﴾ په دې کښې زیاته صحیح د قرن او فرق نسخه معلومیږی، او مطلب دا دې چه د مسح راس ابتداء د سر د مینځ نه لکه چه د باب په شروع کښې تیر شوې دی چه دا د حسن بصری رحمه الله مذهب دې چه د مسح راس ابتداء دې د وسط راس نه اوکړې شی ﴿ لمنصب الشعر ﴾ کښې لام د الی په معنی دې ﴿ ای الی منصب الشعر ﴾ او منصب په معنی د محل انصاب، د انصاب معنی ښکته کیدل یعنی د سر د کومې حصې د ویښتو رخ چه کوم طرف ته وو په هم هغه طرف ئې د هغه حصې مسح اوکړه، چه د سر د مسح په وجه باندې وران او منتشر نه شی.

د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه یو سړی تپوس اوکړو چه زنانه او هغه سړې د چا چه ویښته اوږدهٔ وی هغه به مسح څنګه کوی؟ نو هغوی اوفرمائیل چه که غواړی نو دغه شان دې کوی څنګه چه د ربیع بنت معوذ رضی الله عنها په روایت کښې راغلی دی، بهر حال د مسح طریقه دا طریقه جائز ده، او په ظاهر کښې د بیان جواز دپاره رسول الله ﷺ داسې کړې دی، اصل کښې زمونږ په دین او شریعت کښې ډیر سهولتونه دی، خو هم هغه سهولتونه اختیار کیدلې شی کوم چه منقول او ثابت دی د خپل طرف نه نهٔ.

[٣٩](١) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا بَكْرٌ يَعْنِي ابْنَ مُضَرَ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، أَنَّ رُبَيِّعَ بِنْتَ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ أَخْبَرَتْهُ، قَالَتْ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ، قَالَتْ: فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَمَسَحَ مَا أَقْبَلَ مِنْهُ وَمَا أَدْبَرَ وَصُدْغَيْهِ وَأُذُنَيْهِ مَرَّةً وَاحِدَةً".

ترجمه: ربیع بنت عفراء وایې: ما رسول الله ﷺ اولیدلو چه اودس ئې کولو، هغې اووئیل مسح ئې اوکړه د سر او مسح ئې اوکړه د مخکښې حصې او د وروستې حصې، او د څنړو او د غوږونو یو ځل.

تشریح: قوله ﴿ وَصُدْغَيْهِ وَأُذُنَيْهِ﴾ د صدغ دوه تفسیرونه کړې شوې دی، یو ﴿ مابین الاذنین والعین﴾ څه نه چه د غوږونو پوستکئ وائی، او دویم تفسیر ددې ﴿ ما بین الاذن والناصیة ﴾ یعنی د سر هغه حصه کومه چه د غوږ او تندی ترمینځه ده، د معنی اول په اعتبار سره صدغ په حد د وجه کښې داخله ده، او د معنی ثانی په اعتبار سره د حد وجه نه خارج او حد راس کښې داخل ده، بلکه دا چه د صدغ اطلاق په هغه ویښتو باندې هم کیږی کوم چه په هغه ځائې باندې راشی یعنی زلفې، د صدغین مسح رسول الله ﷺ د تکمیل راس او د راس د استیعاب دپاره اوفرمائیله.

(١): سنن الترمذي/الطهارة ٢٦ (٣٤) (تحفة الأشراف: ١٥٨٣٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٣٥٩) (حسن)

[۱۳۰]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ بِرَأْسِهِ مِنْ فَضْلِ مَاءٍ كَانَ فِي يَدِهِ".

ترجمه: د ربیع نه روایت دې، بیشکه نبي ﷺ مسح اوکړه په سر باندې د زیاتي هغې اوبو نه چه د ده په لاس کښې وې.

تشریح: قوله ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ – قوله مَسَحَ بِرَأْسِهِ مِنْ فَضْلِ مَاءٍ كَانَ فِي يَدِهِ ﴾ په دې باندې بحث د عبدالله بن زید بن عاصم رضی الله عنه په حدیث کښې تیر شوې دې، چرته چه دا راغلي وو ﴿ ومسح راسه بماء غير فضل يديه ﴾

[۱۳۱]() حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ، فَأَدْخَلَ إِصْبَعَيْهِ فِي جُحْرَيْ أُذُنَيْهِ".

ترجمه: د ربیع نه روایت دې، بیشکه نبي ﷺ اودس اوکړو، نو دواړه ګوتې ئې په سوړو د غوږونو کښې داخل کړې.

[۱۳۲]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ مُصَرِّفٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ رَأْسَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً حَتَّى بَلَغَ الْقَذَالَ وَهُوَ أَوَّلُ الْقَفَا"، وَقَالَ مُسَدَّدٌ: مَسَحَ رَأْسَهُ مِنْ مُقَدَّمِهِ إِلَى مُؤَخَّرِهِ حَتَّى أَخْرَجَ يَدَيْهِ مِنْ تَحْتِ أُذُنَيْهِ، قَالَ مُسَدَّدٌ: فَحَدَّثْتُ بِهِ يَحْيَى فَأَنْكَرَهُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَسَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ: إِنَّ ابْنَ عُيَيْنَةَ زَعَمُوا أَنَّهُ كَانَ يُنْكِرُهُ وَيَقُولُ: إِيشْ هَذَا طَلْحَةُ؟ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ.

ترجمه: نیکه د طلحه وایي: چه ما رسول الله ﷺ اولیدلو چه مسح ئې کړو سر یو ځل تردې چه د څټ اول سر ته ورسیدو. او وئیلي دي مسدد: مسح ئې کړو سره د مخې نه تر اخیر پورې تر دې چه لاسونه ئې د غوږونو د لاندې حصې نه ویستل. وئیلي دي مسدد. ما بیان اوکړو ددې یحیی ته نو هغه انکار اوکړو. وئیلی دي ابوداود ما اوریدلي دي د احمد نه چه هغه ویل: بیشکه دوی ګمان کړی دی چه ابن عیینه ناشنا به ئې ګنړلو، او وئیل به ئې څه شی؟ طلحه عن ابیه عند جده

مسند جد طلحه

قوله ﴿ عَن جَدِّه ﴾ دا د اووم صحابی جد طلحه رضی الله عنه حدیث شروع کیږی. دا روایت سندا ضعیف دې ځکه چه لیث بن ابی سلیم ضعیف دې. د طلحه بن مصرف پلار د چا نه چه هغه روایت کوی وئیلې شوې دی چه هغه مجهول دې په ﴿ عن جده ﴾ کښې ضمیر د طلحه طرف ته راجع دې، د جد طلحه په نوم کښې اختلاف دې. وئیلې شوې دی کعب بن عمرو وقیل

(): لنظر حدیث رقم (۱۲۶)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸٤۱) (حسن)

(): لنظر حدیث رقم (۱۲۶) ورواجع: سنن الترمذي/ الطهارة ۵۲ (۳۳)، سنن لبن ماجه/الطهارة ۵۲ (٤٤۱)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۳۹) (حسن)

(): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۱۱۲۷)، وقد لخرجه: مسند احمد (۳/٤۸۱) (ضعيف)

عمرو بن کعب او بعض علماء کرام د هغوی په صحابی کیدو کښې کلام کوی.
قوله :﴿ حَتَّى بَلَغَ الْقَذَالَ - وَهُوَ أَوَّلُ الْقَفَا ﴾ ددې نه بعض علماء کرامو د مسح رقبه په استحباب باندې استدلال کړې دې لکه څنګه چه په دې باندې تفصیلی کلام د مقدام بن معدیکرب په حدیث ۴ کښې تیر شوې دې.
قوله :﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَسَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ الخ ﴾ په دې حدیث باندې چه کوم کلام دې هغه مصنف رحمه الله بیان فرمائی، دلته چه کومه جمله ده په هغې کښې د ترکیب نحوی په اعتبار سره اغلاق دې، یا دا اووایه چه په دې کښې تعقید لفظی دې چه دهغې وجه دا ده چه په کلام کښې تقدم او تاخر دې، اصل عبارت داسې کیدل پکار دی ﴿ قَالَ أَحْمَدُ زَعَمُوا أَنَّ ابْنَ عُيَيْنَةَ كَانَ يُنْكِرُهُ ﴾ امام احمد رحمه الله فرمائی چه علماء کرام داسې وائی چه سفیان بن عیینه رحمه الله به ددې حدیث انکار کولو ﴿ وَيَقُولُ أَيْشٍ هَذَا ﴾ دا لفظ د ای شئ مخفف دې، سفیان بن عیینه رحمه الله چه په دې حدیث باندې کوم کلام کړې دې دا دهغې بیان دې ﴿ أَيْشٍ هَذَا ﴾ په هذا کښې اشاره ده د سند دهغې تکړې طرف ته کومه چه خپله په عبارت کښې ذکر شوې ده ﴿طلحة بن مصرف عن ابیه عن جده ﴾ ګویا د ابن عیینه رحمه الله اشکال په دې سند باندې دې، اوس چه کوم حدیث هم په دې سند باندې روایت کړې شی په هغې باندې به اشکال وی، د اشکال سبب په دې سند کښې څه دې؟ په شرح کښې لیکلې دی چه هغه د طلحه د پلار مجهول کیدل دی لکه چه مونږ مخکښې دا خبره کړې ده چه د طلحه پلار مجهول دې، او یو وجه دا هم کیدې شی چه سفیان بن عیینه ته د جد طلحه په صحابی کیدو کښې تردد دې، ددې نه پس مصنف رحمه الله د ابن عباس رضی الله عنهما حدیث ذکر کړې دې چه په هغې کښې څه نوې خبره نشته.

[۱۳۴]() حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا عَبَّادُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، "رَأَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ كُلَّهُ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، قَالَ: وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ مَسْحَةً وَاحِدَةً".

ترجمه: د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې، هغه ولیده رسول الله صلی الله علیه وسلم چه اودس ئې کولو، نو پوره حدیث ئې ذکر کړو، تول درې درې ځله، هغه وائی: مسح ئې اوکړه د سر او د غوږونو یو ځل.

[۱۳۴]() حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ. ح وحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَقُتَيْبَةُ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، وَذَكَرَ وُضُوءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ الْمَأْقَيْنِ، قَالَ: وَقَالَ: الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ"، قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ: يَقُولُهَا أَبُو أُمَامَةَ، قَالَ

[1]: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ٥٥٧٩)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٢٨ (٣٦)، ٣٢ (٤٢)، سنن النسائي/الطهارة ٨٤ (١٠١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٣ (٤٠٤)، ٥٢ (٤٣٩) (ضعيف جداً)
[2]: سنن الترمذي/الطهارة ٢٩ (٣٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٥٣ (٤٤٤)، (تحفة الأشراف: ٤٨٨٧)، وقد أخرجه: حم (٥/٢٥٨، ٢٦٤) (ضعيف)

قُتَيْبَةُ: قَالَ حَمَّادٌ: لَا أَدْرِي هُوَمِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْمِنْ أَبِي أُمَامَةَ يَعْنِي قِصَّةَ الْأُذُنَيْنِ. قَالَ قُتَيْبَةُ: عَنْ سِنَانٍ أَبِي رَبِيعَةَ، قَالَ أَبُودَاوُد: وَهُوَابْنُ رَبِيعَةَ كُنْيَتُهُ أَبُورَبِيعَةَ.

ترجمه: د ابو امامه نه روایت دې، هغه ذکر کړو اودس د نبي ﷺ، هغه اووئیل: وو رسول الله ﷺ چه مسح کول به ئې د سترګو ګوټونه، هغه وائی چه وئیلی دی رسول الله ﷺ غوږونه د سر نه دې. وئیلی دي سلیمان بن حرب: وئیل به هم دا ابو امامه، وئیلی دي قتیبة: وئیلی دي حماد، زه نه پوهیږم چه هغه د قول د نبي ﷺ دی او که د ابو امامة دی، یعني خبره د اذنینو، وئیلی دي قتیبة د سنان ابي ربیعة نه، وئیلی دي ابوداود: او هغه ابن ربیعه دی او کنیه ئې ابو ربیعه ده.

مسند ابو امامة:

قوله :﴿ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ﴾ دا ددې باب آخری حدیث دې چه دهغې راوی ابو امامه رضی الله عنه دې په دې کښې اختلاف دې چه دا ابوأمامه کوم یو دې؟ ځکه چه ابو امامه دوه دی یو خو ابو امامه الباهلی د چا نوم چه صدی بن عجلان دې کوم چه بالاتفاق صحابی دې بل ابوامامه الانصاری د چا نوم چه سعد بن حنیف دې، د دوی صحابی کیدل مختلف فیه دی، بعض ورته تابعی وائی او بعض صحابی، دا حدیث په مشکوة شریف کښې هم دې، او د مشکوة په آخر کښې د الاکمال په نوم باندې یو رساله ملحق ده کوم چه د صاحب مشکوة تصنیف دې، په هغې کښې هغوی په مشکوة کښې چه څومره راویان راغلی دی د ټولو مختصر حال ئې ذکر کړې دې، غرض دا چه صاحب مشکوة هغوی ته ابوامامة الانصاری وئیلې دې یعنی سعد بن حنیف ملا علی قاری رحمه الله د صاحب مشکوة د رائې لیکلو نه پس لیکلې دی چه کیدې شی ابوامامة الباهلی مراد وی، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې لیکلې دی چه د امام احمد رحمه الله په نزد دا ابوامامة الباهلی دې ځکه چه دا حدیث هغوی په مسند احمد کښې د ابوامامة الباهلی په مسانیدو کښې ذکر فرمائیلې دې، حضرت دا هم لیکلې دی چه د تهذیب التهذیب او الاصابة د کتلو نه معلومیږی چه د حافظ میلان هم دې طرف ته دې کومه چه د امام احمد رحمه الله رائې ده.

قوله ﴿ يَمْسَحُ الْمَأْقَيْنِ ﴾ دا په دې حدیث کښې یوه نوې خبره راغله کومه چه تراوسه پورې په یو حدیث کښې هم نه وه راغلې او د مسند احمد په روایت کښې دی ﴿ یتعاهد الماقین ﴾ ماق وئیلې شی د سترګې غاړې ته چه په هغې کښې اکثر خیری جمع کیږی، هم په دې وجه رسول الله ﷺ به د مخ مبارک د وینځلو په وخت د سترګو ددې حصې تعاهد یعنی خبر هم اخستلو، هسې نه چه هلته اوبه او نه رسیږی، لهذا متوضی له پکار دی چه د مخ د وینځلو په وخت ددې خیال ساتی، سترګې دې په ښه طریقه اومږی.

هم ددې مشابه یو لفظ بل راځی یعنی ﴿ موق ﴾ پس په ﴿ باب المسح علی الخفین ﴾ کښې یو حدیث راروان دې چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ ویمسح علی عمامته وموقیه ﴾ دلته د موقین نه مراد خفین دی، موقین د خفین د یو نوع نوم دې

دا حديث د احنافو مستدل دې او د شوافع خلاف دې:

﴿ قوله قَالَ وَقَالَ « الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ » ﴾ په دې کښې اختلاف دې چه ﴿ الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ ﴾ د چا قول دې د رسول الله ﷺ او که د صحابی رضی الله عنه؟ بعض علماء کرامو د قال اول د ضمير مرجع شهر بن حوشب ګرځولې ده او د قال ثانی مرجع ئې ابوامامه رضی الله عنه، په دې صورت کښې به دا مقوله وی د صحابی، او بعض علماء کرامو د قال اول مرجع ابو امامه رضی الله عنه او د قال ثانی مرجع رسول الله ﷺ منلې ده، په دې صورت کښې به دا جمله مرفوع وی، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ليکلې دی چه د سنن ابن ماجه د روايت نه صفا معلوميږی چه دا د رسول الله ﷺ قول دې، زه وايم چه په دې کښې هيڅ شک نشته چه دا لفظ مرفوعا او موقوفا دواړو طريقو سره روايت شوې دې، او بعضی راويانو په وخت د روايت د تردد اظهار کړې دې لکه چه د ابوداؤد په روايت کښې دی، اوس به ترجيح چاته ورکولې شی په دې کښې علماء کرام مختلف دی، علامه عينی رحمه الله فرمائی د قاعدې خبره دا ده چه کله رفع او وقف کښې د راويانو اختلاف وی نو رفع ته ترجيح ورکول پکار دی ځکه چه د رافع سره زيادت د علم دې او هم دا رائې د ابن دقيق العيد او د حافظ منذری رحمهما الله معلوميږی، خو د حافظ تحقيق دا دې چه دا لفظ مدرج دې پس هغوی په التلخيص الجيرکښې ليکی: وقد بينت انه مدرج... او هم دا رائې د امام دارقطنی او ابن العربی رحمهما الله ده. لکه چه په حاشيه د بذل کښې دی، ځان پوهه کړه چه ددې حديث په بناء باندې احناف د مسح اذنين دپاره د تجديد ماء قائل نه دی او چونکه امام شافعی رحمه الله اذنين عضوين مستقلين منی او دهغې دپاره د تجديد ماء قائل دی هغوی ددې حديث دا جواب ورکوی چه دا جمله په دې حديث کښې مدرج ده مرفوعا ثابت نه ده، د هغوی د طرف نه ددې يو بله توجيه د مسح اذنين په مباحثو کښې مخکښې تيره شوې ده.

﴿ قوله قَالَ قُتَيْبَةُ عَنْ سِنَانٍ أَبِى رَبِيعَةَ ﴾ سنان په ترکيب کښې مبدل منه او ابی ربيعه د هغه نه بدل واقع دې، سنان د راوی نوم دې او ابو ربيعه کنيت دې، لهذا د سنان او ابو ربيعه دواړو مصداق يو سړې شو، بله دا چه د سنان د پلار نوم ربيعه دې لهذا هغوی ته سنان بن ربيعه وئيلې کيدې شی، د مصنف رحمه الله په دې سند کښې دوه استاذان دی، سليمان بن حرب او قتيبه بن سعيد، مصنف رحمه الله فرمائی چه زما استاذ سليمان په وخت د روايت ﴿عن سنان بن ربيعه ﴾ اووئيلو، او قتيبه ﴿ عن سنان بن ربيعه ﴾ اووئيلو، په يو صورت کښې راوی سره د هغه د پلار نوم ذکر شو او په بل صورت کښې د پلار د نوم په ځائې د هغه خپل نوم او کنيت ذکر شو، لهذا په دواړو الفاظو کښې هيڅ تعارض نشته

باب صفة الوضوء....... پوره شو چه په هغې کښې تقريبا ټول مسائل د اودس سره د اختلافاتو راغلل، فالحمد لله علی ذلک.

بَابُ الْوُضُوءِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا

باب دې په بيان د اودس کښې درې درې ځل

مصنف رحمه الله دلته مسلسل درې بابونه قائم کړې دی اول باب ﴿ الوضوء ثلث ﴾ دويم باب ﴿ الوضوء مرتين ﴾ او دريم باب ﴿ الوضوء مرة مرة ﴾ هم دغه شان درې بابونه امام ترمذی رحمه الله هم قائم کړې دی خو هغوی يو څلورم باب هم قائم کړې دې ﴿ باب فی الوضوء مرة ومرتين وثلثا ﴾ يعنی درې واړه صورتونه ئې په يو ترجمه کښې جمع کړل، په دې باندې اشکال پيدا شو چه ددې څلورم باب نه کومه نوې خبره معلومه شوه، دا خو د اول دريو مجموعه شوه، ددې جواب دا دې چه د امام ترمذی رحمه الله غرض دا دې چه د خانله خانله مختلفو رواياتو نه په درې قسمه اودس ثابت دې، او په څلورم باب سره ئې دا ثابته کړه چه بعض روايات داسې هم دی چه په هغې کښې په يو وخت درې واړه صورتونه د يو حديث نه ثابت دی، پس ددې څلورم باب په ضمن کښې امام ترمذی رحمه الله هم دا قسم حديث راوړې دې، بيا يو پنځم باب هم هغوی قائم کړې دې باب فی من توضاء بعض وضوئه مرتين وبعضه ثلثا يعنی په يو اودس کښې بعض اندامونه دوه کرته او بعض درې کرته وينځل ثابت دی.

[۳۵] ([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ الطُّهُورُ؟ "فَدَعَا بِمَاءٍ فِي إِنَاءٍ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ فَأَدْخَلَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَّاحَتَيْنِ فِي أُذُنَيْهِ وَمَسَحَ بِإِبْهَامَيْهِ عَلَى ظَاهِرِ أُذُنَيْهِ بَاطِنَ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا الْوُضُوءُ، فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا أَوْ نَقَصَ، فَقَدْ أَسَاءَ وَظَلَمَ، أَوْ ظَلَمَ وَأَسَاءَ".

ترجمه: عمرو بن شعيب د خپل پلار نه روايت کوي او پلار ئې د خپل پلار نه کوي، چه بيشکه يو سړی راغی نبي ﷺ ته، وئې وئيل: اې د الله رسوله! د پاکۍ (اودس) طريقه څه ده؟ نو راويې غوښتلې اوبه په يو لوښي کښې نو دواړه ورغوي ئې وينځل درې ځله، بيا ئې مخ وينځلو درې ځل، بيا ئې دواړه څنګلې وينځلې درې ځل، بيا ئې مسح اوکړه په سر باندې، داخل ئې کړې دواړه سبابې ګوتې په غوږونو کښې، او مسح ئې اوکړه په غټو ګوتو ظاهر طرف د غوږونو، او په سبابو ګوتو باندې باطن د غوږونو، بيا ئې دواړه خپې درې درې ځل وينځلې، بيا ئې اووئيل: دارنګه دی اودس، چاچې زيات کړو په دې او ياې کم کړو نو بدې اوکړل او ظلم ئې اوکړو، او ياې ظلم اوکړو او بدې اوکړه

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ – قوله عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ ﴾ دا يو مشهور سند دې او په دې باندې چه کوم کلام دې هغه هم مشهور دې، سلسله د نسب داسې ده عمرو بن شعيب بن محمد بن عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما، دا خو متعين ده چه د ﴿ ابيه ﴾ ضمير د

---

[1]: سنن النسائي/الطهارة ۱۰۵ (۱٤۰)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٨ (٤٢٢)، (تحفة الأشراف: ۸۸۰۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۱۸۰) (حسن صحيح) (خو د أو نقص جمله شاذه ده).

عمرو طرف ته راجع دې، خو په ﴿ عن جده ﴾ کښې اختلاف دې چه ددې ضمير هم د عمرو طرف ته راجع دې يا که د شعيب طرف ته؟ د جد عمرو نوم محمد دې او د جد شعيب نوم عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما دې محمد تابعی دې او عبدالله بن عمرو بن العاص مشهور صحابی دې، که ضمير د عمرو طرف ته راجع اومنلې شی نو په دې صورت کښې به روايت مسند وی د صحابی د ذکر کيدو د وجې نه او مطلب به دا وی چه شعيب روايت کوی د خپل نيکهٔ عبدالله بن عمرو بن العاص نه بعض محدثين لکه ابن حبان او ابن عدی [١] وغيره ته په دې سند باندې اشکال دې هغوی وائی چه دا سند په يو صورت کښې مرسل او په يو صورت کښې منقطع دې، منقطع په دې وجه چه د هغوی په نزد د شعيب سماع د خپل نيکهٔ نه ثابت نه ده، خو اکثر محدثين لکه امام احمد بن حنبل رحمه الله، علی بن مدينی رحمه الله، اسحق بن راهويه، امام بخاری رحمه الله او امام نووی رحمه الله دا سند حجت منی، او فرمائی چه د جده ضمير د شعيب طرف ته راجع دې، او د شعيب سماع د خپل نيکهٔ عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما نه ثابت ده، لهذا سند منقطع نه دې.

د امام ترمذی رحمه الله په جامع ترمذی کښې د ثبوت سماع تصريح کړې ده [٢]، پس هغوی فرمائی ﴿ وشعيب قد سمع من جده عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما ﴾ او امام ترمذی رحمه الله دا هم فرمائی ﴿ومن ضعفه فانما ضعفه من قبل انه يحدث من صحيفة جده ﴾ کومو خلقو چه د عمرو بن شعيب تضعيف کړې دې هغه په دې وجه نه چه هغه فی نفسه ضعيف دې بلکه تضعيف کونکی تضعيف په دې وجه کوی چه هغوی چه کوم حديث په دې سند سره بيانوی، يعنی ﴿ عن ابيه عن جده ﴾ هغه د قبيل وجاده نه دې يعنی هغوی د خپل نيکهٔ د صحيفې نه روايت کوی بغير د ثبوت سماع نه، خو جمهور دا وائی چه د هغوی د خپل نيکهٔ نه سماع ثابت ده، لهذا د صحيفې نه په نقل کولو کښې هيڅ اشکال نشته، اصل کښې خبره دا ده چه د وجاده په باره کښې مشهوره ده چه هغه از قبيل مرسل يعنی منقطع دی، خو چه کله ائمه فن د سماع د ثبوت تصريح کوی ﴿ فاين الانقطاع ﴾، دريم قول دلته د امام دارقطنی رحمه الله دې هغه دا چه که په سند کښې د جده مصداق عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما صراحةً مذکور وی لکه چه په بعض ځايونو کښې ذکر دی نو بيا خو دا سند معتبر دې ګينې معتبر نه دې، لهذا ددې سند په باره کښې درې اقوال شو، يو قول د ابن عدی او ابن حبان او يحيی بن القطان وغيره چه حجت نه دې، او دويم قول د جمهور علماء کرامو چه په هغې کښې امام بخاری رحمه الله او د هغوی مشائخ دی چه مطلقا حجت دې، دريم قول د دارقطنی دې چه په يو صورت کښې حجت دې او په بل صورت کښې نه دې

---

[١] هم دغه شان امام ترمذی رحمه الله د يحيی بن القطان نه نقل کړی دی چه هغوی هم دا سند حجت نه منی، او يحيی بن معين هم په دې ډله کښې شامل دې، خو هغوی دا وائی چه عمرو بن شعيب خو فی نفسه ثقه دې، خو اشکال ددې سند په نقل کولو کښې دې

[٢] ترمذی ۸۲/۱ باب ما جاء في زکوة مال اليتيم

د ابواوُد په دې روايت باندې يو اشکال او د هغې جوابات:

﴿ قوله فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا أَوْ نَقَصَ الخ ﴾ په دې حديث باندې يو مشهور اشکال دې هغه دا چه نقص عن الثلاث په ډيرو احاديثو کښې د رسول اللهﷺ نه ثابت دې، خو دا چه زيادة على الثلث ثابت نه دې، نو کوم څيز چه د رسول اللهﷺ نه ثابت دې هغې ته اساءة او ظلم ولې وئيلې شوې دې.

بله دا چه ددې حديث په بناء باندې ابوحامد اسفرائنیؒ د بعض علماء کرامو نه نقل کړې دی چه د هغوی په نزد نقص عن الثلاث ناجائز دې. او هم دغه شان دارمی د بعض علماء کرامو نه نقل کړی دی چه د هغوی په نزد اودس کښې دننه زيادة على الثلاث مبطل د اودس دې لکه چه زيادة فی الصلوة مفسد صلوة دې علامه زرقانیؒ دا اختلاف په غرائب کښې شمار کړې دې.

جواب اول: بهر حال ددې اشکال جواب دا دې چه په دې حديث کښې لفظ ﴿ نقص ﴾ ثابت نه دې وهم د راوی دې، پس دا حديث نسائی، ابن ماجه او مسند احمد کښې دې، په دې ټولو کتابونو کښې په دې حديث کښې لفظ د نقص نه دې ذکر شوې صرف لفظ زاد دې، اصل جواب خو دا دې.

خو که دا لفظ ثابت اومنلې شی نو ددې تاويل به دا کولې شی چه د نقص نه مراد نقص عن مرة واحدة دې، يعنی يو ځل ئې هم اندامونه په ښه طريقه باندې او نه وينځل په دې صورت کښې د نقص اساءة او ظلم کيدل ظاهر دی، دويم تاويل دا کيدې شی چه دلته د شرط په جانب کښې دوه څيزونه ذکر شوې دی زاد او نقص هم دغه شان د جزاء په طرف کښې دوه څيزونه ذکر شوې دی، اساءة او ظلم دَ اساءة تعلق د نقص سره دې او د ظلم تعلق د زاد سره دې. په دې صورت کښې به اشکال نه واقع کيږی ځکه چه نقصان ته اساءت او زيادت ته ظلم وئيلې شوې دې، يا داسې اووايه چه مجموعه په مجموعه باندې مرتب کيږی، هر يو ته بيل بيل ظلم نه دې وئيلې شوې، يو جواب دا دې چه ظلم کلی مشکک دې، د حرام نه واخله تر خلاف اولی پورې په ټولو باندې صادق راځی

بَابُ الْوُضُوءِ مَرَّتَيْنِ

باب دې په بيان د اودس کښې دوه ځل

[۳۶](۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا زَيْدٌ يَعْنِي ابْنَ الْحُبَابِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ ثَوْبَانَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ الْهَاشِمِيُّ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ".

ترجمه: د ابو هريره رضی الله عنه نه روايت دې، بيشکه نبی ﷺ اودس اوکړو دوه دوه ځل.

(۱): سنن الترمذي/الطهارة ۳۲ (۴۳)، (تحفة الأشراف: ۱۳۹۴۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۸۸، ۳۶۴) (حسن صحيح)

[۱۳۷]() حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا زَيْدٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ: قَالَ لَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ: أَتُحِبُّونَ أَنْ أُرِيَكُمْ كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ؟ "فَدَعَا بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ، فَاغْتَرَفَ غَرْفَةً بِيَدِهِ الْيُمْنَى فَتَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَجَمَعَ بِهَا يَدَيْهِ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ، ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُمْنَى ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُسْرَى، ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً مِنَ الْمَاءِ ثُمَّ نَفَضَ يَدَهُ ثُمَّ مَسَحَ بِهَا رَأْسَهُ وَأُذُنَيْهِ، ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً أُخْرَى مِنَ الْمَاءِ فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى وَفِيهَا النَّعْلُ ثُمَّ مَسَحَهَا بِيَدَيْهِ يَدٍ فَوْقَ الْقَدَمِ وَيَدٍ تَحْتَ النَّعْلِ ثُمَّ صَنَعَ بِالْيُسْرَى مِثْلَ ذَلِكَ".

ترجمه: عطاء بن يسار نه روايت دي، اووئيل ماته ابن عباس رضي الله عنهما، ايا تاسو خوښوئ چه وښايم تاسو ته چه څنګه وو رسول الله ﷺ چه اودس ئې كولو؟ نو راوېې غوښتلو لوښى چه اوبه پكښې وې نو يوه لپه ئې راواخسته په ښې لاس باندې نو مضمضه ئې اوكړه او استنشاق ئې اوكړو، بيا ئې بله راواخسته نو دواړه لاسونه ئې يو ځائې كړل، بيا ئې يوه مخ لپه وينځلو، بيا ئې بله راواخسته نو وئې وينځلو په هغې خپل ښې لاس، بيا ئې بله راواخسته نو وئې وينځلو په هغې ګس لاس، بيا ئې لپه راواخستو بل چونګ د اوبو، بيا ئې لاس وڅنډلو، بيا ئې په هغې خپل سر او غوږونه مسح كړل، بيا ئې بل چونګ د اوبو راواخستو وائې چولې په ښې خپه باندې، او په هغې كښې پيزار وو او بيا ئې مسح كړه په دواړو لاسونو يو لاس د خپې دپاسه او بل لاندې د پيزار نه، بيا ئې اوكړل په ګسه خپه باندې دهغې پشان.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الخ – قوله فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى وَفِيهَا النَّعْلُ ثُمَّ مَسَحَهَا بِيَدَيْهِ يَدٍ فَوْقَ الْقَدَمِ وَيَدٍ تَحْتَ النَّعْلِ الخ ﴾ يعنى ابن عباس رضي الله عنهما پيزار اغوستلې يو لپه اوبه په خپو باندې واچولې او د اوبو د اچولو نه پس ئې په لاسونو باندې خپې داسې اومږلې چه يو لاس ئې خو د خپې دپاسه وو او دويم لاس ئې د پيزار د لاندې وو، ددې قسم مضمون په باب صفة الوضوء كښې د سيدنا على رضي الله عنه په حديث كښې تير شوې دې، او ددې توجيه هم هلته ذكر شوې ده

د حديث شرح او بيان مراد كښې اختلاف د اراء :

خو دلته يو نوې خيز كوم چه قابل اشكال راغلو هغه دا دې چه راوى وائى ﴿ يد فوق القدم ويد تحت النعل ﴾ چه يو لاس ئې د خپې دپاسه وو او دويم لاس ئې د پيزار د لاندې، دويم لاس كه د خپې د لاندې وو نو بيا خو بالكل اشكال نه وو چه يو لپه اوبه ئې په خپه باندې واچولې او زر ئې خپه په دواړو لاسونو باندې لاندې باندې اومږله، خو چه كله دويم لاس د خپې په ځائې د پيزار د لاندې شى نو د خپې لاندې حصه به څنګه لونديږى؟

(): صحيح البخاري/الوضوء ۷ (۱٤۰)، سنن الترمذي/الطهارة ۳۲ (٤۲)، سنن النسائي/الطهارة ٦٤ (۸۰)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٤۳ (٤۰۳)، ٤٥ (٤۱۱)، مسند احمد (۱/۲٦۸، ۳۳۲، ۳٦٦) سنن الدارمي/الطهارة ۲۹ (۷۲۳)، (تحفة الأشراف: ۵۹۷۸) (حسن)

د دې اشکال شارحینو ډېر جوابونه کړي دی،

(۱) **جواب**: د علامه شوکانی رحمه الله رائې دا ده چه په تحت النعل کښې د نعل نه مراد قدم دې، لهذا یو لاس په قدم دپاسه او دویم لاس د قدم نه ښکته وو،

(۲) **جواب**: علامه سیوطی رحمه الله دویم جواب اختیار کړو هغه دا چه په دې صورت کښې چه کوم روایت کښې مذکور دې د غسل قدم تحقق خو به نه وی، لهذا هغوی دا حدیث په مسح علی الخف باندې محمول کړې دې، یعنی اګرچه په دې حدیث کښې د خف ذکر نشته خو نفی هم نشته،

(۳) **دریم جواب**: هغه دې کوم چه حضرت سهارنپوری اختیار فرمائیلې دې، هغه دا چه نه خو نعل کنایه ده د قدم نه لکه چه شوکانی وئیلې دی او نه مراد دلته مسح علی الخف ده لکه چه سیوطی رحمه الله وئیلې دی، بلکه په حدیث کښې غسل رجل مذکور دې، پاتې شوه دا خبره چه هر کله دویم لاس د خپې د لاندې نه دې بلکه د څپلۍ نه لاندې دې نو ددې به څه کیږی؟ حضرت فرمائی چه دویم لاس کوم چه د پیزار د لاندې وو هغه د حمل قدم او امساک قدم دپاره وو، یعنی ښې لاس د قدم دپاسه وو، او ګس لاس کوم چه د پیزار د لاندې وو دهغې په ذریعه ئې خپه سنبال کړې وه او هم هغه لاس کوم چه په شروع کښې په خپې دپاسه وو هم په هغه لاس باندې ئې پوره قدم د پورته نه لاندې اومړلو، د مړلو نه پس ښکاره ده چه د غسل تحقق به اوشی، ید فوق القدم مطلب دا نه دې چه هغه یو لاس بس په قدم دپاسه پاتې شو بلکه په شروع کښې پورته وو د خپې د پورته حصې نه چه فارغ شو نو بیا ئې ښکته طرف ته لاس راوړلو.

خلاصه دا شوه چه یو لپه اوبه ئې په خپې باندې واچولې، او زر زر ئې په ښې لاس باندې خپه لاندې باندې اومړله په داسې طریقه چه په بل لاس باندې ئې خپه سره د پیزاره سنبال کړې وه، الحمد لله د حدیث توجیه او وضاحت ښه اوشو ګینې په حقیقت کښې دا مقام من مزال الاقدام دې، بله دا چه حضرت دا هم لیکلې دی چه د نعل باوجود په غسل قدم کښې هیڅ اشکال نشته ځکه چه دا نعل نعل عربی دې کوم چه د چپل په شکل کښې وی لاندې تلې او پورته پرې صرف دوه تسمې داسې اوګنړۍ لکه نن صبا چه هوائی چپل وی، غرض دا چه بند پیزار مراد نه دې چه هغې سره د خپې وینځل تقریبا ناممکن دی، والله سبحانه وتعالی اعلم

باب الوُضُوءِ مَرَّةً مَرَّةً

باب دې په بیان د اودس کښې یو یو ځل وینځل

[۳۸](1) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِوُضُوءِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَتَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً".

(1): صحيح البخاري/للوضوء ٢٢ (١٥٧)، سنن الترمذي/للطهارة ٣٢ (٤٢)، سنن النسائي/للطهارة ٦٤ (٨٠)، سنن ابن ماجه/للطهارة ٤٥ (٤١١) (تحفة الأشراف: ٥٩٧٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٢٣٣، ٣٣٢، ٣٣٦) (صحيح)

ترجمه: د ابن عباس ﷺ نه روايت دي، هغه اووئيل: ايا زه خبر نه درکوم تاسو ته د اودس د رسول الله ﷺ؟، هغه اودس اوکړو يو يو ځل.

باب في الفرق بين المضمضة والاستنشاق

باب دې په بيان د فرق کې په مابين د مضمضه او استنشاق کې

په دې مسئله کښې اختلاف او کلام په ﴿ باب صفة الوضوء ﴾ کښې تير شوې دې، د مصنف رحمه الله په دې ترجمة الباب سره د احنافو او حنابله تائيد کيږي، په حديث الباب کښې د فصل بين المضمضة والاستنشاق تصريح موجود ده.

[۲۹](۱) حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، قَالَ: سَمِعْتُ لَيْثًا يَذْكُرُ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: "دَخَلْتُ يَعْنِي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ وَالْمَاءُ يَسِيلُ مِنْ وَجْهِهِ وَلِحْيَتِهِ عَلَى صَدْرِهِ، فَرَأَيْتُهُ يَفْصِلُ بَيْنَ الْمَضْمَضَةِ وَالِاسْتِنْشَاقِ".

ترجمه: د طلحه نه روايت دې ، هغه وائي: زه داخل شوم (يعني) په پيغمبر ﷺ او هغه اودس کولو، او اوبه رواني وې د هغه د مخ نه او د هغه د ګيرې نه په سينه د هغه، نو ما اوليدلو چه جداوالی ئې کولو په مينځ د مضمضه او استنشاق کښې.

باب في الاستنثار

باب دې په بيان د استنثار کې

[۳۰](۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ، فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ مَاءً ثُمَّ لِيَنْثُرْ".

ترجمه: د ابو هريره ﷺ نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ وئيلي دی: کله چه اودس کوي يو ستاسو نه نو په پوزه کښې دې اوبه واچوي بيا دې سونړ کړي.

تشريح: ۱ ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الخ – قوله فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ مَاءً ثُمَّ لِيَنْثُرْ ﴾ استنثار د امام احمد او اسحق بن راهويه په نزد واجب دې، د جمهورو په نزد مستحب دې، د استنشاق او استنثار ترمينځه فرق او اختلافات وغيره په صفة الوضوء کښې تير شو.

[۳۱](۳) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ قَارِظٍ، عَنْ أَبِي غَطَفَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اسْتَنْثِرُوا مَرَّتَيْنِ بَالِغَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا".

ترجمه: د ابن عباس ﷺ نه روايت دی هغه وائی، چه وئيلي دي رسول الله ﷺ: پوزه سونړ کوئ دوه ځل پوره کوشش سره او يا درې ځله.

---

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۲۸) (ضعيف)

(۲): صحيح البخاري/الوضوء ۲۶ (۱۶۲)، صحيح مسلم/الطهارة ۸ (۲۳۷)، سنن النسائي/الطهارة ۷۰ (۸۶)، موطا امام مالك/الطهارة ۱(۲)، (تحفة الأشراف: ۱۳۸۲۰)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٤ (٤٠٦)، مسند احمد (۲/۲٤۲، ۲۷۸)، سنن الدارمي/الطهارة ۳۲ (۷۳۰) (صحيح)

(۳): سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٤ (٤٠٨)، (تحفة الأشراف: ٦٥٦٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۲۸) (صحيح)

[۳۲]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، فِي آخَرِينَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ، قَالَ: كُنْتُ وَافِدَ بَنِي الْمُنْتَفِقِ أَوْ فِي وَفْدِ بَنِي الْمُنْتَفِقِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ نُصَادِفْهُ فِي مَنْزِلِهِ وَصَادَفْنَا عَائِشَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَ: فَأَمَرَتْ لَنَا بِخَزِيرَةٍ فَصُنِعَتْ لَنَا، قَالَ: وَأُتِينَا بِقِنَاعٍ وَلَمْ يَقُلْ قُتَيْبَةُ الْقِنَاعَ، وَالْقِنَاعُ الطَّبَقُ فِيهِ تَمْرٌ، ثُمَّ جَاءَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "هَلْ أَصَبْتُمْ شَيْئًا أَوْ أُمِرَ لَكُمْ بِشَيْءٍ؟ قَالَ: قُلْنَا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: فَبَيْنَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسٌ، إِذْ دَفَعَ الرَّاعِي غَنَمَهُ إِلَى الْمُرَاحِ وَمَعَهُ سَخْلَةٌ تَيْعَرُ، فَقَالَ: مَا وَلَّدْتَ يَا فُلَانُ؟ قَالَ: بَهْمَةً، قَالَ: فَاذْبَحْ لَنَا مَكَانَهَا شَاةً، ثُمَّ قَالَ: لَا تَحْسِبَنَّ، وَلَمْ يَقُلْ لَا تَحْسَبَنَّ أَنَّا مِنْ أَجْلِكَ ذَبَحْنَاهَا لَنَا غَنَمٌ مِائَةٌ لَا نُرِيدُ أَنْ تَزِيدَ، فَإِذَا وَلَّدَ الرَّاعِي بَهْمَةً ذَبَحْنَا مَكَانَهَا شَاةً، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ لِي امْرَأَةً وَإِنَّ فِي لِسَانِهَا شَيْئًا يَعْنِي الْبَذَاءَ، قَالَ: فَطَلِّقْهَا إِذًا، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ لَهَا صُحْبَةً وَلِي مِنْهَا وَلَدٌ، قَالَ: فَمُرْهَا يَقُولُ: عِظْهَا، فَإِنْ يَكُ فِيهَا خَيْرٌ فَسَتَفْعَلْ، وَلَا تَضْرِبْ ظَعِينَتَكَ كَضَرْبِكَ أُمَيَّتَكَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ، قَالَ: أَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَخَلِّلْ بَيْنَ الْأَصَابِعِ وَبَالِغْ فِي الِاسْتِنْشَاقِ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا".

ترجمه: د لقیط بن صبره نه روایت دې، هغه وائی: زه وم راتلونکی بني المنتفق سره رسول الله ﷺ ته، هغه اووئیل: هرکله چه مونږ راغلو رسول الله ﷺ ته، مونږ د هغه سره د هغه په کور کښې مخامخ نه شو، مونږ مخامخ شو د عائشې ام المؤمنین سره، هغه وائی: نو امر ئې اوکړو زمونږ لپاره په حلواء باندې نو تیاره ئې کړه زمونږ دپاره، هغه وائی: راوړی شو مونږ ته قناع، او اونه ویله قتیبه قناع، او قناع د قجوری نه جوړ کړې شوی یو لوښی دی یو لوښی دی چه په هغې کښې قجورې وې، بیا راغی رسول الله ﷺ نو وئې وئیل: ایا تاسو څه شې ته ورسیدئ، او یا امر شوی دی ستاسو لپاره په څه شې؟ هغه وائی: مونږ اووئیل: هو، او اې د الله رسوله! هغه وائی: مونږ د رسول الله ﷺ سره ناست وو، چه شړلې راعي خپلې ګډې د شپې ځائې ته، او د هغه سره چیلۍ بچې وو چه اوازونه ئې کول، نو وئې وئیل: څه شی ئې زیږولی دی اې فلانی؟ هغه اووئیل: ښځه بچې ئې راوړې ده، نو اووئیل هغه: حلال کړه زمونږ لپاره ددې په ځائې شاة، بیا ئې اووئیل: ته ګمان مه کوه (په کسرې د سین) او په فتحې د سین ئې اونه ویله) چه مونږ ستا د وجې نه ذبح کړه، زمونږ سل ګډې دې مونږ نه غوارو چه هغه زیاتې شي کله چه راوړې بچې نو دهغې په ځائې شاة حلال کړو، هغه وائی: ما اووئیل: اې د الله رسوله! بیشکه زما ښځه ده ژبان درازه ده څه څه اوکړم نو وئې وئیل: نو طلاقه ئې کړه، هغه وائی، ما اووئیل: اې د الله رسوله دهغې ډیره موده ماسره اوشوه، او زما دهغې نه بچې دي، هغه اووئیل: چه نصیحت ورته اوکړه، که چېرې په هغې کښې خیر وي نو هغه به ستا اطاعت کوی، او مه وهه ښځه خپله پشان د امې خپلې، نو ما اووئیله: اې د الله رسوله! خبر راکړه ماته د اودس، هغه اووئیل: پوره کوه اودس او خلال کوه د ګوتو د مینځونو، او مبالغه کوه په استنشاق کښې مګر دا چه ته روژه یې.

(): سنن الترمذي/الطهارة ۳۰ (۳۸)، الصوم‌صحيح مسلم/ ۶۹ (۷۸۸)، سنن النسائي/الطهارة ۷۱ (۸۷)، ۹۲ (۱۱۴)، سنن ابن ماجه/ ۴۴ (۴۰۷)، ۵۴ (۴۴۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۷۲)، ويأتي عند المؤلف برقم (۲۳۶۶) و (۳۹۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۳/۴)، سنن الدارمي/الطهارة ۳۴ (۷۳۲) (صحيح)

تشریح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الخ - عَنْ أَبِيهِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ قَالَ كُنْتُ وَافِدَ بَنِي الْمُنْتَفِقِ - أَوْ فِي وَفْدِ بَنِي الْمُنْتَفِقِ الخ ﴾ وفد جمع د وافد ده، دلته شک د راوی دې چه په روایت کښې د وافد لفظ دې او که د وفد، که د وافد لفظ دې نو ددې تقاضا خو ښکاره دا ده چه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې راتلونکې خانله دا صحابی وو، او که په روایت کښې لفظ وفد دې نو ددې تقاضه دا ده چه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې راتلونکې یو جماعت وو، چه په هغې کښې دا صحابی یعنی لقیط بن صبرهؓ هم شامل وو.

مضمون حدیث:

د حدیث مضمون دا دې چه لقیط بن صبرهؓ فرمائی چه یو ځل د قبیله بنی المنتفق وفد چه په هغې کښې زه هم شامل اوم، د رسول اللهﷺ په خدمت کښې مدینې منورې ته حاضر شو. مونږ د رسول اللهﷺ کور ته اورسیدو، د عائشهؓ په کور کښې هغه وخت رسول اللهﷺ نه وو، سیده عائشهؓ زمونږ میلمستیا اوکړه ځنګه چې د میلمه کیدی شي لږ وخت پس رسول اللهﷺ تشریف راوړلو، هغوی د رارسیدلو سره د میلمنو نه تپوس اوکړو چه ستاسو څۀ میلمستیا هم کړې شوې ده که نه؟ مونږ عرض اوکړو جی یا رسول اللهﷺ (کړې شوې ده) وړاندې صحابی بیان کوی چه مونږ د رسول اللهﷺ په مجلس کښې ناست وو چه د رسول اللهﷺ شپونکی د هغوی ګډې بیزې واپس راوستلې، بله دا چه د شپونکی سره د چیلۍ یو بچې هم وو چه نوې پیدا شوې وو چه مې مې ئې کول (یعنی چغې ئې وهلې)

﴿ فَقَالَ مَا وَلَّدْتَ يَا فُلَانُ قَالَ بَهْمَةً ﴾ رسول اللهﷺ د شپونکی نه تپوس اوکړو چه تا په بیزه باندې څه راوړی دی؟ شپونکی اووئیل ﴿ بهمة ﴾ بهمة وئیلې شی د بیزې بچی ته که نر وی که ښځه، خو دلته د ظاهری الفاظو په اعتبارهٔ سره ښځه مراد ده، ځکه چه که مطلق بچې مراد کړې شی نو ترجمة به دا وی چه بیزې بچې راوړې دې او دا کلام په ظاهر کښې بې فائدې دې په دې وجه مراد هم دا دې چه بیزې چه کوم بچې راوړې دې هغه ښځه یعنی انثی ده. خو د علامه سیوطیؒ رائې دا ده چه د رسول اللهﷺ سوال عن العدد دې نه عن الذکر والانثی، یعنی د رسول اللهﷺ مقصد دا وو چه بیزې یو بچې راوړې دې که دوه، شپونکی جواب ورکړو یو بچې، او هم دا خبره زیاته صحیح معلومیږی کومه چه سیوطیؒ کړې ده، د کلام د سیاق نه ددې معنی تائید کیږی.

غرض دا چه رسول اللهﷺ ددې سوال او جواب نه پس شپونکی ته اوفرمائیل چه ﴿فَاذْبَحْ لَنَا مَكَانَهَا شَاةً ﴾ یعنی د بیزې ددې بچی په بدل کښې یو بیزه ذبح کړه، او بیا ددې نه پس رسول اللهﷺ میلمنو ته خطاب کولو سره اوفرمائیل چه تاسو دا مه ګنړئ چه دا اهتمام مونږ ستاسو دپاره کوو بلکه اصل خبره دا ده چه نن صبا زمونږ په دې کندک کښې سل بیزې

دي، مونږ نه غوارو چه په دې باندې د سلو نه اضافه اوشي (۱) پس که یوه بیزه لنګه شي نو که هغه یو بچې راوړی نو مونږ یوه بیزه ذبح کوو او که دوه بچي راوړي نو دوه بیزې ذبح کوو، غرض دا چه غوارو چه د ګډو بیزو په سلو باندې زیادت نه وی، پس دې وخت کښې دا ګډه بیزه ذبح کول هم په دې بناء باندې دي.

(قوله إِنَّ لِي امْرَأَةً وَإِنَّ فِي لِسَانِهَا شَيْئًا) دې صحابی د رسول اللهﷺ سره د مانوس کیدو نه پس د خپل کور مسائل تپوس کول شروع کړل او یو خبره ئې دا اوتپوسله چه زما د ښځې د ردو بدو (بد اخلاقئ) عادت دې هر وخت بدې ردې وائی هغې سره څه اوکړم؟ رسول اللهﷺ ورته سمدست اوفرمائیل (فَطَلِّقْهَا إِذًا) چه هغې ته طلاق ورکړه، په دې اوریدلو باندې هغوی عرض اوکړو یا رسول اللهﷺ! زما هغې سره ډیر وخت شوې دې او ماته الله پاک دهغې نه اولاد هم راکړې دې، طلاق ورکولو ته مې زړه نه کیږي! په دې باندې رسول اللهﷺ اوفرمائیل (فمرها) دا د امر یامر نه د امر صیغه ده، او ددې تفسیر هم وړاندې راوی خپله بیان کړې دې (یقول عظها) یعنی رسول اللهﷺ اوفرمائیل چه که طلاق ورکول نه غواړې نو کم از کم نصیحت ورته اوکړه، که په هغې کښې څه خیر وی نو یقینا ستا نصیحت به قبول کړی، په دې باندې هغه صحابی خاموش شو ګویا دا مشوره ئې خوښه کړه.

په حدیث باندې یو سوال او د هغې جواب:

دلته یو سوال دې هغه دا چه رسول اللهﷺ د طلاق مشوره دومره زر ولې ورکړه هغه خو بغض المباحات دې، جواب دا دې چه دا د طلاق مشوره امتحانا او تنبیها وه که ښځه دې خوښه نه وی او دهغې نه درته شکایت دې نو طلاق ورکړه، په دې باندې هغه اوریدلو او معذرت ئې اوکړو، رسول اللهﷺ دا کله غوښتله چه هغوی طلاق ورکړی، رسول اللهﷺ خو صرف تنبیها فرمائیلې وو، پس د رسول اللهﷺ په خبرداری باندې هغه بیدار شو ددې نه پس رسول اللهﷺ اصل او صحیح مشوره ورکړه کومه چه مقصودی وه، خبره دا ده چه د نعمت قدر هغه وخت وی کله چه هغه د لاس نه ځی، سبحان الله! د رسول اللهﷺ څه د حکمت نه ډک تعلیمات دي.

قوله (وَلَا تَضْرِبْ ظَعِينَتَكَ كَضَرْبِكَ أُمَيَّتَكَ) (ظعینة) هودج اغوستلو والا زنانه ته وائی کومه چه عام طور سره حره وی، خو ددې اطلاق په مطلق زنانه باندې هم کیږي که هودج کښې وی او که نه وی امیة د امة تصغیر دې، ددې جملې مطلب دا شو چه خپله آزاده ښځه داسې مه وهه څنګه چه وینځه وهلې شی. شارحینو لیکلې دی چه دا تشبیه د تقبیح دپاره ده، یعنی خپله آزاده ښځه هم څوک وهی، وهلې کیږی خو وینځه نه ښځه.

(۱) وړاندې د ابوداؤد په کتاب الاضحیة کښې یو حدیث راروان دې (الفرع حق) چه دهغې په تفسیر کښې اختلاف دې، یو معنی د هغه حدیث دا بیان کړې شوې ده چه د ګډو بیزو عدد چه کله سل شي نو دهغې نه پس چه کوم بچې پیدا کیږی هغه دې ذبح کړې شی، دلته چه په حدیث کښې کوم صورت موجود دې هغه دې معنی ته نزدې دې فرق دادې چه فرع دا شوه چه بچې دې ذبح کړې شی او دلته غټه چیلۍ مراد ده.

د تخليل اصابع حكم او په دې كښې اختلاف:

﴿ قوله وَخَلِّلْ بَيْنَ الأَصَابِعِ ﴾ د تخليل اصابع مسئله مختلف فيه ده، د مالكيانو په نزد د اصابع يدين تخليل واجب دې او د اصابع رجلين مستحب دې، او د احنافو او شوافعو په نزد د اصابع رجلين او يدين دواړو تخليل مستحب دې الا اذا كانت الاصابع منضمة فحينئذ يجب التخليل..... او د امام احمدﷺ په دې كښې دوه اقوال دی يو د جمهورو په شان او هم دا د هغوی اصح قول دې څنګه چې چه په مغنی كښې ليكلې شوې دی، او دويم روايت د امام احمدﷺ نه دا دې چه تخليل اصابع مطلقا كه د يدين وی او كه د رجلين دواړه واجب دی.

﴿ وَبَالِغْ فِي الاِسْتِنْشَاقِ ﴾ دا د مسلک ظاهريه او د امام احمدﷺ د يو روايت دليل دې چه مضمضه او استنشاق واجب دی.

دلته يو سوال دې چه د حديث د ترجمة الباب سره څه مطابقت دې؟ په ترجمه كښې خو د استنثار ذكر دې او په حديث كښې د استنشاق، جواب دا دې چه اول خو په دې كښې اختلاف دې بعض وائی چه استنثار او استنشاق دواړه يو معنی لری لكه چه په باب صفة الوضوء كښې په تفصيل سره تير شو، او كه دواړه مختلف اومنلې شی نو داسې به اووئيلې شی چه د ترجمة الباب اثبات په طريقه د قياس دې، دريم جواب دا هم كيدې شی چه په دې حديث كښې لفظ ﴿ اسبغ الوضوء ﴾ ذكر شوې دې، د اسباغ په عموم كښې ټول آداب او مستحبات راځی چه په هغې كښې استنثار هم داخل دې.

[۳۳]() حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ وَافِدِ بَنِي الْمُنْتَفِقِ، أَنَّهُ أَتَى عَائِشَةَ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، قَالَ: فَلَمْ يَنْشَبْ أَنْ جَاءَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَقَلَّعُ يَتَكَفَّأُ، وَقَالَ عَصِيدَةً: مَكَانَ خَزِيرَةٍ.

ترجمه: صبره چه دا وافد وو د بني المنتفق، دا راغی عائشې ته، نو ذكر ئې كړه معنی د هغه حديث، هغه وائی: وخت تير نه شو چه رسول اللهﷺ راغی كلک كلک قدمونه ئې اخستل او ښې او ګس اړخ ته مائل كيدو، اووائی ونيلو عصيدة په ځائې د خزيرة باندې.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ الخ - فَلَمْ يَنْشَبْ أَنْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَتَقَلَّعُ يَتَكَفَّأُ ﴾ دا د لقيط بن صبرة د حديث دويم طريق دې، په اول طريق كښې د اسماعيل بن كثير نه روايت كونكې يحيى بن سليم وو، او دلته د هغوی نه روايت كونكې ابن جريج دې دا زيادت د ابن جريج په طريق كښې دې، په طريق سابق كښې نه دې، يعنی راوی وائی چه لږ ساعت نه وو تير شوې زمونږ كور ته په رسيدو كښې چه رسول اللهﷺ لږ ساعت پس تشريف راوړلو ﴿ يَتَقَلَّعُ يَتَكَفَّأُ ﴾ په دې كښې د رسول اللهﷺ د رفتار كيفيت بيان كړې شوې دې هغه دا چه هغوی دير په قوت سره قدم اوچتولو او وړاندې تيت روان وو، د رسول

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۷۲) (صحيح)

الله ﷺ د رفتار په باره کښې هم دا راځي چه د هغوی چال تیز وو د زمکې نه به ئې خپې په قوت سره اوچتولې، او تواضعا به وړاندې ښکته کیدو سره روان وو (كانما ينحط فى صبب) څنګه چې څه څوک د اوچت ځائې نه ښکته راکوزیږي

وړاندې دویم فرق په دې روایت کښې دا دې چه د اول روایت الفاظ دا وو (فامرت لنا بخزيرة) او په دې کښې په ځائې د خزيرة (عصيدة) دې د په ترجمه تاسو داسې پوهه شئ چه غوښې والا دلیه او حریره، او که بغیر د غوښې نه وی نو هغې ته عصيدة وائي.

[۱۴۴]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ فَارِسٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ فِيهِ: إِذَا تَوَضَّأْتَ فَمَضْمِضْ.

ترجمه: ابن جريج ددې حديث بيان کړی دی، هغه وئيلی دي په دې کې: کله چه ته اودس کوی نو مضمضه کوه.

بَاب تَخْلِيلِ اللِّحْيَةِ

باب دی د خلال کولو د ګیرې

[۱۴۵]() حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ يَعْنِي الرَّبِيعَ بْنَ نَافِعٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْمَلِيحِ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ زَوْرَانَ، عَنْ أَنَسٍ يَعْنِي ابْنَ مَالِكٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا تَوَضَّأَ أَخَذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَأَدْخَلَهُ تَحْتَ حَنَكِهِ فَخَلَّلَ بِهِ لِحْيَتَهُ، وَقَالَ: هَكَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ"، قَالَ أَبُو دَاوُد، وَالْوَلِيدُ بْنُ زَوْرَانَ: رَوَى عَنْهُ حَجَّاجُ بْنُ حَجَّاجٍ، وَأَبُو الْمَلِيحِ الرَّقِّيُّ.

ترجمه: د انس رضی الله عنه نه روايت دې، بیشکه رسول الله ﷺ وو چه کله به ئې اودس کولو، نو یو ورغوی اوبه به ئې راواخستې نو داخل به ئې کړې لاندې د زنې نه نو خلال به ئې کړه په هغې باندې ګیره، او وئې وئیل: دارنګه امر کړی دی ماته رب زما وئيلی دي ابوداود: د وليد بن زوران نه حجاج بن حجاج او ابو المليح الرقي روايت کړی دی

تشریح: دلته دوه خیزونه دی یو خو وظیفه لحية یعنی په اودس کښې د ګیرې څه حکم دی، غسل یا مسح، دویمه مسئله هغه ده کومه چه مصنف رحمه الله ذکر فرمائی یعنی تخليل اللحية، حضرت شیخ لیکلی دی چه بعض شارحین ددې دوه مسئلو په بیان کښې خلط کوی په دې وجه په هره یوه باندې بیل بیل ځان پوهه کول پکار دی

په تخليل لحية کښې مذاهب ائمة

په تخليل لحية کښې خو اختلاف دا دې چه د ائمة ثلاثه امام ابوحنيفه، امام شافعي او امام احمد رحمهم الله په نزد په اودس کښې سنت او په غسل جنابت کښې واجب ده او د امام مالک رحمه الله نه په دې سلسله کښې ډیر روایتونه دی مشهور دا دې چه تخليل لحية په اودس کښې مستحب نه دې، او په غسل کښې د هغوی نه دوه روایتونه دی، یو وجوب، دویم سنيت، او ابوثور او حسن بن صالح او د ظاهريه په نزد اودس او غسل دواړو کښې واجب دې.

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۷۲) (صحيح)

(): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱٦٤٩)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه الطهارة ۵۰ (٤٣١) (صحيح)

زمونږ په نزد یو قول دا دې چه د تخلیل لحیة په اودس کښې سنت کیدل د امام ابویوسف رحمه الله او د جمهورو مسلک دې، او د طرفین په نزد سنت نه دې مستحب دې، بلکه تردې وئیلې شوې دی چه صرف جائز دې یعنی بدعت نه دې، او وجه ددې قول دا ده چه د تخلیل لحیة په سلسله کښې روایات ضعیف دی پس امام احمد او ابوحاتم رازی رحمهما الله فرمائی ﴿ لیس فیه شئ صحیح ﴾ یعنی په دې سلسله کښې څه صحیح حدیث ثابت نه دې، خو زه وایم چه امام ترمذی رحمه الله د تخلیل لحیة په سلسله کښې د سیدنا عثمان بن عفان رضی الله عنه حدیث ذکر فرمائیلې دې ﴿ ان النبی ﷺ کان یخلل لحیته ﴾ او هغوی ددې په باره کښې فرمائیلی ﴿ هذا حدیث حسن صحیح ﴾ بله دا چه دا حدیث په صحیح ابن حبان او صحیح ابن خزیمة او مستدرک حاکم کښې هم موجود دې، لهذا د امام احمد او ابوحاتم رازی رحمهما الله قول محل د نظر دې، بله دا چه علامه زیلعی رحمه الله په نصب الرایه کښې د څوارلسو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه د تخلیل لحیة روایات ذکر فرمائیلې دی، او امام ترمذی رحمه الله هم د وفی الباب لاندې د ډیرو صحابه کرامو رضی الله عنهم نومونه ذکر کړی دی.

څان پوهه کړه چه د تخلیل لحیة طریقه دا ده چه د زنې لاندې دې په ګیره کښې دننه ګوتې داخلې کړی د مسح په وخت تقاطر الماء من الاصابع شرط نه دې.

وظیفه لحیة یعنی د ګیرې حکم او په هغې کښې اختلاف:

دویمه مسئله وظیفه لحیه ده یعنی د ګیرې حکم څه دې غسل یا مسح؟ جواب دا دې چه د لحیة دوه قسمونه دی، خفیفه او کثه، لحیه خفیفه هغه ده چه په هغې کښې د مخ څرمن ښکاره کیږی دهغې حکم دا دې چه ﴿ یجب غسل ما تحتها ﴾ یعنی په داسې صورت کښې د مخ څرمن لوندول ضروری دی صرف د ګیرې لوندول کافی نه دی او که لحیة کثه (ګنړه ګیره) وی نو په دې کښې زمونږ په نزد اتۀ اقوال دی، اصح قول ﴿ غسل جمیع اللحیة فرض ﴾ یعنی د مخ په څانې تولې ګیرې لره وینځل فرض دی، خو ددې نه مراد هغه ګیره مراد ده کومه چه په مخ وی او د زنی لاندې وی، زوړنده حصه په دې کښې داخل نه ده دهغې وینځل نه ضروری دی او نه ئې مسح، په معارف السنن کښې په حواله د امام نووی رحمه الله د جمهور ائمه ثلاثه مذهب هم دا نقل کړې شوې دې.

په ګنړه ګیره کښې د اقوال ثمانیه نه زمونږ په نزد اصح قول هم دغه دې کوم چه مونږ پورته بیان کړو، باقی اووۀ اقوال مرجوح دی، هغه دا دی:

(۱) مسح الکل، (۲) مسح الثلث، (۳) مسح الربع، (۴) مسح ما یلاقی البشرة، (۵) غسل الثلث، (۶) غسل الرابع (۷) عدم الغسل والمسح.

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْعِمَامَةِ

باب دې په بیان د مسح کې په پټکي

د مسح علی العمامة مسئله مشهوره او مختلف فیه بین الائمة ده، د ظاهریه او حنابله او ابوثور په نزد د مسح راس په څانې مسح علی العمامة جائز ده او کافی کیږی

څنګه چه مسح علی الخفین د غسل رجلین قائم مقام کیږی، د جمهور علماء ائمة ثلاثا په نزد صرف مسح علی العمامة کافی نه ده په دې سره د مسح فرض نه ادا کیږی.

خو دویمه مسئله دلته دا ده چه دا مسح علی العمامة نه سنت استیعاب هم حاصلیدې شی او که نه؟ یعنی په اندازه د فرض مسح په سر باندې اوکړې شی او د سنت استیعاب حاصلولو دپاره دې باقی مسح په عمامه باندې اوکړې شی پس د شوافعو په نزد په مسح علی العمامة سره سنت استیعاب حاصلیدې شی او هم دا حکم د هغوی په نزد د ټوپئ هم دې، پس امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې تصریح کړې ده چه مسح علی العمامة او مسح علی القلنسوة سره استیعاب حاصلیږی، که لبس علی الطهارة وی یا نه وی، ددې مسئلې تصریح په کتب احناف کښې موجود نه ده خو د حضرت ګنګوهی کلام په الکوکب الدری کښې ددې د جواز طرف ته مشیر دې، یعنی د سنت استیعاب د تحصیل دپاره مسح علی العمامة جائز ده، مالکیان فرمائی چه مسح علی العمامة بغیر د عذر نه جائز نه ده او نه په دې فرض ادا کیږی نه سنت استیعاب، خو که د څه عذر د وجې نه وی مثلا په سر کښې زخم دې یا بل څه بیماری ده زکام وغیره چه دهغې د وجې نه سر ښکاره کول او عمامه لرې کول ګران وی نو په دې صورت کښې د هغوی په نزد مسح په عمامة باندې جائز ده لکه چه مسح کولې شی په پټئ باندې.

د قائلین مسح علی العمامة په نزد د دې شرطونه:

دویمه خبره دا ده چه کوم خلق د مسح علی العمامة د جواز قائل دی، لکه حنابله د هغوی په نزد ددې دپاره څه شرطونه هم دی چه بغیر دهغې نه مسح علی العمامة صحیح نه ده، اول دا چه لبس اعلی طهارة وی یعنی د اودس او طهارت نه پس ئې عمامه وهلې وی، دویم شرط دا دې چه عمامه ساتر لجمیع الراس وی، دریم شرط دا دې چه په صفت د عمائم المسلمین وی یعنی څنګه چه مسلمانان عمامه تړی هم دغه شان تړلې شوې وی چه دهغې تفسیر دا دې چه عمامه محنک یا شملې والا وی، څلورم شرط توقیت دې یعنی څنګه مسح علی الخفین موقت ده په موده کښې دننه ئې کولې شې دهغې نه پس نه، هم دغه شان مسح علی العمامة هم.

د حدیث مسح علی العمامة توجیهات:

اوس پاتې شوه مسئله د دلائلو چه د مسح علی العمامة احادیث په صحاح ستة کښې موجود دې او که نه او په سنن اربعه کښې ددې په باره کښې مستقل ترجمة الباب هم قائم کړې شوې دې، خو امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې او امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې په دې باندې هیڅ مستقل باب نه دې تړلې، مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله اګرچه د حدیث مسح علی العمامة تخریج کړې دې، خو هغوی په دې باندې مستقل ترجمة قائم کړې نه ده رحمه الله چه دهغې نه معلومیږی چه مسح علی العمامة د هغوی په نزد ضعیف ده، هغوی فرمائی زما تجربه دا ده چه د امام بخاری رحمه الله عادت دې چه کله یو حدیث د هغوی په نزد قوی وی او په هغې کښې داسې یو لفظ وی چه د هغوی پکښې تردد

وی نو په داسې موقعه پاندې امام بخاری رحمه الله داسې کوی چه هغه حديث خو ذکر کړی خو په کوم کښې ئې چه تردد وی په هغې باندې باب نه قائموی، لهذا د امام بخاری رحمه الله د عمل نه معلوميږی چه د هغوی په مسح على العمامة په جواز کښې تردد دې.

د مسح على العمامة د رواياتو د جمهورو د طرف نه ډير جوابونه کړې شوې دی ۱. دا احاديث معلل دی کما قاله مولانا عبدالحئ قلت لکن قال ابن العربی صححية لا غبار عليها ۲ امام محمد رحمه الله موطاء کښې فرمائی ﴿ بلغنا ان المسح على العمامة کان ثم ترک ﴾ يعنی مسح على العمامة په شروع کښې وه بيا منسوخ شوه. په حديث کښې د راوی د طرف نه اختصار واقع شوې دې په بعض صحيح رواياتو کښې د مسح على العمامة سره مسح على الناصية هم ذکر شوې ده لکه چه د مغيره بن شعبه رضی الله عنه په حديث کښې دی کوم چه هم په دې کتاب کښې په باب المسح على الخفين کښې راځی چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ کان يمسح على الخفين وعلى ناصيته وعلى عمامته ﴾ بلکه دا چه په مسلم کښې هم دا الفاظ موجود دی، لهذا دا به وئيلې شی چه په ناصيه باندې مسح اوکړه رسول الله ﷺ په طور د فرض او دهغې سره ئې په عمامه باندې اوکړه د سنت استيعاب د حصول دپاره، ۴: د عمامه نه مراد ما تحت العمامة دې، حال وئيلو سره محل مراد اخستلې شوې دې د اطلاق اسم الحال على المحل د قبيل نه دې، پس هم د دې باب په دويم حديث کښې د انس رضی الله عنه روايت راروان دې ﴿ فادخل يده من تحت العمامة ﴾ يعنی رسول الله ﷺ بغير د عمامه د کوزولو نه په عمامه کښې دننه لاس داخل کړو او د سر مبارک مسح ئې اوکړه، ۵: رسول الله ﷺ به د سر د مسح کولو نه پس عمامه برابر کړې وی ﴿ فظن التسوية مسحا ﴾ چه دهغې نه کتونکی د لرې نه دا اوګڼله چه رسول الله ﷺ مسح کوی، ۶: قاضی عياض مالکی رحمه الله وغيره د خپل مسلک مطابق دا جوابورکړې دې چه کيدې شی رسول الله ﷺ مسح على العمامة د يو داسې عذر د وجې نه کړې وی کوم چه د کشف راس نه مانع وو، لهذا د رسول الله ﷺ په عمامه باندې مسح کول په شان د مسح دې په جبيره باندې، ۷ د مسح راس ثبوت قطعی دې، لهذا هغه د اخبار احاد د وجې نه نشی ترک کولې کوم چه محتمل دی، او مسح عمامة په مسح على الخفين باندې قياس کول صحيح نه دی ځکه چه د مسح على الخفين په سلسله کښې روايات حديثيه شهرت بلکه تواتر ته رسيدلې دی، يو فرق بل هم دې هغه دا چه غسل رجلين بغير د نزع خفين نه ممکن نه دې په خلاف د عمامه چه بغير د نقض عمامه نه مسح کيدې شی غرض دا چه هلته حرج دې او دلته حرج نشته، او استيعاب د سر په مسح کښې صرف سنت دې فرض نه دې، لهذا سنت په دې سره حاصليدې شی، زمونږ د حضرت شيخ رحمه الله په نزد هم دا آخری جواب زيات صحيح دې.

[۳٦]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ثَوْرٍ، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: "بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً فَأَصَابَهُمُ الْبَرْدُ، فَلَمَّا قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُمْ أَنْ يَمْسَحُوا عَلَى الْعَصَائِبِ وَالتَّسَاخِينِ".

ترجمه: د ثوبان نه روایت دی هغه وائی ولیږله رسول الله ﷺ یوه سریه، نو هغوی ته یخنی ورسیده، هرکله چه دوی واپس شو رسول الله ﷺ ته نو امر ئې اوکړو دوی ته چه مسح اوکړي په پټکو او په موزو باندې.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ الخ قوله بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ –صلی الله علیه وسلم– سَرِيَّةً ﴾ یعنی رسول الله ﷺ یو ځل یو دسته (وړوکې شان لښکر) د جهاد دپاره اولیږلو، ددې اصحاب سریة په دې سفر کښې یخنی اوشوه، چه کله مدینې طیبې ته درسول الله ﷺ په خدمت کښې د هغوی واپسی اوشوه ﴿ امرهم ان یمسحوا علی العصائب والتساخین ﴾ یعنی رسول الله ﷺ هغوی ته حکم اوفرمائیلو چه د خپو په ځائې مسح علی الخفین او په ځائې د مسح راس مسح علی العمامة اوکړی.

﴿ سرية ﴾ وائی د لښکر یوې حصې ته یعنی د لښکر یوه ټکړه او حصه چه دهغې تعداد کم از کم پنځه او زیات نه زیات درې سوه وی او وئیلې شوې دی چه څلور سوه، پس وئیلې شی ﴿خیر السرایا اربعمائة رجل ﴾.... عصائب جمع د عصابة ده چه دهغې نه مراد پټکې دې، او تساخین جمع د تسخان ده یا تسخین ده، هغه څیز چه په هغې باندې خپې کرمولې شی یعنی موزې.

په شروع کښې جوابات کړې شوې دی چه ددې تعلق د مطلق احادیث مسح علی العمامه سره دې او خاص ددې حدیث دوه جوابونه کړې شوې دی، شیخ ابن الهمام رحمه الله فرمائی چه ﴿مخصوص بهذه السرية ﴾ یعنی دا حکم ددې سریه سره خاص دې، علامه عینی رحمه الله فرمائی ﴿المراد ما تحت العصائب ﴾ یعنی په حدیث کښې د عصائب نه مراد ما تحت العصائب مراد دې، حال وئیلو سره محل مراد اخستې شوې دې.

[۳۷]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي مَعْقِلٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ قِطْرِيَّةٌ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ مِنْ تَحْتِ الْعِمَامَةِ فَمَسَحَ مُقَدَّمَ رَأْسِهِ وَلَمْ يَنْقُضِ الْعِمَامَةَ".

ترجمه: د انس بن مالک رضی الله عنه نه روایت دې، هغه وائی ما ولیده رسول الله ﷺ چه اودس ئې کولو او په هغه باندې قطري پټکی وو، نو داخل ئې کړو خپل لاس لاندې د پټکي نه د سر مخکنی حصه ئې مسح کړه او پټکی ئې کولاو نه کړو

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۰۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۷۷/۵) (صحیح)

(): سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۹ (٥٦٤)، (تحفة الأشراف: ۱۷۲٥) (ضعيف)

باب غَسْلِ الرِّجْلَيْنِ
باب دې په بيان د وينځلو د خپو کې

د باب اسباغ الوضوء د لاندې يو حديث تير شوې دې ﴿ ويل للاعقاب من النار ﴾ هلته مونږ بيان کړې وو چه ددې حديث نه معلوميږي چه غسل رجلين ضروری دې، او دا چه په دې باندې به مونږ کلام په باب غسل الرجل کښې کوو، پس هغه باب راغلو.

په وظيفه د رجلين کښې مذاهب علماء :

د وظيفه رجلين په باره کښې څلور مذهبونه مشهور دی:

۱: د ائمه اربعه په نزد د رجلين حکم غسل دې،

۲: د فرقه اماميه په نزد وظيفه رجلين مسح ده، بلکه هغوی تر دې پورې وائی چه غسل جائز نه دې،

۳: د حسن بصری، محمد بن جرير طبری، او ابو علی جبائی په نزد تخيير بين الغسل والمسح دې،

۴: د اهل ظواهرو په نزد جمع بين الغسل والمسح ضروری ده.

(د محمد بن جرير طبری نوم والا دوه کسان دی):

خو څان پوهه کړه چه محمد بن جرير الطبری دوه دی، يو هم هغه د چا تفسير چه مشهور او معروف دې دا خو دې د اهل سنت والجماعت نه، او يو ابن جرير د اهل تشيع نه دې، او دا دواړه صاحب تفسير دی، د حافظ ابن القيمؒ رائې دا ده چه ابن جرير طبری کوم چه د مسح رجلين قائل دی دا ابن جرير سنی نه دې بلکه ابن جرير شيعی دې، مولانا يوسف بنوری په معارف السنن کښې دا خبره ليکلو سره د ابن القيمؒ د خيال تائيد نه دې فرمائيلې بلکه ليکلې ئې دی چه د ابن جرير سنی کلام هم په دې سلسله کښې موهم دې، بله دا چه قاضی ابوبکر بن العربی په شرح ترمذی کښې هم ددې ابن جرير سنی طرف ته د تخير بين الغسل والمسح قول منسوب کړې دې، حافظ ابن کثيرؒ دا مسئله نوره هم زيات صفا او واضحه ليکلې ده.

پاتې شوه مسئله د دلائلو پس څان پوهه کړه چه حافظ ابن حجرؒ فرمائی چه د غسل رجلين په سلسله کښې احاديث مشهوره او متواتر دی او د بعض صحابه کرامو‌رضی الله عنهم لکه علی او ابن عباس‌رضی الله عنهم نه چه کوم جواز د مسح منقول دې دهغې نه رجوع هم ثابت ده، عبدالرحمن بن ابی ليلی فرمائی ﴿ اجمع اصحاب رسول اللهﷺ على غسل الرجلين ﴾ او د امام طحاوی او ابن حزم ظاهریؒ رائې دا ده چه د کومو احاديثو نه مسح رجلين مستفاد کيږی هغه منسوخ دی، او امام ترمذیؒ په ﴿ ويل للاعقاب من النار ﴾ حديث نه په وجوب غسل باندې استدلال کړې دې.

د مجوزين مسح استدلال د قراءت جر نه او د هغې جوابات :

د مجوزين مسح استدلال په آيت وضوء کښې د ﴿ وارجلكم ﴾ د قراءت جر نه هم دې، جمهور علماء کرامو ددې ډير جوابونه کړی دی.

۱: قراءت نصب معارض دې د قراءت جر يعنی که د قراءت جر تقاضا د جواز مسح رجلين ده نو د قراءت نصب تقاضا وجوب غسل الرجلين ده او دوه قراءتونه په حکم کښې د دوه مستقل آيتونو وی، لهذا غوره دا ده چه دواړه قراءتونه دې په دوه حالتونو باندې محمول کړې شی، قراءت جر دې چه دهغې تقاضه مسح ده په حالت تخفيف باندې، او قراءت نصب دې په حالت تجرد قدمين باندې.

۲: ابو علی فارسی وائی چه د مسح اطلاق غسل خفيف باندې هم کيږی پس وئيلې شی (تمسح للصلوة ای توضا)

۳: علامه طيبی رحمه الله فرمائی چه په قراءت نصب باندې عمل کولو سره جر هم معمول بها کيدی شی ځکه چه غسل متضمن دې مسح لره، په خلاف د قراءت جر چه په دې باندې عمل کولو سره د قراءت نصب متروک کيدل لازميږی.

۴: په (وارجلکم الی الکعبين) جر د جوار دپاره دې يعنی د ګاونډ په رعايت کښې منصوب مجرور اولوستلې شو او په حقيقت کښې دا منصوب دې، په کلام عرب کښې جر جوار يو مشهور څيز دې، وئيلې شی (عذاب يوم اليم) اليم مجرور لوستلې شی حال دا چه د عذاب د صفت کيدو د وجې نه مرفوع کيدل پکار دی، هم دغه شان (جحر ضب حرب) کښې حرب مجرور دې د جر جوار د وجې نه ګڼې فی الواقع مرفوع دې، په ترکيب کښې د جحر صفت واقع شوې دې.

په دې جواب باندې فريق مخالف يو اعتراض کړې دې چه جر جوار د عطف په صورت کښې نه وی، پس تاسو چه څومره مثالونه پيش کړل هغه بغير د عطف نه دی، او دلته په آيت الوضوء کښې حرف عطف موجود دې، زمونږ د طرف نه ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه دا اشکال د قلت تتبع د وجې نه دې ګڼې په کلام د عربو کښې جر جوار د حرف عطف سره هم راځی، د معلقه مشهور شعر دې[1]

فظلّ طُهاةُ اللّحمِ من بَينِ مُنضِجٍ صَفيفَ شِواءٍ اوْ قَديرٍ مُعَجَّلِ

د قدير عطف په صفيف باندې دې کوم چه منصوب دې، لهذا فی الواقع قدير منصوب دې خو د ګاونډ د رعايت د وجې نه په لفظ قدير باندې جر راوړلې شوې دې، اوګورئ دلته جر جوار د حرف عطف سره موجود دې.

د قدير معنی ده په کټوئ کښې پخه کړې شوې غوښه، اود صفيف شواء مطلب دې د غوښې هغه ټکړې (پوټی) چه هغه په ګرم کاڼړی (تبخی) باندې وريته کړې شوې وی.

۵: يو جواب دا کړې شوېدې چه (وارجلکم) کښې جر والا قراءت د (علفتها تبنا وماء باردا) د قبيل نه دې يعنی داسې دوه افعال کوم چه متقارب المعنی وی په هغې کښې د يو په ذکر باندې اکتفاء کولې شی او دويم حذف کولې شی پس په دې جمله کښې اصل

---

[1] د ښکار غوښې پخونکې دوه قسمه شوې بعض نې په کټوئ کښې پخوی او بعض په ګرم کاڼړی باندې غوښې لره روټونکې دی.

عبارت داسې دی ﴿ علفتها تبنا وسقیتها مآء باردا ﴾ ځکه چه اوبه څکلې شی خوړلې نه شی خو چونکه اکل او شرب دا دواړه فعل متقارب المعنی دی په دې وجه د یو فعل په ذکر باندې اکتفاء اوکړې شوه، هم دغه شان په دې آیت کرمه کښې هم ده چه مسح اوکړئ د سرونو او د خپو او مراد دا دې چه مسح اوکړئ د سرونو او غسل اوکړئ د خپو ځکه چه اصل عبارت داسې دی ﴿ وامسحوا برؤسکم واغسلوا ارجلکم ﴾ ځکه چه مسح او غسل متقارب المعنی وو په دې وجه د یو په ذکر باندې اکتفاء اوکړې شوه.

[۳۸]()حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحُبُلِيِّ، عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ يَدْلُكُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ بِخِنْصَرِهِ".

ترجمه: د مستورد بن شداد نه روایت دې هغه وائي: ما اولیدلو رسول الله ﷺ چه کله ئې اودس کولو نو مږلې ئې ګوتې د خپو په کچه ګوته خپله.

تشریح: ﴿حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الخ – قوله يَدْلُكُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ بِخِنْصَرِهِ ﴾ ددې حدیث نه مصنف رحمه الله په غسل رجلین باندې استدلال کړې دې، ځکه چه د اصابع رجلین تخلیل او دا مبالغه غسل د رجلین لره متقاضی دې، ځکه چه د مسح بناء خو په تخفیف باندې وی، هلته داسې مبالغه چرته مطلوب وی.

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ

باب دې په بیان د مسح کې په موزو باندې

(**ترتیب ابواب**):
مسائل د اودس او دهغې د احکامو بیان خو ختم شو اوس دغسل نمبر دې، خو مصنف رحمه الله مسح علی الخفین په غسل باندې ځکه مقدم کړه چه دا د توابع وضوء نه دې د غسل سره ددې هیڅ تعلق نشته بالاجماع د اودس سره خاص دې، بله دا چه مصنف رحمه الله مسح علی الخفین په تیمم باندې مقدم کړه ځکه چه تیمم خلیفه دې د ټول اودس او مسح علی الخفین نائب دې د اودس د جزء او جزء مقدم وی په کل باندې.

علماء کرامو لیکلي دی چه مسح علی الخفین ددې امت د خصائصو نه ده څنګه چې د رسول الله ﷺ د حدیث نه معلومیږی ﴿ صلوا فی خفافکم فان الیهود لا یصلون فی خفافهم ﴾ په روضة المحتاجین کښې لیکلي دی چه د مسح علی الخفین مشروعیت په ۹ هجری کښې په غزوه تبوک کښې شوې دې، امام نووی رحمه الله فرمائی چه په اجماع کښې چه د کومو خلقو قول معتبر کیدې شی د هغوی ټولو په دې باندې اتفاق دې چه مسح علی الخفین مطلقا جائز ده که سفر وی که حضر وی، که د څه ضرورت د وجې نه وی او که بې ضرورته وی، او په دې کښې ښځې او سړی ټول برابر دی، صرف شیعه ګانو او خوارجو ددې انکار کړې دې خو د هغوی اختلاف قابل شمار نه دې، او د امام مالک رحمه الله نه په دې سلسله کښې مختلف

(): سنن الترمذي/الطهارة ۳۰ (۴۰)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۵۴ (۴۴۶)، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۵۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۹/۲) (صحیح)

روایات دی د هغوی هم مشهور مذهب هم هغه دې کوم چه د جمهورو دې، بله دا چه هغوی فرمائی چه مسح علی الخفین د بیشمیره صحابه کرامو رضي الله عنهم نه منقول ده امام حسن بصری رحمه الله فرمائی حدثنی سبعون من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ان رسول الله صلى الله عليه وسلم کان یمسح علی الخفین.

د امام مالک رحمه الله د مسلک تحقیق:

حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې د ابن عبد البر رحمه الله نه نقل کړی دی چه په فقهاء کرامو کښې د یو فقیه نه هم سوا د امام مالک رحمه الله نه د مسح علی الخفین انکار منقول نه دې، او روایات صحیحه د امام مالک رحمه الله نه هم ددې په اثبات کښې دی، امام شافعی رحمه الله هم په کتاب الام کښې د مالکیانو په دې قول باندې نکیر فرمائیلې دې بیا حافظ فرمائی چه اوس د مالکیانو دوه اقوال مشهور دی اول مطلقا د جواز، دویم د مسافر دپاره د جواز او د مقیم دپاره د عدم جواز، هغوی فرمائی چه د مدونة د عبارت مقتضی د قول ثانی دې، خو قاضی ابوالولید باجی مالکی رحمه الله قول اول یعنی مطلقا جواز ته صحیح وئیلې دې، او علامه باجی دا هم فرمائی چه امام مالک رحمه الله به د مسح علی الخفین په باره کښې توقف کولو او عام فتوی به هغوی د جواز ورکوله.

حضرت شیخ په اوجز کښې لیکلې دی چه د امام مالک رحمه الله موطاء شاهد عدل دې په دې خبره باندې چه هغوی سفرا او حضرا د مسح علی الخفین قائل وو، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د حفاظ حدیث یو جماعت ددې خبرې تصریح کړې ده چه د مسح علی الخفین ثبوت متواتر دې، وئیلې شوې دی چه ددې راویان د اتیا صحابه کرامو رضي الله عنهم نه زیات دی چه په هغوی کښې عشره مبشره هم داخل دی، ابن المبارک رحمه الله فرمائی چه د مسح علی الخفین په باره کښې د صحابه کرامو رضي الله عنهم هیڅ اختلاف نه دې منقول، او که د بعض صحابه کرامو لکه علی او ابن عباس رضي الله عنهم نه ددې انکار منقول دې نو د هغوی نه ددې اثبات هم منقول دې.

په اوجز کښې لیکلې دی چه امام مالک رحمه الله او هم دغه شان د امام ابوحنیفه رحمه الله نه د اهل سنت والجماعت د علاماتو په باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائیل ﴿ان تفضل الشخین وتحب الختنین وتمسح علی الخفین﴾ او د امام ابوحنیفه رحمه الله نه دا هم منقول دی چه ﴿ما قلت بالمسح حتی جاءنی فیه مثل ضوء النهار﴾ یعنی زه تر هغه وخته پورې د مسح علی الخفین قائل نه شوم تر څو چه په دې سلسله کښې دلائل د رڼا ورځ په شان واضح نه شو.

شیعه ګان کوم چه ددې منکر دی هغوی وائی چه سیدنا علی رضي الله عنه د مسح علی الخفین قائل نه وو، چه کله د هغوی نه دې باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائیل ﴿سبق الکتاب الخفین﴾ یعنی د قرآن کریم حکم په مسح علی الخفین باندې غالب دې ددې جواب دا دې چه د علی رضي الله عنه دا قول په سند متصل سره ثابت نه دې.

او خوارج وائی چه مسح علی الخفین د کتاب الله خلاف ده ددې جواب ښکاره دې چه اول خو په دې سلسله کښې روایات حد تواتر ته رسیدلی دی، ددې په ذریعه د کتاب الله په حکم کښې ترمیم کیدلې شی، دویم دا وئیل هم غلط دی چه د کتاب الله خلاف دې ځکه چه په آیت وضوء کښې د رجلین په باره کښې دوه قراءتونه دی یو د نصب او بل د جر،

او مسح علي الخفين د قراءت جر مطابق دي.

اصل کښې بعض صحابه کرامو ﷺ ته هغه وخته پورې تردد وو ترڅو چه ئې په علم کښې نه وه راغلي چه رسول الله ﷺ د نزول مائده (آيت وضوء) نه پس هم مسح علي الخفين کړې ده، چه کله هغوی ته ددې علم اوشو نو بيا ئې تردد هم ختم شو لکه چه په حديث د جرير کښې وراندې راغې.

دلته يو اختلافي مسئله بله ده چه مسح علي الخفين افضل ده که غسل رجلين؟ ابن قدامه په مغنى کښې ليکلي دى چه د امام احمد رحمه الله نه روايت دې چه مسح افضل ده د غسل رجلين نه ځکه چه رسول الله ﷺ او دغه شان د هغوی صحابه کرامو ﷺ طالب فضل وو نو هر کله چه هغوی د غسل په ځائې مسح اختيار کړه نو معلومه شوه چه فضيلت هم په دې کښې دې، هغوی ليکی چه هم دا مذهب د امام شافعي او د اسحق بن راهويه دې ځکه چه در سول الله ﷺ نه روايت دې چه هغوی اوفرمائيل ﴿ان الله يحب ان يوخذ برخصه﴾ د الله پاک دا خبره خوښه ده چه د هغه رخصتونه قبول کړې شي (كذا فى المغنى) خو زه وايم چه ما په کتب شافعيه کښې اوکتل هغوی ليکلي دى چه الافضل غسل پس امام نووی رحمه الله فرمائى غسل افضل دې په دې شرط چه ترک مسح په طريقه د اعراض عن السنة نه وی او د امام مالک رحمه الله په نزد هم غسل افضل دې او د احنافو مذهب په مراقى الفلاح کښې دا ليکلي شوې دې چه که يو سړې سره د جواز مسح د اعتقاد نه مشقت برداشت کړی او موزې ويستلو سره خپلې خپې وينځى نو هغه ته به د عزيمت ثواب زياتى ملاويږی، ځکه چه غسل په نسبت د مسح اشق او اصعب دې، او د امام شعبي رحمه الله رائې دا ده چه مسح افضل ده، ابن المنذر رحمه الله فرمائى چه دا مسئله اګرچه د علماء کرامو په مينځ کښې اختلافي ده خو زما په نزد مسح افضل ده ځکه چه اهل بدع يعني خوارج او روافض د سنيت مسح انکار کوی، لهذا د هغوی په مخالفت کښې به مسح اختيارول اولى وی.

[۳۹](١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي عَبَّادُ بْنُ زِيَادٍ، أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ الْمُغِيرَةَ يَقُولُ: "عَدَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مَعَهُ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ قَبْلَ الْفَجْرِ، فَعَدَلْتُ مَعَهُ، فَأَنَاخَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبَرَّزَ، ثُمَّ جَاءَ فَسَكَبْتُ عَلَى يَدِهِ مِنَ الْإِدَاوَةِ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ، ثُمَّ حَسَرَ عَنْ ذِرَاعَيْهِ فَضَاقَ كُمَّا جُبَّتِهِ فَأَدْخَلَ يَدَيْهِ فَأَخْرَجَهُمَا مِنْ تَحْتِ الْجُبَّةِ فَغَسَلَهُمَا إِلَى الْمِرْفَقِ، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ، ثُمَّ تَوَضَّأَ عَلَى خُفَّيْهِ، ثُمَّ رَكِبَ، فَأَقْبَلْنَا نَسِيرُ حَتَّى نَجِدَ النَّاسَ فِي الصَّلَاةِ قَدْ قَدَّمُوا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ فَصَلَّى بِهِمْ حِينَ كَانَ وَقْتُ الصَّلَاةِ، وَوَجَدْنَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ وَقَدْ رَكَعَ بِهِمْ رَكْعَةً مِنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَفَّ مَعَ الْمُسْلِمِينَ فَصَلَّى وَرَاءَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ الرَّكْعَةَ الثَّانِيَةَ، ثُمَّ سَلَّمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاتِهِ، فَفَزِعَ الْمُسْلِمُونَ

---

(١): صحيح البخاري/الوضوء ۳۵(۱۸۲)، ۴۸ (۲۰۳)، ۴۹ (۲۰۶)، المغازي ۸۱ (۴۴۲۱)، اللباس ۱۱ (۵۷۹۹)، صحيح مسلم/الطهارة ۲۳ (۲۷۴)، سنن النسائي/الطهارة ۶۳ (۷۹)، ۶۶ (۸۲)، ۹۶ (۱۲۴)، ۹۷ (۱۲۵)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۴ (۵۴۵)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۱۴)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ۸ (۴۱)، مسند احمد (۴/۲۴۹، ۲۵۱، ۲۵۴، ۲۵۵)، سنن الدارمي/الطهارة ۴۱ (۷۴۰) (صحيح)

فَأَكْثَرُوا التَّسْبِيحَ لِأَنَّهُمْ سَبَقُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّلَاةِ، فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُمْ: قَدْ أَصَبْتُمْ، أَوْقَدْ أَحْسَنْتُمْ".

ترجمه: ابو المغيره وئيلى دي : مائل شو رسول الله ﷺ او زه ورسره ووم په غزا د تبوک كښې مخكښې د سحر (فجر) نو ما هم ورسره ميلان اوكړو، نو چو كړه نبي ﷺ اوښه خپله نو قضاء حاجت ئې اوكړو، بيا راغې نو ما ورته اوبه واچولې د لوښې نه، نو دواړه ورغوي ئې وينځل، بيا ئې مخ وينځلو، بيا ئې دواړه ليچې ښكاره كړې، تنګ وو لستونړې د جبيې د هغه، دواړه لاسونه ئې داخل كړل نو راويستل لاندې د جبې نه، نو دواړه ئې اووينځل تر څنګلو پورې، او مسح ئې اوكړه په سر بيا ئې مسح اوكړه په موزو باندې، بيا سور شو، نو مونږ هم راروان شو تردې چه مونږ خلک بيامونډل په مانځه كښې چه مخكښې كړې ئې وو عبد الرحمن بن عوف، نو مونځ ئې اوكړو كله چه د مانځه وقت وو او مونږ بيامونډلو عبد الرحمن چه كړې وو هغوى ته يو ركعت د سحر د مونځ نه، نو پاڅيدو رسول الله ﷺ نو په صف كښې ودريدو د مسلمانانو سره وروسته د عبد الرحمن بن عوف نه په دويم ركعت كښې، بيا ئې سلام وګرځولو عبد الرحمن، نو پاڅيدو رسول الله ﷺ په مانځه كښې نو مسلمان ويريدل نو زياته تسبيح ئې اوويئيله څكه دوى د نبي ﷺ نه مخكښې شو په مانځه سره، هر كله چه سلام وګرځولو رسول الله ﷺ نو وئې وئيل دوى ته، يقيناً تاسو ورسيدئ حق ته، او يا تاسو ښه اوكړل.

مضمون حديث :

۱: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ الخ – عَدَلَ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم ﴾ د عدول نه مراد د قطار نه وتل دى، دستور په هغه وخت كښې دا وو چه د مسافرو قافله به په سفر كښې قطار ترلو سره تله، بيا به چه كوم مسافر ته د قضاء حاجت وغيره ضرورت پيښ شو نو هغه به د قطار نه وتلو دلته هم دا خبره مغيره بن شعبه ﷺ بيان فرمائى چه رسول الله ﷺ د استنجاء د ضرورت په وجه د قطار نه بهر راوتلو، هغوى فرمائى چه دا د غزوه تبوک واقعه ده د صبح صادق نه مخكښې دا كار شوې دې ﴿ فعدلت معه ﴾ يعنى چه كله هغوى د قطار نه بيل شو نو زه پوهه شوم چه هغوى د څه ضرورت د وجې نه د قطار نه بيل شوې دى لهذا د خدمت دپاره زه هم د قطار نه بيل شوم او د هغوى ملګرې شوم پس هغوى د استنجاء دپاره لرې تشريف يوړلو او بيا د استنجاء نه فارغ كيدو سره ئې تشريف راوړلو نو ما رسول الله ﷺ له اودس اوكړو او په لوښى سره مې د هغوى په اندامونو مباركو باندې اوبه واچولې، چه كله د لاس د وينځلو وخت راغلو نو هغوى د خپلې جبې لستونړې پورته خيژول اوغوښتل، خو هغه د تنګوالى د وجې نه پورته او نه ختل په دې وجه هغوى خپل دواړه لاسونه مبارک د جبې د دننه طرف نه بهر راويستل، او چونكه هغوى په دې موقع باندې لابس خفين وو په دې وجه رسول الله ﷺ مسح على الخفين اوفرمائيله. راوى فرمائى چه ددې نه پس د ضرورياتو د فارغ كيدو نه پس مونږ خلق په سورلئ باندې سوريدو سره چه كوم طرف ته قافله روانه وه هغه طرف ته روان شو، چه كله د قافلې سره مونږ يو ځائې شو نو او مو كتل چه هغه خلقو د

مونځ د وخت کيدو په وجه باندې عبدالرحمن بن عوفؓ د امامت دپاره مخکښې کړې دې او زمونږ د رسيدو پورې يو رکعت شوې وو، رسول اللهﷺ په جماعت کښې شريک شو، د امام سره ئې يو رکعت ادا اوفرمائيلو او دويم رکعت ئې د امام د فارغ کيدو نه پس د قاعدې مطابق ادا اوفرمائيلو.
مونځ کونکو په دې ليدو باندې چه مونږ خلقو بل لره په امام جوړولو کښې پيش قدمي اوکړه اويريدل او بار بار ئې تسبيح وئيل شروع کړل، چه کله رسول اللهﷺ خپل مونځ پوره کولو سره سلام اوګرځولو نو خلقو ته ئې اوفرمائيل ﴿ قد اصبتم ﴾ يا ﴿ قد احسنتم ﴾ يعنى تاسو چه څه اوکړل ښه مو اوکړل په دې کښې د خفګان او افسوس څه خبره نشته.

د سنن ابوداؤد او د موطاء د روايت تعارض:

د ابوداؤد ددې روايت نه معلوميږي چه د صحابه کرامو ؓ دا تسبيح لوستل د مانځه د فراغت نه پس وو او د موطاء د روايت نه معلوميږي چه دا تسبيح لوستل هغه وخت وو چه کله رسول اللهﷺ هلته اورسيدلو، او ظاهره هم دا معلوميږي چه مونځ کونکو د رسول اللهﷺ په رارسيدلو باندې د خپل امام د متوجه کولو دپاره په مانځه کښې تسبيح لوستلې وې چه هغه شاته شي، پس په روايت کښې راځي چه عبدالرحمن بن عوفؓ د روستو کيدلو اراده فرمائيلې وه، خو د رسول اللهﷺ په اشاره باندې هغوى خپله اراده ملتوى کړه او مونځ ئې ورکړو.
دلته جمع بين الروايتين هم ممکن ده، کيدې شي چه په دواړو وختونو کښې ئې تسبيح لوستلې وى، په شروع کښې خو د امام د خبرولو دپاره، او د مونځ نه چه فارغ شو نو د اظهار افسوس او د خفګان په طور، والله اعلم بالصواب.
په دې قصه کښې مسح على الخفين مذکور ده، او دا واقعه د تبوک ۹ هجرى ده او سورة المائده چه په هغې کښې د غسل رجلين حکم مذکور دې دهغې نزول ډير مخکښې په غزوة د بنو المصطلق ۵ يا ۴ هجرى کښې شوې وو، لهذا ددې نه معلومه شوه چه د رسول اللهﷺ مسح على الخفين فرمائيل د نزول مائده نه هم روستو دى، په دې سره د بعض صحابه کرامو ؓ تردد مرتفع کيږي چه معلومه نه ده چه د رسول اللهﷺ د نزول مائده نه پس مسح على الخفين کړې ده او که نه؟ لکه چه وړاندې په حديث د جرير کښې هم راځي.

د عبدالرحمن بن عوف او د صديق اکبر ؓ د امامت دوه مختلف قصې:

دلته يو علمي سوال دې، چه څنګه دلته د امامت عبدالرحمن ؓ قصه پيښه شوه، هم دغه شان يو بله واقعه د حديث په کتابونو کښې راځي، پس په ابوداؤد کښې هم وړاندې په (باب التصفيق فى الصلوة) کښې راځي هغه دا چه يو ځل رسول اللهﷺ قبيله بنو عمرو بن عوف کښې د مصالحت دپاره تشريف يوړلو. د هغوى څه معامله پيښه شوې وه، هم په دې وخت کښې د مازيګر د مانځه وخت شو نو سيدنا بلال ؓ صديق اکبر ؓ ته عرض اوکړو چه د مانځه وخت شو تاسو مونځ ورکړئ، هغوى مونځ شروع کړو، د مانځه د شروع کولو نه پس رسول اللهﷺ هم تشريف راوړلو او راتلو سره په صف کښې شامل شو، په دې باندې

خلقو تصفيق اوكړو، ډير ساعت پس صديق اكبر رضي الله عنه متوجه شو او هغوى ته محسوس شوه چه رسول الله ﷺ تشريف راوړې دې، په دې باندې هغوى د روستو كيدو اراده اوكړه، رسول الله ﷺ په اشارې سره منع كړو، خو هغوى ايسار نه شو روستو شو بيا رسول الله ﷺ رامخكښې شو او امامت ئې اوكړو.

سوال دا دې چه دا څه خبره ده چه عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خو مونځ وركول جارى اوساتل او صديق اكبر رضي الله عنه شاته شو، په دوى كښې د چا طرز عمل زيات مناسب دې، بعض شارحينو ليكلي دى چه په طرز عمل كښې د فرق وجه دا ده چه د عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه په واقعه كښې رسول الله ﷺ مسبوق شوې وو، كه هغه شاته شوې وې او رسول الله ﷺ رامخكښې شوې وې نو په دې صورت كښې به د مانځه په ترتيب كښې خلل پيدا شوې وې ځكه چه د خلقو يو ركعت شوې وو او د رسول الله ﷺ دواړه ركعتونه باقى وو او په دويمه قصه كښې رسول الله ﷺ په شروع كښې تشريف راوړلې وو په دې كښې دا اشكال نه وو په دې وجه صديق اكبر رضي الله عنه روستو شو

بعض حضراتو په دې كښې دويمه نكته پيدا كړې ده هغه دا چه دلته دوه څيزونه دى، يو امتثال امر او دويم سلوک ادب، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه امتثال امر ته ترجيح وركړه، او صديق اكبر رضي الله عنه سلوک ادب اختيار اوفرمائيلو.

د دې نه معلومه شوه چه دا چه مشهوره ده چه ﴿الامر فوق الادب﴾ دا څه متفق عليه څيز نه دې بلكه دوه بيل بيل اړخونه دى، ملا على قارى رحمه الله فرمائى چه كوم طرف صديق اكبر رضي الله عنه اختيار اوفرمائيلو يعنى سلوک ادب هغه زيات اوچت دې.

[۱۵۰](¹) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى يَعْنِي ابْنَ سَعِيدٍ. ح وحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، عَنِ التَّيْمِيِّ، حَدَّثَنَا بَكْرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ نَاصِيَتَهُ، وَذَكَرَ فَوْقَ الْعِمَامَةِ"، قَالَ: عَنِ الْمُعْتَمِرِ، سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَعَلَى نَاصِيَتِهِ وَعَلَى عِمَامَتِهِ، قَالَ بَكْرٌ: وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ.

ترجمه: د مغيره بن شعبه رضي الله عنه نه روايت دې، بيشكه رسول الله ﷺ اودس اوكړو او مسح ئې اوكړه په تندې، او ذكر ئې كړه دپاسه د پټكې نه، هغه وائى: روايت دى د معتمر نه ما اوريدلي دي د خپل پلار نه، چه حديث ئې بيانولو د بكر بن عبد الله نه، او هغه د حسن نه، او هغه د مغير بن بن شعبه نه، بيشكه رسول الله ﷺ وو چه مسح ئې كوله په موزو باندې، او په تندې او په پټكې وئيلى دې بكر بيشكه ما اوريدلي دى د مغيره نه.

تشريح: ۲: ﴿ح حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ﴾ددې تحويل زما په نزد څه خاص احتياج نشته، سندونه په حقيقت كښې دوه نه دى يو دې خو صرف د فرق تعبير د وجې نه مصنف رحمه الله دا دوه سندونه منلي دى.

(¹): صحيح مسلم/الطهارة ۲۳ (۲۷٤)، سنن الترمذي/الطهارة ۷٤ (۱۰۰)، سنن النسائي/الطهارة ۸۷ (۱۰۷)، (تحفة الأشراف: ۱۱٤۹٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/۲۵۵) (صحيح)

شرح السند :

حاصل دا دي چه په دې حديث کښې د مصنفرحمه الله دوه استاذان په دواړو سندونو کښې مسدد دې او بيا د مسدد دوه استاذان دی يحيی بن سعيد او معتمر بن سليمان، او بيا د يحيی او معتمر استاذ يو دې يعنی سليمان تيمی، خو فرق دا دې چه يحيی چه کله دا حديث د خپل استاذ نه نقل کړو نو ﴿ عن التيمی ﴾ ئې اووئيل د کوم نه چه مراد سليمان التيمی دې، او معتمر چه کله دا روايت نقل کړو نو په ځائې د ﴿ عن التيمی ﴾ ئې ﴿ سمعت ابی ﴾ اووې، دَ ابی مصداق هم سليمان التيمی دې، سليمان التيمی چونکه د معتمر والد صاحب وو په دې وجه هغوی داسې تعبير اوکړو، بيا تر اخره پورې سند يو دې ﴿ قوله قال عن المعتمر سمعت ابی ﴾ د قال ضمير مسدد ته راجع دې يعنی اووئيل مسدد د معتمر نه نقل کولو سره ﴿ سمعت ابی ﴾ او مسدد چه کله د يحيی بن سعيد نه نقل کړې وو نو ﴿ عن التيمی ﴾ ئې وئيلې وو، لکه چه مخکښې تير شو.

﴿ قوله عَنِ الْحَسَنِ عَنِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ ﴾ ددې ابن المغيره مصداق يا خو عروه دې لکه چه په وړاندې سند کښې راځی، او يا د مغيره بل ځوئې دې چه نوم ئې حمزه دې، حسن بصریرحمه الله دلته ﴿ عن المغيرة ﴾ مبهما ذکر فرمائيلې دې او وړاندې روايت د شعبیرحمه الله دې چه په هغې کښې ددې ابن تعين فرمائيلو سره هغوی ﴿ سمعت عروة بن المغيرة ﴾ اووې، او په بعض رواياتو کښې د حمزة بن المغيرة تصريح ده.

قاضی عياضرحمه الله فرمائی چه فی نفسه دا روايت د عروه او حمزه دواړو نه روايت دې خو د بکر بن عبدالله په روايت کښې صحيح يا خو حمزة دې يا بيا مطلق ابن المغيرة بغير د تعين نه، د بکر بن عبدالله په روايت کښې د عروة تعين صحيح نه دې، حضرت سهارنپوریرحمه الله په بذل کښې ددې نه پس د تهذيب التهذيب نه د حافظ ابن حجررحمه الله عبارتونه نقل فرمائيلو سره ثابت کړې ده چه دحافظ د کلام نه معلوميږی چه د بکر بن عبدالله رواياتو کښې هم عروه او حمزه دواړو طريقو سره راغلې دی، د بکر په روايت کښې د عروه تعين دحافظرحمه الله په نزد وهم نه دې.

﴿ قوله قَالَ بَكْرٌ وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنَ ابْنِ الْمُغِيرَةِ ﴾ په تير شوی سند کښې د بکر او ابن المغيرة ترمينځه واسطه حسن بصریرحمه الله وو، دلته بکر دا وائی چه ما دا حديث براه راست د ابن المغيره نه هم اوريدلې دې بغير د واسطې د حسن نه.

ښان پوهه کړه چه د يحيی او معتمر په روايت کښې چه د سند په اعتبار سره کوم فرق دې دهغې بيان پورته راغلو، ددې داوړو په روايت کښې چه د الفاظ متن په اعتبار سره کوم فرق دې هغې باندې هم ښان پوهه کول پکار دی، هغه په دوه قسمه دې، يو دا چه د يحيی روايت کښې مسح علی الخفين نه ده ذکر شوې او د معتمر په روايت کښې ذکر شوې ده، دويمه دا چه د يحيی په روايت کښې مسح علی العمامة په بل انداز کښې بيان کړې شوې ده او هغه انداز هغه دې کوم کښې چه راوی ته د خپل استاذ اصل الفاظ ياد نه وی هغوی دا مضمون په خپلو الفاظو کښې ادا کوی او د معتمر په روايت کښې داسی نه ده

هغوی مسح علی العمامة د استاذ په الفاظو کښې بالجزم بیان کړې ده.

[۱۵۱]( ) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ يَذْكُرُ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَكْبِهِ وَمَعِي إِدَاوَةٌ، فَخَرَجَ لِحَاجَتِهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ فَتَلَقَّيْتُهُ بِالْإِدَاوَةِ، فَأَفْرَغْتُ عَلَيْهِ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ وَوَجْهَهُ، ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُخْرِجَ ذِرَاعَيْهِ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ مِنْ جِبَابِ الرُّومِ ضَيِّقَةُ الْكُمَّيْنِ فَضَاقَتْ فَادَّرَعَهُمَا ادِّرَاعًا، ثُمَّ أَهْوَيْتُ إِلَى الْخُفَّيْنِ لِأَنْزِعَهُمَا، فَقَالَ لِي: دَعِ الْخُفَّيْنِ، فَإِنِّي أَدْخَلْتُ الْقَدَمَيْنِ الْخُفَّيْنِ وَهُمَا طَاهِرَتَانِ، فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا"، قَالَ أَبِي: قَالَ الشَّعْبِيُّ: شَهِدَ لِي عُرْوَةُ عَلَى أَبِيهِ، وَشَهِدَ أَبُوهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د مغیره نه روایت دې هغه وائي: وو مونږ د رسول الله ﷺ سره په يوه قافله کښې و ماسره يو لوښي وو نو هغه لاړو خپل حاجت دپاره، بيا راغلو نو زه ورسره مخامخ شوم په لوښي، نو ما اوبه واړولې په هغه نو دواړه لاسونه او مخ ئې وينځل. بيا ئې اراده اوکړه چه دواړه ليچې راوکاږي او په هغه باندې جبه وه د وړو نه د جبو د روم نه، چه لستوڼي ئې تنګ وو، نو دواړه لاسونه ئې راويستل په راويستلو سره، بيا ما قصد اوکړو موزو ته دې لپاره چه وئې کاږم، نو وئې وئيل ماته. پريږده موزې، بيشکه ما داخل کړي وي خپې په موزو کښې او هغه پاکې وې نو مسح ئې اوکړه په هغې دواړو، وئيلی دي زما پلار چه وئيلی دي شعبي ګواهي اوکړه ماته عروه په خپل پلار، او ګواهي اوکړه پلار د هغه په رسول الله ﷺ باندې.

تشريح: ۳: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ قوله فِي رَكْبِهِ ﴾ يعنى د سورو مسافرو قافله ﴿ قوله دَعِ الْخُفَّيْنِ فَإِنِّي أَدْخَلْتُ الْقَدَمَيْنِ الْخُفَّيْنِ وَهُمَا طَاهِرَتَان ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د مسح علی الخفين د صحت شرط دا دې چه لبس خفين په طهارت باندې وی دا مسئله اجماعی ده.

د لبس خفين په وخت په طهارت کامله کيدو کښې اختلاف:

خو اختلاف په دې کښې دې چه په وخت د لبس خفين طهارت کامله ضروری دې او که نه؟ يعنی که د غسل قدمين نه پس موزې وينځې او دهغې نه پس د اودس تکميل اوکړی دا صحيح ده او که نه؟ پس د جمهور په نزد د طهارت کامله کيدل په وخت د لبس شرط دې، او د احنافو په نزد د لبس خفين په وخت صرف طهارت القدمين کافی دې په دې شرط چه حدث لاحق کيدو نه مخکښې د اودس تکميل اوکړی.

هم دغه شان که يو سړې د ترتيب مسنون مطابق اودس کوی او د يوې خپې د وينځلو نه پس موزه واچوی او د بلې خپې دوينځلو نه پس بله موزه واچوی نو د سفيان ثوری او مزنی او احنافو ﷺ په نزد دا صورت هم جائز دې د جمهور علماء کرامو په نزد جائز نه دې.

﴿ قوله قَالَ أَبِي قَالَ الشَّعْبِيُّ شَهِدَ لِي عُرْوَةُ ﴾ دا د عيسى بن يونس مقوله ده چه ماته زما پلار يونس بيان اوکړو هغوی به فرمائيل چه ماته زما استاذ شعبی بيان اوکړو چه دا حديث ماته زما استاذ عروه په لفظ د شهادت سره بيان کړې وو او وړاندې عروه هم داسې وائی

[1]: انظر حديث رقم: ۱۴۹، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۱٤) (صحيح)

چه ماته دا حديث زما پلار مغيره بن شعبة په لفظ د شهادت سره بيان کړې وو، پس خان پوهه کړه چه حديث لره په وخت د روايت په لفظ شهادت سره بيانول ډير کرته د تقويت حديث دپاره وي.

[۱۵۲]() حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، وَعَنْ زُرَارَةَ بْنِ أَوْفَى، أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ، قَالَ: تَخَلَّفَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ هَذِهِ الْقِصَّةَ، قَالَ: فَأَتَيْنَا النَّاسَ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ يُصَلِّي بِهِمُ الصُّبْحَ، فَلَمَّا رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَرَادَ أَنْ يَتَأَخَّرَ، فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ أَنْ يَمْضِيَ، قَالَ: فَصَلَّيْتُ أَنَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلْفَهُ رَكْعَةً، فَلَمَّا سَلَّمَ، قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى الرَّكْعَةَ الَّتِي سُبِقَ بِهَا وَلَمْ يَزِدْ عَلَيْهَا، قَالَ أَبُو دَاوُد: أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ، وَابْنُ الزُّبَيْرِ، وَابْنُ عُمَرَ يَقُولُونَ: مَنْ أَدْرَكَ الْفَرْدَ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ سَجْدَتَا السَّهْوِ.

ترجمه: د مغيره بن شعبه نه روايت دې هغه وائي، وروسته شو رسول الله ﷺ نو ټوله قصه ئې ذکر کړه، هغه وائي: مونږ راغلو خلکو ته او عبد الرحمن بن عوف مونځ کولو دوی ته د سحر، هرکله چه ئې نبي ﷺ اوليدلو نو اراده ئې اوکړه چه وروسته شي، نو اشاره ئې اوکړه هغه ته چه پوره کړه، هغه وائي: نو مونځ اوکړو ما او نبي ﷺ وروسته دهغې نه يو رکعت، نو هرکله چه ئې سلام اوګرځولو نو پاڅيدلو نبي ﷺ نو وئې کړو هغه رکعت چه ترينه تير شوی وو، او زيادت ئې اونه کړو په هغې باندې. وئيلی دي ابوداود: ابو سعيد الخدري او ابن الزبير او ابن عمر وايي: چا چه يو رکعت بيامونډلو د مونځ نه نو په هغه باندې دوه سجدې د سهوې دي.

تشريح: ﴿ قال ابوداؤد.... مَنْ أَدْرَكَ الْفَرْدَ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ سَجْدَتَا السَّهْوِ ﴾ يعنی ابوسعيدخدری رضي الله عنه، عبدالله بن الزبير او د عبدالله بن عمر رضي الله عنه دا مسلک دې چه کوم سړې ته د امام سره يو يا درې رکعتونه ملاؤ شوې وی نو داسې مسبوق ته د مانځه د فراغت نه پس سجده سهو کول پکار دی په شرح کښې ئې ليکلې دی چه هم دا مذهب د عطاء، اسحق بن راهويه، طاؤس او مجاهد دې.

په ظاهره ددې وجه دا ده چه کوم سړی ته د امام سره يو يا درې رکعتونه ملاويږی نو هغه به په مانځه کښې جلوس فی غير محله کوی، پس چه کله هغه ته يو رکعت ملاؤ شی نو هم په هغه يو رکعت کښې به کينی، او په کوم صورت کښې چه ورته درې رکعتونه ملاؤ شی او صرف يو رکعت فوت شی نو هغه به هم د يو رکعت کولو نه پس فورا کينی ځکه چه د امام به هغه دويم رکعت وی، والله اعلم بالصواب

د جمهورو په نزد دا نشته ځکه چه په دې کښې رسول الله ﷺ ته يو رکعت ملاؤ شوې وو او هغوی سجده سهوه نه وه کړې، دا د جمهورو دليل دې.

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١١٤٩٢) (صحيح)

[۱۵۳]( ) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ يَعْنِي ابْنَ حَفْصِ بْنِ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ، سَمِعَ أَبَا عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، أَنَّهُ شَهِدَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ يَسْأَلُ بِلَالًا عَنْ وُضُوءِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "كَانَ يَخْرُجُ يَقْضِي حَاجَتَهُ فَآتِيهِ بِالْمَاءِ فَيَتَوَضَّأُ، وَيَمْسَحُ عَلَى عِمَامَتِهِ وَمُوقَيْهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: هُوَ أَبُو عَبْدِ اللهِ مَوْلَى بَنِي تَيْمِ بْنِ مُرَّةَ.

ترجمه: د ابو عبد الرحمن سلمي نه روايت دې، هغه حاضر شو عبد الرحمن بن عوف ته چه تپوس ئې کولو د بلال نه، د اودس د رسول الله ﷺ، هغه اووئيل: نو هغه به ووتلو چه پوره کولو به ئې حاجت خپل، نو مابه ورته اوبه راوړلې نو اودس به ئې کولو، مسح به ئې کوله په پټکي اوپه دواړو مقينوباندې. وئيلې دي ابوداود: هغه ابوعبدالله دی مولی د بني تيم بن مرة.

تشريح: ۵: ﴿ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ الخ – قوله وَيَمْسَحُ عَلَى عِمَامَتِهِ وَمُوقَيْهِ ﴾ په دې حديث کښې مسح على الخفين او مسح على العمامة دواړه ذکر شوې دی د موقين نه مراد خفين دی، ددې نه مخکښې په باب صفة الوضوء کښې لفظ ﴿ کان يمسح على الماقين ﴾ تير شوې دې، ددې شرح هلته تيره شوې ده.

[۱۵۴]( ) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ الدِّرْهَمِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ دَاوُدَ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ، أَنَّ جَرِيرًا بَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، وَقَالَ: "مَا يَمْنَعُنِي أَنْ أَمْسَحَ، وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ؟ قَالُوا: إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ قَبْلَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ، قَالَ: مَا أَسْلَمْتُ إِلَّا بَعْدَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ".

ترجمه: د ابو زرعه نه روايت دې، بيشکه جرير اودس مات کړو، بيا اودس اوکړو نو مسح ئې اوکړه په موزو باندې، او وئيلې دي هغه: ما څه منع کوي د مسح نه او بيشکه ما ليدلې وو رسول الله ﷺ چه مسح ئې کوله، هغوی وئيلې دی: بيشکه وو دا مخکښې د نزول د سورة المائدې نه، هغه اووئيل: ما اسلام نه دی راوړی مگر وروسته د نزول د مائدې نه.

تشريح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ – قوله مَا يَمْنَعُنِي أَنْ أَمْسَحَ ﴾ جرير بن عبدالله ﷺ چه کله مسح على الخفين اوکړه نو په دې باندې بعض خلقو دا اشکال اوکړو او دا اشکال کونکې به هم هغه حضرات وی چاته چه دا خبره معلومه نه وه چه رسول الله ﷺ نزول مائده يعنی د آيت وضوء د نزول نه پس مسح على الخفين فرمائيلې وه، پس جرير ﷺ اوفرمائيل چه کله ما رسول الله ﷺ په مسح کولو باندې ليدلې وو نو بيا ئې زه ولې نه کوم. د اشکال کونکو په ذهن کښې چه کومه خبره وه هغه هغوی عرض کړه ﴿ إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ قَبْلَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ ﴾ سيدنا جرير بن عبدالله ﷺ جواب ورکړو ﴿ مَا أَسْلَمْتُ إِلاَّ بَعْدَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ ﴾ يعنی ما خو د نزول مائده نه پس اسلام راوړې دې، او ما رسول الله ﷺ په مسح على الخفين باندې ليدلې دې

[1]: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۲۰٤۹)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الطهارة ۲۳ (۲۷۵)، سنن الترمذي/الطهارة ۷۵ (۱۰۰)، سنن النسائي/الطهارة ۸٦ (۱۰۵)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۹ (۵٦۱)، مسند احمد (٦/۱۲، ۱۳، ۱٤، ۱۵) (صحيح)

[2]: تفرد به ابوداود (تحفة الأشراف: ۳۲٤۰)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الصلاة ۲۵ (۳۸۷)، صحيح مسلم/الطهارة ۲۲ (۲۷۲)، سنن الترمذي/الطهارة ۷۰ (۹٤)، سنن النسائي/الطهارة ۹٦ (۱۱۸)، القبلة ۲۳ (۷۷۵)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۸٤ (۵٤۳)، مسند احمد (٤/۳۵۸، ۳٦۳، ۳٦٤) (حسن)

کوم چه د نزول مائده نه روستو خبره ده، دلته د مسلم په روایت کښې يو زيادت دې هغه دا چه راوي وائي ﴿ وكان يعجبهم هذا الحديث ﴾ په اصل کښې د آيت وضوء نزول په غزوة د بنو المصطلق ۴ يا ۵ هجري کښې شوې دې او د يو قول په بناء باندې په شپږمه کښې شوې دې، او د سيدنا جرير ﷺ اسلام د رمضان په مياشت کښې په لسم هجرئ کښې شوې دې

[۱۵۵]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَحْمَدُ بْنُ أَبِي شُعَيْبٍ الْحَرَّانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا دَلْهَمُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ حُجَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّ النَّجَاشِيَّ أَهْدَى إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُفَّيْنِ أَسْوَدَيْنِ سَاذَجَيْنِ فَلَبِسَهُمَا، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَيْهِمَا"، قَالَ مُسَدَّدٌ، عَنْ دَلْهَمِ بْنِ صَالِحٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا مِمَّا تَفَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْبَصْرَةِ.

ترجمه: د بريده نه روايت دى: بيشكه نجاشي هدايه کړې وې رسول الله ﷺ ته موزې تورې ساده، نو هغه ئې واغوستلې، بيا ئې اودس اوکړو او مسح ئې اوکړه په هغې.

تشريح: ۷: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ – قوله أَنَّ النَّجَاشِيَّ أَهْدَى الخ ﴾ نجاشي په تخفيف د جيم سره او ياء مشدد او مخفف دواړو طريقو سره منقول دې د هغوى نوم اصحمه بن بحر دې، او نجاشي لقب دې او د هر شاه حبشه لقب نجاشي وى لکه چه د فارس کسرى او د شاه روم قيصر، دې نجاشي د رسول الله ﷺ په زمانه کښې اسلام راوړې وو خو د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوې نه وو، او د اسلام په وخت هغوى د رسول الله ﷺ د رسالت تصديق کولو سره اوفرمائيل لکه چه په ابوداؤد کتاب الجنائز کښې دى ﴿ ولولا ما انا فيه من الملك لاتيته حتى احمل نعليه ﴾ که زه د خپلې بادشاهئ په کارونو کښې مشغول نه اوم نو خامخا به د هغوى په خدمت کښې حاضر شوې اوم او د هغوى نعلين شريفين اوچتولو سره به مې فخر حاصل کړې وې.

﴿ قوله خُفَّيْنِ أَسْوَدَيْنِ سَاذَجَيْنِ ﴾ ساذج معرب دې د ساده يعنى غير منقوش، يا مراد دا دې چه په هغې باندې ويښته نه وو صرف څرمن وه، يا دا مطلب دې چه هغه خالصې تورې وې بل رنګ پکښې شامل نه وو.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا مِمَّا تَفَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْبَصْرَةِ ﴾ يعنى ددې حديث ټول راويان بصرى دى خو دا په اعتبار د اکثر سره صحيح دې ګينې بعض راويان په دې کښې غير بصرى هم دى لکه دلهم بن صالح ﷫ کوفي وو.

[۱۵۶]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا ابْنُ حَيٍّ هُوَ الْحَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَامِرٍ الْبَجَلِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي نُعْمٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَنَسِيتَ؟ قَالَ: بَلْ أَنْتَ نَسِيتَ، بِهَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ".

ترجمه: د مغيره بن شعبه نه روايت دې بيشکه رسول الله ﷺ مسح اوکړه په موزو باندې، نو ما اووئيل: نبى عليه السلام اوفرمائيل اې د الله رسوله ايا تا هېر کړه؟ هغه اووئيل: بل

(۱): سنن الترمذي الأدب ۵۵ (۲۸۲۰)، سنن ابن ماجه الطهارة ۸٤ (۵٤۹)، مسند احمد (۳۵۲/۵)، (تحفة الأشراف: ۱۹۵۶) (حسن)
(۲): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۱۵۰۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤، ۲٤۶، ۲۵۳) (ضعيف)

کښې تا هېر کړه، په دې باندې امر کړی دی ما ته رب زما.

تشريح: ۸: ﴿قوله بَلْ أَنْتَ نَسِيتَ بِهَذَا أَمَرَنِي رَبِّي﴾ ددې دوه مطلبونه کیدې شي یو دا چه کله مغیره بن شعبة رضی الله عنه رسول الله ﷺ په مسح کولو باندې اولیدو او په دې ئې اشکال اوکړو چه آیا تاسو په هیره باندې مسح کوئ نو په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه زما نه هیره نه ده واقع شوې بلکه ستا نه هیر دی ځکه چه مسح علی الخفین جائز ده.

دویم مطلب دا کیدې شي چه رسول الله ﷺ هغوی ته تنبیه فرمائی چه د سوال دا طریقه نه ده، مشرانوته داسې خطاب نه دی کول پکارچه د هغوی طرف ته د نسیان نسبت اوکړې شي، یعنی ما نه غسل رجلین نه دی هیر شوې بلکه ستا نه د تپوس کولو طریقه هیره شوې ده.

بَابُ التَّوْقِيتِ فِي الْمَسْحِ

باب دې په بیان د وقت د مسح کې

مسئله مترجم بها مختلف فیه ده، جمهور علماء او ائمه ثلاثه د توقیت فی المسح قائل دی او امام مالک رحمه الله د مشهور قول په بناء د توقیت قائل نه دې، او هم دا مسلک د لیث بن سعد دې، هم دغه شان حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې د عمر رضی الله عنه نه هم عدم توقیت مسح نقل کړې دی.

[۱۵۷]([1]) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، وَحَمَّادٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللهِ الْجَدَلِيِّ، عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمَسْحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ لِلْمُسَافِرِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ، وَلِلْمُقِيمِ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ مَنْصُورُ بْنُ الْمُعْتَمِرِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، بِإِسْنَادِهِ، قَالَ فِيهِ وَلَوِ اسْتَزَدْنَاهُ لَزَادَنَا.

ترجمه: خزیمة بن ثابت روایت کوي د رسول الله ﷺ نه، هغه وئیلی دی: مسح د مسافر لپاره درې ورځې ده، او د مقیم لپاره یوه شپه او یوه ورځ ده. وئیلی دي ابوداود: روایت کړی دی منصور بن المعتمر د ابراهیم التیمي نه په خپل اسناد سره، وئیلی ئې دي په هغې کې: که چیرې مونږ د زیادت طلب کړی وی نو هغه به راته زیادت کړی وی.

د توقیت فی المسح روایات:

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د توقیت مسح په سلسله کښې امام بخاری رحمه الله هیڅ روایت نه دې ذکر کړې، خو امام مسلم رحمه الله د سیدنا علی رضی الله عنه حدیث ذکر کړې دې چه د هغې مضمون دا دې شریح بن هانی رحمه الله فرمائی چه ما د سیده عائشه رضی الله عنها نه د مسح علی الخفین په باره کښې تپوس اوکړو نو هغوی اوفرمائیل د علی رضی الله عنه نه تپوس اوکړه هغه به په سفر کښې د رسول الله ﷺ سره وو، شریح وائی چه بیا مونږ د علی رضی الله عنه نه ددې په باره کښې تپوس اوکړو نو هغوی اوفرمائیل چه رسول الله ﷺ د مسافر دپاره درې ورځې او درې شپې او د مقیم دپاره یو ورځ او یو شپه متعین فرمائیلې ده، د صفوان بن عسال رضی الله عنه په حدیث مرفوع کښې هم دغه شان توقیت فی المسح ذکر شوې ده، د کوم تخریج چه امام ابن خزیمه رحمه الله کړې دې.

[1]: سنن الترمذي /الطهارة ۷۱ (۹۵)، سنن ابن ماجه /الطهارة ۸۶ (۵۵٤)، (تحفة الأشراف: ۳۵۲۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۳/۵) (صحيح)

امام ابوداؤد او امام ترمذی رحمه الله د توقیت فی المسح په باره کښې د خزیمه بن ثابت حدیث ذکر فرمائیلې دې چه دهغې مضمون هم دا دې چه د مسافر دپاره درې ورځې او درې شپې او د مقیم دپاره یوه ورځ او یوه شپه ده، امام ترمذی رحمه الله د ﴿ وفی الباب ﴾ د لاندې د ډیرو صحابه کرامو رضی الله عنهم حواله ورکړې ده، او په حاشیه د ابوداؤد کښې لیکلې شوې دی چه د توقیت فی المسح روایات د اتلسو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه روایت کړې شوې دی.

د حدیث خزیمة تصحیح او تضعیف کښې د محدثینو اختلاف:

خان پوهه کړه چه د خزیمه بن ثابت حدیث کوم چه مصنف رحمه الله د باب په شروع کښې ذکر کړې دې دهغې په تصحیح او تضعیف کښې د محدثینو سخت اختلاف دې، یو جماعت چه په هغوی کښې ابن حبان، ابن معین او ابن دقیق العید رحمهم الله هم دی ددې مطلقا تصحیح کړې ده او یو جماعت چه په هغوی کښې امام بخاری، امام بیهقی او امام نووی رحمهم الله دی ددې مطلقا تضعیف کړې دې، امام نووی رحمه الله تردې پورې وئیلې دی چه ﴿اتفقوا علی ضعفه ﴾ خو حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باندې اشکال کړې دې چه دا اتفاق نقل کول صحیح نه دی، او دریمه رائې د امام ترمذی رحمه الله ده، هغوی دا حدیث په دوه طریقو سره ذکر کړې دې، په طریق د نخعی، او په طریق د التیمی، د طریق اول په اعتبار سره ئې تضعیف کړې دې او د طریق ثانی په اعتبار سره ئې تصحیح کړې ده.

د امام ترمذی رحمه الله ددې تفریق مقصد دا دې چه د ابراهیم نخعی په طریق کښې انقطاع ده ځکه چه هغوی براه راست د ابو عبدالله الجدلی نه روایت کوی، حالانکه د هغه د هغوی نه سماع ثابته نه ده، او ابراهیم تیمی دا حدیث د ابوعبدالله الجدلی نه په واسطه د عمرو بن میمون روایت کړې دې په دې وجه هغه د طریق انقطاع نه محفوظ دې، هم په دې وجه امام ترمذی رحمه الله ددې تصحیح فرمائیلې ده.

او امام بخاری رحمه الله وغیره چا چه ددې مطلقا تضعیف کړې دې هغه که په طریق د تیمی وی یا په طریق د نخعی پس ددې وجه دا ده چه په دې دواړو طریقو کښې دې حدیث لره ابوعبدالله الجدلی د خزیمه بن ثابت نه روایت کوی او د امام بخاری رحمه الله رائې دا ده چه د جدلی سماع د خزیمه نه ثابته نه ده، لهذا د امام بخاری رحمه الله په نزد دا حدیث په دواړو طریقو باندې ضعیف شو.

او امام ابوداؤد رحمه الله دا حدیث اګر چه په دوه طریقو سره ذکر کړې دې خو د هغوی د کلام نه معلومیږی چه طریق النخعی والتیمی دواړو کښې هیڅ فرق نشته د دواړو سند یو دې، او حال دا چه د جامع ترمذی نه معلومیږی چه په دواړو کښې فرق دې لکه چه اوس تیر شو.

حدیث خزیمة د چا دلیل دې؟

د دې نه پس خان پوهه کړه چه حدیث خزیمه په طریق د نخعی خو یقینا په توقیت فی المسح کښې د جمهورو د مسلک مطابق دې خو حدیث خزیمة په طریق التیمی کښې یو د اختلاف خبره پیدا شوې ده هغه دا چه په دې یوه جمله کښې د ﴿ وَلَوِ اسْتَزَدْنَاهُ لَزَادَنَا ﴾ اضافه ده، یعنی راوی وائی چه رسول الله ﷺ اګرچه د مسح وخت مقرر کړو خو که مونږ په دې کښې زیادت

طلب کړې وې نو رسول الله ﷺ به ضرور اضافه فرمائیلې وې، ددې جملې د وجې نه دا حدیث فی الجمله د جمهورو د مسلک خلاف دې، ددې درې جوابونه دی؛ اول: دا چه په طریق تیمی کښې دا زیادت کوم چه د ابوداؤد په روایت کښې دې په سنن ترمذی کښې نشته، هلته د دواړو روایتونو الفاظ یو دی، لهذا ددې په ثبوت کښې تردد شو، دویم: دا چه حرف لو خو د نفی دپاره راځی ﴿ لو جئتنی لاکرمتک ﴾ په دې کښې د مجئ او اکرام سراسر نفی ده، دغه شان دلته هم ده چه که مونږ زیادت طلب کړې وې نو رسول الله ﷺ به زیادت فرمائیلې وې ﴿ واذ لیس فلیس ﴾ ثالث: دا چه دا ګمان د راوی دې کوم چه د حسبان او تخمین د قبیلې نه دې، فلا یعتبر.

تنبیه : په بذل کښې د حضرت د کلام نه معلومیږی چه امام ترمذی رحمه الله د حدیث خزیمة مطلقا تصحیح کړې ده خو مونږ پورته بیان کړه چه امام ترمذی رحمه الله صرف د یو طریق په اعتبار سره ددې تصحیح کړې ده او د دویم طریق په اعتبار سره ئې تضعیف کړې دې.

د مسح د مودې شروع د کله نه معتبر ده :

خان پوهه کړه چه د جمهور ائمه ثلاثه په نزد په مسح کښې توقیت دې په دې کښې اختلاف دې چه د مسح د مودې شروع به د کله نه وی، اکثر علماء او د احنافو او شوافعو په نزد د مسح د مودې ابتداء د موزې په خپو کولو نه پس چه کله بې اودسی راشی د هغه وخت نه به وی، او د امام احمد او اوزاعی رحمهما الله په نزد چه کله موزې واچوی هم د هغه وخت نه به د مسح موده شمارلې کیږی، دلته درې حالتونه دی، وخت لبس، وخت د مسح، وخت د حدث د پورته اختلاف نه معلوم شو چه د مسح د مودې شروع د مسح د وخت نه په ائمه اربعه کښې د چا په نزد هم نشته، خو د حسن بصری رحمه الله نه روایت دې لکه څنګه چه په شامی کښې لیکلې شوې دی.

[۱۵۸]([1]) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ طَارِقٍ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَزِينٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ قَطَنٍ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ عِمَارَةَ، قَالَ يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، وَكَانَ قَدْ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْقِبْلَتَيْنِ: أَنَّهُ قَالَ: "يَا رَسُولَ اللهِ، أَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: يَوْمًا؟ قَالَ: يَوْمًا، قَالَ: وَيَوْمَيْنِ؟ قَالَ: وَيَوْمَيْنِ، قَالَ: وَثَلَاثَةً؟ قَالَ: نَعَمْ، وَمَا شِئْتَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ الْمِصْرِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَزِينٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ عِمَارَةَ، قَالَ فِيهِ حَتَّى بَلَغَ سَبْعًا، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَعَمْ، وَمَا بَدَا لَكَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَدِ اخْتُلِفَ فِي إِسْنَادِهِ، وَلَيْسَ هُوَ بِالْقَوِيِّ، وَرَوَاهُ ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، وَيَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ السَّيْلَحِينِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَيُّوبَ، وَقَدِ اخْتُلِفَ فِي إِسْنَادِهِ.

ترجمه: د یحیی بن ایوب نه روایت دې، او وو چه مونځ ئې کړی وو د رسول الله ﷺ سره دواړو قبلو ته، هغه اوونیل: اې د الله رسوله زه مسحه اوکړم په موزو باندې؟ هغه اوونیل او، هغه اوونیل: یوه ورځ؟ نو هغه اوونیل: یوه ورځ، بیا هغه اوونیل: او دوه ورځې؟ هغه

[1]: سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۷ (۵۵۷)، (تحفة الأشراف: ٦) (ضعيف)

اووئيل او دوه ورځې، هغه اووئيل: درې ورځې؟ هغه وفرمايل: او او هغه چه ستا خوښه وي. وئيلى دي ابوداود: روايت كړى دى ددې ابن ابي مريم المصري د يحيى بن ايوب نه، هغه د عبد الرحمن بن رزين نه، هغه د محمد بن يزيد بن ابي زياد نه، هغه د عبادة بن نُسي نه، هغه د اُبي بن عمارة نه هغه وئيلى دى: تردې چه اوو ته ورسيدو، اووئيل رسول الله ﷺ: او، او هغه چه تا ته ښكاره شي. وئيلى دي ابوداود: او اختلاف شوى دى د دې په اسناد كښې او دا قوي نه دى، او روايت كړى دى ددې ابن ابي مريم، او يحيى بن اسحاق السيلحيني د يحيى بن ايوب نه، يقيناً اختلاف شوى دى په اسناد ددې كښې.

تشريح: ﴿ قوله عَنْ أُبَيّ بْنِ عِمَارَةَ ﴾ دا حديث د مالكيانو دليل دې ځكه چه ددې نه عدم توقيت فى المسح ثابتيږى چه تر څو غواړى مسح كولې شي، په مينځ كښې د موزو د ويستلو حاجت نشته.

د ابى بن عماره په حديث باندې كلام او د هغې جوابات:

خو دا حديث د ابى بن عماره بالاتفاق ضعيف دې خپله امام ابوداؤد رحمة الله عليه ددې حديث په سند كښې سخت اختلاف او اضطراب ثابت كړې دې. امام بيهقى او دارقطنى او حافظ ابن عبدالبر رحمهم الله فرمائى ﴿ اسناده غير قائم ﴾ بلكه امام نووى رحمة الله عليه خو ليكلې دى ﴿ اتفقوا على ضعفه﴾ د امام نووى ﷫ دا خبره دلته صحيح ده اگرچه د باب د اول حديث يعنى حديث خزيمة په باره كښې هم امام نووى ﷫ هم دا فرمائيلې وو چه ﴿ اتفقوا على ضعفه ﴾ خو هلته د امام نووى ﷫ خبره د منلو قابله نه ده لكه چه تفصيلا تير شو، حافظ ابن حجر ﷫ فرمائى ﴿وبالغ الجوزقاني فذكره فى الموضوعات ﴾ زه وايم هم دغه شان ابن الجوزى ﷫ هم دا په موضوعاتو كښې شمار كړې دې، ددې حديث په سند كښې يو راوى عبدالرحمن بن رزين دې، هغه مجهول دې، هم دغه شان د هغوى شيخ محمد بن يزيد او شيخ الشيخ ايوب بن قطن ټول مجاهيل دى.

ځان پوهه كړه چه هغه حديث د ابى بن عماره چه په هغې كښې دا دى چه ترڅو پورې مسح كول غواړې هيڅ حد نشته، يو تاويل بل هم كړې شوې دې هغه دا چه مطلب دا دې چه مسح على الخفين د قاعدې او ضابطې مطابق چه كله غواړې كوه او هغه قاعده او ضابطه دا ده چه مقيم د يوې ورځې او يوې شپې او مسافر د درې ورځو او درې شپو نه پس موزې اوباسى او خپې وينځى او بيا ئې واچوى او بيا هميشه داسې كوى چه اوباسى ئې او اچوى ئې، لكه چه په يو بل حديث كښې دى ﴿ الصعيد الطيب وضوء المسلم ولو الى عشر سنين ﴾ يعنى پاكه خاوره د مسلمان سرى دپاره اودس دې اگرچه د لسو كالو پورې وى يعنى لسو كالو پورې د ضابطې او قاعدې مطابق د حاجت په وخت تيمم كولې شى، دا مطلب نه دې چه يو تيمم دې تر لسو كالو پورې باقى وى دا توجيه خو ډيره لطيف ده خو ددې حاجت نشته ځكه چه دا حديث د ابى بن عماره بالاتفاق ضعيف دې

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ

باب دې په بيان مسح کې په جورابو باندې

د جوربين تعريف او اقسام کښې تفصيل دې، او مختلف اقوال دی خو دومره خبره واضح او منقح ده چه خفين ونيلي شی د څرمنې موزو ته، او جوربين هغه موزې کومې چه د څرمنې نه علاوه د وړئ، تار يا کاټن وغيره وی

مسح علی الجوربين کښې اختلاف ائمة :

په مسح علی الجوربين کښې د ائمه اختلاف دې، د امام ابوحنيفه رحمه الله په نزد مسح علی الجوربين هغه وخت جائز ده ﴿ ان کانا مجلدين او منعلين ﴾ د صاحبينو او امام احمد رحمهم الله په نزد که ثخينين وی نو بيا هم په هغې باندې مسح جائز ده او امام صاحب روستو هم دې قول ته رجوع فرمائيلې وه، لهذا اوس هم دا مسلک د امام ابوحنيفه رحمه الله دې، د امام مالک رحمه الله مسلک دې ﴿ ان کانا مجلدين فقط ﴾ يعنی د هغوی په نزد صرف هغه وخت جائز ده چه کله هغه مجلد وی لاندې باندې دواړو طرفونو ته څرمنه لګيدلې وی، او که منعل ده يعنی څرمن صرف لاندې طرف ته لګيدلې وی يا نه مجلد وی او نه منعل بلکه ثخين وی، په دې دواړو صورتونو کښې د هغوی په نزد مسح جائز نه ده، د امام شافعی رحمه الله نه په دې سلسله کښې دير روايتونه دی، يو د مالکيانو په شان، دويم د احنافو په شان، او دريم روايت د هغوی دا دې چه ﴿ ما يمکن متابعة المشی فيه ﴾ يعنی په کومو جورابو اچولو سره چه انسان بغير د پيزار نه يو دوه ميله بغير د تکلف نه تلې شی، او هم دا د هغوی په نزد اصح قول دې، ددې حاصل هم هغه دې کوم چه د امام احمد او صاحبينو رحمهم الله مسلک دې

پس اوس خلاصه دا شوه چه ائمه ثلاثه (امام ابوحنيفه، امام شافعی، امام احمد) او صاحبينو رحمهم الله په نزد مسح علی الجوربين جائز ده ان کانا مجلدين او منعلين او ثخينين، او د امام مالک رحمه الله په نزد ان کانا مجلدين فقط.

[١٥٩] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ وَكِيعٍ، عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، عَنْ أَبِي قَيْسٍ الْأَوْدِيِّ هُوَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ ثَرْوَانَ، عَنْ هُزَيْلِ بْنِ شُرَحْبِيلَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: كَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ لَا يُحَدِّثُ بِهَذَا الْحَدِيثِ، لِأَنَّ الْمَعْرُوفَ عَنِ الْمُغِيرَةِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، قَالَ أَبُو دَاوُد، وَرُوِيَ هَذَا أَيْضًا، عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ مَسَحَ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ، وَلَيْسَ بِالْمُتَّصِلِ وَلَا بِالْقَوِيِّ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَمَسَحَ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ: عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَابْنُ مَسْعُودٍ، وَالْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ، وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، وَأَبُو أُمَامَةَ، وَسَهْلُ بْنُ سَعْدٍ، وَعَمْرُو بْنُ حُرَيْثٍ، وَرُوِيَ ذَلِكَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، وَابْنِ عَبَّاسٍ.

ترجمه: د مغيره بن شعبه نه روايت دې بيشکه رسول الله ﷺ اودس اوکړو او مسح ئې اوکړه په جورابو باندې او په پڼړو باندې. ونيلی دي ابوداود: وو عبد الرحمن بن مهدي چه

(١): سنن الترمذي/الطهارة ٧٤ (٩٩)، سنن النسائي/الطهارة ٩٦ (١٢٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٨٨ (٥٥٩)،

نه به ئې بيانولو دا حديث خکه معلوم د مغيره نه داده مغيره نه معروف اور مشهور روايت دادې، چې نبي ﷺ مسح اوکړه په موزو باندې. ونيلي دې ابوداود: دارنګه دا روايت شوی دی د ابو موسی الاشعري نه، او هغه د نبي ﷺ نه روايت کوي چه بيشکه هغه مسح اوکړه په جورابو باندې خو ددې سند نه متصل دی او نه قوی، ونيلي دې ابوداود: او مسح ئې اوکړه په جورابو باندې علي بن ابي طالب او ابن مسعود او براء بن عازب، او انس بن مالک، او ابو امامة، او سهل بن سعد، او عمرو بن حريث، او روايت شوی دی د دغې د عمر بن الخطاب او د ابن عباس نه.

تشريح: ﴿ قوله وَمَسَحَ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ الخ ﴾ مطلب دا دې چه پيزار سره ئې مسح على الجوربين اوکړه، په نعلين باندې مسح کول مقصود نه دی.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ كَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ ﴾ امام ابوداؤدؒ فرمائی چه کله به عبدالرحمن بن مهدی د مغيره بن شعبهؓ دا حديث بيانولو هغوی ته ددې په صحت کښې تردد وو، خکه چه د مغيره بن شعبهؓ په مشهور حديث کښې مسح على الجوربين نه دې ذکر شوې بلکه مسح على الخفين منقول دې.

خو حضرت سهارنپوریؒ په بذل کښې دا اشکال کړې دې چه په دواړو احاديثو کښې تعارض څه دې، دا دواړه احاديث بيل بيل کيدې شی، يو وخت کښې رسول اللهﷺ مسح على الخفين اوفرمائيله او په بل وخت کښې ئې مسح على الجوربين اوفرمائيله مغيره بن شعبهؓ دا دواړه روايتونه نقل کړی دی؛ خو که دا دواړه احاديث په يو واقعه او يو وخت باندې محمول کړې شی نو بيا خو دا خبره صحيح ده چه د مغيره بن شعبهؓ مشهور حديث مسح على الخفين دې نه مسح على الجوربين، بيا وراندې سهارنپوریؒ ليکی چه امام ترمذیؒ ددې حديث مغيره کوم چه د مسح على الجوربين په باره کښې دې تصحيح کړې ده، حال دا چه امام ترمذیؒ د مغيره بن شعبه د بل حديث مسح على الخفين هم تخريج کړې دې، معلومه شوه چه د امام ترمذیؒ په نزد هم دا دواړه احاديث بيل بيل دی.

بَابٌ (بلاترجمة)

باب (بغير د ترجمې نه)

بعض ځل مصنفين لفظ باب بغير د ترجمې نه اوليکی چه دهغې مختلف اسباب وی کله خو د ترجمې مضمون د حديث الباب نه ښکاره کيږی نو د ظاهر کيدو د وجې نه ئې پريږدی، او کله د تشحيذ اذهان دپاره داسې کوی، دلته په دې باب باندې ترجمه المسح على النعلين کيدې شی، ځکه چه په حديث الباب کښې مسح على النعلين ذکر شوې ده، خو د مسح على النعلين په ائمه اربعه کښې څوک هم قائل نه دی، خو امام طحاویؒ د يو قوم طرف ته دا مذهب منسوب کړې دې.

[۱۶۰]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَعَبَّادُ بْنُ مُوسَى، قَالَا: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ عَبَّادٌ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَوْسُ بْنُ أَبِي أَوْسٍ الثَّقَفِيُّ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ" وَقَالَ عَبَّادٌ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى كِظَامَةَ قَوْمٍ يَعْنِي الْمِيضَأَةَ، وَلَمْ يَذْكُرْ مُسَدَّدٌ الْمِيضَأَةَ وَالْكِظَامَةَ، ثُمَّ اتَّفَقَا، فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ.

ترجمه: اوس بن ابي اوس وايي: بيشکه رسول الله ﷺ اودس اوکړو، او مسح ئې اوکړه په پڼرو اوپه خپو باندې. او وئيلي دي عباد: ما اوليدلو رسول الله ﷺ چه راغی په يو ه کظامه د قوم باندې (يعني د اودس ځی ته) او ذکر کړی نه دی مسدد الميضأة و الکظامة، بيا اتفاق کړی دی دواړو: نو اودس ئې اوکړو او مسح ئې اوکړه په دواړو پڼرو او خپو باندې.

شرح السند:

﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ – قَالَ عَبَّادٌ قَالَ أَخْبَرَنِي ﴾ په دې حديث کښې د مصنف ؒ دوه استاذان دی، مسدد او عباد ﴿ عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ عَنْ أَبِيهِ ﴾ پورې دواړه سندونه مشترک او موافق دی د ﴿ عن ابيه ﴾ نه پس د سند الفاظ څه دی په دې کښې د مسدد او عباد اختلاف شو، د عباد الفاظ خو دا دی ﴿ قَالَ أَخْبَرَنِي أَوْسُ بْنُ أَبِي أَوْسٍ الثَّقَفِيُّ ﴾ د قال ضمير د عطاء طرف ته راجع دې، يعنی اووئيل عطاء چه اخبرنی اوس بن اوس الثقفی، د عباد مقوله په ﴿ الثقفی ﴾ باندې راتلو سره ختمه شوه، پاتې شوه دا خبره چه د مسدد الفاظ څه دی؟ هغوی د ﴿ عن يعلی بن عطاء عن ابيه ﴾ نه پس سند څنګه بيان کړو؟ ددې سره مصنف ؒ دلته کار نه دې ساتلې، کيدې شی د مسدد په روايت کښ، ﴿ اخبرنی اوس ﴾ په ځاې ﴿ حدثنی اوس ﴾ وی يا ﴿ عن اوس بن ابی اوس ﴾ وی.

﴿ قوله أَنَّ رَسُولَ اللهِ -صلى الله عليه وسلم- تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ ﴾ دا متن د حديث دې او دا د مسدد الفاظ دی، د عباد الفاظ وړاندې راروان دی (په ظاهر کښې دا شک پيدا کيږی چه دا هم د عباد الفاظ دی، خو داسې نه ده) پس وړاندې تلو سره مصنف ؒ فرمائی ﴿ وَقَالَ عَبَّادٌ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ -صلى الله عليه وسلم- ﴾.

﴿ قوله وَلَمْ يَذْكُرْ مُسَدَّدٌ الْمِيضَأَةَ وَالْكِظَامَةَ ﴾ اوس د مسدد د روايت الفاظ دا شو، ﴿ أَنَّ رَسُولَ اللهِ -صلى الله عليه وسلم- تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ ﴾ او د عباد د روايت الفاظ دا شو ﴿ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ -صلى الله عليه وسلم- أَتَى كِظَامَةَ قَوْمٍ فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ ﴾ حاصل دا چه د مسدد په روايت کښې د کظامة او ميضاة ذکر نشته بلکه هغه صرف د عباد په روايت کښې دې، او مسح علی النعلين والقدمين د دواړو په روايت کښې مشترک ده

د حديث الباب تشريح او توجيح

په دې حديث کښې مسح علی النعلين والقدمين ذکر شوې دې. دلته دوه احتمالات دی يو دا چه د مسح نه مراد غسل وی، مطلب دا دې چه د پيزار سره ئې خپې وينځلې، او په دې

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۳۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸/٤) (صحيح)

کښې هیڅ قسم د اشکال خبره نشته ځکه چه د نعلین نه مراد صرف د دوه تسمو والا چپل دی چه دهغې د اغوستلو سره هم انسان خپې وینځلې شی، دویم احتمال دا دی چه مسح دې په خپله ظاهره معنی باندې محمول کړې شی نو په دې صورت کښې به دا وئیلې شی چه دا منسوخ ده بلکه د مسح علی القدمین ټول روایات منسوخ دی یو توجیه دا ده چه د مسح نه مراد مسح ده او د قدمین نه مراد قدمین مجردین نه دی بلکه مع الجوربین دی په دې صورت کښې به د حدیث مطلب دا وی چه رسول الله ﷺ نعلین اغوستلو سره مسح علی الجوربین اوفرمائیله، آخری توجیه د امام طحاوی رحمه الله ده هغوی فرمائی ﴿ الاحادیث یفسر بعضها بعضا ﴾ او د مغیره بن شعبة او ابوموسی اشعری رضی الله عنه په حدیث کښې مسح علی جوربیه ونعلیه ذکر ده لهذا دا حدیث به هم په هغې باندې محمول کولې شی.

باب کیف المسح

باب دې په بیان د کیفیت د مسح کښې

مصنف رحمه الله د مسح علی الخفین کیفیت بیانول غواړی، او د کیفیت نه مراد دا دې چه مسح علی الخفین به صرف پورته طرف ته وی که نه پورته او لاندې دواړو طرفونو ته؟ مسئله مختلف فیه ده، د احنافو او حنابله په نزد صرف په ظاهر خفین یعنی پورته حصه باندې مسح ده، او د امام شافعی او امام مالک رحمه الله په نزد به په اعلی او اسفل دواړو طرفونو باندې کولې شی، په اعلی باندې په طریق د وجوب او په اسفل باندې په طریق د سنت، د امام مالک رحمه الله په نزد مسح علی الاسفل کافی نه ده او د امام شافعی رحمه الله هم قول اصح دا دې. او دریم مذهب د امام زهری رحمه الله دې، د هغوی په نزد به مسح علی الاسفل کافی شی، ځان پوهه کړه چه یو روایت زمونږ په نزد هم د مسح علی اسفل الخفین دې خو هغه روایت مرجوح دې، کما قال الشامی.

بیا دویم اختلاف دلته دا دې چه د مسح علی الخفین مقدار واجبه څه دې؟ د احنافو په نزد مقدار ثلاثه اصابع او د امام شافعی رحمه الله په نزد ادنی ما یطلق علیه اسم المسح، او د امام مالک رحمه الله په نزد اعلی الخف (د پورته حصې) استیعاب او د امام احمد رحمه الله په نزد د مقدم الخف اکثره حصه.

[۱۶۱]([۱]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، قَالَ: ذَكَرَهُ أَبِي، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ"، وَقَالَ غَيْرُ مُحَمَّدٍ: عَلَى ظَهْرِ الْخُفَّيْنِ.

ترجمه: د مغیره بن شعبه نه روایت دې بیشکه رسول الله ﷺ وو چه مسح ئې کوله په موزو باندې. او وئیلی دي غیر د محمد نه: په شا د موزو باندې.

[۱]: انظر حدیث رقم: ۱۴۹، سنن الترمذي للطهارة ۷۳ (۹۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۱۲) (حسن صحیح)

[۱۶۳]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا حَفْصٌ يَعْنِي ابْنَ غِيَاثٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: "لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ، لَكَانَ أَسْفَلُ الْخُفِّ أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلَاهُ، وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى ظَاهِرِ خُفَّيْهِ".

ترجمه: د علي ﷺ نه روايت دي، هغه وائي، که چېرې وی دین په رای باندې نو وو به لاندې طرف د موزو اولی په مسح د اعلی طرف نه، او بیشکه ما رسول الله ﷺ لیدلی وو چه مسح ئې کوله په ظاهر د موزو باندې.

تشريح: ۲: ﴿عَنْ عَلِيٍّ رضی الله عنه – قَالَ لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ﴾ په دې باب کښې مصنف رحمه الله درې احاديث ذکر کړی دی، اول د مغيره بن شعبة رضی الله عنه حديث چه په هغې کښې مسح علی ظاهر الخفين ذکر ده، دويم د علي رضی الله عنه دا روايت چه که د دين مدار صرف په رائې او عقل باندې وې نو په ځائې د ظاهر خفين د باطن خفين مسح به مشروع وې، دا دواړه احاديث د احنافو او د حنابله دلائل دی چه مسح صرف د خفين په پورته حصه باندې کول پکار دی.

وړاندې تلو سره مصنف رحمه الله د مغيره بن شعبه رضی الله عنه يو بل روايت بيان کړو چه دهغې راوی کاتب مغيره دې په هغې کښې ظاهر الخفين او باطن الخفين دواړه مذکور دی، هغه د شوافعو او مالکيانو دليل دې.

[۱۶۴]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، بِإِسْنَادِهِ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: مَا كُنْتُ أَرَى بَاطِنَ الْقَدَمَيْنِ إِلَّا أَحَقَّ بِالْغَسْلِ حَتَّى رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى ظَهْرِ خُفَّيْهِ.

ترجمه: د اعمش نه روايت دې دې حديث په اسناد دده سره، علي رضی الله عنه وئيلی دی نه يم زه چه وينم باطن د خپو مگر ډير حقدار په وينځلو، تر دې چه اوليدلو رسول الله ﷺ چه مسح ئې کوله په ظاهر د خفينو باندې.

تشريح: ۳: ﴿قوله قَالَ ما كُنْتُ أَرَى أَنَّ بَاطِنَ الْقَدَمَيْنِ الا أَحَقُّ بِالغسل﴾ په دې جمله کښې دوه احتمالات دی اول دا چه د باطن القدمين نه مراد باطن الخفين او د غسل نه مراد مسح ده په دې صورت کښې مطلب ظاهر دی، دويم احتمال دا دې چه دا دې په ظاهر باندې کيخودلې شی د قدمين نه دې قدمين او د غسل نه دې غسل مراد واخستلی شی نو په دې صورت کښې به مطلب دا وی چه ما په اودس کښې د قدمين لاندې حصه وينځل زيات ضروری گڼرله په نسبت د پورته حصې، خو چه کله ما رسول الله ﷺ اوليدو چه هغوی صرف په ظاهر خفين باندې مسح کوی او په باطن خفين باندې نه کوی نو بيا زما دا خيال پاتې نه شو زما رائې بدله شوه.

د سيدنا علي رضی الله عنه د کلام مطلب

تول شراح حديث د علي رضی الله عنه په دې کلام کښې باطن الخفين نه اسفل الخفين مراد اخستلې

(۱): تفرد به أبوداود (تحفة الأشراف: ۱۰۲۰۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹۵/۱)، سنن الدارمي/الطهارة ۴۳ (۷۴۲) (صحيح)

(۲): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۰۴) (صحيح)

دي يعني هغه حصه کومه چه د زمکي سره متصل وی، او د شيخ ابن الهمام رائي دا ده چه د باطن الخفين نه د خفين هغه دننه حصه مراد ده کومه چه د بدن سره متصل وی خو ظاهره دا ده چه بغير د نزع خفين نه د دننه حصې مسح څنګه کيدي شي هم په دې وجه شارحينو دا مطلب نه دې اختيار کړي خو في نفسه د شيخ ابن الهمام رائي په زور نظر باندې بناء ده، او يو لحاظ سره معقول خبره ده ځکه چه په اودس او مسح على الخفين سره مقصود ازاله د حدث ده نه ازاله د نجاست او ګردوغبار، او د حدث تعلق د بدن سره دې لهذا د خفين کومه حصه چه د بدن سره متصل وی هم هغه د مسح زيات مستحق ده.

فائده: د سيدنا على دا ارشاد ګرامي چه زمونږ د دين او احکام شرع مدار په عقل باندې نه دې دا بالکل صحيح ده خو ددې مطلب دا هم نه دې چه د دين او شريعت احکام د عقل خلاف دی، فقهاء او اصولين ډير احکاماتو لره غير مدرک بالرائي ليکلي دی يعني بعض احکام شرعيه داسې دی چه هغې ته زمونږ عقلونه نه رسيږی خو د خلاف عقل کيدو د قول جراءت چا هم نه دې کړې، په دې وجه الحمد لله زمونږ د شريعت ټول احکامات د عقل سليم او د فطرت عين مطابق دی، د اصحاب عقل اولين مصداق حضرات انبياء دی ثم الامثل فالامثل.

[۱۶۳]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ بَاطِنُ الْقَدَمَيْنِ أَحَقَّ بِالْمَسْحِ مِنْ ظَاهِرِهِمَا، وَقَدْ مَسَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ظَهْرِ خُفَّيْهِ، وَرَوَاهُ وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، بِإِسْنَادِهِ، قَالَ: كُنْتُ أَرَى أَنَّ بَاطِنَ الْقَدَمَيْنِ أَحَقُّ بِالْمَسْحِ مِنْ ظَاهِرِهِمَا حَتَّى رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى ظَاهِرِهِمَا، قَالَ وَكِيعٌ: يَعْنِي الْخُفَّيْنِ، وَرَوَاهُ عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، كَمَا رَوَاهُ وَكِيعٌ، وَرَوَاهُ أَبُو السَّوْدَاءِ، عَنِ ابْنِ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيًّا تَوَضَّأَ فَغَسَلَ ظَاهِرَ قَدَمَيْهِ، وَقَالَ: لَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

ترجمه: د اعمش نه روايت دې د دې حديث، په دی کښې دې على وئيلی دی: که چېرې وی دين په راى باندې، نو وی به باطن د خپو ډير حقدار د ظاهر د دوارو نه، او بيشکه مسح کړې وه نبي په ظاهر د موزو باندې، او روايت کړی دی ددې وکيع د اعمش نه په خپل سند سره، هغه وئيلی دی: وم زه چه ما ګمان کولو چه باطن د خپو ډير حقدار دی په مسح باندې د ظاهر د دوارو نه، تردې چه ما اوليدلو رسول الله چه مسح ئې کوله په ظاهر د دوارو وئيلی دي وکيع: قصد کولي ئې موزې، او روايت کړی دی عيسى بن يونس د اعمش نه لکه چه روايت کړی دی وکيع، او روايت کړی دی ابو السوداء د ابن عبد خير نه و هغه د خپل پلار نه، هغه وائي: اودس اوکړو نو وئې وينځل ظاهر د قدمونو، هغه اووئيل: که چېرې ما نه وی ليدلی رسول الله چه دايې کول. او حديث ئې سوق کړو.

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۰۴) (صحيح)

[۸۵]( ) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مَرْوَانَ، وَمَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ الدِّمَشْقِيُّ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، قَالَ مَحْمُودٌ: أَخْبَرَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ كَاتِبِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: "وَضَّأْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، فَمَسَحَ أَعْلَى الْخُفَّيْنِ وَأَسْفَلَهُمَا"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَبَلَغَنِي أَنَّهُ لَمْ يَسْمَعْ ثَوْرٌ هَذَا الْحَدِيثَ مِنْ رَجَاءٍ.

ترجمه: د مغيره بن شعبه نه روايت دي هغه وائي نو ما اودس اوکړو د نبي ﷺ په غزا د تبوک کښې، مسح ئې اوکړه په بره طرف د موزو او په لاندې طرف د موزو. ونيلى دي ابوداود: ماته دا خبره رارسيدلې ده چه بيشکه ثور سماع نه ده کړې د رجاء نه.

د احنافو او د حنابله د طرف نه د حديث جوابونه

(قوله فَمَسَحَ أَعْلَى الْخُفَّيْنِ وَأَسْفَلَهُمَا) دا د باب آخرى حديث دې چه په هغې کښې مسح على خفين لاندې او باندې دواړه ذکر شوې دی کوم چه د شوافعو او مالکيانو دواړو موافق دی امام ابوداؤد رحمه الله په دې باندې کلام فرمائيلې دې هغه دا چه ثور بن يزيد دا حديث د رجاء بن حيوه نه نۀ دې اوريدلې دا حديث منقطع دې، او امام بيهقى رحمه الله ددې حديث په سند کښې يو بل علت بيان کړې دې هغه دا چه بعض راويانو دا حديث د کاتب مغيره نه مرسلا نقل کړې دې، پس په ترمذی کښې عبدالله بن المبارک رحمه الله دا حديث داسې نقل کړې دې (عن ثور عن رجاء قال حدثت عن کاتب المغيرة عن النبیﷺ) په دې کښې صحابى يعنى مغيره بن شعبة رضی الله عنه نه دې ذکر شوې، او په دې حديث کښې يو بله جرح ده هغه دا چه کاتب المغيره مجهول دې خو د ابن ماجه په روايت کښې کاتب المغيره په تعين سره ذکر شوې دې او دغه شان (عن وراد کاتب المغيرة) لهذا دا اشکال خو به رفع شی او نور اشکالات په خپل ځائې باندې باقی دی.

د شوافعو د طرف نه دا جواب ورکړې شوې دې چه دا حديث اگرچه ضعيف دې خو په فضائل اعمال کښې په ضعيف حديث باندې عمل جائز دې، په دې وجه چه شوافع د اسفل خفين مسح صرف سنت او فضيلت منی، لهذا د اشکال هيڅ خبره نشته

په فضائل کښې په ضعيف حديث باندې د عمل شرطونه

زمونږ د طرف نه حضرت په بذل کښې د ملا على قارى رحمه الله نه نقل کولو سره دا جواب ورکړې دې چه په ضعيف حديث (۲) باندې عمل په فضائل اعمال کښې هغه وخت صحيح دې چه کله هغه حديث ضعيف د يو حديث صحيح يا حسن خلاف نه وی، بلکه دا چه په ضعيف حديث باندې عمل په هغه فضائل اعمال کښې کيدې شی کوم چه د نورو دلائلو نه ثابت وی، او کوم حکم چه ابتدائى وی هلته په ضعيف حديث باندې عمل په فضائل اعمال کښې هم صحيح نه دې، خو دا کيدې شی چه فى نفسه يو څيز ثابت دې او دهغې نور

---

(۱): سنن الترمذي/الطهارة ۷۲ (۹۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۵ (۵۵۰)، موطا امام مالك/الطهارة ۸ (۴۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۳۷)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ۴۱ (۷۴۰) (ضعيف)

(۲) په دې مسئله باندې تفصيلى کلام د مولانا عبدالحئ لکهنوى رحمه الله کتاب الاجوبة الفاضلة عن الاسئلة العشرة المتکاملة کښې زما د نظر نه تير شوې ده. هم دغه شان په انهاء السکن مقدمة اعلاء السنن کښې هم په دې باندې بحث کړې شوې دې

فضيلت د يو ضعيف حديث نه ثابتيږي نو بيشکه هلته ضعيف حديث معتبر کيدې شي، او دلته دا د اسفل خف د مسح حکم په يو صحيح حديث کښې هم نه دې ثابت صرف هم په دې ضعيف حديث کښې ذکر شوې دې، که مونږ د اسفل خف مسح ددې حديث په وجه باندې اومنو نو په حديث ضعيف باندې د يو حکم شرعی بناء لازميږي، په نورو الفاظو د حکم ابتدائی ثبوت د حديث ضعيف نه لازميږي

بله دا چه په ضعيف حديث باندې د عمل کولو دپاره يو بل قيد هم ليکلې شوې دې، هغه دا چه حديث ضعيف شديد الضعف يا موضوع نه وی، او د شديد الضعف مطلب دا دې چه دهغې په سند کښې يو راوی مهتم بالکذب يا کثير الغلط او متروک نه وی

بَابٌ فِي الاِنْتِضَاحِ

باب دې په بيان د اوبو شيندلو کښې

د انتضاح شارحينو ډيرې معنې ليکلې دی، ۱: ابن رسلان فرمائی چه الانتضاح عند الجمهور رش الفرج بالماء بعد الوضوء يعنی د اودس د فراغت نه پس د وسوسو د ختمولو دپاره شرمګاه ته مخامخ په کپړې باندې د اوبه څاڅکی کول ۲: امام نووی رحمه الله فرمائی ﴿ قال المحققون هو الاستنجاء بالماء ﴾ ۳: صب الماء علی الاعضاء، ۴: د استنجاء بالماء په وخت په شرمګاه باندې اوبه اچول چه د تقاطر بالکل انقطاع راشی.

په ترجمة الباب کښې د مصنف رحمه الله مراد په ظاهر کښې معنی اول ده او مصنف رحمه الله په دې باب کښې درې احاديث ذکر فرمائيلې دی په حديث اول او حديث ثالث کښې د نضح په هغه معانی مذکوره نه په ظاهر کښې اول معنی مراد ده او په حديث ثانی کښې ظاهره دا ده چه دويمه معنی مراد ده، او د تاويل نه پس هغه هم په اوله معنی باندې محمول کولې شو، او د ترمذی په روايت کښې ﴿ من حديث ابی هريرة ﴾ مرفوعا داسې دی ﴿ جاءنی جبرئيل فقال يا محمد اذا توضات فانتضح ﴾ دلته د انتضاح درې واړه معنې بغير د تکلف نه مراد کيدې شی، ۱: اې محمد ﷺ چه کله تاسو د اودس نه فارغ شئ نو په خپله جامه باندې د اوبو څاڅکی کوئ. ۲: چه کله تاسو د اودس اراده اوفرمايئ نو دهغې نه مخکښې استنجاء بالماء کوئ. ۳: چه کله تاسو اودس کوئ نو په اندامونو باندې ښه طريقې سره اوبه اوبهيوئ او صرف د اندامونو په مسح کولو باندې اکتفاء مه کوئ.

[۱۶۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ هُوَ الثَّوْرِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ الْحَكَمِ الثَّقَفِيِّ أَوِ الْحَكَمِ بْنِ سُفْيَانَ الثَّقَفِيِّ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَالَ يَتَوَضَّأُ وَيَنْتَضِحُ" قَالَ أَبُو دَاوُد: وَافَقَ سُفْيَانَ جَمَاعَةٌ عَلَى هَذَا الإِسْنَادِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: الْحَكَمُ، أَوِ ابْنُ الْحَكَمِ.

ترجمه: د سفيان بن الحکم الثقفي نه روايت دې هغه وئيلی دی: وو رسول الله ﷺ چه کله به ئې اودس ماتی کولو نو اودس به ئې کولو او اوبه به ئې شيندلې خپل فرج باندې. وئيلی

(۱): سنن النسائی/الطهارة ۱۰۲ (۱۳۴)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۵۸ (۴۶۱)، (تحفة الأشراف: ۳۴۲۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷۹/۴) (صحيح)

دي ابوداود: موافقت کړی دی سفیان سره یوې ډلې په دې اسناد. او بعضو وئیلی دی: الحکَم او یا ابنُ الحکم.

تشريح: ۱ قوله عَنْ سُفْيَانَ بْنِ الْحَكَمِ الثَّقَفِيِّ ﴾ (۱) ددې راوی په نوم کښې اختلاف دې بعض سفیان بن الحکم وائی او بعض حکم بن سفیان، د امام ابوحاتم رازی، علی بن المدینی او امام بخاری رحمهم الله رائې دا ده چه صحیح حکم بن سفیان دې.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَافَقَ سُفْيَانَ جَمَاعَةٌ ﴾ ددې حدیث په سند کښې چه د راویانو کوم اختلاف دې مصنف رحمة الله عليه په دې باندې تنبیه فرمائی هغه دا چه د سند په آخر کښې چه کوم راوی دې یعنی سفیان بن حکم یا حکم بن سفیان بعض راویانو د هغه نه پس په سند کښې د ﴿ عن ابیه﴾ اضافه کړې ده چه په روستو دواړو سندونو کښې راځی. او بعض ﴿ عن ابیه ﴾ نه دې ذکر کړې، مصنف رحمة الله عليه فرمائی څنګه چې سفیان په دې سند کښې ﴿ عن ابیه ﴾ نه دې ذکر کړې هم دغه شان یو جماعت په دې خبره کښې د سفیان موافقت کړې دې. د جماعت مصداق چه د بیهقی د کلام کتلو نه معلومیږی کوم چه په بذل کښې ذکر شوې دې، ابو عونة روح بن القاسم، اوجریر بن عبدالحمید، کښې دې درې واړو هم چه کله دا روایت د منصور نه ذکر کړو نو د ﴿ عن ابیه ﴾ اضافه ئې نه ده کړې.

[۱۶۷](۲) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ هُوَ ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ ثَقِيفٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَالَ ثُمَّ نَضَحَ فَرْجَهُ".

ترجمه: د ثقیف یو سړی روایت کوي د خپل پلار نه هغه وئیلی دی ما رسول الله ﷺ اولیدلو چه اودس ئې مات کړو بیا ئې خپل فرج باندی اوبه وشیندلې.

تشريح: ﴿ قوله ثَنَا سُفْيَانُ ﴾ ځان پوهه کړه چه په اول سند کښې د سفیان نه مراد سفیان ثوری دې او په دې دویم سند کښې د سفیان نه چه کوم ابن ابی نجیح نه روایت کوی، د هغه نه مراد سفیان بن عیینة دې، امام بیهقی رحمة الله عليه فرمائی چه سفیان بن عیینة په دې سند کښې کله د ﴿ عن ابیه ﴾ اضافه کوی چه زمونږ په دې سند کښې دی، او کله اضافه نه کوی. که په دې سند کښې هم د سفیان نه مراد سفیان ثوری مراد کړې شی لکه چه په اول سند کښې سفیان ثوری مراد دې نو د کلام مضمون به مختل شی کما لا یخفی علی الفطن اللبیب.

[۱۶۸](۳) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ الْمُهَاجِرِ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ الْحَكَمِ أَوِ ابْنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَنَضَحَ فَرْجَهُ".

---

[۱] روي هذا اللفظ علي عشرة اوجه ذكرت في البذل عن الحافظ وغيره وحاصل ما في المقام، انهم اختلفوا في التعبير باسم هذا الراوي، فبعضهم يقولون سفيان بن الحكم بعضهم الحكم بن سفيان، وقال بعضهم علي الابهام يعني عن رجل من ثقيف والامر الثاني ان بعض الرواة يقولون بعده عن ابيه وبعضهم لا، وايضا الصحيح الحكم بن سفيان كما قال البخاري وعلي بن المديني وابوحاتم الرازي وهل للحكم صحبة؟ قال البخاري لا، قال ابوزرعة نعم)

[۲]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳٤۲۰) (صحيح)

[۳]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳٤۲۰) (صحيح)

ترجمه: حکم او یا ابن الحکم روایت کوي د خپل پلار نه، بیشکه رسول الله ﷺ اودس مات کړو بیا ئي اودس اوکړو او خپل عورت ته ئي اوبه وشیندلې

باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا تَوَضَّأَ

باب دې په بیان د هغې کې چې سړې به څه دعا وایي کله چې اودس کوي

﴿ توضاء ﴾ په درې معنی کښې مستعمل دې ﴿ اراد الوضوء، شرع فی الوضوء، فرغ عن الوضوء﴾ دلته آخری معنی مراد ده د مصنف رحمه الله غرض د اودس په اختتام باندې چه کومه دعاء منقول ده دهغې بیانول دی، د اودس په شروع کښې چه کومه دعاء اولوستلې شی دهغې باب په شروع کښې راغلو، اوس چونکه د ابواب وضوء د بیان خاتمه کیږی په دې وجه دلته د اختتام دعاء بیان فرمائی.

ځان پوهه کړه چه د اودس دعاء ګانې دوه قسمه دی، بعض هغه کومې چه پس د فراغت نه لوستلې شی، او بعض هغه کومې چه د اودس په وخت کښې په هر هر اندام باندې لوستلې کیږی، د کومو نه چه فقهاء کرام په دعاء الاعضاء سره تعبیر کوی د بعد الفراغ دعاء یعنی شهادتین په احادیث صحیحه سره ثابت دی، د ابوداؤد ترمذی نه علاوه په مسلم کښې هم موجود ده، او د ترمذی په روایت کښې په دې دعاء کښې ﴿ اللهم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطهرین ﴾ زیادت دې چه د ابوداؤد او مسلم په روایت کښې نشته، خو په دې حدیث د ترمذی کښې اضطراب دې.

په معارف السنن کښې لیکلي دی چه اذکار او ادعیه د اودس کوم چه د قوی روایاتو نه ثابت دی څلور دی درې مرفوعا ثابت دی، او یو موقوفا علی ابی سعید الخدری رضی الله عنه.

١: بسم الله والحمد الله : دا د اودس په شروع کښې ده، علامه عینی رحمه الله دا په شرح د هدایه کښې د طبرانی په حوالې سره ذکر کړې ده «بعض فقهاء کرامو داسې لیکلي ده بسم الله العظیم والحمد لله علی دین الاسلام»

٢: هغه دعاء کومه چه په حدیث الباب کښې مذکور ده یعنی شهادتین.

٣: ﴿ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَوَسِّعْ لِي فِي دَارِي، وَبَارِكْ لِي فِي رِزْقِي ﴾ رواه النسائی وابن السنی فی عمل الیوم واللیلة.. ۴: ﴿ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ﴾ رواه النسائی فی عمل الیوم واللیلة.

زه وائم چه ابن السنی په عمل الیوم واللیلة کښې په اذکار وضوء باندې درې ابواب قائم کړی دی، ١: باب التسمیة علی الوضوء ٢ ما یقول بین ظهرانی وضوئه یعنی د اودس په مینځ کښې دعاء په دې کښې هغوی صرف یو دعاء ﴿ اللهم اغفرلی ذنبی الخ ﴾ ذکر فرمائیلې ده، ٣: باب ما یقول اذا فرغ من وضوئه او په دې کښې هغوی دوه دعاګانې ذکر کړې دی، اول سبحانک اللهم.. الخ او دویم شهادتین. حافظ ابن القیم ددې څلورو نه درې ذکر کړی دی او منځنئ ئې نه ده ذکر کړې.

د اودس د اندامونو د دعا ګانو بحث:

د دې نه پس ځان پوهه کړئ چه په بعض کتابونو د احنافو او شوافعو طحطاوي په روضة المحتاجين او انوار ساطعه وغيره کښې د دعاء الاعضاء په نوم باندې د هر اندام بيله دعاء ليکلې ده د روضة المحتاجين محشي ليکی چه دا دعاء ګانې په تاريخ ابن حبان وغيره کښې د رسول الله ﷺ نه په ډيرو طرقو سره منقول دی، دا روايات اګرچه ضعيف دی خو په فضائل اعمال کښې په حديث ضعيف باندې عمل جائز دې، او علامه طحطاوي رحمه الله فرمائی چه ددې دعاء ګانو په ځائې ددې چه رسول الله ﷺ ته ئې نسبت اوشی سلف صالحين ته ئې نسبت کول زيات اولی دی، بل هغوی دا هم ليکلې دی چه د حافظ ابن حجر رحمه الله نه ددې دعاګانو په باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائيل چه دا مرفوعا ثابت نه دی.

زه وايم چه حافظ ابن القيم، ابن العربی، ابن دقيق العيد او امام نووی رحمهم الله په کتاب الاذکار کښې ليکلې دی چه د اودس دوران کښې راغلې دعاء ګانې بې اصل دی بلکه ابن دقيق العيد رحمه الله ليکلې دی چه ﴿يجب الاقتصار على الوارد﴾ چه کومې دعاګانې د رسول الله ﷺ نه منقول دی په هغې باندې اکتفاء کول پکار دی زه وايم چه دا د ابن دقيق العيد خپله رائې ده، ګينې کوم فقهاء کرام چه قائل دی هغوی هم دا منی چه دا دعاء ګانې دې د مسنون کيدو په نيت سره او نه لوستلې شی بلکه مستحب السلف کيدو په نيت باندې، زمونږ شيخ رحمه الله په حاشيه د بذل کښې ليکی چه دې دعاګانو ته بې اصل نه شې وئيلې کيدې دا صحيح ده چه د دې په ثبوت کښې ضعف دې، مولانا عبدالحئ صاحب رحمه الله په سعايه کښې په دې دعاء ګانو باندې بحث فرمائيلې دې او د دې اصل ئې ليکلې دې، احقر عرض کوی چه د علامه طحطاوي رحمه الله خبره ډيره مناسب او معتدل ده چه دې دعاګانو ته دې مسنون او نه وئيلې شی بلکه مستحب العلماء ګنړلو سره دې هغه اولوستلې شی.

[٣٩](¹) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ يَعْنِي ابْنَ صَالِحٍ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُدَّامَ أَنْفُسِنَا نَتَنَاوَبُ الرِّعَايَةَ رِعَايَةَ إِبِلِنَا، فَكَانَتْ عَلَيَّ رِعَايَةُ الْإِبِلِ فَرَوَّحْتُهَا بِالْعَشِيِّ، فَأَدْرَكْتُ رَسُولَ اللهِ يَخْطُبُ النَّاسَ، فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: "مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ، ثُمَّ يَقُومُ فَيَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ، يُقْبِلُ عَلَيْهِمَا بِقَلْبِهِ وَوَجْهِهِ، إِلَّا قَدْ أَوْجَبَ، فَقُلْتُ: بَخٍ بَخٍ، مَا أَجْوَدَ هَذِهِ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ الَّتِي قَبْلَهَا: يَا عُقْبَةُ أَجْوَدُ مِنْهَا، فَنَظَرْتُ، فَإِذَا هُوَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، فَقُلْتُ: مَا هِيَ يَا أَبَا حَفْصٍ؟ قَالَ: إِنَّهُ قَالَ آنِفًا قَبْلَ أَنْ تَجِيءَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يَقُولُ حِينَ يَفْرُغُ مِنْ وُضُوئِهِ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ، يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ"، قَالَ مُعَاوِيَةُ: وَحَدَّثَنِي رَبِيعَةُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ.

---

¹: صحيح مسلم/الطهارة ٦ (٢٣٤)، سنن النسائي/الطهارة ١١١ (١٥١)، سنن الترمذي/الطهارة ٤١ (٥٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٠ (٤٧٠)، (تحفة الأشراف: ٩٩١٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٥٣، ١٥١، ١٤٦/٤)، سنن الدارمي/الطهارة ٤٤ (٧٤٣) (صحيح)

ترجمه: د عقبه بن عامر نه روایت دې، هغه وائي: وو مونږ د رسول الله ﷺ سره خدمت کونکې د خپل ځان، په نمبر به مونږ کوله چوپاني (ساتل د اوښانو) نو یو ورځ وو په ما باندې نمبر د ساتلو د اوښانو، نو ما راوستلې ځانې د شپې تیرولو ته د ماښام په وخت کښې، نو ما بیاموندلو رسول الله ﷺ چه خطبه ئې ورکوله خلکو ته، نو ما واوریدل د رسول الله صلی الله علیه وسلمنه ، په تاسو کښې چې څوک اودس کوی اوښه اودس اوکړي، بیا پاسیږي نو دوه رکعاته اوکړي، متوجه وي دې دواړو ته په زړه او په مخ باندې، نو ده جنت واجب کړو په ځان باندې، نو ما اووئیل: وا وا ، دا څومره ښه زیرې دې، نو یو سړي اووئیل چه زما نه مخکښې وو هغه چه د دینه مخکښې وو اې عقبه ډیر ښه دې د دینه، نو ما وکتل نو هغه عمر بن الخطاب وو، نو ما اووئیل: هغه څه شی دی اې ابو حفص! نو هغه اووئیل: هغه لګ مخکښې اووئیل ستا د راتلو نه مخکې، نشته یو کس ستاسو نه چه اودس کوي نو ښائسته اوکړي اودس، بیا ووایې چه کله فارغ شي د اودس نه: اشهد ...... زه ګواهي کوم چه نشته لائق د عبادت مګر یو الله دی چه یوازې دی او شریک نه لري، او بیشکه محمد د الله بنده دی او رسول دی. مګر کولاو به شي هغه ته د جنت اته دروازې، د کومې نه چه ئې خوښه وي داخل به شي. وئیلی دي معاویه: حدیث بیان کړی دی ماته ربیعه بن یزید ، د ادریس نه او هغه د عقبه بن عامر نه.

مضمون حدیث:

قوله :﴿ خُدَّامَ أَنْفُسِنَا نَتَنَاوَبُ الرِّعَايَةَ ﴾ مضمون حدیث دا دې چه عقبة بن عامر ﷺ فرمائی چه مونږ د رسول الله ﷺ سره د نبوت د شروع په زمانه کښې (د فتوحات نه مخکښې) خپل ځان خادمان وو هغه وخت خادمان وغیره مونږ سره نه وو، خپلې اوښې به مو په نمبر نمبر خپله څرولې د یو ځل خبره ده چه کله زما د څرولو نمبر راغلو نو زه اوښانو لره د ماښام په وخت د چراګاه نه راواپس شوم نو آبادئ ته رارسیدلو سره مې اوکتل چه رسول الله ﷺ خلقو ته وعظ فرمائی، وراندې د حدیث مضمون ښکاره دې.

قوله :﴿ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د جنت اته دروازې دی، حال دا دې چه په نورو احادیثو کښې د جنت د دروازو تعداد ددې نه ډیر زیات راغلې دې، ددې دوه جوابونه دی، یو دا چه دلته ﴿ من ﴾ مقدر دی ﴿ ای من ابواب الجنة الثمانية ﴾ لکه چه د ترمذی په روایت کښې دی، دویم جواب هغه دې کوم چه په کوکب کښې لیکلې شوې دې، هغه دا چه دا دروازې دوه قسمه دی یو داخلی او اندرونی او دویم بیرونی یعنی صدر دروازې او پهاټک، نو دلته صدر دروازې مراد دی کیدې شی چه هغه صرف اتهٔ وی لکه چه د جهنم په باره کښې راځی چه دهغې اوۀ دروازې دی.

علماء کرامو ددې اتهٔ دروازو نومونه هم لیکلې دی، باب الایمان، باب الصلوٰة، باب الصیام، (د دې بل نوم باب الریان هم دې)، باب الصدقة، باب الکاظمین الغیظ، باب الراضین، باب الجهاد ، باب التوبة، مطلب دا دې چه په چا کښې ددې اعمالو نه د کوم عمل غلبه وی هغه به هم په هغه دروازه باندې داخلیږی.

[۱۷۰]() حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِءُ، عَنْ حَيْوَةَ وَهُوَ ابْنُ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِي عَقِيلٍ، عَنِ ابْنِ عَمِّهِ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ. وَلَمْ يَذْكُرْ أَمْرَ الرِّعَايَةِ، قَالَ: عِنْدَ قَوْلِهِ: فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ رَفَعَ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ: وَسَاقَ الْحَدِيثَ بِمَعْنَى حَدِيثِ مُعَاوِيَةَ.

ترجمه: عقبة بن عامر الجهني د نبي ﷺ نه روايت كوي په مثل دهغې، اوذكرئې نه كړه خبره د څرولو، هغه اوونيل په وخت دوينا دهغه كې (فأحسن الوضوء) بيا ئې اوچتې كړې سترګې خپلې اسمان ته، نو وئې وئيل: او د دحديث سوق ئې اوكړو په معنى د حديث د معاويه.

تشريح: ﴿ قوله ثُمَّ رَفَعَ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د اودس نه پس د شهادتين لوستلو په وخت نظر د آسمان طرف ته اوچتول پكار دى، ديرو فقهاء كرامو ددې تصريح كړې ده.

بَابُ الرَّجُلِ يُصَلِّي الصَّلَوَاتِ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ

باب دې په بيان د سړي كې چې ډېر مونځونه كوي په يو اودس

ددې باب مقابل﴿ باب الرجل يجدد الوضوء من غيرحدث ﴾ دشروع په بابونو كښې تيرشوې دې.

په مسئله مترجم بها كښې اقوال د علماء كرامو:

په مسئله مترجم بها كښې څلور اقوال دى بعض صحابه كرام او تابعين لكه عبدالله بن عمر، ابوموسى اشعرى رضي الله عنهم، عبيده سلمانى او سعيد بن المسيب رحمهم الله نه منقول دى چه اودس د هر مانځه دپاره مطلقا واجب دې، او ظاهريه او شيعه وائى چه وضوء لكل صلوة صرف د مقيمين په حق كښې واجب دې، او ابراهيم النخعي رحمه الله فرمائى چه په يو اودس باندې صرف پنځه مونځونه لوستلې كيدې شى، ددې نه پس دوباره اودس كول پكار دى، او جمهور علماء ائمه اربعه رحمهم الله فرمائى چه په يو اودس باندې چه څومره غوارى مونځونه كولې شى تر څو چه بې اودسه شوې نه وى.

[۱۷۱]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ الْبَجَلِيِّ، قَالَ مُحَمَّدٌ هُوَ أَبُو أَسَدِ بْنُ عَمْرٍو، قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنِ الْوُضُوءِ، فَقَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَكُنَّا نُصَلِّي الصَّلَوَاتِ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ".

ترجمه: محمد وائي ما تپوس اوكړو د انس بن مالک نه د اودس په باره كښې، هغه اوونيل: وو نبي ﷺ چه اودس به ئې كولو د هر مانځه دپاره، او وو مونږ چه كول به مو ډېر مونځونه په يو اودس باندې.

تشريح: قوله :﴿ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ الْبَجَلِيِّ ﴾ څان پوهه كړه چه عمرو بن عامر دوه دى يو البجلى او يو الانصارى، دلته د البجلى تصريح ده، او ددې بالمقابل په ترمذى كښې د الانصارى

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۹۷٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۵۰/٤) (ضعيف)

(): صحيح البخاري/الطهارة ٥٤ (۲۱٤)، سنن الترمذي/الطهارة ٤٤ (٦۰)، سنن النسائي/الطهارة ۱۰۱ (۱۳۱)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷۲ (٥۰۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۲/۳، ۱۹٤، ۲٦۰، سنن الدارمي/الطهارة ٤٦ (۷٤۷) (صحيح)

تصريح ده خو دلته په ابوداؤد کښې وړاندې راغې هو ابو اسد بن عمرو (دا د ابو اسد کنيت نه دې بلکه په اضافي معنى کښې مراد دې) مطلب دا دې چه دا عمرو بن عامر هغه دې چه د هغوى د خوى نوم اسد دې، ددې تقاضا هم دا ده چه دا دې بجلي وى، ځکه چه اسد د عمرو بن عامر البجلي خوئې دې نه د انصارى.

د راوى سند عمرو بن عامر تحقيق:

خو حضرت سهارنپورى رحمه الله په بذل کښې دا تحقيق فرمائيلې دې چه دا عمرو بن عامر الانصارى دې کوم چه په ترمذى کښې هم دې بجلي نه دې، ځکه چه په تقريب التهذيب کښې د عمرو بن عامر په نوم باندې د تمير علامت ليکلې شوې دې چه دهغې مطلب دا دې چه دا د صحاح ستة راوى نه دې، او عمرو بن عامر الانصارى باندې د جماعت علامت ليکلې شوې دې چه دهغې مطلب دا دې چه دې د صحاح ستة راوى دې، بله دا چه عمرو بن عامر بجلي د شپږمې طبقې دې او انصارى د پنځمې طبقې، د پنځمې طبقې راويان هغه وى چه يو يا دوه صحابه کرام رضي الله عنهم ئې ليدلې وى، او د طبقه سادسه راويان هغه دى چه د هغوى لقاء د يو صحابى سره هم نه وى ثابته، او دلته عمرو بن عامر داسې وائى چه ما د انس بن مالک رضي الله عنه نه تپوس اوکړو، لهذا دا عمرو بن عامر د طبقه سادسه نه شى کيدې بلکه د طبقه خامسه نه دې، او هغه الانصارى دې نه البجلي.

[۱۷۲](¹) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: "صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْفَتْحِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: إِنِّي رَأَيْتُكَ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ، قَالَ: عَمْدًا صَنَعْتُهُ".

ترجمه: د بريده نه روايت دې هغه وائى: چه اوکړل رسول الله صلى الله عليه وسلم په ورځ د فتح مکه پنځه مونځونه په يو اودس، او مسح ئې اوکړه په موزو، نو اووئيل هغه ته عمر: بيشکه ما اوليدلې چه ودې کړل نن ورځ داسې شى چه تا مخکښې نه وو کړى، هغه وفرمايل: قصداً مې داسې اوکړل.

تشريح: قوله: ﴿صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَوْمَ الْفَتْحِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ﴾

يعنى رسول الله صلى الله عليه وسلم د فتح مکه په ورځ پنځه واړه مونځونه په يو اودس باندې اوفرمائيل او مسح على الخفين ئې هم اوفرمائيله، په دې باندې سيدنا عمر رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه تپوس اوفرمائيلو چه ما تاسو نن په داسې کار باندې اوليدئ په کوم چه مې ددې نه مخکښې نه وئ ليدلې، رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل ما قصدا داسې اوکړل.

ظاهره دا ده چه د سيدنا عمر رضي الله عنه مراد په دې کار سره صلوات خمسه لره په يو اودس ادا کول دى، د مسح على الخفين متعلق تپوس نه دې ځکه چه مسح على الخفين

¹): صحيح مسلم/الطهارة ٢٥ (٢٧٧)، سنن الترمذي/الطهارة ٤٥ (٦١)، سنن النسائي/الطهارة ١٠١ (١٣٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٢ (٥١٠)، (تحفة الأشراف: ١٩٢٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٥٠/٥، ٣٥١، ٣٥٨)، سنن الدارمي/الطهارة ٣ (٦٨٥) (صحيح)

خو به رسول اللهﷺ عام طور په سفرونو کښې کوله، رسول اللهﷺ اوفرمائیل ما قصدا داسې اوکړل چه معلومه شي چه تجدید د اودس ضروری نه دې
دلته یو سوال دې هغه دا چه رسول اللهﷺ ددې نه مخکښې د هر مانځه دپاره چه کوم اودس فرمائیلو هغه وجوبا وو که استحبابا؟ امام طحاویؒ فرمائی چه په دې کښې دواړه احتمالات دی یو دا چه رسول اللهﷺ هر مانځه ته اودس په طریقه د وجوب فرمائیلو، او بیا دا وجوب د فتح مکه په ورځ باندې منسوخ شوې وی او دویم احتمال دا دې چه رسول اللهﷺ به اودس د هر مانځه دپاره په طریقه د استحباب فرمائیلو او بیا د فتح مکه په ورځ باندې رسول اللهﷺ د بیان جواز دپاره دا ترک کړې وی. حافظ ابن حجرؒ فرمائی چه احتمال ثانی اقرب الی الصواب دې، په دې باندې علامه شوکانیؒ اضافه فرمائیلې ده چه د عبدالله بن حنظله حدیث (کوم چه په ابوداؤد باب السواک کښې مخکښې تیر شوې دې) په هغې سره د احتمال اول تائید کیږی، ځکه چه دهغې نه معلومیږی چه په شروع کښې په رسول اللهﷺ باندې اودس د هر مانځه دپاره واجب وو، خو د امام طحاویؒ دا وینا چه ددې نسخ د فتح مکه په ورځ اوشوه صحیح نه ده، بلکه نسخ به ددې نه مخکښې په غزوه خیبر کښې منل پکار وی لکه چه د سوید بن النعمان د حدیث نه معلومیږی، چه دهغې مضمون دا دې چه هغوی فرمائی مونږ د غزوه خیبر په سفر کښې د رسول اللهﷺ سره وو چه کله هغوی مقام صهبا ته اورسیدل کوم چه خیبر ته نزدې دې نو هلته رسول اللهﷺ د مازیګر او بیا د ماښام مونځ په یو اودس باندې ادا اوفرمائیلو، او دا واقعه د فتح مکې نه یو کال مخکښې ده

باب تَفْرِيقِ الْوُضُوءِ

باب دې په بیان د جداوالي د اندامونو په اودس کښې

د تفریق نه مراد ترک موالاة دې یعنی د اودس په اندامونو وینځلو کښې تفریق کول

په موالاة فی الوضوء کښې مذاهب ائمه

دا خبره په مخکښې ابوابو کښې راغله چه د مالکیانو په نزد موالاة فی الوضوء واجب او د اودس د صحت دپاره شرط دې، که یو سړې عمدا تفریق اوکړی نو دهغې اودس باطل دې، خو د نسیان په صورت کښې معاف دې او په کتب مالکیه کښې موالاة نه په فور سره تعبیر کړې شوې دې هم دغه شان د حنابله په نزد هم مولاة فرض دې د هغوی په نزد په نسیان سره هم نه ساقط کیږی، او د احنافو په نزد موالاة صرف سنت دې، د امام شافعیؒ دواړه اقوال دی، ابن رسلانؒ فرمائی چه د امام شافعیؒ په قول قدیم کښې واجب دې او اصح الروایتین عن احمد هم دغه شان دې، او قول جدید د امام شافعیؒ او روایت ثانیه د امام احمدؒ هم په شان د احنافو دې (کذا فی هامش البذل)

[۱۷۳](¹) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ، أَنَّهُ سَمِعَ قَتَادَةَ بْنَ دِعَامَةَ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، "أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ تَوَضَّأَ وَتَرَكَ عَلَى قَدَمِهِ مِثْلَ مَوْضِعِ الظُّفُرِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا الْحَدِيثُ لَيْسَ بِمَعْرُوفٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ، وَلَمْ يَرْوِهِ إِلَّا ابْنُ وَهْبٍ وَحْدَهُ، وَقَدْ رُوِيَ عَنْ مَعْقِلِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ، قَالَ: ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ.

ترجمه: روایت دی د انس بن مالک نه، بیشکه یو سړی راغی نبي ﷺ ته، او بیشکه اودس ئې کړی وو او پریخودی ئې وو په خپل خپه باندې په اندازې د نوک اوچ ځائې، نو اوونیل هغه ته رسول الله ﷺ: لاړ شه ښائسته اودس اوکړه. وئیلی دي ابوداود: دا حدیث معروف نه دی د جریر بن حازم نه، او روایت ئې نه دی کړی مګر ابن وهب خانله، او روایت شوی دی د معقل بن عبید الله الجزري نه، هغه د ابو الزبیر نه، هغه د جابر نه، هغه د عمر نه، هغه د نبي ﷺ نه په مثل د هغې، هغه وئیلی دي: لاړ شه او ښائسته اودس اوکړه.

تشریح: قوله :﴿ حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ الخ - ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ ﴾ د مضمون حاصل دا دې چه یو سړی د رسول الله ﷺ مخکښې اودس اوکړو، او د هغوی د خپو څه حصه اوچه پاتې شوه نو رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ﴿ ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ ﴾ یعنی لاړ شه خپل اودس صحیح کړه، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې لیکی چه د احسان وضوء شکل دا دې چه څه اوچ پاتې شوې دی هغه دې تر کړې شی، پس په دې سره په غسل اعضاء کښې د تفریق جواز ثابت شو.

امام خطابی شافعی او ابن بطال مالکی رحمهما الله ددې حدیث نه په وجوب د موالاة باندې استدلال کړې دې.

د حدیث الباب نه په وجوب د موالاة باندې استدلال صحیح نه دې:

خو امام نووی رحمه الله دهغوی استدلال رد فرمائیلې دې، چه دا استدلال کم از کم ضعیف ګڼې باطل دې خکه چه رسول الله ﷺ چه د احسان وضوء کوم حکم فرمائیلې دې دهغې دوه صورتونه کیدې شی، یو دا چه استیناف د اودس اوکړې شی، دویم دا چه څومره حصه اوچه پاتې شوې ده هغه لونده کړې شی، اذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال، خو که هغوی د اودس د اعادې حکم فرمائیلې وې نو بیا خو دا استدلال صحیح وو او اګرچه دې وخت کښې هم دا احتمال دې چه د اعادې حکم په طریق د استحباب وی نه په طریق د وجوب.

[۱۷۴](²) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، وَحُمَيْدٌ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَى قَتَادَةَ.

ترجمه: حسن د نبي ﷺ نه روایت کړی دی په معنی قتاده سره.

---

¹): سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۳۹ (۶۶۵)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴۶۷۳)، وحديث عمر أخرجه: صحيح مسلم/الطهارة ۱۰ (۲۴۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۳۹ (۶۶۶) (صحيح)

²): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۵۱۲، ۱۸۵۶۳) (صحيح)

[۱۷۵](١) حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ بَحِيرٍ هُوَ ابْنُ سَعْدٍ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يُصَلِّي وَفِي ظَهْرِ قَدَمِهِ لُمْعَةٌ قَدْرُ الدِّرْهَمِ لَمْ يُصِبْهَا الْمَاءُ، فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعِيدَ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ".

ترجمه: د خالد نه روايت دې هغه روايت کوي د بعضو صحابو د نبي ﷺ نه، بيشکه نبي ﷺ وليده يو سړی چه مونځ ئې کولو او په شا د خپې د هغه کښې چمک وو (اوچ ځای) په اندازه د يو درهم چه اوبه ورته نه وې رسيدلې نو امر ورته اوکړو نبي ﷺ چه راواپس کړي اودس او مونځ.

د وجوب موالات د قائلينو استدلال اودهغې جواب:

تشريح: قوله :﴿ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم- أَنْ يُعِيدَ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ ﴾ په دې حديث کښې رسول الله ﷺ د اودس د اعادې حکم فرمائيلې دې چه ددې نه په ظاهره کښې د قائلين موالاة تائيد کيږي، خو اول خو دا حديث ضعيف دې ځکه چه ددې په سند کښې بقية بن الوليد راوی دې چه کوم حجت نه دې، ابو مسهر غسانی د هغوی په باره کښې فرمائي ﴿احاديث بقية ليس بنقية فمن منها علی تقية ﴾ بله دا چه هغه مدلس دې، او دلته په طريقه د عنعنه روايت کوی، ددې نه علاوه دا هم احتمال دې چه د اودس د اعادې حکم رسول الله ﷺ په طريقه د استحباب ورکړې وی.

موالات ته واجب نه ويونکو دلائل:

کوم حضرات چه د وجوب موالاة قائل نه دی هغوی وائی چه الله پاک په آيت وضوء کښې صرف د غسل اعضاء او مسح حکم فرمائيلې دې، په هغې کښې د موالاة چرته هم ذکر نشته، بله دا چه امام بيهقي رحمه الله د ابن عمر رضي الله عنه يو صحيح اثر نقل کړې دې چه يو ځل هغوی په بازار کښې اودس اوکړو او صرف مخ لاسونه ئې وينځل او په سر ئې مسح اوکړه، او د جنازې د مونځ ورکولو دپاره ئې مسجد ته تشريف يوړولو، هلته رسيدو سره ئې د ټولو حاضرينو مخکښې مسح علی الخفين اوکړه سره ددې چه اوبه پرې اوچې شوې وې او په دې باندې په حاضرينو کښې چا هم نکير اونکړو.

د احاديث الباب خلاصه

خلاصه دا چه په دې باب کښې مصنف رحمه الله درې احاديث ذکر کړی دی، د درې وارو مضمون مشترک دې چه يو سړې د اودس کولو نه پس د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او د هغوی د خپو يوه حصه د نوک برابر اوچه پاتې شوې وه، په دې درې احاديثو کښې اول او دويم حديث کښې دا دی چه رسول الله ﷺ دې سړی ته د احسان وضوء حکم اوفرمائيلو، ظاهره دا ده چه ددې دوه احاديثو نه په موالاة باندې استدلال صحيح نه دې، او په دريم حديث کښې رسول الله ﷺ د اودس د دوباره کولو حکم اوفرمائيلو، دهغې جواب مونږ ورکړې دې.

---

(١): تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ١٥٥٥٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/٤٢٤) (صحيح)

باب إِذَا شَكَّ فِي الْحَدَثِ

باب دی، چې کله شک وي په بې اودسۍ کې

د نواقض وضوء ابتداء:

خان پوهه کړه چه د تیر باب یعنی باب تفریق الوضوء پورې احکام او مسائل د اودس د مصنف رحمه الله د ترتیب مطابق پوره شو، اوس د مصنف رحمه الله مقصود نواقضو د اودس بیانول دی چه دهغې ابتداء په دې وړاندې باب (باب الوضوء من القبلة) نه کوی ګویا هغه د نواقض وضو اول باب دې، او دا باب په طور د تمهید او توطئه دې ځکه چه په شک فی الحدث کښې دواړه جهتونه دی، د ناقض کیدو هم او د نه کیدو هم، ګویا دا د ادنی درجې ناقض دې په دې وجه مصنف رحمه الله دا باب په شروع کښې راوړلو ترقی د ادنی نه اعلی طرف ته وی، ددې کتاب ابواب ډیر مهذب ومرتبت او قابل تعریف دی فلله در المصنف.

(دحدیث لغوی او اصطلاحی معنی):

خان پوهه کړه چه د حدث لغوی معنی د تجدد یعنی وجود بعد العدم ده، او شرعا حدث نوم دې دهغه حالت کوم چه ناقض دطهارت وی، ددې جمع احداث راځی لکه دسبب جمع اسباب

په مسئلة الباب کښې مذاهب ائمة:

مسئلة الباب مختلف فیه دې د جمهور علماء ثلاثه مذهب دا دې چه که یو سړی ته د مخکښې نه بالیقین طهارت حاصل دې او دهغې نه پس ئې په زوال طهارت کښې تردد او شک واقع کیږي نو دا څه ضرر رسونکې نه دې، (الیقین لا یزول الا بمثله) یعنی یقینی خبرې لره یقین ختمولې شی،

(د امام مالک مسلک)

د امام مالک رحمه الله نه په دې کښې مختلف روایتونه دی، یو د جمهورو په مثل، په دویم روایت کښې دا دی چه شک فی الحدث مطلقا ناقض دې، دریم روایت دا دې چه که خارج صلوة شک واقع شی نو بیا خو ناقض دې لهذا بغیر د اودس د اعادې نه دې مونځ شروع نه کړی، او که په مانځه کښې دننه شک راشی نو بیا ناقض نه دې او هم دا مذهب دې د حسن بصری رحمه الله.

(د امام مالک په نزد داخل صلوة او خارج صلوة په شک راتلو کښې فرق)

داخل صلوة او خارج صلوة کښې د فرق یو وجه خو دا ده چه په حدیث کښې فی الصلوة قید مذکور دې او دویمه وجه ددې دا ده چه که داخل صلوة شک فی الحدث ناقض اومنلې شی نو په دې سره ابطال د عمل لازمیږی، او دا د (لا تبطلوا اعمالکم) خلاف دې او په خارج الصلوة کښې دا خرابی نه لازمیږی لهذا هلته به شک فی الحدث لره ناقض منلې شی، خو حافظ ابن حجر رحمه الله د مالکیانو په استدلال باندې اعتراض کړې دې چه ابطال عمل خو به هغه وخت لازمیږی چه کله د شک فی الحدث په حالت کښې صحة د صلوة تسلیم کړې شی او صحة صلوة هغه وخت کیدې شی چه کله شک فی الحدث ناقض وضوء

نه وی، پس که شک فی الحدث فی الواقع ناقض نه وی نو په خارج کښې هم ورته ناقض نه دی وئیل پکار، او که فی الواقع ناقض وضوء وی نو ابطال د عمل څه شو.

[۱۷۶]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ، عَنْ عَمِّهِ، قَالَ: شُكِيَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّجُلُ يَجِدُ الشَّيْءَ فِي الصَّلَاةِ حَتَّى يُخَيَّلَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: "لَا يَنْفَتِلْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا، أَوْ يَجِدَ رِيحًا".

ترجمه: عباد بن تمیم د خپل تره نه روایت کوي، هغه وائي: شکایت اوکړی شو پیغمبر ﷺ ته د سړي په باره کښې چه احساس اوکړي د یو شي په مانځه کښې تردې چه څه خیال راشي، نو اوونیل هغه: نه دې ځي تردې چه واوري اواز، او یا بوئی محسوس کړی مونځ دې نه ماتوی.

(د عم مصداق)

قوله :﴿ عَنْ عَمِّهِ ﴾ یعنی سعید بن المسیب او عباد بن تمیم دواړه روایت کوی د عم عباد نه د چا نوم چه عبدالله بن زید بن عاصم دې

قوله :﴿ شُكِيَ إِلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- الرَّجُلُ ﴾ یعنی د رسول الله ﷺ نه د یو سړی په باره کښې تپوس اوکړې شو کوم چه د مانځه په حالت کښې څه محسوس کړی مثلاً په طریق د شک او وهم خروج ریح وغیره، نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل دا سړې دې مونځ نه ماتوی تر څو چه ئې په خپلو غوږونو باندې د هوا آواز نه وی اوریدلې او یا ئې په پوزه باندې بدبو نه وی محسوس کړې، په غوږ او پوزه باندې محسوس کیدل چونکه ذریعه ده د حصول یقین دپاره په دې وجه رسول الله ﷺ هغه ذکر اوفرمائیله، ګینې مقصود حصول یقین دې که هغه هر څنګه حاصل شی.

په حدیث کښې د ﴿ فی الصلوة ﴾ د قید نه بعض مالکیانو استدلال کړې دې چه دا حکم یعنی شک ناقض نه کیدل د داخل الصلوة سره خاص دې که خارج الصلوة دا شک واقع شی نو بیا دا حکم نه دې.

(شکایت کونکې څوک وو؟)

خان پوهه کړه چه دا لفظ ﴿ عن عمه شکی ﴾ دلته هم او دغه شان د مسلم په روایت کښې په صیغه د مجهول وارد دې او ﴿ الرجل ﴾ د نائب فاعل کیدو د وجې نه مرفوع دې، فاعل د شکایت څوک دې؟ ددې روایت نه هیڅ نه معلومیږی خو د بخاری د روایت [۲] نه اشارة او د ابن خزیمة د روایت نه صراحة معلومیږی چه فاعل هم دا عم عباد دې کوم چه په سند کښې

---

[1]: صحيح البخاري/الوضوء ٤ (١٣٧)، ٣٤ (١٧٧)، البيوع ٥ (٢٠٥٦)، صحيح مسلم/الطهارة ٢٦ (٣٦١)، سنن النسائي/الطهارة ١١٥ (١٦٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٤ (٥١٣)، (تحفة الأشراف: ٥٢٩٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٩/٤، ٤٠) (صحيح)

[2]: څکه چه په بخاری کښې دا لفظ الف سره دغه شان راغلې دې عن عمه انه شکا الي رسول الله ﷺ الرجل ددې فعل معروف کیدل متعین نه دی)

مذکور دي، امام نووی رحمه الله فرمائي چه د فاعل د معلومیدو نه پس هم دا لفظ ﴿ شکی ﴾ په صیغه د معروف نه شي لوستلي کیدي، علامه عینی رحمه الله د امام نووی رحمه الله د کلام تردید کولو سره فرمائیلي دی چه د فاعل معلومیدو نه پس دا معروف لوستلې شو، او ضمیر د فاعل به راجع وی د عم عباد طرف ته ځکه چه د هغه فاعل کیدل معلوم شو، حضرت په بذل کښې ددې ټولو خبرو د نقل کولو نه پس سکوت فرمائیلي دې خو واضحه دې وی چه د امام نووی رحمه الله خبره صحیح ده او د عینی تردید صحیح نه دې، وجه دا ده چه دا لفظ د مسلم او ابوداؤد په روایت کښې په ﴿ شکی ﴾ سره لیکلې شوي دې او په دې صورت کښې ددې مجهول لوستل متعین دی، ځکه چه د ناقص واوی د کیدو د وجې نه ﴿ شکی ﴾ فعل مجهول په یا سره او ﴿ شکا ﴾ فعل معروف الف سره لیکل ضروری دی څنګه چه ﴿ دعاوعفا﴾ فعل معروف په الف سره لیکلې شی، او چه کله فعل مجهول وی نو په یاء سره دې اولیکلې شی لکه ﴿ دعی وعفی ﴾ هم دغه شان لفظ ﴿ شکی ﴾ هم دې خو ﴿ رمی ﴾ په فعل معروف کښې م په یا سره لیکلې شی ځکه چه دا ناقص یائی دې، خلاصه دا شوه چه د فاعل د متعین کیدو نه پس به لفظ ﴿ شکی ﴾ دلته مجهول لوستلې شی نه معروف، کذا افاده العلامة السندی فی حاشیة النسائی وهکذا سمعت من شیخی مولانا محمد اسعد الله رحمه الله.

[١٧٧]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَوَجَدَ حَرَكَةً فِي دُبُرِهِ أَحْدَثَ أَوْ لَمْ يُحْدِثْ فَأَشْكَلَ عَلَيْهِ، فَلَا يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا".

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې، بیشکه رسول الله صلی الله علیه وسلم اووئیل: کله چه وي یو ستاسو نه په مانځه کښې نو بیاموندلو حرکت په خپله شرمګاه کښې، چه اودس ئې مات شوی دی او که نه دی، نو اشکال ورته پیښ شو، نه دې ځي د مانځه نه تردې چه واوري اواز او یا بیاموخي باد.

ریح القبل ناقض دي یا نه؟

قوله :﴿ فَوَجَدَ حَرَكَةً فِي دُبُرِهِ ﴾ ددې مقام سره مناسب یوه بله مسئله ده، هغه دا چه ریح القبل ناقض دې یا نه؟ مسئله مختلف فیه ده، د شوافعو او حنابله په نزد ناقض دی او د مالکیانو په نزد ناقض نه دی، او د احنافو په نزد دواړه روایتونه دی امام محمد رحمه الله فرمائی چه ناقض دی او امام کرخی رحمه الله فرمائی چه ناقض نه دی.

قوله :﴿ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا ﴾ دا خبره مونږ مخکښې هم بیان کړه چه سماع صوت او وجدان ریح کنایه ده د حصول یقین نه تر څو پورې چه د ریح د خروج یقین نه وی شوې تر هغه وخته پورې د شرمګاه په حرکت سره اودس نه باطلیږی، چونکه سماع صوت او وجدان

(): تفرد به أبو داود، تحفة (١٢٦٢٩)، (تحفة الأشراف: ١٢٦٢٩)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الطهارة ٢٦ (٣٦٢)، سنن الترمذي/الطهارة ٥٦ (٧٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٤ (٥١٦)، مسند احمد (٤١٤/٤)، سنن الدارمي/الطهارة ٤٧ (٧٤٨) (صحيح)

ريح د حصول يقين ذريعه او سبب دې په دې حيثيت سره ئې هغه ذكر كړه ګينې لازميږى چه كوم سړې اصم او اخشم (١) وى د هغه اودس خو دې بالكل په خروج ريح سره مات نه شى.

باب الوُضوءِ مِنَ القُبلَةِ

باب دې په بيان د اودس کې د چېې نه

د دې ځائې نه د نواقض وضوء بيان شروع كيږى، په دې دنيا كښې په يو حالت كښې هم بقاء او دوام نشته، هر كمال لره زوال شته...... قبلة : يعنى قبلة المراءة... مراد ترې نه مس كول (لاس لګول) د زنانه دى، مس كول د زنانه ناقض د اودس دې يا نه؟ دا مسئله مختلف فيه ده، د شوافعو په نزد مطلقا ناقض ده، د احنافو په نزد مطلقاً ناقض نه ده، د مالكيانو او حنابله په نزد تفصيل دې، كه مس مراة په شهوت سره وى نو ناقض د اودس ده ګينې نه ده

په مس المراءة باندې د اودس د ماتيدو مسئله په قران كريم كښې ذكر ده او كه نه؟

اصل كښې دا مسئله په قرآن كريم كښې په آيت د تيمم ﴿ اوجَاءَ أَحَدٌ مِنكُمْ مِنَ الْغائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ ﴾ كښې ذكر شوې ده، په دې كښې دوه قراءتونه دى، يو ﴿ لامستم النساء ﴾ د باب مجرد نه، دويم ﴿ لامستم النساء ﴾ د باب مفاعلت (مزيد) نه، امام شافعى رحمه الله فرمائى چه لمس په خپله معنى حقيقى يعنى لمس باليد باندې محمول دې او ددې نه ثابتيږى چه مس مراة ناقض د اودس ده، او احناف فرمائى چه د لمس نه مراد جماع ده ځكه چه رئيس المفسرين سيدنا عبدالله بن عباس رضى الله عنهما ددې تفسير په جماع سره كړې دې او علماء كرامو ليكلې دى چه د ابن عباس تفسير په نورو باندې راجح دې، بله دا چه په دې آيت كريمه كښې دويم قراءت ﴿ لامستم ﴾ والا دې چه دهغې نه د احنافو تائيد كيږى لهذا كه ﴿ لمستم ﴾ والا قراءت د لمس باليد معنى ته زيات نزدې دې نو ﴿ لامستم ﴾ والا قراءت اقرب الى الجماع دې لكه چه ابوبكر جصاص رازى رحمه الله ليكلې دى.

بله دا چه احنافو آيت كريمه په كومه معنى باندې محمول كړې دې په دې كښې زياته فائده ده ځكه چه ددې نه معلوميږى چه څنګه په حدث اصغر كښې تيمم مشروع دې هم دغه شان په حدث اكبر كښې هم مشروع دې په خلاف د شوافعو د تفسير چه دهغې نه د جنب دپاره د تيمم حكم نه معلوميږى، بله دا چه د احنافو تائيد د حديث الباب نه هم كيږى.

بله دا چه د احنافو تائيد د حديث الباب نه هم كيږى ځكه ددې احاديثو نه هم دا ثابتيږى چه مس مراة ناقض وضوء نه ده، د احنافو په مسلک كښې د حديث او آيت ترمينځه راتلونكى تعارض نه سلامتى ده، او د شوافعو تفسير د حديث الباب معارض راځى ځكه چه شوافع حضرات د حديث الباب د تضعيف يا تاويل پسې شوې دى لكه چه وړاندې به معلومه شى

حضرات مالكيه او حنابله ددې آيت او احاديث د تعارض رفع كولو دپاره يو بل شكل اختيار كړو هغه دا چه كه مسح مراة په شهوت سره وى نو بيا خو ناقض دې ګينې نه

---

(١) اصم (كوڼ) او اخشم چه د بوئې احستلو قوت ئې خراب وى)

دي، لهذا ایت کریمه کښې د لمس نه مس بالشهوت مراد دي، ځکه چه هغه نه ناقض وضوء وئیلې شوې دي او په حدیث کښې د مس نه مس بغیر د شهوت مراد ده په دې وجه هغه ناقض وضوء نه شوه. (قال ابوداؤد وهو مرسل).

[۱۷۸]( ) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي رَوْقٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَّلَهَا وَلَمْ يَتَوَضَّأْ" قَالَ أَبُو دَاوُد: كَذَا رَوَاهُ الْفِرْيَابِيُّ وَغَيْرُهُ، قَالَ أَبُو دَاوُد وَهُوَ مُرْسَلٌ، إِبْرَاهِيمُ التَّيْمِيُّ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ عَائِشَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: مَاتَ إِبْرَاهِيمُ التَّيْمِيُّ وَلَمْ يَبْلُغْ أَرْبَعِينَ سَنَةً، وَكَانَ يُكْنَى: أَبَا أَسْمَاءَ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دی، بیشکه نبي ﷺ خکل کړه او اودس ئې اونه کړو. وئیلی دي ابوداود: هم داسې روایت کړی فریابي. وئیلی دي ابوداود: او هغه مرسل دی، ابراهیم التیمي د عائشې نه نه دی اوریدلی. وئیلی دي ابوداود: مړ شو ابراهیم التیمي او څلویښتو کالو ته نه وو رسیدلی، او وو چه مکنی کیده په ابو اسماء سره.

حدیث الباب باندې د مصنف رحمة الله عليه کلام:

ځان پوهه کړه چه د تقبیل مراة په سلسله کښې چه د عائشې رضي الله عنها کوم حدیث دې هغه مصنف رحمة الله عليه په دوه طرقو سره ذکر فرمائیلې دې یو په طریق د ابراهیم التیمي عن عائشة، دویم په طریق د حبیب بن ثابت عن عروة، او په هر دوه طرقو باندې مصنف رحمة الله عليه کلام فرمائیلو سره حدیث ته ضعیف وئیلې دې.

په طریق اول باندې کلام دا دې چه دا حدیث منقطع دې، ځکه چه دا ابراهیم تیمی د عائشې رضي الله عنها نه روایت کوی حال دا چه د تیمی سماع د عائشې رضي الله عنها نه ثابت نه ده، زمونږ د طرف نه ددې جواب دا دې چه انقطاع صرف په دې طریق کښې ده، ددې نه علاوه نور بعض طرق د انقطاع نه سالم دی، پس دا روایت په دارقطنی کښې موجود دې او ددې په سند کښې د ابراهیم التیمي او عائشې رضي الله عنها دا طریق د انقطاع نه سالم دې.

[۱۷۹]( ) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ حَبِيبٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَّلَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ"، قَالَ عُرْوَةُ: مَنْ هِيَ إِلَّا أَنْتِ؟ فَضَحِكَتْ، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَكَذَا رَوَاهُ زَائِدَةُ، وَعَبْدُ الْحَمِيدِ الْحِمَّانِيُّ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَعْمَشِ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې چه بیشکه نبي ﷺ خکل کړه یوه ښځه د خپلو بیبیانو نه، بیا ووتلو مانځه ته او اودس ئې اونه کړو. اووئیل عروه: هغه نه ده مګر ته یې؟ نو هغې وخندل. وئیلی دي ابوداود: دارنګه روایت کړی دی زائده او عبد الحمید الحماني د سلیمان الاعمش نه.

تشريح: ۲: (قوله حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ عُرْوَةَ)

---

[1]: سنن النسائي/الطهارة ۱۲۱ (۱۷۰)، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۱۵)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٦۳ (۸٦)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦۹ (۵۰۲)، مسند احمد (٦/۲۱۰) (صحيح)

[2]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۷۳۷۱) (صحيح)

داد حديث عائشه رضي الله عنها دويم طريق دې، ددې په باره کښې مصنف رحمة الله عليه فرمائی ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَكَذَا رَوَاهُ زَائِدَةُ وَعَبْدُ الْحَمِيدِ الْحِمَّانِيُّ عَنْ سُلَيْمَانَ الأَعْمَشِ ﴾ يعنی وکيع چه دا روايت څنګه د اعمش نه اخستلې دې هم دغه شان ئې د زائده او عبدالحميد نه نقل کړې دې، مطلب دا دې چه د وکيع په روايت کښې چه څنګه عروه غير منسوب واقع شوې دې هم دغه شان ددې دواړو په روايت کښې هم واقع شوې دې.

د دې نه پس مصنف رحمة الله عليه دا حديث د اعمش نه په يوه بله طريقې سره ذکر کړې دې ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ - يَعْنِي ابْنَ مَغْرَاءَ - حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ ﴾ په دې کښې تصريح ده چه دا عروة عروة بن الزبير نه دې بلکه عروة المزنی دې او وړاندې تلو سره هم مصنف رحمة الله عليه د بعض ائمه حديث کلمات نقل کولو سره هم دا ثابتوی چه دا عروة عروة المزنی دې او عروة المزنی بالاتفاق مجهول دې، لهذا په اول طريق خو دا کلام شو چه دا مرسل يعنی منقطع دې او په دې دويم طريق باندې دا کلام شو چه په دې کښې عروة المزنی دې کوم چه بالاتفاق مجهول دې، لهذا په حديث الباب کښې چه کوم د احنافو مستدل دې هغه ثابت نه دې.

[۸۰] ([1]) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَخْلَدٍ الطَّالْقَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ مَغْرَاءَ، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، أَخْبَرَنَا أَصْحَابٌ لَنَا، عَنْ عُرْوَةَ الْمُزَنِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ أَبُو دَاوُد، قَالَ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ لِرَجُلٍ: احْكِ عَنِّي أَنَّ هَذَيْنِ يَعْنِي حَدِيثَ الأَعْمَشِ هَذَا، عَنْ حَبِيبٍ، وَحَدِيثَهُ بِهَذَا الإِسْنَادِ فِي الْمُسْتَحَاضَةِ، أَنَّهَا تَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلاَةٍ، قَالَ يَحْيَى: احْكِ عَنِّي أَنَّهُمَا شِبْهُ لاَ شَيْءَ، قَالَ أَبُو دَاوُد، وَرُوِيَ عَنِ الثَّوْرِيِّ، قَالَ: مَا حَدَّثَنَا حَبِيبٌ إِلاَّ عَنْ عُرْوَةَ الْمُزَنِيِّ يَعْنِي لَمْ يُحَدِّثْهُمْ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ بِشَيْءٍ. قَالَ أَبُو دَاوُد وَقَدْ رَوَى حَمْزَةُ الزَّيَّاتُ، عَنْ حَبِيبٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ حَدِيثًا صَحِيحًا.

ترجمه: حديث بيان کړی دی مونږ ته اعمش، خبر راکړی دی مونږ ته بعضو ملګرو زمونږ، د عروة المزني نه، او هغه د عائشې نه په دې حديث باندې. وئيلی دي ابوداود: اووئيل يحيی بن سعيد القطان يو سړي ته چه بيان کړه زما د طرف نه دا دواړه حديثونه: يعني حديث د اعمش چه دادی په روايت د حبيب، او حديث د هغه په دې سند په باره د مستحاضه کې: چه هغه به اودس کوي د هرمانځه دپاره. وئيلی دي يحيی: حکايت اوکړه زما طرف نه چه دغه دواړه مشابه د لاشئ سره دي. وئيلی دي ابوداود: او روايت شوی دی د ثوري نه، هغه وئيلی دی: حديث نه دی بيان کړی مونږ ته حبيب د عروه المزني نه يعني حديث ئې نه دی بيان کړی دوی ته د عروة بن الزبير په هيڅ شي سره. وئيلی دي ابوداود: او په تحقيق سره روايت کړی دی حمزة الزيات د حبيب نه او هغه د عروة بن الزبير نه، او هغه د عائشې نه صحيح حديث.

تشريح: قوله: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ لِرَجُلٍ الخ ﴾ مصنف رحمة الله عليه فرمائی چه يحيی بن سعيد القطان يو سړی ته اووئيل (د دې سړی نه مراد علی بن المدينی شيخ بخاری رحمة الله عليه دې) چه زما د طرف نه خلقو ته اووايه چه د اعمش دا حديث (حديث الباب او هغه دويم

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۷۶۸، ۱۷۳۷۱) (صحيح)

حدیث کوم چه د مستحاضه په باره کښې دې چه په هغې کښې دی ﴿ انها تتوضاء لكل صلوة ﴾ زما په نزد دا دواړه احادیث غیر معتبر او د لاء شئ په درجه کښې دی (دا بل حدیث به وړاندې په ابواب الاستحاضه کښې په ﴿ باب من قال تغتسل من طهر الى طهر ﴾ کښې راشي).

دا دواړه احادیث ولې غیر معتبر اودَ لاشئ محض په درجه کښې دی؟ ددې وجه مصنف‌رحمه‌الله وړاندې د سفیان ثوری‌رحمه‌الله نه نقل کوی ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرُوِيَ عَنِ الثَّوْرِيِّ الخ ﴾ یعنی سفیان ثوری‌رحمه‌الله فرمائی چه حبیب بن ثابت چه کله هم روایت کوی نو د عروة المزنی نه روایت کوی یعنی د عروه بن الزبیر نه نۀ کوی لهذا په حدیث الباب کښې چه کوم عروه دې هغه عروة المزنی شو او هغه بالاتفاق ضعیف او مجهول دی.

د مصنف‌رحمه‌الله رائې خو هم دا ده چه په حدیث الباب کښې د عروة نه عروة المزنی مراد دې خو سفیان ثوری‌رحمه‌الله چه کومه قاعده کلیه بیان کړې دې چه حبیب بن ابی ثابت د عروة بن الزبیر نه مطلقا روایت نه کوی دا قاعده کلیه مصنف‌رحمه‌الله نه منی پس فرمائی ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَقَدْ رَوَى حَمْزَةُ الزَّيَّاتُ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ حَدِيثًا صَحِيحًا ﴾ ددې سند نه معلومیږی چه حبیب کله د عروة بن الزبیر نه هم روایت کوی لهذا بالکلیه د هغوی نه د روایت نفی کول صحیح نه دی.

دلته د صاحب معارف السنن نه تسامح واقع شوې ده چه هغوی فرمائی چه د امام ابوداؤد‌رحمه‌الله په نزد د حدیث الباب په سند کښې د عروة نه مراد عروة بن الزبیر دې، په بذل المجهود کښې د حضرت هم هغه رائې ده کومه چه مونږ بیان کړه.

د عروة نه د عروة بن الزبیر‌رحمه‌الله مراد کیدو قرائن:

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه حضرت سهارنپوری‌رحمه‌الله په بذل المجهود کښې په دې خبره باندې د نیم درځن نه زیات قرائن لیکلې دی چه دا عروه عروه بن الزبیر دې عروة المزنی نه دې، لهذا د مصنف‌رحمه‌الله خبره مونږ نه منو، هغه قرائن دا دی:

۱: عبدالرحمن بن مغراء دچا په روایت کښې چه د عروة المزنی د کیدو تصریح ده، هغه ضعیف دې. ۲: په ابن ماجه او مصنف ابن ابی شیبة کښې وکیع د عبدالرحمن بن مغراء مخالفت کړې دې او هغه ته ئې عروة بن الزبیر وئیلې دې. ۳: په دې سند کښې د عروة نه نقل کونکې اصحاب دی کومه چه د جمع صیغه ده او د کوم راوی نه چه یو جماعت نقل کوی هغه به معروف وی نه مجهول، او عروة المزنی بالاتفاق مجهول دی لهذا دا عروة عروة المزنی نه شی کیدې. ۴: عروة بن الزبیر معروف راوی دې او عروة المزنی مجهول دې، او په اکثر روایاتو کښې عروة مطلقا بغیر د نسبت نه راغلې دې، او د محدثینو په نزد د راوی غیر منسوب په باره کښې قاعده دا ده چه هغه په معروف باندې محمول وی، لهذا دا عروة عروة بن الزبیر شو نه عروة المزنی، ۵: په دې روایت کښې دی ﴿ فقلت من هی الا انت ﴾ یعنی چه کله عائشې‌رضی‌الله‌عنها د عروة مخکښې مجملا بیان اوکړو چه رسول الله ﷺ په خپلو ازواجو کښې د یوې بی بی تقبیل اوکړو نو په دې باندې عروة اووئیل هغه ځوک ده هم ته به نې کنه؟ په دې باندې هغه په خندا شوه، دا سوال او جواب قرینة ده ددې خبرې چه دا عروة

عروة بن الزبير دي خکه چه د عروة بن الزبير او عائشي ﷺ ترمينځه بي تکلفي او سوال او جواب مشهور او معروف دي، نه د عائشي ﷺ او عروة المزني ترمينځه. ۲. د دارقطني او مسند احمد ډير روايتونه په دي باندي دلالت کوي چه دا عروة عروة بن الزبير دي، ۳. په دي سند کښې د عروة المزني نه روايت کونکي د هغوي شاگردان اصحاب دی چه مجهول دی، لهذا دا سند غير معتبر دي، غرض دا چه مسنف رحمه الله چه د حديث الباب په هر دواړو طريقو باندي کوم نقد اوکړو هغه رفع شو.

د حديث الباب په تائيد کښې نور روايات:

ددي نه علاوه هم په ډيرو روايات حديثيه بخاري وغيره کښې دی چه دهغې نه معلوميږي چه مس مراة ناقض وضوء نه دي، په يو روايت کښې دی چه عائشه ﷺ فرمائی چه زه د شپې د رسول الله ﷺ مخې ته ملاسته اوم او د هغوي د مونځ کولو دوران کښې به زما خپې د سجدي په ځايونو کښې وی ﴿ فاذا اراد ان يسجد غمزنى فقبضت رجلى ﴾ او په يو روايت کښې دی ﴿ فاذا اراد ان يوتر مسنى برجله ﴾ يعنى کله چه به رسول الله ﷺ سجدي ته د تلو اراده اوفرمائيله نو زما بدن خپه وغيره به ئي مس کړل چه په هغې سره به ما خپې راټولې کړې، دلته په عين د مانځه حالت کښې مس المرءة موندلې شی، حافظ ابن حجر رحمه الله ددي تاويل کړې دې چه کيدې شی مس په حائل سره وو يا دا د رسول الله ﷺ خصوصيت وی، دا ټولې خبرې هم دغه شان دی د خپل مسلک د حمايت دپاره.

د امام بيهقى رحمه الله په زعم کښې د حديث محمل:

او امام بيهقى رحمه الله خو يو عجيبه خبره بيان فرمائيله ده چه حديث په اصل کښې د کتاب الصوم دې کوم چه د قبلة الصائم په باره کښې وو چه رسول الله ﷺ به په حالت صوم کښې تقبيل فرمائيلو خو د بيانونکو راويانو نه په دې کښې وهم واقع شوې دې او داسې روايت ئي کړې دې چه رسول الله ﷺ به د تقبيل نه پس د مانځه دپاره تجديد الوضوء نه فرمائيلو، حضرت سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه د امام بيهقى رحمه الله بغير د دليل نه د راويانو تضعيف کول او هغوي لره په وهم اخته کيدل بيانول د ديانت خلاف دی. والله الموفق

قوله: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَقَدْ رَوَى حَمْزَةُ الزَّيَّاتُ الخ ﴾ حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ليکلي دی چه غالبا ددې حديث صحيح نه مراد هغه حديث دې کوم چه په ترمذی وغيره کتاب الدعوات کښې هم په دې سند سره ذکر شوې دې، چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ اللهم عافنى فى جسدى وعافنى فى بصرى واجعله الوارث منى لا اله الا الحليم الكريم سبحان رب العرش الكريم والحمد لله رب العالمين ﴾ خو د ترمذی په سند کښې د عروة بن الزبير د کيدو تصريح نشته، کيدې شی چه د امام ابو داؤد رحمه الله په نزد هغه عروة بن زبير وی.

بَابُ الْوُضُوءِ مِنْ مَسِّ الذَّكَرِ

باب دې په بيان د اودس کې د مس کولو د ذکر نه

مذاهب ائمة :

مسئلة الباب مختلف فيه ده، د ائمه ثلاثه په نزد مس ذکر ناقض وضوء دې د امام احمدؒ په نزد مطلقا او د امام شافعيؒ او امام مالکؒ په نزد ﴿ اذا کان المس بباطن الکف ﴾ او د احنافو په نزد مطلقا ناقض نه دې، مصنفؒ دلته دوه ابواب قائم کړي دي، په اول باب کښې د مس ذکر ناقض کيدل او د بل باب نه ئې ناقض نه کيدل ثابت کړې دي.

[۱۸۱]() حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، أَنَّهُ سَمِعَ عُرْوَةَ يَقُولُ: دَخَلْتُ عَلَى مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ فَذَكَرْنَا مَا يَكُونُ مِنْهُ الْوُضُوءُ، فَقَالَ مَرْوَانُ: وَمِنْ مَسِّ الذَّكَرِ؟ فَقَالَ عُرْوَةُ: مَا عَلِمْتُ ذَلِكَ. فَقَالَ مَرْوَانُ: أَخْبَرَتْنِي بُسْرَةُ بِنْتُ صَفْوَانَ، أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ".

ترجمه: عبد الله بن ابي بکر نه روايت دې، بيشکه هغه اوريدلي دي د عروه نه، هغه وئيلي دي: زه داخل شوم په مروان باندې نو مونږ ذکر کړل هغه څه چه د هغې نه اودس پکار دی، نو مروان اووئيل: او د مس کولو د ذکر نه؟ نو عروه اووئيل: ماته دا پته نشته، نو مروان اووئيل: خبر راکړې دی ماته بسرة بنت صفوان چه هغې د رسول الله ﷺ نه اوريدلي دي: چا چه مس کړو خپل ذکر نو اودس دې اوکړي.

تشريح: په دې باب کښې مصنفؒ حديث د بسره بن صفوان پيش کړې دې چه په هغې کښې د مس ذکر ناقض کيدل معلوميږي، زمونږ د طرف نه ددې حديث دوه جوابونه کړې شوې دی، تضعيف او تاويل يا ترجيح.

د احنافو د طرف نه د حديث الباب جواب :

د حديث د ضعيف کيدو وجه دا ده چه په دې روايت کښې د عروة او بسرة ترمينځه يا د مروان واسطه ده يا د هغه د شرطي، مروان غير ثقة دې د هغوی روايت قابل استدلال نه دې، د حضرت گنگوهی تقرير په الکوکب الدری کښې دي اما مروان ففسقه اظهر من الشمس وابين من الامس واما الشرطی فمجهول کما لا يخفی

جمهورو ددې دوه جوابونه کړی دی، بعض دا وئيلي دی چه مروان حجت او قابل استدلال دې امام بخاريؒ د هغوی روايات په خپل صحيح کښې اخستلي دی او بعض وائی چه دا صحيح ده چه مروان حجت نه دې خو دا روايت بغير د مروان نه هم ثابت دې، يعنی عروة براه راست د بسره نه روايت کوی پس ابن حبانؒ فرمائی ومعاذ الله ان نحتج بمروان ولکن لم

---

[۱]: سنن الترمذي/الطهارة ٦١ (٨٢)، سنن النسائي/الطهارة ١١٨ (١٦٣)، الغسل ٣٠ (٤٤٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٣ (٤٧٩)، موطا امام مالك/الطهارة ١٥(٥٨)، (تحفة الأشراف: ١٥٧٨٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٤٠٦، ٤٠٧)، سنن الدارمي/الطهارة ٥٠ (٧٥١) (صحيح)

يقنع عروة بقول مروان... يعنى عروة د مروان په قول باندې قناعت نه دې کړې بلکه هغوى براه راست د بسر نه دا مسئله تپوسلې ده، لهذا مروان ددې سند د مينځ نه اوتلو.

زمونږ د طرف نه د اولې خبرې جواب دا دې چه دا صحيح ده چه امام بخارى رحمه الله د هغوى روايت اخستلې دې، او دا په رجال بخارى کښې دې خو د بخارى په هغه رجالو کښې دې چه په هغوى باندې نقد او طعن کړې شوې دې، پس حافظ ابن حجر رحمه الله مروان په مقدمه د فتح البارى کښې په هغه فصل کښې ذکر کړې دې چه په هغې کښې د بخارى متکلم فيه راويان ذکر شوې دى، اسماعيلى فرمائى چه محدثينو په امام بخارى رحمه الله باندې د مروان د رواياتو په تخريج باندې نقد کړې دې، ددې نه علاوه دويمه خبره دا ده چه امام بخارى رحمه الله دغه روايات په متابعاتو کښې اخستلې دى کوم چه هغوى د خپل امارة نه مخکښې بيان کړې دى او د امارة نه روستو روايات ئې نه دى اخستلى، او د دويمې خبرې جواب هغه دې کوم چه خپله د امام بيهقى رحمه الله د کلام نه مستنبط دې هغوى فرمائى چه د حديث بسره تخريج شيخينو په دې وجه نه دې کړې چه په دې کښې اختلاف واقع دې چه دا روايت عروة براه راست د بسره نه روايت کوى او که په واسطه د مروان او د هغه د شرطى، معلومه شوه چه د مروان واسطه کيدل امر محقق نه دې.

امام ابوداؤد رحمه الله د مروان د واسطه کيدو روايت اخستلې دې او امام ترمذى رحمه الله دواړه طريقې ذکر کړې دى او په نسائى کښې يو روايت بغير د واسطې نه دې او يو په واسطه د مروان او يو په واسطه د حرسى (شرطى).

حديث الوضوء من مس الذكر مؤول دې

مونږ په شروع کښې وئيلې وو چه ددې حديث دوه جوابونه دى، اول تضعيف چه دهغې بيان اوشو، دويم ترجيح يا تاويل، ددې تفصيل داسې دې چه که دا حديث صحيح تسليم کړې شى نو مونږ وايو چه زمونږ په نزد د دويم باب حديث يعنى حديث طلق راجح دې، ځکه چه هغه د رواية الرجال د قبيل نه دې، دويم په دې وجه چه دهغې په سند کښې هيڅ اختلاف او اضطراب نشته، على بن المدينى رحمه الله فرمائى ﴿ هو عندى احسن من حديث بسرة ﴾.

او که تاويل اوکړې شى نو ددې دروازه هم مفتوح ده، ډير تاويلونه دى.

۱ حديث د بسره په استحباب باندې محمول دې

۲ په لغوى وضوء باندې محمول دې او دا په دې وجه چه په رواياتو کښې تعارض رانشى.

۳ محمول على ما اذا خرج من الذكر شئ لاجل المس.

۴ د مس ذکر نه مراد مس الذكر بفرج المراة دې کوم ته چه مباشرت فاحشه وائى او دا زمونږ په نزد هم ناقض وضوء دې

۵ د مس نه مراد مس عند الاستنجاء ده، لهذا استنجاء ناقض شوه نه مس.

شوافعو په دې سلسله کښې د ابوهريره رضى الله عنه حديث هم پيش کړې دې کوم چه په دارقطنى کښې دې، چه دهغې الفاظ دا دى ﴿ اذا افضى احدكم بيده الى فرجه فليتوضا ﴾.

بَابُ الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ

باب دې په بيان د رخصت په دغې کې

ځان پوهه کړه چه د اول باب حديث يعنى حديث بسرة، او دديې باب حديث يعنى حديث طلق دواړه د سنن اربعه روايتونه دى، په صحيحين کښې د يو نه هم نه دى، خو حديث د بسره په موطاء د امام مالک، صحيح ابن خزيمة او صحيح ابن حبان درې واړو کښې دې، او حديث د طلق د سنن اربعه نه علاوه په صحيح ابن حبان، بيهقى او طحاوى کښې دى.

[۱۸۲] (1) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا مُلَازِمُ بْنُ عَمْرٍو الْحَنَفِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ بَدْرٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَدِمْنَا عَلَى نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَاءَ رَجُلٌ كَأَنَّهُ بَدَوِيٌّ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ، "مَا تَرَى فِي مَسِّ الرَّجُلِ ذَكَرَهُ بَعْدَ مَا يَتَوَضَّأُ؟ فَقَالَ: هَلْ هُوَ إِلَّا مُضْغَةٌ مِنْهُ؟ أَوْ قَالَ: بَضْعَةٌ مِنْهُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، وَسُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، وشعبة، وابن عيينة، وجرير الرازي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ.

ترجمه: قيس بن طلق د خپل پلار نه روايت کوي، هغه وائي: چه مونږ راغلو نبي ﷺ ته، نو راغى يو سړى ګويا چه هغه بدوي وو، نو وئې وئيل: اې د الله نبي! ستا څه خيال دى په مسه کولو د ذکر د سړي کښې ذکر خپل لره پس دهغې نه چه اودس اوکړي؟ نو هغه اووئيل: نه دى هغه مګر يوه تکړه ده د هغه نه. او يايې اووئيل: (بَضعة منه) وئيلى دي ابوداود: ددې روايت کړى دى هشام بن حسان او سفيان الثوري، او شعبه، او ابن عيينة، او جرير الرازي د محمد بن جابر نه، او هغه د قيس بن طلق نه.

[۱۸۳] (2) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ، عَنْ أَبِيهِ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، وَقَالَ فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: قيس بن طلق د خپل پلار نه روايت کړى دى په خپل اسناد او معنى سره، هغه وئيلى دى: په مانځه کښې.

په حديث الباب باندې د شوافعو نقد او د هغې جواب:

جمهور د حديث طلق دوه جوابونه کړې دى، اول دا چه دا ضعيف دې ځکه چه په دې کښې يو راوى دې قيس بن طلق د هغوى په باره کښې امام شافعي رحمه الله فرمائى (قد سألنا عن قيس بن طلق فلم نجد من يعرفه).

زمونږ د طرف نه ددې جواب دا دې چه امام شافعي رحمه الله خو فرمائى چه مونږ د هغوى په باره کښې معلومات اوکړو خو معلومه راته نه شوه چه دا څوک دى؟ مونږ وايو چه کومو حضراتو محدثين کرامو ددې حديث تصحيح يا تحسين کړې دې ښکاره خبره ده چه هغوى ته به د قيس بن طلق په باره کښې معلومات حاصل وى او (من عرف) حجت دې په (من لم يعرف) باندې.

دويم جواب جمهورو ددې حديث دا ورکړې دى چه دا حديث د طلق منسوخ دې په

---

(1): سنن الترمذي/الطهارة ٦٢ (٨٥)، سنن النسائي/الطهارة ١١٩ (١٦٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٤ (٤٨٣)، (تحفة الأشراف: ٥٠٢٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٢/٤، ٢٣) (صحيح)

(2): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٥٠٢٣) (صحيح)

حديث د ابوهريره رضي الله عنه باندې چه دهغې نه مس الذكر ناقض كيدل معلوميږي (چه دهغې الفاظ د اول باب په حديث كښې تير شوې دی) ځكه چه دا حديث طلق مقدم دې په حديث ابو هريره رضي الله عنه باندې، ځكه چه قدوم طلق مدينې منورې ته د هجرت په اول كال شوې وو په كوم وخت كښې چه د مسجد نبوی ﷺ تاسيس كيدلو، او د ابوهريرة رضي الله عنه اسلام په اووم كال د هجرت دې امام بغوی صاحب المصابيح هم دا جواب كړې دې.

زمونږ د طرف نه ددې جواب دا دې چه د دعوی نسخ ثبوت په دوه خبرو باندې موقوف دې، اول دا چه د مسجد نبوی ﷺ بناء د رسول الله ﷺ په زمانه كښې صرف يو ځل په ۱ هجری كښې شوې وه، ددې نه پس دوباره مدينې منورې ته نه دې راغلې، او حال دا دې چه دا دواړه خبرې ثابت نه دی ځكه چه د مسجد نبوی ﷺ تعمير د رسول الله ﷺ په زمانه كښې دوه كرته شوې دې لكه چه علامه نور الدين صمهودی په وفاء الوفاء كښې تصريح كړې ده، اول ځل په ۱ هجری كښې او دويم ځل د فتح خيبر ۷ هجری په موقع باندې، او دويمه خبره هم ثابت نه ده ځكه چه واقدی او ابن سعد تصريح كړې ده چه قدوم طلق په وفد بنو حنيفه كښې شوې وو، او ددې وفد قدوم په سنة الوفود ۹ هجری كښې دې ددې نه معلومه شوه چه قدوم طلق دوباره اوشو په ۱ هجری كښې او ۹ هجری كښې نو كيدې شی چه سماع طلق په دويم ځل شوې وی لهذا د نسخ دعوی ثابته نه ده، دا بحث په امانی الاحبار كښې په تفصيل سره ذكر كړې دې.

بَابُ الْوُضُوءِ مِنْ لُحُومِ الْإِبِلِ

باب دې په بيان د اودس كې د غوښو د اوښانو نه

مذاهب ائمة :

مسئله مترجم بها مختلف فيه ده د جمهور علماء ثلاثه په نزد لحم ابل ناقض د اودس نه دې، امام احمد بن حنبل رحمه الله او اسحق بن راهويه رحمه الله ددې قائل دی، په شوافعو كښې امام بيهقی رحمه الله دا اختيار كړې دې او ددې وجه هغوی دا ليكلې ده چه د امام شافعی رحمه الله نه منقول دی ﴿ ان صح حديث الوضوء من لحوم الابل قلت به ﴾ يعنی كه د وضوء من لحوم الابل حديث ثابت شی نو بيا زه ددې قائل يم او په دې باندې امام بيهقی رحمه الله فرمائی چه په دې مسئله كښې دوه احاديث ثابت دی او صحيح دی، يو د سيدنا براء بن عازب رضي الله عنه حديث كوم چه په ابوداؤد او ترمذی وغيره كښې دې، دويم د جابر بن سمره رضي الله عنه حديث كوم چه په مسلم كښې دې، د ابن العربی او امام نووی رحمه الله ميلان هم دې طرف ته دې هغوی فرمائی ﴿ هذا المذهب اقوى وان كان الجمهور على خلافه ﴾ خو خلفاء اربعه او ائمه ثلاثه ددې قائل نه دی.

[۱۸۳](۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الرَّازِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: "سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْوُضُوءِ مِنْ

(۱): سنن الترمذي/الطهارة ٦٠ (٨١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٧ (٤٩٤)، (تحفة الأشراف: ١٧٨٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٨٨/٤)، ويأتي المؤلف برقم: (٤٩٣) (صحيح)

لُحُومِ الْإِبِلِ، فَقَالَ: تَوَضَّئُوا مِنْهَا، وَسُئِلَ عَنْ لُحُومِ الْغَنَمِ، فَقَالَ: لَا تَوَضَّئُوا مِنْهَا، وَسُئِلَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي مَبَارِكِ الْإِبِلِ، فَقَالَ: لَا تُصَلُّوا فِي مَبَارِكِ الْإِبِلِ فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ، وَسُئِلَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ، فَقَالَ: صَلُّوا فِيهَا فَإِنَّهَا بَرَكَةٌ".

ترجمه: د براء بن عازب نه روايت دې هغه وئيلي دي، پوښتنه اوشوه د رسول الله ﷺ نه د اودس په باره کښې د غوښو د اوښانو نه، نو هغه اووئيل: تاسو اودس کوئ دهغې نه. او سوال ترېنه اوشو د غوښو د ګډو، نو هغه اووئيل: تاسو اودس مه کوئ دهغې نه، او سوال ترېنه اوشو په ځائې د چو کولو د اوښانو کښې، نو هغه اووئيل: تاسو مونځ مه کوئ په ځائې د چو کولو د اوښانو کښې ځکه دا د شيطانانو نه دي، او سوال ترېنه اوشو په جاروګې د ګډو کښې، نو هغه اووئيل: مونځ اوکړئ په هغې کښې بيشکه په هغې کښې برکت دی.

د جمهورو د طرف نه د حديث جواب:

﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قوله سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- عَنِ الْوُضُوءِ مِنْ لُحُومِ الإِبِلِ فَقَالَ « تَوَضَّئُوا مِنْهَا » ﴾ دا حديث د حنابله وغيره دليل دې، او مصنف رحمه الله هم حنبلي دې، د هغوی ميلان هم دې طرف ته دې جمهور علماء ثلاثه کوم چه د وضوء من لحوم الابل قائل نه دی هغوی ددې حديث دوه جوابونه کړې دی.

اول دا چه په دې احاديثو کښې د وضوء نه مراد شرعي وضوء نه دی مراد بلکه لغوي وضوء مراد دی ځکه چه په لحوم ابل کښې دسومة زائد وی او د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه منقول دی چه ﴿ لان أتوضأ من الكلمة المنتنة أحب الى من ان أتوضأ من اللقمة الطيبة ﴾ ددې نه علاوه بعض نور هم آثار صحابه رضي الله عنهم دی د کومو تخريج چه امام طحاوی رحمه الله کړې دي.

دويم جواب دا دې چه که دا حاديث په وضوء شرعي باندې محمول کړې شی نو بيا دا منسوخ دی په هغه حديث د جابر رضي الله عنه باندې د کوم تخريج چه اصحاب السنن کړې دې، چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ كان اخر الامرين عن رسول الله ﷺ ترک الوضوء مما مست النار ﴾

امام نووی رحمه الله وغيره په قول نسخ باندې اعتراض کړې دې چه کوم حديث تاسو ناسخ منئ يعنی ترک الوضوء مما مست النار هغه عام دې او وضوء من لحوم الابل والا حديث خاص دې، عام د خاص دپاره ناسخ نه شی کيدې، بلکه خاص په عام باندې راجح او مقدم وی، زمونږ د طرف نه ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه مونږ وضوء من لحوم الابل په دې حيثيت سره منسوخ نه منو چه هغه خاص دې او بل حديث عام دې بلکه په دې حيثيت سره چه دا خاص په هغه عام افرادو کښې يو فرد دې پس کله چه عام منسوخ شو نو د ټولو افرادو سره به منسوخ وی.

خو دلته ابن القيم رحمه الله يوه خبره کړې ده چه ډيره قوی ده هغه دا چه تاسو ترک الوضوء مما مست النار والا حديث لره ناسخ او وضوء من لحوم الابل والا حديث منسوخ منئ، حال دا چه د وضوء من لحوم الابل والا مسئله د مما مست النار سره بالکل متعلق هم نه ده ځکه چه امام احمد رحمه الله کوم چه د وضوء من لحوم الابل قائل دې هغه ددې نه په هر حال کښې د

اودس قائل دي كه لحوم الابل اور مس كړي وي او كه نه وي، په لحم ابل نضيج او غير نضيج كښې هيڅ فرق نشته، پس په كتب حنابله لكه نيل المارب وغيره كښې ددې تصريح ده.
حضرت سهارنپوري رحمه الله په بذل كښې ددې جواب وركړې دې چه ﴿ ان عممتم فعممنا ﴾ يعنى كه تاسو په دې مسئله كښې تعميم كوئ چه په لحم ابل سره اودس په هر حال كښې واجب دې كه هغه كچه وى او كه پخه وى نو مونږ وايو چه څنګه په دې حديث كښې د كچې او پخې قيد نشته، دغه شان په دې كښې د خوارك قيد هم نشته لهذا تاسو لره د لحم ابل د مسح كولو نه هم د اودس قائل كيدل پكار دى ﴿ فما هو جوابكم فهو جوابنا ﴾، احقر وائى چه دا بس هسې الزامى جواب دې په دې سره تشفى نه كيږى.
قوله :﴿ لاَ تُصَلُّوا فِي مَبَارِكِ الإِبِلِ ﴾ مبارك جمع د مبرك ده په وزن د جعفر يعنى د اوښانو غوژل د هغوى د ترلو ځائې، په دې باندې خو اتفاق دې چه په مبارك ابل كښې مونځ كول مكروه دى خو وراندې بيا په دې كښې اختلاف دې چه صحيح هم دې او كه نه؟ د احنافو او شوافعو په نزد خو صحيح دې، او د ظاهريه او حنابله په نزد په مبارك ابل كښې مونځ صحيح نه دې او د امام مالك رحمه الله نه دوه روايتونه دى، ۱: الاعادة فى الوقت، ۲: الاعادة مطلقا، بله دا چه كوم حضرات د فساد قائل دى د هغوى په نزد فساد په هر حال كښې دې كه هغه محل طاهر وى او كه نه وى.
قوله :﴿ فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ ﴾ دا ضمير يا خو د مبارك طرف ته راجع دې په دې صورت كښې به مضاف مقدر وى، ﴿ اى فانها ماوى الشياطين ﴾، دويم احتمال دا دې چه ضمير راجع دې د ابل طرف ته، په دې صورت كښې به لازميږى چه ابل د شياطينو د نسل نه وى بعضو وئيلې دى چه دا په حقيقت باندې محمول دې ﴿ لتولدها من مائها ﴾ او بعض وئيلې دى چه په دې كښې مقصود په نفور او شرارت كښې تشبيه ده، او بعض وئيلې دى چه شيطان دوه دى يو خو هم هغه كوم چه د جناتو د نسل نه دې او معروف دې دويم هر سركش او شرير باندې هم د شيطان اطلاق كيږى ﴿ كل عاد متمرد فهو شيطان ﴾ (كما فى القاموس)
په دې كښې اختلاف دې چه په مبارك ابل كښې د مونځ نه كولو علت نهى څه دې؟
بعضو وئيلى دى چه د ارباب ابل عادت دا وى چه هغوى د اوښانو نه شاته استنجاء كوى وقيل لا ينظفها اهلها يعنى مبارك ابل لره د اوښ والا صفا نه ساتى. وقيل لنفار الابل وشرادها يعنى اوښ ډير شرير وى توپونه وهى په دې كښې مونځ كونكى ته د بدنى ضرر رسيدلو ويره ده، وقيل لاجل ثقل رالحتها الكريهة يعنى د رائحه كريهة د وجې نه ممانعت دې او په كتاب الام كښې د امام شافعى رحمه الله نه منقول دى چه د كراهت وجه قرب شيطان دې څكه چه په حديث كښې ابل ته من جنس الشياطين وئيلې شوې دې.
قوله :﴿ وَسُئِلَ عَنِ الصَّلاَةِ فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ ﴾ مرابض جمع ده د مربض په وزن د مجلس، مرابض غنم كښې بالاتفاق بغير د كراهت نه مونځ جائز دې.
قوله :﴿ فَإِنَّهَا بَرَكَةٌ ﴾ بعض وئيلې دى چه غنم ته بركت په مقابله د ابل كښې اووئيلې شو

يعنى ابل يو ضررى ځناور دي په خلاف د غنم چه په هغه سره اذيت نه رسيږى، او بعضو وئيلي دى چه دا په حقيقت باندې محمول دې ځکه چه په يو روايت کښې دى ﴿ الغنم بركة ﴾ او په يو روايت کښې دى ام هانى ﷺ فرمائى چه ماته رسول الله ﷺ اوفرمائيل : ﴿اتخذى غنما فان فيها بركة ﴾ بل په يو روايت کښې دى ﴿ الغنم من دواب الجنة ﴾.

د بول ماكول اللحم د طهارت بحث :

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه د علماء کرامو يو جماعت د صلوة فى مرابض الغنم د حديث نه د ابوال وابعار غنم په طهارت باندې استدلال کړې دې ځکه چه مرابض غنم ددې ځيزونو نه خالى نه وى او ددې باوجود رسول الله ﷺ هلته د مونځ کولو اجازت فرمائيلې دې، بيا دې حضراتو ابوال ابل هم په دې باندې قياس کړى دى بلکه ټول ماكول اللحم ځناور ئې په غنم باندې قياس کولو سره دهغې ابوال او ابعار ته طاهر وئيلي دى، پاتې شوه دا خبره چه په مبارک ابل کښې خو د مونځ کولو نه منع کړې شوې ده پس ددې وجه هلته د نجاست کيدل نه دى بلکه نور اسباب دى د اوښ شرارت وغيره کوم چه بيان کړې شو، دا قائلين د طهارت امام اوزاعى، سفيان ثورى، ابراهيم النخغى، په ائمه اربعه کښې امام مالک، امام احمد په شوافعو کښې ابن المنذر، ابن حبان او ابوسعيد اصطخرى او په احنافو کښې امام محمد ﷫ دې.

او احناف او اکثر شوافع او جمهور علماء کرام د نجاست قائل دى، د جمهورو دليل حديث ﴿ استنزهوا من البول ﴾ دې، روه الدارقطنى والحاكم وصححه، بل حديث المرور على القبرين کوم چه متفق عليه دې چه په هغې کښې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو ﴿اما هذا فكان لا يستنزه من البول ﴾.ځان پوهه کړه چه حديث الباب وړاندې په کتاب الصلوة کښې په باب النهى عن الصلوة فى مبارک الابل کښې راځى، دلته په حديث کښې جزء اول يعنى وضوء من لحوم الابل مقصود ده او په کتاب الصلوة کښې د حديث دويم جزء مقصود دى.

بَابُ الْوُضُوءِ مِنْ مَسِّ اللَّحْمِ النِّيءِ وَغَسْلِهِ

باب دې په بيان د اودس کې د مسه کولو د شنې غوښې نه او وينځل د هغې

[١٨٥]()حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَعَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ الْحِمْصِيُّ المعنى، وَأَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقِّيُّ، قَالُوا: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، أَخْبَرَنَا هِلَالُ بْنُ مَيْمُونٍ الْجُهَنِيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، قَالَ هِلَالٌ: لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، وَقَالَ أَيُّوبُ وَعَمْرٌو أُرَاهُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِغُلَامٍ وَهُوَ يَسْلُخُ شَاةً، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَنَحَّ حَتَّى أُرِيَكَ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ بَيْنَ الْجِلْدِ وَاللَّحْمِ فَدَحَسَ بِهَا حَتَّى تَوَارَتْ إِلَى الْإِبْطِ، ثُمَّ مَضَى فَصَلَّى لِلنَّاسِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: زَادَ عَمْرٌو فِي حَدِيثِهِ يَعْنِي لَمْ يَمَسَّ مَاءً، وَقَالَ: عَنْ هِلَالِ بْنِ مَيْمُونٍ الرَّمْلِيِّ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ هِلَالٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مُرْسَلًا، لَمْ يَذْكُرْ أَبَا سَعِيدٍ.

[1]: سنن ابن ماجه/الذبائح ٦ (٣١٧٩)، (تحفة الأشراف: ٤١٥٨) (صحيح)

ترجمه: د ابو سعيد رضي الله عنه نه روايت دې، بيشکه نبي ﷺ تير شو په يو غلام باندې او هغه څرمن ويستله د يو ګډ نه، نو هغه ته رسول الله ﷺ اووئيل. غاړې ته شه ترڅو چې زه وښايم تاته، نو رسول الله ﷺ خپل لاس داخل کړو په مابين د غوښه او پوستکي کښې، نو هغه ئې ښه دننه کړو ترڅونو پورې، بيا لاړلو او مونځ ئې اوکړو خلکو ته او اودس ئې اونه کړو. وئيلي دي ابوداود: زيات کړى دى عمرو په خپل حديث کښې، يعني نه ئې دې مسه کړي اوبه، او وئيلي ئې دى: د هلال بن ميمون الرملي نه. وئيلى دي ابوداود: او روايت کړى دى ددې عبد الواحد بن زياد او ابو معاويه د هلال نه، او هغه د عطاء نه او هغه د نبي ﷺ نه مرسل، ابو سعيد ئې نه دى ذکر کړى.

تشريح: ځان پوهه کړه چه د غسله په عطف کښې دوه احتماله دى:

(۱) اول دا چه ددې عطف په الوضوء باندې دې او په الوضوء کښې الف لام د مضاف اليه په عوض کښې دى په دې صورت کښې به تقدير د عبارت داسې وى: باب وضوء الرجل من مس اللحم النى وباب غسل الرجل اى يده من مس اللحم النى....... د ترجمة الباب مطلب دا دې چه د کچه غوښې په مسح کولو باندې اودس واجب دې يا صرف غسل يد کوم ته چه لغوى وضوء هم وائى.

(۲) دويم احتمال دا دې چه د غسله عطف په اللحم باندې اومنلې شى، په دې صورت کښې به تقدير د عبارت داسې وى ﴿باب الوضوء من مس اللحم النى وباب الوضوء من غسل اللحم﴾ د ترجمة الباب مطلب به دا وى چه د کچه غوښې په مس کولو او دهغې د وينځلو په بيان کښې، يعنى که يو سړي کچه غوښه وينځي نو هغه به اودس کوى؟ د عطف په سلسله کښې حضرت سهارنپورى ﷫ په بذل کښې احتمال اول ليکلې دې، احتمال ثانى استاذ محترم مولانا اسعد الله صاحب ﷫ بيان فرمائيلي دې.

د ترجمة الباب غرض:

دلته سوال دا دې چه د کچه غوښې په مسح کولو سره د جمهور علماؤ او ائمه اربعه کښې د چا په نزد هم وضوء شرعى يا وضوء لغوى واجب نه دى، بيا مصنف ﷫ ترجمة الباب ولې قائم کړو؟ جواب دا دې چه بعض تابعين لکه سعيد بن المسيب نه په دې باره کښې وضوء منقول دى پس په مصنف ابن ابى شيبة کښې دى ﴿عن سعيد بن المسيب انه قال من مسه يتوضاء﴾ او د حسن بصرى او عطاء ﷭ نه منقول دى انه يغسل يده نو مصنف ﷫ په دې رواياتو باندې د رد کولو دپاره دا باب قائم کړې دې

مضمون الحديث:

﴿قوله عَنْ أَبِى سَعِيدٍ أَنَّ النَّبِىَّ –صلى الله عليه وسلم– مَرَّ بِغُلاَمٍ﴾ مضمون حديث دا دې چه ابوسعيد خدرى رضي الله عنه فرمائى چه يو ځل رسول الله ﷺ د مانځه دپاره مسجد ته تشريف اوړلو، په لاره کښې په يو هلک باندې ورتير شو چه د چيلئ د ذبح کولو نه پس ئې دهغې څرمن ويستله (د دې غلام نه مراد معاذ بن جبل رضي الله عنه دې چه د طبرانى په روايت کښې دى) خو چونکه هغه خلق ناتجربه کار وو، څرمن ويستل ورله په ښه طريقه نه ورتلل، په دې

لیدو باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ﴿ تَنَحَّ حَتَّى أُرِيَكَ ﴾ یعنی ته یو طرف ته شه چه زه درته څرمن ویستل اوښائم چه د چیلۍ څرمن څنګه ویستلې شي، پس رسول الله ﷺ ډیر په تیزۍ او سرعت سره لږ ساعت کښې د څرمنې او غوښې ترمینځه په زور سره خپل لاس ورداخل کړو تردې چه د رسول الله ﷺ لاس مبارک په څرمن کښې غائب شو او په لږ ساعت کښې ئې څرمن د غوښې نه جدا کړه او وړاندې ئې تشریف یوړو او په جمات کښې ئې خلقو ته مونځ ورکړو د مانځه نه مخکښې ئې نه لاس وینځلو او نه ئې اودس اوکړو.

د ترجمة الباب نه ثابته شوه چه د کچه غوښې د مس کولو نه پس نه د وضوء شرعی ضرورت شته او نه د غسل ید، سبحان الله د رسول الله ﷺ څه اوچت شان دې په مزاج مبارک کښې ئې څومره سادګی همت او نرتوب وو، بله دا چه د هر وخت د ضروری کارونو نه خبر وو او په هغې پوهه وو. صلی الله تعالی علیه وعلی اله وصحبه وسلم.

بَابُ تَرْكِ الْوُضُوءِ مِنْ مَسِّ الْمَيْتَةِ

باب دې په بیان د نه کولو د اودس کې د مسه کولو مردارې نه

څنګه چه د لحم مذبوح په مس کولو سره اودس واجب نه دې هم دغه شان په مس میتة باندې هم اودس واجب نه دې، په مسئلة الباب کښې د ائمه هیڅ اختلاف نشته.

[۸۶](۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ يَعْنِي ابْنَ بِلَالٍ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِالسُّوقِ دَاخِلًا مِنْ بَعْضِ الْعَالِيَةِ وَالنَّاسُ كَنَفَتَيْهِ، فَمَرَّ بِجَدْيٍ أَسَكَّ مَيِّتٍ، فَتَنَاوَلَهُ فَأَخَذَ بِأُذُنِهِ، ثُمَّ قَالَ: أَيُّكُمْ يُحِبُّ أَنَّ هَذَا لَهُ؟" وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

ترجمه: د جابر نه روایت دې، بیشکه رسول الله ﷺ تیر شو په بازار باندې داخلیدونکی وو د بعضو اوچتو طرفونو نه، او خلک په دواړو طرفونو دهغې وو، نو تیر شو په ګډورکې چه غوړونه ئې جوخت وو، نو هغه ئې راونیولو د غوړونو نه، بیا ئې اووئیل: په تاسو کښې کوم خوښوي چه دا د هغه شي؟ او حدیث ئې بیان کړو.

تشریح: قوله :﴿ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ ﴾ دا جعفر هم هغه دې جعفر صادق سره چه مشهور دې د هغوی نوم محمد دې او لقب ئې باقر دې، او دا څوئې دې د علی بن الحسین د چا لقب چه امام زین العابدین دې کوم چه د سیدنا حسین بن علی ﷺ څوئې وو.

مضمون حدیث:

مضمون د حدیث دا دې چه یو ځل رسول الله ﷺ د مدینې عوالی ته تشریف یوړو، هغوی هلته په یو بازار باندې ورتیر شو صحابه کرام ﷺ د هغوی ښي او ګس طرف ته روان وو رسول الله ﷺ د چیلۍ په یو مردار بچی باندې ورتیر شو چه د هغه غوږونه واړهٔ واړهٔ وو او هغه بچې په خزله کښې پروت وو رسول الله ﷺ اودریدلو صحابه کرام ﷺ هم اودریدل، رسول الله ﷺ د هغه چیلۍ د بچی غوږ نیولو سره اوفرمائیل ﴿ ایکم یحب ان هذا له بدرهم ﴾

---

(۱): صحیح مسلم للزهد ۱ (۲۹۵۷)، (تحفة الأشراف: ۲۶۰۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۵/۳)، والبخاري في الأدب المفرد (۹۶۲) من حدیث جعفر (صحیح)

دا الفاظ دلته نشته د مسلم په روایت کښې دي یعنی رسول الله ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته اوفرمائیل چه په تاسو کښې به څوک دا په یو درهم واخلي؟ صحابه کرامو ﷺ عرض اوکړو دا خو څوک ویړیا هم نه اخلي پاتې له دا چه قیمت باندې، نو په دې اوریدلو باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل: ﴿ فوالله للدنیا اهون علی الله من هذا علیکم ﴾ یعنی د الله پاک په نزد ټوله دنیا ددې نه هم زیاته ذلیله ده څومره چه دا د چیلئ بچې ستاسو په نزد ذلیل دې.

قوله :﴿ بِجَدْيٍ أَسَكَّ مَيِّتٍ ﴾ د جدی معنی ده د چیلنګې، د اسک اطلاق په فاقد الاذنین باندې کیږی، مقطوع الاذنین او ملتصق الاذنین (چه غوږونه ئې د سر سره بالکل یو ځائې وی) په دې درې واړو باندې راځی خو دلته صغیر الاذنین مراد دې کما قال النووی ځکه چه د سیاق کلام نه معلومیږی چه د هغه غوږونه وو او رسول الله ﷺ د هغه یو غوږ نیولې وو.

خان پوهه کړه چه دا حدیث په اصل کښې د کتاب الزهد دې، پس امام مسلم او ترمذی دا مفصلا په کتاب الزهد کښې ذکر کړې دې، امام ابوداؤد چونکه ددې نه یو فقهی مسئله مستنبط کوله په دې وجه هغوی دلته په کتاب الطهارة کښې ذکر کړو فلله در المصنف رحمه الله.

بسم الله الرحمن الرحیم

بَابٌ فِي تَرْكِ الْوُضُوءِ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ

باب دې په بیان د اودس نه کولو کې د هغه شي نه چې هغې ته اور رسیدلی وي

د دې باب په شروع کښې تسمیه د ابوداؤد په اکثرو نسخو کښې ده. خو یو شارح هم دې سره کار نه دې لرلې چه دا بسم الله ده ولې لیکلې ده؟ د احقر په فهم کښې دا راغله چه خطیب بغدادی رحمه الله د سنن ابوداؤد تجزیه کولو سره ددې دوه دیرش اجزاء جوړ کړې دی چه د بخاری شریف تجزیه مشهور ده دهغې دیرش پارې دی، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ددې اهتمام فرمائیلې دې چه د هرې پارې په شروع کښې ئې د هر جزء تعین کړې دې، ددې وجې د بذل په حاشیه کښې لیکلې شوې دی اخر الجزء الاول.

نو چونکه ددې ځائې نه دویمه پاره شروع کیږی په دې وجه کیدې شی چه بعضې ناسخینو په دې مناسبت سره دلته بسم الله لیکلې وی، او که د مصنف رحمه الله د طرف نه اومنلې شی نو ددې وجه دا کیدې شی چه مصنف رحمه الله ته ددې کتاب د تصنیف په وخت دلته رارسیدو سره فترة واقع شوې وی بیا چه کله ددې ځائې نه د تالیف سلسله شروع شوه نو بسم الله ئې اولیکله په بخاری کښې هم دغه شان په مینځ مینځ کښې کله کله بسم الله راشی، ددې هم د بخاری شارحین مختلف توجیهات بیانوی.

مسئلة الباب کښې اختلاف ائمة

مسئله مترجم بها کښې صدر اول کښې اختلاف پاتې شوې دې بعض صحابه کرامو او تابعین لکه ابوهریره، زید بن ثابت، عبدالله بن عمر ﷺ، عمر بن عبدالعزیز، ابن شهاب زهری او حسن بصری رحمهم الله وغیره د ما مست النار نه د وجوب قائل وو. امام نووی رحمه الله فرمائی چه د صدر اول نه پس اختلاف مرتفع شو او اوس د علماء کرامو په ترک د اودس باندې اجماع شوه.

په وضوء مما مست النار کښې د مصنف رحمه الله مسلک

د بنده رائې کومه چه د ډیر غور نه پس قائم شوې ده دا ده چه امام ابوداؤد رحمه الله په دې مسئله کښې د جمهورو سره متفق نه دې، هغه د وضوء مما مست النار قائل دې په دې وجه هغوی ددې باب نه پس یو دویم باب قائم کړې دې (باب التشدید فی ذلک) په باب اول سره خو مصنف رحمه الله ددې منسوخ کیدل ثابت کړل لکه چه ددې باب د احادیثو نه معلومیږی او د ترجمه ثانیه نه دوباره وجوب د اودس ثابتوی ګویا د نسخ سابق نسخ اوشوه، چه دهغې معنی دا شوه چه په دې مسئله کښې دوه کرته نسخ واقع شوې ده.

هغه احکام چه په هغې کښې ډیر کرته نسخ شوې ده:

پس علماء کرامو داسې بعض احکام شمار کړې دی چه په هغې کښې تعدد د نسخ راغلې دې او یو دهغې نه وضوء مما مست النار هم دې، پس قاضی ابوبکربن العربی په شرح د ترمذی کښې فرمائی چه قبله، نکاح متعة او لحوم حمر اهلیة په دې درې وارو کښې دوه کرته نسخ واقع شوې ده، هغوی فرمائی (ولا احفظ رابعا) ددې دریو نه علاوه څلورم څیز زما په ذهن کښې نشته، په دې باندې علامه سیوطی رحمه الله فرمائی چه ابو العباس العرفی فرمائی چه څلورم حکم وضوء مما مست النار دې علامه سیوطی رحمه الله فرمائی چه ما دا څلور واړه یو ځائې کښې نظم کړې دی.

واربع تکرر النسخ لها ::: جاءت بها النصوص والاثار
بقبلة و متعة و حمر ::: کذا الوضوء لما تمس النار

[۱۸۷](۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكَلَ كَتِفَ شَاةٍ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ".

ترجمه: ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې، بیشکه رسول الله ﷺ اوخوړو ولې د ګډ بیا ئې مونځ اوکړو او اودس ئې اونه کړو

[۱۸۸](۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ أَبِي صَخْرَةَ جَامِعِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: "ضِفْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَأَمَرَ بِجَنْبٍ فَشُوِيَ، وَأَخَذَ الشَّفْرَةَ فَجَعَلَ يَحُزُّ لِي بِهَا مِنْهُ، قَالَ: فَجَاءَ بِلَالٌ فَآذَنَهُ بِالصَّلَاةِ، قَالَ: فَأَلْقَى الشَّفْرَةَ، وَقَالَ: مَا لَهُ تَرِبَتْ يَدَاهُ؟ وَقَامَ يُصَلِّي"، زَادَ الْأَنْبَارِيُّ: وَكَانَ شَارِبِي وَفَى فَقَصَّهُ لِي عَلَى سِوَاكٍ، أَوْ قَالَ: أَقُصُّهُ لَكَ عَلَى سِوَاكٍ.

ترجمه: د مغیره بن شعبه نه روایت دې، هغه اووئیل زه میلمه شوم د رسول الله ﷺ یوه شپه نو امرېې اوکړو په یو طرف د ګډ باندې نو هغه وریت کړې شو، او چاړه ئې راواخسته نو

(۱): صحيح مسلم/الطهارة ٢٤ (٣٥٤)، (تحفة الأشراف: ٥٩٧٩)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ١٥ (٢٠٧)، سنن النسائي/الطهارة ١٢٣ (١٨٤)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٦ (٤٨٨)، موطا امام مالك/الطهارة ٥(١٩)، مسند احمد (٢٢٦/١) (صحيح)

(۲): ● تخريج: تفرد به أبو داود، سنن الترمذي/الشمائل (١٦٧)، (تحفة الأشراف: ١١٥٣٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٥٢/٤) (صحيح)

شروع شو چه کټ کوله ئې په هغې د هغه نه، هغه وائي راغی بلال نو خبرېي ورته ورکړو په مانځه باندې، نو هغه وائی چاړه ئې اوغورځوله، او هغه اووئیل څه دي هغه لره په خاورو دې ککړ شي دواړه لاسونه د هغه، او پاخیدلو مونځ ئې کولو زیات کړي دي انباري او وو بریتان زما اوږده شوي نو هغه ئې ماله کټ کړل په یو مسواک او یاپي اووئیل زه به ئې کټ کړم ستا لپاره په مسواک باندې

تشریح: قوله :﴿ ضِفْتُ النَّبِيّ صلی الله علیه وسلم الخ ﴾ سیدنا مغیره بن شعبة رضی الله عنه فرمائی چه یو ځل زه د رسول الله ﷺ میلمه شوم، دا روایت په شمائل ترمذی کښې هم دې، او دهغې الفاظ دی ﴿ ضفت مع النبی ﷺ ﴾ چه دهغې نه معلومیږي چه دوی د رسول الله ﷺ میلمه نه وو بلکه د رسول الله ﷺ سره د بل چا ملیمه وو، حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه ددې توجیه دا کیدې شی چه اصل کښې خو مغیره رضی الله عنه د رسول الله ﷺ میلمه وو خو په دغه ورځ باندې رسول الله ﷺ د خپلو میلمنو سره بل ځائې کښې دعوت کړې شوې وو، لهذا په دواړو طریقو باندې وئیل ئې صحیح دی.

په دوه احادیثو کښې رفع تعارض :

قوله :﴿ وَأَخَذَ الشَّفْرَةَ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه غوښه په چاقو باندې پرې کول صحیح دی، او د ابوداؤد په کتاب الاطعمة کښې حدیث دې ﴿ لا تقطعوا اللحم بالسكين ﴾ په دواړو کښې تعارض دې، جواب دا دې چه د کتاب الاطعمة والا حدیث ضعیف دې بلکه ابن الجوزی رحمه الله هغه په موضوعاتو کښې شمار کړې دې او که دا صحیح اومنلې شی نو بیا دا توجیه کیدې شی چه ممانعت په دې صورت کښې دې چه کله غوښه په چړې باندې پرې کولو سره هم په هغې سره اوخوړلې شی او که په چړې سره پرې کړې شی او بیا ئې په لاس سره خوله کښې ږدی نو جائز ده، یا دې داسې اووئیلې شی چه ددې مدار په حاجت او ضرورت باندې دې منع په هغه صورت کښې ده چه کله بغیر د ضرورت نه تکلفا استعمال کړې شی.

قوله :﴿ وَقَالَ مَا لَهُ تَرِبَتْ يَدَاهُ ﴾ تربت یداه دا جمله د تنبیه په موقع باندې استعمالولې شی ددې اصل معنی د فقر او ذلت د بددعاء ده، خو دا معنی دلته نه ده مراد.

مضمون د حدیث

د حدیث مضمون دا دې چه مغیره بن شعبه رضی الله عنه فرمائی چه زه د رسول الله ﷺ میلمه اوم، هغوی ورته شوې غوښه ماته په چاړه باندې پرې کولو سره راکوله، هم په دې وخت کښې سیدنا بلال رضی الله عنه راغلو او هغوی د مانځه خبر ورکړو، د هغوی په اطلاع باندې رسول الله ﷺ فورا د مانځه دپاره پاسیدلو، خو تنبیها رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ﴿ تربت یداه ﴾ ځکه چه د هغوی دپاره اولی دا وه چه رسول الله ﷺ په میلمستیا کښې مشغول وو نو چه لږ صبر ئې کړې وې.

اوس دلته یو سوال واردیږی هغه دا چه په حدیث کښې خو دی ﴿ اذا حضر العِشاء والعَشاء فابدءوا بالعَشاء ﴾ یعنی کله چه مونځ او خوراک دواړه حاضر شی نو خوراک مقدم کول پکار دی، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله ددې حدیث نه په دې خبره

باندې استدلال کړې دی چه د تقدیم طعام حکم د غیر امام دپاره دی، د امام راتب دپاره نه دې او ابن رسلان لیکلې دی چه د تقدیم طعام والا حدیث په حالت صوم یا حالت جوع باندې محمول دې، په دې تقدیم طعام والا حدیث باندې کلام مونږ سره په ابواب الاستنجاء باب الرجل یصلی وهو حاقن کښې تیر شوې دې.

﴿ قوله وَكَانَ شَارِبِي وَفَى فَقَصَّهُ لِي عَلَى سِوَاكٍ الخ ﴾ سیدنا مغیره ﷺ فرمائی چه اتفاقا په دغه ورځ باندې زما بریت غټ شوې وو نو رسول الله ﷺ زما د شونډې لاندې مسواک کیخودلو سره پورته ویخته واړه کړل، یا ئې دا اوفرمائیل چه د مانځه نه پس به ئې پرې کړو.

د دې نه معلومه شوه چه کوربه لره د میلمه د مصالحو او د هغه د احوالو تفقد کول پکار دی، ګویا هر څنګه دې د هغه خدمت کوی، سبحان الله! څه ښکلې دی اخلاق نبوی ﷺ، او زمونږ د مذهب اسلام تعلیمات څومره عمده دی.

[١٨٩]([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، حَدَّثَنَا سِمَاكٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَكَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتِفًا ثُمَّ مَسَحَ يَدَهُ بِمِسْحٍ كَانَ تَحْتَهُ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى".

ترجمه: د ابن عباس ﷺ نه روایت دې، هغه وئیلی دی: وخوړه رسول الله ﷺ ولی، بیا ئې مسح کړو لاس په تولیه چه لاندې د هغه وه بیا پاڅیدلو مونځ ئې اوکړو.

[١٩٠]([2]) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ النَّمَرِيُّ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْتَهَشَ مِنْ كَتِفٍ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ".

ترجمه: د ابن عباس ﷺ نه روایت دې، بیشکه رسول الله ﷺ خوراک ئې اوکړو د ولې د ګډ نه بیا ئې مونځ اوکړو او اودس ئې اونه کړو.

[١٩١]([3]) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَسَنِ الْخَثْعَمِيُّ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: "قَرَّبْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُبْزًا وَلَحْمًا فَأَكَلَ ثُمَّ دَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ بِهِ ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ دَعَا بِفَضْلِ طَعَامِهِ فَأَكَلَ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ".

ترجمه: محمد بن المنکدر وائي چه ما د جابر بن عبد الله نه اوریدلي دي، چه وئیل یې: ما وروړه نبي ﷺ ته ډوډۍ او غوښه نو وئي خوړه، نو بیا ئې د اودس اوبه وغوښتلې نو اودس ئې اوکړو، بیا ئې د ماسپخین مونځ اوکړو، بیا ئې پاتې شوی طعام وغوښتلو نو هغه ئې وخوړلو، بیا مانځه ته پاڅیدو او اودس ئې اونه کړو.

[١٩٢]([4]) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ سَهْلٍ أَبُو عِمْرَانَ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ، حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: "كَانَ آخِرَ الْأَمْرَيْنِ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَرْكُ الْوُضُوءِ مِمَّا غَيَّرَتِ

---

[1]: سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٦ (٤٨٨)، (تحفة الأشراف: ٦١١٠) (صحيح)

[2]: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ٦٥٥١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٧٩/١، ٣٦١) (صحيح)

[3]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٣٠٦٣)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الأطعمة ٥٣ (٥٤٥٧)، سنن الترمذي/الطهارة ٥٩ (٨٠)، سنن النسائي/الطهارة ١٢٣ (١٨٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٦ (٤٨٩)، مسند احمد (٣٢٢/٣) (صحيح)

[4]: سنن النسائي/ الطهارة ١٢٣ (١٨٥)، (تحفة الأشراف: ٣٠٤٧) (صحيح)

النَّارُ". قَالَ أَبُوْدَاوُدَ: هٰذَا اخْتِصَارٌ مِنَ الْحَدِيْثِ الْأَوَّلِ.

ترجمه: د جابر رضي الله عنه نه روایت دې هغه وئیلي دي وو اخیر د دواړو امرونو د رسول الله ﷺ نه پریخودل دهغې نه چه تغیر ورکړي وي اور وئیلي دي ابوداود دا اختصار دی د اولني حدیث نه

تشریح: قوله :﴿ كَانَ آخِرَ الْأَمْرَيْنِ مِنْ رَسُوْلِ اللهِ صلى الله عليه وسلم- تَرْكُ الْوُضُوْءِ مِمَّا غَيَّرَتِ النَّارُ﴾ د جابر رضي الله عنه دا حدیث په دې باره کښې صریح دې چه د رسول الله ﷺ آخری فعل ترک الوضوء مما مست النار دې پس جمهورو ددې حدیث نه د وضوء مما مست النار په نسخ باندې استدلال کړې دې، امام ترمذی ﷫ په جامع ترمذی کښې ددې تصریح کړې ده

قوله :﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هٰذَا اخْتِصَارٌ مِنَ الْحَدِيْثِ الْأَوَّلِ ﴾ دا قال ابوداؤد لږ مهتم بالشان او وضاحت ته محتاج دې، امام ابوداؤد رحمه الله فرمائي چه د جابر رضي الله عنه دا حدیث مستقل حدیث نه دې بلکه د حدیث سابق اختصار دې، د حدیث سابق راوی هم سیدنا جابر رضي الله عنه دې، ددې مضمون دا دې هغوی فرمائي چه یو ورځ ما د رسول الله ﷺ په خدمت کښې خبز او لحم پیش کړو رسول الله ﷺ دهغې نه لږ شان خوارک اوکړو او دهغې نه پس ئې اودس کولو سره د ماسپخین مونځ اوکړو، مونځ ئې چونکه په مینځ کښې کړې وو په دې وجه چه د مانځه نه فارغ شو نو رسول الله ﷺ باقی خوراک راطلب کړو او هغه ئې اوخوړلو. ددې نه پس ئې چه کله بل مونځ اوکړو نو دهغې دپاره رسول الله ﷺ اودس او نه فرمائیلو. امام ابوداؤد ﷫ دا بیانول غواړي چه هر کله اصل حدیث دا دې چه دهغې مضمون مونږ اوس بیان کړو نو هم دې له به اعتبار ورکولې شي، اوس که د اصل حدیث نه د وضوء مما مست النار په نسخ باندې استدلال صحیح دې نو په دې حدیث ﴿ كان اخر الامرين الخ ﴾ باندې هم صحیح دې او که په هغې سره په نسخ باندې استدلال صحیح نه دې نو په دې حدیث سره هم صحیح نه دې

لهٰذا دا به کتل غواړي چه په اورد حدیث سره د نسخ استدلال صحیح دې یا نه؟ د غور کولو نه معلومیږي چه د حدیث سابق نه په نسخ باندې استدلال صحیح نه دې ځکه چه رسول الله ﷺ د تناول لحم نه پس چه د ماسپخین د مانځه دپاره کوم اودس فرمائیلې وو په هغې کښې دوه احتمالات دی یو دا چه هغه د وضوء مما مست النار د اکل د وجې نه وو، دویم احتمال دا دې چه هغه اودس کول په دې وجه وو چه د مخکښې نه رسول الله ﷺ په اودس کښې نه وو، او د وضوء مما مست النار تر دې وخته پورې حکم نه وو شوې هغه ددې قصې نه روستو شوې دې لهٰذا ددې احتمال ثانی په صورت کښې په نسخ باندې استدلال صحیح نه دې. واذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال، خو که د سیدنا جابر رضي الله عنه دا حدیث ﴿ كان آخر الامرين الخ ﴾ مستقل حدیث وې نو بیا بیشکه دهغې نه په نسخ باندې استدلال صحیح وو، دا د امام ابوداؤد ﷫ د کلام تشریح ده، امام بیهقی ﷫ هم د مصنف ﷫ د کلام هم دا مطلب فهم کړې دې او هم دا غرض ئې بیان کړې دې

په نورو الفاظو کښې ددې وضاحت داسې هم کیدې شي چه ددې دواړو احادیثو مدار په محمد بن المنکدر باندې دې، د هغوی دوه شاګردان دی، ابن جریج او شعیب بن

ابی حمزة، ابن جریج خو د محمد بن المنکدر نه اصل حدیث بغیر د اختصار او تغیر نه نقل کړو، او شعیب بن ابی حمزة په خپله ددې حدیث یو مفهوم متعین کولو سره مختصرا روایت کړو، او په مفهوم فهم کولو کښې د هغوی نه غلطی اوشوه او دا ئې اووئیل چه ﴿کان اخر الامرین من رسول الله ﷺ ترک الوضوء مما مست النار﴾.

خو د امام ابوداؤد رحمه الله دا خبره کول چه دا حدیث ثانی د حدیث اول اختصار دې، مونږ نه منو ځکه چه په اختصار منلو کښې راوی ته د وهم نسبت لازمیږی، ځکه چه د حدیث اول نه په نسخ باندې استدلال واقعی صحیح نه دې لکه چه امام ابوداؤد رحمه الله هم اوفرمائیل، حاصل دا چه حدیث د جابر رضی الله عنه مستقل حدیث دې اودنسخ په باره کښې صریح دې، کما قال الجمهور.[1]

[۱۹۳](2) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ، قَالَ ابْنُ السَّرْحِ: بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ مِنْ خِيَارِ الْمُسْلِمِينَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ ثُمَامَةَ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا مِصْرَ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ جَزْءٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ فِي مَسْجِدِ مِصْرَ، قَالَ: "لَقَدْ رَأَيْتُنِي سَابِعَ سَبْعَةٍ أَوْ سَادِسَ سِتَّةٍ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي دَارِ رَجُلٍ، فَمَرَّ بِلَالٌ فَنَادَاهُ بِالصَّلَاةِ، فَخَرَجْنَا فَمَرَرْنَا بِرَجُلٍ وَبُرْمَتُهُ عَلَى النَّارِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَطَابَتْ بُرْمَتُكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، فَتَنَاوَلَ مِنْهَا بَضْعَةً، فَلَمْ يَزَلْ يَعْلُكُهَا حَتَّى أَحْرَمَ بِالصَّلَاةِ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَيْهِ".

ترجمه: عبید بن ثمامة المرادي وئیلی دی: راغی مونږ ته مصر ته عبد الله بن الحارث بن جزء د صحابو د رسول الله ﷺ نه، نو ما واوریدل د هغه نه چه بیان ئې کولو په مسجد د مصر کښې، هغه اووئیل: بیشکه زه وم اوم د اوو نه او یا شپږم د شپږو نه د رسول الله ﷺ سره په کور د یو سړي کښې، نو تیر شو بلال نو اوازيې ورته اوکړو د مانځه دپاره، نو مونږ اووتلو نو مونږ تیر شولو په یو سړي باندې او د هغه په کټوی باندې چه په اور وه، نو اووئیل هغه ته رسول الله ﷺ ایا پاکه ده ستا کټوی، نو هغه اووئیل: زما پلار او مور دې تانه قربان شي نو وائي خسته دهغې نه یوه ټکړه وو هغه چه ځله کښې ئې اړوله راړوله تر هغې چه تکبیر تحریمه ئې اووئیلو د مانځه دپاره، او ما کتل هغه ته.

مضمون حدیث:

قوله: ﴿لَقَدْ رَأَيْتُنِي سَابِعَ سَبْعَةٍ الخ﴾ عبید بن ثمامة المراوی فرمائي چه مصر کښې زمونږ خوا ته عبدالله بن الحارث صحابی رسول الله ﷺ تشریف راوړلو ما د هغوی نه د مصر په یو مسجد کښې واوریدل چه د یو ځل خبره ده چه د رسول الله ﷺ سره د یو صحابی په کور کښې مونږ شپږ یا اووه کسان وو، په هغوی کښې یو زه اوم، په دې کښې بلال رضی الله عنه راغلو او د مانځه خبر ئې ورکړو، پس مونږ هغه طرف ته روان شو نو مونږ په یو داسې سړی باندې تیر شو چه د هغه کټوئ په اور باندې پخیدله رسول الله ﷺ د هغه صحابی رضی الله عنه نه تپوس اوکړو چه ستا کټوئ ښه پخه شوه؟ دې صحابی عرض اوکړو جی! یا رسول الله ﷺ زما مور

[1]) خو مصنف رحمه الله ددې فن امام دې هغوی په خپله رائې کښې متفرد هم کیدې شی هغه د نورو د رائې پابند نه دې بلکه د مصنف رحمه الله خبره قیاس ته ډیره نږدې ده (ځکه چه) راویان داسې تصرفات کوی.

[2]): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۵۲۳۳) (ضعیف)

پلار دي په تاسو باندې قربان وي، رسول الله ﷺ د هغه کتوئ نه يو بوټئ راويستله او هغه ئې په خوله مبارکه کښې کيخودله اومسجدته لاړلو، مسجدته تلوسره ئې د مانځه نيت اوکړو.

قوله: ﴿ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَيْهِ ﴾ ددې جملې دوه مطلبونه کيدې شي يو خو دا چه دا واقعه زما د سترګو ليدلې ده او ليدلې واقعه نقل کوم، دويم مطلب ئې دا هم کيدې شي چه دا تيره شوې واقعه په دې وخت زما په سترګو کښې راغله، او ددې واقعې د بيان په وخت نقشه بالکل زما په سترګو کښې راغله، دا په اصل کښې د تعلق او مينې خبره وی، او د صحابه کرامو ﷺ د محبت خو تپوس مه کوه د دې حديث نه هم ترک الوضوء مما مست النار ثابتيږی کوم چه په ترجمة الباب کښې ذکر شوې دې.

باب التَّشْدِيدِ فِي ذَٰلِكَ

باب دې په بيان د تشديد کې په هغې کښې

[۱۹۴]([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ حَفْصٍ، عَنْ الْأَغَرِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْوُضُوءُ مِمَّا أَنْضَجَتِ النَّارُ".

ترجمه: د ابو هريره ﷺ نه روايت دې هغه وئيلی دي، چه رسول الله ﷺ وئيلی دی: اودس کول دهغې نه دي چه اور پخ کړی وي.

[۱۹۵]([2]) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، عَنْ يَحْيَى يَعْنِي ابْنَ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ سَعِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى أُمِّ حَبِيبَةَ فَسَقَتْهُ قَدَحًا مِنْ سَوِيقٍ، فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَمَضْمَضَ، فَقَالَتْ: يَا ابْنَ أُخْتِي أَلَا تَوَضَّأُ؟ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "تَوَضَّئُوا مِمَّا غَيَّرَتِ النَّارُ، أَوْ قَالَ: مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: فِي حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ، يَا ابْنَ أَخِي.

ترجمه: ابو سفيان بن سعيد بن المغيره حديث بيان کړی دی، چه بيشکه هغه داخل شو په ام حبيبه باندې نو وئې څکولو په هغه باندې يوه پياله د ستوانو نه، نو راوايې غوښتلې اوبه نو مضمضه ئې اوکړه، نو هغې اووئيل: اې زما د خور خويه! ايا ته اودس نه کوې بيشکه نبي ﷺ وئيلی دی: تاسو اودس کوئ دهغې نه چه تغير ورته اور ورکړی وي، او يايې اووئيل: دهغې نه چه اور مسه کړی وي. وئيلی دي ابوداود: د زهري په حديث کښې د يا ابن اخي لفظ راغلی دی.

تشريح: په تيرشوی باب کښې چه دهغې ترجمه ترک الوضوء مما مست النار،، ده دهغې حاصل دا دې چه اول په ما مست النار سره اودس واجب شوې وو روستو متروک شو يعنی ددې نسخ اوشوه، او ددې ترجمة الباب حاصل دا دې چه په دې مسئله کښې دوه کرته تشدد راغلو او بيا په ما مست النار سره اودس واجب شو ګويا د نسخ اول نسخ اوشوه، لکه ما

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٣٤٧٠)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الطهارة ٢٣ (٣٥٢)، سنن الترمذي/الطهارة ٥٨ (٧٩)، سنن النسائي/الطهارة ١٢٢ (١٧١، ١٧٢، ١٧٣، ١٧٤)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٥ (٤٨٥)، مسند احمد (٢/٤٥٨، ٥٠٣، ٥٢٩) (صحيح)

[2]: سنن النسائي/الطهارة ١٢٢ (١٨٠)، (تحفة الأشراف: ١٥٨٧١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٣٢٦، ٣٢٧) (صحيح)

چه د اول باب په شروع کښې ددې ډیر ښه طریقې سره وضاحت کړې دې ددې باب په بناء باندې دا وئیلې کیدې شي چه مصنف رحمه الله د وضوء مما مست النار قائل دې لکه چه د وضوء من لحوم الابل هم قائل وو لکه د تیر باب نه په مخکښې باب کښې تیر شو.

قوله :﴿ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ سَعِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ حَدَّثَهُ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى أُمِّ حَبِيبَةَ ﴾

یعنی ابوسفیان بن سعید ام المومنین ام حبیبة بنت ابی سفیان رضی الله عنها کره تشریف یوړلو، دا په رشته کښې دهغې ترور (یعنی د مور خور) کیږي.

قوله :﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ فِي حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ يَا ابْنَ أَخِي ﴾ دې سره مصنف رحمه الله اختلاف د راویانو بیانوی، دې حدیث لره د ابوسلمه نه روایت کونکی دوه دی یحیی بن ابی کثیر او زهری، د یحیی بن ابی کثیر په روایت کښې وه چه سیده ام حبیبة رضی الله عنها ابو سفیان بن سعید ته ﴿ یا ابن اختی ﴾ وئیلو سره خطاب اوکړو او د زهری په روایت کښې دی چه ددې په ځائې ئې ﴿ یا ابن اخی ﴾ وئیلو سره خطاب اوکړو، ﴿ یا ابن اختی ﴾ وئیل خو د حقیقت مطابق دی ځکه چه دا دواړه خاله او خورئې دی او ﴿ یا ابن اخی ﴾ وئیل مجازا دی.

خو ځان پوهه کړه چه د طحاوی او نسائی د روایت نه معامله برعکس معلومیږی یعنی په هغې کښې د زهری په روایت کښې ﴿ یا ابن اختی ﴾ دې او د یحیی په روایت کښې ﴿ یا ابن اخی ﴾ صاحب منهل د طحاوی د روایت د وجې نه دا رائې قائم کړې ده چه د ابوداؤد په روایت کښې وهم دې صحیح هغه دی چه د نسائی او طحاوی په روایت کښې دی، خو زه وایم چه د طحاوی په شرح امانی الاحبار کښې مولانا یوسف صاحب رحمه الله دا ثابته کړې ده چه په دې کښې د راویانو اختلاف دې او د هر دواړو نه په دواړو طریقو سره روایت شوې دې

بَابٌ فِي الْوُضُوءِ مِنَ اللَّبَنِ

باب دې په بیان د اودس ځکې د شودو نه

په ترجمة الباب کښې که د اودس نه مراد وضوء لغوی وی نو بیا خو د مصنف رحمه الله غرض دهغې استحباب ثابتول دی، او که د اودس نه وضوء شرعی مراد وی نو دهغې نفی مقصود ده، ځکه چه په حدیث الباب کښې دا دی چه یو ځل رسول الله ﷺ پئ اوڅکل او دهغې نه پس ئې مضمضه اوفرمائیله.

ځان پوهه کړه چه د شرب لبن نه پس د مانځه نه مخکښې وضوء لغوی یعنی مضمضه د ائمه اربعه په نزد مستحب ده خو د امام احمد رحمه الله یو روایت دې چه په لبن ابل سره اودس شرعی واجب دې، ځکه چه د ابن ماجه په یو روایت کښې دی. توضوأ من البان الابل.

[١٩٦](١) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ لَبَنًا فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَمَضْمَضَ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ لَهُ دَسَمًا".

---

(١): صحيح البخاري/الوضوء ٥٢ (٢١١)، والأشربة ١٢ (٥٦٠٩)، صحيح مسلم/الطهارة ٢٤ (٣٥٨)، سنن الترمذي/الطهارة ٦٦ (٨٩)، سنن النسائي/الطهارة ١٢٥ (١٨٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٨ (٤٩٨)، (تحفة الأشراف: ٥٨٣٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٢٣/١، ٢٢٧، ٣٢٩، ٣٣٧، ٣٧٣) (صحيح)

ترجمه: د ابن عباس ﷺ نه روایت دي، بیشکه رسول الله ﷺ وڅکل شوده نو راوېې غوښتلې اوبه نو مضمضه ئې اوکړه بیا ئې اوونیل بیشکه ددې لپاره غوړوالی دی.

مسئلة الباب کښې اختلاف:

حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله په دې باندې اجماع نقل فرمائیلې ده چه په لبن سره وضوء شرعی واجب نه دې، خو د امام ترمذی رحمه الله د کلام نه په دې کښې اختلاف معلومیږی لکه چه حضرت شیخ رحمه الله په حاشیه د کوکب کښې لیکلې دی هغه دا چه په دې کښې درې مذاهب کیدې شی، یو د ائمة اربعه کوم چه پورته ذکر شوې دې، دویم مسلک د بعض صحابه کرامو رضی الله عنهم لکه ابوهریره، ابوسعید الخدری دا حضرات ددې نه د اودس واجب کیدو قائل وو، پس منصف ابن ابی شیبة کښې ددې دواړو نه روایت دې ﴿ لا وضوء الا من اللبن ﴾ او دریم مسلک په دې کښې د ابوسلمة بن عبدالرحمن دې هغوی د استحباب هم قائل نه وو پس په مصنف ابن ابی شیبة کښې دی چه کله د هغوی نه دې باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائیل ﴿ امن شراب سائغ للشاربین؟ ﴾ آیا د داسې ښکلې څیز نه اودس کولې شی؟

بَابُ الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ

باب دې په بیان د رخصت کې په دې کې

په دې باب سره مقصود ترک المضمضة من اللبن ثابتول دی یعنی د پیو څکلو نه پس خوله کنګالول څه ضروری نه دی پس په حدیث الباب کښې دی انس رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ یو ځل پئ اوڅکل دهغې نه پس ئې نه مضمضه اوفرمائیله نه ئې اودس اوکړو او نه مونځ ابن رسلان رحمه الله فرمائی ﴿ واغرب ابن شاهین ﴾ یعنی ابن شاهین رحمه الله یوه عجیبه خبره کړې ده چه د سیدنا انس رضی الله عنه دا حدیث د ابن عباس رضی الله عنه د حدیث کوم چه تیر باب کښې وو ناسخ دې، د عجیب مطلب خو دا دې چه نسخ خو هلته وی چرته چه څوک د وجوب قائل وی، چه کله دواړه خبره بالاتفاق جائز دی نو نسخ د څه خبرې

[١٩٧]() حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ الْحُبَابِ، عَنْ مُطِيعِ بْنِ رَاشِدٍ، عَنْ تَوْبَةَ الْعَنْبَرِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: "إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ لَبَنًا، فَلَمْ يُمَضْمِضْ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ، وَصَلَّى"، قَالَ زَيْدٌ: دَلَّنِي شُعْبَةُ عَلَى هَذَا الشَّيْخِ.

ترجمه: توبة العنبري د انس رضی الله عنه اوریدلي دي چه هغه به ویل بیشکه رسول الله ﷺ وڅکل شوده، نو مضمضه ئې اونه کړه او اودس ئې هم اونه کړو او مونځ ئې اوکړو وئیلی دي زید: شعبه ماته دا شیخ راوښودلو.

تشریح: قوله: ﴿ دَلَّنِي شُعْبَةُ عَلَى هَذَا الشَّيْخِ ﴾ ددې حدیث په سند کښې د زید بن الحباب استاذ مطیع بن راشد دې، زید بن الحباب فرمائی چه د سماع حدیث دپاره د مطیع بن راشد

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٢٥٨) (حسن)

متعين کول او هغه طرف ته رهنمائی زما شعبه کړي وه غالبا د زيد مقصود په دې سره د خپل شيخ توثيق دي، او دا په دوه طريقو سره واقع کيږي يو دا چه د هغوی نه په شيخ سره تعبير کوی او شيخ الفاظ د توثيق نه دی اګرچه ادنی درجه ولی نه وی، دويم دا چه د شعبه په شان لوئي محدث چه کله د هغوی رهنمائی کړې ده نو يقينا هغه به ثقة راوی وی.

بَابُ الْوُضُوءِ مِنَ الدَّمِ

باب دې په بيان داودس ڪې د وينې نه

په مسئلة الباب کښې مذاهب ائمة :

په ترجمة الباب کښې چه کومه مسئله ده هغه اختلافي ده، د احنافو او حنابله په نزد مطلقا د بدن نه د دم سائل خروج ناقض وضوء دې که په سبيلين سره وی يا غير سبيلين سره (په دې کښې د دم تخصيص نشته بلکه مطلق نجاست دې) د شوافعو په نزد چه کوم دم خارج من السبيلين وی هغه ناقض دې او دهغې نه علاوه ناقض نه دې، امام مالک رحمه الله فرمائی چه د سبلين نه خارج کيدونکې وينه که بالکل خالصه وی بل څه نجاست وارۀ يا لوئې بول په هغې پورې لګيدلې نه وی نو ناقض نه ده، خو که دهغې سره بل څه نجاست يوځائې شوې وی نو بيله خبره ده، امام بخاری رحمه الله په صحيح بخاری کښې باب قائم کړې دې ﴿ باب من لم ير الوضوء الا من المخرجين ﴾ ځان پوهه کړه چه د احنافو او د حنابله په نزد قاعده ده چه د بدن د هر يوې حصې نه وينه وتل ناقض وضوء دی او شوافع وائی چه که د نجاست خروج د غير سبيلين نه وی نو هغه ناقض نه دې، امام شافعی رحمه الله دا فرمائی چه د بدن نه ددې نجاست خروج ناقض دې که د نجاست خروج د غير سبلين نه وی نتو هغه ناقض نه دې، امام شافعی رحمه الله دا فرمائی چه د بدن نه د هغه نجاست خروج ناقض دې کوم مخرج چه معتاد يعنی د سبيلين نه وی او امام مالک رحمه الله د مخرج معتاد سره يو بل قيد هم لګوی هغه دا دې چه خروج هم معتاد وی لهذا که د يو عارض يا بيمارئ د وجې نه د سبيلين نه نجاست خارج شی نو هغه به ناقض د طهارت نه وی مثلا د يو سړی د سبيلين نه د وينې خروج اوشو يا يو کانړې يا چينجې وغيره خارج شو نو د هغوی په نزد ناقض وضوء نه دې ځکه چه دهغې خروج معتاد نه دې يعنی د عادت مطابق نه دې بلکه د عادت خلاف دې، هم په دې وجه د مالکيانو په نزد استحاض ناقض د وضوء نه دې اګر که هغه د احد السبيلين نه خارج کيږی خو چونکه دهغې خروج معتاد نه دې بلکه خلاف عادت د مرض د وجې نه دې په دې وجه هغه د هغوی په نزد ناقض نه دې، او د امام شافعی رحمه الله په نزد د مخرج معتاد نه د يو څيز وتل د طهارت د ماتولو دپاره کافي دی د خروج معتاد کيدل ضروری نه دی، امام بخاری رحمه الله په دې باب سره هم دغه اختلاف ته اشاره کړې ده.

مصنف رحمه الله چه په دې باب کښې کومه واقعه ذکر کړې ده دهغې نه په ظاهر کښې هم دا معلوميږی چه خروج دم من غير السبيلين ناقض وضوء نه دې.

[١٩٨]() حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي صَدَقَةُ بْنُ يَسَارٍ، عَنْ عَقِيلِ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: "خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي فِي غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ، فَأَصَابَ رَجُلٌ امْرَأَةَ رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَحَلَفَ أَنْ لَا أَنْتَهِي حَتَّى أُهَرِيقَ دَمًا فِي أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ، فَخَرَجَ يَتْبَعُ أَثَرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْزِلًا، فَقَالَ: مَنْ رَجُلٌ يَكْلَؤُنَا؟ فَانْتَدَبَ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَرَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقَالَ: كُونَا بِفَمِ الشِّعْبِ، قَالَ: فَلَمَّا خَرَجَ الرَّجُلَانِ إِلَى فَمِ الشِّعْبِ، اضْطَجَعَ الْمُهَاجِرِيُّ وَقَامَ الْأَنْصَارِيُّ يُصَلِّي، وَأَتَى الرَّجُلُ، فَلَمَّا رَأَى شَخْصَهُ عَرَفَ أَنَّهُ رَبِيئَةٌ لِلْقَوْمِ، فَرَمَاهُ بِسَهْمٍ فَوَضَعَهُ فِيهِ فَنَزَعَهُ حَتَّى رَمَاهُ بِثَلَاثَةِ أَسْهُمٍ، ثُمَّ رَكَعَ وَسَجَدَ، ثُمَّ انْتَبَهَ صَاحِبُهُ، فَلَمَّا عَرَفَ أَنَّهُمْ قَدْ نَذِرُوا بِهِ هَرَبَ، وَلَمَّا رَأَى الْمُهَاجِرِيُّ مَا بِالْأَنْصَارِيِّ مِنَ الدَّمِ، قَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ، أَلَا أَنْبَهْتَنِي أَوَّلَ مَا رَمَى؟ قَالَ: كُنْتُ فِي سُورَةٍ أَقْرَؤُهَا فَلَمْ أُحِبَّ أَنْ أَقْطَعَهَا".

ترجمه: د جابر رضي الله عنه نه روایت دې هغه وائی: مونږ ووتلو د رسول الله ﷺ سره غزوة ذات الرقاع کښې، نو اورسیدو یو سړی ښځې د یو سړي ته د مشرکانو نه، نو قسم ئې اوکړو چه نه به منع کیږم تردې چه توی کړم وینه په ملګرو د محمد ﷺ کښې، نو اووتلو چه د پیغمبر تالاش ئې کولو، نو رسول الله ﷺ ځائې ونیولو په یو ځائې کښې، نو وئې وئیل څوک دی هغه سړی چه زمونږ حفاظت او څوکیداري اوکړي؟ نو اجابت اوکړو یو سړي د مهاجرینو نه او بل سړي د ا نصارو نه، نو هغه وفرمایل چه شئ تاسو په خوله ددې دره کښې، هغه وائی هرکله چه دواړه سړي اووتل خودلې درې ته، نو تکیا ولګوله مهاجر، او پاڅیدلو انصاري چه مونځ ئې کولو، او راغی هغه سړی هرکله ئې چه ئې هغه اولیدلو نو پوهه شو چه دا د قوم جاسوس دی، نو وئې ویشتلو په غشي نو هغه پرې اولګیدو نو هغه ئې راویستلو، تردې چه په درېو غشویې ویشتلو، بیا ئې رکوع او سجده اوکړه، بیا رابیدار شو ملګری د هغه، هر کله چه هغه سړي ته پته ولګیده چه دوی ورباندې پوهه شو نو اوتختیدو، هرکله چه مهاجر اولیدل هغه څه چه په انصاري باندې دي د وینو نه، نو اوئې وئیل سبحان الله! ایا تا زه نه بیدارولم په اول ځل ویشتلو سره، هغه اووئیل زه وم په سورت کښې چه لوستو مې دا مې نه وه خوښه چه هغه پرې کړم.

مضمون حدیث:

مضمون د حدیث دا دې چه جابر رضي الله عنه فرمائی مونږ د رسول الله ﷺ سره په غزوة ذات الرقاع کښې وو یو مسلمان سړي د یو مشرک ښځه قتل کړه یو مشرک له په دې باندې غصه ورغله او هغه ددې خبرې قسم اوکړو چه ترڅو پورې ما د رسول الله ﷺ په ملګرو کښې د چا وینه نه وی توئې کړې په آرام به نه کینم، پس دا مشرک د مسلمانانو په قافله پسې شو، رسول الله ﷺ په یو منزل باندې کوز شو او د عادت مطابق رسول الله ﷺ په شپه کښې د څوکئ انتظام اوفرمائیلو، او تپوس ئې اوکړو چه د شپې به څوک څوکئ اوکړی؟ په دې باندې دوه صحابه کرام یو د مهاجرینو نه یعنی سیدنا عمار بن یاسر رضي الله عنهما او یو د انصارو نه یعنی عباد بن بشیر رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په آواز باندې لبیک اووې. رسول الله ﷺ هغوی ته هدایت

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٢٤٩٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٤٣/٣، ٣٥٩) (حسن)

اوکړو چه مخامخ غر ته لاړ شئ او هلته په ویخه شپه تیره کړئ پس دا دواړه صحابه کرام هلته لاړل او خپل مینځ کښې ئې دا فیصله اوکړه چه مونږ دواړه به په نمبر نمبر شپه شوګیره کوو پس د شپې په شروع کښې د عمار بن یاسر اوده کیدل او د عباد بن بشیر رضی الله عنه ویخ پاتې کیدل فیصله شو، عباد بن بشیر د مانځه نیت اوتړلو او اودریدلو، هغه مشرک د اول نه د هغوی په انتظار وو هغه د لرې نه دا صحابی اولیدلو نو پوهه شو چه دې ددې قافلې چوکیدار او څوکئ کونکې دې، پس په هغه باندې ئې غشې ورګزار کړو او هغوی پرې اولګیدل، دا صحابی په مانځه کښې وو په مانځه کښې ئې دا غشې د بدن نه ویستلو او وې غورځولو، دې مشرک پرلپسې په هغوی باندې درې ځل په غشی سره حمله اوکړه آخر دې صحابی رکوع سجده اوکړه او د مانځه نه چه فارغ شو نو خپل ملګرې یعنی عمار بن یاسر رضی الله عنه ئې بیدار کړو، چه کله دې مشرک اولیدل چه دوی دواړو خبرې اترې شروع کړې نو پوهه شو چه په ما باندې پوهه شو پس فورا د هغه ځائې نه په تیخته شو. سیدنا عمار رضی الله عنه چه کله ددې انصاری په بدن باندې وینې اولیدې نو وې فرمائیل سبحان الله تاسو زه په شروع کښې ولې ویخ نه کړم، چه کله اول هغه په غشی باندې ګزار اوکړو نو دې انصاری صحابی سیدنا عباد بن بشیر رضی الله عنه جواب ورکړو چه ما په مانځه کښې یو سورت شروع کړې وو دهغې د پوره کولو نه بغیر مې مونځ ختمول نه غوښتل، په بعض روایاتو کښې دی چه ددې نه مراد سورة کهف دې.

د احنافو د طرف نه د حدیث الباب جوابات:

شوافع په دې حدیث باندې استدلال کوی چه کومه وینه خارج من غیر السبیلین وی هغه ناقض وضوء نه ده او د امام بخاری رحمه الله مسلک هم دا دې پس هغوی په صحیح بخاری کښې ددې سلسلې ډیر آثار ذکر فرمائیلې دی.

د دې زمونږ د طرف نه ډیر جوابونه کړې شوې دی، اول دا چه دا حدیث ضعیف دې ددې په سند کښې عقیل بن جابر یو راوی دې چه مجهول دې هم په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا قصه تعلیقا په صیغه د تمریض ذکر کړې ده، دویم دا چه دا فعل د صحابی رضی الله عنه دې، کیدې شی چه د هغوی مسلک هم دا وی، دریم جواب دا دې چه دا صحابی د مناجات په حالت کښې وو کیدې شی چه هغه ته د خروج دم پته نه وی لګیدلې، څلورم دا چه مونږ دا اومنله چه خروج دم من غیر السبیلین ناقض وضوء نه دې خو فی نفسه خو دم کثیر بالاتفاق نجس دې ددې کثرت دم باوجود به مونځ څنګه صحیح کیږی. فما هو جوابکم فهو جوابنا.

د شوافعو د طرف نه په استدلال کښې د سیدنا عمر رضی الله عنه واقعه هم پیش کولې شی کومه چه په موطاء د امام مالک رحمه الله کښې ده مسغر وائی چه په کومه شپه په سیدنا عمر رضی الله عنه باندې حمله اوکړې شوه ما اوکتل چه عمر رضی الله عنه مونځ کولو او د هغوی د بدن نه وینه روانه وه، زمونږ د طرف نه جواب دا دې چه د عمر رضی الله عنه قصه د مبحث نه خارج ده ځکه چه د هغه نه خو وینه مسلسل روانه وه هغه د معذور په حکم کښې وو، او د معذور حکم بیل دې.

د احنافو دليل :

د احنافو د مسلک ډير دلائل دی، يو دهغې نه د استحاض والا روايت دې کوم چه په صحاح سته کښې موجود دې، اوس که څوک اوائی چه دا استحاض خو خارج من السبلين دې،د دې جواب دا دې چه د استحاض د ناقض کيدو علت دا نه دې بيان کړې شوې چه هغه خارج من السبيلين دې بلکه رسول اللهﷺ ارشاد اوفرمائيلو ﴿ فانها دم عرق ﴾ معلومه شوه چه د نقض وضوء مدار په استحاضه او خارج من السبيلين باندې نه دې بلکه صرف په دم عرق باندې دې او د بدن د هر يوې حصې نه چه وينه راوځی هغه به دم عرق شمارلې کيږی.

بل دا چه احنافو د حديث الرعاف نه استدلال کړې دې او هغه په دارقطنی کښې په ډيرو طرقو سره دې، چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ من اصابه قئ او رعاف او قلس فلينصرف وليتوضاء ثم ليبن على صلوته ﴾ حضرت سهارنپوری‌رحمه الله په بذل کښې د احنافو د مسلک ډير روايتونه په تفصيل سره ذکر فرمائيلې دی.

د دم مقدار معفو کښې مسالک ائمة :

د دې مقام مناسب يوه مسئله بله ده هغه دا چه د دم معفو مقدار څه دې؟ او معاف دې هم او يا نه؟ د احنافو په نزد په اندازه د درهم معاف دې او د امام شافعی‌رحمه الله په نزد دوه روايتونه دی احدهما لا يعفى مطلقا، ثانيهما يعفى ما دون الكف وهو مذهب احمد، وعند المالكية روايتان ۱: قدر الدرهم ۲: مادون الدرهم كذا فى هامش الكوكب والفيض السمائى.

بَابُ الْوُضُوءِ مِنَ النَّوْمِ

باب دې په بيان د اودس کښې د خوب نه

د نواقض وضوء بيان شروع دې نوم ناقض وضوء دې او که نه په کوم صورت کښې دی او په کوم صورت کښې نه دې په دې کښې د علماء کرامو اتۀ مشهور اقوال دی چه هغه امام نووی هم ذکر کړی دې.

۱: مطلقا ناقض دې، دا روايت دې د اسحق بن راهويه، حسن بصری او مزنی رحمهم الله نه،

۲: مطلقا غير ناقض دې دا روايت دې د ابو موسى اشعری‌رضی الله عنه، سعيد بن المسيب او اوزاعی رحمهم الله نه،

۳: نوم کثير ناقض دې مطلقا او قليل ناقض نه دې دا منقول دې د امام مالک او زهری نه او په يو روايت د امام احمد رحمه الله کښې هم داسې دی،

۴: په حالت قيام او قعود کښې نوم کثير او ددې دواړو حالتونو نه علاوه په باقی کښې مطلقا ناقض دې، دا مذهب دې د امام احمدرحمه الله،

۵: کوم خوب چه په هيئة من هيئات الصلاة وی هغه ناقض نه دې ګينې ناقض دې، دا مذهب دې د احنافو خو ددې نه مراد د مانځه هيئت مسنونه دې، پس قيام او قعود او رکوع ـ سجود کښې چه د سنت طريقې مطابق وی په هغې کښې اودۀ کيدل ناقض وضوء نه دی: باقی حالات لکه نوم متکئا يا مضطجعا يا مستقلبا هغه به ناقض وی.

۶: کوم خوب چه جالسا د تميکن مقعد على الارض سره وی صرف هغه ناقض نه دې باقی

تولو حالاتو کښې ناقض دي، دا مذهب دې د امام شافعی رحمه الله.

٧: لا ينقض الا نوم راكع والساجد رواية عن احمد.

٨: لا ينقض الا نوم الساجد فقط رواية عن احمد ايضا.

په دې اقوال ثمانيه کښې دريم قول د امام مالک رحمه الله مسلک دې او قول رابع د امام احمد او قول خامس د احنافو او قول سادس د شوافعو دې، لهذا هم ددې څلورو ياد ساتل د طالبانو دپاره اهم دی.

[١٩٩]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شُغِلَ عَنْهَا لَيْلَةً فَأَخَّرَهَا حَتَّى رَقَدْنَا فِي الْمَسْجِدِ، ثُمَّ اسْتَيْقَظْنَا ثُمَّ رَقَدْنَا ثُمَّ اسْتَيْقَظْنَا ثُمَّ رَقَدْنَا ثُمَّ خَرَجَ عَلَيْنَا، فَقَالَ: لَيْسَ أَحَدٌ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ غَيْرُكُمْ".

ترجمه: عبد الله بن عمر رضي الله عنهما نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ يوه شپه دَ لښکر په تيارئی کښې مصروفتيا سره دَ ماسخوتن مونځ نا دخته کړو چه مونږ اوده شو په جمات کښې، بيا رابيدار شو، بيا اوده شو، بيا رابيدار شو، بيا اوده شو، بيا راووتلو مونږ ته، نو اووئی وئيل: نشته هيڅ کس چه انتظار کوي د مونځ غير د تاسو نه

د حديث د ترجمة الباب سره مناسبت:

١: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، قوله حَتَّى رَقَدْنَا فِي الْمَسْجِدِ ﴾ د حديث د ترجمة الباب سره مناسبت دا دي چه ددې نه معلوميږی چه هر نوم ناقض وضوء نه دي لکه چه د جمهورو مذهب دي، او ظاهره ده چه د هغوی دا خوب قاعداً وو په هيئت د صلوٰة باندې ځکه چه د مانځه انتظار په ناسته باندې کول مستحب دی، په دې وجه ناقض وضوء نه شو، صاحب منهل ليکی چه ددې حديث نه استدلال کړې شوې دې چه نوم قليل ناقض نه دې ځکه چه خفقان الراس په نوم قليل کښې کيږی.

﴿ فَقَالَ « لَيْسَ أَحَدٌ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ غَيْرُكُمْ » ﴾ د رسول الله ﷺ مقصود په دې ارشاد سره دې منتظرين صلوة، صحابه کرامو رضي الله عنهم ته تسلی ورکول وو چه د انتظار تکليف ترې نه اوچت شی، او مطلب دا دې چه الله پاک تاسو ته توفيق درکړې دې د مانځه د انتظار کولو په خلاف د نورو خلقو چه هغوی د مونځ کولو نه پس اوده دی يعنی زنانه ماشومان او معذورين وغيره، او دا هم احتمال دې چه نور اهل مساجد مراد وی چه نورو مسجدونو والا د مانځه نه پس اوده شوې دی او تاسو ني چه د مانځه په انتظار کښې ناست يئ، او يو احتمال دا هم دې چه د ﴿ غيركم ﴾ نه مراد نور خلق يعنی اهل کتاب يهود وغيره مراد وی، ځکه چه هغوی به د ماسخوتن مونځ بالکل نه کولو

): صحيح البخاري/مواقيت الصلاة ٢٤ (٥٧٠)، صحيح مسلم/المساجد ٣٩ (٦٣٩)، (تحفة الأشراف: ٧٧٧٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٨٨/٢، ١٢٦) (صحيح)

[٢٠٠](١) حَدَّثَنَا شَاذُ بْنُ فَيَّاضٍ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ الدَّسْتَوَائِيُّ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْتَظِرُونَ الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ حَتَّى تَخْفِقَ رُءُوسُهُمْ ثُمَّ يُصَلُّونَ وَلَا يَتَوَضَّئُونَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: زَادَ فِيهِ شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: كُنَّا نَخْفِقُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَوَاهُ ابْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، بِلَفْظٍ آخَرَ.

ترجمه: د انس رضي الله عنه نه روايت دې هغه وئيلي دي وو ملګري د رسول الله ﷺ چه انتظار به يې کولو د وروستني ماسخوتن تردې چه خکته به شو سرونه د هغوی بيا به ئې مونځ کولو او اودس به ئې نه کولو. وئيلي دي ابوداود: زيادت کړی دی په دې کښې شعبه د قتاده نه. هغه وائي: وو مونږ چه خکته کيدل به سرونه زمونږ په زمانه د رسول الله ﷺ کښې، او روايت کړی دی ابن ابي عروبه د قتاده نه په نورو الفاظو سره.

تشريح: ﴿ قوله حَتَّى تَخْفِقَ رُءُوسُهُمْ ﴾ يعنی د پرکالئ او خوب د راتلو د وجې نه به د هغوی سرونه ښکته شو لکه چه په ناسته ناسته د اودهٔ کيدو په حالت کښې کيږی چه زنه د سينې سره اولګيږی.

[٢٠١](٢) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، وَدَاوُدُ بْنُ شَبِيبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ، أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ: "أُقِيمَتْ صَلَاةُ الْعِشَاءِ، فَقَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ لِي حَاجَةً، فَقَامَ يُنَاجِيهِ حَتَّى نَعَسَ الْقَوْمُ أَوْ بَعْضُ الْقَوْمِ، ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ وَلَمْ يَذْكُرْ وُضُوءًا".

ترجمه: بيشکه انس بن مالک وائي: ودرولی شو مونځ د ماسخوتن، نو پاڅيدلو يو سړی، نو هغه اووئيل: اې د الله رسوله! زما څه حاجت دی، نو هغه اودريدلو چه مناجاة ئې ورسره کولو تردې چه خلک اوده شول، او يا بعضې خلک اوده شول، بيا ئې مونځ اوکړو دوی ته او ذکر ئې نه کړو اودس.

[٢٠٢](٣) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، وَهَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ حَرْبٍ، وَهَذَا لَفْظُ حَدِيثِ يَحْيَى، عَنْ أَبِي خَالِدٍ الدَّالَانِيِّ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْجُدُ وَيَنَامُ وَيَنْفُخُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ، قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: صَلَّيْتَ وَلَمْ تَتَوَضَّأْ وَقَدْ نِمْتَ، فَقَالَ: إِنَّمَا الْوُضُوءُ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا"، زَادَ عُثْمَانُ، وَهَنَّادٌ: فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَوْلُهُ الْوُضُوءُ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا هُوَ حَدِيثٌ مُنْكَرٌ، لَمْ يَرْوِهِ إِلَّا يَزِيدُ أَبُو خَالِدٍ الدَّالَانِيُّ، عَنْ قَتَادَةَ، وَرَوَى أَوَّلَهُ جَمَاعَةٌ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَلَمْ يَذْكُرُوا شَيْئًا مِنْ هَذَا، وَقَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَحْفُوظًا، وَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي، وَقَالَ شُعْبَةُ: إِنَّمَا سَمِعَ قَتَادَةُ مِنْ أَبِي الْعَالِيَةِ أَرْبَعَةَ أَحَادِيثَ: حَدِيثَ يُونُسَ بْنِ مَتَّى، وَحَدِيثَ ابْنِ عُمَرَ فِي الصَّلَاةِ، وَحَدِيثَ الْقُضَاةُ ثَلَاثَةٌ، وَحَدِيثَ ابْنِ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنِي رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ مِنْهُمْ: عُمَرُ، وَأَرْضَاهُمْ عِنْدِي عُمَرُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَذَكَرْتُ حَدِيثَ يَزِيدَ الدَّالَانِيِّ لِأَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، فَانْتَهَرَنِي اسْتِعْظَامًا لَهُ، وَقَالَ: مَا لِيَزِيدَ الدَّالَانِيِّ يُدْخِلُ عَلَى أَصْحَابِ قَتَادَةَ؟ وَلَمْ يَعْبَأْ بِالْحَدِيثِ.

(١): تفرد به ابوداود (تحفة الأشراف: ١٣٨٤)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحيض ٣٣ (٣٧٦)، سنن الترمذي/الطهارة ٥٧ (٧٨) (صحيح)

(٢): صحيح مسلم/الطهارة ٣٣(٣٧٦)، (تحفة الأشراف: ٣٦١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/١٦٠، ٢٦٨) (صحيح)

(٣): سنن الترمذي/الطهارة ٥٧ (٧٧)، (تحفة الأشراف: ٥٤٢٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٢٥٦) (ضعيف)

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دي، بيشکه رسول الله ﷺ وو چه سجده ئې کوله او اوده کېدلوبه او پوکی به ئې کول. بيا به اودريدو او مونځ به ئې کولو او اودس به ئې نه کولو، هغه اوونيل: ما ورته اوونيل: تا مونځ اوکړو او اودس دې اونه کړو په تحقيق سره ته خو اوده شوی وې، نو هغه اوونيل: بيشکه اودس په هغه چا باندې دی چه هغه اوده شي په تکيا باندې. زيادت کړی دی عثمان او هناد: بيشکه هغه چه کله تکيا ووهي نو سستېږي اندامونه د هغه. وئيلی دي ابوداود: وينا د هغه: چه (الوضوءُ علی من نام مضطجعاً) هغه حديث منکر دی نه دی روايت کړی مگر يزيد ابو خالد الدالاني د قتاده نه، او روايت کړی دي اول سر د حديث يو جماعت د ابن عباس نه، او نه ئې دی ذکر کړی څه شی د دېنه، او هغه وئيلی دی: وو نبي ﷺ محفوظ.

تشريح: ٢: ﴿ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ وقوله عَنْ أَبِي خَالِدٍ الدَّالَانِيِّ ﴾ د هغوی نوم يزيد بن عبدالرحمن دې لکه چه د مصنف رحمه الله په کلام کښې وړاندې راغی ډېرو ائمة رجال د هغوی تضعيف کړې دې، ﴿ قوله يَسْجُدُ وَيَنَامُ وَيَنْفُخُ ﴾ د ترمذی په روايت کښې دی ﴿ نام وهو ساجد حتى غط ونفخ ﴾ چه دهغې نه معلومېږی چه د اوده کېدو نه مراد په مانځه کښې د سجدې په حالت کښې اوده کېدل دی لهذا ددې نه معلومه شوه چه خوب د مونځ په هيئة باندې کول ناقض نه دې، صاحب منهل هم دا خبره ليکلې ده باقی د انبياو عليهم السلام خوب خو په هيڅ حالت کښې هم ناقض نه دې.

﴿ قوله ولم تَتَوَضَّأْ وَقَدْ نِمْتَ فَقَالَ « إِنَّمَا الْوُضُوءُ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا » ﴾ يعنى سيدنا ابن عباس رضي الله عنهما عرض اوکړو يا رسول الله ﷺ تاسو ته د مانځه دوران کښې خوب درغلې وو تاسو هم په هغه حالت کښې مونځ پوره کړو او په مينځ کښې مو اودس او نه فرمائيلو نو په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائيل اودس په هغه سړی باندې واجب دې د چا خوب چه مضطجعاً وی هر قسم خوب ناقض نه دې.

په دوه احاديثو کښې رفع تعارض:

خان پوهه کړه چه د ابن عباس رضي الله عنهما سوال خو ښکاره دې تشريح ته محتاج نه دی خو د رسول الله ﷺ دا جواب کوم چه دلته مذکور دې،

په دې باندې يو اشکال دې، هغه دا چه ددې نه په طريقه د مفهوم معلومېږی چه د رسول الله ﷺ خوب که مضطجعا وی نو ناقض وضوء به وی حال دا چه د انبياو عليهم السلام خوب ناقض نه دې مشهوره مسئله ده، هم ددې وجې نه وړاندې په يو حديث کښې چه دهغې ذکر وړاندې راځی چه کله عائشې رضي الله عنها د رسول الله ﷺ نه هم دغه شان تپوس اوکړو نو هغه وخت رسول الله ﷺ په جواب کښې ارشاد اوفرمائيلو ﴿ تنام عيناى ولا ينام قلبى ﴾ چه په هغې سره رسول الله ﷺ هم دې طرف ته اشاره اوفرمائيله چه خوب د نبي ﷺ ناقض نه دې نو اوس په دواړو جوابونو کښې تعارض ظاهر دې هم ددې اشکال او تعارض په بناء باندې امام ابوداؤد رحمه الله وړاندې په دې روايت باندې کلام کوی، ﴿ قال ابوداؤد قوله الوضوء على من نام مضطجعا هو حديث منكر الخ ﴾ ددې حديث چه کومه آخری ټکړه ده يعنی د ابن عباس رضي الله عنهما د رسول الله ﷺ

نه تپوس کول او بیا په هغې باندې د رسول اللهﷺ جواب کول ﴿ انما الوضوء علی من نام مضطجعا ﴾ داحدیث ثابت نه دې په دې کښې ابوخالد دالانی منفرد دې کوم چه ضعیف راوی دې د ابوخالد نه علاوه نورو راویانو ددې حدیث صرف اول حصه ذکر کړې ده، آخری حصه ئې نه ده ذکر کړې لهذا یو جواب خو د پورته اشکال دا شو چه حدیث بالکل ثابت نه دې.

د دعوی نکارة دلائل

وړاندې مصنفؒ نور هم بعض دلائل د حدیث ددې نکرې د عدم ثبوت پیش کوی پس فرمائی ﴿ وقال کان النبیﷺ محفوظا ﴾ یعنی رسول اللهﷺ ددې خبرې نه محفوظ او بری وو چه په حالت نوم کښې دې هغوی ته حدث (خروج ریح) لاحق شی، او هغوی ته دې احساس نه وی، یعنی خوب فی نفسه خو ناقض نه دې بلکه په دې وجه ناقض دې چه هغې کښې قوی گمان د خروج ریح دې او عام خلقو ته په خوب کښې د خروج ریح پته نه لگی په دې وجه د عام خلقو په حق کښې خوب د خروج ریح قائم مقام کړې شو او د رسول اللهﷺ شان دا نه دې چه هغوی ته دې د خروج ریح پته او نه لگی، لهذا د هغوی په حق کښې خوب ناقض هم نه دې که مضطجعا وی او که بل شان، دا خو ددې کلام تشریح شوه

خو ځان پوهه کړه چه د ﴿ وقال ﴾ ضمیر کوم طرف ته راجع دې د ظاهر سیاق نه معلومیږی چه د ابن عباسؓ طرف ته دې خو حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د ابوداؤدؒ روایت امام بیهقیؒ هم ذکر فرمائیلې دې په هغې کښې داسې دی ﴿ وقال عکرمة کان النبیﷺ محفوظا ﴾ ددې نه معلومیږی چه زمونږ په نسخه کښې د قال نه روستو عکرمة پاتې شوې دې ﴿ وقالت عائشة قال النبیﷺ تنام عیناى ولا ینام قلبى ﴾ دا د مصنفؒ د طرف نه په ذکر کړې دعوی باندې دویم دلیل دې ددې وضاحت مونږ سره په پورته کلام کښې راغلو.

د لیلة التعریس په واقعه باندې یو شبه

خو په دې حدیث باندې یو اشکال دې هغه دا چه هر کله دا خبره ده چه د رسول اللهﷺ خوب د داسې غفلت نه وو نو د لیلة التعریس واقعه ولې پیښه شوه هلته د مانخه په وخت ټول اوده پاتې شو، جواب دا دې چه د طلوع شمس تعلق د سترگې سره دې د قلب سره نه دې او سترگه بیداره نه ده، په خلاف د حدث چه ددې تعلق د باطن سره دې او قلب بیدار دې، حضرات علماء کرامو لیکلې دی چه د رسول اللهﷺ قلب مبارک به بیدار وو او په دې کښې د الله پاک یو حکمت دا دې چه د انبیاء ﷺ خوبونه وحی وی په دې وجه به د رسول اللهﷺ قلب مبارک بیدار وو چه رسول اللهﷺ دا وحی محفوظ اوساتلې شی او په هر حال کښې به ئې په معارف الهیه کښې ترقی فرمائیله.

پس ځان پوهه کړه چه دا صرف د رسول اللهﷺ خصوصیت نه دې بلکه نور انبیاء ﷺ هم په دې کښې شامل دی پس د ابن سعدؒ په یو روایت کښې کوم چه د عطاء نه مرسلا مروی دې په هغې کښې داسې دی ﴿ انا معاشر الانبیاء تنام اعیننا ولا تنام قلوبنا ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د ټولو انبیاء کرامو ﷺ قلوب په حالت نوم کښې بیدار وی. (منهل)

﴿ وقال شعبة انما سمع قتادة الخ ﴾ دا د مصنفؒ په دعوی مذکور باندې څلورم

دليل دې، هغه دا چه شعبهؒ فرمائي چه قتادة د ابوالعاليه نه صرف څلور احاديث اوريدلې دی [1] ورانديّ ددې څلورو احاديثو تعين دې. مطلب دا دې چه حديث الباب لره قتادة د ابوالعاليه نه روايت کوی او قتاده د ابوالعاليه نه صرف څلور احاديث اوريدلې دی، او دا حديث په دې څلورو کښې نه دی لهذا حديث منقطع شو

بهر حال د مصنفؒ دا وينا ده چه د حديث دا ټکړه ثابته نه ده او معنوی اشکال په دې باندې هم هغه دې کوم چه مونږ پورته ذکر کړې دې، خو ددې اشکال يو جواب دا کړې شوې دې کوم چه حضرتؒ هم په بذل کښې ذکر فرمائيلې دی، هغه دا چه د رسول اللهﷺ جواب ﴿ انما الوضوء على من نام مضطجعا ﴾ د جواب على اسلوب الحکيم د قبيل نه دې جواب په اسلوب د حکيم دې ته وائی چه په هغې کښې د سوال د مطابقت رعايت نه وی بلکه د سائل د حال او مقام رعايت ملحوظ وی پس په دې جواب کښې رسول اللهﷺ د عام خلقو د احوالو پيش نظر د تعليم امت دپاره دا جواب ارشاد اوفرمائيلو څکه چه : امت حکم هم دا دې چه نوم مضطجعا ناقض دې لهذا ددې اشکال نه د بچ کيدو په غرض خو د حديث د تضعيف حاجت نشته خو تحقيق روايت امر اخر دې

[٢٠٣] [2] حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ الْحِمْصِيُّ، فِي آخَرِينَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، عَنِ الْوَضِينِ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ مَحْفُوظِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَائِذٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وِكَاءُ السَّهِ الْعَيْنَانِ، فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ".

ترجمه: دعلي بن ابي طالبؓ نه روايت دې، هغه وئيلی دی: چه وئيلی دې رسول اللهﷺ وارِی د عورت هغه دواړه سترګې دې، پس هغه څوک چه اوده شو نو اودس دې اوکړي

تشريح: ٣ ﴿ حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ الْحِمْصِيُّ قوله وِكَاءُ السَّهِ الْعَيْنَانِ فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ ﴾ يعنی : شرمګاه مزې سترګې دی د سترګو نه مراد يقظة يعنی بيداری ده مطلب دا شو چه کله انسان بيدار وی او د هغه سترګې کولاؤ وی نو ګويا په شرمګاه باندې مزې تړلې شوې دې چه دننه څيز بهر نه شی راتلې، د کوم احساس چه هغه نائم ته نه شی کيدې او ظاهره ده چه د انسان په خيټه کښې رياح وغيره وی نو کله چه هغه اوده شی نو د شرمګاه د هغه مزی د پرانستلې کيدو په وجه باندې د هوا خارج کيدو قوی امکان دې هم په دې وجه شريعت نوم نه ناقض وضوء وئيلی دی، ددې حديث نه دا خبره بالکل صفا معلوميږی چه نوم فی نفسه ناقض وضوء نه دې څنګه چه د جمهورو مسلک دې. خان پوهه کړه چه ﴿ الـه ﴾ کوم چه په دې حديث کښې مذکور دې دا د حروف ناقصه نه دې يعنی د کوم حرف اصلی چه غائب دې څکه چه دا لفظ په اصل کښې ﴿ سته ﴾ وو چه دهغې جمع ﴿ استاه ﴾ راځی لکه د فرس جمع افراس، پس په دې کښې تعليل دا اوشو چه اولاً ددې حرف آخر هاء تخفيفا حذف کړې شوه

---

[1]) لکن الحصر في الاربعة اما باعتبار علمه او تقريبي اذ ذکر البيهقي حديثين اخرين فالمجموع حديثين فالجموع ستة وفي الترمذي قال شعبة لم يسمع قتادة من ابي العالية الا ثلاثة اشياء)

[2]): سنن ابن ماجه الطهارة ٦٢ (٤٧٧)، (تحفة الأشراف: ١٠٢٠٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (١١١/١، ٩٧/٤) (حسن)

او بيا دهغې په عوض کښې په شروع کښې همزه راوړلې شوه نو دا ﴿ است ﴾ شو. او لفظ است په احاديثو کښې وارد شوې دې ځنګه چه د ابوهريره رضي الله عنه په حديث کښې دی ﴿ فخررت لاستي ﴾ بيا دا اوشوه چه هاء کوم چه دهغې آخرى حرف وو يعنى لام کلمه دوباره راوړلې شوه او عين کلمه يعنى تاء حذف کړې شوه نو هغه همزه کومه چې دهغې په شروع کښې د هاء په عوض کښې راوړلې شوې وه هغه حذف کړې شوه لهذا اوس ﴿ سه ﴾ پاتې شو

د دې نه پس خان پوهه کړه چه دا چه په دې حديث کښې راغلى دى ﴿ فمن نام فليتوضا ﴾ ددې نه هغه خلقو استدلال کړې دې کوم چه نوم لره مطلقا ناقض منى، کوم چه د اقوال ثمانيه نه يو قول دې او دا د جمهورو خلاف دې په دې وجه ددې جواب دا کړې شوې دې چه دا ضعيف دې، ددې په سند کښې دوه راويان داسې دى کوم چه ضعيف دى يو بقية بن الوليد دويم وضين، بله دا چه دا حديث منقطع دې ځکه چه د عبدالرحمن بن عائذ سماع د على رضي الله عنه نه ثابت نه ده، نقله العينى عن ابى زرعة الرزاى... دريم تاويل د حديث دا هم کيدې شى چه په دې حديث کښې دا بيانيږى چه نوم په دې وجه ناقض دې چه په دې سره د شرمګاه خولۀ پرانستلې کيږى نو په کوم خوب کښې چه د خوله پرانستلې کيدل اقرب او اغلب وى هم هغه خوب به دلته مراد وى هر قسم خوب به په دې کښې داخل نه وى. بله دا چه احاديث سابقه هم په دې باندې دلالت کوى چه هر نوم ناقض وضوء نه دې، والله تعالى اعلم بالصواب.

بَابٌ فِي الرَّجُلِ يَطَأُ الأَذَى بِرِجْلِهِ

باب دې په بيان د سړي کې چې پايمال کوي ګنده شى په خپله خپه

[٢٠٣](١) حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ. ح وحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنِي شَرِيكٌ، وَجَرِيرٌ، وَابْنُ إِدْرِيسَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ "كُنَّا لاَ نَتَوَضَّأُ مِنْ مَوْطِئٍ، وَلاَ نَكُفُّ شَعْرًا وَلاَ ثَوْبًا"، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي مُعَاوِيَةَ فِيهِ: عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، أَوْ حَدَّثَهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: وَقَالَ هَنَّادٌ: عَنْ شَقِيقٍ، أَوْ حَدَّثَهُ عَنْهُ.

ترجمه: د شقيق نه روايت دې چه عبد الله بن مسعود وئيلى دى وو مونږ چه اودس به مو نه کولو چه کوم شي باندې به مونږ خپه کيخوده، او مونږ به نه بندول خپل ويخته او جامه وئيلى دي ابوداود وئيلى دي ابراهيم بن ابي معاويه په هغې کښې، د اعمش نه او هغه د شقيق نه، او هغه د مسروق نه، او ياېې حديث بيان کړى دى د هغه نه. هغه اووئيل وئيلى دي عبد الله او وئيلى دي هناد د شفيق نه، او ياېې حديث بيان کړى دى د هغه نه

تشريح: يعنى يو سړي خپې ابله روڼن دې او روان هم د مسجد طرف ته دې او د مخکښې نه

(١): حديث ابراهيم بن أبي معاوية عن أبي معاوية تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ٩٥٦٤)، وحديث هناد عن أبي معاوية وعثمان عن شريك وجرير وعبدالله بن ادريس، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الصلاة ١٠٩ (١٤٣) تعليقًا: سنن ابن ماجه/الإقامة ٦٧ (١٠٤١)، (تحفة الأشراف: ٩٢٦٨) (صحيح)

نې اودس کړې دې. اوس د لارې په ګندګئ او ناپاکه څيزونو باندې تيرېدو نو آيا د هغه دپاره ضروری ده چه مسجد ته د رسيدو نه مخکښې اودس اوکړی يا خپې اووينځی؟
مصنف رحمه الله په دې باب کښې د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه حديث بيان فرمائيلې دې. ﴿ كنا لا نتوضا من موطئ ﴾

شرح المتن : په موطئ کښې دوه احتمالونه دی، يا دا مصدر ميمی دې د ﴿ وطی ﴾ په معنی کښې يعنی د خپو لاندې کول، يا اسم مفعول دې په اصل کښې ﴿ موطوء ﴾ وو، يعنی هغه څيز کوم چه د خپو لاندې کړې شوې وی، نجاست وغيره يعنی اودس به نه کولو مونږ د خپو د راښکلو د وجې نه. خان پوهه کړه چه په دې حديث کښې دوه احتمالات دی يو دا چه اودس د کوم چه نفی کولې شی ددې نه وضوء شرعی مراد وی يعنی د راښکلو د وجې نه به باقاعده مونږ اودس نه کولو، دويم دا چه د وضوء نه وضوء لغوی مراد وی يعنی غسل رجلين، يعنی مونږ به هلته رسيدو سره غسل رجلين نه کولو، که د خپو لاندې کولو نه مراد دلته د لارې خټې يا هغه څيزونه چه طبيعت ئې بد ګڼړی لکه لارې بلغم وغيره، نو بيا خو د وضوء شرعی او لغوی هر دواړو نفی کول صحيح دی هم دغه شان که نجاست يابسه مراد وی نوبيا هم ، خو که تر نجاست مراد وی نو په دې صورت کښې متعين ده چه نفی د وضوء شرعی به مراد وی، د وضوء لغوی نفی مراد کول به دی وخت صحيح نه وی، ځکه چه په دی صورت کښې غسل رجلين ضروری دې.

﴿ ولا نكف شعرا ولا ثوبا الخ ﴾ يعنی مانځه کښې به سجدې ته د تلو په وخت مونږ د خپل سر ويښته او کپړې په دې خيال چه هسې نه د زمکې ګردوغبار پرې اولګی نه راټولولې، ځکه چه دا څيز د خشوع فی الصلوة خلاف دې، دا کلام خو د متن حديث سره متعلق وو، ددې حديث په سند باندې پوهيدل لږ ګران دی کوم چه مصنف رحمه الله وراندې بيانوی.

شرح السند :

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي مُعَاوِيَةَ فِيهِ ﴾ د مصنف رحمه الله په دې حديث کښې درې استاذان دی، هناد، ابراهيم، عثمان، مصنف رحمه الله د خپلو استاذانو اختلاف فی السند بيانوی، اصل سند کوم چه په شروع کښې مصنف رحمه الله بيان کړو هغه الفاظ خو د مصنف رحمه الله د استاذ عثمان بن ابی شيبه رحمه الله دی، اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د خپلو باقی دوه استاذانو د سند الفاظ نقل کوی، يو ابراهيم، دويم هناد، د عثمان د سند الفاظ کوم چه په شروع کښې مذکور دی ددې نه دا معلومه شوه چه د اعمش او شقيق ترمينځه هيڅ واسطه نشته خو د شقيق او عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ترمينځه د مسروق واسطه ده. ﴿ أَوْ حَدَّثَهُ عَنْهُ ﴾ په دې صورت کښې به دوه واسطې شی مسروق او يو ددې نه علاوه مبهم دې په سند کښې نه دې ذکر شوې او دا دويم مبهم واسطه به د شقيق او مسروق ترمينځه وی تقدير د عبارت داسې دې ﴿ او حدث شقيق عن مسروق ﴾ يعنی يا خو شقيق د مسروق نه روايت کوی يا د يو راوی په واسطې سره او بيا وړاندې مسروق د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روايت کوی، ﴿ وَقَالَ هَنَّادٌ (ای عن الاعمش) عَنْ شَقِيقٍ أَوْ حَدَّثَهُ عَنْهُ ﴾ ای حدث الاعمش عن شقيق. يعنی د هناد شک دې

په دې خبره کښې چه اعمش براه راست د شقيق نه روايت کوی يا د چا په واسطې سره (کوم چه دلته په سند کښې نه دې ذکر شوې) دَدې دريم استاذ يعنی د هناد د کلام نه معلومېږی چه د شقيق او ابن مسعود ﷺ ترمينځه هيڅ واسطه نشته خو د اعمش او شقيق ترمينځه په تردد سره واسطه ذکر کوی.(¹)

دا د سند توله تشريح په هغه صورت کښې ده چه کله ﴿ او حدثه عنه ﴾ لره په صيغه د مجهول سره اولوستلې شی او که دا په صيغه معروف سره لوستلې شی په دې صورت کښې به ئې بل مطلب شی، په اول ځائې کښې به ئې مطلب دا وی چه شقيق د مسروق نه په طريق د عنعنه روايت کوی يا په طريق د تحديث هم دغه شان په دويم ځائې کښې به مطلب دا وی چه د اعمش نه په طريق د عنعنه روايت کوی يا په صيغه د تحديث يعنی د راوی شک دې چه روايت په لفظ د عن سره دې يا په لفظ د ﴿ حدث ﴾ سره. د واسطې او عدم واسطې بحث به په دې صورت کښې نه وی.

بَابٌ مَنْ يُحْدِثُ فِي الصَّلَاةِ

باب دې په بيان د هغه چا کښې چې بې اودسه شی په مانځه کښې

[٢٠٥](¹) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ عَاصِمٍ الْأَحْوَلِ، عَنْ عِيسَى بْنِ حِطَّانَ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ سَلَّامٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ طَلْقٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا فَسَا أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ، فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ، وَلْيُعِدِ الصَّلَاةَ".

ترجمه: د علي بن طلق نه روايت دې هغه وئيلی دي، چه وئيلی دي رسول الله ﷺ کله چه باد لاړ شي په تاسو کښې دَ يو کس نه په مانځه کښې، نو لاړ دې شي او اودس دې اوکړي او اعاده د مانځه دې اوکړي.

تشريح: يعنی که د مانځه ترمينځه حدث لاحق شی نو څه کول پکار دی، اودس کولو سره هم په هغه مانځه باندې بناء کېدلې شی يا که اعاده به کولې شی، مسئله مختلف فيه ده، پس که حدث عمدا وی نو استيناف بالاتفاق ضروری دې او که بغير د عمد نه وی نو د جمهورو علماو او ائمه ثلاثه په نزد هغه وخت هم استيناف ضروری دې او د احنافو په نزد په دې صورت کښې بناء هم جائز ده خو اولی استيناف دې. په حديث الباب کښې چه کومه اعاده مذکور ده هغه زمونږ په نزد په استحباب باندې محمول ده يا دې داسې اووئيلې شی

(¹) ﴿ قَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي مُعَاوِيَةَ ﴾ د ابراهيم په روايت کښې د شقيق او دَ عبدالله بن مسعود (رض) ترمينځه د مسروق زيادت دې او په يو صورت کښې کوم چه هغه ﴿ او حدثه عنه ﴾ سره بيانوی. د مسروق نه علاوه د يو بل راوی زيادت هم دې کوم چه مبهم دې ﴿ وقال هناد الخ ﴾ د دوی په روايت کښې شک ښکاره کړې شوې دې چه د اعمش روايت د شقيق نه يا خو بغير د واسطې نه دې يا بالواسطه دې. د ابراهيم په روايت کښې واسطه که يو وی يا دوه هغه د شقيق او ابن مسعود ﷺ ترمينځه ده او که د هناد په روايت کښې واسطه ده نو هغه د اعمش او شقيق ترمينځه ده او د عثمان په روايت کښې کوم چه په شروع کښې مذکور دې واسطه دواړو ځايونو کښې نشته نه د اعمش او شقيق ترمينځه او نه د شقيق او عبدالله بن مسعود ﷺ ترمينځه.

(¹): سنن الترمذي/الرضاع ١٢ (١١٦٤)،سنن النسائي/الكبرى، عشرة النساء (٩٠٢٥)، (تحفة الأشراف: ١٠٣٤٤)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ١١٤ (١١٨١)، مسند احمد (٨٦٧١) ويأتي عند المؤلف برقم: ١٠٠٥ (ضعيف)

چه په دې صورت کښې محمول ده د احنافو استدلال په مسئلة البناء کښې د هغه متعدد رواياتو نه دې کوم چه په سنن ابن ماجه او دارقطنی وغيره کښې مروی دی کوم چه په بذل المجهود کښې د باب الوضوء من الدم لاندې حضرت نقل فرمائيلې دی، د روايت الفاظ دا دی ﴿ من اصابه قئ او رعاف او قلس او مذی فلينصرف فليتوضا وليبن علی صلوته ﴾ حديث تقريبا هم په دې الفاظو باندې د ډيرو صحابه کرامو عائشه، ابوسعيد خدری، علی بن ابی طالب، ابن عباس رضی الله عنهم، وغيرهم نه منقول دې.

شرح السند :

﴿ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ سَلَّامٍ ﴾ دا سلام په تشديد د لام سره دې بلکه هرځائې کښې سلام مشدد دې سوا د دوه ځايونو نه يو عبدالله بن سلام صحابی او دويم محمد بن سلام د امام بخاری رحمه الله استاذ (کذا قال النووی رحمه الله فی مقدمة شرح مسلم) زمونږ د ابوداؤد استاذ محترم مولانا اسعد الله صاحب رحمه الله چا چه د شعر او ادب ډير ذوق لرلو د هغوی شعر دې!

بهر موضع مشدد هست سلام مگر شیخ بخاری وصحابی

﴿ عن علی بن طلق ﴾ تاسو ته به ياد وی چه د وضوء من مس الذکر په باب کښې يو راوی طلق بن علی تير شوې دې، او دلته دې علی بن طلق، پس ځان پوهه کړه چه په نوم کښې قلب واقع شوې دې بلکه دا دوه راويان دی بيل بيل پس د بعض علماء رجال د تحقيق مطابق دا علی بن طلق د مخکښې راوی طلق بن علی پلار دې نو ګويا طلق د علی د پلار نوم دې او د خوی هم او سلسله د نسب داسې ده، طلق بن علی بن طلق هم دا رائې د حافظ ابن عبد البر رحمه الله ده، پس هغوی د علی بن طلق په باره کښې فرمائی ﴿ اظنه والد طلق بن علی ﴾ په دې باندې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی : هو ظن قوی اذ نسبهما واحد.

بَابٌ فِي الْمَذْيِ

باب دې په بيان د مذي کښې

د نواقض الوضوء نه يو خروج المذی ده ﴿ مذی ﴾ په سکون د ذال او تخفيف د ياء سره او مذی په تشديد د ياء سره په وزن د غنی دواړو طريقو سره صحيح دې. ﴿ وهو ماء رقيق اصفر يخرج عند الشهوة الضعيفة ﴾ او هم په دې حکم کښې ﴿ ودی ﴾ ده. ﴿ هو ماء ابيض ثخين ﴾ کوم چه د متيازو نه پس يا د څه وزنی څيز د اوچتولو نه پس راوځی

د مذی سره متعلق مسائل اربعه خلافيه :

ځان پوهه کړه چه د مذی متعلق څلور مسائل اختلافی دی، آيا مذی په حکم د متيازو کښې دې، څنګه چه د متيازو نه پس استنجاء بالحجر کافی ده هم دغه شان دلته هم کافی ده يا غسل ضروری دې، د احنافو او شوافعو په نزد راجح قول دا دې چه په دې کښې استجمار کافی دې غسل ضروری نه دې او د مالکيانو او حنابله په نزد دوه روايتونه دی، جواز او عدم جواز، مسئله ثانيه د خروج مذی نه پس صرف محل نجاست لره پاکول ضروری دی يا که د هغې نه علاوه هم، د امام مالک رحمه الله مذهب دې ﴿ يغسل جميع الذکر ﴾ او د حنابله په نزد

د ذکر سره د خصیتین وینځل هم ضروری دی او د احنافو او شوافعو په نزد صرف د موضع نجاست وینځل ضروری دی، مسئله ثالثه چه په کومه جامه باندې مذی اولګی دهغې غسل ضروری دې که نضحه هم کافی ده، د جمهور علماء کرامو او ائمه ثلاثه په نزد باندې غسل ضروری دې نضح او رش الماء کافی نه دې او د امام احمد رحمه الله نه دواړه روایتونه دی، قول راجح د هغوی دا دې چه نضح کافی ده (کما فی هامش الکوکب) علامه شوکانی رحمه الله هم دې ته ترجیح ورکړې ده او د خپل طرف نه ئې ددې وجه د ترجیح هم بیان کړې ده کومه چه حضرت په بذل کښې رد فرمائیلې ده، مسئله رابعه دا ده چه مذی د ائمه اربعه او جماهیر علماء کرامو سلفا او خلفا په نزد نجس ده، په خلاف د فرقه امامیه د روافضو نه چه هغوی دې ته طاهر وائی د لفظ نضح نه استدلال کولو سره. خو مونږ وایو چه لفظ نضح خو د دم حیض او بول صبی په باره کښې هم راغلې دې حال دا چه دم حیض بالاتفاق نجس دې.

[۲۰۶]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبِيدَةُ بْنُ حُمَيْدٍ الْحَذَّاءُ، عَنِ الرُّكَيْنِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ حُصَيْنِ بْنِ قَبِيصَةَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنْتُ رَجُلًا مَذَّاءً، فَجَعَلْتُ أَغْتَسِلُ حَتَّى تَشَقَّقَ ظَهْرِي، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَوْ ذُكِرَ لَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَفْعَلْ إِذَا رَأَيْتَ الْمَذْيَ، فَاغْسِلْ ذَكَرَكَ وَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ، فَإِذَا فَضَخْتَ الْمَاءَ فَاغْتَسِلْ".

ترجمه: د علي رضی الله عنه نه روایت دې هغه وئیلی دی. وم زه چه ډیر مذي به رانه تله، نو زه شروع شوم چه غسل به مې کولو تردې چه شا مې وچاودله، نو دا خبره ما ذکر کړه نبي صلى اله علیه وسلم ته، او یا ورته ذکر کړې شوه، نو اووئیل رسول الله ﷺ داسې مه کوه کله چه ته مذي اووینې نو خپل ذکر اووینځه، او اودس کوه پشان د اودس ستا د مانځه دپاره، کله چه تا اوبه راویستلې په توپ وښلو سره نو بیا غسل اوکړه

تشریح: ﴿ قوله كُنْتُ رَجُلاً مَذَّاءً فَجَعَلْتُ أَغْتَسِلُ ﴾ سیدنا علی رضی الله عنه فرمائی چه زما نه به مذی په کثرت سره تله. او د مسئلې د نه معلومیدو د وجې نه به ما ددې نه غسل کولو او په کثرت سره به دې ته ضرورت راتلو تردې چه د یخنۍ په موسم کښې د یخنې د شدت او بار بار د غسل کولو د وجې نه زما په ملا کښې شقوق او درد شوې وو

د روایات مختلفه ترمینځه تطبیق

﴿ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ الخ ﴾ په دې کښې روایات مختلف دی دلته خو د شک سره دی چه ما رسول الله ﷺ ته ددې ذکر اوکړو یا بل چا هغوی ته ذکر اوکړو او وړاندې په ابوداؤد کښې راځی چه مقداد بن اسود رضی الله عنه ته ئې اووئیل چه هغه د رسول الله ﷺ نه د مسئلې تپوس اوکړی او د نسائی په روایت کښې دی چه ما عمار بن یاسر رضی الله عنه ته اووئیل او د مصنف عبدالرزاق په روایت کښې دی چه یو خل د علی، مقداد بن اسود او عمار بن یاسر رضی الله عنهم ترمینځه په دې

(): سنن النسائي/الطهارة ۱۱۱ (۱۵۲)، والغسل ۲۸ (۴۳۶)، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۷۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الغسل ۱۳ (۲۶۹)، سنن الترمذي/الطهارة ۸۳ (۱۱۴)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷۰ (۵۰۴)، مسند احمد (۱/۱۰۹، ۱۲۵، ۱۴۵) (صحيح)

مسئله باندې مذاکره اوشوه او علي رضي الله عنه دې دوارو ته حکم اوفرمائيلو چه هغه د رسول الله ﷺ نه د مسئلې تپوس اوکړي، او د ترمذی او ابن ماجه په روايت کښې دی علي رضي الله عنه فرمائي ﴿ سالت النبي ﷺ عن المذی ﴾ ابن حبان دا روايات مختلفه داسې جمع کړی چه علي اول عمار رضي الله عنه ته حکم اوکړو او بيا ئې مقداد رضي الله عنه ته، او بيا هغوی خپله سوال اوکړو، حافظ رحمه الله فرمائي چه دا جمع جيد ده خو د هغوی دا وينا چه بيا علي رضي الله عنه خپله سوال اوکړو دا صحيح نه ده ځکه چه دا د هغوی د قول ﴿ انا استحی ﴾ خلاف دې خو ددې جواب دا کيدې شي چه د علي رضي الله عنه دپاره استحياء په شروع کښې وه خو چه کله دې دوارو په سوال کښې تاخير اوکړو نو علي رضي الله عنه د شدت احتياج د وجې نه خپله سوال اوکړو د امام نووی رحمه الله وغيره رائې دا ده چه چرته د سوال نسبت د علي رضي الله عنه طرف ته دې هغه مجاز دې، د آمر کيدو په حيثيت سره ئې خپل طرف ته نسبت کړې دې او بعضو وئيلې دی چه سوال بالواسطه دخپل ځان دپاره وو او په دې کښې د استحياء کيدل ظاهر دی او براه راست سوال د مطلق مسئلې په حيثيت سره ښکاره دی.

دلته دې دا اشکال اونکړې شی چه په طلب د علم کښې علي رضي الله عنه استحياء ولې اوکړه، ځکه چه طلب د علم نه هغوی استحياء نه ده کړې، په طلب د علم کښې خو هغوی هميشه وو خو براه راست د تپوس کولو نه ئې حياء اوکړه چه دهغې د وجې نه ښکاره ده چه خروج مذی عامة د خپل اهل سره د ملاعبت نه کيږی او د هغوی په نکاح کښې د رسول الله ﷺ لور وه په دې وجه د استحياء کيدل قرين قياس وو دا ټول تفصيل هم دغه شان په اوجز المسالک کښې دي.

﴿ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « لاَ تَفْعَلْ إِذَا رَأَيْتَ الْمَذْىَ فَاغْسِلْ ذَكَرَكَ وَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلاَةِ ﴾ رسول الله ﷺ علي رضي الله عنه په خروج مذی باندې د غسل کولو نه منع کړو، مسئله اجماعی ده چه په خروج د مذی سره غسل نه واجب کيږی. ﴿ فَإِذَا فَضَخْتَ الْمَاءَ فَاغْتَسِلْ ﴾ چه کله ته اوبه راوباسې نو بيا غسل کوه يعنی غسل په ماء دافق (منی) سره واجب کيږی نه په مذی سره. ﴿ قوله ليغسل ذکره وانثيه ﴾ په دې روايت کښې د ذکر سره ﴿ انثيين ﴾ هم مذکور دې دا د امام احمد او اوزاعی رحمهما الله دليل دې.

[۲۰۷](1) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رضي الله عنه أَمَرَهُ أَنْ يَسْأَلَ لَهُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ إِذَا دَنَا مِنْ أَهْلِهِ فَخَرَجَ مِنْهُ الْمَذْيُ، مَاذَا عَلَيْهِ؟، فَإِنَّ عِنْدِي ابْنَتَهُ وَأَنَا أَسْتَحْيِي أَنْ أَسْأَلَهُ، قَالَ الْمِقْدَادُ: فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: "إِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ ذَلِكَ، فَلْيَنْضَحْ فَرْجَهُ وَلْيَتَوَضَّأْ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ".

ترجمه: د مقداد بن الاسود نه روايت دې چه بيشکه علي بن ابي طالب رضي الله عنه ورته امر اوکړو چه تپوس اوکړي د هغه لپاره د رسول الله ﷺ نه، په باره د يو سړي کښې چه کله هغه نزدې

(1): سنن النسائي/الطهارة ۱۱۲ (۱۵۶)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷۰ (۵۰۵)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵٤٤)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ۸۳ (۱۵۶)، موطا امام مالك/الطهارة ۱۳ (۵۳)، مسند احمد (۴/۶، ۵) (صحيح)

شي خپل اهل ته، نو مذي ترې‌نه وځي، نو په هغه به څه وي؟ بیشکه د هغه لور زما سره ده او زه حیاء کوم چه د هغه نه تپوس اوکړم، مقداد اووئیل: چه ما تپوس اوکړو د رسول الله ﷺ نه د دغې باره کښې، نو هغه اووئیل: کله چه یو کس ستاسو نه دا بیاموځي نو خپل عورت ته دي اوبه وشیندي او اودس دې اوکړي پشان د اودس د هغه د مانځه دپاره.

[٢٠٨](١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ لِلْمِقْدَادِ وَذَكَرَ نَحْوَ هَذَا، قَالَ: فَسَأَلَهُ الْمِقْدَادُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيَغْسِلْ ذَكَرَهُ وَأُنْثَيَيْهِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ الثَّوْرِيُّ وَجَمَاعَةٌ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْمِقْدَادِ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ فِيهِ: وَالْأُنْثَيَيْنِ.

ترجمه: بیشکه علي بن ابي طالب اووئیل مقداد ته او ذکر ئې کړو پشان د دې، هغه اووئیل: تپوس اوکړو د هغه نه مقداد، نو اووئیل رسول الله ﷺ: اودې وینځي خپل ذکر او هګۍ. وئیلی دي ابوداود: او روایت کړې دی ددې ثوري او یو جماعت د هشام نه او هغه د خپل پلار نه، او هغه د مقداد نه، او هغه د علي نه، او هغه د نبي ﷺ نه.

[٢٠٩](٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَدِيثٍ حَدَّثَهُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: قُلْتُ لِلْمِقْدَادِ: فَذَكَرَ مَعْنَاهُ. قَالَ أَبُو دَاوُد، وَرَوَاهُ الْمُفَضَّلُ بن فضالة وجماعة، والثوري، وابن عيينة، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَرَوَاهُ ابْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْمِقْدَادِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَمْ يَذْكُرْ: أُنْثَيَيْهِ.

ترجمه: د علي بن ابي طالب نه روایت دې هغه وائي چه ما اووئیل مقداد ته، نو ذکر ئې کړه معنی د هغې. وئیلی دي ابوداود: او روایت کړې دی دهغې مفضل بن فضاله او یو جماعت او ثوري او ابن عیینة د هشام نه، هغه د خپل پلار نه او هغه د علي بن ابي طالب نه، او روایت کړې دی دهغې ابن اسحاق د هشام بن عروه نه، او هغه د خپل پلار نه، او هغه د مقداد نه او هغه د نبي ﷺ نه، نه ئې دی ذکر کړې أنثییه.

تشریح: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ الْمُفَضَّلُ بْنُ فَضَالَةَ الخ ﴾ مصنف رحمه الله ددې ځائې نه د هشام د شاګردانو اختلاف بیانوی، پورته د زهیر په روایت کښې د انثیین ذکر وو، مصنف رحمه الله هم دې لره بیانوی چه څنګه زهیر د هشام نه دا حدیث په انثیین سره ذکر کړو هم دغه شان مفضل او سفیان ثوری او سفیان بن عیینة هم ذکر کړې دی، معلومه شوه چه انثیین لره ذکر کونکې یو جماعت دې، وراندې تلو سره مصنف رحمه الله فرمائی په خلاف د محمد بن اسحاق چه هغوی هم د هشام نه دا حدیث روایت کړې دې خو انثیین ئې نه دی ذکر کړی، زمونږ حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه زما په نزد امام ابوداؤد رحمه الله کلک حنبلی دې او دا تاسو ته معلومه شوه چه امام احمد رحمه الله د غسل انثین قائل دې په ظاهر کښې مصنف رحمه الله هم هغې ته ترجیح ورکوی، د جمهور د طرف نه به ددې جواب دا وی چه په ذکر د انثین کښې د راویانو

(١): سنن النسائي /الطهارة ١١٢ (١٥٣)، (تحفة الأشراف: ١٠٢٤١)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/١٢٤) (صحيح)
(٢): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٢٤١) (صحيح)

اختلاف او اضطراب دې په دې وجه ددې نه به غسل نه ثابتيږي، يا دې داسې اووئيلې شي چه دا هغه وخت ده چه کله انثيين په مذی سره ملوث وی يا کيدې شي چه د غسل انثيين حکم رسول الله ﷺ تبريدا فرمائيلې وی چه سيلان مذی زر منقطع شي.

[۲۱۰]( ) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ يَعْنِي ابْنَ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، قَالَ: كُنْتُ أَلْقَى مِنَ الْمَذْيِ شِدَّةً، وَكُنْتُ أُكْثِرُ مِنَ الِاغْتِسَالِ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: "إِنَّمَا يُجْزِيكَ مِنْ ذَلِكَ الْوُضُوءُ"، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، فَكَيْفَ بِمَا يُصِيبُ ثَوْبِي مِنْهُ؟ قَالَ: "يَكْفِيكَ بِأَنْ تَأْخُذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَتَنْضَحَ بِهَا مِنْ ثَوْبِكَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ أَصَابَهُ".

ترجمه: د سهل بن حنيف نه روايت دې هغه وئيلې دی. وم زه چه مخامخ کيدم د مذې سره په سختئ، او وم زه چه ډير مې کول لمبل، نو ما تپوس اوکړو د رسول الله ﷺ نه ددې په باره کښې، نو هغه اووئيل بيشکه کافي کيږي ستا لپاره د دبنه اودس، نو ما اووئيل اې د الله رسوله! نو څنګه به وي هغه چه رسيږي زما جامې ته؟ نو هغه اووئيل کافي دی ستا لپاره چه ته واخلې يو ورغوی د اوبو نه، وئې شبندې په خپله جامه، په هغه ځائې چه ته ئې وينې چه دا ورته رسيدلې دی.

تشريح: ﴿ قوله بِأَنْ تَأْخُذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَتَنْضَحَ بِهَا مِنْ ثَوْبِكَ ﴾ په دې حديث کښې په ظاهره د حنابله تائيد کيږی چه کومې جامې باندې مذی اولګی دهغې د پاکولو دپاره رش الماء کافی دې د غسل حاجت نشته او د مسلم شريف په روايت کښې د ابن عباس رضی الله عنهما نه ﴿ وانضح فرجک ﴾ وارد شوې دې، جمهور داسې وائی چه په ډيرو احاديثو کښې لفظ د نضح د غسل په معنی کښې راغلې دې دلته هم هغه مراد دی، امام نووی رحمه الله فرمائی چونکه په نورو روايتونو کښې د ﴿ ليغسل ذکره ﴾ تصريح ده لهذا نضح به په هغې باندې محمول کولې شي

[۲۱۱]( ) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ يَعْنِي ابْنَ صَالِحٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ حَرَامِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَعْدٍ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَّا يُوجِبُ الْغُسْلَ، وَعَنِ الْمَاءِ يَكُونُ بَعْدَ الْمَاءِ، فَقَالَ: "ذَاكَ الْمَذْيُ، وَكُلُّ فَحْلٍ يَمْذِي، فَتَغْسِلُ مِنْ ذَلِكَ فَرْجَكَ وَأُنْثَيَيْكَ وَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ".

ترجمه: عبد الله بن سعد الانصاري وايې ما تپوس اوکړو د رسول الله ﷺ نه په باره د هغه څه کښې چه واجبوي غسل او په باره د اوبو کښې چه وي وروسته د اوبو نه، نو هغه اووئيل دا مذي ده، او هر اينده مذي غورځوي، نو ووينځه ته د دغې نه خپل عورت او دواړه هګۍ، او اودس اوکړه پشان د اودس ستا د مانځه دپاره.

تشريح:۵ ﴿ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى قوله وَعَنِ الْمَاءِ يَكُونُ بَعْدَ الْمَاءِ ﴾ يعنی هغه اوبه کومې چه

---

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ٨٤ (١١٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٠ (٥٠٦)، (تحفة الأشراف: ٤٦٦٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٨٥/٣)، سنن الدارمي/الطهارة ٤٩ (٧٥٠) (حسن)

[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٥٣٢٨)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ١٠٠ (١٣٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٣٠ (٦٥١)، مسند احمد (٣٤٢/٤، ٢٩٣/٥) (صحيح)

لړۍ لړۍ مسلسل راځي کوم ته چه څاڅکي وائي يعنې مذی ددې لفظ صحيح تشريح هم دا ده او علامه شوکانی رحمه الله ته ددې په تشريح کښې وهم شوې دې هغوی د بعد الماء نه مراد بول اخستلې دې يعنې هغه اوبه چه د متيازو نه پس اوځي خو دا صحيح نه ده ځکه چه د متيازو نه پس چه کوم رقيق څيز اوځي هغې ته ودی وائي نه مذی، اودلته ذکر شروع دې د مذی.

تنبيه: خان پوهه کړه چه اوس وړاندې دوه احاديث راروان دی په هغه دواړو کښې د مباشرت حائض ذکر دې دلته نسخې مختلف دی په نسخه د بذل المجهود کښې دا دوه احاديث هم په ترجمة سابقه يعنې په ﴿ باب في المذی ﴾ کښې داخل دی او په بعض نسخو د ابوداؤد کښې په دې باندې مستقل ترجمة قائم کړې شوې ده، ﴿ باب في مباشرة الحائض ﴾ که دا ترجمه دلته اومنلې شی نو بيا خو په دې دواړو احاديثو او ترجمه کښې مطابقت ښکاره دې، او که دلته ترجمه نه منځ څنګه چې په نسخه د بذل کښې نشته نو د عدم مطابقت اشکال به پيدا کيږی، غالبا هم ددې اشکال نه د بچ کيدو دپاره بعض ناسخينو دلته دا باب قائم کړې دې خو په دې کښې يو بل اشکال دا پيدا کيږی چه د حيض او استحاض روايات به وړاندې راشی بلکه دا چه د مباشرة الحائض مستقل باب هم راروان دې نو ګويا دوه اشکالات به شی، يو تکرار په ترجمه کښ، دويم ددې باب دلته د بې محله کيدو چه دا محل ددې باب نه دې، لهذا غوره دا ده چه دلته دې دا ترجمة نه وی بلکه دا دواړه احاديث دې د ترجمه سابقه سره متعلق اومنلې شی او د ترجمة الباب سره په مطابقت باندې دې لږ سوچ اوکړې شی پس مناسبت دا کيدې شی چه مباشرت د حائض د خروج مذی سبب دې، او ترجمة الباب د مذی سره متعلق دې لهذا في الجملة مناسبت پيدا شو

[٢١٢] (١) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بَكَّارٍ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ حَرَامِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ عَمِّهِ، "أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا يَحِلُّ لِي مِنَ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ، قَالَ: لَكَ مَا فَوْقَ الْإِزَارِ" وَذَكَرَ مُؤَاكَلَةَ الْحَائِضِ أَيْضًا، وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

ترجمه: حرام بن حکيم د خپل تره نه روايت کوي چه بيشکه هغه تپوس اوکړو د رسول الله ﷺ نه، چه کله زما ښځه حائضه وی نو دهغې څه څيز زما دپاره حلال دې؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل: ستا دپاره د لنګ (پرتوګ) دپاسه حصه (نه خوند اخستل) جائز دی، او دې سره ئې د خوراک خوړلو هم ذکر اوکړو. بيا راوی (تيرشوې) پوره حديث بيان کړو.

[٢١٣] (٢) حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْيَزَنِيُّ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ سَعْدٍ الْأَغْطَشِ وَهُوَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَائِذٍ الْأَزْدِيِّ، قَالَ هِشَامٌ وَهُوَ ابْنُ قُرْطٍ أَمِيرُ حِمْصَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: "سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَّا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ مِنَ امْرَأَتِهِ وَهِيَ حَائِضٌ، قَالَ: فَقَالَ: مَا فَوْقَ الْإِزَارِ، وَالتَّعَفُّفُ عَنْ ذَلِكَ أَفْضَلُ". قَالَ أَبُو دَاوُد: وَلَيْسَ هُوَ يَعْنِي الْحَدِيثَ بِالْقَوِيِّ.

ترجمه: د معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روايت دې هغه وئيلی دی چه ما تپوس اوکړو د رسول الله

---

(١): سنن الترمذي/الطهارة ١٠٠ (١٣٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٣٠ (٦٥١)، (تحفة الأشراف: ٥٣٢٦) (صحيح)

(٢): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١١٣٣٢) (ضعيف)

ﷺ نه په باره د هغه څه کښې چه روا وي د سړي لپاره د ښځې خپلې نه په حالت د حيض کښې؟ هغه وائي: رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل. د لنګ نه دپاسه او ځان ساتل د دېنه افضل دي. وئيلی دي ابوداود: نه دی دا، يعنې حديث قوي.

تشريح: ﴿ قوله قَالَ هِشَامٌ وَهُوَ ابْنُ قُرْطٍ أَمِيرُ حِمْصَ ﴾ دا ضمير د عائذ طرف ته راجع دې يعنې د عائذ خوئې قرط وراندې تلو سره په امير حمص کښې دواړه احتمالات کيدې شی چه: عبدالرحمن صفت وی او کيدې شی چه د عائذ وی.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَلَيْسَ هُوَ بِالْقَوِيِّ ﴾ ضمير هو د سعد اغطش طرف ته راجع دې کوم چه په سند کښې مذکور دې د مصنفؒ غرض ددې روايت تضعيف دې، او شارح ابن رسلان دا ضمير د حديث طرف ته واپس کړې دې يعنې دا حديث قوی نه دې او منشاء د نه قوی کيدو هم دا راوی سعد اغطش دې په معنی د اعمش.

باب في الإكسال

باب دې په بيان د اکسال کې (غسل نه کول په مجرد دخول بلا انزال)

د نواقض وضوء بيان ختم شو اوس مصنفؒ ددې ځائې نه د موجبات غسل بيان شروع کوی، د اکسال معنی دا ده چه سړې د خپلې ښځې سره جماع اوکړی او انزال ئې اونشی او د بعض عوارضو په وجه باندې داسې کيږی هم اوس سوال دا دې چه دا جماع بغير د انزال نه سبب د غسل دې يا نه؟ جواب دا دې چه دا د جمهور علماء سلفا وخلفا او د ائمه اربعه په نزد موجب غسل دې، د داؤد ظاهریؒ په نزد نه دې، اصل کښې په دې سلسله کښې دوه احاديث روايت شوې دی يو ﴿ إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الْأَرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ ﴾ دا روايت خو متفق عليه دې، د ابوهريرهؓ او سيده عائشهؓ نه روايت دې، او دويم حديث دې ﴿ الماء من الماء ﴾ دا حديث په دې الفاظو خو په صحيح مسلم او ابوداؤد وغيره کښې دې خو د مضمون په اعتبار سره دا هم متفق عليه دې، پس په بخاری کښې د عثمان غنیؓ او ابی بن کعبؓ نه دا مضمون نقل دې خو په دې مسئله کښې امام بخاریؒ صرف حديث اول ﴿ اذا التقی الختانان الخ ﴾ سره استدلال کړې دې او دا بل حديث ئې د يوې بلې مسئلې د لاندې راوړې دې، په صحابه کرامؓ کښې د انصارو يو جماعت د ﴿ الماء من الماء ﴾ د وجې نه په اکسال کښې د غسل قائل نه وو لکه ابوايوب او ابوسعيد الخدری، زيد بن خالد، ابی بن کعبؓ، خو د ابی بن کعبؓ نه رجوع ثابت ده او د مهاجرينو يو جماعت د غسل قائل وو د هغوی مخې ته د ﴿ اذا التقی الختانان الخ ﴾ حديث وو، يو ځل د سيدنا عمرؓ په مجلس کښې په دې مسئله باندې خبره کيدله، دې دواړو جماعتونو خپل مينځ کښې اختلاف کولو، په دې باندې عمرؓ اوفرمائيل ﴿ انتم اهل بدر الاخيار فكيف بمن بعدكم ﴾ تاسو مشران اهل بدر حضرات چه په دې مسئله کښې اختلاف کوئ نو د روستو خلقو به څه حال وی په دې باندې هغوی عرض اوکړو يا امير المومنين که تاسو ددې مسئلې صحيح تحقيق کول غواړئ نو د ازواج مطهراتو نه معلومه

کړې، پس هغوی اول حفصه رضي الله عنها ته سرې اوليږلو خو هغې د لا علمۍ اظهار اوکړو ددې نه پس ئې د عائشې رضي الله عنها په خدمت کښې قاصد اوليږلو نو هغې اوفرمائيل (اذا جاوز الختان الختان فقد وجب الغسل) پس عمر رضي الله عنه هم ددې مطابق فيصله اوفرمائيله ددې واقعې تخريج امام طحاوي رحمه الله په شرح معانى الاثار کښې کړې دې.

ابن العربى رحمه الله فرمائى چه د صحابه کرامو رضي الله عنهم ترمينځه په دې مسئله کښې اختلاف په شروع کښې وو د عمر رضي الله عنه د فيصلې نه پس په وجوب غسل باندې اجماع شوې وه خو په دې باندې حافظ ابن حجر رحمه الله اشکال کړې وو چه په دې مسئله کښې اختلاف د صحابه کرامو رضي الله عنهم ترمينځه مشهور دې او ددې نه پس په تابعينو کښې هم وو، خو دا صحيح ده چه د جمهورو مسلک هميشه د ايجاب غسل پاتې شوې دې او هم هغه صحيح دې خو د حافظ په کلام باندې علامه عينى رحمه الله تعاقب کړې دې او د ابن العربى رحمه الله د کلام تائيد ئې کړې دې، بله دا چه ابن العربى فرمائى چه دا مسئله په اهم مسائلو کښې ده اگرچه په شروع کښې مختلف فيه وه خو روستو اجماع شوې وه سوا د داؤد ظاهرى نه (ولا يعبا بخلافه) د هغوى د اختلاف مونږ پرواه نه کوو بيا وړاندې هغوى فرمائى چه گرانه معامله د امام بخارى رحمه الله ده چه هغه په اجل علماء مسلمين کښې دې او بيا هم هغوى په دې کښې صرف د استحباب غسل قائل دې.

په دې مسئله کښې د امام بخارى رحمه الله ميلان :

خو ځان پوهه کړه چه په دې مسئله کښې د امام بخارى رحمه الله په ميلان کښې شراح بخارى مختلف دى، اصل کښې په بخارى شريف کښې د امام بخارى رحمه الله الفاظ دا دى، قال ابوعبدالله الغسل احوط، په دې باندې د بعضو رائې خو دا ده چه د هغوى مراد په احتياط سره احتياط ايجابى دې يعنى غسل نه کول خلاف احتياط دى او وئيلې شوې دى چه د هغوى مراد د احتياط نه احتياط استحبابى دې د حضرت گنگوهى رحمه الله او هم دغه شان د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې دا ده چه د هغوى مذهب په دې سلسله کښې د جمهورو موافق دې، احقر وائى چه د امام بخارى رحمه الله کلام ته په کتلو سره ښه معلوميږى چه هغه د وجوب غسل قائل دى، د (الماء من الماء) قائل نه دى، امام نووى رحمه الله په شرح د مسلم کښې فرمائى چه د امت دې وخت کښې اجماع ده په وجوب غسل باندې که انزال شوې وى او که نه وى شوې.

[٢٣]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرٌو يَعْنِي ابْنَ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي بَعْضُ مَنْ أَرْضَى، أَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّمَا جُعِلَ ذَلِكَ رُخْصَةً لِلنَّاسِ فِي أَوَّلِ الْإِسْلَامِ لِقِلَّةِ الثِّيَابِ، ثُمَّ أَمَرَ بِالْغُسْلِ وَنَهَى عَنْ ذَلِكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: يَعْنِي الْمَاءَ مِنَ الْمَاءِ.

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ٨١ (١١٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١١ (٦٠٩)، (تحفة الأشراف: ٢٧)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الغسل ١٢ (٢٦٧)، صحيح مسلم/الحيض ٦ (٣٠٩)، سنن النسائي/الطهارة ١٧٠ (٢٦٤، ٢٦٥)، مسند احمد (١١٥/٥، ١١٦)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٤ (٧٨٦) (صحيح)

ترجمه: ابي بن کعب خبر ورکړی دی سهل بن سعد الساعدي ته چه بیشکه رسول الله وسلم وئیلی دی: بیشکه ګرځولی شوی دی دا رخصت دخلکو لپاره په اول د اسلام کښې د وجې د کموالي د جامو نه، بیا امر اوشو په غسل باندې او نهي اوشوه د دېنه. وئیلی دي ابو داود: یعني اوبه د اوبو نه دي.

د حديث الماء من الماء توجيهات:

د جمهورو د طرف نه د ﴿ الماء من الماء ﴾ ډير جوابونه کړې شوي دی،

١: داچه دا حديث منسوخ دې لکه چه د ابی بن کعب ﷺ حديث هم په دې باب کښې راروان دې.

٢: دا حديث محمول دې په مباشرت فی غير الفرج باندې او په دې صورت کښې غسل د ټولو په نزد په انزال باندې موقوف دې قاله ابن رسلان.

٣: الماء من الماء دې عام اوساتلې شی که حقيقی وی او که حکمي وی پس ايلاج ماء حکمي دې يعنی د انزال په حکم کښې دې دا جواب د حضرت ګنګوهي رحمة الله عليه د بعض تقاريرو نه ملاويږی.

۴: د ابن عباس ﷺ توجيه کومه چه امام ترمذی رحمة الله عليه هم ذکر کړې ده هغه دا چه دا حديث په احتلام باندې محمول دې، يعنی د جماع دوه قسمونه دی، يو جماع فی اليقظة او يو جماع فی المنام کوم ته چه احتلام وائی، په اول صورت کښې به په ﴿ اذا التقی الختان الختان ﴾ والا حديث باندې عمل وی او په دويم صورت کښې په ﴿ الماء من الماء ﴾ باندې. پس په احتلام کښې بغير د انزال نه بالاتفاق غسل نه واجب کيږی. دا يو لويه توجيه ده کومه چه امام نسائی رحمة الله عليه هم اختيار کړې ده پس هغوی په دې حديث باندې باب قائم کړې دې باب الذی يحتلم ولا یر الماء.

خو په دې باندې يو قوی اشکال دې هغه دا چه دا توجيه د مسلم د روايت خلاف ده چه دهغې مضمون دا دې سيدنا ابوسعيد خدری ﷺ فرمائی چه زه يو ځل رسول الله ﷺ سره قبا ته روان اوم په لاره کښې مونږ محلې د بنو سالم ته اورسيدلو، رسول الله ﷺ هلته رسيدلو سره د عتبان بن مالک ﷺ په دروازه باندې اودريدلو او ور ئې اوټکولو هغوی هغه وخت خپلې بيبی سره مشغول وو د رسول الله ﷺ آواز اوريدلو سره هم په دې حال کښې زر حاضر شو او رسول الله ﷺ سره د ملاقات نه پس هغوی د مسئلې تپوس اوکړو چه که يو سړی د خپلې بيبی سره صحبت کوی او انزال ئې نه وی شوې نو آيا په هغه باندې غسل واجب دې، رسول الله ﷺ په دې موقع باندې اوفرمائيل ﴿ الماء من الماء ﴾ ظاهره ده چه هغوی د جماع فی اليقظة په باره کښې تپوس کړې وو او خو بيا هم رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ الماء من الماء ﴾ لهذا دې حديث لره په احتلام باندې حمل کول صحيح نه دی.

ددې جواب دا ورکړې شوې دی چه د ابن عباس ﷺ مراد دا نه دې چه دا حديث د شروع نه په احتلام باندې محمول دې بلکه مطلب دا دې چه په دې مسئلې کښې دوه نسخې واقع کيدو نه پس اوس دا حکم صرف په احتلام کښې باقی پاتې شوې دې.

﴿ قوله إِنَّمَا جَعَلَ ذَلِكَ رُخْصَةً لِلنَّاسِ فِي أَوَّلِ الإِسْلاَمِ لِقِلَّةِ الثِّيَابِ ﴾ يعنی په ابتداء د

اسلام کښې د خلقو د سهولت دپاره د جامو د کمی د وجې نه د (الماء من الماء) حکم ورکړې شو ددې جملې په شرح کښې د شارحينو دوه اقوال دی يو دا چه د بار بار غسل کولو په صورت کښې چه کله په يو کپړه کښې د بدن لوند والې بار بار اولګی نو هغه جامه به زر کمزورې او زړه شی، دويم قول کوم چه ابن رسلان ليکلې دې چه د جامو د کمی د وجې نه زوجين چه کله شپه په يو بستره او څادر کښې تيره کړی نو په دې کښې به د مقاربت او مصاحبت نوبت زيات راځی چه په هغې کښې به کله انزال وی او کله به نه وی نو ددې مجبورئ د وجې نه بغير د انزال نه د ترک غسل د رخصت او اجازت ورکړې شوې وو

او په يو نسخه کښې په ځائې د ثياب لفظ ثبات دې چه دهغې نه مراد کلک والې دې يعنی د اسلام په شروع کښې د ثبات فی الدين د کمی او کمزورې د وجې نه دا سهولت ورکړې شوې وو، اوګورئ حضرات شراح حديث د حديث د شرح حق ادا کړو. فجزاهم الله احسن الجزاء.،

[۲۱۵]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِهْرَانَ الْبَزَّازُ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا مُبَشِّرٌ الْحَلَبِيُّ، عَنْ مُحَمَّدٍ أَبِي غَسَّانَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنِي أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ، "أَنَّ الْفُتْيَا الَّتِي كَانُوا يَفْتُونَ أَنَّ الْمَاءَ مِنَ الْمَاءِ كَانَتْ رُخْصَةً رَخَّصَهَا رَسُولُ اللهِ فِي بَدْءِ الْإِسْلَامِ، ثُمَّ أَمَرَ بِالِاغْتِسَالِ بَعْدُ".

ترجمه: د سهل بن سعد نه روايت دې چه ماته حديث بيان کړی دی أبي بن کعب بيشکه فتوې هغه چه وو هغوی چه فتوې ئې ورکولې چه اوبه د اوبو نه دې. وو دا رخصت چه رخصت ورکړی وو رسول الله ﷺ په شروع د اسلام کښې، بيا ئې حکم اوکړو په غسل کولو باندې

[۲۱۶]([2]) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْفَرَاهِيدِيُّ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ وَشُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا قَعَدَ بَيْنَ شُعَبِهَا الْأَرْبَعِ وَأَلْزَقَ الْخِتَانَ بِالْخِتَانِ، فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ".

ترجمه: د ابو هريره رضی الله عنه نه روايت دې بيشکه نبي ﷺ اووئيل کله چه کينې سړی په څلورو څانګونو ښځی کښې، او يو ځائې کړی ختان د ختان سره نو په تحقيق سره غسل واجب شو

[۲۱۷]([3]) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرٌو، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ"، وَكَانَ أَبُو سَلَمَةَ يَفْعَلُ ذَلِكَ.

ترجمه: د ابو سعيد الخدري رضی الله عنه نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ وئيلی دی اوبه د

---

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٢٧) (صحيح)

[2]: صحيح البخاري/الغسل ٢٨ (٢٩١)، صحيح مسلم/الطهارة ٢٢ (٣٤٨)، سنن النسائي/الطهارة ١٢٩ (١٩١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١١ (٦١٠)، (تحفة الأشراف: ١٤٦٥٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٢٣٤، ٢٤٧، ٣٩٣، ٤٧١، ٥٢٠)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٥ (٧٨٨) (صحيح)

[3]: صحيح مسلم/الطهارة ٢١ (٣٤٣)، (تحفة الأشراف: ٤٤٢٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/٢٩، ٣٦، ٤٧) (صحيح)

اوبو نه دي. او وو ابو سلمه به هم داسې کول.
تشريح: ﴿ قوله وَأَلْزَقَ الْخِتَانَ بِالْخِتَانِ ﴾ د ختان نه مراد موضع دَختان دي ځکه چه د ختان معنی خو د ختنې ده، د ختان استعمال د سړو او د ښځو دواړو په حق کښې وی لکه چه په حديث کښې دی ددي بالمقابل دويم لفظ خفاض دي ددي استعمال د زنانه سره خاص دي، د زنانه د شرمګاه دپاسه د غرمنې يو ټکړه وی ﴿ عرف الديک ﴾ د چرګ د چارخولک په شان هغه قطع کولې شی، په عربو کښې ددي دستور وو اګرچه په هندوستان کښې دا رواج نشته. شارحينو ليکلي دی چه ﴿ الزق الختان بالختان ﴾ کنايه ده د ايلاج حشفه نه ځکه چه اول خو د جماع په وخت کښې د ختانين تماس نه وی ځکه چه د زنانه د عورت محل ختان د فرج دپاسه وی دويم دا چه صرف د التقاء ختانين نه د جماع او دخول تحقق نه وی، پس د ابن ماجه په روايت کښې دی ﴿ اذا التقی الختانان وتوارت الحشفة فقد وجب الغسل ﴾ بهر حال بغير د غيبوبة حشفه نه نهٔ د جماع تحقق کيږی او نه غسل واجب کيږی. بالاتفاق (¹)

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يَعُودُ

باب دي په بيان د جنب کې چې واپس کيږي جماع ته

يعنی که د يو ځل جماع کولو نه پس عود الی الجماع کوی نو په مينځ کښې غسل کول ضروری دی يا نه؟ جواب دا دي چه بالاتفاق ضروری نه دی، زيات نه زيات اولی دی، خو په مينځ کښې اودس کول لکه چه په بل باب کښې راځي دا مختلف فيه مسئله ده، د جمهور علماء ائمه اربعه په نزد اودس په متعدد يعنی اودس بين الجماعين مستحب دي، د داؤد ظاهری رحمه الله او ابن حبيب مالکی رحمه الله په نزد واجب دي او د امام ابويوسف رحمه الله نه عدم استحباب منقول دي، هغوی نه په دي سلسله کښې چه کوم امر وارد شوي دي هغه ئې په اباحت باندې محمول کړي دي ځکه چه اودس د عبادت دپاره مشروع دي نه د قضاء شهوت دپاره خو د هغوی دا تعليل د حديث خلاف دي.

[٢١٨](²) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى نِسَائِهِ فِي غُسْلٍ وَاحِدٍ". قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَكَذَا رَوَاهُ هِشَامُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، وَمَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، وَصَالِحُ بْنُ أَبِي الْأَخْضَرِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، كُلُّهُمْ عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د انس رضي الله عنه نه روايت دي، بيشکه رسول الله صلی الله عليه وسلم طواف اوکړو يوه ورځ په ټولو بيبيانو په يو غسل سره. وئيلی دي ابوداود. او همداسې روايت کړی دی هشام بن زيد د انس نه، او معمر د قتاده نه او هغه د انس نه، او صالح بن ابي الاخضر د زهري نه، ټولو د

¹) قال النووي في شرح مسلم قال اصحابنا لو غيب الحشفة في دبر امراة او دبر رجل او فرج بهيمة او دبرها وجب الغسل الي آخر ما ذكر)

²): سنن النسائي/الطهارة ١٧٠ (١٩٤)، (تحفة الأشراف: ١٥٠٣، ٥٦٨)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الغسل ١٢ (٢٦٨)، ١٧ (٢٧٥)، والنكاح ٤ (٥٠٦٨)، ١٠٢ (٥٢١٥)، صحيح مسلم/الطهارة ٦ (٣٠٩)، سنن الترمذي/الطهارة ١٠٦ (١٤٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠١ (١٤٠)، مسند احمد (٣/٢٢٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٧١ (٧٨٠) (صحيح)

انس نه، او هغه د نبي ﷺ نه

تشریح: ﴿ قوله عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- طَافَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى نِسَائِهِ فِي غُسْلٍ وَاحِدٍ ﴾ یعنی یو خل رسول اللهﷺ ټولو ازواج مطهرات سره ملاؤ شو او هرې یوې سره ئې مقاربت اوفرمائیلو او په آخر کښې ئې صرف په یو غسل باندې اکتفاء اوفرمائیله او په بعض روایاتو کښې دی ﴿ وهن تسع ﴾ چه هغه نهه وې، هسې خو ازواج مطهرات د یو قول په بناء باندې یولس او د بل قول په بناء باندې دولس وې، خو د مشهور قول په بناء باندې د نهو نه د زیاتو اجتماع ثابت نه ده

د ازواج مطهرات اسماء گرامی:

د ازواج مطهرات اسماء گرامی په اعتبار د ترتیب نکاح دا دی

١ خدیجه، ٢ سودة بنت زمعه، ٣ عائشة،
۴ حفصه، ۵ زینب بنت خزیمة، ۶ ام سلمة،
٧ زینب بنت جحش، ٨ جویریه بنت الحارث، ٩ ام حبیبة بنت ابی سفیان،
١٠ میمونة بنت زمعة، ١١ صفیه بنت حیی بن اخطب ﷺ

دا ټولې یولس شوې چه د هغوی نه د رسول اللهﷺ استمتاع ثابت ده. او بعض علماء کرامو ریحانة بنت عمرو یا بنت زید هم په ازواج کښې شمار کړې ده، او دویم قول دا دې چه دا په ازواج کښې نه ده بلکه د رسول اللهﷺ وینځه وه، پس دوه وینځې د رسول اللهﷺ مشهورې دی یو ماریه قبطیه او دویمه ریحانة، په دې یولسو بیبیانو کښې دوه یعنی خدیجة او زینب بنت خزیمة د رسول اللهﷺ په ژوند کښې وفات شوې وې او باقی نهه د رسول اللهﷺ د وفات په وخت موجود وې، د دوی نه علاوه هم بعض نورې زنانه دی چه د هغوی سره ئې عقد شوې دې خو د دخول نوبت نه وو راغلې بلکه د بعض وجوه نه مخکښې د رخصت کیدو نه بیلتون راغلو چه په هغوی کښې د بعضو واقعه او ذکر د صحاح په بعض کتابونو کښې راغلې

فائده: د صحیح بخاری په روایت کښې دی چه سیدنا انس رضی الله عنه نه دهغوی شاګرد تپوس اوکړو چه ﴿ او كان يطيق ذلك ﴾ یعنی آیا رسول اللهﷺ دومره طاقت لرلو چه په یوه شپه کښې ئې ټولو سره مقاربت اوفرمائیلو نو هغوی جواب ورکړو ﴿ كنا نتحدث انه اعطي قوة ثلاثين رجلا ﴾ یعنی رسول اللهﷺ ته د دیرشو سړو برابر طاقت ورکړې شوې وو، او په معارف السنن کښې د علامه عینی نه نقل کړی دی چه په صحیح اسماعیلی کښې دی سیدنا معاذ بن جبل رضی الله عنه فرمائی ﴿ اعطي قوة اربعين رجلا ﴾ او په کتاب الحلیة لابی نعیم کښې دی مجاهد رحمه الله فرمائی چه رسول اللهﷺ ته د جنتی سړو نه د څلویښتو سړو زور ورکړې شوې وو، او په مسند احمد او ترمذی کښې د زید بن ارقم او انس رضی الله عنه نه مرفوعا نقل دی چه په رجال جنت کښې به هر سړی ته د سلو سړو زور ورکولې شی، او څالیس ته په سلو کښې ضرب ورکولو سره څلور زره جوړیږی ګویا رسول اللهﷺ ته د څلورو زرو کسانو طاقت ورکړې شوې وو

په حديث الباب باندې دا اشکال چه اقل قسمة يو شپه ده او د هغې جوابات:

ځان پوهه کړه چه دلته يو فقهي اشکال دې چه اقل قسمة يو شپه ده نو بيا په يو شپه کښې رسول الله ﷺ هرې يوې بيبۍ ته څنګه اورسيدل، جواب دا دې چه اول خو دا مسئله مختلف فيه ده چه په رسول الله ﷺ باندې قسم يعنی عدل بين الزوجات واجب وو يا نه که واجب نه وو نو بيا خو هيڅ اشکال نشته او که واجب وو نو بيا مختلف جوابونه کړې شوې دی، ١ ملا علی قاری رحمه الله فرمائی ﴿ کان ذلک برضاهن ﴾ يعنی د صاحبة النوبة (د چا نمبر چه وو) دهغې په رضا باندې به رسول الله ﷺ دا کار کولو. ٢ حافظ ابن عبد البر رحمه الله فرمائی چه ﴿کان ذلک عند قدومه من سفر ﴾ يعنی د يو سفر نه په واپسئ باندې د نمبر شروع کولو نه مخکښې رسول الله ﷺ داسې اوکړل، د يوې زوجې محترمې په نمبر کښې رسول الله ﷺ ټولو سره نه دې ملاؤ شوې ٣ ابن العربی فرمائی چه الله پاک رسول الله ﷺ ته په شپه او ورځ کښې يو ساعت داسې ورکړې وو چه په هغې کښې د يوې بيبۍ حق هم نه وو بلکه په هغې کښې رسول الله ﷺ ته اختيار وو چه چاته غواړی تلې شی او د مسلم شريف د روايت نه معلوميږی چه دا وخت د مازيګر نه پس وو او که په دې کښې به موقع نه ملاويده نو پس د ماښام نه، ۴ وئيلې شوې دی چه دا واقعه د سفر حجة الوداع ده پس ټول ازواج مطهرات په دې سفر کښې هغوی سره شريکې وې، رسول الله ﷺ د ماسپخين د مونځ کولو نه پس د مدينې منورې نه روان شو او د مازيګر مونځ ئې په ذوالحليفه کښې تلو سره ادا اوفرمائيلو کوم چه د اهل مدينه ميقات دې او هلته ئې يو شپه قيام اوفرمائيلو په بله ورځ باندې د احرام تړلو نه پس د هغه ځائې نه روان شو نو په دې شپه باندې رسول الله ﷺ د ټولو ازواج مطهراتو سره مجامعت اوفرمائيلو او د سحر د مانځه نه مخکښې ئې غسل جنابت اوفرمائيلو. لکه چه په جزء حجة الوداع کښې په حواله د کتابونو حضرت شيخ ليکلې دی، د جواب حاصل دا شو چه دا واقعه د سفر ده په دې کښې قسم بين الزوجات واجب نه دې، مولانا انور شاه صاحب رحمه الله هم دا رائې لری لکه چه په عرف الشذی کښې دی.

د دې حديث نه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ غسل بين الجماعين نه دې فرمائيلې اوس پاتې شوه دا خبره چه په مينځ کښې ئې اودس هم فرمائيلې يا نه دواړه احتمالات کيدې شی چه اودس ئې فرمائيلې وی او دا هم ممکن ده چه ترک کړې ئې وی د بيان جواز دپاره.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهَكَذَا رَوَاهُ هِشَامُ بْنُ زَيْدٍ الخ ﴾ مصنف رحمه الله د مذکوره حديث د تقويت دپاره ددې څو طرق نور هم ذکر فرمائيلې دی، په متن کښې چه کوم روايت ذکر شوې دې هغې لره روايت کونکې د انس رضی الله عنه نه حميد طويل رحمه الله دې چونکه دا ټول طرق مصنف رحمه الله په پوره سند سره نه دی بيان کړې په دې وجه دې ته به تعليقات وئيلې شی، اوس دا چه دا روايات موصولا په کوم کتاب کښې دی، حضرت په بذل کښې ليکلې دی چه د هشام روايت په مسلم کښې او د قتادة او د زهری روايت په ابن ماجه کښې موجود دې.

بَابُ الْوُضُوْءِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَعُوْدَ

باب دې په بيان دا ودس کې دهغه چا لپاره چې اراده د واپسۍ لري

په دې مسئله باندې کلام تير شوی باب کښې راغلو

[٢١٩]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَمَّتِهِ سَلْمَى، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى نِسَائِهِ يَغْتَسِلُ عِنْدَ هَذِهِ وَعِنْدَ هَذِهِ، قَالَ: قُلْتُ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا تَجْعَلُهُ غُسْلًا وَاحِدًا؟ قَالَ: هَذَا أَزْكَى وَأَطْيَبُ وَأَطْهَرُ". قَالَ أَبُو دَاوُد: وَحَدِيثُ أَنَسٍ أَصَحُّ مِنْ هَذَا.

ترجمه: د ابو رافع نه روايت دې چه بيشکه نبي ﷺ طواف اوکړو يوه ورځ په خپلو بيبيانو باندې، چه غسل به ئې کولو ددې سره او ددې سره. هغه وائي چه ما اووئيل هغه ته اې د الله رسول! يوځل غسل ولې نه کوئې، هغه اووئيل دا ډير پاکونکی او اطيب او اطهر دی وئيلی دي ابوداود: او حديث انس ډير اصح دی ددې نه

د بابين په دوه مختلفو احاديثو کښې د مصنف رحمه الله رائې:

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَحَدِيثُ أَنَسٍ أَصَحُّ مِنْ هَذَا ﴾ ددې نه مخکښې باب کښې مصنف رحمه الله د سيدنا انس رضي الله عنه حديث ذکر فرمائيلې وو چه په هغې کښې صرف يو ځل غسل فرمائيل مذکور وو او په دې باب کښې ئې د ابورافع رضي الله عنه حديث ذکر اوفرمائيلو چه په دی کښې تعدد غسل مذکور دې چه د هرې يوې زوجې سره رسول الله ﷺ غسل اوفرمائيلو ﴿ هَذَا أَزْكَى وَأَطْيَبُ وَأَطْهَر ﴾ يعنی دا تعدد غسل زيات ثواب والا دې او په دې کښې د ظاهر او باطن طهارت هم زيات دې.

دلته يو اشکال دا کيږي چه ابورافع رضي الله عنه ته ددې خاص واقعې او هرې يوې زوجې سره د غسل کولو خبر څنګه اوشو؟ جواب ښکاره دې چه ابورافع رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په خادمانو او غلامانو کښې دې، څوک پردې سرې نه دې کيدې شی چه هم هغوی ورته د غسل اوبه برابرولې. اوس دا د رسول الله ﷺ دوه مختلف طرزونه دی کوم چه ددې دوه بابونو په دوه مختلف احاديثو کښې ذکر شوې دی د اکثر حضرات شارحينو رائې خو دا ده چه د دی خپل مينځ کښې هيڅ تعارض نشته په يو وخت کښې رسول الله ﷺ داسې اوکړل، او په بل وخت کښې داسې. که د يوې واقعې سره دا احاديث متعلق وې نو بيا خو بيشکه تعارض وو، بهر حال صحيح خبره خو دا ده خو مصنف علام رحمه الله په دې دواړو احاديثو کښې په ظاهره تعارض ګڼړی او د دفع تعارض دپاره فرمائی چه ﴿ وحديث انس اصح من هذا ﴾ يعنی په اول باب کښې چه کوم د انس رضي الله عنه حديث تير شوې دې هغه ددې حديث ثانی په مقابله کښې ډير صحيح دې، لهذا دا دويم حديث مرجوح او اول حديث راجح شو باقی دې دويم حديث ته مصنف رحمه الله ضعيف نه وائی بلکه صرف د اصحيت نفی فرمائی لهذا دا سوال پيدا کيدل نه دی پکار چه ولې ضعيف دې او هم ددې خبرې د وجې نه مصنف رحمه الله د اول باب د حديث د

(): سنن ابن ماجه الطهارة ١٠٢ (٥٩٠)، (تحفة الأشراف: ١٢٠٣٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٨، ٩، ٣٩١) (حسن)

متعدد طرق طرف ته اشاره فرمائيلو سره هغه موکد کړي دي

[٢٢٠]( ) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عَاصِمٍ الْأَحْوَلِ، عَنْ أَبِي الْمُتَوَكِّلِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ، ثُمَّ بَدَا لَهُ أَنْ يُعَاوِدَ، فَلْيَتَوَضَّأْ بَيْنَهُمَا وُضُوءًا".

ترجمه: د ابو سعيد الخدري نه روايت دی چې نبي ﷺ فرمائيلی دی: کله چه راشي يو کس ستاسو نه خپل اهل ته، بيا ورته ښکاره شوه چه بيا واپس شي، نو اودس دې اوکړي په مينځ د دواړو کښې په اودس کولو سره

تشريح: ﴿ قوله فَلْيَتَوَضَّأْ بَيْنَهُمَا وُضُوءًا ﴾ په دې حديث کښې د وضوء بين الجماعين امر دې کوم چه د ظاهريه او ابن حبيب مالکیؒ په نزد د وجوب دپاره دې او د جمهورو په نزد د استحباب دپاره دې چه دهغې قرينه دا ده چه د حاکم په روايت کښې دی ﴿ فانه انشط للعود ﴾ چه دهغې نه معلوميږی چه په دې کښې هيڅ شرعی مصلحت نشته بلکه د سړی د خپل ذاتی او طبعی مصلحت دپاره دې ګويا دا امر امر ارشادی شو

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يَنَامُ

باب دې په بيان د جنب کې چې اوده کيږي

د جنبی دپاره اودس کول د خوب نه مخکښې د جمهور علماء ائمه اربعه په نزد مستحب دې د داؤد ظاهري او ابن حبيب مالکیؒ په نزد واجب دې.

[٢٢١]( ) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ قَالَ: ذَكَرَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تَوَضَّأْ وَاغْسِلْ ذَكَرَكَ، ثُمَّ نَمْ".

ترجمه: د عبد الله بن عمر نه روايت دې بيشکه هغه وئيلی دی: ذکر کړو عمر بن الخطاب رسول الله ﷺ ته چه هغه ته رسيږي جنابت د شپې، نو اووئيل هغه ته رسول الله ﷺ اودس اوکړه او خپل ذکر اووينځه، بيا اوده شه

تشريح: ﴿ قوله أَنَّهُ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ ﴾ د شارحينو ترمينځه په دې کښې اختلاف دې چه د ﴿ انه ﴾ ضمير چاته راجع دې، مقصود ددې دا دې چه د نسائی په سنن کبری کښې دا روايت لږ په تفصيل سره راغلې دې چه په هغې کښې داسې دی چه يو ځل ابن عمرؓ ته د شپې جنابت پيښ شو نو هغوی خپل پلار عمرؓ ته راغلل او هغوی ته ئې ددې ذکر اوکړو او په دې باندې عمرؓ د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضريدلو سره د مسئلې تپوس اوکړو

---

[1]): صحيح مسلم/الطهارة ٦ (٣٠٨)، سنن الترمذي/الطهارة ١٠٧ (١٤١)، سنن النسائي/الطهارة ١٦٩ (٢٦٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠٠ (٥٨٧)، (تحفة الأشراف: ٤٢٥٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٧/٣، ٢١، ٢٨) (صحيح)

[2]): صحيح البخاري/الغسل ٢٧ (٢٩٠)، صحيح مسلم/الطهارة ٦ (٣٠٦)، سنن النسائي/الطهارة ١٦٧، (٢٦١)، (تحفة الأشراف: ٧٢٢٤)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٩ (٥٨٥)، موطا امام مالك/الطهارة١٩(٧٦)، مسند احمد (٦٤/٢)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٣ (٧٨٣) (صحيح)

ددې روايت تقاضا دا ده چه ضمير د ابن عمر رضي الله عنهما طرف ته راجع كيدل پكار دى اګرچه د ابوداؤد د روايت د ظاهر تقاضه دا ده چه ضمير دې د عمر رضي الله عنه طرف ته راجع وى، پس حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه حضرت سهارنپورى رحمه الله په شروع كښې د بذل په مسوده كښې ضمير عمر رضي الله عنه ته راجع كړې وو پس هم دهغې مطابق كتابت هم شوې وو. او حضرت شيخ د كتابت كړې شوې كاپيانو د طباعت دپاره روان وو، د زرقانى شرح د موطا د حضرت شيخ سره وه په ريل كښې ناست حضرت دهغې مطالعه كوله اتفاق سره هم دا حديث ئې د نظر نه تير شو په هغې كښې علامه زرقانى رحمه الله ضمير د ابن عمر رضي الله عنهما طرف ته راجع كړې وو نو حضرت شيخ فورا هم هغه وخت د حضرت سهارنپورى رحمه الله په نوم باندې يو خط اوليكلو او دا خبره ئې ترې نه اوتپوسله چه كه د حضرت رائې وى نو د ضمير مرجع بدله كړې شى، د عمر په ځائې ابن عمر كړې شى، د حضرت جواب راورسيدلو مناسب ده چه د عمر په ځائې ابن عمر كړې شى، حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه د حضرت سهارنپورى رحمه الله جواب هغه وخت راورسيدلو چه كله كاپى په پليټ باندې پرته وه د حضرت جواب ليكلو سره ما په پليټ باندې اصلاح كولو سره په ځائې د عمر ابن عمر اوليكلو

بهر حال احقر وائى چه د ابوداؤد ددې حديث د وجې نه كه ضمير د عمر طرف ته راجع كړې شى نو په دې كښې هم څه باك نشته ځكه چه ددې روايت ظاهر الفاظ هم دغه تقاضا كوى او كه د نسائى روايت مخې ته كيخودلې شى او ضمير د ابن عمر رضي الله عنهما طرف ته راجع كړې شى نو بيا هم صحيح ده ځكه چه مشهوره ده چه روايت مفصله قاضى وى په روايت مجمله باندې يعنى فيصله د روايت مفصله مطابق وى او د صاحب منهل ميلان د تعدد واقعه طرف ته دې او دا چه د ابوداؤد په روايت كښې د ضمير مرجع عمر اومنلې شى كيدې شى چه عمر رضي الله عنه يو ځل د ځان دپاره او يو ځل د خپل ځوئى دپاره تپوس كړې وى، خو زه وايم چه تعدد خلاف اصل دې او نه د يوې مسئلې دوباره د تپوسلو حاجت شته، او په روايت كښې چه كوم لفظ ﴿ تَوَضَّأْ وَاغْسِلْ ذَكَرَكَ ﴾ په صيغه د خطاب سره مذكور دې ددې مخاطب هم ابن عمر رضي الله عنهما كيدې شى چه رسول الله ﷺ عمر رضي الله عنه ته داسې وئيلې وى چه لاړ شه او خپل ځوئى ته داسې اوايه.

په دې حديث كښې چه د وضوء قبل النوم كوم امر كړې شوې دې هغه د جمهورو په نزد د استحباب دپاره دې، په دويم روايت سره كوم حضرت په بذل كښې ذكر كړې دې عدم وجوب ثابتيږى.

باب الجنب يأكل

باب دې په بيان د جنب كې چې خوراك كوي

د جنبى دپاره د اكل او شرب نه مخكښې اودس كول بالاجماع واجب نه دى بلكه صرف اولى دى د بعض رواياتو نه معلوميږى چه رسول الله ﷺ به د خوراك څكاك نه مخكښې اودس فرمائيلو لكه چه د راروان باب په حديث كښې راځى او د بعض نه معلوميږى چه په حديث الباب كښې دى چه صرف غسل يدين به ئې فرمائيلو، ملا على

قاری رحمه الله فرمائی چه کوم ځائې کښې وضوء لفظ راغلې دې هلته هم د وضوء نه مراد وضوء لغوی یعنی غسل یدین دې، حضرت سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه د صحیحین په یو روایت کښې دی ﴿ توضاء وضوءه للصلوة ﴾ چه دهغې نه معلومیږی چه وضوء شرعی مراد دی بیا وړاندې حضرت لیکلې دی چه کیدې شی دا اختلاف په اختلاف د اوقاتو باندې محمول وی چه کله به رسول الله ﷺ غسل یدین فرمائیلو او کله شرعی اودس.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت :

ځان پوهه کړه چه ددې باب د ړومبی حدیث د ترجمة الباب سره مناسبت نشته ځکه چه په دې کښې وضوء عند الاکل ذکر نه ده نه نفیا او نه اثباتا، جواب دا دې چه ددې باب اول او دویم حدیث یو دې دا دواړه مستقل احادیث نه دی او په حدیث ثانی کښې راځی ﴿ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ وَهُوَ جُنُبٌ غَسَلَ يَدَيْهِ ﴾ لهذا په حدیث ثانی کښې چه کوم زیادت راغلې دې دهغې په وجه باندې حدیث د ترجمة الباب سره مطابق شو.

[٢٢٢]([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ وَهُوَ جُنُبٌ، تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې چه بیشکه نبي ﷺ وو چه کله به ئې اراده وه چه اوده شي او هغه به جنب وو نو اودس به ئې اوکړو پشان د اودس د مانځه.

[٢٢٣]([2]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، زَادَ: وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ وَهُوَ جُنُبٌ، غَسَلَ يَدَيْهِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ، فَجَعَلَ قِصَّةَ الْأَكْلِ قَوْلَ عَائِشَةَ مَقْصُورًا، وَرَوَاهُ صَالِحُ بْنُ أَبِي الْأَخْضَرِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، كَمَا قَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ، إِلَّا أَنَّهُ، قَالَ: عَنْ عُرْوَةَ، أَوْ أَبِي سَلَمَةَ، وَرَوَاهُ الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَمَا قَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ.

ترجمه: د زهري نه روایت په مخکني اسناد او معنی سره، هغه دا زیاته کړې ده. او چه کله به ئې اراده اوکړه چه خوراک اوکړي او هغه به جنب وو نو لاسونه به ئې وینځل. وئیلی دي ابوداود: او روایت کړی دی ابن وهب د یونس نه. نو هغه به ګرځوله قصه د اکل قول د عائشې ، او روایت کړی دهغې صالح بن ابي الاخضر د زهري نه لکه څرنګه چه وئیلی دي ابن المبارک، مګر داچه هغه وئیلی دی: دعروه نه اویا د ابي سلمة نه، او روایت کړی دی اوزاعي دیونس نه اوهغه د زهري نه، اوهغه دنبي ﷺ نه لکه څرنګه چه وئیلی دي ابن المبارک.

تشريح: ٢: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ الخ ﴾ د زاد ضمیر د یونس طرف ته راجع دې په اول سند کښې د زهری شاګرد سفیان وو او په دې کښې یونس دې، مطلب دا دې چه دا حدیث چه کله زهری د سفیان نه نقل کړو نو هغوی صرف وضوء عند النوم ذکر

---

[1]: صحيح مسلم/الطهارة ٦ (٣٠٥)، سنن النسائي/الطهارة ١٦٤ (٢٥٦)، ١٦٥ (٢٥٧)، ١٦٦ (٢٥٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٩ (٥٨٤)، (تحفة الأشراف: ١٧٧٦٩)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الغسل ٢٥ (٢٨٦)، مسند احمد (٦/٨٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٣ (٧٨٤) (صحيح)

[2]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٧٧٦٩) (صحيح)

کړو او یونس چه کله دا د هغوی نه نقل کړو نو هغوی اکل هم ذکر کړو چه رسول اللهﷺ به د خوراک نه مخکښې صرف غسل یدین فرمائیلو

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ فَجَعَلَ قِصَّةَ الأَكْلِ قَوْلَ عَائِشَةَ مَقْصُورًا ﴾ ددې ځائې نه مصنفرحمه الله د یونس د شاګردانو اختلاف بیانوی، د یونس شاګرد په اول سند کښې ابن المبارک وو او په دویم سند کښې ابن وهب دې ددې دواړو په روایت کښې فرق دا دې چه ابن المبارک د یونس نه مسئله د اکل او نوم دواړه مرفوعا روایت کړه او ابن وهب مسئله د نوم خو مرفوعا ذکر کړه او مسئله د اکل ئې موقوفا په عائشې رضي الله عنها باندې ذکر کړه او ددې کلام شرح حضرت په بذل کښې او صاحب منهل هم دغه شان کړې ده او صاحب د عون المعبود ددې مطلب دا لیکلې دې چه ابن وهب صرف قصه د اکل ذکر کړې ده او قصه د نوم ئې بالکل ذکر کړې نه ده په ظاهر کښې اول مطلب صحیح دې.

﴿ وَرَوَاهُ صَالِحُ بْنُ أَبِي الأَخْضَرِ ﴾ په دې سره د ابن المبارک د روایت تائید مقصود دې لکه چه دا خبره ښکاره ده ﴿ وَرَوَاهُ الأَوْزَاعِيُّ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم﴾ ددې مطلب دا مه ګڼړئ چه زهری براه راست د رسول اللهﷺ نه روایت کوی، بلکه مطلب دا دې چه دا روایت په خپل سند سره د رسول اللهﷺ نه روایت کوی، د مصنفرحمه الله غرض په دې سره هم د ابن المبارکرحمه الله تائید دې.

بَابُ مَنْ قَالَ يَتَوَضَّأُ الْجُنُبُ

باب دې په بیان دهغه چا کښې چې وایې اودس به کوي جنب

د ترجمة الباب غرض:

ځان پوهه کړه چه دا د یوې سلسلې درې ابواب دی چه په هغې کښې دا دریم دې، مصنفرحمه الله د باب اول او ددی په حدیث سره وضوء الجنب عند النوم ثابت کړې دی، ددې نه پس ئې دوه بابونه د وضوء عند الاکل سره متعلق دی، چه په هغې کښې اول سره مصنفرحمه الله دا ثابت کړې ده چه رسول اللهﷺ عند الاکل په غسل یدین باندې اکتفاء اوفرمائیله او ددې دویم باب نه ثابتوی چه د رسول اللهﷺ نه (د جنابت په حالت کښې) د خوراک په وخت اودس کول هم ثابت دی چه ددې باب د حدیث نه معلومیږی د بذل د عبارت نه مستفاد کیږی چه مصنفرحمه الله په دې دریم باب سره وضوء الجنب عند النوم والاکل دواړه ثابت کړی دی، ددې باب په حدیث کښې خو دواړه اجزاء ذکر شوې دی خو زما په نزد د مصنفرحمه الله غرض صرف د اکل سره متعلق دې ځکه چه وضوء عند النوم خو مصنفرحمه الله مخکښې ثابت کړې دې، زما د خبرې تائید ددې نه هم کیږی چه په دې باب کښې مصنفرحمه الله د حدیث ذکر کولو نه پس چه د بعض صحابه کرامو رضي الله عنهم کوم اقوال بیان کړی دی هغه هم د وضوء عند الاکل سره متعلق دی.

[٢٢٤]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ أَوْ يَنَامَ، تَوَضَّأَ تَعْنِي وَهُوَ جُنُبٌ".

ترجمه: د عائشې ﷺ نه روايت دې، بيشکه نبي ﷺ وو چه کله به ئې اراده اوکړه چه خوراک اوکړي او يا اوده شي نو اودس به ئې اوکړي. چه هغه به جنب وو

[٢٢٥]() حَدَّثَنَا مُوسَى يَعْنِي ابْنَ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، أَخْبَرَنَا عَطَاءٌ الْخُرَاسَانِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ لِلْجُنُبِ إِذَا أَكَلَ أَوْ شَرِبَ أَوْ نَامَ، أَنْ يَتَوَضَّأَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: بَيْنَ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ وَعَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ رَجُلٌ، وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَابْنُ عُمَرَ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو: الْجُنُبُ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ، تَوَضَّأَ.

ترجمه: د عمار بن ياسر نه روايت دې بيشکه نبي ﷺ رخصت ورکړی دی جنب ته چه کله خوراک کوي او يا څکل کوي او يا اوده کېږي چه اودس اوکړي. وئيلی دي ابوداود: په مابين د يحيی بن يعمر او عمار بن ياسر کښې يو سړی دی. او وئيلی دي علي بن ابي طالب او ابن عمر او عبد الله بن عمرو: جنب چه کله اراده اوکړي چه خوراک اوکړي نو اودس دې کوي.

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يُؤَخِّرُ الْغُسْلَ

باب دې په بيان د جنب کښې چې وروسته کوي غسل

يعنې دا ضروري نه ده چه کله يو سړی ته د شپې په شروع کښې جنابت اورسي نو هغه دې هم په دې حالت کښې غسل اوکړي بلکه که د شپې په آخره کښې غسل اوکړي نو هم څه باک نشته

[٢٢٦]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ. ح وحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَا: حَدَّثَنَا بُرْدُ بْنُ سِنَانٍ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ، عَنْ غُضَيْفِ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ: "أَرَأَيْتِ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ، أَوْ فِي آخِرِهِ؟ قَالَتْ: رُبَّمَا اغْتَسَلَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ، وَرُبَّمَا اغْتَسَلَ فِي آخِرِهِ، قُلْتُ: اللهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً، قُلْتُ: أَرَأَيْتِ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتِرُ أَوَّلَ اللَّيْلِ، أَمْ فِي آخِرِهِ؟ قَالَتْ: رُبَّمَا أَوْتَرَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ، وَرُبَّمَا أَوْتَرَ فِي آخِرِهِ، قُلْتُ: اللهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً، قُلْتُ: أَرَأَيْتِ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْهَرُ بِالْقُرْآنِ، أَمْ يَخْفُتُ بِهِ؟ قَالَتْ: رُبَّمَا جَهَرَ بِهِ، وَرُبَّمَا خَفَتَ، قُلْتُ: اللهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً".

ترجمه: غضيف بن الحارث نه روايت دې، هغه وائي ما اووئيل عائشې ته، خبر راکړه ماته چه رسول الله ﷺ به غسل د جنابت په اول د شپه کښې کوه او که په اخير کښې؟ هغې اووئيل کله به ئې غسل کولو په اول د شپه کښې، او کله به ئې غسل کولو په اخير کښې، ما اووئيل الله لوی دی، تعريفونه دې هغه ذات لره (شکردې) چه په کار کښې ئې وسعت

[1]): صحيح مسلم/الطهارة ٦(٣٠٥)، سنن النسائي/الطهارة ١٦٣ (٢٥٦)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠٣ (٥٩١)، (تحفة الأشراف: ١٥٩٢٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/١٢٦، ١٩١، ١٩٢) (صحيح)

[2]): سنن الترمذي/الجمعة ٧٨ (٦١٣)، (تحفة الأشراف: ١٠٣٧١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/٣٢٠) (ضعيف)

[3]): سنن النسائي/الطهارة ١٤١ (٢٢٣)، والغسل ٦ (٤٠٤)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٧٩ (١٣٥٤)، (تحفة الأشراف: ١٧٤٢٩)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحيض ٦ (٣٠٧) (صحيح)

پیدا کړې دې، ما اووئیل چه خبر راکړه ماته د رسول الله ﷺ په باره کښې چه هغه به وتر په اول د شپه کښې کول او که په آخیر کښې؟ هغې اووئیل کله به ئې وتر کول په اول د شپه کښې او کله به ئې وتر کول په اخیر کښې. ما اووئیل الله لوی دی، شکر دی دهغه الله چه په کار کښې ئې وسعت پیدا کړی دی. ما اووئیل چه خبر راکړه ماته د رسول الله ﷺ په باره کښې چه قرآن به ئې په جهر لوستلو او که په پټه؟ نو هغې اووئیل کله به ئې په جهر لوستلو او کله به ئې په پټه لوستلو، نو ما اووئیل الله لوی دی، شکر دی دهغه الله چه په کار کښې ئې وسعت پیدا کړی دی.

د حدیث مضمون او د هغې وضاحت:

لکه څنګه په حدیث الباب کښې عائشې رضي الله عنها د سائل د سوال په جواب کښې اوفرمائیل ﴿رُبَّمَا اغْتَسَلَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ وَرُبَّمَا اغْتَسَلَ فِي آخِرِهِ﴾ یعنی رسول الله ﷺ خو به کله د جنب کیدو نه پس د شپې په شروع کښې هم هغه وخت غسل فرمائیلو او کله به ئې داسې کول چه هغه وخت به اودس کولو سره اوده شو او د شپې په آخره کښې به پاسیدو او غسل به ئې اوفرمائیلو خو دلته یو احتمال عقلا دا هم ممکن دې چه د عائشې رضي الله عنها مراد دا وی چه بعض وخت به د جنابت حالت د شپې په شروع کښې پیښیدو نو هم هغه وخت به ئې غسل اوفرمائیلو او که د شپې په آخر کښې به ورته پیښ شو نو د شپې په آخری حصه کښې به غسل ئې فرمائیلو په دې صورت کښې تاخیر د غسل کوم چه په ترجمة الباب کښې مذکور دې هغه به نه ثابتیږی خو دا معنی په دې وجه نه شی مراد کیدې چه سائل د عائشې رضي الله عنها په جواب اوریدلو باندې اووئیل ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً﴾ په دې وجه د ګنجائش کیدل خو به هغه ثابت وی چه کله اول معنی مراد وی.

وړاندې بیا په حدیث کښې دی چه سائل د عائشې رضي الله عنها نه دوه تپوسونه نور اوکړل یو د وترو په باره کښې چه د رسول الله ﷺ معمول د وترو په باره کښې څه وو، د شپې په شروع کښې به ئې ادا فرمائیل او که د شپې په اخر کښې، چه دهغې جواب هغوی دا ورکړو چه کله به رسول الله ﷺ داسې فرمائیلو او کله داسې، دویم سوال ئې دا اوکړو چه رسول الله ﷺ به په قیام لیل کښې د قرآن کریم تلاوت جهراً فرمائیلو یا سراً. ددې جواب هغوی هم دا ورکړو چه دواړو طریقو سره.

[۲۲۷]() حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ النَّمَرِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُدْرِكٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُجَيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ، وَلَا كَلْبٌ، وَلَا جُنُبٌ".

ترجمه: د علي بن ابي طالب رضي الله عنه نه روایت دې، هغه روایت کوي د نبي ﷺ نه، هغه وئیلی دی: نه داخلیږي ملائک هغه کورته چه په هغې کښې تصویر وي او یا سپی او یا جنب.

[۱]: سنن النسائي/الطهارة ۱۶۸ (۲۶۲)، والصید ۱۱ (۴۲۸۶)، سنن ابن ماجه/اللباس ٤٤ (٣٦٥٠)، (تحفة الأشراف: ١٠٢٩١)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٨٣، ١٠٤)، سنن الدارمي/ الاستئذان ٣٤ (٢٧٠٥)، ويأتي عند المؤلف في اللباس برقم (٤١٥٢) (ضعيف)

يو اشكال او د هغې جواب :

قوله ﴿ حَدَّثَنَا حَفصُ بنُ عُمَرَ – قوله لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ وَلاَ كَلْبٌ وَلاَ جُنُبٌ ﴾ دا حديث په ظاهره كښې د باب د اول حديث خلاف دې ځكه چه د ړومبى حديث نه د تاخير غسل جواز ثابتيږى، او په دې كښې دا دى چه په كوم كور كښې جنب وى په هغې كښې د رحمت ملائک نه داخليږى، بلكه دا چه حديث په ظاهر كښې د ترجمة الباب هم خلاف دې، د مصنف رحمه الله عادت دا دې چه هغوى بعض وخت د ترجمة الباب مطابق حديث راوړلو نه پس كله كله داسې حديث هم راوړى كوم چه په ظاهر كښې د ترجمة الباب خلاف وى، زما په نزد د مصنف رحمه الله غرض طالبانو لره متوجه كول دى چه هغوى ددې په جواب باندې سوچ اوكړى او د هر دوه احاديثو محمل متعين كړى، پس ددې جواب حضرت په بذل كښې د امام خطابى رحمه الله نه دا نقل فرمائيلې دې چه په دې حديث كښې د جنبى نه مراد هغه جنبى نه دې كوم چه غسل لره موخر كړى د مانځه د وخته پورې، او د مونځ وخت راتلو سره غسل اوكړى بلكه ددې نه مراد هغه جنبى دې چه د غسل په باره كښې هميشه تهاون او تكاسل كوى ګينې د رسول الله ﷺ نه تاخير غسل ثابت دې په نفس تاخير كښې څه اشكال دې.

زه وائم چه امام نسائى رحمه الله ددې حديث يو بله نفيس توجيه فرمائيلې ده او هغوى ددې توجيه طرف ته د اشارې كولو دپاره يو مستقل ترجمة الباب قائم كړې دې هغه دا چه ددې نه مراد هغه جنبى دې كوم چه د شپې د جنابت نه پس بغير د اودس كولو نه اوده شى، دا توجيه د هغوى ډيره غوره ده او د احاديث نه هم عموما دا مفهوم كيږى چه رسول الله ﷺ به د جنابت په حالت كښې پس د اودس نه آرام فرمائيلو اوبيا ددې نه پس احقر ته دا خبره د ابوداؤد په يو روايت كښې په صراحت سره ملاؤ شوه، پس مصنف رحمه الله په كتاب الترجل كښې په باب الخلوق للرجال كښې د سيدنا عمار بن ياسر رضى الله عنهما دا حديث مرفوع ذكر فرمائيلې دې چه ﴿ ثَلاَثَةٌ لاَ تَقْرَبُهُمُ الْمَلاَئِكَةُ جِيفَةُ الْكَافِرِ وَالْمُتَضَمِّخُ بِالْخَلُوقِ وَالْجُنُبُ إِلاَّ أَنْ يَتَوَضَّأَ ﴾ چه دهغې نه معلوميږى چه د اودس كولو نه پس حالت جنابت د قرب ملائكه نه مانع نه وى، فالحمد لله.

بيا ځان پوهه كړه چه عند الجمهور په حديث كښې دتصوير نه مراد صورت ذى روح دې كه د سورى والا وى (مجسم) يا غير د سورى والا، بلكه دا چه هغه تصوير داسې وى چه هغه ويزاند كړې شوې وى د زينت دپاره مثلا، او كوم تصوير چه ممتهن وى متبذل وى د خپو لاندې كيږى مثلا په فرش كښې يا په تكيه كښې يا په پيزار كښې يا په پائيدان كښې ددې جواز د حديث نه ثابت دې، خو جوړول ددې قسم تصوير هم جائز نه دى، نو ګويا دوه څيزونه شو يو عمل تصوير (تصويران ويستل) او دويم استعمال تصوير، عمل تصوير يعنى يعنى د ذى روح مطلقا ناجائز دې، او دا استعمال د تصوير په بعض صورتونو كښې حرام او په بعض صورتونو كښې مباح دې، دريم څيز كوم چه په حديث كښې مذكور دې هغه كلب دې، د كلب دوه قسمونه دى، ماذون الاتخاذ لكه ښكارى سپى وغيره، غير ماذون الاتخاذ، په دې كښې د شارحينو اختلاف دې چه د دخول ملائكه نه مانع مطلق كلاب دى يا صرف هغه كوم چه غير ماذون الاتخاذ وى، پس امام نووى رحمه الله د امام خطابى رحمه الله او قاضى

عیاض رحمه الله نه نقل کړې دی چه د دخول ملائکه نه مانع صرف هغه کلاب دی کوم چه ممنوع الاقتناء دی او هم دغه شان تصویر هم خو خپله د امام نووی رحمه الله رائې دا نه ده د هغوی په نزد دا حکم عام دې دواړو قسمونو ته شامل دې او په حاشیه د ترمذی کښې د علامه طیبی رحمه الله قول د قاضی عیاض موافق او د امام محی السنة رائې د امام نووی رحمه الله موافق لیکلې شوې ده، او زمونږ د حضرت سهارنپوری رحمه الله رائې کومه چه په بذل کښې ددې نه علاوه وراندې په کتاب اللباس کښې مذکور ده، هغه دا دې چه امتناع ملائکه مخصوص دې ممنوع الاقتناء سره خو دا خبره حضرت په انشاء الله سره لیکلې ده بالجزم نه.

[۲۲۸]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنَامُ وَهُوَ جُنُبٌ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَمَسَّ مَاءً"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْوَاسِطِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ هَارُونَ، يَقُولُ هَذَا الْحَدِيثُ وَهْمٌ يَعْنِي حَدِيثَ أَبِي إِسْحَاقَ

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دی وو رسول الله ﷺ چه اوده کیده به او هغه به جنب وو بغیر د مس کولو د اوبو نه. وئیلی دي ابوداود حدیث بیانٌ کړې دی مونږ ته حسن بن علي الواسطي، هغه وئیلی دی ما اوریدلي دي د یزید بن هارون نه چه هغه ویل دا حدیث وهم دی مطلب ئې حدیث د ابو اسحاق دی

تشریح: ۳ ﴿قوله يَنَامُ وَهُوَ جُنُبٌ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَمَسَّ مَاء ﴾ ددې حدیث نه هم ښکاره ده چه تاخیر غسل ثابتیږی د کوم دپاره چه ترجمة قائم کړې شوې ده، خو ﴿من غير ان يمس ماء ﴾ کښې دواړه احتمالونه دی چه غسل او اودس د دواړو نفی وی، دویم دا چه صرف د غسل نفی مراد وی، اوس نزدې د عائشې رضی الله عنها په حدیث کښې تیر شو چه رسول الله ﷺ چه به کله په حالت د جنابت کښې د نوم اراده فرمائیله نو ﴿ توضا وضوءه للصلوة ﴾ ددې مقتضی دا ده چه دلته صرف د غسل نفی مراد کړې شی او که د دواړو نفی مراد کړې شی نو دا به په بیان جواز باندې محمول وی، د امام نووی رحمه الله میلان دې دویم احتمال طرف ته دې او امام بیهقی رحمه الله احتمال اول اختیار کړې دې

د مصنف رحمه الله د وهم د دعوې توضیح او ددې مقام تحقیق:

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا الْحَدِيثُ وَهَم ﴾ خان پوهه کړه چه ددې حدیث په باره کښې چه کومه رائې د مصنف رحمه الله ده هغه د امام ترمذی رحمه الله هم ده، هغوی د ډیرو علماء کرامو نه ددې حدیث وهم کیدل نقل کړې دی او هم دا رائې د امام احمد بن حنبل رحمه الله ده بلکه بعض علماء کرامو لکه ابن المفوز رحمه الله خو ددې حدیث په خطاء کیدو باندې د محدثینو اجماع نقل کړې ده خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه اجماع نقل کول صحیح نه دی ځکه چه ددې حدیث امام بیهقی رحمه الله تصحیح کړې ده بلکه هغوی د تغلیط کونکو تردید کړې دې.

خان پوهه کړه چه دا ټول حضرات دافرمائی چه په دې حدیث کښې د ابواسحاق-

(): سنن الترمذي/للطهارة ۸۷ (۱۱۹)، سنن ابن ماجه/للطهارة ۹۸ (۵۸۳)، (تحفة الأشراف: ۱۶۰۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳/۶) (صحيح)

راوی نه غلطي شوې ده، هغه غلطي ترې نه څه شوې ده؟ دا خبره ابن العربی په شرح د ترمذی کښې واضح کړې ده چه دهغې خلاصه دا ده چه دا حدیث په اصل کښې اوږد وو چه دهغې په صحیح مفهوم باندې پوهیدلو کښې غلطي شوې ده او بیا ددې نه پس ئې د خپل فهم په اعتبار سره ددې اختصار کړې دې، صورت حال دا دې چه په اصل روایت کښې داسې وو، سیده عائشه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ په باره کښې فرمائی ﴿ کان ینام اول اللیل ویحیی اخره ثم ان کانت له حاجة قضی حاجته لم ینام قبل ان یمس ماء ﴾ چه دهغې مطلب دا دې چه د رسول الله ﷺ معمول وو چه د شپې په شروع کښې به ئې آرام فرمائیلو او په آخر کښې به بیدار وو بیا به ئې که څه حاجت وو نو دا به ئې پوره فرمائیلو او بیا به اودهٔ شو ﴿ قبل ان یمس ماء ﴾ ابن العربی رحمه الله فرمائی چه دلته د قضاء حاجت نه مراد د بول وبراز حاجت دې او مطلب دا دې چه د حاجت انسانیه نه فارغ کیدو سره به رسول الله ﷺ آرام فرمائیلو بغیر د اوبو د مسح کولو نه، د ابو اسحاق نه دلته دا غلطي اوشوه چه هغوی حاجت لره په ځائې د حاجت انسانیه حاجت الی الاهل یعنی وطی باندې محمول کړه حال دا چه دا غلطه ده ځکه چه هم ددې حدیث په اخر کښې ﴿ وان نام جنبا توضا ﴾ چه دهغې نه صفا معلومیږی چه په حالت د جنابت کښې بغیرد اودس کولو نه نهٔ اودهٔ کیدلو. نو اوس که په شروع کښې حاجت په حاجت وطی باندې محمول کړې شی او ﴿ ولا یمس ماء ﴾ په مطلق ماء باندې محمول کړې شی یعنی ماء وضوء او ماء اغتسال د دواړو نفی مراد کړې شی نو په دې صورت کښې به اول حدیث د آخر حدیث معارض شی هغوی فرمائی چه صحیح محمل خو ددې حدیث دا وو چه که په حاجت وطی باندې محمول کړې شی نو ﴿ ولا یمس ماء ﴾ مطلق نه دې بلکه صرف د ماء اغتسال نفی دې مراد کړې شی او که حاجت په حاجت انسانیه باندې محمول کړې شی نو بیا بیشکه ﴿ ولا یمس ماء ﴾ لره په خپل عموم پاندې کیخودلې شی، خو ابواسحاق داسې اوکړل چه حاجت ئې په حاجت وطی باندې محمول کړو او ﴿ ولا یمس ماء ﴾ ئې په خپل عموم باندې اوساتلو د غسل او اودس نفی ئې اوکړه او دا خبره د خلاف واقع کیدو نه علاوه د آخر حدیث هم معارض ده ځکه چه د رسول الله ﷺ معمول په حالت د جنابت کښې بغیر د اودس نه د اودهٔ کیدو نه وو، دا خو تشریح شوه د هغه خلقو د مراد کوم چه دې حدیث ته غلط وائی.

خو ددې تنقید جواب دا دې چه د حدیث د اول به د آخر سره معارضه هله لازمیږی چه کله مونږ حدیث د ابو اسحاق کښې ﴿ لا یمس ماء ﴾ لره په عموم باندې محمول نه کړو چه د اودس او غسل دواړو نفی کولې شی خو که په حدیث کښې د ماء نه خاص ماء اغتسال مراد کړې شی نو بیا دا اشکال دې، او ابواسحاق دا کله وئیلی دی چه د ماء نه مطلق ماء مراد دی، تعارض خو په دې حدیث کښې دې ناقدینو خپله پیدا کړې دې چه هغوی د ماء نه مطلق مراد اخستلو سره بیا اول حدیث وآخر حدیث کښې تعارض بیانوی، لهذا حدیث د ابو اسحاق وهم نه شو، پس د امام بیهقی رحمه الله او ابوالعباس بن سریج هم دا رائې ده چه په دې حدیث کښې څه وهم نشته او ﴿ لا یمس ماء ﴾ کښې صرف د ماء الاغتسال نفی ده، د

وضوء نفي نه ده او امام نووي رحمه الله فرمائي چه يو شکل دا هم دي چه دلته د مطلق ماء نفي مراد کړې شي او دا دي په بيان جواز باندې محمول کړې شي چه کله کله رسول الله ﷺ داسې هم کړي دي عادت نه دي مراد، احقر ته په دې باندې دا اشکال دې چه په دې توجيه سره خو به د ناقدينو اصل اشکال بيا راواپس شي يعنې د حديث اوله او آخره حصه کښې تعارض، ځکه چه دلته خبره په يو خاص حديث باندې شروع ده، مطلقا د مسئلې په حيثيت سره نه، حضرت سهانپوري رحمه الله په بذل کښې د امام بيهقي رحمه الله وغيره دا رائې اختيار فرمائيلې دې او په دې کښې د حضرت ناقدين حديث ملګرې نه دې

تنبيه : ښان پوهه کړه چه د ابواسحاق دا روايت مطوله په مسلم شريف کښې هم دې چه دهغې الفاظ دا دي ﴿ ثم ان كانت له حاجة الى اهله قضى حاجته ﴾ په دې روايت کښې ﴿ الى اهله ﴾ موجود دې اوس ددې معنى د وطى متعين شوه، خو د مسلم شريف په روايت کښې ددې نه پس ﴿ ولا يمس ماء ﴾ جمله نه ده چه دهغې د وجې نه ټول اشکال اوډريدلې وو

د امام طحاوي رحمه الله رائې

او په دې باندې هم ښان پوهه کړئ چه د امام طحاوي رحمه الله رائې هم دا ده چه په دې روايت کښې د ابواسحاق نه غلطې شوې ده، خو د هغوى په نزد غلطى دا نه ده چه ابواسحاق د حاجت مطلب غلط فهم کړې دې، د حاجت مفهوم خو د امام طحاوي رحمه الله په نزد هم جماع ده خو هغوى دا وائي چه د ابو اسحاق د ﴿ ولا يمس ماء ﴾ په ذريعه د اودس او غسل هر دواړو نفي کول دا صحيح نه دي ځکه چه دا د نورو رواياتو خلاف ده، د نورو رواياتو نه معلوميږي چه رسول الله ﷺ به په حالت جنابت کښې د اودس نه پس آرام فرمائيلو نه قبل الوضوء. خو بيا امام طحاوي رحمه الله وراندې ليکلي دي چه کيدې شي چه د ابو اسحق مراد په ﴿ ولا يمس ماء ﴾ سره صرف د غسل نفي وى لهذا بيا به هيڅ اشکال باقي نه پاتې کيږي، دا هم هغه خبره شوه کوم چه مونږ په شروع کښې کړې وه چه تعارض خو ناقدينو خپله پيدا کړې دې، حضرت سهارنپوري رحمه الله په بذل کښې د امام طحاوي رحمه الله رائې نه ده نقل فرمائيلې بلکه صرف د قاضى ابوبکر ابن العربى رائې ئې د شوکاني د کلام نه او د بيهقى رائې ئې خپله د هغوى د کتاب نه نقل فرمائيلې ده، خو صاحب د معارف السنن د امام طحاوى کلام او د هغوى رائې نقل کړې ده، هغوى په دې موضوع باندې کافى اوږد بحث کړې دې

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ

باب دې په بيان د جنب کښې چې قران لولي

[٢٢٩](1) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَلِمَةَ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ رضي الله عنه أَنَا وَرَجُلَانِ، رَجُلٌ مِنَّا وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي أَسَدٍ أَحْسِبُ، فَبَعَثَهُمَا عَلِيٌّ رضي الله عنه وَجْهًا، وَقَالَ: إِنَّكُمَا عِلْجَانِ، فَعَالِجَا عَنْ دِينِكُمَا، ثُمَّ قَامَ فَدَخَلَ الْمَخْرَجَ، ثُمَّ خَرَجَ فَدَعَا بِمَاءٍ، فَأَخَذَ مِنْهُ حَفْنَةً فَتَمَسَّحَ بِهَا، ثُمَّ جَعَلَ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ،

---

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ١١١ (١٤٦)، سنن النسائي/الطهارة ١٧١ (٢٦٦، ٢٦٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠٥ (٥٩٤)، (تحفة الأشراف: ١٠١٨٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٨٤، ١٢٤) (ضعيف)

فَأَنْكَرُوا ذٰلِكَ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَخْرُجُ مِنَ الْخَلَاءِ فَيُقْرِئُنَا الْقُرْآنَ، وَيَأْكُلُ مَعَنَا اللَّحْمَ وَلَمْ يَكُنْ يَحْجُبُهُ، أَوْقَالَ: يَحْجُزُهُ عَنِ الْقُرْآنِ شَيْءٌ لَيْسَ الْجَنَابَةَ.

ترجمه: د عبد الله بن مسلمة نه روايت دې هغه وائي: چه زه داخل شوم په علي ﷺ باندې او دوه سړي، يو سړی زمونږ نه وو او بل د بنو اسد نه وو زما ګمان دی، نو دواړه ولېږل علي ﷺ يو خائې ته، او وئې وئيل: بيشکه تاسو دواړه مضبوط يې، نو خپل قوي والی ښکاره کړې په دفاع د دين ستاسو دواړو کښې، بيا پاڅيدلو نو داخل شو تشناب ته بيا راووتلو، نو راويې غوښتلې اوبه نو راوايې خستې يو چونګ نو مسح ئې اوکړه په هغې، بيا ئې شروع اوکړه په لوستلو د قرآن، نو خلکو بد وګنړلو د هغه دغه کار، نو وئې وئيل بيشکه رسول الله ﷺ وو چه راوتلو به د بيت الخلاء نه نو مونږ ته به ئې قرآن لوستلو، او خوړله به ئې زمونږ سره غوښه او نه وو چه منع کولو به څه شي، او يايې اووئيل: يَحجزه، د قرآن نه چه دجنابت نه علاوه.

تشريح: په حالت د جنابت کښې اذکار او دعاء ګانې لوستل بالاجماع جائز دی خو تلاوت د قرآن کريم مختلف فيه دې، مذاهب په دې کښې دا دی چه د داؤد ظاهري ﷺ په نزد مطلقا جائز دي او هم دا مذهب مروی دې د ابن عباس، سعيد بن المسيب او عکرمه ﷺ نه، او د امام شافعي ﷺ په نزد مطلقا حرام دې اګر که حرف ولې نه وی، د امام احمد ﷺ نه دوه روايتونه دی يو د شوافعو په شان دويم د مادون الاية د جواز دې، هم دغه شان زمونږ په نزد هم دوه روايتونه دی، پس امام طحاوي ﷺ د مادون الاية اباحت نقل کړې دې او امام کرخي ﷺ د عدم جواز، او د امام مالک ﷺ په نزد د آيت يا آيتين لوستلو ګنجائش شته (كذا فی الميزان الكبری للشعرانی)

ښکاره دې چه د امام بخاري ﷺ ميلان په دې مسئله کښې د مطلق جواز طرف ته دې پس هغوی په دې سلسله کښې ډير روايات او آثار ذکر کړې دی او دغه شان ئې د (كان النبی ﷺ يذكر الله علی كل احيانه) نه هم استدلال کړې دې هم دغه شان د ابن المنذر او ابن جرير طبری ﷺ هم دا رائې ده. بله دا چه طبری د منع روايات په اولويت باندې محمول کړې دی.

ښکاره دې چه مصنف ﷺ په دې مسئله کښې د حائضې حکم بيان نه کړو، امام ترمذي ﷺ په يوه ترجمة کښې دواړه ذکر کړې دی، باب الجنب والحائض لا يقران القران... د حائضې حکم د جمهورو په نزد هم هغه دې کوم چه د جنبی دی خو په دې کښې د امام مالک ﷺ اختلاف دې د هغوی په نزد د حائض دپاره مطلقا جائز دې ځکه چه د حيض موده اوږده وی که په دې موده کښې ئې مطلقا نه لولی نو د هيريدلو ويره ده چه په هغې باندې وعيد راغلې دې په خلاف د جنابت چه هغه د لږ وخت څيز دې دهغې آزاله د انسان په اختيار کښې ده. (كذا فی المنهل)

مضمون الحديث:

(قوله عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ سَلِمَةَ) دا سلمه په کسرې د لام سره دې په کتب رجال کښې ددې تصريح ده، او امام نووي ﷺ د شرح مسلم په مقدمه کښې په هغه فصل کښې چه په هغې کښې

هغوی د اسماء مشتبه اوصول لیکلي دی چه سلمه هر ځائي کښې په فتحې د لام سره دې خو هغوی د عبدالله بن سلمة استثناء نه ده کړې ځکه چه کومه قاعده هغه لیکلې ده هغه صرف د رجال صحیحین سره متعلق ده او دا عبدالله بن سلمة د کتب سنن راوی دي (الفیض السمائي)

(قوله رَجُلٌ مِنَّا وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي أَسَدٍ أَحْسِبُ الخ) عبدالله بن سلمة وائي چه یو خل دوه سړي یو زمونږ د قبیلې یعنی د قبیله مراد او دویم سړې د قبیله بنو اسد وو، علی رضي الله عنه د هغوی دواړو چرته د لیږلو اراده اوفرمائیله. او وې فرمائیل چه تاسو قوی او مضبوط کسان یئ لهذا د دین خدمت کوئ (دا خبره اوشوه ددې نه پس راوی وائي) بیا علی رضي الله عنه پاسیدو او مخرج یعنی بیت الخلاء ته ئې تشریف یوړلو د فراغت نه پس بهر راغلو او اوبه ئې طلب کړې چه اوبه حاضرې شوې دهغې نه ئې یو لپه واخستلې او (د لاسونو او مخ) مسح ئې اوکړه او بیا ئې قرآن کریم لوستل شروع کړل، په دې (یعنی بې اودسه تلاوت باندې) خلقو اعتراض اوکړو نو هغوی اوفرمائیل چه رسول الله ﷺ به دیر کرته د بیت الخلاء نه د راتلو نه پس مونږ ته قرآن کریم لوستلو او خوراک څکاک به ئې هم کولو او هیڅ څیز به د هغوی دپاره د تلاوت نه مانع نه وو (لَيْسَ الْجَنَابَةَ) سوا د جنابت نه

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يُصَافِحُ

باب دې په بیان د جنب کې چې مصافحه کوي

[۲۳۰] (¹) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ وَاصِلٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقِيَهُ فَأَهْوَى إِلَيْهِ، فَقَالَ: إِنِّي جُنُبٌ، فَقَالَ: "إِنَّ الْمُسْلِمَ لَا يَنْجُسُ".

ترجمه: د حذیفه رضي الله عنه نه روایت دې چه بیشکه نبي ﷺ مخامخ شو د هغه سره نو قصدې اوکړو هغه ته، نو هغه اووئیل: زه جنب یم، نو هغه اووئیل بیشکه مسلمان نه نجس کېږي

[۲۳۱] (²) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، وَبِشْرٌ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ بَكْرٍ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "لَقِيَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي طَرِيقٍ مِنْ طُرُقِ الْمَدِينَةِ وَأَنَا جُنُبٌ، فَاخْتَنَسْتُ، فَذَهَبْتُ فَاغْتَسَلْتُ ثُمَّ جِئْتُ، فَقَالَ: أَيْنَ كُنْتَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قَالَ: قُلْتُ: إِنِّي كُنْتُ جُنُبًا، فَكَرِهْتُ أَنْ أُجَالِسَكَ عَلَى غَيْرِ طَهَارَةٍ. فَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ، إِنَّ الْمُسْلِمَ لَا يَنْجُسُ"، وَقَالَ فِي حَدِيثِ بِشْرٍ: حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ، حَدَّثَنِي بَكْرٌ.

ترجمه: د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دې هغه وائي مخامخ شو ما سره رسول الله ﷺ په یوه لار کښې د لارو د مدینې نه او زه جنب وم، نو زه وروسته شوم لاړم غسل مې اوکړو بیا راغلم. هغه اووئیل چېرته وې اې ابو هریره؟ هغه وائي ما اووئیل زه جنب وم دا مې بده وګڼړله چه تاسره ناسته اوکړم بغیر د طهارت نه. نو هغه اووئیل سبحان الله! بیشکه مومن نه نجس کېږي

¹): صحيح مسلم/الطهارة ٢٩ (٣٧٢)، سنن النسائي/الطهارة ١٧٢ (٢٦٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٨٠ (٥٣٥)، (تحفة الأشراف: ٣٣٣٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٣٨٤، ٤٠٢) (صحيح)

²): صحيح البخاري/الغسل ٢٣ (٢٨٣)، صحيح مسلم/الحيض ٢٩ (٣٧١)، سنن الترمذي/الطهارة ٨٩ (١٢١)، سنن النسائي/الطهارة ١٧٢ (٢٧٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٨٠ (٥٣٤)، (تحفة الأشراف: ١٤٦٤٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٢٣٥، ٢٨٢، ٤٧١) (صحيح)

د جنبي ظاهر بدن پاک دې جنابت يو معنوى نجاست دې لهذا د جنبي سره کيناستل پاسيدل او مصافحه کول ټول جائز دى لکه چه د حديث الباب نه معلوميږى.

﴿ قوله أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- لَقِيَهُ الخ ﴾ سيدنا حذيفه رضي الله عنه فرمائى چه د رسول الله ﷺ ماسره ملاقات اوشو په دې باندې رسول الله ﷺ د حذيفه رضي الله عنه طرف ته د مصافحې دپاره مائل شو هغوى عرض اوکړو زه جنب يم

دلته يو اشكال راځى حه حذيفه رضي الله عنه د لقاء نسبت د رسول الله ﷺ طرف ته اوکړو دا د ادب خلاف ده ملاقات ماشومان كوى د مشرانو سره نه برعكس، جواب دا دې چه هغوى قصدا اووئيل ځکه چه هغوى د خپل ځان په نزد هغه حال كښې نه وو چه د رسول الله ﷺ سره ملاقات اوکړى ځکه چه په حالت د جنابت كښې وو ﴿ فَقَالَ إِنَّ الْمُسْلِمَ لاَ يَنْجُسُ ﴾ رسول الله ﷺ اوفرمائيل مسلمان نه ناپاکه کيږى يعنى د جنابت د وجې نه د هغه د بدن ظاهر نه ناپاکه کيږى چه د مصافحې وغيره نه مانع وى، حافظ فرمائى چه ددې حديث (بطريق المفهوم) بعض ظاهريه د کافرو په نجاست باندې استدلال کړې دې چه هغه نجس العين دې بله دا چه هغوى د الله پاک ددې قول ﴿ انما المشركون نجس الاية ﴾ نه هم استدلال کړې دې جواب دا دې چه په حديث کښې د رسول الله ﷺ مراد د ﴿ ليس بنجس ﴾ نه تحامى عن النجاسة دې يعنى د مومن شان دا دې چه هغه د نجاست نه ځان بچ کوى په خلاف د کافر چه د نجاست نه بچ کيدل د هغه شعار نه دې، يا دې داسې اووئيلې شى چه په حديث کښې د مومن تخصيص د کافر په مقابله کښې نه دې بلکه صرف په دې حيثيت سره دې چه چونکه خطاب هم هغه ته دې، او د آيت کريمه جواب دا کړې شوې دې چه په دې کښې د نجاست سره د اعتقاد او باطن نجاست مراد دې.

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ

باب دې په بيان د جنب کې چې داخليږي مسجد ته

[٢٣٢](١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا الْأَفْلَتُ بْنُ خَلِيفَةَ، قَالَ: حَدَّثَتْنِي جَسْرَةُ بِنْتُ دِجَاجَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، تَقُولُ: "جَاءَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَوُجُوهُ بُيُوتِ أَصْحَابِهِ شَارِعَةٌ فِي الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: وَجِّهُوا هَذِهِ الْبُيُوتَ عَنِ الْمَسْجِدِ، ثُمَّ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَصْنَعِ الْقَوْمُ شَيْئًا رَجَاءَ أَنْ تَنْزِلَ فِيهِمْ رُخْصَةٌ، فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ بَعْدُ، فَقَالَ: وَجِّهُوا هَذِهِ الْبُيُوتَ عَنِ الْمَسْجِدِ، فَإِنِّي لَا أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلَا جُنُبٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: هُوَ فُلَيْتٌ الْعَامِرِيُّ.

ترجمه: ام المؤمنين حضرت عائشه رضى الله عنها وائى چه رسول الله ﷺ تشريف راوړو او حال دا وو چه د بعضو صحابو د كورونو دروازې جمات طرف ته كهلاويدې نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل واړوئ مخونه ددې كورونو د جمات نه بيا داخل شو نبي ﷺ او قوم هيڅ تبديلى هم اونه كړه په دې اميد چه د دوى په باره كښې به څه رخصت نازل شي، نو ووتلو دوى ته وروسته وئې وئيل واړوئ دا كوټې د جمات نه، بيشكه زه نه حلالوم مسجد د

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٨٢٨) (ضعيف)

حائضي لپاره او نه د جنب دپاره. وئيلى دي ابوداود. هغه فليت العامري دى.

تشريح: د جنابت احکام شروع دى دهغې نه يو دا دې چه په حالت د جنابت کښې انسان مسجد ته داخليدلې شى يا نه؟ مسئله مختلف فيه ده، پس په دې کښې د علماء کرامو درې مذاهب دى.

مذاهب ائمه او د هر يو دليل:

ځان پوهه کړه چه دلته دوه څيزونه دى، يو تلل، دويم ايساريدل، د امام شافعي رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نزد د جنب او حائض دپاره مطلقا که څه خاص ضرورت وى او که نه وى که اودس ئې وى او که نه وى دخول او مسجد کښې تلل جائز دى خو د حائض دپاره شرط دا دې چه د تلويث مسجد ويره نه وى، دويم مذهب د احنافو او مالکيانو دې د هغوى په نزد د جنب او حائض دپاره مسجد کښې تيريدل جائز نه دى خو د څه مجبورئ يا ضرورت په وجه باندې جائز دى، دويم څيز دې مکث فى المسجد يعنى د جنبى په مسجد کښې ايساريدل، کيناستل پاسيدل، پس دا د جمهور علماو او ائمه ثلاثه احناف، مالکيان او شوافعو په نزد ناجائز دى د حنابله او اسحاق بن راهويه په نزد جائز دى خو پس د اودس نه، د مزنى وغيره په نزد د جنب او حائض دواړو دپاره مرور او مکث دواړه مطلقا جائز دى په منهل کښې مذاهب ائمه دغه شان ليکلې شوې دى، اوس دلته دوه اختلافات دى، يو د احنافو او شوافعو تقابل او يو د جمهور ائمه ثلاثه او د حنابله تقابل، د دواړو دليل واورئ، مصنف رحمه الله په دې باب کښې د عائشې رضي الله عنها مرفوع حديث ذکر کړې دې، چه د هغې په اخر کښې دى ﴿ فَإِنِّي لاَ أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلاَ جُنُبٍ ﴾ دا حديث په دې مسئله کښې د جمهورو دليل دې او د حنابله او ظاهريه خلاف دې، په بذل کښې ليکلې شوې دى چه ددې حديث ابن خزيمه تصحيح او ابن القطان او ابن سيد الناس رحمهم الله تحسين کړې دې خو ابن حزم ظاهري رحمه الله ددې حديث تضعيف کړې دې هغوى وائى چه په دې کښې يو راوى دې افلت بن خليفه او هغه مجهول دې قابل استدلال نه دې، خطابى شارح د ابوداؤد وائى چه د تضعيف کونکو دا خبره صحيح نه ده ځکه چه د افلت ابن حبان او احمد بن حنبل رحمهم الله وغيره محدثينو توثيق کړې دې، هم دغه شان حافظ ابن حجر رحمه الله هم د تضعيف کونکو ترديد کړې دې، پس صحيح دا ده چه دا راوى مجهول نه دې بلکه ثقه او مشهور دې

اوس د احنافو او د شوافعو تقابل واخلئ. شوافع کوم چه د جواز مرور قائل دى د هغوى استدلال د آيت کريمه ﴿ لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ ﴾ نه دې هغوى وائى چه د صلوة نه مراد موضع الصلوة يعنى مسجد دې او عابرى سبيل نه هم دا عبور او مرور مراد دې، لهذا ددې آيت کريمه نه معلومه شوه چه د جنب دپاره مرور فى المسجد جائز دې، زمونږ علماء کرامو ددې جواب دا ورکړې دې چه ستاسو استدلال په حذف مضاف باندې بناء دې او زمونږ په نزد دا آيت کريمه په خپل ظاهر باندې دې د صلوة نه مراد صلوة دې موضع صلوة مراد نه دې او د عابرى سبيل نه مراد مسافر دى، او د آيت کريمه مطلب دا دې چه په حالت د جنابت کښې مانځه ته تلل نه دى

پکار مگر دا که انسان مسافر وي او اوبه ملاؤ نه شي نو بيا هغه له تيمم کول پکار دی، په تيمم کښې د مسافر قيد په دې وجه اولګولې شو چه عام طور سره په سفر کښې د عدم وجدان ماء حالت راپيښيږي لهذا د آيت کريمه مفهوم بغير د حذف مضاف نه بالکل صفا او واضح دې، په دې باندې هغوی اشکال کړې دې چه د عابری سبيل نه مراد که مسافر واخستلې شی نو بيا به په آيت کريمه کښې د مسافر په اعتبار سره تکرار پيدا شی ځکه چه وړاندې بيا د مسافر ذکر دې ﴿ وان كنتم مرضى او على سفر ﴾ جواب دا دې چه تکرار څه داسې قبيح څيز نه دې چه دهغې نه بچ کيدل دې ضروری وی لهذا دهغې دپاره څه نکته کيدل پکار دی پس دلته دا نکته کيدې شی چه چونکه د مريض حکم بيانول وو او مريض د واجد الماء کيدو باوجود تيمم کوی نو هغه سره مسافر دوباره په دې وجه ذکر کړې شو چه معلومه شی چه واجد الماء يعنی مريض او عادم الماء يعنی مسافر دواړه په اعتبار د حکم سره يو شان دی، لهذا مريض ته دې په جواز د تيمم کښې د وجدان ماء د وجې نه څه تردد نه دی کيدل پکار مطمئن کيدو سره دې تيمم اوکړی.

د حديث الباب مضمون دا دې چه په ابتداء کښې چه د کومو صحابه کرامو حجرې د مسجد نبوی نه ګير چاپيره وې دهغې دروازې د مسجد د انګڼ طرف ته پرانستلې شوې وې، يوه ورځ رسول اللهﷺ اوفرمائيل ﴿ وجهوا هذه البيوت عن المسجد ﴾ چه ددې کورنو دروازې د مسجد د طرف نه ختمولو سره بل طرف ته اوباسئ، ځکه چه ددې په صورت کښې بعض وخت د جنب او حائض مرور فی المسجد لازميږی خو صحابه کرامو د رسول اللهﷺ په حکم باندې په دې طمع عمل اونکړو چه کيدې شی په دې سلسله کښې څه رخصت نازل شی، بيا ددې نه پس په دويم ځل رسول اللهﷺ په دې طرف باندې ورتير شو نو رسول اللهﷺ دوباره هم هغه خبره ارشاد اوفرمائيله چه د دروازو مخونه واړوئ، پس صحابه کرامورضي الله عنهم ددې حکم تعميل اوکړو؟

خان پوهه کړئ چه دا چه په دې باب کښې مسئله روانه ده يعنی د جنبی دپاره د دخول مسجد ممانعت، ددې حکم نه رسول اللهﷺ او سيدنا علیرضي الله عنه مستثنی دی، پس په ترمذی کښې په مناقب علی کښې يو روايت راغلې دې چه رسول اللهﷺ اوفرمائيل ﴿ يا على لا يحل لاحد ان يجنب فى المسجد غيرى وغيرک ﴾ معلومه شوه چه د رسول اللهﷺ او علیرضي الله عنه دا خصوصيت دې چه هغوی په حالت د جنابت کښې مسجد ته تلې راتلې شی، حضرت شيخرحمه الله په حاشيه د لامع کښې ليکی چه ددې خصوصيت تصريح زمونږ په علماء کرامو کښې علامه شامی هم کړې ده، بله دا چه علامه شامی ليکی چه د روافضو دا وئيل چه دا حکم د ټولو اهل بيت دپاره عام دې او دا چه لبس حرير هم د هغوی دپاره جائز دې غلط دی او د شيعه ګانو د مخترعاتو نه دی

فائده : خان پوهه کړه چه په حديث الباب کښې د تحويل ابواب حکم مطلقا راغلې دې، د باب علی يا باب ابوبکر استثناء په دې کښې مذکور نه ده کومه چه په ترمذی کښې په مناقب علی کښې په روايت د ابن عباسرضي الله عنهما موجود ده ﴿ ان رسول اللهﷺ امر بسد الابواب

الا باب علی ﴾ اګر که ابن الجوزی په دې باندې د وضع حکم لګولې دې چه دا د روافضو اختراع ده کومه چه هغوی د باب ابی بکر د استثناء په مقابله کښې کړې ده، خو حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې ددې تردید کړې دې هغوی د باب علی د استثناء په سلسله کښې ډیر روایات ذکر کړې دی او ددې ټولو د ذکر کولو نه پس ئې وئیلې دی چه ددې ټولو احادیثو طرق قابل استدلال دی او د یو په بل باندې تقویت معلومیږی، او د باب ابی بکر د استثناء روایت خو په بخاری شریف کښې دې، د بخاری په یو روایت کښې کوم چه په کتاب المناقب کښې دې په لفظ د باب سره استثناء راغلې ده او په یو روایت کښې په لفظ د خوخه سره ﴿ لا تبقین فی المسجد خوخة الا خوخة ابی بکر﴾ او هم دغه شان په ترمذی کښې هم دی، اوس په دې دواړو احادیثو کښې په ظاهره تعارض معلومیږی چه په یو ځائې کښې صرف د باب علی استثناء فرمائیلې شوې ده او په دویم روایت کښې صرف د باب ابی بکر یا خوخة ابی بکر رضی الله عنه، حافظ وغیره شارحینو جمع بین الروایتین داسې کړې ده چه په شروع کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم ټولو صحابه کرامو رضی الله عنهم ته د چا ابواب چه د مسجد طرف ته مفتوح وو د تحویل ابواب حکم ورکړو سوا د علی رضی الله عنه نه، پس په هغې باندې عمل اوکړې شو. خو دې ټولو حضراتو داسې اوکړل چه په خپلو کورونو کښې ئې د مسجد طرف ته خوخات یعنی کهړکئ پرانستلې، رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغې د بندولو هم حکم ورکړو، خو دې خل ئې د خوخة ابی بکر د پریخودلو استثناء اوفرمائیله چه که د دوی کهړکئ د مسجد طرف ته پرانستلې وی نو هیڅ باک نشته دا د ابوبکرصدیق رضی الله عنه خصوصیت وو او د علی رضی الله عنه خصوصیت خو په شروع کښې اوفرمائیلې شو چه د هغوی اصل دروازه دې د مسجد طرف ته باقی پریخودلې شی او هم دغه شان دا هم چه د هغوی دپاره په حالت د جنابت کښې مسجد ته راتلل مباح دی. دا ډیره ښه توجیه ده کومه چه شراح حدیث فرمائیلې ده.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهُوَ فُلَيْتٌ الْعَامِرِيُّ ﴾ مصنف رحمه الله فرمائی چه په سند کښې چه کوم افلت بن خلیفه راوی راغلې دې دا هم هغه دې کوم چه په فلیت العامری سره مشهور دې، زه وایم کیدې شی چه په دې سره اشاره وی د هغه خلقو د رد طرف ته کوم چه دوی ته مجهول او غیر معروف وائی.

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يُصَلِّي بِالْقَوْمِ وَهُوَ نَاسٍ

باب دې په بیان د جنب کښې چې قوم ته مونځ کوي په هېره سره

یعنی د یوسړی نه خپل جنبی کیدل هیر شی او بغیر د غسل نه د مونځ کولو دپاره اودریږی خان پوهه کړه چه دا باب او ددې احادیث فقهی لحاظ سره اهمیت لری مسئله هم مختلف فیه ده او د باب په روایاتو کښې هم اختلاف دې، د مسئلة الباب د وضاحت نه مخکښې د باب د حدیث اول مفهوم باندې خان پوهه کړئ.

[٢٣٣](١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ زِيَادٍ الْأَعْلَمِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ، فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ أَنْ مَكَانَكُمْ، ثُمَّ جَاءَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ، فَصَلَّى بِهِمْ".

ترجمه: د ابو بکره نه روایت دې چه بیشکه رسول الله ﷺ داخل شو د سحر په مونځ کښې، نو اشاره ئې اوکړه په خپل لاس چه په خپل ځائې پاتې شئ، بیا راغلو او د سر نه ئې اوبه رواني وې نو مونځ ئې اوکړو دوی ته.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قوله أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ -صلی الله علیه وسلم- دَخَلَ فِی صَلَاةِ الْفَجْرِ فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ أَنْ مَكَانَكُمْ ثُمَّ جَاءَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ فَصَلَّى بِهِمْ ﴾ یعنی یو ځل داسې اوشوه چه رسول الله ﷺ د سحر مونځ شروع کړو او بیا ورته فورا رایاد شو چه هغوی په حالت د جنابت کښې دی هم په دې وخت کښې رسول الله ﷺ د لاس په اشارې سره صحابه کرام پوهه کړل چه هغوی دې په خپل خپل ځائې باندې ولاړ وی او بیا ئې فوری غسل فرمائیلو سره تشریف راوړلو د سر مبارک نه ئې د اوبو قطرې سسیدلې او خلقو ته ئې مونځ ورکړو.

د امام د مونځ فساد د مقتدی د مانځه فساد لره مستلزم دې او که نه؟

د دې حدیث د ظاهر نه معلومیږی چه رسول الله ﷺ په حالت د جنابت کښې مونځ شروع کړې وو او بیا روستو د یاد راتلو نه پس ئې غسل فرمائیلو سره شروع کړې شوې مونځ پوره کړو یعنی په هغې باندې ئې بناء اوفرمائیله ددې نه معلومه شوه چه د امام د مانځه فساد د مقتدی د مانځه فساد لره مستلزم نه دې، پس د شوافعو وغیره جمهورو مسلک هم دا دې لهذا دا حدیث د احنافو خلاف او د جمهورو موافق شو اوس احنافو له د جواب فکر کول پکار دی، جواب دا دې چه غالبا معترض ته ددې مسئلې تحقیق حاصل نه دې د جمهورو مسلک دا دې چه د مونځ نه د فارغ کیدو نه پس که معلومه شی چه د امام مونځ په څه وجه باندې فاسد شوې دې نو په دې صورت کښې جمهور دا وائی چه د مقتدیانو مونځ صحیح دې فاسد شوې نه دې او د احنافو په نزد د امام سره د مقتدیانو مونځ هم لاړو، اصل مسئله خو دا ده او په دې حدیث کښې چه کوم صورت پیښ شوې دې هغه دا نه دې دلته خو د مونځ د شروع کولو نه پس د مانځه په دوران کښې امام ته رایاد شو او بیا د طهارت د حاصلولو دپاره لاړو فاین هذا من ذاک..... اوس پاتې شوه دا خبره چه کوم صورت په دې حدیث کښې مذکور دې په دې کښې د ائمه کرامو څه رائې ده، پس ځان پوهه کړه چه د احنافو او حنابله مذهب دا دې چه د مونځ د شروع کولو نه پس که امام ته حدث سابق په اثناء صلوة کښې رایاد شی نو ددې دواړو په نزد مونځ باطل شو او د تحصیل طهارت نه پس استیناف واجب دې بناء جائز نه ده، د شوافعو هم صحیح مسلک دا دې چه مونځ باطل شو او استیناف به واجب وی، پس ابن رسلان خپله د امام شافعی رحمه الله نه د هغوی مسلک هم دا نقل کړې دې خو ابن قدامة په مغنی کښې د شوافعو مسلک دا لیکلې دې چه د هغوی په نزد د مقتدیانو مونځ نه باطلیږی بلکه په داسې مونځ باندې بناءکیدلې شی،

(١): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١١٦٦٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٤١،٤٥) (صحيح)

ممکنه ده چه دا د هغوی روایت وی. اوس پاتې شو مسلک د امام مالکؒ هغوی فرمائي چه په داسې صورت پیښیدلو باندې دوه طریقې دی چه یا خو دې مقتدی خپل مونځ بیل بیل ادا کړی یا دې په هغوی کښې څوک خپل نائب کړی او خپل مونځ دې پوره کړی حاصل دا چه د هغوی په نزد به مونځ باطل نه وی هم په دې باندې بناء کیدلې شی، خو که مقتدیان د امام انتظار کوی نو د هغوی په نزد به هم د مقتدیانو مونځ باطل شی او په حدیث الباب کښې هم دغه شان ده چه هغوی د امام انتظار اوکړو. نو اوس خلاصه دا شوه چه په صورت مذکوره فی الحدیث کښې د مقتدیانو مونځ په ائمه اربعه کښې د چا په نزد هم صحیح نه شو، لهذا دا حدیث د ټولو خلاف شو ددې دوه جوابونه کړې شوې دی. ۱ دا چه روایات صحیحه کوم چه په صحیحین وغیره کښې دی دهغې نه معلومیږی چه رسول اللهﷺ له تر اوسه پورې په مانځه کښې نه وو داخل شوې بلکه صرف مصلي ته داخل شوې وو هم هغه وخت ورته رایاد شو لهذا ټول اشکال رفع شو، پس وراندې په دې باب کښې دیر روایتونه داسې راروان دی چه په هغې کښې ددې خبرې تصریح ده چه رسول اللهﷺ مصلی او مقام صلوة ته رارسیدلې وو چه هغوی ته خپل جنابت رایاد شو لهذا دا حدیث د چا خلاف هم نه دې. ۲ دا چه که دا تسلیم کړې شی چه رسول اللهﷺ مانځه ته داخل شوې وو نو بیا مونږ دا نه تسلیموو چه رسول اللهﷺ په خپل مانځه باندې بناء اوکړه بلکه د مانځه استیناف ئې اوفرمائیلو، پس د ابن حبان په روایت کښې د استیناف صلوة تصریح ده دا چه څه د مسئلې تحقیق او تفصیل مونږ بیان کړې دې هم دغه شان په حاشیه د بذل کښې حضرت شیخؒ او ددې نه علاوه په لامع الدراری او اوجز المسالک کښې تحریر فرمائیلې دې.

د امام محمدؒ استنباط:

خان پوهه کړه چه امام محمدؒ دا حدیث په موطاء محمد کښې حدیث الباب په حدث فی الصلوة باندې محمول کړې دې او بیا ئې دهغې نه د جواز البناء فی الصلوة مسئله مستنبط کړې ده چه دهغې احناف قائل دی او جمهور نه دی چه دهغې تفصیل په باب الحدث فی الصلوة کښې مونږ سره تیر شوې دې. مولانا عبدالحی صاحبؒ په حاشیه د موطاء کښې دا استنباط رد فرمائیلې دې. او دا ټول بحث حضرت سهارنپوریؒ په بذل کښې نقل فرمائیلې دې او حضرت په دې کښې د امام محمدؒ د طرف نه مدافعت فرمائیلې دې او دا ئې لیکلې دی چه د مولانا عبدالحیؒ چه څومره اشکالات دی هغه ټول په دې خبره باندې مبنی دی چې هغه د موطاء امام محمد روایت لره او دهغې نه علاوه باقی کتب صحاح کښې چه ددې سلسلې کوم روایتونه راغلی دی هغه ټول هغوی په وحدت واقعه باندې محمول کوی خو که هغه روایات په تعدد واقعه باندې محمول کړې شی نو بیا به د امام محمدؒ په رائې کښې هیڅ اشکال نه وی او امام محمدؒ چه د روایت کوم الفاظ په موطاء کښې ذکر فرمائیلې دی هغه په حدث فی الصلوة باندې بغیر د څه تردد نه محمول کیدلې شی، او کوم چه دهغې نه علاوه دا نور روایات دی نو بیشکه دا په حدث فی الصلوة باندې نه شی محمول کیدې، ځکه چه دهغې نه په بعضو کښې د جنابت او غسل تصریح ده

[٢٣٤]() حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، وَقَالَ فِي أَوَّلِهِ: فَكَبَّرَ، وَقَالَ فِي آخِرِهِ: فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ، قَالَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَإِنِّي كُنْتُ جُنُبًا، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ الزُّهْرِيُّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: فَلَمَّا قَامَ فِي مُصَلَّاهُ وَانْتَظَرْنَا أَنْ يُكَبِّرَ، انْصَرَفَ، ثُمَّ قَالَ: كَمَا أَنْتُمْ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ أَيُّوبُ، وَابْنُ عَوْنٍ، وَهِشَامٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ مُرْسَلًا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَكَبَّرَ، ثُمَّ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى الْقَوْمِ أَنِ اجْلِسُوا، فَذَهَبَ فَاغْتَسَلَ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ مَالِكٌ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي حَكِيمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَبَّرَ فِي صَلَاةٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَكَذَلِكَ حَدَّثَنَاهُ مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، عَنْ يَحْيَى، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ كَبَّرَ.

ترجمه: حماد بن سلمة بيان كړي دی په هم هغه سند او په معنی د هغي سره، او وئي وئيل په اول د هغي كښي: تكبيري اووئيلو، او وئيلی ئي دي په اخير دهغي كې: هركله ئي چه مونځ خلاص كړو نو وئي وئيل: بيشكه زه بشر يم او زه جنب وم. وئيلی دي ابوداود: روايت كړی دی ددي زهري د ابو سلمة بن عبد الرحمن نه او هغه د ابوهريره نه هغه وئيلی دی هركله چه هغه اودريدلو په ځائي د مونځ، مونږ انتظار كولو چه تكبير به وائي نو لاړو، بيا ئي اووئيل: همدغه شان اوسئ په خپلو ځايونو. وئيلی دي ابوداود: او روايت كړی دی دهغي ايوب او ابن عون او هشام د محمد نه مرسل، او هغه د پيغمبر ﷺ نه، هغه اووئيل تكبيري اووئيلو بيا ئي اشاره اوكړه په لاس قوم ته چه كينئ، نو لاړلو غسل ئي اوكړو همدارنګه روايت كړی دی ددي مالک د اسماعيل بن ابي حكيم نه، او هغه د عطاء بن يسار نه، بيشكه رسول الله ﷺ تكبير اووئيلو په مونځ كښي. وئيلی دي ابوداود: او همدارنګه بيان كړی دی مونږ ته دهغي مسلم بن ابراهيم، بيان كړی دی مونږ ته ابان د يحيی نه، او هغه د ربيع بن محمد نه، او هغه د نبي ﷺ نه: بيشكه هغه تكبير اووئيلو.

[٢٣٥]() حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا الزُّبَيْدِيُّ. ح وحَدَّثَنَا عَيَّاشُ بْنُ الْأَزْرَقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ. ح وحَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ إِمَامُ مَسْجِدِ صَنْعَاءَ، حَدَّثَنَا رَبَاحٌ، عَنْ مَعْمَرٍ. ح وحَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، كُلُّهُمْ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ وَصَفَّ النَّاسُ صفوفهم، فخرج: "أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ، رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى إِذَا قَامَ فِي مَقَامِهِ، ذَكَرَ أَنَّهُ لَمْ يَغْتَسِلْ، فَقَالَ لِلنَّاسِ: مَكَانَكُمْ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى بَيْتِهِ، فَخَرَجَ عَلَيْنَا يَنْطُفُ رَأْسُهُ وَقَدِ اغْتَسَلَ، وَنَحْنُ صُفُوفٌ"، وَهَذَا لَفْظُ ابْنِ حَرْبٍ، وَقَالَ عَيَّاشٌ فِي حَدِيثِهِ: فَلَمْ نَزَلْ قِيَامًا نَنْتَظِرُهُ حَتَّى خَرَجَ عَلَيْنَا وَقَدِ اغْتَسَلَ؛

ترجمه: د ابوهريرة نه روايت دي هغه وئيلی دی يوځل ودرولی شو مونځ، او جوړ كړل خلكو صفونه خپل، نو راووتلو رسول الله ﷺ تر دي چه اودريدلو په خپل ځائي كښي، هغه ذكر كړل چه هغه غسل اونه كړو وئي وئيل خلكو ته، ثابت شئ په خپل ځای. بيا واپس شو خپل

---

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٨٦٣٤،١١٦٦٥) (صحيح)

[2]: صحيح البخاري/الغسل ١٧ (٢٧٥)، والأذان ٢٥ (٦٣٩)، صحيح مسلم/المساجد ٢٩ (٦٠٥)، سنن النسائي/الإمامة ١٤ (٧٩٣)، ٢٤ (٨١٠)، (تحفة الأشراف: ١٥٢٠٠،١٥٢٦٤، ١٥١٩٣، ١٥٢٧٥، ١٥٣٠٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٢٣٧، ٢٥٩، ٢٨٣، ٣٣٨، ٣٣٩)، ويأتي مختصراً برقم: (٥٤١) (صحيح)

کور ته، راووتلو چه څخیدلی اوبه سر د هغه نه په تحقیق سره غسل کړی وو هغه او مونږ صفونه کښي ولاړ وو، او دا لفظ د ابن حرب دی، او وئیلی دي ابن عیاش په خپل حدیث کي نو مونږ همیشه ولاړ وو مونږ انتظار کولو د هغه تردې چه راووتلو مونږ ته او په تحقیق سره غسل ئې کړی وو

بَابٌ فِي الرَّجُلِ يَجِدُ الْبِلَّةَ فِي مَنَامِهِ

باب دې په بيان د سړي چې بيامومځي لوندوالي په خوب خپل کې

بلة په کسرې د باء سره دی او بلل بفتح الباء دي يعنی لوندوالي. يعنی انسان د خوب نه پاسی او په خپله جامه باندې لوندوالي بيا مومی نو په هغه باندې غسل واجب دې يا نه، د احتلام په کومو کومو صورتونو کښې غسل واجب کیږی او په کومو کښې نه دا مسئله تفصيل غواړی خصوصا د احنافو په نزد په دې کښې ډير تفصيل دې

[٢٣٦]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ خَالِدٍ الْخَيَّاطُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ الْعُمَرِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ يَجِدُ الْبَلَلَ وَلَا يَذْكُرُ احْتِلَامًا، قَالَ: يَغْتَسِلُ، وَعَنِ الرَّجُلِ يَرَى أَنَّهُ قَدِ احْتَلَمَ وَلَا يَجِدُ الْبَلَلَ، قَالَ: لَا غُسْلَ عَلَيْهِ، فَقَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ: الْمَرْأَةُ تَرَى ذَلِكَ، أَعَلَيْهَا غُسْلٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، إِنَّمَا النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دي هغې وئيلی دی: تپوس اوشو د رسول الله ﷺ نه په باره د سړي کښې چه بيامومځي لوندوالی او ياد نه وي ورته احتلام، هغه اووئيل غسل به کوي، او په باره د سړي کښې چه ويني د هغه خو احتلام شوی دی او لوندوالی نه وي، نو هغه اووئيل: نشته غسل په هغه، نو اووئيل ام سليم ښځه چه دغه ويني نو په هغې غسل شته؟ هغه وفرمايل آو. بيشکه ښځې په اصل خلقت او طبيعت کښې په مثل د سړو دي

تشريح: ﴿ سُئِلَ رَسُولُ اللهِ -صلى الله عليه وسلم- عَنِ الرَّجُلِ يَجِدُ الْبَلَلَ الخ ﴾ د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړې شو چه کوم سړې د پاسيدو نه پس په جامه باندې لوندوالي بيا مومی او احتلام هغه ته ياد نه وی نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه په داسې سړی باندې غسل واجب دې. او د هغه سړی په باره کښې چه هغه ته د احتلام کيدل ياد وی خو لوندوالي بيا نه مومی نو د هغه په باره کښې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه په داسې سړی باندې غسل واجب نه دې د بعض علماء کرامو لکه شعبی رحمه الله او ابراهيم نخعی رحمه الله مسلک دا دې چه په دې حديث کښې د بلل نه مراد مطلق لوندوالي دی که دهغې منی کيدل محقق وی او که نه وی، او د اکثرو علماء کرامو رائې دا ده چه ددې نه مراد د منی لوندوالي دې.

خان پوهه کړه چه علامه شامی رحمه الله ددې مسئلې څوارلس شکلونه ذکر فرمائيلي دی چه دهغې تفصيل دا دې، ١ تيقن د منی، ٢ تيقن مذی، ٣ تيقن ودی، درې شکلونه د تيقن شو او څلور صورتونه د عدم تيقين او شک دی ١: الشک بين الاولين (منی ومذی)

(١): سنن الترمذي/الطهارة ٨٢ (١١٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٢ (٦١٣)، (تحفة الأشراف: ١٧٥٣٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٢٥٦)، سنن الدارمي/الطهارة (٧٦/٧٩٠) (حسن) إلا قول أم سليم: المرأة ترى...

۲ الشک بین الاخرین (مذی و ودی) ۳ الشک بین الاول والثالث (منی و ودی) ۴: الشک فی الثلاث یعنی د لوندوالی په باره کښې درې واړه خیالات وی کیدې شی چه منی وی، کیدې شی چه مذی وی، کیدې شی چه ودی وی، دا ټول اووۀ صورتونه شو په دې کښې د هر یو دوه صورتونه دی تذکر د احتلام او عدم تذکر د احتلام، لهذا ټول څوارلس صورتونه شو اوس ددې حکم واورئ د تذکر احتلام په اووۀ صورتونو کښې د یو نه علاوه په باقی ټولو صورتونو کښې غسل واجب دې او یو صورة د تیقین ودی دې په دې کښې امام صاحب او صاحبین متفق دی، او په عدم تذکر احتلام کښې دا تفصیل دې چه په یو صورت یعنی د تیقن منی په صورت کښې بالاتفاق غسل واجب دې او د تیقن غیر منی په صورتونو کښې بالاتفاق غسل واجب نه دې او هغه درې صورتونه دی، ۱: تیقن مذی، ۲ تیقن ودی، ۳: شک بین المذی والودی، او احتمال منی (چه دهغې درې صورتونه دی) کښې د طرفین په نزد غسل واجب دې، د امام ابویوسفؒ په نزد واجب نه دې او هغه درې صورتونه دا دی، شک بین الاولین، شک بین الاول والثالث، شک فی الثلاث، حاصل دا چه د عدم تذکر په اووۀ صورتونو کښې د امام ابویوسفؒ په نزد صرف یو صورت یعنی تیقن منی کښې غسل دې په باقی شپږو کښې نه دې، او عند الطرفین تیقن منی او احتمال منی چه دهغې درې صورتونه دی په دې څلورو کښې هم غسل واجب دې دا تفصیل خو د احنافو په مذهب کښې دې

د شوافعو په نزد ټول درې صورتونه دی تیقن منی، تیقن غیر منی، او احتمال منی، د اول دواړو حکم ظاهر دې[1] او په دریم صورت کښې د هغوی په نزد اختیار دې په غسل او عدم غسل کښې، او هم دغه شان د حنابله په نزد دی خو هغوی د شک او احتمال په صورت کښې داسې وائی چه که قبل النوم د خروج مذی په اسبابو کښې څه سبب موندلې شوې وی نو بیا غسل واجب نه دې او که سبب خروج مذی نه وی نو غسل واجب دې او د مالکیانو په نزد د احتمال منی په سلسله کښې دا دی چه که شک وی په منی او باقی دواړو (یعنی مذی او ودی) نه په یو کښې نو بیا غسل واجب دې او که شک یوځائې په درې واړو کښې وی نو اوس چونکه احتمال منی ضعیف شو په دې وجه به غسل واجب نه وی، ددې ائمه ثلاثه مذهب صاحب منهل داسې لیکلې دې، او د ټولو نه دا ظاهرېږی چه د هغوی په نزد د تذکر احتلام او عدم تذکر احتلام ترمینځه هیڅ فرق نشته

بَابٌ فِي الْمَرْأَةِ تَرَى مَا يَرَى الرَّجُلُ

باب دې په بیان د ښځې کښې چې اووینی هغه چې وینې ئې سړی

مخکښې باب د احتلام رجل سره متعلق وو او دا د احتلام مراة سره متعلق دې، خو احتلام فی النساء نادر دې لکه چه په رجال کښې عدم احتلام نادر دې، کذا قالوا.

---

[1] ، لکن لا یذهب علیك ای ابن رسلان شارح ابی داؤد نقل مذهب الشافعی انه لو تیقن انه منی ولکن لم یذکر الاحتلام لایجب الغسل عنده،، لهذا د شوافعو د مذهب دې مزید تحقیق اوکړې شی.

[٢٣٧] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: قَالَ عُرْوَةُ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ الْأَنْصَارِيَّةَ هِيَ أُمُّ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ، أَرَأَيْتَ الْمَرْأَةَ إِذَا رَأَتْ فِي النَّوْمِ مَا يَرَى الرَّجُلُ، أَتَغْتَسِلُ أَمْ لَا؟ قَالَتْ عَائِشَةُ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَعَمْ، فَلْتَغْتَسِلْ إِذَا وَجَدَتِ الْمَاءَ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَأَقْبَلْتُ عَلَيْهَا، فَقُلْتُ: أُفٍّ لَكِ، وَهَلْ تَرَى ذَلِكَ الْمَرْأَةُ؟ فَأَقْبَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: تَرِبَتْ يَمِينُكِ يَا عَائِشَةُ، وَمِنْ أَيْنَ يَكُونُ الشَّبَهُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَى عُقَيْلٌ، وَالزُّبَيْدِيُّ، وَيُونُسُ، وَابْنُ أَخِي الزُّهْرِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي الْوَزِيرِ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَوَافَقَ الزُّهْرِيَّ مُسَافِعٌ الْحَجَبِيُّ، قَالَ: عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، وَأَمَّا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، فَقَالَ: عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، بيشکه ام سليم الانصاريه چه دا مور د انس بن مالک ده، هغې اووئيل اې د الله رسوله! بيشکه الله تعالى حياء نه کوې د حق نه، خبر راکړه ماته که چرته ښځه اووينى خوب کښې هغه څه چه سړى ئې وينې ايا هغه به غسل کوې؟ عائشې اووئيل وئيلى دې پيغمبر ﷺ، آو، غسل دې اوکړې کله چه اوبه بياموخې اووئيل عائشې ما ورته مخ کړو او مې ويل تباهي دې وي تا لره ايا وينې ښځه دغه؟ نو مخامخ شو ماته رسول الله ﷺ او وئې وئيل په خاورو دې ککړ شي ښې لاس ستا اې عائشې (مور پلار او دهغوى په اولاد کښې) مشابهت د کوم ځائې نه وي

تشريح: ﴿ قوله إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ﴾

ام سليم رضي الله عنها د رسول الله ﷺ نه داسې مسئله اوتپوسله کومه چه عرفا او طبعا قابل استحياء وه، خو چونکه په شريعت کښې په تحصيل علم کښې استحياء نشته په دې وجه هغوى په طور د تمهيد د خپل کلام په شروع کښې دا خبره اوکړه

ځان پوهه کړه چه حياء د انفعال او د تاثر د قبيل نه دې چه دهغې نه بارى تعالى پاک دې په دې وجه علماء کرامو ددې جواب دا کړې دې چه دلته د استحياء لازمى معنى مراد ده يعنى ترک ا امتناع، ځکه چه د کوم څيز نه انسان شرميږى هغه ترک کوى، لهذا دلته لازمى معنى مراد شوه يعنى الله پاک د حق خبرې د ښکاره کولو يا د حق خبرې د تپوسلو نه منع نه کوى، بعضو په دې باندې داسې وئيلې دى چه ددې سوال او جواب هيڅ حاجت نشته ځکه چه دلته په حديث کښې د الله پاک نه د استحياء نفى کولې شى نه اثبات، جواب دا دې چه دلته دا ذکر دى چه الله پاک د حق نه استحياء نه فرمائى نو ددې نه په طور د مفهوم مخالف دا مستفاد کيږى چه د غير حق نه استحياء فرمائى، لهذا سوال او جواب صحيح دى فضول نه دى.

﴿ قَالَتْ عَائِشَةُ _ وَهَلْ تَرَى ذَلِكَ الْمَرْأَةُ ﴾ ام سليم رضي الله عنها چه کله د رسول الله ﷺ نه د احتلام مراة تپوس اوکړو نو په دې باندې عائشې رضي الله عنها کومه چه هلته موجود وه ډيره حياء

(١): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٦٦٠٧ (الف)، ١٦٧٣٩)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحيض ٧ (٣١١، ٣١٣، ٣١٤)، سنن الترمذي/الطهارة ٩٠ (١٢٢)، سنن النسائي/الطهارة ١٣١ (١٩٦)، سنن ابن ماجه/الطهارة (٦٠١)، موطا امام مالک/الطهارة ٢١ (٨٥)، مسند احمد (٦/٩٢)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٥ (٧٩٠) (صحيح)

ورغله او ام سلیم رضي الله عنها ته ئې خطاب کولو سره او فرمائیل آیا زنانه هم دا څيز لیدلې شي.

علماء کرامو لیکلي دي چه اول خو په زنانو کښې احتلام نادر دې دویم دا چه عائشه رضي الله عنها په دې وخت کښې کم عمره وه په دې وجه هغې تعجب اوکړو په دې باندې علامه سیوطی رحمة الله عليه لیکي او دا هم ممکنه ده چه دا اوونیلې شي چه څنګه انبیاء عليهم السلام د احتلام نه محفوظ وی هم دغه شان ازواج مطهرات هم د احتلام نه محفوظ وې او دا د هغوی د خصائصو نه ده، دا خبره علامه زرقاني او حافظ عراقي په دې وینا رد کړې ده چه (الخصائص لا تثبت الا باحتمال)، مولانا عبدالحی ﷫ په سعایه کښې په دې مسئلې باندې بحث کړې دې او هغوی ښېل تحقیق دا لیکلې دې (انهن لا یحتلمن بالجماع بشخص اجنبی) نیز د احتلام اثر شیطانی کیدل هم متعین نه دی بلکه هغه کله د کثرت شبع، یا مرض، یا امتلاء اوعیه منی د وجې نه هم کیږی.

(قوله تَرِبَتْ يَمِينُكِ يَا عَائِشَةُ) ددې لفظی معنی خو دا ده چه ستا لاسونه دې په خاورو باندې ککړ شي کومه چه کنایة وی د فقر او احتیاج نه خو د عربو خلقو عادت دې چه هغوی دا لفظ په غیر د معنی اصلی نه استعمالوی، او په دې سره صرف نکیر مقصود وی نه بد دعا هسی ابن العربی په شرح د ترمذی کښې ددې لفظ د معنی تحقیق او تشریح کښې د علماء کرامو لس اقوال لیکلي دی کوم چه حضرت شیخ په اوجز کښې نقل کړې دی.

(مور او پلار کښې د يو سره د بچي دمشابهت وجه).

قوله: (وَمِنْ أَيْنَ يَكُونُ الشَّبَهُ) الشَّبَهُ بفتحتین او بکسر الشین وسکون الباء دواړو طریقو سره منقول دې یعنی مشابهت او اشتراک د رسول الله ﷺ د ارشاد حاصل دا دې چه ماشوم چه کله د پلار او کله د مور مشابه وی ددې څه وجه ده؟ هم دا ده چه کله د سړی نطفه غالبه شي نو ماشوم د سړي مشابه وی او چه کله د زنانه نطفه غالبه شي نو ماشوم د مور مشابه وی نو هر کله چه د زنانه دپاره د منئ ثبوت پیدا شو نو بیا په احتلام کښې څه استبعاد دې. د صحیح مسلم په یو روایت کښې دی [1] چه کله ماء الرجل غالب وی په ماء المراة باندې نو ماشوم د خپلو ترونو مشابه وی، او چه کله ماء المراة غالب وی په ماء الرجل باندې نو هغه وخت مولود د خپلو ماماګانو مشابه وی، د مسلم په یو روایت کښې دی چه کله د سړی منی غالب شي نو ماشوم مذکر وی د الله پاک په حکم باندې او چه کله برعکس وی نو ماشوم مونث وی د الله پاک په حکم.

ثبوت المنی والاختلاف فیه :

خان پوهه ګړه چه په دې حدیث کښې د زنانه دپاره اثبات د منی دې او د جمهور علماء کرامو په دې خبره باندې اتفاق دې، صرف د بعض فلاسفه په دې کښې اختلاف دې، پس ارسطاطالیس وائی چه د زنانه منی نه وی بلکه د زنانه په دم حیض کښې طاقت د

[1]) ولفظه في رواية إذَا عَلاَ مَاؤُهَا مَاءَ الرَّجُلِ أَشْبَهَ الوَلَدُ أَخْوَالَهُ وَإِذَا عَلاَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَهَا أَشْبَهَ أَعْمَامَهُ وفي رواية مَاءُ الرَّجُلِ أَبْيَضُ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرُ فَإِذَا اجْتَمَعَا فَعَلاَ مَنِيُّ الرَّجُلِ مَنِيَّ الْمَرْأَةِ أَذْكَرَا بِإِذْنِ اللهِ وَإِذَا عَلاَ مَنِيُّ الْمَرْأَةِ مَنِيَّ الرَّجُلِ آنَثَا بِإِذْنِ اللهِ وفي نسخة انثا)

تولید وی او ابو علی سینا وائی چه د زنانه رطوبت وی کوم چه د منی مشابه وی او فی الواقع هغه منی نه وی حضرت شیخ رحمه الله د سعایه نه نقل کولو سره لیکی چه د محققینو فلاسفه تحقیق هم دا دې چه د زنانه منی وی، بیا حضرت شیخ رحمه الله لیکی خو حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې د بعض علماء کرامو لکه ابراهیم النخعی نه د زنانو دپاره د منی د کیدو انکار نقل کړې دې اګرچه امام نووی رحمه الله په شرح د مهذب کښې ابراهیم نخعی رحمه الله طرف نه ددې قول نسبت کولو ته مستبعد وئیلې دی خو حافظ وائی چه ابن ابی شیبة دا قول د ابراهیم النخعی نه په جید سند سره نقل کړې دې

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَكَذَلِكَ رَوَى عُقَيْلٌ وَالزُّبَيْدِيّ الخ ﴾ پورته په روایت کښې د ابن شهاب شاګرد یونس وو، دلته مصنف رحمه الله د یونس نه علاوه د ابن شهاب نور شاګردان ذکر کوی چه څنګه د ابن شهاب نه یونس روایت کوی هم دغه شان نور هم ډیر راویان دا حدیث د هغوی نه روایت کوی چه په هغې سره د یونس روایت ته تقویت حاصل شو او هغه راویان دا دی زبیدی، عقیل، یونس (خو د یونس ذکر مکرر دې په دې وجه د هغوی روایت خو پورته راغلو) ابن اخی الزهری او ابن ابی الوزیر کوم چه ددې زهری نه په واسطه د مالک سره روایت کوی، واضحه دې وی چه په عبارت کښې د عن مالک تعلق صرف د ابن ابی الوزیر سره دې ددې نه مخکښې چه کوم راویان ذکر شوې دی د هغوی سره نه دې هغوی بغیر د واسطې د مالک نه براه راست د زهری نه روایت کوی.

په روایتین کښې تعارض او دی په دفع کولو کښې د محدثینو رائې

﴿ وَوَافَقَ الزُّهْرِيَّ مُسَافِعٌ الْحَجَبِيُّ ﴾ ځان پوهه کړه چه دلته په روایات حدیثیه کښې اختلاف دې چه د ام سلیم رضی الله عنها په سوال باندې رد کونکې عائشه رضی الله عنها ده یا سیده ام سلمه رضی الله عنها د زهری په روایت کښې دا دی چه رد کونکې عائشه ده او ددې بالمقابل د هشام بن عروه په روایت کښې دا دی چه هغه ام سلمه رضی الله عنها ده. مصنف رحمه الله د زهری روایت ته د هشام په روایت باندې ترجیح ورکوی ځکه چه مسافع حجبی د زهری موافقت کړې دې لهذا د زهری روایت موید او موکد شو. په دې دواړو روایتونو کښې چه کوم تعارض دې دهغې په جواب کښې د محدثینو رائې مختلف دی امام ابوداؤد رحمه الله د زهری روایت ته ترجیح ورکړې ده چه په هغې کښې رد کونکې عائشه رضی الله عنها ده او قاضی عیاض رحمه الله د هشام روایت ته ترجیح ورکړې ده چه په هغې کښې رد کونکې ام سلمه رضی الله عنها ده او امام نووی رحمه الله په ځانې د مسلک ترجیح جمع بین الروایتین اختیار فرمائیله ده د هغوی رائې دا ده چه دواړه روایتونه صحیح دی ګویا د ام سلیم رضی الله عنها د سوال په وخت ام سلمه او عائشه رضی الله عنها دواړه موجود وې دواړو په ام سلیم رضی الله عنها باندې نکیر کړې دې اوس دا د راویانو اختصار دې چه بعضو هغه ذکر کړې ده او بعضو دا. حافظ ابن حجر رحمه الله د امام نووی رحمه الله رائې غوره کړې ده. او علامه سندهی په حاشیه د نسائی کښې یو بله توجیه لیکلې ده یعنی احتمال د تعدد واقعه، ممکنه ده چه ام سلیم رضی الله عنها چه کله په اول ځل رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو نو په هغه دواړو کښې یو نکیر اوکړو بیا څو ورځې پس د ام سلیم رضی الله عنها د نسیان واقع کیدو نه پس دوباره د رسول الله ﷺ نه

تپوس اوکړو نو هغه وخت په مجلس کښې بله زوجه وه نو هغې هم په دې سوال باندې نکير اوفرمائيلو لهذا دواړه روايتونه په خپل خپل ځائې باندې صحيح دی.

باب فِي مِقْدَارِ الْمَاءِ الَّذِي يُجْزِءُ فِي الْغُسْلِ

باب دې په بيان داوبوکې هغه اندازه چې غسل پرې روا کيږي

(ما قبل سره ربط او مناسبت)

د موجبات غسل بيان پوره شو اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د غسل بيان شروع کوی، مصنف رحمه الله په طهارت صغرى يعنى اودس کښې هم داسې کړې وو چه د اودس نه مخکښې ئې موجبات وضوء يعنى استنجاء او آداب استنجاء بيان فرمائيلې وو دهغې نه پس اودس، مصنف رحمه الله د غسل د کيفيت د بيان نه مخکښې مقدار دماء غسل بيانوی هم ددې قسم باب د ابواب الوضوء په شروع کښې راغلې دې، چه په هغې کښې د ماء وضوء مقدار بيان کړې شوې وو، مونږ هلته مقدار دماء غسل هم بيان کړې وو ،لهذا ددوباره کلام کولو حاجت نشته

[٢٣٨]() حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ هُوَ الْفَرَقُ مِنَ الْجَنَابَةِ". قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَى ابْنُ عُيَيْنَةَ نَحْوَ حَدِيثِ مَالِكٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مَعْمَرٌ: عَنْ الزُّهْرِيِّ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَتْ: كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ، فِيهِ قَدْرُ الْفَرَقِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ، يَقُولُ: الْفَرَقُ: سِتَّةَ عَشَرَ رِطْلًا، وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: صَاعُ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ خَمْسَةُ أَرْطَالٍ وَثُلُثٌ، قَالَ: فَمَنْ قَالَ ثَمَانِيَةُ أَرْطَالٍ؟ قَالَ: لَيْسَ ذَلِكَ بِمَحْفُوظٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَسَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ: مَنْ أَعْطَى فِي صَدَقَةِ الْفِطْرِ بِرِطْلِنَا هَذَا خَمْسَةَ أَرْطَالٍ وَثُلُثًا، فَقَدْ أَوْفَى، قِيلَ: الصَّيْحَانِيُّ ثَقِيلٌ، قَالَ: الصَّيْحَانِيُّ أَطْيَبُ، قَالَ: لَا أَدْرِي.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې بيشکه رسول الله ﷺ وو چه غسل به ئې کولو د يو لوښي نه. چه هغه فرق دی. د جنابت نه. وئيلی دي ابوداود او روايت کړی دی ابن عيينة پشان د حديث د مالک وئيلی دي ابوداود وئيلی دي معمر د زهري نه په دې حديث کې هغې اووئيل وم چه غسل کولو ما او رسول الله ﷺ د يو لوښي نه چه په هغې کښې اوبه په اندازه د يو فرق وې. وئيلی دي ابوداود ما اوريدلي دي د احمد بن حنبل نه چه وئيل يې فرق شپاړس رطله وی، او ما اوريدلي دي د هغه نه چه وئيل يې. صاع د ابن ابي ذئب چه پنځه رطله او دريمه حصه وی، هغه اووئيل چا چه اووئيل اته رطل وی؟ نو هغه اووئيل نه دی هغه محفوظ. هغه اووئيل ما اوريدلي دي د احمد نه چا چه ورکړو په صدقة الفطر کښې زمونږ په دې رطل پنځه رطله او ثلث نو هغه پوره ورکړو، وئيلی شوې دي چه صيحاني درون دی، ابوداود اووئيل صيحاني عمده کهجورې دی ، هغه اووئيل ماته نه ده معلومه.

تشريح: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ ﴾ ددې حديث راوی ابن شهاب

[1]): صحيح البخاري/الغسل ٢ (٢٥٠)، ١٥ (٢٧٢)، صحيح مسلم/الحيض ١٠ (٣٢١)، سنن النسائي/الطهارة ٥٨ (٧٢)، والغسل ٩ (٤٠٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٥ (٣٧٦)، (تحفة الأشراف: ١٦٥٩٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٧/٦، ١٧٣، ٢٣٠، ٢٦٥، سنن الدارمي/الطهارة ٦٨ (٧٧٧) (صحيح)

زهري دي هغوی نه روایت کونکي په اول سند کښې مالک او په دویم کښې کوم چه ددې خائې نه بیانوی معمر دې، د زهري او د هغه د شاګردانو د روایت ترمینځه فرق دې چه د مالک په روایت کښې دا دی چه عائشې رضي الله عنها او رسول الله ﷺ دواړو به په یو فرق اوبو باندې غسل فرمائیلو، اوس یا خو دې داسې اوونیلې شی چه په اول روایت کښې غسل عائشه نه دې مذکور نو دهغې نفی هم نشته او په دویم روایت کښې د دواړو غسل صراحة ذکر دې، لهذا په اول روایت کښې به هم په دې باندې محمول کولې شی. یا دې داسې اوونیلې شی چه دا په اختلاف د اوقاتو او احوالو باندې محمول دې کله کله به رسول الله ﷺ په یو فرق اوبو باندې غسل فرمائیلو او کله به رسول الله ﷺ او عائشې رضي الله عنها دواړو

وراندې مصنف رحمة الله عليه د فرق او صاع مقدار بیان فرمائیلې دې ددې تفصیلی بحث مونږ سره په ابواب الوضوء کښې تیر شوې دې او په دې باندې تفصیلی کلام حضرت په بذل کښې فرمائیلې دې

﴿ وَسَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ مَنْ أَعْطَى فِي صَدَقَةِ الفِطْرِ الخ ﴾ د امام احمد ﷫ ددې کلام حاصل دا دې چه په حدیث شریف کښې د صدقة الفطر مقدار یو صاع تمر بیان کړې شوې دې او صاع د یو مشهورې پیمانې نوم دې اوس که یو سړې ددې پیمانې په ذریعه صدقة الفطر ادا کوی نو بیا خو هیڅ د شک خبره نشته خو که څوک صدقة الفطر په خائې د پیمانې د وزن په ذریعه پنځه رطل او ثلث رطله ادا کړی کوم چه د صاع وزن دې نو د هغه نه به هم صدقة الفطر ادا شی

﴿ قِيلَ الصَّيْحَانِيُّ ثَقِيلٌ قَالَ الصَّيْحَانِيُّ أَطْيَبُ. قَالَ لاَ أَدْرِي ﴾ صیحانی [1] د یو خاص قسم کهجورې نوم دې کومه چه په عربو کښې مشهوره ده. چه کله زه په ۱۳۹۳هجری کښې اول خل حج له تلې اوم نو هلته رسیدلو سره مې معلوم کړې وو چه آیا د کهجورې یو قسم صیحانی هم دې؟ نو خلقو اوونیل چه او یو خاص قسم دې. پس ما هغه اخستلې وې کومې چه د عام کهجورو نه لږې ګرانې وې، او عمده قسم شمار کیدلې

تشریح حدیث

د امام احمد ﷫ نه چا تپوس اوکړو چه تاسو اوس اوفرمائیل چه که د وزن په اعتبار سره پنځه رطل او ثلث رطل کهجورې ادا کړې شی نو کافی دی، حال دا چه صیحانی کهجورې درنې وی او دهغې په پنځو رطلو او ثلث رطل سره پیمانه یعنی صاع نه ډکیږی اوس بیان

[1] د صیحانی وجه تسمیه صاحب قاموس دا لیکلې ده چه په اصل کښې صیحانی د یو ګډ نوم دې کوم چه به د کهجورې ددې قسم اونې سره ترلې شو. په دې مناسبت سره هم دې اونې ته صیحانی ونیل شروع شو، او حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې د لسان العرب په حوالې سره لیکلې دی چه په یو غیر صحیح حدیث کښې راغلې دی چه صیحانی کهجورې ته صیحانی په دې وجه وائی چه دا د صیاح نه دې چه دهغې معنی د وینا او چغو وهلو ده. شوې داسې وه چه یو خل رسول الله ﷺ او علی رضي الله عنه د یوې کهجورې د اونې په خوا کښې ناست وو نو دې اونې بلې اونې ته آواز کولو سره اوونیل ﴿ هذا النبي المصطفى وعلي المرتضى ﴾ ګویا اصل ماده ددې صیاح ده د نسبت په وخت تغیر کولو سره صیحانی ونیلې شی)

کړئ چه په دې سره به هم واجب ادا کيږي يا نه؟ ځکه چه په حديث کښې خو د يو صاع ورکولو حکم دې او دلته د وزن په اعتبار سره يو صاع دې خو صورة وکيلا هغه د يو صاع نه کم دی په دې باندې امام صاحبﷺ اوفرمائيل ﴿ الصيحانى اطيب ﴾ يعنى آيا صيحانى غوره کهجورې دی؟ دا سوال هغوی په ظاهر کښې په دې وجه اوکړو که صيحانى کهجوره غوره وی نو بيا به په دې سره صدقة الفطر يقينا ادا شي، خو دا خبره کومه چه د هغوی په ذهن کښې راغله د سوال مطابق نه وه پس امام صاحب چه کله په سوال کښې دوباره غور اوکړو نو بيا پوهه شو چه د سائل سوال خو څۀ بل څه دې په دې کښې په عمده او غير عمده سره هيڅ فرق نه پريوځی په دې وجه د خپلې خبرې نه رجوع کولو سره امام صاحب اوفرمائيل ﴿ لا ادرى ﴾ يعنى ددې سوال جواب ماته مستحضر نه دې، ددې کلام په شرح کښې يو بل احتمال هم دې هغه دا چه امام احمدﷺ چه کله سوال اوفرمائيلو چه ﴿ الصيحانى اطيب ﴾ نو په دې باندې مجيب اوفرمائيل ﴿ لا ادرى ﴾ چه دا خو ماته پته نشته چه هغه عمده دی يا غير عمده، او بيا هم په دې باندې خبره ختم شوه، وراندې معلومه نه ده چه بيا به امام صاحب څه فيصله فرمائيلې وی ګويا د ﴿ لا ادرى ﴾ په قائل کښې دوه احتمالات شو يو دا چه ددې قائل خپله امام احمدﷺ دې، دويم دا چه ددې قائل مخاطب يعنى سائل دې حضرت په بذل کښې اول معنى اختيار کړې ده او ابن رسلان دويمه معنى ذکر کړې ده.

فقهى مسئله دا ده چه حضرت په بذل کښې ليکلې دی چه د احنافو په نزد په دې صورت کښې صدقة الفطر نه ادا کيږی، او په منهل کښې د بقيه ائمه ثلاث مذهب هم دا ليکلې شوې دې. فقهى مسئله دا ده چه حضرت په بذل کښې ليکلې دی چه د احنافو په نزد به په دې صورت کښې صدقة الفطر نه ادا کيږی او په منهل کښې ئې د باقى درې امامانو مذهب هم دا ليکلې دې.

باب الغسل من الجنابة

باب دې په بيان د غسل کې د جنابت نه

دا باب د کيفيت غسل په باره کښې دې او ډير اورد دې، او د کيفيت وضوء خو ددې نه هم زيات اورد وو په دې باب کښې مصنفﷺ يولس احاديث ذکر کړې دی، امام نسائیﷺ په دې سلسله کښې ډير ابواب قائم کړې دی، مکرر سه مکرر ابواب قائمولو سره ئې کيفيت د غسل ښه واضح فرمائيلې دې، زه خو وايم چه د تراجم دا تکثير او هر هر جزء باندې بيل بيل باب قائم کول، شغف بالحديث، د حديث پاک عظمت او د حب رسولﷺ په بناء باندې دې.

اعد ذکر نعمان لنا ان ذکره :: هو المسک ما کررته يتضوع

[٢٣٩]() حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ صُرَدٍ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، أَنَّهُمْ ذَكَرُوا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغُسْلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

[1]: صحيح البخاري/الغسل ٤ (٢٥٤)، صحيح مسلم/الحيض ١١ (٣٢٧)، سنن النسائي/الطهارة ١٥٨ (٢٥١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٥ (٥٧٥)، (تحفة الأشراف: ٣١٨٦) (صحيح)

وَسَلَّمَ: "أَمَّا أَنَا، فَأُفِيضُ عَلَى رَأْسِي ثَلَاثًا، وَأَشَارَ بِيَدَيْهِ كِلْتَيْهِمَا".

ترجمه: د جبیر بن مطعم نه روایت دې چه هلکو ذکر کړو د رسول الله ﷺ په نزد غسل د جنابت، نو اووئیل رسول الله ﷺ: هر چه زه یم نو اړوم په سر باندې درې لپې. او اشاره ئې اوکړه په خپلو دواړو لاسونو لپه جوړولو سره.

تشریح: ۱. ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ- قوله أَمَّا أَنَا فَأُفِيضُ عَلَى رَأْسِي ثَلَاثًا ﴾ یعنی یو ځل بعض صحابه کرامو ﷺ دنبی علیه السلام په مجلس کښې د غسل جنابت مذاکره فرمائیله، هر یو د خپل غسل طریقه بیانوله، رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه زما طریقه خو دا ده چه زه په غسل کښې په خپل سر باندې صرف درې کرته اوبه بیوم، ابن رسلان لیکی چه د ظاهر الفاظو نه معلومیږی چه صحابه کرامو ﷺ به د دریو نه زیات عدد ذکر کړې وی یعنی چا به وئیلې وی چه زه ئې پنځه کرته بیوم او چا به وئیلې وی زه اووۀ کرته. په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ﴿ اما انا فافیض علی راسی ثلثا ﴾ انا په اصل کښې د تفصیل دپاره راځی کوم چه تعدد غواړی دلته په روایت کښې د مدخول اما صرف یو شق ذکر شوې دې ددې شق ثانی د مقام نه په پوهه کښې راځی یعنی ﴿ اما انتم فتفعلون کذا وکذا ﴾

ځان پوهه کړئ چه ددې حدیث نه په غسل کښې تثلیث غسل راس مستحب کیدل معلومیږی، امام نووی رحمة الله عليه فرمائی چه په غسل راس کښې د تثلیث استحباب متفق علیه دې زمونږ علماء کرامو باقی بدن هم په دې باندې قیاس کولو سره په دې کښې هم تثلیث نه مستحب وئیلې دې او هم دغه شان په اودس باندې د قیاس کولو تقاضا هم دا ده بلکه غسل په نسبت د اودس د تثلیث زیات مستحق دې ځکه چه د اودس بناء په تخفیف باندې ده خو په دې کښې د قاضی ماوردی شافعی اختلاف دې هغوی د باقی بدن تثلیث مستحب نه منی، صاحب منهل لیکی چه امام نووی رحمة الله عليه چه کوم مسلک د شوافعو لیکلې دې هم هغه د احنافو او حنابله هم دې، او د مالکیانو په نزد صرف په غسل راس کښې تثلیث مستحب دې په باقی بدن کښې نه هم دغه شان د غسل په شروع کښې چه کوم اودس کولې شی د هغوی په نزد په دې کښې هم تثلیث مستحب نه دې بلکه د اودس د اندامونو غسل صرف مرة مرة دې. (کما فی الشرح الکبیر)

[۲۴۰]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ حَنْظَلَةَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، دَعَا بِشَيْءٍ مِنْ نَحْوِ الْحِلَابِ، فَأَخَذَ بِكَفَّيْهِ، فَبَدَأَ بِشِقِّ رَأْسِهِ الْأَيْمَنِ ثُمَّ الْأَيْسَرِ، ثُمَّ أَخَذَ بِكَفَّيْهِ، فَقَالَ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ".

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دی وو رسول الله ﷺ چه کله به ئې غسل

[1]: صحیح البخاري/الغسل ٦ (٢٥٨)، صحیح مسلم/الحیض ٩ (٣١٨)، ١٠ (٣٢٠)، سنن النسائي/الطهارة ١٥٣ (٢٤٥)، ١٥٦ (٢٤٨)، ١٥٧ (٢٤٩)، والغسل ١٦ (٤٢٠)، ١٩ (٤٢٣)، (تحفة الأشراف: ١٧٤٤٧)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٧٦ (١٠٤)، موطا امام مالك/الطهارة ١٧ (٦٧)، مسند احمد (٦/٩٤، ١١٥، ١٤٣، ١٦١، ١٧٣)، سنن الدارمي/الطهارة ٦٦ (٧٧٥) (صحيح)

کولو د جنابت نه نو راوبه ئې غوښتلو یولوښی په اندازه د لشولو د لوښي د اوښې. نو راوبه ئې خستې اوبه په دواړو ورغوو نو شروع به ئې اوکړه په طرف د سر ښي باندې، بیا په ګس باندې، بیابه ئې راوخستې اوبه په دواړو ورغوو، نو هغه اوونیل دواړه به ئې واچولې په خپل سر باندې.

تشریح: ۲ ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى – إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ دَعَا بِشَيْءٍ نَحْوِ الْحِلَابِ الخ ﴾ یعنی چه کله به رسول الله ﷺ د غسل اراده فرمائیله نو په داسې لوښی کښې به ئې اوبه راغوښتلې چه د حلاب په شان به وو، حلاب وائی هغه لوښی ته چه په هغې کښې د اوښې د یو وخت پئ ځائې شی چه دهغې مقدار ښکاره دې چه د هغوی په نزد به معروف او متعین وی، ﴿ قوله فقال بهما علی راسه ﴾ یعنی په دواړو لاسونو کښې اوبه اخستلو سره ئې په سر باندې بهیولې، لفظ قال په ډیرو معنو باندې استعمالیږی کومه معنی چه د مقام او محل مناسب وی هغه اخستلې شی، پس ﴿ قال بیده وقال برجله ﴾ معنی دا کیدې شی چه په لاس ئې اونیولو او په خپلو خپو لاړو.

په حدیث الباب باندې د امام بخاری رحمه الله یو خاص ترجمه:

ځان پوهه کړه چه امام بخاری رحمه الله د لفظ جلاب د وجې نه په دې حدیث باندې په صحیح بخاری کښې ترجمه قائم کړې ده ﴿ باب من بداء بالحلاب او الطیب ﴾ او د هغوی دا ترجمه د بخاری شریف په هغه مشهور تراجمو کښې ده کوم چه معرکة الاراء او ګران ګڼړلې کیږی، د ترجمة الباب الفاظ په ظاهر کښې ددې خبرې مشعر دی چه د غسل ابتداء په حلاب او طیب سره کیدل پکار دی ګویا حلاب یو داسې څیز دې کوم چه د طیب د قبیلې نه دې امام خطابی رحمه الله فرمائی غالبا امام بخاری رحمه الله ته وهم راغلې دې او د هغوی ذهن دحلاب نه د محلب طرف ته لاړو او محلب واقعی یو داسې څیز وی کوم چه په لاس او بدن وینځلو کښې استعمالولې شی، خو په حدیث کښې د محلب ذکر نشته بلکه د حلاب دې کوم چه د یو ظرف نوم دې، حضرت په بذل کښې د خطابی رحمه الله نه هم دومره نقل فرمائیلې دې هسې خو شارحینو د بخاری په دې باندې تفصیلی کلام فرمائیلې دې حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې لیکلې دی چه حافظ رحمه الله فرمائی د یو جماعت رائې ده چه د امام بخاری رحمه الله نه په دې کښې وهم واقع شوې دې، او هیڅ انسان داسې نشته چه د غلطئ نه محفوظ وی راو غلطی هم هغه ده د کومې ذکر چه پورته د خطابی په کلام کښې راغلې دې، او د بعض شارحینو رائې دا ده چه په حدیث کښې تصحیف واقع شوې دې، صحیح حلاب نه دې بلکه جلاب په ضمې د جیم او د لام په تشدید سره دې یعنی ماء الورد کوم چه یقینا د طیب د قبیل نه دې او د بعض شراح بخاری رائې دا ده چه د امام بخاری رحمه الله مقصود په دې ترجمة الباب سره استعمال د طیب قبل الغسل لره ثابتول نه دی بلکه دهغې نفی مقصود ده چه د غسل نه مخکښې استعمال طیب ثابت نه دې.

[٢٣١]()[1] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ مَهْدِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ بْنِ قُدَامَةَ، عَنْ صَدَقَةَ، حَدَّثَنَا جُمَيْعُ بْنُ عُمَيْرٍ أَحَدُ بَنِي تَيْمِ اللهِ بْنِ ثَعْلَبَةَ، قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ أُمِّي وَخَالَتِي عَلَى عَائِشَةَ فَسَأَلَتْهَا إِحْدَاهُمَا: كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ عِنْدَ الْغُسْلِ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ يُفِيضُ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ مِرَارٍ، وَنَحْنُ نُفِيضُ عَلَى رُءُوسِنَا خَمْسًا مِنْ أَجْلِ الضَّفْرِ".

ترجمه: بیان کړی دی جمیع بن عمیر یو د بني تیم الله بن ثعلبه نه دی، هغه اووئیل زه داخل شوم سره د خپلې مور او خالې نه په عائشې باندې، نو یوې تربنه تپوس اوکړو تاسو به د غسل په وخت کښې څنګه کول؟ نو عائشې اووئیل وو رسول الله ﷺ چه اودس به ئې کولو پشان د اودس د مانځه، بیابه ئې اړولې په خپل سر باندې اوبه درې ځله، او مونږ به اړولې په خپلو سرونو باندې پنځه ځل د وجې د کمڅو نه

تشریح: ٣ ﴿ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ - وَنَحْنُ نُفِيضُ عَلَى رُءُوسِنَا خَمْسًا مِنْ أَجْلِ الضَّفْرِ ﴾
سیده عائشه رضی الله عنها فرمائی چه رسول الله ﷺ به په خپل سر مبارک باندې درې کرته اوبه بهیولې او مونږ یعنی د رسول الله ﷺ ازواج مطهرات به د ویښتو د کمسو د وجې نه پنځه کرته اوبه بهیولې

په دې حدیث باندې حضرت په بذل کښې خو هیڅ اشکال نه دې فرمائیلې بلکه دا ئې لیکلې دی چه په ظاهر کښې به هغوی احتیاطا داسې کول چه اوبه ئې په ښه طریقې سره د ویښتو ویخونو ته اورسیږی او حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې لیکلې دی چه د عائشې رضی الله عنها مراد دا دې چه کله کله به مونږ داسې کول ګیني دا حدیث به د هغه حدیث خلاف شی کوم چه ددې نه په وړاندې باب کښې راروان دې چه په هغې کښې دا دی چه رسول الله ﷺ ام سلمه رضی الله عنها ته اوفرمائیل ﴿ انما یکفیک ان تحثی علیک ثلاث حثیات ﴾ یعنی د زنانه دپاره دا کافی ده چه د غسل په وخت کمسئ نه پرانیزی او په خپل سر باندې دې درې لپې اوبه واچوی، لهذا اصل خو تثلیث دې او دې حدیث متعلق به دا وئیلې شی چه دا د هغوی خپل فعل وو، د رسول الله ﷺ د طرف نه ددې حکم نه وو او یا به دا اووئیلې شی چه دا حدیث ضعیف دې څکه چه په دې کښې یو راوی جمیع بن عمیر دې کوم چې متکلم فیه دې، والله تعالی اعلم.

[٢٣٢]()[2] حدثنا سلیمان بن حرب الواشحی. ح حَدَّثَنَا وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، قَالَ سُلَيْمَانُ: يَبْدَأُ فَيُفْرِغُ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ، وَقَالَ مُسَدَّدٌ: غَسَلَ يَدَيْهِ يَصُبُّ الْإِنَاءَ عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ اتَّفَقَا: فَيَغْسِلُ فَرْجَهُ، وَقَالَ مُسَدَّدٌ: يُفْرِغُ عَلَى شِمَالِهِ وَرُبَّمَا كَنَتْ عَنِ الْفَرْجِ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ يُدْخِلُ يَدَيْهِ فِي الْإِنَاءِ فَيُخَلِّلُ شَعْرَهُ، حَتَّى إِذَا رَأَى أَنَّهُ قَدْ أَصَابَ الْبَشْرَةَ أَوْ أَنْقَى الْبَشْرَةَ أَفْرَغَ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثًا، فَإِذَا فَضَلَ فَضْلَةٌ صَبَّهَا عَلَيْهِ".

[1]: سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٤ (٥٧٤)، (تحفة الأشراف: ١٦٠٥٣)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ١٧ (٦٧)، مسند احمد (١٨٨/٦)، سنن الدارمي/الطهارة ٦٦ (٧٧٥) (ضعيف جدا)

[2]: صحيح البخاري/الغسل ٩ (٢٦٢)، صحيح مسلم/الحيض ٩ (٣١٦)، (تحفة الأشراف: ١٦٧٧٣، ١٦٨٦٠) (صحيح)

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلى دي: وو رسول الله ﷺ چه كله به ئي غسل كولو د جنابت نه (ويلي دي سليمان) شروع به ئي كوله نو اړولي به ئي په ښي لاس په گس لاس باندې او وئيلى دي مسدد: وئي وينځل دواړه لاسونه چه اړولي به ئي اوبه په خپل ښي لاس، بيا دواړه متفق شوي دى: نو وينځلو به ئي خپل عورت. او وئيلى دي مسدد: اړولي به ئي په گس لاس، او كله به ئي كنايه كوله د فرج نه، بيا به ئي اودس كولو پشان د اودس د مانځه، بيا به ئي دواړه لاسونه ننوېستل په لوښي كښې، نو خلال د ويختو به ئي اوكړو، تردې چه هغه ته به معلومه شوه چه بيشكه اوبه هغه پوستكي ته ورسيدى، او يايي صفا كړو پوستكى، راواړابه ئي رولي په خپل سر باندې درې ځل اوبه، بيابه چې كومې اوبه باقي پاتې شوى نو هغه په خپل ځان واړولى.

تشريح حديث:

﴿ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ - قَالَ سُلَيْمَانُ يَبْدَأُ فَيُفْرِغُ مِنْ يَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ. وَقَالَ مُسَدَّدٌ غَسَلَ يَدَيْهِ الخ ﴾ په دې حديث كښې عائشه رضي الله عنها د غسل جنابت په سلسله كښې د رسول الله ﷺ معمول بيان فرمائى د غسل كيفيت مسنونه كوم چه په احاديثو كښې راغلي دي. ددې حاصل دا دې چه كله به رسول الله ﷺ د غسل جنابت اراده فرمائيله نو اول به ئي دواړه لاسونه وينځل ددې نه پس به ئي استنجاء بالماء فرمائيله، او په بعض رواياتو كښې دى ﴿ فيغسل مذاكيره ﴾ يعنى د محل استنجاء نه چاپيره فخذين او اصول فخذين وغيره باندې به چه كوم نجاست وو هغه به رسول الله ﷺ زائل كولو بيا به ئي لاس وينځلو سره اودس فرمائيلو ددې نه پس به ئي اول په سر باندې درې كرته اوبه اچولې او بيا به ئي په باقي بدن باندې اوبه بهيولې.

د دې نه پس تاسو ځان پوهه كړئ چه د مصنف ﷬ په دې حديث كښې دوه استاذان دي سليمان او مسدد ددې دواړو استاذانو الفاظو كښې چه كوم فرق دې مصنف ﷬ هغه بيانوى د سليمان په روايت كښې دى ﴿ يبداء فيفرغ بيمينه ﴾ يعنى رسول الله ﷺ به غسل يدين داسې فرمائيلو چه اول به ئي په لوښى كښې په ښى لاس باندې اوبه اخستلو سره په گس اچولې او بيا به ئي دواړه لاسونه وينځل، او مسدد اولا خو غسل يدين مجملا ذكر كړو او وې وئيل ﴿ غسل يديه ﴾ ددې نه پس ئي چه د غسل يدين كوم كيفيت بيان كړو هغه د سليمان د بيان كړي شوى كيفيت نه لږ مختلف دى، د سليمان د روايت نه خو په ظاهر كښې معلوميږى چه رسول الله ﷺ د اوبو اخستلو دپاره ادخال يد في الاناء اوفرمائيلو، او د مسدد د روايت نه معلوميږى چه په ځائې د ادخال يد ئي اضغاء اناء اوفرمائيلو يعنى لوښې ښكته كولو سره ئي په لاس باندې اوبه واچولې

﴿ قوله ثُمَّ اتَّفَقَا فَيَغْسِلُ فَرْجَهُ ﴾ يعنى سليمان او مسدد دواړو د غسل يدين د ذكر كولو نه پس اووئيل ﴿ فيغسل فرجه ﴾ چه دهغې نه استنجاء بالماء مراد ده بيا وراندې مصنف ﷬ فرمائى چه مسدد كيفيت د استنجاء هم بيان كړو ﴿ يفرغ على شماله ﴾ يعنى د استنجاء په وخت به رسول الله ﷺ په ښى لاس سره په گس لاس باندې اوبه اچولې.

﴿ قوله وَرُبَّمَا كَنَتْ عَنِ الْفَرْجِ ﴾ مسدد وائى چه عائشې رضي الله عنها به لفظ فرج خو كله صراحة

ذکر فرمائیلو او کله کناية، پس د مسلم په روايت کښې دی ﴿ ثم صب الماء على الاذى الذى به ﴾ دا د الفاظ متن تشريح شوه کومه چه يقينا قابل اعتناء ده.

﴿ قوله ثم يتوضاء وضوءه للصلوة ﴾ يعنی د استنجاء وغيره د فراغت نه پس به رسول اللهﷺ په شروع کښې اودس فرمائيلو د مانځه والا اودس.

په ابتداء د غسل کښې د اودس متعلق اختلافات:

خان پوهه کړه چه په وضوء قبل الغسل کښې درې مسئلې اختلافی دی، اول ددې حکم، دويم دا چه دا اودس به کامل وی او که په دې کښې به غسل رجلين موخر کولې شی، ثالث دا چه په دې اودس کښې به مسح د سر هم وی يا نه

اختلاف اول:

د جمهورو علماء کرامو په نزد دا اودس سنت دې او د داؤد ظاهری په نزد واجب دې، او د امام احمدرحمه الله هم يو روايت د وجوب دې چه دهغې تحقيق به ددې نه په وړاندې باب باب الوضوء قبل الغسل کښې راځی.

اختلاف ثانی:

په دې سلسله کښې روايات هم مختلف دی او د علماء کرامو اقوال هم. د عائشې رضي الله عنها ددې روايت نه تکميل وضوء په فهم کښې راځی او د ميمونې رضي الله عنها روايت کوم چه ددې نه وړاندې راروان دې په هغې کښې تاخير رجلين ذکر شوې دې، امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې فرمائی چه د عائشې رضي الله عنها روايات کوم چه په صحيحين کښې دی دهغې د ظاهر نه تکميل وضو مستفاد کيږی او د اکثر روايات ميمونه نه تاخير غسل قدمين معلوميږی او هغوی دا هم ليکلې دی چه د امام شافعی رحمه الله قول اصح او اشهر اولويت د تکميل وضوء دې هم دغه شان علامه زرقانی مالکی رحمه الله فرمائی، د امام مالک رحمه الله او امام شافعی رحمه الله مذهب تکميل وضوء دې يعنی عدم تاخير د غسل قدمين او د حنابله په نزد په دې کښې دوه روايتونه دی، کما فی المغنی. او د احنافو په نزد په دې مسئله کښې درې اقوال دی، ١: قول مختار د اکثرو په نزد کوم چه په متون احناف کښې ذکر دې هغه اولويت تاخير دې مطلقا، ٢: عدم تاخير مطلقا، ٣: که د غسل ځائې مستنقع الماء وی نو بيا خو تاخير دې ګينې تقديم دې.

اختلاف ثالث:

په دې وضوء کښې مسح راس شته او که نه؟ د جمهور علماء کرامو او ائمه اربعه په نزد شته خو د حسن بن زياد او امام صاحب رحمه الله نه يو روايت دې چه په دې اودس کښې مسح راس نشته. امام نسائی رحمه الله په دې مسئله باندې مستقل ترجمه قائم کړې ده، ﴿باب ترک مسح الراس فى الوضوء من الجنابة ﴾ او په دې باب کښې هغوی د عائشې رضي الله عنها او د عبدالله بن عمر رضي الله عنهما هغه روايت ذکر فرمائيلې دې ــــ ﴿ حتى اذا بلغ راسه لم يمسح وافرغ عليه الماء ﴾ خو چونکه په ډيرو رواياتونو کښې ﴿ يتوضاء وضوءه للصلوة ﴾ وارد دې په دې وجه جمهور علماء کرامو هم هغه اختيار کړې دې، او د نسائی ددې روايت په باره کښې دا وئيلې کيدې شی چه ممکن ده

دا د بیان جواز دپاره وی کله کله رسول الله ﷺ داسې هم کړې دی. (كذا قال السندی فی الحاشیة)
﴿ قوله فَيُخَلِّلُ شَعْرَهُ ﴾ علامه زرقانی لیکلې دی چه په غسل کښې تخلیل شعر راس بالاتفاق غیر واجب دې مګر دا چه د سر ویښته د یو څیز سره ملبد وی یعنی یو غوړ څیز ورپورې لګی چه په هغې سره بغیر د تخلیل د اوبو نه خلال ویښتو ته او نه رسی خو تخلیل لحیه فی الغسل مختلف فیه دې چه دهغې بیان په ابواب الوضوء کښې تیر شوې دې.
﴿ قوله قد اصاب البشرة ﴾ دا لفظ بفتحین دې ددې معنی د انسان د ظاهری څرمنې ده صاحب د عون المعبود ته دلته وهم پیدا شوې دې هغوی دا بکسر الموحدة وسکون الشین ضبط کړې دې دا صحیح نه دی، د بشر بالکسر معنی د طلاقة الوجه یعنی د رونړ تندی ده هم دغه شان وړاندې لفظ د فضلة صاحب د عون په ضمې د فاء سره ضبط کړې دې دا هم صحیح نه دې دا لفظ بفتح الفاء دې، کما ضبطه فی البذل، البته فضالة بضم الفاء دې

[٢٢٣] (١) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ الْبَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا، مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَدِيٍّ، حَدَّثَنِي سَعِيدٌ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنِ النَّخَعِيِّ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَغْتَسِلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، بَدَأَ بِكَفَّيْهِ فَغَسَلَهُمَا، ثُمَّ غَسَلَ مَرَافِغَهُ وَأَفَاضَ عَلَيْهِ الْمَاءَ، فَإِذَا أَنْقَاهُمَا أَهْوَى بِهِمَا إِلَى حَائِطٍ، ثُمَّ يَسْتَقْبِلُ الْوُضُوءَ وَيُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى رَأْسِهِ".

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دی وو رسول الله ﷺ چه کله به ئې اراده د غسل اوکړه د جنابت نه شروع به ئې په دواړو ورغوو نو دواړه به ئې اووینځل، بیابه ئې وینځل هغه ځایونه چه اوبه ورته په اسانۍ نه رسېږي، او اوبه به ئې پرې واړولې، چه کله به ئې ښه پاک کړل نو قصد به ئې اوکړو په دواړو سره دیوال ته، بیابه ئې اودس کولو، او اوبه به ئې اړولې په خپل سر

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ الْبَاهِلِيُّ - ثُمَّ غَسَلَ مَرَافِغَهُ ﴾ یعنی رسول الله ﷺ به په غسل کښې د غسل کفین نه شروع کوله ددې نه پس به ئې غسل مرافغ فرمائیلو. اصل کښې ددې نه مراد استنجاء بالماء ده لکه چه په روایاتو کښې مشهوره ده دا د رفغ جمع ده، مرافغ وائی مغابن ومطاوی بدن ته یعنی مواضع عرق او د وسخ بدن هغه حصه چرته چه خوله او خیرې جمع کیږی لکه ابطین او اصول فخذین او دلته ترې نه مراد فرج او اوصول فخذین دی په یو روایت کښې دی ﴿ اذا التقى الرفغان وجب الغسل ﴾ ای الفرجان والختانان.
﴿ قوله وَأَفَاضَ عَلَيْهِ الْمَاءَ ﴾ ددې روایت په الفاظو کښې دلته لږ وړانې معلومیږی حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه په ظاهره د روایت په الفاظو کښې تقدیم او تاخیر دې، د بنده رائې دا ده کومه چه حضرت هم احتمالا بیان فرمائیلې ده، د علیه ضمیر په تاویل د مذکور د مرافغ طرف ته راجع دې او تردې ځائې پورې د استنجاء بیان پوره شو. وړاندې په ﴿ فاذا انقاهما ﴾ د غسل یدین ذکر دې حاصل دا دې چه اول رسول الله ﷺ غسل مرافغ یعنی استنجاء بالماء اوفرمائیله او ددې نه پس ئې بیا غسل یدین اوکړو او د غاية تنظیف دپاره

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٥٩٤٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٧١/٦) (صحيح)

ني خپل لاسونه په ديوال يعني خاورو پورې راښکل په دې صورت کښې په عبارت کښې د تقديم او تاخير منلو ضرورت نشته

[٢٣٤]( ) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ شَوْكَرٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ عُرْوَةَ الْهَمْدَانِيِّ، حَدَّثَنَا الشَّعْبِيُّ، قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: "لَئِنْ شِئْتُمْ لَأُرِيَنَّكُمْ أَثَرَ يَدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَائِطِ حَيْثُ كَانَ يَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ".

ترجمه: عائشې رضي الله عنها وئيلي دی که چېرې ستاسو خوښه وي نو زه به خامخا وښايم تاسو ته اثر د لاس د رسول الله ﷺ په ديوال کښې په هغه وخت کښې چه هغه به غسل کولو د جنابت نه

[٢٣٥]( ) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ كُرَيْبٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ، عَنْ خَالَتِهِ مَيْمُونَةَ، قَالَتْ: "وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُسْلًا يَغْتَسِلُ بِهِ مِنَ الْجَنَابَةِ، فَأَكْفَأَ الْإِنَاءَ عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى فَغَسَلَهَا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، ثُمَّ صَبَّ عَلَى فَرْجِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ بِشِمَالِهِ، ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ الْأَرْضَ فَغَسَلَهَا، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ صَبَّ عَلَى رَأْسِهِ وَجَسَدِهِ، ثُمَّ تَنَحَّى نَاحِيَةً فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ، فَنَاوَلْتُهُ الْمِنْدِيلَ فَلَمْ يَأْخُذْهُ وَجَعَلَ يَنْفُضُ الْمَاءَ عَنْ جَسَدِهِ"، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِإِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ: كَانُوا لَا يَرَوْنَ بِالْمِنْدِيلِ بَأْسًا، وَلَكِنْ كَانُوا يَكْرَهُونَ الْعَادَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ مُسَدَّدٌ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ دَاوُدَ: كَانُوا يَكْرَهُونَهُ لِلْعَادَةِ، فَقَالَ: هَكَذَا هُوَ، وَلَكِنْ وَجَدْتُهُ فِي كِتَابِي هَكَذَا.

ترجمه: حديث بيان کړی دی ابن عباس د خپلې خالې ميمونې نه، هغې وئيلي دی ما کېښودلې نبي ﷺ ته اوبه د اودس، چه غسل کولو د جنابت نه نو رانسکورې کړو لوښی په خپل ښې لاس، نو دواړه ئې وينځل دوه ځل او يا درې ځل، بيا ئې اوبه راواړولې په خپل عورت نو خپل عورت ئې په ګس لاس وينځلو، بيا ئې ووهلو خپل لاس په ځمکه نو هغه ئې وينځلو، بيا ئې مضمضه اوکړه او استنشاق ئې اوکړو، او وئې وينځلو مخ او خپل دواړه لاسونه، بيا ئې اوبه واړولې په خپل سر او بدن، بيا يوې غاړې ته شو نو دواړه خپې ئې وينځلې، نو ما ورته دسمال ورکړو نو هغه ئې وانخستلو، او شروع شو چه اوبه ئې څنډلې د خپل بدن نه، نو ما دا خبره ذکر کړه ابراهيم ته نو هغه اووئيل هغوی به په دسمال باندې څه باک نه ليدلو، ليکن عادت جوړول ئې بد ګڼړلو وئيلي دي ابوداود وئيلي دي مسدد ما اووئيل عبد الله بن داود: هغوی وو چه بدېې ګڼړلو د وجې د عادت نه؟ نو هغه اووئيل همداسې هغه وو، ليکن ما بياموندلو هغه په خپل کتاب کښې همداسې

تشريح: ٧ ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ – ثُمَّ تَنَحَّى نَاحِيَةً الخ ﴾ دا دې د ميمونې رضي الله عنها هغه روايت چه په هغې کښې د تاخير غسل قدمين تصريح ده

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٦١٦٨) (ضعيف)

[2]: ● تخريج: صحيح البخاري/الغسل ١ (٢٤٩)، ٥ (٢٥٧)، ٧ (٢٥٩)، ٨ (٢٦٠)، ١٠ (٢٦٥)، ١١ (٢٦٦)، ١٦ (٢٧٤)، ١٨ (٢٧٦)، ٢١ (٢٨١)، صحيح مسلم/الحيض ٩ (٣١٧)، سنن الترمذي/الطهارة ٧٦ (١٠٣)، سنن النسائي/الطهارة ١٦١ (٢٥٤)، الغسل ٧ (٤٠٨)، ١٤ (٤١٨)، ١٥ (٤١٩)، ٢٢ (٤٢٨)، سنن ابن ماجه/ الطهارة ٩٤ (٥٧٣)، (تحفة الأشراف: ١٨٠٦٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٣٣٠، ٣٣٥، ٣٣٦)، سنن الدارمي/الطهارة ٣٩ (٧٣٨)، ٦٦ (٧٧٤) (صحيح)

د تمسح بالمنديل بحث او مذاهب ائمة :

(قوله فَنَاوَلْتُهُ الْمِنْدِيلَ فَلَمْ يَأْخُذْهُ) ميموني ﷺ د بدن د اوچولو دپاره رسول الله ﷺ ته رومال پيش کړو خو رسول الله ﷺ هغه قبول نه کړو، د تمسح بالمنديل په باره کښې امام ترمذی رحمه الله مستقل باب قائم کړې دې [1] او بيا ئې دهغې نه لاندې دوه احاديث ذکر فرمائيلي دی يو د عائشې رضي الله عنها حديث چه دهغې الفاظ دی (كانت لرسول الله ﷺ خرقة ينشف بها بعد الوضوء) او دويم د معاذ رضي الله عنه حديث چه په هغې کښې دی (رايت رسول الله ﷺ اذا توضاء مسح وجهه بطرف ثوبه) او په يو روايت کښې دی کوم چه علامه جزری رحمه الله په نهايه کښې ذکر کړې دې (كان لرسول الله ﷺ نشافة ينشف بها غسالة وجهه) او امام ترمذی رحمه الله ددې دواړو احاديثو تضعيف کړې دې او دا ئې فرمائيلي دی چه په دې سلسله کښې د رسول الله ﷺ نه هيڅ حديث ثابت نه دې، بنده وائی چه په صحيحين کښې د رسول الله ﷺ نه صرف ترک تنشيف روايت کړې شوې دې او هم دغه شان امام بخاری رحمه الله په بخاری کښې په ځائې د تمسح بالمنديل باب نفض اليدين من الغسل قائم کړې دې يعنی اندامونه په ځائې ددې چه په کپړې سره اوچ کړې شی دهغې نه هم داسې اوبه څنډل، او امام نسائی رحمه الله د ترک المنديل بعد الغسل ترجمه قائم کړې ده.

د علماء کرامو ترمينځه هم دا مسئله مختلف فيه ده پس علامه کرمانی رحمه الله د امام نووی رحمه الله نه د شوافعو په نزد په دې کښې پنځه اقوال ذکر کړې دی، ١. اصح دا ده چه ترک تنشيف اولی دې ٢: تنشيف مکروه دې ٣: مباح دې ٤: مستحب دې ٥ مکروه فی الصيف دون الشتاء، او د باقی ائمه ثلاث امام ابوحنيفه و امام مالک و احمد رحمهم الله په نزد تنشيف مباح دې، زمونږ په نزد راجح قول هم دا دې لکه چه قاضی خان فرمائيلي دی، خو صاحب د منية نشف لره مستحب ليکلي دې، په معارف السنن کښې د صاحب بحر نه نقل کړې دی چه د احنافو په نزد استحباب بغير د صاحب منية نه بل چا نه دې نقل کړې، زه وائم چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې د احنافو مسلک استحباب تنشيف ليکلي دې او ليکلي ئې دی چه په دې کښې اګرچه احاديث ضعيف دی، خو په فضائلو کښې عمل بالضعيف جائز دې او حضرت شيخ په حاشيه د کوکب کښې ليکی چه صاحب د در مختار تمسح بالمنديل په ادابو کښې شمار کړې دې او ابن عابدين په دې باندې تفصيلی کلام کړې دی، د حضرت ګنګوهی رحمه الله رائې په کوکب کښې دا ده چه د رسول الله ﷺ تمسح بالمنديل فرمائيل د بيان جواز دپاره وو او هم دغه شان علامه طحطاوی د امام محمد د کتاب الاثار نه نقل کړی دی چه تمسح بالمنديل د لا باس به د قبيل نه دې، امام محمد رحمه الله فرمائی وهو قول ابی حنيفة علامه سندهی حنفی په حاشيه د ابن ماجه کښې ليکی (والظاهر انه مباح ان يفض الی الكبر) او بعض فقهاء کرامو ليکلي دی چه بهر کيف تنشيف د مبالغې

[1] د تمسح بالمنديل په سلسله کښې په مشبت ارخ کښې صرف امام ترمذی او امام ابن ماجه رحمهما الله باب قائم کړې دې)

سره نه دی کول پکار دا خو تحقیق دې د مذاهب ائمه چه دهغې خلاصه دا ده چه د شوافعو په نزد په اصح قول باندې ترک تنشیف اولی دې، او د مالکیانو او حنابله په نزد تنشیف مباح دې او د احنافو په نزد د راجح قول په بناء باندې مباح او په دویم قول باندې مستحب دې د دې نه علاوه د بعض نورو علماء کرامو نه ددې کراهت منقول دې، پس امام ترمذی رحمه الله د سعید بن المسیب او امام زهری رحمه الله نه کراهت تنشیف نقل کړې دې او دهغې وجه ئې دا نقل کړې ده ﴿ الوضوء یوزن ﴾ یعنی د اودس د اوبو به د قیامت په ورځ باندې د نورو اعمالو سره وزن کولې شی لهذا دا د ځان نه نهٔ دی لرې کول پکار او ابن العربی رحمه الله فرمائی چه په دې مسئله کښې د علماء کرامو درې اقوال دی یو دا چه جائز دی په اودس او غسل دواړو کښ، قول ثانی دا چه مکروه دی په دواړو کښې دا هغوی منسوب کړې دې ابن عمر رضی الله عنهما او ابن ابی لیلی ته، قول ثالث دا چه مکروه دې په اودس کښې مباح دې په غسل کښ، دا هغوی منسوب کړې دې ابن عباس رضی الله عنهما ته. او ابن العربی ته دا هم فرمائی چه هغه چه د بعض علماء کرامو نه چه امام ترمذی رحمه الله نقل کړې دې ﴿ الوضوء یوزن ﴾ نو په دې سره ددې په کراهت باندې استدلال صحیح نه دې ځکه چه ددې وزن کیدل ددې د مسح نه مانع نه دی زه وایم ځکه چه که مسح اونکړې شی نو بیا هم لږ ساعت پس به د بدن په حرارت او هوا سره خو اوچیږی او بعضو د کراهت وجه دا بیان کړې ده چه اودس یو عبادت دې او دا لوندوالې د عبادت د اثر نه دې لهذا ددې ازاله په خپل اختیار سره مناسب نه ده.

﴿ قوله وجعل ینفض الماء عن جسده ﴾ یعنی په کپړې باندې د بدن اوچولو په ځائې رسول الله ﷺ د بدن نه هم داسې په اوبو ځنډلو باندې اکتفاء اوکړه، صاحب منهل لیکی چه په کوم روایت کښې د نفض ممانعت راغلې دې یعنی ﴿ لا تنفضوا ایدیکم فی الوضوء فانها مراوح الشیطان ﴾ هغه ضعیف دې.

د اودس نه پس د نفض الیدین بحث

ځان پوهه کړه چه دلته دوه څیزونه دی، یو ترک تنشیف چه دهغې بحث پورته تیر شوې دې، دویم د نفض الیدین. نفض الیدین ته چا هم مستحب نه دی وئیلې امام نووی رحمه الله فرمائی زمونږ مشهور قول دا دې چه ترک د نفض مستحب او اولی دې او دویم قول دا دې چه مکروه دې او دریم دا دې چه مباح دې. امام نووی رحمه الله هم دا قول غوره کړې دې ځکه چه دا د صحیح حدیث نه ثابت دې. علامه قسطلانی د بخاری د ترجمې باب نفض الیدین د لاندې لیکی چه ددې ترک اولی دې ځکه چه په نفض کښې د تبری من العبادة شبه ده، او په احنافو کښې صاحب د درمختار عدم نفض الیدین د اودس په مندوباتو کښې شمار کړې دې دا ټول بحث په تفصیل سره په الحل المفهم کښې مذکور دې، بله دا چه په هغې کښې د حضرت گنگوهی د بعض تقاریرو نه نقل کړې شوې دی چه په حدیث کښې چه کوم د اودس یا غسل نه پس نفض یدین راغلې ددې نه مراد دې ﴿ انه جعل یمشی مسترسلا یدیه فیقطرا لماء من یدیه بنفسه ﴾ یعنی لاسونه هم داسې سست پریخودل چه دهغې نه هغه اوبه خپله اوسیږی، نفض الیدین مراد نه دې.

﴿ قوله فذكرت ذلک لابراهيم الخ ﴾ د ابوداؤد ددې روايت نه دا خبره معلوميدل ګران دی چه ددې جملې قائل څوک دې د مسند احمد د روايت نه معلوميږی چه ددې قائل راوی حديث اعمش دې کوم چه دلته په سند کښې ذکر دې، اعمش وائی چه د سالم نه چه کوم حديث ما اوريدلې وو دهغې ما ابراهيم نخعی ته ذکر اوکړو نو هغه ددې حديث د اوريدلو نه پس اوفرمائيل ﴿ كانوا لا يرون بالمنديل باسا الخ ﴾ يعنی علماء کرام په مطلق استعمال منديل کښې باک نه ګڼړلو خو دا مکروه ګڼړی چه ددې عادت جوړ کړې شی.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ مُسَدَّدٌ الخ ﴾ ددې جملې په شرح کښې شارحينو دوه احتمالات ليکلې دی يو دا چه مسدد وائی چه ما د خپل استاذ عبدالله بن داؤد نه تپوس اوکړو چه دا چه په دې روايت کښې د اعمش او ابراهيم ترمينځه سوال او جواب واقع شو آيا دا تاسو ته نه ياد دې؟ هغوی جواب ورکړو چه ترڅو چه د حفظ تعلق دې په هغې کښې خو دا زيادت نشته بلکه د ميمونې رضي الله عنها روايت ماته ياد دې بغير ددې سوال او جواب نه خو ما سره چه کوم کتاب دې په هغې کښې دا زيادت مذکور دې، او دويم احتمال په دې شرح کښې دا دې چه پورته په روايت کښې راغلې وو ﴿ كانوا يكرهون العادة ﴾ (بغير د لام جاره نه) نو په دې باندې مسدد د خپل استاذ نه تپوس اوکړو چه ستاسو مراد د ﴿ يكرهون العادة ﴾ نه ﴿ يكرهون للعادة ﴾ دې نو په دې باندې هغوی اوفرمائيل چه مراد خو هم دا دې خو زما په کتاب کښې بغير د لام جار نه دې. حضرت په بذل کښې په احتمال ثانی باندې اکتفاء کړې ده او صاحب منهل دواړه احتمالات ليکلې دی.

[٢٤٦](١) حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عِيسَى الْخُرَاسَانِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ شُعْبَةَ، قَالَ: "إِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ كَانَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، يُفْرِغُ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى سَبْعَ مِرَارٍ، ثُمَّ يَغْسِلُ فَرْجَهُ، فَنَسِيَ مَرَّةً كَمْ أَفْرَغَ، فَسَأَلَنِي: كَمْ أَفْرَغْتُ؟ فَقُلْتُ: لَا أَدْرِي، فَقَالَ: لَا أُمَّ لَكَ، وَمَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَدْرِيَ؟ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ يُفِيضُ عَلَى جِلْدِهِ الْمَاءَ، ثُمَّ يَقُولُ: هَكَذَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَطَهَّرُ".

ترجمه: د شعبه نه روايت دې هغه وئيلی دی: بيشکه ابن عباس وو چه کله به ئې غسل کولو د جنابت نه نو اړولې به ئې په خپل ښي لاس سره په خپل ګس لاس باندې اوبه اوه ځل، بيا به ئې وينځلو خپل عورت، نو ٥ هغه نه هېر شو چه څومره ئې اوبه ړازرولې، نو مانه ئې تپوس اوکړو چه څو ځل مې واړولې؟ نو ما اووئيل زه نه پوهيږم، هغه اووئيل مور دې ورکه شه ته څه شي منع کړې چه پوهه شي؟ بيا به ئې اودس کولو پشان د اودس د مونځ، بيا به ئې اړولې په خپلې څرمن باندې اوبه. بيا به ئې ويل: دارنګه وو رسول الله ﷺ چه صفايي ئې کوله.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عِيسَى الْخُرَاسَانِيُّ – قوله يُفْرِغُ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى سَبْعَ مِرَارٍ ﴾ سيدنا ابن عباس رضي الله عنهما به د غسل په ابتداء کښې اووه کرته لاس وينځل په دې کښې دوه احتمالات دی يا خو دې داسې اووئيلې شی چه داسې په شروع کښې وه بيا په احاديث

(١): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ٥٦٨٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٣٠٧) (ضعيف)

تثلیث سره دا حکم منسوخ شو کیدې شی چه ابن عباس ﷺ ددې نسخ قائل نه وی یا دې داسې اووئیلې شی چه دا حدیث ضعیف دې ځکه چه ددې په سند کښې شعبة بن دینار راوی دې چه ضعیف دې.

[٢٣٧]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ جَابِرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُصْمٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: "كَانَتِ الصَّلَاةُ خَمْسِينَ، وَالْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ سَبْعَ مِرَارٍ، وَغَسْلُ الْبَوْلِ مِنَ الثَّوْبِ سَبْعَ مِرَارٍ، فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُ، حَتَّى جُعِلَتِ الصَّلَاةُ خَمْسًا، وَالْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ مَرَّةً، وَغَسْلُ الْبَوْلِ مِنَ الثَّوْبِ مَرَّةً".

ترجمه: د عبد الله بن عمر نه روایت دې هغه وئیلی دی: وو مونځونه پنځوس، او غسل د جنابت نه اوه ځل، او وینځل د بولو د جامې نه اوه ځل، نو همیشه وو نبي ﷺ چه سوال ني کولو تردې چه مونځونه وګرځولی شو پنځه، او غسل د جنابت نه یو ځل، او وینځل د بولو د جامې نه یو ځل.

تشریح: ٩: ﴿ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ – قوله كَانَتِ الصَّلَاةُ خَمْسِينَ الخ ﴾ یعنی په شروع کښې مونځونه پنځوس او غسل جنابت اووهٔ کرته او ثوب نجس اووهٔ کرته وینځل واجب وو رسول الله ﷺ د الله پاک نه د تخفیف سوال کولو تردې چه مونځونه د پنځوسو نه پنځه او غسل جنابت یو ځل او د متیازو نه کپړه وینځل یو ځل پاتې شو، په مانځه کښې د تخفیف واقعه خو مشهوره ده چه په لیلة الاسراء کښې پیښه شوې وه دهغې نه علاوه چه کوم دوه څیزونه په دې حدیث کښې مذکور دی په دې کښې دواړه احتمالات شته کیدې شی چه ددې نسخ هم په دغه شپه کښې شوې وی یا بل څه وخت.

د ثوب نجس په تطهیر کښې مذاهب ائمة:

په دې حدیث کښې چه د ثوب نجس د تطهیر کومه مسئله ذکر شوې ده هغه مختلف فیه ده د امام شافعی او د امام مالک ﷫ په نزد ددې حدیث مطابق صرف یو ځل وینځل کافی دی، او د امام احمد ﷫ نه په دې کښې دوه روایتونه دی یو دا چه اووهٔ کرته وینځل ضروری دی دویم دا چه یو ځل کافی دی، په مغنی کښې د هغوی مذهب په شان د شوافعو لیکلې شوې دې او ابن العربی فرمائی چه د امام احمد ﷫ په نزد د ټولو نجاستونو اووهٔ کرته وینځل ضروری دی او د احنافو په نزد درې کرته وینځل ضروری دی ځکه چه په حدیث کښې د ولوغ کلب په سلسله کښې په یو روایت کښې تطهیر د لوخی درې کرته راغلې دې، بل په استیقاظ من النوم کښې درې کرته د لاسونو وینځلو حکم په حدیث کښې راغلې دې حال دا چه هلته صرف احتمال نجاست دې، ظاهره ده چه د تحقق نجاست په شکل کښې دا حکم په طریق اولی دې، او حدیث الباب د مالکیانو او د شوافعو موافق دې، زمونږ د طرف نه ددې جواب دا دې چه دا حدیث ضعیف دې ددې په سند کښې ایوب بن جابر او عبدالله بن عصم دواړه ضعیف دی.

ځان پوهه کړه چه زمونږ په نزد تقدیر بالثلاث لازم نه دې بلکه په اصل کښې د

(): تفرد أبو داود، (تحفة الأشراف: ٧٢٨٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٠٩/٢) (ضعيف)

مبتلی د رائې اعتبار دی چه کله ئې د طهارت ظن غالب شی نو بیا به کپړه پاکه وی خو چونکه عام طور په درې کرتو باندې ظن غالب پیدا کیږی په دې وجه د دریو قید دې، بلکه دا چه دا حکم د نجاست غیر مرئیه دې او نجاست مرئیه کښې د طهارت مدار د عین نجاست په زوال باندې دې ترڅو چه هغه نه وی زائل شوې طهارت به نه حاصلیږی.

[٢٤٨](¹) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنِي الْحَارِثُ بْنُ وَجِيهٍ، حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةً، فَاغْسِلُوا الشَّعْرَ، وَأَنْقُوا الْبَشَرَ"، قَالَ أَبُودَاوُد: الْحَارِثُ بْنُ وَجِيهٍ حَدِيثُهُ مُنْكَرٌ، وَهُوَ ضَعِيفٌ.

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې هغه وئیلی دی، وئیلی دی رسول الله ﷺ: بیشکه لاندې د هر ویخته نه جنابت دی وینځئ ویخته او پاک کړئ پوستکی. وئیلی دی ابوداود: حارث بن وجیه حدیث ئې منکر دی او هغه ضعیف دی.

تشریح: ١٠: ﴿ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ - إِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةً الخ ﴾ امام خطابی رحمه الله فرمائی چه بعض علماء کرامو ددې نه استدلال کړې دې چه په غسل جنابت کښې استنشاق واجب دې ځکه چه په داخل د انف کښې ویښته وی او ﴿ انقوا البشر ﴾ کوم چه مخکښې راغی دهغې نه ئې په ایجاب د مضمضه باندې استدلال کړې دې ځکه چه داخل فم په بشر باندې صادق راځی خو خطابی دا په دې وینا باندې رد کړې دې چه د بشره اطلاق په ما ظهر من البدن باندې کیږی او د داخل فم نه په ادمة سره تعبیر کولې شی خو علامه عینی رحمه الله فرما چه په دې حدیث سره په وجوب مضمضه بانډ هم استدلال صحیح دې ځکه چه داخل فم د ظاهر بدن نه دې هم دا وجه ده چه په خوله کښې دننه د خوراک څکاک څه څیز اخستل په روژې کښې ضرر نه لری، زه وایم امام خطابی رحمه الله چه دا کومه خبره کړې ده چه داخل فم ته ادمة وائی په دې باندې حضرت په بذل کښې او صاحب منهل هم د اهل لغت کلام لره اخستلو سره په دې باندې تعقب کړې دې خو دا هم یاد ساتئ چه دا حدیث ضعیف دې او منکر دې لکه چه مصنف رحمه الله فرمائی ځکه چه ددې په سند کښې حارث بن وجیه دې (وقیل وجبه) هغه ضعیف دی.

[٢٤٩](²) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ زَاذَانَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا، فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ"، قَالَ عَلِيٌّ: فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي ثَلَاثًا، وَكَانَ يَجُزُّ شَعْرَهُ.

ترجمه: د علي رضی الله عنه نه روایت دې بیشکه رسول الله ﷺ وئیلی دی: چا چه پریخودلو څه ځائې په اندازه د ویخته د جنابت نه چه وئې نه وینځی کړې به په هغه باندې داسې او داسې د اور نه. وئیلی دي علی: د دغې وخت نه مې دشمنې شروع کړه د خپل دسر ویختو

(¹): سنن الترمذي/الطهارة ٧٨ (١٠٦) سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠٦ (٥٩٧)، (تحفة الأشراف: ١٤٥٠٢) (ضعيف)

(²): سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠٦ (٥٩٩) مسند احمد (١/١٠١)، سنن الدارمي/الطهارة ٦٩ (٧٧٨)، (تحفة الأشراف: ١٠٠٩٠) (ضعيف)

سره دا جمله هغوی دری ځل اوونيله، او چه په بيخ کښې به ئې ويخته اخستل.

تشريح: ١١: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ - قوله قَالَ عَلِيٌّ فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي الخ ﴾ د علی رضی الله عنه په حديث کښې دا دی چه رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه کوم انسان په غسل جنابت کښې د يو ويښته برابر ځائې هم اوچ پريږدی نو هغه سره به داسې داسې معامله کولې شی يعنی عذاب به ورکولې شی، په دې باندې علی رضی الله عنه فرمائی هم ددې خطرې د وجې نه زه د خپل سر د ويښتو سره د دشمنئ معامله لرم، پس راوی د هغوی عمل نقل کوی ﴿ وكان يجز شعره رضی الله عنه ﴾؟

التفصيل بين حلق الراس واتخاذ الشعر:

علامه طيبی رحمه الله ددې حديث نه په سنيت د حلق راس باندې استدلال کړې دې خو ملا علی قاري او شيخ ابن حجر مکی دا رد کړې دې چه د رسول الله ﷺ او د باقی خلفاء راشدينو عادت شريفه د ويښتو د ساتلو وو نه د خرئيلو، نو دې ته به رخصت وئيلې شی نه سنت، لهذا دا خو سنت علوی شو نه سنت نبوی، حضرت شيخ په حاشيه د بذل کښې د ابن قدامة حنبلی نه نقل کړې دی چه اتخاذ شعر افضل دې د ازاله شعر نه او حلق راس د امام احمد رحمه الله په يو روايت کښې مکروه دې ځکه چه رسول الله ﷺ حلق ته د خوارجو علامت وئيلې دې، په حديث کښې دی ﴿ سيماهم التحليق ﴾

د کيفيت غسل باب پوره شو چه په هغې کښې مصنف رحمه الله يولس روايتونه بيان کړې دی.

بَابٌ فِي الْوُضُوءِ بَعْدَ الْغُسْلِ

باب دې په بيان د اودس کې وروسته د غسل نه

[٢٥٠] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْتَسِلُ وَيُصَلِّي الرَّكْعَتَيْنِ وَصَلَاةَ الْغَدَاةِ، وَلَا أَرَاهُ يُحْدِثُ وُضُوءًا بَعْدَ الْغُسْلِ".

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روايت دې هغې وئيلی دی: وو رسول الله ﷺ چه غسل به ئې کولو او مونځ به ئې کولو دوه رکعته او مونځ به ئې کولو د صباح، ما به هغه نه ليدلو چه نوی کولو به ئې اودس وروسته د غسل نه.

تشريح: په بذل کښې ليکلې دی چه دا مسئله اجماعي ده چه د غسل نه د فارغ کيدو نه پس اودس کول مستحب نه دې په دې باندې حضرت شيخ رحمه الله ليکلې دی چه د امام احمد رحمه الله په دې کښې اختلاف دی ځکه چه د هغوی مسلک دا دې چه کوم انسان ته حدث اصغر او اکبر دواړه لاحق وی نو په هغه باندې اودس او غسل دواړه واجب دې که اودس قبل الغسل ئې اونکړو نو بعد الغسل دې اوکړی، دويم روايت د هغوی دا دې چه که په غسل کښې د جنابت او د حدث دواړو د طهارت نيت اوکړی نو د غسل په ضمن کښې به اودس هم ادا

(١): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٦٠٢١)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٧٩ (١٠٧)، سنن النسائي/الطهارة ١٦٠ (٢٥٢)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٦ (٥٧٩)، مسند احمد (٦/٦٨، ١١٩، ١٥٤، ١٩٢، ٢٥٣، ٢٥٨) (صحيح)

شي او که نه ئې مستقلا اودس اوکړواو نه ئې په غسل کښې د طهارت عن الحدث نيت اوکړو نو بيا د هغوی مذهب دا دې چه د داسې سړی په ذمه باندې اودس واجب دې.

باب في المرأة هل تنقض شعرها عند الغسل

باب دې په بيان د ښځه کښې، ايا هغه به سړې خپل ويښتان په وخت د غسل کې

د زنانه ويښته که کمسئ وی نو آيا په غسل کښې دهغې پرانستل ضروری دی؟ د ابراهيم نخعی رحمه الله په نزد نقض ضفائر مطلقا ضروری دې، امام نووی رحمه الله خپل او د جمهورو مسلک دا ليکلې دې چه که اوبه بغير د نقض نه د ويښتو ظاهر او باطن تولو ته اورسيږی نو بيا خو نقض واجب نه دې ګينې نقض ضفائر واجب دې او هم دا مسلک د مالکيانو دې، صاحب منهل د هغوی په مسلک کښې لږ شان تفصيل ليکلې دې او د حنابله په نزد په غسل د حيض او نفاس کښې نقض ضروری دې او په غسل جنابت کښې نه دې په دې شرط چه اوبه اصول شعر ته اورسيږی. (كما في نيل البارب والمنهل وغيرهما) او هم دا مذهب دې د حسن بصری او د طاؤس، زمونږ په نزد ظاهر الرواية هم دا دې چه صرف اصول شعر تر کول کافی دی، په در مختار کښې ليکلې دی چه که ويښته مضفور وی نو صرف اصول شعر لره تر کول کافی دی او که منقوض وی نو بيا د پوره ويښتو تر کول ضروری دی، حضرت سهارنپوری په بذل کښې دا مسئله دلته نه ده ذکر فرمائيلې بلکه ددې نه په مخکښې باب کښې ئې د ﴿ان تحت كل شعرة جنابة﴾ د لاندې ذکر کړې دې.

د امام احمد رحمه الله دليل د انس رضي الله عنه هغه حديث مرفوع دې کوم چه په دارقطنی او بيهقی کښې دې چه په غسل حيض او جنابت کښې ددې فرق تصريح دې، ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه ددې په سند کښې مسلم بن صبيح اليحمدی دې چه ضعيف دې.

خان پوهه کړه چه د احنافو په نزد په دې مسئله کښې د سړو او ښځو ترمينځه فرق دې، د سړی دپاره که ضفائر وی نو دهغې پرانستل او اثناء شعر ته اوبه رسول ضروری دی صرف د اصول شعر لوندول کافی نه دی، په خلاف د جمهورو چه د هغوی په نزد په دې مسئله کښې د سړی او ښځې ترمينځه هيڅ فرق نشته (كذا نقل في البذل عن الخطابي وهكذا في هامش الكوكب عن كتب الفروع) ددې فرق دليل هم ددې باب په آخری حديث کښې حديث ثوبان دې چه دهغې الفاظ دا دی ﴿اما الرجل فلينثر راسه فليغسله﴾.

[٢٥١] (١) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَابْنُ السَّرْحِ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسَى، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ رَافِعٍ مَوْلَى أُمِّ سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ امْرَأَةً مِنَ الْمُسْلِمِينَ، وَقَالَ زُهَيْرٌ: أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضَفْرَ رَأْسِي، أَفَأَنْقُضُهُ لِلْجَنَابَةِ؟ قَالَ: "إِنَّمَا يَكْفِيكِ أَنْ تَحْفِنِي عَلَيْهِ ثَلَاثًا" وَقَالَ زُهَيْرٌ: تَحْثِي عَلَيْهِ ثَلَاثَ حَثَيَاتٍ مِنْ مَاءٍ، ثُمَّ تُفِيضِي عَلَى سَائِرِ جَسَدِكِ، فَإِذَا أَنْتِ قَدْ طَهُرْتِ.

---

(١): صحيح مسلم/الحيض ١٢ (٣٣٠)، سنن الترمذي/الطهارة ٧٧ (١٠٥)، سنن النسائي/الطهارة ١٥٠ (٢٤٢)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠٨ (٦٠٣)، (تحفة الأشراف: ١٨١٧٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٨٩/٦، ٣١٤)، سنن الدارمي/الطهارة ١١٥ (١١٩٦) (صحيح)

ترجمه: د ام سلمة نه روايت دې، بيشکه يوه ښځه د مسلمانانو نه (او وئيلى دي زهير: هغې اووئيل: اې د الله رسوله! زه يوه ښځه يم) چه مضبوطې جوړوم کمڅۍ د سر خپل ايا زه ئې وسپړم لپاره د جنابت؟ هغه وفرمايل: بيشکه کافي کېږي ستا لپاره چه ته واچوې په هغې باندې درې لپې. (او وئيلى دي زهير: چه واچوه په هغې باندې درې لپې د اوبو نه) بيا وارږوه په ټول بدن ستا باندې، اوبه نو داسې به ته پاکي حاصل کړې.

تشريح: ۱: ﴿ حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ – وَقَالَ زُهَيْرٌ إِنَّهَا – قَالَتْ الخ ﴾ ددې حديث په سند کښې د مصنفﷺ دوه استاذان دی زهير او ابن السرح چه د هغوى نوم احمد بن عمرو بن السرح دې ددې دواړو په روايت کښې فرق دا دې چه د ابن السرح د روايت نه معلوميږي چه سوال کونکې امراة من المسلمين ده او د زهير د روايت نه معلوميږي چه سوال کونکې خپله ام سلمهؓ ده او جمع بين الروايتين دا ده -------- چه ددې نه د روستو روايت نه معلوميږي چه د ام سلمهؓ په خدمت کښې يو زنانه راغله او هغې خپل حال عرض کړو په دې باندې ام سلمهؓ د رسول اللهﷺ نه دهغې دپاره د مسئلې تپوس اوکړو ددې روايت نه معلومه شوه چه سوال کونکې خو ام سلمهؓ ده خو دهغې سوال د خپل ځان دپاره نه وو بلکه ددې زنانه دپاره وو لهذا په کوم روايت کښې چه د سوال نسبت د ام سلمهؓ طرف ته کړې شوې دې هغه حقيقت دې او په کوم کښې چه د امراة طرف ته کړې شوې دې هغه مجاز دې خو بنده ته په دې کښې دا اشکال دې چه د ﴿ انى امراة اشد ضفر راسى ﴾ مصداق څوک دې؟ کسئ کلکه تړونکې څوک ده؟ که امراة من المسلمين ده نو د ام سلمهؓ په وخت د سوال دا وئيل چه ﴿ انى امراة اشد ضفر راسى ﴾ به څنګه صحيح شي؟ او که ددې مصداق خپله ام سلمهؓ وی نو بيا دا وئيل څنګه صحيح شو چه هغوی د امراة من المسلمين دپاره تپوس اوکړو، لهذا ظاهره دا ده چه سوال کونکې خپله امراة من المسلمين ده، روستو سوچ کولو سره مې ددې اشکال دفيعه هم په ذهن کښې راغله چه ددې مصداق خو امراة من المسلمين ده خو سوال کونکې ام سلمهؓ ده او دهغې دا کلام په طريقه د حکايت عن الغير دې يعنى هغې د رسول اللهﷺ نه په دې طريقه تپوس اوکړو چه يو زنانه ماته راغله چا چه د خپل ځان په باره کښې دا اووئيل خو راوی په روايت کښې د اجمال نه کار واخستلو

﴿ قوله إِنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضَفْرَ رَأْسِي ﴾ دا لفظ يا خو په فتحې د ضاد او سکون الفاء سره دې په دې صورت کښې به مصدر وی او يه په ضمتين سره دې په دې صورت کښې به دا د ضفيرة جمع وی يعنى زما عادت دې چه د خپل سر ويښته کلک ترم، آيا د غسل جنابت په وخت هغه پرانيزم؟ رسول اللهﷺ ارشاد اوفرمائيلو درې لپې اوبه په هغې باندې بهيول کافي دی او دهغې نه په وړاندې روايت کښې دی ﴿ وَاغْمِزِي قُرُونَكِ عِنْدَ كُلِّ حَفْنَةٍ ﴾ يعنى هرځل ويښتو لره نچوړول او زوږل هم ضروری دی چه اوبه دننه اورسيږی.

[۲۵۲]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ نَافِعٍ يَعْنِي الصَّائِغَ، عَنْ أُسَامَةَ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَتْ: فَسَأَلْتُ لَهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ، قَالَ فِيهِ: وَاغْمِزِي قُرُونَكِ عِنْدَ كُلِّ حَفْنَةٍ.

ترجمه: د ام سلمة رضي الله عنها نه روایت دې چه بیشکه یوه ښځه راغله رسول الله ﷺ ته بیا هم دا حدیث مخکښې بیان شوی هغې اووئیل: نو تپوس اوکړو دهغې لپاره د رسول الله ﷺ نه په معنی دهغې سره وئیلی ئې دي په هغې کې: وسوله خپلې کمخې په وخت د هرې لپې کښې.

تشریح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ – قوله عَنْ أُسَامَةَ عَنِ الْمَقْبُرِيِّ الخ ﴾ دا د اول حدیث دویم طریق دې په اول سند کښې د مقبری نه روایت کونکې ایوب وو او دلته اسامه دې، د مقبری نه مراد سعید بن ابی سعید دې په اول سند او دې کښې فرق دا دې چه په اول سند کښې د مقبری او ام سلمه رضي الله عنها ترمینځه د عبدالله بن رافع واسطه وه او دا روایت بغیر د واسطې نه دې مصنف رحمه الله دواړه طریق ذکر کړې دی د یو ترجیح ئې هم نه ده بیان کړې، او امام بیهقی رحمه الله د واسطې والا روایت ته ترجیح ورکړې ده، امام بیهقی رحمه الله د ایوب په باره کښې فرمائی ﴿ وقد حفظ في اسناده ما لم يحفظه اسامة بن زيد رضي الله عنه ﴾

[۲۵۳]() حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَافِعٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَتْ إِحْدَانَا إِذَا أَصَابَتْهَا جَنَابَةٌ، أَخَذَتْ ثَلَاثَ حَفَنَاتٍ هَكَذَا تَعْنِي بِكَفَّيْهَا جَمِيعًا، فَتَصُبُّ عَلَى رَأْسِهَا، وَأَخَذَتْ بِيَدٍ وَاحِدَةٍ فَصَبَّتْهَا عَلَى هَذَا الشِّقِّ وَالْأُخْرَى عَلَى الشِّقِّ الْآخَرِ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دي، وه یوه زمونږ نه چه کله به ورسیدلو هغې ته جنابت وابه ئې خستلې درې لپې اوبه (داسې مطلب ئې دادی چه په دواړو ورغوو) نو هغه به ئې واړولې په خپل سر، او په یو لاس کښې به ئې راواخستې نو په دې طرف به ئې واړولې، او بله په هغه بل طرف باندې.

تشریح: ۳: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ – قوله أَخَذَتْ ثَلَاثَ حَفَنَاتٍ الخ ﴾ عائشه رضي الله عنها فرمائی چه زمونږ معمول په غسل د جنابت کښې دا وو چه پرلپسې به مو درې لپې اوبه په سر باندې بهیولې او ددې نه پس به مو یو لپه اوبه د سر په ښی طرف او یو لپه اوبه د سر په ګس طرف باندې اچولې، لهذا کل مجموعه ثلث حفنات او غرفتین شوه.

[۲۵۴]() حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كُنَّا نَغْتَسِلُ وَعَلَيْنَا الضِّمَادُ وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مُحِلَّاتٍ وَمُحْرِمَاتٍ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دی: وو مونږ چه غسل به کولو مونږ او په مونږ به پټې وې، او وو مونږ د رسول الله ﷺ سره په حالت د حل او احرام کښې.

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨١٥١) (حسن)
(): صحيح البخاري/الغسل ١٩ (٢٧٧)، (تحفة الأشراف: ١٧٨٥٠) (صحيح)
(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٨٧٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٧٩، ١٣٨) (صحيح)

تشريح: ۴: ﴿ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ – قوله قَالَتْ كُنَّا نَغْتَسِلُ وَعَلَيْنَا الضِّمَادُ الخ ﴾ ضماد په کسرې د ضاد سره ددې مشهوره معنی خو د ليو کولو ده يو څيز په بل څيز باندې لګول او مږل. او دلته ددې نه د ګوند وغيره اوبه مراد دی کومې چه زنانه د سر په ويښتو باندې مږی خصوصا چرت په سفر باندې د تلو په وخت چه ويښته نې ګډوډ او خوارۀ نه شی

په دې حديث کښې عائشه رضي الله عنها فرمائی چه مونږ به غسل کولو او زمونږ د سر په ويښتو باندې به ضماد هم دغه شان باقی وو حال دا چه مونږ به د رسول الله ﷺ سره وې په حالت احرام او حالت غير احرام دواړو کښې يعنی که سفر د حج به وو يا يو عام سفر. مصنف رحمه الله ددې نه په عدم نقض ضفائر باندې استدلال کړې دې څکه چه ضماد په ويښتو باندې هغه وخت باقی پاتې کيدې شی ترڅو چه هغه پرانستلې شوې نه وی

شرح حديث:

د دې حديث چه مونږ کومه شرح کړې ده دا دهغې موافق ده کومه چه حافظ ابن الاثير رحمه الله په جامع الاصول کښې بيان کړې ده او د ترجمة الباب مناسب هم دا معنی ده خو حضرت په بذل کښې ددې حديث شرح د مجمع البحار نه بله نقل کړې ده او د بذل والا معنی ددې حديث هم معنی ده کومه چه په وړاندې باب ﴿ باب الرجل يغسل راسه بالخطمی ﴾ کښې راروان ده.

[٢٥٥]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ، قَالَ: قَرَأْتُ فِي أَصْلِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَيَّاشٍ، قَالَ ابْنُ عَوْفٍ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِيهِ، حَدَّثَنِي ضَمْضَمُ بْنُ زُرْعَةَ، عَنْ شُرَيْحِ بْنِ عُبَيْدٍ، قَالَ: أَفْتَانِي جُبَيْرُ بْنُ نُفَيْرٍ، عَنِ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ، أَنَّ ثَوْبَانَ حَدَّثَهُمْ: أَنَّهُمُ اسْتَفْتَوُا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: "أَمَّا الرَّجُلُ فَلْيَنْشُرْ رَأْسَهُ فَلْيَغْسِلْهُ حَتَّى يَبْلُغَ أُصُولَ الشَّعْرِ، وَأَمَّا الْمَرْأَةُ فَلَا عَلَيْهَا أَنْ لَا تَنْقُضَهُ لِتَغْرِفْ عَلَى رَأْسِهَا ثَلَاثَ غَرَفَاتٍ بِكَفَّيْهَا".

ترجمه: شريح بن عبيد وائي چه فتوی راکړه ماته جبير بن نُفير د غسل باره کښې د جنابت نه، بيشکه ثوبان دوی ته حديث بيان کړی دی چه بيشکه دوی تپوس اوکړو د نبي ﷺ نه د دغې په باره کښې، نو هغه وفرمايل: هر چه سړی دی نو هغه دې خپل ويخته خواره کړي او ودې وينځي تردې چه ورسيږي اوبه بيخونو د ويختانو ته. او هر چه ښځه ده نشته په هغې باندې چه اونه سپړي هغې لره، وادې چوي په خپل سرباندې اوبه درې لپې په دواړو ورغوو

تشريح: ۵: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ – قوله قَالَ قَرَأْتُ فِي أَصْلِ إِسْمَاعِيلَ الخ ﴾ د اصل اسماعيل نه مراد هغه ليکل او صحيفه ده چه په هغې کښې د اسماعيل خپل مسموعات او مرويات ليکلې شوې وو، محمد بن عوف فرمائی چه دا حديث کوم چه زه اوس بيانوم دا ما براه راست د اسماعيل بن عياش په کتاب کښې ليدلو سره لوستلې دې او دا حديث ماته د هغه ځوئې محمد بن اسماعيل هم بيان کړې دې. اول شکل د وجاده شو او دويم د تحديث او سماع شو، خو سماع براه راست د اسماعيل نه نۀ بلکه د هغوی د خوی محمد بن اسماعيل نه ده دا هم هغه حديث ثوبان دې چه په هغې کښې دی چه د سړی دپاره په غسل د جنابت

---

[1]: تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ٢٠٧٨) (صحيح)

کښې نقض شعر ضروري دې چه دهغې حواله مونږ سره مخکښې تیره شوې ده.

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يَغْسِلُ رَأْسَهُ بِالْخِطْمِيِّ أَيُجْزِئُهُ ذَلِكَ

باب: آیا جُنبی سړې چه خپل سر خطمی (ګیا، وانبه) سره اووینځی نو کافی ده؟

خطمی مشهور بکسر الخاء دې او په فتحې د خاء هم راځی، د یو خوشبوداره ګیا وی کومه چه په دوایانو کښې هم استعمالیږی ددې خاصه دا ده چه ددې په اوبو کښې اچولو سره اوبو کښې څک پیدا شی بیا په هغې سره ګیره اود سر ویښته وینځلې شی چه په هغې سره ویښته نرم او زر صفا کیږی، ددې تخم هم په دې کار کښې استعمالیږی کوم چه د تخم خطمی په نوم سره مشهور دې. فقهاء کرامو هم د مړی په غسل کښې خاص طور د سر او د ګیرې د ویښتو په باره کښې لیکلې دی چه هغه دې په ماء خطمی سره اووینځلې شی او باقې بدن دې د بیرې په اوبو سره، حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه زمونږ په هندوستان کښې خلقو عملاً ماء خطمی د مړی سره خاص کړې دی، حال دا چه په دې کښې د مړی خصوصیت نشته، په ژوند هم ددې استعمال کول پکار دی، پس د څه مودې پورې حضرت په غسل کښې ددې د استعمال معمول اوساتلو چه په حدیث الباب کښې دی چه رسول الله ﷺ به د خپل سر ویښته په خطمی سره وینځل، لهذا ددې استعمال سنت شو.

[۲۵۶] () حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ قَيْسِ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سُوَاءَةَ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّهُ كَانَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ بِالْخِطْمِيِّ وَهُوَ جُنُبٌ يَجْتَزِئُ بِذَلِكَ، وَلَا يَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ".

ترجمه: عائشه رضي الله عنها د پیغمبر ﷺ نه روایت کوي: بیشکه هغه وو چه خپل سر به ئې په خطمي باندې وینځلو او هغه به جنب وو اکتفاء به ئې کوله په هغې، او نوری اوبه ئې نه اړولې په هغې.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ زِيَادٍ – قوله يَجْتَزِئُ بِذَلِكَ وَلاَ يَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ ﴾ یعنی رسول الله ﷺ به په غسل د جنابت کښې د سر مبارک په خطمی سره وینځلو باندې اکتفاء فرمائیله او خالص اوبه به ئې نه بهیولې.

ماء مخلوط بشئ طاهر سره اودس او غسل کښې اختلاف:

ځان پوهه کړه چه د جمهورو په نزد په ماء مخلوط بشئ طاهر سره اودس یا غسل جائز نه دې، د احنافو په نزد جائز دې. دا حدیث د احنافو دلیل دې او هم دغه شان ثابت دی چه رسول الله ﷺ غسل اوفرمائیلو ﴿ بماء فيه اثر العجين ﴾ لکه چه د نسائی په روایت کښې دی او امام نسائی په دې باندې مستقل ترجمة قائم کړې ده، او هم دغه شان په غسل میت کښې د ماء سدر استعمال دا ټول څیزونه د مسلک حنفیه مؤید دی خو د غسل میت والا روایت حافظ د شوافعو د طرف نه دا جواب نقل کړې دې چه غسل میت د تنظیف دپاره دې نه د تطهیر دپاره، حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د حافظ دا وینا چه غسل میت د

() تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۷۸۱۱) (ضعيف)

تنظيف دپاره دي، دا د امام شافعي رحمه الله وغيره قول دي او د احنافو په نزد دا غسل د تطهير دپاره دي ځکه چه د حلول موت د وجې نه انسان ناپاکه کيږي څنګه چه په نورو حيواناتو کښې دم سائل دي، په مرګ سره ناپاک کيږي، خو د سړي خصوصيت دا دي اکراما له، چه هغه په غسل ورکولو سره پاکيږي، د حديث الباب جواب دا حضرات دا ورکوي چه دا حديث ضعيف دي ددې په سند کښې يو رجل مجهول دي، ددې نه علاوه ابن رسلان ددې حديث يو تاويل هم کړې دي هغه دا چه کيدې شي مراد دا وي چه رسول الله ﷺ په سر باندې خطمي کيخودلو سره په هغې باندې اوبه بهيولې خو دا خلاف ظاهر ده ځکه چه په ماء خطمي سره د وينښتو د وينځلو فائده هغه وخت کيدې شي چه د مخکښې نه هغه د لږ ساعت دپاره په اوبو کښې لوند کړې شي چه په اوبو کښې خک پيدا شي، اصل کښې د هغه لعاب مطلوب وي.

باب فِيمَا يَفِيضُ بَيْنَ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ مِنَ الْمَاءِ

باب دې په بيان د هغې چې توييږي په مابين د سړي او د ښځې کې د اوبو نه

[٢٥٧]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ قَيْسِ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سُوَاءَةَ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ عَائِشَةَ، فِيمَا يَفِيضُ بَيْنَ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ مِنَ الْمَاءِ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْخُذُ كَفًّا مِنْ مَاءٍ يَصُبُّ عَلَى الْمَاءِ، ثُمَّ يَأْخُذُ كَفًّا مِنْ مَاءٍ ثُمَّ يَصُبُّهُ عَلَيْهِ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې په هغه څه کښې چه توييږي مابين د سړي او ښځه کښې د اوبو نه، هغې اووئيل: وو رسول الله ﷺ چه راخستلو به ئې يو ورغوی د اوبو نه چه اړولې به ئې په اوبو (مني) بيابه ئې راواخستلو يو ورغوی داوبونه بيابه ئې واړولې په هغې

تشريح: ﴿ عَنْ عَائِشَةَ فِيمَا يَفِيضُ بَيْنَ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ مِنَ الْمَاءِ ﴾ سيده عائشه رضي الله عنها د هغه اوبو په باره کښې کومې چه د سړي او ښځې ترمينځه په اختلاط سره بهيږي فرمائي چه که هغه په جامه باندې اولګي نو رسول الله ﷺ به څو کرته په هغې باندې اوبه بهيولې او هغه به ئې وينځلو . ددې اوبو مصداق که مذي وي نو بيا خو د کپړې وينځل بالاتفاق د تطهير دپاره وو او که مني وي نو بيا د جامې وينځل د احنافو او مالکيانو په نزد د تطهير دپاره وو او د شوافعو او د حنابله په نزد د تنظيف دپاره، ځکه چه مني د هغوی په نزد طاهره ده.

باب فِي مُؤَاكَلَةِ الْحَائِضِ وَمُجَامَعَتِهَا

باب دې په بيان د خوراک کې د حائضې سره او کوروالي کې

يعنې د حائضې سره خوراک او څکاک کول او د هغه سره ناسته ولاړه، د مجامعت نه مراد مساکنت في البيوت دې نه جماع.

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٨١٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٥٣/٦) (ضعيف)

[٢٥٨]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، "أَنَّ الْيَهُودَ كَانَتْ إِذَا حَاضَتْ مِنْهُمْ امْرَأَةٌ أَخْرَجُوهَا مِنَ الْبَيْتِ وَلَمْ يُؤَاكِلُوهَا وَلَمْ يُشَارِبُوهَا وَلَمْ يُجَامِعُوهَا فِي الْبَيْتِ، فَسُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللهُ سُبْحَانَهُ: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ سورة البقرة آية ٢٢٢ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: جَامِعُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ وَاصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ غَيْرَ النِّكَاحِ، فَقَالَتِ الْيَهُودُ: مَا يُرِيدُ هَذَا الرَّجُلُ أَنْ يَدَعَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِنَا إِلَّا خَالَفَنَا فِيهِ، فَجَاءَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ، وَعَبَّادُ بْنُ بِشْرٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَا: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ الْيَهُودَ تَقُولُ كَذَا وَكَذَا، أَفَلَا نَنْكِحُهُنَّ فِي الْمَحِيضِ؟ فَتَمَعَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنْ قَدْ وَجَدَ عَلَيْهِمَا. فَخَرَجَا، فَاسْتَقْبَلَتْهُمَا هَدِيَّةٌ مِنْ لَبَنٍ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَعَثَ فِي آثَارِهِمَا فَسَقَاهُمَا، فَظَنَنَّا أَنَّهُ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا".

ترجمه: د انس بن مالک نه روايت دي، بيشکه يهود وو کله چه به حائضه شوه د دوی نه زنانه هغوی به اوويستله د کور نه، خوراک به ئي ورسره نه کولو او څکاک به ئي ورسره نه کولو، او يو ځائي به ورسره نه اوسيدل په کور کښي، نو تپوس اوشو د رسول الله ﷺ نه ددې په باره کښي، نو نازل کړو الله تعالی (و يسألونک عن المحيض قل هو اذی فاعتزلوا النساء في المحيض) ترجمه: تپوس کوي ستاسه په باره د حيض کښي ته ورته ووايه چه دا خو ضرر دی ځان ساتئ د زنانو نه د حيض په حالت کښي. د ايت تر اخير پورې، پس اووئيل رسول الله ﷺ يو ځائي ورسره اوسېږئ په کورونو کښي، کوئ هرڅه بغير د نکاح نه، نو يهوديانو اووئيل: دا سړی نه غواړي چه څه شی پريږدي زمونږ د کار نه مګر مخالفت کوي زمونږ په هغي کښي، نو راغی أسيد بن حُضير او عباد بن بشر نبي ﷺ ته نو دواړو اووئيل اې د الله رسوله! بيشکه يهود داسي داسي وائي ايا مونږ ورسره جماع نه کوو د حيض په حالت کښي؟ نو سور شو مخ د رسول الله ﷺ ترديې چه مونږ ګمان اوکړو د غوسې په هغوی دواړو، نو دواړه ووتل نو دواړو ته مخامخ راغله تحفه د شودو رسول الله صلی الله ﷺ نه.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ – قوله أَنَّ الْيَهُودَ كَانَتْ إِذَا حَاضَتْ مِنْهُمُ الْمَرْأَةُ ﴾ يعنی د يهودو طرز عمل دا وو چه د زنانه سره به ئې په حالت د حيض کښي خوراک څکاک او ناسته ولاړه ټول بندول دهغې د اوسيدو ځائې به ئې هم بيلولو صحابه کرامو ﷺ په دې سلسله کښې د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو نو په دې باندې دا آيت کريمه نازل شو (يسئلونک عن المحيض الخ ﴾

﴿ قوله اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ الا النِّكَاحَ ﴾ يعنی په حالت د حيض کښې د زنانه سره صرف د وطی نه ځان بچ کول ضروری دی ددې نه علاوه باقی انواع د مباشرت جائز دی.

په شرح د حديث کښې د شارحينو اختلاف:

﴿ قوله افلا ننكحهن فى المحيض ﴾ اسيد بن حضير او عباد بن بشر ﷺ د رسول الله ﷺ په

(): صحيح مسلم/الحيض ٣ (٣٠٢)، سنن الترمذي/تفسير البقرة ٣ (٢٩٧٧)، سنن النسائي/الطهارة ١٨١ (٢٨٩)، والحيض ٨ (٣٦٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٥ (٦٤٤)، (تحفة الأشراف: ٣٠٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٤٦/٣، دي/الطهارة ١٠٦ (١٠٩٣)، ويأتي برقم (٢١٦٥) (صحيح)

خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو یا رسول اللهﷺ د حائضې په باره کښې چه تاسو کوم حکم فرمائیلې دې یهود دهغې په سلسله کښې خبرې کوی او خفه کیږی چه په هره خبره کښې زمونږ مخالفت کولې شی که ستاسو اجازت وی نو مونږ به په حالت د حیض کښې د زنانو سره صحبت هم کوو چه ددې یهودو ذلیلانو پوره پوره مخالفت اوشی.
ځان پوهه کړه چه د مسلم په روایت کښې په ځائې د ﴿ افلا ننکحهن ﴾، ﴿ افلا نجامعهن ﴾ وارد دې او ددې شرح ملا علی قاریﷺ په مرقاة کښې شیخ عبدالحق په لمعات کښې په مجامعت فی البیوت سره کړې ده او مطلب ئې دا لیکلې دې چه که ستاسو رائې وی نو مونږ به د زنانو سره په حالت د حیض کښې مجامعت یعنی مساکنت (هغوی سره ناسته پاسته) ترک کړو ددې دپاره چه فی الجمله د یهود سره موافقت پیدا شی او د هغوی د طعن او تشنیع نه بچ شو، حضرت په بذل کښې لیکی چه د ابوداؤد ددې روایت نه معلومه شوه چه د مسلم په روایت کښې د مجامعت نه مجامعت فی البیوت مراد نه دې بلکه نکاح یعنی وطی مراد ده، او د صحابی مراد هغه دې کوم چه په شروع کښې مونږ بیان کړې دې، زه وائم د ترمذی شریف په کتاب التفسیر کښې هم هغه لفظ دې کوم چه دلته په ابوداؤد کښې دی خو ددې باوجود په الکوکب الدری کښې ددې لفظ په معنی کښې دوه احتمالات لیکلې شوې دی ګویا د حضرت ګنګوهیﷺ په نزد لفظ نکاح د وطی په معنی کښې نص نه دې ځنګه چه لفظ مجامعت عند الشراح معنیین لره محتمل دې دغه شان لفظ د نکاح کښې هم د دواړه معنو احتمال دې خو ظاهره دا ده حضرت سهارنپوریﷺ لیکلې دی چه ﴿ افلا ننکحهن ﴾ د وطی په معنی کښې متعین دې په خلاف د لفظ ﴿ افلا نجامعهن ﴾ چه هغه بیشکه معنیین لره محتمل دې، خو په یقین سره نه شی وئیلې کیدې چه ددې صحابی اصل لفظ څه وو ځکه چه روایتونه دواړه د صحاح دی او په واقعه کښې تعدد نشته، اوس ښکاره خبره ده چه صحابی به په دې دواړو الفاظو کښې یو داسې لفظ په خپل کلام کښې اختیار کړې وی اوس هغه څه دې. والله تعالی اعلم

﴿ قوله فَتَمَعَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم ﴾ یعنی په دې سوال باندې د رسول اللهﷺ مخ مبارک د غصې د وجې نه متغیر شو ځکه چه مخالفت د یهودو اګرچه مطلوب دې خو داسې مخالفت کوم چه د حکم منصوص خلاف وی کله جائز کیدې شی، ددې دواړو صحابه کرامو ﷺ سوال ظاهره دا ده چه په اخلاص باندې بناء وو خو خلاف اصول وو په دې وجه رسول اللهﷺ ناراض شو خو د رسول اللهﷺ خفګان هغه وخت سره د خبرداری دپاره وو، هم په دې وجه وړاندې په روایت کښې راځی چه هغوی دواړه رسول اللهﷺ په هدیه د لبن کښې د شریکیدو دپاره راوغوښتل چه په هغې سره حاضرینو ته اطمینان حاصل شو چه رسول اللهﷺ د هغوی نه خفه نه دې.

﴿ قوله لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا ﴾ دا د موجدة او د وجد نه دې چه دهغې معنی د غضب ده او د وجد یجد مصدر وجود هم راځی چه دهغې معنی د موندلو ده په دواړو کښې صرف د مصدر فرق دې.

[٢٥٩]([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كُنْتُ أَتَعَرَّقُ الْعَظْمَ وَأَنَا حَائِضٌ، فَأُعْطِيهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَعُ فَمَهُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي فِيهِ وَضَعْتُهُ، وَأَشْرَبُ الشَّرَابَ فَأُنَاوِلُهُ فَيَضَعُ فَمَهُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي كُنْتُ أَشْرَبُ مِنْهُ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دي هغې ونيلی دی. وم زه چه غوښه مې شکوله د هډوکي نه او زه حائضه وم، بيا به مې ورکړه نبي ﷺ ته نو کېخودله به ئي خوله خپله په هغه ځائې باندې چه ما په هغې ايخودې وه، او څکل به مشروبات نو هغه ته مې ورکړل نو کېخودله ئي خوله خپله په هغه ځائې چه وم څکل مې کول د هغه ځائي نه.

تشريح: ٢: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ – قوله كُنْتُ أَتَعَرَّقُ الْعَظْمَ وَأَنَا حَائِضٌ ﴾ سيده عائشه رضي الله عنها فرمائي چه ما به اکثر د هډوکي نه غوښه خوړه او زه به حائضه اوم او بيا به مې هغه رسول الله ﷺ ته ورکولو نو رسول الله ﷺ به خاص د هم هغه ځائې نه خوراک کولو د کوم ځائې نه به چه ما کړې وو، په دې طرز کښې چه يو طرف ته د کمال الفيت بين الزوجين تعليم دې هم دغه شان د يهودو مخالفت هم مقصود دې لکه چه مخکښې تير شوې دی چه هغوی به د زنانه نه په زمانه د حيض کښې د نفرت اظهار کولو.

د تعرق معنی د هډوکی نه د غوښې خوراک ده او په بعض رواياتو کښې راځي ﴿كنت اتعرق العرق ﴾ عرق او عراق هغه هډوکی ته وائي د کوم غوښه چه خوړلې شوې وی، دويم قول دا دې چه عرق هغه عظم دې چه په هغه باندې غوښه باقي وی او د کوم نه چه غوښه کوزه کړې شوې وی هغه عراق دې.

[٢٦٠]([2]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ صَفِيَّةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ رَأْسَهُ فِي حِجْرِي فَيَقْرَأُ وَأَنَا حَائِضٌ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دې هغې ونيلی دی: وو رسول الله ﷺ چه کېخودلو به ئي سر خپل زما په غېږ کښې نو لوستلو به ئي قرآن او زه به حائضه وم.

بَابٌ فِي الْحَائِضِ تُنَاوِلُ مِنَ الْمَسْجِدِ

باب دې په بيان د حائضې کې چې څه شی ورکوي د مسجد نه

که دا لفظ د باب تفاعل نه وی نو په اصل کښې وو تتناول، د تناول معنی د اخستلو راځي او که د باب مفاعلت نه دې نو بيا به تناول په ضمې د تاء سره وی چه دهغې معنی د عطاء کولو ده.

---

[1]: صحيح مسلم/الحيض ٣ (٣٠٠)، سنن النسائي/الطهارة ٥٦ (٧٠)، ١٧٧ (٢٨٠)، ١٨٧ (٢٨١)، والمياه ٩ (٣٤٢)، والحيض ١٤ (٣٧٧)، ١٥ (٣٨٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٥ (٦٤٣)، (تحفة الأشراف: ١٦١٤٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦٢/٦، ٦٤، ١٢٧، ١٩٢، ٢١٠، ٢١٤) دي/الطهارة ١٠٨ (١١٠١) (صحيح)

[2]: صحيح البخاري/الحيض ٣ (٢٩٧)، والتوحيد ٥٢ (٧٥٤٩)، صحيح مسلم/الحيض ٣ (٣٠١)، سنن النسائي/الطهارة ١٧٥ (٢٧٥)، والحيض ١٦ (٣٨١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٠ (٦٣٤)، (تحفة الأشراف: ١٧٨٥٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (١١٧/٦، ١٣٥، ١٩٠) (صحيح)

[٢٦١]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "نَاوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ، فَقُلْتُ: إِنِّي حَائِضٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِي يَدِكِ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلى دي، اووئيل ماته رسول الله ﷺ راکړه ماته جانماز د مسجد نه، نو ما اووئيل زه حائضه يم، نو اووئيل رسول الله ﷺ بيشکه ستا حيض ستا په لاس کښې نه دى.

تشريح: ﴿ قوله نَاوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ ﴾ ددې حديث په شرح کښې دوه اقوال دى يو دا چه ﴿ من المسجد ﴾ حال واقع دې د رسول الله ﷺ نه، او معنى دا ده چه عائشه رضي الله عنها فرمائى چه رسول الله ﷺ ماته اوفرمائيل په داسې حال کښې چه هغوى په مسجد کښې وو چه ماته بوريا راکړه، په دې صورت کښې رسول الله ﷺ خو به په مسجد کښې دننه او حصير به خارج د مسجد نه او دويم احتمال دا ليکلې شوې دې چه من المسجد حال واقع دې د ﴿الخمرة ﴾ نه يعنى رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه خمره کوم چه په مسجد کښې ده هغه اوچته کړه او ماته ئې راکړه، په دې صورت کښې به رسول الله ﷺ د مسجد نه بهر وى او حصير به مسجد کښې دننه وى، صاحب د مجمع البحار ليکى چه من المسجد يا خو متعلق دې په ﴿ناولينى ﴾ پورې يا په ﴿ قال ﴾ پورې، په اول صورت کښې به ترجمه داسې وى " دا بوريا د مسجد نه اوچتولو سره ماته راکړه" او په دويم صورت کښې به ترجمه دا وى چه رسول الله ﷺ مسجد ته اوفرمائيل چه دا بوريا ماته راکړه، او بهر حال په دواړو صورتونو کښې به د حائض په مسجد کښې لاس داخلول بيا موندلې شى.

د دې نه معلومه شوه چه حائض په مسجد کښې لاس ور اوړدولو سره څه څيز د بل نه اخستلې او ورکولې شى ځکه چه ممانعت د دخول نه دې نه د ادخال د يد نه او ادخال يد په عرف کښې دخول نه ګڼړلې کيږى، مسئله اتفاقى ده هيڅ اختلاف پکښې نشته، او دا هم ضرورى نه ده چه که په مسئله کښې اختلاف وى نو بيا به دا بيانولې شى، مختلف فيه او متفق عليه ټول مسائل بيانولې شى.

د لفظ حيضة تحقيق او په هغې کښې د شارحينو اختلاف

﴿ قوله ان حيضتک ليست فى يدک ﴾ د رسول الله ﷺ په طلب حصير باندې عائشې رضي الله عنها عرض اوکړو چه زه خو په حالت د حيض کښې يم (مسجد ته لاس څنګه داخلولې شم)ن په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه د حيض وينه ستا په لاس کښې نه لګيږى.

دلته د شارحينو په دې خبره کښې اختلاف دې چه دا لفظ حيضة په کسرې د حاء سره دې يا که په فتحې د حاء سره، د خطابى رائې دا ده چه دا په کسرې د حاء سره دې ددې

[1]: صحيح مسلم/الحيض ٢ (٢٩٨)، سنن الترمذي/الطهارة ١٠١ (١٣٤)، سنن النسائي/الطهارة ١٧٣ (٢٧٢)، والحيض ١٨ (٣٨٤)، (تحفة الأشراف: ١٧٤٤٦)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٠ (٦٣٢)، مسند احمد (٦/٤٥، ١٠١، ١١٢، ١١٤، ١٧٣، ٢١٤، ٢٢٩، ٢٤٥) سنن الدارمي/الطهارة ٨١ (٧٩٨) (صحيح)

معنی ده هغه حالت کوم چه حائضې ته د حيض د وجې نه عارض وی، لکه جنابت کوم چه سړی ته د خروج منی د وجې نه عارض وی، او حيضه په فتحې د حاء سره په معنی د دم حيض دې، خطابی په هغه محدثينو باندې رد کړې دې کوم چه دا بالفتح لولی ددې بالمقابل قاضی عياضؒ د خطابی رد کړې دې او وئيلې ئې دی چه صحيح هم هغه ده چه محدثين وائی يعنی بالفتح او د رسول اللهﷺ د ارشاد مطلب دا دې چه دم حيض د کوم نه چه مسجد بچ کول ضروری دی هغه په لاس باندې چرته دې، امام نووىؒ د قاضی عياضؒ رائې ته ترجيح ورکړې ده او دا ئې هم فرمائيلې دې چه خطابی چه څه وائی دهغې هم يو معقوله وجه ده او زمونږ حضرت په بذل کښې د خطابی رائې ته ترجيح ورکړې ده او دا ئې هم فرمائيلې دی ښکه چه دا خبره خو عائشېؓ ته هم معلومه وه چه دم حيض په لاسونو باندې نه دې لګيدلې هغه د ادخال يد فی المسجد نه ښکه منع شوه چه د خروج حيض د وجې نه چه زنانه ته کوم حالت عارض وی دهغې حلول په لاس کښې هم دې خو رسول اللهﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه دهغې حاصل دا دې چه د حيض د وجې نه چه زنانه ته کوم حالت عارض وی دهغې تعلق د ټول بدن سره دې د بيلو بيلو اندامونو سره نه دې. لهذا صرف لاس ته حائض نه شی وئيلې کيدې، علی هذا القياس د جنبی سړی لاس يا بل اندام ته به جنبی نه شی وئيلې کيدې بلکه ددې اطلاق به په مجموعه بدن باندې وی.

بَابٌ فِي الْحَائِضِ لَا تَقْضِي الصَّلَاةَ

باب دې په بيان د حائضې کښې چې د مونځ قضائې به نه راوړې

مسئله د اهل سنت ترمينځه اجماعی ده چه د زمانه حيض د مونځونو قضاء واجب نه ده په خلاف د صوم چه دهغې قضاء واجب ده د خوارجو په دې کښې اختلاف دې هغوی د وجوب قضاء صلوة قائل دی، په صحابه کراموؓ کښې د سمرة بن جندبؓ په باره کښې راځی چه هغوی په شروع کښې د مونځ قائل وو په دې باندې ام سلمهؓ په هغوی باندې نکير اوفرمائيلو نو بيا هغوی اودريدل، لکه چه په ابوداؤد کښې وراندې په باب فی وقت النفساء کښې دا روايت راروان دې او په دواړو کښې د فرق وجه مشهوره ده چه که د مونځونو قضاء واجب وی نو فرض به مکرر او دوچند شی چه په هغې کښې حرج دې او حرج په شريعت کښې مدفوع دې او په قضاء د صوم کښې دا خبره نه لازميږی.

[٢٦٢] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ مُعَاذَةَ، أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتْ عَائِشَةَ: أَتَقْضِي الْحَائِضُ الصَّلَاةَ؟ فَقَالَتْ: "أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ؟ لَقَدْ كُنَّا نَحِيضُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا نَقْضِي وَلَا نُؤْمَرُ بِالْقَضَاءِ".

ترجمه: د معاذه نه روايت دې، بيشکه يوې ښځې تپوس اوکړو د عائشې نه، ايا نه قضائې راوړې د مانځه؟ نو هغې اووئيل ايا ته حروريه يې؟ بيشکه مونږ باندې به حيض راتلو په زمانه درسول الله ﷺ کښې نو مونږ به قضائې نه راوړه او مونږته به حکم دقضائې هم نه کېدو.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ – قوله فَقَالَتْ أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ ﴾ د عائشېؓ نه تپوس اوکړې شو چه آيا د حيض د مونځونو قضاء شته؟ نو په دې باندې هغوی دا اوفرمائيل.

د لفظ حرورية او ددې نسبت تشريح:

حرورية نسبت دې د حروراء طرف ته کومه چه کوفې ته نزدې يو قرية ده د علی رضی الله عنه خلاف هلته د خوارجو اجتماع شوې وه په دې وجه خوارج هغه قرية ته منسوب کولو سره هغې ته حرورية وائی.

د خوارجو د سيدنا علی رضی الله عنه خلاف د بغاوت قصه، په کتب حديث وتاريخ کښې مشهوره ده، اول هغوی د علی رضی الله عنه سره وو د جنګ صفين په موقع باندې په مسئله د تحکيم کښې د علی رضی الله عنه نه خفه کيدو سره بيل شو، او د مقابلې دپاره وسلې اخستلو سره تيار شو دا د اتو زرو کسانو لښکر وو ددې لښکر امير عبدالله بن الکوی وو، سيدنا علی رضی الله عنه عبدالله بن عباس رضی الله عنهما ددې خلقو د پوهه کولو او د مناظرې دپاره اوليږلو، د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما سره د هغوی مناظره اوشوه او په هغه لښکر کښې دوه زره کسانو رجوع اوکړه شپږ زره باقی پاتې شو، سيدنا علی رضی الله عنه په مقام نهروان کښې د هغوی مقابله اوکړه، جنګ نهروان هم ددې نوم دې چه په هغې کښې علی رضی الله عنه ته شانداره فتح ملاؤ شوه، ددې جنګ او فتح متعلق روايات په ابوداؤد کښې په ابواب شرح السنة کښې موجود دی.

دلته دا سوال واردېږی چه عائشې رضی الله عنها دا سوال کونکې په دې سوال باندې سمدستی فرقه خوارج ته څنګه منسوب کړه؟ کومه چه يقينا يو بد دينه فرقه ده، جواب دا دې چه عائشې رضی الله عنها ته په ظاهر کښې دا شبهه پيدا شوه چه سائلې ته ددې حکم شرعی په ثبوت کښې تردد دې لکه چه د مسلم د روايت د الفاظو نه مستفاد کيږی، د مسلم په روايت کښې داسې دی چه هغې زنانه اووئيل - ﴿ما بال الحائض تقضی الصوم ولا تقضی الصلوة﴾ په دې وجه باندې عائشې رضی الله عنها په جواب کښې دا طرز احتيار کړو، او يو جواب دا هم کيدې شی چه د عائشې رضی الله عنها دا وينا په طور د ظرافت او خوش طبعئ وه حقيقت د کلام نه دې مراد.

[٢٦٣]( ) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَمْرٍو، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُعَاذَةَ الْعَدَوِيَّةِ، عَنْ عَائِشَةَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَزَادَ فِيهِ: فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ، وَلَا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: معاذة روايت کوې د عائشې نه په دې حديث سره وئيلې دې ابوداود او زيادت ئې کړې دی په هغې کې: پس امر به کېدی شو مونږ ته په قضاء د روژې، او امر به نه شو کېدی مونږ ته په قضاء د مونځ.

بَابٌ فِي إِتْيَانِ الْحَائِضِ
باب دې په بيان د اتيان کې حائضې ته

يعنی په حالت د حيض کښې وطی کول، دلته دوه مسئلې دی يو د وطی فی حالة الحيض حکم، دويم په حديث کښې چه کومه کفاره ذکر ده دهغې شرعی حيثيت، پس څان پوهه کړه چه وطی فی حالة الحيض بالاجماع حرام ده، نص قطعی سره دهغې حرمت ثابت دې، خو په دې کښې اختلاف دې چه ددې د مستحل به تکفير کولې شی يا نه، د قياس تقاضا خو هم

( ): انظر ماقبله، (تحفة الأشراف: ١٧٩٦٤) (صحيح)

دا ده چه د هغه تکفیر اوکړې شي او د ډیرو علماء کرامو رائې هم دا ده خو په درمختار کښې لیکلې دی چه د محققینو په نزد به د هغه تکفیر نه شی کولې، ځکه چه وطی فی حالة الحیض قبیح لعینه نه ده بلکه لغیره ده.

د دویم مسئلې جواب دا دې چه کومه کفاره په حدیث کښې مذکور ده هغه د جمهور ائمه اربعه په نزد په طریق د استحباب ده او په داسې سړی باندې اصل واجب توبه او استغفار دې، خو د امام احمدرحمه الله په یو روایت او د امام شافعی رحمه الله قول قدیم دا دې چه په دې کښې کفاره واجب ده او هم دا مذهب دې د حسن بصری، اسحق بن راهویه او سعید بن جبیر رحمهم الله، بیا کوم خلق چه د وجوب تکفیر قائل دی په هغوی کښې اختلاف دې چه په کفاره کښې څه واجب دی؟ د حسن بصری او د سعید بن جبیر په نزد عتق رقبة ده او د باقی په نزد دینار یا نصف دینار دې.

او په دې هم ځان پوهه کړه چه په حدیث کښې چه کوم لفظ د او راغلې دې چه دینار به ورکوی یا نصف دینار دا د امام احمدرحمه الله په نزد د تخییر دپاره دې (کما فی الروض المربع) او د امام شافعی رحمه الله په نزد د تنویع دپاره دې کما قال ابن رسلان یعنی که د حیض په ابتدائی زمانه کښې ئې وطی اوکړه نو بیا خو به د یو دینار تصدق کولې شی او که په اخری وخت کښې ئې وطی اوکړه نو نصف دینار، هم دغه شان په ترمذی کښې د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې چه که دم احمر وې نو یو دینار او که اصفر وی نو نصف دینار، ددې وجه هم دا ده چه حیض په اول وخت کښې احمر او په آخری وخت کښې اصفر شی. او په ظاهره د اول او آخرې په حکم فرق په دې وجه دې چه په اول صورت کښې جرم شدید دې او په دویم صورت کښې صحبت لره څه موده د جدا کیدو د وجې نه فی الجملة معذور ګڼړلې شوې دې. په دې وجه په کفاره کښې تخفیف اوکړې شو.

[٢٦٣]([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنِي الْحَكَمُ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "فِي الَّذِي يَأْتِي امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، قَالَ: يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَكَذَا الرِّوَايَةُ الصَّحِيحَةُ: قَالَ: دِينَارٌ أَوْ نِصْفُ دِينَارٍ، وَرُبَّمَا لَمْ يَرْفَعْهُ شُعْبَةُ.

ترجمه: د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې هغه د نبي صلی الله علیه وسلم نه روایت کوې په باره د هغه چا کښې چه راتلل کوي خپلې ښځې ته او هغه حائضه وې، هغه اووئیل صدقه به ورکوي د یو دینار او نیم دینار. وئیلی دي ابوداود دارنګ دی روایت صحیحه، هغه وئیلی دی دینار او یا نیم دینار او کېدی شي شعبه نه وې مرفوع کړی

تشریح: ١: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ - قوله قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَكَذَا الرِّوَايَةُ الصَّحِيحَةُ ﴾ دې روایت ته صحیح د هغه بل روایت په مقابله کښې وائی کوم چه ددې نه وړاندې راغی چه په هغې کښې نصف دینار ذکر دې او دهغې نه هم وړاندې په دریم روایت کښې ﴿ بخمسی دینار ﴾ راغی.

[1]): سنن النسائي/الطهارة ١٨٢ (٢٩٠)، والحيض ٩ (٣٧٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٣ (٦٤٠)، (تحفة الأشراف: ٦٤٩٠)، ويأتي هذا الحديث في النكاح (٢١٦٨)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ١٠٣ (١٣٦ و ١٣٧)، مسند احمد (١/٢٣٧، ٢٧٢، ٢٨٦، ٣١٢، ٣٢٥، ٣٦٣، ٣٦٧) سنن الدارمي/الطهارة ١١١ (١١٤٥) (صحيح)

[٢٦٥]([1]) حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ مُطَهَّرٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ يَعْنِي ابْنَ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ الْبُنَانِيِّ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "إِذَا أَصَابَهَا فِي أَوَّلِ الدَّمِ، فَدِينَارٌ، وَإِذَا أَصَابَهَا فِي انْقِطَاعِ الدَّمِ، فَنِصْفُ دِينَارٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنْ مِقْسَمٍ.

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې هغه وئيلى دي: كله چه ورسره‌ي هغې ښځې ته په اول د وينې كښې نو دينار دى، او چه كله ورته ورسره‌ي په انقطاع د دم كښې نو نيم دينار دى وئيلى دي ابوداود: او همدارنګه وئيلى دي ابن جريج د عبد الكريم نه او هغه د مقسم نه.

[٢٦٦]([2]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا وَقَعَ الرَّجُلُ بِأَهْلِهِ وَهِيَ حَائِضٌ، فَلْيَتَصَدَّقْ بِنِصْفِ دِينَارٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَا قَالَ عَلِيُّ بْنُ بَذِيمَةَ: عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرْسَلًا، وَرَوَى الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: آمُرُهُ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِخُمُسَيْ دِينَارٍ، وَهَذَا مُعْضَلٌ.

ترجمه: ابن عباس رضي الله عنه روايت كوي د نبي ﷺ نه هغه وئيلى دي: كله چه واقع شي يو سړى په خپل اهل او هغه حائضه وي نو صدقه دې وركړي په نيم دينار سره وئيلى دي ابوداود: او همدارنګه وئيلى دي علي بن بذيمة د مقسم نه او هغه د نبي ﷺ نه په طريقې د ارسال سره، او روايت كړى دى اوزاعي د يزيد بن ابي مالك نه، او هغه د عبد الحميد بن عبد الرحمن نه، او هغه د نبي ﷺ نه، هغه فرمايلي دي: زه ورته امر كوم چه صدقه وركړي په دوه خمسونو د دينار. او دا معضل دى.

تشريح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ – قوله وَهَذَا مُعْضَلٌ ﴾

د باب ددې آخري حديث په باره كښې مصنف رحمه الله د معضل حكم لګوى، معضل هغه حديث دې چه دهغې د سند دوه راويان مسلسل ساقط وى، دلته چه كوم دوه راويان ساقط دى هغه د عبدالحميد نه روستو دى، هغه دوه راويان څوك دى؟ مصنف رحمه الله دهغې سره تعرض نه دې كړې، خو د بيهقى روايت كوم چه وړاندې راروان دې دهغې نه معلوميږى چه په هغوى كښې يو عمر رضي الله عنه، خو خان پوهه كړه چه د ابوداؤد دا روايت امام بيهقى رحمه الله د ابن داسه د نسخې نه نقل كړې دې، چه دهغې سند داسې دې ﴿عن عبد الحميد بن عبدالرحمن اظنه عن عمر ﴾، او امام بيهقى رحمه الله فرمائى چه دا حديث منقطع دې د عبدالحميد او عمر ترمينځه انقطاع ده، لهذا دا روايت د نسخه ابن داسه په اعتبار سره صرف منقطع دې زمونږ نسخه كومه چه ابوعلى لولوى طرف ته منسوب ده دهغې په لحاظ سره معضل دې.

بله دا چه د بيهقى د روايت نه هم معلوميږى چه دلته په متن كښې امره ان يتصدق كښې د ضمير مرجع عمر رضي الله عنه دې، رسول الله ﷺ عمر رضي الله عنه ته د دينار يا نصف دينار په ځائې د دوه خمس دينار د تصدق حكم اوفرمائيلو ددې وجه په ظاهر كښې دا ده لكه چه په بيهقى

[1]: تفرده به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٦٤٩٨)، ويأتي هذا الحديث في النكاح (٢١٦٩) (صحيح)
[2]: سنن الترمذي/الطهارة ١٠٣ (١٣٦)، (تحفة الأشراف: ٦٤٨٦) (ضعيف)

کښې ددې زنانه په باره کښې دی ﴿ انها کانت تکره الرجل ﴾ چه دې زنانه د سړي خواهش نه لرلو ددې روايت نه دا معلومه شوه چه عمر ﷺ دهغې سره وطی په دې حالت کښې په دې خيال کړې وه چه دا هسې بهانې کوی، قصدا ئې نه وه کړې په دې وجه په کفاره کښې تخفيف اوکړې شو.

بَابٌ فِي الرَّجُلِ يُصِيبُ مِنْهَا مَا دُونَ الْجِمَاعِ

باب دې په بيان د سړي کښې چې رسيږي هغه ته کم د جماع نه

[٢٦٧]() حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حَبِيبٍ مَوْلَى عُرْوَةَ، عَنْ نُدْبَةَ مَوْلَاةِ مَيْمُونَةَ، عَنْ مَيْمُونَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُبَاشِرُ الْمَرْأَةَ مِنْ نِسَائِهِ وَهِيَ حَائِضٌ، إِذَا كَانَ عَلَيْهَا إِزَارٌ إِلَى أَنْصَافِ الْفَخِذَيْنِ أَوِ الرُّكْبَتَيْنِ تَحْتَجِزُ بِهِ".

ترجمه: د ميمونې نه روايت دې بيشکه رسول الله ﷺ وو چه مباشرت به ئې کولو د بي بي سره د خپلو بيبيانو نه او هغه به حائضه وه، کله چه به وو په هغې باندې لنګ نيم د ورنونو پورې او يا د زنګنونو پورې، چه ځان به ئې ساتلو په هغې.

د مباشرت حائض انواع او د هغې په باره کښې د ائمة کرامو اختلاف:

ځان پوهه کړه چه د مباشرت حائض درې قسمونه دی يو بالاحماع حرام، او يو بالاجماع جائز او يو مختلف فيه،

١: مباشرت فی الفرج بالاجماع حرام دې،

٢: او مباشرت فيما فوق السرة وتحت الركبة په اتفاق د ائمة اربعه جائز دې خو د ابن عباس او عبيده سلمانی په نزد دا هم ناجائز دې،

٣: او مباشرت بين السرة والركبة سوی القبل والدبر مختلف فيه دې د ائمه ثلاث او امام ابويوسف په نزد ناجائز او د امام احمد او محمد په نزد جائز دې.(٢)

قسم ثالث کوم چه مختلف فيه دې دهغې په باره کښې امام نووی رحمه الله ليکلي دی چه قول اصح و اشهر د جمهور شوافعو په نزد هم دا دې چه حرام دی او دويم قول دا دې چه حرام نه دې بلکه مکروه تنزيهی دې، دريم قول دا دې چه که مباشر ته په خپل نفس باندې اعتماد وی نو بيا خو جائز دې کينې نه دې، امام نووی رحمه الله د جواز قول ته خپل قول مختار او من حيث الدليل اقوی ليکلي دې هم دغه شان زمونږ په علماء کرامو کښې علامه عينی رحمه الله هم دې قول ته اقوی ليکلي دې، د مجوزين يعنی امام احمد او محمد رحمه الله دليل د انس ﷺ حديث مرفوع ﴿ اصنعوا کل شئ الا النکاح ﴾ دې کوم چه په صحيح مسلم او سنن

---

(١): سنن النسائي/الطهارة ١٨٠ (٢٨٨)، والحيض ١٣ (٣٧٦)، (تحفة الأشراف: ١٨٠٨٥)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحيض ٥ (٢٩٨)، صحيح مسلم/الحيض ١ (٢٩٤)، مسند احمد (٦/٣٣٥)، سنن الدارمي/الطهارة ١٠٧ (١٠٩٧) (صحيح)

(٢)، حضرت شيخ به دا اختلاف داسې بيانولو چه په دې مسئله کښې بوداګان يو طرف ته او خوانان بل طرف ته دي، د بوداګانو په نزد ناجائز او د خوانانو په نزد جائز، امام محمد رحمه الله چونکه د امام ابويوسف رحمه الله نه وړوکي وو او امام احمد رحمه الله په ائمه اربعه کښې د زمانې په لحاظ سره زمانا د ټولو نه موخر دې، غالبا په دې وجه ئې دې دواړو ته خوانان اووئيل

ابوداؤد وغیره کښې روایت دې، د مانعینو دلیل احادیث الباب دی، پس حدیث اول کوم چه د میمونې رضی الله عنها نه روایت دې په هغې کښې دا دی ﴿ كَانَ يُبَاشِرُ الْمَرْأَةَ مِنْ نِسَائِهِ وَهِيَ حَائِضٌ إِذَا كَانَ عَلَيْهَا إِزَارٌ ﴾ او حدیث ثانی کوم چه د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې په هغې کښې دی ﴿ يَأْمُرُ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضًا أَنْ تَتَّزِرَ ثُمَّ يُضَاجِعُهَا ﴾ او مجوزین دا د اتزار روایتونه په استحباب او تورع باندې محمول کوی

تنبیه: ښان پوهه کړه چه حافظ په فتح الباری کښې د امام طحاوی رحمه الله طرف ته منسوب کړې دی چه هغوی د امام احمد رحمه الله قول ته ترجیح ورکړې ده، حضرت شیخ په حاشیه د اوجز کښې لیکلې دی چه د حافظ نه علاوه ابن رسلان او صاحب د تعلیق الممجد هم د امام طحاوی رحمه الله هم ددې قول طرف ته ترجیح نقل کړې ده حال دا چه دا صحیح نه ده، امام طحاوی رحمه الله په معانی الاثار کښې د خپل کلام په شروع کښې هم دې ته ترجیح ورکړې وه خو بیا ئې وړاندې تلو سره دهغې نه رجوع کولو سره د امام صاحب قول ته ترجیح ورکړې ده، دې حضراتو ته د طحاوی د شروع د کلام نه وهم پیدا شوې دې او هغوی د کلام اخره نه ده کتلې.

[٢٦٨] (١) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضًا، أَنْ تَتَّزِرَ، ثُمَّ يُضَاجِعُهَا زَوْجُهَا"، وَقَالَ مَرَّةً: يُبَاشِرُهَا.

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دی. وو رسول الله صلی الله علیه وسلم چه امر به ئې کولو یوې زمونږ ته چه کله به حائضه وه چه لنګ واچوي، بیا به ورسره پریوتلو خاوند د هغې او وئیلي ئې دي یو ځل: چه مباشرت به ئې ورسره کولو.

په لفظ حدیث باندې د قاعده صرفیه د مخالفت اشکال او د هغې جواب:

٢: ﴿ حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ - قوله يَأْمُرُ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضًا أَنْ تَتَّزِرَ ﴾ د لفظ تتزر په سلسله کښې په شروح حدیث کښې ډیر تفصیلی کلام کړې شوې دې چه دهغې خلاصه دا ده په دې لفظ باندې د قواعد صرفیه په لحاظ سره اشکال دې، د قاعدې په اعتبار سره ﴿ ان تاتزر ﴾ کیدل پکار دی په دې وجه ددې مصدر ائتزار دې او فاء د افتعال په تاء باندې بدلولو سره په تاء کښې مدغم کول د قاعدې خلاف دی او په اتخاذ کښې ګویا هم دغه شان شوی دی خو اهل صرفو دې ته شاذ وئیلې دی په روایت حدیثیه کښې کله خو د قاعدې مطابق راځی او کله د ادغام سره خلاف قیاس وارد شوې دې اوس ډیرو شارحینو چه په هغوی کښې ابن هشام، زمخشری او صاحب قاموس وغیره دی دې ته خطاء او تحریف وئیلې دې، خو ابن مالک وئیلې دی چه ددې مدار په سماع باندې دې، د باب افتعال په مصادرو کښې دا تغیر شوې دې دهغې نظائر موجود دی لکه اتکل او اتمن کما فی قراءة فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اتُّمِنَ لهذا دا لفظ هم ددې قبیل نه کیدې شی، او که دا خطاء اومنلې شی نو په

(١): صحيح البخاري/الحيض ٥ (٢٩٩)، صحيح مسلم/الحيض ١ (٢٩٣)، سنن الترمذي/الطهارة ٩٩ (١٣٢)، سنن النسائي/الطهارة ١٨٠ (٢٨٧)، والحيض ١٢ (٣٧٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢١ (٦٣٦)، (تحفة الأشراف: ١٥٩٨٢) (صحيح)

دې صورت کښې کيدې شي چه دا د راويانو تصرف وي، د عائشې رضي الله عنها لفظ نه دې خو که د عائشې رضي الله عنها نه ثابت شي نو بيا کلام عائشه رضي الله عنها پخپله حجت دې لانها من فصحاء العرب، علامه کرمانی رحمه الله هم داسې وئيلې دی چه کلام عائشه حجت دې، او حافظ فرمائی چه بعض علماء کرامو د ادغام جواز د کوفيانو مذهب ليکلې دې په دې صورت کښې خو بيا هيڅ اشکال نشته، زمونږ استاذ محترم مولانا اسعد الله صاحب رحمه الله چه ډير لوئې اديب وو هغوی به فرمائيل چه اهل لسان د صرف او نحو د قواعدو پابند نه دی بلکه خپله دا قواعد د فصحاء عرب د کلام او د هغوی د استعمالات نه ماخوذ دی

[٢٦٩](١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ جَابِرِ بْنِ صُبْحٍ، سَمِعْتُ خِلَاسًا الْهَجَرِيَّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ: "كُنْتُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيتُ فِي الشِّعَارِ الْوَاحِدِ وَأَنَا حَائِضٌ طَامِثٌ، فَإِنْ أَصَابَهُ مِنِّي شَيْءٌ غَسَلَ مَكَانَهُ وَلَمْ يَعْدُهُ، ثُمَّ صَلَّى فِيهِ، وَإِنْ أَصَابَ تَعْنِي ثَوْبَهُ مِنْهُ شَيْءٌ، غَسَلَ مَكَانَهُ وَلَمْ يَعْدُهُ، ثُمَّ صَلَّى فِيهِ".

ترجمه: خلاس الهجري وئيلی دي ما اوريدلي دي د عائشې نه هغې به ويل: وم زه او رسول الله صلى الله عليه وسلم چه شپه به مو تيروله په يوه شړۍ کښې او زه به حائضه وم، که څېرې به ورسيدلو زما نه هغه ته څه شی نو وبه ئې وينځلو هغه ځائې او دهغې نه به ئې تجاوز نه کولو، بيا به ئې مونځ کولو په هغې کښې، او که څېرې به ورسيدلو (مطلب جامه د هغه ته) هغه ته څه شی نو هغه ځائې به ئې وينځلو او دهغې نه به ئې تجاوز نه کولو، بيا به ئې مونځ اوکړو په هغې کښې.

د لفظ حديث په ظاهر باندې يو اشکال او د هغې توجيه

٣: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ - قوله نَبِيتُ فِي الشِّعَارِ الْوَاحِدِ وَأَنَا حَائِضٌ طَامِثٌ فَإِنْ أَصَابَهُ مِنِّي شَيْءٌ غَسَلَ مَكَانَهُ وَلَمْ يَعْدُهُ ثُمَّ صَلَّى فِيهِ ﴾ سيده عائشه رضي الله عنها فرمائی زه او رسول الله صلى الله عليه وسلم دواړو به په يو کپړه کښې شپه تيروله او زه به حائضه اوم، بيا که به زما نه په هغوی باندې څه اولګيدل يعنی دم حيض نو رسول الله صلى الله عليه وسلم به صرف هم هغه ځائې وينځلو چرته چه به نجاست لګيدلې وو دهغې نه به ئې زيادت نه کولو، وړاندې په روايت کښې دی ﴿ ثم صلى فيه ﴾ ددې لفظ د ماقبل سره ربط نه معلوميږی ځکه چه په ما قبل کښې په ظاهره د بدن ذکر دې که په هغې باندې به څۀ اولګيدل نو هغه به ئې وينځل، په بدن کښې د مونځ لوستلو څۀ مطلب؟ او ددې نه په وړاندې جمله کښې دا هم راځی هلته هم دا لفظ دې خو هلته صحيح دې ځکه چه په هغې کښې د ثوب ذکر دې چه که د رسول الله صلى الله عليه وسلم په جامه باندې به څۀ اولګيدل نو هغه به ئې وينځلو او مونځ به ئې پکښې اوکړو هم په دې وجه حضرت په بذل کښې ليکی چه په ظاهر کښې دا لفظ دلته غلط دې چه دهغې دوه قرينې دی يو دا چه د ماقبل سره معنوی ربط نشته، دويم دا چه امام بيهقی رحمه الله هم دا روايت د ابن داسه د نسخې نه نقل کړې دې هلته دا لفظ ﴿ ثم صلى فيه ﴾ نه دې مذکور زه وايم هم دغه شان دا روايت وړاندې د ابوداؤد

---

[1]: سنن النسائي/الطهارة ١٧٩ (٢٨٥)، والحيض ١١ (٣٧٢)، (تحفة الأشراف: ١٦٠٦٧)، مسند احمد (٤٤/٦)، سنن الدارمي/الطهارة ١٠٤ (١٠٥٣)، ويأتي عند المؤلف في النكاح برقم (٢١٦٦) (صحيح)

په کتاب النکاح کښې راروان دي هلته هم دا لفظ نشته.
زمونږ استاذ محترم مولانا اسعد الله رحمه الله د خپل بذل په حاشیه کښې يو توجيه فرمائيلې ده هغه دا چه د حديث د دواړو جملو تعلق دې د کپړې سره اومنلې شي د بدن سره نه او د تکرار نه د بچ کيدو دپاره دې دا اووئيلې شي چه په اول جمله کښې شعار مذکور دې او په جمله ثانيه کښې ثوب، او د ثوب نه مراد غير شعار دې، او يو بله توجيه هم کيدې شي هغه دا چه مراد دواړو ځايونو کښې يو کپړه ده خو مقصود دا دې چه يو ځل به ئې کپړه وينځله او په هغې کښې به ئې مونځ اوکړو دهغې نه پس به که دوباره بيا په هغې باندې څه ځيز اولګيدلو نو بيا به ئې هغه هم دغه شان وينځلو او په هغې کښې به ئې مونځ کولو لکه چه هم دغه شان دا مضمون د نسائی په روايت کښې هم دې کوم چه حضرت په بذل کښې نقل فرمائيلې دې. لهذا دا تکرار په تعدد د واقعې باندې محمول دې غرض دا چه ددې توجيهاتو په صورت کښې به (ثم صلى فيه) په دواړو ځايونو کښې صحيح شي.
(قوله وَلَمْ يَعْدُهُ) دا د (لم يدع) په وزن باندې دې د عدا يعدو نه ماخوذ دې چه دهغې معنی د تجاوز کولو ده او مطلب دا دې چه صرف هم هغه ځائې به ئې وينځلو چرته چه به څه لګيدلي وو دهغې نه به ئې زيادت نه کولو يعنی هغه به ئې نه وينځلو

[۲۷۰]() حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ يَعْنِي ابْنَ عُمَرَ بْنِ غَانِمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ زِيَادٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غُرَابٍ، قَالَ: إِنَّ عَمَّةً لَهُ حَدَّثَتْهُ، أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: إِحْدَانَا تَحِيضُ وَلَيْسَ لَهَا وَلِزَوْجِهَا إِلَّا فِرَاشٌ وَاحِدٌ، قَالَتْ: "أُخْبِرُكِ بِمَا صَنَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، دَخَلَ لَيْلًا وَأَنَا حَائِضٌ، فَمَضَى إِلَى مَسْجِدِهِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: تَعْنِي مَسْجِدَ بَيْتِهِ، فَلَمْ يَنْصَرِفْ حَتَّى غَلَبَتْنِي عَيْنِي وَأَوْجَعَهُ الْبَرْدُ، فَقَالَ: ادْنِي مِنِّي، فَقُلْتُ: إِنِّي حَائِضٌ، فَقَالَ: وَإِنْ، اكْشِفِي عَنْ فَخِذَيْكِ، فَكَشَفْتُ فَخِذَيَّ فَوَضَعَ خَدَّهُ وَصَدْرَهُ عَلَى فَخِذِي وَحَنَيْتُ عَلَيْهِ حَتَّى دَفِئَ وَنَامَ".

ترجمه: عمارة بن غراب نه روايت دې هغه وئيلی دی: بيشکه د هغه عمي هغه ته بيان کړی دی چه هغې د عائشې نه تپوس اوکړو هغې اووئيل يوه زمونږ نه حائضه کېږي او نشته دهغې او د خاوند لپاره ئې مګر بستره يوه؟ هغې وفرمايل زه خبر درکوم تاته په هغه څه چه کړي وو رسول الله ﷺ، داخل شو او د کور مسجد ته لاړلو وئيلی دي ابوداود مطلب ئې د کور مسجد دی. نو رانغلو تردې چه غالبې شوې په ما باندې سترګې زما او دردمند کړی وو هغې لره يخنۍ، نو هغه اووئيل رانزدې شه ماته، نو ما اووئيل چه حائضه يم، نو هغه وفرمايل: چه ښکاره کړه خپل ورنونه، نو ما ښکاره کړل خپل ورنونه نو کېخوده هغه خپل مخ او سينه زما په ورنونو، او زه ورکږه شوم په هغه تردې چه ګرم شو او اوده شو.

تشريح: ۴: (حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ – قوله أَنَّهَا سَأَلَتْ الخ) د حديث مضمون دا دی عمارة بن غراب وائی چه يو ځل زما ترور ماته بيان اوکړو چه ما د عائشې رضي الله عنها نه تپوس اوکړو چه کله کله به داسې کيدله چه په مونږ کښې به د چا حيض وو او حال دا دې چه دهغې او دهغې

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۹۳) (ضعيف)

د زنانه به یو بستره وه نو ایا په حالت د حیض کښې یو ځائې سملاستې شی، یعنی د مضاجعة مع الحائض تپوس ئې اوکړو نو په دې باندې عائشې رضي الله عنها اوفرمائیل چه زه تا ته یو واقعه واوروم هغه دا چه یو ځل داسې اوشو چه رسول الله ﷺ کور ته داخل شو او مصلی یعنی د مونځ کولو کوم ځائې چه وو هلته ئې تشریف یوړلو او په مانځه کښې مشغول شو، بل طرف ته زه په خپله بستره باندې ملاسنه اوم ترڅو چه رسول الله ﷺ د مانځه نه فارغ کیدو سره بتسرې ته راتلو زه اودۀ شوې اوم، رسول الله ﷺ هغه وخت یخنئ تنګ کړې وو په دې وجه هغوی ماته اوفرمائیل چه ماته رانزدې شه ما عرض اوکړو زه حائضه یم په دې باندې رسول الله ﷺ (زما د شک او تردد د زائل کولو دپاره) دا اوفرمائیل چه د خپل فخذینو نه کپړه هم لرې کړه، پس ما لرې کړه او رسول الله ﷺ خپل رخسار مبارک او خپله سینه زما په فخذ باندې کیخودله او زه هم په رسول الله ﷺ باندې ښه رابنکته شوم، تردې چه رسول الله ﷺ راګرم شو او اودۀ شو.

د دې حدیث نه د مباشرت حائض دا نوع یعنی مضاجعت ثابتیږی چه دهغې دپاره مصنف ﷫ ترجمه قائم کړې ده، اګرچه فی نفسه دا حدیث ضعیف دې ځکه چه ددې په سند کښې عبدالرحمن بن زیاد بن انعم الافریقی دې چه د هغه جرح او تعدیل مختلف فیه دې او هم دغه شان عماره او ام عماره دواړه مجهول دی خو مضاجعة مع الحائض د احادیث صحیحه نه ثابت دې بلکه علماء کرامو لیکلي دی چه که د اتباع نیت اوکړې شی نو ماجور به وی. هسې خو په أنواع مباشرت کښې اختلافات د علماء کرامو په شروع کښې ذکر شو.

[٢٧١] (¹) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي الْيَمَانِ، عَنْ أُمِّ ذَرَّةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: "كُنْتُ إِذَا حِضْتُ نَزَلْتُ عَنِ الْمِثَالِ عَلَى الْحَصِيرِ، فَلَمْ نَقْرَبْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ نَدْنُ مِنْهُ حَتَّى نَطْهُرَ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دی. وم زه کله چه به زه حائضه شوم زه به راکښته شوم د بسترې نه پوړ ته، مونږ به نه نزدې کېدلو رسول الله ﷺ، ته تردې چه پاکې به شو.

حدیث مختاج تاویل دې:

٥. (حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ – قوله كُنْتُ إِذَا حِضْتُ نَزَلْتُ عَنِ الْمِثَالِ عَلَى الْحَصِيرِ الخ) سیده عائشه رضي الله عنها فرمائی چه کله به ماته حیض راتلو نو زه به د فراش نه (کوم چه دهغې او د رسول الله ﷺ مشترک وو) حصیر ته راکوزه شوم، او ترڅو چه به د حیض نه پاکه شوې نه اوم مونږ به رسول الله ﷺ ته نه نزدې کیدو، دا حدیث د احادیث صحیحه او هم د دې باب د ذکر شوو احادیثو خلاف دې، لهذا دا خو دې یا منسوخ اومنلې شی یا موول او تاویل دې دا اوکړې شی چه دلته د قرب نه د مخصوص قرب نفی مراد ده یعنی قربان بالجماع هسې خو ددې حدیث په سند کښې یو راوی دې ابوالیمان د هغوی په باره کښې وئیلې شوې دی

¹): تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ١٧٩٨٠) (ضعيف)

چه دا مستور دي.

او کوم انواع د مباشرت چه مونږ بیان کړي وو په هغې کښې یو قول د ابن عباس رضي الله عنهما تیر شوې دې چه د هغوی په نزد مباشرت مطلقا ممنوع دې ددې روایت نه دهغې تائید کیدې شی.

[۲۷۲]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ بَعْضِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ مِنَ الْحَائِضِ شَيْئًا، أَلْقَى عَلَى فَرْجِهَا ثَوْبًا".

ترجمه: عکرمه د بعضو بیبیانو د نبي ﷺ نه روایت کوي بیشکه نبي ﷺ وو چه کله به ئې اراده اوکړه د حائضي نه د څه شي وابه ئې چولو دهغې په فرج باندې جامه.

[۲۷۳]() حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا فِي فَوْحِ حَيْضَتِنَا أَنْ نَتَّزِرَ ثُمَّ يُبَاشِرُنَا، وَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْلِكُ إِرْبَهُ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دی. وو رسول الله ﷺ چه امر به ئې کولو مونږ ته په شروع د حیض زمونږ کښې چه لنګ ووهي، بیا به ئې مباشرت کولو مونږ سره، او کوم یو مالک دی په تاسو کښې د خپل حاجت لکه څنګه چه وو رسول الله ﷺ مالک د خپل خواهش.

تشریح: ۷: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ – قوله يَأْمُرُنَا فِي فَوْحِ حَيْضَتِنَا الخ ﴾ سیده عائشه رضي الله عنها فرمائی چه رسول الله ﷺ به زمونږ د حیض په شروع کښې کوم چه دهغې د شدت او کثرت وخت دې حکم فرمائیلو چه خپل لنګ برابر کړی. ددې نه پس به مونږ رسول الله ﷺ سره مباشرت یعنی مضاجعت فرمائیلو په بعض روایاتو کښې د لفظ فوح په ځائې لفظ فور راغلې دې او معنی د دواړو یو ده، د حیض د شروع په زمانه کښې د حیض کثرت او شدت وی او بیا چه څومره څومره ورځې تیریږی په هغې کښې کمې راځی غالبا عائشه رضي الله عنها په دې سره دا بیانول غواړی چه رسول الله ﷺ د حائض سره مباشرت صرف په آخری زمانه د حیض کښې نه بلکه په اول زمانه د حیض کښې به هم فرمائیلو

﴿ قوله وَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ ﴾ ارب په کسرې د الف او ارب په فتحین دواړو طریقو سره دې ددې معنی د حاجت ده او بعض لیکلې دی چه د ارَب معنی خو حاجت ده او د ارب بالکسر معنی حاجت او د عضو مخصوص دواړو راځی

عائشه رضي الله عنها فرمائی چه رسول الله ﷺ به مونږ سره په زمانه د حیض کښې مضاجعت فرمائیلو او په تاسو کښې څوک داسې دې چه په خپل حاجت او خواهش باندې داسې قابو لری څومره چه د رسول الله ﷺ وه، شارحینو د عائشې رضي الله عنها د بیان په مراد کښې دوه

[1]: تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۷۹) (صحيح)

[2]: صحيح البخاري/للحيض ٦ (۳۰۲)، صحيح مسلم/للحيض ۱ (۲۹۳)، سنن ابن ماجه/للطهارة ۱۲۱ (٦۳۵)، (تحفة الأشراف: ۱٦۰۰۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/۳۳، ۱٤۳، ۲۳۵) (صحيح)

احتمالات ليکلي دی، يو دا چه د هغوی غرض دا دي چه نور خلق دی خان په رسول اللهﷺ باندي نه قياس کوی هغوی له احتياط کول پکار دی، او دويم احتمال دا دي چه رسول اللهﷺ چه کله د قابو يافته کيدو باوجود مباشرت د حائض فرمائيلو او ددي نه نهٔ منع کيدو نو بيا به د نورو دپاره ولي جائز نه وی په طريق اولی به جائز وی.

بَابٌ فِي الْمَرْأَةِ تُسْتَحَاضُ وَمَنْ قَالَ تَدَعُ الصَّلَاةَ فِي عِدَّةِ الْأَيَّامِ الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُ

باب دي په بيان د ښځه کښي چي مستحاضه شي، او هغه چا چي ويلي دي پريږدي به مونځ په عدت د هغه ورځوکښي چي هغي کښي به حائضه کېده

د استحاضه د رواياتو په باره کښي د مصنفؒ اهتمام او د هغوی د روايات تعدد انواع

د دي ځائې نه د استحاضي د ابواب ابتداء کيږی. امام بخاریؒ اول د حيض متعلق خو ابواب ذکر کړي دی دهغي نه پس ئي د استحاضه صرف يو باب ذکر اوفرمائيلو خو امام ابوداؤد او هم دغه شان امام مسلمؒ ابتداء د استحاضه د رواياتو نه کړي ده ددي نه پس خان پوهه کړه چه د استحاضه روايات چه په کوم کثرت او اهتمام سره امام ابوداؤدؒ بيان فرمائيلي دی زمونږ د علم مطابق دومره په صحاح سته کښي په يو کتاب کښي هم نه دی بيان شوي. مصنفؒ د هر نوع روايات بيل بيل ذکر کولو سره په هر يو باندي مستقل ترجمه قائم کړي ده او د هري ترجمي د لاندي ئي ډير روايات او تعليقات راوړي دی.

د استحاضه په باره کښي د رواياتو اختلاف په مختلف اعتبار او حيثيت سره دي پس د بعض رواياتو په اعتبار (يعنی د الوان دم اعتبار يو مخصوص رنګ (اسود و احمر) وينه د حيض او بل قسم (مثلا اصفر) استحاضه اومنلي شي) سره تميز مذکور دي، او د بعض نه معلوميږی چه د ايام عدت اعتبار دي، او په بعض کښي توحيد غسل دي، او په بعض کښي تعدد غسل او په بعض کښي جمع بين الصلوتين بغسل او په بعض کښي غسل لکل صلوة او په بعض کښي ظهر الی ظهر دي او په بعض کښي من طهر الی طهر دي بله دا چه په دي رواياتو کښي يو د اشکال او خلجان خبره دا مونډلي کيږی چه د يوي زنانه په باره کښي بعض وخت په رواياتو کښي د رد الی العادة حکم لګولي شوي دي او په بعض کښي د اعتبار تميز. حضرت شيخؒ به فرمائيل چه زمونږ حضرت سهارنپوریؒ به فرمائيل چه د استحاضه په روايات مختلفه کښي هميشه (د فهم په اعتبار سره) اشکال پاتي شوي دي، د دوی دا خيال وو چه د ابوداؤد په شرح ليکلو سره به کيدي شي چه دا اشکالات ختم شی، خو په شرح باندي د عبور نه پس هم انشراح او تسلی اونشوه زه وايم چه خاص طور سره په دي کتاب کښي د رواياتو د راوړلو په وخت په بعض ابوابو کښي د مصنفؒ بعض عبارتونه داسي دی چه دهغي حل کول ګران معلوميږی پس هم ددي باب په اتم حديث (حدثنا يوسف بن موسی) کښي يو مقام خاص طور سره قابل اشکال دي چه کله مونږ انشاء الله هلته اورسيږو نو معلومه به شي.

د استحاضه تعريف او د مستحاضه انواع

د استحاضه تعريف کړې شوې دې ﴿ وهی دم يخرج من المراة فی غير اوقاتها المعتادة والمعينة ﴾ يعنی استحاضه هغه وينه ده کومه چه د زنانه د فرج نه جاري کيږی د اوقات معينه نه علاوه رحم ته نزدې يو رگ وی چه دهغې نوم عاذل دې دهغې نه دا وينا بهيږی په خلاف د حيض نه چه هغه د رحم د ژورې نه راوځی استحاضه د حيض نه ماخوذ دې چه دهغې معنی لغة د سيلان ده. پس وئيلې شی ﴿ حاض الوادی ﴾ چه کله په هغې کښې اوبه بهيدل شروع شی، دا ئې باب استفعال ته بوتلو. چه په انقلاب او تغير باندې دلالت کوی کومه چه خاصه ده د باب استفعال لکه چه وئيلې شی استحجر الطين دلته هم په حيض کښې تغير واقع شوې دې چه هغه استحاضه شو يا استفعال ته بوتلل ددې دپاره وو چه په مبالغه او کثرت باندې دلالت اوکړی. علماء کرامو ليکلې دی چه حيض هميشه په صيغه معروف استعماليږی، وئيلې شی ﴿ حاضت المراة ﴾ او استحاضه په صيغه د مجهول ﴿ أستحيضت المراة ﴾ په دې کښې نکته دا ده چه اشاره ده ددې خبرې طرف ته چه دم استحاضه خلاف عادت او غير معروف څيز دې ﴿ فکانه امر جهل سببه ﴾ په خلاف د حيض چه هغه معروف او پيژندگلو څيز دې په ټولو زنانو باندې راځی

د استحاضه رواياتو باندې من حيث الفقه والمسائل پوهيدلو دپاره ضروری ده چه اول د مستحاضه اقسام او په هغې کښې اقوال ائمه معلوم کړې شی چه بيا دهغې په رڼرا کښې په رواياتو باندې پوهه او دهغې انطباق اسان شی ځکه چه حضرات فقهاء کرام احاديثو او د الفاظو مغز ته د رسيدلو کوشش کوی او د هغه رواياتو خلاصه راوباسی لهذا هم ددې حضراتو د اقوالو او مذاهبو په رهنمائئ کښې په دې رواياتو باندې ښه طريقې سره انسان پوهيدلې شی، اول يو خبره واورئ هغه دا چه حضرت شيخ په اوجز کښې د مغنی نه نقل کړې دې چه امام احمد بن حنبل رحمه الله اوفرمائيل د حيض او استحاض بنياد صرف په درې احاديثو باندې دې، حديث د فاطمې، حديث د ام حبيبة او حديث د حمنة، ام حبيبة، حمنه او زينب بنت جحش درې واړه خپل مينځ کښې خويندې وې ټولې بنات جحش دی گويا داسې معلوميږی چه بنات جحش د استحاضه تهيکه اخستلې وه رضی الله تعالی عنهن اجمعين

(د مستحاضه اقسام)

د مستحاضه انواع د احنافو په نزد خو درې دی، المبتدئه، المعتادة، المتحيرة، خو د مجموع مذاهب ائمه په حيثيت سره ټول پنځه انواع دی، حضرت شيخ رحمه الله په اوجز المسالک کښې دا ټول انواع ډير په تهذيب او ترتيب سره، سره د اختلاف ائمه بيان فرمائيلې دی، هم دهغې مطابق ئې زه هم په دې سبقونو کښې بيانوم

د انواع مستحاضه د بيان نه مخکښې يو بنيادی خبره د فهم قابله ده هغه دا چه دلته دوه څيزونه دی يو العبرة بالعادة او يو العبرة بالتميز يا داسې اوايئ چه اعتبار الايام او اعتبار الالوان يعنی د زنانو د حيض په باره کښې خاص عادت هم وی په چا باندې اووۀ ورځې راځی او په چا باندې لس ورځې او داسې زنانه ته فقهاء کرام معتادة وائی او ډيرو

زنانو ته د حیض د رنګ پیژندګلو حاصله وی او هغوی د رنګ په ذریعه پیژنی چه دا حیض دې یا غیر حیض داسې زنانه ته ممیزه وائی، د ډیرو احادیثو نه د حیض مدار په ایام عادت باندې کیدل معلومیږی او د بعض روایاتو نه په الوان دم باندې، هم په دې وجه د حضرات فقهاء کرامو ترمینځه په دې مسئله کښې اختلاف پیدا شو او حضرات محدثین هم خانله خانله د دوارو ابواب قائموی په هر باب کښې دهغې موافق روایات ذکر کوی، جمهور علماء کرام عادت او تمیز دواړه تسلیموی، او د احنافو په نزد تمییز باللون څه معیاری څیز نه دې اصل څیز ایام عادت دې او په دې کښې هم اختلاف دې چه د عادت ثبوت په څو کرته راتلو سره کیږی دهغې تفصیل په اوجز کښې ذکر دې هلته کتلې کیدې شی،[1] اوس ددې تمهید نه پس تاسو مستحاضه عند الائمة باندې ځان پوهه کړئ.

اول ممیزه غیر معتادة:

یعنی هغه زنانه چه حیض او غیر حیض پیژنی او عادت ئې هیڅ نه وی په دې کښې به د ائمة ثلاث په نزد د تمییز اعتبار وی.

ثانی معتادة غیر ممیزة:

یعنی صرف عادت ئې دې تمیز نه شی کولې، په دې کښې بالاتفاق د عادت اعتبار وی، خو امام مالک رحمه الله د اعتبار عادت سره درې ورځې د استظهار هم قائل دې په دې شرط چه د ایام عادت او استظهار مجموعه د پنځلسو ورځو نه زیاته نه وی ګینې استظهار به هم په دې حساب سره وی لهذا که د یوې زنانه دولس ورځې عادت وی نو درې ورځې د استظهار یو ځائې کولو سره به پنځلس ورځې شی، او که د چا د دیارلسو ورځو عادت وی نو دهغې دپاره به استظهار صرف دوه ورځې وی، د استظهار معنی د انتظار ده مراد ترې نه احتیاط دې.

ثالث غیر ممیزة معتادة:

یعنی عادت او تمییز دواړه شته، پس که عادت او تمییز دواړه متفق وی خو صحیح ده ګینې د احنافو او د امام احمد رحمه الله په راجح قول کښې به د عادت اعتبار وی او په ایام عادت کښې چه هر څنګه وینه راځی هغې ته به حیض ونیلې شی او د ورځو تیریدلو نه پس چه هر څنګه وینه راځی هغې ته به استحاضه ونیلې شی او د امام شافعی او امام مالک رحمه الله په نزد به د تمییز اعتبار وی یعنی کومه وینه چه دهغې د رنګ د وجې نه حیض ګڼری هغې ته دې حیض اوائی او کوم چه دهغې په پیژان کښې استحاضه وی هغې ته دې استحاضه اوائی، په ایام او زمان حیض باندې به ئې مدار نه وی

[1] حضرت شیخ رحمه الله لیکلې دی علامه زرقانی رحمه الله فرمانی چه اصح عند المالکیة والشافعیة دا ده چه د عادت ثبوت په یو ځل سره راځی او ابن قدامة په مغنی کښې د حنابله مسلک دا لیکلې دې چه د هغوی په نزد په یو ځل عادت بالاتفاق نه ثابتیږی، او دوه کرته په ثبوت کښې اختلاف دې او په دریم ځل بغیر د اختلاف نه ثابتیږی، او په احنافو کښې د طرفین په نزد د عادت ثبوت مرتین وی ځکه چه عادة د عود نه مشتق دې او د امام ابویوسف رحمه الله په نزد په یو ځل سره عادت ثابتیږی،

رابع غير معتادة و غير مميزة:

يعنې نه ورته عادت معلوم دې او نه تميز کولې شي، ددې نوع رابع دوه قسمونه دی مبتدئة او متحيرة، د متحيرة مطلب دا دې چه دهغې عادت وو خو هير شو ترې، د مبتدئة په باره کښې د جمهورو درې اقوال دی، ١: د غالب حيض په اعتبار وی، ٢: د اقل حيض به اعتبار وی، ٣: اکثر مودې د حيض له به اعتبار وی. د غالب حيض مطلب دا دې چه ددې زنانه مشابه چه د خاندان کومې نورې زنانه دی هغوی ته چه عام طور سره څومره حيض راځی دهغې اعتبار دې اوکړې شی دا خو مسلک د ائمه ثلاث، او د احنافو په نزد د حيض اکثرې مودې لره اعتبار دې او قسم ثانی متحيرة په باره کښې د جمهورو په نزد تفصيل دې کوم چه د هغوی په کتابونو کښې مذکور دې، او د احنافو په نزد د متحيره حکم دا دې چه هغه دې تحری اوکړی، پس که دهغې تحری په څه ځيز باندې واقع شوه خو صحيح ده، او که په تحری کښې ئې يو رائې متعين نه شوه بلکه تردد ئې باقی وی (فمتى ترددت بين حيض وطهر ودخول فى الحيض توضأ لكل صلوة ومتى ترددت بين حيض وطهر ودخول فى الطهر تغتسل لكل صلوة)

يعنی کله چه زنانه ته په حيض او استحاض کښې تردد کيدو سره خيال پيدا شی چه په دې وخت په زمانه د حيض کښې داخليږم نو دهغې حکم وضوء لکل صلوة دې او کله چه هغې ته د حيض او استحاض ترمينځه د تردد کيدو سره سره دا خيال وی چه اوس په زمانه د طهر کښې داخليږم او دا د انقطاع حيض وخت دې نو بيا دې هغه غسل لکل صلوة کوی

د مستحاضه چه کوم اقسام او احکام ذکر شوې دی دهغې نه به تاسو ته معلومه شوې وی چه د احنافو په نزد په هيڅ قسم کښې د تميز اعتبار نشته او کومه زنانه چه صرف معتادة ده په هغې کښې بالاتفاق د عادت اعتبار دې، او کومه چه مميزة او معتادة دواړه وی په هغې کښې امام احمد رحمه الله مونږ سره دې او امام شافعی او امام مالک رحمه الله يو طرف ته دی ګويا حنابله په دې مسئله کښې اقرب الى الحنفية دی او د امام مالک رحمه الله په نزد يو ځيز بل هم دې استظهار، دهغې هم د هغوی په نزد اعتبار دې او دا هم معلومه شوه چه په بعض انواع متحيره کښې د احنافو په نزد هم غسل لکل صلوة دې

حکم د استحاضه او د حيض په اقل او اکثر موده کښې اختلاف ائمة:

خان پوهه کړه چه د مستحاضه حکم د ائمة اربعه په نزد دا دې چه هغه دې په پوره مياشت کښې صرف يو ځل غسل کوی په وخت د منقطع کيدلو د حيض دا بيله خبره ده چه د انقطاع حيض معلومات د شوافعو په نزد په الوان او ايام دواړو سره کيدې شی او زمونږ په نزد صرف په ايام سره، او دهغې نه پس پرې بيا په پوره مياشت کښې غسل نشته بلکه اودس دې د امام شافعی رحمه الله په نزد لکل مکتوبة او د احنافو او د حنابله په نزد لوقت کل صلوة (حضرت شيخ په اوجز کښې ليکی بعض شارحينو ته وهم پيدا شوې دې هغوی په دې مسئله کښې امام احمد د امام شافعی رحمه الله سره کړې دې دا صحيح نه ده) او د امام مالک رحمه الله په نزد اودس مطلقا واجب نه دې بلکه مستحب دې ځکه چه استحاضه د هغوی په نزد ناقض نه ده لکه چه د نواقض وضو په بيان کښې تير شوې دی

ځان پوهه کړه چه د حیض اقله او اکثره موده کښې اختلاف دې د احنافو په نزد اقله موده درې ورځې او درې شپې ده او اکثر موده لس ورځې، د امام شافعي او احمد رحمه الله په نزد اقل موده یو ورځ او یو شپه ده او اکثر موده پنځلس یا اولس ورځې دی، او د امام مالک رحمه الله په نزد لا حد لاقله او اکثر موده ئې اولس یا اتلس ورځې ده، خو امام ترمذی رحمه الله د ائمه ثلاث درې واړو مسلک یو لیکلې دې اقله یوم ولیلة واکثره خمسة عشر یوما.

د احنافو په نزد د عدم اعتبار تمیز وجه:

ددې نه پس ځان پوهه کړه چه احنافو الوان دم معیار نه دې ګڼړلې چه دهغې ډیر وجوه دی چه مشهور دی او په بذل کښې هم مذکور دی، اصل وجه دا ده چه د تمیز په باره کښې چه کوم روایات صریح دی هغه صحیح نه دی بلکه متکلم فیه دی او کوم چه صحیح دی هغه صریح نه دی، پس د لون په باره کښې چه کوم روایت صریح دې هغه ددې نه په وړاندې باب کښې د عائشې رضي الله عنها په روایت باندې راروان دې چه دهغې الفاظ دا دې ﴿ اذا کان دم الحیضة فانه دم اسود یعرف ﴾ دا حدیث په ابوداؤد او نسائی کښې په یو سند سره مروی دې او دواړو په دې باندې کلام کړې دې کوم چه به هغه ځائ ته رسیدلو سره راشی دا تاسو په الفیض السمائی کښې هم کتلې شئ، او دا چه مونږ اووئیل چه کوم روایات صحیح دی هغه صریح نه دی دهغې تشریح دا ده چه په ډیرو روایات صحیحه کښې دا راغلی دی چه ﴿ فاذا اقبلت الحیضة فدعی الصلوة واذا ادبرت فاغتسلی ﴾ د جمهورو رائې دا ده چه دا د اقبال او ادبار روایات په تمیز باندې محمول دی او هغوی مطلب ددې روایاتو دا اخلی چه کله د مخصوص رنګ وینه راشی نو مونځ دې پریږدی او کله چه د هغه خاص رنګ وینه ختمه شی او د بل رنګ راشی نو مونځ دې شروع کړی ګویا دا تلل راتلل د هغوی په نزد د لون په اعتبار سره دی مونږ وایو چه دا احادیث په دې معنی کښې صریح نه دی آیا دا تلل راتلل د ورځو په اعتبار سره نه شی کیدې او حال دا دی چه د ایام ذکر په روایات صحیحه شهیره کښې موجود دې لهذا د احنافو رائې دا ده چه د ایام روایات خو په خپله معنی کښې هسې هم صریح دی د اقبال او ادبار روایات هم په دې باندې محمول دی لهذا د ﴿ اقبلت او ادبرت ﴾ معنی به دا وی چه کله راشی حیض یعنی دهغې ورځې او تاریخ او تیرې شې دهغې ورځې او تاریخ، زمونږ علماء کرامو دا هم لیکلې دی چه اول خو د لون ثبوت روایة ضعیف دې دویم درایة او عقلاً هم ځکه په لون کښې اختلاف ډیر کرته د اختلاف اغذیة او اختلاف امزجة د وجې نه هم وی چه د یوې زنانه مزاج ګرم او د چا یخ او د چا معتدل وی لهذا دې ته معیار وئیل څه مضبوطه خبره نه ده.

د دې ابتدائی مباحثو د پیژندګلو نه پس تاسو ځان پوهه کړئ چه مصنف رحمه الله د استحاضه په سلسله کښې چه دا کوم اول باب قائم کړې دې دا عادت او عبرة بالایام باندې دې او د تمیز په باره کښې ترجمة الباب ددې نه پس راروان دې د کوم نه چه مصنف رحمه الله په اقبال حیض او ادبار سره تعبیر کړې دې.

[٢٧٤](١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهَرَاقُ الدِّمَاءَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "لِتَنْظُرْ عِدَّةَ اللَّيَالِي وَالْأَيَّامِ الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُهُنَّ مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أَنْ يُصِيبَهَا الَّذِي أَصَابَهَا، فَلْتَتْرُكِ الصَّلَاةَ قَدْرَ ذَلِكَ مِنَ الشَّهْرِ، فَإِذَا خَلَّفَتْ ذَلِكَ فَلْتَغْتَسِلْ، ثُمَّ لِتَسْتَثْفِرْ بِثَوْبٍ، ثُمَّ لِتُصَلِّ فِيهِ".

ترجمه: د ام سلمه نه چه د پیغمبر ﷺ بي بي ده روایت دي، بیشکه یوه ښځه وه چه تویوله به ئي وینه په زمانه د رسول الله ﷺ کښي، نو فتوی وغوښتله دهغي لپاره ام سلمه د رسول الله ﷺ نه، نو هغه اووئیل انتظار دي اوکړي په عدت د هغه شپو او ورځو چه په هغي کښي به حائضه کیده د میاشتي نه مخکښي دهغي نه چه ورته ورسېږي هغه څه چه ورته رسیدلی دی، نو پرېږدي دي مونځ په اندازه د دغي د میاشت نه، کله چه تېري شوي نو غسل دي اوکړي، بیا دي ځان صفا کړي په یوه جامه بیا دي مونځ کوي

[٢٧٥](٢) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَيَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ رَجُلًا أَخْبَرَهُ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهَرَاقُ الدَّمَ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ قَالَ: فَإِذَا خَلَّفَتْ ذَلِكَ وَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَلْتَغْتَسِلْ، بِمَعْنَاهُ.

ترجمه: سلیمان بن یسار ته یو سړي خبر ورکړی دی د ام سلمه نه: بیشکه یوه ښځه وه چه تویوله ئي وینه، نو ذکر ئي کړه معنی د هغي، هغه وفرمایل چه تیري شوې دغه ورځي او شپې او مونځ حاضر شو نو غسل دې اوکړي په معنی دهغي باندې

[٢٧٦](٣) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا أَنَسٌ يَعْنِي ابْنَ عِيَاضٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهَرَاقُ الدِّمَاءَ، فَذَكَرَ مَعْنَى حَدِيثِ اللَّيْثِ، قَالَ: فَإِذَا خَلَّفَتْهُنَّ وَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فلتغتسل، وساق الحديث بمعناه.

ترجمه: بیشکه یوه ښځه وه چه اړوله ئي وینه، نو ذکر ئي کړه د حدیث د لیث، هغه وفرمایل کله چه ئي هغه تېري کړي او مونځ حاضر شو نو غسل دي اوکړي او حدیث ئي سوق کړو په معنی د هغي

[٢٧٧](٤) حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا صَخْرُ بْنُ جُوَيْرِيَةَ، عَنْ نَافِعٍ، بِإِسْنَادِ اللَّيْثِ وَبِمَعْنَاهُ، قَالَ: فَلْتَتْرُكِ الصَّلَاةَ قَدْرَ ذَلِكَ، ثُمَّ إِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْتَغْتَسِلْ وَلْتَسْتَثْفِرْ بِثَوْبٍ ثُمَّ تُصَلِّي.

ترجمه: روایت دی د نافع په اسناد د لیث او په معنی دهغې سره، هغه وفرمایل پرېږدي دي مونځ په اندازه د دي، بیا کله چه مونځ حاضر شو نو غسل دي اوکړي او ځائې د وینې دي وتړي په یوه جامه، بیا دي مونځ کوي

(١): سنن النسائي/الطهارة ١٣٤ (٢٠٩)، والحيض ٣ (٣٥٤، ٣٥٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٥ (٦٢٣)، (تحفة الأشراف: ١٨١٥٨)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ٢٩ (١٠٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٨٣ (٨٠٧) (صحيح)

(٢): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٨١٥٨) (صحيح)

(٣): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٨١٥٨) (صحيح)

(٤): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٨١٥٨) (صحيح)

[۲۷۸]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: فِيهِ تَدَعُ الصَّلَاةَ، وَتَغْتَسِلُ فِيمَا سِوَى ذَلِكَ وَتَسْتَثْفِرُ بِثَوْبٍ وَتُصَلِّي. قَالَ أَبُو دَاوُد: سَمَّى الْمَرْأَةَ الَّتِي كَانَتِ اسْتُحِيضَتْ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ.

ترجمه: د ام سلمة نه روايت دې ددې قصې، وئيلى دي هغه په دې کې: پرېږدي به مونځ او غسل به کوي په نورو کښې او ځانې د وينې دي وترړ په يوه جامه او مونځ دې کوي. وئيلى دي ابوداود: مسمى کړه هغه ښځه چه وه مستحاضه شوې حماد بن زيد د ايوب نه په دې حديث کښې، هغه اووئيل: فاطمة بنت ابي حبيش.

تشريح: دا باب ډير اوږد دې په دې کښې مصنف رحمه الله تقريبا اتۀ احاديث او متعدد تعليقات ذکر فرمائيلي دی، د باب په شروع کښې مصنف رحمه الله د ام سلمة حديث په ډيرو طرقو سره بيان کړې دې، د اکثرو طرق مدار په نافع باندې دې، او بيا د نافع نه روايت کونکی د هغوی مختلف تلامذه دی، پس د ټولو مخکښې په سند کښې د هغوی نه روايت کونکې مالک دی او په دويم کښې ليث او دريم کښې عبيد الله او په څلورم کښې صخر بن جويرية، ددې نه پس مصنف رحمه الله يو بل طريق ذکر کړې دې چه په هغې کښې د نافع په ځائې ايوب مذکور دې ګويا ايوب د نافع عديل شو چه څنګه نافع دا حديث د سليمان بن يسار نه روايت کوی هم دغه شان ايوب هم د هغوی نه راوی دې، ددې حديث ام سلمه رضي الله عنها مضمون دا دې چه هغه فرمائی چه يوی زنانه ته به د رسول الله ﷺ په زمانه کښې کثرت حيض راتلو دهغې په باره کښې ما د رسول الله ﷺ نه مسئله اوتپوسله په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه دې زنانه له پکار دی چه د خپل حيض ورځې او دهغې تاريخونه شمار کړی، استحاضه کښې د مبتلا کيدو نه مخکښې چه څومره موده دهغې د حيض عادت وو هغه ورځې دې خپل حيض حساب کړی او مونځ دې پرېږدی، او کله چه هغه ورځې تيرې شی نو غسل کولو سره دې مونځ شروع کړی، ددې مراة تعين د نافع په طريق سره په يو روايت کښې هم نشته خو د ايوب په طريق کښې بعض راويانو ددې زنانه تعين په فاطمة بنت ابی حبيش رضي الله عنها سره کړې دې پس مصنف رحمه الله فرمائی ﴿ قال ابوداؤد وسمی المراة التی کانت استحيضت حماد بن زيد عن ايوب الخ ﴾

فائده : خان پوهه کړه چه د امام ترمذی رحمه الله او امام بيهقی رحمه الله رائې دا ده چه فاطمة مميزة وه او د ام سلمة رضي الله عنها په دې روايت کښې کوم چه په طريق د ايوب دې ددې زنانه تعين په فاطمه بنت ابی حبيش رضي الله عنها سره اوکړې شو چه دهغې مطلب دا شو چه فاطمة معتادة وه هم په دې وجه هغوی ته د رد الی العادة حکم کړې شوې دې او دا خبره د امام بيهقی رحمه الله د رائې خلاف ده هم په دې وجه هغوی د ام سلمة رضي الله عنها حديث ته مرجوح وئيلې دې او دا ئې وئيلې دی چه د فاطمې رضي الله عنها په سلسله کښې د عائشې رضي الله عنها حديث په طريق د هشام بن عروة عن ابيه زيات صحيح دې چه دهغې نه معلوميږی چه فاطمه مميزه وه، او ام سلمة رضي الله عنها چه د کومې زنانه په

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۱۵۸) (صحيح)

باره کښې سوال کړې وو هغه به د فاطمې نه علاوه بله وی، او بیا وړاندې لیکی چه که حدیث د ام سلمه رضي الله عنها د فاطمې رضي الله عنها په سلسله کښې صحیح او ثابت اومنلې شي نو بیا به دا اووئیلې شي چه کیدې شي د فاطمې رضي الله عنها په مختلفو زمانو کښې دوه حالتونه وی یو د تمیز او دویم د عدم تمیز، د تمیز په زمانه کښې هغې ته دهغې مطابق حکم ورکړې شو، او د عدم تمیز په زمانه کښې ورته د رد الی العادة (کذا فی البذل) زه وائم امام بیهقی رحمه الله چه د عائشې رضي الله عنها نه اصح وئیلې دې چه دهغې نه د فاطمې رضي الله عنها ممیزه کیدل معلومیږی هغه د راروان باب اول حدیث دې هغه دې اوکتلې شي. (۱)

[۲۷۹](۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ عِرَاكٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: إِنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الدَّمِ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَرَأَيْتُ مِرْكَنَهَا مَلْآنَ دَمًا، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "امْكُثِي قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ، ثُمَّ اغْتَسِلِي"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ قُتَيْبَةُ بَيْنَ أَضْعَافِ حَدِيثِ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ فِي آخِرِهَا، وَرَوَاهُ عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ، وَيُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ اللَّيْثِ، فَقَالَا: جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې، بیشکه هغې وئیلی دی: بیشکه ام حبیبې سوال اوکړو د رسول الله ﷺ نه په باره د وینه کښې، نو هغې اووئیل: ما ولیدلو لګن دهغې ډک د وینې نه، نو اووئیل هغې ته رسول الله ﷺ وخت تېر کړه په اندازه دهغې چه بندولې ته حیض ستا، بیا غسل اوکړه وئیلی دي ابوداود: او روایت کړی دی دهغې قتیبه په مینځ د حدیث د جعفر بن ربیعه په اخیر کښې، او روایت کړی دی علي بن عیاش او یونس بن محمد د لیث نه، هغه اووئیل جعفر بن ربیعة.

تشریح: ﴿ قوله عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ إِنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ سَأَلَتِ الخ ﴾ ددې نه مخکښې روایت کوم چه مصنف رحمه الله په متعدد طرق سره ذکر کړو هغه د ام سلمة رضي الله عنها وو، د فاطمې بنت ابی حبیش رضي الله عنها په باره کښې، او دا حدیث د عائشې رضي الله عنها دې، د ام حبیبة بنت جحش رضي الله عنها په باره کښې کومه چه د عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه زوجه ده لکه چه په صحیح مسلم او د نسائی په روایت کښې مصرح دې.

د موطاء په یو روایت کښې یو وهم او د هغې تحقیق:

او دا چه د ابوداؤد او مسلم په روایت کښې دی هم دا صحیح ده، په خلاف د موطاء امام مالک رحمه الله کښې چه په دې روایت کښې په ځائې د ام حبیبة رضي الله عنها زینب بنت جحش مذکور ده هغه صحیح نه ده، د نورو ټولو کتابونو د روایاتو خلاف دې، بله دا چه تحت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خپله د موطاء په روایت کښې هم موجود دې هغه په زینب باندې صادق نه راځی

(۱) تاسو ته به یاد وی چه مونږ په شروع کښې په تمهیدی مضمون کښې بیان کړې وو چه د استحاضه په بعض روایاتو کښې یو اشکال دا هم کیږی چه د یوې زنانه په باره کښې دوه مختلف روایاتونه راځی په څه کښې د رد الی العادة حکم کیږی او په څه کښې د تمیز دا هم دهغې یو مثال شو.

(۲): صحیح مسلم/الحیض ۱۴ (۳۳۴)، سنن النسائي/الطهارة ۱۳۴ (۲۰۷)، والحیض ۳ (۳۵۳)، (تحفة الأشراف: ۱۶۳۷۰)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۱۶ (۶۲۶)، مسند احمد (۶/۸۳، ۱۴۱، ۱۸۷، سنن الدارمي/الطهارة ۸۳ (۸۰۵) (صحیح)

بلکه هغه ام حبیبة رضي الله عنها ده، پس شراح د موطاء د موطاء دې روایت ته وهم ونیلې دې او دلته د یوې لطیفې خبره ده چه بعض شراح د موطاء روایت لره د وهم نه د بچ کولو دپاره دا تاویل اوکړو چه ټول بنات جحش ته زینب وائی نو ګویا د هغوی مطلب دا شو چه د موطاء په روایت کښې د زینب بنت جحش مصداق پخپله ام حبیبه رضي الله عنها ده

دا دې هم واضحه وی چه زینب بنت جحش خو ام المومنین ده کومه چه د رسول الله ﷺ په نکاح کښې د راتلو نه مخکښې د زید بن حارثه رضي الله عنه په نکاح کښې وه لکه چه مشهوره ده. او هغه ام حبیبة کوم چه ام المومنین ده هغه بنت جحش نه ده بلکه بنت ابی سفیان ده

﴿ قوله فَقَالَتْ عَائِشَةُ فَرَأَيْتُ مِرْكَنَهَا مَلآنَ دَمًا ﴾ یعنی ام حبیبة به لوښې لوښی کښې اوبه اچولو سره په هغې کښې د علاج دپاره کیناستله چونکه مستحاضه وه په دې وجه د وینې د رنګ د وجې نه به هغه لوښې داسې معلومیدو چه د وینې نه ډک دې، وړاندې په دې روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ هغې ته د عبرة بالایام حکم اوفرمائیلو یعنی صرف د عادت په ورځو کښې دې خپل ځان حائضه ګڼړی ددې نه پس طاهره، ددې حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت بالکل ښکاره دې ځکه چه ترجمة الباب هم د عبرة بالایام په باره کښې دې

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ قُتَيْبَةُ بَيْنَ أَضْعَافِ حَدِيثِ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ فِي آخِرِهَا ﴾ ددې جملې صحیح معنی دا ده چه مصنف ﷫ فرمائی چه په دې حدیث کښې زما استاذ قتیبة د جعفر بن ربیعة د حدیث په سلسله کښې او دهغې په دوران کښې ذکر کړې دې اګرچه د اضعاف او تضاعیف استعمال د مینځ او دوران په معنی کښې کیږی، مصنف ﷫ په اصل کښې دا وئیل غواړی چه پورته په سند کښې چه کوم جعفر ذکر دې د هغه نه مراد جعفر بن ربیعة دې او قرینه ئې ددې دا بیان کړه چه زما استاذ قتیبة دا حدیث د جعفر بن ربیعة د احادیثو ترمینځه ذکر کړې دې چه دهغې نه معلومه شوه چه دا جعفر جعفر بن ربیعه دې د یو نوم ډیر راویان دی، په نسب سره تعین کیږی.

دویمه معنی ددې چه غلطه ده هغه دا چه بعض شارحینو دا اوګڼړله چه ﴿ بین ﴾ د تبین نه د ماضی صیغه ده او ددې نه پس چه کوم لفظ د اضعاف دې دا هغوی د باب افعال مصدر په معنی د تضعیف منلې دې او حاصل معنی ئې دا بیان کړې ده چه مصنف ﷫ فرمائی چه زما استاذ قتیبة د جعفر بن ربیعة د حدیث ضعیف کیدل بیان کړې دی، د غلط فهمی وجه دا اوشوه چه لفظ اضعاف ددې بعض شارحینو په پوهه کښې نه راځی چه څه دې؟ حال دا چه اضعاف بفتح الالف او تضاعیف د دواړو استعمال د مصنفینو په نزد رائج دې کوم چه هغوی د اثناء او د ترمینځه په معنی باندې استعمالوی.

[۲۸۰]([1]) حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ الْمُنْذِرِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ، حَدَّثَتْهُ، أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَشَكَتْ إِلَيْهِ الدَّمَ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا ذَلِكَ عِرْقٌ، فَانْظُرِي إِذَا أَتَى قُرْؤُكِ، فَلَا تُصَلِّي، فَإِذَا مَرَّ قُرْؤُكِ فَتَطَهَّرِي، ثُمَّ صَلِّي مَا بَيْنَ الْقُرْءِ إِلَى الْقُرْءِ".

ترجمه: د عروة بن الزبير نه روايت دې بيشكه فاطمة بنت ابي حُبيش حديث بيان كړى دى هغه ته، بيشكه هغې تپوس اوكړو د رسول الله ﷺ نه، نو شكايت ئې اوكړو هغه ته د وينې، نو اووئيل هغې ته رسول الله ﷺ: بيشكه دغه رګ دى، اوګوره كله چه ستا حيض راشي نو مونځ مه كوه، چه كله ستا حيض تېر شي نو بيا ځان پاک كړه، بيا مونځ كوه په مينځ د يو حيض او د بل حيض كښې.

[۲۸۱]([2]) حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ سُهَيْلٍ يَعْنِي ابْنَ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، حَدَّثَتْنِي فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ، أَنَّهَا أَمَرَتْ أَسْمَاءَ، أَوْ أَسْمَاءُ حَدَّثَتْنِي أَنَّهَا أَمَرَتْهَا فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ، أَنْ تَسْأَلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "فَأَمَرَهَا أَنْ تَقْعُدَ الْأَيَّامَ الَّتِي كَانَتْ تَقْعُدُ ثُمَّ تَغْتَسِلُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ قَتَادَةُ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ اسْتُحِيضَتْ، فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَدَعَ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلَ وَتُصَلِّيَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: لَمْ يَسْمَعْ قَتَادَةُ مِنْ عُرْوَةَ شَيْئًا، وَزَادَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِي حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ كَانَتْ تُسْتَحَاضُ، فَسَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَهَا أَنْ تَدَعَ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَذَا وَهْمٌ مِنَ ابْنِ عُيَيْنَةَ، لَيْسَ هَذَا فِي حَدِيثِ الْحُفَّاظِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، إِلَّا مَا ذَكَرَ سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، وَقَدْ رَوَى الْحُمَيْدِيُّ هَذَا الْحَدِيثَ، عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، لَمْ يَذْكُرْ فِيهِ: تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، وَرَوَتْ قَمِيرُ بِنْتُ عَمْرٍو زَوْجُ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ، الْمُسْتَحَاضَةُ تَتْرُكُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا ثُمَّ تَغْتَسِلُ، وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ: عَنْ أَبِيهِ، إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَمَرَهَا أَنْ تَتْرُكَ الصَّلَاةَ قَدْرَ أَقْرَائِهَا، وَرَوَى أَبُو بِشْرٍ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي وَحْشِيَّةَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ اسْتُحِيضَتْ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ، وَرَوَى شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلُ وَتُصَلِّي، وَرَوَى الْعَلَاءُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، أَنَّ سَوْدَةَ اسْتُحِيضَتْ، فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَضَتْ أَيَّامُهَا، اغْتَسَلَتْ وَصَلَّتْ، وَرَوَى سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ، وَابْنِ عَبَّاسٍ، الْمُسْتَحَاضَةُ تَجْلِسُ أَيَّامَ قُرْئِهَا، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ عَمَّارٌ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ وَطَلْقُ بْنُ حَبِيبٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ مَعْقِلٌ الْخَثْعَمِيُّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَكَذَلِكَ رَوَى الشَّعْبِيُّ، عَنْ قَمِيرَ امْرَأَةِ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهُوَ قَوْلُ الْحَسَنِ، وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعَطَاءٍ، وَمَكْحُولٍ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَسَالِمٍ، وَالْقَاسِمِ، أَنَّ الْمُسْتَحَاضَةَ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، قَالَ أَبُو دَاوُد: لَمْ يَسْمَعْ قَتَادَةُ مِنْ عُرْوَةَ شَيْئًا.

ترجمه: عروة بن الزبير وائي ماته حديث بيان كړى دى فاطمي بنت ابي حبيش، بيشكه هغې امر اوكړو اسماء ته. او يا اسماء ماته حديث بيان كړى دى چه هغه امر اوكړو فاطمي بنت

---

[1]): سنن النسائي/الطهارة ١٣٤ (٢٠١)، والحيض ٢ (٣٥٠)، ٤ (٣٥٨)، ٦ (٣٦٢)، والطلاق ٧٤ (٣٥٨٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٥ (٦٢٠)، (تحفة الأشراف: ١٨٠١٩)، موطا امام مالك/الطهارة ٢٩(١٠٤)، مسند احمد (٦/٤٢٠، ٤٦٣)، سنن الدارمي/الطهارة ٨٣(٨٠١) (صحيح)

[2]): لنظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٨٠١٩) (صحيح)

ابي حبيش ، چه تپوس اوکړي د رسول الله ﷺ نه، نو امر ورته اوکړو هغه چه کيني به هغه ورځې چه وه کښناستله به، بيا به غسل اوکړي. وئيلی دي ابوداود: او روايت کړی دهغي قتاده د عروة بن الزبير نه، او هغه د زينب بنت ام سلمه نه، بيشکه ام حبية مستحاضه شوه، نو امر ورته اوکړو نبي ﷺ چه پريږده مونځ په اندازه د ورځو د حيض د هغې، بيا دې غسل اوکړي او مونځ دې کوي. وئيلی دي ابوداود: نه دی اوريدلی قتادة د عروه نه هيڅ شی، او زيادت کړی دی ابن عيينه په حديث د زهري کښې د عمر نه او هغه د عائشې نه، بيشکه ام حبيبه مستحاضه کيده، نو تپوس ئې اوکړو د نبي ﷺ نه: نو امر ئې ورته اوکړو چه پريږده مونځ په مقدار د ورځو د حيض د هغې. وئيلی دي ابوداود: دا وهم دی د ابن عيينه نه نشته دی دا په حديث د حفاظو کښې د زهري نه، مگر چه ذکر کړی دی سهيل بن صالح، او په تحقيق سره روايت کړی دی حميدي دا حديث د ابن عيينه نه ذکر کړی ئې نه دي په هغې: چه پريږدي به مونځ په مقدار د ورځو د حيض د هغې. او روايت کړی دی قمير بنت عمرو چه زوجه د مسروق ده د عائشې نه: مستحاضه به پريږدي مونځ په مقدار د ورځو د حيض د هغې. او وئيلی دي عبد الرحمن القاسم د خپل پلار نه: بيشکه نبي ﷺ: امر کړی وو هغې ته چه پريږدي به مونځ په اندازه د ورځو د حيض د هغې. او روايت کړی دی بشر جعفر بن ابي وحشية د عکرمه نه او هغه د نبي ﷺ نه، بيشکه ام حبيبه بنت جحش مستحاضه، نو ذکر ئې کړو په مثل د هغې. او روايت کړی دی شريک د ابي اليقظان نه ا و هغه د عدي بن ثابت نه، او هغه د خپل پلار نه، او هغه د خپل پلار نه او هغه د نبي عليه السلام نه: مستحاضه به پريږدي مونځ په مقدار د ورځو د حيض دهغې بيا به غسل کوي او مونځ به کوي. او روايت کړی دی علاء بن المسيب د حکم نه او هغه د ابي جعفر نه، بيشکه سودة مستحاضه شوه، نو امر ورته اوکړو رسول الله ﷺ کله چه تېرې شي ورځې دهغې غسل به اوکړي او مونځ به اوکړي. او روايت کړی دی سعيد بن جبير د علي او ابن عباس نه: کيني به په اندازه د ورځو د حيض د هغې. او همدارنګه روايت کړی دی عمار مولی بني هاشم، او طلق بن حبيب د ابن عباس نه. او همدارنګه روايت کړی دی معقل الخثعمي، د علي رضی الله عنه نه، او همدارنګه روايت کړی دی شعبي د قمير نه چه ښځه د مسروق ده، او د عائشې نه. وئيلی دي ابوداود: او دا قول د حسن او سعيد بن المسيب او عطاء او مکحول او ابراهيم او سالم او د القاسم دی: بيشکه مستحاضه به پريږدي مونځ په مقدار د ورځو د حيض د هغې. وئيلی دي ابواود: نه دی اوريدلی قتادة د عروه نه هيڅ شی.

تشريح: ۸: (حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى – قوله حَدَّثَتْنِي فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ أَنَّهَا أَمَرَتْ أَسْمَاءَ الخ)
عروه رحمه الله وائی چه ماته فاطمې بيان اوکړو چه هغې اسماء رضی الله عنها ته عرض اوکړو چه زما دپاره د رسول الله ﷺ نه مسئله اوتپوسی، وړاندې شک د راوی دې هغه دا چه عروة وائی چه يا اسماء ماته بيان اوکړو چه هغې ته فاطمې وئيلې وو چه د رسول الله ﷺ نه زما دپاره مسئله اوتپوسه، ځان پوهه کړه چه ددې حديث راوی زهری دې او د هغوی دا روايت د فاطمې رضی الله عنها په قصه کښې دې او وړاندې تلو سره په دې کښې هم دا مضمون دې چه رسول الله ﷺ

هغوی ته د عبرة بالایام حکم اوفرمائیو

د مصنفﷺ غرض او ددې مقام صحیح تحقیق:

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ قَتَادَةُ عَنْ عُرْوَةَ الخ ﴾ د رواه ضمیر منصوب مرجع دلته په عبارت کښې صراحة چرته هم نه ده ذکر شوې پس دا به ونیلې شي چه دا ضمیر راجع دې د ما یدل علی الترجمة طرف ته، په اصل کښې هر مصنف د هر باب د لاندې هم هغه حدیث راوړي چه په ترجمة الباب باندې دال وی، لهذا دلته ددې ضمیر مرجع به هغه حدیث د مستحاضې وی کوم چه په ترجمة الباب یعنی په ایام عادت باندې دلالت اوکړي په دې تعلیق کښې مصنفﷺ د قتادة روایت ذکر کړې دې کوم چه د ام حبیبة په سلسله کښې دې، په اصل کښې دا قتادة مقابل دې د زهری د زهری یو روایت پورته راغلې دې کوم چه د فاطمیؓ په سلسله کښې وو، د زهری یو بل روایت هم دې کوم چه د هم دې ام حبیبةؓ په قصه کښې دې په هغې کښې هم ایام عادت ذکر شوې دې چه دهغې بیان وړاندې راروان دې نو اوس د زهری دوه روایتونه شو یو هغه کوم چه پورته تیر شو د فاطمیؓ په قصه کښې دویم هغه کوم چه د ام حبیبة په قصه کښې راغلې دې د قتادة په شان.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَزَادَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِي حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ كَانَتْ تُسْتَحَاضُ الخ ﴾ (۱) دا مقام گران او من مزال الاقدام دې، په غور سره واورئ اول په دې باندې خان پوهه کړئ چه قتادة او زهری دواړه د یوې طبقې دی ددې دواړو د روایتونو تقابل راغلې دې د مصنفﷺ رائې دا ده چه د قتادة روایت کوم چه د ام حبیبةؓ په سلسله کښې دې کوم چه اوس پورته تیر شو، په دې کښې خو ذکر د ایام صحیح دې او د زهری په روایت کښې کوم چه د ام حبیبة په سلسله کښې دې په هغې کښې ذکر د ایام صحیح نشته، خو د زهری په شاګردانو کښې ابن عیینة دا غلطی اوکړه چه هغوی د زهری نه د ام حبیبة په سلسله کښې ایام عادت ذکر کړل حال دا چه دا صحیح نه ده پس د ابن عیینة نه علاوه د زهری چه څومره شاګردان دی په هغوی کښې چا هم په دې روایت کښې ایام عادت نه دې ذکر کړې.

خان پوهه کړه چه د زهری روایت کوم چه د ام حبیبة په باره کښې دې په دې کښې د مصنفﷺ په نزد د زهری د دوه شاګردانو نه غلطی شوې ده، یو د ابن عیینة نه کوم چه مصنفﷺ دلته ذکر کړې دې

او دویم د اوزاعی نه کوم چه به مصنفﷺ په راروان باب کښې ذکر کوی، پس

---

(۱) غرض المصنفﷺ ان الرواية الصحيحة من روايات الزهري التي في قصة ام حبيبة ليس فيها ذكر الايام ومن ذكرها فيه فقد وهم، نعم ذكر الايام في حديث الزهري الذي هو في قصة فاطمة صحيح كما تقدم في رواية سهيل عن الزهري، والصحيح من رواية الزهري في قصة ام حبيبة ما سياتي عند المصنفﷺ في الباب الاتي واما رواية قتادة (مقابل الزهري) في قصة ام حبيبة فقد وقع فيها ذكر الايام فليس الغرض نفي ذكر الايام في قصة ام حبيبة راسا بل في رواية الزهري في قصتها، والله سبحانه وتعالي اعلم وعلي هذا الغرض لا يرد شيء من الايراد المذكور في البذل وغيره من الشروح، فكلام المصنفﷺ محفوظ من الوهم او الخبط ان شاء الله تعالي)

مصنف رحمه الله په دې باب کښې فرمائی ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ زَادَ الأَوْزَاعِىُّ فِى هَذَا الْحَدِيثِ عَنِ الزُّهْرِىِّ عَنْ عُرْوَةَ وَعَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتِ اسْتُحِيضَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ بِنْتُ جَحْشٍ - وَهِىَ تَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ - سَبْعَ سِنِينَ فَأَمَرَهَا النَّبِىُّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ « إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِى الصَّلاَةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْتَسِلِى وَصَلِّى »﴾ د مصنف رحمه الله د بیان مطابق اوزاعی دا غلطی کړې ده چه په دې روایت کښې ئې اقبال او ادبار ذکر کړې دې، او دا مخکښې معلومه شوه چه اقبال او ادبار د محدثینو په نزد په تمیز باندې محمول دې نو اوس د زهری روایت کوم چه د ام حبیبة په سلسله کښې دې په دې کښې دوه غلطئ شوې دی یو د ابن عیینة د طرف نه چه هغوی په دې روایت کښې ایام عادت ذکر کړل، دویم غلطی د اوزاعی نه چه هغوی په دې روایة کښې اقبال او ادبار ذکر کړو ګویا د ابن عیینة د بیان کړې شوی روایت مطابق ام حبیبة معتاده شوه چاته چه د عبرت بالایام حکم ورکړې شو، او د اوزاعی د روایت مطابق د محدثینو په اصطلاح باندې هغې ته ممیزه اووئیلې شوه.

الصحیح من روایة الزهری فی قصة ام حبیبة عند المصنف رحمه الله:

اوس سوال دا دې چه بیا په دې روایت کښې صحیح عند المصنف رحمه الله څه دی؟ جواب دا دې چه د مصنف رحمه الله په نزد په دې روایت کښې صرف دومره ثابت دی چه رسول الله ﷺ د ام حبیبة رضي الله عنها په باره کښې اوفرمائیل ﴿ ان هذه لیست بالحیضة ولکن هذا عرق فاغتسلی وصلی ﴾ نه په دې کښې ذکر د ایام دې نه ذکر د اقبال او ادبار لکه چه په وړاندې باب کښې د ﴿ حدثنا ابن ابی عقیل ﴾ په روایت کښې راځی هم د هغه ځائې نه معلومیږی چه د مصنف رحمه الله په نزد صحیح څه دی په دې مقام باندې ځان ښه پوهه کړئ ددې تشریح ځنګه چه ما کړې ده داسې ماته بل یو ځائې کښې هم نه ده ملاؤ شوې.

او په دې باندې هم ځان پوهه کړه چه په صحیح مسلم کښې هم د ام حبیبة رضي الله عنها متعلق دا حدیث په ډیرو طرقو سره مروی دې په هغې کښې په بعض کښې خو صرف دومره الفاظ مذکور دی کوم چه اوس مونږ بیان کړی دی، او په بعض طرق کښې ﴿ امکثی قدر ما کانت تحبسک حیضتک ﴾ هم راغلې دې ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهَذَا وَهَمٌ مِنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ لَيْسَ هَذَا فِى حَدِيثِ الْحُفَّاظِ عَنِ الزُّهْرِىِّ ﴾ ددې وهم تشریح مونږ سره پورته ذکر شوه

﴿ قوله إِلاَّ مَا ذَكَرَ سُهَيْلُ بْنُ أَبِى صَالِحٍ ﴾ مصنف رحمه الله دا فرمائی چه د زهری په روایت کښې صحیح هغه دې کوم چه سهیل بن ابی صالح ذکر کړې دې، د سهیل بن ابی صالح روایت هم هغه دې کوم چه پورته په متن کښې مذکور دی، شارحینو ته چه په هغې کښې حضرت ګنګوهی رحمه الله او صاحب منهل هم دې دلته دا اشکال پیدا کیږی چه د سهیل بن ابی صالح روایت خو د فاطمه بنت ابی حبیش رضي الله عنها په قصه کښې دې، او خبره دلته د هغه روایت په باره کښې کیږی کوم چه د ام حبیبة رضي الله عنها په قصه کښې دې نو بیا دهغې حواله ورکول ځنګه صحیح دې، او دویم اشکال شارحینو ته د مصنف رحمه الله په کلام باندې دا کیږی چه ابن عیینة چه کوم زیادت ذکر کړې دې ددې مضمون او د سهیل بن ابی صالح د روایت مضمون دواړه یو دی، په دواړو کښې د عادت او د ایام ذکر دې بیا یو ته صحیح وئیل او یو ته وهم

وئیل ددې څه مطلب؟ [۱] مونږ چه د مصنف رحمه الله د کلام کومه تشریح کړې ده په هغې باندې د پوهیدو نه پس په دې کښې یو اشکال هم نه واردیږی، مصنف رحمه الله خو هم دا وائی چه د زهری روایت کوم چه د ام حبیبة رضي الله عنها په باره کښې دې په دې کښې ذکر د ایام غلط دې، او د زهری کوم روایت چه سهیل بن ابی صالح [۲] ذکر کړې دې کوم چه د فاطمې رضي الله عنها قصه کښې دی په هغې کښې ذکر ایام صحیح دې، د مصنف رحمه الله خبره بالکل واضحه ده، بحمدالله په دې کښې هیڅ تردد نشته، صاحب منهل چه ددې اشکال ثانی کوم جواب ورکړې دې او د مصنف رحمه الله نې چه کوم غرض بیان کړې دې د احقر هغې سره اتفاق نشته.

او حضرت په بذل کښې د مصنف رحمه الله په کلام باندې یو اشکال بل هم فرمائیلې دې هغه دا چه مصنف رحمه الله په حصر سره فرمائی چه دا زیادت صرف ابن عیینة ذکر کړې دې، د مصنف رحمه الله دا دعوی د تفرد صحیح نه ده بلکه دا زیادت اوزاعی هم ذکر کړې دې کوم چه خپله مصنف رحمه الله هم وړاندې تلو سره بیان کړې دې خو مونږ دا خبره بیان کړه چه په دواړو زیادتونو کښې فرق دې او په دې فرق بین المعنیین اعتراف خپله حضرت هم وړاندې تلو سره چرته چه دا مضمون راځی فرمائیلې دې لهذا هیڅ د اشکال خبره پاتې نه شوه

﴿ قوله وَقَدْ رَوَى الْحُمَيْدِيُّ هَذَا الْحَدِيثَ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ لَمْ يَذْكُرْ فِيهِ « تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا »﴾ [۳] د مصنف رحمه الله په نزد چونکه د ابن عیینة روایت وهم دې په دې سره ددې وهم کیدو تائید فرمائی هغه داسې چه خپله د ابن عیینة حال دا دې چه کله هغوی دا زیادت ذکر کوی او کله نه، پس د حمیدی کوم روایت چه د ابن عیینة نه دې په هغې کښې دا زیادت نه موندلې کیږی.

[۱] حضرت خو په بذل کښې دا اشکال کولو سره پریخودلې دې خو صاحب منهل ددې د جواب کوشش کړې دې هغوی لیکلې دی چه اګرچه د دواړو الفاظو مفهوم یو دې خو بهر حال په الفاظو کښې فرق دې او حضرات محدثین د الفاظو فرق هم ډیر په اهتمام سره بیانوی خو زه وایم دا خبره اګر که صحیح ده چه حضرات محدثین لفظی فرق هم بیانوی خو صرف د لفظی فرق نه په وهم سره تعبیر نه کوی، بله دا چه مصنف رحمه الله دلته وئیلې دی ﴿ زاد ابن عيينة ﴾ چه دهغې نه معلومیږی چه هغوی په مضمون د حدیث کښې اضافه کړې ده، زمونږ د خیال مطابق دلته شارحین د مصنف رحمه الله په غرض باندې نه دی پوهه شوې، وکم ترك الاول للاخر، والله اعلم بالصواب)

[۲] تاسو ته به یاد وی چه د باب په اول حدیث یعنی حدیث د ام سلمه رضي الله عنها د لاندې مونږ وئیلې دی چه د امام بیهقی رحمه الله رائې دا ده چه فاطمة بنت ابی حبیش رضي الله عنها ممیزه ده نه معتاده (خو ام حبیبة معتاده ده) هم په دې وجه د کوم حدیث نه چه د فاطمې رضي الله عنها معتاده کیدل معلومیږی، امام بیهقی رحمه الله یا خو هغې ته ضعیف وائی یا نې تاویل کوی پس د سهیل بن ابی صالح روایت د کوم چه امام ابوداؤد رحمه الله حواله ورکړې ده او صحیح نې ورته وئیلې دې، په دې سره چونکه د فاطمې معتاده کیدل ظاهریږی په دې وجه امام بیهقی رحمه الله دې ته هم وهم وئیلې دې خو دا څه ضروری خو نه ده چه کوم تحقیق د بیهقی وی هغه دې د مصنف رحمه الله هم وی)

[۳] د مصنف رحمه الله د کلام نه معلومیږی چه د حمیدی روایت د ابن عیینة نه د ام حبیبة بنت جحش به قصه کښې دې خو د سنن بیهقی په کتلو باندې معلومیږی چه په بذل کښې دی چه د حمیدی روایت د فاطمه بنت ابی حبیش په قصه کښې دې خو منصف علام رحمه الله پخپل خانې امام او حجت دې په دې وجه کیدې شی چه د حمیدی روایت د ام حبیبه رضي الله عنها په سلسله کښې هم وی، والله اعلم)

﴿ قوله وَرَوَتْ قَمِيرُ بِنْتُ عَمْرٍو الخ وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ الخ وَرَوَى أَبُو بِشْرٍ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي وَحْشِيَّةَ الخ وَرَوَى شَرِيكٌ عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- « الْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا الخ وَرَوَى الْعَلَاءُ بْنُ الْمُسَيَّبِ الخ ﴾

دا پنځه تعليقات دی او په ټولو کښې د مستحاضې دپاره د ايام عادت د اعتبار حکم کړې شوې دې ددې ټولو په ذکر کولو سره د مصنف رحمه الله غرض دا دې چه د مصنف رحمه الله د ابن عيينة په روايت کښې ذکر ايام لره وهم منلو سره دې چاته دا شبه نه پريوځي چه مصنف رحمه الله د مستحاضې دپاره د ايام عادت د اعتبار کولو قائل نه دې ځکه چه دا حکم فی نفسه د ډيرو روايتونو نه ثابت دې او د ابن عيينة په روايت کښې ذکر ايام ته وهم وئيل د يو مخصوص روايت په اعتبار سره دی.

﴿ قوله وروى سعيد بن جبير الخ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د څو صحابه کرامو علی، ابن عباس او عائشې رضی الله عنهم او د ډير تابعينو حسن بصری، سعيد بن المسيب، عطاء، مکحول، ابراهيم النخعی، سالم او قاسم رحمهم الله متعلق نقل کړی دی چه دا ټول حضرات هم د عبرة بالايام قائل وو.

ايا په امهات المومنين کښې څوک مستحاضه وه؟

مصنف رحمه الله چه پورته کوم تعليقات ذکر کړل په هغې کښې په يو روايت کښې راغلی دی چه ﴿ ان سودة استحيضت ﴾ دا سودة بنت زمعة ام المومنين رضی الله عنها ده ددې روايت نه معلوميږی چه بعض ازواج مطهرات مستحاضه شوې دی او هم دا صحيح ده خو ابن الجوزی رحمه الله د امهات المومنين د استحاضه کيدو انکار کړې دې، حضرت شيخ په اوجز کښې ليکی چه ابن الجوزی چه د ازواج مطهرات د استحاضه مطلقا نفی کړې ده دا د هغوی د روايات صحيحه نه غفلت دې، چه دهغې حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينی تصريح کړې ده، د رسول الله ﷺ په بيبيانو کښې د زينب بنت جحش مستحاضه کيدل هم په بعض رواياتو کښې راغی، خپله مصنف رحمه الله هم په وړاندې باب کښې په روايت د عائشې رضی الله عنها ذکر کړې دې، خو د زينب رضی الله عنها د استحاضه والا روايت ثبوت د محدثينو په نزد متنازع فيه دې، بعض محدثين دا ثابت منی او بعض نه، اصل کښې د زينب بنت جحش رضی الله عنها د استحاضه والا روايت په موطاء د امام مالک کښې هم دې، او حضرت شيخ په اوجز کښې په هغې باندې تفصيلی کلام فرمائيلې دې، ابن العربی، علامه سيوطی او ابن رسلان شارح ابوداؤد ددې روايت د ثبوت نه منکر دې او حافظ ابن عبدالبر ددې د ثبوت قائل دې، د حافظ ابن حجر رحمه الله ميلان هم دې طرف ته دې هغوی فرمائی چه په دې سلسله کښې د رواياتو کتلو نه معلوميږی چه ام حبيبه بنت جحش رضی الله عنها مستقل په مرض استحاضه کښې اخته وه او د هغوی خور ام المومنين زينب بنت جحش رضی الله عنها باندې به هم کله کله راتلو.

فائده: ځان پوهه کړه چه په بنات جحش نه د دريو استحاض په روايات حديثيه کښې ذکر راغی، ام حبيبة، حمنة، زينب رضی الله عنهن، علامه سيوطی رحمه الله فرمائی چه د بعض علماء کرامو رائې دا ده چه ﴿ بنات جحش کلهن يستحضن ﴾ او بعض وائی چه د زينب نه علاوه د باقی دوارو

مستحاضه کیدل ثابت دی او یو قول دا دې چه صرف د ام حبیبة رضي الله عنها مستحاضه کیدل ثابت دی ددې نه معلومه شوه چه د ام حبیبه رضي الله عنها مستحاضه کیدل متفق علیه دی، پس په وړاندې روایت کښې راځی چه (انها استحیضت سبع سنین).

بَابُ مَنْ قَالَ إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ تَدَعُ الصَّلَاةَ

باب دې په بیان د هغه چا کښې چې قول کوي په دې چې کله حیض راشي نو مونځ به پریږدي

دلته اختلاف نسخ دې، د بذل المجهود په نسخه کښې دا ترجمه دلته نه ده بلکه د دوه احادیثو نه پس راروانه ده، ددې باب د دوه احادیثو (حدثنا احمد بن یونس) او (حدثنا القعنبی الخ) د تیر ترجمې د لاندې دی خو دا نسخه کومه چه مونږ اختیار کړې ده زیاته صحیح ده، د بذل د نسخې په اعتبار سره به اشکال راشی ځکه چه په دې دواړو احادیثو کښې د ایام ذکر نشته بلکه اقبال او ادبار ذکر دې ددې نه پس ځان پوهه کړئ[1]

اوس خو تاسو ښه خبر شوی يئ چه عادت او تمیز دواړه مختلف څیزونه دی ترجمه سابق د عادت متعلق وه او دا ترجمة د تمیز متعلق ده، ځکه چه حضرات محدثین د اقبال او ادبار والا روایات په تمیز یعنی معرفت لون باندې محمول کوی، خو دلته به دا وایو چه د مصنف رحمه الله مراد دلته په ترجمه ثانیه سره صرف تمیز نه دی بلکه مطلق د حیض راتلل مراد دی که هغه د ایام عادت په اعتبار سره وی یا د الوان په اعتبار سره ځکه چه مصنف رحمه الله په دې باره کښې دواړه قسم روایات ذکر فرمائیلې دی، لهذا ترجمې لره به عام ساتل مناسب وی.

[۲۸۲](۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ جَاءَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: إِنِّي امْرَأَةٌ أُسْتَحَاضُ فَلَا أَطْهُرُ، أَفَأَدَعُ الصَّلَاةَ؟ قَالَ: "إِنَّمَا ذَلِكِ عِرْقٌ وَلَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ، وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ، ثُمَّ صَلِّي".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې، بیشکه فاطمة بنت ابي حبیش راغله رسول الله صلی الله علیه وسلم ته، هغې اووئیل: زه یوه ښځه یم چه مستحاضه کېږم نه پاکېږم ایا مونځ پریږدم؟ نو هغه ورته وفرمایل: بیشکه دغه رګ دی او حیض نه دی، کله چه حیض راشي نو مونځ پریږده، او کله چه ختم شي نو وینه ځان نه وینځه او بیا مونځ کوه

تشریح: ۱: (حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قوله هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ الخ) د عائشې رضي الله عنها دا حدیث د فاطمې رضي الله عنها په قصه کښې هم په دې طریق باندې په بخاری او مسلم کښې هم دی چه په هغې کښې اقبال او ادبار ذکر دې کوم چه د محدثینو

[1]): صحيح البخاري/الوضوء ٦٣ (٢٢٨)، والحيض ٨ (٣٠٦)، ١٩ (٣٢٠)، ٢٤ (٣٢٥)، ٢٦ (٣٢٧)، (تحفة الأشراف: ١٦٨٩٨)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحيض ١٤ (٣٣٣)، سنن الترمذي/الطهارة ٩٣ (١٢٥)، سنن النسائي/الطهارة ١٣٤ (٢٠١)، ١٣٥ (٢١٢)، والحيض ٤ (٣٥٨)، ٦ (٣٦٢)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٥ (٦٢٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٨٣/٦، ١٤١، ١٨٧)، سنن الدارمي/الطهارة ٨٣ (٨٠١) (صحيح)

په نزد به تمييز باندې محمول دي، لهذا ددې متفق عليه روايت نه معلومه شوه چه فاطمه رضي الله عنها مميزه وه، د فاطمې رضي الله عنها په باره کښې هم دا رائې د امام بيهقي وترمذي رحمه الله هم ده چه دهغې ذکر مونږ سره مخکښې راغلې دې.

[۲۸۳]([1]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ هِشَامٍ، بِإِسْنَادِ زُهَيْرٍ وَمَعْنَاهُ، وَقَالَ: فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَاتْرُكِي الصَّلَاةَ، فَإِذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا فَاغْسِلِي الدَّمَ عَنْكِ وَصَلِّي.

ترجمه: د هشام نه روايت دې په اسناد او معنى د زهير سره، او هغه وفرمايل: کله چه راشي حيض، نو پريږده مونځ، کله چه لاړه شي اندازه د هغې، نو ووينځه ځان نه وينه او مونځ کوه.

تشريح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ – قوله فَإِذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا الخ ﴾ په دې حديث کښې دا دي چه کله اقبال حيض وى نو زنانه دې مونځ پريږدى او کله چه دهغې مقدار تير شي نو غسل کولو سره دې مونځ شروع کړي، په يوه خبره ځان پوهه کړئ تاسو ته مخکښې معلومه شوې ده چه د اقبال روايات محدثين په لون دم باندې محمول کوى او احناف په ايام عادت باندې، په دې حديث کښې د ذکر اقبال نه پس فرمائيلې شوې دى چه ﴿ فاذا ذهب قدرها ﴾ دا قرينه ده ددې خبرې چه اقبال حيض په اعتبار د ايام عادت مراد دې نه په اعتبار د الوان ځکه چه لون د مقدار د قبيل نه نۀ دې بلکه د کيف د قبيل نه دې، سبحان الله څه ښه دليل دې، افاده الشيخ فى الاوجز.

[۲۸۴]([2]) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ، عَنْ بُهَيَّةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ امْرَأَةً تَسْأَلُ عَائِشَةَ عَنِ امْرَأَةٍ فَسَدَ حَيْضُهَا وَأُهْرِيقَتْ دَمًا، "فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ آمُرَهَا فَلْتَنْظُرْ قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحِيضُ فِي كُلِّ شَهْرٍ وَحَيْضُهَا مُسْتَقِيمٌ، فَلْتَعْتَدَّ بِقَدْرِ ذَلِكَ مِنَ الْأَيَّامِ، ثُمَّ لِتَدَعِ الصَّلَاةَ فِيهِنَّ أَوْ بِقَدْرِهِنَّ، ثُمَّ لِتَغْتَسِلْ، ثُمَّ لِتَسْتَثْفِرْ بِثَوْبٍ ثُمَّ لِتُصَلِّي".

ترجمه: عائشه روايت کوي د يوې ښځې نه چه حيض ئې خراب شوى وو او اړولې ئې وينې، نو امر اوکړو ماته رسول الله ﷺ چه زه ورته امر اوکړم: انتظار دې اوکړي په اندازه دهغې چه دا به حائضه کيده په هره مياشت کښې او حيض ئې برابر وو، نو اودې شمارې په اندازه دهغې ورځو، بيا دې پريږدې مونځ په هغې کښې او يا په اندازه د هغې، بيا دې غسل اوکړي، بيا دې وتړي ځائې د وينې په يوه جامه، او بيا دې مونځ کوي.

[۲۸۵]([3]) حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمِصْرِيَّانِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، وَعَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ خَتَنَةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ، فَاسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ

---

[1]: صحيح البخاري/الحيض ٨(٣٠٦)، سنن النسائي/الطهارة ١٣٨ (٢١٩)، (تحفة الأشراف: ١٧١٤٩) (صحيح)

[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٨٢٦) (ضعيف)

[3]: صحيح البخاري/الحيض ٢٧ (٣٢٧)، صحيح مسلم/الحيض ١٤(٣٣٤)، سنن النسائي/الطهارة ١٣٥ (٢١١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٥ (٦٢٦) (تحفة الأشراف: ١٧٩٢٢، ١٦٥٧٢) (صحيح)

رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ هَذِهِ لَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، وَلَكِنْ هَذَا عِرْقٌ، فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي"، قَالَ أَبُو دَاوُد: زَادَ الْأَوْزَاعِيُّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ وَعَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: اسْتُحِيضَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ بِنْتُ جَحْشٍ وَهِيَ تَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ سَبْعَ سِنِينَ، فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ، وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَلَمْ يَذْكُرْ هَذَا الْكَلَامَ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِ الزُّهْرِيِّ غَيْرُ الْأَوْزَاعِيِّ، وَرَوَاهُ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، وَاللَّيْثُ، وَيُونُسُ، وَابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، وَمَعْمَرٌ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ، وَابْنُ إِسْحَاقَ، وَسُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، وَلَمْ يَذْكُرُوا هَذَا الْكَلَامَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَإِنَّمَا هَذَا لَفْظُ حَدِيثِ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَزَادَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِيهِ أَيْضًا: أَمَرَهَا أَنْ تَدَعَ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، وَهُوَ وَهْمٌ مِنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، وَحَدِيثُ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ الزُّهْرِيِّ، فِيهِ شَيْءٌ يَقْرُبُ مِنَ الَّذِي زَادَ الْأَوْزَاعِيُّ فِي حَدِيثِهِ.

ترجمه: د عائشي نه روايت دې، بيشکه ام حبيبة بنت جحش د رسول الله ﷺ خيني په نکاح د عبد الرحمن بن عوف کښې، مستحاضه شوه اوه کاله، نو فتوی ئې طلب کړه د رسول الله ﷺ نه، نو رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: بيشکه دا خو حيض نه دی لکن دا رګ دی غسل اوکړه او مونځ کوه. وئيلی دي ابوداود: زيادت کړی دی اوزاعي د زهري نه او هغه د عروة او عمره نه او هغوی د عائشي نه هغې وئيلی دی: مستحاضه شوه ام حبيبة بنت جحش او هغه په نکاح د عبد الرحمن بن عوف کښې وه اوه کاله، نو امر ورته اوکړو رسول الله ﷺ، هغه اووئيل: کله چه حيض راشي نو پريږده مونځ او چه کله لاړ شي نو غسل اوکړه او مونځ کوه. وئيلی دي ابوداود: او نه دی ذکر کړی دا کلام يو کس هم د ملګرو د زهري نه په غير د اوزاعي نه، او روايت کړی دی د زهري نه عمرو بن الحارث او ليث او يونس او ابن ابي ذئب او معمر او ابراهيم بن سعد او سليمان بن کثير، او ابن اسحاق او سفيان بن عيينة. او نه يې دی ذکر کړی دا کلام. وئيلی دي ابوداود: بيشکه دا لفظ د حديث د هشام دی بن عروة دی د خپل پلار نه، او هغه د عائشي نه. وئيلی دي ابوداود: او زيادت کړی دی ابن عيينة په دي کې: امريې اوکړو هغې ته چه پريږدې مونځ په ورځو د حيضونو دهغې کښې او هغه وهم دی د ابن عيينه نه، او حديث د محمد بن عمرو د زهري نه په دې کښې څه شی چه نزدې دی هغې ته اوزاعي زيات کړی دی په خپل حديث کښې.

تشريح: ۴: ﴿ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمِصْرِيَّانِ ﴾ د زهري هغه روايت کوم چه د ام حبيبه ؓ په سلسله کښې کوم چه عند المصنف ؒ صحيح دې او د کوم حواله چه مونږ سره مخکښې راغلې ده هغه دا حديث دې کوم چه مصنف ؒ دلته ذکر کوی دهغې الفاظ تاسو خپله اوګورئ هغه دا دی ﴿ إِنَّ هَذِهِ لَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ وَلَكِنْ هَذَا عِرْقٌ فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي ﴾ په دې کښې نه ذکر د ايام دې نه ذکر د اقبال او ادبار نبه ځان پوهه کړئ

د ابن ابی عقيل راوی تحقيق

د دې نه پس تاسو د سند په باره کښې واورئ! هغه دا چه په دې حديث کښې ابن ابی عقيل مذکور دې چه د هغه په باره کښې حضرت په بذل کښې دلته ليکلې دی ﴿ لم اجد ذکره فی شئ من کتب الرجال ﴾ ددې نه پس دا راوی د ﴿ باب غسل الجمعة ﴾ هم د يو حديث په سند کښې راغلې دې، هلته رسيدلو سره حضرت ددې راوی نوم د تهذيب التهذيب نه احمد بن ابی

عقیل المصری نقل کړي دي او هم دا صاحب منهل هم لیکلي دی خو د حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې دی چه ابن رسلان شارح د ابوداؤد د هغوی نوم عبدالغنی بن رفاعه لیکلي دې او لیکلي ئې دی روی عن الطحاوی رحمه الله زه وایم چه ابن رسلان چه کوم تعین کړي دې هغه هم محتمل دې ځکه چه عبدالغنی هم د امام ابوداؤد په استاذانو کښې دې او هغوی ته هم ابن ابی عقیل وئیلې شی، ددې وجې نه حافظ په تقریب کښې د عبدالغنی بن رفاعه په نوم باندې د ابوداؤد رمز جوړ کړې دې، او په دې کتاب کښې په کتاب الحدود باب الرجم کښې د عبدالغنی بن رفاعه نه یو روایت راروان دې. چه څوک کتل غواړی او دې ګوری.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ زَادَ الْأَوْزَاعِيُّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الخ ﴾ په دې باندې کلام مونږ سره نزدې شبه په تفصیل سره تیر شو، ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَإِنَّمَا هَذَا لَفْظُ حَدِيثِ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ ﴾ یعنی د اقبال او ادبار زیادت د زهری په دې حدیث کښې صحیح نه دی کوم چه د ام حبیبه رضی الله عنها په سلسله کښې دې، خو دا زیادت د هشام بن عروة عن ابیه عن عائشة په حدیث کښې صحیح دی کوم چه د فاطمة بنت ابی حبیش رضی الله عنها په قصه کښې دې، او دا حدیث د عائشې رضی الله عنها په قصه د فاطمې رضی الله عنها هم ددې باب رومبې حدیث دې چه دهغې ابتداء په ﴿ حدثنا احمد بن یونس ﴾ سره ده، ښه ځان پوهه کړئ.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَزَادَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِيهِ أَيْضًا ﴾ د ایضا مطلب دا دې چه څنګه اوزاعی په دې حدیث کښې وهما یو زیادت ذکر کړو هم دغه شان ابن عیینه رحمه الله هم، لکه چه پوره په تفصیل سره په مخکښې باب کښې ذکر شو.

﴿ قوله وَحَدِيثُ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنِ الزُّهْرِيِّ فِيهِ شَيْءٌ يَقْرُبُ مِنَ الَّذِي زَادَ الْأَوْزَاعِيُّ فِي حَدِيثِهِ ﴾ د محمد بن عمرو حدیث هم هغه دې کوم چه ددې نه روستو متصلا راروان دې، مصنف رحمه الله فرمائی چه اوزاعی چه کوم زیادت د ام حبیبة رضی الله عنها په قصه کښې ذکر کړې دې هم ددې هم معنی د محمد بن عمرو په حدیث کښې مذکور دې، د محمد بن عمرو په حدیث کښې دی ﴿ اذا کان دم الحیضة فانه دم اسود یعرف ﴾ دا د اوزاعی زیادت قریب المعنی په دې وجه دی چه اوزاعی اقبال او ادبار ذکر کړې دې او د محدثینو په نزد اقبال او ادبار په تمیز او لون باندې محمول دې او ددې محمد بن عمرو په روایت کښې د لون ذکر صراحة دې.

[۲۸۶] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدٍ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِي حُبَيْشٍ، أَنَّهَا كَانَتْ تُسْتَحَاضُ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا كَانَ دَمُ الْحَيْضَةِ، فَإِنَّهُ أَسْوَدُ يُعْرَفُ، فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلَاةِ، فَإِذَا كَانَ الْآخَرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي، فَإِنَّمَا هُوَ عِرْقٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وقَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: حَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، مِنْ كِتَابِهِ هَكَذَا، ثُمَّ حَدَّثَنَا بِهِ بَعْدُ حِفْظًا، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ فَاطِمَةَ كَانَتْ تُسْتَحَاضُ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، قَالَ أَبُو دَاوُد وَقَدْ رَوَى أَنَسُ بْنُ سِيرِينَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي الْمُسْتَحَاضَةِ، قَالَ: إِذَا رَأَتِ الدَّمَ الْبَحْرَانِيَّ فَلَا تُصَلِّي، وَإِذَا رَأَتِ الطُّهْرَ وَلَوْ سَاعَةً فَلْتَغْتَسِلْ وَتُصَلِّي، وَقَالَ مَكْحُولٌ: إِنَّ النِّسَاءَ لَا تَخْفَى عَلَيْهِنَّ الْحَيْضَةُ، إِنَّ دَمَهَا أَسْوَدُ غَلِيظٌ، فَإِذَا ذَهَبَ

---

١): سنن النسائي/الطهارة ١٣٥ (٢١١) (تحفة الأشراف: ١٦٦٢٦،١٨٠١٩) (حسن)

ذٰلِكَ وَصَارَتْ صُفْرَةً رَقِيقَةً، فَإِنَّهَا مُسْتَحَاضَةٌ فَلْتَغْتَسِلْ وَلْتُصَلِّ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، فِي الْمُسْتَحَاضَةِ، إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ تَرَكَتِ الصَّلَاةَ، وَإِذَا أَدْبَرَتِ اغْتَسَلَتْ وَصَلَّتْ، وَرَوَى سُمَيٌّ وَغَيْرُهُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، تَجْلِسُ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، وَكَذٰلِكَ رَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى يُونُسُ، عَنِ الْحَسَنِ، الْحَائِضُ إِذَا مَدَّ بِهَا الدَّمُ تُمْسِكُ بَعْدَ حَيْضَتِهَا يَوْمًا أَوْ يَوْمَيْنِ، فَهِيَ مُسْتَحَاضَةٌ، وَقَالَ التَّيْمِيُّ، عَنْ قَتَادَةَ، إِذَا زَادَ عَلَى أَيَّامِ حَيْضِهَا خَمْسَةُ أَيَّامٍ، فَلْتُصَلِّ، وَقَالَ التَّيْمِيُّ: فَجَعَلْتُ أَنْقُصُ حَتَّى بَلَغَتْ يَوْمَيْنِ، فَقَالَ: إِذَا كَانَ يَوْمَيْنِ فَهُوَ مِنْ حَيْضِهَا، وَسُئِلَ ابْنُ سِيرِينَ عَنْهُ، فَقَالَ: النِّسَاءُ أَعْلَمُ بِذٰلِكَ.

ترجمه: د فاطمي بنت ابي حبيش نه روايت دې، بيشکه هغه به مستحاضه کېده نو هغې ته نبي ﷺ وفرمايل: کله چه د حيض وينه وي نو هغه توره وي پېژندل کېږي، کله چه وي دغه نو بنده شه د مانځه نه، کله چه وي بله نو اودس کوه او مونځ کوه بيشکه هغه رګ دی. وئيلی دي ابوداود: او وئيلی دي ابن المثنی، بيان کړی دی په دي سره مونږ ته ابن ابي عدي د خپل کتاب نه داسې، بيا ئي وروسته بيان اوکړو مونږ ته د حفظ نه هغه اووئيل حديث بيان کړی دی مونږ ته محمد بن عمرو د زهري نه او هغه د عروه نه او هغه د عائشې نه، بيشکه فاطمة وه چه مستحاضه کېده نو ذکر ئې کړه معنی د هغه حديث. وئيلی دي ابواود: او په تحقيق سره روايت کړی دی انس بن سيرين د ابن عباس نه په مستحاضه کښې هغه اووئيل: کله چه ووينې وينه دريابي مونځ دې نه کوي او کله چه ووينې پاکوالي اګر که يو ساعت وي نو غسل دي اوکړي او مونځ دي کوي. او وئيلی دي مکحول: بيشکه په ښځو باندې نه پټېږي د حيض وينه دهغې توره او سخته ده، کله چه لاړه شي دغه او ګرځي زيړ نرم نو دغه بيا مستحاضه ده غسل دي اوکړي او مونځ دي کوي. وئيلی دي ابوداود: او روايت کړی دی حماد بن زيد د يحيی بن سعيد نه او هغه د قعقاع بن حکيم نه او هغه د سعيد بن المسيب نه په مستحاضه کې: کله چه راشي حيض نو مونځ به پرېږدي، او کله چه لاړ شي نو غسل به اوکړي او مونځ به کوي. او روايت کړی دی سمي او غير د هغه نه د سعيد بن المسيب نه: کښېني به په شمار د ورځو د حيض د هغې. او همدارنګه روايت کړی دی حماد بن سلمة د يحيی بن سعيد او هغه د سعيد بن المسيب نه. وئيلی دي ابوداود: او روايت کړی دی يونس د حسن نه: حائضه نه بنديږي به وروسته د حيض دهغې نه يوه ورځ او يا دوه ورځي نو دا مستحاضه ده. او وئيلی دي تيمي د قتادة نه: کله چه زيات شي په ورځو د حيض دهغې پنځه ورځي نو مونځ دي کوي. او وئيلی دي تيمي: زه شروع شوم چه کمولې مې تر دې چه ورسېده دوه ورځو ته، نو هغه اووئيل: کله چه دوه ورځي وي نو هغه د حيض نه دي. او تپوس اوشو د ابن سيرين نه د هغې په باره کښې نو هغه اووئيل: ښځې ښه پوهه دي په دې.

تشريح: ۵: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ مِنْ كِتَابِهِ هٰكَذَا ثُمَّ حَدَّثَنَا بِهِ بَعْدُ حِفْظًا الخ ﴾ پورته په سند کښې د ابن المثنی استاد ابن ابی عدی دی، ابن المثنی دا وائي چه زما استاد ابن ابی عدی چه ماته دا حديث کله د خپل کتاب نه واورولو نو هم په دي

سند سره کوم چه پورته مذکور دي خو بيا ددې نه ځو ورځې پس هغوی چه کله ماته دا حديث په خپل حفظ باندې واورلو نو په سند کښې ئې فرق اوکړو، په دې دواړو کښې فرق دا دې چه په اول سند کښې عروة ابن الزبير روايت کوی د فاطمې نه او په دويم کښې د عائشې رضي الله عنها نه، دا کلام بعينه هم دغه شان د نسائي په روايت کښې هم دې.

الکلام علی قوله ﴿ فانه دم اسود يعرف ﴾

ځان پوهه کړه چه دا هم هغه حديث دې کوم چه د اعتبار لون په باره کښې صريح دې او د کوم حواله چه مخکښې ذکر شوې ده، ددې په سند کښې اختلاف او اضطراب مصنف رحمه الله خپله بيان کړې دې، پس شوکانی وائی ﴿ وقد ضعف الحديث ابوداؤد ﴾ او امام نسائی رحمه الله هم په دې باندې کلام کړې دې هغه دا چه ﴿ فانه دم اسود ﴾ د ابن ابی عدی نه علاوه بل چا نه دې ذکر کړې ﴿ لم يذكر احد ما ذكره ابن ابی عدی ﴾ او امام طحاوی رحمه الله په مشکل الاثار کښې فرمائی ﴿ انه مدرج ﴾ هم دغه شان حضرت شيخ په اوجز کښې ليکی دا حديث ثابت نه دې لکه چه علامه ابو الوليد باجی ددې اقرار کړې دې او شوکانی وائی چه امام ابوحاتم رازی دې ته منکر وئيلې دې او صاحب د الجوهر النقی وائی چه د ابن ابی حاتم په کتاب العلل کښې دی چه ما د خپل پلار ابوحاتم نه ددې حديث په باره کښې تپوس اوکړو فقال منکر او ابن القطان فرمائی، عندی منقطع.

د دې نه پس مصنف رحمه الله ډير روايات تعليقا ذکر کړې دی، د بعض نه عبرة بالايام معلوميږی او د بعض نه تميز او د بعضو نه استظهار.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَى يُونُسُ عَنِ الْحَسَنِ الخ ﴾ په دې تعليق کښې استظهار ذکر دې، حسن بصری رحمه الله د انقطاع حيض نه پس د يو يا دوه ورځو د استظهار قائل دې، دا مونږ سره بالتفصيل وړاندې تير شوې دی چه امام مالک رحمه الله هم د استظهار قائل دې.

﴿ وَقَالَ التَّيْمِيُّ عَنْ قَتَادَةَ - قَالَ التَّيْمِيُّ فَجَعَلْتُ أَنْقُصُ حَتَّى بَلَغَتْ يَوْمَيْنِ الخ ﴾ قتادة چونکه د تيمی استاد دې او هغه تر پنځو پورې د استظهار قائل وو، تيمی وائی چه ما هغوی ته د استظهار په ورځو کښې د کمی سوال اوکړو تر دې چه هغه د پنځو نه راکوزيدو سره په دوو باندې اودريدلو او وې وئيل چه دوه ورځې خو د استظهار د پاره ضروری دی

[٢٨٧]( ) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَغَيْرُهُ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ عَمِّهِ عِمْرَانَ بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ أُمِّهِ حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ، قَالَتْ: كُنْتُ أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْتَفْتِيهِ وَأُخْبِرُهُ، فَوَجَدْتُهُ فِي بَيْتِ أُخْتِي زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ، فَقُلْتُ: "يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي امْرَأَةٌ أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَمَا تَرَى فِيهَا قَدْ مَنَعَتْنِي الصَّلَاةَ وَالصَّوْمَ؟ فَقَالَ: أَنْعَتُ لَكِ الْكُرْسُفَ، فَإِنَّهُ يُذْهِبُ الدَّمَ، قَالَتْ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ، قَالَ: فَاتَّخِذِي ثَوْبًا، فَقَالَتْ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ، إِنَّمَا أَثُجُّ ثَجًّا، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَآمُرُكِ بِأَمْرَيْنِ، أَيَّهُمَا فَعَلْتِ أَجْزَأَ

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ٩٥ (١٢٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٥ (٦٢٢، ٦٢٧) (تحفة الأشراف: ١٥٨٢١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٤٣٩)، سنن الدارمي/الطهارة ٨٣ (٨١٢) (حسن)

عَنْكِ مِنَ الْآخَرِ، وَإِنْ قَوِيتِ عَلَيْهِمَا فَأَنْتِ أَعْلَمُ، قَالَ لَهَا: إِنَّمَا هَذِهِ رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ، فَتَحَيَّضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةَ أَيَّامٍ فِي عِلْمِ اللهِ، ثُمَّ اغْتَسِلِي حَتَّى إِذَا رَأَيْتِ أَنَّكِ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَنْقَأْتِ فَصَلِّي ثَلَاثًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَوْ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَأَيَّامَهَا وَصُومِي، فَإِنَّ ذَلِكَ يُجْزِيكِ، وَكَذَلِكَ فَافْعَلِي فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَكَمَا يَطْهُرْنَ مِيقَاتُ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ، وَإِنْ قَوِيتِ عَلَى أَنْ تُؤَخِّرِي الظُّهْرَ وَتُعَجِّلِي الْعَصْرَ فَتَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَتُؤَخِّرِينَ الْمَغْرِبَ وَتُعَجِّلِينَ الْعِشَاءَ ثُمَّ تَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ، فَافْعَلِي، وَتَغْتَسِلِينَ مَعَ الْفَجْرِ، فَافْعَلِي وَصُومِي إِنْ قَدَرْتِ عَلَى ذَلِكَ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَهَذَا أَعْجَبُ الْأَمْرَيْنِ إِلَيَّ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ عَمْرُو بْنُ ثَابِتٍ، عَنِ ابْنِ عَقِيلٍ، قَالَ: فَقَالَتْ حَمْنَةُ: فَقُلْتُ: هَذَا أَعْجَبُ الْأَمْرَيْنِ إِلَيَّ، لَمْ يَجْعَلْهُ مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، جَعَلَهُ كَلَامَ حَمْنَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَعَمْرُو بْنُ ثَابِتٍ رَافِضِيٌّ رَجُلُ سُوءٍ، وَلَكِنَّهُ كَانَ صَدُوقًا فِي الْحَدِيثِ، وَثَابِتُ بْنُ الْمِقْدَامِ رَجُلٌ ثِقَةٌ، وَذَكَرَهُ عَنْ يَحْيَى بْنِ مَعِينٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ، يَقُولُ: حَدِيثُ ابْنِ عَقِيلٍ فِي نَفْسِي مِنْهُ شَيْءٌ.

ترجمه: د حمنة بنت جحش نه روايت دې هغې وئيلي دي: زه به مستحاضه کېدم ډېره زياته، نو راغلم رسول الله ﷺ ته فتوى مې ترېنه غوښتله او خبر مې کړو هغه، نو ما هغه بيامونډلو په کور د خور زما کښې چه زينب بنت جحش ده، نو ما اووئيل: اې د الله رسوله! زه يوه ښځه يم چه مستحاضه کېږم په سخت حيض سره، ستا څه فيصله ده په هغې کښې، بيشکه زه ئې د مونځ او روژې نه منع کړې يم، نو هغه وفرمايل: زه تاته ښايم کرسف هغه ختموي وينه، هغې اووئيل هغه وينه د دېنه زياته ده، هغه وفرمايل: نو کيده يوه جامه. هغې اووئيل دا دهغې نه هم زياته ده، بيشکه زه بهيږم په بهيدلو سره، اووئيل رسول الله ﷺ: زه تاته امر کوم په دوه امرونو باندې کوم چه دې اوکړو جائز کېږي ستانه د هغې بل نه، او که ته قوي ئې په دواړو باندې نو تاته ښه پته ده، هغه وفرمايل هغې ته: دا يوه ټونګه ده د ټونګو د شيطان نه نو حيض تيروه شپږ ورځې او يا اوه ورځې د الله په علم کښې، بيا غسل کوه تردې چه ته ووينې چه ښه پاکه شوې ئې مونځ کوه دروېشت شپې او څلېرويشت شپې او ورځې، او روژه نيسه، بيشکه دا کار ستانه جائز کېږي، او همدارنګه کوه په هره مياشت کښې لکه څرنګه چه ښځې حائضې کېږي، او لکه څرنګه چه پاکېږي چه وقت د حيض او د طهر د هغوى دى، او که ته چېرته قوي شې په دې چه وروسته کړې ماسپخين او رامخکې کړې مازيګر او غسل اوکړې او جمع کړې په مابين د دواړو مونځونو د ماسپخين او مازيګر کښې، او وروسته کړې ماښام او رامخکې کړې ماخوستن، بيا غسل اوکړې او جمع کړې په مابين د دواړو مونځونو کښې نو اوکړه، او غسل اوکړې د صبا سره نو اوکړه، او روژه نيسه که چېرې تا قدرت ومونډلو په دې باندې، اووئيل رسول الله ﷺ او دا ډېر خوښ دى ماته په دواړو کارونو کښې. وئيلي دي ابوداود او روايت کړى دى ددې عمرو بن ثابت د ابن عقيل نه هغه وئيلي دي: اووئيل حمنې چه ما اووئيل: دا خوښ د دواړو کارونو دى ماته. دايې نه دى ګرځولى قول د نبي ﷺ ګرځولى ئې دى کلام د حمنې. وئيلي دي ابوداود: عمرو بن ثابت رافضي دى ناکاره سړى دى ليکن هغه رشتني دى په حديث کښې، او ثابت بن المقدام سړى دى ثقه، او ذکر کړى ئې دى د يحيى بن معين. وئيلي دي ابوداود: ما اوريدلي دي د احمد نه چه هغه وئيل: حديث د ابن عقيل نه زما په نفس کښې څه شى دى.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ – قوله حَمْنَةُ بِنتِ جَحْشٍ قَالَتْ كُنتُ أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً الخ ﴾ په دې کښې اختلاف دې [1] چه حمنة بنت جحش او ام حبيبة دواړه يو دی يا بيل بيل صحيح دا ده چه بيل بيل دی.

﴿ قوله أَنْعَتُ لَكِ الْكُرْسُفَ ﴾ کرسف مالوچو ته وائی چه هغه لوندوالې جذب کوی او خصوصا کله چې زاړه وی کوم ته چه زاړه مالوچ وائی، ﴿ قال فتلجمی ﴾ يعنی رسول اللهﷺ اوفرمائيل چه د وضع کرسف نه پس دا مقام په يو بله پټئ سره داسې اوتړه څنګه چه د ځاروی خوله په واړو سره تړلې شی، لجام معرب دې د لګام، په دې باندې حمنهؓ اووئيل ﴿ هو اکثر من ذلک ﴾ رسول اللهﷺ اوفرمائيل بيا د يوې بلې کپړې اضافه اوکړه، هغې اوفرمائيل ﴿ انما اثج ثجا ﴾ يقينا زه بهيږم په بهيدلو سره، مبالغة وائی چه زما ټول بدن وينې شو او ګويا زه خپله بهيږم، په دې باندې رسول اللهﷺ اوفرمائيل ﴿سَآمُرُكِ بِأَمْرَيْنِ﴾ يعنی زه تاته د دوه خبرو حکم کوم په دې کښې چه کوم هم اختياروې هغه به کافی وی.

﴿ قوله إِنَّمَا هَذِهِ رَكْضَةٌ من رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ ﴾ رَكْضَةٌ په معنی د لتې وهل، په دې کښې دواړه احتمالات دی، په حقيقت باندې هم محمول کيدې شی لکه چه په حديث کښې راځی چه د ماشوم د پيدائش نه پس شيطان هغه مسه کوی يعنی نوکاره پرې لګوی چه په هغې سره هغه چغه وهی، په دې صورت کښې مطلب دا شو چه د وينې کثرت د شيطان د لتې وهلو د وجې نه دې،دويم احتمال دادې چه د لتې وهلو نه مرادوسوسه اچول دی چه هغه مستحاضه په شک کښې اخته کولو سره پريشانه کوی او دهغې په ذهن کښې دا خبره اچوی چه هغه حائضه ده د مونځ قابله نه ده حال دا چه استحاضه د صوم او صلوة نه مانع نه ده.

﴿ قوله فَتَحَيَّضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةَ أَيَّامٍ ﴾ يعنی خپل خان حائضه منه په مياشت کښې شپږ يا اووهٔ ورځې، په اصل کښې دا معتادة وه او خپل عادت ترې نه هير شوې وو چه شپږ ورځې دې يا اووهٔ ورځې، ګويا دا متحيره شوه لهذا رسول اللهﷺ هغې ته د تحری حکم اوفرمائيلو چه په کوم عدد باندې تحری واقع شی هغه دې اختيار کړی، او د خطابیؒ رائې دا ده چه دا مبتدئه وه او د مبتدئه حکم دا دې چه هغه به د غالب حيض اعتبار کوی او هغه شپږ يا اووهٔ ورځې دې په دې وجه رسول اللهﷺ د شپږو يا اووهٔ ورځو حکم اوفرمائيلو (قاله ابن رسلان) او حضرت شيخ په هامش بذل کښې ليکی چه د بيهقی رائې هم دا ده کومه چه د خطابی ده، او دا هم وئيلې شوې دی چه دا ﴿او﴾ شک د راوی دې.

﴿ فِي عِلْمِ اللَّهِ ﴾ يعنی زه تاته حکم شرعی بيانوم، اوس وړاندې ته پوهه شه او ستا رب چه ته په دې باندې ښه طريقې سره عمل کوې يا نه، يا علم الله په معنی د حکم الله يعنی کومه خبره چه زه تاته کوم د استحاضې په سلسله کښې پس هغه د الله پاک حکم دې يعنی حکم شرعی دې (کذا فی العون عن ابن رسلان) د بنده رائې دا ده چه په ماقبل کښې چه کوم د شپږو

[1] د . هذا الاختلاف في البذل تحت حديث فرايت مركنها ملآن دما)

یا اووهٔ ورځو د تحری حکم ورکړې شوې دې دا هم دهغې سره متعلق دې او علم الله کنایة ده د ما هو الصواب الموافق للواقع نه ځکه چه کومه خبره د الله پاک په حکم کښې وی هغه به یقینا صحیح او حقیقت وی لهذا معنی دا شوه چه ته تحری اوکړه د ما هو الصواب یعنی صحیح صحیح اندازه اولګوه شپږ یا اووهٔ چه هر یو وی.

﴿ قوله وَإِنْ قَوِيتِ عَلَى أَنْ تُؤَخِّرِي الخ ﴾ ددې ځائې نه د امر ثانی بیان کیږی، رسول اللهﷺ فرمائیلې وو چه زه به تاته د دوه خبرو حکم کوم چه په هغې کښې یو خبره خو تیره شوه هغه دا چه د شپږ یا اووهٔ ورځو د تحری کولو نه پس په میاشت کښې یو ځل غسل کولو سره مونځونه شروع کړه او امر ثانی کوم چه دلته بیان فرمائی هغه دا دې چه شپږ یا اووهٔ ورځې د حیض مستثنی کولو سره بیا روزانه جمع بین الصلوتین په یو غسل کوه، او د فجر د مانځهٔ دپاره مستقل غسل، په دې صورت کښې به روزانه «دیرویش یا ځلیریشت ورځو پورې» درې کرته غسل وی.

د أَعْجَبُ الأَمْرَيْنِ إِلَيَّ مطالب:

﴿ قوله أَعْجَبُ الأَمْرَيْنِ إِلَيَّ ﴾ امر ثانی یعنی جمع بین الصلوتین بغسل ددې حکم فرمائیلو نه پس رسول اللهﷺ فرمائی چه دا امر ثانی زما په نزد په دواړو کښې زیات خوښ دې، اعجب د اسم تفضیل صیغه ده جمع بین الصلوتین بغسل خو دې مفضل کوم چه غوره کړې شوې دې ددې مفضل علیه څهٔ دې؟ په دې کښې دوه اقوال مشهور دی، بعض شارحینو چه په هغوی کښې ملا علی قاری، حضرت سهارنپوری او هم دغه شان په کوکب کښې د حضرت ګنګوهیؒ رائې دا ده چه ددې مفضل علیه غسل لکل صلوة دې چه دهغې ذکر اګرچه په دې روایت کښې نشته خو د مستحاضې په نورو روایاتو کښې موجود دې نو مطلب دا شو چه دا امر ثانی یعنی جمع بین الصلوتین بغسل زما په نزد زیات غوره دې په نسبت د غسل لکل صلوة. ځکه چه هغه شاق زائد دې او په دې کښې مشقت کم دې او فائده د دواړو تقریبا یو ده چه هر مونځ په غسل سره شو، په دې صورت کښې به اعجب په معنی د اسهل وی، او دویم قول دا دې چه د اعجب مفضل علیه غسل لکل صلوة نه دې ځکه چه هغه خو دلته مذکور نه دې بلکه ددې مفضل علیه هغه امر اول دې کوم چه هم ددې حدیث په شروع کښې ذکر دې یعنی د تحری نه پس په پوره میاشت کښې صرف یو ځل غسل کول، او په دې صورت کښې به د رسول اللهﷺ دارشاد مطلب دا وی چه په پوره میاشت کښې د یو ځل غسل کولو په مقابله کښې هره ورځ جمع بین الصلوتین بغسل زیات غوره دې ځکه چه په دې کښې احتیاط زیات دې، دا مطلب حضرت شیخ په حاشیه د کوکب کښې اختیار کړې دې کوم چه شیخ الاسلام حضرت مدنیؒ هم غوره کړې وو، او ددې مطلب د تحسین دپاره ئې د دیوبند نه سهارنپور ته تشریف راوړلو او حضرت شیخ ته ئې اوفرمائیل چه تاسو چه د اعجب الامرین کوم مطلب په حاشیه د کوکب کښې لیکلې دې زمونږ ډیر زیات خوښ شو او وې فرمائیل چه څومره غټه خبره ده چه په مشرانو کښې دا خبره چا هم نه ده لیکلې په دې باندې شیخ اوفرمائیل، زه ددې ذمه دار یم چه چا ولې نه ده لیکلې.

خان پوهه کړه چه دا مطلب صاحب د عون المعبود هم اختیار کړې دې، خو هغوی د اعجب کیدو وجه بله لیکلې ده چه په دې کښې مشقت زیات دې والاجر علی قدر المشقة والنبیﷺ یجب ما فیه اجر عظیم،دا علت حضرت سهارنپوریؒ په بذل کښې رد فرمائیلې دې چه دا صحیح نه دی ځکه چه رسول اللهﷺ دامت په حق کښې امر اسهل غوره کولو نه امر اصعب.

خان پوهه کړه چه ددې حدیث چه کوم اول مطلب لیکلې شوې دې یعنی دا چه د جمع بین الصلوتین بغسل مقابل غسل لکل صلوة دې هم دا رائې د امام ابوداؤدؒ هم معلومیږی په دې وجه هغوی وړاندې باب کوم چه په ﴿ غسل لکل صلوة ﴾ باندې دې دهغې په اخر کښې فرمائیلې دی ﴿ قال ابوداؤد فی حدیث ابن عقیل الامران جمیعا ﴾ د ابن عقیل د حدیث نه په ظاهره هم حدیث د حمنةؓ مراد دې کوم چه دلته روان دې په دې وجه چه ددې په سند کښې هم یو راوی ابن عقیل دې.

د ﴿ أعجب الامرین الی ﴾ یو مطلب بل هم واورئ هغه دا چه رسول اللهﷺ فرمائی چه جمع بین الصلوتین بغسل د استحاضه د وجې نه زما په نزد زیات اولی دې په نسبت د جمع بین الصلوتین لاجل السفر، د مشکوة مشهور شارح ابن الملک هم دا معنی لیکلې ده خو ملا علی قاریؒ دې معنی ته خلاف ظاهر وئیلې ده.

بَابُ مَنْ رَوَى أَنَّ الْمُسْتَحَاضَةَ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ

باب دې په بیان دهغه چا کښې چې وائی چې مستحاضه به غسل کوې دهر مانځه دپاره

په مرقاة کښې لیکلې دی چه د غسل لکل صلوة د وجوب قائل بعض صحابه کرامؓ لکه سیدنا علی، ابن مسعود، ابن الزبیر وغیرهم دی. او مصنفؒ په آخر د باب کښې د ابن عباسؓ نوم هم لیکلې دې.

[٢٨٨]([1]) حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، وَعَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ خَتَنَةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ، فَاسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ هَذِهِ لَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، وَلَكِنْ هَذَا عِرْقٌ، فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي"، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ فِي مِرْكَنٍ فِي حُجْرَةِ أُخْتِهَا زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ حَتَّى تَعْلُوَ حُمْرَةُ الدَّمِ الْمَاءَ.

ترجمه: د عائشې ؓ نه چه د رسول اللهﷺ بي بي ده روایت دې، بیشکه ام حبیبه بنت جحش خښنی د رسول اللهﷺ په نکاح د عبد الرحمن بن عوف کښې، مستحاضه شوه اوه کاله، فتوی ئې طلب کړه د رسول اللهﷺ نه په دغې کښې، نو وفرمایل رسول اللهﷺ دا حیض نه دی، لکن دا رګ دی غسل اوکړه او مونځ کوه اووئیل عائشې وه چه غسل به ئې کولو په لګن کښې په کوټه د خور خپله کښې چه زینب بنت جحش ده، تردې چه را اوچت به شو سوروالی د وینې په اوبو کښې.

[1]: انظر حدیث رقم: ٢٨٥، (تحفة الأشراف: ١٧٩٢٢، ١٦٥٧٦) (صحیح)

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ – قوله قَالَتْ عَائِشَةُ فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ فِي مِرْكَنٍ ﴾ يعنى ام حبيبة رضي الله عنها به په يو لوئي لوښي كښې اوبه واچولې او په هغې كښې ناسته كولو سره به ئې غسل كولو او چونكه استحاضه ئې جارى وه په دې وجه د وينې رنګ به ئې په وينه باندې غالب شو خو ظاهره دا ده چه چونكه دا اوبه ناپاكې وې ددې نه پس به ئې پاكې اوبه په بدن باندې ضرور بهيولې، او دا په دې طريقه وو چه د اوبو په لوښي كښې كيناستل د علاج دپاره وو.

[٢٨٩](١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَخْبَرَتْنِي عَمْرَةُ بِنْتُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ.

ترجمه: روايت دى د ام حبيبه نه ددې حديث، وئيلى دي عائشې رضي الله عنها وه چه غسل به ئې كولو د هر مانځه دپاره.

[٢٩٠](٢) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ فِيهِ: فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ الْقَاسِمُ بْنُ مَبْرُورٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ جَحْشٍ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، وَرُبَّمَا قَالَ مَعْمَرٌ عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، بِمَعْنَاهُ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، وَابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، وَقَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِي حَدِيثِهِ: وَلَمْ يَقُلْ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ. وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الْأَوْزَاعِيُّ أَيْضًا، قَالَ فِيهِ: قَالَتْ عَائِشَةُ: فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ.

ترجمه: د عائشې نه روايت دې په دې حديث سره، هغه وفرمايل په دې كې وه هغه چه غسل ئې كولو د هرمانځه دپاره. وئيلى دي ابوداود: روايت كړى دى قاسم بن مبرور د يو نس نه او هغه د ابن شهاب نه او هغه د عمرې نه او هغې د عائشې نه او هغې د ام حبيبة بنت جحش نه په هغې سره. او همدارنګه نقل كړى دى هغې لره معمر د زهري نه، او هغه د عمرې نه، او هغې د عائشې نه او كله به وئيل معمر روايت دى عمري نه عن ام حبيبة په معنى د هغه حديث سره. او همدارنګه روايت كړى دى اوزاعي هم هغه اووئيل دي كې وئيلى دي عائشې: وه هغه چه غسل به ئې كولو د هر مانځه لپاره

[٢٩١](٣) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْمُسَيَّبِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، وَعَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ، "فَأَمَرَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَغْتَسِلَ"، فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې بېشكه ام حبيبه مستحاضه شوه اوه كاله نو امر ورته اوكړو رسول الله ﷺ چه غسل دي اوكړي، نو وه چه غسل به ئې كولو د هر مانځه دپاره.

[٢٩٢](٤) حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، عَنْ عَبْدَةَ، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أُمَّ

---

(١): انظر حديث رقم (٢٨٧)، (تحفة الأشراف: ١٥٨٢١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٣٤/٦) (صحيح)

(٢): صحيح مسلم/الحيض ١٤ (٣٣٤)، سنن الترمذي/الطهارة ٩٦ (١٢٩)، (تحفة الأشراف: ١٦٥٨٣) (صحيح)

(٣): صحيح البخاري/الحيض ٢٧ (٣٢٧) (تحفة الأشراف: ١٧٩١٠، ١٦٦١٩) (صحيح)

(٤): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٦٦١٠، ١٦٤٦٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٣٧/٦) (صحيح)

حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ اسْتُحِيضَتْ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَهَا بِالْغُسْلِ لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، وَلَمْ أَسْمَعْهُ مِنْهُ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: اسْتُحِيضَتْ زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشٍ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اغْتَسِلِي لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ عَبْدُ الصَّمَدِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ كَثِيرٍ، قَالَ: تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهٰذَا وَهْمٌ مِنْ عَبْدِ الصَّمَدِ، وَالْقَوْلُ فِيهِ قَوْلُ أَبِي الْوَلِيدِ.

ترجمه: د عائشي ﷺ نه روايت دي ببشكه ام حبيبة بنت جحش حائضه شوه په زمانه د رسول الله ﷺ كې: نو امر ئې اوكړو هغې ته په غسل باندې د هر مانځه دپاره. او سوق د حديث ئې اوكړو. وئيلى دي ابوداود: او نقل كړى دى ابو الوليد الطيالسي او ما نه دى اوريدلى د هغه نه، د سليمان بن كثير نه او هغه د زهري نه او هغه د عروة نه او هغه د عائشي نه هغې وئيلى دي: مستحاضه شوه زينب بنت جحش، نو اووئيل ورته نبي ﷺ غسل اوكړه د هر مانځه دپاره. او سوق د حديث ئې اوكړو. وئيلى دي ابوداود: او نقل كړى دى عبدالصمد د سليمان بن كثير نه هغه وئيلى دى: اودس اوكړه د هر مانځه دپاره. وئيلى دي ابوداود: اودا وهم دى د عبد الصمد نه، او صحيح قول په دې كښې قول د ابو الوليد دى.

تشريح: ٥: ﴿ حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ – قوله فَأَمَرَهَا بِالْغُسْلِ لِكُلِّ صَلَاةٍ ﴾ ځان پوهه كړه چه دا ترجمة الباب په غسل لكل صلوة باندې دې، په دې باب كښې مصنف ﷫ دير روايتونه ذكر كړي دى په بعضو كښې خو غسل لكل صلوة مطلقا نه دې ذكر شوې، او په بعض كښې دى ﴿ فكانت تغتسل لكل صلوة ﴾ يعنى هغې به خپله غسل لكل صلوة كولو ګويا رسول الله ﷺ هغې ته ددې حكم نه وو فرمائيلې، د باب د اكثرو رواياتو مدار په زهرى باندې دې، او د زهرى نه روايت كونكى د هغوى دير شاګردان دى پس د ټولو نه اول حديث كښې د هغوى شاګرد عمرو بن الحارث وو، په دويم حديث كښې يونس وو، په دريم كښې ليث بن سعد دې او په يو روايت كښې ابن ابى ذئب دې دا ټول روايات هم په دې باب كښې ذكر شوى دى په دې كښې په يو كښې هم غسل لكل صلوة مرفوعا مذكور نه دې او جمهور علماء كرام هم د مستحاضه دپاره د غسل لكل صلوة قائل نه دى.

د جمهورو د طرف نه د حديث الغسل لكل صلوة جوابات او په هغې كښې د مصنف ﷫ رائې

خو يو روايت په دې باب كښې په طريق د ابن اسحق عن الزهرى دې په هغې كښې غسل لكل صلوة مرفوعا ذكر شوې دې، لهذا دې روايت ته د جمهورو د مسلک خلاف وئيلې كيدې شى، جواب دا دې چه په اصل كښې دا حديث يو دې چه دهغې طرق مختلف دى اكثر راويانو غسل لكل صلوة مرفوعا نه دې ذكر كړې صرف د ابن اسحاق په طريق كښې دى او هغه متكلم فيه دې او كه دا روايت صحيح هم اومنلې شى نو دا په استحباب او علاج باندې محمول دې، او د امام طحاوى ﷫ رائې د نسخ ده، دا څه چه مونږ اووئيل دا د جمهورو د طرف نه دى، خو د مصنف ﷫ رائې دا ده چه حديث الغسل لكل صلوة مرفوعا ثابت دې لكه چه د ابن اسحق په روايت كښې دى، او بيا وړاندې تلو سره مصنف ﷫ ددې تائيد هم پيش كوى.

(قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ وَلَمْ أَسْمَعْهُ مِنْهُ) دا د ابن اسحق د روايت تائيد دې خو په دې کښې اشکال دا دې [۱] چه د ابن اسحق روايت بلکه د باب ټول روايات کوم چه د ام حبيبة رضي الله عنها په قصه کښې دی او دا روايت کوم چه تاسو په تائيد کښې پيش کوئ، د زينب بنت جحش رضي الله عنها په قصه کښې دی، او دويمه خبره دا ده چه ددې روايت په باره کښې مصنف ﷫ خپله فرمائی چه ما دا روايت د ابوالوليد طيالسی نه نه دې اوريدلې، لهذا دا روايت خو منقطع شو، په حديث منقطع سره به څۀ تائيد راشی.

(قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ عَبْدُ الصَّمَدِ........ وَهَذَا وَهَمٌ مِنْ عَبْدِ الصَّمَدِ) ددې حاصل دا دې چه مصنف ﷫ چه کوم روايت اوس په تائيد کښې پيش کړې وو هغې لره د سليمان نه روايت کونکې ابوالوليد وو، په دې کښې خو بيشکه غسل لکل صلوة مذکور دې خو هم هغه روايت د سليمان نه عبد الصمد هم روايت کوی او هغوی په ځائې د غسل لکل صلوة، وضوء لکل صلوة ذکر کړې دې په دې سره د مصنف ﷫ تائيد ختم شو، په دې وجه مصنف ﷫ ددې جواب دا ورکوی چه د عبد الصمد روايت وهم دې او د ابوالوليد روايت صحيح دې، خو بيهقی وائی لکه چه په بذل کښې دی چه د ابوالوليد روايت هم غير محفوظ دې.

[٣٠٣] ([۲]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ أَبِي الْحَجَّاجِ أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: أَخْبَرَتْنِي زَيْنَبُ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهَرَاقُ الدَّمَ وَكَانَتْ تَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ وَتُصَلِّي"، وَأَخْبَرَنِي أَنَّ أُمَّ بَكْرٍ، أَخْبَرَتْهُ أَنَّ عَائِشَةَ، قَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ فِي الْمَرْأَةِ تَرَى مَا يُرِيبُهَا بَعْدَ الطُّهْرِ: إِنَّمَا هِيَ، أَوْ قَالَ: إِنَّمَا هُوَ عِرْقٌ، أَوْ قَالَ: عُرُوقٌ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَفِي حَدِيثِ ابْنِ عَقِيلٍ الْأَمْرَانِ جَمِيعًا، وَقَالَ: إِنْ قَوِيتِ فَاغْتَسِلِي لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَإِلَّا فَاجْمَعِي، كَمَا قَالَ الْقَاسِمُ فِي حَدِيثِهِ: وَقَدْ رُوِيَ هَذَا الْقَوْلُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ، وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا.

ترجمه: د ابو سلمة نه روايت دې هغه وائی چه خبر راکړی دی ماته زينب بنت ابي سلمة، بيشکه يوه زنانه وه چه وينه ئې تويوله، او وه په نکاح د عبد الرحمن بن عوف کښې، بيشکه رسول الله ﷺ هغې ته امر اوکړو چه غسل اوکړي په وخت د هر مانځه کښې او مونځ اوکړي. او خبر راکړی دی ماته ام بکر بيشکه عائشې وئيلی دی. يقيناً رسول الله ﷺ اووئيل: په باره د زنانه کښې چه ويني هغه څه چه هغه په شک کښې اچوي وروسته د ماسپخين نه: بيشکه هغه رګ دی. او يا هغه اووئيل: رګونه دي. وئيلی دي ابوداود: او په حديث ابن عقيل کښې دواړه کارونه دي، او هغه وفرمايل که ستا طاقت وي نو غسل اوکړه د هر مانځه دپاره، او که داسې نه وي نو جمع کوه لکه څنګه چه وئيلی دي قاسم په

---

[۱]، د مصنف ﷫ د طرف نه ددې توجيه دا کيدې شی چه د مصنف ﷫ غرض د طريق ابن اسحق تقويت مقصود نه دې، بلکه د نفس مسئلې په حيثيت سره د غسل لکل صلوة دپاره يو بل حديث په طور د شاهد پيش کوی. هذا ما عندې)

[۲]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٩٧٦، ١٥٨٨٦) (صحيح)

خپل حديث كښې، او په تحقيق سره روايت شوى دى ددې قول د سعيد بن جبير نه او هغه د علي نه او هغه ابن عباس رضي الله عنهما نه.

تشريح: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَفِي حَدِيثِ ابْنِ عَقِيلٍ الْأَمْرَانِ جَمِيعًا ﴾ مصنف رحمه الله دا خبره كوى چه ددې باب په رواياتو كښې صرف غسل لكل صلوة مذكور دې خو د ابن عقيل په حديث كښې دوه ځيزونه مذكور دى غسل لكل صلوة او جمع بين الصلوتين بغسل دا مخكښې مونږ سره تير شوې دى چه د اكثرو شارحينو رائې دا ده چه د مصنف رحمه الله مراد په حديث د ابن عقيل سره هم هغه حديث د حمنة دې چه په هغې كښې ﴿ سامرک بامرين ﴾ مذكور دې خو په دې كښې اشكال دا دې چه په حديث د حمنة كښې خو صرف جمع بين الصلوتين بغسل مذكور دې غسل لكل صلوة مصرح نه دې حضرت شيخ رحمه الله فرمائى ممكنه ده د مصنف رحمه الله مراد په دې سره چرته بل حديث وى چه په هغې كښې دواړه حكمونه صراحة ذكر وى، والله تعالى اعلم.

بَابُ مَنْ قَالَ تَجْمَعُ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ وَتَغْتَسِلُ لَهُمَا غُسْلًا

باب دې په بيان د هغه چا كښې چه جمع كوي به دوه مونځونه او غسل به كوي دواړو لپاره يو غسل

[۲۹۳]() حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: اسْتُحِيضَتِ امْرَأَةٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "فَأُمِرَتْ أَنْ تُعَجِّلَ الْعَصْرَ وَتُؤَخِّرَ الظُّهْرَ وَتَغْتَسِلَ لَهُمَا غُسْلًا، وَأَنْ تُؤَخِّرَ الْمَغْرِبَ وَتُعَجِّلَ الْعِشَاءَ وَتَغْتَسِلَ لَهُمَا غُسْلًا، وَتَغْتَسِلَ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ غُسْلًا"، فَقُلْتُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ: أَعَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ: لَا أُحَدِّثُكَ إِلَّا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَيْءٍ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلي دى: حائضه شوه يوه ښځه په زمانه د رسول الله ﷺ كښې نو امر ورته اوشو چه رامخكې كړي مازيګر او وروسته كړي ماسپخين او غسل اوكړي دواړو لپاره يو غسل، او وروسته كړي ماښام او رامخكې كړي ماسخوتن او غسل اوكړي دواړو لپاره يو غسل، او غسل اوكړي د صباح مونځ لپاره يو غسل نو ما تپوس اوكړو د عبد الرحمن نه چې دا نبي ﷺ نه مروى دى، هغه اووئيل: زه حديث نه بيانوم تاته مګر د نبي ﷺ نه

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ – قوله فَالَتِ اسْتُحِيضَتِ امْرَأَةٌ ﴾ دا سهله بنت سهيل رضي الله عنها هم كيدې شي چه دهغې ذكر په وړاندې روايت كښې راروان دې او حمنة بنت جحش هم، بهر حال رسول الله ﷺ هغې ته د جمع بين الصلوتين بغسل حكم اوفرمائيلو.

جمع بين الصلوتين بغسل والا روايات باندې د عمل دپاره د مسلک احناف پيش نظر توجيه

خان پوهه كړه چه په جمع بين الصلوتين والا روايات باندې د عمل كولو دپاره د جمهورو د مسلک پيش نظر خو هيڅ اشكال نشته ځكه چه د هغوى په نزد جمع حقيقى جائز ده لكه چه د احنافو په نزد په سفر كښې نه جمع حقيقى نه هلته جائز ده او نه دلته، اوس كه

(): سنن النسائي/الطهارة ۱۳٦ (۲۱٤)، والحيض ٦ (۳٦۰)، (تحفة الأشراف: ۱۷٤۹٥)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ۸۲ (۷۹۸) (صحيح)

مونږ دا په جمع صوري باندې محمول کوو (۱) نو د مستحاضه د معذور کېدو د وجې نه به د نقض وضوء بخروج الوقت اشکال واردېږي ځکه چه په خروج د وخت سره د معذور طهارت زائل شي ددې جواب شیخ عبدالحق محدث دهلوی په لمعات کښې دا ورکړې دې چه ممکنه دا چه داسې اوونیلې شي چه د عام معذورینو حکم خو هم دا دې چه د وخت خروج د هغوی په حق کښې ناقض دې خو ددې حدیث په رڼا کښې د مستحاضې حکم ددې نه مستثنی دې (یعنی اګر که زمونږ فقهاء کرامو ددې تصریح نه وی کړې) دویم جواب ددې دا کېدې شي چه هم ددې باب په آخری حدیث کښې د یو لفظ زیادت راروان دې چه په هغې سره به انشاء الله د مسلک احناف نه اعتراض لرې شي هغه دا چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل ﴿ وتوضاء فیما بین ذلک ﴾. اوس به په دې حدیث باندې د عمل کولو شکل دا وی چه د ماسپخین په آخری وخت کښې به غسل کولو سره د ماسپخین مونځ اوکړی بیا چه کله د عصر وخت داخل شي نو اودس کولو سره دې د مازیګر مونځ اوکړی هم دغه شان دې په آخری وخت د مغرب کښې غسل اوکړی، بیا دې د دخول عشاء نه پس اودس کولو سره د ماسخوتن مونځ اوکړی ددې لفظ ﴿ توضاء فیما بین ذلک ﴾ شرح حضرت په بذل کښې هم دغه شان فرمائیلې ده او دا ئې هم لیکلې دی چه د معذور اودس د خروج وقت نه پس باقی نه پاتې کېږي.

خو واضحه دې وی چه ددې جملې دویمه معنی هم کېدې شي (۲) چه ﴿ وتوضاء فیما بین ذلک﴾ ای لاحداث اخری غیر الاستحاضة یعنی د استحاضه د وجې نه د ظهر او عصر د مانځه دپاره یو غسل کافی شو، په دې سره به هغه دواړه مونځونه ادا کوی خو که د وختونو ترمینځه د استحاضه نه علاوه بل څه حدث بیا اوموندلې شو نو دهغې دپاره به اودس کوی. پس د مالکیانو په نزد ددې جملې هم دا معنی متعین ده ځکه چه استحاضه د هغوی په نزد مطلقا ناقض نه ده، نه په وخت کښې دننه نه روستو، او شوافع چونکه په جمع بین الصلوتین کښې د جمع حقیقی قائل دی په دې وجه د هغوی په نزد خو به د خروج وخت اشکال بالکل نه وی پس هغوی به د خپل مسلک د وجې نه د ﴿ وتوضاء فیما بین ذلک ﴾ دا معنی اخلی ای لفرض اخر یعنی یو غسل خو د ظهر او عصر دپاره کافی شو اوس که مستحاضه په دې دوران کښې د یو بل فرض مونځ قضاء کول غواړی نو دهغې دپاره دې اودس اوکړی ځکه چه د شوافعو په نزد د معذور په حق کښې وضوء لکل صلوة واجب دی.

د مثل اول او د مثل ثانی سره متعلق د مولانا انور شاه صاحب رحمه الله مخصوص رائې:

---

(۱) په داسې طریقه چه په آخر وخت د ظهر کښې مونځ اوکړی او بیا د مازیګر د وخت شروع کېدو په اول وخت کښې د مازیګر مونځ هم په دې غسل سره اوکړی، اوس ښکاره ده چه څنګه په خروج د وخت سره د معذور اودس مات شی هم دغه شان به دا غسل هم ماتیږی، لهذا د مازیګر مونځ به بغیر د طهارت نه وی.

(۲) خو ظاهره دا ده چه ددې دویمې معنی د مراد کولو په صورت کښې به په احنافو باندې د راتلونکی اشکال دپاره دا حدیث رافع نه وی فتامل.

د مولانا انور شاه صاحب ﷫ يو بيله رائې ده هغوی فرمائي چه مختلف روايات حديثيه لره کتلو سره زما رائې دا قائم شوې ده چه د زوال نه واخله تر مثل اول پورې خالص د ظهر وخت دې او د مثل ثاني نه تر غروب پورې خالص وخت د عصر دې، او د مثل اول او ثاني ترمينځه په معذورينو کښې لکه چه د مستحاضې او مسافر په حق کښې دواړه پکار راتلې شي ګويا دا درميانه وخت د معذورينو په حق کښې دې دا وخت مشترک بين الظهر والعصر اومنلې شي، او هم دغه شان د مغرب آخري وخت او د عشاء اول وخت يعنې شفق ابيض کوم چه د جمهورو په نزد خو د عشاء وخت دې او د امام صاحب ﷫ په نزد د مغرب، هغه دې هم مشترک اومنلې شي.

﴿ قوله فَقُلْتُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم– فَقَالَ لاَ أُحَدِّثُكَ الا عَنِ النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم ﴾ دلته په دې عبارت کښې د کتاب نسخې مختلف دی، د بذل په نسخه کښې بل شان دی، په هغې کښې بغير د استثناء نه داسې دی ﴿ لاَ أُحَدِّثُكَ عَنِ النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم– بِشَىْءٍ ﴾ او د بذل په نسخه کښې اقرب الى القياس دا معلوميږي څکه چه دلته په وړاندې عبارت کښې ﴿ بشئ ﴾ راروان دې، ﴿ الا ﴾ په دې صورت کښې ددې جوړ نه معلوميږي، بهر حال تشريح ددې مقام دا ده چه پورته په روايت کښې راغلې دی ﴿ فامرت ﴾ په دې کښې ددې خبرې تصريح نشته چه دې زنانه ته دا حکم د چا د طرف نه ورکړې شوې وو نو په دې باره کښې شعبه د خپل استاذ عبد الرحمن نه تپوس کوی چه آيا دا امر د رسول الله ﷺ د طرف نه وو؟ په دې باندې هغوی دا جواب ورکړو، د ﴿ الا ﴾ په صورت کښې مطلب ښکاره دې يعنې زه تاته حديث نه بيانوم مګر د رسول الله ﷺ، دا امر هم د هغوی د طرف نه وو، او بغير د الا نه لکه چه په بله نسخه کښې دی، د عبارت دوه مطلبونه کيدې شی، يو دا چه زه ددې امر نسبت صراحة د رسول الله ﷺ طرف ته نه شم کولې څکه چه دا روايت هم دغه شان بغير د تصريح نسبت نه ماته رارسيدلې دې، نو اوس که رسول الله ﷺ مراد وی نو هم زه د خپل طرف نه نسبت کول خلاف احتياط دی، دويم مطلب ددې هغه کيدې شی کوم چه حضرت په بذل کښې اختيار فرمائيلې دې چه دلته استفهام انکاری مقدر دې او مطلب دا دې چه آيا زه تاسو ته د رسول الله ﷺ څه حديث نه بيانوم يعنې دا هم د رسول الله ﷺ نه مروی دې، چه کله استفهام انکاری مقدر اومنلې شو نو نفی د نفی سره يوځائې کيدو باندې اثبات شو.

[۲۹۵] (¹) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ سَهْلَةَ بِنْتَ سُهَيْلٍ، اسْتُحِيضَتْ، فَأَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "فَأَمَرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، فَلَمَّا جَهَدَهَا ذَلِكَ، أَمَرَهَا أَنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ بِغُسْلٍ، وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِغُسْلٍ، وَتَغْتَسِلَ لِلصُّبْحِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ امْرَأَةً اسْتُحِيضَتْ، فَسَأَلَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَهَا بِمَعْنَاهُ.

(¹): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۲۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶/۱۱۹، ۱۳۹) (ضعيف)

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، بيشکه سهلة بنت سُهيل مستحاضه شوه نو راغله نبي ﷺ ته نو هغه ورته امر اوکړو چه غسل اوکړه د هر مانځه په وخت کښې. هرکله چه ورته دا ګرانه پرېوته، نو امرېې ورته اوکړو چه جمع کړي په مابين د ماسپخين او مازيګر کښې په يو غسل سره، ماښام او ماسخوتن په يو غسل سره، او غسل اوکړې د صباح د مانځه دپاره. وئيلی دي ابوداود: او نقل کړی دی ابن عيينة د عبد الرحمن بن مقسم نه او هغه د خپل پلار نه، بيشکه يوه ښځه مستحاضه شوه نو تپوس ئې اوکړو د رسول الله ﷺ نه نو امرېې ورته اوکړو په معنی د هغې سره.

[۲۹۶] () حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ سُهَيْلٍ يَعْنِي ابْنَ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ اسْتُحِيضَتْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ تُصَلِّ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "سُبْحَانَ اللهِ، إِنَّ هَذَا مِنَ الشَّيْطَانِ، لِتَجْلِسْ فِي مِرْكَنٍ فَإِذَا رَأَتْ صُفْرَةً فَوْقَ الْمَاءِ فَلْتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْلًا وَاحِدًا وَتَغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسْلًا وَاحِدًا وَتَغْتَسِلْ لِلْفَجْرِ غُسْلًا وَاحِدًا وَتَتَوَضَّأُ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ مُجَاهِدٌ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، لَمَّا اشْتَدَّ عَلَيْهَا الْغُسْلُ، أَمَرَهَا أَنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَهُوَ قَوْلُ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ، وَعَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ.

ترجمه: د اسماء بنت عميس نه روايت دې هغې وئيلی دی: ما اووئيل: اې د الله رسوله! بيشکه فاطمة بنت ابي حبيش مستحاضه شوه (د فلاني فلاني وخت نه) هغې مونځ نه دی کړی، نو اووئيل رسول الله ﷺ: سبحان الله، بيشکه دا د شيطان نه دی، هغه دې کينې په يو لګن کښې کله چه هغې اوليدلو زيړوالی د اوبو دپاسه نو غسل دې اوکړي د ماسپخين او مازيګر لپاره يو غسل، او غسل دې اوکړي د ماښام او د ماسخوتن لپاره يو غسل، او غسل دې اوکړي د سحر لپاره يو غسل، او اودس به کوي په مابين د دې کښې. وئيلی دي ابوداود: نقل کړی دی مجاهد د ابن عباس نه: هرکله چه ګران شو په هغې باندې غسل نو امر ئې ورته اوکړو چه جمع کړي په مابين د دوه مونځونو کښې. وئيلی دي ابو داود: او نقل کړی دی ابراهيم د ابن عباس نه او دا قول د ابراهيم نخعي او د عبد الله بن شداد دی.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ – قوله إِنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ اسْتُحِيضَتْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا ﴾ په بذل کښې د كذا وكذا تعين په سبع سنين سره کړې شوې دې، او هم دغه شان صاحب منهل هم ليکلي دی او هغوی پرې زياتی دا هم ليکلې دی کما تقدم خو په دې باندې اشکال دا دې چه ددې نه مخکښې چه په کتاب کښې سبع سنين راغلې دې هغه د فاطمې رضي الله عنها په باره کښې نه دې بلکه د ام حبيبة رضي الله عنها په سلسله کښې دې او ملا علی قاری رحمه الله په شرح د مشکوة کښې ددې تفسير په شهر سره کړې دې او هم دا صحيح هم معلومېږی ځکه چه د طحاوی په يو روايت کښې دی فاطمه رضي الله عنها فرمائی ﴿ احيض الشهر والشهرين ﴾ چه ماته به تر دوه دوه مياشتو پورې استحاضه راتله.

[1]: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٥٧٦٠) (صحيح)

د حديث په تشريح كښې متعدد اقوال :

﴿ قوله لِتَجْلِسَ فِي مِرْكَنٍ فَإِذَا رَأَتْ صُفْرَةً فَوْقَ الْمَاءِ ﴾ ددې جملې شارحينو مختلف شرحې کړې دی، په بذل کښې ددې معنی دا ليکلې ده چه په اصل کښې هغې ته د اوبو په لوښی کښې د ناستې حکم علاجا وو چه د اوبو په يخوالی سره د دننه په حرارت کښې کمې واقع شی چه په هغې سره به وينه کښې کمې واقع شی چه کله دهغې په ناسته ناسته هغې کښې زيات وخت اوشی، تردې چه د اوبو رنګ بدل شی نو اوس چونکه د طبيعت په هغې کښې په ناسته باندې کراهت محسوسيږی او هسې هم هغه اوبه ناپاکې شوې دی لهذا هغې له پکار دی چه ددې لوښی نه جدا کيدلو سره د نجاست دم د زائله کولو دپاره په پاکو اوبو باندې غسل کولو سره د ظهر او عصر مونځ اوکړی او صاحب منهل او صاحب عون المعبود دا په معرفة لون باندې محمول کړې دې چه دا زنانه مميزه وه او مطلب ئې دا ليکلې دې چه په لوښی کښې کيناستلو چه ترڅو پورې په اوبو باندې د حيضه وينه ښکاره کيږی د هغه وخته پورې خو دې مونځونه نۀ شروع کوی ځکه چه دا د حيض زمانه ده او کله چه په دې لون کښې تغير راشی او په ځائې د حمرة صفرة پيدا شی کوم چه د استحاضه رنګ دې نو ددې ورځې نه دې غسل کولو سره مونځ شروع کړی، او ددې جملې دريمه معنی هغه ده کومه چه په مرقاة کښې ملا علی قاری رحمه الله ليکلې ده چه په دې سره مقصود د وخت معرفت دې او د صفرة نه مراد صفرة شمس دې نه صفرة دم ځکه چه په دې زنانه باندې د ظهر په آخرى وخت کښې غسل کول دی يعنی په داسې وخت کښې چه څنګه هم د ماسپخين مونځ اوکړی نو د عصر وخت شروع شی دا د هغه غسل وخت وئيلې شوې دې چه په داسې وخت کښې دې غسل اوکړی، فيا للعجب د يوې جملې څومره معانی دی، الله پاک دې دې شراح حديث ته جزاء خير ورکړی چه دې حضراتو د خدمت حديث او شرح حديث حق ادا کړو بله دا چه په دې سره د رسول الله ﷺ د خولې مبارکې نه د وتلو الفاظو او کلماتو جامعيت هم ښکاره دې.

بَابُ مَنْ قَالَ تَغْتَسِلُ مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ

باب دې په بيان د هغه چا کښې چې قول کوي په غسل باندې د يو ماسپخين نه تر بل ماسپخين پورې

يعنی يو غسل کوم چه په ابتداء دغسل کښې کړې شوې وو هغه د طهر د انتهاء پورې کافی دې لکه چه د جمهورو مسلک دې ددې نه مخکښې چه څومره ابواب قائم کړې شوې وو هغه د تعدد غسل وو.

د مصنف رحمه الله د قائم کړې شوې ابوابو ترتيب :

مصنف رحمه الله اول د غسل لکل صلوة باب اوتړلو د کوم چه مصنف رحمه الله خپله قائل دې دهغې نه پس ئې د جمع بين الصلوتين بغسل باب اوتړلو چه دهغې بعض علماء کرام قائل دی او دا باب د غسل واحد دې چه دهغې ائمه اربعه قائل دی دا وړاندې ذکر شوه چه د ائمه اربعه په نزد صرف يو ځل غسل کول دی بيا ددې نه پس د احنافو او حنابله په نزد لوقت کل صلوة اودس واجب دې او د شوافعو په نزد لکل صلوة.

خان پوهه کړه چه مصنف رحمه الله ددې باب په ټولو رواياتو باندې کلام کړې دې داسې معلوميږي چه مصنف رحمه الله د غسل مرة ثم الوضوء لكل صلوة د رواياتو په تضعيف پسې دې حال دا چه دا د جمهورو مسلک دې، خو مصنف رحمه الله خو د فن امام دې د هغوی مخې ته خو صرف د روايت تحقيق کول دی.

د غسل مستحاضه په باره کښې ائمة اربعة د موقف تائيد د صحيحينو د روايت نه:

خان پوهه کړه چه غسل لكل صلوة يا جمع بين الصلوتين بغسل مرفوعا د صحيحينو نه په يو روايت کښې هم ثابت نه دې امام بخاري رحمه الله د استحاضه په سلسله کښې په بخاري شريف کښې صرف يو روايت ذکر کړې دې کوم چه د فاطمة بنت ابی حبيش رضي الله عنها په باره کښې دې او اتفاق سره په هغې کښې يو ځل هم غسل نه دې خو ظاهره دا ده چه يو ځل غسل کول خو مجمع عليه دی او امام مسلم رحمه الله په دې سلسله کښې دوه احاديث ذکر کړې دی، يو هغه کوم چه د فاطمې رضي الله عنها په قصه کښې دې کوم چه هغوی په دوه طرقو سره ذکر کړې دې، دويم هغه کوم چه د ام حبيبة په قصه کښې دې دا هغوی په متعدد طرقو سره ذکر کړې دې چه په هغې کښې دا دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی ته يو ځل د غسل حکم ورکړې وو خو راوی وائی ﴿ فكانت تغتسل عند كل صلوة ﴾ دا د هغوی خپل فعل وو د رسول الله صلی الله علیه وسلم د طرف نه نه وو، حاصل دا چه په صحيحين کښې د مستحاضه په حق کښې د تعدد غسل هيڅ روايت هم مرفوعا نه دې، په دې سره د ائمه اربعه د مذهب مضبوطی معلوميږی، امام نووی رحمه الله هم په شرح د مسلم کښې هم دا خبره ليکلې ده کومه چه مونږ کړې ده، بلکه دا چه هغوی فرمائی ﴿وَأَمَّا الْأَحَادِيثُ الْوَارِدَةُ فِي سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ وَالْبَيْهَقِيِّ وَغَيْرِهِمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهَا بِالْغُسْلِ، فَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ ثَابِتٌ، وَقَدْ بَيَّنَ الْبَيْهَقِيُّ وَمَنْ قَبْلَه ضَعْفَهَا ﴾ او امام نووی رحمه الله ليکی جمهور علماء سلفا وخلفا او د ائمه اربعه په نزد په مستحاضه باندې صرف يو ځل غسل واجب دې، او ابن عمر او ابن الزبير اوعطاء بن ابی رباح رحمهم الله نه روايت دې چه غسل لكل صلوة واجب دې، او د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې چه هره ورځ يو ځل غسل واجب دې، او د ابن المسيب او حسن بصری رحمهم الله په نزد روزانه يو ځل د ماسپخين په وخت، او علی او ابن عباس رضي الله عنهم نه دواړه روايتونه دی غسل د مرة واحدة او غسل لكل صلوة دې

[۲۹۷] (¹) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "فِي الْمُسْتَحَاضَةِ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلُ وَتُصَلِّي، وَالْوُضُوءُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: زَادَ عُثْمَانُ: وَتَصُومُ وَتُصَلِّي.

ترجمه: عدي بن ثابت د خپل پلار نه روايت کوي او پلار ئې د خپل پلار نه کوي، او هغه د نبي صلی الله علیه وسلم نه، په باره د مستحاضه کښې پريږدي به مونځ په ورځو د حيضونو خپلو کښې بيا به غسل کوي او مونځ به کوي، او اودس به کوي د هر مانځه په وخت کښې. وئيلی دي

¹): سنن الترمذي/الطهارة ٩٤ (١٢٦)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٥ (٦٢٥)، سنن الدارمي/للطهارة ٨٣ (٨٢٠)، (تحفة الأشراف: ٣٥٤٢) (صحيح)

ابوداود: زيادت کړی دی عثمان چه روژه به نيسي او مونځ به کوي.

تشریح: ١: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ – قوله عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ ﴾ د عدی د نيکۀ نوم عبدالله بن يزيد الخطمی دې يعنی د مور پلار ئې دې هسې خو د هغوی په نوم کښې اختلاف دې د حافظ په نزد راجح قول هم دا دې، په دې حديث کښې غسل مرة مذکور دې خو دا حديث ضعيف دې ځکه چه ابو اليقظان راوی متکلم فيه دې دا روايت تعليقا هم په دې سند سره په ابواب استحاضه کښې د ټولو نه مخکښې باب کښې د تعليقاتو د لاندې تير شوې دې.

[٢٩٨]([1]) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: جَاءَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ خَبَرَهَا، وَقَالَ: "ثُمَّ اغْتَسِلِي، ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ وَصَلِّي".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلی دی: راغله فاطمة بنت ابي حبيش نبي ﷺ ته نو ذکريې کړو خپل حال، او هغه وفرمايل: بيا غسل اوکړه، بيا اودس اوکړه د هر مانځه لپاره او مونځ اوکړه.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ – قوله عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ عُرْوَةَ ﴾ دا هم هغه روايت دې چه دهغې حواله مصنف ﷫ په باب الوضوء من القبلة کښې ورکړې وه، هلته مصنف ﷫ د يحيی بن سعيد دا مقوله نقل کړې ده چه دا حديث شبه لاشئ دې ددې وجه هلته دا تيره شوې ده چه دا عروة عروة بن الزبير نه دې بلکه عروة المزنی دې کوم چه بالاتفاق مجهول دې ددې عروه تفصيلی بحث هلته تير شوې دې، خو دلته حضرت په بذل کښې هغوی ته عروة بن الزبير وئيلې دې او صاحب منهل په دې کښې اختلاف او دواړه اقوال ليکلي دی.

[٢٩٩]([2]) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ الْقَطَّانُ الْوَاسِطِيُّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ أَبِي مِسْكِينٍ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ أُمِّ كُلْثُومٍ، عَنْ عَائِشَةَ، "فِي الْمُسْتَحَاضَةِ تَغْتَسِلُ تَعْنِي مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ تَوَضَّأُ إِلَى أَيَّامِ أَقْرَائِهَا".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی: په مستحاضه کښې چه غسل به کوي، مطلب ئې دی يو ځل، بيا به اودس کوي تر زمانې د حيض پورې.

[٣٠٠]([3]) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ الْقَطَّانُ الْوَاسِطِيُّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ، عَنْ أَيُّوبَ أَبِي الْعَلَاءِ، عَنِ ابْنِ شُبْرُمَةَ، عَنِ امْرَأَةِ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، وَالْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبٍ، وَأَيُّوبَ أَبِي الْعَلَاءِ، كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ لَا تَصِحُّ، وَدَلَّ عَلَى ضُعْفِ حَدِيثِ الْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبٍ، هَذَا الْحَدِيثُ أَوْقَفَهُ حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، وَأَنْكَرَ حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ أَنْ يَكُونَ حَدِيثُ حَبِيبٍ مَرْفُوعًا، وَأَوْقَفَهُ أَيْضًا أَسْبَاطٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، مَوْقُوفٌ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ ابْنُ دَاوُدَ عَنِ الْأَعْمَشِ مَرْفُوعًا أَوَّلُهُ، وَأَنْكَرَ أَنْ يَكُونَ فِيهِ الْوُضُوءُ

---

[1]: سنن ابن ماجه /الطهارة ١١٥ (٦٢٥)، (تحفة الأشراف: ١٧٣٧٢) (صحيح)

[2]: تفرد به أبو داود، سنن الدارمي /الطهارة ٨٤ (٨١٧)، (تحفة الأشراف: ١٧٩٥٨ و ١٧٩٨٩) (صحيح)

[3]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٧٩٥٨ و ١٧٩٨٩) (صحيح)

عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، وَدَلَّ عَلَى ضُعْفِ حَدِيثِ حَبِيبٍ هٰذَا، أَنَّ رِوَايَةَ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، فِي حَدِيثِ الْمُسْتَحَاضَةِ، وَرَوَى أَبُو الْيَقْظَانِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ رضی الله عنه، وَعَمَّارٍ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَرَوَى عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَيْسَرَةَ، وَالْمُغِيرَةُ، وَفِرَاسٌ، وَمُجَالِدٌ، عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ حَدِيثِ قَمِيرَ، عَنْ عَائِشَةَ، تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَرِوَايَةُ دَاوُدَ وَعَاصِمٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ قَمِيرَ عَنْ عَائِشَةَ، تَغْتَسِلُ كُلَّ يَوْمٍ مَرَّةً وَرَوَى هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، الْمُسْتَحَاضَةُ تَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَهٰذِهِ الْأَحَادِيثُ كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ، إِلَّا حَدِيثَ قَمِيرَ، وَحَدِيثَ عَمَّارٍ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ، وَحَدِيثَ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ، وَالْمَعْرُوفُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: الْغُسْلُ.

ترجمه: عائشه رضی الله عنها روایت کوي د نبي ﷺ نه په مثل د هغې. ونیلی دي ابوداود. او حدیث د عدي بن ثابت او اعمش د حبیب نه او د ایوب نه چه ابو العلاء دی ټول ضعیف دي صحیح نه دي. او دلیل دی په ضعف د حدیث د اعمش باندې دا حدیث موقوف کړی دی حفص بن غیاث د اعمش نه، او منکر کړی دی حفص بن غیاث چه شي دي حدیث د حبیب مرفوع، دارنګه موقوف کړی دی اسباط د اعمش نه موقوف د عائشې نه، ونیلی دي ابوداود. او نقل کړی دی ابن داود د اعمش نه مرفوع اوله حصه، او منکر ئي ګنړلی دی په دي کښې اودس کول په وخت د هر مانځه کښې، او دلیل دی په ضعف د حدیث د حبیب باندې چه دا دی، بیشکه روایت د زهري د عروه نه او هغه د عائشې نه هغې ونیلی دی. وه چه غسل به ئي کولو د هر مانځه دپاره، په حدیث د مستحاضه کښې، او روایت کړی دی ابو الیقظان د عدي بن ثابت نه او هغه د خپل پلار نه او هغه د علي رضی الله عنه او عمار نه چه مولی د بنو هاشم دی، او هغه د ابن عباس نه. او روایت کړی دی عبد الملک بن میسرة او بیان او مغیره او فراس او مجالد د شعبي نه د حدیث د قمیر عن عائشة نه: چه اودس کوه د هر مانځه دپاره او روایت داود او عاصم د شعبي نه عن قمیر عن عائشة: چه غسل به کوي هره ورځ او روایت نقل کړی دی هشام بن عروة د خپل پلار نه: چه مستحاضه به اودس کوي د هر مانځه دپاره. او دا احادیث ټول ضعیف دي مګر حدیث د قمیر او حدیث د عمار چه مولی د بنو هاشم دی، او حدیث د هشام بن عروة د خپل پلار نه، او معروف د ابن عباس نه هغه غسل دی.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ – قوله عَنْ أُمِّ كُلْثُومٍ عَنْ عَائِشَةَ فِي الْمُسْتَحَاضَةِ تَغْتَسِلُ مَرَّةً وَاحِدَةً ﴾ د عائشې رضی الله عنها دا روایت موقوفا دي دي خبري لره د هغوی نه روایت کونکې ام کلثوم رضی الله عنها ده ددي نه وړاندې حدیث هم د عائشې رضی الله عنها دي هغې لره نقل کونکې د مسروق امراة ده چه دهغې نوم قمیر دي خو هغه حدیث مرفوع دي، مضمون د دواړو یو دي غسل مرة واحدة لم الوضوء لکل صلوة، ددي خائې پورې د باب ټول څلور روایتونه شو،

۱: حدیث جد عدی، ۲: حدیث عروة عن عائشة مرفوعا، ۳: حدیث ام کلثوم عن عائشة موقوفا،

٤: حدیث قمیر عن عائشة مرفوعا.

د مصنف رحمه الله دطرف نه د احادیث الباب تضعیف:

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ وَالْأَعْمَشِ عَنْ حَبِيبٍ وَأَيُّوبَ أَبِي الْعَلَاءِ كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ لَا تَصِحُّ ﴾ د آخري دواړو احادیثو په سند کښې ایوب ذکر شوې دي لهذا د حدیث ایوب نه آخري دواړه احادیث مراد دی ګویا مصنف رحمه الله په څلورو واړو احادیثو باندې د ضعف حکم نافذ کړو.

﴿ وَدَلَّ عَلَى ضَعْفِ حَدِيثِ الأَعْمَشِ عَنْ حَبِيبٍ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د خپل تضعیف دعوی ښکاره کول غواړی، خو اول د ړومبی حدیث په ځائې د حدیث ثانی ضعف بیانوی په ظاهره کښې ددې وجه دا ده چه د حدیث اول ضعیف کیدل دلیل ته زیات محتاج نه وو په خلاف ددې دویم حدیث، مصنف رحمه الله ددې د ضعف دوه دلیلونه پیش کړی دی اول دلیل دا چه ددې حدیث مدار په اعمش باندې دې او د اعمش په شاګردانو کښې اختلاف دې، وکیع دا د هغوی نه مرفوعا نقل کوی او حفص بن غیاث او اسباط دا دواړه موقوفا ګویا په حدیث کښې رفعا و وقفا اضطراب پیدا شوې دې او حدیث مضطرب ضعیف دې.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ ابْنُ دَاوُدَ عَنِ الأَعْمَشِ مَرْفُوعًا أَوَّلَهُ ﴾ دا دفع د دخل مقدر ده هغه دا چه چا اووئیل چه تاسو وئیلې وو چه دا روایت مرفوعا صرف وکیع روایت کوی او موقوفا روایت کونکی دوه سړی دی ګویا موقوفا نقل کونکو کښې تعدد دې، معترض وائی مرفوعا نقل کونکی هم دوه دی یو وکیع دویم ابن داؤد [1]

مصنف رحمه الله ددې جواب ورکوی هغه دا چه ابن داؤد بیشکه دا د اعمش نه مرفوعا نقل کړې دې خو ددې حدیث صرف اول جزء یعنی غسل مرة او د حدیث جزء ثانی یعنی وضوء لکل صلوة چه په اصل کښې زمونږ مطمطع نظر ده دا هغوی مطلقا نه ده ذکر کړې نه مرفوعا او نه موقوفا، لهذا د ابوداؤد روایت کان لم یکن شو.

د حدیث ثانی د ضعف دویم دلیل :

﴿ وَدَلَّ عَلَى ضَعْفِ حَدِيثِ حَبِيبٍ هَذَا أَنَّ رِوَايَةَ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ الخ ﴾ د حدیث حبیب نه مراد هم هغه حدیث الاعمش عن حبیب دې په کوم باندې چه بحث شروع دې، ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د هغه د تضعیف دویم دلیل بیان فرمائی، ددې حاصل دا دې چه په دې حدیث کښې حبیب د امام زهری رحمه الله مخالفت کړې دې ځکه چه حبیب او زهری دواړه دا حدیث د عروة نه روایت کوی، حبیب خو د هغوی نه غسل مرة ثم الوضوء لکل صلوة روایت کړې دې او زهری د هغوی نه غسل لکل صلوة نقل کړې دې، او زهری د حبیب نه زیات اوچت راوی دې، لهذا اوس د اودس لکل صلوة والا روایت د ضعف دوه دلیلونه شو خو دلیل ثانی حضرت په بذل کښې د خطابی د کلام نه رد کړې دې چه وضوء لکل صلوة اول خو د جمهورو فقهاء کرامو مسلک دې دویم دا چه دا د زهری په روایت سره د حبیب د روایت تردید نه کیږی او نه په هغه دواړه روایتونو کښې څه تخالف دې ځکه چه د زهری په روایت کښې د وضوء لکل صلوة په ځائې غسل لکل صلوة چه کوم مذکور دې هغه مرفوعا نه دې بلکه هغه منسوب دې د زنانه د فعل طرف ته پس په هغې کښې دی ﴿ فکانت تغتسل لکل صلوة ﴾ دا نشته چه رسول الله ﷺ هغوی ته د غسل لکل صلوة امر فرمائیلې وو.

فائده : ځان پوهه کړه چه حضرت په بذل کښې دا حدیث عروة عن عائشة کښې د وضوء لکل صلوة مرفوعا روایت کیدل د حدیث بخاری نه ثابت کړې دی اګرچه دهغې

[1] حضرت لیکلې دی د ابن داؤد روایت په دارقطنی کښې دې.

مرفوع کيدل په بخاري کښې د لفظ روايت په اعتبار سره منصوص او صريح نه دی خو د حافظ رائې هم دا ده چه دا مرفوع دې، په دې باندې تفصيلی کلام مونږ په الفيض السمائی کښې کړې دې هغه دې اوکتلې شی.

﴿ وَرَوَى أَبُو الْيَقْظَانِ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ الخ ﴾ اوسه پورې خبره شروع وه د باب د حديث ثانی د تضعيف چه دهغې مصنف رحمه الله دوه دلائل بيان کړل اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله په ظاهر کښې د حديث اول د ضعف د دليل طرف ته اشاره کوی هغه داسې چه د ابواليقظان په روايت کښې اضطراب موندلې کيږی، پس هغوی اول سند داسې بيان کړې وو ﴿عن عدی بن ثابت عن ابيه عن جده ﴾ او دلته وائی ﴿عن عدی بن ثابت عن ابيه عن علی ﴾ او دا اضطراب في السند د ضعف علامت دې.

﴿ وَرَوَى عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَيْسَرَةَ الخ ﴾ په ظاهر کښې ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د څلورم حديث د ضعف دليل بيانوی هغه داسې چه په شروع کښې د امراة مسروق يعنی قمير عن عائشة چه کوم روايت مرفوعا ذکر شوې دې او دلته د هغوی دا روايت کوم چه د قمير نه شعبی روايت کوی موقوفا دې او هم په دې سره د دريم حديث ام کلثوم عن عائشة هم تضعيف راوځی ځکه چه په دې سند کښې لاندې راوی ايوب ابوالعلاء دې کوم چه د دريم او څلورم حديث دواړو په سندونو کښې مشترک دې، ددې نه معلومه شوه چه ايوب کله يو شان روايت کوی او کله بل شان، لهذا په دې اضطراب سره دواړه روايتونه متاثر شو.

﴿ وَرِوَايَةُ دَاوُدَ وَعَاصِمٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ ﴾ په دې سره مصنف رحمه الله مزيد اختلاف ثابتوی هغه داسې چه حديث قمير کوم چه په طريق د شعبی دې په هغې کښې اکثر راويانو وضوء لکل صلوة ذکر کړې دې او داؤد او عاصم د شعبی نه په دې حديث کښې په ځائې د وضوء لکل صلوة غسل کل يوم ذکر کړې دې.

﴿ قوله وَرَوَى هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ ﴾ مصنف رحمه الله چونکه د وضوء لکل صلوة د رواياتو په تضعيف پسې دې په دې سلسله کښې هغه فرمائی چه دا وضوء لکل صلوة په بعض طرقو سره خو د هغوی د عائشې رضي الله عنها نه مرفوعا کيدل ثابتيږی او په بعضو سره موقوفا په عائشې رضي الله عنها باندې، او د بعض نه موقوفا په عروة باندې.

﴿ وَهَذِهِ الْأَحَادِيثُ كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ ﴾ خان پوهه کړه چه مصنف رحمه الله په دې باب کښې ټول نهه روايات ذکر کړې دی چه په هغې کښې درې مرفوع دی، ١: حديث جد عدی، ٢: حديث عروة عن عائشه، ٣: حديث قمير عن عائشه او شپږ روايات موقوفه ___ ١: اثر ام کلثوم عن عائشه، ٢: اثر علی، ٣: اثر عمار عن ابن عباس، ۴ اثر قمير عن عائشة (اول): چه په هغې کښې وضوء لکل صلوة دې، ۵: اثر قمير عن عائشة

(ثانی): چه په هغې کښې غسل کل يوم مرة دې، ٦: اثر عروة رحمه الله، مصنف علام په شورع کښې احاديث مرفوعه ثلاثه او اثر ام کلثوم د څلورو واړو د ذکر کولو نه پس په هغې باندې د ضعف حکم لګولې دې دهغې نه پس ئې پنځه آثار نور ذکر کړې دی، اوس په آخر کښې بيا

فرمائی ﴿ وَهَذِهِ الْأَحَادِيثُ كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ ﴾ په دې کښې تاسو ته اختيار دې که غواړې نو د هذه الاحاديث نه ټول روايات تسعة مراد کړه او که غواړې نو آخری پنځه روايات، ځکه چه د څلورو رومبو روايتونو تضعيف خو ئې په شروع کښې کړې هم دې، خو وړاندې تلو سره مصنفؒ په دې نهو روايتونو کښې د دريو استثناء کړې ده چه هغه ضعيف نه دی، ۱: اثر د قمير عن عائشة اول، ۲: اثر عمار عن ابن عباس، ۳: اثر عروة، بيا مصنفؒ فرمائی وَالْمَعْرُوفُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ الْغُسْلُ، لهذا په دې دريو کښې يو بيا ساقط شو، اوس د ضعف د حکم نه صرف د دوه روايتونو ضعف باقی پاتې شو، باقی ټول ضعيف دی، الحمد لله په دې باب باندې کلام پوره شو.

هذا الباب عندي من اصعب الابواب:

دا باب په اعتبار د حل عبارات کتاب و بيان غرض مصنف زما په نزد مشکل ترين دې. حضرتؒ په بذل کښې ددې باب په حل کولو کښې هيڅ کمې نه دې پريخودلې، فجزاه الله تعالی احسن الجزاء، بحمد الله احقر ته د صحيح بخاری نه علاوه د صحاح د ټولو کتابونو د تدريس موقع ملاؤ شوه، زما په خيال کښې مجموعی حيثيت سره سنن ابوداؤد په هغه ټولو کتابونو کښې د ټولو نه زيات اهم او دقيق دې.

بَابُ مَنْ قَالَ الْمُسْتَحَاضَةُ تَغْتَسِلُ مَنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ

باب دې په بيان د هغه چا کښې چې قول کوې چې مستحاضه په غسل کوې د ماسپخين نه تر بل ماسپخين پورې

[۳۰۱]() حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سُمَيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ، أَنَّ الْقَعْقَاعَ، وَزَيْدَ بْنَ أَسْلَمَ أَرْسَلاَهُ إِلَى سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ يَسْأَلُهُ كَيْفَ تَغْتَسِلُ الْمُسْتَحَاضَةُ؟ فَقَالَ "تَغْتَسِلُ مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ، وَتَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلاَةٍ، فَإِنْ غَلَبَهَا الدَّمُ اسْتَثْفَرَتْ بِثَوْبٍ". قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرُوِيَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، وَأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، تَغْتَسِلُ مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ، وَكَذَلِكَ رَوَى دَاوُدُ وَعَاصِمٌ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ امْرَأَتِهِ، عَنْ قَمِيرَ، عَنْ عَائِشَةَ، إِلاَّ أَنَّ دَاوُدَ، قَالَ: كُلَّ يَوْمٍ، وَفِي حَدِيثِ عَاصِمٍ، عِنْدَ الظُّهْرِ، وَهُوَ قَوْلُ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، وَالْحَسَنِ، وَعَطَاءٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مَالِكٌ: إِنِّي لأَظُنُّ حَدِيثَ ابْنِ الْمُسَيَّبِ مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ، فَقَلَبَهَا النَّاسُ مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ، وَلَكِنَّ الْوَهْمَ دَخَلَ فِيهِ، وَرَوَاهُ الْمِسْوَرُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَرْبُوعٍ، قَالَ فِيهِ: مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ، فَقَلَبَهَا النَّاسُ مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ.

ترجمه: د سعيد بن المسيب نه تپوس اوشو چه مستحاضه به څنګه غسل کوې؟ نو هغه اوونيل: غسل به کوې د يو ماسپخين نه تر بل ماسپخينه پورې. او اودس به کوې د هر مانځه دپاره، که چېرته پرې وينه غالب وه نو د وينې په ځائې کښې به څه کپړه کېدې. وئيلی دې ابوداود: او روايت نقل شوی دی د ابن عمر او انس بن مالک نه: چه غسل به کوې د ماسپخين نه تر ماسپخين پورې. او همدارنګه روايت نقل کړې دی داود او عاصم د شعبي نه او هغه د خپلې ښځې نه، او هغې د قمير نه او هغه د عائشې نه: مګر داود وئيلی

[۱]: موطا امام مالک /الطهارة ۲۹ (۱۰۷)، أخرجه: سنن الدارمي /الطهارة ۸٤ (۸۳۷) (صحيح)

دی. ونیلی دي مالک: بیشکه زه ګمان کوم حدیث د ابن المسیب د یو ماسپخین نه تر بل ماسپخین پورې، بیشکه دا «طهرِ الی طهرِ» دی، لیکن وهم داخل شوی دی په دې کښې، نو خلکو مقلوب کړو نو ونې ونیل «من ظهرِ الی ظهرِ» او روایت کړی دی مسور بن عبد الملک بن سعید بن عبد الرحمن بن یربوع، هغه ونیلی دي په دې کې «من طهرِ الی طهرِ» خلقو مقلوب کړو «من ظهرِ الی ظهرِ» ته.

تشریح: دا دواړه ظهر په ظاء معجمه سره دی یعنی روزانه یو ځل د ماسپخین غسل کول په دې باب کښې مصنف رحمه الله هیڅ حدیث مرفوع نه دې ذکر کړې بلکه په شروع کښې د سعید بن المسیب یو روایت دې او دهغې نه پس د بعض صحابه کرام رضی الله عنهم آثار تعلیقا دی، د مستحاضې دپاره روزانه په وخت د ظهر غسل کول مونږ سره د تیر باب په شروع کښې د امام نووی نه تیر شوې دی چه دا د حسن بصری او سعید بن المسیب رحمه الله نه منقول دی.

﴿ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنِ امْرَأَةٍ عَنْ قَمِيرَ ﴾ او په بعض نسخو کښې دی ﴿ عَنِ امْرَأَتِهِ عَنْ قَمِيرَ ﴾ دا دویمه نسخه خو بالکل غلطه ده ځکه چه ددې مطلب به دا وی چه شعبی روایت کوی د خپلې ښځې نه او د خپلې ښځې قمیر نه حال دا چه شعبی خو براه راست د قمیر نه روایت کوی لکه چه اوس نزدې ددې نه مخکښې باب کښې تیر شو. او اول نسخه هم صحیح نه ده ځکه چه ددې مطلب دا دې چه شعبی د یوې زنانه نه روایت کوی او هغه قمیر ده، او ددې نسخې د صحت یو شکل ممکن دې هغه دا چه ﴿ عن قمیر ﴾ د ﴿ عن امراة ﴾ نه بدل اومنلې شی. أصل خبره دا ده چه دا لفظ دلته کیدل نه وو پکار، صحیح ﴿ عن الشعبی عن قمیر ﴾ دې یا دې بیا داسې وی چه ﴿ عن الشعبی عن امراة مسروق ﴾ او دا امرة مسروق قمیر ده لکه چه د باب په شروع کښې تیر شو.

په دې روایاتو کښې د ظهر د وخت تخصیص په ظاهره کښې په دې وجه دې چه په اصل کښې دا د غسل حکم علاجا دې، د برودت د پیدا کولو دپاره او د ظهر وخت چونکه د حرارت وی په دې وجه هم دا زیات مناسب دې.

﴿ قوله قَالَ مَالِكٌ إِنِّي لَأَظُنُّ الخ ﴾ د امام مالک رحمه الله رائې دا ده چه د سعید بن المسیب روایت چه په هغې کښې ﴿ من ظهر الی ظهر ﴾ دې وهم دې صحیح ﴿ من طهر الی طهر ﴾ دې، د یوې نقطې د زیادت د وجې نه د څه نه څه جوړ شو ځکه چه د نقطې والا روایت حاصل دا دې چه روزانه یو ځل غسل کوی او د حذف نقطه والا روایت مقتضی دا ده چه په پوره میاشت کښې صرف یو ځل غسل اوکړی، د امام مالک رحمه الله په دې رائې باندې امام خطابی رحمه الله د خوشحالۍ نه توپونه جوړ کړل او وې ونیل ﴿ ما احسن ما قال مالک وما اشبهه بما ظنه من ذلک ﴾ یعنی امام مالک رحمه الله څه خبره کړې ده او څه صحیح ګمان دې د هغوی، خو د حضرت ددې رائې سره اتفاق نشته ځکه حضرت فرمائی چه سعید بن المسیب دا اثر په سنن دارمی کښې په متعددو طرقو او مختلفو الفاظو سره مروی دې د هغې نه هم دا معلومیږی چه طهر نه دې بلکه ظهر دې «په ظاء منقوطه سره» ځکه چه په دې یو روایت کښې داسې دی ﴿تغتسل کل یوم عند الصلوة الاولی ﴾ او صلوة اولی ظهر ته وائی والله تعالی اعلم بالصواب

باب مَنْ قَالَ تَغْتَسِلُ كُلَّ يَوْمٍ مَرَّةً وَلَمْ يَقُلْ عِنْدَ الطُّهْرِ

باب دې په بيان د هغه چې کس چې وايي غسل به کوي هره ورځ
يو ځل او نه يې دي ويلي په وخت د ماسپخين کې

دمستحاضه يوځل غسل كول دا دعلي او ابن عباس ﷺ نه په يو روايت كښې دى كما تقدم.

[۳۰۲]([1]) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي إِسْمَاعِيلَ وَهُوَ مُحَمَّدُ بْنُ رَاشِدٍ، عَنْ مَعْقِلٍ الْخَثْعَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: "الْمُسْتَحَاضَةُ إِذَا انْقَضَى حَيْضُهَا، اغْتَسَلَتْ كُلَّ يَوْمٍ وَاتَّخَذَتْ صُوفَةً فِيهَا سَمْنٌ أَوْزَيْتٌ".

ترجمه: د علي ﷺ نه روايت دې هغه ونيلي دى مستحاضه چه كله پوره شي حيض دهغې غسل به كوي هره ورځ او ږدې به ورې چه په هغې كښې به غوړي وي او يا تيل

تشريح: ﴿ قوله وَاتَّخَذَتْ صُوفَةً فِيهَا سَمْنٌ أَوْ زَيْتٌ ﴾ دا د تدبير او علاج په طور ښودلې شى چه يو كپړه د زيتونو تيل وغيره كښې لوندولو سره په مخصوص مقام باندې كيږدى ځكه چه دا په صلابة عروق كوم چه د سيلان دم سبب دې هغې لره لرې كولو سره په عروق كښې نرمى پيدا كوى.

باب مَنْ قَالَ تَغْتَسِلُ بَيْنَ الْأَيَّامِ

باب دې په بيان د هغه چا كې چې ويلي يې دې غسل به كوي په مابين د ورځو كې

[۳۰۳]([2]) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ، أَنَّهُ سَأَلَ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُسْتَحَاضَةِ، فَقَالَ: "تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلُ فَتُصَلِّي، ثُمَّ تَغْتَسِلُ فِي الْأَيَّامِ".

ترجمه: د محمد بن عثمان نه روايت دې، بېشكه هغه سوال اوكړو د قاسم بن محمد نه، په باره د مستحاضه كښې نو هغه اووئيل: پريږدې به مونځ په ورځو د حيض دهغې كښې، بيا به غسل كوي او مونځ به كوي، بيا به غسل كوي په ورځو كښې.

تشريح: يعنى مستحاضه يو ځل غسل خو دې عند انقطاع الحيض اوكړى او بيا يو ځل دوباره وجوبا د طهر په زمانه كښې اوكړى دا د قاسم بن محمد قول دې چه په هغې كښې هغوى متفرد دى د جمهورو په نزد صرف يو ځل غسل واجب دې ددې نه زائد مستحب دې

باب مَنْ قَالَ تَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ

باب دې په بيان د هغه چا كې چې وايي اودس به كوي د هر مانځه دپاره

[۳۰۴]([3]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدٍ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، حَدَّثَنِي ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِي حُبَيْشٍ، أَنَّهَا كَانَتْ تُسْتَحَاضُ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا كَانَ دَمُ الْحَيْضِ فَإِنَّهُ دَمٌ أَسْوَدُ يُعْرَفُ، فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلَاةِ، فَإِذَا كَانَ الْآخَرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي". قَالَ أَبُو

---

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۸۲) (صحيح)
[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۲۰۵) (صحيح)
[3]: انظر حديث رقم: ۲۸۱، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۱۹) (حسن)

داود: قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: وَحَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ حِفْظًا، فَقَالَ: عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ فَاطِمَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرُوِيَ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَشُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، قَالَ الْعَلَاءُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَوْقَفَهُ شُعْبَةُ عَلَى أَبِي جَعْفَرٍ: تَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ.

ترجمه: د فاطمة بنت ابي حبيش نه روايت دې، بيشكه هغه مستحاضه كېده نو اووئيل هغې ته نبي ﷺ: كله چه وي وينه د حيض نو دا وينه ده توره پېژندل كېږي، كله چه وي دا نو بنده شه د مانځه نه، كله چه هغه بله وي نو اودس كوه او مونځ كوه. وئيلی دي ابوداود: وئيلی دي ابن المثنى، او حديث بيان كړی دی مونږ ته په دې سره ابن ابي عدي د حفظ نه، هغه اووئيل د عروه نه او هغه د عائشې نه: بيشكه فاطمة. وئيلی دي ابوداود: او روايت نقل دی دعلاء بن المسيب او شعبه نه دوی د حكم نه، اوهغه د ابي جعفر نه، وئيلی دي علاء د نبي ﷺ نه، او موقوف كړی دی شعبه په ابي جعفر باندې، اودس اوكړه د هر مانځه دپاره.

تشريح: د مستحاضه دپاره وضوء لكل صلوة يعنى هر فرض مونځ دپاره د غسل كول مستقل اودس كول اگر كه په وخت كښې دننه وی دا د شوافعو مسلک دې د مصنف رحمه الله غرض هم دغه مذهب لره بيانول دی، ددې باب په حديث باندې كلام او دهغې شرح په باب اذا اقبلت الحيضة كښې تير شوې دي.

بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الْوُضُوءَ إِلَّا عِنْدَ الْحَدَثِ

باب دې په بيان دهغه چا كې چې د اودس قائل نه دی مگر په وخت دېې اودسی كې

په ظاهره په دې ترجمه كښې د مالكيانو مسلک مذكور دې كوم چه وائی چه استحاضه اودس واجب كونكې نه دی مگر دا چه د استحاضه نه علاوه بل څه حدث بيا موندلې شی

[۳۰۵]([1]) حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو بِشْرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ اسْتُحِيضَتْ، "فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَنْتَظِرَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلَ وَتُصَلِّي، فَإِنْ رَأَتْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ تَوَضَّأَتْ وَصَلَّتْ".

ترجمه: د عكرمه نه روايت دې بيشكه ام حبيبة بنت جحش مستحاضه شوه، نو امر ورته اوكړو نبي ﷺ چه انتظار اوكړي ورځې د حيضونو د هغې، بيا بيا به غسل كوي او مونځ به كوي، كه چېرې ئې اوليدلو څه شی د دغې نه اودس به كوي او مونځ به كوي.

[۳۰۶]([2]) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ رَبِيعَةَ، "أَنَّهُ كَانَ لَا يَرَى عَلَى الْمُسْتَحَاضَةِ وُضُوءًا عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، إِلَّا أَنْ يُصِيبَهَا حَدَثٌ غَيْرُ الدَّمِ، فَتَوَضَّأُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا قَوْلُ مَالِكٍ يَعْنِي ابْنَ أَنَسٍ.

ترجمه: د ربيعه نه روايت دې، بې شكه هغه وو چه نه ئې ليدو په مستحاضه باندې اودس د هر مانځه لپاره مگر كه ورسېږي ورته بې اودسي بغير د وينې نه، نو اودس به كوي وئيلی دي ابوداود: دا قول د مالک دی مطلب ئې خوی د انس دی

[1]: انظر حديث رقم: ۲۸۷، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۲۱) (صحيح)
[2]: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۸۶۳۶) (صحيح)

تشريح: ١ ﴿ حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ – قوله فَإِنْ رَأَتْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ ﴾ ای نواقض الوضوء غير الاستحاضة يعني ذلک نه مراد د استحاضه نه علاوه نور نواقض وضوء دی، مطلب دا دې چه مستحاضه عند انقطاع الحيض يو ځل غسل کولو سره هم په دې غسل سره دې مونځونه کوی څومره چه غواړی د خروج وخت نه پس هم ترڅو چه د استحاضه نه علاوه بل څه حدث اومونډلې شی او هم دا مذهب بعينه د مالکيانو دې، دې مطلب لره اخستلو سره دا حديث د جمهورو خلاف کيږی لهذا دا به اووئيلې شی چه په ذلک سره اشاره د استحاضې طرف ته ده او مطلب دا دې چه ترڅو پورې د استحاضه سلسله قائم وی مستحاضه دې اودس کولو سره مونځونه کوی د يو ځل نه زيات غسل ته حاجت نشته، اوس دا اودس کول عام دی که د هر مانځه دپاره وی لکه د شوافعو په نزد، او که لوقت کل صلوة وی کما عند الحنفية.

﴿ قوله عَنْ رَبِيعَةَ أَنَّهُ كَانَ لاَ يَرَى عَلَى الْمُسْتَحَاضَةِ وُضُوءًا ﴾ ربيعه شيخ مالک او خپله امام مالکرحمه الله د دواړو مسلک يو دې چه مستحاضې ته د استحاض د وجې نه د اودس حاجت نشته نه په وخت کښې دننه او نه پس د خروج وخت نه، او د احنافو په نزد د وخت د دخول په وخت اگرچه د اودس حاجت نشته خو د خروج وخت نه پس اودس ضروری دې، د ربيعه او د احنافو د مسلک ترمينځه هم دا فرق دې، په بذل کښې حضرت قول ربيعه په دې باندې محمول کړې دې. چه په داخل د وخت کښې حاجت نشته بيا هم په دې وجه حضرت په دې باندې ليکلې دی چه هم دا مذهب د احنافو هم دې، نبه عليه شيخنا ايضا فی هامش البذل.

بَابٌ فِي الْمَرْأَةِ تَرَى الْكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ

باب دې په بيان د ښځه کې چې وينې خړوالی او زېړوالی وروسته د پاکوالې نه

يعني کومه زنانه چې صفرة او کدرة دا دواړه رنګونه اووينی د حصول طهر يعني د حيض د مودې د تيريدلو نه پس، کدرة نه مراد هغه رنګ دې چه مشابه وی د ماء مکدر يعني خړو اوبو سره چه په هغې کښې ګردوغباروغيره ګډ شی، د مصنفرحمه الله دا ترجمه بلفظ الحديث ده.

[٣٠٧](١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أُمِّ الْهُذَيْلِ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ وَكَانَتْ بَايَعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: "كُنَّا لاَ نَعُدُّ الْكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئًا".

ترجمه: د ام عطية نه روايت دې (او دا وه چه بيعت کړی وو د رسول الله صلی الله عليه وسلم سره) هغه وائې: وومونږ چه مونږ نه شمارلو خړوالی او زېړوالی وروسته د طهر نه هيڅ شی.

[٣٠٨](٢) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، بِمِثْلِهِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: أُمُّ الْهُذَيْلِ هِيَ حَفْصَةُ بِنْتُ سِيرِينَ، كَانَ ابْنُهَا اسْمُهُ هُذَيْلٌ وَاسْمُ زَوْجِهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ.

---

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨١٣٢) وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحيض ٢٥ (٣٢٥)، سنن النسائي/الحيض ٧ (٣٦٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٧ (٦٤٧)، سنن الدارمي/الطهارة ٩٣ (٩٠٠) (صحيح)

(٢): صحيح البخاري/الحيض ٢٦ (٣٢٦)، سنن النسائي/الحيض ٧ (٣٦٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٧ (٦٤٧)، (تحفة الأشراف: ١٨٠٩٢) (صحيح)

ترجمه: د ام عطية نه روايت دې په مثل د هغه حديث. وئيلې دي ابوداود: ام الهذيل هغه حفصة بنت سيرين ده وو خوی دهغې چه نوم ئې هذيل وو، او نوم د خاوند دهغې عبد الرحمن وو.

مسئلة الباب كښې مذاهب علماء او د هغوی دلائل:

دا مسئله مختلف فيه ده، په دې كښې د علماء كرامو درې اقوال دی، د جمهورو علماء كرامو چه په هغوی كښې احنافو هم دی، مسلک دا دې چه زنانه كه صفرة او كدرة كه په موده د حيض كښې اوينی نو هغه حيض دې گڼې استحاضه، او هم دا مصنف رحمه الله په ترجمة الباب كښې هم وائې لهذا دا ترجمة د مسلک جمهور موافق شوه، دويم قول د ابن حزم ظاهری رحمه الله دې چه دا دواړه رنګونه مطلقا استحاضه ده اګر كه په موده د حيض كښې دننه اووينی، دريم قول دا دې كوم چه د امام مالک رحمه الله يو روايت دې چه صفرة او كدرة مطلقا حيض دې كه په عادت كښې ئې دننه وينی يا دهغې د پوره كيدو نه پس، او دويم روايت د امام مالک رحمه الله د جمهورو په مثل دې، دلته يو څلورم قول هغه دې كوم چه په احنافو كښې د امام ابويوسف رحمه الله نه مروی دې چه كدرة حيض دې په دې شرط چه په شروع كښې اثر دم (اسود يا احمر) اووينی ګڼې صرف يو رطوبت دې چه دهغې څه اعتبار نشته.

د جمهورو دليل د ابوداؤد حديث الباب دې، د ابن حزم دليل هم دا حديث الباب يعنی حديث د ام عطيه رضی الله عنها دې خو په روايت د بخاری او نسائی، ځكه چه په هغوی دواړو كښې ددې روايت الفاظو كښې ﴿ بعد الطهر ﴾ مذكور نه دې بس داسې دی ﴿ كنا لا نعد الكدرة والصفرة شيئا ﴾ په دې وجه امام نسائی رحمه الله په دې باندې ترجمه هم مطلق قائم كړې ده، د جمهورو د طرف نه ددې جواب دا وركړې شوې دې چه د ابوداؤد په روايت كښې د بعد الطهر زيادت موجود دې هم په دې وجه امام ابوداؤد رحمه الله په ترجمه الباب كښې دا قيد ذكر فرمائيلې دې او هم دغه شان امام بخاری رحمه الله هم په بخاری كښې ترجمة الباب د ابوداؤد د روايت مطابق د بعد الطهر د قيد سره قائم كړې دې، لهذا ابن حزم دپاره اوس دهغې نه د استدلال ګنجائش پاتې نه شو، او د دريم قول دليل د بخاری هغه مشهور حديث دې چه په هغې كښې عائشه رضی الله عنها فرمائی ﴿ لا تعجلن حتى ترين القصة البيضا ﴾ چونكه په ظاهره كښې ددې حديث عائشه رضی الله عنها نه د صفرة او كدرة مطلقا حيض كيدل ثابتيږی د حيض د مودې قيد نشته، ددې جواب هم د ام عطيه رضی الله عنها د حديث نه پخپله راوتلو چه حديث د عائشې رضی الله عنها حديث به محمول كولې شی په زمانه د حيض باندې، لهذا اوس د حديث عائشه، او حديث ام عطيه دواړو په يو ځائې كولو سره حاصل دا شو چه صفرة او كدرة حيض دی مخكښې د طهر يعنی په زمانې د حيض كښې او استحاضه ده پس د طهر يعنی غير ايام حيض كښې.

ځان پوهه كړه چه دا د اختلاف مذاهب بيان خو كلی طور باندې وو، بيا وراندې په دې كښې نور هم تفصيل دې هغه دا چه د زنانه دپاره د صفرة او كدرة په حيض كښې د ليدو دوه صورتونه دی يو دا چه دا ليدل د عادت نه متجاوز كيدو سره اكثر په حيض باندې راتلو سره منقطع شی دويم دا چه په اكثره موده باندې منقطع نه شی بلكه دهغې نه هم

متجاوز شی، د احنافو په نزد په اول صورت کښې ټول حیض دې او په صورت ثانیه کښې ما زاد علی العادة استحاضه ده او هم دا قول د شوافعو هم دې خو فرق دا دې چه زمونږ په نزد اکثر موده د حیض لس ورځې ده او د هغوی په نزد پنځلس ورځې ده، او دویم قول د شوافعو دا دې چه صفرة او کدرة په ایامو د عادت کښې خو حیض دې او ما زاد علی العادة مطلقا استحاضه ده.

بَابُ الْمُسْتَحَاضَةِ يَغْشَاهَا زَوْجُهَا

باب دی چې مستحاضې سره کوروالی کوې خاوند د هغې

[٣٠٩]([1]) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُسْهِرٍ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: "كَانَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ تُسْتَحَاضُ فَكَانَ زَوْجُهَا يَغْشَاهَا"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَالَ يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ: مُعَلًّى ثِقَةٌ، وَكَانَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ لَا يَرْوِي عَنْهُ، لِأَنَّهُ كَانَ يَنْظُرُ فِي الرَّأْيِ.

ترجمه: د عکرمه نه روایت دې هغه اووئیل: وه ام حبیبة چه مستحاضه کېده وو خاوند دهغې چه کوروالی ئې ورسره کولو. وئیلی دي ابوداود: او وئیلی دي یحیی بن معین: معلی ثقه دی، او وو احمد بن حنبل چه روایت ئې نه کولو د هغه نه ځکه هغه وو چه نظر به ئې رای ته کوو.

[٣١٠]([2]) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْجَهْمِ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي قَيْسٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ، "أَنَّهَا كَانَتْ مُسْتَحَاضَةً وَكَانَ زَوْجُهَا يُجَامِعُهَا".

ترجمه: د حمنة بنت جحش نه روایت دی: بیشکه هغه وه چه مستحاضه کېده او وو خاوند دهغې چه کوروالی به ئې کولو دهغې سره.

تشریح: وطی د مستحاضې د جمهورو په نزد جائز ده او د یو جماعت په نزد ناجائز ده چه په هغې کښې ابراهیم نخعی هم دې او هم دا یو روایت د امام احمدرحمه الله دې، او د ابن سیرین نه کراهت منقول دې.

مصنفرحمه الله په دې باب کښې هیڅ حدیث مرفوع نه دې ذکر کړې بلکه اثر عکرمهرحمه الله ئې ذکر کړو هغه دا چه ام حبیبةرضي الله عنها سره به دهغې خاوند او حمنةرضي الله عنها سره به دهغې خاوند په حالت د استحاضه کښې وطی کوله، د ام حبیبةرضي الله عنها خاوند عبدالرحمن بن عوف دېرضي الله عنه او د حمنة بنت جحش خاوند طلحة بن عبیداللهرضي الله عنه دې، په دې مسئله کښې د فعل صحابی نه استدلال په دې طریقه دې چه دا دواړه جلیل القدر صحابه کرامو کوم چه د عشره مبشره نه دی په دې فعل باندې د رسول اللهﷺ د اجازت نه بغیر جرات نه شی کولې، خصوصا هر کله چه د حائض د نزدیکت نه ممانعت هم راغلې دې، دویم خبره دا ده چه د منع دپاره د دلیل حاجت دې او په دې سلسله کښې د رسول اللهﷺ نه هیڅ نهی نه ده ثابت خو حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې لیکلې دی چه په دې سلسله کښې بعض روایات په جمع الفوائد

---

[1]: أنظر حديث رقم (٣٠٥)، (تحفة الأشراف: ١٥٨٢١) (صحيح)
[2]: أنظر حديث رقم (٣٠٥)، (تحفة الأشراف: ١٥٨٢١) (حسن)

کښې موجود دی. (١)

باب مَا جَاءَ فِي وَقْتِ النُّفَسَاءِ

باب دې په بیان د هغې کښې چې راغلی دی په وقت د نفاس کښې

په اقل موده د نفاس کښې د ائمه اربعه په نزد هیڅ تحدید نشته، په اکثره موده کښې اختلاف دې، د احنافو او حنابله په نزد څلویښت ورځې ده او د امام شافعی رحمه الله او مالک رحمه الله په نزد شپیتهٔ ورځې ده، او په یو روایت کښې د امام شافعی رحمه الله نه سبعون یوما مروی دې او امام ترمذی رحمه الله د امام شافعی رحمه الله مسلک هم دا لیکلې دې کوم چه د احنافو او حنابله دې خو په کتب شافعیه کښې ستون یوما مذکور دې.

[٣١] (٢) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، أَخْبَرَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ أَبِي سَهْلٍ، عَنْ مُسَّةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: "كَانَتِ النُّفَسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أَرْبَعِينَ يَوْمًا، أَوْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، وَكُنَّا نَطْلِي عَلَى وُجُوهِنَا الْوَرْسَ تَعْنِي مِنَ الْكَلَفِ".

ترجمه: د ام سلمة نه روایت دې هغې وئیلی دی: وه نفاسه په زمانه د رسول الله ﷺ کښې چه کېناستله وروسته د نفاس نه څلویښت ورځې (او یا څلویښت شپې) او وو مونږ چه مونږ به لړل به مو مخونه خپل په ورس باندې. مطلب ئې دادی چه د ورو دانو د وجې نه.

[٣٢] (٣) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ يَعْنِي حِبِّي، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ بْنِ نَافِعٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زِيَادٍ، قَالَ: حَدَّثَتْنِي الْأَزْدِيَّةُ يَعْنِي مُسَّةَ، قَالَتْ: حَجَجْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ، فَقُلْتُ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّ سَمُرَةَ بْنَ جُنْدُبٍ يَأْمُرُ النِّسَاءَ يَقْضِينَ صَلَاةَ الْمَحِيضِ، فَقَالَتْ: "لَا يَقْضِينَ، كَانَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ نِسَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقْعُدُ فِي النِّفَاسِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، لَا يَأْمُرُهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَضَاءِ صَلَاةِ النِّفَاسِ"، قَالَ مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ حَاتِمٍ: وَاسْمُهَا مُسَّةُ تُكْنَى أُمَّ بُسَّةَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: كَثِيرُ بْنُ زِيَادٍ كُنْيَتُهُ أَبُو سَهْلٍ.

ترجمه: کثیر بن زیاد نه روایت دی هغه وائی حدیث بیان کړ ی دی ماته ازدیه یعني مسه، هغې وئیلی دی: حج اوکړو ما نو زه داخله شوم په ام سلمة نو ما اووئیل. اې ام المؤمنین! بېشکه سمرة بن جندب امر کوي ښځو ته چه قضائې به راوړي د مونځ د حیض، نو هغې اووئیل: قضایې به نه راوړي، وه به زنانه د بیبیانو د نبي ﷺ نه چه کېناستله به په نفاس کښې څلویښت شپې امر به ورته نبي ﷺ نه کولو په قضایې د مونځ د نفاس. وئیلی دي محمد یعني ابن حاتم، نوم د هغې مسة وو چه کنیه ئې ام بسة وه، وئیلی دي ابوداود: د

---

(١) په جمع الفوائد کښې ددې سلسله دواړه قسم روایات دی د جواز هم او د عدم جواز هم مونږ د هغوی عبارت بعینه نقل کوو. (عائشه) قالت المستحاضة لا ياتيها زوجها، للدارمي (وله) بلين عن ابراهيم قال كان يقال المستحاضة لا تجامع ولا تصوم ولا تمس المصحف انما رخص لها في الصلوة، وقال يزيد يجامعه زوجها ويحل لها ما يحل للطاهرة (وله) عن ابن جبير وقد سئل اتجامع مع المستحاضة فقال الصلوة اعظم من الجماع ددې نه پس ئې په دې کښې د ابوداؤد په حوالې سره اثر د عکرمه ذکر کړی دی، د ام حبیبة او حمنة رضی الله عنها په باره کښې.

(٢): سنن الترمذي/الطهارة ١٠٥ (١٣٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٨ (٦٤٨) (تحفة الأشراف: ١٨٢٨٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٣٠٠، ٣٠٣، ٣٠٤، ٣١٠) (حسن صحيح)

(٣): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨٢٨٨) (حسن)

کثیر بن زیاد کنیه ابو سهل وه

تشریح: قوله: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ – قوله كَانَتِ النُّفَسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أَرْبَعِينَ يَوْمًا ﴾ ددې نه معلومه شوه چه اکثره موده د نفاس څلویښت ورځې ده لکه چه د احنافو او حنابله مذهب دې او د صحابی قول ﴿ كنا نفعل كذا في زمن رسول الله ﷺ ﴾ بالاتفاق د حديث مرفوع په حکم کښې دې [1] كما في كتب الاصول او دلته خو داحديث يو بل لحاظ سره هم مرفوع دې هغه په دې وجه چه د صحابيه مراد دا دې چه نفساء د رسول الله ﷺ د طرف نه په دې خبره باندې مامور وې چه څلويښت ورځې د ناستې مطلب دا نه دې چه کيناستلې به او مراد په دې وجه دې چه حديث که په ظاهر باندې کيخودلې شي نو د حديث مضمون به خلاف واقع وی ځکه چه دا مستبعد ده چه د يوې زمانې ټولې زنانه دې په نفاس کښې متحد شي يقينا دې په ټولو باندې څلويښت ورځې نفاس راشی يقينا په دې کښې د عادت په اعتبار سره زنانه مختلف وی، كذا في البذل عن الشوكاني، او هم دا خبره شيخ ابن الهمام په فتح القدير کښې هم ليکلې ده خو زه وائم چه دا لوئې لوئې حضرات خو هم دا ليکی خو د مضمون د خلاف واقع کيدو خبره ددې احقر په فهم کښې نه راځی ځکه چه په دې حديث کښې مراد دا دې چه د رسول الله ﷺ په زمانه کښې به نفساء زيات نه زيات څلويښت ورځې کيناستلې په دې کښې خو هيڅ هم اشکال نشته، او که دلته امر مقدر اومنلې شي نو بيا به هم دا مطلب اخستلې کيږی چه نفساء د رسول الله ﷺ د طرف نه مامور وې ددې خبرې چه زيات نه زيات به څلويښت ورځې کينی، او که دا مطلب واخستلې شي چه څلويښت ورځې به کيناستلې يا هر نفساء د څلويښتو ورځو دناستې مامور وې نو بيا به په دواړو صورتونو کښې اشکال وی.

فائده: مصنف رحمه الله د نفاس د مودې په باره کښې خو ترجمة قائم کړې ده خو د حيض د مودې په باره کښې ئې هيڅ ترجمه نه ده قائم کړې او نه ئې دهغې څه حديث ذکر کړې دې په ظاهره ددې وجې نه چه په دې کښې يو حديث هم ثابت نه دې لکه چه د ابن العربی د کلام نه معلوميږی. (كذا في هامش البذل)

﴿ قوله وَكُنَّا نَطْلِي [2] عَلَى وُجُوهِنَا الْوَرْسَ يَعْنِي مِنَ الْكَلَفِ ﴾ کلف يعنی داغ او نخښې د زنانه په مخ باندې د ولادت د سختئ او تکليف وغيره د وجې نه څه نخښې پريوځی، ام سلمه رضي الله عنها دې باره کښې وائی چه مونږ به ددې دپاره څه تدبير کولو چه ورس يو مشهوره ګيا ده هغه به ميده کولو سره زنانو په مخ باندې مږله، چه په هغې سره به هغه نخښې پاکې شوې.

---

[1] ، او په دې سلسله کښې يو حديث په سنن ابن ماجه کښې مرفوع صريح هم دې ﴿ عن انس ان رسول الله ﷺ وقت للنفساء اربعين يوما الا ان تري الطهر قبل ذلك ﴾

[2] ، دا د طلا يطلي مجرد نه هم کيدې شی او نطلي بتشديد الطاء د باب افتعال نه هم کيدې شی او دا دوه احتمالات علامه سندی (رح) په حاشيه د نسائی کښې د قول ابن عمر: لان اصبح مطليًا بقطران لاتدې ذکرکړی دی.

٢: ﴿ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى – قوله إِنَّ سَمُرَةَ بْنَ جُنْدُبٍ يَأْمُرُ النِّسَاءَ الخ ﴾ سيدنا سمره بن جندب رضي الله عنه به غالبا په خپل قياس او اجتهاد سره زنانو ته د حيض د زمانې د قضاء مونځونو حکم کولو، ام سلمه رضي الله عنها ته چه کله دا معلومه شوه نو هغوی ددې ترديد اوفرمائيلو او وې فرمائيل چه رسول الله ﷺ به د نفاس د زمانې د مونځونو د قضاء حکم نه فرمائيلو مطلب دا دې چه کله د نفاس د مونځونو د قضاء حکم نشته نو په زمانه د حيض کښې به د مونځونو د قضاء حکم په طريق اولى نه وی ځکه چه په دې کښې حرج زائد دې، ځکه چه حيض د نفاس په مقابله کښې ډير زيات کثير الوقوع دې، نو چه کله د دفع حرج دپاره هلته قضاء نشته نو دلته به په طريق اولى نه وی.

باب الاغتسال من الحيض

باب دې په بيان د غسل کې د حيض نه

په دې باب سره مقصود د غسل حيض کيفيت له بيانول دی لکه چه ددې نه مخکښې په شروع کښې د غسل جنابت کيفيت بيانول وو غسل که د جنابت دپاره وی يا د حيض دپاره د دواړو طريقه يوه ده خو د غسل حيض په باره کښې په رواياتو کښې بعض داسې ځيزونه راځی چه دهغې تعلق خاص د حيض سره وی، مثلا د فرصه ممسکه وغيره ذکر کوم چه په وړاندې روايت کښې راځی په دې وجه دا بيل بيانولې شي

[٣٣]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا سَلَمَةُ يَعْنِي ابْنَ الْفَضْلِ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ إِسْحَاقَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ سُحَيْمٍ، عَنْ أُمَيَّةَ بِنْتِ أَبِي الصَّلْتِ، عَنْ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِي غِفَارٍ قَدْ سَمَّاهَا لِي، قَالَتْ: أَرْدَفَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى حَقِيبَةِ رَحْلِهِ، قَالَتْ: فَوَاللَّهِ لَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الصُّبْحِ فَأَنَاخَ وَنَزَلْتُ عَنْ حَقِيبَةِ رَحْلِهِ، فَإِذَا بِهَا دَمٌ مِنِّي، فَكَانَتْ أَوَّلَ حَيْضَةٍ حِضْتُهَا، قَالَتْ: فَتَقَبَّضْتُ إِلَى النَّاقَةِ وَاسْتَحْيَيْتُ، فَلَمَّا رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا بِي وَرَأَى الدَّمَ، قَالَ: "مَا لَكِ؟ لَعَلَّكِ نَفِسْتِ"، قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَأَصْلِحِي مِنْ نَفْسِكِ، ثُمَّ خُذِي إِنَاءً مِنْ مَاءٍ فَاطْرَحِي فِيهِ مِلْحًا ثُمَّ اغْسِلِي مَا أَصَابَ الْحَقِيبَةَ مِنَ الدَّمِ ثُمَّ عُودِي لِمَرْكَبِكِ"، قَالَتْ: فَلَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ رَضَخَ لَنَا مِنَ الْفَيْءِ، قَالَتْ: وَكَانَتْ لَا تَطَّهَّرُ مِنْ حَيْضَةٍ إِلَّا جَعَلَتْ فِي طَهُورِهَا مِلْحًا وَأَوْصَتْ بِهِ أَنْ يُجْعَلَ فِي غُسْلِهَا حِينَ مَاتَتْ.

ترجمه: د امية بنت ابي الصلت نه روايت دې، هغه روايت کوي د يوې ښځې د بني غفار نه چه هغه ماته مسمى کړه، هغې وئيلی دی: وروسته سوره کړم زه رسول الله ﷺ په هغه وروستني سر د پالان د سورلۍ د هغه، هغې اووئيل: قسم په الله هميشه وو رسول الله ﷺ تر صباح پورې، نو هغه چو کړه او زه ښکته شوم د وروستي سر د سورلۍ نه، په هغې باندې وينه وه نو وو هغه اولنی حيض چه په هغې باندې حائضه شوم. هغې اووئيل: نو ما ځان جوخت کړو اوښې ته او حياء مې اوکړه، هر کله چه اوليدلو رسول الله ﷺ هغه څه چه په ما باندې وو نو وې وئيل: څه دې تالره شايد ته حائضه شوې يې؟ ما اووئيل: آو، هغه اووئيل: اصلاح د خپل ځان اوکړه او بيا واخله يو لوښی د اوبو، واچوي په هغې کښې مالګه، بيا

(): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٨٣٨١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٣٨٠) (ضعيف)

وروښځه هغه چه رسيدلى وى د پالان وروستنۍ سرته د وينې نه، بيا واپس شه خپلې سورلۍ ته. هغې اوونيل هر كله چه فتح كړو رسول الله ﷺ خيبر رايې كړو مونږ ته د مال فئ نه. هغې اوونيل او وه هغه چه نه به پاكيده د حيض نه مگر هغې به اچوله په اوبو كښې مالگه. او وصيت ئې اوكړو په دې باندې چه واچولى شي دهغې په غسل كښې كله چه مړه شي

مضمون حديث

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ – قوله عَنِ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِي غِفَارٍ الخ ﴾ ونيلې شوې دى چه دهغې نوم ليلې دې او دا د ابوذر غفارى رضی اللہ عنہ ښځه ده، مضمون حديث دا دې چه هغه د خپل څه سفر حال بيانوى غالبا دا سفر د غزوه خيبر دپاره وو، لكه چه د حديث د آخرې نه معلوميږى هغه وائى چه په سفر كښې رسول الله ﷺ زه د خپل حقيبه رحل يعنى د پالان نه په شاته لرگى باندې رديف جوړ كړم (دا قافله په كوم كښې چهرسول الله ﷺ هم وو توله شپه روانه وه، تردې چه) سحر يو منزل ته رسيدلو سره رسول الله ﷺ نزول اوفرمائيلو او زه د خپل خائې نه راكوزه شوم، نو ما اوليدل چه هلته د وينې داغ ښكاره كيږى او دا ماته په اول ځل حيض راغلې وو، هغه وائى چه زه دهغې په ليدو باندې د هغه خائې نه لرې شوم او اوشرميدم، چه كله رسول الله ﷺ زما دا كيفيت اوليدو او په دې وينه باندې هم د هغوى نظر پريوتلو نو رسول الله ﷺ تپوس اوكړو چه پا تاباندې جوړې حيض راغلو ما عرض اوكړو او جى! نو هغوى اوفرمائيل خپله جامه برابر كړه چه د حيض وينه منتشر نه شى او بيا ئې اوفرمائيل چه لرې شان اوبه واخله په هغې كښې مالگه واچوه او حقيبه رحل په كومې چه وينه پرته ده هغه وينځه بيا خپلې سورلۍ ته واپس شه، وړاندې راوى وائى چه ددې واقعې نه پس دهغې دا معمول وو چه كله به ئې هم د حيض نه غسل كولو نو په اوبو كښې به ئې مالگه اچوله، بلكه ددې ئې دومره اهتمام اوكړو چه وصيت ئې اوكړو چه د مرگ نه پس چه ماته غسل راكولې شى نو په هغه اوبو كښې دې هم مالگه واچولې شى

په دې حديث كښې د غسل حيض څه خاص كيفيت نه دې مذكور معلومه نه ده چه مصنف رحمہ اللہ هم دا روايت ولې ذكر كړو، (١) خو ددې حديث نه يو مسئله معلوميږى يعنى د ماء مخلوط بشئ طاهر سره د غسل جواز، كوم چه په باب فى الجنب يغسل راسه بالخطمى كښې په تفصيل سره تير شوې دى

﴿ قوله فَلَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– خَيْبَرَ الخ ﴾ رسول الله ﷺ به په غزواتو كښې كله كله زنانه هم ځان سره بوتلې خو دا بوتلل به د قتال دپاره نه وو بلكه د نورو خدماتو دپاره د مجروحينو د مرهم پټۍ كولو او د خيال ساتلو دپاره، او داسې قسم زنانو ته به باقاعده د غنيمت حصه خو نه وركړې كيده خو د انعام په طور باندې به څه معمولى څيز د مال غنيمت

---

(١) ممكنه ده چه مصنف رحمہ اللہ ته ددې صحابيه رضی اللہ عنہا دا كار ډير خوښ شوې وى چه په حديث باندې د عمل كولو ئې دومره اهتمام اوفرمائيلو رضي الله تعالى عنها ددې حديث چه كومه مرفوع حصه ده په هغې كښې خو اغتسال د حائضى مذكور نه دې بلكه غسل دم حيض مذكور دې خو فعل د صحابيه رضی اللہ عنہا د غسل حيض سره متعلق دې ١٢)

نه ورکولې شو کوم ته چه رضح وائی، د فئ نه مراد دلته مال غنیمت دی، هسې خو مشهوره دا ده چه فئ هغه مال دې کوم چه د کفارو نه حاصل شی بغیر د قتال نه او کوم چه حاصل شی په قتال سره هغې ته غنیمت وائی، دا څیزونه به په کتاب الجهاد کښې راشی

[٣٣]() حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، أَخْبَرَنَا سَلَّامُ بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: دَخَلَتْ أَسْمَاءُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ تَغْتَسِلُ إِحْدَانَا إِذَا طَهُرَتْ مِنَ الْمَحِيضِ؟ قَالَ: "تَأْخُذُ سِدْرَهَا وَمَاءَهَا فَتَوَضَّأُ، ثُمَّ تَغْسِلُ رَأْسَهَا وَتَدْلُكُهُ حَتَّى يَبْلُغَ الْمَاءُ أُصُولَ شَعْرِهَا، ثُمَّ تُفِيضُ عَلَى جَسَدِهَا، ثُمَّ تَأْخُذُ فِرْصَتَهَا فَتَطَهَّرُ بِهَا"، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَتْ عَائِشَةُ: فَعَرَفْتُ الَّذِي يَكْنِي عَنْهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ لَهَا: تَتَبَّعِينَ بِهَا آثَارَ الدَّمِ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دي چه داخل شوه اسماء په رسول الله ﷺ باندې، هغې اووئیل اې د الله رسوله! څنګه به غسل کوې یوه زمونږ نه کله چه پاکه شي د حیض نه؟ هغه وفرمایل وابه خلي ببره خپله او اوبه خپې نو اودس به اوکړي، بیا به خپل سر اوینځي، او وبه ئې مږې تردې چه ورسېږي اوبه بیخونو د ویختو دهغې ته، بیا به واړوي په ټول بدن باندې، بیا به واخلي د مالوچو موټې، نو پاک کړي په هغې، هغې اووئیل اې د الله رسوله! څنګه خان صفا کړم په هغې، اووئیل عائشې ماته پته ولګېده چه رسول الله ﷺ په دې سره کنایه کوي دهغې نه، نو ما اووئیل هغې ته دا به ورپسې کړې آثارو د وینې پسې.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ – قوله عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ دَخَلَتْ أَسْمَاءُ الخ ﴾

دا اسماء بنت شکل رضي الله عنها چه د صحیح مسلم په روایت کښې دی، په صحیح بخاری کښې هم دا حدیث دې په هغې کښې (دخلت امراة) بغیر د تعین نه دې حافظ رحمه الله فرمائی چه خطیب په مبهمات کښې دا روایت ذکر کړې دې او په هغې کښې په ځائې د بنت شکل اسماء بنت یزید بن السکن دې دمیاطی وغیره بعض محدثینو د مسلم روایت ته تصحیف وئیلې دې ځکه چه په انصارو کښې څوک هم داسې نشته چه د هغه نوم شکل وی، حافظ ابن حجر رحمه الله ددې تردید کړې دې چه کیدې شی شکل د هغه لقب وی او نوم ئې یزید وی بلکه حافظ وائی زیات تر مشهورو کتابونو کښې اسماء بنت شکل دې یا اسماء بغیر د نسب نه لکه چه په ابوداؤد کښې دی.

﴿ قوله ثُمَّ تَأْخُذُ فِرْصَتَهَا فَتَطَهَّرُ بِهَا ﴾ یعنی رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه حائضې له پکار دی چه د غسل نه د فراغت نه پس دې نور نظافت او طهارت حاصل کړی، د ﴿ فرصته ﴾ په فاء کښې درې واړه حرکات لوستلې شوې دی ددې معنی ده مالوچ یا د مالوچو ټکړه یعنی شوره (یا پټې) دلته ددې نه مراد مشکو باندې لړلې شوې شوره (کپړه) ده لکه چه په وراندې روایت

---

[1]: صحيح مسلم/الحيض ١٣ (٣٣٢)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٤ (٦٤٢)، (تحفة الأشراف: ١٧٨٤٧)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحيض ١٣ (٣١٤)، سنن النسائي/الطهارة ١٥٩ (٢٥٢)، مسند احمد (١٤٧/٦)، سنن الدارمي/الطهارة ٨٣ (٨٠٠) (حسن صحيح)

کښې دی ﴿ فرصة ممسكة ﴾ او په بعض رواياتو کښې دی ﴿ من مسک ﴾ مطلب دا دې چه په يو پهايه باندې مشک لګولو سره د رائحه کريهه د زوال دپاره دې هغه په خپل فرج کښې کيږدی او دا هم مراد کيدې شی چه د فرج نه علاوه په کوم کوم ځائې کښې چه د وينې اثر وی هغه لګولو سره دې بيا په فرج کښې کيږدی، پس دهغې نه هم په وړاندې روايت کښې ﴿تتبعين بها آثار الدم ﴾ راروان دې په بعض رواياتو کښې د فرصة په ځائې قرصة په قاف سره دې او بعضو دا قرصة په قاف او ضاد سره ضبط کړې ده نو ګويا په دې کښې درې روايتونه شو ، فِرصة، قرصة، قرضة، مراد د ټولو نه يو دې

[٣١٥](١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا ذَكَرَتْ نِسَاءَ الْأَنْصَارِ فَأَثْنَتْ عَلَيْهِنَّ، وَقَالَتْ: لَهُنَّ مَعْرُوفًا، وَقَالَتْ: دَخَلَتِ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: فِرْصَةً مُمَسَّكَةً، قَالَ مُسَدَّدٌ: كَانَ أَبُو عَوَانَةَ يَقُولُ: فِرْصَةً، وَكَانَ أَبُو الْأَحْوَصِ يَقُولُ: قَرْصَةً.

ترجمه: د عائشې نه روايت دې بېشکه هغې ذکر کړې ښځې د انصارو، د هغوی صفت ئې اوکړو او وئې وئيل د هغوی په حق کښې معروف، او وئې وئيل: داخله شوه يوه ښځه د دوی نه په رسول الله ﷺ باندې، نو ذکر ئې کړه معنی دهغې مګر دا چه هغه اووئيل (فرصة ممسکة) کلکه کپړه اووئيل مسدد: وو ابو عوانه چه وئيل به يې: (فرصة) او وو ابو الاحوص وئيل به يې: قَرصة)

تشريح: مونږ اوس وئيلې وو چه په بعض رواياتو کښې ﴿من مسک ﴾ دې مشهور خو دا دی چه دا مسک په کسرې د ميم سره دې کوم چه معروف خوشبوئی ده، او بعض دا مسک په فتحې د ميم سره لوستلې دې او مسک څرمې ته وائی او دهغې وجه ئې دا ليکلې ده چه مشک خو ډير ګران څيز دې او صحابه کرامو ﷺ به په عام حالاتو کښې د غريبئ ژوند تيرولو لهذا مطلب دا دې چه د څرمنې ټکړه اخستلو سره د بدن په کومه کومه حصه چه د وينې اثر وی په هغې سره دې اومږی او کومو خلقو چه دا مشک لوستلې دې د هغوی تائيد د هغه روايت نه کيږی چه په هغې کښې راځی ﴿ فرصة ممسكة ﴾ (هغه شوره (کپړه) چه په هغې کښې د مشکو خوشبوئی اچولې شوې وی) دويمې ډلې ددې جواب دا ورکړی دی چې کيدې شی دا لفظ ﴿ ممسكة ﴾ وی د امساک باليد نه په دې صورت کښې به دا معنی وی هغه شوره (کپړه) چه په لاس کښې نيولې شوې وی، خو دا معنی غلطه او خلاف ظاهر ده، د امام نووی ﷫ رائې دا ده چه مسک په کسرې د ميم سره زيات صحيح دې، او د عسرت او حاجت والا خبره بس هم داسې ده، عرب خلق ډير فراخه زړونو والا وو خصوصا د استعمال طيب په معامله کښې.

(١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٧٨٤٧) (حسن صحيح)

او په دې کښې هم اختلاف دې چه د مشک په استعمال کښې حکمت څه دې په دې کښې دوه اقوال دی بعضو وئیلې دی چه د رائحه کریهه د ازالې دپاره او بعضو وئیلې دی په دې وجه چه د مشک استعمال په فرج کښې اسرع الی الحبل دې په دې سره استقراء د حمل زر کیږی خو امام نووی رحمه الله ددې قول تردید فرمائیلې دې، حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه امام نووی رحمه الله فرمائی لا حول ولا قوة الا بالله چرته اورسیدل.

﴿ قوله فَأَثْنَتْ عَلَيْهِنَّ الخ ﴾ عائشې رضی الله عنها د انصاری زنانو ذکر اوکړو او د هغوی تعریف او مدح ئې اوکړه، د مدح الفاظ په بل روایت کښې راروان دی ﴿ نعم النساء نساء الانصار لم یکن یمنعهن الحیاء ﴾ یعنی انصاری زنانه ډیرې غوره دی هغوی د دین د زده کړې او د مسائلو د معلوملو نه حیاء نه منع کوی.

[۳۱۴]() حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ، أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ يَعْنِي ابْنَ مُهَاجِرٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أَسْمَاءَ سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ، قَالَ: فِرْصَةً مُمَسَّكَةً، قَالَتْ: كَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ، تَطَهَّرِي بِهَا وَاسْتَتِرِي بِثَوْبٍ، وَزَادَ: وَسَأَلَتْهُ عَنِ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ، فَقَالَ: تَأْخُذِينَ مَاءَكِ فَتَطَهَّرِينَ أَحْسَنَ الطُّهُورِ وَأَبْلَغَهُ، ثُمَّ تَصُبِّينَ عَلَى رَأْسِكِ الْمَاءَ ثُمَّ تَدْلُكِينَهُ حَتَّى يَبْلُغَ شُؤُونَ رَأْسِكِ، ثُمَّ تُفِيضِينَ عَلَيْكِ الْمَاءَ، قَالَ: وَقَالَتْ عَائِشَةُ: نِعْمَ النِّسَاءُ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ، لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أَنْ يَسْأَلْنَ عَنِ الدِّينِ وَأَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِيهِ.

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې، یقینًا اسماء تپوس اوکړو د نبي ﷺ نه په معنی د هغې سره، هغه اووئیل: (فرصةً ممسكةً) کلکه کپړه، هغې اووئیل: څنګه پاک کړم په هغې، نو هغه وفرمایل: سبحان الله ځان صفا کړه په هغې او ځان پټ کړه په یوې جامه. او هغه زیادت اوکړو، او تپوس ئې اوکړو د غسل د جنابت باره کښې نو هغه اووئیل: وابه خلې خپلې اوبه نو صفایې به اوکړې ښائسته صفایې او مبالغه به اوکړې، بیا به واړوې په سر باندې اوبه، بیابه ئې ومږې تردې چه ورسیږې بیخونو د سر ښناته، بیابه واړوې په ځان باندې اوبه. هغه اووئیل: او اووئیل عائشې: ډیرې ښې ښځې ښځې د انصارو دې نه وو چه منع کولې دوی لره حیاء چه سوال اوکړې د دین باره کښې، او دا چه پوهه شي په دین کښې.

تشریح: طهارة مائیه کوم چه اصل دې د هغې بیان پوره شو. الحمدلله الذی بنعمته تتم الصالحات.

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۷۸٤۷) (حسن)

باب التيمم

باب دې په بيان د تيمم کښې

په دې باب سره د مصنف رحمه الله مقصود مشروعيت د تيمم او صفت دواړه بيانول دی پس د باب د حديث اول نه مشروعيت او دهغې نه په روستو رواياتو کښې ئې صفت د تيمم بيان کړې دې

د تيمم سره متعلق مباحث عشرة

دلته به مونږ دا امور بيانوو

١: المناسبة بما قبله، ٢: معنى التيمم لغة و شرعا،
٣: متى شرع التيمم، ٤: طهارة مطلقة او ضرورية،
٥: رخصة او عزيمة، ٦: هل التيمم من خصائص هذه الامة،
٧: ما يجوز به التيمم، ٨: اختلاف الائمة في كيفية التيمم،
٩: دلائل الفريقين او حديث د عمار بن ياسر رضي الله عنهما کوم چه په دې باب کښې اصل دې په هغې باندې کلام، ١٠: هل يجوز التيمم للجنابة.

بحث اول : المناسبة بما قبله

مصنف رحمه الله د طهارة مائيه صغرى او کبرى يعني اودس او غسل او دهغې د متعلقاتو د بيان نه چه کله فارغ شو نو اوس ددې ځائې نه طهارة ترابيه شروع کوی کوم چه د طهارة مائيه نائب او دهغې بدل دې او نائب موخر وی د اصل نه.

بحث ثاني : معنى التيمم لغة و شرعا

د تيمم لغوی معنى د قصد ده او د حج معنى هم د قصد ده خو په دې کښې د معظم او محترم قيد دې يعني د يو معظم او محترم څيز قصد کول او د تيمم معنى شرعى ده پاکه خاورې لره د قاعده شرعيه مطابق استعمالول د طهارت په نيت باندې (١) ابن رسلان رحمه الله فرمائي چونکه د تيمم لغوی معنى د قصد ده په دې وجه د فقهاء امصار په دې باندې اتفاق دې چه په تيمم کښې نيت واجب دې خو په اودس کښې اختلاف دی ځکه چه په هر اصطلاحي معنى کښې لغوی معنى ملحوظ وی، خو د امام اوزاعي رحمه الله نه په دې کښې اختلاف منقول دې چه د هغوی په نزد په تيمم کښې نيت ضروری نه دې، او هم دغه شان

(١) فى نفسه تيمم خو مطلق د طهارة په نيت باندې صحيح کيږی سره د مانځه ادا کول امر اخر دې په دې کښې تفصيل او اختلاف دې د طرفين په نزد د تيمم په ذريعه صحة د صلوة په دې باندې موقوف دې چه هغه تيمم د داسې عبادة مقصوده دپاره کړې شوې وی کوم چه بغير د طهارت نه نۀ صحيح کيږی، مثلاً صلوة جنازه او سجده تلاوت، او که داسې عبادت مقصوده وی کوم چه بغير د طهارة نه صحيح کيږی لکه اسلام راوړل نو په دې تيمم سره به مونځ نه صحيح کيږی او د امام ابويوسف رحمه الله په نزد چه کوم تيمم د عبادت مقصوده دپاره کړې شوې وی، عام ددې نه چه هغه بغير د طهارت نه صحيح کيږی او که نه په هغې سره د مانځه ادا کول جائز دی او کوم تيمم چه د قربت غير مقصوده دپاره کړې شوې وی لکه دخول مسجد او مس مصحف په دې تيمم سره بالاتفاق د مونځ ادا کول جائز نه دی، او دا خبره دې هم واضحه وی چه په دې بحث کښې د مقصود او غير مقصود هم يو خاص فهم دې کوم چه په کتب فقه کښې مذکور دې، د شرح وقاية په حاشيه کښې هم ليکلې شوې دې

صاحب هداية په دې کښې د امام زفر رحمه الله او ابن رشد په بداية المجتهد کښې د حسن بن حي هم اختلاف ليکلې دې.

بحث ثالث : متى شرع التيمم

خان پوهه کړه چه څنګه د افک عائشه رضي الله عنها د قصې بناء په فقد عقد (د اميل ورکيدل) دی هم دغه شان د مشروعيت تيمم سبب هم دغه اميل ورکيدل دی، د افک واقعه بالاتفاق په غزوه مريسيع کښې راپيښه شوې ده کوم ته چه غزوه بنو المصطلق هم وائی او يو لوئې جماعت چه په هغې کښې ابن عبدالبر، ابن سعد، ابن حبان هم دی ددې حضراتو رائې دا ده چه د تيمم د آيت نزول هم په دې غزوه کښې اوشو، او د يو جماعت رائې دا ده چه د قصه افک د پيښيدو نه پس په يو بل سفر کښې دوباره اميل ورک شو او په هغې باندې د آيت تيمم نزول اوشو، پس د طبرانی د يو روايت نه معلوميږی سيده عائشه رضي الله عنها فرمائی چه د واقعه افک د پيښيدو نه پس زه د رسول الله ﷺ سره په يوه بله غزوه کښې شريکه شوم په هغې کښې د تيمم نزول اوشو، خو په دې روايت کښې د هغه سفر نوم ذکر نه دې، حافظ ابن القيم رحمه الله په زاد المعاد کښې فرمائی وهذا هو الظاهر او هم دغه شان د حافظ ابن حجر رحمه الله ميلان هم دې طرف ته معلوميږی، حافظ رحمه الله د بعض علماء کرامو نه د آيت تيمم نزول په غزوه ذات الرقاع کښې کيدل نقل کړی دی، کيدې شی چه هغه دويمه غزوه هم دا وی کومه چه عائشې رضي الله عنها فرمائيلې ده خو دا مسئله مختلف فيه ده چه ذات الرقاع مقدم ده يا بنو مصطلق، قسطلانی فرمائی چه د آيت تيمم نزول په ۵ يا ٦ هجری کښې شوې دې، او په تاريخ خميس کښې ئې ۵ هجری ليکلې دې او ابن الجوزی په التلقيح کښې ۴ هجری ليکلې دې، والله تعالى اعلم

بحث رابع : **طهارة مطلقة او ضرورية**

تيمم د احنافو په نزد طهارة مطلقا (کامله) دې او د ائمه ثلاثه په نزد طهارة ضرورية دې، هم په دې وجه زمونږ په نزد د وخت د داخليدلو نه مخکښې ئې هم کولې شی او د ائمة ثلاثه په نزد د وخت د دخول نه مخکښې تيمم جائز نه دې ځکه چه د ضرورت تحقق د وخت نه پس وی، بله دا چه د هغوی په نزد د وخت د تيريدلو نه پس تيمم ماتيږی او بله دا چه د امام احمد رحمه الله په نزد په وخت کښې دننه دننه په يو تيمم سره مونځونه قضاء او ادا لوستلې شی.

او د شوافعو او مالکيانو په نزد د هر فرض مونځ دپاره مستقل تيمم ضروری دې اګر که په يو وخت کښې وی خو نوافل د هغوی ټولو په نزد د فرائضو تابع دی، د شوافعو په نزد نوافل قبليه او بعديه دواړه او د مالکيانو په نزد صرف بعديه

بحث خامس : **رخصة او عزيمة**

په دې کښې درې اقوال دی:

۱: عزيمت، ۲: رخصت دې مطلقا، دريم قول دا دې چه په وخت د عدم الماء کښې عزيمت دې، او د اوبو د کيدو سره سره د مرض وغيره د وجې نه رخصت دې.

بحث سادس : هل التيمم من خصائص هذه الامة

تيمم ددې امت د خصائصو نه دې لکه چه د صحيحينو په حديث کښې ددی تصريح ده ﴿اعطيت خمسا لم يعطهن احد قبلی﴾ او ددې په آخير کښې دی ﴿جعلت لی الارض مسجدا وطهورا﴾

بحث سابع : ما يجوز به التيمم

په قرآن کريم کښې حکم دې چه په صعيد طيب سره دې تيمم اوکړې شی لهذا په صعيد طيب سره بالاجماع جائز دې خو د صعيد طيب په تفسير کښې اختلاف دې امام شافعی او امام احمد رحمهما الله ددې تفسير په تراب سره کړې دې لهذا د هغوی په نزد تيمم صرف په تراب سره کيدلې شی، او د دوی دواړو په نزد تراب هم د غبار والا کيدل پکار دی تعلق الغبار باليد ضروری دې په کتب شافعيه او حنابله کښې ددې تصريح ده او په احنافو کښې د امام ابويوسف رحمه الله په نزد هم علی القول الاصح تيمم په تراب سره خاص دې، او د امام ابوحنيفه او امام مالک رحمهما الله په نزد د صعيد مصداق وجه الارض ده (د زمکې مخ) لهذا تيمم په تراب سره خاص نه دې بلکه ﴿ کل ما کان من جنس الارض ﴾ سره جائز دی، او د جنس الارض نه مراد دا دې چه کوم څيز په اور باندې ګرمولو سره نه ويلې کيږی او په سوزولو سره نه ايره کيږی لکه جص نوره زرنيخ حجر وغيره، او د بعض مالکيانو په نزد په دې کښې نور هم عموم دې هغه دا چه ما اتصل بالارض سره هم جائز دې لکه نبات په دې شرط چه مقلوع نه وی په وخت کښې تنک والې وی او بل څه څيز مخې ته نه وی (ذکره صاحب المنهل)

بحث ثامن : اختلاف الائمة فی کيفية التيمم

په کيفيت د تيمم کښې اختلاف د ائمه کرامو، ځان پوهه کړه چه دلته اختلاف په دوه ځايونو کښې دې يو عدد د ضرباتو، دويم مقدار د يدين، د امام احمد، اسحق بن راهويه او امام بخاری رحمهم الله وغيره محدثينو په نزد د تيمم دپاره ضربه واحده ده، او د احنافو او د شوافعو په نزد ضربتين دی او د مالکيانو په نزد دواړه روايتونه دی مثل المذهبين او دريم روايت د امام مالک رحمه الله نه دا دې چه ضربه واحده فرض او ثانيه سنت او هم دا د هغوی قول راجح دې هم دا په مختصر خليل وغيره کتب مالکيه کښې اختيار کړې شوې دی او په مقدار د يدين کښې اختلاف دا دې چه د امام احمد رحمه الله په نزد مسح صرف الی الکوعين (کفين) ده، او د احنافو او شوافعو په نزد الی المرفقين ده، او د امام مالک رحمه الله نه دواړه روايتونه دی، او دريم روايت د هغوی نه دا دې چه مسح الی الکفين فرض ده او الی المرفقين سنت ده، خو په کتب د مالکيانو کښې الی المرفقين ليکلې شوې دی او د امام مالک رحمه الله د موطا او د مدونه د ظاهر نه هم دا معلوميږی لهذا د راجح قول په بناء باندې مالکيان هم په دې مسئله کښې د احنافو او شوافعو سره شو او د عدد ضربات په راجح قول په وجه باندې هغوی د امام احمد رحمه الله سره شو.

بحث تاسع : دلائل الفريقين :

ځان پوهه کړه چه امام بخاری رحمه الله په دې دوه مسئلو کښې د حنابله او د جمهور اهل حديث د مسلک مطابق باب قائم کړې دې ﴿ باب التيمم للوجه والکفين ﴾ او ﴿ باب التيمم ضربة ﴾ او

بیا ئې هم ددې مطابق روایات راوړلې دی او امام مسلم رحمه الله هم دغه شان کړې دی او هغه روایات کوم چه په تعدد ضربه او مسح الی المرفقین باندې دال دی هغه د غیر صحیحین او د سنن روایات دی، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې هغه په تفصیل سره، سره د سند او حوالې نه په کتابونو کښې درج فرمائیلې دې کوم چه د ډیرو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه مروی دی، حضرت فرمائی دا روایات اګرچه په قوة او صحت کښې د صحیحین د روایاتو مثل نه دی خو د هغوی د ضعف انجبار د تعدد طرق او د موافقت قیاس نه کیږی یعنی قیاس الفرع بالاصل هغه داسې چه اودس کوم چه د تیمم اصل دې په هغې کښې یو اوبه په دوه اندامونو کښې استعمالول جائز نه دی لهذا تیمم کښې هم یو خاوره په دوه اندامونو کښې استعمالول جائز نه دی کیدل پکار او هم دغه شان په اودس کښې غسل د یدین دې الی المرفقین لهذا په تیمم کښې هم مسح یدین الی المرفقین کیدل پکار دی، او حضرت دا هم لیکلې دی چه په کومو روایتونو کښې چه صرف ضربه واحده مذکور دی یا مطلق ضرب دې هغه د مافوق په نفی باندې دلالت نه کوی مګر په طریق د مفهوم مخالف او د استدلال بالمفهوم احناف قائل نه دی لهذا روایات دالة علی وحدة الضربة ته د روایات مثبة للضربتین معارض نه شی وئیلې کیدې.

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه امام ابوداؤد رحمه الله باب التیمم مطلقا قائم کړې دې چه په هغې کښې نه د ضربه واحده قید دې نه د ضربتین، هم دغه شان نه د کفین او نه د الی المرفقین، هم په دې وجه مصنف رحمه الله په دې باب کښې د ضربه واحده، ضربتین الی الکفین، الی المرفقین الی الذراعین حتی چه الی المنکبین ټول روایات ذکر کړې دی.

د حدیث عمار اضطراب:

او دا ټول اختلافات د حدیث عمار په مختلفو طرقو کښې موجود دی هم په دې وجه امام طحاوی رحمه الله وغیره بعض علماء کرامو لیکلې دی چه په دې سلسله کښې حدیث عمار رضی الله عنه قابل استدلال نه دې، امام ترمذی رحمه الله هم لیکلې دی چه هم ددې اختلاف په بنیاد باندې بعض اهل علم د حدیث عمار تضعیف کړې دې.

حدیث عمار سره د اضطراب نه په صحیحین کښې:

امام بخاری او امام مسلم رحمهما الله حدیث د عمار رضی الله عنه صرف په هغه طرق سره اخستلې دې چه په هغې کښې ضربه واحده او کفین مذکور دی بنده ته په دې سلسله کښې یو اشکال وو هغه دا چه په حدیث د عمار رضی الله عنه کښې چه هر کله دومره سخت اضطراب دې نو بیا امام بخاری او امام مسلم رحمهما الله هغه ته په صحیحین کښې څنګه ځائې ورکړو؟ دا خو بیله خبره ده چه دې حضراتو صرف هغه طرق اختیار کړې دی چه په هغې کښې ضربه واحده او کفین مذکور دی خو صرف په دغه طرق اختیار کولو سره نور طرق خو کالعدم کیدې نه شی ددې صحیح جواب خو به لوئې حضرات ورکوی زما د غور کولو نه یو خبره په فهم کښې راغله هغه دا چه په اصل کښې حدیث د عمار رضی الله عنه دوه دی، یو هغه دې چه په هغې کښې د تیمم ابتداء او دهغې د مشروعیت ذکر دې چه په هغې کښې هغوی فرمائی مونږ د نزول تیمم نه پس د

رسول الله ﷺ سره تیمم اوکړو، او دویم حدیث عمار ؓ هغه دي کوم چه هغوی د عمر ؓ مخکښې پیش کړو کوم تیمم چه د جنب په سلسله کښې دي زیات تر اختلاف او اضطراب د کوم چه پورته ذکر راغلو د عمار په حدیث اول کښې دې په دې وجه حضرات شیخینو هغه نه دي اخستلې او د عمار ؓ هغه حدیث کوم چه حضرات شیخینو اخستلې دې په هغې کښې دا ټول اختلافات نشته بلکه دهغې ټول طرقو کښې ضربه واحده مذکور دي دهغې خلاف نه دي خو د مقدار یدین په باره کښې په هغې کښې هم فی الجملة اختلاف دي په بعض کښې الی الکفین دي او هم دا شیخینو اختیار کړې دي او په بعض کښې ددې هم خلاف دي الی المرفقین وغیره الی المناکب والاباط په دې کښې نشته. هذا ماعندی والله تعالی أعلم. روسته چه کله ترمذی شریف اوکتلې شو نو دهغې نه معلومه شوه امام ترمذی د اسحاق بن راهویه نه همدا خبره نقل کړې ده یعنی دا چه حدیث دعمار دوه دی او دا اختلاف او اضطراب په هغوی کښې صرف په یو کښې دې. فلله الحمد والمنة.

حضرات شیخینو د حدیث عمار ؓ نه علاوه د ابوالجهیم حدیث هم ذکر کړې دې کوم چه امام ابوداؤد په راروان باب کښې ذکر کړې دې، د ابوالجهیم حدیث کښې ضربه واحده مذکور ده او د یدین په باره کښې هغه مجمل دي راوی صرف الی الیدین وئیلې دي دهغې مقدار ئې نه دي بیان کړې

بحث عاشر : هل یجوز التیمم للجنابة

دا ټول نهه بحثونه شو، د تکمیل عشره دپاره یو مسئله بله واورئ هغه هم اهم ده هغه دا چه تیمم په حدث اصغر او اکبر دواړو کښې مشروع دي یا صرف په حدث اصغر کښې؟ په نورو الفاظو کښې تیمم صرف د اودس قائم مقام دي یا که د اودس او غسل دواړو؟ د جمهورو علماو سلفا وخلفا ومنهم الائمة الاربعة په نزد عموم دې، خو د ابراهیم نخعی ؒ په دې کښې اختلاف منقول دي د هغوی په نزد صرف په حدث اصغر کښې مشروع دې او په صحابه کرامو کښې د عمر ؓ او ابن مسعود ؓ نه هم داسې منقول دی، خو د اخیرین نه رجوع مروی ده.

د تیمم جنب ثبوت د کتاب الله نه :

بلکه د احنافو په نزد خو تیمم د کتاب الله نه ثابت دي څکه چه آیت تیمم کښې چه کوم ﴿ او لمستم النساء ﴾ دي دا احناف په جماع باندې حمل کوی لکه چه ددې تفصیل په خپل محل کښې تیر شو، د تیمم د مباحثو نه پس اوس حدیث اول واخلئ

[٣١٧]([1]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ح وحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ الْمَعْنَى وَاحِدٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

[1]): صحيح البخاري/اللباس ٥٨ (٥٨٨٢)، التفسير ٣ (٤٥٨٣)،(تحفة الأشراف: ١٧٢٠٥،١٧٦٠)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/التيمم ٢ (٣٣٤)، صحيح مسلم/التيمم ٢٨ (٣٦٧)، سنن النسائي/الطهارة ١٩٤ (٣١١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٠ (٦٥٨)، موطا امام مالك/الطهارة ٢٣(٨٩)، مسند احمد (٥٧/٦، ١٧٩)، سنن الدارمي/الطهارة ٦٥ (٧٧٣) (صحيح)

وَسَلَّمَ أُسَيْدَ بْنَ حُضَيْرٍ وَأُنَاسًا مَعَهُ فِي طَلَبِ قِلَادَةٍ أَضَلَّتْهَا عَائِشَةُ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّوْا بِغَيْرِ وُضُوءٍ، فَأَتَوُا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرُوا ذَلِكَ لَهُ، فَأُنْزِلَتْ آيَةُ التَّيَمُّمِ" زَادَ ابْنُ نُفَيْلٍ، فَقَالَ لَهَا أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ: يَرْحَمُكِ اللَّهُ، مَا نَزَلَ بِكِ أَمْرٌ تَكْرَهِينَهُ إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ لِلْمُسْلِمِينَ وَلَكِ فِيهِ فَرَجًا.

ترجمه: عثمان بن ابي شيبة حديث بيانوي، وائي چه خبر راکړې دې ماته عبدة معنى يو ده، د هشام بن عروة نه او هغه د خپل پلار نه، او هغه د عائشې نه هغې اوونيل: ولېږلو رسول الله ﷺ أسيد بن حضير او نور خلک د هغه سره په طلب د هار کښې چه عائشې ورک کړې وو، نو حاضر شو مونځ نو هغوى اودس اوکړو بغير د اودس نه، نو هغوى راغلل پيغمبر ﷺ ته نو هغوى ذکر کړو هغه ته هغه، نو نازل شو ايت د تيمم. زيادت کړې دى ابن نفيل: پس اوونيل هغه ته اسيد بن حضير، الله دې په تا باندې رحم اوکړي نه دى نازل شوى څه حکم چه ته ئې بد ګنړې مګر ګرځولى دى الله د مسلمانانو لپاره او ستا لپاره په هغې کښې پراخي.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ – قوله فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّوْا بِغَيْرِ وُضُوءٍ الخ ﴾ د صلوة نه مراد د سحر مونځ دې، صحابه کرامو ﷺ د اوبو د نه کيدو د وجې نه بغير د اودس نه مونځونه ادا کړل او تيمم تر دغه وخته پورې مشروع شوې نه وو ددې نه د فاقد الطهورين مسئله معلوميږى چه په هغې کښې اختلاف مشهور دې، زمونږ په نزد دا مسئله په باب فرض الوضوء کښې تيره شوې ده.

﴿ قوله فَنَزَلَتْ آيَةُ التَّيَمُّمِ ﴾ د آيت کريمه په مصداق کښې د شارحينو اختلاف دې، ابن العربى فرمائى هذه معضلة ما وجدت لدائها دواء يعنى دا يو داسې ګرانه مسئله ده چه ما ددې مرض هيڅ علاج نه دې موندلې چه د عائشې ﷺ مراد کوم آيت دې ابن بطال ﷺ وئيلې دى چه ددې نه مراد آية النساء دې خکه چه آيت المائدة د آيت وضوء په نوم سره مشهور دې اګرچه په هغې کښې د تيمم ذکر هم دې، او په آيت النساء کښې صرف د تيمم ذکر دې د اودس نشته، علامه عينى ﷺ د يو روايت په بناء باندې کوم چه د حميدى په جمع بين الصحيحين کښې دې چه په هغې کښې داسې دى ﴿ فنزلت يايها الذين امنوا اذا قمتم الى الصلوة الاية ﴾ د آيت مائده متعين کيدل ليکلې دى.

﴿ قوله مَا نَزَلَ بِكِ أَمْرٌ تَكْرَهِينَهُ إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ لِلْمُسْلِمِينَ وَلَكِ فِيهِ فَرَجًا ﴾ سيدنا اسيد بن حضير ﷺ عائشې ﷺ ته دعا کوى چه کله هم هغوى ته څه ناخوښه خبره پيښه شوې ده نو په هغې کښې الله پاک د هغوى ﷺ د ابوبکر ﷺ د کورنۍ په وجه باندې (کما فى رواية ما هى باول برکتکم يا ال ابى بکر) خپله د هغوى دپاره او د ټولو مسلمانانو دپاره د آرام او سهولت سامان برابر کړې دې، شارحينو ليکلې دى چه په دې سره د واقعه افک طرف ته اشاره کيدې شى څکه چه دهغې هم امر مکروه کيدل ظاهر دى ددې نه مستفاد کيږى چه واقعه افک مقدم ده په واقعه د نزول تيمم باندې لکه چه مونږ په شروع کښې بيان کړې ده.

[۳۱۸]( ) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ، حَدَّثَهُ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، "أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ أَنَّهُمْ تَمَسَّحُوا وَهُمْ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّعِيدِ لِصَلَاةِ الْفَجْرِ، فَضَرَبُوا بِأَكُفِّهِمُ الصَّعِيدَ ثُمَّ مَسَحُوا وُجُوهَهُمْ مَسْحَةً وَاحِدَةً، ثُمَّ عَادُوا فَضَرَبُوا بِأَكُفِّهِمُ الصَّعِيدَ مَرَّةً أُخْرَى فَمَسَحُوا بِأَيْدِيهِمْ كُلِّهَا إِلَى الْمَنَاكِبِ وَالْآبَاطِ مِنْ بُطُونِ أَيْدِيهِمْ".

ترجمه: د عمار بن یاسر ﷺ نه روایت دي بیشکه هغه وو چه حدیث ئي بیانولو، بیشکه دوی، مسح ئي اوکړه او دوی د رسول الله ﷺ سره وو په پاکه خاوره د مانځه د صباح دپاره، دوی ووهل خپل ورغوي په پاکه خاوره، بیائي مسح کړل خپل مخونه یو ځل، بیا واپس شول وئي وهل خپل ورغوي په پاکه خاوره بل ځل نو مسح ئي کړل خپل لاسونه ټول تر اوږو او تخرګونو پورې په خېټو د لاسو باندې.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ – قوله عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ ﴾ د باب د حدیث اول نه مشروعیت تیمم بیانولو نه پس اوس مصنف ﷫ په دې حدیث سره کیفیت د تیمم بیانوی، دا حدیث د عمار ﷺ دې کوم چه مصنف ﷫ په مختلفو او متعددو طرقو سره بیان کړې دې ددې حدیث د ټولو طرقو مدار په ابن شهاب باندې دې، بیا د ابن شهاب نه روایت کونکی متعدد دی په اول سند کښې د هغوی شاګرد یونس بن یزید الایلی دې او په دویم سند کښې هم هغه دې خو لاندې راویان یعنی د مصنف ﷫ استاذان بدل شو په دواړو روایتونو کښې ضربتین مذکور دې خو په مقداریدین کښې څه فرق دې په یو کښې الی المناکب والاباط دې او په دویم کښې نشته.

[۳۱۹]( ) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، وَعَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ، عَنِ ابْنِ وَهْبٍ، نَحْوَ هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: قَامَ الْمُسْلِمُونَ فَضَرَبُوا بِأَكُفِّهِمُ التُّرَابَ وَلَمْ يَقْبِضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئًا، فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَلَمْ يَذْكُرِ الْمَنَاكِبَ وَالْآبَاطَ، قَالَ ابْنُ اللَّيْثِ: إِلَى مَا فَوْقَ الْمِرْفَقَيْنِ.

ترجمه: د ابن وهب نه روایت دې پشان ددې حدیث، هغه اووئیل: پاڅېدل مسلمانان نو وئي وهل خپل ورغوي په خاوره، او راوایې نه خستله د خاورې نه هېڅ شی. نو ذکر ئي کړو پشان دهغې، او ذکر د مناکبو او تخرګونو ئي اونه کړو، وئیلی دي ابن اللیث: بره د څنګلو نه.

[۳۲۰]( ) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى النَّيْسَابُورِيُّ، فِي آخَرِينَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، أَخْبَرَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَّسَ بِأُولَاتِ الْجَيْشِ وَمَعَهُ عَائِشَةُ، فَانْقَطَعَ عِقْدٌ لَهَا مِنْ جَزْعِ ظَفَارِ، فَحُبِسَ النَّاسُ ابْتِغَاءَ عِقْدِهَا ذَلِكَ حَتَّى أَضَاءَ الْفَجْرُ وَلَيْسَ مَعَ النَّاسِ مَاءٌ، فَتَغَيَّظَ عَلَيْهَا أَبُو بَكْرٍ، وَقَالَ: حَبَسْتِ النَّاسَ وَلَيْسَ

---

[1]: سنن ابن ماجه/الطهارة ۹۰ (۵۶۵)، ۹۲ (۵۷۱)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۶۳)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ۱۱۰ (۱۴۴)، سنن النسائي/الطهارة ۱۹۶ (۳۱۳)، ۱۹۹ (۳۱۷)، ۲۰۰ (۳۱۸)، ۲۰۱ (۳۱۹)، ۲۰۲ (۳۲۰)، مسند احمد (۲۶۳/۴، ۲۶۴) (صحیح)

[2]: انظر ماقبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۶۳)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الطهارة ۱۹۷ (۳۱۴)، مسند احمد (۲۶۳/۴، ۲۶۴) (صحیح)

[3]: سنن النسائي/الطهارة ۱۹۷ (۳۱۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۵۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۶۳/۴) (صحیح)

مَعَهُمْ مَاءٌ، فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُخْصَةَ التَّطَهُّرِ بِالصَّعِيدِ الطَّيِّبِ، فَقَامَ الْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَرَبُوا بِأَيْدِيهِمْ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ وَلَمْ يَقْبِضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئًا فَمَسَحُوا بِهَا وُجُوهَهُمْ وَأَيْدِيَهُمْ إِلَى الْمَنَاكِبِ، وَمِنْ بُطُونِ أَيْدِيهِمْ إِلَى الْآبَاطِ" زَادَ ابْنُ يَحْيَى فِي حَدِيثِهِ: قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فِي حَدِيثِهِ: وَلَا يَعْتَبِرُ بِهَذَا النَّاسُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ ابْنُ إِسْحَاقَ، قَالَ فِيهِ: عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَذَكَرَ ضَرْبَتَيْنِ، كَمَا ذَكَرَ يُونُسُ، وَرَوَاهُ مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، ضَرْبَتَيْنِ، وَقَالَ مَالِكٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارٍ، وَكَذَلِكَ قَالَ أَبُو أُوَيْسٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَشَكَّ فِيهِ ابْنُ عُيَيْنَةَ، قَالَ مَرَّةً: عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، أَوْ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَمَرَّةً قَالَ: عَنْ أَبِيهِ، وَمَرَّةً قَالَ: عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، اضْطَرَبَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِيهِ وَفِي سَمَاعِهِ مِنَ الزُّهْرِيِّ، وَلَمْ يَذْكُرْ أَحَدٌ مِنْهُمْ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الضَّرْبَتَيْنِ، إِلَّا مَنْ سَمَّيْتُ.

ترجمه: د عمار بن یاسر ﷺ نه روایت دي، بېشکه رسول الله ﷺ شپه ئي تېره کړه په اولات الجیش کښې او د هغه سره عائشه وه، نو وشلېدلو هار د هغې د مشکنړو د ظفار نه، نو خلک حصار شو د وجې د لټولو د امیل دهغې نه، تردې چه رڼا شو صبا، او نه وي د خلکو سره اوبه نو غُصه شو په هغې باندې ابوبکر او وئې وئیل: خلک دې ایسار کړل او د دوی سره اوبه نشته، نو نازل کړو الله تعالی په رسول الله ﷺ باندې رخصت د پاکوالي په پاکه خاوره، پاڅېدل مسلمانان د رسول الله ﷺ سره نو وئې وهل لاسونه خپل په ځمکه باندې، زیادت کړی دی یحیی په خپل حدیث کې: وئیلی دي ابن شهاب په خپل حدیث کې: او اعتبار نه کوي په دې باندې خلک. وئیلی دي ابوداود: او همدارنګه روایت کړی دی ابن اسحاق هغه په هغې کښې وئیلی دی: روایت دی د ابن عباس نه: او هغه ذکر کړې دي دوه ضربه. لکه ځرنګه چه روایت کړی دی یونس. او روایت کړی دی معمر د زهري نه دوه ضربه. او وئیلی دي مالک د زهري نه او هغه د عبید الله بن عبد الله نه او هغه د خپل پلار نه، او هغه د عمار نه، او همدارنګه وئیلی دي ابو اویس: د زهري نه، او شک کړی دی په دې کښې ابن عیینة هغه وئیلی دي یو ځل د عبید الله عن ابیه او یا د عبید الله عن ابن عباس نه، او بل ځل ئې وئیلی دی: د خپل پلار، او یو ځل ئې وئیلی دی د ابن عباس، مضطرب شوی دی ابن عیینة په هغې کښې، او په سماع دهغې کښې د زهري نه او نه دی ذکر کړی هیڅ د دوی نه په دې حدیث کښې (الضربتین) مګر هغه چا چه ماې نومونه واخستل

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ خَلَفٍ ﴾ دا د حدیث عمار دویم طریق دې په دې کښې د ابن شهاب نه روایت کونکې صالح بن کیسان دې په دواړو طریقو کښې فرق دا دې چه د یونس په روایت کښې د عبید الله بن عبد الله او عمار بن یاسر ﷺ ترمینځه هیڅ واسطه نه وه او په دې دویم سند کښې د ابن عباس ﷺ واسطه ده. په دې ځلورم روایت کښې هم د امیل د ورکیدلو ذکر دې لکه چه د باب په حدیث اول حدیث عائشه ﷺ کښې وو.

د ذات الجیش تحقیق

﴿ قوله عَرَّسَ بِأُولَاتِ الْجَيْشِ ﴾ تعریس وائی د مسافر په آخره شپه کښې د استراحت دپاره په یو منزل باندې کوزیدل اولات الجیش کوم ته چه ذات الجیش هم وئیلې شوې دې دا مدینې منورې ته نزدې تقریبا د یو برید (منزل) په فاصله باندې یو وادی ده د بخاری په یو روایت

کښې ﴿ بالبيداء ﴾ او ﴿ بذات الجيش ﴾ دې د مشهور قول په بناء باندې دا دواړه ځايونه ذوالحليفه ته نزدې د مکې او مدينې ترمينځه دى او يو قول دا دې چه بيداء په نسبت د ذوالحليفه مکې ته زيات نزدې دې او دريم قول په دې کښې دا دې چه بيداء او ذات الجيش د مدينې او خيبر ترمينځه دې د مکې په لاره کښې نه دې، حافظ رحمه الله قول اول ته ترجيح ورکړې ده او قول ثالث ئې مرجوح کړې دې، او په قول ثالث کښې به دا هم منل راځى چه نزول تيمم په قصة د غزوة المريسيع کښې نه ده پيښه شوې ځکه چه مريسيع د مدينې منورې نه د مکې په طرف واقع دې، ﴿ قوله مِنْ جَزْعِ ظَفَارِ ﴾ ظفار بفتح الظاء مبنى على الكسره دې لکه قطام، په يمن کښې د يو ښار نوم دې، لفظ جزع جمع ده د جزعة ددې معنى ده خرزيمانې يعنى ملغلرې او قيمتى کانړى او غمى چه په هغې سره اميل جوړولې شى.

د ظفار او اظفار تحقيق:

په بعض رواياتو کښې په ځائې د ظفار اظفار راغلې دې لکه چه په نسائى کښې دى اظفار جمع د ظفر ده د يو معروف خوشبوئې نوم دې کوم ته چه قسط او قسط اظفار هم وائى ـــــ چه دهغې نه بخور يعنى خوشبويه لوګې ورکولې شى، چونکه هغه د ظفر الانسان سره مشابه وى په دې وجه ورته اظفار وائى، خو ځان پوهه کړه چه ددې لفظ ذکر په دوه ځايونو کښې راځى يو دلته په باب د تيمم کښې دويم د حيض په غسل کښې [1] په باب تيمم کښې صحيح ظفار دې، اوپه غسل کښې هم روايات دواړه قسمه راغلى دى خو هلته اظفار صحيح دې ظفار د يو ښار نوم دې او اظفار کوم ته چه قسط اظفار هم وائى د خوشبوئې نوم دې.

﴿ قوله حَبَسْتِ النَّاسَ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ ﴾ دلته دا اشکال راځئ چه دې قافلې تعريس او نزول په داسې ځائې کښې ولې اوکړو چه هلته اوبه نه وې جواب دا دې چه دلته دا تعريس او نزول بالقصد نه وو بلکه د التماس عقد دپاره مجبوراً شوې وو کذا يستفاد من امانى الاحبار غفر الله لمولفه، او د حضرت شيخ په تقرير د بخارى کښې ددې يو بله توجيه ليکلې ده.

﴿ قوله فَضَرَبُوا بِأَيْدِيهِمْ إِلَى الأَرْضِ ﴾ د حديث عمار په دې طريق کښې ضربه واحده ذکر ده او ددې نه په مخکښې طريق کښې د ضربتين ذکر وو، بله دا چه په دې طريق کښې د مسح اليدين الى المناکب والاباط ذکر دې چه دهغې په باره کښې ابن شهاب رحمه الله فرمائى ﴿ ولايعتبر بهذا الناس ﴾ يعنى ډير فقهاء ددې اعتبار نه کوى يا اشاره د ضربه واحدة طرف ته ده يعنى ډير علماء کرام د اکتفاء بضربة واحدة قائل نه دى يا دې د دواړو طرف ته اشاره اومنلې شى.

ځان پوهه کړه چه داسې عبارت خو وى خو د رد او تضعيف دپاره خو چونکه د تيمم د کيفيت په باره کښې شارحينو د ابن شهاب مسلک دا نقل کړې دې چه هغه د مسح الى المناکب والاباط قائل وو ځکه چه دا مطلب اختىل کيدې شى چه صحيح نه وى لهذا دا

---

[1] پس په حديث د ام عطيه رضی الله عنها کښې راغلې دى وقد رخص لنا عند الطهر اذا اغتسلت احدنا من محيضها في نبذة من کست اظفار او په يو روايت کښې په ځائې د کسبت قسط دې او امام بخارى رحمه الله په دې باندې باب ترلې دې، باب الطيب للمرأة عند غسلها من المحيض دا تول تفصيل.

دي اوونيلي شي چه په طور د ګيلي وائي چه اوګورئ مسح الى المناكب والاباط د روايت نه ثابت دي خو بيا هم ډير علماء کرام ددې قائل نه دی او يا دې داسې اوونيلي شی چه هغوی خپل مسلک بدل کړې وی کوم چه مخکښې قائل وی روستو نه وی پاتې شوې يا ددې برعکس، والله تعالى اعلم.

د مصنف رحمه الله د مسلسل کلام تشريح :

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَكَذَلِكَ رَوَاهُ ابْنُ إِسْحَاقَ قَالَ فِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَذَكَرَ ضَرْبَتَيْنِ كَمَا ذَكَرَ يُونُسُ ﴾ په دې جمله کښې مصنف رحمه الله دوه مطلبونه بيان کړی دی، يو د سند سره متعلق دې او دويم د متن سره، ابن اسحق د زهری د شاګردانو نه دې په ذکر د واسطې او عدم واسطه کښې د زهری د شاګردانو اختلاف روان دې، مصنف رحمه الله فرمائی چه څنګه صالح بن کيسان په سند کښې د ابن عباس رضی الله عنهما واسطه ذکر کړې ده هم دغه شان ابن اسحاق هم کړې ده خو د دواړو په متن کښې فرق دې هغه دا چه د صالح په روايت کښې ضربه واحده مذکور وه او د ابن اسحق په روايت کښې ضربتين دې لکه چه د يونس په روايت کښې هم ضربتين تير شوې دې.

﴿ وَقَالَ مَالِكٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ الخ ﴾ امام مالک رحمه الله د زهری څلورم شاګرد دې، هغوی د عبيدالله او د عمار ترمينځه واسطه خو ذکر کړه خو په ځائې د ابن عباس رضی الله عنهما ئې عن ابيه اوونيل، بيا وړاندې مصنف رحمه الله فرمائی ﴿ وَشَكَّ فِيهِ ابْنُ عُيَيْنَةَ ﴾ دا هم د زهری د شاګردانو نه دې هغوی په خپل سند کښې واسطه خو ذکر کړې ده خو ددې واسطې تعيين ئې نه دې کړې شک ئې ظاهر کړو چه هغه عن ابيه دې يا عن ابن عباس رضی الله عنهما او کله کله ئې بغير د شک نه عن ابيه او کله عن ابن عباس رضی الله عنهما وائی.

﴿ قوله وَلَمْ يَذْكُرْ أَحَدٌ مِنْهُمْ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الضَّرْبَتَيْنِ إِلاَّ مَنْ سَمَّيْتُ ﴾ د ﴿ من سميت ﴾ مصداق د مصنف رحمه الله د بيان کړې رواياتو مطابق په اصحاب زهری رحمهم الله کښې صرف درې دی، يونس، ابن اسحاق او معمر خو په بذل کښې ليکی چه د مصنف رحمه الله دعوی د حصر منقوض ده، ځکه چه امام بيهقی رحمه الله په دې کښې د ابن ابی ذئب او امام طحاوی رحمه الله پکښې د صالح بن کيسان (۱) اضافه کړې ده چه دا هر دواړه هم د ضربتين د ذکر کونکو نه دی.

[۳۲۲] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الأَنْبَارِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ الضَّرِيرُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا بَيْنَ عَبْدِ اللَّهِ، وَأَبِي مُوسَى، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلاً أَجْنَبَ فَلَمْ يَجِدِ الْمَاءَ شَهْرًا، أَمَا كَانَ يَتَيَمَّمُ؟ فَقَالَ: لاَ، وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ شَهْرًا؟ فَقَالَ أَبُو مُوسَى: فَكَيْفَ تَصْنَعُونَ بِهَذِهِ الآيَةِ الَّتِي فِي سُورَةِ الْمَائِدَةِ: فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا سورة المائدة آية ۶؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: لَوْ رُخِّصَ لَهُمْ فِي هَذَا لأَوْشَكُوا إِذَا بَرَدَ عَلَيْهِمُ الْمَاءُ أَنْ يَتَيَمَّمُوا بِالصَّعِيدِ. فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى: وَإِنَّمَا كَرِهْتُمْ هَذَا لِهَذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى:

---

(۱) زه وايم د صالح بن کيسان روايت کوم چه په ابوداود کښې دې په هغې کښې ضربه واحده مذکور ده امام طحاوی رحمه الله ته چه د هغوی کوم روايت رسيدلې وی هغه به د ضربتين وی او دا دواړه روايتونه به د دوه مختلفو وختونو وی.

(۲) صحيح البخاري/التيمم ۷ (۳۴۵، ۳۴۶)، ۸ (۳۴۷)، صحيح مسلم/الحيض ۲۸ (۳۶۸)، سنن الترمذي/الطهارة ۱۱۰ (۱۴۴ مختصرا)، سنن النسائي/الطهارة ۲۰۳ (۳۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۶۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۲۶۴) (صحيح)

أَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَ عَمَّارٍ لِعُمَرَ: "بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَاجَةٍ، فَأَجْنَبْتُ فَلَمْ أَجِدِ الْمَاءَ فَتَمَرَّغْتُ فِي الصَّعِيدِ كَمَا تَتَمَرَّغُ الدَّابَّةُ ثُمَّ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَصْنَعَ هَكَذَا: "فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى الْأَرْضِ فَنَفَضَهَا، ثُمَّ ضَرَبَ بِشِمَالِهِ عَلَى يَمِينِهِ وَبِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ عَلَى الْكَفَّيْنِ، ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ"، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللهِ: أَفَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ.

ترجمه: د شقیق نه روایت دې هغه وائی: ومه زه ناست په مینځ د عبد الله او ابو موسی کښې، اووئیل ابو موسی: اې ابا عبد الرحمن خبر راکړه ماته که چېرې یو سړی نه بیاموميي اوبه یوه میاشت، ایا نه دی چه تیمم به کوي؟ نو هغه اووئیل: نه، اګر که اوبه پیدا نه کړي تر یوې میاشتې پورې. اووئیل ابو موسی: تاسو چل کوئ ددې ایت سره هغه چه په سورة المائدة کښې دی (فلم تجدوا ماءً فتیمموا صعیدا طیبا) نو اووئیل عبد الله: که چېرې رخصت ورکړی شي دوی ته په دې کښې نو قریبه ده چه کله یخې شي په دوی باندې اوبه نو تیمم به اوکړي په پاکه خاوره، نو اووئیل هغه ته ابو موسی: بیشکه تاسو دا بد وګڼړلو د وجې ددې نه، هغه اووئیل: آو، نو اووئیل هغه ته ابو موسی: ایا تا نه دی اوریدلی قول د عمار عمر ته، ولېږلم زه رسول الله ﷺ په یو حاجت کښې نو زه جنب شوم نو بیا نه موندلې ما اوبه، نو زه ورغښتلم په پاکه خاوره کښې لکه څرنګه چه رغړي دابه، بیا راغلم نبي ﷺ ته نو ما ورته ذکر کړو هغه نو هغه وفرمایل: بېشکه کافي وه ستا لپاره چه ته اوکړې داسې: نو وئې وهله په خپل لاس باندې ځمکه بیاې څنډوهله، بیا ئې ووهلو ګس لاس په ښې لاس او ښی لاس په ګس لاس تر ورغوو پورې، بیا ئې مسح کړو مخ خپل. نو اووئیل هغه ته عبد الله: ایا ته نه وینې عمر چه قانع نه شو په قول د عمار.

تیمم د جنب په باره کښې د ابن مسعود او ابوموسی اشعری رضي الله عنهما مباحثه

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ – قوله فَقَالَ أَبُو مُوسَى يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الخ ﴾ په دې حدیث کښې د تیمم جنب مسئله مذکور ده، ابوعبدالرحمن د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کنیت دې ابوموسی اشعری رضي الله عنه کوم چه د تیمم جنب د جواز قائل وو د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه مسئله اوتپوسله چه که یو جنبي ته اوبه ملاؤ نه شي نو آیا هغه تیمم کولې شي، عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمائی نه شي کولې، په دې باندې ابوموسی اشعری رضي الله عنه د سورة مائده آیت کریمه ﴿ او لامستم النساء ﴾ پیش کړو [1] د کوم نه چه د جنب تیمم ثابتیږي. په دې باندې عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوفرمائیل چه خبره خو صحیح ده خو که مونږ خلقو ته د تیمم جنب اجازت ورکړو نو ویره ده ددې خبرې چه هغوی به په دې کښې بې احتیاطي اوکړي چرته چه وینی چه اوبه یخې دی او یخني ده بس تیمم به کوي ﴿فقال له ابو موسی انما کرهتم لهذا﴾ یعنی ابوموسی اشعری رضي الله عنه اوفرمائیل بنه ! تاسو ددې وجې نه فتوی نه ورکوئ آیا رسول

---

[1] ددې نه معلومه شوه چه عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ددې آیت کریمه په تفسیر کښې د ابن عباس رضي الله عنهما د رائې سره متفق دې چه په دې آیت کریمه کښې د لمس نه مراد لمس بالید نه دې بلکه جماع مراد ده لکه چه احناف وائی)

الله ﷺ د جواز فتوی نه وه ورکړې، د رسول الله ﷺ نه به څوک زيات مصلحت پيژندلو والا وی، او د عمار ؓ يو حديث ئې بيان کړو کوم چه هغوی د عمر ؓ مخکښې بيان کړې وو دا پوره حديث وړاندې په متن کښې راروان دې چه دهغې نه د جنب د تيمم جواز ثابتيږی هغه دا چه عمار ؓ فرمائی چه رسول الله ﷺ زه چرته په سفر باندې يو کار پسې ليږلې اوم، ماته هلته جنابت اورسيدلو اتفاق سره اوبه نه وې هغوی وائی چه ما د جنابت په نيت باندې تيمم اوکړو (او ماته دا معلومه نه وه چه د حدث اصغر او اکبر دواړو نه د تيمم طريقه يوه ده) پس زه په زمکه اولوغړيدم څنګه چه څاروې اس وغيره لوغړيږی بيا چه کله زه د سفر نه واپس شوم او د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم او ما رسول الله ﷺ ته ددې تذکره اوکړه نو په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو د جنابت د تيمم دپاره د تمرغ ضرورت نشته، ددې نه پس رسول الله ﷺ د تيمم چه کومه معروفه طريقه ده هغه بيان کړه، عبدالله بن مسعود ؓ د ابوموسی اشعری ؓ په دې خبره اوريدلو باندې اوفرمائيل ﴿ أَفَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ ﴾ آيا ته نه ګورې چه کله عمر ؓ ته عمار ؓ دا حديث بيان کړې وو نو عمر ؓ په دې باندې قناعت او اظهار د اطمينان نه وو کړې، په دې باندې ابو موسی اشعری ؓ خاموش شو، د قناعت نه کولو تشريح په وړاندې روايت کښې راځی.

په ترتيب استدلال باندې اشکال او د هغې توجيه:

څان پوهه کړه چه ابوموسی اشعری ؓ د عبدالله بن مسعود ؓ مخې ته د تيمم جنب په جواز باندې په استدلال کښې دوه څيزونه پيش کړل، يو آيت مائده او دويم حديث د عمار ؓ، د ابوداؤد په روايت کښې ترتيب دا دې چه هغوی اول استدلال په آيت کريمه باندې اوکړو دهغې نه پس استدلال بالحديث، اول چه کله هغوی د آيت کريمه نه استدلال اوکړو نو په هغې باندې عبدالله بن مسعود ؓ د هغوی خبره تسليم کړه، خو دا ئې اوفرمائيل چه په يو مصلحت سره مونږ د جواز فتوی نه ورکوو، په دې ترتيب باندې دا اشکال واردیږی چه عبدالله بن مسعود ؓ چه کله د ابوموسی اشعری ؓ مخکښې د تيمم جنب اعتراف اوکړو نو بيا ابوموسی اشعری ؓ ددې نه پس دوباره استدلال بالحديث ولې اوکړو ددې څه حاجت پاتې شوې وو، دويم اشکال دا واردیږی چه کله عبدالله بن مسعود ؓ د جواز تيمم اعتراف کړې وو نو روستو چه ابو موسی اشعری ؓ د هغوی مخکښې حديث عمار ؓ پيش کړو نو عبدالله بن مسعود ؓ د هغوی په استدلال باندې نقد ولې اوکړو. دا حديث په صحيح بخاری کښې هم دې په يو ځائې کښې هلته هم ترتيب د استدلال هم دغه شان دې څنګه چه دلته په ابوداؤد کښې دې خو د صحيح بخاری په دويم روايت کښې ترتيب ددې برعکس دې اولا استدلال بالحديث بيا چه کله عبدالله بن مسعود ؓ په دې باندې نقد اوفرمائيلو نو ثانيا ابوموسی اشعری ؓ استدلال بالاية اوفرمائيلو، د بخاری د رواية په دې ترتيب باندې هيڅ اشکال نه واقع کيږی هم دغه شان د ابوداؤد د روايت تشريح پورته په کومه طريقه چه مونږ کړې ده په هغې باندې هم اشکال رفع کيږی ځکه چه عبدالله به مسعود ؓ په شروع کښې د جواز تيمم اګر که اعتراف کړې

وو خو ورسره ئې دا خبره هم بيان اوفرمائيله چه د جواز فتوى د مصلحت خلاف ده، د خلاف مصلحت کيدو ترديد چه کله ابوموسى اشعرى ﷺ په حديث د عمار ﷺ سره اوکړو نو په دې باندې عبدالله بن مسعود ﷺ د هغوى په دليل باندې نقد اوفرمائيلو، پس د هغوى نقد په اصل جواز باندې نه شو بلکه په انکار د مصلحت باندې شو

[۳۲۲] (¹) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الْعَبْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عُمَرَ، فَجَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: إِنَّا نَكُونُ بِالْمَكَانِ الشَّهْرَ وَالشَّهْرَيْنِ، فَقَالَ عُمَرُ: أَمَّا أَنَا فَلَمْ أَكُنْ أُصَلِّي حَتَّى أَجِدَ الْمَاءَ، قَالَ: فَقَالَ عَمَّارٌ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَمَا تَذْكُرُ إِذْ كُنْتُ أَنَا وَأَنْتَ فِي الْإِبِلِ فَأَصَابَتْنَا جَنَابَةٌ، فَأَمَّا أَنَا فَتَمَعَّكْتُ، فَأَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: "إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ هَكَذَا، وَضَرَبَ بِيَدَيْهِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ نَفَخَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى نِصْفِ الذِّرَاعِ"، فَقَالَ عُمَرُ: يَا عَمَّارُ، اتَّقِ اللهَ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنْ شِئْتَ وَاللهِ لَمْ أَذْكُرْهُ أَبَدًا. فَقَالَ، عُمَرُ: كَلَّا وَاللهِ لَنُوَلِّيَنَّكَ مِنْ ذَلِكَ مَا تَوَلَّيْتَ.

ترجمه: د عبد الرحمن بن ابزى نه روايت دې هغه وئيلى دي وم زه د عمر په خوا کښې نو راغى هغه ته يو سړى هغه اووئيل: مونږ يو په ځائې کښې يو مياشت او دوه مياشتې نو اووئيل عمر: هر چه زه يم نو نه يم چه مونځ اوکړم ترڅو چه اوبه پيدا کړم، هغه وائى: اووئيل عمار: اې امير المؤمنين ايا تاته ياد نه دې کله چه وم زه او ته په اوښانو کښې، ورسېدلو مونږ نه جنابت ، هر چه زه يم زه ورغښتلم نو راغلو نبي ﷺ ته نو هغه مې ورته ذکر کړو، هغه وفرمايل: بيشکه کافي وو ستا لپاره چه ته اوکړې داسې: او وئې وهل دواړه لاسونه په ځمکه، بيا ئې دواړو وپوکل، بيا ئې مسح کړو په هغې باندې مخ او دواړه لاسونه ترنيم د څنګلو پورې. نو اووئيل عمر: اې عمارا د الله نه ويرېږه، هغه اووئيل: اې امير المؤمنين! که ستا خوښه وي قسم په الله د دېنه وروسته به ئې هېڅ کله ذکر نه کړم، نو اووئيل ورته عمر: داسې نه ده قسم په الله مونږ به پرېږدو تا هغه څه ته چه ته ئې وايې.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الْعَبْدِيُّ – قوله كُنْتُ عِنْدَ عُمَرَ فَجَاءَهُ رَجُلٌ الخ ﴾ دا هم هغه حديث د عمار ﷺ دې چه دهغې حواله ابو موسى اشعرى ﷺ په خپل استدلال کښې ورکړې وه، مضمون ددې دا دې

د تيمم جنب په باره کښې حديث عمار ﷺ:

يو ځل يو سړې د عمر ﷺ په خدمت کښې راغلو او هغه د جنب د تيمم په باره کښې سوال اوکړو چه که چاته جنابت پيښ شي او اوبه نه وى نو آيا هغه تيمم کولې شي؟ په دې باندې عمر ﷺ اوفرمائيل چه که خپله ماته داسې ضرورت راشي نو زه به د جنابت نه تيمم کولو سره مونځ نه کوم (ګويا هغوى د جنب د تيمم قائل نه وو) ددې سوال او جواب په وخت په مجلس کښې عمار بن ياسر ﷺ هم موجود وو هغه اووئيل يا امير المومنين! آيا تاسو ته هغه واقعه ياد نه ده چه يو ځل ما او تاسو ته په حالت د سفر کښې جنابت پيښ شوې وو او ما يو قسم تيمم کولو سره مونځ کړې وو بيا د سفر نه په واپسۍ باندې ما رسول الله ﷺ ته دهغې تذکره

(¹): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٣٦٢) (صحيح)

کړې وه نو په دې باندې رسول الله ﷺ ماته تیمم ښودلې وو چه داسې کول پکار وو په ځمکه باندې د لوغړیدو ضرورت نه وو، خو عمر رضي الله عنه ته دا واقعه د هغوی په رایادولو باندې هم رایاده نه شوه او وې فرمائیل ﴿ یا عمار ! اتق الله ﴾ په دې باندې عمار رضي الله عنه عرض اوکړو چه ښه دا که تاسو غواړئ نو زه به دا حدیث خلقو ته نه ذکر کوم، په دې باندې عمر رضي الله عنه اوفرمائیل دا خو زه نه غواړم ﴿ لَنُوَلِّيَنَّكَ مِنْ ذَٰلِكَ مَا تَوَلَّيْتَ ﴾ ته په خپله ذمه دارئ باندې دا حدیث بیانوه، واضحه دې وی چه دا هم هغه دویم حدیث عمار رضي الله عنه دې کوم چه شیخینو په صحیحین کښې اخستلې دې د کوم وضاحت چه مونږ مخکښې بیان کړې دې

[۳۲۳]( ) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا حَفْصٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنِ ابْنِ أَبْزَى، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، فَقَالَ: يَا عَمَّارُ، إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ هَكَذَا، ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدَيْهِ الْأَرْضَ ثُمَّ ضَرَبَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ وَالذِّرَاعَيْنِ إِلَى نِصْفِ السَّاعِدَيْنِ وَلَمْ يَبْلُغِ الْمِرْفَقَيْنِ ضَرْبَةً وَاحِدَةً، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، وَرَوَاهُ جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى يَعْنِي عَنْ أَبِيهِ.

ترجمه: د عمار بن یاسر نه روایت دې په هم دې حدیث کښې هغه اوونیل اې عمار! بیشکه کافي وو ستا لپاره داسې: بیائې ووهل خپل دواړه لاسونه په ځمکه باندې، بیا ووهلو یو په بل باندې، بیا ئې مسح کړو خپل مخ او دواړه څنګلې تر نیم د بازوګانو پورې، او وئې نه رسولو څنګلو ته یوه ضربه ونیلی دې ابوداود: او نقل کړی دی وکیع د اعمش نه او هغه د سلمة بن کهیل نه او هغه د عبد الرحمن نه بن ابزی نه، او نقل کړی دی جریر د اعمش نه او هغه د سلمة بن کهیل نه او هغه د سعید بن عبد الرحمن بن ابزی نه، یعنې د خپل پلار نه

[۳۲۴]( ) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ جَعْفَرٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ، عَنْ ذَرٍّ، عَنِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارٍ، بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ، وَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ نَفَخَ فِيهَا وَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ، شَكَّ سَلَمَةُ، وَقَالَ: لَا أَدْرِي فِيهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ يَعْنِي أَوْ إِلَى الْكَفَّيْنِ.

ترجمه: روایت دی د عبد الرحمن بن ابزی نه او هغه د خپل پلار نه، او هغه د عمار بن یسار نه په دې قصه سره. هغه اوونیل بیشکه کافي وو ستا لپاره او ووهلو نبي ﷺ خپل لاس په ځمکه. بیا ئې پوکی اوکړو په هغې کښې، او مسح ئې کړو په هغې باندې مخ او دواړه ورغوی شک کړی دی سلمة او ونیلی ئې دی زه نه پوهېږم په هغې کښې الی المرفقین دی یعنې که الی الکفین دی

[۳۲۵]( ) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَهْلٍ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ يَعْنِي الْأَعْوَرَ، حَدَّثَنِي شُعْبَةُ، بِإِسْنَادِهِ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: ثُمَّ نَفَخَ فِيهَا وَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، أَوْ إِلَى الذِّرَاعَيْنِ، قَالَ شُعْبَةُ: كَانَ سَلَمَةُ، يَقُولُ: الْكَفَّيْنِ وَالْوَجْهَ وَالذِّرَاعَيْنِ، فَقَالَ لَهُ مَنْصُورٌ: ذَاتَ يَوْمٍ انْظُرْ مَا تَقُولُ، فَإِنَّهُ لَا يَذْكُرُ الذِّرَاعَيْنِ غَيْرُكَ.

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۶۲) (صحيح)
[2]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۱۳۸، ۱۰۳۶۲) (صحيح)
[3]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۶۲) (صحيح)

ترجمه: اعور وائي حدیث بیان کړی دی ماته شعبه په خپل اسناد سره ددې حدیث، هغه وئیلی دی: بیا ئې پوکی اوکړو په هغې کښې او مسح ئې کړو په هغې باندې خپل مخ او دواړه ورغوي ترڅنګلو پورې. او یا تر بازوګانو پورې. وئیلی دي شعبه: وو سلمة چه وئیل یې ورغوي او مخ او څنګلې، نو اووئیل هغه ته منصور یوه ورځ: اوګوره ته څه وائې بېشکه نه ذکر کوي ذراعین بغیر ستانه.

[۳۲۶]([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَكَمُ، عَنْ ذَرٍّ، عَنْ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارٍ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: فَقَالَ: يَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَضْرِبَ بِيَدَيْكَ إِلَى الْأَرْضِ فَتَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَكَ وَكَفَّيْكَ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ شُعْبَةُ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَمَّارًا يَخْطُبُ بِمِثْلِهِ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: لَمْ يَنْفُخْ، وَذَكَرَ حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: ضَرَبَ بِكَفَّيْهِ إِلَى الْأَرْضِ وَنَفَخَ.

ترجمه: د عمار رضي الله عنه نه روایت دې په دې حدیث کښې، هغه وئیلی دی: اووئیل یعنې نبي ﷺ بېشکه کافي وو ستا لپاره چه ته ووهې خپل دواړه لاسونه په ځمکه، پس مسح کړې په دواړو باندې خپل مخ او دواړه ورغوي. او سوق د حدیث ئې اوکړو. وئیلی دي ابوداود او نقل کړی دی شعبة د حُصین نه هغه د ابو مالک نه هغه وئیلی دی: ما اوریدلي دي د عمار نه چه خطبه ئې ویله په مثل دهغې مګر هغه اووئیل: هغه پوکی اونه کړو. او ذکر کړو حسین بن محمد د شعبه او هغه د حکم نه په په دې حدیث کښې، هغه اووئیل: وئې وهل خپل دواړه ورغوي په ځمکه او پوکی ئې اوکړو

[۳۲۷]([2]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمِنْهَالِ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَزْرَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ التَّيَمُّمِ، "فَأَمَرَنِي ضَرْبَةً وَاحِدَةً لِلْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ".

ترجمه: د عمار بن یاسر نه روایت دې هغه وئیلی دی: تپوس اوکړو ما د نبي ﷺ نه په باره د تیمم کې: نو امر ئې اوکړو ماته د یوې ضربې د مخ او د ورغوو دپاره.

[۳۲۸]([3]) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، قَالَ: سُئِلَ قَتَادَةُ عَنِ التَّيَمُّمِ فِي السَّفَرِ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي مُحَدِّثٌ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ".

ترجمه: د عمار بن یاسر نه روایت دې بېشکه رسول الله ﷺ وئیلی دی: ترڅنګلو پورې.

---

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۶۲) (صحيح)
[2]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۶۲) (صحيح)
[3]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۶۲) (منكر)

باب التيمم في الحضر

باب دې په بيان د تيمم کې په حضر کې

د کيفيت تيمم د بيان نه چه کله فارغ شو نو اوس مصنف رحمه الله د تيمم متعلق بعض نور احکام بيانوي يو دهغې نه دا دې چه آيا د اوبو په موجودګئ کښې په حالت د حضر کښې هم د يو عبادت دپاره تيمم کيدلې شي؟ د حديث الباب نه معلومه شوه چه او؛ د رد السلام دپاره تيمم کولې شي ځکه چه رد السلام يو فوري څيز دې چه په هغې کښې د تراخي ګنجائش نشته لهذا که څوک دا غواړي چه د سلام جواب په طهارت سره ورکړي نو اوس ظاهره ده چه که اودس کوي نو د رد وخت به اوځي، لهذا تيمم کولو سره دې جواب ورکړي.

د حديث الباب نه د امام طحاوي رحمه الله يو استنباط:

امام طحاوي رحمه الله د حديث الباب نه [1] په يو بله مسئله بلکه قاعده کليه باندې استدلال کړې دې چه دهغې صرف احناف قائل دي جمهور نه، هغه دا چه هر هغه عبادت کوم چه فائت لا الى خلف وي يعنى د کوم چه قضاء نه وي، مثلا صلوة الجنازة، صلوة العيدين که د اودس کولو په وجه باندې د ناوخته کيدو د وجې نه د فوت کيدو ويره وي نو د هغې دپاره تيمم جائز دې، د شوافعو وغيره په نزد چونکه دا مسئله نه ده په دې وجه امام نووي رحمه الله په حديث الباب کښې د رسول الله ﷺ د تيمم توجيه دا کړې ده چه دا تيمم د عدم وجدان ماء د وجې نه وو خو ظاهره دا ده چې دا واقعه په مدينې منوره کښې يعنى د حضر او آبادئ ده. هلته د اوبو نه کيدو څه مطلب فلعل النووى لم يحمله على ذلک الا نصرة مذهبه، په دې سلسله کښې نور هم بعض آثار د صحابه کرامو رضي الله عنهم دي چه دهغې نه زمونږ د مسلک تائيد کيږي.

د تيمم فى الحضر اسباب او صورتونه سره د اختلاف ائمة:

د دې نه پس دا پيژندل پکار دي چه په ترجمة الباب کښې چه کومه مسئله مذکور ده يعنى تيمم فى الحضر دا طويل الذيل او تفصيل طلب ده پس دهغې مختلف اسباب او وجوه کيدې شي، او هغه زمونږ د تتبع په اعتبار سره څلور دي.

الوجه الاول: لعدم وجدان الماء، د احنافو په نزد د عدم وجدان الماء د وجې نه په ښار کښې تيمم کولې شي يا نه؟ د بعض متون احناف نه معلوميږي چه عدم وجدان الماء معتبر نه دې، ځکه چه دا ډيره نادره ده. د صاحب هداية ميلان هم دې طرف ته دې او بعض فقهاء کرامو ليکلي دي چه دا صحيح ده چه نادره ده خو که اتفاقا داسې اوشي نو د راجح قول په بناء باندې زمونږ په نزد داسې جائز دي، در مختار کښې هم دا اختيار کړې شوې ده او په لامع کښې د حضرت ګنګوهي رحمه الله د کلام نه هم دا معلوميږي، او هم دا د ائمة ثلاثه مذهب

---

[1] او احنافو سره په دې سلسله کښې د عمر او ابن عباس رضي الله عنهم اثر هم موجود دې ابن عباس رضي الله عنهما فرمائي: اذا فجاءتك جنازة وانت على غير طهارة فتيمم طحاوى او ابن ابى شيبة او هم دغه شان امام نسائي په کتاب الکنى کښې دا روايت کړې دې، په اثر د ابن عمر رضي الله عنهما کښې دا دى چه يو ځل هغوى د جنازې مونځ کولو او دهغې نه مخکښې ئې اودس نه وو نو هغوى تيمم کولو سره مونځ اوکړو امام بيهقى رحمه الله دا په معرفة السنن کښې په ډيرو طرقو سره ذکر کړې دې، (کذافى المنهل)

دي خو د هغوی په نزد په وجوب اعادة کښې اختلاف دې يعنی چه کله اوبه ملاؤ شي نو اعادة د صلوة واجب ده يا نه؟ د امام احمد رحمه الله په دې کښې دواړه اقوال دی کما فی المغنی خو په الروض المربع کښې د عدم وجوب اعادة تصريح ده او د امام مالک رحمه الله راجح قول د عدم اعاده دې او هم دا د احنافو مذهب دې خو امام شافعی رحمه الله د وجوب اعادة قائل دې، فالائمة الثلاثة فی جانب والامام الشافعی فی جانب.

الوجه الثانی : تيمم فی الحضر لوجه المرض : يو سړی مريض دې د هغه د اوبو په استعمال يا حرکت وغيره باندې د مرض د زياتيدلو ويره ده پس داسې مريض د جمهور علماء کرامو ومنهم الائمة الثلاثة احناف، مالکيان او حنابله په نزد تيمم کولې شي خو د امام شافعی رحمه الله په نزد صرف د اشتداد مرض د وجې نه نۀ شي کولې ترڅو چه د تلف نفس يا تلف عضو ويره نه وی (کما فی الهداية) خو د کتب شافعيه د کتلو نه معلوميږی چه د خوف تلف قيد د هغوی په نزد هم نشته. لهذا هغوی هم په دې مسئله کښې د جمهورو سره شو، د داؤد ظاهری رحمه الله په نزد تيمم لاجل المرض مطلقا جائز دې که د اوبو استعمال ضرر لری يا نه، او هم دا د امام مالک رحمه الله نه يو روايت دې، کما فی العينی.

الوجه الثالث : تيمم الجنب لاجل البرد : يعنی د اوبو کيدو سره سره د يخنئ د وجې نه د غسل په ځائې تييم کول، په دې مسئله باندې وړاندې تلو سره مصنف رحمه الله مستقل باب تړلې دې، باب اذا خاف الجنب البرد ايتيمم..... په دې مسئله کښې اختلاف دا دې چه د ائمة اربعه په نزد خو د داسې سړی دپاره تيمم ضروری دې خو په احنافو کښې صاحبين رحمهما الله فرمائی چه د يخنئ د وجې نه د جنبی تيمم کول په مصر کښې جائز نه دی د مصر نه بهر جائز دی.[1] ځکه چه په ښار کښې د ګرمو اوبو انتظام کيدلې شي په خلاف د صحراء، بيا په دې کښې اختلاف دې چه که يو سړی د يخنئ د وجې نه په ځائې د غسل تيمم کولو سره مونځ اوکړو نو بيا د زوال عذر نه پس به د مونځ اعادة واجب وی يا نه؟ د امام ابوحنيفه او امام مالک په نزد واجب نه ده، د امام شافعی په نزد واجب ده، او د امام احمد رحمه الله نه دوه روايتونه دی، خو په الروض المربع کښې صرف عدم وجوب اعادة مذکور ده، لهذا په دې مسئله کښې ائمه ثلاثه يو طرف ته شو او امام شافعی رحمه الله بل طرف ته دا خو مذاهب شو د ائمة اربعه، او د عطاء بن ابی رباح او حسن بصری رحمهما الله په نزد په اصل مسئله کښې اختلاف دې د هغوی په نزد تيمم الجنب لاجل البرد مطلقا جائز نه دې، بل يجب الغسل وان مات.

تنبيه : حضرت شيخ رحمه الله په حاشيه د بذل کښې په حواله د عينی او مغنی په دې مسئله کښې د شوافعو سره صاحبينو هم ذکر فرمائيلې دې چه د هغوی په نزد هم اعادة

---

[1] محشی هداية ليکی ظاهره دا ده چه د صاحبينو په نزد تسخين الماء فی المصر واجب دې او يا دا چه اجرت ورکولو سره به حمام کښې غسل اوکړی او د اصحاب المفتصل عادت دا وی چه هغوی اجرة بعد الفراغ عن الغسل اخلی لهذا که هغه سره دغه وخت کښې اجرت نه وی نو عذر دې اوکړی هم په دې وجه ونيلې شوی دی چه په دې مسئله کښې د امام صاحب او د صاحبينو اختلاف اختلاف زمان دې نه اختلاف برهان، خو په داسې مسئلو کښې د عمل کولو دپاره د فتوی خاوندانو ته رجوع کول پکار دی.

واجب ده، خو د صاحبينو مذهب باوجود د كافي تتبع نه چرته ملاؤ نه شو، په شرح وقايه او دهغې په حاشيه كښې دا قاعده كليه ليكلې شوې ده چه هغه عذر كوم چه د تيمم دپاره مبيح وى هغه كله د الله پاک د طرف نه وى لكه مرض، برد او خوف عطش وغيره په دې صورت كښې تيمم جائز دې او روستو اعادة واجب نه ده او كوم عذر چه د بندګانو د طرف نه وى لكه هغه سړې كوم چه د كفارو په قبضه كښې وى كوم چه هغه د اودس نه منع كوى يا محبوس فى السجن وغيره په دې صورتونو كښې تيمم كولو سره مونځ كول جائز دى خو د زوال مانع نه پس اعادة واجب ده، دا د تيمم ټول مسائل او اختلاف ائمة د كتابونو د مراجعت نه پس په احتياط سره ذكر كړې شوې دى انشاء الله تعالى تحقيق هم دا دې.

الوجه الرابع: هغه صورت كوم چه په حديث الباب كښې مذكور دې يعنى هغه تيمم كوم چه د هغه عبادت دپاره اوكړې شى كوم چه فائت لا الى خلف وى چه دهغې تشريح د باب په شروع كښې تيره شوه.

[٣٢٩] ([1]) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ اللَّيْثِ، أَخْبَرَنَا أَبِي، عَنْ جَدِّي، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمُزَ، عَنْ عُمَيْرٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ سَمِعَهُ، يَقُولُ: أَقْبَلْتُ أَنَا وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَسَارٍ مَوْلَى مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أَبِي الْجُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصِّمَّةِ الْأَنْصَارِيِّ، فَقَالَ أَبُو الْجُهَيْمِ: "أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَ بِئْرِ جَمَلٍ، فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَتَّى أَتَى عَلَى جِدَارٍ فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ".

ترجمه: د عمير نه روايت دې چه د ابن عباس غلام دى بيشكه هغه اوريدلې دې د هغه نه چه وئيل يې: زه راغلم او عبد الله بن يسار چه مولى د ميمونې دى بى بى د پيغمبر ﷺ ده، په ابو الجهيم بن الحارث بن الصمة الانصاري ته، اووئيل دې ابو الجهيم: راغى رسول الله ﷺ طرف د كوهې د جمل ته نو مخامخ شو ورسره يو سړى نو سلام يې پرې واچولو، نو رد نه كړو رسول الله ﷺ سلام تر دې چې راغى يو ديوال ته نو مسح ئې اوكړه په خپل مخ او دواړه لاسونو باندې بيا ئې جواب وركړو هغه ته.

تشريح: قوله ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ - قوله دَخَلْنَا عَلَى أَبِي الْجُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصِّمَّةِ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ أَبُو الْجُهَيْمِ الانصارى ﴾ ابو الجهيم كنيت دې د دوى په نوم كښې اختلاف دې بعضو وئيلې دى چه د دوى نوم حارث بن الصمة دې لهذا لفظ د ابن كوم چه د ابوالجهيم او حارث ترمينځه په متن كښې دې هغه غلط دې او وئيلې شوې دى چه د هغوى نوم عبدالله دې ددې نه پس ځان پوهه كړه چه دا نوم هم دغه شان مصغرا د بخارى په روايت كښې هم دې او په مسلم كښې په ځاې د مصغر مكبر يعنى ابوالجهم واقع دې. حافظ رحمه الله فرمائى چه دا تحريف دې او صحيح بالتصغير دې د دوى روايت په صحاح ستة كښې دوه ځايونو كښې راځى يو دلته په رد السلام كښې او دويم په مرور بين يدى المصلى يعنى په ابواب

---

[1]: صحيح البخاري/التيمم ٣ (٣٣٧)، صحيح مسلم/الحيض ٢٨ (تعليقاً) (٣٦٩)، سنن النسائي/الطهارة ١٩٥ (٣١٢)، (تحفة الأشراف: ١١٨٨٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٦٩/٤) (صحيح)

السترة کښې. علامه عینی رحمه الله لیکي چه په صحابه کرامو رضي الله عنهم کښې يو سړي بل دي چه د هغه نوم ابو الجهم (مکبرا) دي او د هغوی نوم عامر بن حذيفه دي دا ابو الجهم رضي الله عنه هم هغه سړي دي چه د هغه په باره کښې په حدیث کښې راځی ﴿ ائتونی بانبجانية ابی جهم ﴾
د ابو الجهيم په دې حدیث کښې ضربه واحده مذکور ده، حضرات شیخین چونکه د ضربه واحدة قائل دی په دې وجه هغوی هم دا روایت په خپل خپل صحیح کښې اخستلې دې.

[٣٣٠](١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمَوْصِلِيُّ أَبُو عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ الْعَبْدِيُّ، أَخْبَرَنَا نَافِعٌ، قَالَ: انْطَلَقْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ فِي حَاجَةٍ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَضَى ابْنُ عُمَرَ حَاجَتَهُ فَكَانَ مِنْ حَدِيثِهِ يَوْمَئِذٍ أَنْ، قَالَ: "مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سِكَّةٍ مِنَ السِّكَكِ وَقَدْ خَرَجَ مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى إِذَا كَادَ الرَّجُلُ أَنْ يَتَوَارَى فِي السِّكَّةِ، ضَرَبَ بِيَدَيْهِ عَلَى الْحَائِطِ وَمَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ ثُمَّ ضَرَبَ ضَرْبَةً أُخْرَى فَمَسَحَ ذِرَاعَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ، وَقَالَ: إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ إِلَّا أَنِّي لَمْ أَكُنْ عَلَى طُهْرٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ، يَقُولُ: رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ حَدِيثًا مُنْكَرًا فِي التَّيَمُّمِ، قَالَ ابْنُ دَاسَةَ: قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَمْ يُتَابَعْ مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ عَلَى ضَرْبَتَيْنِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَوَوْهُ فِعْلَ ابْنِ عُمَرَ.

ترجمه: خبر راکړی دی مونږ ته نافع هغه اووئیل: زه لاړم د ابن عمر سره د يو حاجت لپاره ابن عباس ته نو ابن عمر خپل حاجت پوره کړو نو وی بعضي خبرې دهغې په دغه ورځ دا چه هغه اووئیل: تېر شو يو سړی په رسول الله ﷺ باندې په يوه کوڅه کښې د کوڅو نه، او په تحقیق سره هغه راووتلو د غائط نه او یا د بولو نه نو سلام ئې واچولو په هغه باندې نو جواب د سلام ئې ورنه کړو تردی چه نزدې شو سړی چه پټ شي په کوڅه کښې، وئې وهل دواړه لاسونه په دیوال او مسح ئې کړل په دواړو باندې مخ خپل، بیا ئې ووهله بله ضربه نو مسح ئې کړې متې خپلې، بیا د سلام جواب ئې ورکړو سړي ته. او وئې وئیل: بیشکه منع کوي ما لره چه واپس کړم په تا باندې سلام مګر زه نه وم په پاکۍ. وئیلی دي ابوداود: ما اوریدلي دي د احمد بن حنبل نه چه هغه ویل: روایت کړی دی محمد بن ثابت منکر حدیث په تیمم کښې. وئیلی دي ابن داسة وئیلی دي ابوداود: او متابعت نه دی شوی د محمد بن ثابت په دې قصه کښې په ضربتینو د نبي ﷺ نه، او هغوی رايت کوی فعل د ابن عمر رضي الله عنهما.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمَوْصِلِيُّ – قوله فَكَانَ مِنْ حَدِيثِهِ يَوْمَئِذٍ الخ ﴾ د حدیثه ضمیر ابن عمر رضي الله عنهما طرف ته راجع دې نه د ابن عباس رضي الله عنهما طرف ته، اګرچه سیاق د کلام کښې د دواړو احتمال شته، خو د نورو روایاتو د وجې نه دا متعین ده چه دا ضمیر صرف ابن عمر رضي الله عنهما ته راجع دې.

په کیفیت د تیمم کښې د احنافو دلیل او د مصنف رحمه الله په هغې باندې نقد:

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ الخ ﴾ په دې حدیث د ابن عمر رضي الله عنهما کښې ضربتین مذکور دي هم دغه شان په ځاې د کفین ذراعین دي چه د احنافو مسلک دې خو په دې باندې مصنف رحمه الله کلام کوی چه امام احمد رحمه الله فرمائی چه د محمد بن ثابت دا حدیث منکر دې، او

(١): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ٨٤٢٠) (ضعيف)

بیا وراندې مصنف رحمه الله فرمائي چه محمد بن ثابت د نافع نه ددې په مرفوعا نقل کولو کښې متفرد دې، په دې کښې چا هم د هغوی متابعت نه دې کړې، د محمد بن ثابت نه علاوه د نافع نورو شاګردانو دا موقوفا په ابن عمر رضي الله عنهما باندې روایت کړې دې یعنی د ابن عمر رضي الله عنهما فعل ئې ورته وئیلې دې، حضرت په بذل کښې په دې باندې تفصیلی کلام فرمائیلې دې چه دهغې خلاصه دا ده چه محمد بن ثابت ثقة دې او زیادة د ثقة مقبول دې

[٣٣١](١) حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَحْيَى الْبُرُلُّسِيُّ، حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، عَنِ ابْنِ الْهَادِ، أَنَّ نَافِعًا حَدَّثَهُ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "أَقْبَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْغَائِطِ فَلَقِيَهُ رَجُلٌ عِنْدَ بِئْرِ جَمَلٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْحَائِطِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى الْحَائِطِ ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ".

ترجمه: د ابن عمر رضي الله عنهما نه روایت دې هغه وئیلی دی: راغی رسول الله صلی الله علیه وسلم د غائطو نه نو مخامخ شو ورسره یو سړی د بئر جمل په خوا کښې نو سلام ئې واچولو په هغه باندې، نو جواب ورنکړو رسول الله صلی الله علیه وسلم تردې چه مخامخ شو دېوال سره نو کېښودو لاس خپل په دیوال، بیا ئې مسح اوکړه په مخ خپل باندې او په لاسونو خپلو. بیا ئې رد کړو رسول الله صلی الله علیه وسلم په سړي باندې سلام.

تشریح: ٣: ﴿ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ الخ ﴾ دا د پورته ذکر شوی حدیث ابن عمر رضي الله عنهما دویم طریق دې په دې کښې د نافع نه روایت کونکې ابن الهاد دې او په مخکښې روایت کښې محمد بن ثابت وو، په دې دواړو کښې د متن په اعتبار سره فرق دې هغه دا چه په اول روایت کښې ضربتین مذکور وو او په دې کښې ضربه واحده مذکور ده، په ظاهر کښې مصنف رحمه الله دا بیانول غواړی چه حدیث ابن عمر رضي الله عنهما کوم چه مرفوعا دې په هغې کښې ضربه واحده ده او حدیث ابن عمر رضي الله عنهما کوم چه موقوفا دې په هغې کښې ضربتین مذکور دې، محمد بن ثابت د ابن عمر رضي الله عنهما د ضربتین والا روایت مرفوعا نقل کړې دې.

بَابُ الْجُنُبِ يَتَيَمَّمُ

باب دې په بیان د جنب کښې چې تیمم کوي

د جنابت دپاره تیمم په اتفاق د ائمه اربعه جائز دې په دې کښې د بعض علماء کرامو اختلاف منقول دې. کوم چه دتیمم په ابحاث عشرة کښې په بحث عاشر کښې تیر شوې دې.

[٣٣٢](٢) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ الْوَاسِطِيُّ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ. ح حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ اللهِ الْوَاسِطِيَّ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ بُجْدَانَ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: اجْتَمَعَتْ غُنَيْمَةٌ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ، ابْدُ فِيهَا، فَبَدَوْتُ إِلَى الرَّبَذَةِ فَكَانَتْ تُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ فَأَمْكُثُ الْخَمْسَ وَالسِّتَّ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أَبُو ذَرٍّ، فَسَكَتُّ، فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ

---

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٨٥٣٣) (صحيح)

(٢): سنن الترمذي/الطهارة ٩٢ (١٢٤)، سنن النسائي/الطهارة ٢٠٥ (٣٢٣)، (تحفة الأشراف: ١٢٠٠٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٥٥/٥، ١٨٠) (صحيح)

أُمُّكَ أَبَا ذَرٍّ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ، فَدَعَا لِي بِجَارِيَةٍ سَوْدَاءَ فَجَاءَتْ بِعُسٍّ فِيهِ مَاءٌ فَسَتَرَتْنِي بِثَوْبٍ وَاسْتَتَرْتُ بِالرَّاحِلَةِ وَاغْتَسَلْتُ فَكَأَنِّي أَلْقَيْتُ عَنِّي جَبَلًا، فَقَالَ: "الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ فَإِنَّ ذَلِكَ خَيْرٌ"، وَقَالَ مُسَدَّدٌ: غُنَيْمَةٌ مِنَ الصَّدَقَةِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَحَدِيثُ عَمْرٍو أَتَمُّ.

ترجمه: د ابو ذر ﷺ نه روايت دي هغه وئيلي دي: راجمع شوې څه ګډې د رسول الله ﷺ سره نو هغه اووئيل: اې ابو ذرا دا باديې ته بوزه، نو زه لاړم ربذې ته نو وو چه رسېدو به ماته جنابت نو مابه وخت تېرولو پنځه او شپږ، نو زه راغلم نبي ﷺ ته نو هغه اووئيل: اې ابو ذرا نو زه چپ شوم هغه اووئيل: بوره دې شي مور ستا اې ابا ذر ستا د مور لپاره دې وئيل وي. نو راوبي غوښتله زما لپاره يوه وينزه توره نو رايې ورلو يو لوښي چه هغې کښې اوبه وې، زه هغې پټ کړم په يوه جامه او بل طرف ته زمانه اوښ وو، او غسل مې اوکړو ګويا چه ما وغورځولو د خپل ځان نه غر، نو هغه وفرمايل: پاکه خاوره د مسلمان اودس دی اګر که وې د لسو کلونو پورې، کله چه تا اوبه پيدا کړې نو بيا ئې ولګوه په خپله څرمن نو دغه افضل دی. او وئيلي دي مسدد: ګډې د صدقې وئيلي دي ابوداود: او حديث د عمرو اتم دی

تشريح حديث:

قوله: ﴿ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ – قوله اجْتَمَعَتْ غُنَيْمَةٌ الخ ﴾ غنيمة د غنم تصغير دې کوم چه دلته د تقليل دپاره راوړلې شوې دې، په مضمون حديث کښې دا دی چه ابوذر غفاری ﷺ فرمائی چه يو ځل څه بيزې د رسول الله ﷺ سره جمع شوې (ممکنه ده چه دا بيزې هم د هغوی ملک وی يا د بيت المال او د صدقې وی خو وړاندې په متن کښې راځی چه د مسدد په روايت کښې ﴿ غنيمة من الصدقة ﴾ دې) په دې باندې رسول الله ﷺ هغوی ته اوفرمائيل چه دا بيزې يو کلی ته بوزی (چه د بيزو د اوسيدو او د ګيا او اوبو سهولت وی، دا وجه خو صرف احتمال عقلی دې وړاندې په روايت کښې ددې دويم علت مذکور دې، يعنی ابوذر ﷺ ته د مدينې منورې دهوا موافق نه راتلل) ابوذر ﷺ فرمائی زه د هغه ګډو بيزو او خپل اهل و عيال سره قرية ربذة ته لاړم او د ګډو بيزو د خدمت او نګرانئ دپاره مې هم هلته قيام اختيار کړو، نو هلته د قيام دوران کښې ماته جنابت راپيښ شو او څو څو ورځې به تيرې شوې چه د غسل دپاره به اوبه نه ملاويدې (او دوی به تيمم کولو سره مونځ کولو چه د مسند احمد په روايت کښې دی) خو هغوی ته د مسئلې د تحقيق د نه کيدو په وجه باندې په تيمم د جنابت باندې انشراح نه وو شوې چه دهغې د وجې نه ئې په طبيعت باندې بوجه محسوس کولو، هغوی فرمائی چه هم ددې پريشانئ په حالت کښې مدينې منورې ته د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم، چونکه دوی بغير د اطلاع او بغير د رسول الله ﷺ د طلب کولو نه راغلې وو، په دې وجه خاموش اودريدلو او د رسول الله ﷺ په تپوسلو باندې هم خاموش وو په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ أَبَا ذَرٍّ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ ﴾ په دې سره مقصود بد دعاء کول نه دی بلکه صرف د خفګان اظهار دې، په ظاهره خو په دې وجه چه اول خو د تيمم د مسئلې تپوسلو نه بغير لاړو، چه دهغې په وجه باندې هلته د پريشانئ په حالت کښې وو دويم دا چه په کوم کار باندې ئې مامور فرمائيلې

وو، د هغه ځائې نه بغير د طلب از اجازت نه راغلو ﴿ فدعا لی بجارية سوداء ﴾ رسول الله ﷺ د هغوی دپاره په يو منگی کښې اوبه راطلب کړې او چونکه هلته څه باقاعده د غسل ځائې نه وو، وقتی طور ئې د پردې نه شاته غسل اوکړو. په داسې طريقه چه يو سورلئ ئې کينوله او بل طرف ته هغه وينځه کېږه نيولو سره اودريدله ﴿ فكأنى ألقيت عنى جبلا ﴾ يعنى د غسل نه پس ما په خپل طبيعت کښې داسې سپک والې محسوس کړو لکه چه ما د ځان نه غر کوز کړې وی.

د تيمم دپاره د طهارة مطلقه کيدو دليل:

﴿ الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ ﴾ رسول الله ﷺ هغه ته د هميشه دپاره يو مسئله بيان کړه چه د اوبو نه کيدو په وخت باندې صعيد طيب هم کار کوی کوم چه اودس او غسل کوی لهذا په تيمم باندې غسل حاصلولو کښې دې د انسان څه قسم شک نه وی

امام خطابی رحمه الله فرمائی ددې حديث [1] نه احنافو په دې خبره باندې استدلال کړې دې چه تيمم د اودس په حکم کښې دې چه څنگه په يو اودس باندې ډير مونځونه کولې شی، هم دغه شان په تيمم سره هم او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې مسئله کښې امام بخاری رحمه الله د کوفيينو او جمهورو سره دې.

شرح السند:

ځان پوهه کړه چه د حديث الباب په سند کښې زمونږ په نسخه کښې داسې دی ﴿ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ نَا خَالِدٌ الْوَاسِطِيُّ ح وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ نَا خَالِدٌ ﴾ او په بعض نسخو کښې حاء د تحويل نشته، بلکه داسې دی، ﴿ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ وَمُسَدَّدٌ نَا خَالِدٌ ﴾ او کيدل هم داسې پکار دی، په ظاهر کښې د حاء تحويل څه وجه نشته ځکه چه دا دوه مختلف سندونه نه دی کوم چه بيل بيل بيان کړې شی بلکه د مصنف رحمه الله استاذان دوه دی، عمرو بن عون او مسدد دا دواړه روايت کوی د يو استاد يعنی خالد واسطی نه، او زمونږ د نسخې په اعتبار سره د مصنف رحمه الله په دواړو استاذانو کښې د تعبير هم څه فرق نشته، خو په حاشيه باندې د يوې نسخې حواله ورکړې شوې ده، په هغې کښې د عمرو بن عون نه په ځائې د نا اخبرنا دې، په دې صورت کښې به د فرق تعبير د وجې نه حاء د تحويل راوړل صحيح شی ځکه چه د عمرو بن عون او د مسدد دواړو استاذ اگرچه يو دې خو په هغوی کښې يو د خپل استاذ نه په طريق د تحديث نقل کوی او دويم په طريق د اخبار، او د اخبار او د تحديث د فرق د وجې

---

[1] ځان پوهه کړه چه دا حديث په مسند احمد صحيح ابن حبان، او مستدرک د حاکم کښې هم دې او په ترمذی کښې مختصرا او حاکم فرمائی چه شيخينو ددې تخريج په دې وجه اونکړو چه دا حديث د عمرو بن بجدان نه د ابوقلابة نه علاوه بل چا نه دې روايت کړې، صاحب منهل فرمائی چه حافظ منذری رحمه الله په تهذيب السنن کښې د امام ترمذی رحمه الله نه ددې حديث تصحيح نقل کړې ده خو مونږ سره په موجوده نسخه د ترمذی کښې ددې تصحيح نشته بلکه تحسين دې، ممکنه ده چه هغوی سره کومه نسخه ده په هغې کښې به تصحيح وی.

نه مصنف رحمه الله بعض وخت حاء د تحويل راوړي.

[٣٣٣]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي عَامِرٍ، قَالَ: دَخَلْتُ فِي الْإِسْلَامِ فَأَهَمَّنِي دِينِي، فَأَتَيْتُ أَبَا ذَرٍّ، فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: "إِنِّي اجْتَوَيْتُ الْمَدِينَةَ، فَأَمَرَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَوْدٍ وَبِغَنَمٍ، فَقَالَ لِي: اشْرَبْ مِنْ أَلْبَانِهَا، قَالَ حَمَّادٌ: وَأَشُكُّ فِي أَبْوَالِهَا، هَذَا قَوْلُ حَمَّادٍ، فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَكُنْتُ أَعْزُبُ عَنِ الْمَاءِ، وَمَعِي أَهْلِي فَتُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ فَأُصَلِّي بِغَيْرِ طَهُورٍ، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنِصْفِ النَّهَارِ وَهُوَ فِي رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِهِ وَهُوَ فِي ظِلِّ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ، فَقُلْتُ: نَعَمْ هَلَكْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: وَمَا أَهْلَكَكَ؟ قُلْتُ: إِنِّي كُنْتُ أَعْزُبُ عَنِ الْمَاءِ وَمَعِي أَهْلِي فَتُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ فَأُصَلِّي بِغَيْرِ طُهُورٍ، فَأَمَرَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَاءٍ فَجَاءَتْ بِهِ جَارِيَةٌ سَوْدَاءُ بِعُسٍّ يَتَخَضْخَضُ مَا هُوَ بِمَلْآنَ فَتَسَتَّرْتُ إِلَى بَعِيرِي فَاغْتَسَلْتُ ثُمَّ جِئْتُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورٌ، وَإِنْ لَمْ تَجِدِ الْمَاءَ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ". قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، لَمْ يَذْكُرْ أَبْوَالَهَا. قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا لَيْسَ بِصَحِيحٍ، وَلَيْسَ فِي أَبْوَالِهَا إِلَّا حَدِيثُ أَنَسٍ، تَفَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْبَصْرَةِ.

ترجمه: د يو سړي د بنو عامر نه روايت دي هغه وائي: زه داخل شوم په اسلام کښې نو زه په خفګان کښې واچولم خپل دين، نو زه راغلم ابو ذر ته، اووئيل ابوذر بيشکه د مدينې هوا رابانديې بده راغله، امر اوکړو زما لپاره رسول الله ﷺ په اوښانو او په ګډو، نو هغه وفرمايل ماته: وڅکه د شودو دهغې نه. وئيلي دي حماد: زه شک کوم په متيازو دهغې کښې، دا قول د حماد دی، اووئيل ابو ذر: وم زه چه لرې کيدم د اوبو نه، او زماسره به اهل زما وو نو رسېدو به ماته جنابت نو مابه مونځ کولو بغير د اودس نه، نو زه راغلم رسول الله ﷺ ته په نيمايي د ورځې کښې، او وو هغه د يو جماعت سره د ملګرو خپلو نه، او هغه په سوري د مسجد کښې وو، اووئيل ابو ذر: ما اووئيل: او زه هلاک شوم اې د الله رسوله! هغه اووئيل: څه شي هلاک کړې؟ ما اووئيل: بيشکه زه ووم چه لرې کېدم د اوبو نه، او زما سره زما اهل وونو رسېدو به ماته جنابت نو مابه مونځ کولو بغير دپاکئ طهور نه، نو امر اوکړو ماته رسول الله ﷺ په اوبو، نو راوړلې په هغې سره يوې وينزې تورې په يو لوښي کښې چه خوزيدلې هغه چه هغه ډک وو، نو پټ شوم خپل اوښ ته، نو غسل مې اوکړو بيا راغلم، نو اووئيل رسول الله ﷺ: اې ابو ذر! بېشکه پاکه خاوره پاکونکې ده، اګر که ته پيدا نه کړې اوبه تر لسو کلونو پورې، کله چه تا اوبه پيدا کړې نو بيا مسه کړه په هغې باندې خپله ځرمن. وئيلي دي ابوداود: نقل کړی دی حماد بن زيد د ايوب نه، نه دی ذکر کړی هغه (ابو الها). وئيلي دي ابوداود: دا صحيح نه دی، او نشته (في ابوالها) مګر حديث د انس دی چه تفرد کړی دی په هغې باندې اهل د بصرې.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ – قوله فَقَالَ لِي « اشْرَبْ مِنْ أَلْبَانِهَا ». قَالَ حَمَّادٌ وَأَشُكُّ فِي « أَبْوَالِهَا » ﴾ سيدنا ابوذر غفاری رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ ماته د هغه غنمو د پيو څکلو حکم اوفرمائيلو، او راوی وائی چه په ذکر د بول کښې زما شک دې، په ظاهره دا شک د

---

[١]: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٢٠٠٨) (صحيح)

حماد د طرف نه دي څکه چه وړاندې تلو سره مصنف رحمه الله فرمائی ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ لَمْ يَذْكُرْ « أَبْوَالَهَا » ﴾ يعنی دا حديث د ايوب نه حماد بن زيد روايت کړې دې نو هغوی ابوالها نه دې ذکر کړې، او د مصنف رحمه الله ددې کلام نه معلومه شوه چه د سند په شروع کښې چه کوم حماد ذکر دې هغه حماد بن سلمة دې.

﴿ قوله هَذَا لَيْسَ بِصَحِيحٍ الخ ﴾ يعنی په دې حديث کښې د ابوال ذکر صحيح نه دې رسول الله صلی الله علیه وسلم ابوذرغفاری رضی الله عنه ته صرف د شرب البان حکم ورکړې وو ﴿ وَلَيْسَ فِي أَبْوَالِهَا إِلاَّ حَدِيثُ أَنَسٍ ﴾ يعنی په کوم حديث کښې چه د البان سره د شرب ابوال هم ذکر دې هغه بل حديث دې چه دهغې راوی انس رضی الله عنه دې، د مصنف رحمه الله اشاره په دې سره حديث العرنيين طرف ته ده کوم چه مشهور دې او په صحيحينو او نورو اکثر کتب صحاح کښې موجود دې.

﴿ قوله تَفَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْبَصْرَةِ ﴾ ددې تعلق د حديث انس رضی الله عنه سره نشته بلکه د حديث الباب حديث ابوذر رضی الله عنه سره دې، د بول ماکول اللحم په طهارت او نجاست کښې اختلاف په باب الاستبراء من البول کښې تير شوې دې.

باب إِذَا خَافَ الْجُنُبُ الْبَرْدَ أَيَتَيَمَّمُ

باب دې په بيان ددې کې چې پريږي جنب د يخنی نه ايا تيمم به کوي

د دې ترجمة الباب حواله او کومه مسئله چه په دې کښې مذکور ده هغه سره د اختلاف ائمة په تفصيل سره په باب التيمم فی الحضر کښې ذکر شوې ده.

[٣٣٤]() حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، أَخْبَرَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، أَخْبَرَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ أَيُّوبَ يُحَدِّثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ أَبِي أَنَسٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرٍ الْمِصْرِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: "احْتَلَمْتُ فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ السُّلَاسِلِ فَأَشْفَقْتُ إِنِ اغْتَسَلْتُ أَنْ أَهْلِكَ، فَتَيَمَّمْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ بِأَصْحَابِي الصُّبْحَ، فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا عَمْرُو، صَلَّيْتَ بِأَصْحَابِكَ وَأَنْتَ جُنُبٌ؟ فَأَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي مَنَعَنِي مِنَ الِاغْتِسَالِ، وَقُلْتُ: إِنِّي سَمِعْتُ اللهَ، يَقُولُ: وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا سورة النساء آية ٢٩ فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا"، قَالَ أَبُو دَاوُد: عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جُبَيْرٍ مِصْرِيٌّ مَوْلَى خَارِجَةَ بْنِ حُذَافَةَ، وَلَيْسَ هُوَ ابْنُ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ.

ترجمه: د عمروې بن العاص رضی الله عنه نه روايت دې، هغه وئيلی دی چه زه محتلم شوم په يخه شپه کښې په غزوه د ذات السلاسل کښې، نو زه ويرېدم که چېرې غسل اوکړم نو هلاک به شم نو ما تيمم اوکړو، بيا مې مونځ اوکړو خپلو ملګرو ته د صباح، نو هغوی دغه ذکر کړو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته، هغه وفرمايل اې عمرو ايا تا مونځ اوکړو خپلو ملګرو ته او ته جنب وې؟ نو ما ورته خبر ورکړو په هغه څه باندې چه زه ئې منع کړې وم د غسل کولو نه، او ما اووئيل ما اورېدلي د الله تعالی نه چه هغه وائی (و لا تقتلوا انفسکم ان الله کان بکم رحيمًا) نو اوخندل رسول الله صلی الله علیه وسلم او هيڅ ئې اونه ويل. وئيلی دي ابوداود: عبد الرحمن بن جبير

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٠٧٥٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٠٣/٤) (صحيح)

مصري دی مولی د خارجة بن حذافة دی، او هغه ابن جبیر بن نفیر نه دی.

تشریح: ۱: ﴿ حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى قوله عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ احْتَلَمْتُ فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ ﴾ دې ته غزوه وئیل خو توسعا دی ځکه چه د مشهور قول په بناء باندې غزوة هغه وی چه په هغې کښې رسول اللهﷺ شریک وی او په کوم کښې چه د هغوی شرکت نه وی هغې ته سریة وائی، او په دې کښې رسول اللهﷺ شریک نه وو، خو دا دواړه الفاظ د یو بل په ځائې استعمالیږی، دا سریة د سریة ابن العاصؓ په نوم باندې معروف ده، کومه چه په جمادی الاولی ۸ هجری کښې لیږلې شوې وه، امیر د سریة عمرو بن العاصؓ وو رسول اللهﷺ هغه د درې سوا مهاجرین و انصار امیر جوړولو سره د مشرکینو قبائل لخم او جذام وغیره په مقابله کښې لیږلې وو.

د ذات السلاسل وجه تسمیه:

دا مقابله په موضع سلاسل کښې اوشوه، سلاسل د یوی چینې (کوهی) نوم دې او دهغې او د مدینې منورې ترمینځه د لسو ورځو لاره ده، هم په دې وجه دې ته غزوة ذات السلاسل وائی، بعضو ددې وجه تسمیه دا لیکلې ده چه په دې جنګ کښې مشرکینو خپل ځانونه یو بل سره تړلې وو چه په دوی کښې څوک او نه تختی، او بعض وائی چه په دې میدان کښې د شړې د توپکنړو سلسله تر د لرې پورې تلې ده کومه چه د یو بل سره مربوط ده او کوم د خپو زنځیر چه د مخکښې ور وړاندې کیدو نه مانع وی په دې وجه دې توپکنړو ته ذات السلاسل وائی.

شرح حدیث:

مضمون حدیث دا دې عمرو بن العاصؓ فرمائی چه ماته په دې غزوه کښې په یو یخه شپه کښې احتلام اوشو (ظاهره ده چه د ګرمو اوبو انتظام هلته چرته وو) پس زما ویره پیدا شوه چه که ما په ګرمو اوبو سره غسل اونکړو نو هلاک به شم په دې وجه مې تیمم اوکړو او هم په دغه تیمم سره مې خپلو اصحابو ته د سحر مونځ اولوستلو، د سفر نه په واپسئ باندې رسول اللهﷺ ته ددې تذکره اوکړې شوه په دې باندې رسول اللهﷺ هغوی ته اوفرمائیل چه تا په حالت د جنابت کښې مونځ ورکړو؟ وړاندې د حدیث مضمون واضح دې.

﴿ قوله وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا ﴾ د رسول اللهﷺ د سکوت او تقریر نه جواز د تیمم للجنب لاجل البرد معلوم شو، خو دلته اشکال دا دې چه ددې نه مخکښې رسول اللهﷺ ﴿ صلیت باصحابک وانت جنب ﴾ ولې اوفرمائیلو، ددې جواب دا کیدې شی چه کیدې شی د رسول اللهﷺ هغوی ته دا فرمائیل امتحانا وی چه اوګوری څه جواب ورکوی پس د هغوی په جواب باندې رسول اللهﷺ مسکې شو.

د دې حدیث نه یو مسئله بله معلومه شوه یعنی امامة المتیمم للمتوضئین کوم چه د ائمة اربعه په نزد جائز دې خو د امام مالکؒ په نزد په دې کښې کراهت دې، خو د امام محمدؒ په نزد جائز نه دې.

[۳۳۵] () حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ وَعَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ أَبِي أَنَسٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ كَانَ عَلَى سَرِيَّةٍ، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ نَحْوَهُ، قَالَ: فَغَسَلَ مَغَابِنَهُ وَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَلَمْ يَذْكُرِ التَّيَمُّمَ، قَالَ أَبُو دَاوُد، وَرَوَى هَذِهِ الْقِصَّةَ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةَ، قَالَ فِيهِ: فَتَيَمَّمَ.

ترجمه: د ابو قیس نه روایت دې چه عمرو بن العاص مشر وو په یوې سریه باندې، ذکریې کړو حدیث په مثل د هغې، هغه اوونیل: وئې وینځل خپل مغابن (یعني هغه ځایونه چه رسیدل ورته په اسانۍ نه کیګی) او اودس ئې اوکړو پشان د اودس د مانځه، بیا ئې مونځ اوکړو دوی ته. نو ذکریې کړو پشان دهغې او ذکر ئې نه کړو تیمم. وئیلی دي ابوداود: او نقل کړې ده دا قصه د اوزاعي نه او هغه د حسان بن عطیة نه هغه وئیلی دي په هغې کې (فتیمم) تیمم ئې اوکړو.

تشریح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ الخ ﴾ دا د حدیث سابق دویم طریق دې، په تیر سند کښې د یزید بن ابی حبیب نه روایت کونکې یحیی بن ایوب دې او په دې کښې عمرو بن الحارث.

﴿ قوله فَغَسَلَ مَغَابِنَهُ وَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ﴾ په دې دواړو روایتونو کښې ډیر فرق دې، په اول روایت کښې دا وو چه هغوی تیمم کولو سره مونځ ورکړو او په دې دویم کښې د تیمم ذکر نشته چه هغوی غسل مغابن (یعنی استنجاء بالماء) او اودس اوکړو، دا ډیره د اشکال خبره ده ځکه چه تیمم خو د جنابت دپاره کافی کیدې شی خو اودس د غسل قائم مقام نه شی کیدې دا د چا مذهب هم نه دې، بهر حال په دې دواړو روایتونو کښې اختلاف پیدا شو، امام بخاریؒ د ذکر تیمم والا روایت ته ترجیح ورکړې ده او هم هغه ئې په بخاری کښې تعلیقا اخستلې دې، امام بیهقیؒ فرمائی ﴿ یحتمل انه جمعهما ﴾ یعنې احتمال دې چه د غسل مغابن سره به ئې اودس او تیمم دواړه کړې وی امام نوویؒ فرمائی چه هم دا توجیه صحیح او متعین ده او د امام ابوداودؒ میلان د امام بخاریؒ د رائې طرف ته معلومیږی ځکه چه هغوی وراندې تلو سره ذکر د تیمم لره د حسان بن عطیه په طریق سره موئد کړې دې، مغابن وائی مواضع وسخ وعرق ته یعنی د بدن هغه حصې چرته چه د ژور والی او جوړ کیدو د وجې نه خیرې جمع شوې وی لکه ابطین او اصول فخذین، دلته ترې نه اصول فخذین مراد دی او دهغې نه ګیر چاپیره هم په دې وجه مونږ ددې ترجمة په استنجاء سره کړې ده.

بَابٌ فِي الْمَجْرُوحِ يَتَيَمَّمُ

باب دې په بیان د زخمی کښې چې تیمم کوی

دلته درې نسخې دی زمونږ په نسخه کښې مجروح دې په یو نسخه کښې المعذور دې او په یوه کښې المجدور دې، یعنی هغه سړې چه په هغه باندې جدری وی، جدری وائی چیچک

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۷۵۰) (صحیح)

ته په ټول بدن باندې ورې ورې داني راوخيژي، قيل اول من عذب به قوم فرعون.

[٣٣٦]([1]) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَنْطَاكِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ الزُّبَيْرِ بْنِ خُرَيْقٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلًا مِنَّا حَجَرٌ فَشَجَّهُ فِي رَأْسِهِ ثُمَّ احْتَلَمَ، فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ، فَقَالَ: هَلْ تَجِدُونَ لِي رُخْصَةً فِي التَّيَمُّمِ؟ فَقَالُوا: مَا نَجِدُ لَكَ رُخْصَةً وَأَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ، فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ. فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُخْبِرَ بِذَلِكَ، فَقَالَ: "قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ، أَلَا سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا، فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ، إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ وَيَعْصِرَ أَوْ يَعْصِبَ شَكَّ مُوسَى عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا وَيَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ".

ترجمه: د جابر نه روايت دې هغه وائي: چه مونږ ووتلو په يو سفر کښې، پس ورسېده يو سړي ته زمونږ نه تيږه نو هغه ئې زخمي کړو په سر کښې، بيا ورته احتلام اوشو نو تپوس ئې اوکړو د خپلو ملګرو نه وئې وئيل: ايا تاسو بياموخئ زما لپاره اجازت په تيمم کښې؟ هغوی اووئيل: نه بياموخو مونږ ستا لپاره رخصت او ته قدرت لرې په اوبو باندې نو غسل ئې اوکړو نو مړ شو، هرکله چه مونږ راغلو نبي ﷺ ته خبر ورکړې شو په دغې باندې، هغه وفرمايل: دوی وژلی دی الله دې دوی مړه کړي ولې نه وه چه دوی تپوس کړی وی کله چه دوی نه پوهېدل، بېشکه علاج د جهل تپوس کول دي، بېشکه کافي وو د هغه لپاره چه تيمم اوکړي، او نچوړ کړې ئې وی، (او يايې تړلې وی، شک کړی دی موسی) په خپل زخم باندې کپړه، بيا ئې مسح کړې وه په هغې او وينځلې ئې وی ټول بدن.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَنْطَاكِيُّ الخ (كذا فی نسخة مكتبة الشاملة) ﴾ مضمون حديث دا دې چه جابر ﷺ فرمائی مونږ په يو سفر کښې وو زمونږ د يو ملګری په سر باندې کاڼړې راغلو او هغه زخمی شو، بيا اتفاقا هغه ته احتلام هم راغلو، دې صحابی د خپلو ملګرو نه معلومه کړه چه آيا زما دپاره د تيمم ګنجائش شته؟ هغوی اووئيل اوبه موجود دی او دهغې په استعمال باندې ئې قدرت هم شته لهذا هيڅ ګنجائش نشته پس دې صحابی غسل اوکړو چه په هغې سره ئې دماغو ته دننه اوبه لاړې او وفات شو، په واپسئ کښې رسول الله ﷺ ته د هغوی خبر ورکړې شو په دې باندې رسول الله ﷺ هغه خلقو باندې د سختې ناراضتيا اظهار اوفرمائيلو او وې فرمائيل ﴿ قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ ﴾ هم دوی هغه سړې او وژلو دوی دې تباه شی، په دې کښې د هلاکت نسبت خلقو ته شوې دې ځکه چه په ظاهره هم دا خلق ددې صحابی د مرګ سبب جوړ شوې وو.

﴿ قوله فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ ﴾ بېشکه د عاجز او ناخبره شفاء د اهل علم نه معلومول دی، د عي معنی د عدم قدرت علی الکلام ده، دلته ترې نه مراد عدم علم دې ځکه چه وينا هغه له بکار ده چاته چه څه معلوم وی.

په بذل کښې ليکلې شوې دی ددې حديث نه معلومه شوه چه که د مفتي خطاء او غلطې فتوې ورکولو د وجې نه څوک سړې هلاک شی نو په هغې کښې قصاص يا ديت نشته. حضرت شيخ په حاشية د بذل کښې ابن الصلاح محدث نه نقل کړی دی چه که

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٢٤١٣) (حسن)

مستفتي د يو سړي په فتوى باندې يو څيز هلاک کړي او بيا ورته روستو د فتوى خطاء کيدل معلوم شي نو په دې صورت کښې به مفتي ضامن وي.[1] په دې شرط چه هغه مفتي د فتوى اهل وي، ګيني ضمان پرې نشته ځکه چه په دې دويم صورت کښې تقصير د مستفتي د طرف نه دې ابن رسلان وائي چه کوم سړې په منصب د افتاء باندې قائم وي او په هغې کښې شهرت يافته وي نو په دې صورت کښې د مستفتي تقصير نشته.

﴿ قوله إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ وَيَعْصِرَ أَوْ يَعْصِبَ ﴾ رسول الله ﷺ اوفرمائيل دې سړي له داسې کول پکار وو چه تيمم ئې کړې وې او په زخمي سر باندې ئې پټئ تړلو سره ئې په هغې مسح کړې وې او په باقي بدن باندې ئې غسل کړې وې.

په مسئله ثابته بالحديث کښې اختلاف د علماء کرامو:

د دې حديث نه معلوميږي چه که يو سړي ته د غسل حاجت وي او د هغه د بدن بعض حصه زخمي وي نو هغه زخمي حصه دې نه وينځي بلکه په دې نيت دې تيمم کوي او د بدن صحيح حصه دې په اوبو سره وينځي هم دا مذهب دې د امام شافعي او امام احمد ﷫ لکه چه په مغني وغيره کتب فقهيه کښې دې، او احناف او مالکيان فرمائي چه د بدن د اکثري حصې به اعتبار وي، که هغه جريح وي نو صرف تيمم دې اوکړي او که د بدن اکثره حصه صحيح ده نو د هغه حصې دې غسل اوکړي او د باقي مسح، غسل او تيمم به نه شي جمع کولې او که هغه جريح او صحيح دواړه حصې برابر وي نو ددې تساوي په صورت کښې زمونږ په نزد دواړه روايتونه دی، يو دا چه صرف تيمم دې اوکړي دويم دا چه د صحيح غسل او د جريح مسح، او په کتب مالکيه دسوقي وغيره کښې په دې مسئله کښې ډير تفصيل ليکلې شوې دې، او دا ئې هم ليکلې دی چه په کومو صورتونو کښې چه د تيمم حکم دې په هغې کښې که د ټول بدن غسل اوکړي نو کافي به شي، خو که د صحيح غسل او د جريح مسح اوکړي نو دا به دتيمم په ځائې نه کافي کيږي او بهر حال جمع بين الغسل والتيمم د هغوي په نزد نشته.

د احنافو د طرف نه د حديث جواب:

په دې حديث کښې چونکه جمع بين الغسل والتيمم مذکور ده په دې وجه دا د احنافو او مالکيانو خلاف شو، جواب دا دې چه ددې حديث اګرچه ابن السکن تصحيح کړې ده خو

---

[1] په صحيح بخاري کتاب الاحکام کښې د ابن عمر رضي الله عنهما يو حديث دې چه دهغې خلاصه دا ده چه خالد بن وليد رضي الله عنه بعض قيديان اجتهادا په غلطئ سره قتل کړي وو، چه کله رسول الله ﷺ ته ددې علم اوشو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ اللهم اني ابراء اليك مما صنع خالد بن الوليد ﴾ په دې باندې شارحين ليکي ﴿ وانما لم يعاقبه لانه كان مجتهدا واتفقوا علي ان القاضي اذا قضي بجور او بخلاف ما عليه اهل العلم فحكمه مردود، فان كان علي وجه الاجتهاد والخطاء كما صنع خالد فالاثم ساقط والضمان لازم فان كان الحكم في قتل فالدية في بيت المال عند ابي حنيفة واحمد وعلي عاقلته عند الشافعي وابي يوسف ومحمد ﴾ خو په دې دواړو قصو کښې د مباشر او متسبب فرق دې، د ابوداؤد په روايت کښې بيانونکي متسبب وو، او خالد رضي الله عنه مباشر ګويا په بعض ځايونو کښې اګر که د دواړو حکم يو کيګي، کما في الأشباه والنظائر کما في مسئلة قطاع الطريق ففي الکنز وغير المباشر کالمباشر، والله تعالي اعلم)

دارقطني او بيهقي ئې تضعيف کړې دې بيهقي په متعدد طرقو سره د تخريج باوجود ددې تضعيف کړې دې او امام نووي رحمه الله خو ليکلي دي اتفقوا على ضعفه، اصل کښې ددې حديث په متن کښې د راويانو اختلاف او اضطراب دې بعض راويانو په دې کښې جمع بين الغسل والتيمم ذکر کړې دې، خو اول خو زبير بن خريق ضعيف دې، دويم د اچه د عطاء نورو شاګردانو د هغوی مخالفت کړې دې پس اوزاعی دا حديث د عطاء نه بلاغا روايت کړی دی او په دی کښې صرف د غسل ذکر دې د تيمم نه دې لکه چه د باب په وړاندې روايت کښې راځی، ددې جواب يو بل هم کيدې شی کوم چه حضرت په بذل کښې ذکر فرمائيلي دې هغه دا چه ددې حديث تاويل دې اوکړې شی چه په ﴿ ان يتيمم ويعصر ﴾ کښې دې واؤ په معنی د او واخستلې شی، او په دې صورت کښې به ئې مطلب دا وی چه رسول الله ﷺ د شخص مذکور دپاره د حصول طهارت دوه طريقې ذکر فرمائيلي دی يو دا چه صرف تيمم اوکړی او دويم دا چه په سر باندې پټئ تړلو نه پس دې په هغې باندې مسح اوکړی او باقی بدن دې اووينځی يعنی د رسول الله ﷺ مراد دا نه وو چه دواړه دې جمع کړې شی بلکه مراد دا دې چه کله دا قسم صورت پيښ شی نو يا خو دې صرف تيمم اوکړې شی يا صرف غسل او مسح، چه د احنافو او مالکيانو په نزد ده چه په يو صورت کښې تيمم او په يو صورت کښې غسل.

ايا حديث الباب باندې مصنف رحمه الله سکوت فرمائيلي دې؟

واضحه دې وی چه دا حديث کوم چه د شوافعو موافق راځی امام نووي رحمه الله ددې ضعف تسليم کړې دې خو شيخ ابن حجر مکی شافعی رحمه الله ددې حديث په باره کښې فرمائی چه امام ابوداؤد رحمه الله په دې باندې سکوت فرمائيلي دې لهذا دا حجت دې، ملا علی قاری رحمه الله فرمائی چه د امام ابوداؤد رحمه الله سکوت د نورو محدثينو د تضعيف صريح مقابله نه شی کولې، احقر وائی چه مونږ دا نه تسليمو چه امام ابوداؤد رحمه الله په دې باندې سکوت کړې دې ځکه چه مصنف رحمه الله په دې کښې اختلاف د روايت ذکر کړې دې، اول ئې په دې سند سره روايت کړې دې ﴿ عن الزبير بن خريق عن عطاء عن جابر ﴾ او په دې کښې جمع بين الغسل والتيمم مذکور ده، بيا مصنف رحمه الله دا ذکر کړې دې ﴿ عن الاوزاعی انه بلغه عن عطاء بن ابی رباح عن ابن عباس رضی الله عنهما ﴾ په دې کښې جمع بين الغسل والتيمم نه دې بلکه صرف غسل دې لهذا په دې حديث کښې په ظاهره سندا او متنا دواړو طريقو سره اضطراب شو، نو اوس دا وينا څنګه صحيح شوه چه مصنف رحمه الله په دې باندې سکوت فرمائيلي دې، د امام ابوداؤد رحمه الله عموما هغه طرز نه دې کوم چه د امام ترمذی رحمه الله دې چه صراحة په روايت باندې نقد اوکړی بلکه د مصنف رحمه الله صنيع دا بيانوی چه هغوی په روايت باندې نقد کوی يا سکوت ابنه ځان پوهه کړئ.

[۳۳۷]() حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَاصِمٍ الْأَنْطَاكِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ، أَخْبَرَنِي الْأَوْزَاعِيُّ، أَنَّهُ بَلَغَهُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَصَابَ رَجُلًا جُرْحٌ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ احْتَلَمَ، فَأُمِرَ بِالِاغْتِسَالِ فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ، فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللهُ، أَلَمْ يَكُنْ شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالَ".

ترجمه: د عطاء بن ابي رباح نه روايت دې، بېشکه هغه اوريدلى دې د عبد الله بن عباس نه هغه وئيلى دى ورسېدو يو سړي ته زخم په زمانه د رسول الله ﷺ کښې، بيا ورته احتلام اوشو نو امر ورته اوشو په غسل کولو، نو غسل ئې اوکړو مړ شو، نو ورسېده دغه خبره رسول الله ﷺ ته، هغه وفرمايل: دوى وژلى دى هغه الله دې دوى مړه کړي ايا نه وو علاج د جهل تپوس کول.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَاصِمٍ – قوله فَبَلَغَ ذَلِکَ رَسُولَ اللّٰهِ –صلى الله عليه وسلم الخ ﴾ په دې طريق کښې صرف د واقعې ذکر دې او دا نه دى وئيلې شوې چه رسول الله ﷺ هغوى ته د څه حکم اوفرمائيلو د غسل يا د تيمم يا د هر دواړو، خو په بذل کښې ليکلې شوې دى چه هم دا حديث په ابن ماجه کښې هم دې او په هغې کښې يو زيادة دې کوم چه په ابوداؤد کښې نشته ﴿ قال عطاء بلغنا ان رسول الله ﷺ قال لو غسل جسده وترک راسه وحيث اصابه الجراحة ﴾ اوګورئ په دې حديث کښې صرف د غسل ذکر دې، جمع بين الغسل والتيمم نه دې او هسې هم جمع بين الغسل والتيمم خلاف قياس کېدل ظاهر دى ځکه چه په دې کښې د نائب او اصل دواړو اجتماع ده.

بَابٌ فِي الْمُتَيَمِّمِ يَجِدُ الْمَاءَ بَعْدَ مَا يُصَلِّي فِي الْوَقْتِ

باب دې په بيان د تيمم کونکي کې چې اوبه پيدا کړي وروسته د هغې نه چې مونځ يې کړى دى په وقت کې

يعنى يو سړى د عدم وجدان ماء په وجه باندې تيمم کولو سره مونځ اوکړو ددې نه پس د مانځه په وخت کښې اوبه ملاؤ شوې نو آيا په دې صورت کښې د مانځه اعادة شته؟ په اتفاق د ائمة اربعه اعادة نشته خو بعض تابعين لکه د عطاء، طاؤس او زهرى ﷺ وغيرهم په نزد اعادة واجب ده، او که اوبه ورته حاصلې شى د خروج وخت نه پس نو بيا بغير د خلاف نه اعادة واجب نه ده.

د مسئلة الباب ډير صورتونه او د هر يو حکم

دلته دوه صورتونه نور دى، يو دا چه د تيمم نه پس د مونځ شروع کولو نه مخکښې اوبه ملاؤ شى او دويم دا چه د مانځه په وخت کښې اوبه ملاؤ شى، په اول صورت کښې په اتفاق د ائمة اربعه او جمهور علماء تيمم باطلېږى، په اودس سره مونځ کول ضرورى دى خو د داؤد ظاهرى او ابو سلمة بن عبدالرحمن ﷺ په دې کښې اختلاف دې هغوى وائى چه د

() : اخرجه ابن ماجه موصولاً برقم (۵۷۲)، (تحفة الأشراف: ۵۹۷۲)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ۶۹ (۷۷۹) (حسن)

اودس حاجت نشته هم په دې تيمم سره دې مونځ اوکړی خکه چه تيمم د هغې دصحيح کيدو د شرطونو موندلې کيدو نه پس کړې شوې وو کوم چه يو عمل دې او ابطال د عمل جائز نه دې، قال تعالى ﴿ لا تبطلوا اعمالكم الاية ﴾ او دويم صورت يعنی چه کله د مانځه په وخت کښې اوبه ملاؤ شی نو دا مسئله مختلف فيه ده، د امام ابوحنيفه او احمد په نزد به په دې وخت کښې تيمم باطل شی. (١) د امام شافعی او امام مالک په نزد به نه باطليږی، د پورته ذکر شوی تفصيل نه معلومه شوه چه ددې مسئلې ټول څلور صورتونه دی بعض اجماعی او بعض مختلف فيه.

[٣٣٨](٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْمُسَيَّبِيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نَافِعٍ، عَنِ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: "خَرَجَ رَجُلَانِ فِي سَفَرٍ فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ وَلَيْسَ مَعَهُمَا مَاءٌ فَتَيَمَّمَا صَعِيدًا طَيِّبًا فَصَلَّيَا، ثُمَّ وَجَدَا الْمَاءَ فِي الْوَقْتِ فَأَعَادَ أَحَدُهُمَا الصَّلَاةَ وَالْوُضُوءَ وَلَمْ يُعِدِ الْآخَرُ، ثُمَّ أَتَيَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَا ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ لِلَّذِي لَمْ يُعِدْ: أَصَبْتَ السُّنَّةَ وَأَجْزَأَتْكَ صَلَاتُكَ، وَقَالَ لِلَّذِي تَوَضَّأَ وَأَعَادَ: لَكَ الْأَجْرُ مَرَّتَيْنِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد وَغَيْرُ ابْنِ نَافِعٍ: يَرْوِيهِ عَنِ اللَّيْثِ، عَنْ عُمَيْرَةَ بْنِ أَبِي نَاجِيَةَ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَذِكْرُ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ: لَيْسَ بِمَحْفُوظٍ وَهُوَ مُرْسَلٌ.

ترجمه: د ابو سعيد الخدري رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وئيلی دی: ووتل دوه سړي په يو سفر کښې، نو مونځ حاضر شو او نه وې د دواړو سره اوبه، نو دواړو تيمم اوکړو په پاکه خاوره باندې او مونځ ئې اوکړو، بيا ئې اوبه پيدا کړې په وقت کښې، نو واپس کړو يو د دواړو نه مونځ او اودس، او اعاده اونه کړه بل، بيا دواړه راغلل رسول الله ﷺ ته نو دواړو ذکر کړه دغه هغه ته، وئې وئيل هغه کس ته چه اعاده ئې نه وه کړې: ته ورسېدې سنت ته، او جائز دی ستا لپاره ستا مونځ، او وئې وئيل هغه کس ته چه اودس او اعاده ئې کړې وه: ستا لپاره اجر دی دوه ځل. وئيلی دي ابوداود: او غير د ابن نافع نه روايت کوي دهغې د ليث نه او هغه د عميره بن ابي ناجيه نه، او هغه د بکر بن سوادة نه او هغه د عطاء بن يسار نه، او هغه د نبي ﷺ نه. وئيلی دي ابوداود: او ذکر د ابو سعيد الخدري په دې حديث کښې محفوظ نه دی او هغه مرسل دی.

تشريح: ﴿ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ خَرَجَ رَجُلَانِ الخ ﴾ په دې حديث کښې هم هغه صورت مذکور دې کوم چه په ترجمة الباب کښې دې چه دوه سړو په يو سفر کښې د اوبو د

(١) په دې صورت کښې د صحة صلوة او عدم صحة په اعتبار سره د صاحبينو او امام صاحب ترمينځه اختلاف دې، امام صاحب فرمانی چه د سلام اړولو نه مخکښې که داسې سړی ته اوبه ملاؤ شی نو د هغه مونځ به باطل شی، او د صاحبينو په نزد به د قعود قدر التشهد نه پس د اوبو ملاويدو نه پس به مونځ نه باطليږی او دا مسئله د هغه مسائل اثناء عشريه نه ده په کوم کښې چه د امام صاحب او صاحبينو اختلاف مشهور دې.

(٢): سنن النسائي/الغسل والتيمم ٢٧ (٤٣٣) (تحفة الأشراف: ٤١٧٦، ١٩٠٨٩، ١٦٥٩٩)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ٦٤ (٧٧١) (صحيح)

نه ملاویدو د وجي نه تيمم کولو سره مونځ ادا کړو، بيا په وخت کښې دننه هغوی ته اوبه ملاؤ شو، يو په هغوی کښې اودس کولو سره د مانځه اعاده اوکړه او دويم اونکړه، بيا د سفر نه په واپسئ باندې هغوی رسول اللهﷺ ته ددې تذکره اوکړه، ﴿ فَقَالَ لِلَّذِي لَمْ يُعِدْ أَصَبْتَ السُّنَّةَ ﴾ يعنی رسول اللهﷺ هغه سړی ته چا چه د مانځه اعادة نه وه کړې اوفرمائيل چه تا د طريقه مشروعه مطابق کار اوکړو، او دويم سړی ته رسول اللهﷺ اوفرمائيل ستا دپاره دوچند ثواب دې، د تيمم په ذريعه دې فرض ادا شو، او دويم مونځ کوم چه دې په اودس سره اوکړو هغه نفل شو، دا حديث د ائمة اربعه موافق او د عطاء وغيره خلاف دې

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَغَيْرُ ابْنِ نَافِعٍ يَرْوِيهِ الخ ﴾ مصنف رحمه الله اختلاف في السند بيانوی هغه دا چه د ليث بعضو شاګردانو دا حديث د ليث نه مرسلا او بعضو مسندا ذکر کړې دې دويم اختلاف دا چه ابن نافع د ليث او بکر بن سواده ترمينځه واسطه نه ده ذکر کړې او بعض راويانو په مينځ کښې د عميرة بن ناجية واسطه ذکر کړې ده، ددې بعض تعيين په بذل کښې په يحيى بن بکير او عبدالله بن مبارک رحمه الله سره کړې شوې ده، د مصنف رحمه الله رائې دا ده چه ددې حديث مسندا کيدل صحيح نه دی بلکه مرسلا صحيح دې،

[٣٣٩]()[1] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللهِ مَوْلَى إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَعْنَاهُ.

ترجمه: د عطاء بن يسار نه روايت دې، بېشکه دوه سړي د اصحابو د رسول اللهﷺ نه په معنى د هغي سره.

تشريح: د ابواب التيمم نه دا آخری باب وو، د تيمم باب پوره شو فالحمد لله.

بَابٌ فِي الْغُسْلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

باب دې په بيان د غسل کښې په ورځ د جمعه کښې

د باب سره متعلق ابحاث ستة :

دلته څو خبرو باندې ځان پوهه کړئ!

١ : المناسبة بما قبله، ٢ : التسمية ووجهه،

٣ : حكم الغسل، ٤ : هل الغسل لليوم او للصلوة،

٥ : هل الغسل للجنابة يكفى غسل الجمعة، ٦ : هل الغسل يختص بمن يحضر الجمعة ام يعم.

بحث اول : المناسبة بما قبله

مصنف رحمه الله د طهارة صغرى او كبرى اودس او غسل او د فرض غسل او د هغه د نائب يعنى تيمم نه فارغ شو نو اوس طهارت مسنونه بيانوی څکه چه د سنت درجه خو د فرض نه پس راځي، امام بخاري رحمه الله د جمعې غسل په کتاب الطهارة کښې نه بلکه د کتاب الصلوة د لاندې په کتاب الجمعه کښې دننه بيان فرمائيلې دې، په سنن ابوداؤد کښې کتاب الجمعة

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٧٦ و ١٩٠٨٩) (صحيح)

اگر که مستقلا راخی، خو مصنف رحمه الله غسل جمعة هلته نه دی بیان فرمائیلې هلته ئې د جمعې نور احکام مسائل او فضائل بیان کړې دی، د طهارت د مناسبت د وجې نه غسل جمعة مصنف رحمه الله په کتاب الطهارة کښې بیانوی او په دې کښې هغوی د غسل مسنونه صرف دوه قسمونه بیان کړی دی یو غسل جمعة او دویم غسل عند الاسلام، ددې نه علاوه ئې د غسل مسنون بل څۀ قسم دلته نه دې ذکر کړې، فقهاء کرامو غسل عیدین ته هم مستحب وئیلې دې، خو د غسل عیدین روایات ټول ضعیف دی، په صحاح کښې صرف په ابن ماجة کښې موجود دی، او په موطاء کښې حدیث د ابن عمر رضي الله عنهما موقوفا ﴿ انه كان يغتسل يوم الفطر ﴾ مروی دې.

بحث ثاني : التسمية ووجهه،

په لفظ جمعة کښې دوه لغتونه مشهور دی اول په ضمې د میم سره وهو الافصح كما فى التنزيل العزيز. دویم بسکون الميم ځکه چه قاعده دا ده چه هر ذی ضمتین کښې ثانی ساکن لوستلې شي او دریم قول جمعه په فتحې د میم سره دې، په دې صورت کښې به دا په معنی د الجامع وی او په رومبو دواړو صورتونو کښې د المجموع فيه په معنی کښې دې، په دې کښې اختلاف دې چه دا اسلامی نوم دې یا جاهلی، په دې کښې دواړه اقوال دی بعض وائی هم دا نوم د مخکښې نه راروان دې، پس د ابن عباس رضي الله عنهما نه روایت دې ﴿ انمى سمى به لان الله تعالى جمع فيه خلق ادم عليه السلام ﴾ یعنی د ادم عليه السلام د تخلیق دپاره الله پاک هم په دې ورځ باندې ماده راجمع کړې وه هم په دې وجه ورته جمعه وائی، او وئیلې شی چه دا اسلامی نوم دې په جاهلیت کښې به ئې دې ته عروبه وئیله، او په اسلام کښې ورته جمعه په دې وجه وائی چه خلق په دې ورځ کښې د مانځه دپاره زیات جمع کیږی، بعض وائی چه ددې ورځې دا نوم د انصارو د طرف نه دې ځکه چه د جمعې مونځ د ټولو نه مخکښې نزول جمعة او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د هجرت نه مخکښې هم انصارو په مدینه طیبه کښې لوستلې وو لکه چه په کتاب کښې په باب الجمعة فى القرى کښې په یو روایت کښې ددې تصریح ده چه اسعد بن زراره رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د هجرت نه مخکښې په مدینه منوره کښې ددې ابتداء اوکړه، بیا باقاعده د الله پاک د طرف نه مشروع شو، او ددې د وجه تسمیه په باره کښې دا هم وئیلې شوې دی چه د جاهلیت په زمانه کښې په دې ورځ قریش قبیله د قصیٔ د طرف نه دار الندوة کښې راجمع کیدل، او وئیلې شوې دی چه کعب بن لوئی په دې ورځ باندې خپل قوم لره جمع کولو سره وعظ او تذکیر او تعظیم حرم ته ترغیب ورکولو، او دا هم چه د هغه د نسل نه به یو نبی مبعوث کیږی.

بحث ثالث : حكم الغسل

غسل د جمعې د اهل ظواهرو په نزد واجب دې او هم دا د امام مالک او امام احمد نه هم یو روایت دې خو قول راجح د دوی دواړو په نزد هم عدم وجوب دې، ابن القيم رحمه الله په دې کښې د حنابله درې روایتونه ذکر کړې دی، وجوب هم دې ته هغوی ترجیح ورکړې ده، عدم وجوب او دریم روایت دا چه که بدن یا جامه کښې رائحة کريهة ده نو واجب دې گنې

سنت، او د احنافو او شوافعو په نزد سنت دي.

بحث رابع : هل الغسل لليوم او للصلوة

دا غسل د جمهور علماء کرامو په نزد چه په کښې ائمة اربعة هم دی د مانځه دپاره دې، او د امام محمد، حسن بن زیاد او د داؤد ظاهری رحمه الله په نزد د ورځې دپاره دې، لشرافة هذا اليوم، بعض علماء کرامو په دې باندې اجماع نقل کړې ده چه غسل پس د صلوة جمعې نه معتبر نه دې خو نقل اجماع صحیح نه ده ځکه چه د داؤد ظاهری په نزد غسل قبیل مغرب هم معتبر دې، علامه شامی رحمه الله لیکی صحیح دا ده چه دا غسل د مانځه دپاره دې او هم دا ظاهر الروایة او د امام ابویوسف رحمه الله قول دې په خلاف د حسن بن زیاد او امام محمد، بیا وړاندې تلو سره هغوی لیکی چه ثمرة د اختلاف به د هغه سړی په حق کښې ظاهرېږی چه په هغه باندې د جمعې مونځ نشته او هم دغه شان د هغه سړی په باره کښې چاته چه د غسل نه پس حدث رسیدلې وی او هغه اودس کولو سره مونځ کړې وی د حسن بن زیاد په نزد به ده ته فضیلت حاصل شی او د امام ابویوسف رحمه الله په نزد نه.

بحث خامس : هل الغسل للجنابة يكفي غسل الجمعة،

علامه شعرانی رحمه الله په المیزان الکبری کښې د ائمة ثلاثه مسلک دا نقل کړې دې چه غسل جنابت د غسل جمعة دپاره کافی کیږی، او هغوی په دې کښې د امام مالک رحمه الله خلاف نقل کړې دې خو حضرت شیخ رحمه الله لیکلې دی چه د امام مالک رحمه الله په نزد هم کافی دې، په دې شرط چه دواړه نیتونه اوکړی لکه چه په مدونة کښې ددې تصریح ده، علامه عینی رحمه الله د احنافو مذهب مطلقا کفایت نقل کړې دې که د غسل نیت کوی او که نه کوی او د باقی ائمة ثلاث په نزد د کفایت نیت ضروری دې.

بحث سادس : هل الغسل يختص بمن يحضر الجمعة ام يعم

د جمهور علماء کرامو او ائمة اربعه په نزد دا غسل خاص دې د هغه سړی دپاره کوم چه د جمعې د مانځه دپاره راشی ځکه چه دا غسل دې د مانځه دپاره، لا لليوم، علامه شعرانی رحمه الله د ائمة اربعه مذهب هم دا لیکلې دې او کوم علماء کرام چه دا وائی چه دا غسل لليوم دې د هغوی په نزد به دا حکم عام وی، امام بخاری رحمه الله په دې مسئله کښې مستقل باب قائم کړې دې، ﴿ باب على من لا يشهد الجمعة غسل من النساء والصبيان ﴾ حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی چه په کوم حدیث کښې دادی ﴿ حق على كل مسلم ان يغتسل ﴾ ددې تقاضا عموم ده، او په کوم روایت کښې چه دی ﴿ اذا اتى احدكم الجمعة فليغتسل ﴾ ددې تقاضا د خصوصیت ده.

د حضرت شیخ په رائې کښې اغتسالات ثلاثه (یعنی تطبیق بین الروایتین)

دا مخکښې راغلی دی چه په دې غسل کښې دا اختلاف واقع کیږی چه دا د یوم دپاره دې یا د صلوة دپاره او ددې اختلاف علماء منشاء اختلاف الفاظ روایات دې د بعض روایاتو نه معلومیږی چه دا غسل د یوم جمعة دپاره دی او د بعض روایات نه صلوة جمعة دپاره کیدل معلومیږی او په بعض روایاتو کښې نه د جمعې قید دې نه د مانځه بلکه في كل سبعة

ایام دې پس په صحیحین کښې په روایت د ابوهریره رضي الله عنه کښې راغلی دی ﴿ حق الله علی کل مسلم ان یغتسل فی کل سبعة ایام ﴾ زمونږ د حضرت شیخ رحمه الله دلته یو بیله رائې ده هغه دا چه د ټولو روایاتو مخې ته ږدلو نه معلومیږي چه دا درې غسلونه دی یو هغه چه سنت دې او د بعض علماء کرامو په نزد واجب او دوه ددې نه علاوه کوم چه مندوب او مستحب دی، پس حضرت فرمائی درې غسلونه په داسې طریقه دی، اول غسل اسبوع یعنی په هفته کښې په څۀ ورځ باندې یو ځل غسل کول دا غسل د نظافة مطلقة د قبیل نه دې، او دا د هر مسلمان په حق کښې دې که سړې وی که ښځه که د جمعې مونځ په هغه باندې واجب وی او که نه وی او ددې غسل ماخذ حضرت فرمائی د صحیحین په حدیث کښې مذکور دې کوم چه په لفظ د سبعة ایام مروی دې د جمعې د ورځې قید په هغې کښې نشته هم دغه شان د بعض فقهاء کرامو په کلام کښې هم ددې تصریح ملاویږي، پس علامه طحاوی او صاحب د در مختار تقلیم اظفار، حلق عانة او غسل فی کل اسبوع په ذریعه نظافت حاصلول مستحباتو کښې لیکلې دی، دویم غسل د یوم الجمعة ددې تعلق خاص یوم الجمعة سره دې، که د صلوة جمعة نه مخکښې وی یا روستو بهر صورت به ددې تحقق اوشی د بعض روایاتو نه هم دا معلومیږي چه د جمعې د ورځې دپاره دې غسل اوکړې شی پس په صحیح ابن خزیمة کښې د ابوقتادة نه مرفوعا مروی دی ﴿ اغتسل یوم الجمعة کان فی طهارة الی الجمعة الاخری ﴾ او د یوم جمعة د فضیلت تقاضا هم دا ده چه دهغې دپاره مستقل غسل کیدل پکار دی ځکه چه دې ورځې ته په حدیث کښې سید الایام وئیلې شی خو په دې دوارو قسمونو کښې تداخل کیدې شی کوم سړې چه د جمعې په ورځې غسل اوکړی هغه ته به د غسل جمعې سره سره د غسل اسبوع فضیلت هم حاصل شی، ثالث غسل صلوة الجمعة ددې تعلق صرف د هغه سړی سره دې کوم چه د جمعې دپاره حاضر شی، پس په ډیرو روایتونو کښې د حضور فی الصلوة قید موجود دې، خو ددې قسم ثالث هم په قسمین اولین کښې تداخل کیدې شی، پس کوم سړې چه د ایام اسبوع نه یوم جمعة کښې صلوة الجمعة نه مخکښې غسل اوکړی هغه ته به ددې اغتسالات ثلاثه ثواب ملاویږي، دا مضمون حضرت شیخ په اوجز المسالک کښې ډیر په توضیح او تفصیل سره په څو صفحاتو کښې لیکلې دی.

[۳۴۰](¹) حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ، أَخْبَرَنَا مُعَاوِيَةُ، عَنْ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ بَيْنَا هُوَ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ، فَقَالَ عُمَرُ: أَتَحْتَبِسُونَ عَنِ الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: مَا هُوَ إِلَّا أَنْ سَمِعْتُ النِّدَاءَ فَتَوَضَّأْتُ، فَقَالَ عُمَرُ: وَالْوُضُوءُ أَيْضًا، أَوَلَمْ تَسْمَعُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ".

ترجمه: ابو سلمة ته ابو هریره خبر ورکړی دی، چه بېشکه عمر بن الخطاب خطبه ورکوله په ورځ د جمعه کښې، ناڅاپه راداخل شو یو سړی نو اووئیل عمر: او تاسو بندېږئ د مانځه

---

¹): صحيح البخاري/الجمعة ۲ (۸۷۸)، ۵ (۸۸۲)، صحيح مسلم/الجمعة ۱ (۸٤۵)، موطا امام مالك/النداء للصلاة ۱(۳)، (تحفة الأشراف: ۱۰٦٦۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الجمعة ۳ (٤۹٤)، سنن الدارمي/الصلاة ۱۹۰ (۱۵۸۰) (صحيح)

نه؟نو اوونیل سرې نه دی هغه مګر دا چه ما اوریدلې ده نداء راذان نو ما اودس اوکړو، نو اوونیل عمر اودس هم، ایا تاسو نه دي اوریدلي د رسول الله ﷺ نه چه هغه ویل کله چه راځي یو کس ستاسو نه جمعي ته نو غسل دي اوکړي

تشريح: قوله:﴿ حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ - قوله أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ بَيْنَا هُوَ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ الخ ﴾

(د رجل مصداق): راتلونکې سرې سیدنا عثمان رضی الله عنه وو لکه چه د مسلم په روایت کښې دی نو عمر رضی الله عنه د خطبې په وخت کښې اودرولو سره په هغوی باندې نکیر اوفرمائیلو چه د جمعې د مانځه نه هم ایساریږې او ناوخته هم راځې، عثمان رضی الله عنه د معذرت په طور عرض اوکړو چه ما د آذان آواز اوریدلو سره اودس اوکړو او د مانځه دپاره حاضر شوم، (یعنی د آذان د آواز اوریدلو نه پس مې تاخیر اونکړو) نو په دې باندې عمر رضی الله عنه اوفرمائیل ﴿ والوضوء ايضا ﴾ بنه ! یو کمې تا دا هم اوکړو چه د غسل په ځائې دې صرف په اودس باندې اکتفاء اوکړه (یک نه شد دو شد) او د مسلم د روایت نه دا هم معلومیږی چه عمر رضی الله عنه نکیر په طریقه د تعریض فرمائیلې وو ﴿ ما بال رجال يتاخرون بعد النداء ﴾ په دې باندې عثمان رضی الله عنه په یا امیر المومنین خطاب کولو سره خپل عذر ظاهر اوفرمائیلو ﴿ انى شغلت اليوم فلم انقلب الى اهلى حتى سمعت النداء ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د عثمان رضی الله عنه نه ترک غسل او تاخیر د څه مصروفیت د وجې نه اتفاقا شوې وو

د واقعه عثمان رضی الله عنه نه د علماء کرامو استنباط.

په دې واقعه باندې امام نووی رحمه الله لیکی چه ددې نه معلومه شوه چه غسل جمعة واجب نه دې څکه چه عثمان رضی الله عنه د سماع نداء نه پس په غسل باندې د مصروف کیدو په ځائې اودس کولو نه پس د مانځه طرف ته متوجه شو ګینې ظاهره ده چه غسل واجب وې نو د غسل فرمائیلو نه پس به د مانځه دپاره تلې او کوم علماء کرام چه د وجوب قائل دی هغوی هم ددې واقعې نه استدلال کوی چه د عمر رضی الله عنه علی رؤس الاشهاد په یو جلیل القدر صحابی باندې د خطبې په وخت کښې نکیر کول دا صرف د ترک مستحب دپاره نه ده د استحباب په صورت کښې نه د عمر رضی الله عنه نکیر کول مناسب وو نه د عثمان رضی الله عنه د عذر پیش کولو حاجت وو

[۳۴۱]() حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "غُسْلُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ".

ترجمه: د ابو سعید الخدري رضی الله عنه نه روایت دې بېشکه رسول الله ﷺ وئیلی دی غسل د جمعې ورځې واجب دی په هر محتلم

[1]: صحيح البخاري الأذان ۱۶۱ (۸۵۸)، والجمعة ۲ (۸۷۹)، ۱۲ (۸۹۵)، والشهادات ۱۸ (۲۶۶۵)، صحيح مسلم الجمعة ۱ (۸۴۶)، سنن النسائي الجمعة ۸ (۱۳۷۸)، سنن ابن ماجه الإقامة ۸۰ (۱۰۸۹)، (تحفة الأشراف: ۴۱۶۱)، وقد أخرجه: موطا امام مالك الجمعة ۱ (۴)، مسند احمد (۳/۶)، سنن الدارمي الصلاة ۱۹۰ (۱۵۷۸) (صحيح)

تشريح: ﴿ قوله: غُسْلُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ ﴾ د وجوب نه مراد ثبوت او تاكد دې، د محتلم نه لازمي معنى د بالغ مراد ده.

[۳۴۲]() حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ الرَّمْلِيُّ، أَخْبَرَنَا الْمُفَضَّلُ يَعْنِي ابْنَ فَضَالَةَ، عَنْ عَيَّاشِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ بُكَيْرٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ حَفْصَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ رَوَاحُ الْجُمُعَةِ، وَعَلَى كُلِّ مَنْ رَاحَ إِلَى الْجُمُعَةِ الْغُسْلُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: إِذَا اغْتَسَلَ الرَّجُلُ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ أَجْزَأَهُ مِنْ غُسْلِ الْجُمُعَةِ، وَإِنْ أَجْنَبَ.

ترجمه: د حفصي ﷺ نه روايت دې، هغه روايت كوي د نبي ﷺ نه، هغه وئيلي دي: په هر محتلم (بالغ) باندې تلل دي جمعي ته، او په هر تلونكي باندې جمعي ته غسل دى. وئيلي دي ابوداود: كله چه غسل اوكړي سړى وروسته د ختلو د نمر نه نو روا دى كافي كېږي د هغه لپاره د غسل د جمعي د ورځې نه، اګر كه جنب شي.

تشريح: قوله: قَالَ أَبُو دَاوُد: إِذَا اغْتَسَلَ الرَّجُلُ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ: يعنى كه څوک د جمعې په ورځ د سحر نه پس غسل اوكړى نو دا غسل به د جمعې دپاره كافي وى اګرچه دا د جنابت غسل وى، دا مسئله به شروع كښې تيره شوې ده پنځم بحث هم دغه دې.

[۳۴۳]() حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ الرَّمْلِيُّ الْهَمْدَانِيُّ. ح حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ. ح حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، وَهَذَا حَدِيثُ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ يَزِيدُ، وَعَبْدُ الْعَزِيزِ، فِي حَدِيثِهِمَا عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَأَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَلَبِسَ مِنْ أَحْسَنِ ثِيَابِهِ، وَمَسَّ مِنْ طِيبٍ إِنْ كَانَ عِنْدَهُ، ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَلَمْ يَتَخَطَّ أَعْنَاقَ النَّاسِ، ثُمَّ صَلَّى مَا كَتَبَ اللهُ لَهُ، ثُمَّ أَنْصَتَ إِذَا خَرَجَ إِمَامُهُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ، كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ جُمُعَتِهِ الَّتِي قَبْلَهَا"، قَالَ: وَيَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: وَزِيَادَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، وَيَقُولُ: إِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَحَدِيثُ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ أَتَمُّ، وَلَمْ يَذْكُرْ حَمَّادٌ كَلَامَ أَبِي هُرَيْرَةَ.

ترجمه: د ابو سلمة بن عبد الرحمن نه روايت دى: وئيلي دي ابوداود: وئيلي دي يزيد او عبد العزيز په خپل حديث كښې، د ابو سلمة بن عبد الرحمن او د ابو امامة بن سهل نه هغوى دواړو د ابو سعيد الخدري او د ابو هريره نه، دواړو وئيلي دى: وئيلي دي رسول الله ﷺ: چا چه غسل اوكړو په ورځ د جمعې او واغوستې ښائسته جامې، او استعمال ئې كړه خوشبو كه چېرې وي د هغه دپاره، بيا راشي جمعې ته خپې نه ږدې په څټونو د خلقو، بيا مونځ اوكړي هغه څه چه ليكلې دي الله، بيا چپ شي كله چه راوځي امام د هغه تردې چه فارغ شي د مانځه نه كېږي كفاره په مابين ددې كښې او په مابين د جمعې هغې كښې چه د دېنه م مخكښې ده. هغه اووئيل: او وائي ابوهريره: او اضافه درې ورځې. او وايي: بېشكه حسنه په لس چنده ده. وئيلي دي ابوداود: او حديث د محمد بن سلمة اتم دى، او حماد كلام

---

[1]: سنن النسائي/الجمعة ٢ (١٣٧٢)، (تحفة الأشراف: ١٥٨٠٦) (صحيح)

[2]: وقد تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ٤٤٣٠)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الجمعة ٨ (٨٥٨) من حديث أبي هريرة مختصراً ومن غير هذا السند، وأدرج قوله: «وثلاثة أيام» في قوله صلى الله عليه وسلم (حسن)

د ابو هريره نه دی ذکر کړی.

تشریح: ﴿ قوله :وَيَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ « وَزِيَادَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ »﴾ ددې حديث راوی ابوسعيد خدری او ابوهريره ﷺ دواړه دی اوس پوری چه د حديث کوم الفاظ راغلل هغه د دواړو مشترک وو او زيادة ثلاثة ايام صرف د ابوهريره ﷺ په روايت کښې دې، ځکه چه د جمعې مونځ د تيرې جمعې د مانځه نه واخله د موجوده جمعې د مونځ د وخته پورې د ګناهونو کفاره ده په دې صورت کښې دا درې ورځې شوې، او د ابوهريره ﷺ په روايت کښې د درې ورځو زيادت مذکوردی، ځکه ټولې لس ورځې شوې، يعنی يوجمعې دورځې مونځ دلسو ورځو دګناهونو کفاره ده، او که د دواړو طرفونو نه د جمعې ورځ ساقط کړې شی نو صرف شپږ ورځې به پاتې شی او که د دواړو جمعو پوره ورځې مراد کړې شی نو اتهٔ ورځې به شی، په اول صورت کښې به د دريو زيادت يو ځائې کولو سره ټولې نهه شی، او په دويم صورت کښې به يولس ورځې شی، لهذا صحيح دا ده چه د هر دواړو جمعو نيمه نيمه ورځ مراد کړې شی.

دلته دې دا اشکال اونکړې شی چه ابوهريره ﷺ د خپل طرف نه دا زيادت ځنګه کوی او حال دا چه په حديث کښې صرف يو هفته ذکر ده ځکه چه دا د دريو ورځو زيادت د هغوی د خپل طرف نه نهٔ دې بلکه دا هم مرفوعا ثابت دې، لکه چه د مسلم ذ روايت نه معلوميږی، خو الحسنة بعشر امثالها د ابوهريره ﷺ د طرف نه مدرج دی.

[۳۴۴]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ أَبِي هِلَالٍ، وَبُكَيْرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَشَجِّ حَدَّثَاهُ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمٍ الزُّرَقِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَالسِّوَاكُ، وَيَمَسُّ مِنَ الطِّيبِ مَا قُدِّرَ لَهُ"، إِلَّا أَنَّ بُكَيْرًا لَمْ يَذْكُرْ عَبْدَ الرَّحْمَنِ، وَقَالَ فِي الطِّيبِ: وَلَوْ مِنْ طِيبِ الْمَرْأَةِ.

ترجمه: د عبد الرحمن بن ابي سعيد الخدري نه روايت دې هغه د خپل پلار نه روايت کوي، بېشکه رسول الله ﷺ فرمايلي دی: غسل په ورځ د جمعه کښې په هر محتلم واجب دی، او مسواک او مسه کوي به خوشبو هغه چه اندازه شوی وي هغه دپاره مګر بکير نه دی ذکر کړی عبد الرحمن، او وئيلی ئې دي په طيب کې: اګر که د خوشبويۍ د ښځې نه وي.

تشریح:۵ : ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ – قوله وَيَمَسُّ مِنَ الطِّيبِ مَا قُدِّرَ لَهُ ﴾ او د مسلم په روايت کښې دی ﴿ ما قدر عليه ﴾ په دې کښې دوه احتمالات دی يا په دې سره مقصود تکثير دې چه څومره لګولې شی او دې لګوی يا تاکيد دې چه ځنګه هم ممکن وی لګول پکار دی پس په بعض رواياتو کښې دی ﴿ ولو من طيب المراة ﴾ خو د ابوداؤد د روايت الفاظ ﴿ ما قدر له ﴾ احتمال ثانی ته زيات نزدې دی يعنی ځنګه خوشبوئی هم چه په مقدر کښې ده (معمولی يا غوره) هغه دې اولګوی. وئيلې شوې دی چه د ابوهريره ﷺ په نزد دا امر د وجوب دپاره دې د هغوی په نزد د جمعې په ورځ استعمال طيب واجب دې

(): صحيح البخاري/الجمعة ۳ (۸۸۰) (نحوه)، صحيح مسلم/الجمعة ۲ (۸٤٦)، سنن النسائي/الجمعة ٦ (۱۳۷٦)، (تحفة الأشراف: ٤١١٦، ٤٢٦٧)، وقد أخرجه: (۳۰/۳، ٦٥، ٦٦، ٦٩) (صحيح)

[۳۴۵]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ الْجَرْجَرَائِيُّ حِبِّي، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، حَدَّثَنِي حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ، حَدَّثَنِي أَبُو الْأَشْعَثِ الصَّنْعَانِيُّ، حَدَّثَنِي أَوْسُ بْنُ أَوْسٍ الثَّقَفِيُّ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "مَنْ غَسَّلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ ثُمَّ بَكَّرَ وَابْتَكَرَ وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ وَدَنَا مِنَ الْإِمَامِ فَاسْتَمَعَ وَلَمْ يَلْغُ، كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ أَجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا".

ترجمه: د اوس بن اوس الثقفي نه روايت دې چه ما اوريدلي دي د رسول الله ﷺ نه، هغه به فرمائيل: چا چه غسل ئې پرې اوكړو په ورځ د جمعې اوپه خپله ئې هم غسل اوكړو، بيا سحر وختى په اول وخت كښې جمات ته لاړشى، په شروع كښې خطبې ته اورسيږى، او پيدل لاړشى او سور نه شو، او نزدې شو امام ته ښه غوږيې كېخودو او لغو كار ئې اونه كړه، نو وى به د هغه لپاره ثواب په هر قدم باندې د يو كال روژې دهغې او قيام د هغې.

شرح حديث:

قوله:﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ – قوله مَنْ غَسَّلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ ﴾ ﴿ غسل ﴾ په تحفيف او تشديد دواړو سره لوستلې شوې دې او په دواړو صورتونو كښې ([2])د دوه معنو احتمال دې يا ددې نه مراد غسل راس بالخطمى وغيره دې يا مراد جماع ده او په دې صورت كښې به ددې مفعول محذوف وى ﴿ اى من غسل امراته ﴾ محاوره په عربو كښې غسل امراته د جماع په معنى كښې استعماليږى ځكه چه كوم سړې د خپلې ښځې سره جماع كوى هغه خپله ښځه غسل ته تياروى او دريم قول دا دې چه ددې نه مراد د اودس د اندامونو وينځل دى په دې صورت كښې به اشاره وى د غسل مسنون طرف ته ځكه چه د غسل په ابتداء كښې اودس سنت دې، د معنى ثانى د وجې نه بعض علماء كرامو د جمعې په ورځ د خپل اهل سره د مجامعت استحباب بيان كړې دې چه د خواهش د پوره كيدو د وجې نه جمعې ته د تلو په وخت د بدنظرئ وغيره نه په حفاظت وى په دې باندې نور كلام د حديث نمبر ۱۱ د لاندې راروان دې.

﴿ قوله ثُمَّ بَكَّرَ وَابْتَكَرَ ﴾ دا دواړه بعض علماء كرامو په تاكيد باندې محمول كړې دي او يوه معنى ئې مراد كړې ده يعنى د مانځه دپاره وختى تلل. او وئيلې شوې دى چه د اول تعلق د مانځه سره دې او د دويم د خطبې سره دې، يعنى لاړو د مانځه دپاره وختى او اول خطبه ئې بيا موندله ﴿ ابتكر ﴾ د باكورة نه اخستلې شوې دى، د هر څيز اول ته باكوره وائى باكورة كل شئ اوله.

[1]): سنن الترمذي/الصلاة ۲۳۹ (٤٩٦)، سنن النسائي/الجمعة ۱۰ (۱۳۸۲)، سنن ابن ماجه/الإقامة ۸۰ (۱۰۸۷)، (تحفة الأشراف: ۱۷۳۵) وقد أخرجه: مسند احمد (۸/٤، ۹، ۱۰)، سنن الدارمي/الصلاة ۱۹٤ (۱۵۸۸) (صحيح)

[2] ، كما في المنهل خو په مرقاة كښې د ملا على قارى رحمه الله د كلام نه معلوميږى چه د جماع په معنى كښې صرف غسل بالتشديد دې او د غسل بالتخفيف په صورت كښې ددې نه مراد غسل راس بالخطمى وغيره دې)

د مشي الى الجمعة ثبوت او د هغې فضيلت:

﴿ قوله وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د جمعې د مانځه دپاره سعي ماشيا افضل ده نه راكبا، پس امام بخاري رحمه الله په دې باندې مستقل ترجمة قائم كړې ده باب المشى الى الجمعة او دا د احاديث صحيحه نه ثابته ده [1] په خلاف د صلوة عيد چه دهغې دپاره مشي په روايت صحيحه كښې ثابت نه ده اګرچه هغه هم د جمهور علماء كرامو په نزد اولى او مستحب ده خو دهغې ثبوت رواية ضعيف دې دهغې څو روايات په سنن ابن ماجه كښې دى او يو روايت په ترمذى كښې هم دې هم په دې وجه امام بخاري رحمه الله د عيد دپاره په خپل صحيح كښې ترجمة قائم كړې باب المشى والركوب الى العيد ګويا ددې خبرې طرف ته اشاره ده چه د اختر د مانځهٔ دپاره مشي او ركوب دواړه برابر دى، حافظ فرمائى چه كيدې شى د امام بخاري رحمه الله اشاره د ترمذى د روايت د تضعيف طرف ته وى كوم چه د على رضي الله عنه نه مروى دې ﴿ من السنة ان يخرج الى العيد ماشيا ﴾

﴿ قوله وَدَنَا مِنَ الإِمَامِ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د خطبې په وخت د امام قرب مطلوب دې، مصنف رحمه الله په كتاب الجمعة كښې په دې باندې مستقل باب ترلې دې باب الدنو من الامام عند الموعظة، حضرت شيخ رحمه الله به په مدينه منوره كښې د قيام په آخرى زمانه كښې د خپلې معذورئ د وجې نه حرم شريف ته په ګاړى كښې تشريف اوړلو د مسجد نبوى په شاته حصه كښې ئې په يو ګټ كښې د مونځ ادا كولو معمول وو، ما اوريدلې دى چه كله حضرت زيات معذور شوې نه وو د جمعې په ورځ باندې به ئې خادمينو ته هدايت فرمائيلو چه د مسجد دننه حصې كښې داسې نزدې ځائې ته بوتلو سره كينوى د كوم ځائې نه چه خطيب هم په نظر راتلې شى.

حكم الكلام عند الخطبة:

﴿ قوله وَلَمْ يَلْغُ ﴾ ددې نه مراد عدم تكلم دې څكه چه كلام عند الخطبة لغو دې [2] علامه عيني رحمه الله فرمائى چه د جمهور علماء ثلاث په نزد مكروه تحريمى بلكه حرام دى، او د امام شافعي رحمه الله قول قديم هم دا دې او قول جديد د هغوى دا دې چه مكروه تنزيهى دې او هم دا مذهب دې د سفيان ثورى او د داؤد ظاهرى د احاديث صحيحه نه د جمهورو د مسلك تائيد كيږى.

---

[1] لكه چه د ابوداؤد په دې روايت كښې دى او هم دا روايت په نسائى كښې هم دې، امام بخاري رحمه الله اګرچه د مشى الى الجمعة مستقل باب قائم كړې دى خو دهغې ئې څه صريح روايت په باب كښې ذكر نه دې فرمائيلې بلكه په ﴿ من اغبرت قدماه في سبيل الله حرمه الله على النار ﴾ باندې ئې استدلال كړې دې څكه چه ښكاره خبره ده چه اغبرار قدم خو په پيدل تلو كښې دې.

[2] شارحينو ليكلې دى حديث شريف كښې لفظ ﴿ وَلَمْ يَلْغُ ﴾ كيدې شى چه مقتبس وى، ددې آيت كريمه نه ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ الآية ﴾ ددې نه د كلام عند الخطبة ډيره بدى معلوميږى.

اكثر الاعمال ثوابا :

﴿ قوله كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ أَجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا ﴾ يعنى د داسې سړي دپاره به د جمعې د مانځه دپاره په تلو باندې په هر هر قدم باندې د يو كال د صيام او قيام يعنى د قيام ليل څه ته چه تهجد وائي ثواب ملاويږي، كه په هر قدم باندې د يوې ورځې او د يوې شپې د تهجد ثواب ملاويږي نو بيا خو ښكاره ده چه ډير وو پاتې له دا چه د يو كال، زه اكثر په سبق كښې وايم چه په فضائل اعمال كښې هيڅ صحيح حديث ددې نه د زيات فضيلت والا زما په علم كښې نشته ضعيف احاديث خو د ډيرو اعمالو په باره كښې په كثرت سره راغلې دى، خو د صحيح په قيد سره په بل څه عمل باندې دومره زيات فضيلت نشته. روستو دا خبره ماته د مرقاة شرح مشكوة نه هم معلومه شوه. (١)

[٣٤٦](٢) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ، عَنْ أَوْسٍ الثَّقَفِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: مَنْ غَسَلَ رَأْسَهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ، ثُمَّ سَاقَ نَحْوَهُ.

ترجمه: اوس الثقفي روايت كوي د رسول الله ﷺ نه بېشكه هغه وئيلي دى: چا چه وينځلو سر خپل په ورځ د جمعه او غسل ئې اوكړو بيا ئې حديث سوق كړى دى پشان د هغې

[٣٤٧](٣) حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمِصْرِيَّانِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ: أَخْبَرَنِي أُسَامَةُ يَعْنِي ابْنَ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَمَسَّ مِنْ طِيبِ امْرَأَتِهِ إِنْ كَانَ لَهَا وَلَبِسَ مِنْ صَالِحِ ثِيَابِهِ ثُمَّ لَمْ يَتَخَطَّ رِقَابَ النَّاسِ وَلَمْ يَلْغُ عِنْدَ الْمَوْعِظَةِ، كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَهُمَا، وَمَنْ لَغَا وَتَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ، كَانَتْ لَهُ ظُهْرًا".

ترجمه: عبد الله بن عمرو بن العاص روايت كوي د نبي ﷺ نه بېشكه هغه وئيلي دى: چا چه غسل اوكړو په ورځ د جمعه او استعمال ئې كړه خوشبويي د ښځې خپلې كه چېرې وي ورله، او واغوندي روغې ښائسته جامې، بيا خپې نه ږدې په څټونو د خلقو، او لغوه اونه كړي د نصيحت په وخت كښې، وي به كفاره په مابين د دواړو كښې، او چا چه لغوه اوكړه او د خلقو په څټونو باندې خپې كېدې نو شي به د هغه لپاره ماسپخين.

[٣٤٨](٤) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا، حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ شَيْبَةَ، عَنْ طَلْقِ بْنِ حَبِيبٍ الْعَنَزِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا حَدَّثَتْهُ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ مِنْ أَرْبَعٍ: مِنَ الْجَنَابَةِ، وَيَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَمِنَ الْحِجَامَةِ، وَمِنْ غُسْلِ الْمَيِّتِ".

---

(١) دا حديث صاحب مشكوة د سنن اربعه طرف ته منسوب كړي دې، په مرقاة كښې دى قال الترمذي حديث حسن وقال النووي اسناده جيد، قال ميرك ورواه الحاكم وقال صحيح وقال ابن حجر ورواه احمد وصححه ابن حبان والحاكم وقال انه على شرط الشيخين قال بعض الائمة لم نسمع في الشريعة حديثا صحيحا مشتملا على مثل هذا الثواب ﴾

(٢): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٧٣٥) (صحيح)

(٣): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٨٦٥٩) (حسن)

(٤): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٦١٩٣)، ويأتي عند المؤلف في الجنازة برقم (٣١٦٠) (ضعيف)

ترجمه: عبد الله بن زبير روايت کوي د عائشې نه، بېشکه هغې ورته حديث بيان کړی دی، بېشکه نبي ﷺ وو چه غسل به ئې کولو د څلورو نه: د جنابت نه، او په ورځ د جمعې، او د ښکر لګولو نه، او د غسل د مړي نه.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ - قوله أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ يَغْتَسِلُ مِنْ أَرْبَعٍ الخ﴾ په دې حديث کښې د څلورو څيزونو په باره کښې وئيلې شوې دی چه رسول الله ﷺ به دهغې نه غسل فرمائيلو، جنابت، يوم الجمعة، حجامة يعنی ښکر لګولو د وجې نه، او د غسل ميت د وجې نه، په بذل کښې په حواله د علامه سندهی ليکلې شوې دی چه د غسل نه مراد امر بالغسل دې، يعنی رسول الله ﷺ به د څلورو څيزونو نه د غسل حکم کولو او دا په دې وجه چه په دې کښې د غسل ميت هم ذکر دې، او د رسول الله ﷺ يو مړی ته غسل ورکول ثابت نه دی، او په منهل کښې ليکلې شوې دی چه د ﴿ يغتسل ﴾ نه مراد عام دې غسل کول او امر بالغسل ځکه چه ددې څلورو نه صرف په دريو کښې د رسول الله ﷺ غسل ثابت دې په څلورم کښې نه دې.

خان پوهه کړه چه په دې حديث کښې غسل من الحجامة مذکور دې، جمهور علماء کرام ددې د استحباب قائل نه دی، ځکه چه ددې حيثيت د رعاف نه زيات نه دې نو چه کله د رعاف نه حکم نشته نو ددې نه به په طريقه اولی نه وی، او د دارقطنی په يو روايت کښې دی ﴿ انه عليه الصلوة والسلام احتجم ولم يزد على غسل محاجمه ﴾ يعنی رسول الله ﷺ صرف محل احتجام وينځلو غسل ئې نه دې کړې او ددې حديث جواب دا دې چه دا ضعيف دې په دې کښې يو راوی دې مصعب بن شيبة چه ضعيف دې په بعض نسخو د ابوداؤد کښې د امام ابوداؤد نه د هغوی تضعيف نقل دې، اصل کښې د مصعب بن شيبة په جرح او تعديل کښې د علماء کرامو اختلاف دې بعض د هغوی تعديل کوی او بعض تجريح.

غسل ميت سره په وجوب غسل کښې اختلاف:

څلورم څيز په دې حديث کښې د غسل ميت د وجې نه غسل کول دی دا هم مختلف فيه دې، د ائمة ثلاثه په نزد مستحب دی بلکه د امام مالک او امام شافعی ﷫ په نزد يو روايت د وجوب هم دې او د احنافو په نزد خو اصالة مستحب هم نه دې، خو ا د خروج عن الخلاف په طور مستحب دی، او د بعض صحابه کرامو لکه ابوهريره ؓ نه ددې وجوب نقل دې هم دغه شان په روافضو کښې فرقه اماميه هم د وجوب قائل دی، دا مسئله اصالة د کتاب الجنائز ده هلته به راشی، حافظ ابن القيم ؒ په دې کښې درې مذاهب ليکلې دی، يجب عند ابن المسيب وابن سيرين، عند الائمة الاربعة لا يجب، يجب من غسل الميت الكافر رواية لاحمد.

[٣٤٩] () حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ الدِّمَشْقِيُّ، أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَوْشَبٍ، قَالَ: سَأَلْتُ مَكْحُولًا عَنْ هَذَا الْقَوْلِ: غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ، فَقَالَ: "غَسَلَ رَأْسَهُ وَغَسَلَ جَسَدَهُ".

[١]: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٩٤٧١) (صحيح)

ترجمه: علی بن حوشب وائي ما تپوس اوکړو د مکحول نه ددې قول باره کښې «غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ» نو هغه اووئيل چه ووينځي خپل سر او وينځي خپل ټول بدن.

[۳۵۰]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو مُسْهِرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، "فِي غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ، قَالَ: قَالَ سَعِيدٌ: غَسَّلَ رَأْسَهُ وَغَسَلَ جَسَدَهُ".

ترجمه: ابو مسهر وائي سعيد بن عبد العزيز وئيلی دی. «غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ» هغه وئيلی دی. اووئيل سعيد چه وينځي خپل سر او وينځي خپل ټول بدن.

[۳۵۱]([2]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سُمَيٍّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً، فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلَائِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ".

ترجمه: د ابو هريره رضی الله عنه نه روايت دي هغه وئيلی دی. چا چه غسل اوکړو په ورځ د جمعه غسل د جنابت، بيا لاړلو ګويا کښې ده اوښ قرباني کړو، او څوک چه لاړلو په دويم ساعت کښې ګويا کښې ده غوا قرباني کړه، او څوک چه لاړلو په دريم ساعت کښې ګويا کښې ده ګډ قرباني کړو، او څوک چه لاړلو په څلورم ساعت کښې ګويا کښې ده چرګه قرباني کړه، او څوک چه لاړلو په پنځم ساعت کښې ګويا کښې ده هګۍ قرباني کړه، چه کله امام راوځي ملائکې حاضري شي ذکر اوري.

تشريح: قوله:﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ – قوله مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ الخ ﴾ په دې کښې دوه احتمالات دی يو د تشبيه يعنی کوم انسان چه د جمعې په ورځ هم په داسې اهتمام سره غسل اوکړی څنګه چه د جنابت غسل کولې شی، دويم احتمال دا دې چه په حقيقت باندې محمول وی او اشاره وی د جمعې په ورځ د جماع طرف ته لکه چه په ﴿ من اغتسل وغسل ﴾ کښې تير شو، امام نووی رحمه الله ددې دويمې معنی په باره کښې ليکی ﴿ضعيف وباطل ﴾ خو حافظ ابن حجر او علامه قرطبی رحمه الله د امام نووی رحمه الله د کلام تعقب کړی دې چه دا معنی ډيرو حضراتو ليکلې ده چه په هغوی کښې امام احمد رحمه الله هم دې خو امام قرطبی د امام نووی رحمه الله د کلام دا توجيه ليکلې ده چه کيدې شی د هغوی مراد د هغه معنی تغليط من حيث المذهب دې څکه چه هغوی ددې نه مخکښې ليکلې دې چه زمونږ بعض فقهاء کرامو دا حديث په خپل ظاهر باندې کيخودلو سره ليکلې دې چه د جمعې په ورځ باندې د خپلې ښځې سره مجامعت مستحب دې نو د امام نووی رحمه الله انکار په نقل استحباب باندې دې نه په شرح حديث باندې.

﴿ قوله ثُمَّ رَاحَ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً ﴾ دلته دوه بحثونه دی، اول دا چه په حديث کښې چه کوم ساعات ذکر دی د هغې ابتداء د کله نه ده.

---

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۶۹۱) (صحيح)

[2]: صحيح البخاري/الجمعة ٤ (۸۸۱)، وبدء الخلق ٦ (۳۲۱۱)، صحيح مسلم/الجمعة ۷ (۸۵۰)، سنن الترمذي/الجمعة ٦ (٤۹۹)، سنن النسائي/۱۷۰۸، من الكبرى، (تحفة الأشراف: ۱۲۵٦۹)، وقد أخرجه : سنن النسائي/الإمامة ٥۹ (۸٦٥)، والجمعة ۱۳ (۱۳۸٦)، سنن ابن ماجه/الإقامة ۸۲ (۱۰۹۲)، موطا امام مالك/الجمعة ۱ (۱)، مسند احمد (۲/۲۳۹، ۲٥۹، ۲۸۰، ٥۰٥، ٥۱۲)، سنن الدارمي/الصلاة ۱۹۳ (۱٥۸٥) (صحيح)

په حديث الباب کښې دوه بحثونه:

پس دا مسئله مختلف فيه ده، امام مالک، قاضي حسين او امام الحرمين ددې خبرې قائل دي چه د ساعات نه مراد لحظات لطيفه دي چه دهغې ابتداء د زوال نه پس شروع کيږي ځکه چه په حديث کښې لفظ راح دې، ددې حضراتو وينا ده چه رواح په لغة کښې ذهاب بعد الزوال ته وائي په دې وجه به ددې ساعاتو ابتداء د زوال نه پس منلې شي، شاه ولي الله صاحب رحمه الله فرمائي چه امام احمد رحمه الله وغيره د امام مالک رحمه الله ددې قول په سختئ سره نکير فرمائيلې دې چه دا د حديث خلاف ده او د جمهور علماء کرامو په نزد ددې ساعاتو ابتداء د اول النهار نه ده ددې نه لحظات لطيفه نه بلکه ساعات زمانيه مراد دی کومه چه د ساعت مشهوره معنى ده، او د رواح معنى په لغت کښې د مطلب ذهاب هم راځي که قبل الزوال وی يا بعد الزوال لکه چه بعض ائمة لغت ددې تصريح کړې ده او په نورو رواياتو کښې چونکه تکبير الى الجمعة ته ترغيب راغلې دې په دې وجه به دا هم په دې باندې محمول کولې شي، ددې نه پس د جمهورو ترمينځه بيا په دې کښې اختلاف راځي چه ددې ساعاتو ابتداء به د طلوع فجر نه پس وی يا که په طلوع شمس سره، د اکثرو رائې دا ده چه د طلوع فجر نه.

حافظ ابن حجر رحمه الله دلته يو بله خبره فرمائيلې ده هغه دا چه په دې حديث کښې لفظ ﴿ راح ﴾ صرف د امام مالک رحمه الله په طريق کښې دې او په غير د طريق مالک نه په ځائې د لفظ راح ﴿غدا ﴾ راغلې دې چه دهغې معنى على الصباح د تلو ده [1] او په بعض رواياتو کښې بلفظ ﴿ المتعجل الى الجمعة کالمهدى بدنة ﴾ راغلې دې ددې نه علاوه ددې سلسلې په نورو بعض روايتونو کښې هم لفظ د ﴿ غدو ﴾ راغلې دې لکه ﴿ اذا کان يوم الجمعة غدت الشياطين براياتها الى الاسواق وتغدوا الملائکة الى ابواب المساجد يکتبون الاول فالاول ﴾ چه په هغې سره د جمهورو د مسلک تائيد کيږي.

بحث ثانی:

دلته دا دې چه ورځ د دولس ګهنټو وی لکه چه د نسائي په روايت کښې دی ﴿ يوم الجمعة ثنتا عشرة ساعة ﴾ لهذا د اول النهار نه به تر زوال پورې شپږ ساعتونه وی حال دا چه دلته په حديث کښې پنځه ساعتونه ذکر دی ددې جواب دا دې چه د نسائي په روايت کښې ساعت سادسه هم دې، پس دهغې په يو روايت کښې بطة او په يو کښې عصفور مذکور دې، [2] فزال الاشکال بحمد الله.

﴿ قوله وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً ﴾ د حديث مضمون دا دې چه کوم سړې د جمعې د مانځه دپاره په ساعت اولى کښې حاضر شي هغه ته به د تصدق ابل ثواب ملاويږي او څوک چه په ساعت ثانيه کښې حاضر شو هغه ته به د تصدق بقرة ثواب ملاويږي او څوک چه په ساعت ثالثه کښې حاضر شي د هغه دپاره د کبش اقرن، او څوک چه په ساعة رابع کښې حاضر شي د هغه دپاره د تصدق دجاجة او بيا په ساعت خامسه

---

[1] حضرت شيخ رحمه الله په اوجز کښې ليکي په رواياتو کښې په دې سلسله کښې څلور قسمه الفاظ ملاويږي، الرواح الغدو التبکير التهجير کوم چه د هاجرة نه ماخوذ دې قرطبي رحمه الله فرمائي د تهجير معنى سير وقت الحر ده او د شدة الحر ابتداء عام طور د ربع نهار نه کيږي.

[2] پس په دې کښې ذکر د شاة دې کالمهدي بطة ثم کالمهدي دجاجة ثم کالمهدي بيضة او په يو روايت کښې په ځائې د بطة عصفور دې.

کښې دیوبیضه اوبیا په ساعت سادسه کښې لکه چه دنسائی په روایت کښې دی دیو عصفور
فائده اولی : د نسائی په یو روایت کښې داسې راغلي دی ﴿ فالناس فيه كرجل قدم بدنة وكرجل قدم بدنة وكرجل قدم بقرة وكرجل قدم بقرة ﴾ په دې روایت کښې د ټولو ساعاتو اجر په تکرار سره ذکر کړې شوې دې په ظاهره ددې نه دې خبرې طرف ته اشاره ده چه دا ټول ساعتونه متجزی او ذو اجزاء دی، لهذا د ساعت اولی په اجزاء کښې چه په کوم جزء کښې هم څوک حاضر شی د ثواب موعود مستحق به وی هم دغه شان د ساعت ثانیه په اجزاء کښې چه په کوم جز کښې راشی هغه به د هغه ساعت د ثواب مستحق وی، زه وائم ددې نه هم د جمهورو تائید کیږی چه دا ساعات لحظات لطیفه نه دی بلکه ساعات زمانیه (نجومیه) دی

فائده ثانیه : سیدنا عبدالله بن مسعود رضی الله عنه به همیشه ددې خبرې کوشش کولو چه د جمعې د مانځه دپاره مسجد ته په اول ساعت کښې اورسیږی، یو ځل ترې نه د څه وجې نه تاخیر واقع شو مسجد ته ناوخته راغلو، هغه وخت مسجد کښې د مخکښې نه درې کسان موجود وو کوم چه د هغوی نه مخکښې رسیدلي وو، عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ته په خپل روستو کیدلو باندې ډیر تاثر اوشو او وې فرمائیل لکه چه د ابن ماجه په روایت کښې دی ﴿ رابع اربعة ﴾ چه اف هوا دې جمعې له زه څلورم نمبر رارسیدونکې یم او بیا ئې اوفرمائیل ﴿ وما رابع اربعة ببعيد ﴾ ددې دوه مطلبونه کیدې شی یو هغه د تاثر والا خبره چه څلورم نمبر باندې راتلونکې څومره بعید دې، او دویم مطلب دا کیدې شی چه په طور د تسلئ ئې اوفرمائیل چه خیر زه څلورم راتلونکې یم زیات بعید نه یم.

﴿ قوله فَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلَائِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د خروج امام نه پس دانصات وخت شروع شی، دلته دوه څیزونه دی یو قطع صلوة او دویم قطع کلام ددې دواړو وخت یو دې یا بیل بیل دامسئله اختلافي ده، يجئ في محله انشاء الله وهو كتاب الجمعة.

بَابٌ فِي الرُّخْصَةِ فِي تَرْكِ الْغُسْلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

باب دې په بیان د رخصت کې په ترک د غسل کې په ورځ د جمعه کې

د غسل جمعة په سلسله کښې چونکه روایات دوه قسمه دی د بعضو نه وجوب نه مستفاد کیږی او د بعضو نه عدم وجوب، مصنف رحمه الله په باب سابق کښې د اول قسم روایات ذکر کړې وو او په دې دویم باب کښې بل قسم روایات ذکر کول مقصود دی، د جمهورو په نزد د وجوب روایات یا خو په تاکد او اهتمام باندې محمول دی یا بیا په نسخ باندې.

[۳۵۲] (¹) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ النَّاسُ مُهَّانَ أَنْفُسِهِمْ، فَيَرُوحُونَ إِلَى الْجُمُعَةِ بِهَيْئَتِهِمْ، فَقِيلَ لَهُمْ: لَوِ اغْتَسَلْتُمْ".

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دی. وو خلق خدمت کونکی د خپلو ځانونو، نو دوی به تلل جمعې ته په خپل حال باندې، نو دوی ته اووئیل شول: که چیرې غسل مو کړی وی نو ښه به وه.

تشریح: قوله ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ – قوله كَانَ النَّاسُ مُهَّانَ أَنْفُسِهِمْ الخ ﴾ مهان جمع د ماهن ده په معنی د خادم، یعنی په ابتداء د اسلام کښې د فتوحاتو د زمانې نه مخکښې خلق د خپل ځان خادمان پخپله وو د هغوی نوکران وغیره نه وو، د خپل محنت او مشقت ټول کارونه به ئې

¹: صحيح البخاري/الجمعة ١٦ (٩٠٣)، والبيوع ١٥ (٢٠٧١)، صحيح مسلم/الجمعة ١ (٨٤٧)، (تحفة الأشراف: ١٧٩٣٥)،
وقد أخرجه: سنن النسائي/الجمعة ٩ (١٣٨٠)، مسند احمد (٦/٦٢) (صحيح)

خپله کول، چه په هغې سره به په بدن کښې بدبوئی پیدا کیدله او چونکه تردې وخته پورې د رسول الله ﷺ د طرف نه د غسل حکم نه وو شوې په دې وجه صحابه کرامو هم په دې حال کښې د جمعې د مانځه دپاره رسیدل په دې وجه رسول الله ﷺ هدایت اوفرمائیلو ﴿لو اغتسلتم ﴾ که غسل مو کولو نه غوره ده چونکه ددې صیغې نه په ظاهره د غسل استحباب او عدم وجوب معلومیږی هم په دې وجه مصنف رحمه الله دا حدیث په دې باب کښې راوړې دې

[۳۵۳](۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ عِكْرِمَةَ، أَنَّ أُنَاسًا مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ جَاءُوا، فَقَالُوا: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، أَتَرَى الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبًا؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنَّهُ أَطْهَرُ وَخَيْرٌ لِمَنِ اغْتَسَلَ، وَمَنْ لَمْ يَغْتَسِلْ فَلَيْسَ عَلَيْهِ بِوَاجِبٍ، "وَسَأُخْبِرُكُمْ كَيْفَ بَدْءُ الْغُسْلِ، كَانَ النَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ وَيَعْمَلُونَ عَلَى ظُهُورِهِمْ وَكَانَ مَسْجِدُهُمْ ضَيِّقًا مُقَارِبَ السَّقْفِ إِنَّمَا هُوَ عَرِيشٌ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَوْمٍ حَارٍّ وَعَرِقَ النَّاسُ فِي ذَلِكَ الصُّوفِ حَتَّى ثَارَتْ مِنْهُمْ رِيَاحٌ آذَى بِذَلِكَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، فَلَمَّا وَجَدَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ الرِّيحَ، قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ، إِذَا كَانَ هَذَا الْيَوْمَ فَاغْتَسِلُوا وَلْيَمَسَّ أَحَدُكُمْ أَفْضَلَ مَا يَجِدُ مِنْ دُهْنِهِ وَطِيبِهِ"، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ثُمَّ جَاءَ اللهُ بِالْخَيْرِ، وَلَبِسُوا غَيْرَ الصُّوفِ وَكُفُوا الْعَمَلَ وَوُسِّعَ مَسْجِدُهُمْ وَذَهَبَ بَعْضُ الَّذِي كَانَ يُؤْذِي بَعْضُهُمْ بَعْضًا مِنَ الْعَرَقِ.

ترجمه: د عکرمة نه روایت دې، بیشکه څه خلق د عراق والو نه راغلل هغوی اووئیل اې ابن عباس! ایا ته وینې غسل په ورځ د جمعه کښې واجب؟ هغه اووئیل نه. لکن دا ښه پاکونکی دی، او غوره دی د هغه چا لپاره چه غسل اوکړي، او چا چه غسل اونه کړو نو دا پرې واجب نه دی، او زر دی چه به تاسو خبر کړم چه غسل څنګه شروع شوی دی، وو خلق مشقت کونکي اغوستلي به ئې وړې او کار به کولو دوی په شاګانو خپلو باندې. او وو جماعت د دوی تنګ چه چت ئې نزدې وو (بیشکه هغه چوتره وه) نو راووتلو رسول الله ﷺ په ګرمه ورځ کښې او خلق خوله شوې وو په دغه وړو کښې تردې چه والوتل د دوی نه بادونه چه ضرر ورکړو په دې باندې بعضو بعضو ته، هر کله چه محسوس کړو رسول الله ﷺ دغه باد وئې وئیل اې خلقو کله چه وي دغه ورځ نو غسل اوکړئ. او استعمال دې کړي یو ستاسو نه افضل هغه چه دایې بیاموخي د تیلو د خوشبویې نه وئیلی دې ابن عباس بیا پراخې راوسته الله پاک په خیر. او واغوستلي دوی غیر د وړو نه. او منع شول دوی د کار نه. او پراخه کړی شو جمات د دوی. او ختم شو بعضي هغه چه وو ضرر به ورکولو بعضو بعضو ته د خولې نه

[۳۵۴](۲) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ سَمُرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ، وَمَنِ اغْتَسَلَ فَهُوَ أَفْضَلُ".

ترجمه: د سمرة نه روایت دې وایي، وئیلي دي رسول الله ﷺ چا چه اودس اوکړو په ورځ د جمعه کښې نو ډیر ښه ئې اوکړل، او چا چه غسل اوکړو نو دا افضل دی

---

۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٦١٧٩)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الجمعة ٦ (٨٨٣)، مسند احمد (٢٧٦٦) (حسن)

۲): سنن الترمذي/الجمعة ٥ (٤٩٧)، سنن النسائي/الجمعة ٩ (١٣٨١)، مسند احمد (١٥/٥، ١٦، ٢٢)، (تحفة الأشراف: ٤٥٨٧) (حسن)

مضمون حديث :

تشريح: قوله:﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ – قوله أَنَّ أُنَاسًا مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ جَاءُوا فَقَالُوا يَا ابْنَ عَبَّاسٍ الخ ﴾ بعض اهل عراق د ابن عباس رضي الله عنهما په خدمت كښې راغلل ممكنه ده دا د هغه وخت واقعه وى، چه كوم وخت كښې ابن عباس رضي الله عنهما د بصرې والى وو، بصره او كوفه دواړه د عراق ښهرونه دى، دې خلقو دا سوال اوكړو چه آيا غسل جمعة ستاسو په نزد واجب دې؟ سيدنا ابن عباس رضي الله عنهما په صفايئ سره اوفرمائيل چه واجب نه دې صرف غوره دې او بيا ئې اوفرمائيل چه زه تاسو ته ښائم چه د غسل ابتداء څنګه شوې ده ﴿ كَانَ النَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ ﴾ اصل خبره دا ده چه په شروع كښې به خلقو د غريبئ ژوند تيرولو او پيړې پيړې جامې به ئې اغوستلې د مزدورئ او مشقت كارونه به ئې كول چه په هغې سره به ئې كپړې خيرنې او خرابيدلې د خولې د وجې نه به پكښې بوئې پيدا شو، او مسجد هم تنګ او دهغې چهت ښكته وو، د دالان په شان وو، د يوې ورځې خبره ده چه د ګرمئ ورځ وه په دې خل د ورځ كپړه كښې په خلقو باندې خوله راتله رسول الله ﷺ راغلو او هغوى بدبوئى محسوس كړه چه دهغې د وجې نه ټولو ته تكليف رسيدلو نو په دى موقع باندې رسول الله ﷺ د غسل حكم اوفرمائيلو، خو بيا الله پاک حالت بدل كړو د فتوحاتو د وجې نه مال او دولت حاصل شو جامه هم د مخكښې نه غوره شوه خادمان او كار كونكى هم ملاؤ شو، او په مسجد كښې توسيع هم اوشوه او د رائحة كريهة والا خبره ختمه شوه، په كومې سره به چه يو بل ته تكليف رسيدلو.

د ابن عباس رضي الله عنهما د بيان په مراد كښې د شارحينو درې اقوال :

د ابن عباس رضي الله عنهما د كلام حاصل دا دې چه د ايجاب غسل حكم بعلة دې په شروع كښې علت موندلې شوې وو په دې وجه وجه واجب وه اوس نه موندلې كيږى څكه واجب نه دى لهذا دې ته به منسوخ نه وئيلې كيږى بلكه اوس هم كه هغه علت بيا موندلې شى نو د ايجاب غسل حكم به راواپس شى، ابن رسلان ددې تشريح داسې كړې ده، كما فى هامش الشيخ، ددې نه د امام احمد رحمه الله د يو روايت تائيد كيږى چه د رائحة كريهة په صورت كښې غسل واجب دې ګڼې نه دې، او صاحب منهل ليكى چه د ابن عباس رضي الله عنهما مراد دا دې چه غسل په شروع كښې واجب وو روستو منسوخ شو او حضرت په بذل كښې ليكلى دى چه د ابن عباس رضي الله عنهما د كلام حاصل دا دې چه د رسول الله ﷺ د طرف نه د غسل حكم په طريقه د ايجاب نه وو بلكه ددې دپاره وو چه چاته تكليف او نه رسيږى.

قوله:﴿ حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ – قوله مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ اى فبالسنة اخذ ونعمت السنة هى﴾ په دې كښې اشكال دادې چه سنت خو غسل دې نه اودس تقدير د عبارت اولى دې، (فبالرخصة اخذ ونعمت الرخصة) نعمت په دوه طريقو باندې لوستلې كيدې شى نعمت په كسرې د نون او سكون عين سره، نعمت په فتح د نون سره او كسرې د عين سره او اصل هم دا دې.

بَابٌ فِي الرَّجُلِ يُسْلِمُ فَيُؤْمَرُ بِالْغُسْلِ

باب دې په بيان د سړي کښې چې اسلام راوړي نو امر به ورته په غسل کولو شي

په مسئلة الباب کښې مذاهب ائمة:

د غسل مسنون دا دويم باب دې يعنی د اسلام راوړلو نه پس يا د اسلام د ارادې په وخت باندې غسل کول، په دې کښې څه اندازه اختلاف دې د امام احمدؒ په نزد مطلقا واجب دې، د ائمة ثلاثه په نزد چه په هغې کښې احناف هم دی وائی چه که د اسلام په وخت څوک جنبي وی نو په هغه باندې غسل واجب دې ګيني صرف مستحب دې خو په دې کښې اختلاف دې چه که د اسلام د قبلولو نه مخکښې د جنابت حالت وو او هغه غسل کړې وو او دهغې نه روستو ئې اسلام قبول کړو نو دا غسل کوم چه ئې په حالت د کفر کښې کړې وو دا به معتبر وی او که نه؟ د احنافو په نزد د کافر غسل معتبر دې د جمهورو په نزد معتبر نه دې ځکه چه د هغوی په نزد د صحت غسل دپاره نيت شرط دې او د کافر نيت معتبر نه دې.

[۳۵۵]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الْعَبْدِيُّ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا الْأَغَرُّ، عَنْ خَلِيفَةَ بْنِ حُصَيْنٍ، عَنْ جَدِّهِ قَيْسِ بْنِ عَاصِمٍ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرِيدُ الْإِسْلَامَ "فَأَمَرَنِي أَنْ أَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ".

ترجمه: د قيس بن عاصم نه روايت دې هغه وئيلی دی: زه راغلم نبی ﷺ ته اراده مې وه د اسلام نو ماته ئې امر اوکړو چه غسل اوکړم په اوبو او په بېرو.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ – قوله أَتَيْتُ النَّبِيَّ –صلى الله عليه وسلم– أُرِيدُ الْإِسْلَامَ فَأَمَرَنِي أَنْ أَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ ﴾ حضرت ددې حديث په شرح کښې دوه احتمالات ليکلې دی يو دا چه قيس بن عاصم فرمائی زه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې د اسلام قبلولو په غرض سره حاضر شوم، پس اسلام مې قبول کړو او ددې نه پس رسول اللهﷺ ماته د غسل کولو حکم اوفرمائيلو، دويم احتمال دا دې چه زه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې د اسلام په ارادې سره حاضر شوې اوم نو هغوی ماته اوفرمائيل چه اول غسل کولو سره راشه، حضرت چه کوم احتمال اول ليکلې دې په هغې باندې خو اشکال نشته خو ظاهری الفاظ ددې مساعد نه دی.

د کافر د غسل د تقديم بحث:

او دويم احتمال کوم چه ظاهر د الفاظو ته زيات نزدې دې په هغې باندې فقهي طور سره اشکال دې هغه دا چه امام نوویؒ په شرح د مسلم کښې تصريح کړې ده چه کافر کله د اسلام قبلولو اراده اوکړی نو د اسلام قبلولو نه مخکښې هغه ته د غسل حکم ورکول جائز نه دی په دې سره به تاخير لازم شی او به اسلام قبلولو کښې د هيڅ قسم تاخير قطعا ګنجائش نشته، ابن رسلانؒ اختيار کړې خو معنی ثانی ده خو د الفاظ حديث ئې يو بل تاويل کړې دې هغه دا چه د ﴿ اريد الاسلام ﴾ سره د قيس بن عاصمؓ مراد اصل اسلام نه وو بلکه تجديد اسلام علی يد رسول اللهﷺ دې اسلام خو هغوی د رسول اللهﷺ په خدمت کښې د حاضريدلو نه مخکښې قبول کړې وو او وجه ددې تاويل ئې دا ليکلې ده چه په اسلام کښې د تاخير ګنجائش نشته، حال دا چه رسول اللهﷺ هغه ته دا فرمائی چه اول غسل کولو سره راشه، او دويم په دې وجه هم چه د کافر غسل صحيح نه دې.

(۱): سنن الترمذي/الصلاة ۳۰۳ (۶۰۵)، سنن النسائي/الطهارة ۱۲۶ (۱۸۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۰۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۱/۵) (صحيح)

قيس بن عاصم صحابي رضي الله عنه

خان پوهه کړه چه قيس بن عاصم رضي الله عنه ده چا د اسلام قبلولو قصه چه په دې حديث کښې ده، حضرت په بدل کښې د دوی په حالاتو کښې ليکلي دي چه ده په ۹ هجری کښې د بنو تميم د وفد سره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او هم هغه وخت ئې اسلام قبول کړو دې د خپل قوم سردار وو، رسول الله ﷺ د دوی په ليدلو باندې اوفرمائيل ﴿ هذا سيد اهل الوبر ﴾ دا ډير فهيم او حليم الطبع وو، چا د دوی د شاګرد احنف بن قيس نه تپوس اوکړو ﴿ممن تعلمت الحلم قال من قيس ﴾، د دوی په وفات چا په مرثيه کښې دا اشعار وئيلي وو ا

عليک سلام الله قيس بن عاصم :: ورحمته ماشاء ان يترحما

وماکان قيس هلکه هلک واحد :: ولکنه بنيان قوم تهدما

[۳۵۶]() حَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أُخْبِرْتُ عَنْ عُثَيْمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّهُ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: قَدْ أَسْلَمْتُ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَلْقِ عَنْكَ شَعْرَ الْكُفْرِ يَقُولُ: احْلِقْ، قَالَ: وَأَخْبَرَنِي آخَرُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لِآخَرَ مَعَهُ: أَلْقِ عَنْكَ شَعْرَ الْكُفْرِ وَاخْتَتِنْ".

ترجمه: عثيم بن کليب د خپل پلار نه روايت کوي او هغه ئې د خپل پلار نه کوي، بېشکه هغه راغلی نبي ﷺ ته نو هغه اووئيل په تحقيق سره ما اسلام راوړی دی نو نبي ﷺ ورته اووئيل وغورځوه د خپل ځان نه وېښته د کفر. هغه وائي: وئې خروه، هغه وائي او خبر راکړی دی ماته بل بېشکه نبي ﷺ اووئيل هغه بل کس ته چه د ده سره وو: وغورځوه ستانه ويښته د کفر او ختنه اوکړه.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ خَالِدٍ – قوله عَنْ عُثَيْمِ بْنِ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ ﴾ دا عثيم، عثيم بن کثير بن کليب دي، دلته په سند کښې نسبت الی الجد مذکور دي، لهذا د عن ابيه مصداق کثير شو او د عن جده مصداق کليب، دا خبره د تنبيه قابله وه په دې وجه تنبيه اوکړې شوه

﴿ قوله أَلْقِ عَنْكَ شَعْرَ الْكُفْرِ ﴾ کليب رضي الله عنه فرمائي چه زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم او رسول الله ﷺ ته مې عرض اوکړو چه ما اسلام قبول کړې دې نو هغوی اوفرمائيل، چه د کفر د زمانې د ويښتو حلق اوکړه يا د شعر الکفر نه مراد هغه ويښتهٔ دی کوم چه د کفر علامت او د هغوی شعار دی مثلا شارب طويل يا د سر داسې ويښته لکه چه دلته هندوان په سر باندې غوټه ورکوی.

د دې نه په وړاندې روايت کښې دا دی چه رسول الله ﷺ ورته د اختتان حکم هم اوفرمائيلو، د ختان حکم او په دې کښې اختلاف علماء په عشر من الفطرة والا حديث کښې تير شوې دې خو د باب په دې حديث کښې د غسل ذکر نشته چه په هغې باندې مصنف رحمه الله ترجمة ترلي ده، ممکنه ده مصنف رحمه الله دا په طريقه د قياس ثابتوی چه کله د کفر د زمانې د ويښتو حکم ورکړې شو نو دغه شان د بدن د نورو خيرو هم د غسل په ذريعه باندې لرې کول پکار دی. (جلد اول ختم شده)

() تفرد به أبوداود (تحفة الأشراف: ١١١٦٨، ١٥٦٦٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤١٥/٣) (حسن)